بازار کتاب

المجلد، ۴۴

بحار الأنوار

الجامعة لدرر أخبار الأئمة الأطهار

علامه مجلسی

العربية

فارسی

بسم الله الرحمن الرحیم

بحارالانوار الجامعه لدرر اخبار الائمه الاطهار علیهم السلام با ترجمه فارسی

کاتب:

محمدباقر بن محمدتقی علامه مجلسی

نشرت فی الطباعهٔ:

مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان

رقمی الناشر:

مرکز القائمیهٔ باصفهان للتحریات الکمبیوتریهٔ

الفهرس

بحار الانوار الجامعه لدرر اخبار الائمه الاطهار المجلد ۴۴ : تاریخ امام حسن و امام حسین علیهما السلام

اشاره

سرشناسه: مجلسی محمد باقربن محمدتقی ۱۰۳۷ - ۱۱۱۱ق.

عنوان و نام پدیدآور: بحارالانوار: الجامعه لدرر أخبار الائمه الأطهار تالیف محمدباقر المجلسی.

مشخصات نشر: بیروت داراحیاء التراث العربی [۱۴۴۰].

مشخصات ظاهری: ج - نمونه.

یادداشت: عربی.

یادداشت: فهرست نویسی بر اساس جلد بیست و چهارم، ۱۴۰۳ق. [۱۳۶۰].

یادداشت: جلد۲۴،۵۲،۶۵،۶۶،۶۷،۸۷،۹۲،۹۱،۹۴،۱۰۳،۱۰۸(چاپ سوم: ۱۴۰۳ق.=۱۹۸۳م.=[۱۳۶۱]).

یادداشت: کتابنامه.

مندرجات: ج .۲۴. کتاب الامامه. ج.۵۲. تاریخ الحجه. ج۶۵،۶۶،۶۷. الایمان و الکفر. ج.۸۷. کتاب الصلاه . ج. ۹۱،۹۲ .الذکر و الدعا. ج. ۹۴. کتاب السوم. ج.۱۰۳.فهرست المصادر. ج.۱۰۸.الفهرست.-

موضوع: احادیث شیعه — قرن ۱۱ق

رده بندی کنگره: BP۱۳۵/م۳ب ۳۱۳۰۰ ی ح

رده بندی دیویی: ۲۹۷/۲۱۲

شماره کتابشناسی ملی: ۱۶۸۰۹۴۶

ص: ۱

**[ترجمه]

سرشناسه : مجلسی، محمد باقربن محمدتقی، ۱۰۳۷ - ۱۱۱۱ق.

عنوان قراردادی : بحار الانوار .فارسی .برگزیده

عنوان و نام پدیدآور : ترجمه بحارالانوار/ مترجم گروه مترجمان؛ [برای] نهاد کتابخانه های عمومی کشور.

مشخصات نشر : تهران: نهاد کتابخانه های عمومی کشور، موسسه انتشارات کتاب نشر، ۱۳۹۲ -

مشخصات ظاهری : ج.

شابک : دوره : ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۶۶-۵ ؛ ج.۱ : ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۶۷-۲ ؛ ج.۲ : ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۶۸-۹ ؛ ج.۳ : ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۶۹-۶ ؛ ج.۴ ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰۷۰-۲ : ؛ ج.۵ ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۷۱-۹ : ؛ ج.۶ ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۷۲-۶ : ؛ ج.۷ ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۷۳-۳ : ؛ ج.۸ : ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۷۴-۰ ؛ ج.۱۰ ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۷۶-۴ : ؛ ج.۱۱ ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۸۳-۲ : ؛ ج.۱۲ ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۶۶-۵ : ؛ ج.۱۳ ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۸۵-۶ : ؛ ج.۱۴ ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۸۶-۳ : ؛ ج.۱۵ ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۸۷-۰ : ؛ ج.۱۶:۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۸۸-۷ ؛ ج.۱۷:۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۸۹-۴ ؛ ج.۱۸ : ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۹۰-۰ ؛ ج.۱۹:۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۹۱-۷ ؛ ج.۲۰:۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۹۲-۴ ؛ ج.۲۱: ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۹۳-۱ ؛ ج.۲۲:۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۹۴-۸ ؛ ج.۲۳:۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۹۵-۵

مندرجات : ج.۱. کتاب عقل و علم و جهل.- ج.۲. کتاب توحید.- ج.۳. کتاب عدل و معاد.- ج.۴. کتاب احتجاج و مناظره.- ج. ۵. تاریخ پیامبران.- ج.۶. تاریخ حضرت محمد صلی الله علیه وآله.- ج.۷. کتاب امامت.- ج.۸. تاریخ امیرالمومنین.- ج.۹. تاریخ حضرت زهرا و امامان والامقام حسن و حسین و سجاد و باقر علیهم السلام.- ج.۱۰. تاریخ امامان والامقام حضرات صادق، کاظم، رضا، جواد، هادی و عسکری علیهم السلام.- ج.۱۱. تاریخ امام مهدی علیه السلام.- ج.۱۲. کتاب آسمان و جهان - ۱.- ج.۱۳. آسمان و جهان - ۲.- ج.۱۴. کتاب ایمان و کفر.- ج.۱۵. کتاب معاشرت، آداب و سنت ها و معاصی و کبائر.- ج.۱۶. کتاب مواعظ و حکم.- ج.۱۷. کتاب قرآن، ذکر، دعا و زیارت.- ج.۱۸. کتاب ادعیه.- ج.۱۹. کتاب طهارت و نماز و روزه.- ج.۲۰. کتاب خمس، زکات، حج، جهاد، امر به معروف و نهی از منکر، عقود و معاملات و قضاوت

وضعیت فهرست نویسی : فیپا

ناشر دیجیتالی : مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان

یادداشت : ج.۲ - ۸ و ۱۰ - ۱۶ (چاپ اول: ۱۳۹۲) (فیپا).

موضوع : احادیث شیعه -- قرن ۱۱ق.

شناسه افزوده : نهاد کتابخانه های عمومی کشور، مجری پژوهش

شناسه افزوده : نهاد کتابخانه های عمومی کشور. موسسه انتشارات کتاب نشر

رده بندی کنگره : BP۱۳۵/م۳ب۳۰۴۲۱۶۷ ۱۳۹۲

رده بندی دیویی : ۲۹۷/۲۱۲

شماره کتابشناسی ملی : ۳۳۴۸۹۸۵

ص: ۱

**[ترجمه]

تتمه أبواب ما یختص بالإمام الزکی سید شباب أهل الجنه الحسن بن علی صلوات الله علیهما

باب ۱۸ العله التی من أجلها صالح الحسن بن علی صلوات الله علیه معاویه بن أبی سفیان و داهنه و لم یجاهده و فیه رساله محمد بن بحر الشیبانی رحمه الله

الأخبار

«۱»

ع، [علل الشرائع] أَبِی عَنْ سَعْدٍ عَنِ الْبَرْقِیِّ عَنِ ابْنِ فَضَّالٍ عَنْ ثَعْلَبَهَ عَنْ عُمَرَ بْنِ أَبِی نَصْرٍ عَنْ سَدِیرٍ قَالَ: قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ علیه السلام وَ مَعِی ابْنِی یَا سَدِیرُ اذْکُرْ لَنَا أَمْرَکَ الَّذِی أَنْتَ عَلَیْهِ فَإِنْ کَانَ فِیهِ إِغْرَاقٌ کَفَفْنَاکَ عَنْهُ وَ إِنْ کَانَ مُقَصِّراً أَرْشَدْنَاکَ قَالَ فَذَهَبْتُ أَنْ أَتَکَلَّمَ فَقَالَ أَبُو جَعْفَرٍ علیه السلام أَمْسِکْ حَتَّی أَکْفِیَکَ إِنَّ الْعِلْمَ الَّذِی وَضَعَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه وآله عِنْدَ عَلِیٍّ علیه السلام مَنْ عَرَفَهُ کَانَ مُؤْمِناً وَ مَنْ جَحَدَهُ کَانَ کَافِراً ثُمَّ کَانَ مِنْ بَعْدِهِ الْحَسَنُ علیه السلام قُلْتُ کَیْفَ یَکُونُ بِتِلْکَ الْمَنْزِلَهِ وَ قَدْ کَانَ مِنْهُ مَا کَانَ دَفَعَهَا إِلَی مُعَاوِیَهَ فَقَالَ اسْکُتْ فَإِنَّهُ أَعْلَمُ بِمَا صَنَعَ لَوْ لَا مَا صَنَعَ لَکَانَ أَمْرٌ عَظِیمٌ (۱).

**[ترجمه]علل الشرائع: از سدیر روایت شده است که روزی امام محمّد باقر علیه السّلام در حالی که پسرم همراه من بود به من فرمود: عقیده ات را برای ما شرح بده، تا اگر افراطی در آن است مانع آن شویم و اگر نقصی دارد تو را راهنمایی کنیم. هنگامی که خواستم سخن بگویم آن حضرت فرمود: دست نگه دار تا برایت بگویم، هر کس به علم و دانشی که پیامبر خدا نزد حضرت علی ابن ابی طالب علیه السّلام نهاده ایمان داشته باشد، مؤمن است و کسی که آن را انکار کند کافر خواهد بود.

پس از علی علیه السّلام، امام حسن علیه السّلام نیز دارای همین مقام است. گفتم: چگونه امام حسن علیه السّلام نیز همین مقام و منزلت را داراست در حالی که مقام خلافت را به معاویه واگذار نمود؟ فرمود: خاموش باش. چرا که امام حسن علیه السّلام به آنچه انجام داد آگاه بود، اگر این کار را انجام نمی داد مصیبت بسیار بزرگی رخ می داد - ۱. علل الشرایع ۱ : ۲۰۰ - .

**[ترجمه]

«۲»

ع، [علل الشرائع] حَدَّثَنَا عَلِیُّ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُوسَی بْنِ دَاوُدَ الدَّقَّاقِ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ اللَّیْثِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ حُمَیْدٍ عَنْ یَحْیَی بْنِ أَبِی بُکَیْرٍ قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو الْعَلَاءِ الْخَفَّافُ عَنْ أَبِی سَعِیدٍ عَقِیصَا قَالَ: قُلْتُ لِلْحَسَنِ بْنِ عَلِیٍّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ

عليهما السلام يَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ لِمَ دَاهَنْتَ مُعَاوِيَهَ وَ صَالَحْتَهُ وَ قَدْ عَلِمْتَ أَنَ

۱- ۱. تراه فی علل الشرائع ج ۱ ص ۲۰۰ و هکذا الحدیث التالی.

الْحَقَّ لَکَ دُونَهُ وَ أَنَّ مُعَاوِیَهَ ضَالٌّ بَاغٍ.

فَقَالَ یَا بَا سَعِیدٍ أَ لَسْتُ حُجَّهَ اللَّهِ تَعَالَی ذِکْرُهُ عَلَی خَلْقِهِ وَ إِمَاماً عَلَیْهِمْ بَعْدَ أَبِی علیه السلام قُلْتُ بَلَی قَالَ أَ لَسْتُ الَّذِی قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه وآله لِی وَ لِأَخِی- الْحَسَنُ وَ الْحُسَیْنُ إِمَامَانِ قَامَا أَوْ قَعَدَا قُلْتُ بَلَی قَالَ فَأَنَا إِذَنْ إِمَامٌ لَوْ قُمْتُ وَ أَنَا إِمَامٌ إِذَا قَعَدْتُ یَا بَا سَعِیدٍ عِلَّهُ مُصَالَحَتِی لِمُعَاوِیَهَ عِلَّهُ مُصَالَحَهِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لِبَنِی ضَمْرَهَ وَ بَنِی أَشْجَعَ وَ لِأَهْلِ مَکَّهَ حِینَ انْصَرَفَ مِنَ الْحُدَیْبِیَهِ أُولَئِکَ کُفَّارٌ بِالتَّنْزِیلِ وَ مُعَاوِیَهُ وَ أَصْحَابُهُ کُفَّارٌ بِالتَّأْوِیلِ یَا بَا سَعِیدٍ إِذَا کُنْتُ إِمَاماً مِنْ قِبَلِ اللَّهِ تَعَالَی ذِکْرُهُ لَمْ یجب [یَجُزْ] أَنْ یُسَفَّهَ رَأْیِی فِیمَا أَتَیْتُهُ مِنْ مُهَادَنَهٍ أَوْ مُحَارَبَهٍ وَ إِنْ کَانَ وَجْهُ الْحِکْمَهِ فِیمَا أَتَیْتُهُ مُلْتَبِساً أَ لَا تَرَی الْخَضِرَ علیه السلام لَمَّا خَرَقَ السَّفِینَهَ وَ قَتَلَ الْغُلَامَ وَ أَقَامَ الْجِدَارَ سَخِطَ مُوسَی علیه السلام فِعْلَهُ- لِاشْتِبَاهِ وَجْهِ الْحِکْمَهِ عَلَیْهِ حَتَّی أَخْبَرَهُ فَرَضِیَ هَکَذَا أَنَا سَخِطْتُمْ عَلَیَّ بِجَهْلِکُمْ بِوَجْهِ الْحِکْمَهِ فِیهِ وَ لَوْ لَا مَا أَتَیْتُ لَمَا تُرِکَ مِنْ شِیعَتِنَا عَلَی وَجْهِ الْأَرْضِ أَحَدٌ إِلَّا قُتِلَ.

قال الصدوق رحمه الله قد ذکر محمد بن بحر الشیبانی رضی الله عنه (۱) فی کتابه المعروف بکتاب الفروق بین الأباطیل و الحقوق فی معنی موادعه الحسن بن علی بن أبی طالب لمعاویه فذکر سؤال سائل عن تفسیر حدیث یوسف بن مازن الراسبی (۲)

فی هذا المعنی و الجواب عنه و هو الذی رواه أبو بکر محمد بن الحسن بن إسحاق بن خزیمه النیسابوری قال حدثنا أبو طالب زید بن أحزم قال حدثنا أبو داود قال حدثنا القاسم بن الفضل قال حدثنا یوسف بن مازن الراسبی قال: بایع الحسن بن علی صلوات الله علیه معاویه علی أن لا یسمیه أمیر المؤمنین و لا یقیم عنده شهاده و علی أن لا یتعقب علی شیعه علی علیه السلام شیئا و علی أن یفرق فی أولاد

۱- ۱. عنونه النجاشیّ فی رجاله ص ۲۹۸ و قال: قال بعض أصحابنا انه کان فی مذهبه ارتفاع، و حدیثه قریب من السلامه، و لا أدری من أین قیل ذلک.

۲- ۲. الراشی خ ل فی الموضعین.

من قتل مع أبيه يوم الجمل و أولاد من قتل مع أبيه بصفين ألف ألف درهم و أن يجعل ذلك من خراج دارابجرد(۱).

قال و ما ألطف حيله الحسن صلوات الله عليه فی إسقاطه إياه عن إمره المؤمنين قال يوسف فسمعت القاسم بن محيمه يقول ما وفی معاويه للحسن بن علی صلوات الله عليه بشی ء عاهده عليه و إنی قرأت كتاب الحسن عليه السلام إلی معاويه يعدد عليه ذنوبه إليه و إلی شيعه علی عليه السلام فبدأ بذكر عبد الله بن يحيی الحضرمی و من قتلهم معه.

فنقول رحمك الله إن ما قال يوسف بن مازن من أمر الحسن عليه السلام و معاويه عند أهل التميز و التحصيل تسمی المهادنه و المعاهده أ لا تری كيف يقول ما وفی معاويه للحسن بن علی بشی ء عاهده عليه و هادنه و لم يقل بشی ء بايعه عليه و المبايعه علی ما يدعيه المدعون علی الشرائط التی ذكرناها ثم لم يف بها لم يلزم الحسن عليه السلام.

و أشد ما هاهنا من الحجه علی الخصوم معاهدته إياه علی أن لا يسميه أمير المؤمنين و الحسن عليه السلام عند نفسه لا محاله مؤمن فعاهده علی أن لا يكون عليه أميرا إذ الأمير هو الذی يأمر فيؤتمر له.

فاحتال الحسن صلوات الله عليه لإسقاط الايتمار لمعاويه إذا أمره أمرا علی نفسه و الأمير هو الذی أمره مأمور(۲) من فوقه فدل علی أن الله عز و جل لم يؤمره عليه و لا رسوله صلی الله عليه و آله أمره عليه فَقَدْ قَالَ النَّبِيُّ صلی الله عليه و آله: لَا يَلِيَنَّ مُفَاءٌ عَلَى مُفِي ءٍ(۳).

ص: ۳

۱- ۱. و سيجی ء منا وجه ذلك.

۲- ۲. فی المصدر المطبوع ج ۱ ص ۲۰۲« كأمور» و فی الطبعه الحجريه« كأمر» و سيجی ء بيانه من المصنّف- رضوان اللّه عليه- لكن يحتمل أن يكون مصحف« بأمور».

۳- ۳.« المفاء» هو الذی صار فيئا للمسلمين، و« المفی ء» هو كل مسلم أخذ ذلك المفاء عنوه، فلو كان ذلك المفاء المأخوذ كبيرا يجوز للمسلمين قتله، و اطلاقه منا أو فداء، و لو كان. صغيرا لم يبلغ الحلم جاز لهم استرقاقه و هكذا اطلاقه منا أو فداء. لكن المراد بالمفاء فی هذا الحديث: الذی صار طليقا بالمن عليه، صغيرا كان أو كبيرا، فحيث كان المسلمون حاكمين علی نفسه بالقتل أو الاسترقاق و لم يفعلوا ذلك، بل تكرموا و منوا عليه بالإطلاق، ثبت لهم ولايه ذلك كما فی ولاء العتق، فلم يكن له أن يأمر و لا أن ينهی و لا أن يتأمر علی المسلمين قضاء لحقوق تلك الولايه. و وجه ذلك أن المسلمين هم الذين أعطوه و وهبوا له آثار الحياه و الحريه، بحيث صار يأمر و ينهی لنفسه، يذهب و يجی ء حيث يشاء، فلو صار يأمر و ينهی المسلمين، و يتأمر عليهم، انتقض عليه ذلك و كان كعبد يتحكم علی مولاه. هذا مرمی قوله صلّی اللّه عليه و آله:« لا يلين مفاء علی مفی ء» أی لا يكون الطليق أميرا علی المسلمين أبدا، و لو تأمر عليهم لكان غاصبا لحق الاماره، ظالما لهم بحكم الشرع و العقل و الاعتبار، فحيث كان معاويه طليقا لم يكن له أن يتأمر علی المسلمين.

يريد أن من حكمه (۱)

حكم هوازن الـذين صـاروا فيئـا للمهـاجرين و الأنصـار فهؤلاـء طلقـاء المهاجرين و الأنصار بحكم إسـعافهم النبى فيئهم لموضـع رضاعه (۲)

ص: ۴

۱- ۱. الضـمير فى« حكمه» يرجع الى الفى ء، أى من أحكام الفى ء حكم أسـرى هوازن الـذين صاروا فيئا للمهاجرين و الأنصار يوم حنين.

۲- ۲. أتى رسول اللّه وفد هوازن بالجعرانه و كان مع رسول اللّه صـلّى اللّه عليه و آله من سبى هوازن سـته آلاف من الذرارى و النساء، و من الإبل و الشاء ما لا يـدرى ما عـدته، فقالوا: يا رسول اللّه انا أصل و عشـيره و قد أصابنا من البلاء ما لم يخف عليك فـامنن علينـا من اللّه عليـك و قـام رجـل من بنى سـعد بن بكسـر يقـال له زهير. فقـال: يـا رسول اللّه! انما فى الحظائر عماتك و خالاتـك و حواضـنك اللاتى كن يكفلنك، و لو أنا ملحنا للحارث بن أبى شـمر، أو للنعمان بن المنـذر، ثمّ نزل منا بمثل الـذى نزلت به، رجونـا عطفه و عائـدته علينـا، و أنت خير المكفولين. فقال رسول اللّه صـلّى اللّه عليه و آله بعـد كلام: أما ما كان لى و لبنى عبـد المطلب فهو لكم فقـال المهـاجرون: و مـا كـان لنا فهو لرسول اللّه، و قالت الأنصار: و ما كان لنا فهو لرسول اللّه. راجع سيره ابن هشام ج ۲ ص ۴۸۸.

و حکم قریش و أهل مکه حکم هوازن (۱).

فمن أمره (۲)

رسول الله صلی الله علیه و آله علیهم فهو التأمیر من الله جل جلاله و رسوله صلی الله علیه و آله.

أو من الناس کما قالوا فی غیر معاویه إن الأمه اجتمعت فأمرت فلانا و فلانا و فلانا علی أنفسهم فهو أیضا تأمیر غیر أنه من الناس لا من الله و لا من رسوله و هو إن لم یکن تأمیرا من الله و من رسوله و لا تأمیرا من المؤمنین فیکون أمیرهم بتأمیرهم فهو تأمیر منه بنفسه.

و الحسن صلوات الله علیه مؤمن من المؤمنین فلم یؤمر معاویه علی نفسه بشرطه علیه ألا یسمیه أمیر المؤمنین فلم یلزمه ذلک الایتمار له فی شی ء أمره به و فرغ صلوات الله علیه إذ خلص بنفسه من الإیجاب علیها الایتمار له عن أن یتخذ علی المؤمنین الذین هم علی الحقیقه مؤمنون و هم الذین کَتَبَ فِی قُلُوبِهِمُ الْإِیمانَ و لأن هذه الطبقه لم یعتقدوا إمارته و وجوب طاعته علی أنفسهم و لأن الحسن علیه السلام أمیر البرره و قاتل الفجره

کَمَا قَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله لِعَلِیٍّ علیه السلام عَلِیٌّ :

۱- ۱. فتح رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله مکّه عنوه فخطب علی باب الکعبه ثمّ قال بعد کلام:« یا معشر قریش! ما ترون أنی فاعل فیکم؟ قالوا: خیرا. أخ کریم، و ابن أخ کریم، قال: اذهبوا فأنتم الطلقاء» راجع سیره ابن هشام ج ۲ ص ۴۱۲. فکان له(ص) أن یأمر بأسرهم و قتلهم و سبی ذراریهم حیث انه دخلها عنوه فلم یفعل ذلک بل من علیهم و قال: انتم الطلقاء، و فیهم معاویه بن أبی سفیان.

۲- ۲. هذا هو الصحیح یعنی فعلی هذا: من أمره رسول اللّه علی المسلمین أو علی الطلقاء فهو التأمیر من اللّه و رسوله إلخ و یکون ابتداء کلام و ما فی النسخ من قوله:« لمن أمره رسول اللّه علیهم» تتمیما لما سبق، فهو تصحیف لم یتنبه له المصنّف رضوان اللّه علیه علی ما یجی ء فی البیان، و ذلک لان حکم الطلقاء- طلقاء قریش و هوازن- من عدم جواز تأمرهم علی المسلمین بقوله« لا یلین مفاء علی مفی ء» عام مطلق، لا یختص بمن أمره رسول اللّه علی الطلقاء. مع أنّه لو قرأنا اللفظ« لمن أمره» لتشتت الکلام من نواحی شتی.

أَمِيرُ الْبَرَرَهِ وَ قَاتِلُ الْفَجَرَهِ.

فأوجب عليه السلام أنه ليس لبرّ من الأبرار أن يتأمر عليه و إن التأمير على أمير الأبرار ليس ببرّ هكذا يقتضى مراد رسول الله صلى الله عليه و آله و لو لم يشترط الحسن بن على عليهما السلام على معاويه هذه الشروط و سماه أمير المؤمنين. و قد قال النبى صلى الله عليه و آله: قريش أئمه الناس أبرارها لأبرارها و فجارها لفجارها.

و كل من اعتقد من قريش أن معاويه إمامه بحقيقه الإمامه من الله عز و جل و اعتقد الايتمار له وجوبا عليه فقد اعتقد وجوب اتخاذ مال الله دولا و عباده خولا و دينه دخلا(۱) و ترک أمر الله إياه إن كان مؤمنا فقد أمر الله عز و جل المؤمنين بالتعاون على البر و التقوى فقال وَ تَعاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَ التَّقْوى وَ لا تَعاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَ الْعُدْوانِ (۲).

فإن كان اتخاذ مال الله دولا و عباده خولا و دين الله دخلا من البر و التقوى جاز على تأويلک من اتخذه إماما و أمره على نفسه كما ترون التأمير على العباد.

و من اعتمد أن قهر مال الله على ما يقهر عليه و دين الله على ما يسأم و أهل دين الله على ما يسأمون هو بقهر من اتخذهم خولا و إن الله من قبله مديل فى تخليص المال من الدول و الدين من الدخل و العباد من الخول علم و سلم و آمن و اتقى إن البر مقهور فى يد الفاجر و الأبرار مقهورون فى أيدى الفجار بتعاونهم مع الفاجر على الإثم و العدوان المزجور عنه المأمور بضده و خلافه و منافيه.

و قد سئل الثورى السفيان عن العدوان ما هو فقال هو أن ينقل صدقه بانقيا إلى الحيره فتفرق فى أهل السهام بالحيره و ببانقيا أهل السهام

۱- ۱. إشاره الى قوله صلّى اللّه عليه و آله:« إذا بلغ بنو العاص ثلاثين رجلا: اتخذوا مال اللّه دولا، و عباد اللّه خولا، و دين اللّه دغلا» أخرجه الحاكم بالاسناد الى على عليه السلام و هكذا أبى ذر، و أبى سعيد الخدرىّ، و صححه راجع مستدرک الحاكم ج ۴ ص ۴۸۰.

۲- ۲. المائده: ۳.

و أنا أقسم بالله قسما بارا أن حراسه سفيان و معاويه بن مره و مالک بن معول و خيثمه بن عبد الرحمن خشبه[1] زيد بن على بن الحسين بن على بن أبى طالب عليهم السلام بکناس الکوفه بأمر هشام بن عبد الملک من العدوان الذى زجر الله عز و جل عنه و إن حراسه من سميتهم بخشبه زيد رضوان الله عليه الداعيه بنقل صدقه بانقيا إلى الحيره.

فإن عذر عاذر عمن سميتهم بالعجز عن نصر البر الذى هو الإمام من قبل الله عز و جل الذى فرض طاعته على العباد على الفاجر الذى تأمر بإعانه الفجره إياه قلنا لعمرى إن العاجز معذور فيما عجز عنه و لکن ليس الجاهل بمعذور فى ترک الطلب فيما فرض الله عز و جل عليه و إيجابه على نفسه فرض طاعته و طاعه رسوله صلى الله عليه و آله و طاعه أولى الأمر و بأنه لا يجوز أن يکون سريره ولاه الأمر بخلاف علانيتهم کما لم يجز أن يکون سريره النبى صلى الله عليه و آله الذى هم أصل ولاه الأمر و هم فرعه بخلاف علانيته.

و إن الله عز و جل العالم بالسرائر و الضمائر و المطلع على ما فى صدور العباد لم يکل علم ما لم يعلمه العباد إلى العباد جل و عز عن تکليف العباد ما ليس فى وسعهم و طوقهم إذ ذاک ظلم من المکلف و عبث منه و إنه لا يجوز أن يجعل جل و تقدس اختيار من يستوى سريرته بعلانيته و من لا يجوز ارتکاب الکبائر الموبقه و الغضب و الظلم منه إلى من لا يعلم السرائر و الضمائر فلا يسع أحدا جهل هذه الأشياء.

و إن وسع العاجز بعجزه ترک ما يعجز عنه فإنه لا يسعه الجهل بالإمام البر الذى هو إمام الأبرار و العاجز بعجزه معذور و الجاهل غير معذور فلا يجوز أن لا يکون للأبرار إمام و إن کان مقهورا فى قهر الفاجر و الفجار فمتى

ص: ٧

١- ١. هؤلاء کانوا موکلين على حراسه خشبه صلب عليها زيد بن عليّ بن الحسين عليهم السلام، لئلا ينزلوه و يدفنوه، فبقى جثته رضوان اللّه عليه أربع سنين على الصليب ثمّ استنزلوه و أحرقوه.

لم يکن للبر إمام بر قاهر أو مقهور فمات ميته جاهليه إذا مات و ليس يعرف إمامه.

فإن قيل فما تأويل عهد الحسن عليه السلام و شرطه على معاويه بأن لا يقيم عنده شهاده لإيجاب الله عليه عز و جل إقامه الشهاده بما علمه قبل شرطه على معاويه بأن لا يقيم عنده شهاده قيل إن لإقامه الشهاده من الشاهد شرائط و هی حدودها التی لا يجوز تعديها لأن من تعدى حدود الله عز و جل فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ و أوکد شرائطها إقامتها عند قاض فصل و حکم عدل ثم الثقه من الشاهد أن يقيمها عند من يجر(۱) بشهادته حقا و يميت بها أثره و يزيل بها ظلما فإذا لم يکن من يشهد عنده سقط عنه فرض إقامه الشهاده.

و لم يکن معاويه عند الحسن عليه السلام أميرا أقامه الله عز و جل و رسوله صلى الله عليه و آله أو حاکما من ولاه الحکم فلو کان حاکما من قبل الله و قبل رسوله ثم علم الحسن عليه السلام أن الحکم هو الأمير و الأمير هو الحکم و قد شرط عليه الحسن أن لا يؤمر حين شرط ألا يسميه أمير المؤمنين فکيف يقيم الشهاده عند من أزال عنه الإمره بشرط أن لا يسميه أمير المؤمنين و إذا زال ذلک عنه بالشرط أزال عنه الحکم لأن الأمير هو الحاکم و هو المقيم للحاکم و من ليس له تأمير و لا تحاکم فحکمه هذر و لا تقام الشهاده عند من حکمه هذر.

فإن قال فما تأويل عهد الحسن عليه السلام على معاويه و شرطه عليه أن لا يتعقب على شيعه على عليه السلام شيئا قيل إن الحسن عليه السلام علم أن القوم جوزوا لأنفسهم التأويل و سوغوا فی تأويلهم إراقه ما أرادوا إراقته من الدماء و إن کان الله عز و جل حقنه و حقن ما أرادوا حقنه و إن کان الله عز و جل أراقه فی حکمه فأراد الحسن عليه السلام أن يبين أن تأويل معاويه على شيعه على عليه السلام بتعقبه عليهم ما يتعقبه زائل مضمحل فاسد کما أنه أزال إمرته عنه و عن المؤمنين بشرط

۱- ۱. عند من يحيى بشهادته حقا. ظ، بقرينه قوله« يميت» و ما فی الصلب مطابق للنسخ و المصدر.

أن لا یسمیه أمیر المؤمنین و إن إمرته زالت عنه و عنهم و أفسد حکمه علیه و علیهم.

ثم سوغ الحسن علیه السلام بشرطه علیه أن لا یقیم عنده شهاده للمؤمنین القدوه منهم به فی أن لا یقیموا عنده شهاده فتکون حینئذ داره دائره و قدرته قائمه لغیر الحسن و لغیر المؤمنین فتکون داره کدار بخت نصر و هو بمنزله دانیال فیها و کدار العزیز و هو کیوسف فیها. فإن قال دانیال و یوسفعلیهما السلام کانا یحکمان لبخت نصر و العزیز قلنا لو أراد بخت نصر دانیال و العزیز یوسف أن یریقا بشهاده عمار بن الولید و عقبه بن أبی معیط و شهاده أبی برده بن أبی موسی و شهاده عبد الرحمن بن أشعث بن قیس دم حجر بن عدی بن الأدبر و أصحابه رحمهم الله و أن یحکما له بأن زیادا أخوه و أن دم حجر و أصحابه مراقه بشهاده من ذکرت لما جاز أن یحکما لبخت نصر و العزیز و الحکم بالعدل یرمی الحاکم به فی قدره عدل أو جائر و مؤمن أو کافر لا سیما إذا کان الحاکم مضطر إلی أن یدین للجائر الکافر و المبطل و المحق بحکمه.

فإن قال و لم خص الحسن علیه السلام عد الذنوب إلیه و إلی شیعه علی علیه السلام و قدم أمامها قتله عبد الله بن یحیی الحضرمی و أصحابه و قد قتل حجرا و أصحابه و غیرهم قلنا لو قدم الحسن علیه السلام فی عده علی معاویه ذنوب حجر و أصحابه علی عبد الله بن یحیی الحضرمی و أصحابه لکان سؤالک قائما فتقول لم قدم حجرا علی عبد الله بن یحیی و أصحابه أهل الأخیار و الزهد فی الدنیا و الإعراض عنها فأخبر معاویه بما کان علیه ابن یحیی و أصحابه من الخرق (۱) علی أمیر المؤمنین علیه السلام و شده حبهم إیاه و إفاضتهم فی ذکره و فضله فجاء بهم و ضرب أعناقهم صبرا.

و من أنزل راهبا من صومعته فقتله بلا جنایه منه إلی قاتله أعجب ممن یخرج

۱- ۱. فی النسخ المطبوعه و هکذا المصدر ص ۲۰۵« الحزق» و هو بمعنی المنع و القبض و لعلّ الصحیح:« الحرق» من الحراره و الحب الشدید.

قسا من ديره فيقتله لأن صاحب الدير أقرب إلى بسط اليد لتناول ما معه من صاحب الصومعه الذى هو بين السماء و الأرض فتقديم الحسن عليه السلام العباد على العباد و الزهاد على الزهاد و مصابيح البلاد على مصابيح البلاد لا يتعجب منه بل يتعجب لو قدم فى الذكر مقصرا على مخبت و مقتصدا على مجتهد.

فإن قال ما تأويل اختيار مال دارابجرد على سائر الأموال لما اشترط أن يجعله لأولاد من قتل مع أبيه صلوات الله عليهم يوم الجمل و بصفين قيل لدارابجرد خطب فى شأن الحسن عليه السلام بخلاف جميع فارس (۱).

---

۱ – ۱. قد ذكر الصدوق رحمه اللّه فى وجه اختيار الامام الحسن السبط عليه السلام خراج درابجرد ما تتلوه، و الذى أراه أن درابجرد لم يفتح عنوه بل صالح أهلها على ما صرّح به البلاذرى فى فتوح البلدان ص ۳۸۰ حيث قال:« و أتى عثمان بن أبى العاص درابجرد و كانت شادروان علمهم و دينهم و عليها الهربذ فصالحه الهربذ على مال أعطاه اياه، و على أن أهل درابجرد كلهم اسوه من فتحت بلاده من أهل فارس، و اجتمع له جمع بناحيه جهرم ففضهم، و فتح أرض جهرم، و أتى عثمان فصالحه عظيمها على مثل صلح درابجرد، و يقال: ان الهربذ صالح عليها أيضا» انتهى. فحيث كان درابجرد صولح عليها مثل فدك، كان يجب حمل مال صلحها الى زعيم أهل البيت لقوله تعالى:« وَ ما أَفاءَ اللَّهُ عَلى رَسُولِهِ مِنْهُمْ فَما أَوْجَفْتُمْ عَلَيْهِ مِنْ خَيْلٍ وَ لا رِكابٍ- الى قوله تعالى- ما أَفاءَ اللَّهُ عَلى رَسُولِهِ مِنْ أَهْلِ الْقُرى فَلِلَّهِ وَ لِلرَّسُولِ وَ لِذِی الْقُرْبى وَ الْيَتامى وَ الْمَساكِينِ وَ ابْنِ السَّبِيلِ كَيْ لا يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْأَغْنِياءِ مِنْكُمْ». و أمّا سائر الاراضى المفتوحه عنوه بايجاف الخيل و الركاب، فكان حكم خراجها أن يقاسم بين مقاتليها، فانها فى ء و غنيمه كما فعله رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله فى أراضى خيبر، بعد ما أخرج سهم الخمس، لكن لم يعمل عمر بن الخطّاب بتلك السنه النبويّه و تأول قوله تعالى« وَ الَّذِينَ جاؤُ مِنْ بَعْدِهِمْ» فجعل خراجها لعامه المسلمين و دون لهم ديوان العطاء. فجرى بعده سائر الخلفاء و الامراء على سنه عمر بن الخطّاب، و لم يتهيأ لعلى عليه السلام أن يرد ذلك الى نصابه الحق المطابق لسنه رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله فقد كان الحسن السبط عليه السلام يحكم بأن المتبع من السنن، انما هو سنه النبىّ الاقدس، و لا يرى لاوليائه و أصحابه المخصوصين به أن يرتزقوا و يأخذوا العطاء من خراج الاراضى المفتوحه عنوه، و لذلك شرط على معاويه أموال درابجرد التى صولح عليها.

و قلنا إن المال مالان الفی ء الـذی ادعوا أنه موقوف علی المصالـح الـداعیه إلی قوام المله و عمارتها من تجییش الجیوش للـدفع عن البیضه و لأرزاق الأساری و مال الصدقه الذی خص به أهل السـهام و قد جری فی فتوح الأرضین بفارس و الأهواز و غیرهما من البلدان فیما فتح منها صلحا و ما فتح منها عنوه و ما أسلم أهلها علیها هنات و هنات و أسباب و أسباب (۱).

و قـد کتب ابن عبد العزیز إلی عبد الحمید بن زید بن الخطاب و هو عامله علی العراق أیدک الله هاش فی السواد ما یرکبون فیه البراذین و یتختمون بالذهب و یلبسون الطیالسه و خذ فضل ذلک فضعه فی بیت المال.

و کتب ابن الزبیر إلی عـامله جنبوا بیت مـال المسـلمین ما یؤخـذ علی المناظر و القناطر فإنه سـحت فقصـر المال عما کان فکتب إلیهم ما للمال قد قصـر فکتبوا إلیه أن أمیر المؤمنین نهانا عما یؤخذ علی المناظر و القناطر فلذلک قصر المال فکتب إلیهم عودوا إلی ما کنتم علیه هذا بعد قوله إنه سحت.

و لا بد أن یکون أولاد من قتل من أصـحاب علی صـلوات الله علیه بالجمل و بصـفین من أهل الفی ء و مال المصلحه و من أهل الصدقه و السهام

وَ قَدْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه وآله فِی الصَّدَقَهِ: قَدْ أُمِرْتُ أَنْ آخُذَهَا مِنْ أَغْنِیَائِکُمْ وَ أَرُدَّهَا فِی فُقَرَائِکُمْ.

بالکاف و المیم ضـمیر من وجبت علیهم فی أموالهم الصدقه و من وجبت لهم الصدقه فخاف الحسن علیه السـلام أن کثیرا منهم لا یری لنفسه أخـذ الصـدقه من کثیر منهم و لا أکل صـدقه کثیر منهم إذ کانت غساله ذنوبهم و لم یکن للحسن علیه السـلام فی مال الصدقه سهم.

رَوَی بَهْزُ بْنُ حَکِیمِ بْنِ مُعَاوِیَهَ بْنِ حَیْدَهَ الْقُشَیْرِیُّ عَنْ أَبِیهِ عَنْ جَدِّهِ (۲)

أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه وآله قَالَ: فِی کُلِّ أَرْبَعِینَ مِنَ الْإِبِلِ ابْنَهُ لَبُونٍ وَ لَا تُفَرَّقُ إِبِلٌ عَنْ

۱- ۱. زاد فی المصدر بعده:[بایجاب الشرائط الداله علیها].

۲- ۲. هذا هو الصحیح کما فی المصدر ص ۲۰۷، و قد روی الحدیث أبو داود فی سـننه عن بهزین حکیم، عن أبیه، عن جده و لفظه: ان رسول اللّه صـلّی اللّه علیه و آله قـال: فی کـل سـائمه إبـل فی أربعین بنت لبون لاـ یفرق إبـل عن حسابهـا، من أعطـاها مؤتجرا[بها] فله أجرها، و من منعها فانا آخـذوها و شـطر ماله عزمه من عزمات ربّنا عزّ و جلّ، لیس لال محمّد منها شـی ء.». فما فی النسخ المطبوعه:« روی بهذین حکیم عن معاویه بن جنده القشـیری» فهو تصـحیف. و الرجل معنون بنسـبته و نسـبه فی رجال العامّه، راجع التاریخ الکبیر للبخاری ج ۱ ق ۲ ص ۲۹۰، الجرح و التعدیل ج ۱ ق ۱ ص ۴۳۰، أسد الغابه ج ۴ ص ۳۸۵ و عنونه فی التقریب ص ۵۷ و قال: صدوق من السادسه.

حِسَابِهَا مَنْ أَتَانَا بِهَا مُؤْتَجِراً فَلَهُ أَجْرُهَا وَ مَنْ مَنَعَنَاهَا أَخَذْنَاهَا مِنْهُ وَ شَطْرُ إِبِلِهِ عَزْمَةٌ مِنْ عَزَمَاتِ رَبِّنَا وَ لَيْسَ لِمُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ فِيهَا شَيْ ءٌ وَ فِي كُلِّ غَنِيمَةٍ خُمُسٌ أَهْلِ الْخُمُسِ بِكِتَابِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ إِنْ مُنِعُوا.

فخص الحسن عليه السلام ما لعله كان عنده أعف و أنظف من مال اردشيرخره و لأنها حوصرت سبع سنين حتى اتخذ المحاصرون لها فى مده حصارهم إياها مصانع (۱) و عمارات ثم ميزوها من جمله ما فتحوها بنوع من الحكم و بين الإصطخر الأول و الإصطخر الثانى هنات علمها الربانى الذى هو الحسن عليه السلام فاختار لهم أنظف ما عرف.

فَقَدْ رُوِيَ عَنِ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله أَنَّهُ قَالَ: فِي تَفْسِيرِ قَوْلِهِ عَزَّ وَ جَلَ وَ قِفُوهُمْ إِنَّهُمْ مَسْؤُلُونَ (۲) أَنَّهُ لَا يُجَاوِزُ قَدَمَا عَبْدٍ حَتَّى يُسْأَلَ عَنْ أَرْبَعٍ عَنْ ثِيَابِهِ (۳) فِيمَا أَبْلَاهُ

ص: ۱۲

۱- ۱. المصانع: جمع مصنع و مصنعه: ما يصنع كالحوض يجمع فيه ماء المطر.

۲- ۲. الصافّات: ۲۴. و الحديث رواه الشيخ فى الأمالى عن أبى حمزه عن أبى جعفر عليه السلام قال: قال رسول اللّه: لا يزال قدما عبد إلخ. و هكذا أخرجه موفق بن أحمد الخوارزمى فى المناقب من حديث أبى برذه و لفظه: لا يزول إلخ كما فى البرهان ج ۴ فى تفسير سوره الصافّات. و أخرجه المؤلّف رضوان اللّه فى ج ۳۶ ص ۷۹ من الطبعه الحديثه عن كتاب منقبه المطهرين للحافظ أبى نعيم بإسناده عن نافع بن الحارث عن أبى برده فراجع.

۳- ۳. شبابه، خ.

وَ عُمُرِهِ فِيمَا أَفْنَاهُ وَ عَنْ مَالِهِ مِنْ أَيْنَ جَمَعَهُ وَ فِيمَا أَنْفَقَهُ وَ عَنْ حُبِّنَا أَهْلَ الْبَيْتِ وَ كَانَ الْحَسَنُ وَ الْحُسَيْنُ عليه السلام يَأْخُذَانِ مِنْ مُعَاوِيَةَ الْأَمْوَالَ فَلَا يُنْفِقَانِ مِنْ ذَلِكَ عَلَى أَنْفُسِهِمَا وَ لَا عَلَى عِيَالِهِمَا مَا تَحْمِلُهُ الذُّبَابَةُ بِفِيهَا.

قال شيبه بن نعامه: كان على بن الحسين عليه السلام ينحل فلما مات نظروا فإذا هو يعول فى المدينه أربعمائه بيت من حيث لم يقف الناس عليه.

فإن قال فإن هذا

محمد بن إسحاق بن خزيمه النيسابورى قال حدثنا أبو بشر الواسطى قال حدثنا خالد بن داود عن عامر قال: بايع الحسن بن على معاويه على أن يسالم من سالم و يحارب من حارب و لم يبايعه على أنه أمير المؤمنين.

قلنا هذا حديث ينقض آخره أوله و أنه لم يؤمره و إذا لم يؤمره لم يلزمه الايتمار له إذا أمره و قد روينا من غير وجه ما ينقض قوله يسالم من سالم و يحارب من حارب فلا نعلم فرقه من الأمه أشد على معاويه من الخوارج و

خرج على معاويه بالكوفه جويريه بن ذراع أو ابن وداع أو غيره من الخوارج فقال معاويه للحسن أخرج إليهم و قاتلهم فقال يأبى الله لى بذلك قال فلم أ ليس هم أعداؤك و أعدائى قال نعم يا معاويه و لكن ليس من طلب الحق فأخطأه كمن طلب الباطل فوجده فأسكت معاويه.

و لو كان ما رواه أنه بايع على أن يسالم من سالم و يحارب من حارب لكان معاويه لا يسكت على ما حجه به الحسن عليه السلام و لأنه يقول له قد بايعتنى على أن تحارب من حاربت كائنا من كان و تسالم من سالمت كائنا من كان و إذا قال عامر فى حديثه و لم

يبايعه على أنه أمير المؤمنين قد ناقض لأن الأمير هو الآمر و الزاجر و المأمور هو المؤتمر و المنزجر فأبى تصرف الأمر فقد أزال الحسن عليه السلام فى موادعته معاويه الايتمار له فقد خرج من تحت أمره حين شرط أن لا يسميه أمير المؤمنين.

و لو انتبه معاويه بحيله الحسن عليه السلام بما احتال عليه لقال له يا با محمد أنت

مؤمن و أنـا أمير فـإذا لم أكن أميرک لم أكن للمؤمنين أيضـا أميرا و هـذه حيله منـک تزيل أمری عنک و تـدفع حکمی لک و عليک فلو کان قوله يحارب من حارب مطلقا و لم يکن شـرطه إن قاتلک من هو شـر منک قاتلته و إن قاتلک من هو مثلک فی الشـر و أنت أقرب منه إليه لم أقـاتله و لأـن شـرط الله على الحسن و على جميع عبـاده التعـاون عَلَى الْبِرِّ وَ التَّقْوى و ترک التعاون عَلَى الْإِثْمِ وَ الْعُدْوانِ و إن قتال (١)

من طلب الحق فأخطأه مع من طلب الباطل فوجده تعاون عَلَى الْإِثْمِ وَ الْعُدْوانِ (٢).

فإن قال هـذا حَدِيثُ ابْنِ سِيرِينَ يَرْوِيهِ مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ بْنِ خُزَيْمَهَ قَالَ حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِی عَدِیٍّ عَنِ ابْنِ عَوْنٍ عَنْ أَنَسِ بْنِ سِيرِينَ قَالَ: حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِیٍّ عليهما السلام يَوْمَ كَلَّمَ فَقَالَ مَا بَيْنَ جَابَرْسَ وَ جَابَلْقَ رَجُلٌ جَدُّهُ نَبِیٌّ غَيْرِی وَ غَيْرُ أَخِی وَ إِنِّی رَأَيْتُ أَنْ أُصْلِحَ بَيْنَ أُمَّهِ مُحَمَّدٍ وَ كُنْتُ أَحَقَّهُمْ بِذَلِکَ فَإِنَّا بَايَعْنَا مُعَاوِيَهَ وَ لَعَلَّهُ فِتْنَهٌ لَكُمْ وَ مَتاعٌ إِلى حِينٍ.

قلنا أ لا ترى إلى قول أنس كيف يقول يوم كلم الحسن و لم يقل يوم بايع إذ لم يكن عنـده بيعه حقيقه و إنما كانت مهادنه كما يكـون بين أوليـاء الله و أعـدائه لاـ مبـايعه تكون بين أوليـائه و أوليـائه فرأى الحسن عليه السـلام رفع السـيف مع العجز بينه و بين معـاويه كمـا رأى رسـول الله صـلى الله عليه و آله رفع السـيف بينه و بين أبی سـفيان و سـهيل بن عمرو و لـو لم يكن رسـول الله مضطرا إلى تلک المصالحه و الموادعه لما فعل.

فإن قال قد ضـرب رسول الله صلى الله عليه و آله بينه و بين سهيل و أبی سفيان مده و لم يجعل الحسن بينه و بين معاويه مده قلنا بل ضـرب الحسن عليه السـلام أيضا بينه و بين معاويه مـده و إن جهلناها و لم نعلمها و هی ارتفاع الفتنه و انتهاء مدتها و هو مَتاعٌ إِلى حِينٍ

ص: ۱۴

۱- ۱. فی الأصل المطبوع:« و ان قاتل» و ان صح فيكون جوابه« تعاون على الاثم».

۲- ۲. زاد فی المصدر ص ۲۰۸ بعده: و المبايع غير المبايع، و المؤازر غير المؤازر.

فإن قال: فإن الحسن قال لجبير بن نفير(۱)

حين قال له إن الناس يقولون إنك تريد الخلافه فقال قد كان جماجم العرب في يدى يحاربون من حاربت و يسالمون من سالمت تركتها ابتغاء وجه الله و حقن دماء أمه محمد ثم أثيرها يا تياس أهل الحجاز؟

قلنا إن جبيرا كان دسيسا إلى الحسن عليه السلام دسه معاويه إليه ليختبره هل فى نفسه الإثاره و كان جبير يعلم أن الموادعه التى وادع معاويه غير مانعه من الإثاره التى اتهمه بها و لو لم يجز للحسن عليه السلام مع المهادنه التى هادن أن يطلب الخلافه لكان جبير يعلم ذلک فلا يسأله لأنه يعلم أن الحسن عليه السلام لا يطلب ما ليس له طلبه فلما اتهمه بطلب ما له طلبه دس إليه دسيسه هذا ليستبرئ برأيه و علم أنه الصادق و ابن الصادق و أنه إذا أعطاه بلسانه أنه لا يثيرها بعد تسكينه إياها فإنه وفى بوعده صادق فى عهده.

فلما مقته قول جبير قال له يا تياس أهل الحجاز و التياس بياع عسب الفحل الذى هو حرام و أما قوله بيدى جماجم العرب فقد صدق عليه السلام و لكن كان من تلك الجماجم الأشعث بن قيس فى عشرين ألفا و يزهدونهم (۲).

قال الأشعث يوم رفع المصاحف و وقع تلک المكيده إن لم تجب إلى ما دعيت إليه لم يرم معک غدا يمانيان بسهم و لم يطعن يمانيان برمح و لا يضرب يمانيان بسيف و أومأ بيده (۳) إلى أصحابه أبناء الطمع و كان فى تلک الجماجم شبث بن ربعى تابع كل ناعق و مثير كل فتنه و عمرو بن حريث الذى ظهر على

ص: ۱۵

۱- ۱. هذا هو الصحيح كما فى المصدر ص ۲۰۹ و عنونه فى الإصابه فى القسم الثانى و قال: جبير بن نفير بالنون و الفاء ابن مالک بن عامر الحضرمى أبو عبد الرحمن مشهور من كبار التابعين و لابيه صحبه، و هكذا عنونه فى الاستيعاب.

۲- ۲. فى بعض نسخ المصدر« يزيدونهم».

۳- ۳. بقوله خ ل.

علی صلوات علیه و بایع ضبه احتوشها مع الأشعث و المنذر بن الجارود الطاغی الباغی.

و صدق الحسن صلوات الله علیه أنه کان بیده هذه الجماجم یحاربون من حارب و لکن محاربه منهم للطمع و یسالمون من سالم لـذلک و کـان من حـارب لله جـل و عز و ابتغی القربه إلیه و الحظوه منه قلیلاـ و لیس فیهم عـدد یتکافی أهل الحرب لله و النزاع لأولیاء الله و استمداد کل مدد و کل عدد و کل شده علی حجج الله عز و جل.

**[ترجمه]علل الشرایع: از ابو سعید نقل شده است که به امام حسن علیه السّلام گفتم: چرا با معاویه صلح کردی، در حالی که یقین داشتی حق با توست نه او، و می دانستی که معاویه گمراه و ظالم است؟

در جوابم فرمود: ای ابو سـعید! آیـا من پس از پـدرم حجت خـدا بر مردم و امـام آن ها نیسـتم!؟ گفتم بله. فرمود: آیا من همان کسـی نیسـتم که پیامبر خدا صلّی اللَّه علیه و آله و سلّم در باره من و برادرم امام حسین فرموده: الحسن و الحسین امامان قاما او قعدا؟ حسن و حسـین امام هسـتند: چه قیام کنند و چه سـکوت نمایند. گفتم: بله، فرمود: بنابراین من چه قیام کنم و چه سکوت نمایم امام هسـتم. ای ابو سـعید! من به همان علت با معاویه صـلح کردم که که پیامبر خدا صلّی اللَّه علیه و آله و سلّم زمانی که از حـدیبیه بـازگشت، با بنی ضـمره و بنی اشـجع و اهل مکه صـلح نمود. با این تفاوت که آنان به قرآن کافر شدنـد و معاویه و یارانش به تأویل قرآن کافر گشـتند، ای ابو سـعید! اگر من امام و پیشوایی از جانب خداونـد سـبحان باشم، بنابراین نبایـد نحوه عملکرد من را در مـورد آنچه انجـام دادم، چه صـلح و چه جنـگ، سـفیهانه دانست، حـتی اگر حکمت آنچه انجـام می دهم نا معلوم باشد.

آیا نشـنیده ای هنگامی که حضـرت خضـر علیه السّلام کشتی را سوراخ کرد و آن کودک را کشت و آن دیوار را تعمیر نمود، حضـرت موسـی چون فلسـفه کارهـای وی را نمی دانست به او اعـتراض کرد، شـما نیز به خـاطر جهلی که به حکمت کـار من داشتیـد به من اعتراض کردیـد؛ اگر من با معاویه مصالحه نمی کردم احدی از شیعیان ما بر روی زمین باقی نمی ماند و همگی کشته می شدند.

شیـخ صـدوق گفته است: محمـد بن بحر شیبانی در کتـاب معروف خود، الفروق بین الأباطیـل و الحقوق، که در مورد معنـای صلـح امـام حسن علیه السـلام بـا معـاویه است، سؤال شخصـی را در زمینه تفسـیر حـدیث یوسف بن مـازن راسبی در مورد این موضوع و پاسخ آن را ذکر می کند:

به روایت یوسف بن مـازن راسبی، امـام حسن علیه السـلام از معـاویه بیعت گرفت که خود را امیرالمؤمنین ننامـد، کسـی نزد او شهادت ندهـد، و به هیچ وجه شـیعه علی علیه السـلام را تحت پیگرد قرار ندهد، و اینکه با هزار هزار درهم بین فرزندان کسـی که همراه علی علیه السـلام در جنگ جمل کشته شده و نیز فرزندان کسی که همراه ایشان در جنگ صفین کشته شده است، با دیگران تفاوت قائل شود.

گفته شـد: چه زیرکـانه بـود نیرنـگ امـام حسن علیه السـلام که حکم عـایشه را از خود ساقط نمود. یوسف گفت از قـاسم بن محیمه شـنیدم که معـاویه به هیـچ یـک از مفـاد بیعت خود بـا حسن علیه السـلام عمل نکرد. من نامه امام حسن علیه السـلام به

معاویه را خواندم. امام در این نامه گناهانی را که معاویه نسبت به وی و شیعه علی علیه السلام مرتکب شده است می شمارد و با ذکر نام عبد الله بن یحیی خضرمی و کسانی که همراه وی کشته شدند آغاز می کند.

می گویی: آنچه یوسف بن مازن در مورد حسن علیه السلام و معاویه گفته است، نزد اهل تشخیص و تحصیل، معاهده و سازش نامیده می شود. آیا ندیدی که می گوید: معاویه به هیچ یک از مفاد عهدنامه خود با امام حسن علیه السلام عمل نکرد. بیعت با توجه به آنچه مدعیان می گویند بر اساس شرایطی است که آن را ذکر کردیم و معاویه به آن شرط ها وفا نکرده و به بیعتش به امام حسن علیه السلام پایبند نماد.

محکم ترین حجتی که می توان در مقابل دشمنان ذکر کرد این است که امام حسن علیه السلام از معاویه بیعت گرفت که خود را امیرالمؤمنین ننامد و امام حسن علیه السلام بی شک مؤمن است. در واقع از او بیعت گرفت که حاکم بر امام نباشد، چراکه امیر کسی است که حکم می کند و دیگران امتثال امر می کنند.

امام حسن علیه السلام برای آن که تحت امر معاویه نباشد، زیرکی به خرج داد و آن زمانی بود که به معاویه دستور داد؛ زیرا امیر کسی است که به مأمور دستور می دهد و این امر بر این موضوع دلالت می کند که نه خداوند عزّوجلّ و نه رسولش، معاویه را بر امام حسن علیه السلام حاکم نکردند. پیامبر صلی الله علیه و علی آله و سلم فرمود: «آزاد شده بر آزاد کننده حکومت نمی کند» - ۱. «مفاء» چیزی است که به عنوان غنیمت نصیب مسلمانان می شود و «مفیء» فرد مسلمانی است که غنیمت را با زور تصاحب می کند. حال اگر آن غنیمت شخص بالغی باشد قتل و یا آزاد کردن او از سر منت جایز است و اگر کوچک بوده و بالغ نشده باشد می توانند او را به عنوان برده به خدمت بگیرند و یا آزادش کنند.

اما مقصود از مفاء در این حدیث؛ کسی است که بر او منت نهادند و آزاد شده است، چه آن فرد کوچک باشد چه بزرگ. پس از آن جا که مسلمانان مجاز به قتل یا به بردگی گرفتن وی بودند و این کار را نکردند، بلکه با آزاد کردن وی، او را بزرگ داشته و بر وی منت نهادند، بنابراین همچون برده آزاد شده بر وی ولایت دارند. در نتیجه او برای به جا آوردن حقوق آن ولایت نمی تواند به مسلمانان امر و نهی کند و یا بر آنان مسلط شود.

این ولایت بدان دلیل است که مسلمانان همان کسانی هستند که به او حق زندگی و آزادی بخشیدند، به طوری که امر و نهی می کند و به هر جا که بخواهد رفت و آمد دارد. بنابراین اگر این شخص به مسلمانان امر و نهی کند و بر آن ها حاکم شود، آن امر را نقض کرده و همچون برده ایست که بر مولای خویش حکومت می کند.

این امر همان مقصود پیامبر است: «آزاد شده بر آزاد کننده حکومت نمی کند» ، یعنی کسی که آزاد شده ، هرگز حاکم و امیر مسلمانان نمی شود و اگر بر آن ها حاکم شود، حق حکومت را غصب کرده است و بر اساس شرع ، عقل و عرف به آن ها ظلم کرده است. از آن جا که معاویه خود آزاد شده است، لیاقت و شایستگی حکومت بر مسلمانان را ندارد. - .

حکمی که در مورد «فیء» (غنیمت) ذکر شد در رابطه با هوازن است، همان کسانی که توسط مهاجرین و انصار اسیر شدند. بنابراین هوازن آزادشدگان مهاجرین و انصار هستند، چرا که مهاجرین و انصار برای یاری پیامبر صلی الله علیه و علی آله و

سلم، غنیمت خود را به او بخشیدند. حکم قریش و اهل مکه نیز همان حکم هوازن است - ۱. رسول خدا صلی الله علیه و علی آله و سلم با زور مکه را فتح نمود، سپس بر در کعبه رفت و بعد از کمی صحبت فرمود : ای قریش! نظر شما در مورد اینکه بر شما تسلط یافته ام چیست؟ گفتند: خوب است، چرا که تو برادر کریم و پسر برادر کریم هستی. فرمود: بروید که شما آزاد شدگان هستید. مراجعه کنید به سیره ابن هشام، ج۲، ص۴۱۲. پیامبر صلی الله علیه و علی آله و سلم این حق را داشت که به اسارت، قتل و به بردگی گرفتن آن ها فرمان دهد، چرا که با زور وارد مکه شده بود. اما این کار را نکرد، بلکه بر آن ها منت نهاد و فرمود: شما آزاد شدگانید و معاویه در بین همین آزاد شدگان بود. - .

پس هر که را رسول خدا صلی الله علیه و علی آله و سلم بر آن ها حاکم کند - ۲. این عبارت صحیح است، یعنی بر این اساس: فرمان رسول خدا صلی الله علیه و علی آله و سلم بر مسلمانان یا آزادشدگان، در واقع حکمی از جانب خدا و رسول اوست . این عبارت ابتدای کلام است و آن چه در نسخه ها با این قول آمده است : «لمن آمره رسول الله علیهم» اتمام کلام پیشین است. مصنف به آن چه در کلام آمده دقت نکرده است، اینکه حکم آزادشدگان - آزادشدگان قریش و هوازن - در مورد عدم جواز حکومت بر مسلمانان در عبارت « آزاد شده بر آزاد کننده حکومت نمی کند»، عام مطلق است و به کسی که رسول خدا او را بر آزاد شدگان حاکم می کند اختصاص ندارد. با این حال اگر عبارت را با صورت «لمن أمره» بخوانیم، کلام از جوانب مختلف متفاوت می شود. - ،

این حکم از جانب خداوند جلیل و رسول اوست .

یا از بین مردم، همچنان که در مورد غیر معاویه گفتند، گروهی جمع شدند و فلانی و فلانی و فلانی را بر خودشان حاکم کردند. این نیز نوعی حکومت است، با این تفاوت که حکم از جانب مردم است، نه از جانب خداوند و رسولش. اگر حکومت نه از جانب خداوند و رسولش باشد و نه از جانب مؤمنان، پس می تواند کسی با حکم آن ها، حاکم آن ها باشد؛ در نتیجه، این حکومت کسی از میان خودشان بر آن هاست.

امام حسن علیه السلام مؤمنی از مؤمنان است، به همین سبب با گذاشتن این شرط که او خود را امیرالمؤمنین ننامد، معاویه را حاکم بر خویش نساخت. بنابراین بر امام علیه السلام واجب نبود که در هیچ امری از معاویه اطاعت کند. امام با گذاشتن این شرط، کار خویش را به اتمام رساند، زیرا خود و مؤمنانی را که حقیقتا مؤمن بودند و ایمان در قلب آن ها رسوخ کرده بود، از اینکه تحت امر معاویه قرار گیرند خلاص کرد. زیرا این گروه معاویه را امیر خود ندانسته و اطاعت وی را بر خود واجب نمی دانند، و نیز به این دلیل که امام حسن علیه السلام امیر نیکوکاران و قاتل بدکاران است. همچنان که پیامبر صلی الله علیه و علی آله و سلم به علی علیه السلام فرمود: امیر نیکوکاران و قاتل بدکاران. با این سخن، پیامبر واجب نمود که شایسته نیست کسی بر نیکوکاران حاکم شود و حکومت بر امیر نیکوکاران نیز نیکو نیست. این حکم اقتضای سخن پیامبر است، حتی اگر حسن علیه السلام این شروط را برای معاویه قائل نمی شد و او را امیرالمؤمنین می نامید. پیامبر صلی الله علیه و علی آله و سلم فرمود: قریش سرور مردم هستند، نیکان آن ها برای نیکانشان و بدکاران آن ها برای بدکارانشان.

هر یک از قریش که معاویه را پیشوای خویش بداند، به معنای امامت حقیقی که از جانب خداوند عزّوجلّ است، و اعتقاد داشته باشد که اطاعت معاویه بر وی واجب است، در واقع به وجوب غلبه یافتن بر اموال خداوند و به بردگی گرفتن بندگان او

و ایجاد فساد در دین خدا، اعتقاد پیدا کرده است، - ۱. اشاره دارد به سخن پیامبر صلی الله علیه و علی آله و سلم : «هنگامی که تعداد فرزندان عاص به سی مرد رسید، بر مال خداوند غلبه کردند؛ بندگان خدا را به بردگی گرفته و در دین خدا فساد ایجاد کردند» . حاکم این سخن را با استناد به علی علیه السلام و همچنین ابوذر و ابو سعید خدری آورده و آن را تصحیح کرده است. مراجعه کنید به مستدرک الحاکم، ج۴، ص۴۸۰. - و امر خداوند را به او واگذار کرده است. اگر آن فرد مؤمن باشد که خداوند عزوجل مؤمنین را به همکاری در نیکی و تقوا امر کرده و فرموده است: «در نیکی و تقوا با یکدیگر همکاری کنید و در گناه و تجاوز با یکدیگر تعامل نکنید» - ۱. مائده ۳ - .

اگر چیره شدن بر اموال خداوند، و به بردگی گماشتن بندگان او، و ایجاد فساد در دین خدا، نیکی و تقوا به حساب بیاید، پس می توانی معاویه را امام خویش بدانی و تحت امر او قرار گیری و همان طور که می دانی، امتثال امر، وظیفه بندگان است.

یک انقلابی از سفیان پرسید «عدوان» چیست؟ جواب داد: عدوان (تجاوز) آن است که صدقه بانقیاء به حیره منتقل شود و در حیره بین کسانی که سهم دارند تقسیم گردد، در حالی که در بانقیاء نیز کسانی بودند که در آن سهم داشتند.

من صادقانه قسم می خورم که عمل سفیان و معاویه بن مرّه و مالک بن معول و خیثمه بن عبد الرحمن - ۲. این افراد مسئول نگهبانی از چوبی بودند که زید فرزند امام سجاد علیه السلام بر آن آویخته شده بود، تا مانع از آن شوند که جسم او را پایین آورده و به خاک بسپرند. بنابراین جسم او چهار سال بر دار آویخته بود و در نهایت آن را پایین آورده و سوزاندند. - ، همان کسانی که به فرمان هشام بن عبد الملک از صلیب (چوبه دار) زید فرزند امام سجاد علیه السلام، نگهبانی کردند، جزو همان تجاوز و عدوانی است که خداوند عزّوجلّ از آن نهی کرد و نگهبانان صلیب زید رضوان الله علیه، کسانی بودند که سبب انتقال صدقه بانقیاء به حیره شدند.

حال اگر یکی از این افراد عذر بیاورد که نتوانسته شخص نیکوکاری را که از جانب خداوند پیشوا بوده و اطاعت او بر بندگان واجب بوده یاری رساند، گناهش بر گردن ظالمی است که به یاری بدکاران دستور داده است. گفتیم: قسم می خورم، عذر کسی که نتوانسته به وظیفه عمل کند پذیرفته است، اما نادان در ترک وظیفه ای که خداوند عزّوجلّ براو واجب کرده و آن، اطاعت خدا، رسولش و اولی الأمر است، عذری ندارد. و جایز نیست که باطن صاحبان امر بر خلاف آوازه آن ها باشد، همان طور که جایز نیست باطن پیامبر صلی الله علیه و علی آله و سلم بر خلاف آوازه او باشد، پیامبری که اصل همه صاحبان امر است و آن ها فرع بر او هستند.

خداوند عزّوجل عالم به اسرار و باطن انسان هاست و به آنچه در قلب بندگان است آگاه است. او علم آنچه به بندگان نیاموخته را به آن ها واگذار نمی کند، و شأن او اجل از آن است که بندگان را به کاری که از عهده و توان آن ها خارج است، مکلف کند. چرا که این کار ظلمی از جانب تکلیف کننده و کاری عبث است. خداوند بزرگ و جلیل، اختیار کسی را که ظاهر و باطنش یکی است و ارتکاب گناهان بزرگ و ظلم و غضب از سوی خویش را جایز نمی داند، به کسی که از اسرار و باطن اشخاص بی خبر است واگذار نمی کند، و ممکن نیست کسی این موضوع را نداند.

حتی اگر کسی به خاطر ناتوانی، انجام وظیفه اش را ترک کند، مجاز نیست امامی را که پیشوای نیکان است نشناسد. عذر

ناتوان پـذیرفته است اما عـذر جاهل پذیرفته نیست.جایز نیست که نیکان پیشوایی نداشـته باشـند، حتی اگر گرفتار سـلطه فردی ظـالم و سـتمگر باشـند. پس زمـانی که فرد، چه غـالب چه مغلوب، پیشوایی نداشـته باشـد و در حـالی بمیرد که امام خویش را نشناخته است، به مرگ جاهلیت مرده است.

اگر گفته شود: تفسـیر بیعت امام حسن علیه السـلام و شـرطی که در مورد برگزار نشـدن شـهادت نزد معاویه برای او گذاشـت چیست، با وجود آنکه خداوند عزّوجلّ، پیش از آنکه امام این شرط را برای معاویه قرار دهد، شهادت دادن به آنچه شخص به آن علم دارد را واجب کرده است، در جواب گفته می شود: شهادت دادن فرد شاهد دارای شرایطی است؛ و آن حدودی دارد که نبایـد آن را زیر پا گـذاشت، چرا که هر کس حدود خداوند عزّوجلّ را زیر پا گذارد به خود ظلم کرده است. مهمترین این شرایـط آن است که این شـهادت نزد قاضـی قاطع و حاکم عادل برگزار شود. دیگر این که شاهـد مطمئن باشـد که نزد کسـی شهادت می دهـد که با شـهادت وی حقی را زنـده می کنـد، حب نفس را می کشد و ظلمی را از بین می برد. پس اگر کسـی واجد این شرایط نباشد که نزد او شهادت دهد، این وظیفه از او سلب می شود .

معاویه از نظر امام حسن علیه السـلام، حاکمی نبود که از جانب خداونـد عزّوجلّ و رسولش برگزیـده شده باشد، او حاکمی از صاحبان حکم نیز نبود. اگر او حاکمی از جانب خـدا و رسولش بود و امام حسن علیه السـلام می دانست که حکم همان امیر و امیر همان حکم است، در حالی که با گذاشتن این شرط که خود را امیرالمؤمنین ننامد، در واقع برای معاویه شرط گذاشت که حکومت نکنـد. پس چطور شـهادت نزد کسـی برپـا شود که با وجود شـرط عـدم نامگـذاری خود به امیرالمؤمنین، در حقیقت امارت از او سـلب شـده است. زمانی که با این شـرط امارت از او سـلب شده، قضاوت نیز از او سـلب می شود، زیرا امیر حاکم است و حکم صادر می کند. پس برای کسـی که امارتی نیست و حق صدور حکم هم ندارد، حکمش بیهوده است و نزد چنین کسی اقامه شهادت و گواهی نمی شود.

اگر گفته شود تفسیر پیمـان امـام حسن علیه السـلام با معاویه و توضـیح این شـرط که معاویه به هیـچ وجه شـیعه علی را تحت پیگرد قرار ندهـد چیست؟ در جواب گفته می شود: امـام حسن علیه السـلام آگاه بود که این قوم به خود اجازه هر تفسـیری را می دهند و با تفسـیر خود، ریختن خون هر کس را که بخواهند جایز می شـمرند، حتی اگر خداوند عزّوجلّ از خون کسـی که آن هـا می خواهنـد خون او را بریزنـد محافظت کنـد؛ و هرکه را بخواهنـد حبس می کننـد حتی اگر خداونـد عزّوجلّ حکم به ریختن خون او داده باشد.

بنـابراین امـام حسن علیه السـلام قصـد داشت این موضوع را روشن کنـد که تعقیب شـیعه علی علیه السـلام توسـط معـاویه، در حقیقت تعقیب از جـانب شخصـی فاسـد و محکوم به نابودی است. همچنان که امام با قائل شـدن این شـرط که معاویه خود را امیرالمؤمنین ننامـد، خود و مؤمنـان را از این که تحت امر معاویه قرار گیرنـد رها ساخت و با زایل کردن حکومت او بر خود و مؤمنان، حکم او را برای خود و آن ها فاسد دانست.

امام با قائل شدن این شرط که شهادتی نزد معاویه برپا نشود، این مجوز را به مؤمنین داد که نزد او شهادت ندهند. بدین ترتیب امـارت و قـدرت او برپـاست امـا برای کسـانی غیر از امـام حسن علیه السـلام و مؤمنین. در این حالت امارت او همچون امارت بخت النصر است و امـام حسن علیه السـلام، به منزله دانیال نبی در این امارت است و یا همچون امارت عزیز مصـر، و امام علیه

السلام همچون یوسف در این امارت است.

اگر گفته شود: دانیال و یوسف علیهما السلام، برای بخت النصر و عزیز قضاوت می کردند، می گوییم: اگر بخت النصر از دانیال و عزیز مصر از یوسف می خواستند که با شهادت عمّار بن ولید، و عقبه بن ابی معیط، و شهادت ابی برده بن ابی موسی، و شهادت عبد الرحمن بن اشعث بن قیس، خون حجر بن عدی بن ادبر و یارانش که رحمت خدا بر آن ها باد را بریزند و حکم بدهند که زیاد برادر اوست و خون حجر و یارانش با شهادت افرادی که ذکر شد ریخته شود، در این صورت دانیال نبی و یوسف علیهما السلام جایز نبودند برای بخت النصر و عزیز مصر قضاوت کنند. حکم اگر عادلانه باشد، حاکم می تواند در زمان قدرت فرد عادل یا ظالم، مؤمن یا کافر، به آن حکم دهد، خصوصا اگر حاکم مجبور باشد که با حکم خود، فردی ظالم و کافر و باطل را محکوم کند.

اگر گفته شود: چرا امام حسن علیه السلام زمانی که گناهان و ستم های معاویه را نسبت به خود و شیعه علی علیه السلام می شمرد، ذکر قتل عبدالله بن یحیی خضرمی و یارانش را مقدم شمرد، در حالی که معاویه حجر و یارانش و برخی دیگر را نیز کشته بود. می گوییم، اگر امام حسن علیه السلام در شمردن گناهان معاویه، کشته شدن حجر و یارانش را بر عبدالله بن یحیی خضرمی و یارانش مقدم می کرد، آن وقت می پرسیدی: چرا حجر و یارانش را بر عبدالله بن یحیی و یارانش که همگی برگزیده، اهل زهد و روی گردان از دنیا بودند مقدم ساخت. پس معاویه اعلام کرد، دلیل پیگرد و قتل ابن یحیی و یاراش، محبت و ارادت بسیار آن ها به امیرالمؤمنین علی علیه السلام و سخنان آن ها در ذکر نام و فضایل ایشان است، بنابراین به سراغ آن ها رفت و ایشان را به سختی به قتل رساند.

هر کس راهبی را از صومعه پایین آورده و او را به قتل برساند، ارتکاب این کار از جانب او عجیب تر است از آنکه کسی قسیسی را از دیر خارج کرده و او را بکشد. زیرا صاحب دیر نزدیکتر است به این که دست دراز کند و آنچه با اوست بگیرد نسبت به صاحب صومعه که بین آسمان و زمین است. پس این که امام حسن علیه السلام گروهی از عابدان را بر گروه دیگری از عابدان، و یا گروهی از زاهدان را بر گروه دیگر، و یا گروهی را که روشنی بخش سرزمین هستند بر گروه دیگر مقدم شمارد، مایه تعجب نیست. بلکه اگر ایشان ذکر کسی را که در انجام کار کوتاهی کرده بر کسی که تقصیری نداشته و نیز ذکر فرد مقتصدی را بر فرد زیاده خواهی مقدم کند، باعث تعجب است.

اگر گفته شود که چرا امام حسن علیه السلام هنگام بیان این شرط که اموال دارابگرد را به فرزندان کسی که همراه امام علی علیه السلام در جنگ جمل و صفین کشته شده بدهند، اموال دارابگرد را بر سایر اموال ترجیح داد؟ در جواب گفته می شود: دارابگرد بنا به دلیلی، برای امام با سایر شهرهای سرزمین فارس تفاوت داشت.

گفتیم: که اموال دو نوع هستند: یک نوع غنیمتی که ادعا کردند آن را صرف مصالحی می کنند که موجب قوام دین و شکوفایی آن می شود، از مسلح کردن سپاهیان برای دفاع از سرزمین گرفته تا تهیه غذای اسیران؛ نوع دوم مال صدقه ایست که اختصاص به اهل سهام دارد، که پرداخت این صدقه در فتح سرزمین فارس و اهواز و دیگر شهر ها انجام شد، چه شهرهایی که به شکل صلح آمیز و چه آن ها که با زور و اجبار فتح شدند، و چه شهرهایی که اهالی آن به اسباب و دلایل مختلف دیگر اسلام آوردند.

ابن عبـد العزیز به عبـد الحمیـد بن زیـد بن خطّاب، کارگزار خود در عراق نوشـته بود: خداوند تو را تایید کند. در عراق اموال حرامی جمع شـده است مانند اسـبهایی که بر آن سوار می شوند و انگشتر طلایی که به دست می کنند و ردای اطلسـینی که بر تن می کنند. آنها را رها کن و اضافه از آن را برای بیت المال بگیر.

ابن زبیر به کـارگزار خود نوشت: « بیت المـال مسـلمین را از آنچه از زمینها و ساختمانهای مرتفع گرفته می شود دور نگه دار، چرا که این مالهـا حرام است. پس بیت المـال را بر آن چه از قبـل بـود منحصـر کرد. سـپس به او نـوشت: «چرا اموال کـم شـده اسـت»؟ کـارگزار در جـواب نـوشت: کـم شـدن پـول بـه ایـن خـاطر اسـت که امیرالمـؤمنین مـا را از پـولی که بـابت زمینهـا و ساختمانهای بلنـد گرفته می شود نهی کرد. ابن زبیر دوباره به او نوشت: «به همان روش پیشـین بازگردیـد». و این حرف بعد از آن بود که به او گفته بود حرام است. از طرفی هم لاـجرم فرزنـدان آن گروه از یـاران علی علیه السـلام که در جنـگ جمـل و صفین کشـته شدند، جزو کسانی هسـتند که در غنیمت ها، مال مصـلحت و صدقه سهم دارند. رسول خدا صلی الله علیه و علی آلـه و سـلم در مـورد صـدقه فرمـود: «بـه من دسـتور داده شـده است که این پـول را از ثروتمنـدان شـما بگیرم و به فقرای شـما بـازگردانم». کاف و میم ضـمیر کسانی است که بر آن ها واجب است از اموال خود صـدقه دهنـد و کسانی که صـدقه دادن به آن هـا واجب است. پس امـام حسن علیه السـلام بیم آن داشت که که بسـیاری از فرزنـدان مقتولین از گرفتن و خوردن صـدقه اکراه داشـته باشند، چرا که صدقه آب چرک گناهان اغنیاء بود و از طرفی امام حسن علیه السلام در مال صدقه سهمی نداشت. ابن حکیم بن معاویه بن حیره قشـیری از پـدرش از جـدش از رسول خـدا صـلی الله علیه و علی آله و سـلم روایت می کنـد که فرمود: در هر چهل شتر یک بنت لبون زکات است و هیـچ شتری از حساب آن (صـدقه) جدا نمی شود. هر کس آن بنت لبون خودش را در حـالی که طالب اجر است بیاورد، پس اجرش را برده است و اما هر کس از دادن آن امتناع کنـد از او می گیریم و مقداری از شترهای او حقی از حقوق واجب الهی است که محمد و خاندان او سـهمی در این مال ندارند، و در هر غنیمتی بر اساس کتاب خدا سهم خمس برای اهل خمس است اگر چه از دریافت آن محروم شوند.

امام حسن علیه السـلام آنچه را که شایـد نزد او پاک ترین قسـمت مال اردشـیر خره بود انتخاب کرد و از آنجا که آن را هفت سال تحت محاصـره قرار داده بودند، در طول مدت محاصـره خود، در آنجا ساختمان ها و عمارت هایی را ساختند، سـپس آن را با حکم خاصی از بین تمام جاهایی که گرفته بودند متمایز ساختند و بین اصطخر اول و اصطخر دوم ظلمهایی اتفاق افتاد که آن عـالم ربـانی یعنی امـام حسن علیه السـلام از آنهـا مطلع بود، لـذا برای ایشـان (فرزنـدان مقتولین صـفین و جمل) پاک ترین چیزی را که می شناخت انتخاب کرد .

روایت شده است که پیامبر در مورد سـخن خداوند عزّوجلّ در این آیه: «و قفوهم إنهم مسئولون» - ۱. صافات / ۲۴ - ، «آن ها را نگه داریـد که بایـد بازپرسـی شونـد.» فرمود: بنده قدمی بر نمی دارد مگر آن که در مورد چهار چیز از او سؤال می شود: از لباسـش که آن را در چه کاری کهنه کرده است، و از عمرش که چگونه آن را گذرانده است، از مالش که آن را چطور جمع کرده و در چه راهی صـرف کرده است و از محبت مـا اهـل بیت. امـام حسن و امـام حسـین علیهمـا السـلام از معاویه اموالی را گرفتند، اما حتی چیزی به آن اندازه که مگس بتواند با دهانش حمل کند، صرف خود و خانواده شان نکردند.

شیبه بن نعامه گفت: امام سجاد علیه السلام ضعیف و لاغر شده بود، و هنگامی که درگذشت ناگهان متوجه شدند که او عهده

دار مسؤولیت چهارصد خانه است؛ در صورتی که مردم از آن بی خبر بودند.

خالد بن داود از عامر نقل کرده است که: امام حسن علیه السلام با معاویه بیعت کرد که با هر که صلح کرد صلح کند و با هر که جنگید بجنگد، اما در این زمینه که معاویه امیرالمؤمنین باشد با وی بیعت نکرد.

گفتیم آخر این حدیث، اول آن را نقض می کند، این که امام او را حاکم نکرد و اگر معاویه دستوری بدهد، امام مکلف به اطاعت امر نیست. این روایت به شکل دیگری آمده است که سخن پیشین را نقض می کند: «با هر که او صلح کند، صلح می کند و با هر که بجنگد می جنگد». هیچ گروهی در میان امت بیش از خوارج با معاویه دشمنی نداشتند. جویریه بن ذراع یا ابن وداع یا کسی غیر از او از میان خوارج، علیه معاویه شورش کرد، معاویه به امام حسن علیه السلام گفت: به سراغ آن ها برو و آن ها را بکش. امام فرمود: خداوند مرا از این کار باز می دارد. گفت: چرا؟ آیا آن ها دشمنان من و تو نیستند؟ فرمود: بله ای معاویه، اما آنکه در پی حق است و دچار اشتباه می شود همچون کسی نیست که به دنبال باطل است و آن را می یابد. پس معاویه را ساکت کرد .

اگر در پشت این قضیه بیعتی بود مبنی بر این که امام با هر که معاویه صلح کرد صلح کند و با هر که جنگید بجنگد، معاویه در مقابل دلیلی که امام آورد سکوت نمی کرد و به ایشان می گفت: تو با من بیعت کردی که با هر که جنگیدم بجنگی و با هر که صلح کردم صلح کنی. عامر در حدیث خود «و امام در این که معاویه امیرالمؤمنین باشد با او بیعت نکرد» این موضوع را نقض می کند. زیرا امیر کسی است که امر کرده و از کاری باز می دارد و مأمور کسی است که اطاعت امر می کند و باز داشته می شود ، پس امام از این که با معاویه همچون امیر رفتار کند ابا ورزید. امام حسن علیه السلام در بیعتش با معاویه، اطاعت امر از معاویه را از خود سلب کرد چرا که با گذاشتن این شرط که معاویه خود را امیرالمؤمنین ننامد، از این که تحت امر او قرار گیرد خارج شد.

اگر معاویه متوجه مکر امام علیه السلام می شد، به ایشان می گفت: ای ابو محمد! تو مؤمنی و من امیر، پس اگر من امیر تو نباشم، برای مؤمنین نیز امیر نخواهم بود و این نیرنگی از جانب توست که امارت و حکم من را چه به نفع و چه به ضرر تو باشد از خود سلب کنی. اگر این سخن امام حسن علیه السلام «با هر که او بجنگد می جنگد» مطلق بود، این شرط را برای وی قائل نمی شد «اگر کسی با تو جنگید که شرورتر از تو بود با او می جنگم، اما اگر کسی با تو جنگید که در شرارت همانند توست و تو از او شرورتر بودی، با او نخواهم جنگید». زیرا خداوند برای امام حسن علیه السلام و تمامی بندگان شرط گذاشته است که در نیکی و تقوا با یکدیگر همکاری کنند و از همدستی در گناه و تجاوز بپرهیزند، و جنگیدن - ۱. در اصل چاپ شده آمده است: «و إن قاتل» که اگر صحیح باشد جواب آن می شود «تعاون علی الإثم». - کسی که در پی حق است اما دچار خطا می شود با کسی که در پی باطل بوده و آن را یافته است، همدستی در گناه و تجاوز است - ۲. در علل الشرایع: ۲۰۸ - .

اگر گفته شود، ابن سیرین نقل کرده که روزی امام حسن علیه السلام سخن گفت و فرمود: بین جابرسا و جابلقا مردی نیست که جد او پیامبر باشد غیر از من و برادرم و من تصمیم گرفتم که بین امت محمد صلی الله علیه و علی آله و سلم صلح برقرار کنم. من از آن ها برای این کار شایسته تر هستم، پس با معاویه صلح کردم. و «شاید این آزمایشی برای شماست و مایه بهره گیری تا مدتی معین». - . انبیاء / ۱۱۱ -

می گوییم، آیا سخن ابن سیرین را ندیدی که می گوید: «روزی حسن سخن گفت» و نگفت: «روزی بیعت کرد»، زیرا این بیعت نزد امام حسن علیه السلام بیعت حقیقی نبود، بلکه نوعی سازش بود که بین اولیای خدا و دشمنان آن ها صورت می گیرد نه بیعتی که بین اولیای خدا با اولیای خدا صورت می گیرد. به همین خاطر امام حسن علیه السلام به ناچار شمشیر بین خود و معاویه را کنار گذاشت، همچنان که رسول خدا صلی الله علیه و علی آله و سلم شمشیر بین خود و ابوسفیان و سهیل بن عمر را کنار گذاشت. اگر رسول خدا ناچار به این سازش و مصالحه نمی شد، چنین کاری را انجام نمی داد.

اگر گفته شود رسول خدا بین خود و سهیل و ابوسفیان مدت زمان خاصی را معین نمود، اما امام حسن علیه السلام بین خود معاویه زمانی را تعیین نکرد، می گوییم: امام حسن علیه السلام نیز بین خود و معاویه زمان تعیین کرد، اگر چه ما مدت زمان آن را نمی دانیم و آن تا زمانی است که فتنه بر طرف شود و مدتش به پایان برسد، که آن را با عبارت «متاع إلی حین» مشخص کرده است.

جبیر بن نفیر به امام گفت: مردم می گویند شما خواستار خلافت هستید، امام حسن علیه السلام به او فرمود: جمجمه های اعراب در دست من است، آن ها با هر که من بجنگم می جنگند و با هر که صلح کنم صلح می کنند. من به خاطر رضای خدا و پیشگیری از ریخته شدن خون امت محمد صلی الله علیه و علی آله و سلم خلافت را کنار گذاشتم، پس چطور خلافت را ترجیح دهم ای تیاس اهل حجاز؟

این که جبیر نزد امام حسن علیه السلام رفت، دسیسه ای از جانب معاویه برای آزمودن امام بود و دریافتن این امر که آیا در وجود امام میلی به خلافت هست؟ و جبیر می دانست که بیعتی که امام با معاویه بسته بود، او را از انتخاب خلافت باز نمی داشت و اگر امام حسن علیه السلام با وجود قبول این سازش مجاز به درخواست خلافت نبود، جبیر این موضوع را می دانست، پس از امام سؤالی نمی پرسید، زیرا می دانست امام حسن علیه السلام آنچه نباید طلب کند طلب نمی کند و هنگامی که او را به طلب آنچه حق طلب آن را داشت متهم کرد، دسیسه ای بود تا امام نظر خود را ابراز کند و یقین کند که او راستگو و فرزند راستگو است. پس هنگامی که با زبان خلافت را ببخشد، دیگر طالب خلافت نخواهد بود، چرا که او به وعده خویش وفادار و در عهد خویش صادق است.

مؤلف: زمانی که سخن جبیر ایشان را مکدر نمود، به او فرمود: ای تیاس اهل حجاز، تیاس فروشنده نطفه بز نر است که حرام می باشد. و اما سخن امام که جمجمه های اعراب در دست من است، امام حسن علیه السلام راست گفتند و از میان این جمجمه ها، اشعث بن قیس بود، با بیست هزار نفر و یا شاید بیشتر.

اشعث در روزی که قرآن ها را بر سر نیزه کردند و آن نیرنگ اتفاق افتاد گفت: اگر به آن چه دعوت می شوی پاسخ ندهی، در آینده یمانی ها همراه تو نه تیری می اندازند، نه نیزه ای پرتاب می کنند و نه شمشیری می زنند و با دست به یاران طمع کار خود اشاره کرد که در بین آن جمجمه ها، شبث بن ربعیّ حضور داشت که از هر ندایی تبعیت می کرد و در هر فتنه ای نقش داشت، و نیز عمرو بن حریث که بر علیه علی علیه السلام اقدام کرد و با آن سوسمار ماده ای که دوره اش کرده بودند همراه اشعث و منذر بن جارود طغیانگر و ظالم بیعت کردند.

امام حسن علیه السلام راست گفت هنگامی که فرمود: جمجمه های این ها در دست اوست، آن ها با هر که او بجنگد از سر طمع می جنگند و با هر که صلح کند به همان خاطر صلح می کنند. تعداد کسانی که به خاطر خداوند عزوجل، تقرب به خدا و بهره مند شدن نزد او می جنگیدند کم بود. تعداد آن ها آن قدر نبود که در راه خدا بجنگند، به خاطر اولیای خدا نزاع کنند و بتوانند حجت های خداوند عزّوجل را در هر مصیبت و سختی یاری کنند.

**[ترجمه]

بيان

قوله صلى الله عليه و آله قاما أو قعدا أى سواء قاما بأمر الإمامه أم قعدا عنه للمصلحه و التقيه و يقال سفهه أى نسبه إلى السفه و تعقبه أى أخذه بذنب كان منه.

قوله و المبايعه على ما يدعيه المدعون المبايعه مبتدأ و لم يلزم خبره أى لو كانت مبايعه على سبيل التنزل فهى كانت على شروط و لم تتحقق تلك الشروط فلم تقع المبايعه و يحتمل أن يكون نتيجه لما سبق أى فعلى ما ذكرنا لم تقع المبايعه على هذا الوجه أيضا.

قوله على نفسه لعله متعلق بالإسقاط بأن يكون على بمعنى عن قوله هو الذى أمره مأمور الظاهر زياده لفظ مأمور و على تقديره يصح أيضا إذ فى العرف لا يطلق الأمير على النبى صلى الله عليه و آله فيكون كل من نصب أميرا مأمورا.

قوله يريد أن من حكمه لعل خبر أن محذوف (١)

بقرينه المقام و الإسعاف الإعانه و قضاء الحاجه.

قوله لمن أمره رسول الله عليهم أى على هوازن أو على أهل مكه و المعنى كما أن هوازن لا يكونون أمراء على الذين أمرهم رسول الله صلى الله عليه و آله على هوازن كذلك قريش و أهل مكه بالنسبه إلى من أمرهم الله عليهم و بعثهم لقتالهم.

۱- ۱. بل قد عرفت ان الضمير فی« حکمه» یرجع الی الفی ء فیکون« من حکمه» خبر« أن» و اسمه« حکم هوازن».

قوله فهو أى التأمير مطلقا أو تأمير معاويه قوله أن يتخذ أى عن أن يتخذ و هو متعلق بقوله فرغ أى لما خلص عليه السلام نفسه عن البيعه فرغ عن أن يتخذ بيعه الشقى على المؤمنين لأن بيعتهم كان تابعا لبيعته و لم يبايعوا أنفسهم بيعه على حده و إليه أشار بقوله لأن هذه الطبقه و قوله و لأن الحسن دليل آخر على عدم تأميره على الحسن عليه السلام و قوله فقد اعتقد جزاء للشرط فى قوله و لو لم يشترط.

و

قَالَ الْجَزَرِيُّ وَ فِى حَدِيثِ أَبِى هُرَيْرَةَ: إِذَا بَلَغَ بَنُو أَبِى الْعَاصِ ثَلَاثِينَ اتَّخَذُوا عِبَادَ اللَّهِ خَوَلًا.

بالتحريک أى خدما و عبدا يعنى أنهم يستخدمونهم و يستعبدونهم و قال الدخل بالتحريک الغش و العيب و الفساد و منه

الْحَدِيثُ: إِذَا بَلَغَ بَنُو أَبِى الْعَاصِ ثَلَاثِينَ كَانَ دِينُ اللَّهِ دَخَلًا.

و حقيقته أن يدخلوا فى الدين أمورا لم تجر به السنه انتهى.

و الدول بضم الدال و فتح الواو جمع دوله بالضم و هو ما يتداولونه بينهم يكون مره لهذا و مره لهذا قوله من اتخذه أى اتخاذ من اتخذه و هو فاعل جاز و قوله من اعتمد مبتدأ و قوله علم و سلم خبره.

و يقال سأمه سوء العذاب أى حمله عليه قوله إن البر كأنه استئناف أو اللام فيه مقدر أى لأن البر مقهور و يمكن أن يكون اتقى تصحيف أتقن أو أيقن.

و بانقيا قريه بالكوفه و الحيره بلده قرب الكوفه و الكناسه بالضم موضع بالكوفه.

قوله الداعيه هى خبر أن أى أمثال تلک المعاونات على الظلم صارت أسبابا لتغيير أحكام الله التى من جملتها نقل صدقه بانقيا إلى الحيره.

و الأثره الاستبداد بالشى ء و التفرد به و الهذر بالتحريک الهذيان و بالدال المهمله البطلان.

قوله و من أنزل راهبا حاصله أن عبد الله كان من المترهبين المتعبدين

و كان أقل ضررا بالنسبه إليهم من حجر و أصحابه فكان قتله أشنع فلذا قدمه و الإخبات الخشوع و التواضع قوله هنات و هنات أي شرور و فساد و ظلم.

و قال الفيروزآبادى الهوشه الفتنه و الهيج و الاضطراب و الاختلاط و الهواشات بالضم الجماعات من الناس و الإبل و الأموال الحرام و المهاوش ما غصب و سرق و قال الهيش الإفساد و التحريك و الهيج و الحلب الرويد و الجمع.

قوله مؤتجرا أى طالبا للأجر و الثواب و قال الجزرى فى حديث مانع الزكاه أنا آخذها و شطر ماله عزمه من عزمات الله أى حق من حقوق الله و واجب من واجباته.

قال الحربى غلط الراوى فى لفظ الروايه إنما هو شطر ماله أى يجعل ماله شطرين و يتخير عليه المصدق فيأخذ الصدقه من خير النصفين عقوبه لمنعه الزكاه فأما ما لا يلزمه فلا و قال الخطابى فى قول الحربى لا أعرف هذا الوجه و قيل معناه أن الحق مستوفى منه غير متروك عليه و إن ترك شطر ماله كرجل كان له ألف شاه مثلا فتلفت حتى لم يبق إلا عشرون فإنه يؤخذ منه عشر شياه لصدقه الألف و هو شطر ماله الباقى و هذا أيضا بعيد لأنه قال أنا آخذها و شطر ماله و لم يقل أنا آخذ و أشطر ماله.

و قيل إنه كان فى صدر الإسلام يقع بعض العقوبات فى الأموال ثم نسخ كقوله فى الثمر المعلق من خرج بشى ء فله غرامه مثليه و العقوبه و كقوله فى ضاله الإبل المكتومه غرامتها و مثلها معها و كان عمر يحكم به و قد أخذ أحمد بشى ء من هذا و عمل به.

و قال الشافعى فى القديم من منع زكاه ماله أخذت منه و أخذ شطر ماله عقوبه على منعه و استدل بهذا الحديث و قال فى الجديد لا يؤخذ منه إلا الزكاه لا غير و جعل هذا الحديث منسوخا انتهى.

قوله ينحل من النحله بمعنى العطيه أو النحول بمعنى الهزال و الثانى بعيد

ص: ١٨

قوله علیه السلام لیس من طلب الحق المعنی أن هؤلاء الخوارج مع غایه کفرهم خیر من معاویه و أصحابه لأن للخوارج شبهه و کان غرضهم طلب الحق فأخطئوا بخلاف معاویه و أصحابه فإنهم طلبوا الباطل معاندین فأصابوه لعنه الله علیهم أجمعین.

قوله إلیه أی إلی الشر و الجماجم جمع الجمجمه جمجمه الرأس و یکنی بها عن السادات و القبائل التی تنسب إلیها البطون.

و قال الفیروزآبادی التیس ذکر الظباء و المعز و التیاس ممسکه و العسب ضراب الفحل أو ماؤه أو نسله و احتوش القوم علی فلان جعلوه فی وسطهم.

**[ترجمه]سخن پیامبر صلی الله علیه و علی آله و سلم «قاما او قعدا»، یعنی چه به امر امامت به پاخیزند، چه به خاطر مصلحت و تقیه کنار بنشینند؛ «سفهه» یعنی به او نسبت سفاهت و نادانی داد؛ «تعقبّه» یعنی به خاطر گناهی که از او سرزده بود، او را دستگیر کرد.

در این کلام امام علیه السلام: «المبایعه علی ما یدّعیه المدّعون» بیعت کردن بر سر آنچه مدعیان ادعا می کنند، «المبایعه» مبتدا است و لم یلزم خبر آن است. یعنی اگر بیعت بر سبیل تنزل و کوتاه آمدن و بر اساس شروطی باشد و آن شروط محقق نشود، این بیعت انجام نشده است. احتمال دارد نتیجه عبارت پیشین باشد، یعنی بر اساس آنچه ذکر کردیم، بیعت به این شکل صورت نگرفته است.

عبارت «علی نفسه» شاید متعلق به اسقاط باشد، که در این حالت «علی» به معنای «عن» می باشد. در عبارت «هو الذی أمره مأمور» او کسی است که مأمور به او دستور داده است، در ظاهر لفظ «مأمور» زائد است و غیر زاید بودن آن نیز صحیح است؛ زیرا در عرف، لفظ امیر به پیامبر اکرم صلی الله علیه و علی آله و سلم اطلاق نمی شود، پس هر که امیری را منصوب کند مأمور است. در عبارت «یرید أنّ من حکمه» شاید خبر أنّ محذوف باشد به قرینه مقام و «اسعاف» به معنای یاری دادن قضای حاجت است.

عبارت «لمن أمره رسول الله علیهم»، (برای کسی که رسول خدا او را به عنوان امیر آن ها منصوب کند) یعنی هوازن یا اهل مکه، معنای آن این است که هوازن بر کسانی که رسول خدا صلی الله علیه و علی آله و سلم آن ها را حاکم بر آنها کرده است، حق حکومت ندارند، همچنین قریش و اهل مکه نسبت به کسانی که خداوند آن ها را حاکم بر آنها کرده و برای جنگ با قریش و اهل مکه فرستاده است، حق حکومت ندارند.

در عبارت «فهو» مقصود حاکم کردن به طور مطلق، یا حاکم کردن معاویه است. در عبارت «أن یتخذ» منظور «عن أن یتخذ» است، که متعلق به «فرغ» است، یعنی هنگامی که امام حسن علیه السلام خود را از این بیعت خلاص کند، در واقع از این که مؤمنان با یک انسان ظالم بیعت کنند، رها شده است زیرا بیعت آن ها تابع بیعت امام است و آن ها به خودی خود بیعت نمی کنند، و با این سخن خود «لأن هذه الطبقه» (زیرا این طبقه) به این موضوع اشاره کرده است؛ و عبارت «و لأنّ الحسن» (زیرا حسن) دلیل دیگری بر عدم حاکم شدن معاویه بر حسن علیه السلام است؛ و عبارت «فقد إعتقد» جواب شرط در عبارت «لو لم یشترط» است.

جزری گفت: در حـدیث ابو هریره آمـده است؛ هنگـامی که تعـداد پسـران ابو العاص به سـی نفر رسـید، بنـدگان خـدا را با به بردگی گرفتن خوار کردنـد. یعنی آن ها را به خـدمت و بردگی می گرفتند. جزری گفت: «الدّخَل» یعنی غش و عیب و فساد. در حـدیث دیگری به نقل از ابو هریره آمده است: هنگامی که پسـران ابو العاص به سـی نفر رسـیدند، در دین خدا فساد ایجاد کردند، و حقیقت آن است که در دین خدا اموری را وارد کردند که بر خلاف سنت بود.

الدّول با دال مضموم و فتح واو، جمع دوله با ضمه است و دولت آن چیزی است که بین خود رد و بدل می کنند، به طوری که گاهی برای این است و گاهی برای آن. عبارت «من اتخـذه» یعنی گرفتن کسـی که او گرفته است و این عبارت فاعل فعل جاز است. عبارت «من اعتمد» مبتدا و عبارت «علم و سلم» خبر آن است.

گفته می شود: «سامه سوء العـذاب»، (بـدترین عـذاب را بر او نازل کرد) یعنی او را به سوی عـذاب راند. عبارت «إنّ البرّ» گویا جمله استینـافی است یـا اینکه لام در آن مقـدر است به این صورت «لأنّ البرّ مقهور»؛ و ممکن است «اتّقی» تغییر یافته «أتقن» یا «أیقن» باشد.

بانقیا روسـتایی در کوفه و الحیره شـهری نزدیک مکه می باشد، و الکناسه با ضـمه مکانی در کوفه است. عبارت «الداعیه» خبر أنّ می باشـد، یعنی امثـال چنان همـدستی هایی در ظلم، سـبب تغییر احکام خداونـد می شود که از جمله آن ها، انتقال صـدقه بانقیا به حیره است.

الأـثره به انحصار درآوردن چیزی است، و الهـذَر ، هـذیان است و با دال به معنای مهمل و بیهوده است. در عبارت «و من أنزل راهبا» نتیجه آن است که عبدالله از راهبان و متعبدان بوده و نسبت به حجر و یارانش ضرر کمتری برای آن ها داشته است، پس قتـل وی شـنیع تر بوده است. به همین خاطر او را مقـدم کرده؛ و «الإخبات» به معنای خشوع و تواضع است. عبارت هنات هنات یعنی شر، فساد و ظلم.

فیروزآبـادی گفته است: الهوشه به معنـای فتنه، هیجان و اضـطراب و اختلاط است و «الهواشات» با ضـمه، جماعتهایی از مردم، شترهـا و امـوال حرام اسـت و «المهـاوش» آن چیزی اسـت که غصب و سـرقت می شـود، و گفته است: «الهیش» ایجـاد فسـاد و تحریک کردن و به هیجان آوردن است.

عبارت «مؤتجراً» یعنی طالب اجر و ثواب. جزری در حدیث مانع زکات گفته است: «من زکات را می گیرم و بخشی از اموالش حقی از حقوق خداوند و واجبی از واجباتش است.»

حربی گفته است: راوی در لفظ روایت دچار خطا شده است، «شـطر ماله» یعنی مال او را به دو نیم تقسیم می کند. سپس آنکه صـدقه را می گیرد مخیر است که بهترین این دو قسـمت را به عنوان مجـازاتی برای عـدم پرداخت زکـات بردارد، اما در مورد آنکه این کـار لازم نیست، چیز اضـافه ای از او نمی گیرنـد. خطابی در مورد سـخن حربی گفته است: این معنا را نمی فهمم و گفته شده معنایش آن است که حق به طور کامل از او گرفته می شود و به حال خود رها نمی شود، اگر چه نیمی از مالش رها شود، مانند مردی که هزار گوسفند داشت که جز بیست عدد از آن ها همگی تلف شدند، پس به عنوان صدقه، ده گوسفند به

عنوان صدقه آن هزار گوسفند از او گرفته شد و آن در واقع نیمه باقی مانده اموال او بود. این معنا نیز بعید است زیرا او گفت: من آن را همراه نیمی از اموالش می گیرم و نگفت: من اموالش را می گیرم و آن را نصف می کنم.

گفته شده که در صدر اسلام بعضی از مجازات ها در اموال افراد اعمال می شد، اما پس از مدتی نسخ شد، مانند سخن پیامبر صلی الله علیه و آله در مورد محصول آویزان و بر درخت که هر کس چیزی از آن را خارج کند، باید مانند آن را به عنوان غرامت و مجازات بپردازد و مانند سخن پیامبر در مورد شتر گم شده پنهان کرده شده که خود آن و شتری دیگر مانند آن غرامت آن است و عمر بر این اساس حکم می کرد و احمد بن حنبل چیزی از این غرامت را گرفت و به این حکم عمل کرد.

شافعی قبلًا گفته بود: هر که زکات مالش را نپردازد، از او گرفته می شود و نیمی از مالش نیز به عنوان مجازات عدم پرداخت زکات گرفته می شود و به این حدیث استناد کرده بود اما بعداً گفت: تنها زکات از او گرفته می شود نه چیز دیگر و این حدیث را منسوخ دانست.

عبارت «ینحل» از النحله به معنای عطیه می آید، یا از النحول به معنای نحیف بودن، که دومی بعید است. معنای سخن امام حسن علیه السلام که «لیس من طلب الحق...» این است که خوارج با شدت کفرشان، از معاویه و یارانش بهتر هستند، زیرا خوارج شبهه داشتند. آن ها می خواستند به حق برسند اما راه را اشتباه رفتند. بر خلاف معاویه و یارانش، چرا که آن ها با مخالفتی سرسختانه به دنبال باطل بودند و به آن دست یافتند، لعنت خدا بر همه آن ها باد!

عبارت «إلیه» یعنی إلی الشّر به سوی شر و بدی، و «الجماجم» جمع جمجمه سر می باشد که کنایه از سادات و قبائلی است که نسلها به آن ها نسبت داده می شود.

فیروزآبادی گفت: «التیس» آهوی نر و «المعز» گوسفند ماده و «تیاس» کسی است که آهو را می گیرد و «العسب» یعنی فروشنده حیوان نر یا نطفه و نسل آن ؛ «إحتوش القوم علی فلان» یعنی او را در وسط و میانه خود قرار دادند.

**[ترجمه]

«۳»

ج، [الإحتجاج] عَنْ حَنَانِ بْنِ سَدِیرٍ عَنْ أَبِیهِ سَدِیرِ بْنِ حُکَیْمٍ عَنْ أَبِیهِ عَنْ أَبِی سَعِیدٍ عَقِیصَا قَالَ: لَمَّا صَالَحَ الْحَسَنُ بْنُ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ علیه السلام مُعَاوِیَهَ بْنَ أَبِی سُفْیَانَ دَخَلَ عَلَیْهِ النَّاسُ فَلَامَهُ بَعْضُهُمْ عَلَی بَیْعَتِهِ فَقَالَ الْحَسَنُ علیه السلام وَیْحَکُمْ مَا تَدْرُونَ مَا عَمِلْتُ وَ اللَّهِ الَّذِی عَمِلْتُ خَیْرٌ لِشِیعَتِی مِمَّا طَلَعَتْ عَلَیْهِ الشَّمْسُ أَوْ غَرَبَتْ أَ لَا تَعْلَمُونَ أَنِّی إِمَامُکُمْ وَ مُفْتَرَضُ الطَّاعَهِ عَلَیْکُمْ وَ أَحَدُ سَیِّدَیْ شَبَابِ أَهْلِ الْجَنَّهِ بِنَصٍّ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله عَلَیَّ قَالُوا بَلَی قَالَ أَ مَا عَلِمْتُمْ أَنَّ الْخَضِرَ لَمَّا خَرَقَ السَّفِینَهَ وَ أَقَامَ الْجِدَارَ وَ قَتَلَ الْغُلَامَ کَانَ ذَلِکَ سَخَطاً لِمُوسَی بْنِ عِمْرَانَ علیه السلام إِذْ خَفِیَ عَلَیْهِ وَجْهُ الْحِکْمَهِ فِی ذَلِکَ وَ کَانَ ذَلِکَ عِنْدَ اللَّهِ تَعَالَی ذِکْرُهُ حِکْمَهً وَ صَوَاباً أَ مَا عَلِمْتُمْ أَنَّهُ مَا مِنَّا أَحَدٌ إِلَّا وَ یَقَعُ فِی عُنُقِهِ بَیْعَهٌ لِطَاغِیَهِ زَمَانِهِ إِلَّا الْقَائِمُ الَّذِی یُصَلِّی خَلْفَهُ رُوحُ اللَّهِ عِیسَی ابْنُ مَرْیَمَعلیهما السلام فَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ یُخْفِی وِلَادَتَهُ وَ یُغَیِّبُ شَخْصَهُ لِئَلَّا یَکُونَ لِأَحَدٍ فِی عُنُقِهِ بَیْعَهٌ إِذَا خَرَجَ ذَاکَ التَّاسِعُ مِنْ وُلْدِ أَخِی الْحُسَیْنِ ابْنُ سَیِّدَهِ الْإِمَاءِ یُطِیلُ اللَّهُ عُمُرَهُ فِی غَیْبَتِهِ ثُمَّ یُظْهِرُهُ بِقُدْرَتِهِ فِی صُورَهِ شَابٍّ ابْنِ دُونِ الْأَرْبَعِینَ سَنَهً ذَلِکَ

لِيُعْلَمَ أَنَّ اللَّهَ عَلى كُلِّ شَيْ ءٍ قَدِيرٌ.

ك، [إكمال الدين] المظفر العلوى عن ابن العياشى عن أبيه عن جبرئيل بن أحمد عن موسى بن جعفر البغدادى عن الحسن بن محمد الصيرفى عن حنان بن

ص: ١٩

سدیر: مثله (۱).

**[ترجمه]احتجاج: از ابو سعید روایت می کند: هنگامی که حسن بن علی بن ابی طالب با معاویه بن ابو سفیان صلح کرد، مردم به حضور آن حضرت مشرف شدند و بعضی از ایشان آن بزرگوار را به جهت بیعتی که کرده بود سرزنش و ملامت نمودند. امام حسن علیه السّلام فرمود: وای بر شما! شما نمی دانید که من چه عملی انجام داده ام، به خدا قسم، عملی که من انجام دادم از آنچه که آفتاب بر آن طلوع و غروب می کند، برای شیعه من بهتر خواهد بود. آیا نمی دانید من طبق فرموده پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلم، امام شما هستم که اطاعت من بر شما واجب است و یکی از دو بزرگ جوانان اهل بهشت می باشم!؟ گفتند: چرا. فرمود: آیا نمی دانید هنگامی که خضر آن کشتی را سوراخ و آن دیوار را تعمیر کرد و آن کودک را کشت، این کارها موجب خشم حضرت موسی علیه السلام شد و خشم او به این خاطر بود که از حکمت و فلسفه کارهای خضر بی اطلاع بود، ولی این رفتارهای خضر نزد پروردگار نیکو و پسندیده بود؟ آیا نمی دانید هیچ یک از ما خاندان نیست مگر اینکه بیعتی از سرکش و طاغوت زمانه وی بر گردنش خواهد بود غیر از قائم آل محمّد صلّی اللّه علیه و آله و سلّم که حضرت عیسی بن مریم علیه السلام پشت سر او نماز خواهد خواند؛ زیرا خداوند عزّوجلّ ولادت حضرت قائم را مخفی و خود آن بزرگوار را غائب خواهد نمود، تا هنگامی که ظهور می کند کسی بر گردن ایشان بیعتی نداشته باشد. او از نهمین فرزندان برادرم امام حسین علیه السّلام و پسر بهترین کنیزان خواهد بود. خداوند عمر وی را در زمان غیبتش طولانی می نماید. سپس وی را به قدرت خویش به صورت جوانی که کمتر از چهل سال داشته باشد ظاهر می کند. خدا این کار را انجام می دهد تا همگان بدانند او بر هر چیزی قادر و توانا است - ۱. کمال الدین ۱: ۴۳۲ و احتجاج: ۱۴۸ - .

**[ترجمه]

«۴»

ج، [الإحتجاج] عَنْ زَيْدِ بْنِ وَهْبٍ الْجُهَنِيِّ قَالَ: لَمَّا طُعِنَ الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ علیهما السلام بِالْمَدَائِنِ أَتَيْتُهُ وَ هُوَ مُتَوَجِّعٌ فَقُلْتُ مَا تَرَى يَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ فَإِنَّ النَّاسَ مُتَحَيِّرُونَ فَقَالَ أَرَى وَ اللَّهِ مُعَاوِيَةَ خَيْراً لِي مِنْ هَؤُلَاءِ يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ لِي شِيعَةٌ ابْتَغَوْا قَتْلِي وَ انْتَهَبُوا ثَقَلِي وَ أَخَذُوا مَالِي وَ اللَّهِ لَأَنْ آخُذَ مِنْ مُعَاوِيَةَ عَهْداً أَحْقُنُ بِهِ دَمِي وَ آمَنُ بِهِ فِي أَهْلِي خَيْرٌ مِنْ أَنْ يَقْتُلُونِي فَتَضِيعَ أَهْلُ بَيْتِي وَ أَهْلِي وَ اللَّهِ لَوْ قَاتَلْتُ مُعَاوِيَةَ لَأَخَذُوا بِعُنُقِي حَتَّى يَدْفَعُونِي إِلَيْهِ سِلْماً فَوَ اللَّهِ لَأَنْ أُسَالِمَهُ وَ أَنَا عَزِيزٌ خَيْرٌ مِنْ أَنْ يَقْتُلَنِي وَ أَنَا أَسِيرُهُ أَوْ يَمُنَّ عَلَيَّ فَتَكُونَ سُبَّةً عَلَى بَنِي هَاشِمٍ إِلَى آخِرِ الدَّهْرِ وَ مُعَاوِيَةُ لَا يَزَالُ يَمُنُّ بِهَا وَ عَقِبُهُ عَلَى الْحَيِّ مِنَّا وَ الْمَيِّتِ قَالَ قُلْتُ تَتْرُكُ يَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ شِيعَتَكَ كَالْغَنَمِ لَيْسَ لَهُمْ رَاعٍ قَالَ وَ مَا أَصْنَعُ يَا أَخَا جُهَيْنَةَ إِنِّي وَ اللَّهِ أَعْلَمُ بِأَمْرٍ قَدْ أُدِّيَ بِهِ إِلَيَّ عَنْ ثِقَاتِهِ- أَنَّ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ علیه السلام قَالَ لِي ذَاتَ يَوْمٍ وَ قَدْ رَآنِي فَرِحاً يَا حَسَنُ أَ تَفْرَحُ كَيْفَ بِكَ إِذَا رَأَيْتَ أَبَاكَ قَتِيلًا أَمْ كَيْفَ بِكَ إِذَا وُلِّيَ هَذَا الْأَمْرَ بَنُو أُمَيَّةَ وَ أَمِيرُهَا الرَّحْبُ الْبُلْعُومِ الْوَاسِعُ الْأَعْفَاجِ يَأْكُلُ وَ لَا يَشْبَعُ يَمُوتُ وَ لَيْسَ لَهُ فِي السَّمَاءِ نَاصِرٌ وَ لَا فِي الْأَرْضِ عَاذِرٌ ثُمَّ يَسْتَوْلِي عَلَى غَرْبِهَا وَ شَرْقِهَا تَدِينُ لَهُ الْعِبَادُ وَ يَطُولُ مُلْكُهُ يَسْتَنُّ بِسُنَنِ الْبِدَعِ وَ الضَّلَالِ وَ يُمِيتُ الْحَقَّ وَ سُنَّةَ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله يَقْسِمُ الْمَالَ فِي أَهْلِ وَلَايَتِهِ وَ يَمْنَعُهُ مَنْ هُوَ أَحَقُّ بِهِ وَ يَذِلُّ فِي مُلْكِهِ الْمُؤْمِنُ وَ يَقْوَى فِي سُلْطَانِهِ الْفَاسِقُ وَ يَجْعَلُ الْمَالَ بَيْنَ أَنْصَارِهِ دُوَلًا وَ يَتَّخِذُ عِبَادَ اللَّهِ خَوَلًا وَ يَدْرُسُ فِي سُلْطَانِهِ الْحَقُّ وَ يَظْهَرُ الْبَاطِلُ وَ يُلْعَنُ الصَّالِحُونَ وَ يُقْتَلُ مَنْ نَاوَاهُ عَلَى الْحَقِّ وَ يَدِينُ مَنْ وَالاهُ عَلَى الْبَاطِلِ

فَكَذَلِكَ حَتَّى يَبْعَثَ اللَّهُ رَجُلًا فِى آخِرِ الزَّمَانِ وَ كَلَبٍ مِنَ الـدَّهْرِ وَ جَهْلٍ مِنَ النَّاسِ يُؤَيِّدُهُ اللَّهُ بِمَلَائِكَتِهِ وَ يَعْصِمُ أَنْصارَهُ وَ يَنْصُرُهُ بِآيَاتِهِ وَ يُظْهِرُهُ عَلَى

ص: ۲۰

۱- ۱. تراه فی ج ۱ ص ۴۳۲ من کمال الدین، و الاحتجاج ص ۱۴۸.

الْأَرْضِ حَتَّی یَدِینُوا طَوْعاً وَ کَرْهاً یَمْلَأَ الْأَرْضَ عَدْلًا وَ قِسْطاً وَ نُوراً وَ بُرْهَاناً یَدِینُ لَهُ عَرْضُ الْبِلَادِ وَ طُولُهَا حَتَّی لَا یَبْقَی کَافِرٌ إِلَّا آمَنَ وَ لَا طَالِحٌ إِلَّا صَلَحَ وَ تَصْطَلِحُ فِی مُلْکِهِ السِّبَاعُ وَ تُخْرِجُ الْأَرْضُ نَبْتَهَا وَ تُنْزِلُ السَّمَاءُ بَرَکَتَهَا وَ تَظْهَرُ لَهُ الْکُنُوزُ یَمْلِکُ مَا بَیْنَ الْخَافِقَیْنِ أَرْبَعِینَ عَاماً فَطُوبَی لِمَنْ أَدْرَکَ أَیَّامَهُ وَ سَمِعَ کَلَامَهُ (۱).

**[ترجمه]احتجاج: از زیـد بن وهب روایت می کنـد: هنگامی که در مداین به امام حسن علیه السـلام نیزه زدند، در حالی که آن حضـرت از فشـار درد می نالیـد به حضـورش مشـرف شـدم و گفتم: یـا ابن رسول اللّه! چه صـلاح می دانی؟ مردم متحیر و سرگردانند! فرمود: به خدا قسم که معاویه برای من از این مردم بهتر است. این مردم گمان می کنند شیعیان منند، ولی در صدد کشـتن من بر می آینـد، اثاث و لباس سـفرم را به غارت می برنـد، اموال مرا تصاحب می نمایند. به خدا قسم اگر من از معاویه تعهـدی بگیرم که خون خود را حفظ کنم و اهل و عیالم را در امان بـدارم، بهتر از این است که آنان مرا به قتل برساننـد و اهل بیتم از بین بروند. به خدا قسم اگر من با معاویه نبرد کنم، اینان گردن مرا می گیرند و مرا به معاویه تسلیم می کنند.

به خدا قسم اگر من با معاویه صـلح و سازش نمایم و محترم باشم بهتر از این است که کشـته یا اسیر گردم، یا اینکه منتی بر من نهاده شود و تا آخر روزگار برای بنی هاشم عیب و عار باشد و معاویه دائما بر زنده و مرده ما منت بگذارد .

راوی می گوید: من به آن حضـرت گفتم: یا ابن رسول اللّه! آیا شـیعیان خود را همچون گوسفندانی بدون شبان رها می کنی؟ فرمود: چه کنم؟ من از خبری که به وسـیله افراد مورد وثوق به من رسـیده آگاه هستم. یک روز امیر المؤمنین علی علیه السّلام در حـالی که خوشـحال بودم به من فرمود: ای حسن! آیـا خوشـحالی؟ چه حـالی خواهی داشت در آن هنگـام که پـدر خود را کشـته ببینی؟ چه حـالی خواهی داشت در آن هنگـامی که بنی امیه متصـدی امر خلافت شونـد و امیر آنـان شخصـی است که گلوی او و روده هـایش گشـاده است، وی می خورد ولی سـیر نمی شود، در حـالی می میرد که در آسـمان یـاوری و در زمین پوزش پـذیری نخواهـد داشت. او بر شـرق و غرب مسـتولی خواهـد شـد، بنـدگان در مقابـل وی ذلیـل می شونـد و سـلطنت او طولانی خواهد شد، وی بدعت و گمراهی هایی به یادگار می گذارد و حق و سـنت پیامبر اسلام صلّی اللّه علیه و آله و سلّم را پایمال می کند.

معاویه بیت المال را بین دوسـتداران خویش تقسیم می کند و مانع از رسیدن این مال به افرادی می شود که در آن حق بیشتری دارنـد. در دوران سـلطنت معاویه، مؤمن ذلیل و فاسق قـدرت خواهد یافت. معاویه اموال خدا را بین یاران خود دست به دسـت می کنـد و بنـدگان خـدا را به بردگی می گیرد. در زمـان سـلطنت وی حق از بین می رود و باطـل ظـاهر می شود، افراد صالح مورد لعن قرار می گیرنـد، هر کس با او در باره حقی دشـمنی کنـد کشـته خواهـد شد و هر کس که با او در راه باطل دوستی نماید پاداش خواهد گرفت.

روزگار بدین منوال خواهد بود تا اینکه خدا مردی را در آخر الزمان که روزگاری است سـخت بر می انگیزد و او را به وسـیله ملائکه خود یـاری می کنـد، از یاران وی محافظت می کنـد، او را به وسـیله آیات و معجزات خود یاری می دهـد و وی را بر زمین ظاهر و مسلط می سازد، تا اینکه مردم خواه ناخواه مطیع او شوند. او زمین را پر از عدل و داد و نور و برهان خواهد کرد، تمام سـرزمین ها مطیع او می شونـد، تا آنجا که کافری نیست مگر اینکه ایمان می آورد و تبه کاری نیست مگر اینکه نیکوکار خواهـد شـد. درنـدگان در زمان حکومت او صـلح می کنند، زمین گیاهان خود را می رویاند، آسـمان برکات خود را فرو می

ریزد و گنج ها برای او ظاهر خواهند شد. مدت چهل سال مالک شرق و غرب خواهد شد، خوشا به حال کسی که روزگار او را درک کند و سخن وی را بشنود - ۱. احتجاج: ۱۴۸ و ۱۴۹ - .

**[ترجمه]

إيضاح

يقال صار هذا الأمر سبه عليه بضم السين و تشديد الباء أی عارا يسب به قوله عن ثقاته لعل الضمير راجع إلی الأمر أو إلی الله و كل منهما لا يخلو من تكلف و قال الجوهری الرحب بالضم السعه تقول منه فلان رحب الصدر و الرحب بالفتح الواسع و البلعوم بالضم مجری الطعام فی الحلق و هو المری ء و الأعفاج من الناس و من الحافر و السباع كلها ما يصير الطعام إليه بعد المعده و هو مثل المصارين لذوات الخف و الظلف.

و دانه أی أذله و استعبده و دان له أی أطاعه و دينت الرجل وكلته إلی دينه و الكلب بالتحريک الشده و الطالح خلاف الصالح و الخافقان أفقا المشرق و المغرب.

**[ترجمه]گفته می شود: «صار هذا الأمر سبه عليه»، با ضمه سين و تشديد باء، يعنی اين امر تبديل به ننگی شد كه به آن دشنامش می دهند. عبارت «عن ثقاته» شايد ضمير به الأمر يا أولی الأمر يا الله بازگردد، و هر يک از اين ها خالی از تكلف نيست. جوهری گفت: «الرحب» با ضمه، وسعت است، اينكه می گويی: فلان رحب الصدر از همين كلمه می آيد، يعنی فلانی سينه اش گشاده است. الرّحب با فتحه يعنی وسيع و «البلعوم» با ضمه، مجرای غذا در حلق است كه به آن مری می گويند. «الأعفاج» در انسان و چهارپا و حيوانات وحشی، آن چيزی است كه غذا پس از معده وارد آن می شود، و اين مثلی است كه برای حيوانات سم دار زده می شود.

«دانه» يعنی او را خار كرد و به بندگی گرفت، «دان له» يعنی از او اطاعت كرد، «ديّنت الرجل» يعنی او را رها كرد تا به دين خود عمل كند. «الكلَب» به معنای سختی و شدت است. «الطالح» بر خلاف صالح است. «الخافقان» دو افق مشرق و مغرب است.

**[ترجمه]

«۵»

أَعْلَامُ الدِّينِ لِلدَّيْلَمِيِّ، قَالَ: خَطَبَ الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ عليهما السلام بَعْدَ وَفَاهِ أَبِيهِ فَحَمِدَ اللَّهَ وَ أَثْنَی عَلَيْهِ ثُمَّ قَالَ أَ مَا وَ اللَّهِ مَا ثَنَانَا عَنْ قِتَالِ أَهْلِ الشَّامِ ذِلَّهٌ وَ لَا قِلَّهٌ وَ لَكِنْ كُنَّا نُقَاتِلُهُمْ بِالسَّلَامَهِ وَ الصَّبْرِ فَشِيبَ السَّلَامَهُ بِالْعَدَاوَهِ وَ الصَّبْرُ بِالْجَزَعِ وَ كُنْتُمْ تَتَوَجَّهُونَ مَعَنَا وَ دِينُكُمْ أَمَامَ دُنْيَاكُمْ وَ قَدْ أَصْبَحْتُمُ الْآنَ وَ دُنْيَاكُمْ أَمَامَ دِينِكُمْ وَ كُنَّا لَكُمْ وَ كُنْتُمْ لَنَا وَ قَدْ صِرْتُمُ الْيَوْمَ عَلَيْنَا ثُمَّ أَصْبَحْتُمْ تَصُدُّونَ قَتِيلَيْنِ قَتِيلًا بِصِفِّينَ تَبْكُونَ عَلَيْهِمْ وَ قَتِيلًا بِالنَّهْرَوَانِ تَطْلُبُونَ بِثَأْرِهِمْ فَأَمَّا الْبَاكِی فَخَاذِلٌ وَ أَمَّا الطَّالِبُ فَثَائِرٌ وَ إِنَّ مُعَاوِيَهَ قَدْ دَعَا إِلَی أَمْرٍ لَيْسَ فِيهِ عِزٌّ وَ لَا نَصَفَهٌ فَإِنْ أَرَدْتُمُ الْحَيَاهَ قَبِلْنَاهُ مِنْهُ وَ أَغْضَضْنَا عَلَی الْقَذَی وَ إِنْ أَرَدْتُمُ الْمَوْتَ بَذَلْنَاهُ فِی ذَاتِ اللَّهِ وَ حَاكَمْنَاهُ إِلَی

اللَّهِ.

ص: ۲۱

۱- ۱. الاحتجاج ص ۱۴۸ و ۱۴۹.

فَنَادَی الْقَوْمُ بِأَجْمَعِهِمْ بَلِ الْبَقِیَّهُ وَ الْحَیَاهُ(۱).

**[ترجمه]اعلام الـدین دیلمی می گویـد: حضـرت امام حسن مجتبی علیه السّـلام پس از فوت پدرش سـخنرانی کرد و بعد از اینکه حمـد و ثنای خـدا را به جا آورد فرمود: آری واللّه ذلت و کمی تعداد، ما را از جنگیدن با اهل شام باز نداشت، ولی ما با بری بودن از آفات و عیوب و صـبوری با آن ها می جنگیـدیم، پس برائت با عـداوت و صـبوری با جزع و فزع آمیخته و مشـتبه شد. شـما به ما متمایل بوده و دین شـما بر دنیای شـما مقدم بود، ولی اکنون به گونه ای شدید که دنیای شما بر دین شما مقدم شده است. ما به نفع شما و شما به نفع ما بودید، ولی امروز شما بر علیه ما قیام کرده اید .

سپس شما از دو گروه کشته شده حمایت می کنید: یکی کشتگان صفین که بر آنان گریه می کنید و دیگری کشتگان نهروان که به خونخواهی آن ها قیام می کنیـد. کسـی که گریان است شـکست خواهـد خورد و آنکه خونخواهی می کنـد خشـمناک است. معاویه مردم را به امری دعوت کرده است که عزت و عـدالتی در آن نیست. اگر شـما خواسـتار زندگی هستید، ما آن را از او می پـذیریم و بـا ذلت زنـدگی می کنیم و اگر خواسـتار مرگ هستیـد، مـا جـان خـود را در راه خـدا نثـار می کنیم و نزد خداوند از او دادخواهی می کنیم. همه آن گروه در جواب آن حضرت گفتند: ما خواهان بقا و زندگی هستیم.

**[ترجمه]

«۶»

ج، [الإحتجاج] د، [العدد القویه] عَنْ سُلَیْمِ بْنِ قَیْسٍ قَالَ: قَامَ الْحَسَنُ بْنُ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ علیه السلام عَلَی الْمِنْبَرِ حِینَ اجْتَمَعَ مَعَ مُعَاوِیَهَ فَحَمِـدَ اللَّهَ وَ أَثْنَی عَلَیْهِ ثُمَّ قَالَ أَیُّهَا النَّاسُ إِنَّ مُعَاوِیَهَ زَعَمَ أَنِّی رَأَیْتُهُ لِلْخِلَافَهِ أَهْلًا وَ لَمْ أَرَ نَفْسِـی لَهَا أَهْلًا وَ کَذَبَ مُعَاوِیَهُ أَنَا أَوْلَی النَّاسِ بِـالنَّاسِ فِی کِتَـابِ اللَّهِ وَ عَلَی لِسَـانِ نَبِیِّ اللَّهِ فَأُقْسِمُ بِاللَّهِ لَوْ أَنَّ النَّاسَ بَایَعُونِی وَ أَطَاعُونِی وَ نَصَـرُونِی لَأَعْطَتْهُمُ السَّمَاءُ قَطْرَهَا وَ الْأَرْضُ بَرَکَتَهَا وَ لَمَا طَمِعْتَ فِیهَا یَا مُعَاوِیَهُ وَ قَدْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه وآله مَا وَلَّتْ أُمَّهٌ أَمْرَهَا رَجُلًا قَطُّ وَ فِیهِمْ مَنْ هُوَ أَعْلَمُ مِنْهُ إِلَّا لَمْ یَزَلْ أَمْرُهُمْ یَـذْهَبُ سَـفَالًا حَتَّی یَرْجِعُوا إِلَی مِلَّهِ عَبَـدَهِ الْعِجْـلِ وَ قَدْ تَرَکَ بَنُو إِسْـرَائِیلَ هَـارُونَ وَ اعْتَکَفُوا عَلَی الْعِجْلِ وَ هُمْ یَعْلَمُونَ أَنَّ هَارُونَ خَلِیفَهُ مُوسَی وَ قَدْ تَرَکَتِ الْأُمَّهُ عَلِیّاً علیه السلام وَ قَدْ سَمِعُوا رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه وآله یَقُولُ

۱- ۱. روی هـذه الخطبه ابن الأثیر الجزریّ ج ۲ ص ۱۳ من أسـد الغابه بإسـناده الی أبی بکر بن درید قال قام الحسن بعد موت أبیه أمیر المؤمنین فقـال بعـد حمـد اللّه عزّ و جـلّ: انـا و اللّه مـا ثنانـا عن أهـل الشـام شک و لا نـدم، و انما کنا نقاتل أهل الشام بالسـلامه و الصبر فسلبت السلامه بالعداوه و الصبر بالجزع، و کنتم فی منتدبکم الی صفّین: دینکم أمام دنیاکم، فأصبحتم الیوم و دنیـاکم أمـام دینکم، ألاـ و انا لکم کما کنا، و لسـتم لنا کما کنتم. ألا و قـد أصـبحتم بین قتیلین: قتیل بصـفین تبکون له، و قتیل بـالنهروان تطلبون بثأره فأمـا البـاقی فخـاذل، و أمّـا البـاکی فثائر، الا و إن معاویه دعانا الی امر لیس فیه عزّ و لا نصـفه فان أردتم الموت رددناه علیه و حاکمناه إلی اللّه عزّ و جلّ بظبا السیوف، و ان أردتم الحیاه قبلناه، و أخذنا لکم الرضا، فناداه القوم من کل جـانب: البقیه! البقیه! فلمـا أفردوه أمضـی الصـلح. و روی مثله فی تـذکره خواص الأـمه ص ۱۱۴ قـال: و فی روایـه أنّه قـال علیه

السـلام: نحن حزب اللّه المفلحون، و عتره رسوله المطهرون، و أهل بيته الطيبون الطاهرون، و أحـد الثقلين اللذين خلفهما رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله فيكم، فطاعتنا مقرونه بطاعه اللّه فان تنازعتم فى شى ء فردوه إلى اللّه و الرسول. و ان معاويه دعانا الحديث.

لِعَلِيٍّ علیه السلام أَنْتَ مِنِّی بِمَنْزِلَهِ هَارُونَ مِنْ مُوسَی غَیْرَ النُّبُوَّهِ فَلَا نَبِیَّ بَعْدِی وَ قَدْ هَرَبَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه وآله مِنْ قَوْمِهِ وَ هُوَ یَدْعُوهُمْ إِلَی اللَّهِ حَتَّی فَرَّ إِلَی الْغَارِ وَ لَوْ وَجَدَ عَلَیْهِمْ أَعْوَاناً مَا هَرَبَ مِنْهُمْ وَ لَوْ وَجَدْتُ أَنَا أَعْوَاناً مَا بَایَعْتُکَ یَا مُعَاوِیَهُ وَ قَدْ جَعَلَ اللَّهُ هَارُونَ فِی سَعَهٍ حِینَ اسْتَضْعَفُوهُ وَ کَادُوا یَقْتُلُونَهُ وَ لَمْ یَجِدْ عَلَیْهِمْ أَعْوَاناً وَ قَدْ جَعَلَ اللَّهُ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله فِی سَعَهٍ حِینَ فَرَّ مِنْ قَوْمِهِ لِمَا لَمْ یَجِدْ أَعْوَاناً عَلَیْهِمْ وَ کَذَلِکَ أَنَا وَ أَبِی فِی سَعَهٍ مِنَ اللَّهِ حِینَ تَرَکَتْنَا الْأُمَّهُ وَ بَایَعَتْ غَیْرَنَا وَ لَمْ نَجِدْ أَعْوَاناً وَ إِنَّمَا هِیَ السُّنَنُ وَ الْأَمْثَالُ یَتْبَعُ بَعْضُهَا بَعْضاً أَیُّهَا النَّاسُ إِنَّکُمْ لَوِ الْتَمَسْتُمْ فِیمَا بَیْنَ الْمَشْرِقِ وَ الْمَغْرِبِ لَمْ تَجِدُوا رَجُلًا مِنْ وُلْدِ نَبِیٍّ غَیْرِی وَ غَیْرَ أَخِی.

**[ترجمه]احتجاج، عدد: از سلیم بن قیس روایت می کند: در آن هنگام که امام حسن علیه السّلام با معاویه توافق کرده بود، بر فراز منبر رفت و پس از اینکه حمد و ثنای خدا را به جا آورد فرمود: ای مردم! معاویه گمان می کند من او را لایق مقام خلافت دانسته، و خود را برای این مقام شایسته نمی دانم. معاویه دروغ می گوید، زیرا من طبق دستور قرآن و فرموده پیامبر اسلام صلّی اللّه علیه و آله و سلّم، برای ولایت و سرپرستی بر مردم از خود آن ها سزاوارترم. به خدا قسم اگر مردم با من بیعت می کردند و از من اطاعت و مرا یاری می نمودند، آسمان قطرات باران خود را برای آنان فرو می ریخت و زمین برکات خود را به ایشان عطا می نمود. ای معاویه، چرا در مقام خلافت طمع کردی؟ در حالی که پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم فرموده است: هرگاه امتی فردی را که از وی عالم تر وجود داشته باشد امیر خود قرار دهد، وضع آنان رو به انحطاط و آن امت رو به قهقرا خواهد رفت و به قوم گوساله پرستان ملحق می شوند.

همچون بنی اسرائیل که حضرت هارون را رها کرده و در اطراف گوساله گرد آمدند، در صورتی که می دانستند هارون خلیفه حضرت موسی است. این امت نیز حضرت علی بن ابی طالب علیه السلام را رها کردند، در حالی که شنیدند رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله و سلّم به حضرت علی بن ابی طالب می فرمود: تو برای من همچون هارون برای موسی هستی، با این تفاوت که پیامبری پس از من نخواهد بود .

رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله و سلّم نیز در حالی که قوم خود را به سوی خدا دعوت می کرد، از دست آن ها به جانب غار فرار نمود. اگر پیامبر خدا یارانی داشت، از دست ایشان فرار نمی کرد. ای معاویه، من هم اگر یارانی داشتم با تو صلح و سازش نمی کردم.

خدای حکیم در آن زمان که آن مردم هارون را ناتوان دیدند و نزدیک بود که ایشان را به قتل برسانند و یاوری نداشت تا بر علیه آنان قیام نماید آزاد گذاشت، همان طور که خدای سبحان پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم را در آن هنگام که از دست قوم خود فرار کرد و یاوری نداشت آزاد گذاشت. من و پدرم نیز که این امت ما را ترک کرده و با دیگران بیعت کردند و یاوری نیافتیم، از طرف خدا آزاد بوده و هستیم.

این مطالب همان سنت و مثال هایی هستند که تابع یکدیگر هستند. ای مردم! اگر شما مشرق و مغرب را جستجو کنید، غیر از من و برادرم کسی را نخواهید یافت که از فرزندان پیامبر باشد.

**[ترجمه]

کش، [رجـال الکشـی] رُوِیَ عَـنْ عَلِیِّ بْـنِ الْحَسَنِ الطَّوِیـلِ عَنْ عَلِیِّ بْنِ النُّعْمَـانِ عَنْ عَبْـدِ اللَّهِ بْنِ مُسْـکَانَ عَنْ أَبِی حَمْزَهَ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ مِنْ أَصْحَابِ الْحَسَنِ علیه السلام یُقَالُ لَهُ- سُفْیَانُ بْنُ لَیْلَی (۱)

وَ هُوَ عَلَی رَاحِلَهٍ لَهُ فَدَخَلَ عَلَی الْحَسَنِ وَ هُوَ

ص: ۲۳

۱- ۱. اختلف فی اسـمه بین سـفیان بن لیلی، و سفیان بن أبی لیلی، و سفیان بن یالیل و علی ای عده بعض الرجالیین فی حواری الامام الحسن السبط، و بعضـهم نظر فی ذلک کابن داود قال: سـفیان بن[ابی] لیلی الهمـدانیّ من أصـحاب الحسن علیه السـلام عنونه الکشّـیّ و قال: ممدوح من أصـحابه علیه السـلام، عاتب الحسن بقوله« یا مذل المؤمنین» و اعتذر له بأنّه قال ذلک محبه، و فیه نظر. أقول: روی المفید فی الاختصاص ص ۶۱ و الکشّیّ ص ۷۳، فی حدیث ضعیف عن أبی الحسن موسی بن جعفر علیهما السـلام انه قال: ثم ینادی المنادی این حواری الحسن بن علیّ؟ فیقوم سفیان بن أبی لیلی الهمدانیّ و حذیفه بن اسید الغفاری. و لکن قـال فی تـذکره الخواص: و فی روایه ابن عبـد البر المالکی فی کتاب الاستیعاب ان سـفیان بن یالیل و قیل ابن لیلی و کنیته أبو عامر، ناداه یا مذل المؤمنین، و فی روایه هشام، و مسعود وجوه المؤمنین، فقال له: ویحک ایها الخارجی لا تعنفی، فان الذی أحوجنی الی ما فعلت: قتلکم أبی، و طعنکم ایای، و انتهابکم متاعی، و انکم لما سـرتم الی صفین کان دینکم أمام دنیاکم، و قد أصـبحتم الیوم و دنیـاکم أمـام دینکم. ویحـک أیها الخارجی! انی رأیت أهل الکوفه قوما لا یوثق بهم، و ما اغتر بهم الا من ذل، لیس[رای] أحـد منهم یوافق رأی الآـخر، و لقـد لقی أبی منهم أمورا صـعبه و شدائـد مره، و هی أسـرع البلاد خرابا، و أهلها هم الـذین فرقوا دینهم و کانوا شـیعا. و فی روایه: ان الخارجی لما قال له: یا مذل المؤمنین! قال: ما اذللتهم، و لکن کرهت أن أفنیهم و استأصل شـافتهم لاجـل الـدنیا. و الظـاهر أن الرجل کان مع محبته لاهل البیت خصوصا الحسن السـبط، علی رأی الخوارج، و لذلک عنفه و عابه بمصالحته مع معاویه، فتحرر.

مُحْتَبٍ (۱)

فِی فِنَاءِ دَارِهِ فَقَالَ لَهُ السَّلَامُ عَلَیْکَ یَا مُذِلَّ الْمُؤْمِنِینَ فَقَالَ لَهُ الْحَسَنُ انْزِلْ وَ لَا تَعْجَلْ فَنَزَلَ فَعَقَلَ رَاحِلَتَهُ فِی الدَّارِ وَ أَقْبَلَ یَمْشِی حَتَّی انْتَهَی إِلَیْهِ قَالَ فَقَالَ لَهُ الْحَسَنُ مَا قُلْتَ قَالَ قُلْتُ السَّلَامُ عَلَیْکَ یَا مُذِلَّ الْمُؤْمِنِینَ قَالَ وَ مَا عِلْمُکَ بِذَلِکَ قَالَ عَمَدْتَ إِلَی أَمْرِ الْأُمَّهِ فَخَلَعْتَهُ مِنْ عُنُقِکَ وَ قَلَّدْتَهُ هَذَا الطَّاغِیَهَ یَحْکُمُ بِغَیْرِ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ قَالَ فَقَالَ لَهُ الْحَسَنُ علیه السلام سَأُخْبِرُکَ لِمَ فَعَلْتُ ذَلِکَ قَالَ سَمِعْتُ أَبِی علیه السلام یَقُولُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه وآله لَنْ تَذْهَبَ الْأَیَّامُ وَ اللَّیَالِی حَتَّی یَلِیَ أَمْرَ هَذِهِ الْأُمَّهِ رَجُلٌ وَاسِعُ الْبُلْعُوم رَحْبُ الصَّدْرِ(۲) یَأْکُلُ وَ لَا یَشْبَعُ وَ هُوَ مُعَاوِیَهُ فَلِذَلِکَ فَعَلْتُ مَا جَاءَ بِکَ قَالَ حُبُّکَ قَالَ اللَّهَ قَالَ اللَّهَ فَقَالَ الْحَسَنُ علیه السلام وَ اللَّهِ لَا یُحِبُّنَا عَبْدٌ أَبَداً وَ لَوْ کَانَ أَسِیراً فِی الدَّیْلَمِ إِلَّا نَفَعَهُ حُبُّنَا وَ إِنَّ حُبَّنَا لَیُسَاقِطُ الذُّنُوبَ مِنْ بَنِی آدَمَ کَمَا یُسَاقِطُ الرِّیحُ الْوَرَقَ مِنَ الشَّجَرِ.

ختص، [الإختصاص] جعفر بن الحسین المؤمن و جماعه مشایخنا عن محمد بن الحسین بن

ص: ۲۴

۱- ۱. أی کان محتبیا: جمع بین ظهره و ساقیه بیدیه أو بازاره.

۲- ۲. رحب الصدر: ای واسع الصدر، و انما یرید به معناه اللغوی، لا الکنائی الذی هو مدح، و سیجی ء القصه عن ابن أبی الحدید نقلا عن مقاتل أبی الفرج، و فیه بدل« رحب الصدر»:« واسع السرم» و السرم: هو مخرج الثفل و هو طرف المعی المستقیم و هو المناسب المقابل لقوله« واسع البلعوم».

أحمد عن الصفار عن ابن عيسى عن علي بن النعمان: مثله (۱).

**[ترجمه]رجال کشی: امام محمّد باقر علیه السّلام فرمود: مردی از یاران امام حسن که او را سفیان بن لیلی می گفتند، در حالی که بر شتر خود سوار بود نزد آن حضرت آمد، و در حالی که دامن لباس خود را گرفته بود در آستان آن بزرگوار ایستاد و گفت: السّلام علیك یا مذل المؤمنین! یعنی سلام بر تو، ای ذلیل کننده مؤمنین! امام حسن علیه السّلام به وی فرمود: پیاده شو و عجله نکن. او پیاده شد و شتر خود را در میان خانه بست، آنگاه آمد تا نزد امام علیه السّلام رسید. امام به او فرمود: چه گفتی؟ گفت: گفتم: سلام بر تو ای ذلیل کننده مؤمنین. امام حسن علیه السّلام فرمود: در این مورد چه می دانی؟ گفت: تو عمداً امر خلافت این امت را از گردن خود برداشتی و به این مرد ظالم و سرکش واگذار کردی که بر خلاف دستور خدا حکومت می کند.

امام حسن علیه السّلام فرمود: تو را از علت این کار خود آگاه می کنم.

از پدرم علی علیه السّلام شنیدم که می فرمود: رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله فرمود: روز و شب ها نمی گذرند تا اینکه مردی متصدی امر خلافت این امت شود که دارای گلویی گشاد و سینه ای عریض است، که می خورد ولی سیر نمی شود، آن مرد معاویه است و علت صلح من با معاویه همین است.

چه باعث شد که نزد ما بیایی؟ گفت: محبت تو. فرمود: محض رضای خدا؟ گفت: آری. فرمود: به خدا قسم هیچ بنده ای ما را دوست ندارد مگر اینکه دوستی ما به نفع وی خواهد بود و لو اینکه در دیلم اسیر باشد. دوستی ما آنچنان که باد برگ درختان را فرو می ریزد، گناهان را از بنی آدم فرو می ریزد - ۱. اختصاص: ۸۲، رجال کشی ۷۳ - .

**[ترجمه]

«۸»

كشف، [كشف الغمه] رَوَى الدُّولَابِيُّ مَرْفُوعاً إِلَى جُبَيْرِ بْنِ نُفَيْرٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ: قَدِمْتُ الْمَدِينَةَ(۲) فَقَالَ الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ علیهما السلام كَانَتْ جَمَاجِمُ الْعَرَبِ بِيَدِي يُسَالِمُونَ مَنْ سَالَمْتُ وَ يُحَارِبُونَ مَنْ حَارَبْتُ فَتَرَكْتُهَا ابْتِغَاءَ وَجْهِ اللَّهِ وَ حَقْنَ دِمَاءِ الْمُسْلِمِينَ.

وَ رُوِيَ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه وآله أَبْصَرَ الْحَسَنَ بْنَ عَلِيٍّ علیهما السلام مُقْبِلًا فَقَالَ اللَّهُمَّ سَلِّمْهُ وَ سَلِّمْ مِنْهُ.

**[ترجمه]كشف الغمه: امام حسن علیه السّلام فرمود: جمجمه های عرب در دست من بود، آنان با هر که صلح و سازش می کردم صلح می کردند و با هر که می جنگیدم می جنگیدند، ولی من این قدرت را برای رضای خدا و محافظت از خون مسلمانان واگذار نمودم.

روایت شده: پیامبر خدا صلّی اللّه علیه و آله و سلّم امام حسن را دید که می آید، رسول خدا فرمود: پروردگارا! حسن را سالم بدار و دیگران را به وسیله او سالم بدار - ۲. کشف الغمه ۲: ۷۳ - .

**[ترجمه]

«۹»

کا، [الکافی] مُحَمَّدُ بْنُ یَحْیَی عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِنَانٍ عَنْ أَبِی الصَّبَّاحِ بْنِ عَبْدِ الْحَمِیدِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ: وَ اللَّهِ الَّذِی صَنَعَهُ الْحَسَنُ بْنُ عَلِیٍّ علیهما السلام کَانَ خَیْراً لِهَذِهِ الْأُمَّهِ مِمَّا طَلَعَتْ عَلَیْهِ الشَّمْسُ وَ وَ اللَّهِ لَقَدْ نَزَلَتْ هَذِهِ الْآیَهُ- أَ لَمْ تَرَ إِلَی الَّذِینَ قِیلَ لَهُمْ کُفُّوا أَیْدِیَکُمْ وَ أَقِیمُوا الصَّلاهَ وَ آتُوا الزَّکاهَ إِنَّمَا هِیَ طَاعَهُ الْإِمَامِ وَ لَکِنَّهُمْ طَلَبُوا الْقِتَالَ- فَلَمَّا کُتِبَ عَلَیْهِمُ الْقِتالُ مَعَ الْحُسَیْنِ علیه السلام قالُوا رَبَّنا لِمَ کَتَبْتَ عَلَیْنَا الْقِتالَ لَوْ لا أَخَّرْتَنا إِلی أَجَلٍ قَرِیبٍ- ... نُجِبْ دَعْوَتَکَ وَ نَتَّبِعِ الرُّسُلَ (۳) أَرَادُوا تَأْخِیرَ ذَلِکَ إِلَی الْقَائِمِعلیه السلام.

**[ترجمه]کافی: امام محمّد باقر علیه السّلام فرمود: به خدا قسم، عملی که حسن بن علی علیه السّلام انجام داد برای این امت از آنچه آفتاب بر آن می تابد بهتر بود. به خدا قسم، این آیه که می فرماید: «ألم تر إلی الذین قیل لهم کفّوا أیدیکم و أقیموا الصلاه و آتوا الزکاه» - ۳. نساء / ۷۷ - ،«آیا ندیدی حال کسانی را که می گفتند به ما اجازه جنگ بده و به آن ها گفته شد از جنگ خودداری کنید، نماز را به پا دارید و زکات بپردازید.» این آیه درباره اطاعت از امام است، ولی ایشان خواهان جنگ شدند. هنگامی که حکم جهاد در رکاب امام حسین علیه السّلام با دشمنان آمد: «فلما کتب علیهم القتال» گفتند: «قالوا ربنا لم کتبت علینا القتال لولا أخرتنا إلی أجل قریب»، «پروردگارا! چرا جنگیدن را بر ما واجب کردی، کاش این حکم را تا مدت نزدیکی به تأخیر می انداختی.» «نجب دعوتک و نتبع الرسل» - ۱. ابراهیم / ۴۴ - ،

«آن وقت دعوت تو را اجابت و از پیامبران متابعت می نمودیم.» منظور آنان از این تأخیر انداختن، تا زمان ظهور حضرت قائم علیه السّلام بود - ۲. روضه الکافی: ۳۳۰ - .

**[ترجمه]

توضیح

قوله علیه السلام إنما هی طاعه الإمام أی المقصود فی الآیه طاعه الإمام الذی ینهی عن القتال لعدم کونه مأمورا به و یأمر بالصلاه و الزکاه و سائر

۱- ۱. راجع الاختصاص ص ۸۲، الکشّیّ ص ۷۳.

۲- ۲. کذا فی الأصل و هکذا المصدر ج ۲ ص ۹۹. لکنه روی فی الکشف ج ۲ ص ۱۴۱ عن حلیه الأولیاء للحافظ أبی نعیم قال: و عن عبد الرحمن بن جبیر بن نفیر عن أبیه قال: قلت للحسن بن علیّ علیهما السلام: ان الناس یقولون انک ترید الخلافه؟ فقال: قد کانت جماجم العرب الحدیث. و هذا هو الصحیح الظاهر متنا و سندا، و قد مر مع إضافه قوله علیه السلام بعد ذلک« ثم أثیرها یا تیاس أهل الحجاز؟» راجع ص ۱۵ من هذا المجلد.

۳- ۳. ملفق من آيتين: النساء: ۷۷، و إبراهيم: ۴۴. و الحديث فى روضه الكافى ص ۳۳۰.

أبواب البر و الحاصل أن أصحاب الحسن عليه السلام كانوا بهذه الآيه مأمورين بطاعه إمامهم فی ترک القتال فلم يرضوا به و طلبوا القتال فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتالُ مع الحسين عليه السلام قالُوا رَبَّنا لِمَ كَتَبْتَ عَلَيْنَا الْقِتالَ لَوْ لا أَخَّرْتَنا إِلى أَجَلٍ قَرِيبٍ أی قيام القائم عليه السلام.

ثم اعلم أن هذه الآيه كما ورد فی الخبر ليست فی القرآن ففی سوره النساء أَ لَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ قِيلَ لَهُمْ كُفُّوا أَيْدِيَكُمْ وَ أَقِيمُوا الصَّلاةَ وَ آتُوا الزَّكاةَ فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتالُ إِذا فَرِيقٌ مِنْهُمْ يَخْشَوْنَ النَّاسَ كَخَشْيَةِ اللَّهِ أَوْ أَشَدَّ خَشْيَةً وَ قالُوا رَبَّنا لِمَ كَتَبْتَ عَلَيْنَا الْقِتالَ لَوْ لا أَخَّرْتَنا إِلى أَجَلٍ قَرِيبٍ قُلْ مَتاعُ الدُّنْيا قَلِيلٌ و فی سوره إبراهيم فَيَقُولُ الَّذِينَ ظَلَمُوا رَبَّنا أَخِّرْنا إِلى أَجَلٍ قَرِيبٍ نُجِبْ دَعْوَتَكَ وَ نَتَّبِعِ الرُّسُلَ فلعله عليه السلام وصل آخر الآيه بالآيه السابقه لكونهما لبيان حال هذه الطائفه أو أضاف قوله نُجِبْ دَعْوَتَكَ بتلک الآيه علی وجه التفسير و البيان أی كان غرضهم أنه إن أخرتنا إلی ذلک نجب دعوتک و نتبع و يحتمل أن يكون فی مصحفهم عليهم السلام هكذا.

أقول: سيأتی بعض الأخبار المناسبه لهذا الباب فی باب شهادته عليه السلام.

**[ترجمه]سخن امام محمد باقر عليه السّلام: «مقصود اطاعت امام است» يعنی مقصود از اين آيه، اطاعت امامی است كه از جنگ نهی می كند، به اين دليل كه دستور جنگ داده نشده است، و به نماز و زكات و ديگر امور خير دستور می دهد. نتيجه آن است كه ياران امام حسن عليه السّلام بر اساس اين آيه مأمور بودند كه از دستور امام خود مبنی بر ترک جنگ اطاعت كنند. اما آن ها به اين امر راضی نشده و درخواست جنگ كردند، و هنگامی كه جنگ در ركاب امام حسين عليه السّلام بر آن ها واجب شد گفتند: پروردگارا چرا جنگ را بر ما واجب كردی، ای كاش آن را تا مدت نزديكی به تأخير می انداختی، يعنی تا ظهور امام زمان عليه السّلام.

بدان كه اين آيه آن چنانكه در خبر آمده است، در قرآن نيست چرا كه در سوره نساء آمده است «ألم تر إلی الّذين قيل لهم كفّوا أيديكم و أقيموا الصّلاه و آتوا الزكاه فلما كتب عليهم القتال إذا فريق منهم يخشون الناس كخشيه الله أو أشدّ خشيه و قالوا ربّنا لم كتبت علينا القتال لولا أخرتنا إلی أجل قريب قل متاع الدّنيا قليل»، -[۳] . نساء / ۷۷ -

{آيا نديدی كسانی را كه به آنان گفته شد: «[فعلاً] دست [از جنگ] بداريد، و نماز را برپا كنيد و زكات بدهيد»، و[لی] همين كه كارزار بر آنان مقرّر شد، بناگاه گروهی از آنان از مردم [=مشركان مكّه] ترسيدند مانند ترس از خدا يا ترسی سخت تر. و گفتند: «پروردگارا، چرا بر ما كارزار مقرّر داشتی؟ چرا ما را تا مدّتی كوتاه مهلت ندادی؟» بگو: «برخورداری [از اين] دنيا اندک است} و در سوره ابراهيم آمده است «فيقول الّذين ظلموا ربّنا أخّرتنا إلی أجل قريب نجب دعوتک و نتّبع الرّسل» - . ابراهيم / ۴۴ - ، {پس آنان كه ستم كرده اند می گويند: «پروردگارا، ما را تا چندی مهلت بخش تا دعوت تو را پاسخ گوييم و از فرستادگان [تو] پيروی كنيم.}

شايد امام محمد باقر عليه السّلام به خاطر آن كه هر دو آيه در بيان حال اين طايفه است، آخر اين آيه را به آيه پيشين متصل كرده، يا عبارت «نجب دعوتک» را به عنوان تفسير و توضيح به آيه پيشين اضافه كرده است، يعنی مقصود آن ها اين است كه اگر اين امر را به تأخير بيندازی دعوت تو را اجابت می كنيم [و پيروی می كنيم] و احتمال دارد كه در قرآن ايشان عليهم

السّلام، اين چنين آمده باشد.

مؤلف: برخى اخبار مرتبط با اين باب در باب شهادت امام حسن عليه السّلام خواهد آمد.

**[ترجمه]

تذييل

قال السيد المرتضى فى كتاب تنزيه الأنبياء فإن قال قائل ما العذر له عليه السلام فى خلع نفسه من الإمامه و تسليمها إلى معاويه مع ظهور فجوره و بعده عن أسباب الإمامه و تعريه من صفات مستحقها ثم فى بيعته و أخذ عطائه و صلاته و إظهار موالاته و القول بإمامته هذا مع توفر أنصاره و اجتماع أصحابه و مبايعه من كان يبذل عنه دمه و ماله حتى سموه مذل المؤمنين و عابوه فى وجهه عليه السلام.

الجواب قلنا قد ثبت أنه عليه السلام الإمام المعصوم المؤيد الموفق بالحجج الظاهره و الأدله القاهره فلا بد من التسليم لجميع أفعاله و حملها على الصحه

ص: ۲۶

و إن كان فيها ما لا يعرف وجهه على التفصيل أو كان له ظاهر ربما نفرت النفس عنه و قد مضى تلخيص هذه الجمله و تقريرها فى مواضع من كتابنا هذا.

و بعد فإن الذى جرى منه عليه السلام كان السبب فيه ظاهرا و الحامل عليه بينا جليا لأن المجتمعين له من الأصحاب و إن كانوا كثيرى العدد فقد كانت قلوب أكثرهم نغله غير صافيه و قد كانوا صبوا إلى دنيا معاويه من غير مراقبه و لا مساتره فأظهروا له عليه السلام النصره و حملوه على المحاربه و الاستعداد لها طمعا فى أن يورطوه و يسلموه فأحس بهذا منهم قبل التولج و التلبس فتخلى من الأمر و تحرز من المكيده التى كادت تتم عليه فى سعه من الوقت.

و قد صرح بهذه الجمله و بكثير من تفصيلها فى مواقف كثيره و بألفاظ مختلفه و قال عليه السلام إنما هادنت حقنا للدماء و ضنا بها و إشفاقا على نفسى و أهلى و المخلصين من أصحابى فكيف لا يخاف أصحابه و يتهمهم على نفسه و أهله.

و هو عليه السلام لما كتب إلى معاويه يعلمه أن الناس قد بايعوه بعد أبيه عليه السلام و يدعوه إلى طاعته فأجابه معاويه بالجواب المعروف المتضمن للمغالطه منه و المواريه و قال له فيه لو كنت أعلم أنك أقوم بالأمر و أضبط للناس و أكيد للعدو و أقوى على جميع الأمور منى لبايعتك لأننى أراك لكل خير أهلا و قال فى كتابه إن أمرى و أمرك شبيه بأمر أبى بكر و أمركم بعد وفاه رسول الله صلى الله عليه و آله.

فدعاه ذلك إلى أن خطب أصحابه بالكوفه يحضهم على الجهاد و يعرفهم فضله و ما فى الصبر عليه من الأجر و أمرهم أن يخرجوا إلى معسكرهم فما أجابه أحد فقال لهم عدى بن حاتم سبحان الله أ لا تجيبون إمامكم أين خطباء المصر فقام قيس بن سعد و فلان و فلان فبذلوا الجهاد و أحسنوا القول و نحن نعلم أن من يضن بكلامه أولى أن يضن بفعاله.

أ و ليس أحدهم جلس له فى مظلم ساباط و طعنه بمعول كان معه أصاب فخذه و شقه حتى وصل إلى العظم و انتزع من يده و حمل عليه السلام إلى المدائن و عليها سعد بن مسعود عم المختار و كان أمير المؤمنين صلوات الله عليه ولاه إياها فأدخل

منزله فأشار المختار على عمه أن يوثقه و يسير به إلى معاويه على أن يطعمه خراج جوحى سنه فأبى عليه و قال للمختار قبح الله رأيك أنا عامل أبيه و قد ائتمننى و شرفنى و هبنى بلاء أبيه (۱) أ أنسى رسول الله صلى الله عليه و آله و لا أحفظه فى ابن ابنته و حبيبته.

ثم إن سعد بن مسعود أتاه عليه السلام بطبيب و قام عليه حتى برأ و حوله إلى بيض المدائن (۲).

فمن الذى يرجو السلامه بالمقام بين أظهر هؤلاء القوم فضلا على النصره و المعونه و

قد أجاب عليه السلام حجر بن عدى الكندى لما قال له سودت

ص: ۲۸

۱- ۱. البلاء: الاختبار، و يكون بالخير و الشر، يقال: أبلاه اللّه بلاء حسنا، و ابتليته معروفا، قال زهير: جزى اللّه بالاحسان ما فعلا بكم*** و أبلاهما خير البلاء الذى يبلو اى خير الصنيع الذى يختبر به عباده. و مراده هبنى أن أبيه أمير المؤمنين عليه السلام لم يسد الى نعمه حيث و لانى على المدائن أ أنسى رسول اللّه إلخ. أقول: سعد بن مسعود الثقفى: كان عاملا على المدائن من قبل أمير المؤمنين و قد كتب إليه علىّ عليه السلام« أما بعد فانّك قد اديت خراجك، و أطعت ربك، و أرضيت امامك: فعل البر التقى النجيب، فغفر اللّه ذنبك، و تقبل سعيك، و حسن مآبك.(راجع تاريخ اليعقوبى).

۲- ۲. قال ابن الجوزى فى التذكره ص ۱۱۲: قال الشعبى: فبينا الحسن فى سرادقه بالمدائن و قد تقدم قيس بن سعد، اذ نادى مناد فى العسكر: الا ان قيس بن سعد قد قتل فانفروا، فنفروا الى سرادق الحسن فنازعوه حتّى أخذوا بساطا كان تحته، و طعنه رجل بمشقص فأدماه، فازدادت رغبته فى الدخول فى الجماعه، و ذعر منهم فدخل المقصوره التى فى المدائن بالبيضاء، و كان الامير على المدائن سعد بن مسعود الثقفى عم المختار ولاه عليها علىّ عليه السلام. فقال له المختار، و كان شابا: هل لك فى الغناء و الشرف؟ قال: و ما ذلك؟ قال: تستوثق من الحسن و تسلمه الى معاويه، فقال له سعد: قاتلك اللّه، أثب على ابن رسول اللّه و أوثقه و اسلمه الى ابن هند؟ بئس الرجل أنا ان فعلته. و ذكر ابن سعد فى الطبقات: ان المختار قال لعمه سعد: هل لك فى أمر تسود به العرب؟ قال: و ما هو؟ قال: دعنى أضرب عنق هذا- يعنى الحسن- و أذهب به الى معاويه. فقال له: قبحك اللّه ما هذا بلاؤهم عندنا أهل البيت.

وجوه المؤمنين فقال عليه السلام ما كل أحد يحب ما تحب و لا رأيه كرأيك و إنما فعلت ما فعلت إبقاء عليكم.

وَ رَوَى عَبَّاسُ بْنُ هِشَام عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِی مِخْنَفٍ عَنْ أَبِی الْكَنُودِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عُبَيْدٍ قَالَ: لَمَّا بَايَعَ الْحَسَنُ عليه السلام مُعَاوِيَهَ أَقْبَلَتِ الشِّيعَهُ تَتَلَاقَى بِإِظْهَارِ الْأَسَفِ وَ الْحَسْرَهِ عَلَى تَرْكِ الْقِتَالِ فَخَرَجُوا إِلَيْهِ بَعْدَ سَنَتَيْنِ مِنْ يَوْمَ بَايَعَ مُعَاوِيَهَ فَقَالَ لَهُ سُلَيْمَانُ بْنُ صُرَدَ الْخُزَاعِيُّ مَا يَنْقَضِی تَعَجُّبُنَا مِنْ بَيْعَتِکَ مُعَاوِيَهَ وَ مَعَکَ أَرْبَعُونَ أَلْفَ مُقَاتِلٍ مِنْ أَهْلِ الْكُوفَهِ كُلُّهُمْ يَأْخُذُ الْعَطَاءَ وَ هُمْ عَلَى أَبْوَابِ مَنَازِلِهِمْ وَ مَعَهُمْ مِثْلُهُمْ مِنْ أَبْنَائِهِمْ وَ أَتْبَاعِهِمْ سِوَى شِيعَتِکَ مِنْ أَهْلِ الْبَصْرَهِ وَ الْحِجَازِ ثُمَّ لَمْ تَأْخُذْ لِنَفْسِکَ ثِقَهً فِی الْعَقْدِ وَ لَا حَظّاً مِنَ الْعَطِيَّهِ فَلَوْ كُنْتَ إِذْ فَعَلْتَ مَا فَعَلْتَ أَشْهَدْتَ عَلَى مُعَاوِيَهَ وُجُوهَ أَهْلِ الْمَشْرِقِ وَ الْمَغْرِبِ وَ كَتَبْتَ عَلَيْهِ كِتَاباً بِأَنَّ الْأَمْرَ لَکَ بَعْدَهُ كَانَ الْأَمْرُ عَلَيْنَا أَيْسَرَ وَ لَكِنَّهُ أَعْطَاکَ شَيْئاً بَيْنَکَ وَ بَيْنَهُ لَمْ يَفِ بِهِ ثُمَّ لَمْ يَلْبَثْ أَنْ قَالَ عَلَى رُءُوسِ الْأَشْهَادِ إِنِّی كُنْتُ شَرَطْتُ شُرُوطاً وَ وَعَدْتُ عِدَاةً إِرَادَهَ لِإِطْفَاءِ نَارِ الْحَرْبِ وَ مُدَارَاهً لِقَطْعِ الْفِتْنَهِ فَلَمَّا أَنْ جَمَعَ اللَّهُ لَنَا الْكَلِمَ وَ الْأُلْفَهَ فَإِنَّ ذَلِکَ تَحْتَ قَدَمَيَّ وَ اللَّهِ مَا عَنَى بِذَلِکَ

غَيْرَکَ وَ مَا أَرَادَ إِلَّا مَا كَانَ بَيْنَکَ وَ بَيْنَهُ وَ قَدْ نَقَضَ فَإِذَا شِئْتَ فَأَعِدِ الْحَرْبَ خُدْعَهً وَ ائْذَنْ لِی فِی تَقَدُّمِکَ إِلَى الْكُوفَهِ فَأُخْرِجَ عَنْهَا عَامِلَهُ وَ أُظْهِرَ خَلْعَهُ وَ تَنَبَّذْ إِلَيْهِ عَلَى سَوَاءٍ إِنَّ اللَّهَ لا يُحِبُّ الْخائِنِينَ وَ تَكَلَّمَ الْبَاقُونَ بِمِثْلِ كَلَامِ سُلَيْمَانَ.

فَقَالَ الْحَسَنُ عليه السلام أَنْتُمْ شِيعَتُنَا وَ أَهْلُ مَوَدَّتِنَا فَلَوْ كُنْتُ بِالْحَزْمِ فِی أَمْرِ الدُّنْيَا أَعْمَلَ وَ لِسُلْطَانِهَا أَرْكَضَ وَ أَنْصَبَ، مَا كَانَ مُعَاوِيَهُ بِأَبْأَسَ مِنِّی بَأْساً وَ لَا أَشَدَّ شَكِيمَهً

وَ لَا أَمْضَى عَزِيمَةً(۱) وَ لَكِنِّى أَرَى غَيْرَ مَا رَأَيْتُمْ وَ مَا أَرَدْتُ بِمَا فَعَلْتُ إِلَّا حَقْنَ الدِّمَاءِ فَارْضُوا بِقَضَاءِ اللَّهِ وَ سَلِّمُوا لِأَمْرِهِ وَ الْزَمُوا بُيُوتَكُمْ وَ أَمْسِكُوا.

أَوْ قَالَ كُفُّوا أَيْدِيَكُمْ حَتَّى يَسْتَرِيحَ بَرٌّ أَوْ يُسْتَرَاحَ مِنْ فَاجِرٍ.

وَ هَذَا كَلَامٌ مِنْهُ عليه السلام يَشْفِى الصُّدُورَ وَ يَذْهَبُ بِكُلِّ شُبْهَةٍ فِى هَذَا الْبَابِ.

وَ قَدْ رُوِىَ: أَنَّهُ عليه السلام لَمَّا طَالَبَهُ مُعَاوِيَهُ بِأَنْ يَتَكَلَّمَ عَلَى النَّاسِ وَ يُعَلِّمَهُمْ مَا عِنْدَهُ فِى هَذَا الْبَابِ قَامَ فَحَمِدَ اللَّهَ تَعَالَى وَ أَثْنَى عَلَيْهِ ثُمَّ قَالَ إِنَّ أَكْيَسَ الْكَيْسِ التُّقَى وَ أَحْمَقَ الْحُمْقِ الْفُجُورُ أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّكُمْ لَوْ طَلَبْتُمْ بَيْنَ جَابَلَقَ وَ جَابَرَسَ رَجُلًا جَدُّهُ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وآله مَا وَجَدْتُمُوهُ غَيْرِى وَ غَيْرَ أَخِى الْحُسَيْنِ وَ إِنَّ اللَّهَ قَدْ هَدَاكُمْ بِأَوْلِيَاءِ مُحَمَّدٍ صلى الله عليه و آله (۲)

وَ إِنَّ مُعَاوِيَهَ نَازَعَنِى حَقّاً هُوَ لِى فَتَرَكْتُهُ لِصَلَاحِ الْأُمَّهِ وَ حَقْنِ دِمَائِهَا وَ قَدْ بَايَعْتُمُونِى عَلَى أَنْ تُسَالِمُوا مَنْ سَالَمْتُ فَقَدْ رَأَيْتُ أَنْ أُسَالِمَهُ وَ رَأَيْتُ أَنَّ مَا حَقَنَ الدِّمَاءَ خَيْرٌ مِمَّا سَفَكَهَا وَ أَرَدْتُ صَلَاحَكُمْ وَ أَنْ يَكُونَ مَا صَنَعْتُ حُجَّهً عَلَى مَنْ كَانَ يَتَمَنَّى هَذَا الْأَمْرَ وَ إِنْ أَدْرِى لَعَلَّهُ فِتْنَهٌ لَكُمْ وَ مَتاعٌ إِلى حِينٍ.

و كلامه عليه السلام فى هذا الباب الذى يصرح فى جميعه بأنه مغلوب مقهور ملجأ إلى التسليم و دافع بالمسالمه الضرر العظيم عن الدين و المسلمين أشهر من الشمس و أجلى من الصبح فأما قول السائل إنه خلع نفسه من الإمامه فمعاذ الله لأن الإمامه بعد حصولها للإمام لا يخرج عنه بقوله و عند أكثر مخالفينا أيضا فى الإمامه أن خلع الإمام نفسه لا يؤثر فى خروجه من الإمامه و إنما ينخلع من الإمامه عندهم بالأحداث و الكبائر و لو كان خلعه فى نفسه مؤثرا لكان إنما يؤثر إذا وقع اختيارا فأما مع الإلجاء و الإكراه فلا تأثير له و لو كان مؤثرا فى موضع

۱- ۱. الشكيمه: الانفه و الانتصار من الظلم يقال: فلان شديد الشكيمه: أى أنوف أبى لا ينقاد.

۲- ۲. كذا فى النسخ، و المروى من الخطبه أنّه قال: فان اللّه هداكم باولنا[محمد صلّى اللّه عليه و آله و سلم] و حقن دماءكم بآخرنا. و سيجى ء الخطبه بألفاظها المرويه فى الباب الآتى.

من المواضع.

و لم يسلم أيضا الأمر إلى معاويه بل كف عن المحاربه و المغالبه لفقد الأعوان و عوز الأنصار و تلاقى الفتنه على ما ذكرناه فيغلب عليه معاويه بالقهر و السلطان مع ما أنه كان متغلبا على أكثره و لو أظهر عليه السلام له التسليم قولا لما كان فيه شى ء إذا كان عن إكراه و اضطهاد.

فأما البيعه فإن أريد بها الصفقه و إظهار الرضا و الكف عن المنازعه فقد كان ذلک لكنا قد بينا جهه وقوعه و الأسباب المحوجه إليه و لا حجه فى ذلک عليه صلوات الله عليه كما لم يكن فى مثله حجه على أبيه صلوات الله عليهما لما بايع المتقدمين عليه و كف عن نزاعهم و أمسک عن غلابهم.

و إن أريد بالبيعه الرضا و طيب النفس فالحال شاهد بخلاف ذلک و كلامه المشهور كله يدل على أنه أحوج و أحرج و أن الأمر له و هو أحق الناس به و إنما كف عن المنازعه فيه للغلبه و القهر و الخوف على الدين و المسلمين.

فأما أخذ العطاء فقد بينا فى هذا الكتاب عند الكلام فيما فعله أمير المؤمنين صلوات الله عليه من ذلک أن أخذه من يد الجابر الظالم المتغلب جائز و أنه لا لؤم فيه على الأخذ و لا حرج و أما أخذ الصلات فسائغ بل واجب لأن كل مال فى يد الغالب الجابر المتغلب على أمر الأمه يجب على الإمام و على جميع المسلمين انتزاعه من يده كيف ما أمكن بالطوع أو الإكراه و وضعه فى مواضعه.

فإذا لم يتمكن عليه السلام من انتزاع جميع ما فى يد معاويه من أموال الله تعالى و أخرج هو شيئا منها إليه على سبيل الصله فواجب عليه أن يتناوله من يده و يأخذ منه حقه و يقسمه على مستحقه لأن التصرف فى ذلک المال بحق الولايه عليه لم يكن فى تلک الحال إلا له عليه السلام.

و ليس لأحد أن يقول إن الصلات التى كان يقبلها من معاويه أنه كان ينفقها على نفسه و عياله و لا يخرجها إلى غيره و ذلک أن هذا مما لا يمكن أن يدعى العلم به و القطع عليه و لا شک أنه عليه السلام كان ينفق منها لأن فيها حقه و حق

عیاله و أهله و لا بد من أن یکون قد أخرج منها إلی المستحقین حقوقهم و کیف یظهر ذلک و هو علیه السلام کان قاصدا إلی إخفائه و ستره لمکان التقیه و المحوج له علیه السلام إلی قبول تلک الأموال علی سبیل الصله هو المحوج له إلی ستر إخراجها أو إخراج بعضها إلی مستحقیها من المسلمین و قد کان علیه و آله السلام یتصدق بکثیر من أمواله و یواسی الفقراء و یصل المحتاجین و لعل فی جمله ذلک هذه الحقوق.

فأما إظهار موالاته فما أظهر علیه السلام من ذلک شیئا کما لم یبطنه و کلامه علیه السلام فیه بمشهد معاویه و مغیبه معروف ظاهر و لو فعل ذلک خوفا و استصلاحا و تلافیا للشر العظیم لکان واجبا فقد فعل أبوه صلوات الله علیه و آله مثله مع المتقدمین علیه.

و أعجب من هذا کله دعوی القول بإمامته و معلوم ضروره منه علیه السلام خلاف ذلک فإنه کان یعتقد و یصرح بأن معاویه لا یصلح أن یکون بعض ولاه الإمام و أتباعه فضلا عن الإمامه نفسها.

و لیس یظن مثل هذه الأمور إلا عامی حشوی قد قعد به التقلید و ما سبق إلی اعتقاده من تصویب القوم کلهم عن التأمل و سماع الأخبار المأثوره فی هذا الباب فهو لا یسمع إلا ما یوافقه و إذا سمع لم یصدق إلا بما أعجبه وَ اللَّهُ الْمُسْتَعانُ انتهی کلامه رفع الله مقامه.

و أقول بعد ما أسسناه فی کتاب الإمامه بالدلائل العقلیه و النقلیه أنهم علیهم السلام لا یفعلون شیئا إلا بما وصل إلیهم من الله تعالی و بعد ما قرع سمعک فی تلک الأبواب من الأخبار الداله علی وجه الحکمه فی خصوص ما فعله علیه السلام لا أظنک تحتاج إلی بسط القول فی ذلک وَ اللَّهُ یَهْدِی مَنْ یَشاءُ إِلی صِراطٍ مُسْتَقِیمٍ.

ص: ۳۲

lt;meta info="- سید مرتضی در کتاب تنزیه الأنبیاء می گوید: اگر کسی بگوید: امام حسن علیه السّلام برای چه خویشتن را از مقام امامت خلع و بر کنار کرد و آن را به معاویه تسلیم نمود، در صورتی که فسق و فجور معاویه ظاهر و هویدا و اسباب امامت از او بعید و با صفات مقام امامت عاری و بیگانه بود. سپس برای چه بیعت کرد، عطا و جایزه های او را پذیرفت، با او اظهار دوستی نمود، قائل به رهبری وی شد، با اینکه آن حضرت دارای یاران فراوان بود، اصحابش در اطرافش اجتماع کرده بودند و افرادی با وی بیعت کرده بودند که از بذل و بخشش جان و مال در راه او دریغ نداشتند و عاقبت کار به جایی رسید که به آن حضرت گفتند: ای ذلیل کننده مؤمنین و امام علیه السّلام را آشکارا سرزنش و ملامت می کردند.

ما در جواب می گوییم: با حجت و دلیل های ظاهر و قوی ثابت شده که امام حسن علیه السّلام امامی است معصوم و مورد تأیید و موفق. پس باید در مقابل همه اعمال و رفتارهای آن حضرت تسلیم بود و آن ها را حمل بر صحت نمود، و لو اینکه فلسفه و علت آن ها به طور مفصل دانسته نشود، و چه بسا ظاهر آنها به نحوی بوده که مورد تنفر مردم باشد. خلاصه این مطلب و بیان آن در چند جا از کتاب تنزیه الأنبیاء آمده است.

علاوه بر آنکه گفتیم، فلسفه و علت اعمالی که امام حسن علیه السّلام انجام داد و آنچه که او را به آن رفتارها وادار نمود، واضح و روشن است؛ زیرا اگر چه تعداد یارانی که در اطراف آن حضرت جمع شده بودند زیاد بود، ولی قلب اکثر آنان تباه و شیفته دنیای معاویه بودند، بدون اینکه هیچ گونه مراقبت و پرده پوشی ای بکنند، لذا امام علیه السّلام را ظاهرا یاری کرده و آن حضرت را وادار می کردند برای جنگ آماده شود، ولی قصدشان این بود که وی را به دام انداخته و تسلیم معاویه کنند، اما قبل از اینکه به این هدف برسند، امام حسن علیه السّلام احساس خطر کرد و خویش را از امر خلافت برکنار نمود و از مکر و حیله ای که تا مدت زمان زیادی ادامه می یافت پرهیز نمود.

خود آن حضرت هم در چندین جا با عبارات مختلف توضیح این مطلب را بیان نموده است. از جمله اینکه فرموده است: من بدین جهت با معاویه صلح و سازش نمودم تا از ریختن خون ها جلوگیری کنم و از طرف دیگر به خاطر در امان بودن خود، اهل و عیالم و یاران با وفایم. پس چطور آن حضرت از یاران خود بیم نداشته باشد و آنان را به کشتن خود و اهل و عیالش متهم نکند.

حال آنکه وقتی امام حسن علیه السّلام برای معاویه نوشت: مردم بعد از رحلت پدرش حضرت علی علیه السّلام با او بیعت کرده اند و معاویه را به اطاعت امام حسن علیه السّلام دعوت کرده اند، معاویه در جواب حضرت همان عبارت معروف را که آمیخته به مغالطه است بیان کرد. در آن نامه برای امام حسن علیه السّلام نوشت: اگر می دانستم که تو برای امر خلافت از من پایدارتری، امور مردم را بهتر ضبط و ربط می کنی، در مقابل دشمن زیرک تر و در همه امور از من قوی تر هستی، با تو بیعت می کردم؛ زیرا تو در هر امر خیری شایسته هستی. و در نامه ای برای امام حسن علیه السّلام نوشت: داستان من و تو شبیه داستان ابوبکر با شما است که پس از رحلت پیامبر صلّی اللّه علیه و آله رخ داد .

این جریان بود که امام حسن را وادار نمود در کوفه برای یارانش خطبه بخواند، آنان را به جهاد تشویق کرده و فضیلت جهاد و پاداشی را که در ازای صبر در جنگ نصیب آن ها می شود شرح داد، آنگاه به ایشان دستور داد تا به سوی لشکرگاه خود بروند، ولی احدی از آن مردم جوابی به آن حضرت نداد. پس عدی بن حاتم به آنان گفت: سبحان اللّه! چرا جواب امام خود

را نمی دهید!؟ سخنوران مصر کجایند؟ سپس قیس بن سعد و فلان و فلان قیام کردند و در باره جهاد سخنانی نیکو گفتند که ما می دانیم: کسی که در سخن گفتن بخل می ورزد (و جواب نمی گوید) بهتر است از اینکه در هنگام جنگ بخل بورزد (و نجنگد).

مگر نبود که یکی از یاران آن حضرت روی پل ساباط به گونه ای با خنجر به ران آن بزرگوار زد که آن را شکافت و به استخوان رسید و خنجر از دستش افتاد. آنگاه امام علیه السّلام را به مدائن که حاکم آن سعد بن مسعود عموی مختار بود و امیر المؤمنین علی علیه السّلام وی را گماشته بود، بردند. وقتی امام حسن علیه السّلام را وارد خانه سعد بن مسعود کردند، مختار به عموی خود گفت: به امام حسن اطمینان دهد و آن حضرت را نزد معاویه ببرند تا معاویه خراج یک ساله عراق را به او بدهد. ولی سعد این توطئه را نپذیرفت و به مختار گفت: چه نظر ناشایستی را بیان کردی، آیا نه چنین است که من گماشته پدرش هستم! پدرش مرا امین دانسته که مرا به یک چنین مقامی گماشته و از طرف خود والی نموده. آیا جا دارد من پیغمبر خدا را فراموش کنم و نسبت به پسر دخترش فاطمه که محبوب آن حضرت است مراعات آن بزرگوار را ننمایم؟ سپس سعد بن مسعود طبیبی برای امام حسن علیه السّلام آورد و برای معالجه آن حضرت اقدام نمود تا آن زخم معالجه شد و آن بزرگوار را به بیض مدائن برد. چه کسی است که در میان یک چنین گروهی امید نجات و سلامتی داشته باشد، تا چه رسد به اینکه او را یاری کنند. زمانی که حجر بن عدی کندی به امام حسن گفت: تو مؤمنین را رو سیاه کردی، آن حضرت در جوابش فرمود: آنچه تو دوست داری همه دوست ندارند و نظر دیگران مثل نظر تو نیست. کاری که من انجام دادم به خاطر بقا و سلامت شما بود .

– عبد الرحمن بن عبید روایت می کند: هنگامی که امام حسن علیه السّلام با معاویه صلح کرد، شیعیان با یکدیگر ملاقات کرده و بر ترک جنگ اظهار تأسف و حسرت می نمودند. دو سال بعد از آن روزی که آن بزرگوار با معاویه صلح کرده بود، شیعیان نزد آن حضرت رفتند و سلیمان بن صرد خزاعی به امام حسن علیه السّلام گفت: ما همچنان در مورد بیعتی که با معاویه کردی متعجب هستیم، حال آنکه تعداد چهل هزار جنگجو از اهل کوفه در اختیار تو بودند که همه آن ها مستمری می گرفتند و در خانه های خود بودند و به همان تعداد از فرزندان و پیروان ایشان با آنان بودند، غیر از این افراد که گفته شد، شیعیانی هم در بصره و حجاز داشتی!

ولی تو در هنگام عقد قرارداد، تعهد و وثوقی برای خود نگرفتی و سهمی از جایزه دریافت ننمودی. حال که چنین عملی انجام دادی، پس لازم بود که اهل مشرق و مغرب را بر معاویه شاهد بگیری و نامه ای بنویسی که بعد از معاویه مقام خلافت از آن تو باشد، بدین ترتیب کار برای ما آسان تر بود. ولی معاویه قرارداد صلح را بین تو و خودش امضا نمود و به آن وفا ننمود.

طولی نکشید که معاویه در حضور عموم مردم گفت: «من شرط هایی گذاشتم و وعده هایی دادم که آتش جنگ خاموش و فتنه و آشوب برطرف گردد، اکنون که خدا مقام خلافت و الفت مردم را به ما داده، این شرایط را زیر پا می گذارم». به خدا قسم که منظور معاویه غیر از تو نیست و هیچ اراده ای ندارد غیر از آن شروطی که بین تو و او بوده و در نهایت هم پیمان شکنی کرد.

اکنون اگر مایل باشی، خدعه ای به کار برده و جنگ را شروع می کنم. این اجازه را به من بده و به کوفه بیا، من عامل معاویه

را از کوفه اخراج و خلع او را اعلام می کنم، تو نیز عهدش را به سوی او بینداز تا تو و او در از بین بردن پیمان برابر باشید و تو به عدالت رفتار کرده باشی، زیرا خدا خائنین را دوست ندارد. آنگاه مابقی شیعیان نیز مثل سلیمان سخنانی گفتند.

امام حسن علیه السّلام در جواب آنان فرمود: شما شیعیان و دوستان ما هستید، اگر من برای دنیا فعالیت و برای سلطنت آن تلاش می کردم و دچار زحمت می شدم، در این صورت، معاویه از من بدتر، فعال تر و در پیروزی از راه ظلم جلوتر و در تصمیم گیری قاطع تر نبود. ولی من چیزی را می بینم که شما نمی بینید، من این کار را به این خاطر انجام دادم تا از جان انسان ها محافظت کنم، پس شما نیز به قضا و قدر الهی راضی و در مقابل امر او تسلیم باشید، در خانه های خود بنشینید و سکوت اختیار کنید. یا اینکه فرمود: از جنگ دست بکشید تا شخص نیکو کاری استراحت کند، یا از دست تبه کاری آزاد باشد. این سخن امام حسن علیه السّلام، قلب ها را خنک و هر شبهه ای را که در این باره باشد بر طرف می کند.

– روایت شده، در آن هنگامی که معاویه امام حسن علیه السّلام را خواست تا در انظار مردم سخنرانی نماید و مردم را از نظر خویش در این زمینه آگاه کند، آن بزرگوار پس از اینکه برخاست و حمد و ثنای خدا را به جا آورد فرمود: به راستی که زیرکانه ترین زیرکی ها پرهیزکار بودن و بدترین حماقت ها فسق و فجور است. ای مردم! اگر شما ما بین جابلقا و جابرسا به دنبال مردی بگردید که جدش رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله و سلّم باشد، غیر از من و برادرم حسین کسی را نخواهید یافت. خدا شما را به وسیله اولیای محمّد صلّی اللّه علیه و آله هدایت نمود. معاویه در باره حقی که از من است با من منازعه نمود و من آن را برای صلاح امت و حفظ خون های مردم واگذار نمودم. شما با من به این شرط بیعت کردید که با هر کس صلح و سازش نمایم، شما هم صلح و سازش کنید. تشخیص من این است که با معاویه صلح کنم، و نظر من این است که حفظ خون مردم از ریختن آن بهتر است. من صلاح شما را در نظر گرفتم، و از طرف دیگر عملی که انجام دادم، اتمام حجتی است برای آن کس که تمنای مقام خلافت را دارد. گر چه می دانم احتمالاً این عمل تا مدت معلومی فتنه و آزمایشی برای شما خواهد بود.

سخن امام حسن علیه السّلام در این باب به طور کلی نشان می دهد که آن بزرگوار مجبور و ناچار به تسلیم بوده و نشان می دهد که این صلح و سازش ضرر بزرگی را از دین و مسلمین دفع نموده و این مطلب از آفتاب آشکارتر و از صبح روشن تر است. اما اینکه گوینده ای گفته است: آن بزرگوار خویش را از مقام امامت خلع و بر کنار نموده است. پناه بر خدا اگر این طور بود! زیرا پس از اینکه مقام امامت برای امام حاصل شود، او با سخن خودش از این مقام خارج نخواهد شد. اکثر مخالفین ما در زمینه امامت نیز می گویند: اینکه امام خود را از مقام امامت خلع و بر کنار کند، اثری در خروج وی از این مقام نخواهد داشت. به عقیده آنان، زمانی امام از مقام امامت خلع می شود که گناهان کبیره از وی سر بزند. زمانی خلع امام شخصاً مؤثر است که این عمل را به اختیار خود انجام داده باشد، ولی اگر که با اجبار و اکراه باشد اثری نخواهد داشت، گر چه در بعضی از مواقع هم مؤثر باشد.

امام حسن علیه السّلام مقام خلافت را به معاویه تسلیم نکرد، بلکه به خاطر نداشتن یار و یاور و دوری از فتنه و آشوب، از جنگیدن و غلبه یافتن خودداری نمود، چنان که پیش از این شرح دادیم.

مقصود امام این بود که معاویه با زور و قدرت بر او غالب نشود، زیرا اکثریت و غلبه با معاویه بود. اگر امام حسن علیه السّلام

با زبان تسلیم معاویه می شد، عیبی نداشت زیرا از روی ناچاری و اکراه بود.

اما در مورد بیعت، اگر منظور امام حسن علیه السّلام از بیعت با معاویه این باشد که امام با رضایت دست به دست معاویه داده و از جنگ خودداری کند صحیح است، ولی ما پیش از این سبب انجام این کار و دلایل احتیاج به آن را شرح دادیم، در این صورت مسئولیتی متوجه امام حسن علیه السّلام نخواهد بود. کما اینکه مسئولیتی متوجه پدرش امیر المؤمنین علی علیه السّلام در باره عملی که با افراد پیش از خود انجام داد و از جنگیدن با آنان خودداری نمود نیست.

اینکه بیعت نمودن امام حسن علیه السّلام با معاویه از روی رضا و رغبت بوده باشد، حال و اوضاع امام بر خلاف این امر را شهادت می دهد و سخنان مشهور آن حضرت بر این امر دلالت می کنند که آن بزرگوار ناچار به این کار و دچار عسر و حرج بوده است. او سزاوارترین مردم به این مقام بود، ولی به خاطر غلبه و سلطه معاویه و ترس از سلامت دین و مسلمین، از جنگ با معاویه خودداری کرد.

اما در مورد قبول نمودن هدیه، ما جریان آن را در این کتاب ضمن شرح حال امیر المؤمنین علی علیه السّلام شرح دادیم و گفتیم، پذیرفتن هدیه از شخص ستمکاری که غلبه یافته جایز است و بر کسی که این هدیه را می پذیرد ملامت و حرجی نیست. گرفتن جوایز، جایز بلکه واجب است، زیرا هر مالی که در دست شخص ظالمی باشد که بر امت اسلام غالب شده است، بر امام و عموم مسلمین واجب است به هر نحوی که ممکن باشد آن را از دست وی بگیرند، خواه با رضا و رغبت و خواه با اکراه و اجبار، آنگاه آن را در راهی که صلاح است صرف کنند.

چون امام حسن علیه السّلام این قدرت را نداشت که کلیه اموالی را که از آن خدا و در دست معاویه بود بگیرد، لذا واجب بود آنچه را که به عنوان هدیه به آن حضرت داده می شد بگیرد و آن را بین نیازمندان تقسیم کند، زیرا در آن موقعیت، تصرف در آن مال به عنوان کسی که حق سرپرستی آن را دارد، تنها از آن امام بود.

کسی نمی تواند بگوید هدایایی را که امام حسن علیه السّلام از معاویه می گرفت برای خود و اهل و عیالش خرج می کرد و آن ها را به دیگران نمی داد، زیرا این موضوعی است که نمی توان به آن یقین پیدا کرد. شکی نیست که امام هم قسمتی از آن را مصرف می کرد، زیرا حق خود و اهل و عیالش نیز در آن بود. شکی نیست که امام علیه السّلام قسمتی از آن ها را به مستحقین می رساند، اما چگونه امام حسن علیه السّلام این کار را آشکارا انجام می داد، در حالی که به خاطر تقیه باید آنها را مخفیانه به مستحقین برساند. همان امری که آن حضرت را نیازمند پذیرفتن آن هدایا می کرد، همان هم وی را ناچار می کرد که همه آن هدایا یا قسمتی از آن ها را مخفیانه به مستحقین برساند. و حال آنکه آن حضرت بیشتر اموال خود را صدقه می داد، با مستمندان همراهی می کرد و به افراد محتاج رسیدگی می نمود؛ چه بسا آن حقوق هم در ضمن این گونه انفاق ها به مصرف می رسید.

اما در مورد دوستی آن حضرت نسبت به معاویه؛ امام حسن علیه السّلام نسبت به معاویه نه ظاهراً و نه باطناً موالات و دوستی نداشته است. سخن آن حضرت در حضور و غیبت معاویه آشکار است. اگر امام حسن این عمل را از ترس معاویه و برای صلح و سازش و دفع شری بزرگ انجام می داد واجب بود، زیرا پدر بزرگوارش نیز مثل این کار را با افراد زمان خود انجام

داد.

از همه این ها تعجب آورتر این است که امام حسن علیه السّلام قائل به امامت معاویه بوده باشد، و حال آنکه قضیه بر خلاف این است. زیرا آن بزرگوار اعتقاد داشت و صریحا می فرمود که معاویه این صلاحیت را ندارد که از دوستان و تابعین امام به شمار برود، چه برسد به این که امام باشد.

غیر از شخص بدعت گذار و عوام الناس که تابع دیگران است، کسی این گمان را نمی کند. نظر عموم مردم که صحیح است و از طریق تأمل و شنیدن اخباری که در این باره وارد شده به دست آمده، جزو اعتقادات چنین شخصی نیست، لذا این شخص تنها به موضوعی که مطابق میل او باشد گوش می دهد و هرگاه سخنی بشنود، تنها آن چه را خوشش بیاید تصدیق می کند. سخن سید مرتضی رحمه اللّه علیه به پایان رسید.

ما در کتاب امامت با دلایل عقلی و نقلی ثابت کردیم که امامان علیهم السّلام هیچ عملی را انجام نمی دهند مگر اینکه از طرف خدا به ایشان دستور داده شده باشد. و بعد از اینکه اخبار بخش های گذشته، فلسفه و حکمت عملی را که امام حسن علیه السلام انجام داده خاطر نشان شد، گمان نمی کنم احتیاجی به شرح و بسط بیشتری در این باره باشد. خدا هر کسی را که بخواهد به راه راست هدایت می نماید .

**[ترجمه]

باب ۱۹ کیفیه مصالحه الحسن بن علی صلوات اللّه علیهما معاویه و ما جری بینهما قبل ذلک

الأخبار

«۱»

ع، [علل الشرائع]: دَسَّ مُعَاوِيَةُ إِلَى عَمْرِو بْنِ حُرَيْثٍ وَ الْأَشْعَثِ بْنِ قَيْسٍ وَ إِلَى حُجْرِ بْنِ الْحَارِثِ (۱) وَ شَبَثِ بْنِ رِبْعِيٍّ دَسِيساً أَفْرَدَ كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمْ بِعَيْنٍ مِنْ عُيُونِهِ أَنَّكَ إِنْ قَتَلْتَ الْحَسَنَ بْنَ عَلِيٍّ فَلَكَ مِائَتَا أَلْفِ دِرْهَمٍ وَ جُنْدٌ مِنْ أَجْنَادِ الشَّامِ وَ بِنْتٌ مِنْ بَنَاتِي فَبَلَغَ الْحَسَنَ عليه السلام فَاسْتَلْأَمَ وَ لَبِسَ دِرْعاً وَ كَفَرَهَا وَ كَانَ يَحْتَرِزُ وَ لَا يَتَقَدَّمُ لِلصَّلَاةِ بِهِمْ إِلَّا كَذَلِكَ فَرَمَاهُ أَحَدُهُمْ فِي الصَّلَاةِ بِسَهْمٍ فَلَمْ يَثْبُتْ فِيهِ لِمَا عَلَيْهِ مِنَ اللَّأْمَةِ فَلَمَّا صَارَ فِي مُظْلَمِ سَابَاطَ ضَرَبَهُ أَحَدُهُمْ بِخَنْجَرٍ مَسْمُومٍ فَعَمِلَ فِيهِ الْخَنْجَرُ فَأَمَرَ عليه السلام أَنْ يُعْدَلَ بِهِ إِلَى بَطْنِ جُرَيْحَى (۲)

وَ عَلَيْهَا عَمُّ الْمُخْتَارِ بْنِ أَبِي عُبَيْدِ بْنِ مَسْعُودِ بْنِ قَيْلَةَ فَقَالَ الْمُخْتَارُ لِعَمِّهِ تَعَالَ حَتَّى نَأْخُذَ الْحَسَنَ وَ نُسَلِّمَهُ إِلَى مُعَاوِيَةَ فَيَجْعَلَ لَنَا الْعِرَاقَ فَنَذِرَ بِذَلِكَ الشِّيعَةُ مِنْ قَوْلِ الْمُخْتَارِ لِعَمِّهِ فَهَمُّوا بِقَتْلِ الْمُخْتَارِ فَتَلَطَّفَ عَمُّهُ لِمَسْأَلَةِ الشِّيعَةِ بِالْعَفْوِ عَنِ الْمُخْتَارِ فَفَعَلُوا فَقَالَ الْحَسَنُ عليه السلام وَيْلَكُمْ وَ اللَّهِ إِنَّ مُعَاوِيَةَ- لَا يَفِي لِأَحَدٍ مِنْكُمْ بِمَا ضَمِنَهُ فِي قَتْلِي وَ إِنِّي أَظُنُّ أَنِّي إِنْ وَضَعْتُ يَدِي فِي يَدِهِ فَأُسَالِمُهُ لَمْ يَتْرُكْنِي أَدِينُ لِدِينِ جَدِّي ص وَ إِنِّي أَقْدِرُ أَنْ أَعْبُدَ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ وَحْدِي وَ لَكِنِّي كَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَى أَبْنَائِكُمْ وَاقِفِينَ عَلَى أَبْوَابِ أَبْنَائِهِمْ يَسْتَسْقُونَهُمْ وَ يَسْتَطْعِمُونَهُمْ بِمَا جَعَلَهُ اللَّهُ لَهُمْ فَلَا يُسْقَوْنَ وَ لَا يُطْعَمُونَ فَبُعْداً وَ سُحْقاً لِمَا كَسَبَتْهُ أَيْدِيهِمْ- وَ سَيَعْلَمُ

الَّذِینَ ظَلَمُوا أَیَّ مُنْقَلَبٍ یَنْقَلِبُونَ

ص: ۳۳

۱- ۱. هذا هو الظاهر المطابق لبعض نسخ الکتاب و فی بعضها« حجر بن الحجر» و فی بعضها« حجرین الحر» و فی بعضها« حجر بن الجر».

۲- ۲. فلیتحرر.

فَجَعَلُوا يَعْتَذِرُونَ بِمَا لَا عُذْرَ لَهُمْ فِيهِ فَكَتَبَ الْحَسَنُ مِنْ فَوْرِهِ ذَلِكَ إِلَى مُعَاوِيَهَ أَمَّا بَعْدُ فَإِنَّ خَطْبِى انْتَهَى إِلَى الْيَأْسِ مِنْ حَقٍّ أَحْيِيهِ وَ بَاطِلٍ أُمِيتُهُ وَ خَطْبُكَ خَطْبُ مَنِ انْتَهَى إِلَى مُرَادِهِ وَ إِنَّنِى أَعْتَزِلُ هَذَا الْأَمْرَ وَ أُخَلِّيهِ لَكَ وَ إِنْ كَانَ تَخْلِيَتِى إِيَّاهُ شَرّاً لَكَ فِى مَعَادِكَ

وَ لِى شُرُوطٌ أَشْتَرِطُهَا- لَا تَبْهَظَنَّكَ إِنْ وَفَيْتَ لِى بِهَا بِعَهْدٍ وَ لَا تَخِفُّ إِنْ غَدَرْتَ وَ كَتَبَ الشُّرُوطَ فِى كِتَابٍ آخَرَ فِيهِ يُمَنِّيهِ بِالْوَفَاءِ وَ تَرْكِ الْغَدْرِ وَ سَتَنْدَمُ يَا مُعَاوِيَهُ كَمَا نَدِمَ غَيْرُكَ مِمَّنْ نَهَضَ فِى الْبَاطِلِ أَوْ قَعَدَ عَنِ الْحَقِّ حِينَ لَمْ يَنْفَعِ النَّدَمُ وَ السَّلَامُ.

فَإِنْ قَالَ قَائِلٌ مَنْ هُوَ النَّادِمُ النَّاهِضُ وَ النَّادِمُ الْقَاعِدُ قُلْنَا هَذَا الزُّبَيْرُ ذَكَرَهُ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِ مَا أَيْقَنَ بِخَطَاءِ مَا أَتَاهُ وَ بَاطِلِ مَا قَضَاهُ وَ بِتَأْوِيلِ مَا عَزَاهُ فَرَجَعَ عَنْهُ الْقَهْقَرَى وَ لَوْ وَفَى بِمَا كَانَ فِى بَيْعَتِهِ لَمَحَا نَكْثَهُ وَ لَكِنَّهُ أَبَانَ ظَاهِراً النَّدَمَ وَ السَّرِيرَهَ إِلَى عَالِمِهَا وَ هَذَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَوَى أَصْحَابُ الْأَثَرِ فِى فَضَائِلِهِ أَنَّهُ قَالَ مَهْمَا آسَى عَلَيْهِ مِنْ شَيْ ءٍ فَإِنِّى لَا آسَى عَلَى شَيْ ءٍ أَسَفِى عَلَى أَنِّى لَمْ أُقَاتِلْ الْفِئَهَ الْبَاغِيَهَ مَعَ عَلِيٍ (١)

فَهَذَا نَدَمُ الْقَاعِدِ وَ هَذِهِ عَائِشَهُ رَوَى الرُّوَاهُ أَنَّهَا لَمَّا أَنَّبَهَا مُؤَنِّبٌ فِيمَا أَتَتْهُ قَالَتْ قُضِيَ الْقَضَاءُ وَ جَفَّتِ الْأَقْلَامُ وَ اللَّهِ لَوْ كَانَ لِى مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله عِشْرُونَ ذَكَراً كُلُّهُمْ مِثْلُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْحَارِثِ بْنِ هِشَامٍ فَثَكِلْتُهُمْ بِمَوْتٍ وَ قَتْلٍ كَانَ أَيْسَرَ عَلَيَّ مِنْ خُرُوجِى عَلَى عَلِيٍّ وَ مَسْعَاىَ الَّتِى سَعَيْتُ فَإِلَى اللَّهِ شَكْوَاىَ لَا إِلَى غَيْرِهِ (٢)

وَ هَذَا سَعْدُ بْنُ أَبِى وَقَّاصٍ لَمَّا أُنْهِيَ إِلَيْهِ أَنَّ عَلِيّاً صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِ قَتَلَ ذَا الثُّدَيَّهِ أَخَذَهُ مَا قَدَّمَ وَ مَا أَخَّرَ وَ قَلِقَ وَ نَزِقَ وَ قَالَ وَ اللَّهِ لَوْ عَلِمْتُ أَنَّ ذَلِكَ كَذَلِكَ

١- ١. تراه فى الاستيعاب لابن عبد البر المالكى بذيل الإصابه ج ٢ ص ٣٣٧، بألفاظ مختلفه و فى بعضها أنّه قال ذلك حين حضرته الوفاه.

٢- ٢. روى مثله أبو الفرج الأصبهانيّ فى كتاب مرج البحرين على ما نقله فى تذكره الخواص ص ۶١.

لَمَشَيْتُ إِلَيْهِ وَ لَوْ حَبْواً وَ لَمَّا قَدِمَ مُعَاوِيَهُ دَخَلَ إِلَيْهِ سَعْدٌ فَقَالَ لَهُ يَا أَبَا إِسْحَاقَ مَا الَّذِی مَنَعَکَ أَنْ تُعِینَنِی عَلَی الطَّلَبِ بِدَمِ الْإِمَامِ الْمَظْلُومِ فَقَالَ کُنْتُ أُقَاتِلُ مَعَکَ عَلِیّاً وَ قَدْ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه وآله یَقُولُ: أَنْتَ مِنِّی بِمَنْزِلَهِ هَارُونَ مِنْ مُوسَی.

قَالَ أَنْتَ سَمِعْتَ هَذَا مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله قَالَ نَعَمْ وَ إِلَّا صَمَّتَا قَالَ أَنْتَ الْآنَ أَقَلُّ عُذْراً فِی الْقُعُودِ عَنِ النُّصْرَهِ فَوَ اللَّهِ لَوْ سَمِعْتُ هَذَا مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مَا قَاتَلْتُهُ (۱) وَ قَدْ أَحَالَ فَقَدْ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه وآله یَقُولُ لِعَلِیٍّ علیه السلام أَکْثَرَ مِنْ ذَلِکَ فَقَاتَلَهُ وَ هُوَ بَعْدَ مُفَارَقَتِهِ لِلدُّنْیَا یَلْعَنُهُ وَ یَشْتِمُهُ وَ یَرَی أَنَّ مُلْکَهُ وَ ثُبَاتَ قُدْرَتِهِ بِذَلِکَ إِلَّا أَنَّهُ أَرَادَ أَنْ یَقْطَعَ عُذْرَ سَعْدٍ فِی الْقُعُودِ عَنْ نَصْرِهِ- وَ اللَّهُ الْمُسْتَعَانُ فَإِنْ قَالَ قَائِلٌ لِحُمْقِهِ وَ خُرْقِهِ فَإِنَّ عَلِیّاً نَدِمَ مِمَّا کَانَ مِنْهُ مِنَ النُّهُوضِ فِی تِلْکَ الْأُمُورِ وَ إِرَاقَهِ تِلْکَ الدِّمَاءِ کَمَا نَدِمُوا هُمْ فِی النُّهُوضِ وَ الْقُعُودِ قِیلَ کَذَبْتَ وَ أَحَلْتَ لِأَنَّهُ فِی غَیْرِ مَقَامٍ قَالَ: إِنِّی قَلَّبْتُ أَمْرِی وَ أَمْرَهُمْ ظَهْراً لِبَطْنٍ فَمَا وَجَدْتُ إِلَّا قِتَالَهُمْ أَوِ الْکُفْرَ بِمَا جَاءَ مُحَمَّدٌ صلی الله علیه و آله.

وَ قَدْ رُوِیَ عَنْهُ أُمِرْتُ بِقِتَالِ- النَّاکِثِینَ وَ الْقَاسِطِینَ وَ الْمَارِقِینَ.

وَ رُوِیَ هَذَا الْحَدِیثُ مِنْ ثَمَانِیَهَ عَشَرَ وَجْهاً عَنِ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله: أَنَّکَ تُقَاتِلُ النَّاکِثِینَ وَ الْقَاسِطِینَ وَ الْمَارِقِینَ.

وَ لَوْ أَظْهَرَ نَدَماً بِحَضْرَهِ مَنْ سَمِعُوا مِنْهُ هَذَا وَ هُوَ یَرْوِیهِ عَنِ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله لَکَانَ مُکَذِّباً فِیهِ نَفْسَهُ وَ کَانَ فِیهِمُ الْمُهَاجِرُونَ کَعَمَّارٍ وَ الْأَنْصَارُ- کَأَبِی الْهَیْثَمِ وَ أَبِی أَیُّوبَ وَ دُونَهُمَا فَإِنْ لَمْ یَتَحَرَّجْ وَ لَمْ یَتَوَرَّعْ عَنِ الْکَذِبِ عَلَی مَنْ کَذَبَ عَلَیْهِ تَبَوَّأَ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ اسْتَحْیَا مِنْ هَؤُلَاءِ الْأَعْیَانِ مِنَ الْمُهَاجِرِینَ وَ الْأَنْصَارِ وَ عَمَّارٌ الَّذِی

یَقُولُ فِیهِ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله: عَمَّارٌ مَعَ الْحَقِّ وَ الْحَقُّ مَعَ عَمَّارٍ یَدُورُ مَعَهُ حَیْثُ دَارَ.

یَحْلِفُ جَهْدَ أَیْمَانِهِ وَ اللَّهِ لَوْ بَلَغُوا بِنَا قَصَبَاتِ هَجَرَ لَعَلِمْتُ أَنَّا عَلَی الْحَقِّ وَ أَنَّهُمْ عَلَی الْبَاطِلِ (۲) وَ یَحْلِفُ أَنَّهُ قَاتَلَ رَایَتَهُ الَّتِی أَحْضَرَهَا صِفِّینَ وَ هِیَ الَّتِی أَحْضَرَهَا

۱- ۱. تری مثله فی صحیح مسلم ج ۷ ص ۱۲۰ و ۱۲۱.

۲- ۲. راجع أسد الغابه ج ۴ ص ۴۶ ترجمه عمار.

يَوْمَ أَحُدٍ وَ الْأَحْزَابِ وَ اللَّهِ لَقَدْ قَاتَلْتُ هَذِهِ الرَّايَهَ آخِرَ أَرْبَعِ مَرَّاتٍ وَ اللَّهِ مَا هِيَ عِنْدِي بِأَهْدَى مِنَ الْأُولَى (١)

وَ كَانَ يَقُولُ إِنَّهُمْ أَظْهَرُوا الْإِسْلَامَ وَ أَسَرُّوا الْكُفْرَ حَتَّى وَجَدُوا عَلَيْهِ أَعْوَاناً وَ لَوْ نَدِمَ عَلِيٌّ عليه السلام عِنْدَ

قَوْلِهِ: أُمِرْتُ أَنْ أُقَاتِلَ النَّاكِثِينَ وَ الْقَاسِطِينَ وَ الْمَارِقِينَ.

لَكَانَ مَنْ مَعَ عَلِيٍّ يَقُولُ لَهُ كَذَبْتَ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ إِقْرَارُهُ بِذَلِكَ عَلَى نَفْسِهِ وَ كَانَتِ الْأُمَّهُ الزُّبَيْرُ وَ عَائِشَهُ وَ حِزْبُهُمَا وَ عَلِيٌّ وَ أَبُو أَيُّوبَ وَ خُزَيْمَهُ بْنُ ثَابِتٍ وَ عَمَّارٌ وَ أَصْحَابُهُ وَ سَعْدٌ وَ ابْنُ عُمَرَ وَ أَصْحَابُهُ (٢) فَإِذَا اجْتَمَعُوا جَمِيعاً عَلَى النَّدَمِ فَلَا بُدَّ مِنْ أَنْ يَكُونَ اجْتَمَعُوا عَلَى نَدَمٍ مِنْ شَيْ ءٍ فَعَلُوهُ وَدُّوا أَنَّهُمْ لَمْ يَفْعَلُوهُ وَ أَنَّ الْفِعْلَ الَّذِي فَعَلُوهُ بَاطِلٌ فَقَدِ اجْتَمَعُوا عَلَى الْبَاطِلِ وَ هُمُ الْأُمَّهُ الَّتِي لَا تَجْتَمِعُ عَلَى الْبَاطِلِ أَوِ اجْتَمَعُوا عَلَى النَّدَمِ مِنْ تَرْكِ شَيْ ءٍ لَمْ يَفْعَلُوهُ وَدُّوا أَنَّهُمْ فَعَلُوهُ فَقَدِ اجْتَمَعُوا عَلَى الْبَاطِلِ بِتَرْكِهِمْ جَمِيعاً الْحَقَّ وَ لَا بُدَّ مِنْ أَنْ يَكُونَ

النَّبِيُّ ص حِينَ قَالَ لِعَلِيٍّ عليه السلام إِنَّكَ تُقَاتِلُ النَّاكِثِينَ وَ الْقَاسِطِينَ وَ الْمَارِقِينَ.

كَانَ ذَلِكَ مِنَ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله خَبَراً وَ لَا يَجُوزُ أَنْ لَا يَكُونَ مَا أَخْبَرَ إِلَّا بِأَنْ يُكَذَّبَ الْمُخْبِرَ أَوْ يَكُونَ أَمْرُهُ بِقِتَالِهِمْ (٣) وَ تَرْكُهُ

١- ١. و قال ابن سعد: نظر عمّار الى عمرو بن العاص و بيده رايه فناداه: ويحك يا ابن العاص هذه رايه قد قاتلت بها مع رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله ثلاث مرّات و هذه الرابعه.

٢- ٢. يريد ان الأمه بين ثلاث طوائف: طائفه: الزبير و عائشه و حزبهما الناكثون فى الجمل، و طائفه علىّ عليه السلام و المهاجرون و الأنصار يقاتلونهم، و طائفه قاعدون عن الحرب و هم عبد اللّه بن عمر و سعد بن أبى وقاص، فإذا كان هؤلاء الطوائف و هم أمه محمّد كلهم ندموا على ما تدعون، فقد اجتمعوا على الخطأ، و النبىّ صلّى اللّه عليه و آله قال: لا تجتمع. امتى على الخطأ.

٣- ٣. أى يكون النبىّ صلّى اللّه عليه و آله أمر عليا بقتالهم و تركه كذلك و لم يخبر الآخرين بالامر لانه عليهم السلام يأتمر بما أمر به عنده، و لذلك قال« فو اللّه ما وجدت الا السيف أو الكفر بما أنزل اللّه على محمّد صلّى اللّه عليه و آله على ما ذكره ابن الأثير ج ۴ ص ٣١ من أسد الغابه.

لِلِائْتِمَارِ بِمَا أَمِرَ بِهِ عِنْدَهُ كَمَا قَالَ عَلِيٌّ عليه السلام إِنَّهُ كَفَرَ فَإِنْ قَالَ قَائِلٌ فَإِنَّ الْحَسَنَ أَخْبَرَ بِأَنَّهُ حقَنَ دِمَاءَ أَنْتَ تَدَّعِي أَنَّ عَلِيّاً عليه السلام كَانَ مَأْمُوراً بِإِرَاقَتِهَا وَ الْحَقْنُ لِمَا أَمَرَ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ بِإِرَاقَتِهِ مِنَ الْحَاقِنِ عِصْيَانٌ قُلْنَا إِنَّ الْأُمَّهَ الَّتِي ذَكَرَ الْحَسَنُ عليه السلام أُمَّتَانِ وَ فِرْقَتَانِ وَ طَائِفَتَانِ هَالِكَهٌ وَ نَاجِيَهٌ وَ بَاغِيَهٌ وَ مَبْغِيٌّ عَلَيْهَا فَإِذَا لَمْ يَكُنْ حَقْنُ دِمَاءِ الْمَبْغِيِّ عَلَيْهَا إِلَّا بِحَقْنِ دِمَاءِ الْبَاغِيَهِ لِأَنَّهُمَا إِذَا اقْتَتَلَا وَ لَيسَ لِلْمَبْغِيِّ عَلَيْهَا قِوَامٌ بِإِزَالَهِ الْبَاغِيَهِ حُقِنَ دَمُ الْمَبْغِيِّ عَلَيْهَا وَ إِرَاقَهُ دم الْبَاغِيَهِ مَعَ الْعَجْزِ عَنْ ذَلِكَ إِرَاقَهٌ لِدَمِ الْمَبْغِيِّ عَلَيْهَا لَا غَيْرُ فَهَذَا هَذَا فَإِنْ قَالَ فَمَا الْبَاغِي عِنْدَكَ أَ مُؤْمِنٌ أَوْ كَافِرٌ أَوْ لَا مُؤْمِنٌ وَ لَا كَافِرٌ قُلْنَا إِنَّ الْبَاغِيَ هُوَ الْبَاغِي بِإِجْمَاعِ أَهْلِ الصَّلَاهِ وَ سَمَّاهُمْ أَهْلُ الْإِرْجَاءِ مُؤْمِنِينَ مَعَ تَسْمِيَتِهِمْ إِيَّاهُمْ بِالْبَاغِينَ وَ سَمَّاهُمْ أَهْلُ الْوَعِيدِ كُفَّاراً مُشْرِكِينَ وَ كُفَّاراً غَيْرَ مُشْرِكِينَ كَالْإِبَاضِيَّهِ وَ الزَّيْدِيَّهِ وَ فُسَّاقاً خَالِدِينَ فِي النَّارِ كَوَاصِلٍ وَ عُمَرَ وَ مُنَافِقِينَ خَالِدِينَ فِي الدَّرْكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ- كَالْحَسَنِ وَ أَصْحَابِهِ فَكُلُّهُمْ قَدْ أَزَالَ الْبَاغِيَ عَمَّا كَانَ فِيهِ قَبْلَ الْبَغْيِ فَأَخْرَجَهُ قَوْمٌ إِلَى الْكُفْرِ وَ الشِّرْكِ كَجَمِيعِ الْخَوَارِجِ غَيْرِ الْإِبَاضِيَّهِ(۱)

وَ إِلَى الْكُفْرِ غَيْرِ الشِّرْكِ كَالْإِبَاضِيَّهِ وَ الزَّيْدِيَّهِ وَ إِلَى الْفِسْقِ وَ النِّفَاقِ كَوَاصِلٍ وَ أَقَلُّ مَا حَكَمَ عَلَيْهِمْ أَهْلُ الْإِرْجَاءِ إِسْقَاطُهُمْ مِنَ السُّنَنِ وَ الْعَدَالَهِ وَ الْقَبُولِ فَإِنْ قَالَ فَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ سَمَّى الْبَاغِيَ مُؤْمِناً فَقَالَ عَزَّ وَ جَلَ وَ إِنْ طائفَتانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا(۲) فَجَعَلَهُمْ مُؤْمِنِينَ قُلْنَا لَا بُدَّ مِنْ أَنَّ الْمَأْمُورَ بِالْإِصْلَاحِ بَيْنَ الطَّائِفَتَيْنِ الْمُقْتَتِلَيْنِ كَانَ قَبْلَ اقْتِتَالِهِمَا عَالِماً بِالْبَاغِيَهِ مِنْهُمَا أَ وَ لَمْ يَكُنْ عَالِماً بِالْبَاغِيَهِ مِنْهُمَا فَإِنْ كَانَ عَالِماً بِالْبَاغِيَهِ مِنْهُمَا كَانَ مَأْمُوراً بِقِتَالِهَا مَعَ الْمَبْغِيِّ عَلَيْهَا- حَتَّى تَفِيءَ إِلى أَمْرِ اللَّهِ وَ هُوَ الرُّجُوعُ إِلَى مَا خَرَجَ مِنْهُ بِالْبَغْيِ وَ إِنْ كَانَ الْمَأْمُورُ بِالْإِصْلَاحِ جَاهِلًا بِالْبَاغِيَهِ وَ الْمَبْغِيِّ عَلَيْهَا فَإِنَّهُ كَانَ جَاهِلًا بِالْمُؤْمِنِ غَيْرِ الْبَاغِي وَ الْمُؤْمِنِ الْبَاغِي وَ كَانَ الْمُؤْمِنُ غَيْرُ الْبَاغِي عَرَفَ بَعْدَ التَّبْيِينِ وَ الْفَرْقُ بَيْنَهُ وَ بَيْنَ الْبَاغِي- [كَانَ] مُجْمَعاً مِنْ

ص: ۳۷

۱- ۱. فرقه من الخوارج انتسبوا الی عبد اللّه بن أباض التمیمی.

۲- ۲. الحجرات: ۹.

أَهْلِ الصَّلَاهِ عَلَى إِيمَانِهِ- لَمَا اخْتِلَافَ بَيْنَهُمْ فِي اسْمِهِ وَ الْمُؤْمِنُ الْبَاغِي بِزَعْمِكَ مُخْتَلِفٌ فِيهِ فَلَا يُسَمَّى مُؤْمِناً حَتَّى يُجْمَعَ عَلَى أَنَّهُ مُؤْمِنٌ كَمَا أُجْمِعَ عَلَى أَنَّهُ بَاغٍ فَلَا يُسَمَّى الْبَاغِي مُؤْمِناً إِلَّا بِإِجْمَاعِ أَهْلِ الصَّلَاهِ عَلَى تَسْمِيَتِهِ مُؤْمِناً كَمَا أَجْمَعُوا عَلَيْهِ وَ عَلَى تَسْمِيَتِهِ بَاغِياً فَإِنْ قَالَ فَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ سَمَّى الْبَاغِيَ لِلْمُؤْمِنِينَ أَخاً وَ لَا يَكُونُ أَخُ الْمُؤْمِنِينَ إِلَّا مُؤْمِناً قِيلَ أَحَلْتَ وَ بَاعَدْتَ فَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ سَمَّى هُوداً وَ هُوَ نَبِيٌّ أَخَا عَادٍ وَ هُمْ كُفَّارٌ فَقَالَ وَ إِلى عادٍ أَخاهُمْ هُوداً(۱) وَ قَدْ يُقَالُ لِلشَّامِيِّ يَا أَخَا الشَّام وَ لِلْيَمَانِيِّ يَا أَخَا الْيَمَنِ وَ يُقَالُ لِلْمُسَايِفِ اللَّازِم لَهُ الْمُقَاتِلِ بِهِ فُلَانٌ أَخُ السَّيْفِ فَلَيْسَ فِي يَدِ الْمُتَأَوِّلِ أَخُ الْمُؤْمِنِ لَا يَكُونُ إِلَّا مُؤْمِناً مَعَ شَهَادَهِ الْقُرْآنِ بِخِلَافِهِ وَ شَهَادَهِ اللُّغَهِ بِأَنَّهُ يَكُونُ الْمُؤْمِنُ أَخَا الْجَمَادِ الَّذِي هُوَ الشَّامُ وَ الْيَمَنُ وَ السَّيْفُ وَ الرُّمْحُ وَ بِاللَّهِ أَسْتَعِينُ عَلَى أُمُورِنَا فِي أَدْيَانِنَا وَ دُنْيَانَا وَ آخِرَتِنَا وَ إِيَّاهُ نَسْأَلُ التَّوْفِيقَ لِمَا قَرُبَ مِنْهُ وَ أُزْلِفَ لَدَيْهِ بِمَنِّهِ وَ كَرَمِهِ بيان استلأم الرجل إذا لبس اللأمه و هى الدرع و كفرت الشىء أكفره بالكسر كفرا أى سترته و نذر القوم بالعدو بكسر الذال أى علموا و الخطب الأمر و الشأن و بهظه الأمر كمنع غلبه و ثقل عليه.

قوله عليه السلام و لا تخف إن غدرت أى لا يرتفع عنك ثقل إن لم تف بالعهد كما أنه لا يثقل عليك إن وفيت قوله ما عزاه أى نسبه إلى النبى صلى الله عليه و آله من العذر فى هذا الخروج و يقال أسى على مصيبه بالكسر يأسى أسى أى حزن قوله أخذه ما قدم و ما أخر أى أخذه هم ما قدم من سوء معاملته مع على عليه السلام و ما أخر من نصرته أو من عذاب الآخره أو كنايه عن هموم شتى لأمور كثيره مختلفه. و القلق محركه الانزعاج و نزق كفرح و ضرب طاش و خف عند الغضب قوله عن النصره أى عن نصره على عليه السلام قوله و أحال هذا كلام الصدوق أى

ص: ۳۸

۱- ۱. هود: ۵۰.

كذب معاويه و أتى بالمحال حتى ادعى عدم سماع ذلك قوله إنه قاتل رايته أى رايه معاويه قوله بأهدى من الأولى أى هى مثل الأولى رايه شرك فى أنها رايه شرك و كفر قوله أو يكون أمره حاصله أن هذا الكلام من النبى صلى الله عليه و آله إما إخبار أو أمر فى صوره الخبر و على ما ذكرت من كونهم على الحق يلزم على الأول كذب الرسول صلى الله عليه و آله و على الثانى مخالفه أمير المؤمنين عليه السلام لما أمره به الرسول صلى الله عليه و آله.

أقول: قَالَ ابْنُ أَبِى الْحَدِيدِ فِى شَرْحِ نَهْجِ الْبَلَاغَهِ قَالَ أَبُو الْفَرَجِ الْأَصْفَهَانِيُّ: كَتَبَ الْحَسَنُ عليه السلام إِلَى مُعَاوِيَهَ مَعَ جُنْدَبِ (۱)

بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْأَزْدِيِّ مِنَ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ إِلَى مُعَاوِيَهَ بْنِ أَبِى سُفْيَانَ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ فَإِنِّى أَحْمَدُ إِلَيْكَ اللَّهَ الَّذِى لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ أَمَّا بَعْدُ فَإِنَّ اللَّهَ جَلَّ وَ عَزَّ بَعَثَ مُحَمَّداً صلى الله عليه و آله رَحْمَهً لِلْعالَمِينَ وَ مِنَّهً لِلْمُؤْمِنِينَ تَوَفَّاهُ اللَّهُ غَيْرَ مُقَصِّرٍ وَ لَا وَانٍ بَعْدَ أَنْ أَظْهَرَ اللَّهُ بِهِ الْحَقَّ وَ مَحَقَ بِهِ الشِّرْكَ وَ خَصَّ قُرَيْشاً خَاصَّهً فَقَالَ لَهُ وَ إِنَّهُ لَذِكْرٌ لَكَ وَ لِقَوْمِكَ (۲) فَلَمَّا تُوُفِّيَ تَنَازَعَتْ سُلْطَانَهُ الْعَرَبُ فَقَالَتْ قُرَيْشٌ نَحْنُ قَبِيلَتُهُ وَ أُسْرَتُهُ وَ أَوْلِيَاؤُهُ وَ لَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تُنَازِعُونَا سُلْطَانَ مُحَمَّدٍ وَ حَقَّهُ فَرَأَتِ الْعَرَبُ أَنَّ الْقَوْلَ مَا قَالَتْ قُرَيْشٌ وَ أَنَّ الْحُجَّهَ لَهُمْ فِى ذَلِكَ عَلَى مَنْ نَازَعَهُمْ أَمْرَ مُحَمَّدٍ صلى الله عليه و آله فَأَنْعَمَتْ لَهُمْ وَ سَلَّمَتْ إِلَيْهِمْ.

ثُمَّ حَاجَجْنَا نَحْنُ قُرَيْشاً بِمِثْلِ مَا حَاجَّتْ بِهِ الْعَرَبُ فَلَمْ تُنْصِفْنَا قُرَيْشٌ إِنْصَافَ الْعَرَبِ لَهَا إِنَّهُمْ أَخَذُوا هَذَا الْأَمْرَ دُونَ الْعَرَبِ بِالْإِنْصَافِ وَ الِاحْتِجَاجِ فَلَمَّا صِرْنَا أَهْلَ بَيْتِ مُحَمَّدٍ وَ أَوْلِيَاءَهُ إِلَى مُحَاجَّتِهِمْ وَ طَلَبِ النَّصَفِ مِنْهُمْ بَاعَدُونَا وَ اسْتَوْلَوْا بِالاجْتِمَاعِ عَلَى ظُلْمِنَا وَ مُرَاغَمَتِنَا وَ الْعَنَتِ مِنْهُمْ لَنَا فَالْمَوْعِدُ اللَّهُ وَ هُوَ الْوَلِيُّ النَّصِيرُ.

وَ لَقَدْ تَعَجَّبْنَا لِتَوَثُّبِ الْمُتَوَثِّبِينَ عَلَيْنَا فِى حَقِّنَا وَ سُلْطَانِ نَبِيِّنَا وَ إِنْ كَانُوا ذَوِى فَضِيلَهٍ وَ سَابِقَهٍ فِى الْإِسْلَامِ وَ أَمْسَكْنَا عَنْ مُنَازَعَتِهِمْ مَخَافَهً عَلَى الدِّينِ أَنْ يَجِدَ الْمُنَافِقُونَ وَ الْأَحْزَابُ فِى ذَلِكَ مَغْمَزاً يَثْلِمُونَهُ بِهِ أَوْ يَكُونَ لَهُمْ بِذَلِكَ سَبَبٌ إِلَى مَا أَرَادُوا مِنْ إِفْسَادِهِ فَالْيَوْمَ فَلْيَتَعَجَّبِ الْمُتَعَجِّبُ مِنْ تَوَثُّبِكَ يَا مُعَاوِيَهُ عَلَى أَمْرٍ لَسْتَ مِنْ

۱- ۱. فى الأصل: حرب بن عبد اللّه، و هو تصحيف.

۲- ۲. الزخرف: ۴۴.

أَهْلِهِ لَا بِفَضْلٍ فِی الدِّینِ مَعْرُوفٍ وَ لَا أَثَرٍ فِی الْإِسْلَامِ مَحْمُودٍ وَ أَنْتَ ابْنُ حِزْبٍ مِنَ الْأَحْزَابِ وَ ابْنُ أَعْدَی قُرَیْشٍ لِرَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ لَکِنَّ اللَّهَ حَسِیبُکَ فَسَتُرَدُّ فَتَعْلَمُ لِمَنْ عُقْبَی الدَّارِ وَ بِاللَّهِ لَتَلْقَیَنَّ عَنْ قَلِیلٍ رَبَّکَ ثُمَّ لَیَجْزِیَنَّکَ بِمَا قَدَّمَتْ یَدَاکَ وَ مَا اللَّهُ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِیدِ إِنَّ عَلِیّاً لَمَّا مَضَی لِسَبِیلِهِ رَحْمَهُ اللَّهِ عَلَیْهِ یَوْمَ قُبِضَ وَ یَوْمَ مَنَّ اللَّهُ عَلَیْهِ بِالْإِسْلَامِ وَ یَوْمَ یُبْعَثُ حَیّاً وَلَّانِی الْمُسْلِمُونَ الْأَمْرَ بَعْدَهُ فَأَسْأَلُ اللَّهَ أَنْ لَا یُؤْتِیَنَا فِی الدُّنْیَا الزَّائِلَهِ شَیْئاً یَنْقُصُنَا بِهِ فِی الْآخِرَهِ مِمَّا عِنْدَهُ مِنْ کَرَامَتِهِ وَ إِنَّمَا حَمَلَنِی عَلَی الْکِتَابِ إِلَیْکَ الْإِعْذَارُ فِیمَا بَیْنِی وَ بَیْنَ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ فِی أَمْرِکَ وَ لَکَ فِی ذَلِکَ إِنْ فَعَلْتَهُ الْحَظُّ الْجَسِیمُ وَ الصَّلَاحُ لِلْمُسْلِمِینَ فَدَعِ التَّمَادِیَ فِی الْبَاطِلِ وَ ادْخُلْ فِیمَا دَخَلَ فِیهِ النَّاسُ مِنْ بَیْعَتِی فَإِنَّکَ تَعْلَمُ أَنِّی أَحَقُّ بِهَذَا الْأَمْرِ مِنْکَ عِنْدَ اللَّهِ وَ عِنْدَ کُلِ أَوَّابٍ حَفِیظٍ وَ مَنْ لَهُ قَلْبٌ مُنِیبٌ.

وَ اتَّقِ اللَّهَ وَ دَعِ الْبَغْیَ وَ احْقُنْ دِمَاءَ الْمُسْلِمِینَ فَوَ اللَّهِ مَا لَکَ مِنْ خَیْرٍ فِی أَنْ تَلْقَی اللَّهَ مِنْ دِمَائِهِمْ بِأَکْثَرَ مِمَّا أَنْتَ لَاقِیهِ بِهِ وَ ادْخُلْ فِی السِّلْمِ وَ الطَّاعَهِ وَ لَا تُنَازِعِ الْأَمْرَ أَهْلَهُ وَ مَنْ هُوَ أَحَقُّ بِهِ مِنْکَ لِیُطْفِئَ اللَّهُ النَّائِرَهَ بِذَلِکَ وَ یَجْمَعَ الْکَلِمَهَ وَ یُصْلِحَ ذَاتَ الْبَیْنِ وَ إِنْ أَنْتَ أَبَیْتَ إِلَّا التَّمَادِیَ فِی غَیِّکَ سِرْتُ إِلَیْکَ بِالْمُسْلِمِینَ فَحَاکَمْتُکَ حَتَّی یَحْکُمَ اللَّهُ بَیْنَنَا وَ هُوَ خَیْرُ الْحَاکِمِینَ أقول ثم ذکر جواب معاویه و ما أظهر فیه من الکفر و الإلحاد إِلَی قَوْلِهِ وَ قَدْ فَهِمْتُ الَّذِی دَعَوْتَنِی إِلَیْهِ مِنَ الصُّلْحِ فَلَوْ عَلِمْتُ أَنَّکَ أَضْبَطُ مِنِّی لِلرَّعِیَّهِ وَ أَحْوَطُ عَلَی هَذِهِ الْأُمَّهِ وَ أَحْسَنُ سِیَاسَهً وَ أَقْوَی عَلَی جَمْعِ الْأَمْوَالِ وَ أَکْیَدُ لِلْعَدُوِّ لَأَجَبْتُکَ إِلَی مَا دَعَوْتَنِی إِلَیْهِ وَ رَأَیْتُکَ لِذَلِکَ أَهْلًا وَ لَکِنْ قَدْ عَلِمْتَ أَنِّی أَطْوَلُ مِنْکَ وَلَایَهً وَ أَقْدَمُ مِنْکَ لِهَذِهِ الْأُمَّهِ تَجْرِبَهً وَ أَکْبَرُ مِنْکَ سِنّاً فَأَنْتَ أَحَقُّ أَنْ تُجِیبَنِی إِلَی هَذِهِ الْمَنْزِلَهِ الَّتِی سَأَلْتَنِی فَادْخُلْ فِی طَاعَتِی وَ لَکَ الْأَمْرُ مِنْ بَعْدِی وَ لَکَ مَا فِی بَیْتِ مَالِ الْعِرَاقِ بَالِغاً مَا بَلَغَ تَحْمِلُهُ إِلَی حَیْثُ أَحْبَبْتَ وَ لَکَ خَرَاجُ أَیِّ کُوَرِ الْعِرَاقِ شِئْتَ مَعُونَهً عَلَی نَفَقَتِکَ یَجْبِیهَا أَمِینُکَ وَ یَحْمِلُهَا إِلَیْکَ فِی

كُلِّ سَنَةٍ وَ لَکَ أَنْ لَا يُسْتَوْلَى عَلَيْکَ بِالْأَشْيَاءِ وَ لَا يُقْضَى دُونَکَ الْأُمُورُ وَ لَا تُعْصَى فِي أَمْرٍ أَرَدْتَ بِهِ طَاعَةَ اللَّهِ أَعَانَنَا اللَّهُ وَ إِيَّاکَ عَلَى طَاعَتِهِ إِنَّهُ سَمِيعٌ مُجِيبُ الدُّعَاءِ وَ السَّلَامُ.

قَالَ جُنْدَبٌ فَلَمَّا أَتَيْتُ الْحَسَنَ عليه السلام بِکِتَابِ مُعَاوِيَةَ قُلْتُ لَهُ إِنَّ الرَّجُلَ سَائِرٌ إِلَيْکَ فَابْدَأْهُ بِالْمَسِيرِ حَتَّى تُقَاتِلَهُ فِي أَرْضِهِ وَ بِلَادِهِ وَ عَمَلِهِ فَأَمَّا أَنْ تُقَدِّرَ أَنَّهُ يَنْقَادُ لَکَ فَلَا وَ اللَّهِ حَتَّى يَرَى مِنَّا أَعْظَمَ مِنْ يَوْمِ صِفِّينَ فَقَالَ أَفْعَلُ ثُمَّ قَعَدَ عَنْ مَشُورَتِي وَ تَنَاسَى قَوْلِي (۱).

**[ترجمه]علل الشرائع: معاویه دسیسه کرد و برای هر یک از عمر و بن حریث، اشعث بن قیس، حجر بن حارث و شبث بن ربعی جاسوسی گماشت و گفت: هر کس حسن بن علی را بکشد، مبلغ دو هزار درهم و یک لشکر از لشکرهای شام و یکی از دخترانم را به وی جایزه خواهم داد. هنگامی که این توطئه به گوش امام حسن علیه السّلام رسید، زیر لباس های خود زره پوشید، از آن مردم دوری می کرد، و جز با پوشیدن زره برای نماز حاضر نمی شد.

هنگامی که امام حسن علیه السّلام مشغول نماز بود، یکی از آنان تیری به طرف آن بزرگوار پرتاب کرد، ولی تیر به ایشان اصابت نکرد. زمانی که آن حضرت به ساباط مدائن رسید، یکی از ایشان خنجر مسمومی به ران امام حسن زد که کارگر شد. سپس آن بزرگوار دستور داد تا وی را به سوی قبیله جریحی باز گردانیدند که عموی مختار والی آن جا بود. مختار به عموی خود گفت، بیا امام حسن را بگیریم و به معاویه تسلیم کنیم تا او عراق را به ما واگذار کند. وقتی شیعیان از سخنی که مختار به عموی خود گفته بود آگاه شدند، تصمیم گرفتند مختار را به قتل برسانند. ولی عموی مختار به وی لطفی کرد و از شیعیان خواست تا او را ببخشند.

امام حسن علیه السّلام به جاسوس های معاویه فرمود: وای بر شما! به خدا که معاویه به آن ضمانتی که راجع به قتل من با شما کرده است وفا نخواهد کرد. من گمان می کنم اگر دست به دست معاویه بدهم و با وی مسالمت نمایم، او نگذارد بر دین جدم پیامبر خدا باشم، ولی اگر تنها باشم، این قدرت را دارم که خدا را پرستش کنم. من می بینم که در آینده فرزندان شما بر در خانه های فرزندان آنان می مانند، و از ایشان درخواست آب و غذایی می کنند که خدا آن را روزی فرزندان شما قرار داده است، اما آب و غذایی به فرزندان شما نخواهند داد. آن ها به خاطر کاری که انجام می دهند هلاک شوند! ستمکاران به زودی خواهند دانست که به چه جایگاهی بر می گردند.

آنان عذرهای غیر قابل قبولی برای امام حسن علیه السّلام آوردند. امام حسن فوراً یک نامه برای معاویه نوشت که مضمون آن این بود: اما بعد، کار من به جایی رسیده که از زنده کردن حق و نابود کردن باطل مأیوس شده ام. و حال تو حال کسی است که به مراد و مقصود خود رسیده باشد. من از امر خلافت کنار می روم و آن را به تو واگذار می کنم، اگرچه بر کنار شدن من برای معاد تو جز شر و فتنه نخواهد بود. ولی من برای تو شرط هایی می گذارم که اگر به آن ها عمل کنی مشقتی نخواهی داشت و چنانچه مکر بورزی سرزنش نخواهی شد. آنگاه آن شروط را در نامه دیگری برای معاویه نوشت و از وی خواست تا به آن ها عمل کرده و از پیمان شکنی خودداری کند. نوشت: ای معاویه، به زودی پشیمان خواهی شد، همان طور که افراد پیش از تو که برای باطل قیام کرده و برای احقاق حق کاری نکردند، پشیمان شدند، اما ندامت سودی نداشت، و السّلام.

اگر کسی اشکال کند و بگوید: چه کسی بود که قیام کرد و پشیمان شد و که بود که سکوت کرد و دچار ندامت شد؟ می گوییم: او زبیر بود. زیرا حضرت علی علیه السّلام او را از خطایی که کرده بود و عمل باطلی که انجام داده بود و آن نسبتی که به وی داده بود آگاه نمود، ولی زبیر از آن بزرگوار دست برداشت و به قهقرا رفت. اگر چه زبیر به بیعتی که کرده بود وفا می کرد، ولی پنهانی پیمان شکنی می نمود. او به ظاهر اظهار پشیمانی کرد، اما باطن او را خدا می دانست.

– مورّخین در باره فضایل عبد اللّه بن عمر بن خطاب می نگارند: هر گاه موضوع ناراحت کننده برای او رخ می داد می گفت: من برای چیزی محزون نمی شوم، ولی دربـاره این مطلب تـأسف می خورم که چرا در رکاب حضـرت علی بن ابی طالب علیه السّلام با ستمکاران مبارزه نکردم. این هم پشیمانی شخصی که سکوت نمود .

همچنین مورّخین راجع به عایشه می نویسند: هر گاه کسی وی را برای به پا کردن جنگ جمل ملامت می کرد می گفت: قضا کار خود را کرد و قلم ها از نوشـتن باز ماندند. به خدا قسم اگر من از رسول خدا صـلّی اللّه علیه و آله تعداد بیست پسر داشتم که همه نظیر عبد الرحمن بن حارث بن هشام بودند و داغ آن ها را به واسطه مرگ و قتل می دیدم، برایم آسان تر بود از اینکه علیه علی بن ابی طالب علیه السّلام خروج کنم و آن کارها را انجام دهم، شکوه خود را جز برای خدا نخواهم گفت.

– سـعد بن ابی وقاص، هنگامی که فهمیـد علی ابن ابی طالب علیه السّـلام ذو الثدیه را کشت، درباره کارهای گذشـته و آینده خود نگران و مضـطرب گردید و گفت: به خدا قسم اگر می دانستم علی این کار را می کند، خویش را به او می رسانیدم و لو اینکه با سر زانو و سینه راه می رفتم.

وقتی معاویه آمد و سـعد نزد او رفت، به سعد گفت: چه چیز مانع از آن شد که تو در خونخواهی امام مظلوم (یعنی عثمان) مرا یاری کنی؟ سعد گفت: من در رکاب تو با علی بن ابی طالب علیه السّلام می جنگیدم؟ من از پیامبر صلّی اللّه علیه و آله شنیدم که به حضـرت علی علیه السّـلام می فرمـود: تو برای من نظیر هـارون هسـتی برای موسـی بن عمران، معـاویه گفت: آیـا تو این سخن را از پیغمبر خدا شنیدی؟ گفت: آری، دو گوشم کر شوند اگر نشنیده باشم. معاویه گفت: اکنون عذر تو موجه است که ما را یاری نکردی، به خدا قسم اگر من هم چنین سخنی را از پیامبر اسلام درباره علی می شنیدم، با وی نمی جنگیدم.

این ادعـای معـاویه محـال بود، زیرا معـاویه بیش از این قبیـل توصـیه ها را از رسول خـدا درباره علی بن ابی طالب علیه السّـلام شنیـده بود، بـا این حال زمانی که حضـرت علی علیه السّـلام از دنیا رحلت کرد، معاویه امام را لعنت می کرد و به او ناسـزا می گفت. معاویه معتقد بود که سـلطنت و ثبات قدرت وی به وسـیله لعن و ناسـزا گفتن به علی برقرار خواهد بود. منظور معاویه از سخنی که به سعد گفت این بود که عذر او را پذیرفته باشد .

اگر کسـی به خاطر حماقت و جهالتی که دارد اشـکال کنـد و بگویـد: علی بن ابی طالب هم به خاطر قیامی که برای این گونه امور نمود و خون هایی که ریخته شد پشیمان شد، همان طور که آنان به علت قیام و سکوت خود نادم شدند.

در جواب او گفته می شود: دروغ و سـخن ناروایی می گویی، زیرا حضـرت علی علیه السّـلام چنـدین مرتبه فرمود: من ظاهر و باطن امر خویش و امر آنان را بررسـی کردم، چاره ای ندیدم جز اینکه یا با ایشان بجنگم، یا به آنچه که حضـرت محمّد صـلّی

اللّه علیه و آله آورده است کـافر شوم. از حضـرت علی بن ابی طـالب علیه السّـلام روایت شـده که فرمود: من مأموریت دارم با ناکثین و قاسـطین و مارقین بجنگم. این حدیث از پیامبر اسـلام صـلّی اللّه علیه و آله به هجده طریق نقل شده که به علی بن ابی طـالب می فرمود: تو با ناکثین و قاسـطین و مارقین خواهی جنگیـد. اگر حضـرت علی علیه السّـلام در حضور افرادی که سـخن پیغمـبر را از وی می شـنیدند اظهـار نـدامت می نمود، خویش را تکـذیب می کرد. در صورتی که افرادی از مهـاجرین از قبیل عمار و از انصار از قبیل ابو الهیثم و ابو ایوب و دیگران در میان آنان بودنـد، بر فرض اینکه از دروغ به شخصـی که هر کس به وی دروغ ببندد مقعد او پر از آتش می شود خودداری نمی کرد، حتما از بزرگان مهاجرین و انصار خجالت می کشید.

عمـار یاسـری که پیـامبر صـلّی اللّه علیه و آله در بـاره اش فرمود: عمـار با حق و حق با عمار است، حق با عمار همراه است، هر کجا که برود. همان عماری که قسم می خورد و می گویـد: به خـدا قسم اگر ما را به نیزارهای هجر برسانند، من می دانم ما بر حق هستیم و آنان بر باطل هستند - ۱. اسد الغابه۴: ۴۶ ، شرح حال عمار. - . و قسم می خورد، با آن بیرقی که معاویه به صفین آورد و نیز آن را در جنگ احـد و احزاب آورده بود، چهار مرتبه جنگیـده است. می گفت: به خدا قسم این بیرق از بیرق اولی نزد من هدایت یافته تر نبود. عمار می گفت: آنان اسـلام را ظاهر و کفر را پنهان می کردند تا اینکه یارانی برای کفر به دست آوردند .

اگر حضرت علی علیه السّلام از سخن خود که می فرمود: من مأموریت دارم با ناکثین و قاسطین بجنگم پشیمان بود،آن افرادی که با حضرت بودند به وی می گفتند: تو به رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله دروغ بستی و امام هم اقرار می کرد. در نتیجه باید زبیر و عـایشه و یـاران آنـان، علی علیه السّـلام و ابو ایوب و خزیمه بن ثابت و عمار و اصـحاب ایشان - ۱. منظور آن است که امت سه طـایفه بودنـد: یـک طـایفه: زبیر، عـایشه و حزب آن دو که نـاکثین در جمل بودنـد، و طایفه دیگر علی علیه السـلام و مهاجرین و انصار بودنـد که با آن ها می جنگیدنـد، طایفه دیگر قاعـدین بودنـد، کسانی دست از جنگ کشیده بودند، آن ها عبارت بودنـد از عبـدالله بن عمر و سـعد بن ابی وقاص. اگر این طوایف که همگی امت محمـد صـلی الله علیه و آله بودنـد، از آنچه ادعا کردند پشـیمان شده باشـند، در واقع در کاری اشتباه اجتماع کرده اند، در حالی که پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: امت من در کار خطا با یکدیگر متحد نمی شوند. - ، سعد و ابن عمر و یارانشان عموماً نادم و پشیمان شده باشند. اگر همه آن ها پشـیمان شـده باشـند، پس در این نـدامت متحد شدند، بنابراین دوست داشـتند آن کارهایی را که انجام داده اند انجام نمی دادنـد، زیرا آن اعمـالی را که انجـام داده انـد باطـل بوده است، پس بر انجام دادن باطل اجتماع نموده انـد. در حالی که ایشان امتی بودند که بر باطل اجتماع نمی کردند.

یا اینکه همگی به خاطر کاری که آن را ترک کرده انـد و دوست داشـتند که آن کار را انجام می دادنـد پشـیمان شدنـد، پس همگی از این که حق را ترک کردنـد پشـیمان هسـتند. همچنین هنگامی که پیامبر صـلّی اللّه علیه و آله و سـلّم به حضـرت می فرمود: تو با ناکثین و قاسـطین و مارقین خواهی جنگیـد، این باید خبری باشد که آن حضـرت داده است. جایز نیست خبری که پیامبر داده است اتفاق نیفتـد، مگر اینکه خبر دهنـده را تکـذیب نمود، یا اینکه امام علی علیه السّـلام را به جنگ با ایشان مأمور کرده باشد که در این صورت ترک آن همچنان که حضرت علی فرمود کفر است.

اگر کسـی اشکال کند و بگوید: امام حسن علیه السّلام فرمود که خون هایی را از ریختن حفظ نموده است، و تو ادعا می کنی

که حضرت علی علیه السّلام به ریختن آن خون ها مأموریت داشته است، در صورتی که جلوگیری از ریختن خونی که خدا و رسولش به ریختن آن دستور داده اند گناه است. ما در جواب می گوییم: امتی که امام حسن علیه السّلام فرمود: دو امت، دو فرقه و دو طائفه هستند: یکی امتی که هلاک می شود و دیگری امتی که نجات خواهد یافت. به عبارت دیگر، امتی که سرکش و امتی که مظلوم باشد.

زمانی که جلوگیری از ریختن خون مظلومان جز با نریختن خون ظالم ممکن نشود، چاره ای نیست جز اینکه باید از ریختن خون ظالم هم جلوگیری کرد، زیرا هنگامی که ایشان بجنگند، امت مظلوم در مقابل ظالم قدرتی ندارد که او را مغلوب و خویشتن را حفظ کند، پس ریختن خون امت ظالم در صورت ناتوان بودن، در واقع ریختن خون مظلومان است.

اگر کسی بگوید: به نظر شما معنی باغی - ۱. باغی کسی است که از اطاعت امام عادل تمرد کند.

گروهی از خوارج که به عبدالله بن اباض تمیمی منسوب بودند. - چیست؟ آیا مؤمن است، یا کافر، یا نه مؤمن است و نه کافر؟ می گوییم: معنی باغی به اجماع اهل نماز، همان شخص ظالم و ستمکار است. گروه مرجئه آنان را مؤمن می دانند با اینکه آن ها را باغی می نامند. اهل وعید شخص متمرد را کافر مشرک و کافر غیر مشرک می نامند، نظیر گروه اباضیه - ۳. حجرات / ۹ -

و زیدیه و آنان را فاسقینی می دانند که در آتش جاودانند، نظیر واصل و عمر، و یا ایشان را منافقینی می دانند که در پست ترین طبقات جهنم جاودانند، نظیر حسن و یاران او. بنابراین عموم اهل نماز، شخص متمرد را از آنچه که قبلاً بوده خارج نموده اند. گروهی آنان را کافر و مشرک می دانند، نظیر عموم خوارج غیر از اباضیه، و قومی ایشان را کافر غیر مشرک می نامند، مثل اباضیه و زیدیه و بعضی آن ها را فاسق و منافق معرفی می کنند نظیر واصل. کم ترین حکمی که گروه مرجئه بر علیه آنان صادر کرده اند این است که ایشان را از سنت و عدالت و قبول شهادت ساقط و خارج می دانند.

اگر گوینده ای بگوید: خداوند عزّوجلّ شخص متمرد را مؤمن نامیده و فرموده است: «و إن طائفتان من المؤمنين اقتتلوا» - - ، {اگر دو طایفه از مؤمنان با هم جنگیدند.} ما می گوییم: کسی که می خواهد بین دو طایفه جنگجو صلح برقرار کند، قبل از جنگ آنان، یا شخص متمرد باغی را می شناسد یا نمی شناسد.

اگر شخص متمرد را بشناسد، باید به اتفاق آن شخصی که مظلوم قرار گرفته با شخص متمرد بجنگد تا برگردد و تسلیم امر خدا شود. اگر شخص اصلاح دهنده شخص متمرد و شخص مظلوم را نشناسد، که آن شخص، متمرد مؤمن و متمرد غیر مؤمن را تشخیص نخواهد داد. و مؤمن غیر باغی پس از توضیح شناخته می شود. فرق بین مؤمن غیر متمرد و مؤمن متمرد این است که اهل نماز با اینکه در اسم او اختلاف دارند، عموماً وی را مؤمن می دانند. اما مؤمن متمرد که اهل نماز به گمان تو در باره اش اختلاف دارند، مؤمنی نیست که عموما وی را مؤمن بدانند، بلکه اجماعاً او را متمرد می دانند. پس نتیجه این می شود که شخص متمرد را نمی توان مؤمن گفت مگر هنگامی که اهل نماز عموماً وی را مؤمن بدانند، همان طور که عموماً بر متمرد بودن شخص باغی متفق القول می باشند.

اگر کسی بگوید: خدای سبحان شخص متمرد را برادر مؤمنین معرفی نموده است و کسی که برادر مؤمن باشد، خود او نیز مؤمن خواهد بود. در جوابش گفته می شود: سخنی محال و دور از خرد گفتی. زیرا خدای حکیم می فرماید: «و إلی عاد أخاهم هوداً» - ۱. هود / ۵۰ - ،

{به سوی قوم عاد برادرشان هود را فرستادیم.} در صورتی که حضرت هود پیغمبر بود و قوم عاد کافر بودند. در بین اعراب این اصطلاح شایع است که به شخص شامی می گویند ای برادر شامی و به شخص یمنی می گویند برادر یمنی و به شخصی که شمشیر همراه داشته باشد، می گویند فلانی برادر شمشیر است. بنابراین شخص مدعی دلیلی ندارد که بگوید «برادر مؤمن هم مؤمن است»، با اینکه قرآن بر خلاف گفته وی شهادت می دهد و با استناد به زبان عربی می شود گفت، مؤمن برادر جاماداتی مانند شام و یمن و شمشیر و نیزه است. از خدا در امور دینی، دنیوی و اخروی خویش کمک می طلبیم و از او می خواهیم که به منت و کرمش توفیق رسیدن به آنچه نزد اوست عطا کند .

«استلأم الرجل» یعنی مرد زره پوشید و أمه به معنای زره است؛ «کفرت الشیء أکفره» با کسره یعنی آن را پوشاند؛ «نذر العدو» با کسر ذال یعنی از دشمن آگاه شدند پس از او پرهیز کرده و برای مقابله با او آماده شدند؛ «الخطب»: «ما خطبك؟» یعنی چه چیز تو را به این کار واداشت؟ «بهظه الأمر» کاری که سنگین بود و برایش ایجاد زحمت کرد.

سخن امام علیه السّلام: «و لا تخفُّ أن غدرت» یعنی اگر به عهد خود وفا نکنی، سختی و زحمت از تو برطرف نمی شود، همچنان که اگر به عهد خود وفا کنی دچار سختی نخواهی شد. عبارت «ما عزّاه» یعنی گناه و عذر این خروج را به پیامبر صلی الله علیه و آله نسبت داد. گفته می شود «أسی علی مصیبه» با کسر، یعنی بر این مصیبت غمگین شد، عبارت «أخذه ما قدّم و أخّر» یعنی ناراحتی از بد رفتاری هایی که با علی علیه السّلام کرد و یاری ای که ترک کرد، او را دچار کرد، یا عذاب آخرت که نهایتا به آن دچار خواهد شد، یا کنایه از غم های زیادی است که در امور متفاوت ایجاد می شود.

«قلق» نگرانی است که موجب انزعاج می شود؛ و «نزق» هم وزن فرح و «ضرب» یعنی عقلش را هنگام خشم از دست داد. عبارت «عن النصره» منظور یاری علی علیه السّلام است و عبارت «و أحال» در سخن شیخ صدوق یعنی معاویه دروغ گفت و سخنی محال به زبان آورد. عبارت «أنّه قاتل رایته» منظور بیرق معاویه است و عبارت «بأهدی من الأولی» یعنی مانند اولین بیرق شرك، این نیز بیرق شرك و کفر است. عبارت «أو یکون أمره» نتیجه آن است که این سخن از پیامبر صلی الله علیه و آله است که یا خبر است و یا امری که به صورت خبر آمده است، و بر اساس آنچه

در مورد مخالفت آن ها با حق ذکر کردیم، اولی باید رسول خدا صلی الله علیه و آله را تکذیب کرده و دومی باید با امیر المؤمنین علیه السّلام برای آنچه رسول خدا صلی الله علیه و آله به او دستور داده مخالفت کرده باشد.

مؤلف: ابن ابی الحدید در شرح نهج البلاغه از قول ابو الفرج اصفهانی نقل می کند که گفت: امام حسن علیه السّلام به وسیله جندب بن عبد اللّه ازدی نامه ای برای معاویه نوشت که مضمون آن این بود: از حسن بن علی که امیر المؤمنین است به معاویه بن ابو سفیان: سلام علیکم، خدایی را سپاس می گویم که خدایی جز او نیست اما بعد: خدای توانا حضرت محمّد صلّی اللّه علیه و آله را که رحمتی است برای جهانیان فرستاد و بدین وسیله بر مؤمنین منت نهاد. بعد از آن که خدا به وسیله ایشان حق

را ظاهر و شـرک را نابود ساخت، او را بدون هیچ گونه تقصـیر و ناتوانی قبض روح نمود و قریش را به آن بزرگوار اختصاص داد و فرمـود: «و إنّه لـذکر لـک و لقومـک» - ۱. زخرف/ ۴۴ -، {به راسـتی که قرآن برای تـو و قـوم تـو مـایه تـذکر است.} هنگامی که آن حضـرت رحلت نمود، اعراب بر سـر مقام او با یکدیگر درگیر شدند. قریش گفتند: ما قبیله، بسـتگان و دوستان محمّـد صـلی الله علیه و آله هستیم، شایسـته نیست که شـما در مورد مقـام و حق پیامبر اسـلام صـلّی اللّه علیه و آله و سـلّم با ما درگیر شویـد. اعراب اعتقاد داشـتند که حرف حرف قریش و در مقابل مخالفین حق با ایشان است، لذا اعراب به قریش احترام گذاشته و تسلیم ایشان شدند.

سپس ما همان دلیل و برهانی را که قریش برای عرب آوردند برایشان آوردیم. ولی قریش آن گونه که عرب با ایشان منصفانه رفتار کرد، با ما به انصاف رفتار نکردند. قریش بر خلاف عرب که منصف و دارای دلیل و حجت

بودند، مقام پیامبر اسـلام را تصاحب نمود. ما که اهل بیت و دوستان حضرت محمّد صلّی اللّه علیه و آله و سلّم هستیم با قریش مجادله کردیم و از آنان خواستیم که منصفانه با ما رفتار کنند، ولی ما را تبعید کردند و برای ستم بر علیه ما متحد شده، و ما را دچار سختی کردند. وعده عذاب با خدا است، خدا است که سرپرست و یاری رسان است.

ما از افرادی که بر ما مسـتولی شدنـد و حق ما را که مقام خلافت است، ظالمانه گرفتنـد تعجب می کنیم، و لو اینکه با فضـیلت بوده و در اسـلام هم سـابقه دار باشـند. ما از ترس اینکه مبادا منافقین و احزاب مخالف اسـلام از موقعیت اسـتفاده کرده و راه و رخنـه ای برای تخریـب دین پیـدا کننـد، یـا اینکه سـببی به دست آورده و دین اسـلام را فاسـد نماینـد، از درگیری بـا غـاصبین خودداری کردیم. ای معـاویه! شـخص متعجب، امروز از تو تعجب می کنـد، زیرا بر مقـامی مسـلط شـدی که شایسـتگی آن را نداری. نه در دین فضیلت و شخصیتی داری که معروف باشد و نه اثری در اسلام داری که مورد ستایش باشد. تو طرفدار یکی از احزاب هستی، تو پسر دشمن ترین قریش هستی که با رسول خدا صلی الله علیه وآله دشمنی می کردند، خدا تو را مؤاخذه و محاسـبه خواهـد کرد. به زودی وارد عالم آخرت می شوی و خواهی دانست عاقبت چه کسـی به خیر خواهد شد. به خدا قسـم طولی نمی کشـد که خـدای خود را ملاقات خواهی کرد و او آنچه را که پیشاپیش فرسـتاده ای به تو خواهد داد و خدا در حق بندگان ظلم نخواهد کرد.

هنگامی که علی بن ابی طالب علیه السّـلام می خواست قبض روح شود، مرا خلیفه و سـرپرست مسلمانان، بعد از خود قرار داد. من از خـدا می خواهم در دنیـا چیزی به من ندهـد که به واسـطه آن از کرامت هـای آخرتم کم شود. تنهـا چیزی که مرا وادار کرد این نـامه را برای تـو بنـویسم این بـود که پیش خـدا در مورد قضـیه تو عـذری داشـته بـاشم. اگر تو این نصـیحت را از من بپذیری دارای نصیب بزرگ خواهی بود و به صلاح مسلمانان هم هست. بیا و دست از باطل بردار و همین طور که مردم با من بیعت کردند تو نیز بیعت کن. تو می دانی که من نزد خدا برای مقام خلافت از تو سـزاوارترم و هر کسی که از باطل برگردد و قلبی توبه کار داشته باشد محفوظ خواهد بود.

ای معاویه! از خدا بترس، دست از ظلم بردار، از ریختن خون های مسـلمین جلوگیری کن! به خدا قسم خیری در این نیست که خـدا را ملاقـات کنی و او را بـا بیشتر از این خون هـایی که از مسـلمانان ریخته ای دیـدار نمـایی. بیا و در حریم طاعت خـدا و رسولش وارد شو. با کسـی که نسـبت به حق و امر خلافت بیش از تو شایسـتگی دارد نزاع مکن، شایـد خـدا بدین وسـیله نائره

خونریزی را خاموش کند، مسلمین را متحد نماید و بین آن ها را صلح و سازش دهد. اگر تو غیر از فرو رفتن در باطل را نپذیری من به همراه مسلمانان به سوی تو خواهم آمد، و از تو دادخواهی می کنم تا آن خدایی که احکم الحاکمین است بین من و تو داوری فرماید.

مؤلف: ابن ابی الحدید پس از این نامه، جواب معاویه و کفر و الحادی را که در آن بود نقل می کند تا آنجا که می گوید: من متوجه شدم که تو مرا به صلح و سازش دعوت کردی، اگر یقین پیدا می کردم که تو برای رعیت از من قانون مندتر هستی، بیش از من احتیاط می کنی، از من سیاستمدار تر هستی، در جمع آوری اموال قدرت بیشتری داری و در مقابل دشمن زیرک تری، دعوت تو را اجابت می کردم و یقین پیدا می کردم که شایستگی این مقام را داری. ولی خودت می دانی که من از لحاظ ولایت و قدرت از تو اقتدار بیشتر و در مورد این امت تجربه بیشتری دارم و از لحاظ سن از تو بزرگ ترم. بنابراین تو سزاوارتری که در امر خلافت از من پیروی کنی. مطیع باش تا پس از من مقام خلافت را صاحب شوی، بیت المال عراق که خواستی برای تو باشد، تا آن را در هر راهی که خواستی مصرف کنی، همچنین خراج هر قسمتی از عراق را که خواستی از آن تو باشد، که برای زندگی خود خرج کنی، این خراج را شخصی که امین توست جمع می کند و همه ساله به تو تحویل می دهد. تو این حق را داری که نه چیزی و نه شخصی بر تو مستولی نشود و هیچ کس بر تو فرمانروایی نکند و در اموری که مقصود تو اطاعت خدا است، کسی نافرمانی تو را نکند. خدا را اطاعت کن، خدا شنونده و اجابت کننده دعا است و السّلام.

جندب می گوید: وقتی نامه معاویه را برای امام حسن علیه السّلام آوردم به آن حضرت گفتم: معاویه به سوی تو خواهد آمد، تو پیش دستی کن تا در زمین و شهرهای خود او با وی بجنگی، تو این قدرت را داری که وی تسلیم تو شود. به خدا قسم معاویه در این جنگ مصیبتی سخت تر از جنگ صفین از ما خواهد دید. امام حسن علیه السّلام فرمود: من این کار را خواهم کرد. ولی بعداً نسبت به مشورت من کوتاهی نمود و سخن مرا ناشنیده گرفت - ۱. مقاتل الطالبین: ص ۴۰، ۳۷ - .

**[ترجمه]

«۲»

ب، [قرب الإسناد] ابْنُ طَرِیفٍ عَنِ ابْنِ عُلْوَانَ عَنْ جَعْفَرٍ عَنْ أَبِیهِ علیه السلام: أَنَّ الْحَسَنَ وَ الْحُسَیْنَ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَیْهِمَا كَانَا یَغْمِزَانِ مُعَاوِیَهَ وَ یَقُولَانِ فِیهِ وَ یَقْبَلَانِ جَوَائِزَهُ.

**[ترجمه]قرب الاسناد: از امام جعفر صادق علیه السّلام روایت می کند که از قول پدر بزرگوارش امام سجاد علیه السّلام فرمود: امام حسن و امام حسین علیهما السّلام از معاویه عیب جویی می کردند و در باره او سخنانی می گفتند ولی جوائز او را می پذیرفتند .

**[ترجمه]

«۳»

ف، [تحف العقول]: قَالَ مُعَاوِيَهُ لِلْحَسَنِ علیه السلام بَعْدَ الصُّلْحِ اذْكُرْ فَضْلَنَا فَحمِدَ اللَّهَ وَ أَثْنَى عَلَيْهِ وَ صَلَّى عَلَى مُحَمَّدٍ النَّبِيِّ وَ آلِهِ ثُمَّ قَالَ مَنْ عَرَفَنِي فَقَدْ عَرَفَنِي وَ مَنْ لَمْ يَعْرِفْنِي فَأَنَا الْحَسَنُ بْنُ رَسُولِ اللَّهِ أَنَا ابْنُ الْبَشِيرِ النَّذِيرِ أَنَا ابْنُ الْمُصْطَفَى بِالرِّسَالَهِ أَنَا ابْنُ مَنْ صَلَّتْ عَلَيْهِ الْمَلَائِكَهُ أَنَا ابْنُ مَنْ شُرِّفَتْ بِهِ الْأُمَّهُ أَنَا ابْنُ مَنْ كَانَ جَبْرَئِيلُ السَّفِيرَ مِنَ اللَّهِ إِلَيْهِ أَنَا ابْنُ مَنْ بُعِثَ رَحْمَهً لِلْعالَمِينَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ أَجْمَعِينَ فَلَمْ يَقْدِرْ مُعَاوِيَهُ يَكْتُمُ عَدَاوَتَهُ وَ حَسَدَهُ فَقَالَ يَا حَسَنُ عَلَيْكَ بِالرُّطَبِ فَانْعَتْهُ لَنَا قَالَ نَعَمْ يَا مُعَاوِيَهُ الرِّيحُ تُلْقِحُهُ وَ الشَّمْسُ تَنْفُخُهُ وَ الْقَمَرُ يُلَوِّنُهُ وَ الْحَرُّ يُنْضِجُهُ وَ اللَّيْلُ يُبَرِّدُهُ ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَى مَنْطِقِهِ فَقَالَ أَنَا ابْنُ الْمُسْتَجَابِ الدَّعْوَهِ أَنَا ابْنُ مَنْ كَانَ مِنْ رَبِّهِ كَقَابِ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنى أَنَا ابْنُ الشَّفِيعِ الْمُطَاعِ أَنَا ابْنُ مَكَّهَ وَ مِنًى أَنَا ابْنُ مَنْ خَضَعَتْ لَهُ قُرَيْشٌ رَغْماً أَنَا ابْنُ مَنْ سَعِدَ تَابِعُهُ وَ شَقِيَ خَاذِلُهُ أَنَا ابْنُ مَنْ جُعِلَتِ الْأَرْضُ لَهُ طَهُوراً وَ مَسْجِداً أَنَا ابْنُ مَنْ كَانَتْ أَخْبَارُ السَّمَاءِ إِلَيْهِ تَتْرَى أَنَا ابْنُ مَنْ أَذْهَبَ اللَّهُ عَنْهُمُ الرِّجْسَ وَ طَهَّرَهُمْ تَطْهِيراً فَقَالَ مُعَاوِيَهُ أَظُنُّ نَفْسَكَ يَا حَسَنُ تُنَازِعُكَ إِلَى الْخِلَافَهِ فَقَالَ وَيْلَكَ يَا مُعَاوِيَهُ

ص: ۴۱

۱- ۱. راجع مقاتل الطالبيين ص ۳۷- ۴۰.

إِنَّمَا الْخَلِيفَةُ مَنْ سَارَ بِسِيرَهِ رَسُولِ اللَّهِ وَ عَمِلَ بِطَاعَهِ اللَّهِ وَ لَعَمْرِی إِنَّا لَأَعْلَامُ الْهُدَی وَ مَنَارُ التُّقَی وَ لَكِنَّكَ يَا مُعَاوِيَهُ مِمَّنْ أَبَادَ السُّنَنَ وَ أَحْيَا الْبِدَعَ وَ اتَّخَذَ عِبَادَ اللَّهِ خَوَلًا وَ دِينَ اللَّهِ لَعِباً فَكَأَنْ قَدْ أُخْمِلَ مَا أَنْتَ فِيهِ فَعِشْتَ يَسِيراً وَ بَقِيَتْ عَلَيْكَ تَبِعَاتُهُ يَا مُعَاوِيَهُ وَ اللَّهِ لَقَدْ خَلَقَ اللَّهُ مَدِينَتَيْنِ إِحْدَاهُمَا بِالْمَشْرِقِ وَ الْأُخْرَى بِالْمَغْرِبِ أَسْمَاؤُهُمَا جَابَلْقَا وَ جَابَلْسَا مَا بَعَثَ اللَّهُ إِلَيْهِمَا أَحَداً غَيْرَ جَدِّی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله.

فَقَالَ مُعَاوِيَهُ يَا أَبَا مُحَمَّدٍ أَخْبِرْنَا عَنْ لَيْلَهِ الْقَدْرِ قَالَ نَعَمْ عَنْ مِثْلِ هَذَا فَاسْأَلْ إِنَّ اللَّهَ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ سَبْعاً وَ الْأَرَضِينَ سَبْعاً وَ الْجِنَّ مِنْ سَبْعٍ وَ الْإِنْسَ مِنْ سَبْعٍ فَتَطْلُبُ مِنْ لَيْلَهِ ثَلَاثٍ وَ عِشْرِينَ إِلَى لَيْلَهِ سَبْعٍ وَ عِشْرِينَ ثُمَّ نَهَضَ علیه السلام.

أقول: قَالَ ابْنُ أَبِی الْحَدِيدِ رَوَى أَبُو الْحَسَنِ الْمَدَائِنِیُّ قَالَ: سَأَلَ مُعَاوِيَهُ الْحَسَنَ بْنَ عَلِیٍّ علیهما السلام بَعْدَ الصُّلْحِ أَنْ يَخْطُبَ النَّاسَ فَامْتَنَعَ فَنَاشَدَهُ أَنْ يَفْعَلَ فَوُضِعَ لَهُ كُرْسِیٌّ فَجَلَسَ عَلَيْهِ ثُمَّ قَالَ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِی تَوَحَّدَ فِی مُلْكِهِ وَ تَفَرَّدَ فِی رُبُوبِيَّتِهِ يُؤْتِی الْمُلْكَ مَنْ يَشَاءُ وَ يَنْزِعُهُ عَمَّنْ يَشَاءُ وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِی أَكْرَمَ بِنَا مُؤْمِنَكُمْ وَ أَخْرَجَ مِنَ الشِّرْكِ أَوَّلَكُمْ وَ حَقَنَ دِمَاءَ آخِرِكُمْ فَبَلَاؤُنَا عِنْدَكُمْ قَدِيماً وَ حَدِيثاً أَحْسَنُ الْبَلَاءِ إِنْ شَكَرْتُمْ أَوْ كَفَرْتُمْ أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ رَبَّ عَلِیٍّ كَانَ أَعْلَمَ بِعَلِیٍّ حِينَ قَبَضَهُ إِلَيْهِ وَ لَقَدِ اخْتَصَّهُ بِفَضْلٍ لَنْ تُعْهَدُوا بِمِثْلِهِ وَ لَنْ تَجِدُوا مِثْلَ سَابِقَتِهِ.

فَهَيْهَاتَ هَيْهَاتَ طَالَمَا قَلَّبْتُمُ الْأُمُورَ حَتَّى أَعْلَاهُ اللَّهُ عَلَيْكُمْ وَ هُوَ صَاحِبُكُمْ غَزَاكُمْ فِی بَدْرٍ وَ أَخَوَاتِهَا جَرَّعَكُمْ رَنَقاً وَ سَقَاكُمْ عَلَقاً وَ أَذَلَّ رِقَابَكُمْ وَ شَرَقَكُمْ بِرِيقِكُمْ فَلَسْتُمْ بِمَلُومِينَ عَلَى بُغْضِهِ وَ ايْمُ اللَّهِ لَا تَرَى أُمَّهُ مُحَمَّدٍ خَفْضاً مَا كَانَتْ سَادَتُهُمْ وَ قَادَتُهُمْ فِی بَنِی أُمَيَّهَ وَ لَقَدْ وَجَّهَ اللَّهُ إِلَيْكُمْ فِتْنَهً لَنْ تَصُدُّوا عَنْهَا حَتَّى تَهْلِكُوا لِطَاعَتِكُمْ طَوَاغِيتَكُمْ وَ انْضِوَائِكُمْ إِلَى شَيَاطِينِكُمْ فَعِنْدَ اللَّهِ أَحْتَسِبُ مَا مَضَى وَ مَا يُنْتَظَرُ مِنْ سُوءِ رَغْبَتِكُمْ وَ حَيْفِ حِلْمِكُمْ.

ثُمَّ قَالَ يَا أَهْلَ الْكُوفَهِ لَقَدْ فَارَقَكُمْ بِالْأَمْسِ سَهْمٌ مِنْ مَرَامِی اللَّهِ صَائِبٌ عَلَى أَعْدَاءِ اللَّهِ نَكَالٌ عَلَى فُجَّارِ قُرَيْشٍ لَمْ يَزَلْ آخِذاً بِحَنَاجِرِهَا جَاثِماً عَلَى أَنْفُسِهَا

لَيْسَ بِالْمَلُومَهِ فِی أَمْرِ اللَّهِ وَ لَا بِالسَّرُوقَهِ لِمَالِ اللَّهِ وَ لَا بِالْفَرُوقَهِ فِی حَرْبِ أَعْدَاءِ اللَّهِ أَعْطَی الْكِتَابَ خَوَاتِیمَهُ وَ عَزَائِمَهُ دَعَاهُ فَأَجَابَهُ وَ قَادَهُ فَأَتْبَعَهُ لَا تَأْخُذُهُ فِی اللَّهِ لَوْمَهُ لَائِمٍ فَصَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَیْهِ وَ رَحْمَتُهُ.

فَقَالَ مُعَاوِیَهُ أَخْطَأَ عَجِلٌ أَوْ كَادَ وَ أَصَابَ مُتَثَبِّتٌ أَوْ كَادَ(۱) مَا ذَا أَرَدْتُ مِنْ خُطْبَهِ الْحَسَنِ علیه السلام.

**[ترجمه]تحف العقول: معاویه پس از اینکه با امام حسن علیه السّلام صلح و سازش نمود به آن حضرت گفت: فضائل و مناقب ما را شرح بده، امام حسن علیه السّلام پس از اینکه حمد و ثنای خدا را به جای آورد و بر پیامبر گرامی اسلام و خاندان پاکش درود فرستاد فرمود: هر کس که مرا می شناسد که می شناسد و کسی که مرا نمی شناسد بداند: من حسن ابن رسول اللّه می باشم. من پسر بشارت دهنده و انذار دهنده هستم. من فرزند آن شخصیتی هستم که برای مقام رسالت برگزیده شد. من پسر آن کسی هستم که فرشتگان بر بدن او نماز خواندند و بر او درود فرستادند. من فرزند آن بزرگ مردی هستم که امت اسلام به وسیله وی شریف و بزرگوار گردید. منم فرزند آن شخصی که جبرئیل به عنوان سفیر خداوند نزد او می آمد. من پسر آن کسی هستم که به عنوان رحمتی برای جهانیان مبعوث شد، صلّی اللّه علیه و آله اجمعین.

معاویه که نتوانست عداوت و حسادت خود را نسبت به امام حسن علیه السّلام مخفی نماید، به آن حضرت گفت: اوصاف رطب را برای ما شرح بده. امام فرمود: آری ای معاویه! بدان که باد خرما را بارور می کند. آفتاب بر آن می دمد و ماه آن را رنگین می نماید. حرارت آن را می رساند، شب آن را خنک می کند. آن گاه امام به سخن خود ادامه داد و فرمود: من پسر آن کسی می باشم که مستجاب الدعوه بود، منم فرزند آن شخصیتی که به مقام قوسین او ادنی رسید. من پسر آن شفیعی هستم که اطاعت او واجب است. منم پسر مکه و منا. من پسر آن کسی هستم که قریش در برابر او تواضع و فروتنی نمودند. من فرزند آن کسی هستم که هر کس تابع وی گردد سعادت مند خواهد شد و کسی که او را ترک کند بدبخت می شود. من پسر آن کسی هستم که زمین برایش پاک کننده و سجده گاه قرار گرفت. من پسر آن کسی هستم که اخبار آسمانی به وی می رسید. من پسر آن کسانی هستم که خدا پلیدی را از آنان دور نمود و ایشان را به شکلی ویژه پاک و پاکیزه کرد.

معاویه گفت: گمان می کنم که به مقام خلافت تمایل داری؟ امام حسن علیه السّلام فرمود، وای بر تو ای معاویه! خلیفه کسی است که طبق سیره و دستور پیامبر صلّی اللّه علیه و آله عمل نماید. به جان خودم قسم که ما علم های هدایت و گلدسته های تقوا هستیم، ولی تو ای معاویه، از آن افرادی هستی که سنت های پیغمبر را نابود و بدعت را زنده می کنی، بندگان خدا را حقیر و دین خدا را بازیچه قرار می دهی. این اسم و رسم تو دچار گمنامی خواهد شد، مختصری زندگی می کنی و تبعات آن به گردن تو خواهد بود.

ای معاویه! به خدا قسم که خداوند دو شهر آفریده که یکی از آن ها در مشرق و دیگری در مغرب است که نام آن دو شهر جابلقا و جابرسا می باشد، خداوند احدی را غیر از جد من پیامبر خدا صلّی اللّه علیه و آله برای آن ها مبعوث ننموده است.

معاویه گفت: یا ابا محمّد! ما را از شب قدر آگاه کن. فرمود: آری، جا دارد از این قبیل پرسش ها بکنی! خداوند آسمان ها را هفت طبقه و زمین ها را هفت طبقه آفریده، جن و انس را هم از هفت خلق کرده، شب قدر را باید از شب بیست و سوم تا شب بیست و هفتم درک کرد. آنگاه امام علیه السّلام برخاست و رفت.

مؤلف: ابن ابی الحدید از ابو الحسن مدائنی نقل می کند که گفت: معاویه پس از اینکه با امام حسن علیه السّلام صلح نمود از آن حضرت تقاضا کرد که برای مردم سخنرانی کند، ولی امام نپذیرفت. معاویه وی را مجبور کرد، آنگاه منبری برای آن حضرت نصب شد. امام حسن علیه السّلام پس از اینکه بر فراز منبر رفت، این خطبه را خواند: سپاس خدایی را که در ملک خویش یکتا و در ربوبیتش یگانه است و این ملک را به هر که بخواهد عطا می کند و از هر که بخواهد می گیرد. و سپاس خدایی را که مؤمنان شما را بزرگ داشت، اولین گروه از شما را از شرک خارج کرد، و جان آخرین گروه شما را حفظ نمود. آزمون ما خاندان، از قدیم و جدید نزد شما بهترین آزمون بوده، چه شاکر و چه کافر باشید. ای مردم! خدای علی علیه السّلام هنگامی که او را قبض روح نمود از حال او آگاه تر بود، و خداوند علی علیه السّلام را به فضیلت و شرافتی اختصاص داده که شما نظیر او را نخواهید شناخت و نظیر او را در سابقه اش نخواهید یافت.

افسوس افسوس!! چه کارها که بر علی علیه السّلام آشفته کردید، تا اینکه خداوند او را بر شما برتری داد، در حالی که او هم صحبت شما بود. در جنگ بدر و امثال آن با شما جنگید. لجن به خورد شما داد، آب هایی که کرم داشت به خورد شما داد، شما را ذلیل نمود و دچار غصه و اندوه کرد. بنابراین: اگر بغض علی را داشته باشید نباید شما را ملامت کرد. آری، به خدا قسم، امت محمّد صلّی اللّه علیه و آله مادامی که تحت سرپرستی و حکومت بنی امیه باشد، آسایشی نخواهد داشت. خدا فتنه و آشوبی متوجه شما کرده که هرگز نمی توانید از آن مانع شوید تا اینکه سرانجام به خاطر فرمان برداری از سرکشان و سلاطین خود و تمایل به این شیاطین، هلاک شوید. من جزای اعمال گذشته شما و عاقبت بدی را که در آینده از شما انتظار می رود و برباد رفتن خواب و خیال های باطلتان را از خدا می خواهم.

سپس فرمود: ای اهل کوفه! دیروز یکی از تیرهای خدا از شما جدا شد، تیری که بر دشمنان خدا اصابت می کرد. تیری که فجار و تبهکاران قریش را فراری می داد، حنجره های آن ها را برای همیشه می گرفت و بر فراز سینه ایشان می نشست. هیچ وقت در راه خدا از ملامت و سرزنش باک نداشت و مال خدا را سرقت نمی کرد و از جنگ با دشمنان خدا گریزان نبود، ختم ها و تعویذهای قرآن به وی عطا شده بود. او دعوت خدا را اجابت نمود، خدای سبحان وی را راهنمایی کرد و او تبعیت کرد. هیچ ملامتی او را از خدمت در راه خدا باز نمی داشت، صلوات و رحمت خدا بر او باد.

معاویه گفت: هر کس عجله کند به خطا می رود و هر کس صبور باشد به هدف خواهد رسید، مرا با خطبه حسن چه کار!.

**[ترجمه]

بیان

رنق رنقا بالتحریک کدر و انضوی إلیه مال و جثم لزم مکانه فلم یبرح أو وقع علی صدره أو تلبّد بالأرض.

**[ترجمه]رنق رنقا بالتحریک کدر و انضوی إلیه مال و جثم لزم مکانه فلم یبرح أو وقع علی صدره أو تلبّد بالأرض.

**[ترجمه]

«۴»

يج، [الخرائج و الجرائح] رُوِیَ عَنِ الْحَارِثِ الْهَمْدَانِیِّ قَالَ: لَمَّا مَاتَ عَلِیٌّ علیه السلام جَاءَ النَّاسُ إِلَی الْحَسَنِ وَ قَالُوا أَنْتَ خَلِیفَهُ أَبِیکَ وَ وَصِیُّهُ وَ نَحْنُ السَّامِعُونَ الْمُطِیعُونَ لَکَ فَمُرْنَا بِأَمْرِکَ فَقَالَ علیه السلام کَذَبْتُمْ وَ اللَّهِ مَا وَفَیْتُمْ لِمَنْ کَانَ خَیْراً مِنِّی فَکَیْفَ تَفُونَ لِی وَ کَیْفَ أَطْمَئِنُّ إِلَیْکُمْ وَ لَا أَثِقُ بِکُمْ إِنْ کُنْتُمْ صَادِقِینَ فَمَوْعِدُ مَا بَیْنِی وَ بَیْنَکُمْ مُعَسْکَرُ الْمَدَائِنِ فَوَافُوا إِلَیَّ هُنَاکَ فَرَکِبَ وَ رَکِبَ مَعَهُ مَنْ أَرَادَ الْخُرُوجَ وَ تَخَلَّفَ عَنْهُ کَثِیرٌ فَمَا وَفَوْا بِمَا قَالُوهُ وَ بِمَا وَعَدُوهُ وَ غَرُّوهُ کَمَا غَرُّوا أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام مِنْ قَبْلِهِ فَقَامَ خَطِیباً وَ قَالَ غَرَرْتُمُونِی کَمَا غَرَرْتُمْ مَنْ کَانَ مِنْ قَبْلِی مَعَ أَیِّ إِمَامٍ تُقَاتِلُونَ بَعْدِی مَعَ الْکَافِرِ الظَّالِمِ الَّذِی لَمْ یُؤْمِنْ بِاللَّهِ وَ لَا بِرَسُولِهِ قَطُّ وَ لَا أَظْهَرَ الْإِسْلَامَ هُوَ وَ بنی [بَنُو] أُمَیَّهَ إِلَّا فَرَقاً مِنَ السَّیْفِ وَ لَوْ لَمْ یَبْقَ لِبَنِی أُمَیَّهَ إِلَّا عَجُوزٌ دَرْدَاءُ لَبَغَتْ دِینَ اللَّهِ عِوَجاً وَ هَکَذَا قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه وآله ثُمَّ وَجَّهَ إِلَیْهِ قَائِداً فِی أَرْبَعَهِ آلَافٍ وَ کَانَ مِنْ کِنْدَهَ وَ أَمَرَهُ أَنْ یُعَسْکِرَ بِالْأَنْبَارِ وَ لَا یُحْدِثَ شَیْئاً حَتَّی یَأْتِیَهُ أَمْرُهُ فَلَمَّا تَوَجَّهَ إِلَی الْأَنْبَارِ وَ نَزَلَ بِهَا وَ عَلِمَ مُعَاوِیَهُ بِذَلِکَ بَعَثَ إِلَیْهِ رُسُلًا وَ کَتَبَ إِلَیْهِ مَعَهُمْ أَنَّکَ إِنْ أَقْبَلْتَ إِلَیَّ أُوَلِّکَ بَعْضَ کُوَرِ الشَّامِ وَ الْجَزِیرَهِ غَیْرَ مُنْفِسٍ عَلَیْکَ وَ أَرْسَلَ إِلَیْهِ بِخَمْسِمِائَهِ أَلْفِ دِرْهَمٍ فَقَبَضَ

ص: ۴۳

۱- ۱. العجل- ککتف و عضد- العجول و زاده الخطأ، و المتثبت: هو الذی یتأنی فی الأمور و یروی فیصیب مرماه.

الْكِنْدِيُّ عَدُوُّ اللَّهِ الْمَالَ وَ قَلَبَ عَلَى الْحَسَنِ وَ صَارَ إِلَى مُعَاوِيَهَ فِي مِائَتَيْ رَجُلٍ مِنْ خَاصَّتِهِ وَ أَهْلِ بَيْتِهِ فَبَلَغَ ذَلِكَ الْحَسَنَ عليه السلام فَقَامَ خَطِيباً وَ قَالَ هَذَا الْكِنْدِيُّ تَوَجَّهَ إِلَى مُعَاوِيَهَ وَ غَدَرَ بِي وَ بِكُمْ وَ قَدْ أَخْبَرْتُكُمْ مَرَّهً بَعْدَ مَرَّهٍ أَنَّهُ لَا وَفَاءَ لَكُمْ أَنْتُمْ عَبِيدُ الدُّنْيَا وَ أَنَا مُوَجِّهٌ رَجُلًا آخَرَ مَكَانَهُ وَ إِنِّي أَعْلَمُ أَنَّهُ سَيَفْعَلُ بِي وَ بِكُمْ مَا فَعَلَ صَاحِبُهُ وَ لَا يُرَاقِبُ اللَّهَ فِيَّ وَ لَا فِيكُمْ فَبَعَثَ إِلَيْهِ رَجُلًا مِنْ مُرَادٍ فِي أَرْبَعَهِ آلَافٍ وَ تَقَدَّمَ إِلَيْهِ بِمَشْهَدٍ مِنَ النَّاسِ وَ تَوَكَّدَ عَلَيْهِ وَ أَخْبَرَهُ أَنَّهُ سَيَغْدِرُ كَمَا غَدَرَ الْكِنْدِيُّ فَحَلَفَ لَهُ بِالْأَيْمَانِ الَّتِي لَا تَقُومُ لَهَا الْجِبَالُ أَنَّهُ لَا يَفْعَلُ فَقَالَ الْحَسَنُ إِنَّهُ سَيَغْدِرُ فَلَمَّا تَوَجَّهَ إِلَى الْأَنْبَارِ أَرْسَلَ مُعَاوِيَهُ إِلَيْهِ رُسُلًا وَ كَتَبَ إِلَيْهِ بِمِثْلِ مَا كَتَبَ إِلَى صَاحِبِهِ وَ بَعَثَ إِلَيْهِ بِخَمْسَهِ آلَافِ دِرْهَمٍ وَ مَنَّاهُ أَيَّ وِلَايَهٍ أَحَبَّ مِنْ كُوَرِ الشَّامِ وَ الْجَزِيرَهِ فَقَلَبَ عَلَى الْحَسَنِ وَ أَخَذَ طَرِيقَهُ إِلَى مُعَاوِيَهَ وَ لَمْ يَحْفَظْ مَا أَخَذَ عَلَيْهِ مِنَ الْعُهُودِ وَ بَلَغَ الْحَسَنَ مَا فَعَلَ الْمُرَادِيُّ فَقَامَ خَطِيباً فَقَالَ قَدْ أَخْبَرْتُكُمْ مَرَّهً بَعْدَ أُخْرَى أَنَّكُمْ لَا تَفُونَ لِلَّهِ بِعُهُودٍ وَ هَذَا صَاحِبُكُمُ الْمُرَادِيُّ غَدَرَ بِي وَ بِكُمْ وَ صَارَ إِلَى مُعَاوِيَهَ ثُمَّ كَتَبَ مُعَاوِيَهُ إِلَى الْحَسَنِ يَا ابْنَ عَمٍّ- لَا تَقْطَعِ الرَّحِمَ الَّذِي بَيْنَكَ وَ بَيْنِي فَإِنَّ النَّاسَ قَدْ غَدَرُوا بِكَ وَ بِأَبِيكَ مِنْ قَبْلِكَ فَقَالُوا إِنْ خَانَكَ الرَّجُلَانِ وَ غَدَرُوا بِكَ فَإِنَّا مُنَاصِحُونَ لَكَ فَقَالَ لَهُمُ الْحَسَنُ لَأَعُودَنَّ هَذِهِ الْمَرَّهَ فِيمَا بَيْنِي وَ بَيْنَكُمْ وَ إِنِّي لَأَعْلَمُ أَنَّكُمْ غَادِرُونَ مَا بَيْنِي وَ بَيْنَكُمْ إِنَّ مُعَسْكَرِي بِالنُّخَيْلَهِ فَوَافُونِي هُنَاكَ وَ اللَّهِ لَا تَفُونَ لِي بِعَهْدِي وَ لَتَنْقُضُنَّ الْمِيثَاقَ بَيْنِي وَ بَيْنَكُمْ ثُمَّ إِنَّ الْحَسَنَ أَخَذَ طَرِيقَ النُّخَيْلَهِ فَعَسْكَرَ عَشَرَهَ أَيَّامٍ فَلَمْ يَحْضُرْهُ إِلَّا أَرْبَعَهُ آلَافٍ فَانْصَرَفَ إِلَى الْكُوفَهِ فَصَعِدَ الْمِنْبَرَ وَ قَالَ يَا عَجَباً مِنْ قَوْمٍ لَا حَيَاءَ لَهُمْ وَ لَا دِينَ وَ لَوْ سَلَّمْتُ لَهُ الْأَمْرَ فَايْمُ اللَّهِ لَا تَرَوْنَ فَرَجاً أَبَداً مَعَ بَنِي أُمَيَّهَ وَ اللَّهِ لَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ حَتَّى تَتَمَنَّوْا أَنَّ عَلَيْكُمْ جَيْشاً جَيْشاً وَ لَوْ وَجَدْتُ أَعْوَاناً

مَا سَلَّمْتُ لَهُ الْأَمْرَ لِأَنَّهُ مُحَرَّمٌ عَلَى بَنِی أُمَیَّهَ فَأُفٍّ وَ تَرَحاً یَا عَبِیدَ الدُّنْیَا وَ کَتَبَ أَکْثَرُ أَهْلِ الْکُوفَهِ إِلَی مُعَاوِیَهَ فَإِنَّا مَعَکَ وَ إِنْ شِئْتَ أَخَذْنَا الْحَسَنَ وَ بَعَثْنَاهُ إِلَیْکَ ثُمَّ أَغَارُوا عَلَی فُسْطَاطِهِ وَ ضَرَبُوهُ بِحَرْبَهٍ وَ أُخِذَ مَجْرُوحاً ثُمَّ کَتَبَ جَوَاباً لِمُعَاوِیَهَ إِنَّمَا هَذَا الْأَمْرُ لِی وَ الْخِلَافَهُ لِی وَ لِأَهْلِ بَیْتِی وَ إِنَّهَا لَمُحَرَّمَهٌ عَلَیْکَ وَ عَلَی أَهْلِ بَیْتِکَ سَمِعْتُهُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ اللَّهِ لَوْ وَجَدْتُ صَابِرِینَ عَارِفِینَ بِحَقِّی غَیْرَ مُنْکِرِینَ مَا سَلَّمْتُ لَکَ وَ لَا أَعْطَیْتُکَ مَا تُرِیدُ وَ انْصَرَفَ إِلَی الْکُوفَهِ.

**[ترجمه]خرایج: از حارث همدانی روایت می کند که گفت: وقتی حضرت علی علیه السّلام از دنیا رفت، مردم به حضور امام حسن علیه السّلام آمدند و گفتند: تو خلیفه و وصی پدرت هستی، ما به گفته های تو گوش می دهیم و مطیع تو هستیم، ما را به امر خویشتن مأمور فرما. امام حسن علیه السّلام فرمود: دروغ می گویید، به خدا شما به کسی که از من بهتر بود وفا نکردید، چگونه ممکن است که به من وفا کنید!؟ من که به شما اطمینان ندارم، چگونه مطمئن باشم؟ اگر راست می گویید موعد من و شما لشکرگاه مدائن باشد؛ همه در آنجا حاضر شوید .

آنگاه آن حضرت با افرادی که تصمیم به خروج داشتند سوار شد و گروه زیادی از دستور امام سرپیچی کردند و به وعده هایی که به حضرت داده بودند وفا نکرده و حاضر نشدند، و امام حسن علیه السّلام را همان طور که پیش از این حضرت علی علیه السّلام را فریفته بودند، فریفتند. امام حسن علیه السّلام پس از این بی وفایی ها برخاست، شروع به سخنرانی کرد و فرمود: شما مرا همان طور که امام پیش از من را فریفتید، فریب دادید. بعد از من به همراه کدام امام با دشمنان دین خواهید جنگید؟ با آن کافر و ظالمی که هرگز به خدا و رسول ایمان نیاورده است، و او و بنی امیه جز از ترس شمشیر اظهار اسلام نکردند؟ حتی اگر از بنی امیه جز عجوزی بی دندان باقی نماند، او دین خدا را کج و معوج خواهد کرد. این موضوع را پیامبر خدا فرموده است.

سپس امام یک فرمانده لشکر را با چهار هزار نفر به سوی معاویه فرستاد، آن سرلشکر از قبیله کنده بود. امام به وی دستور داد: لشکر خود را در مکانی که انبار نام داشت مستقر نماید و کاری انجام ندهد تا دستور بعدی امام به او برسد.

هنگامی که آن فرمانده به سوی انبار رفت و در آنجا پیاده شد و معاویه از این جریان آگاه گردید، چند نفر را نزد او فرستاد و برای او نوشت: اگر نزد من بیایی قسمتی از نواحی شام و جزیره را در اختیار تو می گذارم، بدون اینکه نسبت به تو بی رغبت شوم. مبلغ پنجاه هزار درهم نیز برای او فرستاد. آن مرد کندی که دشمن خدا بود، رشوه را گرفت و لشکر امام را به سوی ایشان باز گردانید، آنگاه با دویست نفر مرد که از خواص و اهل بیت او بودند، به سوی معاویه رفت.

هنگامی که این خبر به گوش امام حسن علیه السّلام رسید برخاست و فرمود: این مرد کندی به سوی معاویه رفت و نسبت به من و شما پیمان شکنی کرد. من بارها به شما خبر می دادم که وفادار نیستید، شما بندگان دنیایید! اکنون من شخص دیگری را به جای او اعزام می کنم، در حالی که می دانم او نیز همان کاری را با ما انجام می دهد که رفیقش انجام داد و خدا را در باره من و شما در نظر نخواهد گرفت .

سپس مردی را که از قبیله مراد بود، با چهار هزار نفر به سوی معاویه فرستاد، امام علیه السّلام در حضور مردم به او رو کرده و سفارش کرد و فرمود: تو نیز نظیر آن مرد کندی عهد شکنی خواهی کرد. او با ایمانی که کوه ها طاقت آن را نداشتند سوگند

خورد که پیمان شکنی نخواهد کرد! باز هم امام حسن علیه السّلام فرمود: عهد شکنی خواهد کرد.

وقتی که آن مرد متوجه انبار گردید معاویه افرادی را نزد او فرستاد و نظیر همان نامه ای را برای وی نوشت که برای شخص قبلی نوشته بود و مبلغ پنجاه هزار درهم رشوه برای او فرستاد، و بر او منت نهاد که والی هر قسمت از نواحی شام و جزیره که بخواهد، می تواند باشد.آن شخص هم لشکر را به جانب امام حسن علیه السّلام باز گردانید و خودش به سوی معاویه رهسپار شد و به تعهدی که داده بود عمل نکرد. هنگامی که این پیمان شکنی به امام حسن علیه السّلام رسید برخاست و فرمود: بارها به شما گفتم که به خاطر خدا به عهد و پیمان خود وفا نخواهید کرد. این هم رفیق مرادی شما که نسبت به من و شما خیانت کرد و به سوی معاویه رفت.

سپس معاویه برای امام حسن علیه السّلام نوشت: ای پسر عمو! ارتباط خود را با من قطع نکن! زیرا مردم همان طور که پیش از تو به پدرت خیانت کردند، به تو نیز خیانت کردند.

آنگاه گروهی از یاران امام حسن علیه السّلام به ایشان گفتند: اگر چه آن دو نفر نسبت به تو خیانت کردند ولی ما به تو اخلاص داریم و خیانت نخواهیم کرد.

امام علیه السّلام فرمود: من این مرتبه هم سخن شما را قبول می کنم، درحالی که می دانم شما هم نسبت به عهد و پیمان خویش وفا نخواهید کرد. لشکرگاه من در نخیله است، در آنجا به من ملحق شوید، ولی به خدا قسم که شما به عهد من وفا نمی کنید و حتما پیمان بین من و خودتان را خواهید شکست.

سپس امام حسن علیه السّلام به سوی نخیله رفت و مدت ده روز در آنجا توقف کرد، ولی بیشتر از چهار هزار نفر نزد آن حضرت نیامدند. امام حسن علیه السّلام به سمت کوفه بازگشت و پس از اینکه بر فراز منبر رفت فرمود: تعجب می کنم از قومی که نه حیا دارند و نه دین!! اگر من خلافت را به معاویه واگذار کنم، به خدا قسم راهی در مقابل بنی امیه نخواهید داشت. به خدا قسم آنان شما را دچار شکنجه و عذابی خواهند کرد که تمنا می کنید ای کاش لشکر بر سر ما می ریخت. اگر من یار و یاوری داشتم مقام خلافت را به معاویه واگذار نمی کردم زیرا این مقام بر بنی امیه حرام است، افّ بر شما دنیا پرستان!

بیشتر اهل کوفه به معاویه نامه نوشتند و گفتند: ما با تو هستیم، اگر اجازه دهی حسن را بگیریم و به تو تسلیم کنیم؟ پس از این جریان، خیمه های امام حسن علیه السّلام را غارت کردند، امام را با نیزه زدند و بدن مبارکش را مجروح نمودند. سپس امام حسن علیه السّلام برای معاویه نوشت: مقام خلافت از آن من و اهل بیت من است، این مقام بر تو و اهل بیت تو حرام است. من این موضوع را از رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله و سلّم شنیدم. اگر من افرادی را می یافتم که صبور و از حق من آگاه بودند و آن را منکر نمی شدند، هرگز تسلیم تو نمی شدم و آنچه می خواهی به تو نمی دادم، آنگاه به جانب کوفه بازگشت.

**[ترجمه]

بیان

امرأه درداء أی لیس فی فمها سنّ قوله علیه السلام لبغت دین الله عوجا إلی لطلبت أن یثبت له اعوجاجا و تلبس علی الناس أن فیه عوجا مقتبس من قوله تعالی قُلْ یا أَهْلَ الْکِتابِ لِمَ تَصُدُّونَ عَنْ سَبِیلِ اللَّهِ مَنْ آمَنَ تَبْغُونَها عِوَجاً(۱) و الکور بضم الکاف و فتح الواو جمع الکوره و هی المدینه و الصقع و قال الجوهری أنفسنی فلان فی کذا أی رغبنی فیه و لفلان منفس و نفیس أی مال کثیر و نفس به بالکسر أی ضن به یقال نفست علیه الشیء نفاسه إذا لم تره یستأهله قوله و قلب علی الحسن أی صرف العسکر أو الأمر إلیه و الترح بالتحریک ضد الفرح و الهلاک.

**[ترجمه]«امرأه درداء»: یعنی زنی که در دهانش دندان نیست. سخن امام حسن علیه السّلام: «لبغت دین الله عوجاً» یعنی می خواهی دین خدا را دچار انحرف کنی و بعد این شبهه را برای مردم ایجاد کنی که در دین خدا انحراف وجود دارد؟ این عبارت از قول خداوند متعال گرفته شده است: «قل یا أهل الکتاب لم تصدُّون عن سبیل الله من آمن تبغونها عوجاً» - ۱. آل عمران: ۹۹ -، {بگو: ای اهل کتاب، چرا کسی را که ایمان آورده است، از راه خدا باز می دارید و آن [راه] را کج می شمارید} «الکور» به ضم کاف و فتح واو جمع الکوره است، که شهر و ناحیه می باشد. جوهری گفت: «أنفسنی فلان فی کذا» یعنی مرا به آن تشویق کرد، و «لفلان منفس و نفیس» یعنی مال بسیار، و «نفس به» با کسره یعنی به او حسد ورزید، گفته می شود: وقتی او را شایسته آن چیز ندیدی، به او حسادت ورزیدی. عبارت «و قلب علی الحسن» یعنی لشکر یا مقام را به سوی او باز گرداند. و «الترح» با تشدید، متضاد شادی و به معنای هلاکت است .

**[ترجمه]

«۵»

شا، [الإرشاد]: لَمَّا بَلَغَ مُعَاوِیَهَ بْنَ أَبِی سُفْیَانَ وَفَاهُ أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام وَ بَیْعَهُ النَّاسِ ابْنَهُ الْحَسَنَ علیه السلام دَسَّ رَجُلًا مِنْ حِمْیَرٍ إِلَی الْکُوفَهِ وَ رَجُلًا مِنْ بَنِی الْقَیْنِ إِلَی الْبَصْرَهِ لِیَکْتُبَا إِلَیْهِ بِالْأَخْبَارِ وَ یُفْسِدَا عَلَی الْحَسَنِ الْأُمُورَ فَعَرَفَ ذَلِکَ الْحَسَنُ علیه السلام فَأَمَرَ بِاسْتِخْرَاجِ الْحِمْیَرِیِّ مِنْ عِنْدِ لَحَّامٍ (۲) بِالْکُوفَهِ فَأُخْرِجَ وَ أَمَرَ بِضَرْبِ عُنُقِهِ وَ کَتَبَ إِلَی الْبَصْرَهِ بِاسْتِخْرَاجِ الْقَیْنِیِّ مِنْ بَنِی سُلَیْمٍ فَأُخْرِجَ وَ ضُرِبَتْ عُنُقُهُ.

وَ کَتَبَ الْحَسَنُ علیه السلام إِلَی مُعَاوِیَهَ أَمَّا بَعْدُ فَإِنَّکَ دَسَسْتَ الرِّجَالَ لِلِاحْتِیَالِ وَ الِاغْتِیَالِ وَ أَرْصَدْتَ الْعُیُونَ کَأَنَّکَ تُحِبُّ اللِّقَاءَ وَ مَا أَشُکُّ فِی ذَلِکَ فَتَوَقَّعْهُ

ص: ۴۵

۱- ۱. آل عمران: ۹۹.

۲- ۲. حجام، خ ل.

إِنْ شَاءَ اللَّهُ وَ بَلَغَنِی أَنَّکَ شَمِتَّ بِمَا لَمْ یَشْمَتْ بِهِ ذُو حِجًی وَ إِنَّمَا مَثَلُکَ فِی ذَلِکَ کَمَا قَالَ الْأَوَّلُ:

فَقُلْ لِلَّذِی یَبْغِی خِلَافَ الَّذِی مَضَی*** تَزَوَّدْ لِأُخْرَی مِثْلَهَا فَکَأَنَّ قَدْ

فَإِنَّا وَ مَنْ قَدْ مَاتَ مِنَّا لَکَالَّذِی*** یَرُوحُ فَیُمْسِی فِی الْمَبِیتِ لِیَغْتَدِی

فَأَجَابَهُ مُعَاوِیَهُ عَنْ کِتَابِهِ بِمَا لَا حَاجَهَ لَنَا إِلَی ذِکْرِهِ وَ کَانَ بَیْنَ الْحَسَنِ علیه السلام وَ بَیْنَهُ بَعْدَ ذَلِکَ مُکَاتَبَاتٌ وَ مُرَاسَلَاتٌ وَ احْتِجَاجَاتٌ لِلْحَسَنِ علیه السلام فِی اسْتِحْقَاقِهِ الْأَمْرَ وَ تَوَثُّبِ مَنْ تَقَدَّمَ عَلَی أَبِیهِ علیه السلام وَ ابْتِزَازِهِمْ سُلْطَانَ ابْنِ عَمِّ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ تَحَقُّقِهِمْ بِهِ دُونَهُ أَشْیَاءُ یَطُولُ ذِکْرُهَا وَ سَارَ مُعَاوِیَهُ نَحْوَ الْعِرَاقِ لِیَغْلِبَ عَلَیْهِ فَلَمَّا بَلَغَ جِسْرَ مَنْبِجٍ (1)

تَحَرَّکَ الْحَسَنُ علیه السلام وَ بَعَثَ حُجْرَ بْنَ عَدِیٍّ یَأْمُرُ الْعُمَّالَ بِالْمَسِیرِ وَ اسْتَنْفَرَ النَّاسَ لِلْجِهَادِ فَتَثَاقَلُوا عَنْهُ ثُمَّ خَفُّوا وَ مَعَهُ أَخْلَاطٌ مِنَ النَّاسِ بَعْضُهُمْ شِیعَهٌ لَهُ وَ لِأَبِیهِ وَ بَعْضُهُمْ مُحَکِّمَهٌ(2) یُؤْثِرُونَ قِتَالَ مُعَاوِیَهَ بِکُلِّ حِیلَهٍ وَ بَعْضُهُمْ أَصْحَابُ فِتَنٍ وَ طَمَعٍ فِی الْغَنَائِمِ وَ بَعْضُهُمْ شُکَّاکٌ وَ بَعْضُهُمْ أَصْحَابُ عَصَبِیَّهٍ اتَّبَعُوا رُؤَسَاءَ قَبَائِلِهِمْ- لَا یَرْجِعُونَ إِلَی دِینٍ فَسَارَ حَتَّی أَتَی حَمَّامَ عُمَرَ ثُمَّ أَخَذَ عَلَی دَیْرِ کَعْبٍ فَنَزَلَ سَابَاطَ دُونَ الْقَنْطَرَهِ وَ بَاتَ هُنَاکَ فَلَمَّا أَصْبَحَ أَرَادَ علیه السلام أَنْ یَمْتَحِنَ أَصْحَابَهُ وَ یَسْتَبْرِئَ أَحْوَالَهُمْ لَهُ فِی الطَّاعَهِ لِیَتَمَیَّزَ بِذَلِکَ أَوْلِیَاؤُهُ مِنْ أَعْدَائِهِ وَ یَکُونَ عَلَی بَصِیرَهٍ مِنْ لِقَاءِ مُعَاوِیَهَ وَ أَهْلِ الشَّامِ فَأَمَرَ أَنْ یُنَادِیَ فِی النَّاسِ بِالصَّلَاهِ جَامِعَهً فَاجْتَمَعُوا فَصَعِدَ الْمِنْبَرَ فَخَطَبَهُمْ فَقَالَ الْحَمْدُ لِلَّهِ کُلَّمَا حَمِدَهُ حَامِدٌ وَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ کُلَّمَا شَهِدَ لَهُ شَاهِدٌ وَ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَ رَسُولُهُ أَرْسَلَهُ بِالْحَقِّ بَشِیراً وَ ائْتَمَنَهُ عَلَی الْوَحْیِ- ص أَمَّا بَعْدُ فَإِنِّی وَ اللَّهِ لَأَرْجُو أَنْ أَکُونَ قَدْ أَصْبَحْتُ بِحَمْدِ اللَّهِ وَ مَنِّهِ وَ أَنَا أَنْصَحُ خَلْقِ

۱- ۱. منبج- کمجلس- بلد من بلاد الشام، و قیل: أول من بناها کسری لما غلب علی الشام و منه الی حلب عشر فراسخ.

۲- ۲. یعنی أصحاب التحکیم و هم الخوارج.

اللَّهِ لِخَلْقِهِ وَ مَا أَصْبَحْتُ مُحْتَمِلًا عَلَى مُسْلِمٍ ضَغِينَةً وَ لَا مُرِيداً لَهُ بِسُوءٍ وَ لَا غَائِلَةٍ أَلَا وَ إِنَّ مَا تَكْرَهُونَ فِي الْجَمَاعَةِ خَيْرٌ لَكُمْ مِمَّا تُحِبُّونَ فِي الْفُرْقَةِ أَلَا وَ إِنِّي نَاظِرٌ لَكُمْ خَيْراً مِنْ نَظَرِكُمْ لِأَنْفُسِكُمْ فَلَا تُخَالِفُوا أَمْرِي وَ لَا تَرُدُّوا عَلَيَّ رَأْيِي غَفَرَ اللَّهُ لِي وَ لَكُمْ وَ أَرْشَدَنِي وَ إِيَّاكُمْ لِمَا فِيهِ الْمَحَبَّةُ وَ الرِّضَا قَالَ فَنَظَرَ النَّاسُ بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ وَ قَالُوا مَا تَرَوْنَهُ يُرِيدُ بِمَا قَالَ قَالُوا نَظُنُّهُ وَ اللَّهِ يُرِيدُ أَنْ يُصَالِحَ مُعَاوِيَةَ وَ يُسَلِّمَ الْأَمْرَ إِلَيْهِ فَقَالُوا كَفَرَ وَ اللَّهِ الرَّجُلُ ثُمَّ شَدُّوا عَلَى فُسْطَاطِهِ وَ انْتَهَبُوهُ حَتَّى أَخَذُوا مُصَلَّاهُ مِنْ تَحْتِهِ ثُمَّ شَدَّ عَلَيْهِ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ جُعَالٍ الْأَزْدِيُّ فَنَزَعَ مطرفه [مِطْرَفَهُ] عَنْ عَاتِقِهِ فَبَقِيَ جَالِساً مُتَقَلِّداً بِالسَّيْفِ بِغَيْرِ رِدَاءٍ ثُمَّ دَعَا بِفَرَسِهِ وَ رَكِبَهُ وَ أَحْدَقَ بِهِ طَوَائِفُ مِنْ خَاصَّتِهِ وَ شِيعَتِهِ وَ مَنَعُوا مِنْهُ مَنْ أَرَادَهُ فَقَالَ ادْعُوا لِي رَبِيعَةَ وَ هَمْدَانَ فَدَعَوْا لَهُ فَأَطَافُوا بِهِ وَ دَفَعُوا النَّاسَ عَنْهُ عليه السلام وَ سَارَ وَ مَعَهُ شَوْبٌ مِنْ غَيْرِهِمْ فَلَمَّا مَرَّ فِي مُظْلِمِ سَابَاطَ بَدَرَ إِلَيْهِ رَجُلٌ مِنْ بَنِي أَسَدٍ يُقَالُ لَهُ الْجَرَّاحُ بْنُ سِنَانٍ وَ أَخَذَ بِلِجَامِ بَغْلَتِهِ وَ بِيَدِهِ مِغْوَلٌ وَ قَالَ اللَّهُ أَكْبَرُ أَشْرَكْتَ يَا حَسَنُ كَمَا أَشْرَكَ أَبُوكَ مِنْ قَبْلُ ثُمَّ طَعَنَهُ فِي فَخِذِهِ فَشَقَّهُ حَتَّى بَلَغَ الْعَظْمَ ثُمَّ اعْتَنَقَهُ الْحَسَنُ عليه السلام وَ خَرَّا جَمِيعاً إِلَى الْأَرْضِ فَوَثَبَ إِلَيْهِ رَجُلٌ مِنْ شِيعَةِ الْحَسَنِ يُقَالُ لَهُ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ خَطَلٍ الطَّائِيُّ فَانْتَزَعَ الْمِغْوَلَ مِنْ يَدِهِ وَ خَضْخَضَ بِهِ جَوْفَهُ فَأَكَبَّ عَلَيْهِ آخَرُ يُقَالُ لَهُ- ظَبْيَانُ بْنُ عُمَارَةَ فَقَطَعَ أَنْفَهُ فَهَلَكَ مِنْ ذَلِكَ وَ أُخِذَ آخَرُ كَانَ مَعَهُ فَقُتِلَ وَ حُمِلَ الْحَسَنُ عليه السلام عَلَى سَرِيرٍ إِلَى الْمَدَائِنِ فَأُنْزِلَ بِهِ عَلَى سَعْدِ بْنِ مَسْعُودٍ الثَّقَفِيِّ وَ كَانَ عَامِلَ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام بِهَا فَأَقَرَّهُ الْحَسَنُ عليه السلام عَلَى ذَلِكَ وَ اشْتَغَلَ الْحَسَنُ عليه السلام بِنَفْسِهِ يُعَالِجُ جُرْحَهُ وَ كَتَبَ جَمَاعَةٌ مِنْ رُؤَسَاءِ الْقَبَائِلِ إِلَى مُعَاوِيَةَ بِالسَّمْعِ وَ الطَّاعَةِ لَهُ فِي السِّرِّ وَ اسْتَحَثُّوهُ عَلَى الْمَسِيرِ نَحْوَهُمْ وَ ضَمِنُوا لَهُ تَسْلِيمَ الْحَسَنِ عليه السلام إِلَيْهِ عِنْدَ دُنُوِّهِمْ مِنْ عَسْكَرِهِ أَوِ الْفَتْكَ بِهِ وَ بَلَغَ الْحَسَنَ عليه السلام ذَلِكَ وَ وَرَدَ عَلَيْهِ كِتَابُ قَيْسِ بْنِ سَعْدٍ وَ كَانَ قَدْ أَنْفَذَهُ مَعَ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ الْعَبَّاسِ عِنْدَ مَسِيرِهِ مِنَ الْكُوفَةِ لِيَلْقَى مُعَاوِيَةَ

وَ يَرُدَّهُ عَنِ الْعِرَاقِ وَ جَعَلَهُ أَمِيراً عَلَى الْجَمَاعَهِ وَ قَالَ إِنْ أَصِبْتَ فَالْأَمِيرُ قَيْسُ بْنُ سَعْدٍ فَوَصَلَ كِتَابُ قَيْسِ بْنِ سَعْدٍ يُخْبِرُهُ أَنَّهُمْ نَازَلُوا مُعَاوِيَهَ بِقَرْيَهٍ يُقَالُ لَهَا الْحَبُّونِيَّهُ بِإِزَاءِ مَسْكِنَ (۱) وَ أَنَّ مُعَاوِيَهَ أَرْسَلَ إِلَى عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ الْعَبَّاسِ يُرَغِّبُهُ فِي الْمَصِيرِ إِلَيْهِ وَ ضَمِنَ لَهُ أَلْفَ أَلْفِ دِرْهَم يُعَجِّلُ لَهُ مِنْهَا النِّصْفَ وَ يُعْطِيهِ النِّصْفَ الْآخَرَ عِنْدَ دُخُولِهِ إِلَى الْكُوفَهِ فَانْسَلَّ عُبَيْدُ اللَّهِ فِي اللَّيْلِ إِلَى مُعَسْكَرِ مُعَاوِيَهَ فِي خَاصَّتِهِ وَ أَصْبَحَ النَّاسُ قَدْ فَقَدُوا أَمِيرَهُمْ فَصَلَّى بِهِمْ قَيْسُ بْنُ سَعْدٍ وَ نَظَرَ فِي أُمُورِهِمْ فَازْدَادَتْ بَصِيرَهُ الْحَسَنِ عليه السلام بِخِذْلَانِ الْقَوْمِ لَهُ وَ فَسَادِ نِيَّاتِ الْمُحَكِّمَهِ فِيهِ بِمَا أَظْهَرُوهُ لَهُ مِنَ السَّبِّ وَ التَّكْفِيرِ لَهُ وَ اسْتِحْلَالِ دَمِهِ وَ نَهْبِ أَمْوَالِهِ وَ لَمْ يَبْقَ مَعَهُ مَنْ يَأْمَنُ غَوَائِلَهُ إِلَّا خَاصَّهٌ مِنْ شِيعَهِ أَبِيهِ وَ شِيعَتِهِ وَ هُمْ جَمَاعَهٌ لَا يَقُومُ لِأَجْنَادِ الشَّامِ فَكَتَبَ إِلَيْهِ مُعَاوِيَهُ فِي الْهُدْنَهِ وَ الصُّلْحِ وَ أَنْفَذَ إِلَيْهِ بِكُتُبِ أَصْحَابِهِ الَّذِينَ ضَمِنُوا لَهُ فِيهَا الْفَتْكَ بِهِ وَ تَسْلِيمَهُ إِلَيْهِ وَ اشْتَرَطَ لَهُ عَلَى نَفْسِهِ فِي إِجَابَتِهِ إِلَى صُلْحِهِ شُرُوطاً كَثِيرَهً وَ عَقَدَ لَهُ عُقُوداً كَانَ فِي الْوَفَاءِ بِهَا مَصَالِحُ شَامِلَهٌ فَلَمْ يَثِقْ بِهِ الْحَسَنُ وَ عَلِمَ بِاحْتِيَالِهِ بِذَلِكَ وَ اغْتِيَالِهِ غَيْرَ أَنَّهُ لَمْ يَجِدْ بُدّاً مِنْ إِجَابَتِهِ إِلَى مَا الْتَمَسَ مِنْهُ مِنْ تَرْكِ الْحَرْبِ وَ إِنْفَاذِ الْهُدْنَهِ لِمَا كَانَ عَلَيْهِ أَصْحَابُهُ مِمَّا وَصَفْنَاهُ مِنْ ضَعْفِ الْبَصَائِرِ فِي حَقِّهِ وَ الْفَسَادِ عَلَيْهِ وَ الْخُلْفِ مِنْهُمْ لَهُ وَ مَا انْطَوَى عَلَيْهِ كَثِيرٌ مِنْهُمْ فِي اسْتِحْلَالِ دَمِهِ وَ تَسْلِيمِهِ إِلَى خَصْمِهِ وَ مَا كَانَ مِنْ خِذْلَانِ ابْنِ عَمِّهِ لَهُ وَ مَصِيرِهِ إِلَى عَدُوِّهِ وَ مَيْلِ الْجُمْهُورِ مِنْهُمْ إِلَى الْعَاجِلَهِ وَ زُهْدِهِمْ فِي الْآجِلَهِ فَتَوَثَّقَ عليه السلام لِنَفْسِهِ مِنْ مُعَاوِيَهَ لِتَوْكِيدِ الْحُجَّهِ عَلَيْهِ وَ الْإِعْذَارِ فِيمَا بَيْنَهُ وَ بَيْنَهُ عِنْدَ اللَّهِ تَعَالَى وَ عِنْدَ كَافَّهِ الْمُسْلِمِينَ وَ اشْتَرَطَ عَلَيْهِ تَرْكَ سَبِّ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام وَ الْعُدُولَ عَنِ الْقُنُوتِ عَلَيْهِ فِي الصَّلَوَاتِ وَ أَنْ يُؤْمِنَ شِيعَتَهُ وَ لَا يَتَعَرَّضَ لِأَحَدٍ مِنْهُمْ بِسُوءٍ

ص: ۴۸

۱- ۱. مسكن- بكسر الكاف- موضع على نهر دجيل قريبا من أوانى عند دير الجاثليق ذكره الخطيب فى تاريخه، و فى هذا المكان قتل عبد الملك بن مروان مصعب بن الزبير و فيه قبر مصعب و إبراهيم بن الأشتر النخعيّ.

وَ یُوصِلَ إِلَی کُلِّ ذِی حَقٍّ حَقَّهُ وَ أَجَابَهُ مُعَاوِیَهُ إِلَی ذَلِکَ کُلِّهِ وَ عَاهَدَ عَلَیْهِ وَ حَلَفَ لَهُ بِالْوَفَاءِ لَهُ.

فَلَمَّا اسْتَتَمَّتِ الْهُدْنَهُ عَلَی ذَلِکَ سَارَ مُعَاوِیَهُ حَتَّی نَزَلَ بِالنُّخَیْلَهِ وَ کَانَ ذَلِکَ الْیَوْمُ یَوْمَ الْجُمُعَهِ فَصَلَّی بِالنَّاسِ ضُحَی النَّهَارِ فَخَطَبَهُمْ وَ قَالَ فِی خُطْبَتِهِ إِنِّی وَ اللَّهِ مَا قَاتَلْتُکُمْ لِتُصَلُّوا وَ لَا لِتَصُومُوا وَ لَا لِتَحُجُّوا وَ لَا لِتُزَکُّوا إِنَّکُمْ لَتَفْعَلُونَ ذَلِکَ وَ لَکِنِّی قَاتَلْتُکُمْ لِأَتَأَمَّرَ عَلَیْکُمْ وَ قَدْ أَعْطَانِی اللَّهُ ذَلِکَ وَ أَنْتُمْ لَهُ کَارِهُونَ أَلَا وَ إِنِّی کُنْتُ مَنَّیْتُ الْحَسَنَ وَ أَعْطَیْتُهُ أَشْیَاءَ وَ جَمِیعُهَا تَحْتَ قَدَمَیَّ لَا أَفِی بِشَیْ ءٍ مِنْهَا لَهُ.

ثُمَّ سَارَ حَتَّی دَخَلَ الْکُوفَهَ فَأَقَامَ بِهَا أَیَّاماً فَلَمَّا اسْتَتَمَّتِ الْبَیْعَهُ لَهُ مِنْ أَهْلِهَا صَعِدَ الْمِنْبَرَ فَخَطَبَ النَّاسَ وَ ذَکَرَ أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام وَ نَالَ مِنْهُ وَ نَالَ مِنَ الْحَسَنِ علیه السلام مَا نَالَ وَ کَانَ الْحَسَنُ وَ الْحُسَیْنُ علیهما السلام حَاضِرَیْنِ فَقَامَ الْحُسَیْنُ علیه السلام لِیَرُدَّ عَلَیْهِ فَأَخَذَ بِیَدِهِ الْحَسَنُ علیه السلام فَأَجْلَسَهُ ثُمَّ قَامَ فَقَالَ أَیُّهَا الذَّاکِرُ عَلِیّاً أَنَا الْحَسَنُ وَ أَبِی عَلِیٌّ وَ أَنْتَ مُعَاوِیَهُ وَ أَبُوکَ صَخْرٌ وَ أُمِّی فَاطِمَهُ وَ أُمُّکَ هِنْدٌ وَ جَدِّی رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه وآله وَ جَدُّکَ حَرْبٌ وَ جَدَّتِی خَدِیجَهُ وَ جَدَّتُکَ قُتَیْلَهُ فَلَعَنَ اللَّهُ أَخْمَلَنَا ذِکْراً وَ أَلْأَمَنَا حَسَباً وَ شَرَّنَا قَدَماً وَ أَقْدَمَنَا کُفْراً وَ نِفَاقاً فَقَالَتْ طَوَائِفُ مِنْ أَهْلِ الْمَسْجِدِ آمِینَ آمِینَ (۱).

**[ترجمه]ارشاد: هنگامی که معاویه از رحلت حضرت علی علیه السّلام و بیعت مردم با امام حسن علیه السّلام آگاه شد، مردی از قبیله حمیر را به سوی کوفه و شخصی از قبیله بنی قین را به عنوان جاسوس به بصره فرستاد تا اوضاع آنجا را برایش بنویسند و بر علیه امام حسن علیه السّلام فعالیت کنند. وقتی امام حسن علیه السّلام از این جریان آگاه شد دستور داد تا مرد حمیری را که نزد شخص حجامی بود از کوفه خارج کنند و گردنش را بزنند. برای حاکم بصره هم نوشت که آن مرد قینی را خارج کرده و گردن بزنند.

سپس امام حسن برای معاویه نوشت: تو دسیسه می کنی و افرادی را به قصد فریب و ترور، و جاسوسانی را به قصد جاسوسی می فرستی. گویا مشتاق جنگ هستی!؟ من در این باره شک ندارم، اگر خدا بخواهد دچار آن خواهی شد. شنیدم تو به چیزی که هیچ شخص عاقلی به آن خوشنود نمی شود خوشنود شده ای، مثل تو در این باره همان طور است که شاعر گفته:

به آنکه که خلاف روش گذشتگان را می طلبد بگو، آماده باش برای خانه آخرت، گویا که نزدیک است جرعه مرگ را بنوشی.

ما و آن افرادی از ما که طعمه مرگ شده اند، نظیر آن شخصی هستیم که می رود و شب در خوابگاه می خوابد تا صبح کوچ کند.

معاویه در جواب نامه امام چیزی نوشت که ما نیازی به بیان آن نداریم. پس از این جریان، بین امام حسن علیه السّلام و معاویه نامه نگاری هایی صورت گرفت. استدلال های امام حسن و لیاقت ایشان برای مقام خلافت و غصب حق حضرت علی علیه السّلام توسط گذشتگان و ظلمی که در حق مقام پسر عموی پیامبر کردند و بر آن استقرار یافتند، موضوعاتی هستند که شرح آن ها به طول می انجامد.

سپس معاویه برای غلبه بر عراق به سمت آنجا حرکت کرد. هنگامی که وی به پل منبج - ۱. منبج بر وزن مجلس سرزمینی در

شام است، گفته شده اولین کسی که آن را بنا کرد کسری بود در زمانی که بر شام غلبه یافت. فاصله این پل تا حلب ده فرسخ است. - رسید، امام حسن علیه السّلام هم حرکت نمود و به حجر بن عدی دستور داد تا فرمانداران را برای جنگ آماده، و مردم را برای جهاد مهیا کند. ابتدا مردم اهمال و کندی نمودند، اما بعداً با اکراه حرکت کردند. همه نوع افرادی با آن بزرگوار بودند؛ گروهی از ایشان شیعه آن حضرت و شیعه پدرش بودند. برخی از آن ها خوارج بودند که می خواستند به هر نحوی که شده با معاویه بجنگند. بعضی از آن ها فتنه جو و خواهان غنیمت بودند. عده دیگر شکاک، و گروهی از ایشان دارای عصبیت قومی و تابع رؤسای قبایل خود بودند که دین خاصی نداشتند.

امام حسن علیه السّلام حرکت کرد تا اینکه وارد روستای حمام عمر شد، آنگاه به سمت دیر کعب رفت و در ساباط در نزدیکی پل متوقف شد و شب را در آنجا به سر برد.

هنگام صبح امام حسن علیه السّلام تصمیم گرفت یاران خود را بیازماید، و دریابد که تا چه اندازه مطیع او هستند تا بدین طریق دوستان خود را از دشمنانش تشخیص دهد و هنگام رویارویی با معاویه و اهل شام، بصیر و آگاه باشد. به همین خاطر دستور داد تا در بین مردم ندا سر دهند که همه جمع شوند. هنگامی که مردم جمع شدند امام حسن علیه السّلام بر فراز منبر رفت و فرمود: همان طور که هر ستایش کننده ای خدا را سپاس می گوید، ستایش مخصوص خدا است. همان طور که هر شهادت دهنده ای شهادت می دهد، من هم شهادت می دهم که خدا یکی است و گواهی می دهم حضرت محمّد صلّی اللّه علیه و آله و سلّم بنده و فرستاده خدا است که وی را به حق برای بشارت دادن به مردم فرستاده و او را برای وحی خویش امین دانسته است، درود خدا بر او و آل او باد.

اما بعد، من امیدوارم که به حمد و منت خدا صبح کرده باشم، و ناصح ترین مردم برای خلق خدا باشم، و کینه مسلمانی را در دل نداشته باشم، و خواهان بدی و دردسر برای هیچ مسلمانی نباشم. آگاه باشید! آنچه از اتفاق و اجتماع مردم نمی پسندید، برای شما بهتر از تفرقه و جدایی است که دوست دارید، بدانید من خیر شما را بهتر از خود شما می دانم، پس با دستور من مخالفت نکنید و نظر مرا پس نزنید. خدا من و شما را بیامرزد و به راهی که محبت و خوشنودی او در آن است هدایت کند .

گفت: مردم به یکدیگر نگاه کردند و گفتند: منظور امام از سخنانی که می گوید چیست؟ گفتند: ما گمان می کنیم می خواهد با معاویه صلح و مقام خلافت را به او تسلیم کند. آنگاه گفتند: به خدا قسم این مرد کافر شده است، سپس به خیمه های آن حضرت هجوم آورده و اموال وی را غارت کردند و حتی سجاده او را از زیر پایش کشیدند. سپس عبد الرحمن ابن عبد اللّه بن جعال ازدی برجست و ردای امام حسن علیه السّلام را از دوش آن حضرت کشید و آن بزرگوار در حالی که شمشیر خود را حمایل داشت، بدون ردا نشسته بود. سپس امام دستور داد اسبش را بیاورند و سوار شد. گروهی از شیعیان و یاران مخصوص آن حضرت در اطرافش جمع شدند و مانع افرادی شدند که نسبت به امام سوء قصد داشتند. سپس فرمود: قبیله ربیعه و همدان را نزد من بیاورید. وقتی ایشان آمدند، در اطراف آن بزرگوار جمع شدند و مردم را پراکنده نمودند. امام در حالی حرکت نمود که غیر از آن دو قبیله، در مورد مابقی آنان نگران بود.

هنگامی که امام از تاریکی ساباط مدائن عبور کرد، مردی از بنی اسد که به او جراح بن سنان می گفتند بر سر راه آن بزرگوار آمد و در حالی که خنجری در دست داشت، افسار اسب امام را گرفت. گفت: اللّه اکبر ای حسن! همان طور که پدرت پیش

از این کافر شد، تو نیز کافر شدی. آنگاه با خنجری که در دست داشت آن چنان به ران آن حضرت زد که آن را شکافت و به استخوان رسید. امام حسن علیه السّلام دست به گردن آن ملعون انداخت و هر دو روی زمین افتادند. آنگاه مردی از شیعیان امام حسن علیه السّلام که نام او عبد اللّه بن خطل طائی بود، بر جست و آن خنجر را از دست آن شخص گرفت و با همان خنجر شکم وی را پاره کرد. مرد دیگری از شیعیان آن حضرت که نامش ظبیان بن عماره بود، روی بدن آن ملعون افتاد و بینی وی را قطع کرد، آن ملعون پس از این جریان هلاک شد. شخص دیگری که با آن ملعون بود، گرفته و کشته شد.

سپس حضرت امام حسن را روی یک تخت نهادند و به مدائن آوردند و به خانه سعد بن مسعود ثقفی که عامل حضرت علی علیه السّلام بود بردند، امام هم وی را بر همان مقام گماشت. آنگاه امام علیه السّلام مشغول معالجه زخم خود شد .

گروهی از رؤسای قبایل مخفیانه برای معاویه نوشتند: ما مطیع تو هستیم، زودتر به نزد ما بیا. آنان به معاویه ضمانت دادند که هر گاه نزدیک لشکر امام حسن علیه السّلام شوند آن حضرت را دستگیر و به معاویه تسلیم کنند، یا اینکه امام را غافلگیر کرده و بکشند. این مطلب به گوش امام حسن علیه السّلام رسید. سپس نامه قیس بن سعد رسید که امام او را با عبید اللّه بن عباس از کوفه برای جلوگیری از معاویه، که مبادا به عراق بیاید، فرستاده بود و او را امیر لشکر قرار داده بود و فرموده بود: اگر برای تو اتفاقی افتاد، قیس بن سعد امیر باشد.

مضمون نامه قیس بن سعد این بود که آنان در قریه ای که آن را حبونیه می گفتند و مقابل مسکن بود، بر معاویه وارد شدند. معاویه شخصی را نزد عبید اللّه بن عباس فرستاد و او را به جانب خود دعوت نمود و ضمانت داد که مبلغ هزار هزار درهم به وی رشوه دهد، نصف این مبلغ را نقد و نصف دیگر آن را موقعی که داخل کوفه شود. عبید اللّه با یاران مخصوص خود شبانه به لشگر معاویه پیوست. هنگامی که صبح شد، مردم امیر لشکر را نیافتند. قیس بن سعد با آنان نماز خواند و به امور ایشان رسیدگی نمود.

پس از این جریان، امام حسن علیه السّلام بیش از پیش مطمئن شد که آن گروه وی را تنها گذاشتند، و نیت های آنان فاسد شده که به امام ناسزا گفته و او را تکفیر می کنند، ریختن خونش را حلال دانسته و اموال آن حضرت را غارت می کنند. سپس متوجه شد که غیر از شیعیان پدرش و شیعیان خودش کسی با او باقی نمانده که از خطر آنان در امان باشد. یاران واقعی آن بزرگوار هم قادر نبودند در مقابل لشکریان شام قیام کنند.

پس از این اوضاع بود که معاویه نامه ای به قصد صلح و سازش برای امام حسن علیه السّلام نوشت و نامه هایی را که یاران امام حسن برای معاویه نوشته بودند، مبنی بر اینکه ما امام حسن را ناگهانی می کشیم یا اینکه وی را به تو تحویل می دهیم، برای امام علیه السّلام فرستاد. معاویه در آن نامه شروطی را برای خود تعیین کرده بود که اگر صلح و سازشی شود به آن ها عمل کند و عمل کردن به این شروط، مصلحت عموم را در پی داشت. ولی امام حسن علیه السّلام به سخن معاویه اطمینان پیدا نکرد، زیرا می دانست منظور معاویه مکر و حیله است و در عین حال چاره ای نداشت جز اینکه پیشنهاد معاویه را بپذیرد، زیرا درخواست معاویه ترک جنگ و ایجاد صلح و سازش بود. از طرفی، یاران آن بزرگوار چنان که قبلا شرح دادیم نسبت به ایشان بصیرت نداشته، و قصد فساد و مخالفت با امام را داشتند. بیشتر آن ها ریختن خون آن حضرت را حلال دانسته و می خواستند او را به دشمن یعنی معاویه تسلیم کنند. از طرف دیگر، پسر عمویش عبید اللّه نیز وی را تنها گذاشت و به جانب

دشمن آن بزرگوار رفت. اکثر آن مردم نسبت به دنیا تمایل داشته و به آخرت بی میل بودند.

لذا امام حسن علیه السّلام برای اطمینان خویش و برای اینکه در برابر خود و خداوند و عموم مسلمانان عذری داشته باشد، پیمان محکمی از معاویه گرفت و با او شرط کرد که به علی علیه السّلام ناسزا نگوید، بدگویی از ایشان را در قنوت نماز ترک کند، شیعیان امام حسن در امان باشند، اذیت و آزاری به احدی از ایشان نرسد و هر حقی به حق دار برسد. معاویه تمامی این شروط را پذیرفت، تعهد کرد و برای امام حسن قسم خورد که به آن شروط عمل کند.

هنگامی که صلح و سازش خاتمه یافت، معاویه حرکت کرد و در روز جمعه وارد نخیله شد، پس از اینکه با مردم نماز خواند مشغول سخنرانی گردید و گفت: به خدا قسم من با شما نجنگیدم که نماز بخوانید، یا روزه بگیرید یا حج به جا آورید، یا زکات بدهید، زیرا خودتان این اعمال را انجام می دهید. من با شما جنگیدم که بر شما فرمانروایی کنم، خدا این مقام را به من عطا کرد، در صورتی که شما اکراه داشتید. آگاه باشید، من حسن را با وعده هایی که به او دادم، در انتظار آرزو هایی گذاشتم. اکنون تمامی آن وعده ها و شروط را پایمال می کنم و به هیچ کدام از آن ها وفا نخواهم کرد.

سپس معاویه به سمت کوفه رفت و چند روزی در آنجا اقامت کرد. هنگامی که بیعت اهل کوفه با وی خاتمه یافت بر فراز منبر رفت و پس از اینکه سخنرانی نمود، سخنانی ناروا درباره حضرت علی علی السّلام و امام حسن علیهما السّلام گفت. امام حسن و امام حسین علیهما السلام در آن مجلس حضور داشتند .

امام حسین علیه السّلام برخاست تا جواب معاویه را بدهد، ولی امام حسن علیه السّلام دست او را گرفت و او را نشانید. آنگاه خود برخاست و فرمود: ای کسی که از علی نام بردی، من حسن هستم و پدرم علی است. تو معاویه ای و پدرت صخر می باشد. مادر من فاطمه زهرا سلام الله علیها و مادر تو هند است. جد من پیامبر اسلام صلّی اللّه علیه و آله و جد تو حرب است. جده من خدیجه کبرا و جده تو قتیله است. خدا لعنت کند آن کسی را که شهرتش پلیدتر و حسب و نسبش پست تر است، شر و فتنه او سابقه دار و از لحاظ کفر و نفاق قدیمی تر است! طوایفی از اهل مسجد گفتند: آمین آمین - ۱. ارشاد : ص ۱۷۰- ۱۷۳ - !

**[ترجمه]

توضیح

قوله فکأن قد أی فکأن قد نزلت أو جاءت و حذف مدخول قد شائع قوله و بیده مغول فی بعض النسخ بالغین المعجمه قال الفیروزآبادی المغول کمنبر حدیده تجعل فی السوط فیکون لها غلاف و شبه مشمل إلا أنه أدق و أطول منه و نصل طویل أو سیف دقیق له قفا واسم و فی بعضها بالمهمله و هی حدیده ینقر بها الجبال و الخضخضه التحریک و الفتک أن یأتی الرجل صاحبه و هو

١ - ١. الإرشاد ص ١٧٠- ١٧٣. و رواه أبو الفرج فى مقاتل الطالبيين عن ابى عبيد عن يحيى بن معين، و بعد ما أتى على آخر الخبر من قوله فقال طوائف من أهل المسجد آمين. قال فقال يحيى بن معين و نحن نقول آمين، قال أبو عبيد و نحن أيضا نقول آمين قال أبو الفرج و أنا أقول آمين قلت و أنا أيضا أقول: آمين.

غار غافل حتی يشد عليه فيقتله.

أقول: وَ قَالَ عَبْدُ الْحَمِيدِ بْنُ أَبِی الْحَدِيدِ: لَمَّا سَارَ مُعَاوِيَهُ قَاصِداً إِلَی الْعِرَاقِ وَ بَلَغَ جِسْرَ مَنْبِجٍ نَادَی الْمُنَادِی الصَّلَاهَ جَامِعَهً فَلَمَّا اجْتَمَعُوا خَرَجَ الْحَسَنُ عليه السلام فَصَعِدَ الْمِنْبَرَ فَحَمِدَ اللَّهَ وَ أَثْنَی عَلَيْهِ ثُمَّ قَالَ أَمَّا بَعْدُ فَإِنَّ اللَّهَ كَتَبَ الْجِهَادَ عَلَی خَلْقِهِ وَ سَمَّاهُ كَرْهاً ثُمَّ قَالَ لِأَهْلِ الْجِهَادِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اصْبِرُوا إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ (۱) فَلَسْتُمْ أَيُّهَا النَّاسُ نَائِلِينَ مَا تُحِبُّونَ إِلَّا بِالصَّبْرِ عَلَی مَا تَكْرَهُونَ إِنَّهُ بَلَغَنِی أَنَّ مُعَاوِيَهَ بَلَغَهُ أَنَّا كُنَّا أَزْمَعْنَا عَلَی الْمَسِيرِ إِلَيْهِ فَتَحَرَّكَ لِذَلِكَ فَاخْرُجُوا رَحِمَكُمُ اللَّهُ إِلَی مُعَسْكَرِكُمْ بِالنُّخَيْلَهِ حَتَّی نَنْظُرَ وَ تَنْظُرُونَ وَ نَرَی وَ تَرَوْنَ قَالَ وَ إِنَّهُ فِی كَلَامِهِ لَيَتَخَوَّفُ خِذْلَانَ النَّاسِ لَهُ.

قَالَ فَسَكَتُوا فَمَا تَكَلَّمَ مِنْهُمْ أَحَدٌ وَ لَا أَجَابَهُ بِحَرْفٍ فَلَمَّا رَأَی ذَلِكَ عَدِیُّ بْنُ حَاتِمٍ قَامَ فَقَالَ أَنَا ابْنُ حَاتِمٍ سُبْحَانَ اللَّهِ مَا أَقْبَحَ هَذَا الْمَقَامَ أَ لَا تُجِيبُونَ إِمَامَكُمْ وَ ابْنَ بِنْتِ نَبِيِّكُمْ أَيْنَ خُطَبَاءُ مِصْرَ الَّذِينَ أَلْسِنَتُهُمْ كَالْمَخَارِيقِ فِی الدَّعَهِ فَإِذَا جَدَّ الْجِدُّ فَرَوَّاغُونَ كَالثَّعَالِبِ أَ مَا تَخَافُونَ مَقْتَ اللَّهِ وَ لَا عَنَتَهَا وَ عَارَهَا.

ثُمَّ اسْتَقْبَلَ الْحَسَنَ عليه السلام بِوَجْهِهِ فَقَالَ أَصَابَ اللَّهُ بِكَ الْمَرَاشِدَ وَ جَنَّبَكَ الْمَكَارِهَ وَ وَفَّقَكَ لِمَا يُحْمَدُ وِرْدُهُ وَ صَدْرُهُ وَ قَدْ سَمِعْنَا مَقَالَتَكَ وَ انْتَهَيْنَا إِلَی أَمْرِكَ وَ سَمِعْنَا لَكَ وَ أَطَعْنَاكَ فِيمَا قُلْتَ وَ رَأَيْتَ وَ هَذَا وَجْهِی إِلَی مُعَسْكَرِنَا فَمَنْ أَحَبَّ أَنْ يُوَافِیَ فَلْيُوَافِ.

ثُمَّ مَضَی لِوَجْهِهِ فَخَرَجَ مِنَ الْمَسْجِدِ وَ دَابَّتُهُ بِالْبَابِ فَرَكِبَهَا وَ مَضَی إِلَی النُّخَيْلَهِ وَ أَمَرَ غُلَامَهُ أَنْ يَلْحَقَهُ بِمَا يُصْلِحُهُ فَكَانَ عَدِیٌّ أَوَّلَ النَّاسِ عَسْكَراً.

ثُمَّ قَامَ قَيْسُ بْنُ عُبَادَهَ الْأَنْصَارِیُّ وَ مَعْقِلُ بْنُ قَيْسٍ الرِّيَاحِیُّ وَ زِيَادُ بْنُ حَصْفَهَ التَّيْمِیُّ فَأَنَّبُوا النَّاسَ وَ لَامُوهُمْ وَ حَرَّضُوهُمْ وَ كَلَّمُوا الْحَسَنَ عليه السلام بِمِثْلِ كَلَامِ عَدِیِّ بْنِ حَاتِمٍ فِی الْإِجَابَهِ وَ الْقَبُولِ فَقَالَ لَهُمُ الْحَسَنُ عليه السلام صَدَقْتُمْ رَحِمَكُمُ اللَّهُ مَا زِلْتُ أَعْرِفُكُمْ بِصِدْقِ النِّيَّهِ وَ الْوَفَاءِ وَ الْقَبُولِ وَ الْمَوَدَّهِ الصَّحِيحَهِ فَجَزَاكُمُ اللَّهُ خَيْراً

۱- ۱. الأنفال: ۴۶.

ثُمَّ نَزَلَ وَ خَرَجَ النَّاسُ وَ عَسْكَرُوا وَ نَشِطُوا لِلْخُرُوجِ وَ خَرَجَ الْحَسَنُ علیه السلام إِلَى الْمُعَسْكَرِ وَ اسْتَخْلَفَ عَلَى الْكُوفَهِ الْمُغِيرَهَ بْنَ نَوْفَلِ بْنِ الْحَارِثِ وَ أَمَرَهُ بِاسْتِحْثَاثِ النَّاسِ عَلَى اللُّحُوقِ إِلَيْهِ وَ سَارَ الْحَسَنُ علیه السلام فِی عَسْكَرٍ عَظِيمٍ حَتَّى نَزَلَ دَيْرَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ فَأَقَامَ بِهِ ثَلَاثاً حَتَّى اجْتَمَعَ النَّاسُ.

ثُمَّ دَعَا عُبَيْدَ اللَّهِ بْنَ الْعَبَّاسِ فَقَالَ لَهُ يَا ابْنَ عَمِّ إِنِّی بَاعِثٌ مَعَكَ اثْنَیْ عَشَرَ أَلْفاً مِنْ فُرْسَانِ الْعَرَبِ وَ قُرَّاءِ الْمِصْرِ الرَّجُلُ مِنْهُمْ يَزِيدُ الْكَتِيبَهَ فَسِرْ بِهِمْ وَ أَلِنْ لَهُمْ جَانِبَكَ وَ ابْسُطْ لَهُمْ وَجْهَكَ وَ افْرُشْ لَهُمْ جَنَاحَكَ وَ أَدْنِهِمْ مِنْ مَجْلِسِكَ فَإِنَّهُمْ بَقِيَّهُ ثِقَاتِ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ علیه السلام وَ سِرْ بِهِمْ عَلَى شَطِّ الْفُرَاتِ حَتَّى تَقْطَعَ بِهِمُ الْفُرَاتَ حَتَّى تَسِيرَ بِمَسْكِنَ ثُمَّ امْضِ حَتَّى تَسْتَقْبِلَ بِهِمْ مُعَاوِيَهَ فَإِنْ أَنْتَ لَقِيتَهُ فَاحْتَبِسْهُ حَتَّى آتِيَكَ فَإِنِّی عَلَى أَثَرِكَ وَشِيكاً وَ لْيَكُنْ خَبَرُكَ عِنْدِی كُلَّ يَوْمٍ وَ شَاوِرْ هَذَيْنِ يَعْنِی قَيْسَ بْنَ سَعْدٍ وَ سَعِيدَ بْنَ قَيْسٍ وَ إِذَا لَقِيتَ مُعَاوِيَهَ فَلَا تُقَاتِلْهُ حَتَّى يُقَاتِلَكَ فَإِنْ فَعَلَ فَقَاتِلْهُ فَإِنْ أُصِبْتَ فَقَيْسُ بْنُ سَعْدٍ عَلَى النَّاسِ فَإِنْ أُصِيبَ فَسَعِيدُ بْنُ قَيْسٍ عَلَى النَّاسِ.

فَسَارَ عُبَيْدُ اللَّهِ حَتَّى انْتَهَى إِلَى شِينْوَرَ حَتَّى خَرَجَ إِلَى شَاهِی ثُمَّ لَزِمَ الْفُرَاتَ وَ الْفَلُّوجَهَ حَتَّى أَتَى مَسْكِنَ وَ أَخَذَ الْحَسَنُ عَلَى حَمَّامِ عُمَرَ حَتَّى أَتَى دَيْرَ كَعْبٍ ثُمَّ بَكَّرَ فَنَزَلَ سَابَاطَ دُونَ الْقَنْطَرَهِ. أقول ثم ذكر ما جرى عليه صلوات الله عليه هناك و قد مر ذكره ثم قال.

فأما معاويه فإنه وافى حتى نزل فى قريه يقال له الحبونيه و أقبل عبيد الله بن العباس حتى نزل بإزائه فلما كان من غد وجه معاويه إلى عبيد الله أن الحسن قد راسلنى فى الصلح و هو مسلم الأمر إلى فإن دخلت فى طاعتى الآن كنت متبوعا و إلا دخلت و أنت تابع و لك إن جئتنى الآن أن أعطيك ألف ألف درهم أعجل لك فى هذا الوقت نصفها و إذا دخلت الكوفه النصف الآخر.

فانسل عبيد الله ليلا فدخل عسكر معاويه فوفى له بما وعده و أصبح الناس

ص: ۵۱

ينتظرونه أن يخرج فيصلی بهم فلم يخرج حتی أصبحوا فطلبوه فلم يجدوه فصلی بهم قيس بن سعد بن عباده ثم خطبهم فثبتهم و ذکر عبيد الله فنال منه ثم أمرهم بالصبر و النهوض إلی العدو فأجابوه بالطاعه و قالوا له انهض بنا إلی عدونا علی اسم الله فنهض بهم.

و خرج إليهم بسر بن أرطاه فصاحوا إلی أهل العراق ويحكم هذا أميركم عندنا قد بايع و إمامكم الحسن قد صالح فعلام تقتلون أنفسكم فقال لهم قيس بن سعد اختاروا إحدی اثنتين إما القتال مع غير إمام و إما أن تبايعوا بيعه ضلال قالوا بل نقاتل بلا إمام فخرجوا فضربوا أهل الشام حتی ردوهم إلی مصافهم.

و کتب معاويه إلی قيس بن سعد يدعوه و يمنيه فکتب إليه قيس لا و الله لا تلقانی أبدا إلا بينی و بينک الرمح فکتب إليه معاويه لما يئس منه أما بعد فإنک يهودی ابن يهودی تشقی نفسک و تقتلها فيما ليس لک فإن ظهر أحب الفريقين إليک نبذک و عزلک و إن ظهر أبغضهما إليک نکل بک و قتلك و قد کان أبوک أوتر غير قوسه و رمی غير غرضه فخذله قومه و أدرکه يومه فمات بحوران طريدا غريبا و السلام.

فکتب إليه قيس بن سعد أما بعد فإنما أنت وثن ابن وثن دخلت فی الإسلام کرها و أقمت فيه فرقا و خرجت منه طوعا و لم يجعل الله لک فيه نصيبا لم يقدم إسلامک و لم يحدث نفاقک و لم تزل حربا لله و لرسوله و حزبا من أحزاب المشرکين و عدوا لله و نبيه و المؤمنين من عباده و ذکرت أبی فلعمری ما أوتر إلا قوسه و لا رمی إلا غرضه فشغب عليه من لا يشق غباره و لا يبلغ کعبه و زعمت أنی يهودی ابن يهودی و قد علمت و علم الناس إنی و أبی أعداء الدين الذی خرجت منه و أنصار الدين الذی دخلت فيه و صرت إليه و السلام.

فلما قرأ معاويه کتابه غاظه و أراد إجابته فقال له عمرو مهلا فإنک إن کاتبته أجابک بأشد من هذا و إن ترکته دخل فيما دخل فيه الناس فأمسک عنه و بعث معاويه عبد الله بن عامر و عبد الرحمن بن سمره إلی الحسن عليه السلام للصلح فدعواه

إليه و زهـداه فی الأمر و أعطياه ما شـرط له معاويه و أن لا يتبع أحـد بما مضـی و لا ينال أحـد من شـيعه علی بمكروه و لا يذكر علی إلا بخير و أشياء اشترطها الحسن فأجاب إلی ذلک و انصرف قيس بن سعد فيمن معه إلی الكوفه.

ثم قـال و روی الأـعمش عن عمرو بن مره عن سـعيد بن سويـد قال: صـلی بنا معاويه بالنخيله الجمعه فخطب ثم قال إنی و الله ما قاتلتكم لتصلوا و لا لتصوموا و لا لتحجوا و لا لتزكوا إنكم لتفعلون ذلک إنما قاتلتكم لأتأمر عليكم و قد أعطانی الله ذلک و أنتم كارهون.

قال فكان عبد الرحمن بن شريک إذا حدث بذلک يقول هذا و الله هو التهتک.

قال أبو الفرج: و دخل معاويه الكوفه بعـد فراغه من خطبته بالنخيله بين يـديه خالـد بن عرفطه و معه حبيب بن حمار يحمل رايته فلما صار بالكوفه دخل المسجد من باب الفيل و اجتمع الناس إليه.

قَـالَ أَبُـو الْفَرَجِ فَحَـدَّثَنِی أَبُـو عَبْـدِ اللَّهِ الصَّيْرَفِیُّ وَ أَحْمَـدُ بْنُ عُبَيْـدِ اللَّهِ بْنِ عَمَّارٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِیِّ بْنِ خَلَفٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرٍو الرَّازِیِّ عَنْ مَالِکِ بْنِ سَـعِيدٍ(۱) عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْـدِ اللَّهِ اللَّيْثِیِّ عَنْ عَطَـاءِ بْنِ السَّائِبِ عَنْ أَبِيهِ قَـالَ: بَيْنَمَـا عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَـالِبٍ عليه السـلام عَلَی مِنْبَرِ الْكُوفَهِ إِذْ دَخَلَ رَجُلٌ فَقَالَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ مَاتَ خَالِـدُ بْنُ عُرْفُطَهَ فَقَالَ لَا وَ اللَّهِ مَا مَاتَ وَ لَا يَمُوتُ حَتَّی يَـدْخُلَ مِنْ بَـابِ الْمَسْـجِدِ وَ أَشَارَ إِلَی بَابِ الْفِيلِ وَ مَعَهُ رَايَهُ ضَـلَالَهٍ يَحْمِلُهَا حَبِيبُ بْنُ حَمَّارٍ قَالَ فَوَثَبَ إِلَيْهِ رَجُلٌ فَقَالَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ أَنَا حَبِيبُ بْنُ حَمَّارٍ وَ أَنَا لَکَ شِيعَهٌ فَقَالَ فَإِنَّهُ كَمَا أَقُولُ قَالَ فَوَ اللَّهِ لَقَدْ قَدِمَ خَالِدُ بْنُ عُرْفُطَهَ عَلَی مُقَدِّمَهِ مُعَاوِيَهَ يَحْمِلُ رَايَتَهُ حَبِيبُ بْنُ حَمَّارٍ.

قَالَ أَبُو الْفَرَجِ وَ قَالَ مَالِكُ بْنُ سَعِيدٍ وَ حَدَّثَنِی الْأَعْمَشُ بِهَذَا الْحَدِيثِ فَقَالَ حَدَّثَنِی صَاحِبُ هَذِهِ الدَّارِ وَ أَشَارَ إِلَی دَارِ السَّائِبِ أَبِی عَطَا أَنَّهُ سَمِعَ عَلِيّاً عليه السلام يَقُولُ هَذَا.

۱- ۱. فی المقاتل ص ۴۹(ط نجف) مالک بن شعير.

قال أبو الفرج: فلما تم الصلح بين الحسن و معاويه أرسل إلى قيس بن سعد يدعوه إلى البيعه فجاء و كان رجلا طوالا يركب الفرس المشرف و رجلاه يخطان فی الأرض و ما فی وجهه طاقه شعر و كان يسمى خصى الأنصار فلما أرادوا إدخاله إليه قال حلفت أن لا ألقاه إلا و بينی و بينه الرمح أو السيف فأمر معاويه برمح و بسيف فوضعا بينه و بينه ليبر يمينه.

قال أبو الفرج و قد روى: أن الحسن لما صالح معاويه اعتزل قيس بن سعد فی أربعه آلاف و أبى أن يبايع فلما بايع الحسن أدخل قيس ليبايع فأقبل على الحسن فقال أ فی حل أنا من بيعتك قال نعم فألقى له كرسی و جلس معاويه على سريره و الحسن معه فقال له معاويه أ نبايع يا قيس قال نعم و وضع يده على فخذه و لم يمدها إلى معاويه فحنى معاويه على سريره (۱)

و أكب على قيس حتى مسح يده على يده و ما رفع قيس إليه يده.

**[ترجمه]عبارت: «فكأن قد» در اصل فكأن قد نزلت أو جاءت است، يعنى گويا آمده است. حذف فعلى كه قد بر آن وارد شده شايع است. عبارت «و بيده مغول» در بعضى از نسخه ها با غين آمده است، فيروزآبادى گفته است: مغول بر وزن منبر، آهنى است كه آن را در شلاق قرار می دهند و داراى غلاف است، مغول شبيه خنجر است، فقط از آن ظريف تر و طول آن بيشتر است يا شمشير ظريفی است كه پشت دارد و در برخی از نسخه ها معول است با عين و اين آهنی است كه كوه ها را با آن می كنند. «الخضخضه» يعنی تحريک كردن. و «الفتك» يعنی فرد به سراغ شخص برود در حالی كه آن فرد غافل است، سپس او را گرفته و بكشد.

مؤلف: عبد الحميد بن ابی الحديد می گويد: هنگامی كه معاويه به قصد عراق حركت كرد و به پل منبج رسيد، منادی ندا داد كه مردم جمع شوند. وقتی مردم جمع شدند امام حسن عليه السّلام آمد و پس از اينكه بر فراز منبر رفت و حمد و ثنای خدای را به جا آورد فرمود: خدا جهاد را بر خلق خود واجب نموده ولی مردم از آن اكراه دارند، آنگاه به مؤمنينی كه اهل جهاد بودند فرمود: «إصبروا إنّ الله مع الصابرين» - ۲. انفال/ ۴۶ - ،

«صابر باشيد چرا كه خدا با صابران است.» ای مردم! شما به آنچه كه دوست داريد نمی رسيد، مگر هنگامی كه در مقابل آنچه اكراه داريد صبور باشيد. من شنيده ام كه به معاويه خبر رسيده است: ما به سرعت به سوی وی حركت كرده ايم، او نيز به حركت در آمده. خدا شما را رحمت كند، به سوی لشكرگاه خودتان كه نخيله است برويد تا باهم تبادل نظر كنيم. گفته شده: امام عليه السّلام در همان حال كه سخنرانی می كرد اين بيم را داشت كه مردم او را تنها بگذارند.

پس همگی ساكت شدند و احدی با امام سخنی نگفت و جوابی نداد. وقتی عدی بن حاتم با اين صحنه مواجه شد برخاست و گفت: من عدی بن حاتم هستم، سبحان اللّه! چقدر زشت است كه شما جواب امام و پسر دختر پيامبر خود را نمی دهيد. كجايند خطبای مصر كه زبان هاشان در موقع امنيت تيز و تند بود، اما وقتی كار مشكل می شد نظير روباه ها می شدند! آيا از خشم خدا و عذاب او نمی ترسيد؟

آنگاه متوجه امام حسن شد و گفت، خدا تو را در هنگام هدايت نمودن موفق بدارد و ناراحتی ها را از تو برطرف نمايد. خدا تو را در ابتدا و انتهای هر كاری موفق نمايد. ما سخنان تو را شنيديم، و متوجه امر تو شديم، ما سخن تو را گوش می كنيم و

در باره هر چه بگویی و هر نظریه ای که بدهی مطیع تو خواهیم بود. اکنون من متوجه لشکرگاه می شوم، هر کسی که مایل باشد در آنجا نزد من آید، بیاید.

سپس عدی برخاست و از مسجد خارج شد و بر مرکب خود که بر در مسجد بود سوار شد و به سوی نخیله رفت و به غلام خویش گفت: وسایل مسافرت او را آماده کند. عدی اولین کسی بود که به لشکرگاه رفت.

پس از عدی بن حاتم، قیس بن عباده انصاری و معقل بن قیس ریاحی و زیاد بن حفصه تمیمی برخاستند و مردم را مورد سرزنش و ملامت قرار دادند و آنان را به جنگ تشویق کردند. آنگاه به امام حسن علیه السّلام همان سخنانی را گفتند که عدی بن حاتم گفت و مردم را به اجابت و قبول امر امام وادار کردند. امام حسن به ایشان فرمود: راست گفتید، رحمت خدا بر شما باد! من همیشه شما را به صدق نیت، وفاداری، قبول امر خدا و مودت و دوستی صحیح می شناختم. خدا به شما جزای خیر عطا کند. سپس فرود آمد و مردم خارج شدند و تشکیل لشکر داده آماده خروج گردیدند و امام حسن علیه السّلام هم به سمت لشکرگاه رفت، و مغیره بن نوفل بن حارث را در کوفه خلیفه خویش قرار داد و به وی دستور داد تا مردم را وادار کند که به آن حضرت ملحق شوند. امام حسن علیه السّلام با لشکری عظیم حرکت نمود و در دیر عبد الرحمن پیاده شد و مدت سه روز توقف کرد تا مردم جمع شدند.

سپس امام حسن علیه السّلام، عبید اللّه بن عباس را خواست و به او فرمود: ای پسر عمو! من تو را با دوازده هزار نفر از سواران عرب و قاریان مصر فرستادم که هر مرد از ایشان به تعداد لشکر می افزاید، تو با ایشان حرکت کن، با آنان با ملایمت رفتار کن، با روی باز با آن ها برخورد کن، در مقابل آنان متواضع باش، ایشان را نزدیک خود جای بده، زیرا آنان از بازماندگان افرادی هستند که مورد اطمینان علی علیه السّلام بودند. با ایشان حرکت کن و از شط فرات برو تا به مسکن برسی و با ایشان از آنجا برو تا با معاویه روبرو شوی.

اگر معاویه را ملاقات کردی او را نگاه دار تا من بیایم، زیرا من به زودی خواهم آمد، ولی هر روز مرا از اوضاع خود آگاه کن و با این دو نفر (قیس بن سعد و سعید بن قیس) مشورت و تبادل افکار کن. هنگامی که با معاویه روبرو شدی، تو در جنگ سبقت نگیر تا او سبقت بگیرد. اگر او سبقت گرفت تو نیز با وی بجنگ. اگر برایت اتفاقی افتاد قیس بن سعد امیر لشکر است و اگر برای او هم پیش آمدی رخ داد، سعید بن قیس امیر لشکر شود.

عبید اللّه حرکت کرد تا به شینور رسید، از آنجا وارد شاهی و از شاهی متوجه فرات و از فرات داخل فلوجه و سپس وارد مسکن گردید. امام حسن هم آمد تا به حمام عمر رسید و از آنجا حرکت نمود تا وارد دیر کعب شد سپس آمد تا وارد ساباط در نزدیکی پل پیاده شد.

مؤلف: ابن ابی الحدید ما بقی داستان را همان طور شرح داده که قبل از این نگاشتیم. سپس می گوید: معاویه هم حرکت نمود تا به روستایی که آن را حبونیه می گفتند وارد شد.

عبید اللّه بن عباس آمد و در مقابل معاویه قرار گرفت. هنگامی که صبح شد معاویه شخصی را نزد عبید اللّه بن عباس فرستاد و

پیغام داد که امام حسن علیه السّلام درباره صلح و سازش با من مراسلاتی کرده است، امام حسن مقام خلافت را به من تسلیم می کند، اگر مطیع من می شوی حکم فرما خواهی شد و الا فرمانبردار خواهی بود. اگر تو الآن مطیع من شوی مبلغ هزار هزار درهم به تو می بخشم که نصف آن را فورا و نصف دیگر را هنگامی که داخل کوفه شدی به تو خواهم پرداخت.

عبید اللّه بن عباس با یارانش شبانه وارد لشگر معاویه شدند و معاویه به وعده ای که داده بود وفا کرد. هنگام صبح مردم منتظر بودند که عبید اللّه بیاید و با ایشان نماز بخواند، ولی او نیامد. مردم به دنبال وی رفتند ولی او را نیافتند، در نتیجه قیس ابن سعد بن عباده با آنان نماز خواند. آنگاه سخنرانی نمود و ایشان را برای جهاد در راه خدا تقویت و تشویق کرد. نام عبید اللّه بن عباس را برد و او را ملامت کرد، سپس به لشگریان دستور داد که صبر کرده و در مقابل دشمن قیام کنند. آنان گفتند: اطاعت می کنیم، به نام خدا با ما برای جهاد با دشمن قیام کن، و او به همراه آنان قیام کرد.

پس از این جریان بسر ابن ارطاه با گروهی بر سر اهالی عراق فریاد زدند و گفتند: این امیر شما عبید اللّه بن عباس است که با معاویه بیعت نموده و امام شما که حسن علیه السّلام است با وی صلح و سازش کرده است، برای چه خود را به کشتن می دهید؟ قیس بن سعد در جواب آنان گفت: یکی از این دو راه را انتخاب کنید، یا باید بدون امام بجنگید، یا اینکه با شخصی گمراه بیعت کنید. گفتند: حتما بدون رهبر می جنگیم، آنگاه لشگر اسلام به لشگر شام حمله کردند و به قدری با آن ها جنگیدند که ایشان را به جایگاه خود باز گرداندند.

سپس معاویه نامه ای برای قیس بن سعد نگاشت، از او دعوت کرده و او را تطمیع کرد. قیس در جوابش نوشت: نه به خدا من فریب نمی خورم، تو هرگز با من روبرو نخواهی شد جز اینکه نیزه بین ما حکم خواهد کرد، هنگامی که معاویه از فریب دادن وی مأیوس شد برای قیس نوشت: تو یهودی و فرزند یهودی هستی، به خودت ظلم می کنی و برای چیزی که به نفع تو نیست خود را به کشتن می دهی. زیرا اگر آن لشگری که دوست داری، غالب شوند، تو را بر کنار خواهند کرد، و اگر آن لشکری که دشمن تو هستند فاتح شوند، تو را نابود خواهند کرد .

پدر تو تیر به کمان نهاد ولی به هدف نزد. آنگاه مردم او را رها کردند. وقتی اجلش فرا رسید، در حالی که تبعید شده و غریب بود، در حوران از دنیا رفت، و السّلام.

قیس بن سعد در جواب معاویه نوشت اما بعد: تو بت پرست و پسر بت پرست هستی، تو با اکراه وارد اسلام شدی، از ترس مدتی در دین اسلام بودی، و با کمال رضا و رغبت از دین اسلام خارج شدی، و حال آنکه ثمره و بهره ای از اسلام نبردی. در اسلام آوردن مقدم نبودی و منافق بودن تو تازگی ندارد. دائما با خدا و رسول او در جنگ و در یکی از احزاب مشرکین بودی، تو همیشه دشمن خدا و رسول و بندگان مؤمن خدا بودی. از پدرم نام بردی، به جان خودم قسم که پدرم تیر خود را جز به هدف خویش نزد، ولی آن کسی که به گرد پای او نمی رسید برایش ایجاد دشمنی کرد. تو گمان کردی من یهودی و فرزند یهودی هستم. در صورتی که تو و عموم مردم می دانید که من و پدرم دشمنان آن دینی هستیم که از آن خارج شدیم، و یاوران دینی هستیم که در آن داخل، و السّلام.

هنگامی که معاویه نامه قیس بن سعد را خواند خشمگین شد و تصمیم گرفت جواب او را بدهد، ولی عمرو بن عاص گفت:

آرام باش، زیرا اگر جواب او را بنویسی وی جوابی سخت تر از این برایت خواهد نوشت، اما اگر او را واگذاری، همان راهی را می رود که مردم خواهند رفت.

معاویه پس از اینکه از قیس صرف نظر کرد، عبد اللّه بن عامر و عبد الرحمن بن سمره را به منظور صلح نزد حضرت امام حسن علیه السّلام فرستاد. ایشان پس از ورود، امام حسن علیه السّلام را به سوی معاویه دعوت نمودند و آن حضرت را از مقام خلافت بر حذر داشتند و شروطی را که معاویه برای وی وضع کرده بود به او ارائه کردند.

شروطی مبنی بر اینکه: امام حسن علیه السّلام از کسی تبعیت نکند، اذیت و آزاری به احدی از شیعیان علی علیه السّلام نرساند، از علی علیه السّلام جز به خیر و خوبی یاد نکند، و شروط دیگری که امام حسن علیه السّلام وضع کرده بود و معاویه پذیرفته بود. قیس پس از این جریان با لشکر به طرف کوفه مراجعت نمود .

ابن ابی الحدید پس از این داستان، از قول سعید بن سوید می نگارد: معاویه در روز جمعه در نخیله با ما نماز خواند و در ضمن سخنرانی که کرد گفت: به خدا قسم من با شما نجنگیدم که نماز بخوانید، یا روزه بگیرید، یا حج به جای آورید، یا زکات بدهید، زیرا شما این گونه امور را انجام می دهید. بلکه با شما جنگیدم که بر شما حکومت کنم، خدا این حکومت را به من عطا کرد در حالی که شما مایل نبودید. عبد الرحمن بن شریک هرگاه این داستان را شرح می داد می گفت: به خدا قسم که این سخن معاویه نوعی آبروریزی و افتضاح است.

ابو الفرج می گوید: معاویه پس از سخنرانی در نخیله در حالی داخل کوفه شد که خالد بن عرفطه و حبیب بن حمار که بیرق او را حمل می کرد، جلوی او بودند. زمانی که وارد کوفه شد از باب الفیل داخل مسجد شد و مردم در اطراف وی جمع شدند.

- ابو الفرج از پدر عطاء بن سائب نقل می کند که گفت: در آن حال که حضرت علی علیه السّلام بر فراز منبر کوفه بود مردی داخل شد و گفت: یا امیر المؤمنین! خالد بن عرفطه از دنیا رفت. حضرت علی فرمود: نه به خدا قسم نمرده و نخواهد مرد تا از این در داخل این مسجد شود و با دست خود اشاره به باب الفیل نمود. وی در حالی داخل این مسجد می شود که بیرق گمراهی با او خواهد بود، آن بیرق را حبیب بن حمار حمل می کند. ناگاه مردی برخاست و به حضرت علی علیه السّلام گفت: من حبیب ابن حمار هستم، من شیعه تو هستم. فرمود: مطلب همین است که من می گویم. به خدا قسم که خالد بن عرفطه در جلو لشکر معاویه آمد و همین حبیب حمار بیرق او را حمل می کرد.

ابو الفرج گفت: مالک بن سعید گفت: صاحب این خانه - و اشاره کرد به خانه سائب ابی عطا - به من گفته است که این سخن را از امام علی علیه السّلام شنیده است.

هنگامی که صلح بین امام حسن و معاویه خاتمه یافت، معاویه دنبال قیس بن سعد فرستاد که بیاید و با معاویه بیعت نماید، قیس مردی بلند قامت بود، به طوری که وقتی سوار بر اسب می شد، پاهای او روی زمین کشیده می شد، در صورت وی یک تار مو نبود، او را خصی الانصار می گفتند. هنگامی که خواستند قیس را نزد معاویه ببرند، گفت من قسم خورده ام که معاویه

را ملاقات نکنم مگر اینکه بین من و او نیزه و شمشیر باشد، معاویه دستور داد تا نیزه و شمشیری آوردند و بین قیس و معاویه قرار دادند که قیس به قسم خود عمل کرده باشد.

روایت شده: هنگامی که امام حسن علیه السّلام صلح کرد، قیس بن سعد با چهار هزار نفر کناره گیری کرد و از بیعت کردن با معاویه خودداری نمود. موقعی که امام حسن با معاویه صلح کرد و قیس را آوردند که بیعت کند، متوجه امام حسن شد و گفت: آیا من از بیعت تو آزادم؟ فرمود آری، آنگاه صندلی نهادند تا معاویه و امام حسن نشستند. معاویه به قیس گفت: آیا بیعت می کنی؟ گفت: آری، ولی دست خود را روی ران خویشتن نهاد و آن را به طرف معاویه دراز نکرد. معاویه از روی تخت خود برخاست و پس از اینکه خود را روی قیس انداخت، دست خویش را به دست قیس کشید. اما قیس دستش را به سوی دست معاویه دراز نکرد - ۱. مقاتل الطالبیین: ۵۰ -.

**[ترجمه]

«۶»

قب، [المناقب] لابن شهرآشوب: لَمَّا مَاتَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ علیه السلام خَطَبَ الْحَسَنُ بِالْكُوفَهِ فَقَالَ أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ الدُّنْيَا دَارُ بَلَاءٍ وَ فِتْنَهٍ وَ كُلُّ مَا فِيهَا فَإِلَى زَوَالٍ وَ اضْمِحْلَالٍ فَلَمَّا بَلَغَ إِلَى قَوْلِهِ وَ إِنِّي أُبَايِعُكُمْ عَلَى أَنْ تُحَارِبُوا مَنْ حَارَبْتُ وَ تُسَالِمُوا مَنْ سَالَمْتُ فَقَالَ النَّاسُ سَمِعْنَا وَ أَطَعْنَا فَمُرْنَا بِأَمْرِكَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ (۲) فَأَقَامَ بِهَا شَهْرَيْنِ قَالَ أَبُو مِخْنَفٍ قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ كَلَاماً فِيهِ فَشَمِّرْ فِي الْحَرْبِ وَ جَاهِدْ عَدُوَّكَ وَ دَارِ أَصْحَابَكَ وَ اسْتَتِرْ مِنَ الضَّنِينِ دِينَهُ بِمَا لَا يَنْثَلِمُ لَكَ دِينٌ وَ وَلِّ أَهْلَ الْبُيُوتَاتِ وَ الشَّرَفِ وَ الْحَرْبُ خُدْعَهٌ وَ عَلِمْتُ أَنَّ أَبَاكَ إِنَّمَا رَغِبَ النَّاسُ عَنْهُ وَ صَارُوا إِلَى مُعَاوِيَهَ لِأَنَّهُ آسَى بَيْنَهُمْ فِي الْعَطَاءِ.

فَرَتَّبَ علیه السلام الْعُمَّالَ وَ أَنْفَذَ عَبْدَ اللَّهِ إِلَى الْبَصْرَهِ فَقَصَدَ مُعَاوِيَهُ نَحْوَ الْعِرَاقِ فَكَتَبَ إِلَيْهِ الْحَسَنُ علیه السلام أَمَّا بَعْدُ فَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى بَعَثَ مُحَمَّداً رَحْمَهً لِلْعَالَمِينَ فَأَظْهَرَ بِهِ الْحَقَّ وَ قَمَعَ بِهِ الشِّرْكَ وَ أَعَزَّ بِهِ الْعَرَبَ عَامَّهً وَ شَرَّفَ بِهِ مَنْ شَاءَ مِنْهَا خَاصَّهً فَقَالَ وَ إِنَّهُ

۱- ۱. فی المقاتل ص ۵۰: فجثا معاویه علی سریره. و حتّی انسب فانه بمعنی الانعطاف.

۲- ۲. فی المصدر ج ۴ ص ۳۱: یا امام المؤمنین.

لَـذِکْرٌ لَکَ وَ لِقَوْمِکَ (۱) فَلَمَّا قَبَضَهُ اللَّهُ تَعَـالَی تَنَـازَعَتِ الْعَرَبُ الْـأَمْرَ مِنْ بَعْـدِهِ فَقَالَتِ الْأَنْصَارُ مِنَّا أَمِیرٌ وَ مِنْکَمْ أَمِیرٌ فَقَالَتْ قُرَیْشٌ نَحْنُ أَوْلِیَـاؤُهُ وَ عَشِـیرَتُهُ فَلَا تُنَازِعُونَا سُـلْطَانَهُ فَعَرَفَتِ الْعَرَبُ ذَلِکَ لِقُرَیْشٍ ثُمَّ جَاحَـدَتْنَا قُرَیْشٌ مَا قَـدْ عَرَفَتْهُ الْعَرَبُ لَهُمْ وَ هَیْهَاتَ مَا أَنْصَفَتْنَا قُرَیْشٌ الْکِتَابَ فَأَجَابَهُ مُعَاوِیَهُ عَلَی یَدَیْ جُنْدَبٍ الْأَزْدِیِّ مُوصِلِ کِتَابِ الْحَسَنِ علیه السلام فَهِمْتُ مَا ذَکَرْتَ بِهِ مُحَمَّداً صلی الله علیه و آله وَ هُوَ أَحَقُّ الْـأَوَّلِینَ وَ الْآخِرِینَ بِالْفَضْلِ کُلِّهِ وَ ذَکَرْتَ تَنَازُعَ الْمُسْـلِمِینَ الْأَمْرَ مِنْ بَعْـدِهِ فَصَـرَّحْتَ بِنَمِیمَهِ فُلَانٍ وَ فُلَانٍ وَ أَبِی عُبَیْـدَهَ وَ غَیْرِهِمْ فَکَرِهْتُ ذَلِـکَ لَـکَ لِـأَنَّ الْـأُمَّهَ قَـدْ عَلِمَتْ أَنَّ قُرَیْشـاً أَحَقُّ بِهَا وَ قَـدْ عَلِمْتَ مَا جَرَی مِنْ أَمْرِ الْحَکَمَیْنِ فَکَیْفَ تَدْعُونِّی إِلَی أَمْرٍ إِنَّمَا تَطْلُبُهُ بِحَقِّ أَبِیکَ وَ قَدْ خَرَجَ أَبُوکَ مِنْهُ.

ثُمَّ کَتَبَ أَمَّا بَعْدُ فَإِنَّ اللَّهَ یَفْعَلُ فِی عِبَادِهِ مَا یَشَاءُ- لا مُعَقِّبَ لِحُکْمِهِ وَ هُوَ سَـرِیعُ الْحِسابِ فَاحْذَرْ أَنْ تَکُونَ مَنِیَّتُکَ عَلَی یَدَیْ رَعَاعِ النَّاسِ (۲)

وَ آیس [ایْئَسْ] مِنْ أَنْ تَجِدَ فِینَا غَمِیزَهً وَ إِنْ أَنْتَ أَعْرَضْتَ عَمَّا أَنْتَ فِیهِ وَ بَایَعْتَنِی وَفَیْتُ لَکَ بِمَا وَعَدْتُ وَ أَجَزْتُ لَکَ مَا شَرَطْتُ وَ أَکُونُ فِی ذَلِکَ کَمَا قَالَ أَعْشَی بَنِی قَیْسٍ:

وَ إِنْ أَحَدٌ أَسْدَی إِلَیْکَ کَرَامَهً*** فَأَوْفِ بِمَا تُدْعَی إِذَا مِتَّ وَافِیاً

فَلَا تَحْسُدِ الْمَوْلَی إِذَا کَانَ ذَا غِنًی*** وَ لَا تَجْفُهُ إِنْ کَانَ لِلْمَالِ نَائِیاً

ثُمَّ الْخِلَـافَهُ لَکَ مِنْ بَعْـدِی وَ أَنْتَ أَوْلَی النَّاسِ بِهَا وَ فِی رِوَایَهٍ وَ لَوْ کُنْتُ أَعْلَمُ أَنَّکَ أَقْوَی لِلْأَمْرِ وَ أَضْـبَطُ لِلنَّاسِ وَ أَکْبَتُ لِلْعَـدُوِّ وَ أَقْوَی عَلَی جَمْعِ الْأَمْوَالِ مِنِّی لَبَایَعْتُکَ لِأَنَّنِی أَرَاکَ لِکُلِّ خَیْرٍ أَهْلًا ثُمَّ قَالَ إِنَّ أَمْرِی وَ أَمْرَکَ شَبِیهٌ بِأَمْرِ أَبِی بَکْرٍ وَ أَبِیکَ بَعْدَ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله.

فَأَجَـابَهُ الْحَسَنُ علیه السـلام أَمَّا بَعْـدُ فَقَـدْ وَصَـلَ إِلَیَّ کِتَابُکَ تَـذْکُرُ فِیهِ مَا ذَکَرْتَ وَ تَرَکْتُ جَوَابَکَ خَشْـیَهَ الْبَغْیِ وَ بِاللَّهِ أَعُوذُ مِنْ ذَلِکَ فَاتَّبِعِ الْحَقَّ فَإِنَّکَ تَعْلَمُ مَنْ

۱- ۱. الزخرف: ۴۴.

۲- ۲. الرعاع- بالفتح- سقاط الناس و سفلتهم و غوغاؤهم، الواحد رعاعه و قیل: لا واحد له من لفظه.

أَهْلُهُ وَ عَلَيَّ إِثْمٌ أَنْ أَقُولَ فَأَكْذِبَ.

فَاسْتَنْفَرَ مُعَاوِيَهُ النَّاسَ فَلَمَّا بَلَغَ جِسْرَ مَنْبِجٍ بَعَثَ الْحَسَنُ عليه السلام حُجْرَ بْنَ عَدِيٍّ وَ اسْتَنْفَرَ النَّاسَ لِلْجِهَادِ فَتَثَاقَلُوا ثُمَّ خَفَّ مَعَهُ أَخْلَاطٌ مِنْ شِيعَتِهِ وَ مُحَكِّمَهٌ وَ شُكَّاكٌ وَ أَصْحَابُ عَصَبِيَّهٍ وَ فِتَنٍ حَتَّى أَتَى حَمَّامَ عُمَرَ.

أقول: و ساق الكلام نحوا مما مر إلى أن قال و أنفذ إلى معاويه عبد الله بن الحارث بن نوفل بن الحارث بن عبد المطلب فتوثق منه لتأكيد الحجه أن يعمل فيهم بكتاب الله و سنه نبيه و الأمر من بعده شورى و أن يترك سب على و أن يؤمن شيعته و لا يتعرض لأحد منهم و يوصل إلى كل ذى حق حقه و يوفر عليه حقه كل سنه خمسون ألف درهم فعاهده على ذلك معاويه و حلف بالوفاء به و شهد بذلك عبد الله بن الحارث و عمرو بن أبى سلمه و عبد الله بن عامر بن كريز و عبد الرحمن بن أبى سمره و غيرهم.

فلما سمع ذلك قيس بن سعد قال:

أتانى بأرض العال من أرض مسكن*** بأن إمام الحق أضحى مسالما

فما زلت مذ بينته متلددا*** أراعى نجوما خاشع القلب واجما

وَ رُوِيَ أَنَّهُ قَالَ الْحَسَنُ عليه السلام فِي صُلْحِ مُعَاوِيَهَ: أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّكُمْ لَوْ طَلَبْتُمْ مَا بَيْنَ جَابَلْقَا وَ جَابَرْسَا رَجُلًا جَدُّهُ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وآله مَا وَجَدْتُمُوهُ غَيْرِي وَ غَيْرَ أَخِي وَ إِنَّ مُعَاوِيَهَ نَازَعَنِي حَقّاً هُوَ لِي فَتَرَكْتُهُ لِصَلَاحِ الْأُمَّهِ وَ حَقْنِ دِمَائِهَا وَ قَدْ بَايَعْتُمُونِي عَلَى أَنْ تُسَالِمُوا مَنْ سَالَمْتُ وَ قَدْ رَأَيْتُ أَنْ أُسَالِمَهُ وَ أَنْ يَكُونَ مَا صَنَعْتُ حُجَّهً عَلَى مَنْ كَانَ يَتَمَنَّى هَذَا الْأَمْرَ- وَ إِنْ أَدْرِي لَعَلَّهُ فِتْنَهٌ لَكُمْ وَ مَتَاعٌ إِلَى حِينٍ.

وَ فِي رِوَايَهٍ إِنَّمَا هَادَنْتُ حَقْناً لِلدِّمَاءِ وَ صِيَانَتَهَا وَ إِشْفَاقاً عَلَى نَفْسِي وَ أَهْلِي وَ الْمُخْلَصِينَ مِنْ أَصْحَابِي. وَ رُوِيَ أَنَّهُ عليه السلام قَالَ: يَا أَهْلَ الْعِرَاقِ إِنَّمَا سَخِيَ عَلَيْكُمْ (۱)

۱- ۱. فى المصدر المطبوع ج ۴ ص ۳۴ قال المحشى: كذا فى النسخ التى عندنا لكن وقفت على الروايه فى غير الكتاب و فيها:« عنكم» بدل« عليكم» و هو الظاهر. أقول و سيجى ء معناه فى كلام المصنّف رحمه اللّه.

بِنَفْسِی ثَلَاثٌ قَتْلُکَمْ أَبِی وَ طَعْنُکَمْ إِیَّایَ وَ انْتِهَابُکَمْ مَتَاعِی وَ دَخَلَ الْحُسَیْنُ علیه السلام عَلَی أَخِیهِ بَاکِیاً ثُمَّ خَرَجَ ضَاحِکاً فَقَالَ لَهُ مَوَالِیهِ مَا هَذَا قَالَ الْعَجَبُ مِنْ دُخُولِی عَلَی إِمَامٍ أُرِیدُ أَنْ أُعَلِّمَهُ فَقُلْتُ مَا ذَا دَعَاکَ إِلَی تَسْلِیمِ الْخِلَافَهِ فَقَالَ الَّذِی دَعَا أَبَاکَ فِیمَا تَقَدَّمَ قَالَ فَطَلَبَ مُعَاوِیَهُ الْبَیْعَهَ مِنَ الْحُسَیْنِ علیه السلام فَقَالَ الْحَسَنُ یَا مُعَاوِیَهُ لَا تُکْرِهْهُ فَإِنَّهُ لَا یُبَایِعُ أَبَداً أَوْ یُقْتَلَ وَ لَنْ یُقْتَلَ حَتَّی یُقْتَلَ أَهْلُ بَیْتِهِ وَ لَنْ یُقْتَلَ أَهْلُ بَیْتِهِ حَتَّی یُقْتَلَ أَهْلُ الشَّامِ.

وَ قَالَ الْمُسَیَّبُ بْنُ نَجَبَهَ الْفَزَارِیُّ وَ سُلَیْمَانُ بْنُ صُرَدَ الْخُزَاعِیُّ لِلْحَسَنِ بْنِ عَلِیٍّ علیهما السلام مَا یَنْقَضِی تَعَجُّبُنَا مِنْکَ بَایَعْتَ مُعَاوِیَهَ وَ مَعَکَ أَرْبَعُونَ أَلْفَ مُقَاتِلٍ مِنَ الْکُوفَهِ سِوَی أَهْلِ الْبَصْرَهِ وَ الْحِجَازِ فَقَالَ الْحَسَنُ علیه السلام قَدْ کَانَ ذَلِکَ فَمَا تَرَی الْآنَ فَقَالَ وَ اللَّهِ أَرَی أَنْ تَرْجِعَ لِأَنَّهُ نَقَضَ الْعَهْدَ فَقَالَ یَا مُسَیَّبُ إِنَّ الْغَدْرَ لَا خَیْرَ فِیهِ وَ لَوْ أَرَدْتُ لَمَا فَعَلْتُ وَ قَالَ حُجْرُ بْنُ عَدِیٍّ أَمَا وَ اللَّهِ لَوَدِدْتُ أَنَّکَ مِتَّ فِی ذَلِکَ الْیَوْمِ وَ مِتْنَا مَعَکَ وَ لَمْ نَرَ هَذَا الْیَوْمَ فَإِنَّا رَجَعْنَا رَاغِمِینَ بِمَا کَرِهْنَا وَ رَجَعُوا مَسْرُورِینَ بِمَا أَحَبُّوا فَلَمَّا خَلَا بِهِ الْحَسَنُ علیه السلام قَالَ یَا حُجْرُ قَدْ سَمِعْتُ کَلَامَکَ فِی مَجْلِسِ مُعَاوِیَهَ وَ لَیْسَ کُلُّ إِنْسَانٍ یُحِبُّ مَا تُحِبُّ وَ لَا رَأْیُهُ کَرَأْیِکَ وَ إِنِّی لَمْ أَفْعَلْ مَا فَعَلْتُ إِلَّا إِبْقَاءً عَلَیْکُمْ وَ اللَّهُ تَعَالَی کُلَّ یَوْمٍ هُوَ فِی شَأْنٍ وَ أَنْشَأَ علیه السلام لَمَّا اضْطُرَّ إِلَی الْبَیْعَهِ:

أُجَامِلُ أَقْوَاماً حَیَاءً وَ لَا أَرَی*** قُلُوبَهُمُ تَغْلِی عَلَیَّ مَرَاضُهَا(۱)

وَ لَهُ علیه السلام:

لَئِنْ سَاءَنِی دَهْرٌ عَزَمْتُ تَصَبُّراً*** وَ کُلُّ بَلَاءٍ لَا یَدُومُ یَسِیرُ

۱- ۱. أظن الصحیح هکذا: أجامل أقواما حیاء، و لا أری*** قدروهم تغلی علی مراضها یقال: غلت القدر تغلی غلیانا: جاشت و ثارت بقوه الحراره، و مراض القدر أسفلها اذا غطی من الماء، یقول: انهم یثورون ثوره ظاهریه کالقدر التی ثارت أعلاه و لم تغل أسفلها، فهم منافقون یقولون بأفواههم ما لیس فی قلوبهم.

وَ إِنْ سَرَّنِی لَمْ أَبْتَهِجْ بِسُرُورِهِ*** وَ کُلَّ سُرُورٍ لَا یَدُومُ حَقِیرٌ

**[ترجمه]مناقب: وقتی حضرت علی علیه السّلام رحلت کرد، امام حسن علیه السّلام در کوفه سخنرانی نمود و فرمود: ای مردم! دنیا جای مصیبت و آزمایش است، هر چه در دنیا است در معرض فنا و نابودشدنی است، تا جایی که فرمود: من با شما بیعت می کنم که با هر کس جنگ کنم شما هم بجنگید و با هر کسی که صلح و سازش نمایم شما هم صلح کنید. مردم گفتند: شنیدیم، اطاعت می کنیم، یا امیر المؤمنین - ۲. در مناقب ابن شهر آشوب ۴: ۳۱ ، آمده است: ای امام مؤمنان. -

به ما دستور بده تا اطاعت کنیم. سپس امام حسن علیه السّلام مدت دو ماه در کوفه اقامت کرد.

ابن عباس در این مورد سخنی گفته است: آماده جنگ شو، با دشمنت بجنگ و با یارانت مدارا کن. از شخص بخیل دینت را پنهان کن زیرا او نیز دینش را اظهار نمی کند. با کسانی که شرافتمند هستند دوست باش. جنگ حیله است، دانستم که مردم از پدرت روی گرداندند و به سوی معاویه رفتند چرا که او در عطا و بخشش بین آن ها الگو شده است .

امام حسن علیه السّلام کارگزاران خود را معین کرد و عبدالله را به بصره فرستاد. معاویه به سمت عراق حرکت کرد و امام حسن علیه السّلام برای او نوشت: اما بعد، پس خداوند متعال محمد صلی الله علیه و آله را به عنوان رحمتی برای جهانیان فرستاد، به وسیله ایشان حق را آشکار و ظلم را نابود، تمامی عرب را عزیز نمود و هر که را خواست شرافت بخشید و فرمود: «و إنّه لذکر لک و لقومک» - ۱. زخرف/۴۴ - ،

«به راستی که قرآن برای تو و قوم تو مایه تذکر است.» هنگامی که خداوند متعال جان ایشان را گرفت، عرب بر سر خلافت پس از پیامبر با یکدیگر جدال کردند. انصار گفتند: یک امیر از ما و یک امیر از شما انتخاب شود. قریش گفتند: ما دوستان و خویشاوندان پیامبر هستیم، بر سر قدرت او با ما جدال نکنید. در نتیجه عرب این حق را از آن قریش دانستند ولی قریش حقی را که عرب از آن ایشان دانسته بود منکر شدند، افسوس که قریش نسبت به ما انصاف نداشتند. پایان.

معاویه جوابی به همراه جندب ازدی (رساننده نامه امام حسن علیه السّلام)، فرستاد: آنچه در مورد پیامبر صلی الله علیه و آله بیان کردی دریافتم، می دانم که او شایسته ترین پیامبران از اول تا آخر، به هر گونه فضیلت و خوبی است. جدال بین مسلمانان بر سر خلافت پس از او را ذکر کردی و از خبرچینی فلانی و فلانی و ابو عبیده و دیگران آشکارا سخن گفتی. از این موضوع کراهت داری چون که امت دانستند قریش به خلافت شایسته تر است. تو از آن چه بین دو حکم رخ داد با خبری، پس چطور به من ندا می دهی که امر خلافت حق پدر توست، در حالی که پدرت قبلا از این حق خارج شده است.

سپس نوشت: اما بعد، خداوند هرچه بخواهد در مورد بندگان خود انجام می دهد، هیچ کس نمی تواند پس از حکم او حکم دیگری بدهد و او بسیار زود محاسبه خواهد کرد. بترس از این که مرگت به دست مردم پایین دست باشد و نا امید باش از این که بتوانی در ما عیبی بیابی. اگر از تصمیمی که داری منصرف شوی و با من بیعت کنی، به وعده ای که به تو دادم وفا می کنم و به شروطی که تعیین کردی عمل می کنم، حال من در این قضیه همان طور است که اعشی بنی قیس گفته است:

اگر کسی کرامت بیشتری از تو داشت، به خاطر کرامتی که پس از مرگت نصیب تو خواهد شد و به وفای به عهد شهرت

خواهی یافت، به عهدت وفا کن.

به فردی که از تو برتر و ثروتمندتر است حسادت مکن و به کسی که فقیر و بی پول است جفا مکن.

خلافت بعد از من برای تو خواهد بود و تو سزاوارترین مردم به خلافت هستی. در روایتی آمده است که اگر می دانستم تو برای خلافت از من قوی تر، برای امور مردم ضابطه مند تر، نسبت به دشمن محکم تر و در جمع آوری اموال توانا تر از من هستی با تو بیعت می کردم، چرا که تو را برای هر خیری شایسته می دیدم. سپس گفت: قضیه من و تو شبیه قضیه ابو بکر و پدرت پس از وفات رسول خدا صلی الله علیه و آله است.

امام حسن علیه السّلام جواب داد: اما بعد، نامه تو به دست من رسید، حرف های خودت را در آن بیان کردی و من از ترس عصیان به تو جواب نمی دهم، به خدا پناه می برم از این عصیان. از حق تبعیت کن زیرا تو می دانی چه کسی شایسته خلافت است و گناه آن بر گردن من، اگر سخنی بگویم که دروغ باشد.

معاویه مردم را تشویق به جنگ کرد. هنگامی به پل منبج رسید، امام حسن علیه السّلام حجر بن عدی را فرستاد و مردم را به جهاد دعوت کرد اما آنان کندی کردند، و تنها کسانی از شیعیان او و خوارج و کسانی که شک داشتند و نیز کسانی که اهل عصبیت قومی و فتنه ها بودند برای او باقی ماندند، تا این که به حمام عمر رسید.

می گویم: امام حسن علیه السّلام عبد اللّه بن حارث را به جانب معاویه فرستاد تا از او تعهد بگیرد که معاویه در بین مسلمانان طبق قرآن و سنت حضرت رسول صلّی اللّه علیه و آله و سلّم عمل کند، امر خلافت بعد از معاویه موکول به شورا باشد، ناسزا گفتن به حضرت علی علیه السّلام ترک شود، شیعیان امیر المؤمنین در امان باشند و متعرض احدی از آنان نشود، هر حقی به حق دار برسد و حق او که سالی مبلغ پنجاه هزار درهم بود به طور کامل پرداخته شود.

معاویه این معاهده را پذیرفت و قسم خورد که به این شروط عمل نماید، آنگاه عبد اللّه بن حارث، عمرو بن ابی سلمه، عبد اللّه بن عامر بن کریز، عبد الرحمن ابی سمره و دیگران را در این باره شاهد گرفت. هنگامی که این موضوع به گوش قیس بن سعد رسید گفت:

وقتی در سرزمین عال بودم، از سرزمین مسکن به من خبر رسید که امام بر حق صلح و سازش کرده است.

من در گذشته ها همیشه با دشمنی که در قلبم داشتم شاهد وی بودم، و مدتها دل شکسته و محزون، ستارگان را دنبال می کردم.

روایت شده: امام حسن علیه السّلام در هنگام صلح با معاویه فرمود: ای مردم! اگر شما بین جابلقا و جابرسا به دنبال مردی بگردید غیر از من و برادرم حسین که جدش پیامبر اسلام باشد، نخواهید یافت، معاویه در گرفتن حقی که از آن من بود با من جدال کرد و من این حق را به خاطر رعایت صلاح این امت و حفظ جان آن ها به وی واگذار کردم. شما با من بیعت کردید که با هر کس صلح کنم شما هم صلح کنید و من صلاح دیدم که با او صلح کنم. این صلح و سازش من برای تمامی افرادی

که تمنای مقام خلافت را داشتند، اتمام حجت شد. گر چه می دانم این عمل برای شما تا مدت زمانی باعث فتنه و آزمایش خواهد بود.

در روایت دیگری آمده است که امام فرمود: من به خاطر حفاظت از خون شیعیان و ترس از جان خویش و اهل و عیالم و یاران مخلص خود صلح و سازش کردم. روایت شده که امام حسن علیه السّلام فرمود: ای اهل عراق! من سه چیز را از شما دیدم و شما را بخشیدم؛ شما پدرم را کشتید، به من نیزه زدید و اموال مرا به غارت بردید - ۱. مناقب ۴: ۳۴ - .

- روزی امام حسین علیه السّلام در حالی که گریان بود به حضور امام حسن علیه السّلام مشرف شد، و سپس در حالی که خندان بود خارج گردید. وقتی دوستان آن حضرت از این جریان جویا شدند فرمود: تعجب می کنم از امامی که می خواستم چیزی به او تعلیم دهم! من به امام حسن گفتم: چه باعث شد که مقام خلافت را تسلیم کنی؟ فرمود: همان موضوعی که قبلا پدرت را به این امر وادار نمود. راوی می گوید: وقتی معاویه از امام حسین علیه السّلام خواست که با وی بیعت کند، امام حسن به معاویه فرمود: حسین را به بیعت مجبور مکن، زیرا حسین علیه السّلام هرگز بیعت نخواهد کرد تا اینکه کشته شود، او هرگز کشته نمی شود مگر اینکه اهل بیتش کشته شوند و اهل بیتش کشته نمی شوند مگر اینکه اهل شام به قتل برسند.

- مسیب بن نجبه فزاری و سلیمان بن صرد خزاعی به امام حسن علیه السّلام گفتند تعجب ما در مورد کاری که انجام دادی برطرف نخواهد شد، زیرا تو با معاویه بیعت کردی در صورتی که غیر از اهل بصره و حجاز، تعداد چهار هزار نفر جنگجو از اهل کوفه در رکاب تو بودند! امام حسن فرمود: آری همین طور است. اکنون چه نظری داری؟ گفت: نظر من این است که تو از بیعتی که کردی دست برداری زیرا معاویه عهد شکنی کرده است، فرمود: ای مسیب! خیری در پیمان شکنی نیست، اگر من چنین منظوری داشتم بیعت نمی کردم.

حجر بن عدی گفت: آری و اللّه! من دوست داشتم که تو و ما در آن روز مرده بودیم و چنین روزی را نمی دیدیم، زیرا در حالی بازگشتیم که به انجام کاری که از آن اکراه داشتیم ناچار شدیم و آنان در حالی برگشتند که به آن چه دوست داشتند رسیدند.

هنگامی که امام با حجر بن عدی ملاقات نمود به او فرمود: من در مجلس معاویه سخن تو را شنیدم، هر شخصی آنچه را که تو دوست داری دوست ندارد، و نظر همه مانند نظر تو نیست. من این کار را جز برای بقای شما انجام ندادم، خداوند

متعال هر روز اراده خاصی دارد. زمانی که امام حسن علیه السّلام ناچار به بیعت شد فرمود: من از سر حیاء و نجابت با برخی از اقوام نیک رفتاری می کنم، ولی قلب ایشان نسبت به من محبت و جوششی ندارد.

همچنین می فرماید:

اگر روزگار مرا رنج دهد تصمیم به صبر و تحمل می گیرم، تحمل هر بلایی که دوام نداشته باشد آسان است

و اگر روزگار مرا خوشحال کند به شادی آن خوشحال نمی شوم. زیرا هر شادی که دوام نداشته باشد حقیر و کوچک است.

**[ترجمه]

إيضاح

قوله علیه السلام استتر من الضنین الضنین البخیل أی استر دینک ممن یبخل بدینه منک بأن لا یظهر لک دینه أو لا یوافقک فی الدین علی وجه لا یضرّ بدینک بأن یکون علی وجه المداهنه و یقال لیس له فیه غمیزه أی مطعن و أسدی و أولی و أعطی بمعنی قوله بما تدعی أی أوف جزاء تلک الکرامه إیفاء تصیر به معروفا بعد موتک بأنک کنت وافیا.

قوله إن کان للمال نائیا أی بعیدا عن المال فقیرا و فلان یتلدد أی یلتفت یمینا و شمالا و رجل ألدّ بیّن اللدد و هو شدید الخصومه و الواجم الذی اشتد حزنه و أمسک عن الکلام.

قوله علیه السلام إنما سخی علیکم أی جعلنی سخیا فی ترککم قال الجوهری سخت نفسه عن الشی ء إذا ترکته قوله علیه السلام و لا أری قلوبهم أی أجاملهم و لا أنظر إلی غلیان قلوبهم للحقد و العداوه و یحتمل أن تکون لا زائده.

**[ترجمه]سخن امام علیه السّلام «استتر من الضنین»، الضنین به معنای بخیل است یعنی دین خود را از کسی که با دینش به تو بخل می ورزد، و دینش را از تو پنهان می کند و تو را در دینت همراهی نمی کند، مخفی کن، به گونه ای این کار را انجام بده که به دینت آسیبی نرسد پس با او سازش کن. گفته می شود: «لیس له فیه غمیزه» یعنی عیب و مشکلی ندارد، «أسدی و أولی و أعطی» مترادف و به معنای برتر بودن هستند. عبارت «بما تدعی» یعنی به خاطر کرامتی که پاداش خواهی گرفت، به عهدی که بستی وفا کن، وفای عهدی که بواسطه آن پس از مرگت، به این که شخص وفاداری بودی شهرت خواهی یافت. عبارت «إن کان للمال نائیا» یعنی از مال دور و فقیر باشد، «فلان یتلدّد» یعنی به سمت چپ و راست توجه می کند و مردی است که خصومت و دشمنی بسیار دارد؛ و «الواجم» کسی است که بسیار اندوهگین بوده و از سخن گفتن دست کشیده است.

عبارت: «إنما سخی علیکم» یعنی مرا در ترک کردن شما سخاوتمند کرد، جوهری گفت: «سخت نفسه عن الشیء) هنگامی که آن را ترک کرد. عبارت «و لا أری قلوبهم» یعنی با آن ها خوب رفتار می کنم و به کینه و دشمنی که در دل آن ها هست توجه نمی کنم، و احتمال دارد که (لا) زائد باشد.

**[ترجمه]

«۷»

قب، [المناقب] لابن شهرآشوب تَفْسِیرُ الثَّعْلَبِیِّ وَ مُسْنَدُ الْمَوْصِلِیِّ وَ جَامِعُ التِّرْمِذِیِ (۱)

وَ اللَّفْظُ لَهُ عَنْ یُوسُفَ بْنِ مَازِنٍ الرَّاسِبِیِ (۲): أَنَّهُ لَمَّا صَالَحَ الْحَسَنُ بْنُ عَلِیٍّ علیهما السلام عُذِلَ وَ قِیلَ لَهُ یَا مُذِلَّ الْمُؤْمِنِینَ وَ مُسَوِّدَ الْوُجُوهِ فَقَالَ علیه السلام لَا تَعْذِلُونِی فَإِنَّ فِیهَا مَصْلَحَةً

ص: ۵۸

۱- ۱. فی أسد الغابه ج ۲ ص ۱۴ قال: أخبرنا إبراهیم بن محمّد بن مهران الفقیه و غیر واحد قالوا باسنادهم الی أبی عیسی الترمذی قال: حدّثنا محمود بن غیلان أخبرنا أبو داود الطیالسی أخبرنا القاسم بن الفضل الحرّانیّ، عن یوسف بن سعد قال: قام رجل الی الحسن بن علیّ بعد ما بایع معاویه فقال: سودت وجوه المؤمنین أو- یا مسود وجوه المؤمنین- فقال: لا تؤنبنی رحمک اللّه فان النبیّ صلّی اللّه علیه و آله أری بنی أمیّه علی منبره فساءه ذلک فنزلت« إِنَّا أَنْزَلْناهُ فِی لَیْلَهِ الْقَدْرِ* وَ ما أَدْراکَ ما لَیْلَهُ الْقَدْرِ* لَیْلَهُ الْقَدْرِ خَیْرٌ مِنْ أَلْفِ شَهْرٍ» ۱- ۱۷ ۹۷: ۱- ۳. تملکها بعدی بنو أمیّه.

۲- ۲. الراشی خ ل.

وَ لَقَدْ رَأَی النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله فِی مَنَامِهِ یَخْطُبُ بَنُو أَمَیَّهَ وَاحِدٌ بَعْدَ وَاحِدٍ(۱)

فَحَزِنَ فَأَتَاهُ جَبْرَئِیلُ بِقَوْلِهِ إِنَّا أَعْطَیْناکَ الْکَوْثَرَ وَ إِنَّا أَنْزَلْناهُ فِی لَیْلَهِ الْقَدْرِ- وَ فِی خَبَرٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام فَنَزَلَ- أَ فَرَأَیْتَ إِنْ مَتَّعْناهُمْ سِنِینَ إِلَی قَوْلِهِ یُمَتَّعُونَ (۲) ثُمَّ أُنْزِلَ إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ یَعْنِی جَعَلَ اللَّهُ لَیْلَهَ الْقَدْرِ لِنَبِیِّهِ خَیْراً مِنْ أَلْفِ شَهْرٍ مُلْکِ بَنِی أُمَیَّهَ وَ عَنْ سَعِیدِ بْنِ یَسَارٍ وَ سَهْلِ بْنِ سَهْلٍ أَنَّ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله رَأَی فِی مَنَامِهِ أَنَّ قُرُوداً تَصْعَدُ فِی مِنْبَرِهِ وَ تَنْزِلُ فَسَاءَهُ ذَلِکَ وَ اغْتَمَّ بِهِ وَ لَمْ یُرَ بَعْدَ ذَلِکَ ضَاحِکاً حَتَّی مَاتَ وَ هُوَ الْمَرْوِیُّ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ علیهما السلام .

مُسْنَدُ الْمَوْصِلِیِّ أَنَّهُ رَأَی فِی مَنَامِهِ خَنَازِیرَ تَصْعَدُ فِی مِنْبَرِهِ الْخَبَرَ وَ قَالَ الْقَاسِمُ بْنُ الْفَضْلِ الْحَرَّانِیُّ عَدَدْنَا مُلْکَ بَنِی أُمَیَّهَ فَکَانَ أَلْفَ شَهْرٍ.

أَقُولُ قَالَ عَبْدُ الْحَمِیدِ بْنُ أَبِی الْحَدِیدِ قَالَ أَبُو الْفَرَجِ الْأَصْفَهَانِیُّ حَدَّثَنِی مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ أَبُو عُبَیْدٍ عَنِ الْفَضْلِ بْنِ الْحَسَنِ الْبَصْرِیِّ عَنْ أَبِی عَمْرَوَیْهِ عَنْ مَکِّیِّ بْنِ إِبْرَاهِیمَ عَنِ السَّرِیِّ بْنِ إِسْمَاعِیلَ عَنِ الشَّعْبِیِّ عَنْ سُفْیَانَ بْنِ اللیل [أَبِی لَیْلَی] قَالَ أَبُو الْفَرَجِ وَ حَدَّثَنِی أَیْضاً مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَیْنِ الْأُشْنَانِیُ (۳)

وَ عَلِیُّ بْنُ الْعَبَّاسِ عَنْ عَبَّادِ بْنِ یَعْقُوبَ عَنْ عَمْرِو بْنِ ثَابِتٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ الْحَکَمِ عَنْ عَدِیِّ بْنِ ثَابِتٍ عَنْ سُفْیَانَ قَالَ: أَتَیْتُ الْحَسَنَ بْنَ عَلِیٍّ علیهما السلام حِینَ بَایَعَ مُعَاوِیَهَ فَوَجَدْتُهُ بِفِنَاءِ دَارِهِ وَ عِنْدَهُ رَهْطٌ فَقُلْتُ السَّلَامُ عَلَیْکَ یَا مُذِلَّ الْمُؤْمِنِینَ قَالَ وَ عَلَیْکَ السَّلَامُ یَا سُفْیَانُ انْزِلْ فَنَزَلْتُ فَعَقَلْتُ رَاحِلَتِی ثُمَّ أَتَیْتُهُ فَجَلَسْتُ إِلَیْهِ فَقَالَ کَیْفَ قُلْتَ یَا سُفْیَانُ قَالَ قُلْتُ السَّلَامُ عَلَیْکَ یَا مُذِلَّ الْمُؤْمِنِینَ فَقَالَ مَا جَرَّ هَذَا مِنْکَ إِلَیْنَا فَقُلْتُ أَنْتَ

ص: ۵۹

۱- ۱. الشعراء: ۲۰۵.

۲- ۲. فی الأصل المطبوع: رأی النبیّ صلّی اللّه علیه و آله فی منامه و هو یخطب بنی امیه واحدا بعد واحد. و هو تصحیف ظاهر. راجع المصدر ج ۴ ص ۳۶.

۳- ۳. فی الأصل المطبوع هاهنا تصحیفات متعدّده راجع ط کمبانیّ ص ۱۱۴، مقاتل الطالبیین ص ۴۷.

وَ اللَّهِ بِأَبِی أَنْتَ وَ أَمِّی أَذْلَلْتَ رِقَابَنَا حِینَ أَعْطَیْتَ هَذَا الطَّاغِیَهَ الْبَیْعَهَ وَ سَلَّمْتَ الْأَمْرَ إِلَی اللَّعِینِ ابْنِ آکِلَهِ الْأَکْبَادِ وَ مَعَکَ مِائَهُ أَلْفٍ کُلُّهُمْ یَمُوتُ دُونَکَ وَ قَدْ جَمَعَ اللَّهُ عَلَیْکَ أَمْرَ النَّاسِ.

فَقَالَ یَا سُفْیَانُ إِنَّا أَهْلُ بَیْتٍ إِذَا عَلِمْنَا الْحَقَّ تَمَسَّکْنَا بِهِ وَ إِنِّی سَمِعْتُ عَلِیّاً علیه السلام یَقُولُ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه وآله یَقُولُ- لَا تَذْهَبُ الْأَیَّامُ وَ اللَّیَالِی حَتَّی یَجْتَمِعَ أَمْرُ هَذِهِ الْأُمَّهِ عَلَی رَجُلٍ وَاسِعِ السُّرْمِ ضَخْمِ الْبُلْعُومِ یَأْکُلُ وَ لَا یَشْبَعُ- لَا یَنْظُرُ اللَّهُ إِلَیْهِ وَ لَا یَمُوتُ حَتَّی لَا یَکُونَ لَهُ فِی السَّمَاءِ عَاذِرٌ وَ لَا فِی الْأَرْضِ نَاصِرٌ وَ إِنَّهُ لَمُعَاوِیَهُ وَ إِنِّی عَرَفْتُ أَنَ اللَّهَ بَالِغُ أَمْرِهِ ثُمَّ أَذَّنَ الْمُؤَذِّنُ فَقُمْنَا إِلَی حَالِبٍ یَحْلُبُ نَاقَتَهُ فَتَنَاوَلَ الْإِنَاءَ فَشَرِبَ قَائِماً ثُمَّ سَقَانِی وَ خَرَجْنَا نَمْشِی إِلَی الْمَسْجِدِ فَقَالَ لِی مَا جَاءَ بِکَ یَا سُفْیَانُ قُلْتُ حُبُّکُمْ وَ الَّذِی بَعَثَ مُحَمَّداً بِالْهُدی وَ دِینِ الْحَقِ قَالَ فَأَبْشِرْ یَا سُفْیَانُ فَإِنِّی سَمِعْتُ عَلِیّاً علیه السلام یَقُولُ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه وآله یَقُولُ یَرِدُ عَلَیَّ الْحَوْضَ أَهْلُ بَیْتِی وَ مَنْ أَحَبَّهُمْ مِنْ أُمَّتِی کَهَاتَیْنِ یَعْنِی السَّبَّابَتَیْنِ أَوْ کَهَاتَیْنِ یَعْنِی السَّبَّابَهَ وَ الْوُسْطَی إِحْدَاهُمَا تَفْضُلُ عَلَی الْأُخْرَی أَبْشِرْ یَا سُفْیَانُ فَإِنَّ الدُّنْیَا تَسَعُ الْبَرَّ وَ الْفَاجِرَ حَتَّی یَبْعَثَ اللَّهُ إِمَامَ الْحَقِّ مِنْ آلِ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله.

قال ابن أبی الحدید قوله و لا فی الأرض ناصر أی ناصر دینی أی لا یمکن أحد أن ینتصر له بتأویل دینی یتکلف به عذرا لأفعاله القبیحه.

**[ترجمه]مناقب: از گروهی از اهل تسنن نقل می کند: هنگامی که امام حسن علیه السّلام با معاویه صلح نمود مورد ملامت قرار گرفت. به آن حضرت گفته می شد، یا مذل المؤمنین! و مسود الوجوه! یعنی ای ذلیل کننده مؤمنین و سیاه کننده صورت ها. آن بزرگوار در جواب می فرمود: مرا سرزنش نکنید، زیرا در این عملی که من انجام دادم صلاح و مصلحتی بود. پیغمبر خدا صلّی اللّه علیه و آله در عالم خواب دید: بنی امیه هر کدام پس از دیگری (بالای منبر آن حضرت) سخنرانی می کنند - ۱. در اصل کتاب آمده است: پیامبر صلی الله علیه و آله در خواب دید که برای بنی امیه یکی پس از دیگری سخنرانی می کند. این تصحیف ظاهر است. مراجعه کنید مناقب ۴ : ۳۶ - . رسول خدا از این خواب محزون شد، جبرئیل نزد آن حضرت آمد و سوره: «إِنَّا أَعْطَیْناکَ الْکَوْثَرَ» و سوره: «إِنَّا أَنْزَلْناهُ فِی لَیْلَهِ الْقَدْرِ» را نازل کرد. در روایت دیگر از امام جعفر صادق علیه السّلام نقل شده که فرمود: آیه «أفرأیت إن متعناهم سنین إلی قومه - یمتّعون» - ۲. شعراء / ۲۰۵ تا ۲۰۷ -

نازل شد که می فرماید: مگر نمی دانی که اگر سالها آنان را برخوردار کنیم، و آن گاه آنچه که [بدان] بیم داده می شوند بدیشان برسد، آنچه از آن برخوردار می شدند، به کارشان نمی آید [و عذاب را از آنان دفع نمی کند؟. سپس سوره: إِنَّا أَنْزَلْناهُ نازل شد. منظور از نزول این سوره این است که خدا شب قدر را برای پیامبر خود از آن هزار ماه که بنی امیه سلطنت کردند بهتر دانسته است.

از سهل بن سهل روایت شده که گفت: پیغمبر خدا صلّی اللّه علیه و آله در عالم خواب دید میمون هایی بر فراز منبرش بالا و پایین می روند. آن حضرت از دیدن این خواب ناراحت و غمگین شد، پس از این جریان بود که کسی آن حضرت را خندان ندید تا رحلت کرد. این روایت از امام محمّد باقر علیه السّلام نیز نقل شده است. در کتاب: مسند موصلی آمده است: پیامبر صلی الله علیه و آله در عالم خواب دید خوک هایی بر فراز منبرش بالا می روند.

قاسم بن فضل حرّانی می گوید: وقتی ما مدت سلطنت خلفای بنی امیه را شماره کردیم هزار ماه بود.

مؤلف: ابن ابی الحدید از ابو الفرج اصفهانی - ۳. مقاتل الطالبیین: ۴۷ - روایت می کند: در آن هنگام که امام حسن علیه السّلام با معاویه صلح کرده و در خانه اش نشسته بود و گروهی نزد ایشان بودند، به حضور آن حضرت رفتم و گفتم: السّلام علیك یا مذل المؤمنین! (سلام بر تو، ای خوار کننده مؤمنین!) فرمود: و علیك السّلام ای سفیان! پیاده شو .

من پیاده شدم و شتر خود را عقال نمودم، آنگاه نزد آن بزرگوار نشستم، فرمود: چه گفتی!؟ گفتم: می گویم: السّلام علیك یا مذل المؤمنین! فرمود: چه باعث شد که این سخن را در باره من بگویی؟ گفتم: پدر و مادرم به فدایت، به خدا قسم تو آن زمان که با این سرکش بیعت کردی و خلافت را به این ملعون که پسر هند جگر خوار است واگذار نمودی، ما را ذلیل کردی. در حالی که صد هزار نفر لشکر در اختیار تو بود که حاضر بودند فدایی تو شوند و خدا امر این مردم را برای تو مهیا کرده بود.

امام حسن علیه السّلام فرمود: ای سفیان! ما اهل بیتی هستیم که هر گاه حق را تشخیص دهیم به آن متمسك می شویم. من از حضرت علی علیه السّلام شنیدم که می فرمود: از پیامبر خدا شنیدم که می فرمود: چند شب و روزی نمی گذرد که امر و اختیار این امت به دست مردی می افتد که دارای روده ای گشاده و گلویی ضخیم است، می خورد ولی سیر نمی شود، خدا نظر رحمت به او نمی کند، نخواهد مرد مگر آن زمان که در آسمان یك نفر عذر پذیر و در زمین یك یاری کننده نخواهد داشت. او معاویه است. من دریافته ام که خدا امر خود را عملی خواهد کرد.

در همین موقع بود که مؤذن اذان گفت. ما برخاستیم نزد شخصی که شتر خود را می دوشید رفتیم، امام علیه السّلام یك ظرف شیر گرفت و آشامید و به من هم داد تا بیاشامم.

سپس به جانب مسجد رفتیم. امام علیه السّلام به من فرمود: ای سفیان! چه باعث شد که تو نزد ما بیایی؟ گفتم: به حق آن خدایی که حضرت محمّد را برای هدایت بشر و دین حق فرستاد، محبت شما باعث شد که نزد شما بیایم. فرمود: ای سفیان! به تو مژده می دهم که از حضرت علی علیه السّلام شنیدم که از قول رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله می فرمود: اهل بیت من به همراه دوستداران ایشان، نظیر این دو انگشت سبابه، یا انگشت سبابه و انگشت وسط، نزد حوض کوثر در حالی پیش من می آیند که یکی از آنها بر دیگری برتری دارد. ای سفیان! به تو بشارت می دهم که دنیا نیکوکار و تبهکار را جای می دهد تا آن هنگام که خداوند امام بر حق را که از آل محمّد است مبعوث نماید .

ابن ابی الحدید گفته است: عبارت «و لا فی الأرض ناصر» منظور ناصر دینی است، یعنی یاری کننده دین من، یعنی برای هیچ کس ممکن نیست که با تفسیر دین من او را یاری کند و برای اعمال زشت او عذر و بهانه ای بیاورد.

**[ترجمه]

كش، [رجال الكشى] ذَكَرَ الْفَضْلُ بْنُ شَاذَانَ فِی بَعْضِ كُتُبِهِ قَالَ: إِنَّ الْحَسَنَ علیه السلام لَمَّا قُتِلَ أَبُوهُ علیه السلام خَرَجَ فِی شَوَّالٍ مِنَ الْكُوفَهِ إِلَی قِتَالِ مُعَاوِیَهَ فَالْتَقَوْا بِكَسْكَرَ وَ حَارَبَهُ سِتَّهَ أَشْهُرٍ وَ كَانَ الْحَسَنُ علیه السلام جَعَلَ ابْنَ عَمِّهِ- عُبَیْدَ اللَّهِ بْنَ الْعَبَّاسِ عَلَی مُقَدِّمَتِهِ فَبَعَثَ إِلَیْهِ مُعَاوِیَهُ بِمِائَهِ أَلْفِ دِرْهَم فَمَرَّ بِالرَّایَهِ وَ لَحِقَ بِمُعَاوِیَهَ وَ بَقِیَ الْعَسْكَرُ بِلَا قَائِدٍ وَ لَا رَئِیسٍ فَقَامَ قَیْسُ بْنُ سَعْدِ بْنِ عُبَادَهَ فَخَطَبَ النَّاسَ وَ قَالَ أَیُّهَا النَّاسُ لَا یَهُولَنَّكُمْ

ص: ۶۰

ذَهَابُ هَذَا الْكَذَا وَ كَذَا(۱) فَإِنَّ هَذَا وَ أَبَاهُ لَمْ يَأْتِيَا قَطُّ بِخَيْرٍ وَ قَامَ يَأْمُرُ النَّاسَ وَ وَثَبَ أَهْلُ عَسْكَرِ الْحَسَنِ علیه السلام بِالْحَسَنِ فِی شَهْرِ رَبِيعٍ الْأَوَّلِ فَانْتَهَبُوا فُسْطَاطَهُ وَ أَخَذُوا مَتَاعَهُ وَ طَعَنَهُ ابْنُ بِشْرٍ الْأَسَدِيُّ فِی خَاصِرَتِهِ فَرَدُّوهُ جَرِيحاً إِلَى الْمَدَائِنِ حَتَّى تَحَصَّنَ فِيهَا عِنْدَ عَمِّ الْمُخْتَارِ بْنِ أَبِی عُبَيْدٍ.

**[ترجمه]رجال کشی: فضل بن شاذان در یکی از کتب خود می نویسد: هنگامی که حضرت علی علیه السّلام کشته شد، امام حسن علیه السّلام در ماه شوال از کوفه برای جنگ با معاویه خارج شد و در کسکر با یکدیگر روبرو شدند و امام حسن مدت شش ماه با معاویه جنگید. امام حسن علیه السّلام پسر عموی خود عبید اللّه بن عباس را به عنوان طلیعه دار سپاه فرستاده بود، معاویه مبلغ صد هزار درهم رشوه برای عبید اللّه بن عباس فرستاد، عبید اللّه با بیرق رفت و به معاویه پیوست و لشکر امام حسن علیه السّلام بدون رهبر و رئیس باقی ماند.

پس از این جریان، قیس بن سعد عباده برخاست و خطاب به مردم گفت: ای مردم! رفتن عبید اللّه بن عباس شما را دچار هول و هراس نکند، زیرا که این مرد و پدرش هرگز کار خیری انجام نداده اند. سپس برای رهبری مردم قیام کرد. لشکریان امام حسن علیه السّلام در ماه ربیع الاول هجوم بردند و خیمه های امام را غارت کردند و اموال آن حضرت را به یغما بردند. ابن بشر اسدی نیزه به ران آن بزرگوار زد، آنگاه امام حسن را در حالی که مجروح شده بود به سوی مدائن بردند و امام در آنجا نزد عموی مختار بن ابو عبید متحصن شد.

**[ترجمه]

«۹»

کش، [رجال الکشی] جَبْرَئِيلُ بْنُ أَحْمَدَ وَ أَبُو إِسْحَاقَ حَمْدَوَيْهِ وَ إِبْرَاهِيمُ بْنُ نُصَيْرٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْحَمِيدِ الْعَطَّارِ الْكُوفِيِّ عَنْ يُونُسَ بْنِ يَعْقُوبَ عَنْ فُضَيْلٍ غُلَامِ مُحَمَّدِ بْنِ رَاشِدٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام يَقُولُ: إِنَّ مُعَاوِيَةَ كَتَبَ إِلَى الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِمَا أَنِ اقْدَمْ أَنْتَ وَ الْحُسَيْنُ وَ أَصْحَابُ عَلِيٍّ فَخَرَجَ مَعَهُمْ قَيْسُ بْنُ سَعْدِ بْنِ عُبَادَةَ الْأَنْصَارِيُّ فَقَدِمُوا الشَّامَ فَأَذِنَ لَهُمْ مُعَاوِيَةُ وَ أَعَدَّ لَهُمُ الْخُطَبَاءَ فَقَالَ يَا حَسَنُ قُمْ فَبَايِعْ فَقَامَ فَبَايَعَ ثُمَّ قَالَ لِلْحُسَيْنِ علیه السلام قُمْ فَبَايِعْ فَقَامَ فَبَايَعَ ثُمَّ قَالَ يَا قَيْسُ قُمْ فَبَايِعْ فَالْتَفَتَ إِلَى الْحُسَيْنِ علیه السلام يَنْظُرُ مَا يَأْمُرُهُ فَقَالَ يَا قَيْسُ إِنَّهُ إِمَامِی يَعْنِی الْحَسَنَ علیه السلام.

**[ترجمه]رجال کشی: امام جعفر صادق علیه السّلام فرمود: معاویه برای امام حسن علیه السّلام نوشت: تو با حسین و یاران علی به سوی شام بیایید. قیس بن سعد بن عباده انصاری نیز با ایشان خارج شد. وقتی وارد شام شدند، معاویه به ایشان اذن دخول داد و سخنرانان را برای آنان آماده نمود. سپس گفت: ای حسن برخیز و بیعت کن! امام حسن برخاست و بیعت نمود، آنگاه گفت: ای حسین برخیز و بیعت کن! امام حسین برخاست و بیعت کرد. سپس گفت: ای قیس برخیز بیعت کن! قیس متوجه امام حسین و منتظر اجازه آن حضرت شد. امام حسین علیه السّلام به وی فرمود: امام حسن علیه السّلام امام من است .

**[ترجمه]

«۱۰»

كش، [رجال الكشى] جَعْفَرُ بْنُ مَعْرُوفٍ عَنِ ابْنِ أَبِی الْخَطَّابِ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ بَشِیرٍ عَنْ ذَرِیحٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام یَقُولُ: دَخَلَ قَیْسُ بْنُ سَعْدِ بْنِ عُبَادَةَ الْأَنْصَارِیُ

ص: ۶۱

۱- ۱. یعنی هذا الذی فعل کذا و کذا، ادخل لام التعریف علی کذا، و هو من شیمه المولدین و لفظ أبی الفرج فی المقاتل ص ۴۴ هکذا: ایها الناس لا یهولنکم، و لا یعظمن علیکم ما صنع هذا الرجل الوله الورع- ای الجبان- ان هذا و أباه و أخاه لم یأتوا بیوم خیر قط، ان أباه عم رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله خرج یقاتله ببدر فأسره أبو الیسر کعب بن عمرو الأنصاریّ فأتی به رسول اللّه فأخذ فداءه فقسمه بین المسلمین و ان أخاه ولاه علی علی البصره فسرق مال اللّه و مال المسلمین فاشتری به الجواری، و زعم ان ذلک له حلال و ان هذا ولاه أیضا علی الیمن فهرب من بسر بن أرطاه و ترک ولده حتّی قتلوا و صنع الآن هذا الذی صنع. قال فتنادی الناس: الحمد للّه الذی أخرجه من بیننا امض بنا الی عدونا فنهض بهم الحدیث.

صَاحِبُ شُرْطَةِ الْخَمِيسِ عَلَى مُعَاوِيَةَ فَقَالَ لَهُ مُعَاوِيَةُ بَايِعْ فَنَظَرَ قَيْسٌ إِلَى الْحَسَنِ عليه السلام فَقَالَ يَا بَا مُحَمَّدٍ بَايَعْتَ فَقَالَ لَهُ مُعَاوِيَةُ أَ مَا تَنْتَهِي أَمَا وَ اللَّهِ إِنِّي فَقَالَ لَهُ قَيْسٌ مَا شِئْتَ أَمَا وَ اللَّهِ لَئِنْ شِئْتُ لَتُنَاقَضَنَّ بِهِ فَقَالَ وَ كَانَ مِثْلَ الْبَعِيرِ جِسْماً وَ كَانَ خَفِيفَ اللِّحْيَةِ قَالَ فَقَامَ إِلَيْهِ الْحَسَنُ عليه السلام وَ قَالَ لَهُ بَايِعْ يَا قَيْسُ فَبَايَعَ.

**[ترجمه]رجال کشی: امام جعفر صادق علیه السّلام فرمود: قیس بن سعد بن عباده انصاری که صاحب شرطه الخمیس بود نزد معاویه رفت. معاویه به وی گفت: بیعت کن، قیس متوجه امام حسن شد و گفت: یا ابا محمّد! آیا بیعت کردی!؟ معاویه به قیس گفت: آیا از مخالفت دست برنمی داری؟ آیا نمی دانی که من از تو انتقام می گیرم؟ قیس گفت: هر کار که می خواهی انجام بده، به خدا قسم اگر بخواهم، پیمان تو شکسته خواهد شد. راوی می گوید: وی از لحاظ جسمی نظیر شتر و کوسه بود. آنگاه امام حسن علیه السّلام برخاست و به قیس فرمود: بیعت کن و قیس بیعت نمود.

**[ترجمه]

بیان

قوله أما و الله إنی اكتفی ببعض الكلام تعویلا علی قرینه المقام أی إنی أقتلك أو نحوه قوله ما شئت أی اصنع ما شئت قوله لئن شئت علی صیغه المتكلم أی إن شئت نقضت بیعتك فقوله لتناقضن علی بناء المجهول.

**[ترجمه]عبارت «أما والله إنّی» به قرینه مقام، به قسمتی از سخن اکتفا کرده و منظور این است که «إنّی أقتلك أو نحوه» من تو را می کشم یا مانند این. عبارت «ما شئت» یعنی هرچه می خواهی انجام بده، عبارت «لئن شئت» با صیغه متکلم یعنی اگر بخواهم، بیعت تو را می شکنم؛ و فعل «لتناقضنّ» مجهول است.

**[ترجمه]

«11»

کشف، [كشف الغمه] عَنِ الشَّعْبِيِّ قَالَ: شَهِدْتُ الْحَسَنَ بْنَ عَلِيٍّ علیهما السلام حِينَ صَالَحَ مُعَاوِيَةَ بِالنُّخَيْلَةِ فَقَالَ لَهُ مُعَاوِيَةُ قُمْ فَأَخْبِرِ النَّاسَ أَنَّكَ تَرَكْتَ هَذَا الْأَمْرَ وَ سَلَّمْتَهُ إِلَيَّ فَقَامَ الْحَسَنُ فَحَمِدَ اللَّهَ وَ أَثْنَى عَلَيْهِ وَ قَالَ أَمَّا بَعْدُ فَإِنَّ أَكْيَسَ الْكَيْسِ التُّقَى وَ أَحْمَقَ الْحُمْقِ الْفُجُورُ وَ إِنَّ هَذَا الْأَمْرَ الَّذِي أَخْتَلِفُ فِيهِ أَنَا وَ مُعَاوِيَةُ إِمَّا أَنْ يَكُونَ حَقَّ امْرِئٍ فَهُوَ أَحَقُّ بِهِ مِنِّي وَ إِمَّا أَنْ يَكُونَ حَقّاً هُوَ لِي فَقَدْ تَرَكْتُهُ إِرَادَةَ لِصَلَاحِ الْأُمَّةِ وَ حَقْنِ دِمَائِهَا(1) وَ إِنْ أَدْرِي لَعَلَّهُ فِتْنَةٌ لَكُمْ وَ مَتاعٌ إِلى حِينٍ.

**[ترجمه]کشف الغمه: از شعبی روایت می کند که گفت: زمانی که امام حسن علیه السّلام در نخیله با معاویه صلح نمود، من نزد آن حضرت رفتم. معاویه به امام حسن گفت: برخیز و به مردم بگو: من از مقام خلافت دست برداشته و آن را به معاویه تسلیم نمودم. امام حسن علیه السّلام برخاست و پس از اینکه حمد و ثنای خدا را به جا آورد فرمود: زیرک ترین مردم کسی است که تقوا داشته باشد، و احمق ترین افراد شخصی است که تبه کار باشد. این مقام خلافت که من و معاویه در باره آن اختلاف داریم، اگر حق وی باشد، او از من به این مقام شایسته تر است و اگر حق من باشد، من آن را به خاطر رعایت صلاح

امت و مانع شدن از ریختن خون امت واگذار نمودم. گرچه می دانم این عمل تا مدتی موجب فتنه و آزمایش شما خواهد بود.

**[ترجمه]

«۱۲»

ما، [الأمالی] للشیخ الطوسی جَمَاعَةٌ عَنْ أَبِی الْمُفَضَّلِ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عُبَیْدِ اللَّهِ الْعَرْزَمِیِّ عَنْ أَبِیهِ عَنْ عَمَّارٍ أَبِی الْیَقْظَانِ عَنْ أَبِی عُمَرَ زَاذَانَ قَالَ: لَمَّا وَادَعَ الْحَسَنُ بْنُ عَلِیٍّ علیهما السلام مُعَاوِیَهَ صَعِدَ مُعَاوِیَهُ الْمِنْبَرَ وَ جَمَعَ النَّاسَ فَخَطَبَهُمْ وَ قَالَ إِنَّ الْحَسَنَ بْنَ عَلِیٍّ رَآنِی لِلْخِلَافَهِ أَهْلًا وَ لَمْ یَرَ نَفْسَهُ لَهَا أَهْلًا وَ کَانَ الْحَسَنُ علیه السلام أَسْفَلَ مِنْهُ بِمِرْقَاهٍ.

فَلَمَّا فَرَغَ مِنْ کَلَامِهِ قَامَ الْحَسَنُ علیه السلام فَحَمِدَ اللَّهَ تَعَالَی بِمَا هُوَ أَهْلُهُ ثُمَّ ذَکَرَ الْمُبَاهَلَهَ فَقَالَ فَجَاءَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه وآله مِنَ الْأَنْفُسِ بِأَبِی وَ مِنَ الْأَبْنَاءِ بِی وَ بِأَخِی وَ مِنَ النِّسَاءِ بِأُمِّی وَ کُنَّا أَهْلَهُ وَ نَحْنُ آلُهُ وَ هُوَ مِنَّا وَ نَحْنُ مِنْهُ وَ لَمَّا نَزَلَتْ آیَهُ التَّطْهِیرِ جَمَعَنَا رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه وآله فِی کِسَاءٍ لِأُمِّ سَلَمَهَ رَضِیَ اللَّهُ عَنْهَا

ص: ۶۲

۱- ۱. فی أسد الغابه ج ۲ ص ۱۴: ثم التفت إلی معاویه و قال: ان أدری إلخ و الحدیث فی الکشف ج ۲ ص ۱۴۱ نقلا عن کتاب الحلیه لابی نعیم الحافظ.

خَيْبَرِي ثُمَّ قَالَ اللَّهُمَّ هَؤُلَاءِ أَهْلُ بَيْتِي وَ عِتْرَتِي فَأَذْهِبْ عَنْهُمُ الرِّجْسَ وَ طَهِّرْهُمْ تَطْهِيراً فَلَمْ يَكُنْ أَحَدٌ فِي الْكِسَاءِ غَيْرِي وَ أَخِي وَ أَبِي وَ أُمِّي وَ لَمْ يَكُنْ أَحَدٌ تُصِيبُهُ جَنَابَةٌ فِي الْمَسْجِدِ وَ يُولَدُ فِيهِ إِلَّا النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله وَ أَبِي تَكْرِمَةً مِنَ اللَّهِ لَنَا وَ تَفْضِيلًا مِنْهُ لَنَا وَ قَدْ رَأَيْتُمْ مَكَانَ مَنْزِلِنَا مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله.

وَ أَمَرَ بِسَدِّ الْأَبْوَابِ فَسَدَّهَا وَ تَرَكَ بَابَنَا فَقِيلَ لَهُ فِي ذَلِكَ فَقَالَ أَمَا إِنِّي لَمْ أَسُدَّهَا وَ أَفْتَحْ بَابَهُ وَ لَكِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ أَمَرَنِي أَنْ أَسُدَّهَا وَ أَفْتَحَ بَابَهُ.

وَ إِنَّ مُعَاوِيَةَ زَعَمَ لَكُمْ أَنِّي رَأَيْتُهُ لِلْخِلَافَةِ أَهْلًا وَ لَمْ أَرَ نَفْسِي لَهَا أَهْلًا فَكَذَبَ مُعَاوِيَةُ نَحْنُ أَوْلَى بِالنَّاسِ فِي كِتَابِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ عَلَى لِسَانِ نَبِيِّهِ صلی الله علیه و آله وَ لَمْ نَزَلْ أَهْلَ الْبَيْتِ مَظْلُومِينَ مُنْذُ قَبَضَ اللَّهُ نَبِيَّهُ ص فَاللَّهُ بَيْنَنَا وَ بَيْنَ مَنْ ظَلَمَنَا حَقَّنَا وَ تَوَثَّبَ عَلَى رِقَابِنَا وَ حَمَلَ النَّاسَ عَلَيْنَا وَ مَنَعَنَا سَهْمَنَا مِنَ الْفَيْ ءِ وَ مَنَعَ أُمَّنَا مَا جَعَلَ لَهَا رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه وآله وَ أُقْسِمُ بِاللَّهِ لَوْ أَنَّ النَّاسَ بَايَعُوا أَبِي حِينَ فَارَقَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه وآله لَأَعْطَتْهُمُ السَّمَاءُ قَطْرَهَا وَ الْأَرْضُ بَرَكَتَهَا وَ مَا طَمِعْتَ فِيهَا يَا مُعَاوِيَةُ فَلَمَّا خَرَجَتْ مِنْ مَعْدِنِهَا تَنَازَعَتْهَا قُرَيْشٌ بَيْنَهَا فَطَمِعَتْ فِيهَا الطُّلَقَاءُ وَ أَبْنَاءُ الطُّلَقَاءِ أَنْتَ وَ أَصْحَابُكَ وَ قَدْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه وآله مَا وَلَّتْ أُمَّةٌ أَمْرَهَا رَجُلًا وَ فِيهِمْ مَنْ هُوَ أَعْلَمُ مِنْهُ إِلَّا لَمْ يَزَلْ أَمْرُهُمْ يَذْهَبُ سَفَالًا حَتَّى يَرْجِعُوا إِلَى مَا تَرَكُوا فَقَدْ تَرَكَتْ بَنُو إِسْرَائِيلَ هَارُونَ وَ هُمْ يَعْلَمُونَ أَنَّهُ خَلِيفَةُ مُوسَى فِيهِمْ وَ اتَّبَعُوا السَّامِرِيَّ وَ قَدْ تَرَكَتْ هَذِهِ الْأُمَّةُ أَبِي وَ بَايَعُوا غَيْرَهُ وَ قَدْ سَمِعُوا رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه وآله يَقُولُ أَنْتَ مِنِّي بِمَنْزِلَةِ هَارُونَ مِنْ مُوسَى إِلَّا النُّبُوَّةَ وَ قَدْ رَأَوْا رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه وآله نَصَبَ أَبِي يَوْمَ غَدِيرِ خُمٍّ وَ أَمَرَهُمْ أَنْ يُبَلِّغَ الشَّاهِدُ مِنْهُمُ الْغَائِبَ.

وَ قَدْ هَرَبَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه وآله مِنْ قَوْمِهِ وَ هُوَ يَدْعُوهُمْ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى حَتَّى دَخَلَ الْغَارَ وَ لَوْ وَجَدَ أَعْوَاناً مَا هَرَبَ وَ قَدْ كَفَّ أَبِي يَدَهُ حِينَ نَاشَدَهُمْ وَ اسْتَغَاثَ فَلَمْ يُغَثْ فَجَعَلَ اللَّهُ هَارُونَ فِي سَعَةٍ حِينَ اسْتَضْعَفُوهُ وَ كَادُوا يَقْتُلُونَهُ وَ جَعَلَ اللَّهُ النَّبِيَّ صلی الله علیه و آله فِي سَعَةٍ حِينَ دَخَلَ الْغَارَ وَ لَمْ يَجِدْ أَعْوَاناً وَ كَذَلِكَ أَبِي وَ أَنَا فِي سَعَةٍ مِنَ اللَّهِ حِينَ

خَذَلَتْنَا هَذِهِ الْأُمَّةُ وَ بَايَعُوكَ يَا مُعَاوِيَهُ وَ إِنَّمَا هِيَ السُّنَنُ وَ الْأَمْثَالُ يَتْبَعُ بَعْضُهَا بَعْضاً أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّكُمْ لَوِ الْتَمَسْتُمْ فِيمَا بَيْنَ الْمَشْرِقِ وَ الْمَغْرِبِ أَنْ تَجِدُوا رَجُلًا وَلَدَهُ نَبِيٌّ غَيْرِي وَ أَخِي لَمْ تَجِدُوا وَ إِنِّي قَدْ بَايَعْتُ هَذَا وَ إِنْ أَدْرِي لَعَلَّهُ فِتْنَةٌ لَكُمْ وَ مَتاعٌ إِلى حِينٍ.

أقول: قد مضى فی کتاب الإحتجاج بوجه أبسط مرويّا عن الصادق علیه السلام و هذا مختصر منه (۱).

**[ترجمه]امـالی طوسـی: از ابو عمر نقـل می کنـد که گفت: هنگـامی که امـام حسن علیه السّـلام با معاویه وداع کرد، معاویه مردم را جمع کرد و بر فراز منبر رفت و پس از سـخنرانی گفت: حسن بن علی مرا برای مقام خلافت لایق دانست و خویشتن را لایق ندانست. امام حسن علیه السّلام یک پله از معاویه پائین تر نشسته بود .

هنگامی که سـخنرانی معاویه خاتمه یافت، امام حسن علیه السّـلام بر فراز منبر رفت و پس از حمد و ثنای خدا داستان مباهله را شرح داد و فرمود: پـدرم علی علیه السّـلام نفس پیغمبر خدا است، من و برادرم فرزندان پیامبریم، منظور از کلمه، نسائنا (که در آیه مباهله می باشد) مادرم زهرا سلام الله علیها است، ما اهل بیت و خاندان پیامبر هستیم، پیامبر خدا از ما و ما از او هستیم.

هنگـامی که آیه تطهیر نـازل شـد، پیـامبر صـلّی اللّه علیه و آله ما را زیر کسای یمانی که برای ام سـلمه بود جمع کرد و فرمود: پروردگارا! اینان اهل بیت و عترت من هسـتند، پلیـدی را از ایشان دور کن و آنان را در نهایت پاکی پاکیزه کن. احدی غیر از من، برادرم حسین و پدر و مادرم زیر آن کسا نبود. احدی نبود که در مسجد جنب و متولد شود، غیر از پیامبر خدا و پدرم، این فضـیلتی است که از طرف خـدا شامل حال ما شده است. شـما مقام و منزلت ما را نزد رسول خدا صـلّی اللّه علیه و آله مشاهده کردید.

خداوند دسـتور داد کلیه درهایی را که به طرف مسجد النبی باز می شدند بستند، غیر از در حجره ما که دائما باز بود. وقتی در این باره با رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله گفتگو کردند فرمود: من در آن حجره ها را نبستم و در حجره علی را باز نگذاشتم، بلکه خدا به من دستور داد در کلیه حجره ها را مسدود کرده و در حجره علی را باز گذارم.

معاویه گمان کرده است من او را لایق خلافت دانسـته و خود را لایق این مقام نمی دانم، او دروغ می گوید. ما نسبت به کتاب خداوند عزّ و جلّ چنان که رسول خدا فرموده، از سایر مردم سزاوارتریم. ما اهل بیت از آن هنگام که خداوند روح پیامبر خود را قبض کرد، مظلوم قرار گرفتیم، خدا بین ما و افرادی که حق ما را گرفتند، بر ما مسـلط شدند، مردم را بر ما مسـلط کردند، ما را از سـهم غنیمت خویش منع کردنـد و آن افرادی که مـادر مـا را از آن حقی که پیـامبر خـدا برایش قرار داد محروم کردنـد، قضاوت خواهد کرد.

به خـدا قسم اگر آن هنگام که پیامبر خـدا صـلّی اللّه علیه و آله از بین این مردم رفت با پـدرم بیعت می کردنـد، آسـمان باران رحمت خود را برای ایشـان فرو می ریخت و زمین برکـات خود را به آنان عطا می کرد. ای معاویه! مقام خلافتی که تو در آن طمع کردی، هنگامی که از جایگاه خود خارج شـد، قریش بر سـر آن جـدال کردند، سـپس اسـیران آزاد شده و فرزندان آنان یعنی تو و یارانت در آن طمع کردید. در حالی که رسول خدا صـلّی اللّه علیه و آله و سـلّم فرمود: هیچ امتی نیست که شخصی متولی امر آنـان شود و برتر از او در میـان ایشـان باشـد، مگر اینکه دائما وضع آنان رو به انحطاط می رود تا اینکه به جانب آن

کس که وی را ترک کرده بودند بازگردند. بنی اسرائیل هارون را در حالی که می دانستند او در میان آنان خلیفه حضرت موسی است از دست دادند و از سامری تبعیت کردند. این امت هم پدر مرا رها نموده و با دیگری بیعت کردند، در حالی که شنیدند پیغمبر خدا صلّی اللّه علیه و آله راجع به پدرم می فرمود: «أنت منی بمنزله هارون من موسی إلا النّبوه» یعنی ای علی، تو برای من نظیر هارون هستی برای موسی، (با این تفاوت که) بعد از من پیامبری نخواهد آمد. و در حالی که در روز غدیر خم دیدید، پیامبر خدا صلّی اللّه علیه و آله پدرم را به مقام خلافت منصوب کرد و به حاضرین دستور داد که این موضوع را به گوش کسانی که غایب هستند برسانند.

پیامبر صلّی اللّه علیه و آله از قوم خود فرار کرد و وارد غار شد، در حالی که ایشان را به سوی خدا دعوت می کرد. اگر آن بزرگوار یار و یاوری داشت فرار نمی کرد. پدرم در آن موقعی که دست نگه داشته بود، از این مردم طلب یاری کرد ولی کسی به فریاد او نرسید. هنگامی که هارون را تضعیف کرده و نزدیک بود او را بکشند، خدا از وی سلب مسئولیت کرد. زمانی که پیامبر اسلام صلّی اللّه علیه و آله یاوری نیافت و وارد غار شد، خدا از مسئولیت او صرف نظر کرد. پدرم و من هم مسئولیت خدایی نداریم، زیرا این امت ما را رها نموده و با تو بیعت کردند. ای معاویه، این ها سنت ها و امثالی هستند که هر یک تابع دیگری است.

ای مردم! اگر شما در بین مشرق و مغرب مردی را جستجو کنید که از نسل پیامبر باشد، غیر از من و برادرم نخواهید یافت، من با معاویه بیعت کردم گر چه می دانم این عمل تا مدتی موجب فتنه و آزمایش شما خواهد بود .

مؤلف: در کتاب احتجاج این روایت امام صادق علیه السّلام به طور مفصل آمده است و روایت پیشین مختصری از آن بود - ۱. مراجعه کنید به چاپ جدید احتجاج ۱۰: ۱۳۸- ۱۴۵ - .

**[ترجمه]

«۱۳»

کشف، [کشف الغمه] وَ مِنْ کَلَامِهِ علیه السلام: کِتَابٌ کَتَبَهُ إِلَی مُعَاوِیَهَ بَعْدَ وَفَاهِ أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام وَ قَدْ بَایَعَهُ النَّاسُ- بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِیمِ مِنْ عَبْدِ اللَّهِ الْحَسَنِ بْنِ أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ إِلَی مُعَاوِیَهَ بْنِ صَخْرٍ أَمَّا بَعْدُ فَإِنَّ اللَّهَ بَعَثَ مُحَمَّداً صلی الله علیه و آله رَحْمَهً لِلْعالَمِینَ فَأَظْهَرَ بِهِ الْحَقَّ وَ دَفَعَ بِهِ الْبَاطِلَ وَ أَذَلَّ بِهِ أَهْلَ الشِّرْکِ وَ أَعَزَّ بِهِ الْعَرَبَ عَامَّهً وَ شَرَّفَ بِهِ مَنْ شَاءَ مِنْهُمْ خَاصَّهً فَقَالَ تَعَالَی وَ إِنَّهُ لَذِکْرٌ لَکَ وَ لِقَوْمِکَ (۲) فَلَمَّا قَبَضَهُ اللَّهُ تَعَالَی تَنَازَعَتِ الْعَرَبُ الْأَمْرَ بَعْدَهُ فَقَالَتِ الْأَنْصَارُ مِنَّا أَمِیرٌ وَ مِنْکُمْ أَمِیرٌ وَ قَالَتْ قُرَیْشٌ نَحْنُ أَوْلِیَاؤُهُ وَ عَشِیرَتُهُ فَلَا تُنَازِعُوا سُلْطَانَهُ فَعَرَفَتِ الْعَرَبُ ذَلِکَ لِقُرَیْشٍ وَ نَحْنُ الْآنَ أَوْلِیَاؤُهُ وَ ذَوُو الْقُرْبَی مِنْهُ وَ لَا غَرْوَ إِنَّ مُنَازَعَتَکَ إِیَّانَا بِغَیْرِ حَقٍّ فِی الدِّینِ مَعْرُوفٌ وَ لَا أَثَرٌ فِی الْإِسْلَامِ مَحْمُودٌ وَ الْمَوْعِدُ اللَّهُ تَعَالَی بَیْنَنَا وَ بَیْنَکَ وَ نَحْنُ نَسْأَلُهُ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی أَنْ لَا یُؤْتِیَنَا فِی هَذِهِ الدُّنْیَا شَیْئاً یَنْقُصُنَا بِهِ فِی الْآخِرَهِ وَ بَعْدُ فَإِنَّ أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ عَلِیَّ بْنَ أَبِی طَالِبٍ علیه السلام لَمَّا نَزَلَ بِهِ الْمَوْتُ وَلَّانِی هَذَا الْأَمْرَ مِنْ بَعْدِهِ فَاتَّقِ اللَّهَ یَا مُعَاوِیَهُ وَ انْظُرْ لِأُمَّهِ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله مَا تُحْقَنُ بِهِ دِمَاؤُهُمْ وَ تُصْلَحُ أُمُورُهُمْ وَ السَّلَامُ-.

۱- ۱. راجع ج ۱۰ ص ۱۳۸- ۱۴۵ من الطبعه الحدیثه.

۲- ۲. الزخرف: ۴۴.

وَ مِنْ کَلَامِهِ علیه السلام مَا کَتَبَهُ فِی کِتَابِ الصُّلْحِ الَّذِی اسْتَقَرَّ بَیْنَهُ وَ بَیْنَ مُعَاوِیَهَ حَیْثُ رَأَی حَقْنَ الدِّمَاءِ وَ إِطْفَاءَ الْفِتْنَهِ وَ هُوَ: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِیمِ هَذَا مَا صَالَحَ عَلَیْهِ الْحَسَنُ بْنُ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ- مُعَاوِیَهَ بْنَ أَبِی سُفْیَانَ صَالَحَهُ عَلَی أَنْ یُسَلِّمَ إِلَیْهِ وِلَایَهَ أَمْرِ الْمُسْلِمِینَ عَلَی أَنْ یَعْمَلَ فِیهِمْ بِکِتَابِ اللَّهِ وَ سُنَّهِ رَسُولِهِ صلی الله علیه و آله وَ سِیرَهِ الْخُلَفَاءِ الصَّالِحِینَ (۱)

وَ لَیْسَ لِمُعَاوِیَهَ بْنِ أَبِی سُفْیَانَ أَنْ یَعْهَدَ إِلَی أَحَدٍ مِنْ بَعْدِهِ عَهْداً بَلْ یَکُونُ الْأَمْرُ مِنْ بَعْدِهِ شُورَی بَیْنَ الْمُسْلِمِینَ وَ عَلَی أَنَّ النَّاسَ آمِنُونَ حَیْثُ کَانُوا مِنْ أَرْضِ اللَّهِ فِی شَامِهِمْ وَ عِرَاقِهِمْ وَ حِجَازِهِمْ وَ یَمَنِهِمْ وَ عَلَی أَنَّ أَصْحَابَ عَلِیٍّ وَ شِیعَتَهُ آمِنُونَ عَلَی أَنْفُسِهِمْ وَ أَمْوَالِهِمْ وَ نِسَائِهِمْ وَ أَوْلَادِهِمْ وَ عَلَی مُعَاوِیَهَ بْنِ أَبِی سُفْیَانَ بِذَلِکَ عَهْدُ اللَّهِ وَ مِیثَاقُهُ وَ مَا أَخَذَ اللَّهُ عَلَی أَحَدٍ مِنْ خَلْقِهِ بِالْوَفَاءِ وَ بِمَا أَعْطَی اللَّهُ مِنْ نَفْسِهِ وَ عَلَی أَنْ لَا یَبْغِیَ لِلْحَسَنِ بْنِ عَلِیٍّ وَ لَا لِأَخِیهِ الْحُسَیْنِ وَ لَا لِأَحَدٍ مِنْ أَهْلِ بَیْتِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله غَائِلَهً سِرّاً وَ لَا جَهْراً وَ لَا یُخِیفَ أَحَداً مِنْهُمْ فِی أُفُقٍ مِنَ الْآفَاقِ شَهِدَ عَلَیْهِ بِذَلِکَ وَ کَفی بِاللَّهِ شَهِیداً فُلَانٌ وَ فُلَانٌ وَ السَّلَامُ وَ لَمَّا تَمَّ الصُّلْحُ وَ انْبَرَمَ الْأَمْرُ الْتَمَسَ مُعَاوِیَهُ مِنَ الْحَسَنِ علیه السلام أَنْ یَتَکَلَّمَ بِمَجْمَعٍ مِنَ النَّاسِ وَ یُعْلِمَهُمْ أَنَّهُ قَدْ بَایَعَ مُعَاوِیَهَ وَ سَلَّمَ الْأَمْرَ إِلَیْهِ فَأَجَابَهُ إِلَی ذَلِکَ فَخَطَبَ وَ قَدْ حَشَدَ النَّاسُ خُطْبَهً حَمِدَ اللَّهَ تَعَالَی وَ صَلَّی عَلَی نَبِیِّهِ صلی الله علیه و آله فِیهَا وَ هِیَ مِنْ کَلَامِهِ الْمَنْقُولِ عَنْهُ علیه السلام وَ قَالَ أَیُّهَا النَّاسُ إِنَّ أَکْیَسَ الْکَیْسِ التُّقَی وَ أَحْمَقَ الْحُمْقِ الْفُجُورُ(۲)

وَ إِنَّکُمْ لَوْ طَلَبْتُمْ بَیْنَ جَابَلَقَ وَ جَابَرَسَ رَجُلًا جَدُّهُ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه وآله مَا وَجَدْتُمُوهُ غَیْرِی وَ غَیْرَ أَخِی الْحُسَیْنِ وَ قَدْ عَلِمْتُمْ أَنَّ اللَّهَ هَدَاکُمْ بِجَدِّی مُحَمَّدٍ فَأَنْقَذَکُمْ بِهِ مِنَ الضَّلَالَهِ

۱- ۱. فی المصدر ج ۲ ص ۱۴۵،« الخلفاء الراشدین»[الصالحین].

۲- ۲. هذا هو الصحیح، و فی بعض نسخ الروایه:« و ان اعجز العجز الفجور» کما فی أسد الغابه ج ۲ ص ۱۴، و هو تصحیف.

وَ رَفَعَکَمْ بِهِ مِنَ الْجَهَالَهِ وَ أَعَزَّکُمْ بَعْدَ الذِّلَّهِ وَ کَثَّرَکُمْ بَعْدَ الْقِلَّهِ وَ إِنَّ مُعَاوِیَهَ نَازَعَنِی حَقّاً هُوَ لِی دُونَهُ فَنَظَرْتُ لِصَلَاحِ الْأُمَّهِ وَ قَطْعِ الْفِتْنَهِ وَ قَدْ کُنْتُمْ بَایَعْتُمُونِی عَلَی أَنْ تُسَالِمُوا مَنْ سَالَمْتُ وَ تُحَارِبُوا مَنْ حَارَبْتُ فَرَأَیْتُ أَنْ أُسَالِمَ مُعَاوِیَهَ وَ أَضَعَ الْحَرْبَ بَیْنِی وَ بَیْنَهُ وَ قَدْ بَایَعْتُهُ وَ رَأَیْتُ أَنَّ حَقْنَ الدِّمَاءِ خَیْرٌ مِنْ سَفْکِهَا وَ لَمْ أُرِدْ بِذَلِکَ إِلَّا صَلَاحَکُمْ وَ بَقَاءَکُمْ- وَ إِنْ أَدْرِی لَعَلَّهُ فِتْنَهٌ لَکُمْ وَ مَتَاعٌ إِلَی حِینٍ.

**[ترجمه]کشف الغمه: از جمله نامه هایی که امام حسن علیه السّلام برای معاویه نوشت پس از فوت حضرت علی علیه السّلام و در زمانی بود که با معاویه بیعت کرده بودند:

بسم اللّه الرّحمن الرّحیم. از عبد اللّه حسن بن امیر المؤمنین به معاویه بن صخر. اما بعد، خدا حضرت محمّد صلّی اللّه علیه و آله را به عنوان رحمتی برای جهانیان فرستاد، و به وسیله ایشان حق را ظاهر و باطل را دفع نمود، اهل شرک را به واسطه او ذلیل و عموم عرب را عزیز کرد و هر کس را که خواست، به وسیله آن حضرت به طور خاص شرافت بخشید، چنان که می فرماید: «و إنّه لذکر لک و لقومک» - ۲. زخرف/۴۴ - ،

«این قرآن تذکری برای ذکر تو و قوم تو است.»

هنگامی که خداوند متعال روح حضرت محمّد را قبض نمود، عرب بعد از ایشان بر سر امر خلافت به نزاع پرداختند. انصار گفتند: یک امیر از ما و یک امیر از شما. قریش گفتند: ما دوستان و عشیره پیامبر خدا هستیم، بر سر مقام پیامبر خدا با ما جدال نکنید، آنگاه عرب دریافت که این مقام از آن قریش است. اکنون ماییم که دوستان و نزدیکان حضرت محمّد صلّی اللّه علیه و آله و سلّم هستیم، تعجبی ندارد، زیرا این جدالی را که به ناحق در باره دین با ما می کنی شناخته شده است و اثر خوبی در اسلام باقی نمی گذارد. وعده ما و تو نزد خدا باشد. ما از خدا می خواهیم در این دنیا چیزی بما ندهد که موجب نقصان مقام آخرت ما باشد.

هنگامی که زمان رحلت امیر المؤمنین علی علیه السّلام فرا رسید، مقام خلافت را بعد از خود به من واگذار نمود. ای معاویه! از خدا بترس، نسبت به امت محمّد صلّی اللّه علیه و آله کاری بکن که خون آنان را حفظ و امور ایشان را اصلاح کرده باشی، و السّلام .

از جمله سخنان امام حسن علیه السّلام نامه ای است که در آن صلح و سازش بین آن حضرت و معاویه برقرار شد، صلحی که امام به منظور حفظ خون ها و خاموش نمودن فتنه پذیرفت:

بسم اللّه الرّحمن الرّحیم. این صلح نامه ای است که بین حسن بن علی بن ابی طالب و معاویه بن ابو سفیان برقرار شد: حسن بن علی علیهما السّلام امر خلافت را با این شروط به معاویه بن ابو سفیان واگذار کرد: اینکه معاویه طبق دستور قرآن و سنت پیامبر اسلام صلّی اللّه علیه و آله و سلّم و روش خلفای صالح - ۱. کشف الغمه ۲: ۱۴۵ -

با مسلمانان رفتار نماید. معاویه این حق را ندارد که بعد از خود مقام خلافت را به احدی واگذار کند، بلکه باید خلیفه بعد از معاویه با شورا و مشورت مسلمین تعیین شود. دیگر اینکه مردم در هر جای زمین که هستند، از ظلم معاویه در امان باشند، چه

در شام، چه در عراق، چه در حجاز و چه در یمن، و جان و مال و زنان و فرزندان و یاران و شیعیان علی بن ابی طالب در امان باشد.

بر معاویه بن ابو سفیان واجب است به این عهدنامه آن طور وفا کند که خلق خدا وفا می کنند. حسن بن علی و برادرش حسین و احدی از اهل بیت رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله را نه مخفیانه و نه علنی هلاک نکرده و احدی از ایشان را در هر نقطه ای از زمین که باشند دچار ترس نکند. فلان و فلان به این قرارداد شهادت دادند و کافی است که خدا برای صلحنامه شاهد باشد.

هنگامی که صلح برقرار شده و این کار به پایان رسید، معاویه از امام حسن علیه السّلام خواست که در جمع مردم سخن بگوید و به آن ها اعلام کند که با معاویه بیعت کرده و امر خلافت را به وی تسلیم کرده است. امام درخواست او را اجابت کرد و در حالی که مردم جمع شده بودند، پس از آن که حمد خدا را به جا آورد و بر پیامبرش درود فرستاد، سخنرانی کرد و این کلام جزو سخنانی است که از وی نقل شده: زیرک ترین مردم کسی است که تقوا داشته باشد، و احمق ترین افراد شخصی است که تبه کار باشد. اگر شما بین جابلق و جابرس به دنبال کسی بگردید که جدش رسول خدا صلی الله علیه و علی آله باشد، کسی جز من و برادرم حسین نخواهید یافت. می دانید که خداوند به واسطه جد من محمّد صلی الله علیه و آله، شما را هدایت کرد، از گمراهی نجات داد و به وسیله او جهالت را از شما دور کرد. شما را بعد از خواری و ذلت عزیز و بعد از کمی تعداد فزونی بخشید. معاویه بر سر حقی که از آن من است با من جدال می کند و من به صلاح امت و تمام شدن فتنه می اندیشم. شما با من پیمان بستید که با هرکه صلح کردم صلح و با هرکه جنگیدم بجنگید. هم اکنون صلاح می بینم که با معاویه صلح کنم و جنگ بین خود و او را به پایان برسانم. من با معاویه بیعت کردم زیرا معتقدم که حفظ جان مردم بهتر از ریخته شدن خون آن هاست و نیت من از این بیعت جز صلاح و بقای شما نبوده است، اگرچه می دانم این بیعت تا مدتی برای شما موجب فتنه و آزمایش خواهد بود.

**[ترجمه]

بیان

یقال لا غرو أی لیس بعجب قوله و لا أثر الجمله حالیه أی و الحال أنه لیس لک أثر محمود و فعل ممدوح فی الإسلام.

أَقُولُ سَیَأْتِی فِی کِتَابِ الْغَیْبَهِ فِی الْخَبَرِ الطَّوِیلِ الَّذِی رَوَاهُ الْمُفَضَّلُ بْنُ عُمَرَ عَنِ الصَّادِقِ علیه السلام فِی الرَّجْعَهِ(۱) أَنَّهُ علیه السلام قَالَ: یَا مُفَضَّلُ وَ یَقُومُ الْحَسَنُ علیه السلام إِلَی جَدِّهِ ص فَیَقُولُ یَا جَدَّاهْ کُنْتُ مَعَ أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام فِی دَارِ هِجْرَتِهِ بِالْکُوفَهِ حَتَّی اسْتُشْهِدَ بِضَرْبَهِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ مُلْجَم لَعَنَهُ اللَّهُ فَوَصَّانِی بِمَا وَصَّیْتَهُ یَا جَدَّاهْ وَ بَلَغَ اللَّعِینَ مُعَاوِیَهَ قَتْلُ أَبِی فَأَنْفَذَ الدَّعِیَّ اللَّعِینَ زِیَاداً إِلَی الْکُوفَهِ فِی مِائَهِ أَلْفٍ وَ خَمْسِینَ أَلْفَ مُقَاتِلٍ فَأَمَرَ بِالْقَبْضِ عَلَیَّ وَ عَلَی أَخِیَ الْحُسَیْنِ وَ سَائِرِ إِخْوَانِی وَ أَهْلِ بَیْتِی وَ شِیعَتِنَا وَ مَوَالِینَا وَ أَنْ یَأْخُذَ عَلَیْنَا الْبَیْعَهَ لِمُعَاوِیَهَ فَمَنْ أَبَی مِنَّا ضَرَبَ عُنُقَهُ وَ سَیَّرَ إِلَی مُعَاوِیَهَ رَأْسَهُ (۲)

فَلَمَّا عَلِمْتُ ذَلِکَ مِنْ فِعْلِ مُعَاوِیَهَ خَرَجْتُ مِنْ دَارِی فَدَخَلْتُ جَامِعَ الْکُوفَهِ لِلصَّلَاهِ وَ رَقَأْتُ الْمِنْبَرَ وَ اجْتَمَعَ النَّاسُ فَحَمِدْتُ اللَّهَ وَ أَثْنَیْتُ عَلَیْهِ وَ قُلْتُ مَعْشَرَ النَّاسِ

۱- ۱. راجع ج ۵۳ ص ۲۱- ۲۳. و لنا فی ذیل الحدیث کلام فی سنده و متنه ینبغی للباحث أن یراجع ذلک.

۲- ۲. لکنه مخالف للتاریخ المسلم الصریح من أن زیادا هذا کان حین قتل علیّ علیه السلام عاملا له علی بلاد فارس و کرمان یبغض معاویه و یشنؤه و کان فی معقله بفارس قاطنا حتّی أطمعه معاویه و کاتبه و راسله بعد أن صالح مع الحسن السبط علیه السلام، فخرج زیاد بعد ما استوثق من معاویه لنفسه، فجاءه بدمشق و سلم علیه بامره المؤمنین ثمّ استلحقه سنه أربع و أربعین و استعمله علی البصره، راجع أسد الغابه ج ۲ ص ۲۱۶.

عَفَتِ الدِّيَارُ وَ مُحِيَتِ الْآثَارُ وَ قَلَّ الِاصْطِبَارُ فَلَا قَرَارَ عَلَى هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ وَ حُكْمِ الْخَائِنِينَ السَّاعَهَ وَ اللَّهِ صَحَّتِ الْبَرَاهِينُ وَ فُصِّلَتِ الْآيَاتُ وَ بَانَتِ الْمُشْكِلَاتُ وَ لَقَدْ كُنَّا نَتَوَقَّعُ تَمَامَ هَذِهِ الْآيَهِ تَأْوِيلَهَا قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَ وَ ما مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ

قَبْلِهِ الرُّسُلُ أَ فَإِنْ ماتَ أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلى أَعْقابِكُمْ وَ مَنْ يَنْقَلِبْ عَلى عَقِبَيْهِ فَلَنْ يَضُرَّ اللَّهَ شَيْئاً وَ سَيَجْزِي اللَّهُ الشَّاكِرِينَ (١)

فَلَقَدْ مَاتَ وَ اللَّهِ جَدِّي رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه وآله وَ قُتِلَ أَبِي علیه السلام وَ صَاحَ الْوَسْوَاسُ الْخَنَّاسُ فِي قُلُوبِ النَّاسِ وَ نَعَقَ نَاعِقُ الْفِتْنَهِ وَ خَالَفْتُمُ السُّنَّهَ فَيَا لَهَا مِنْ فِتْنَهٍ صَمَّاءَ عَمْيَاءَ لَا يُسْمَعُ لِدَاعِيهَا وَ لَا يُجَابُ مُنَادِيهَا وَ لَا يُخَالَفُ وَالِيهَا ظَهَرَتْ كَلِمَهُ النِّفَاقِ وَ سُيِّرَتْ رَايَاتُ أَهْلِ الشِّقَاقِ وَ تَكَالَبَتْ جُيُوشُ أَهْلِ الْمَرَاقِ مِنَ الشَّامِ وَ الْعِرَاقِ هَلُمُّوا رَحِمَكُمُ اللَّهُ إِلَى الِافْتِتَاحِ وَ النُّورِ الْوَضَّاحِ وَ الْعِلْمِ الْجَحْجَاحِ وَ النُّورِ الَّذِي لَا يُطْفَى وَ الْحَقِّ الَّذِي لَا يَخْفَى أَيُّهَا النَّاسُ تَيَقَّظُوا مِنْ رَقْدَهِ الْغَفْلَهِ وَ مِنْ تَكَاثُفِ الظُّلْمَهِ فَوَ الَّذِي فَلَقَ الْحَبَّهَ وَ بَرَأَ النَّسَمَهَ وَ تَرَدَّى بِالْعَظَمَهِ لَئِنْ قَامَ إِلَيَّ مِنْكُمْ عُصْبَهٌ بِقُلُوبٍ صَافِيَهٍ وَ نِيَّاتٍ مُخْلِصَهٍ- لَا يَكُونُ فِيهَا شَوْبُ نِفَاقٍ وَ لَا نِيَّهُ افْتِرَاقٍ لَأُجَاهِدَنَّ بِالسَّيْفِ قُدُماً قُدُماً وَ لَأُضِيقَنَّ مِنَ السُّيُوفِ جَوَانِبَهَا وَ مِنَ الرِّمَاحِ أَطْرَافَهَا وَ مِنَ الْخَيْلِ سَنَابِكَهَا فَتَكَلَّمُوا رَحِمَكُمُ اللَّهُ فَكَأَنَّمَا أُلْجِمُوا بِلِجَامِ الصَّمْتِ عَنْ إِجَابَهِ الدَّعْوَهِ إِلَّا عِشْرُونَ رَجُلًا فَإِنَّهُمْ قَامُوا إِلَيَّ فَقَالُوا يَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ مَا نَمْلِكُ إِلَّا أَنْفُسَنَا وَ سُيُوفَنَا فَهَا نَحْنُ بَيْنَ يَدَيْكَ لِأَمْرِكَ طَائِعُونَ وَ عَنْ رَأْيِكَ صَادِرُونَ فَمُرْنَا بِمَا شِئْتَ فَنَظَرْتُ يَمْنَهً وَ يَسْرَهً فَلَمْ أَرَ أَحَداً غَيْرَهُمْ فَقُلْتُ لِي أُسْوَهٌ بِجَدِّي رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله حِينَ عَبَدَ اللَّهَ سِرّاً وَ هُوَ يَوْمَئِذٍ فِي تِسْعَهٍ وَ ثَلَاثِينَ رَجُلًا فَلَمَّا أَكْمَلَ اللَّهُ لَهُ الْأَرْبَعِينَ صَارَ فِي عِدَّهٍ وَ أَظْهَرَ أَمْرَ اللَّهِ فَلَوْ كَانَ مَعِي عِدَّتُهُمْ جَاهَدْتُ فِي اللَّهِ حَقَّ جِهَادِهِ.

۱- ۱. آل عمران: ۱۴۴.

ثُمَّ رَفَعْتُ رَأْسِی نَحْوَ السَّمَاءِ فَقُلْتُ اللَّهُمَّ إِنِّی قَدْ دَعَوْتُ وَ أَنْذَرْتُ وَ أَمَرْتُ وَ نَهَیْتُ وَ كَانُوا عَنْ إِجَابَهِ الدَّاعِی غَافِلِینَ وَ عَنْ نُصْرَتِهِ قَاعِدِینَ وَ فِی طَاعَتِهِ مُقَصِّرِینَ وَ لِأَعْدَائِهِ نَاصِرِینَ اللَّهُمَّ فَأَنْزِلْ عَلَیْهِمْ رِجْزَكَ وَ بَأْسَكَ وَ عَذَابَكَ الَّذِی لَا یُرَدُّ عَنِ الْقَوْمِ الظَّالِمِینَ وَ نَزَلْتُ ثُمَّ خَرَجْتُ مِنَ الْكُوفَهِ دَاخِلًا إِلَى الْمَدِینَهِ فَجَاءُونِی یَقُولُونَ إِنَّ مُعَاوِیَهَ أَسْرَى سَرَایَاهُ إِلَى الْأَنْبَارِ وَ الْكُوفَهِ وَ شَنَّ غَارَاتِهِ عَلَى الْمُسْلِمِینَ وَ قَتَلَ مَنْ لَمْ یُقَاتِلْهُ وَ قَتَلَ النِّسَاءَ وَ الْأَطْفَالَ فَأَعْلَمْتُهُمْ أَنَّهُ لَا وَفَاءَ لَهُمْ فَأَنْفَذْتُ مَعَهُمْ رِجَالًا وَ جُیُوشاً وَ عَرَّفْتُهُمْ أَنَّهُمْ یَسْتَجِیبُونَ لِمُعَاوِیَهَ وَ یَنْقُضُونَ عَهْدِی وَ بَیْعَتِی فَلَمْ یَكُنْ إِلَّا مَا قُلْتُ لَهُمْ وَ أَخْبَرْتُهُمْ.

أقول: أوردت الخبر بتمامه و شرحه فی كتاب الغیبه.

وَ قَالَ عَبْدُ الْحَمِیدِ بْنُ أَبِی الْحَدِیدِ فِی شَرْحِ نَهْجِ الْبَلَاغَهِ رُوِیَ: أَنَّ أَبَا جَعْفَرٍ مُحَمَّدَ بْنَ عَلِیٍّ الْبَاقِرَ علیهما السلام قَالَ لِبَعْضِ أَصْحَابِهِ یَا فُلَانُ مَا لَقِینَا مِنْ ظُلْمِ قُرَیْشٍ إِیَّانَا وَ تَظَاهُرِهِمْ عَلَیْنَا وَ مَا لَقِیَ شِیعَتُنَا وَ مُحِبُّونَا مِنَ النَّاسِ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه وآله قُبِضَ وَ قَدْ أَخْبَرَ أَنَّا أَوْلَى النَّاسِ بِالنَّاسِ فَتَمَالَأَتْ عَلَیْنَا قُرَیْشٌ حَتَّى أَخْرَجَتِ الْأَمْرَ عَنْ مَعْدِنِهِ وَ احْتَجَّتْ عَلَى الْأَنْصَارِ بِحَقِّنَا وَ حُجَّتِنَا تَدَاوَلَتْهَا قُرَیْشٌ وَاحِدٌ بَعْدَ وَاحِدٍ حَتَّى رَجَعَتْ إِلَیْنَا فَنَكَثَتْ بَیْعَتَنَا وَ نَصَبَتِ الْحَرْبَ لَنَا وَ لَمْ یَزَلْ صَاحِبُ الْأَمْرِ فِی صَعُودٍ كَئُودٍ حَتَّى قُتِلَ فَبُویِعَ الْحَسَنُ ابْنُهُ وَ عُوهِدَ ثُمَّ غُدِرَ بِهِ وَ أُسْلِمَ وَ وَثَبَ عَلَیْهِ أَهْلُ الْعِرَاقِ حَتَّى طُعِنَ بِخَنْجَرٍ فِی جَنْبِهِ وَ انْتُهِبَ عَسْكَرُهُ وَ عُولِجَتْ خَلَاخِیلُ أُمَّهَاتِ أَوْلَادِهِ فَوَادَعَ مُعَاوِیَهَ وَ حَقَنَ دَمَهُ وَ دِمَاءَ أَهْلِ بَیْتِهِ وَ هُمْ قَلِیلٌ حَقَّ قَلِیلٍ ثُمَّ بَایَعَ الْحُسَیْنَ علیه السلام مِنْ أَهْلِ الْعِرَاقِ عِشْرُونَ أَلْفاً ثُمَّ غَدَرُوا بِهِ وَ خَرَجُوا عَلَیْهِ وَ بَیْعَتُهُ فِی أَعْنَاقِهِمْ فَقَتَلُوهُ ثُمَّ لَمْ نَزَلْ أَهْلَ الْبَیْتِ نُسْتَذَلُّ وَ نُسْتَضَامُ وَ نُقْصَى وَ نُمْتَهَنُ وَ نُحْرَمُ وَ نُقْتَلُ وَ نَخَافُ وَ لَا نَأْمَنُ عَلَى دِمَائِنَا وَ دِمَاءِ أَوْلِیَائِنَا وَ وَجَدَ الْكَاذِبُونَ الْجَاحِدُونَ لِكَذِبِهِمْ

وَ جُحُودِهِمْ مَوْضِعاً يَتَقَرَّبُونَ بِهِ إِلَى أَوْلِيَائِهِمْ وَ قُضَاهِ السَّوْءِ وَ عُمَّالِ السَّوْءِ فِي كُلِّ بَلْدَةٍ فَحَدَّثُوهُمْ بِالْأَحَادِيثِ الْمَوْضُوعَهِ الْمَكْذُوبَهِ وَ رَوَوْا عَنَّا مَا لَمْ نَقُلْهُ وَ لَمْ نَفْعَلْهُ لِيُبَغِّضُونَا إِلَى النَّاسِ وَ كَانَ عِظَمُ ذَلِكَ وَ كِبَرُهُ زَمَنَ مُعَاوِيَهَ بَعْدَ مَوْتِ الْحَسَنِ علیه السلام فَقُتِلَتْ شِيعَتُنَا بِكُلِّ بَلْدَةٍ وَ قُطِّعَتِ الْأَيْدِي وَ الْأَرْجُلُ عَلَى الظِّنَّهِ وَ كَانَ مَنْ ذُكِرَ بِحُبِّنَا وَ الِانْقِطَاعِ إِلَيْنَا سُجِنَ أَوْ نُهِبَ مَالُهُ أَوْ هُدِمَتْ دَارُهُ ثُمَّ لَمْ يَزَلِ الْبَلَاءُ يَشْتَدُّ وَ يَزْدَادُ إِلَى زَمَانِ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ زِيَادٍ قَاتِلِ الْحُسَيْنِ علیه السلام ثُمَّ جَاءَ الْحَجَّاجُ فَقَتَلَهُمْ كُلَّ قِتْلَهٍ وَ أَخَذَهُمْ بِكُلِّ ظِنَّهٍ وَ تُهَمَهٍ حَتَّى إِنَّ الرَّجُلَ لَيُقَالُ لَهُ زِنْدِيقٌ أَوْ كَافِرٌ أَحَبُّ إِلَيْهِ مِنْ أَنْ يُقَالَ شِيعَهُ عَلِيٍّ وَ حَتَّى صَارَ الرَّجُلُ الَّذِي يُذْكَرُ بِالْخَيْرِ وَ لَعَلَّهُ يَكُونُ وَرِعاً صَدُوقاً يُحَدِّثُ بِأَحَادِيثَ عَظِيمَهٍ عَجِيبَهٍ مِنْ تَفْضِيلِ مَنْ قَدْ سَلَفَ مِنَ الْوُلَاهِ وَ لَمْ يَخْلُقِ اللَّهُ تَعَالَى شَيْئاً مِنْهَا وَ لَا كَانَتْ وَ لَا وَقَعَتْ وَ هُوَ يَحْسَبُ أَنَّهَا حَقٌّ لِكَثْرَهِ مَنْ قَدْ رَوَاهَا مِمَّنْ لَمْ يُعْرَفْ بِكَذِبٍ وَ لَا بِقِلَّهِ وَرَعٍ.

ص: ۶۹

**[ترجمه]عبارت «لا ـ غرو» یعنی عجیب نیست؛ و عبارت «و لا ـ أثر» جمله حالیه است یعنی و حال آن که تو اثر نیک و عمل ستوده ای در اسلام نداری.

مؤلف: آن خبر طولانی که مفضل بن عمر از حضرت صادق علیه السّلام درباره رجعت آل محمّد روایت کرده، در کتاب غیبت خواهد آمد. در آن روایت می گوید: امام جعفر صادق علیه السّلام به مفضل فرمود: امام حسن علیه السّلام برخاست و گفت: ای جد من! من در کوفه محل هجرت امیر المؤمنین علی علیه السّلام با وی بودم تا اینکه به وسیله ضربت عبد الرحمن بن ملجم لعنه اللّه علیه شهید شد، پدرم علی همان وصیتی را برای من کرد که تو در باره او نمودی. زمانی که خبر شهادت پدرم به معاویه رسید، زیاد ملعون را با یک صد و پنجاه هزار نفر جنگجو فرستاد و دستور داد تا من، برادرم حسین، سایر برادران، اهل بیت، شیعیان و دوستانم را محاصره کنند و از ما برای معاویه ملعون بیعت بگیرند و هر کدام از ما که بیعت نکند گردنش را بزنند و سرش را برای معاویه بفرستند.

وقتی من از این تصمیم معاویه آگاه شدم از خانه خود خارج و برای نماز داخل مسجد جامع کوفه شدم. بر فراز منبر رفتم و پس از اینکه حمد و ثنای خدا را به جا آوردم گفتم: ای مردم! خانه ها خراب و آثار محو گردید و صبر و شکیبایی از دست رفت. دیگر صبر و قراری در مقابل وسوسه های شیاطین و حکومت خائنین نیست. به خدا قسم که هم اکنون دلایل و برهان ها ثابت شد، آیات تفصیل داده شد و مشکلات روشن گردید؛ ما انتظار تأویل کل این آیه را داشتیم که خدا می فرماید: «و ما محمّد إلا ـ رسول قد خلت من قبله الرسل أفإن مات أو قتل انقلبتم علی أعقابکم و من ینقلب علی عقبیه فلن یضرّ الله شیئاً و سیجزی الله الشاکرین» - ۱. آل عمران / ۱۴۴ - ،

«و محمّد صلّی اللّه علیه و آله، جز فرستاده ای که پیش از او [هم] پیامبرانی [آمده و] گذشتند، نیست. آیا اگر او بمیرد یا کشته شود، از عقیده خود برمی گردید؟ و هر کس از عقیده خود بازگردد، هرگز هیچ زیانی به خدا نمی رساند، و به زودی خداوند سپاسگزاران را پاداش می دهد.»

به خدا قسم که جدم پیغمبر خدا صلّی اللّه علیه و آله از دنیا رفت و پدرم کشته شد و فتنه انگیزان قلب های مردم را دچار وسوسه نمودند، مبلغان فتنه نعره کشیدند، شما با سنت پیغمبر اسلام مخالفت ورزیدید، عجب فتنه ای که گوشی به دعوت کننده آن داده نمی شود، جوابی به منادی آن داده نمی شود، با والی و متصدی آن مخالفتی نمی گردد. نفاق و پراکندگی ظاهر شده، علم های اهل شقاوت به راه افتاده، لشکرهای شام و عراق به جنبش در آمده اند، خدا به شما را رحم کند! به سوی فتح و پیروزی و نور درخشنده و دانش عالی و نوری که خاموش نمی شود و حقی که مخفی نخواهد شد بشتابید. ای مردم! از خواب غفلت و ظلمت شدید بیدار شوید، قسم به حق آن خدایی که دانه را می شکافد و موجودات جاندار را می آفریند و عظمت مخصوص او است، اگر گروهی از شما با قلب هایی صاف و نیت هایی خالص که شائبه نفاق و نیت پراکندگی در آن ها نباشد، با من قیام کنید، من قدم به قدم با شمشیر جهاد می کنم و برای جهاد در راه خدا شمشیرها و نوک نیزه ها و سم اسب ها را به کار می گیرم و با آن ها می جنگم. خدا شما را رحمت کند، جواب مرا بدهید .

گویا از اجابت این دعوت، لجام خاموشی به دهان آن ها زده بودند، فقط بیست نفر برخاستند و گفتند: یا ابن رسول اللّه! ما جز جان و مال خویش چیز دیگری نداریم. این ما هستیم که در رکاب تو و مطیع دستور تو هستیم و نظر تو را می پذیریم، هر چه

می خواهی به ما امر کن. وقتی به چپ و راست خویش نگریستم غیر از آن ها احدی را ندیدم.

لذا با خودم گفتم: من به جدم رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله تأسی می کنم که خدا را عبادت می کرد و در یک چنین روزی در میان سی و نه نفر مرد بود، هنگامی که تعداد یارانش به چهل نفر رسید، در میان آن گروه آمد و فرمان خدا را اظهار کرد که اگر من چهل نفر یاور داشتم، آن طور که باید و شاید در راه خدا جهاد می کردم. سپس سر خود را به سوی آسمان بلند کردم و گفتم: خدایا! شاهد باش که من این مردم را دعوت کرده و از عذاب تو بیم دادم، امر و نهی نمودم ولی ایشان از جواب دادن به من غافل بودند و از یاری کردن من خودداری نمودند، در اطاعت از من کوتاهی کرده و دشمنان مرا یاری نمودند. پروردگارا! تو پلیدی و سختی و عذاب خود را که از گروه ستمکاران نخواهد گذشت بر آنان نازل کن! این را گفتم و از منبر فرود آمدم.

آنگاه وقتی از کوفه خارج شده و به سمت مدینه رفتم، ایشان نزد من آمدند و گفتند: معاویه اسیران خود را به طرف انبار و کوفه برد، اموال مسلمین را غارت کرد، افرادی را که با وی سر جنگ نداشتند، به قتل رسانید، زنان و کودکان را کشت. پس از این جریان، من به آنان ثابت کردم که معاویه به آن ها وفا نخواهد کرد. آنگاه مردان و لشکرهایی را با آنان فرستادم و به ایشان فهماندم که می روید و دعوت معاویه را اجابت می کنید و عهد و بیعت مرا می شکنید، همان چه گفتم اتفاق افتاد.

مؤلف: ما کلیه این روایت و شرح آن را در کتاب غیبت نگاشته ایم.

- ابن ابی الحدید در شرح نهج البلاغه می نویسد: امام محمّد باقر علیه السّلام به یکی از یاران خود فرمود: فلانی! چه ظلم و ستم ها که از قریش به ما رسید! چه مصیبت و سختی که شیعیان و دوستان ما از این مردم کشیدند! پیامبر خدا صلّی اللّه علیه و آله در حالی از دنیا رفت که خبر داد: ما از این مردم به مقام خلافت سزاوارتریم، ولی گروه قریش بر علیه ما متحد شدند تا اینکه حق را از حق دار گرفتند. قریش دلیل و برهان های ما را به رخ انصار کشید. قریش هر کدام پس از دیگری مقام خلافت را داشتند تا اینکه به ما بازگشت، آنگاه بیعت ما را شکستند و بیرق جنگ را در مقابل ما برافراشتند و صاحب مقام خلافت یعنی حضرت علی علیه السّلام را که همچنان در سختی شدیدی بود کشتند.

سپس با پسرش حسن بیعت شد، آنگاه وی را تنها گذاشتند تا تسلیم شد. پس از آن اهل عراق به او حمله کردند، خنجر به پهلویش زده و لشکرش را غارت نمودند و خلخال های مادران فرزندان او ربوده شد. پس از این جریان بود که امام حسن علیه السّلام با معاویه صلح کرد و خون خویش و اهل بیت خود را که تعدادشان حقیقتا اندک بود حفظ نمود.

پس از امام حسن، امام حسین علیه السّلام با بیست و چهار هزار نفر از اهل عراق بیعت کرد و آنان در حق آن حضرت عهدشکنی نمودند و در حالی که بیعت امام حسین بر گردن ایشان بود، علیه امام آن قیام کرده و او را کشتند.

ما اهل بیت را همیشه خوار، مظلوم، تبعید، غرق محنت، محروم، مقتول و ترسان کردند، خون ما و دوستان ما در امان نخواهد بود، ولی دروغ گویان و منکرین حق به وسیله دروغ و انکاری که دارند، در هر شهری نزد دوستان خود و قاضیان تبه کار و گماشتگان بد رفتار تقرب پیدا می کنند. اخبار و احادیث جعلی و ساختگی برای آنان نقل می نمایند، سخنانی درباره ما می

گوینـد که مـا نگفته و انجـام نـداده ایم، تـا ما را مورد غضب مردم قرار دهنـد. این اعمال اکثراً پس از شـهادت امام حسن علیه السّلام و در زمان معاویه انجام می شد؛ لذا شیعیان ما در هر شهری که بودند کشته می شدند، چه دست و پاها که قطع شد! هر کسـی محبت ما را ابراز می کرد و به سـمت ما می آمد، یا زندانی می شد، یا مال او را به یغما می بردند، یا خانه اش را خراب می کردند.

سپس بلا و گرفتاری همچنان شدید و زیادتر می شد، تا زمان عبید اللّه بن زیاد که قاتل امام حسین علیه السّلام بود. بعد حجاج ابن یوسف روی کـار آمـد و همه آنـان را کشت و ایشـان را به خاطر هر گمان و تهمتی می گرفت؛ حتی کار به جایی رسـیده بود که کسـی را که زندیق و کافر می گفتند، نزد حجاج محبوب تر بود از اینکه بگویند شـیعه علی است. حتی مردی که او را به خیر یاد می کردند - و چه بسا مردی بود پرهیزکار و راسـتگو - احادیث عجیب نقل می کرد، از قبیل فضـیلت والیان گذشته که خـدا هیـچ یک از آن ها را خلق نکرده بود و آن اتفاق ها اصـلا نبوده و حقیقت نـداشت، ولی با این حال حجاج گمان می کرد این گونه احـادیث بر حق است، زیرا افراد بسـیاری که به دروغ و فسق معروف نبودنـد، این گونه اخبـار و احـادیث را نقل می کردند .

**[ترجمه]

باب ۲۰ سائر ما جرى بينه صلوات اللّه عليه و بين معاويه و أصحابه

الأخبار

«۱»

ج، [الإحتجاج] رُوِيَ عَنِ الشَّعْبِيِّ وَ أَبِي مِخْنَفٍ وَ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ الْمِصْرِيِّ أَنَّهُمْ قَالُوا: لَمْ يَكُنْ فِي الْإِسْلَامِ يَوْمٌ فِي مُشَاجَرَةِ قَوْمٍ اجْتَمَعُوا فِي مَحْفِلٍ أَكْثَرَ ضَجِيجاً وَ لَا أَعْلَى كَلَاماً وَ لَا أَشَدَّ مُبَالَغَةً فِي قَوْلٍ مِنْ يَوْمِ اجْتَمَعَ فِيهِ عِنْدَ مُعَاوِيَةَ بْنِ أَبِي سُفْيَانَ- عَمْرُو بْنُ عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ وَ عَمْرُو بْنُ الْعَاصِ وَ عُتْبَةُ بْنُ أَبِي سُفْيَانَ وَ الْوَلِيدُ بْنُ عُتْبَةَ بْنِ أَبِي مُعَيْطٍ وَ الْمُغِيرَةُ بْنُ شُعْبَةَ وَ قَدْ تَوَاطَئُوا عَلَى أَمْرٍ وَاحِدٍ فَقَالَ عَمْرُو بْنُ الْعَاصِ لِمُعَاوِيَةَ أَ لَا تَبْعَثُ إِلَى الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ فَتُحْضِرَهُ فَقَدْ أَحْيَا سِيرَةَ أَبِيهِ وَ خَفَقَتِ النِّعَالُ خَلْفَهُ إِنْ أَمَرَ فَأُطِيعَ وَ إِنْ قَالَ فَصُدِّقَ وَ هَذَانِ يَرْفَعَانِ بِهِ إِلَى مَا هُوَ أَعْظَمُ مِنْهُمَا فَلَوْ بَعَثْتَ إِلَيْهِ فَقَصَرْنَا بِهِ (۱) وَ بِأَبِيهِ وَ سَبَبْنَاهُ وَ سَبَبْنَا أَبَاهُ وَ صَغَّرْنَا بِقَدْرِهِ وَ قَدْرِ أَبِيهِ وَ قَعَدْنَا لِذَلِكَ حَتَّى صُدِقَ لَكَ فِيهِ فَقَالَ لَهُمْ مُعَاوِيَةُ إِنِّي أَخَافُ أَنْ يُقَلِّدَكُمْ قَلَائِدَ يَبْقَى عَلَيْكُمْ عَارُهَا حَتَّى تدخلكم [يُدْخِلَكُمْ] قُبُورَكُمْ وَ اللَّهِ مَا رَأَيْتُهُ قَطُّ إِلَّا كَرِهْتُ جَنَابَهُ وَ هِبْتُ عِتَابَهُ وَ إِنِّي إِنْ بَعَثْتُ إِلَيْهِ لَأُنْصِفَنَّهُ مِنْكُمْ قَالَ عَمْرُو بْنُ الْعَاصِ أَ تَخَافُ أَنْ يَتَسَامَى بَاطِلُهُ عَلَى حَقِّنَا وَ مَرَضُهُ عَلَى صِحَّتِنَا قَالَ لَا قَالَ فَابْعَثْ إِذاً إِلَيْهِ فَقَالَ عُتْبَةُ هَذَا رَأْيٌ لَا أَعْرِفُهُ وَ اللَّهِ مَا تَسْتَطِيعُونَ أَنْ تَلْقَوْهُ بِأَكْثَرَ وَ لَا أَعْظَمَ مِمَّا فِي أَنْفُسِكُمْ عَلَيْهِ وَ لَا يَلْقَاكُمْ إِلَّا بِأَعْظَمَ مِمَّا فِي نَفْسِهِ عَلَيْكُمْ وَ إِنَّهُ لَمِنْ أَهْلِ بَيْتٍ خَصِمٍ جَدِلٍ (۲)

ص: ۷۰

۱- ۱. لعل المعنى: أن نتشاغل بنقصه، من قولهم تقصرنا به أی تعللنا و تشاغلنا به.

٢- ٢. الخصم- ككتف و صعب- المخاصم المجادل، و مثله جدل.

فَبَعَثُوا إِلَى الْحَسَنِ علیه السلام فَلَمَّا أَتَاهُ الرَّسُولُ قَالَ لَهُ یَدْعُوکَ مُعَاوِیَهُ قَالَ وَ مَنْ عِنْدَهُ قَالَ الرَّسُولُ عِنْدَهُ فُلَانٌ وَ فُلَانٌ وَ سَمَّی کُلًّا مِنْهُمْ بِاسْمِهِ فَقَالَ الْحَسَنُ علیه السلام مَا لَهُمْ خَرَّ عَلَیْهِمُ السَّقْفُ مِنْ فَوْقِهِمْ وَ أَتاهُمُ الْعَذابُ مِنْ حَیْثُ لا یَشْعُرُونَ ثُمَّ قَالَ یَا جَارِیَهُ أَبْلِغِینِی ثِیَابِی ثُمَّ قَالَ اللَّهُمَّ إِنِّی أَدْرَأُ بِکَ فِی نُحُورِهِمْ وَ أَعُوذُ بِکَ مِنْ شُرُورِهِمْ وَ أَسْتَعِینُ بِکَ عَلَیْهِمْ فَاکْفِنِیهِمْ بِمَا شِئْتَ وَ أَنَّی شِئْتَ مِنْ حَوْلِکَ وَ قُوَّتِکَ یَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِینَ وَ قَالَ لِلرَّسُولِ هَذَا کَلَامُ الْفَرَجِ فَلَمَّا أَتَی مُعَاوِیَهَ رَحَّبَ بِهِ وَ حَیَّاهُ وَ صَافَحَهُ فَقَالَ الْحَسَنُ علیه السلام إِنَّ الَّذِی حُیِّیتُ بِهِ سَلَامَهٌ وَ الْمُصَافَحَهَ أَمَنَهٌ فَقَالَ مُعَاوِیَهُ أَجَلْ إِنَّ هَؤُلَاءِ بَعَثُوا إِلَیْکَ وَ عَصَوْنِی لِیُقَرِّرُوکَ أَنَّ عُثْمَانَ قُتِلَ مَظْلُوماً وَ أَنَّ أَبَاکَ قَتَلَهُ فَاسْمَعْ مِنْهُمْ ثُمَّ أَجِبْهُمْ بِمِثْلِ مَا یُکَلِّمُونَکَ وَ لَا یَمْنَعْکَ مَکَانِی مِنْ جَوَابِهِمْ فَقَالَ الْحَسَنُ علیه السلام سُبْحَانَ اللَّهِ الْبَیْتُ بَیْتُکَ وَ الْإِذْنُ فِیهِ إِلَیْکَ وَ اللَّهِ لَئِنْ أَجَبْتَهُمْ إِلَی مَا أَرَادُوا إِنِّی لَأَسْتَحْیِی لَکَ مِنَ الْفُحْشِ وَ لَئِنْ کَانُوا غَلَبُوکَ إِنِّی لَأَسْتَحْیِی لَکَ مِنَ الضَّعْفِ فَبِأَیِّهِمَا تُقِرُّ وَ مِنْ أَیِّهِمَا تَعْتَذِرُ أَمَا إِنِّی لَوْ عَلِمْتُ بِمَکَانِهِمْ وَ اجْتِمَاعِهِمْ لَجِئْتُ بِعِدَّتِهِمْ مِنْ بَنِی هَاشِمٍ وَ مَعَ وَحْدَتِی هُمْ أَوْحَشُ مِنِّی مَعَ جَمْعِهِمْ فَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ لَوَلِیِّیَ الْیَوْمَ وَ فِیمَا بَعْدَ الْیَوْمِ فَلْیَقُولُوا فَأَسْمَعُ وَ لَا حَوْلَ وَ لَا قُوَّهَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِیِّ الْعَظِیمِ فَتَکَلَّمَ عَمْرُو بْنُ عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ فَقَالَ مَا سَمِعْتُ کَالْیَوْمِ أَنْ بَقِیَ مِنْ بَنِی عَبْدِ الْمُطَّلِبِ عَلَی وَجْهِ الْأَرْضِ مِنْ أَحَدٍ بَعْدَ قَتْلِ الْخَلِیفَهِ عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ وَ کَانَ مِنِ ابْنِ أُخْتِهِمْ وَ الْفَاضِلَ فِی الْإِسْلَامِ مَنْزِلَهً وَ الْخَاصَّ بِرَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَثَرَهً فَبِئْسَ کَرَامَهُ اللَّهِ حَتَّی سَفَکُوا دَمَهُ اعْتِدَاءً وَ طَلَباً لِلْفِتْنَهِ وَ حَسَداً وَ نَفَاسَهً وَ طَلَبَ مَا لَیْسُوا بِآهِلِینَ لِذَلِکَ مَعَ سَوَابِقِهِ وَ مَنْزِلَتِهِ مِنَ اللَّهِ وَ مِنْ رَسُولِهِ وَ مِنَ الْإِسْلَامِ فَیَا ذُلَّاهْ أَنْ یَکُونَ حَسَنٌ وَ سَائِرُ بَنِی عَبْدِ الْمُطَّلِبِ قَتَلَهُ عُثْمَانَ أَحْیَاءً یَمْشُونَ عَلَی مَنَاکِبِ الْأَرْضِ وَ عُثْمَانُ مُضَرَّجٌ بِدَمِهِ مَعَ أَنَّ لَنَا فِیکُمْ تِسْعَهَ عَشَرَ دَماً بِقَتْلَی بَنِی أُمَیَّهَ بِبَدْرٍ-

ثُمَّ تَكَلَّمَ عَمْرُو بْنُ الْعَاصِ فَحَمِدَ اللَّهَ وَ أَثْنَى عَلَيْهِ ثُمَّ قَالَ إِی یَا ابْنَ أَبِی تُرَابٍ بَعَثْنَا إِلَیْکَ لِنُقَرِّرَکَ أَنَّ أَبَاکَ سَمَّ أَبَا بَکْرٍ الصِّدِّیقَ وَ اشْتَرَکَ فِی قَتْلِ عُمَرَ الْفَارُوقِ وَ قَتْلِ عُثْمَانَ ذَا النُّورَیْنِ مَظْلُوماً فَادَّعَی مَا لَیْسَ لَهُ بِحَقٍّ وَ وَقَعَ فِیهِ وَ ذَکَرَ الْفِتْنَهَ وَ عَیَّرَهُ بِشَأْنِهَا ثُمَّ قَالَ إِنَّکُمْ یَا بَنِی عَبْدِ الْمُطَّلِبِ لَمْ یَکُنِ اللَّهُ لِیُعْطِیَکُمُ الْمُلْکَ فَتَرْتَکِبُونَ فِیهِ مَا لَا یَحِلُّ لَکُمْ ثُمَّ أَنْتَ یَا حَسَنُ تُحَدِّثُ نَفْسَکَ بِأَنَّکَ کَائِنٌ أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ وَ لَیْسَ عِنْدَکَ عَقْلُ ذَلِکَ وَ لَا رَأْیُهُ فَکَیْفَ وَ قَدْ سُلِبْتَهُ وَ تُرِکْتَ أَحْمَقَ فِی قُرَیْشٍ وَ ذَلِکَ لِسُوءِ عَمَلِ أَبِیکَ وَ إِنَّمَا دَعَوْنَاکَ لِنَسُبَّکَ وَ أَبَاکَ ثُمَّ أَنْتَ لَا تَسْتَطِیعُ أَنْ تُعَتِّبَ عَلَیْنَا وَ لَا أَنْ تُکَذِّبَنَا فِی شَیْ ءٍ بِهِ فَإِنْ کُنْتَ تَرَی أَنَّا کَذَبْنَاکَ فِی شَیْ ءٍ وَ تَقَوَّلْنَا عَلَیْکَ بِالْبَاطِلِ وَ ادَّعَیْنَا خِلَافَ الْحَقِّ فَتَکَلَّمْ وَ إِلَّا فَاعْلَمْ أَنَّکَ وَ أَبَاکَ مِنْ شَرِّ خَلْقِ اللَّهِ أَمَّا أَبُوکَ فَقَدْ کَفَانَا اللَّهُ قَتْلَهُ وَ تَفَرَّدَ بِهِ وَ أَمَّا أَنْتَ فَإِنَّکَ فِی أَیْدِینَا نَتَخَیَّرُ فِیکَ وَ اللَّهِ أَنْ لَوْ قَتَلْنَاکَ مَا کَانَ فِی قَتْلِکَ إِثْمٌ عِنْدَ اللَّهِ وَ لَا عَیْبٌ عِنْدَ النَّاسِ ثُمَّ تَکَلَّمَ عُتْبَهُ بْنُ أَبِی سُفْیَانَ فَکَانَ أَوَّلُ مَا ابْتَدَأَ بِهِ أَنْ قَالَ یَا حَسَنُ إِنَّ أَبَاکَ کَانَ شَرَّ قُرَیْشٍ لِقُرَیْشٍ أَقْطَعَهُ لِأَرْحَامِهَا وَ أَسْفَکَهُ لِدِمَائِهَا وَ إِنَّکَ لَمِنْ قَتَلَهِ- عُثْمَانَ وَ إِنَّ فِی الْحَقِّ أَنْ نَقْتُلَکَ بِهِ وَ إِنَّ عَلَیْکَ الْقَوَدَ فِی کِتَابِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ إِنَّا قَاتِلُوکَ بِهِ فَأَمَّا أَبُوکَ فَقَدْ تَفَرَّدَ اللَّهُ بِقَتْلِهِ فَکَفَانَاهُ وَ أَمَّا رَجَاؤُکَ لِلْخِلَافَهِ فَلَسْتَ مِنْهَا لَا فِی قَدْحِهِ زَنْدِکَ وَ لَا فِی رَجْحَهِ مِیزَانِکَ ثُمَّ تَکَلَّمَ الْوَلِیدُ بْنُ عُقْبَهَ بْنِ أَبِی مُعَیْطٍ بِنَحْوٍ مِنْ کَلَامِ أَصْحَابِهِ وَ قَالَ یَا مَعَاشِرَ بَنِی هَاشِمٍ کُنْتُمْ أَوَّلَ مَنْ دَبَّ بِعَیْبِ عُثْمَانَ وَ جَمَعَ النَّاسَ عَلَیْهِ حَتَّی قَتَلْتُمُوهُ حِرْصاً عَلَی الْمُلْکِ وَ قَطِیعَهً لِلرَّحِمِ وَ اسْتِهْلَاکَ الْأُمَّهِ(۱) وَ سَفْکَ دِمَائِهَا حِرْصاً عَلَی الْمُلْکِ وَ طَلَباً لِلدُّنْیَا الْخَسِیسَهِ وَ حُبّاً لَهَا وَ کَانَ عُثْمَانُ خَالَکُمْ فَنِعْمَ الْخَالُ کَانَ

۱- ۱. کذا فی النسخ و المصدر ص ۱۳۸، و قد صححه فی الأصل المطبوع هکذا: « و استملاک الأمه». و لیس بشی ء.

لَكَمْ وَ كَانَ صِهْرُكُمْ فَكَانَ نِعْمَ الصِّهْرُ لَكَمْ قَدْ كُنْتُمْ أَوَّلَ مَنْ حَسَدَهُ وَ طَعَنَ عَلَيْهِ ثُمَّ وَلِيتُمْ قَتْلَهُ فَكَيْفَ رَأَيْتُمْ صُنْعَ اللَّهِ بِكَمْ- ثُمَّ تَكَلَّمَ الْمُغِيرَهُ بْنُ شُعْبَهَ وَ كَانَ كَلَامُهُ وَ قَوْلُهُ كُلُّهُ وُقُوعاً فِي عَلِيٍّ عليه السلام ثُمَّ قَالَ يَا حَسَنُ إِنَّ عُثْمَانَ قُتِلَ مَظْلُوماً فَلَمْ يَكُنْ لِأَبِيكَ فِي ذَلِكَ عُذْرُ بَرِي ءٍ وَ لَا اعْتِذَارُ مُذْنِبٍ غَيْرَ أَنَّا يَا حَسَنُ قَدْ ظَنَنَّا لِأَبِيكَ فِي ضَمِّهِ قَتَلَتَهُ وَ إِيوَائِهِ لَهُمْ وَ ذَبِّهِ عَنْهُمْ أَنَّهُ بِقَتْلِهِ رَاضٍ وَ كَانَ وَ اللَّهِ طَوِيلَ السَّيْفِ وَ اللِّسَانِ يَقْتُلُ الْحَيَّ وَ يَعِيبُ الْمَيِّتَ وَ بَنُو أُمَيَّهَ خَيْرٌ لِبَنِي هَاشِمٍ مِنْ بَنِي هَاشِمٍ لِبَنِي أُمَيَّهَ وَ مُعَاوِيَهُ خَيْرٌ لَكَ يَا حَسَنُ مِنْكَ لِمُعَاوِيَهَ وَ قَدْ كَانَ أَبُوكَ نَاصَبَ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه وآله فِي حَيَاتِهِ وَ أَجْلَبَ عَلَيْهِ قَبْلَ مَوْتِهِ وَ أَرَادَ قَتْلَهُ فَعَلِمَ ذَلِكَ مِنْ أَمْرِهِ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وآله ثُمَّ كَرِهَ أَنْ يُبَايِعَ أَبَا بَكْرٍ حَتَّى أُتِيَ بِهِ قَوْداً ثُمَّ دَسَّ إِلَيْهِ فَسَقَاهُ سَمّاً فَقَتَلَهُ ثُمَّ نَازَعَ عُمَرَ حَتَّى هَمَّ أَنْ يَضْرِبَ رَقَبَتَهُ فَعَمِلَ فِي قَتْلِهِ ثُمَّ طَعَنَ عَلَى عُثْمَانَ حَتَّى قَتَلَهُ كُلُّ هَؤُلَاءِ قَدْ شَرِكَ فِي دَمِهِمْ فَأَيُّ مَنْزِلَهٍ لَهُ مِنَ اللَّهِ يَا حَسَنُ وَ قَدْ جَعَلَ اللَّهُ السُّلْطَانَ لِوَلِيِّ الْمَقْتُولِ فِي كِتَابِهِ الْمُنْزَلِ- فَمُعَاوِيَهُ وَلِيُّ الْمَقْتُولِ بِغَيْرِ حَقٍّ فَكَانَ مِنَ الْحَقِّ لَوْ قَتَلْنَاكَ وَ أَخَاكَ وَ اللَّهِ مَا دَمُ عَلِيٍّ بِخَطَرٍ مِنْ دَمِ عُثْمَانَ وَ مَا كَانَ اللَّهُ لِيَجْمَعَ فِيكُمْ يَا بَنِي عَبْدِ الْمُطَّلِبِ الْمُلْكَ وَ النُّبُوَّهَ ثُمَّ سَكَتَ فَتَكَلَّمَ أَبُو مُحَمَّدٍ الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِمَا فَقَالَ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَى أَوَّلَكُمْ بِأَوَّلِنَا وَ آخِرَكُمْ بِآخِرِنَا وَ صَلَّى اللَّهُ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ النَّبِيِّ وَ آلِهِ وَ سَلَّمَ ثُمَّ قَالَ اسْمَعُوا مِنِّي مَقَالَتِي وَ أَعِيرُونِي فَهْمَكُمْ وَ بِكَ أَبْدَأُ يَا مُعَاوِيَهُ ثُمَّ قَالَ لِمُعَاوِيَهَ إِنَّهُ لَعَمْرُ اللَّهِ يَا أَزْرَقُ مَا شَتَمَنِي غَيْرُكَ وَ مَا هَؤُلَاءِ شَتَمُونِي وَ لَا سَبَّنِي غَيْرُكَ وَ مَا هَؤُلَاءِ سَبُّونِي وَ لَكِنْ شَتَمْتَنِي وَ سَبَبْتَنِي فُحْشاً مِنْكَ وَ سُوءَ رَأْيٍ وَ بَغْياً وَ عُدْوَاناً وَ حَسَداً عَلَيْنَا وَ عَدَاوَهً لِمُحَمَّدٍ ص قَدِيماً وَ حَدِيثاً وَ إِنَّهُ وَ اللَّهِ لَوْ كُنْتُ أَنَا وَ هَؤُلَاءِ يَا أَزْرَقُ مُثَاوِرِينَ فِي مَسْجِدِ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ حَوْلَنَا الْمُهَاجِرُونَ وَ الْأَنْصَارُ مَا قَدَرُوا أَنْ يَتَكَلَّمُوا بِمِثْلِ مَا تَكَلَّمُوا بِهِ وَ لَا

اسْتَقْبَلُونِی بِمَا اسْتَقْبَلُونِی بِهِ فَاسْمَعُوا مِنِّی أَیُّهَا الْمَلَأُ الْمُخَیِّمُونَ (۱)

الْمُعَاوِنُونَ عَلَیَّ وَ لَا تَکْتُمُوا حَقّاً عَلِمْتُمُوهُ وَ لَا تُصَدِّقُوا بِبَاطِلٍ نَطَقْتُ بِهِ وَ سَأَبْدَأُ بِکَ یَا مُعَاوِیَهُ فَلَا أَقُولُ فِیکَ إِلَّا دُونَ مَا فِیکَ أَنْشُدُکُمْ بِاللَّهِ هَلْ تَعْلَمُونَ أَنَّ الرَّجُلَ الَّذِی شَتَمْتُمُوهُ صَلَّی الْقِبْلَتَیْنِ کِلْتَیْهِمَا وَ أَنْتَ تَرَاهُمَا جَمِیعاً ضَلَالَهً تَعْبُدُ اللَّاتَ وَ الْعُزَّی وَ بَایَعَ الْبَیْعَتَیْنِ کِلْتَیْهِمَا بَیْعَهَ الرِّضْوَانِ وَ بَیْعَهَ الْفَتْحِ وَ أَنْتَ یَا مُعَاوِیَهُ بِالْأُولَی کَافِرٌ وَ بِالْأُخْرَی نَاکِثٌ ثُمَّ قَالَ أَنْشُدُکُمْ بِاللَّهِ هَلْ تَعْلَمُونَ أَنَّمَا أَقُولُ حَقّاً إِنَّهُ لَقِیَکُمْ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَوْمَ بَدْرٍ وَ مَعَهُ رَایَهُ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله وَ مَعَکَ یَا مُعَاوِیَهُ رَایَهُ الْمُشْرِکِینَ تَعْبُدُ اللَّاتَ وَ الْعُزَّی وَ تَرَی حَرْبَ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ الْمُؤْمِنِینَ فَرْضاً وَاجِباً وَ لَقِیَکُمْ یَوْمَ أُحُدٍ وَ مَعَهُ رَایَهُ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله وَ مَعَکَ یَا مُعَاوِیَهُ رَایَهُ الْمُشْرِکِینَ وَ لَقِیَکُمْ یَوْمَ الْأَحْزَابِ وَ مَعَهُ رَایَهُ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله وَ مَعَکَ یَا مُعَاوِیَهُ رَایَهُ الْمُشْرِکِینَ کُلَّ ذَلِکَ یُفْلِجُ اللَّهُ حُجَّتَهُ وَ یُحِقُّ دَعْوَتَهُ وَ یُصَدِّقُ أُحْدُوثَتَهُ وَ یَنْصُرُ رَایَتَهُ وَ کُلَّ ذَلِکَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه وآله یَرَی عَنْهُ رَاضِیاً فِی الْمَوَاطِنِ کُلِّهَا ثُمَّ أَنْشُدُکُمْ بِاللَّهِ هَلْ تَعْلَمُونَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه وآله حَاصَرَ بَنِی قُرَیْظَهَ وَ بَنِی النَّضِیرِ ثُمَّ بَعَثَ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ وَ مَعَهُ رَایَهُ الْمُهَاجِرِینَ وَ سَعْدُ بْنُ مُعَاذٍ وَ مَعَهُ رَایَهُ الْأَنْصَارِ فَأَمَّا سَعْدُ بْنُ مُعَاذٍ فَجُرِحَ وَ حُمِلَ جَرِیحاً وَ أَمَّا عُمَرُ فَرَجَعَ وَ هُوَ یُجَبِّنُ أَصْحَابَهُ وَ یُجَبِّنُهُ أَصْحَابُهُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه وآله لَأُعْطِیَنَّ الرَّایَهَ غَداً رَجُلًا یُحِبُّ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ وَ یُحِبُّهُ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ کَرَّارٌ غَیْرُ فَرَّارٍ ثُمَّ لَا یَرْجِعُ حَتَّی یَفْتَحَ اللَّهُ

عَلَیْهِ فَتَعَرَّضَ لَهَا أَبُو بَکْرٍ وَ عُمَرُ وَ غَیْرُهُمَا مِنَ الْمُهَاجِرِینَ وَ الْأَنْصَارِ وَ عَلِیٌّ یَوْمَئِذٍ أَرْمَدُ شَدِیدُ الرَّمَدِ فَدَعَاهُ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه وآله فَتَفَلَ فِی عَیْنَیْهِ فَبَرَأَ مِنَ الرَّمَدِ فَأَعْطَاهُ الرَّایَهَ فَمَضَی وَ لَمْ یَثْنِ حَتَّی فَتَحَ اللَّهُ عَلَیْهِ بِمَنِّهِ وَ طَوْلِهِ (۲) وَ أَنْتَ یَوْمَئِذٍ بِمَکَّهَ عَدُوٌّ لِلَّهِ

۱- ۱. المجتمعون، خ ل و جعلها فی المصدر ص ۱۳۹ فی الصلب.

۲- ۲. هذه القصه انما جرت بخیبر لا فی حصار بنی قریظه، و سیجی ء فی بیان المصنّف توجیه ذلک.

وَ رَسُولِهِ فَهَلْ يُسَوَّى بَيْنَ رَجُلٍ نَصَحَ لِلَّهِ وَ لِرَسُولِهِ وَ رَجُلٍ عَادَى اللَّهَ وَ رَسُولَهُ صلی الله علیه و آله.

ثُمَّ أُقْسِمُ بِاللَّهِ مَا أَسْلَمَ قَلْبُكَ بَعْدُ وَ لَكِنَّ اللِّسَانَ خَائِفٌ فَهُوَ يَتَكَلَّمُ بِمَا لَيْسَ فِي الْقَلْبِ.

ثُمَّ أَنْشُدُكُمْ بِاللَّهِ أَ تَعْلَمُونَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه وآله اسْتَخْلَفَهُ عَلَى الْمَدِينَهِ فِي غَزْوَهِ تَبُوكَ وَ لَا سَخِطَهُ ذَلِكَ وَ لَا كَرِهَهُ وَ تَكَلَّمَ فِيهِ الْمُنَافِقُونَ فَقَالَ لَا تُخْلِفْنِي يَا رَسُولَ اللَّهِ فَإِنِّي لَمْ أَتَخَلَّفْ عَنْكَ فِي غَزْوَهٍ قَطُّ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه وآله أَنْتَ وَصِيِّي وَ خَلِيفَتِي فِي أَهْلِي بِمَنْزِلَهِ هَارُونَ مِنْ مُوسَى ثُمَّ أَخَذَ بِيَدِ عَلِيٍّ علیه السلام ثُمَّ قَالَ أَيُّهَا النَّاسُ مَنْ تَوَلَّانِي فَقَدْ تَوَلَّى اللَّهَ وَ مَنْ تَوَلَّى عَلِيّاً فَقَدْ تَوَلَّانِي وَ مَنْ أَطَاعَنِي فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ وَ مَنْ أَطَاعَ عَلِيّاً فَقَدْ أَطَاعَنِي وَ مَنْ أَحَبَّنِي فَقَدْ أَحَبَّ اللَّهَ وَ مَنْ أَحَبَّ عَلِيّاً فَقَدْ أَحَبَّنِي ثُمَّ قَالَ أَنْشُدُكُمْ بِاللَّهِ أَ تَعْلَمُونَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ قَالَ فِي حَجَّهِ الْوَدَاعِ أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي قَدْ تَرَكْتُ فِيكُمْ مَا لَمْ تَضِلُّوا بَعْدَهُ- كِتَابَ اللَّهِ فَأَحِلُّوا حَلَالَهُ وَ حَرِّمُوا حَرَامَهُ وَ اعْمَلُوا بِمُحْكَمِهِ وَ آمِنُوا بِمُتَشَابِهِهِ وَ قُولُوا آمَنَّا بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ الْكِتَابِ وَ أَحِبُّوا أَهْلَ بَيْتِي وَ عِتْرَتِي وَ وَالُوا مَنْ وَالاهُمْ وَ انْصُرُوهُمْ عَلَى مَنْ عَادَاهُمْ وَ إِنَّهُمَا لَمْ يَزَالا فِيكُمْ حَتَّى يَرِدَا عَلَيَّ الْحَوْضَ يَوْمَ الْقِيَامَهِ ثُمَّ دَعَا وَ هُوَ عَلَى الْمِنْبَرِ عَلِيّاً فَاجْتَذَبَهُ بِيَدِهِ فَقَالَ اللَّهُمَّ وَالِ مَنْ وَالاهُ وَ عَادِ مَنْ عَادَاهُ اللَّهُمَّ مَنْ عَادَى عَلِيّاً فَلَا تَجْعَلْ لَهُ فِي الْأَرْضِ مَقْعَداً وَ لَا فِي السَّمَاءِ مَصْعَداً وَ اجْعَلْهُ فِي أَسْفَلِ دَرْكٍ مِنَ النَّارِ أَنْشُدُكُمْ بِاللَّهِ أَ تَعْلَمُونَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه وآله قَالَ لَهُ أَنْتَ الذَّائِدُ عَنْ حَوْضِي يَوْمَ الْقِيَامَهِ تَذُودُ عَنْهُ كَمَا يَذُودُ أَحَدُكُمُ الْغَرِيبَهَ مِنْ وَسْطِ إِبِلِهِ- أَنْشُدُكُمْ بِاللَّهِ أَ تَعْلَمُونَ أَنَّهُ دَخَلَ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فِي مَرَضِهِ الَّذِي تُوُفِّيَ فِيهِ فَبَكَى رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه وآله فَقَالَ عَلِيٌّ مَا يُبْكِيكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَقَالَ يُبْكِينِي أَنِّي أَعْلَمُ أَنَّ لَكَ فِي قُلُوبِ رِجَالٍ مِنْ أُمَّتِي ضَغَائِنَ لَا يُبْدُونَهَا حَتَّى أَتَوَلَّى عَنْكَ أَنْشُدُكُمْ بِاللَّهِ أَ تَعْلَمُونَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله حِينَ حَضَرَتْهُ الْوَفَاهُ وَ اجْتَمَعَ

أَهْلُ بَيْتِهِ قَالَ اللَّهُمَّ هَؤُلَاءِ أَهْلِی وَ عِتْرَتِی اللَّهُمَّ وَالِ مَنْ وَالاهُمْ وَ انْصُرْهُمْ عَلَی مَنْ عَادَاهُمْ وَ قَالَ إِنَّمَا مَثَلُ أَهْلِ بَیْتِی فِیکُمْ کَسَفِینَهِ نُوحٍ مَنْ دَخَلَ فِیهَا نَجَا وَ مَنْ تَخَلَّفَ عَنْهَا غَرِقَ أَنْشُدُکُمْ بِاللَّهِ أَ تَعْلَمُونَ أَنَّ أَصْحَابَ رَسُولِ اللَّهِ قَدْ سَلَّمُوا عَلَیْهِ بِالْوَلَایَهِ فِی عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ وَ حَیَاتِهِ صلی الله علیه و آله.

أَنْشُدُکُمْ بِاللَّهِ أَ تَعْلَمُونَ أَنَّ عَلِیّاً أَوَّلُ مَنْ حَرَّمَ الشَّهَوَاتِ کُلَّهَا عَلَی نَفْسِهِ مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ- یا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا لا تُحَرِّمُوا طَیِّباتِ ما أَحَلَّ اللَّهُ لَکُمْ وَ لا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لا یُحِبُّ الْمُعْتَدِینَ- وَ کُلُوا مِمَّا رَزَقَکُمُ اللَّهُ حَلالًا طَیِّباً وَ اتَّقُوا اللَّهَ الَّذِی أَنْتُمْ بِهِ مُؤْمِنُونَ (۱) وَ کَانَ عِنْدَهُ عِلْمُ الْمَنَایَا وَ عِلْمُ الْقَضَایَا وَ فَصْلُ الْخِطَابِ وَ رُسُوخُ الْعِلْمِ وَ مُنَزَّلُ الْقُرْآنِ وَ کَانَ فِی رَهْطٍ لَا نَعْلَمُهُمْ یَتِمُّونَ عَشَرَهً نَبَّأَهُمُ اللَّهُ أَنَّهُمْ بِهِ مُؤْمِنُونَ وَ أَنْتُمْ فِی رَهْطٍ قَرِیبٍ مِنْ عِدَّهِ أُولَئِکَ لُعِنُوا عَلَی لِسَانِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَأَشْهَدُ لَکُمْ وَ أَشْهَدُ عَلَیْکُمْ أَنَّکُمْ لُعَنَاءُ اللَّهِ عَلَی لِسَانِ نَبِیِّهِ صلی الله علیه و آله کُلَّکُمْ أَهْلَ الْبَیْتِ وَ أَنْشُدُکُمْ بِاللَّهِ هَلْ تَعْلَمُونَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه وآله بَعَثَ إِلَیْکَ لِتَکْتُبَ لِبَنِی خُزَیْمَهَ حِینَ أَصَابَهُمْ خَالِدُ بْنُ الْوَلِیدِ فَانْصَرَفَ إِلَیْهِ الرَّسُولُ فَقَالَ هُوَ یَأْکُلُ فَأَعَادَ الرَّسُولَ إِلَیْکَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ کُلَّ ذَلِکَ یَنْصَرِفُ الرَّسُولُ وَ یَقُولُ هُوَ یَأْکُلُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه وآله اللَّهُمَّ لَا تُشْبِعْ بَطْنَهُ فَهِیَ وَ اللَّهِ فِی نَهْمَتِکَ وَ أَکْلِکَ إِلَی یَوْمِ الْقِیَامَهِ(۲)

۱- ۱. المائده: ۸۷.

۲- ۲. قال ابن عبد البر فی الاستیعاب: و روی أبو داود الطیالسی قال حدّثنا هشیم و ابو عوانه عن ابی حمزه عن ابن عبّاس أن رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله بعث الی معاویه یکتب له فقیل: إنّه یأکل، ثمّ بعث إلیه فقیل: إنّه یأکل فقال رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله:« لا أشبع اللّه بطنه». و قال ابن الأثیر فی أسد الغابه: أخبرنا یحیی بن محمود و غیره باسنادهما عن مسلم قال أخبرنا محمّد بن مثنی و محمّد بن بشار، و اللفظ لابن مثنی، حدّثنا أمیّه بن خالد حدّثنا. شعبه عن أبی حمزه القصاب عن ابن عبّاس قال: کنت ألعب مع الصبیان فجاء رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله فتواریت خلف باب قال فجاء فحطانی حطاه و قال اذهب فادع لی معاویه قال: فجئت فقلت: هو یأکل، ثمّ قال اذهب فادع معاویه قال: فجئت فقلت: هو یأکل فقال:« لا أشبع اللّه بطنه» أخرج مسلم هذا الحدیث بعینه لمعاویه، ثمّ ذکر له عذرا.

ثُمَّ قَالَ أَنْشُدُکُمْ بِاللَّهِ هَلْ تَعْلَمُونَ أَنَّمَا أَقُولُ حَقّاً إِنَّکَ یَا مُعَاوِیَهُ کُنْتَ تَسُوقُ بِأَبِیکَ عَلَی جَمَلٍ أَحْمَرَ وَ یَقُودُهُ أَخُوکَ هَذَا الْقَاعِدُ وَ هَذَا یَوْمُ الْأَحْزَابِ فَلَعَنَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه وآله الرَّاکِبَ وَ الْقَائِدَ وَ السَّائِقَ فَکَانَ أَبُوکَ الرَّاکِبَ وَ أَنْتَ یَا أَزْرَقُ السَّائِقَ وَ أَخُوکَ هَذَا الْقَاعِدُ الْقَائِدَ؟

ثُمَّ أَنْشُدُکُمْ بِاللَّهِ هَلْ تَعْلَمُونَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه وآله لَعَنَ أَبَا سُفْیَانَ فِی سَبْعَهِ مَوَاطِنَ أَوَّلُهُنَّ حِینَ خَرَجَ مِنْ مَکَّهَ إِلَی الْمَدِینَهِ وَ أَبُو سُفْیَانَ جَاءَ مِنَ الشَّامِ فَوَقَعَ فِیهِ أَبُو سُفْیَانَ فَسَبَّهُ وَ أَوْعَدَهُ وَ هَمَّ أَنْ یَبْطِشَ بِهِ ثُمَّ صَرَفَهُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ عَنْهُ.

وَ الثَّانِی یَوْمَ الْعِیرِ حَیْثُ طَرَدَهَا أَبُو سُفْیَانَ لِیُحْرِزَهَا مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله.

وَ الثَّالِثُ یَوْمَ أُحُدٍ یَوْمَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه وآله اللَّهُ مَوْلَانَا وَ لَا مَوْلَی لَکُمْ وَ قَالَ أَبُو سُفْیَانَ لَنَا الْعُزَّی وَ لَا لَکُمُ الْعُزَّی فَلَعَنَهُ اللَّهُ وَ مَلَائِکَتُهُ وَ رَسُولُهُ وَ الْمُؤْمِنُونَ أَجْمَعُونَ وَ الرَّابِعُ یَوْمَ حُنَیْنٍ یَوْمَ جَاءَ أَبُو سُفْیَانَ بِجَمْعِ قُرَیْشٍ وَ هَوَازِنَ وَ جَاءَ عُیَیْنَهُ بِغَطَفَانَ وَ الْیَهُودِ فَرَدَّهُمُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَ بِغَیْظِهِمْ لَمْ یَنالُوا خَیْراً(۱) هَذَا قَوْلُ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَ

۱- ۱. إشاره الی قوله تعالی فی الأحزاب: ۲۶:« وَ رَدَّ اللَّهُ الَّذِینَ کَفَرُوا بِغَیْظِهِمْ لَمْ یَنالُوا خَیْراً، وَ کَفَی اللَّهُ الْمُؤْمِنِینَ الْقِتالَ» و هذا فی غزوه الأحزاب و أمّا الثانیه من السورتین فکانه أراد قوله تعالی: الفتح ۲۴:« وَ هُوَ الَّذِی کَفَّ أَیْدِیَهُمْ عَنْکُمْ وَ أَیْدِیَکُمْ عَنْهُمْ بِبَطْنِ مَکَّهَ- الی قوله تعالی- هُمُ الَّذِینَ کَفَرُوا وَ صَدُّوکُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرامِ» الآیه و هذا فی الحدیبیه. فکیف کان فی الحدیث اضطراب واضح، حیث ان ابا سفیان و عیینه بن حسن کانا فی حنین مسلمین و قد أعطی رسول اللّه کل واحد منها مائه بعیر من الفی ء تألیفا لقلوبهم و قد کان لعیینه بن حصن فی أخذ عجوز من عجائز هوازن سهما من الغنیمه شان من الشأن راجع سیره ابن هشام ج ۲ ص ۴۹۰- ۴۹۳.

لَهُ فِي سُورَتَيْنِ فِي كِلْتَيْهِمَا يُسَمِّي أَبَا سُفْيَانَ وَ أَصْحَابَهُ كُفَّاراً- وَ أَنْتَ يَا مُعَاوِيَهُ يَوْمَئِذٍ مُشْرِكٌ عَلَى رَأْيِ أَبِيكَ بِمَكَّهَ وَ عَلِيٌّ يَوْمَئِذٍ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ عَلَى رَأْيِهِ وَ دِينِهِ.

وَ الْخَامِسُ قَوْلُ اللَّهِ عَزَّ وَ جلَ وَ الْهَدْيَ مَعْكُوفاً أَنْ يَبْلُغَ مَحِلَّهُ (۱) وَ صَدَدْتَ أَنْتَ وَ أَبُوكَ وَ مُشْرِكُو قُرَيْشٍ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه وآله فَلَعَنَهُ اللَّهُ لَعْنَهً شَمِلَتْهُ وَ ذُرِّيَّتَهُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَهِ.

وَ السَّادِسُ يَوْمَ الْأَحْزَابِ يَوْمَ جَاءَ أَبُو سُفْيَانَ بِجَمْعِ قُرَيْشٍ وَ جَاءَ عُيَيْنَهُ بْنُ حِصْنِ بْنِ بَدْرٍ بِغَطْفَانَ فَلَعَنَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وآله الْقَادَهَ وَ الْأَتْبَاعَ وَ السَّاقَهَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَهِ فَقِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَ مَا فِي الْأَتْبَاعِ مُؤْمِنٌ فَقَالَ لَا تُصِيبُ اللَّعْنَهُ مُؤْمِناً مِنَ الْأَتْبَاعِ وَ أَمَّا الْقَادَهُ فَلَيْسَ فِيهِمْ مُؤْمِنٌ وَ لَا مُجِيبٌ وَ لَا نَاجٍ.

وَ السَّابِعُ يَوْمَ الثَّنِيَّهِ يَوْمَ شَدَّ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ رَجُلًا سَبْعَهٌ مِنْهُمْ مِنْ بَنِي أُمَيَّهَ وَ خَمْسَهٌ مِنْ سَائِرِ قُرَيْشٍ فَلَعَنَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى وَ رَسُولُهُ ص مَنْ حَلَّ الثَّنِيَّهَ غَيْرَ النَّبِيِّ وَ سَائِقِهِ وَ قَائِدِهِ ثُمَّ أَنْشُدُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ تَعْلَمُونَ أَنَّ أَبَا سُفْيَانَ دَخَلَ عَلَى عُثْمَانَ حِينَ بُويِعَ فِي مَسْجِدِ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَقَالَ يَا ابْنَ أَخِي هَلْ عَلَيْنَا مِنْ عَيْنٍ فَقَالَ لَا فَقَالَ أَبُو سُفْيَانَ تَدَاوَلُوا الْخِلَافَهَ فِتْيَانَ بَنِي أُمَيَّهَ فَوَ الَّذِي نَفْسُ أَبِي سُفْيَانَ بِيَدِهِ مَا مِنْ جَنَّهٍ وَ لَا نَارٍ(۲)

وَ أَنْشُدُكُمْ بِاللَّهِ أَ تَعْلَمُونَ أَنَّ أَبَا سُفْيَانَ أَخَذَ بِيَدِ الْحُسَيْنِ حِينَ بُويِعَ عُثْمَانُ وَ قَالَ يَا ابْنَ أَخِي اخْرُجْ مَعِي إِلَى بَقِيعِ الْغَرْقَدِ فَخَرَجَ حَتَّى إِذَا تَوَسَّطَ الْقُبُورَ اجْتَرَّهُ فَصَاحَ بِأَعْلَى صَوْتِهِ يَا أَهْلَ الْقُبُورِ الَّذِي كُنْتُمْ تُقَاتِلُونَا عَلَيْهِ صَارَ بِأَيْدِينَا وَ أَنْتُمْ رَمِيمٌ فَقَالَ الْحُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ قَبَّحَ اللَّهُ شَيْبَتَكَ وَ قَبَّحَ وَجْهَكَ ثُمَّ نَتَرَ يَدَهُ وَ تَرَكَهُ فَلَوْ لَا النُّعْمَانُ بْنُ بَشِيرٍ أَخَذَ بِيَدِهِ وَ رَدَّهُ إِلَى الْمَدِينَهِ لَهَلَكَ (۳)

۱- ۱. الفتح: ۲۵.

۲- ۲. ذكره ابن عبد البر فى الاستيعاب بذيل الإصابه ج ۴ ص ۸۷.

۳- ۳. فيه غرابه حيث انه كان للحسين عليه السلام حين ولى عثمان الخلافه أكثر من عشرين سنه، فكيف اجتره أبو سفيان و كيف نتر يده و كيف كان يهلك لو لا النعمان بن بشير؟.

فَهَذَا لَکَ یَا مُعَاوِیَهُ فَهَلْ تَسْتَطِیعُ أَنْ تَرُدَّ عَلَیْنَا شَیْئاً.

وَ مِنْ لَعْنَتِکَ یَا مُعَاوِیَهُ أَنَّ أَبَاکَ أَبَا سُفْیَانَ کَانَ یَهُمُّ أَنْ یُسْلِمَ فَبَعَثْتَ إِلَیْهِ بِشِعْرٍ مَعْرُوفٍ مَرْوِیٍّ فِی قُرَیْشٍ عِنْدَهُمْ تَنْهَاهُ عَنِ الْإِسْلَامِ وَ تَصُدُّهُ وَ مِنْهَا أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ وَلَّاکَ الشَّامَ فَخُنْتَ بِهِ وَ وَلَّاکَ عُثْمَانُ فَتَرَبَّصْتَ بِهِ رَیْبَ الْمَنُونِ ثُمَّ أَعْظَمُ مِنْ ذَلِکَ أَنَّکَ قَاتَلْتَ عَلِیّاً صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَیْهِ وَ آلِهِ وَ قَدْ عَرَفْتَ سَوَابِقَهُ وَ فَضْلَهُ وَ عِلْمَهُ عَلَى أَمْرٍ هُوَ أَوْلَى بِهِ مِنْکَ وَ مِنْ غَیْرِکَ عِنْدَ اللَّهِ وَ عِنْدَ النَّاسِ وَ لَا دَنِیَّهَ بَلْ أَوْطَأْتَ النَّاسَ عَشْوَهً وَ أَرَقْتَ دِمَاءَ خَلْقٍ مِنْ خَلْقِ اللَّهِ بِخَدْعِکَ وَ کَیْدِکَ وَ تَمْوِیهِکَ فِعْلَ مَنْ لَا یُؤْمِنُ بِالْمَعَادِ وَ لَا یَخْشَى الْعِقَابَ فَلَمَّا بَلَغَ الْکِتَابُ أَجَلَهُ صِرْتَ إِلَى شَرِّ مَثْوًى وَ عَلِیٌّ إِلَى خَیْرِ مُنْقَلَبٍ وَ اللَّهُ لَکَ بِالْمِرْصَادِ فَهَذَا لَکَ یَا مُعَاوِیَهُ خَاصَّهً وَ مَا أَمْسَکْتُ عَنْهُ مِنْ مَسَاوِیکَ وَ عُیُوبِکَ فَقَدْ کَرِهْتُ بِهِ التَّطْوِیلَ وَ أَمَّا أَنْتَ یَا عَمْرَو بْنَ عُثْمَانَ فَلَمْ تَکُنْ حَقِیقاً لِحُمْقِکَ أَنْ تَتَبَّعَ هَذِهِ الْأُمُورَ فَإِنَّمَا مَثَلُکَ مَثَلُ الْبَعُوضَهِ إِذْ قَالَتْ لِلنَّخْلَهِ اسْتَمْسِکِی فَإِنِّی أُرِیدُ أَنْ أَنْزِلَ عَنْکِ فَقَالَتْ لَهَا النَّخْلَهُ مَا شَعَرْتُ بِوُقُوعِکِ فَکَیْفَ یَشُقُّ عَلَیَّ نُزُولُکِ وَ إِنِّی وَ اللَّهِ مَا شَعَرْتُ أَنَّکَ تُحْسِنُ أَنْ تُعَادِیَ لِی فَیَشُقَّ عَلَیَّ ذَلِکَ وَ إِنِّی لَمُجِیبُکَ فِی الَّذِی قُلْتَ.

إِنَّ سَبَّکَ عَلِیّاً أَ بِنَقْصٍ فِی حَسَبِهِ أَوْ تَبَاعُدِهِ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَوْ بِسُوءِ بَلَاءٍ فِی الْإِسْلَامِ أَوْ بِجَوْرٍ فِی حُکْمٍ أَوْ رَغْبَهٍ فِی الدُّنْیَا فَإِنْ قُلْتَ وَاحِدَهً مِنْهَا فَقَدْ کَذَبْتَ وَ أَمَّا قَوْلُکَ إِنَّ لَکُمْ فِینَا تِسْعَهَ عَشَرَ دَماً بِقَتْلَى مُشْرِکِی بَنِی أُمَیَّهَ بِبَدْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ قَتَلَهُمْ وَ لَعَمْرِی لَیُقْتَلَنَّ مِنْ بَنِی هَاشِمٍ تِسْعَهَ عَشَرَ وَ ثَلَاثَهٌ بَعْدَ تِسْعَهَ عَشَرَ ثُمَّ یُقْتَلُ مِنْ بَنِی أُمَیَّهَ تِسْعَهَ عَشَرَ وَ تِسْعَهَ عَشَرَ فِی مَوْطِنٍ وَاحِدٍ سِوَى مَا قُتِلَ مِنْ بَنِی أُمَیَّهَ لَا یُحْصِی عَدَدَهُمْ إِلَّا اللَّهُ.

إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه وآله قَالَ إِذَا بَلَغَ وُلْدُ الْوَزَغِ ثَلَاثِینَ رَجُلًا أَخَذُوا مَالَ اللَّهِ بَیْنَهُمْ دُوَلًا وَ عِبَادَهُ خَوَلًا وَ کِتَابَهُ دَغَلًا فَإِذَا بَلَغُوا ثَلَاثَمِائَهٍ وَ عَشْراً حَقَّتْ

عَلَيْهِمُ اللَّعْنَهُ وَ لَهُمْ فَإِذَا بَلَغُوا أَرْبَعمِائَهٍ وَ خَمْسَهً وَ سَبْعِينَ كَانَ هَلَاكُهُمْ أَسْرَعَ مِنْ لَوْكِ تَمْرَهٍ فَأَقْبَلَ الْحَكَمُ بْنُ أَبِی الْعَاصِ وَ هُمْ فِی ذَلِکَ الذِّکْرِ وَ الْکَلَامِ فَقَالَ [قَالَ] رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه وآله اخْفِضُوا أَصْوَاتَکُمْ (۱) فَإِنَّ الْوَزَغَ یَسْمَعُ وَ ذَلِکَ حِینَ رَآهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه وآله وَ مَنْ یَمْلِکُ بَعْدَهُ مِنْهُمْ أَمْرَ هَذِهِ الْأُمَّهِ یَعْنِی فِی الْمَنَامِ فَسَاءَهُ ذَلِکَ وَ شَقَّ عَلَیْهِ فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ فِی کِتَابِهِ لَیْلَهُ الْقَدْرِ خَیْرٌ مِنْ أَلْفِ شَهْرٍ فَأَشْهَدُ لَکُمْ وَ أَشْهَدُ عَلَیْکُمْ مَا سُلْطَانُکُمْ بَعْدَ قَتْلِ عَلِیٍّ إِلَّا أَلْفَ شَهْرٍ الَّتِی أَجَّلَهَا اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ فِی کِتَابِهِ وَ أَمَّا أَنْتَ یَا عَمْرَو بْنَ الْعَاصِ الشَّانِئُ اللَّعِینُ الْأَبْتَرُ فَإِنَّمَا أَنْتَ کَلْبٌ أَوَّلُ أَمْرِکَ أُمُّکَ لَبَغِیَّهٌ وَ إِنَّکَ وُلِدْتَ عَلَی فِرَاشٍ مُشْتَرَکٍ فَتَحَاکَمَتْ فِیکَ رِجَالُ قُرَیْشٍ مِنْهُمْ أَبُو سُفْیَانَ بْنُ حَرْبٍ وَ الْوَلِیدُ بْنُ الْمُغِیرَهِ وَ عُثْمَانُ بْنُ الْحَارِثِ وَ النَّضْرُ بْنُ الْحَارِثِ بْنِ کَلَدَهَ وَ الْعَاصُ بْنُ وَائِلٍ کُلُّهُمْ یَزْعُمُ أَنَّکَ ابْنُهُ فَغَلَبَهُمْ عَلَیْکَ مِنْ بَیْنِ قُرَیْشٍ أَلْأَمُهُمْ حَسَباً وَ أَخْبَثُهُمْ مَنْصَباً وَ أَعْظَمُهُمْ بُغْیَهً ثُمَّ قُمْتَ خَطِیباً وَ قُلْتَ أَنَا شَانِئُ مُحَمَّدٍ وَ قَالَ الْعَاصُ بْنُ وَائِلٍ إِنَّ مُحَمَّداً رَجُلٌ أَبْتَرُ لَا وَلَدَ لَهُ فَلَوْ قَدْ مَاتَ انْقَطَعَ ذِکْرُهُ فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی إِنَّ شانِئَکَ هُوَ الْأَبْتَرُ فَکَانَتْ أُمُّکَ تَمْشِی إِلَی عَبْدِ قَیْسٍ لِطَلَبِ الْبُغْیَهِ تَأْتِیهِمْ فِی دُورِهِمْ وَ رِحَالِهِمْ وَ بُطُونِ أَوْدِیَتِهِمْ ثُمَّ کُنْتَ فِی کُلِّ مَشْهَدٍ یَشْهَدُ رَسُولُ اللَّهِ عَدُوَّهُ أَشَدَّهُمْ لَهُ عَدَاوَهً وَ أَشَدَّهُمْ لَهُ تَکْذِیباً ثُمَّ کُنْتَ فِی أَصْحَابِ السَّفِینَهِ الَّذِینَ أَتَوُا النَّجَاشِیَّ وَ الْمَهْرَجِ الْخَارِجِ إِلَی الْحَبَشَهِ فِی الْإِشَاطَهِ بِدَمِ جَعْفَرِ بْنِ أَبِی طَالِبٍ وَ سَائِرِ الْمُهَاجِرِینَ إِلَی النَّجَاشِیِّ فَحَاقَ الْمَکْرُ السَّیِّئُ بِکَ وَ جَعَلَ جَدَّکَ الْأَسْفَلَ وَ أَبْطَلَ أُمْنِیَّتَکَ وَ خَیَّبَ سَعْیَکَ وَ أَکْذَبَ أُحْدُوثَتَکَ وَ جَعَلَ کَلِمَهَ الَّذِینَ کَفَرُوا السُّفْلی وَ کَلِمَهُ اللَّهِ هِیَ الْعُلْیا وَ أَمَّا قَوْلُکَ فِی عُثْمَانَ فَأَنْتَ یَا قَلِیلَ الْحَیَاءِ وَ الدِّینِ أَلْهَبْتَ عَلَیْهِ نَاراً ثُمَّ هَرَبْتَ إِلَی فِلَسْطِینَ تَتَرَبَّصُ بِهِ الدَّوَائِرَ فَلَمَّا أَتَتْکَ خَبَرُ قَتْلِهِ حَبَسْتَ نَفْسَکَ عَلَی مُعَاوِیَهَ فَبِعْتَهُ دِینَکَ یَا خَبِیثُ بِدُنْیَا غَیْرِکَ وَ لَسْنَا نَلُومُکَ عَلَی بُغْضِنَا وَ لَا نُعَاتِبُکَ عَلَی حُبِّنَا وَ أَنْتَ عَدُوٌّ لِبَنِی

۱- ۱. احفظوا أقوالکم، خ ل. و قد مر صدر الخبر ص ۶ فراجع.

هَاشِمٍ فِی الْجَاهِلِیَّهِ وَ الْإِسْلَامِ وَ قَدْ هَجَوْتَ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه وآله بِسَبْعِینَ بَیْتاً مِنْ شِعْرٍ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه وآله اللَّهُمَّ إِنِّی لَا أُحْسِنُ الشِّعْرَ وَ لَا یَنْبَغِی لِی أَنْ أَقُولَهُ فَالْعَنْ عَمْرَو بْنَ الْعَاصِ بِکُلِّ بَیْتٍ أَلْفَ لَعْنَهٍ ثُمَّ أَنْتَ یَا عَمْرُو الْمُؤْثِرُ دُنْیَا غَیْرِکَ عَلَی دِینِکَ أَهْدَیْتَ إِلَی النَّجَاشِیِّ الْهَدَایَا وَ رَحَلْتَ إِلَیْهِ رِحْلَتَکَ الثَّانِیَهَ وَ لَمْ تَنْهَکَ الْأُولَی عَنِ الثَّانِیَهِ کُلَّ ذَلِکَ تَرْجِعُ مَغْلُولًا حَسِیراً تُرِیدُ بِذَلِکَ هَلَاکَ جَعْفَرٍ وَ أَصْحَابِهِ فَلَمَّا أَخْطَأَکَ مَا رَجَوْتَ وَ أَمَّلْتَ أَحَلْتَ عَلَی صَاحِبِکَ عُمَارَهَ بْنِ الْوَلِیدِ وَ أَمَّا أَنْتَ یَا وَلِیدَ بْنَ عُقْبَهَ فَوَ اللَّهِ مَا أَلُومُکَ أَنْ تُبْغِضَ عَلِیّاً وَ قَدْ جَلَدَکَ فِی الْخَمْرِ ثَمَانِینَ وَ قَتَلَ أَبَاکَ صَبْراً بِیَدِهِ یَوْمَ بَدْرٍ أَمْ کَیْفَ تَسُبُّهُ فَقَدْ سَمَّاهُ اللَّهُ مُؤْمِناً فِی عَشْرِ آیَاتٍ مِنَ الْقُرْآنِ وَ سَمَّاکَ فَاسِقاً وَ هُوَ قَوْلُ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَ أَ فَمَنْ کانَ مُؤْمِناً کَمَنْ کانَ فاسِقاً لا یَسْتَوُونَ (۱) وَ قَوْلُهُ إِنْ جاءَکُمْ فاسِقٌ بِنَبَإٍ فَتَبَیَّنُوا أَنْ تُصِیبُوا قَوْماً بِجَهالَهٍ فَتُصْبِحُوا عَلی ما فَعَلْتُمْ نادِمِینَ (۲) وَ مَا أَنْتَ وَ ذِکْرَ قُرَیْشٍ وَ إِنَّمَا أَنْتَ ابْنُ عَلِیجٍ مِنْ أَهْلِ صَفُّورِیَهَ یُقَالُ لَهُ ذَکْوَانُ (۳)

وَ أَمَّا زَعْمُکَ أَنَّا قَتَلْنَا عُثْمَانَ فَوَ اللَّهِ مَا اسْتَطَاعَ طَلْحَهُ وَ الزُّبَیْرُ وَ عَائِشَهُ أَنْ یَقُولُوا ذَلِکَ لِعَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ فَکَیْفَ تَقُولُهُ أَنْتَ وَ لَوْ سَأَلْتَ أُمَّکَ مَنْ أَبُوکَ إِذْ

۱- ۱. السجده: ۱۸.

۲- ۲. الحجرات: ۶.

۳- ۳. قال ابن الجوزی فی التذکره ص ۱۱۸ فی ذکر القصه: انه لما کان الولید بن عقبه والیا علی الکوفه سنه ۲۶ صلی یوما بهم و هو سکران الفجر أربعا، فجاء الناس الی عثمان و شهدوا عنده أنّه شرب الخمر، فرمی عثمان السوط الی علی و قال له حده، فقال علی لولده الحسن قم فحده، فامتنع الحسن و قال لیتولی حارها من تولی قارها، فقال لعبد اللّه ابن جعفر قم فاجلده فامتنع توقیا لعثمان، فأخذ السوط علیّ علیه السلام نفسه و دنا من الولید فجلده أربعین(أقول لعله کان السوط ذا ذنبین فصار ثمانین). فلما سبه الولید قال له عقیل بن أبی طالب و کان حاضرا: یا فاسق ما تعلم من أنت؟: أ لست علجا من أهل صفوریه قریه بین عکا و اللجون من أعمال الاردن کان أبوک یهودیا منها.

تَرَکْتَ ذَکْوَانَ فَأَلْصَقْتَکَ بِعُقْبَهَ بْنِ أَبِی مُعَیْطٍ اکْتَسَبْتَ بِذَلِکَ عِنْدَ نَفْسِهَا سَنَاءً وَ رِفْعَهً مَعَ مَا أَعَدَّ اللَّهُ لَکَ وَ لِأَبِیکَ وَ أُمِّکَ مِنَ الْعَارِ وَ الْخِزْیِ فِی الدُّنْیَا وَ الْآخِرَهِ وَ مَا اللَّهُ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِیدِ ثُمَّ أَنْتَ یَا وَلِیدُ وَ اللَّهِ أَکْبَرُ فِی الْمِیلَادِ مِمَّنْ تَدَّعِی لَهُ النَّسَبَ فَکَیْفَ تَسُبُّ عَلِیّاً وَ لَوِ اشْتَغَلْتَ بِنَفْسِکَ لَبَیَّنْتَ نَسَبَکَ إِلَی أَبِیکَ- لَا إِلَی مَنْ تَدَّعِی لَهُ وَ لَقَدْ قَالَتْ لَکَ أُمُّکَ یَا بُنَیَّ أَبُوکَ وَ اللَّهِ أَلْأَمُ وَ أَخْبَثُ مِنْ عُقْبَهَ وَ أَمَّا أَنْتَ یَا عُتْبَهَ بْنَ أَبِی سُفْیَانَ فَوَ اللَّهِ مَا أَنْتَ بِحَصِیفٍ فَأُجَاوِبَکَ وَ لَا عَاقِلٍ فَأُعَاتِبَکَ وَ مَا عِنْدَکَ خَیْرٌ یُرْجَی وَ لَا شَرٌّ یُخْشَی وَ مَا کُنْتُ وَ لَوْ سَبَبْتَ عَلِیّاً لِأَغَارَ بِهِ عَلَیْکَ لِأَنَّکَ عِنْدِی لَسْتَ بِکُفْوٍ لِعَبْدِ عَبْدِ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ علیه السلام فَأَرُدَّ عَلَیْکَ وَ أُعَاتِبَکَ وَ لَکِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ لَکَ وَ لِأَبِیکَ وَ أُمِّکَ وَ أَخِیکَ بِالْمِرْصَادِ فَأَنْتَ ذُرِّیَّهُ آبَائِکَ الَّذِینَ ذَکَرَهُمُ اللَّهُ فِی الْقُرْآنِ فَقَالَ عامِلَهٌ ناصِبَهٌ تَصْلی ناراً حامِیَهً- تُسْقی مِنْ عَیْنٍ آنِیَهٍ إِلَی قَوْلِهِ مِنْ جُوعٍ (۱) وَ أَمَّا وَعِیدُکَ إِیَّایَ بِقَتْلِی فَهَلَّا قَتَلْتَ الَّذِی وَجَدْتَهُ عَلَی فِرَاشِکَ مَعَ حَلِیلَتِکَ وَ قَدْ غَلَبَکَ عَلَی فَرْجِهَا وَ شَرِکَکَ فِی وَلَدِهَا حَتَّی أَلْصَقَ بِکَ وَلَداً لَیْسَ لَکَ (۲)

وَیْلًا لَکَ لَوْ شَغَلْتَ نَفْسَکَ بِطَلَبِ ثَأْرِکَ مِنْهُ کُنْتَ جَدِیراً وَ بِذَلِکَ حَرِیّاً إِذْ تُسَوِّمُنِی الْقَتْلَ وَ تَوَعَّدُنِی بِهِ- وَ لَا أَلُومُکَ أَنْ تَسُبَّ عَلِیّاً وَ قَدْ قَتَلَ أَخَاکَ مُبَارَزَهً وَ اشْتَرَکَ هُوَ وَ حَمْزَهُ بْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ فِی قَتْلِ جَدِّکَ حَتَّی أَصْلَاهُمَا اللَّهُ عَلَی أَیْدِیهِمَا نَارَ جَهَنَّمَ وَ أَذَاقَهُمَا الْعَذَابَ

۱- ۱. الغاشیه: ۳.

۲- ۲. و زاد ابن الجوزی فی التذکره ص ۱۱۵ عند ما یذکر هذا الکلام: حتی قال نصر بن الحجاج فی ذلک: نبئت عتبه هیأته عرسه*** لصداقه الهذلی من الحیان ألقاه معها فی الفراش فلم یکن*** فحلا و أمسک خشیه النسوان لا تعتبن یا عتب نفسک حبها*** ان النساء حبائل الشیطان.

الْأَلِیمَ وَ نُفِیَ عَمُّکَ بِأَمْرِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله (۱)

وَ أَمَّا رَجَائِی الْخِلَافَهَ فَلَعَمْرُ اللَّهِ لَئِنْ رَجَوْتُهَا فَإِنَّ لِی فِیهَا لَمُلْتَمَساً وَ مَا أَنْتَ بِنَظِیرِ أَخِیکَ وَ لَا خَلِیفَهَ أَبِیکَ لِأَنَّ أَخَاکَ أَکْثَرُ تَمَرُّداً عَلَی اللَّهِ وَ أَشَدُّ طَلَباً لِإِرَاقَهِ دِمَاءِ الْمُسْلِمِینَ وَ طَلَبِ مَا لَیْسَ لَهُ بِأَهْلٍ یُخَادِعُ النَّاسَ وَ یَمْکُرُهُمْ وَ یَمْکُرُ اللَّهُ وَ اللَّهُ خَیْرُ الْماکِرِینَ وَ أَمَّا قَوْلُکَ إِنَّ عَلِیّاً کَانَ شَرَّ قُرَیْشٍ لِقُرَیْشٍ فَوَ اللَّهِ مَا حَقَّرَ مَرْحُوماً وَ لَا قَتَلَ مَظْلُوماً وَ أَمَّا أَنْتَ یَا مُغِیرَهَ بْنَ شُعْبَهَ فَإِنَّکَ لِلَّهِ عَدُوٌّ وَ لِکِتَابِهِ نَابِذٌ وَ لِنَبِیِّهِ مُکَذِّبٌ وَ أَنْتَ الزَّانِی وَ قَدْ وَجَبَ عَلَیْکَ الرَّجْمُ وَ شَهِدَ عَلَیْکَ الْعُدُولُ الْبَرَرَهُ الْأَتْقِیَاءُ فَأُخِّرَ رَجْمُکَ وَ دُفِعَ الْحَقُّ بِالْبَاطِلِ وَ الصِّدْقُ بِالْأَغَالِیطِ وَ ذَلِکَ لِمَا أَعَدَّ اللَّهُ لَکَ مِنَ الْعَذَابِ الْأَلِیمِ وَ الْخِزْیِ فِی الْحَیاهِ الدُّنْیا وَ لَعَذابُ الْآخِرَهِ أَخْزی (۲) وَ أَنْتَ ضَرَبْتَ فَاطِمَهَ بِنْتَ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله حَتَّی أَدْمَیْتَهَا وَ أَلْقَتْ مَا فِی بَطْنِهَا اسْتِذْلَالًا مِنْکَ لِرَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ مُخَالَفَهً مِنْکَ لِأَمْرِهِ وَ انْتِهَاکاً لِحُرْمَتِهِ وَ قَدْ قَالَ لَهَا رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه وآله أَنْتِ سَیِّدَهُ نِسَاءِ أَهْلِ الْجَنَّهِ وَ اللَّهُ مُصَیِّرُکَ إِلَی النَّارِ وَ جَاعِلٌ وَبَالِ مَا نَطَقْتَ بِهِ عَلَیْکَ فَبِأَیِّ الثَّلَاثَهِ(۳) سَبَبْتَ عَلِیّاً أَ نَقْصاً مِنْ حَسَبِهِ أَمْ بُعْداً مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَمْ سُوءَ

ص: ۸۳

۱- ۱. ما بین العلامتین لا یناسب عقبه بن أبی سفیان و هو أخو معاویه لا بویه و انما یناسب الولید بن عقبه أخا عثمان بن عفان لامه أروی بنت کریز، و الحکم بن أبی العاص طرید رسول اللّه و لعینه عم عثمان حقیقه، و عم الولید بن عقبه بهذا السبب.

۲- ۲. إشاره الی زنا مغیره بن شعبه بام جمیل و کان والیا علی الکوفه سنه ۱۷ فجاء أربعه من الشهود و هم: أبو بکره و نافع بن الحارث و شبل بن معبد و زیاد بن عبید الی عمر فشهد الثلاثه الأول صریحا و تلکأ الآخر بعد ما أفهمه عمر رغبته فی أن لا یخزی المغیره فدرأ عنه الحدّ و حدّ الثلاثه الأول حدّ القذف. و القصه مشهوره أخرجه الحاکم فی ترجمه المغیره فی المستدرک ج ۳ ص ۴۴۸.

۳- ۳. الظاهر جعل الثلاثه الأخیره واحدا حتّی یصحّ« فبأی الثلاثه» و سیجی ء کلام فی ذلک من المصنّف رحمه اللّه.

بَلَاءٍ فِی الْإِسْلَامِ أَمْ جَوْراً فِی حُکْمٍ أَمْ رَغْبَهً فِی الدُّنْیَا إِنْ قُلْتَ بِهَا فَقَدْ کَذَبْتَ وَ کَذَّبَکَ النَّاسُ.

أَ تَزْعُمُ أَنَّ عَلِیّاً قَتَلَ عُثْمَانَ مَظْلُوماً- فَعَلِیٌّ وَ اللَّهِ أَتْقَی وَ أَنْقَی مِنْ لَائِمِهِ فِی ذَلِکَ وَ لَعَمْرِی إِنْ کَانَ عَلِیّاً قَتَلَ عُثْمَانَ مَظْلُوماً فَوَ اللَّهِ مَا أَنْتَ مِنْ ذَلِکَ فِی شَیْ ءٍ فَمَا نَصَرْتَهُ حَیّاً وَ لَا تَعَصَّبْتَ لَهُ مَیِّتاً وَ مَا زَالَتِ الطَّائِفُ دَارَکَ تَتَبَّعُ الْبَغَایَا وَ تُحْیِی أَمْرَ الْجَاهِلِیَّهِ وَ تُمِیتُ الْإِسْلَامَ حَتَّی کَانَ فِی أَمْسِ [مَا کَانَ] وَ أَمَّا اعْتِرَاضُکَ فِی بَنِی هَاشِمٍ وَ بَنِی أُمَیَّهَ فَهُوَ ادِّعَاؤُکَ إِلَی مُعَاوِیَهَ وَ أَمَّا قَوْلُکَ فِی شَأْنِ الْإِمَارَهِ وَ قَوْلُ أَصْحَابِکَ فِی الْمُلْکِ الَّذِی مَلَکْتُمُوهُ فَقَدْ مَلِکَ فِرْعَوْنُ مِصْرَ أَرْبَعَمِائَهِ سَنَهٍ وَ مُوسَی وَ هَارُونُ علیهما السلام نَبِیَّانِ مُرْسَلَانِ یَلْقَیَانِ مَا یَلْقَیَانِ وَ هُوَ مُلْکُ اللَّهِ یُعْطِیهِ الْبَرَّ وَ الْفَاجِرَ وَ قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَ وَ إِنْ أَدْرِی لَعَلَّهُ فِتْنَهٌ لَکُمْ وَ مَتاعٌ إِلی حِینٍ (۱) وَ قَالَ وَ إِذا أَرَدْنا أَنْ نُهْلِکَ قَرْیَهً أَمَرْنا مُتْرَفِیها فَفَسَقُوا فِیها فَحَقَّ عَلَیْهَا الْقَوْلُ فَدَمَّرْناها تَدْمِیراً(۲)

ثُمَّ قَامَ الْحَسَنُ علیه السلام فَنَفَضَ ثِیَابَهُ وَ هُوَ یَقُولُ الْخَبِیثاتُ لِلْخَبِیثِینَ وَ الْخَبِیثُونَ لِلْخَبِیثاتِ هُمْ وَ اللَّهِ یَا مُعَاوِیَهُ أَنْتَ وَ أَصْحَابُکَ هَؤُلَاءِ وَ شِیعَتُکَ- وَ الطَّیِّباتُ لِلطَّیِّبِینَ وَ الطَّیِّبُونَ لِلطَّیِّباتِ أُولئِکَ مُبَرَّؤُنَ مِمَّا یَقُولُونَ لَهُمْ مَغْفِرَهٌ وَ رِزْقٌ کَرِیمٌ (۳) هُمْ عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ وَ أَصْحَابُهُ وَ شِیعَتُهُ ثُمَّ خَرَجَ وَ هُوَ یَقُولُ ذُقْ وَبَالَ مَا کَسَبَتْ یَدَاکَ وَ مَا جَنَیْتَ وَ مَا قَدْ أَعَدَّاللَّهُ لَکَ وَ لَهُمْ مِنَ الْخِزْیِ فِی الْحَیَاهِ الدُّنْیَا وَ الْعَذَابِ الْأَلِیمِ فِی الْآخِرَهِ فَقَالَ مُعَاوِیَهُ لِأَصْحَابِهِ وَ أَنْتُمْ فَذُوقُوا وَبَالَ مَا قَدْ جَنَیْتُمْ فَقَالَ لَهُ الْوَلِیدُ بْنُ عُقْبَهَ وَ اللَّهِ مَا ذُقْنَا إِلَّا کَمَا ذُقْتَ وَ لَا اجْتَرَأَ إِلَّا عَلَیْکَ فَقَالَ مُعَاوِیَهُ أَ لَمْ أَقُلْ لَکُمْ إِنَّکُمْ لَنْ تَنْتَصِفُوا مِنَ الرَّجُلِ فَهَلْ (۴) أَطَعْتُمُونِی أَوَّلَ مَرَّهٍ أَوِ انْتَصَرْتُمْ مِنَ الرَّجُلِ

۱- ۱. الأنبیاء: ۱۱۱.

۲- ۲. الإسراء: ۱۶.

۳- ۳. النور: ۲۶.

۴- ۴. فهلا ظ.

إِذْ فَضَحَكَمْ وَ اللَّهِ مَا قَامَ حَتَّى أَظْلَمَ عَلَيَّ الْبَيْتَ وَ هَمَمْتُ أَنْ أَسْطُوَ بِهِ فَلَيْسَ فِيكَمْ خَيْرٌ الْيَوْمَ.

وَ لَمَا بَعْدَ الْيَوْمِ قَالَ وَ سَمِعَ مَرْوَانُ بْنُ الْحَكَمِ بِمَا لَقِيَ مُعَاوِيَهُ وَ أَصْحَابُهُ الْمَذْكُورُونَ مِنَ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ عليهما السلام فَأَتَاهُمْ فَوَجَدَهُمْ عِنْدَ مُعَاوِيَهَ فِي الْبَيْتِ فَسَأَلَهُمْ مَا الَّذِي بَلَغَنِي عَنِ الْحَسَنِ وَ زَعَلِهِ قَالُوا قَدْ كَانَ ذَلِكَ فَقَالَ لَهُمْ مَرْوَانُ فَهَلَّا أَحْضَرْتُمُونِي ذَلِكَ فَوَ اللَّهِ لَأَسُبَّنَّهُ وَ لَأَسُبَّنَّ أَبَاهُ وَ أَهْلَ الْبَيْتِ سَبّاً تُغَنِّي بِهِ الْإِمَاءُ وَ الْعَبِيدُ فَقَالَ مُعَاوِيَهُ وَ الْقَوْمُ لَمْ يَفُتْكَ شَيْ ءٌ وَ هُمْ يَعْلَمُونَ مِنْ مَرْوَانَ بَذْرَ لِسَانٍ وَ فُحْشٍ فَقَالَ مَرْوَانُ فَأَرْسِلْ إِلَيْهِ يَا مُعَاوِيَهُ فَأَرْسَلَ مُعَاوِيَهُ إِلَى الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ عليهما السلام فَلَمَّا جَاءَهُ الرَّسُولُ قَالَ لَهُ الْحَسَنُ عليه السلام مَا يُرِيدُ هَذَا الطَّاغِيَهُ مِنِّي وَ اللَّهِ لَئِنْ أَعَادَ الْكَلَامَ لَأُوقِرَنَّ مَسَامِعَهُ مَا يَبْقَى عَلَيْهِ عَارُهُ وَ شَنَارُهُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَهِ فَأَقْبَلَ الْحَسَنُ عليه السلام فَلَمَّا أَنْ جَاءَهُمْ وَجَدَهُمْ بِالْمَجْلِسِ عَلَى حَالَتِهِمُ الَّتِي تَرَكَهُمْ فِيهَا غَيْرَ أَنَّ مَرْوَانَ قَدْ حَضَرَ مَعَهُمْ فِي هَذَا الْوَقْتِ فَمَشَى الْحَسَنُ عليه السلام حَتَّى جَلَسَ عَلَى السَّرِيرِ مَعَ مُعَاوِيَهَ وَ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ ثُمَّ قَالَ الْحَسَنُ لِمُعَاوِيَهَ لِمَ أَرْسَلْتَ إِلَيَّ قَالَ لَسْتُ أَنَا أَرْسَلْتُ إِلَيْكَ وَ لَكِنْ مَرْوَانُ الَّذِي أَرْسَلَ إِلَيْكَ فَقَالَ مَرْوَانُ أَنْتَ يَا حَسَنُ السَّبَّابُ رِجَالَ قُرَيْشٍ فَقَالَ وَ مَا الَّذِي أَرَدْتَ فَقَالَ وَ اللَّهِ لَأَسُبَّنَّكَ وَ أَبَاكَ وَ أَهْلَ بَيْتِكَ سَبّاً تُغَنِّي بِهِ الْإِمَاءُ وَ الْعَبِيدُ فَقَالَ الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ عليهما السلام أَمَّا أَنْتَ يَا مَرْوَانُ فَلَسْتُ أَنَا سَبَبْتُكَ وَ لَا سَبَبْتُ أَبَاكَ وَ لَكِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ لَعَنَكَ وَ لَعَنَ أَبَاكَ وَ أَهْلَ بَيْتِكَ وَ ذُرِّيَّتَكَ وَ مَا خَرَجَ مِنْ صُلْبِ أَبِيكَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَهِ عَلَى لِسَانِ نَبِيِّهِ مُحَمَّدٍ صلى الله عليه و آله (۱)

۱- ۱. لعن رسول اللّه الحكم بن أبى العاص و مروان فى صلبه، روى ابن الحجر فى الإصابه قال: دخل عليه أصحاب رسول اللّه و هو يلعن الحكم بن أبى العاص فقالوا: يا رسول اللّه ما له؟ قال: دخل على شق الجدار و أنا مع زوجتى فلانه، فكلح فى وجهى. و روى فى حديث لعائشه أنّها قالت لمروان: أما أنت يا مروان فأشهد أن رسول اللّه لعن أباك و أنت فى صلبه، أقول: و ترى مثل ذلك فى الاستيعاب و أسد الغابه و طبقات ابن سعد و غير ذلك من كتب التراجم.

وَ اللَّهِ يَا مَرْوَانُ مَا تُنْكِرُ أَنْتَ وَ لَا أَحَدٌ مِمَّنْ حَضَرَ هَذِهِ اللَّعْنَةَ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَكَ وَ لِأَبِيكَ مِنْ قَبْلِكَ وَ مَا زَادَكَ اللَّهُ يَا مَرْوَانُ بِمَا خَوَّفَكَ إِلَّا طُغْيَاناً كَبِيراً صَدَقَ اللَّهُ وَ صَدَقَ رَسُولُهُ يَقُولُ وَ الشَّجَرَةَ الْمَلْعُونَةَ فِي الْقُرْآنِ وَ نُخَوِّفُهُمْ فَما يَزِيدُهُمْ إِلَّا طُغْياناً كَبِيراً(۱)

وَ أَنْتَ يَا مَرْوَانُ وَ ذُرِّيَّتُكَ الشَّجَرَةُ الْمَلْعُونَةُ فِي الْقُرْآنِ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَوَثَبَ مُعَاوِيَةُ فَوَضَعَ يَدَهُ عَلَى فَمِ الْحَسَنِ وَ قَالَ يَا بَا مُحَمَّدٍ مَا كُنْتَ فَحَّاشاً فَنَفَضَ الْحَسَنُ علیه السلام ثَوْبَهُ وَ قَامَ وَ خَرَجَ فَتَفَرَّقَ الْقَوْمُ عَنِ الْمَجْلِسِ بِغَيْظٍ وَ حُزْنٍ وَ سَوَادِ الْوُجُوهِ (۲).

**[ترجمه]احتجاج: از شعبی و ابو مخنف و یزید بن ابی حبیب روایت شده است که گفتند: در اسلام روزی نبود که در آن محفلی برقرار و گروهی در آن جمع شوند و در مشاجره و فریاد و مبالغه سخت تر از آن روزی باشد که معاویه بن ابو سفیان عمرو بن عثمان بن عفان، عمرو بن عاص، عتبه بن ابو سفیان، ولید بن عتبه بن ابی معیط و مغیره بن شعبه در آن جمع شده و بر سر یک موضوع توطئه چیدند.

عمرو بن عاص به معاویه گفت: چرا به دنبال حسن بن علی نمی فرستی تا او را بیاورند، زیرا او روش پدر خویش را زنده کرده و گروهی را به دنبال خود به راه انداخته است. اگر دستوری دهد اطاعت می شود و اگر سخنی بگوید مورد تأیید قرار می گیرد، این دو موضوع مقام حسن را بسیار بالا می برد. ای کاش به سراغ وی می فرستادی تا مقام او و پدرش را پایین بیاوریم، به وی و پدرش ناسزا بگوییم و قدر و قابلیت او و پدرش را کاهش دهیم، ما به همین قصد این جا نشسته ایم تا این موضوع را تأیید کنی.

معاویه در جواب آنان گفت: من از این می ترسم که او

قلاده های عیب و عاری را بر گردن شما بیندازد که تا زمانی که شما را داخل قبر کنند همچنان دامنگیر شما باشد. به خدا قسم من هیچ وقت حسن را ندیده ام مگر اینکه از وی کراهت داشته و از عتاب او و حساب می برده ام، اگر من به دنبال وی بفرستم، بین او و شما به انصاف رفتار می کنم. عمرو بن عاص گفت: آیا می ترسی که ادعای باطل او بر حق ما و مرض او بر صحت ما برتری یابد؟ گفت: نه. عمرو بن عاص گفت: پس به دنبال وی بفرست.

عتبه گفت: من با این نظر موافق نیستم، به خدا قسم شما نمی توانید با قدرتی بیشتر و بزرگ تر از آنچه که در نفس خود می بینید با وی ملاقات و مجادله کنید، ولی او با بزرگ ترین قدرتی که در خود می بیند با شما خصومت خواهد کرد، زیرا او از اهل بیتی است که مرد خصومت و جدال هستند.

هنگامی که به دنبال امام حسن علیه السّلام فرستادند و فرستاده ایشان به امام حسن گفت: معاویه تو را می خواهد. فرمود: چه افرادی نزد معاویه هستند؟ گفت: فلان و فلان و نام آنان را یکی یکی گفت. امام حسن علیه السّلام فرمود: آنان چه منظوری دارند؟ خدا کند سقف بر سر ایشان خراب شود و عذاب از جایی که انتظار آن را ندارند به سراغ آن ها بیاید! آنگاه پس از اینکه به کنیز خود فرمود: لباس های مرا بیاور گفت: «اللهم انی أدرأ بک فی نحورهم، و أعوذ بک من شرورهم، و أستعین

بکَ علیهم، فاکفنیهم بما شئت و أنی شئت من حولکَ و قوتکَ یا أرحم الراحمین.» {خدایا من با توکل به تو شر آن ها را از خود دور می کنم و از شر آن ها به تو پناه می برم و در برابر آن ها از تو یاری می جویم، پس با هرچه و هر کجا که می خواهی، با قدرت و قوت خودت آن ها را نابود کن. ای مهربان ترین مهربانان.} سپس به فرستاده معاویه فرمود: این کلمات فرج است که من خواندم.

هنگامی که امام حسن علیه السّلام نزد معاویه آمد، معاویه به وی خوش آمد و تحیت گفت و با آن حضرت مصافحه نمود. امام حسن علیه السّلام به معاویه فرمود: این تحیتی که به من گفتی، دلیل بر سلامتی و این مصافحه ای که کردی نشانه امنیت خواهد بود؟ معاویه گفت: آری، این گروه سخن مرا نشنیدند و به دنبال تو فرستاده اند تا از تو اقرار بگیرند که عثمان مظلومانه کشته شد و پدر تو او را کشت، اکنون سخن ایشان را گوش بده و آنان را مجاب کن، بدون اینکه جایگاه من مانع از پاسخ دادن تو شود.

امام حسن علیه السّلام فرمود: سبحان اللّه! خانه خانه تو است. در این خانه باید اجازه از طرف تو باشد. به خدا قسم اگر من ایشان را در مورد مطلبی که در نظر دارند مجاب کنم، از ناسزا گفتن تو خجالت می کشم، و اگر آنان بر تو غالب شوند من از ضعف تو خجل می شوم. تو به کدام یکَ از این دو مطلب اقرار می کنی و از کدام یکَ از آن ها پوزش می طلبی؟ آیا نه چنین است که اگر می دانستم اینان توطئه و اجتماع کرده اند، به تعداد آن ها از بین بنی هاشم به همراه خویش می آوردم. گرچه تنها بودن من و اجتماع آن ها، برای من ترس آور است، ولی در عین حال خداوند عزّ و جلّ، هم امروز و هم بعد از امروز سرپرست و یاور من است. اکنون ایشان سخن بگویند می شنوم، هیچ قدرتی والاتر از قدرت خداوند بزرگ و بلند مرتبه نیست.

عمرو بن عثمان بن عفان به سخن درآمد و گفت: من هرگز چنین روزی را نمی دیدم که بعد از قتل عثمان بن عفان که خلیفه بود، احدی از فرزندان عبد المطلب در روی زمین باقی باشد، در حالی که عثمان فرزند خواهر آنان بود و جایگاه با فضیلتی در اسلام و مقام و منزلت مخصوصی نزد پیغمبر خدا داشت. چه بد کردند که کرامت خدا را مراعات ننموده و خون وی را از سر سرکشی و فتنه و حسودی ریختند، آن ها طالب چیزی بودند که شایستگی آن را نداشتند، با آن همه سوابق و منزلتی که عثمان نزد خدا و رسولش و اسلام داشت! وای! این چه ذلتی است که حسن و دیگر فرزندان عبد المطلب که قاتلان عثمان هستند بر روی زمین راه بروند و عثمان در خون خویشتن غلطان باشد! علاوه بر اینکه خون نوزده نفر از بنی امیه که در جنگ بدر کشته شدند بر گردن شما است.

پس از عمرو بن عثمان، عمرو بن عاص به سخن درآمد و پس از اینکه حمد و ثنای خدا را به جا آورد گفت: آری، ای پسر ابو تراب! ما به دنبال تو فرستادیم تا از تو اقرار بگیریم که پدرت ابو بکر صدیق را مسموم کرد و در قتل عمر فاروق دست داشت و عثمان ذو النورین را مظلومانه کشت، پدرت ادعای چیزی را کرد که حق وی نبود و سزای آن را دید. آنگاه فتنه کشته شدن عثمان را شرح داد و او را ملامت نمود و سپس گفت:

ای فرزندان عبد المطلب! خدا مقام حکومت در این سرزمین را به شما نخواهد داد تا در آن اعمالی را انجام دهید که برای شما حلال نیست. ای حسن! تو به گمان خود خویش را امیر المؤمنین می دانی، در حالی که تو چنین عقل و درایتی نداری.

چطور خود را امیر المؤمنین می نامی در حالی که این مقام از تو سلب شده و تو احمق قریش قلمداد شدی؟ این سرنوشت شما به خاطر کارهای بدی است که پدرت انجام داد. ما تو را بدین خاطر خواستیم که به تو و پدرت ناسزا بگوییم، تو این قدرت را نداری که ما را عتاب کرده و درباره این موضوع تکذیب نمایی، اگر می پنداری که ما به تو دروغ گفته و در مورد تو سخن باطل می گوییم و ادعایی بر خلاف حق داریم سخن بگو، و الا بدان که تو و پدرت بدترین خلق خدایید.

اما پدرت، که خدا ما را از کشتن او بی نیاز کرد و خود خدا او را کشت. اما تو فعلا در دست ما اسیری و ما مختاریم هر تصمیمی که بخواهیم در مورد تو بگیریم، به خدا قسم اگر ما تو را به قتل برسانیم، نه نزد خدا گناهکار هستیم و نه نزد مردم عیبی به شمار می رود.

سپس عتبه بن ابو سفیان شروع به سخن نمود، اولین کلامی که گفت این بود: ای حسن! پدر تو بدترین قریش برای قریش بود. پدرت بیش از هر کس با قریش قطع ارتباط کرد و بیش از هر کس خون آنان را ریخت. تو نیز از قاتلین عثمان هستی، حق این است که تو را به جرم قتل عثمان بکشیم، بر اساس قرآن قصاص تو لازم است، ما تو را به خاطر قتل عثمان خواهیم کشت.

پدر تو را خدا کشت و ما را از کشتن او بی نیاز کرد. تو امید مقام خلافت را داری، در حالی که شایستگی آن را نداشته، لایق تدبیر امور خلافت نیستی و در مقابل دیگران برتری نداری.

پس از عتبه، ولید بن عقبه بن ابی معیط نظیر یاران خود سخنرانی کرد و گفت: ای بنی هاشم! شما اولین کسانی بودید که از عثمان عیب جویی نمودید و مردم را بر علیه وی جمع کردید، تا اینکه وی را به خاطر حرصی که به سلطنت داشتید کشتید و با او قطع ارتباط نمودید. امت را به خاطر حرصی که برای رسیدن به مقام سلطنت داشتید و محبت و علاقه ای که به دنیای پست و بی ارزش داشتید، دچار هلاکت کرده و خون آن ها را ریختید. عثمان دایی شما بود و چه دایی خوبی بود برای شما! عثمان داماد شما بود و چه داماد خوبی بود برای شما! شما اولین کسانی بودید که به وی حسادت کرده و طعنه زدید، آنگاه متصدی قتل او شدید، دیدید که خدا با شما چکار کرد.

سپس مغیره بن شعبه شروع به سخن نمود، سخنان او به طور کلی ناسزا گفتن به حضرت علی علیه السّلام بود. بعد گفت: ای حسن! عثمان مظلومانه کشته شد. پدرت علی برای آن که خود را از قتل عثمان تبرئه کند و پوزش بخواهد، عذری ندارد. بلکه ما گمان می کنیم، پدرت که قاتلان عثمان را با خود همراه کرده و آنان را جای می داد و از ایشان دفاع می کرد، به قتل عثمان راضی بود. پدرت دارای شمشیر و زبانی دراز بود، شخص زنده را می کشت و از اموات عیب جویی می کرد. بنی امیه برای بنی هاشم بهتر بودند از بنی هاشم برای بنی امیه. ای حسن! معاویه برای تو، بهتر است از تو برای معاویه.

پدرت در زمان حیات پیامبر خدا با آن حضرت دشمنی می کرد، قبل از فوت پیامبر خدا، پدرت مردم را بر علیه آن حضرت تحریک می نمود و تصمیم گرفت که پیامبر را بکشد، و رسول خدا هم از این رفتارها آگاه بود. پس از آن پدرت اکراه داشت که با ابو بکر بیعت کند تا اینکه او را به زور نزد ابوبکر آوردند، آنگاه دسیسه نمود و زهری به ابو بکر داد و او را کشت. سپس با عمر جدال کرد تا اینکه تصمیم گرفت گردن او را بزنند، آنگاه برای قتل او تلاش کرد. پس از این جریان به عثمان طعنه زد تا او را به قتل رسانید. پدرت در قتل کلیه این افراد شرکت داشته، بنابراین پدرت چه مقام و منزلتی نزد خدا

خواهـد داشت!؟ خـدا در قرآن مجیـد فرموده است که اختیار و قدرت در دست صاحب مقتول می باشد، و معاویه ولی مقتولی است که به نا حق کشته شده است (یعنی عثمان). پس اگر ما تو و برادرت را به قتل برسانیم به حق رفتار کرده ایم، زیرا اهمیت خون علی از خون عثمان بیشتر نخواهـد بود. ای فرزندان عبد المطلب! چنین نیست که خدا مقام سلطنت و نبوت را در خاندان شما جمع نماید. این را گفت و ساکت شد.

امام حسن علیه السّلام سـخن آغاز کرد و فرمود: سپاس مخصوص خـدایی است که نسل اول شـما را به وسیله نسل اول ما، و نسل آخر شما را به واسطه نسل آخر ما هدایت کرد. درود خدا بر سید ما محمّد و خاندان آن حضرت باد .

اکنون سـخن مرا گوش کنیـد و به من بگوییـد که چه فهمیدیـد. ای معـاویه! در ابتـدا بـا تو سـخن می گویم. ای ازرق! (کبود رنـگ)! در این مجلس غیر از تو کسـی به من ناسـزا نگفت، اینان به من فحش و ناسـزا نگفتنـد بلکه تو گفتی، ایشان مرا فحش ندادند، ولی تویی که به من فحش و ناسـزا گفتی. این فحش ها از طرف تو بود، این سوء قصد از جانب توست، تویی که به ما ستم، دشـمنی و حسادت می کنی. تویی که هم پیش از این و هم الآن با حضرت محمّد صلّی اللّه علیه و آله و سلّم دشمنی می کنی. ای ازرق! به خدا قسم اگر من و اینان در مسـجد پیامبر خدا صلّی اللّه علیه و آله سـخن می گفتیم و مهاجرین و انصار در اطراف ما بودنـد، ایشان این قـدرت را نداشـتند که این چنین سـخنانی را که گفتنـد بگویند و این طور از من اسـتقبال کنند که کردند.

ای گروهی که بر علیه من اجتماع و با یکـدیگر همکاری کرده اید! حقی را که از آن آگاهید پنهان نکنید و اگر سـخن باطلی گفتم تأیید مکنید. ای معاویه! در ابتدا به تو می گویم، و هر چه بگویم کمتر از آن است که در وجود تو هست.

شما را به خـدا قسم می دهم! آیا می دانید آن مردی که به او ناسـزا می گویید به طرف دو قبله نماز خواند، و تو ای معاویه آن هـا را گمراهی فرض می کردی و در آن موقع، لات و عزی را می پرستیـدی. حضـرت علی علیـه السّلام دو بیعت کرد، یکی بیعت رضوان و دیگری بیعت فتح، و تو ای معاویه! نسبت به بیعت اول کافر شدی و در بیعت دوم پیمان شکنی کردی.

سپس فرمـود: شـما را به خـدا قسم می دهم، آیـا اینکه من می گـویم حق است یـا نه! آیـا نه چنین است که حضـرت علی علیه السّلام در جنـگ بـدر در حالی بیرق پیامبر اسـلام را در دست داشت و در رکاب آن حضـرت بود و شـما را ملاقات نمود که بیرق مشـرکین با تو بود. ای معاویه! تو بودی که بت لات و عزی را می پرستیدی و جنگ با پیامبر اسـلام و مؤمنین را واجب و لازم می دانستی؟ علی بود که در جنگ احد در حالی که بیرق پیامبر خدا را در دست داشت شما را ملاقات نمود، در صورتی که تو علمدار مشـرکین بودی؟ حضـرت علی علیه السّلام بود که در جنگ احزاب در حالی که علمدار پیامبر صـلّی اللّه علیه و آله بود شـما را ملاقات کرد و تو ای معاویه پرچم مشـرکین را در دست داشتی. خدا به وسیله این شواهد حجت خود را بر شما تمـام و دعوت خویش را ثابت می کنـد، سـخن خود را تصـدیق و پرچم خویش را پیروز خواهـد کرد. این مطالب گواهی می دهد که رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله و سلّم از حضرت علی علیه السّلام در تمام این موقعیت ها راضی بوده است.

بعـد از آن فرمـود: شـما را بـه خـدا قسـم می دهـم! آیـا می دانیـد که پیـامبر خـدا صـلّی اللّه علیه و آله بنی قریظه و بنی نظیر را محاصره نمود آنگاه عمر بن خطاب را که پرچمدار مهاجرین بود و سعد بن معاذ را که پرچمدار انصار بود برای جنگ فرستاد.

سعد بن معاذ را در حالی که مجروح شده بود بازگردانیدند. عمر در حالی بازگشت که یاران خود را دچار ترس کرده بود و یارانش نیز او را دچار ترس کرده بودند. پس از این جریان بود که رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله فرمود: «لأعطین الرایه غدا رجلاً یحب اللّه و رسوله و یحبه اللّه و رسوله، کرّار غیر فرّار». فردا پرچم را به دست مردی می دهم که خدا و رسولش را دوست داشته باشد و خدا و رسولش هم وی را دوست داشته باشند، او مردی است جنگجو که بسیار حمله کرده و هرگز فرار ننموده است. آن مرد باز نخواهد گشت تا اینکه خداوند فتح و پیروزی را نصیب وی نماید. آنگاه ابوبکر و عمر و دیگران از مهاجرین و انصار خواهان آن پرچم شدند ولی پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم حضرت علی علیه السّلام را که چشمانش درد می کرد خواست و آب دهان خود را در میان چشمان آن حضرت ریخت و شفا یافت. رسول خدا بعد از این جریان پرچم را به حضرت علی علیه السّلام داد، امام علی رفت و پرچم را باز نگردانید تا اینکه خدا به منت و لطف خود فتح و پیروزی را نصیب وی کرد. ای معاویه! تو در آن روز در مکه و دشمن خدا و رسولش بودی. آیا مردی که خالصانه دوستدار خدا و رسول اوست، با مردی که دشمن خدا و رسولش است یکسانند!؟

به خدا قسم که قلب تو هنوز اسلام نیاورده است، ولی زبان تو ترسان است، زبان تو سخنی می گوید که در قلبت نیست .

شما را به خدا قسم می دهم! آیا می دانید هنگامی که پیغمبر خدا صلّی اللّه علیه و آله برای جنگ تبوک می رفت، حضرت علی علیه السّلام را در مدینه جانشین خویش قرار داد، بدون اینکه غضب و کراهتی داشته باشد. آنگاه منافقین حضرت علی را برای این موضوع سرزنش نمودند و آن بزرگوار به رسول خدا گفت: مرا در مدینه مگذار، زیرا من در هیچ جنگی تو را تنها نگذاشته ام. پیامبر خدا صلّی اللّه علیه و آله فرمود: تو وصی و خلیفه من در میان اهل بیتم هستی همان طور که هارون برای موسی بود، سپس پیامبر خدا دست حضرت علی را گرفت و فرمود: ای مردم! هر کس مرا دوست داشته باشد خدا را دوست داشته و هر کس علی را دوست داشته باشد مرا دوست داشته است، هر کس که مرا اطاعت کند خدا را اطاعت نموده و هر کس علی را اطاعت کند مرا اطاعت کرده است، هر کس که مرا دوست داشته باشد خدا را دوست داشته و هر کس علی را دوست داشته باشد مرا دوست داشته است.

سپس فرمود: شما را به خدا قسم می دهم! آیا می دانید که پیامبر خدا صلّی اللّه علیه و آله در حجّه الوداع فرمود: ای مردم! من قرآن را در میان شما نهادم تا پس از آن هرگز گمراه نشوید، پس حلال آن را حلال و حرام آن را حرام بدانید، به حکم آن عمل کنید، به آیات متشابه آن ایمان داشته باشید و بگویید به قرآنی که خدا بر ما نازل کرده ایمان داریم. نسبت به اهل بیت و عترت من محبت داشته باشید! دوست بدارید کسی را که ایشان را دوست داشته باشد و آنان را در مقابل دشمنانشان یاری کنید. این قرآن و عترت من همیشه در میان شما هستند تا روز قیامت نزد حوض کوثر بر من وارد شوند. آنگاه در حالی که بالای منبر بود، علی بن ابی طالب را خواست و دست آن حضرت را گرفت و فرمود: بار خدایا! دوست بدار کسی را که علی را دوست دارد و دشمن بدار شخصی را که علی را دشمن بدارد. پروردگارا! هر کس که با علی دشمنی کند نه در زمین جایگاهی برایش قرار ده و نه در آسمان جایی برای بالا رفتن به وی عطا کن و او را در پایین ترین طبقات جهنم قرار بده .

شما را به خدا قسم می دهم! آیا می دانید که پیامبر خدا به حضرت علی علیه السّلام می فرمود: تو در روز قیامت نا اهل ها را از نزد حوض من دور می کنی همان طور که یکی از شما شتر غریب را از میان شتران خود دور می کند.

شما را به خدا قسم می دهم! آیا می دانید حضرت علی علیه السّلام در آن بیماری که پیامبر خدا صلّی اللّه علیه و آله و سلّم در اثر آن از دنیا رحلت کرد، نزد پیامبر رفت و رسول خدا گریست، علی علیه السّلام به پیامبر گفت: برای چه گریه می کنی ای رسول خدا! فرمود: برای این گریه می کنم که می دانم بغض و کینه هایی از تو در دل امت من است که آن را آشکار نمی کنند تا آن هنگام که من از نزد تو بروم.

شما را به خدا قسم می دهم! آیا می دانید هنگامی که اجل رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله فرا رسید و اهل بیت آن بزرگوار جمع شدند فرمود: پروردگارا! اینان اهل بیت و عترت من هستند. بار خدایا! دوست بدار هر کسی که ایشان را دوست دارد و آنان را در برابر دشمنانشان یاری کن. آنگاه فرمود: مثل اهل بیت من در میان شما مانند کشتی نوح است، کسی که داخل آن شود نجات پیدا می کند و کسی که از آن عقب بماند غرق خواهد شد.

شما را به خدا قسم می دهم! آیا می دانید اصحاب پیامبر خدا در زمان حیات آن حضرت بر حضرت علی سلام و تبریک ولایت گفتند.

شما را به خدا قسم می دهم! آیا می دانید علی بن ابی طالب در میان اصحاب رسول خدا اولین کسی بود که کلیه خواستنی ها را بر خود حرام کرد، بعد از آن خداوند عزّ و جلّ این آیه را نازل کرد: «یا أیها الّذین آمنوا لا تحرّموا طیّبات ما أحلّ الله لکم و لا تعتدوا إنّ الله لا یحبّ المعتدین. و کلوا مما رزقکم الله حلالا طیّبا واتّقوا الله الّذی أنتم به مؤمنون» - ۱. مائده/ ۸۷ ، ۸۸ - ، «ای کسانی که ایمان آورده اید، چیزهای پاکیزه ای را که خدا برای [استفاده] شما حلال کرده، حرام مشمارید و از حدّ مگذرید، که خدا از حدّ گذرندگان را دوست نمی دارد. و از آنچه خداوند روزی شما گردانیده، حلال و پاکیزه را بخورید، و از آن خدایی که به او ایمان دارید بپرهیزید.»

حضرت علی علیه السّلام دارای علم منایا، علم قضاوت، علم تشخیص حق از باطل، علم ثابت و علم نزول قرآن بود. علی در میان گروهی بود که ما آن ها را نمی شناسیم، آنان ده نفر بودند که خدا به آن ها خبر داده بود که به خدا ایمان آورده اند. ولی شما در میان گروهی با عده کمی بودید که با زبان رسول خدا لعنت شدند. من به نفع شما و بر علیه شما شهادت می دهم که خدا تمامی شما اهل بیت را با زبان پیامبر خود لعنت کرده است.

شما را به خدا قسم می دهم! آیا می دانید رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله در آن هنگام که خالد بن ولید به قبیله بنی خزیمه مسلط شده بود به دنبال تو فرستاد که برای آنان نامه ای بنویسی، فرستاده پیامبر خدا بازگشت و گفت: معاویه مشغول غذا خوردن است. سه مرتبه آن بزرگوار به دنبال تو فرستاد و در هر سه مرتبه فرستاده آن حضرت بازگشت و گفت: معاویه مشغول غذا خوردن است، رسول خدا تو را نفرین کرد و فرمود: پروردگارا! شکم معاویه را سیر منمای! به خدا قسم که این نفرین پیامبر خدا صلّی اللّه علیه و آله تا روز قیامت در خورد و خوراک است.

شما را به خدا قسم می دهم! آیا می دانید که این سخن من حق است یا نه! ای معاویه! تو بودی که با پدرت بر شتر قرمزی سوار بودی، تو آن را می راندی و این برادرت که این جا نشسته مهار آن را می کشید. این داستان در جنگ احزاب بود و پیامبر اسلام صلّی اللّه علیه و آله، شخص سواره و آن کس که مهار شتر را می کشید و شخصی که آن شتر را میراند لعنت

کرد. پـدر تو همان سوار بود، و تو ای کبود رنگ! همان کسـی هستی که آن شتر را میراندی و همین برادرت که اینجا نشسـته مهار آن را می کشید.

شمـا را به خـدا قسم می دهم! آیـا می دانیـد که رسول خـدا صلّی اللّه علیه و آله ابو سـفیان را هفت جـا لعنت کرد: اولین بـار هنگامی که آن حضـرت از مکه خارج و متوجه مدینه شد و ابو سـفیان از شام آمد. ابو سفیان به حضرت رسول پرخاش کرد و ناسـزا گفت و آن بزرگوار را تهدید به قتل نمود و قصد داشت که به پیامبر حمله کند ولی خداوند شر او را از رسول خود دور کرد.

بار دوم آن روزی بود که ابو سفیان کاروان را طرد نمود که آن را از دست رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله درآورد.

و بـار سوم در جنـگ احـد بود که پیامبر صـلّی اللّه علیه و آله فرمود: خـدا مولای ما است، و شـما مولایی ندارید و ابو سـفیان گفت: ما بت عزی را داریم و شـما بت عزی ندارید. در این هنگام بود که خدا، فرشـتگان، پیامبر و جمیع مؤمنین ابو سـفیان را لعنت کردند.

بـار چهـارم در جنـگ حنین بود، آن روزی که ابو سـفیان گروه قریش و هوازن و عیینه و گروه غطفـان و یهود را آورد. آنگاه خداونـد عزّ و جلّ ایشان را در حالی باز گردانیـد که خشـمناک بودنـد و خیری ندیدنـد. این قول خداوند سبحان است که در سوره احزاب و فتح، ابو سفیان و یاران وی را کافر معرفی نموده است.

ای معـاویه! تو در آن روز در مکه، موافق بـا نظر پـدرت و مشـرک بودی. ولی حضـرت علی علیه السّـلام در آن روز بر رأی و دین پیامبر خدا صلّی اللّه علیه و آله بود.

بار پنجم در این آیه است که خداونـد می فرماید: «و الهَدی مَعکُوفاً أَن یبلُغَ مَحلَّه]» - ۲. فتح / ۲۵ - ، «و نگذاشتند قربانی شما که بازداشـته شده بود به محلش برسد.» ای معاویه! در آن روز تو و پدرت و مشرکین قریش راه بر رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله بستید و خدا پدرت را به نحوی لعنت کرد که آن لعنت تا قیام قیامت شامل حال او شد.

دفعـه شـشم در جنـگ احزاب بـود که ابـو سـفیان جمـع قریش و عیینه بن حصن ابن بـدر گروه غطفـان را آورد و پیـامبر اکرم راهنمـای آنـان، تابعین ایشان و کسـی که آن را به جلو می رانـد را تا روز قیامت لعنت کرد. به پیامبر خـدا گفته شـد: یا رسول اللّه! آیا نه چنین است که در میان تابعین ایشان مؤمن وجود دارد؟ فرمود: لعنت شامل حال مؤمن نمی شود. اما احـدی در میان راهنمایان آنان نیست که مؤمن، اجابت کننده دعوت و رستگار باشد.

هفتم در جنـگ ثنیه است که دوازده نفر به رسول خـدا هجوم آوردنـد، هفت نفر آنـان از بنی امیه و پنـج نفر از قریش بودنـد. خـدای تعـالی و رسولش غیر از پیـامبر، افرادی را که در جنـگ ثنیه وارد شدنـد و نیز اشخاصـی که آنـان را پیش می برنـد و راهنمای ایشان بودند لعنت کردند.

شما را به خـدا قسم می دهم! آیا می دانید هنگامی که مردم با عثمان بیعت کردند، ابو سـفیان در مسـجد رسول خدا صلّی اللّه

علیه و آله نزد عثمان رفت و گفت: ای پسر برادر! آیا کسی هست که بر علیه ما باشد؟ گفت: نه. ابو سفیان گفت: پس مقام خلافت را بین جوانان بنی امیه دست به دست منتقل کنید، قسم به حق آن کسی که جان ابو سفیان به دست او است، نه بهشتی در کار است و نه دوزخی.

شما را به خدا قسم می دهم! آیا می دانید در آن هنگام که مردم با عثمان بیعت کردند، ابو سفیان دست حسین را گرفت و به وی گفت: ای پسر برادرم! بیا با من تا به بقیع برویم. وقتی به وسط قبرها رسیدند، ابو سفیان حسین را کشانید و با بلندترین صدا فریاد زد: ای اهل قبور! آن مقام خلافتی که شما بر سر آن با ما می جنگیدید اکنون نصیب ما شده و شما استخوان پوسیده شده اید. حسین علیه السّلام به او فرمود: خدا پیری تو را به رسوایی ببرد و صورت تو را زشت نماید! آنگاه دست خود را کشید و ابو سفیان را رها کرد. اگر نعمان بن بشیر نمی بود و دست او را نمی گرفت و به طرف مدینه نمی فرستاد هلاک می شد. این عیب و عاری است که تو داری. آیا تو می توانی عیبی از ما بگیری!؟ ای معاویه! از جمله مطالبی که موجب لعن تو می شود این است که پدرت ابو سفیان تصمیم گرفت اسلام بیاورد ولی تو آن شعری که نزد قریش معروف است را برای وی فرستادی و او را از اسلام آوردن باز داشتی. از جمله موجبات لعن تو این است که عمر بن خطاب تو را والی شام کرد و تو به وی خیانت کردی. زمانی که عثمان تو را والی قرار داد در انتظار مرگ او بودی. بزرگتر از همه اینها که گفته شد، تو با حضرت علی علیه السّلام جنگیدی در حالی که از سوابق نیک و فضیلت و علم وی خبر داشتی. علی نزد خدا و مردم از تو برای امر خلافت برتر و پیش تر بود، نه پست تر. تو بودی که مردم را شبانه پایمال نمودی، خون گروهی از خلق خدا را با خدعه و مکر و چهره حق به جانب خویش ریختی. عمل تو نظیر عمل کسی بود که به روز قیامت ایمان نداشته و ترسی از عذاب ندارد.

هنگامی که مدت عمرت به پایان برسد به بدترین جایگاه باز خواهی گشت، ولی بازگشت حضرت علی علیه السّلام به بهترین جایگاه است. عذاب خدا در انتظار تو خواهد بود.

ای معاویه! این ها همه ننگ و عارهای تو بود و من به خاطر طولانی نشدن سخن از بیان مابقی عیوب و پست فطرتی های تو دست می کشم.

اما تو ای عمرو بن عثمان! تو به خاطر حماقتی که داشتی نمی توانستی پی به این گونه رفتارهای زشت معاویه ببری. مثل تو نظیر آن پشه ای است که به درخت خرما گفت: مراقب باش که من می خواهم از بالای تو پایین بیایم و درخت خرما در جوابش گفت: من اصلا متوجه بالا آمدن تو نشدم، تا چه رسد به اینکه پیاده شدن تو برای من مشقتی داشته باشد! به خدا قسم من فکر می کنم به نفع تو نیست با من دشمنی کنی تا چه رسد به اینکه برای من مشقت و زحمتی داشته باشد. اکنون جواب سخنانی را که گفتی خواهم داد.

آیا علت اینکه تو به علی ناسزا می گویی، به خاطر نقصی است که در حسب و نسب اوست!؟ یا اینکه وی را از رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله دور می دانی؟ یا اینکه به سبب رفتار بدی است که در دین اسلام داشته است؟ یا اینکه به ظلم و ستم حکم کرده است؟ یا اینکه به دنیا رغبت داشته است؟ اگر تو یکی از اینها را بگویی دروغ گفته ای. اما جواب اینکه گفتی خون نوزده نفر از بنی امیه در جنگ بدر به گردن ما است؛ آنان را خدا و رسولش کشتند. به جان خودم قسم که تعداد نوزده نفر از بنی هاشم به اضافه سه نفر دیگر کشته خواهد شد. سپس از بنی امیه دو برابر نوزده نفر در یک مکان کشته خواهد شد،

غیر از آن گروهی از بنی امیه که کشته شدند که غیر از خدا کسی تعداد آنان را نمی داند .

پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلم فرمود: هنگامی که تعداد فرزندان وزغ - ۱. منظور از وزغ بنی امیه است، چنان که در چند سطر بعد معلوم خواهد شد. -

به سی نفر رسید، مال خدا را بین خود دست به دست می کنند، بندگان خدا را خوار و ذلیل و در قرآن، کتاب خدا، فساد ایجاد می کنند. موقعی که تعداد آنان به سیصد و ده نفر رسید، نفرین بر علیه این ها و به نفع آن ها محقق شد. وقتی تعداد آنان به چهار صد و هفتاد و پنج نفر رسید، هلاکت ایشان از جویدن خرما سریعتر خواهد بود. پس از این جریان، حکم بن ابو العاص جلو آمد و تصمیم گرفت که در این باره سخن بگوید، ولی پیامبر صلّی اللّه علیه و آله فرمود: صدای خود را آهسته کنید، زیرا وزغ می شنود.

وقتی پیغمبر در خواب دید که بنی امیه بعد از پیامبر مالک امر این امت خواهند شد و بسیار ناراحت گردید، خداوند عزّ و جلّ این آیه شریفه را نازل کرد: «لَیلَةُ الْقَدْرِ خَیرٌ مِنْ أَلْفِ شَهْرٍ»، یعنی (درک نمودن) شب قدر بهتر است از هزار ماه (که خلفای بنی امیه خلافت کردند). من به نفع و بر علیه شما شهادت می دهم که بعد از قتل حضرت علی علیه السّلام، مدت خلافت شما چنان که خداوند سبحان در قرآن تعیین نموده است، بیشتر از هزار ماه نخواهد بود.

اما تو ای عمرو بن عاص! که بغض علی را داری و لعین و ابتر هستی، تو جز سگ چیزی نیستی. اولین عیب و ننگ تو این است که مادرت زنی زنا کار بود، تو در رختخوابی که بین چند نفر مشترک بود متولد شدی، آنگاه گروهی از مردان قریش بر سر تو با یکدیگر دشمنی کردند، که از جمله آنان ابو سفیان ابن حرب، ولید بن مغیره، عثمان بن حارث، نصر بن حارث بن کلده و عاص بن وائل بودند که هر کدام گمان می کرد تو پسر او هستی. در نهایت کسی که از لحاظ حسب و نسب از همه پست تر و از نظر منصب خبیث تر و از جهت زناکاری از همه گناه کار تر بود بر ما بقی غلبه یافت و تو را به عنوان پسرش تصاحب نمود. با این سوابقی که داری بر می خیزی و می گویی: من بغض و کینه حضرت محمّد صلّی اللّه علیه و آله را دارم!؟ عاص بن وائل گفت: محمّد مردی است که ابتر و مقطوع النسل است، هر گاه بمیرد اسم و رسم وی نابود خواهد شد. لذا خداوند سبحان آیه ذیل را در شأن عاص بن وائل نازل کرد که می فرماید: «إِنَّ شانِئَکَ هُوَ الْأَبْتَرُ» یعنی یا محمّد! آن کس که بغض و کینه تو را دارد خود مقطوع النسل است. مادر تو همان زنی بود که برای زنا نزد قبیله عبد قیس می رفت و برای این عمل وارد خانه و مکان ها و گودی درّه های ایشان می شد. تو همان کسی هستی که رسول خدا هر جا مقابل دشمن قرار می گرفت از همه بیشتر با آن بزرگوار عداوت و از همه بیشتر آن حضرت را تکذیب می کردی.

سپس یکی از افرادی بودی که سوار کشتی شده و نزد نجاشی رفتند. همان افراد بی و سر و پایی که به سوی حبشه خارج شدند و خون جعفر بن ابی طالب و آن مردانی را که به طرف نجاشی هجرت کرده بودند در معرض ریختن قرار دادید، ولی مکر و حیله تو دامنگیر خودت شد. جد و جهد تو پایمال گردید، آرزو و خواسته تو بر آورده نشد، سعی و کوشش تو بی ثمر شده و سخنان تو دروغ از آب درآمد، سخن افراد کافر پایمال و کلام خداوند برتری یافت و ثابت گردید.

اما سخنی که در باره عثمان گفتی: ای بی حیای بی دین! تو بودی که آتش جنگ را بر علیه عثمان شعله ور کردی و به طرف

فلسطین فرار نمودی و عاقبت بد او را انتظار می کشیدی. وقتی خبر قتل وی به تو رسید نزد معاویه پناهنده شدی. ای خبیث! تو دین و ایمان خود را برای دنیای دیگری فروختی. ما تو را به خاطر بغضی که به ما را دارای ملامت نمی کنیم و تو را به این خاطر که به ما محبت نداری عتاب نخواهیم کرد، چرا که تو چه در زمان جاهلیت و چه اسلام، دشمن بنی هاشم بوده و هستی. تو بودی که رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله را با هفتاد بیت از شعرت هجو نمودی. آنگاه آن بزرگوار فرمود: بار خدایا! من نمی توانم شعر بگویم و شعر گفتن سزاوار من نیست، پس تو عمرو بن عاص را به تعداد هر بیتی که در هجو من گفته است هزار بار لعنت کن.

ای عمرو بن عاص که دنیای دیگری را بر دین و ایمان خود مقدم داشته ای، هدیه هایی برای نجاشی فرستادی و برای دومین بار به سوی او رفتی و رفتن اول تو مانع از رفتن دوباره تو نشد. منظور تو از این رفت و آمدها که هر بار با حسرت و ناامیدی باز می گشتی، هلاکت جعفر بن ابی طالب و یاران وی بود. هنگامی که به آمال و آرزوی خود نرسیدی، برای رفیق خودت یعنی عماره بن ولید توطئه چیدی.

اما تو ای ولید بن عقبه! به خدا قسم من تو را به این خاطر که بغض علی علیه السّلام را داری ملامت و سرزنش نمی کنم، زیرا آن حضرت هشتاد تازیانه برای اینکه تو میگساری کرده بودی به تو زد و پدر تو را در جنگ بدر کشت. تو چگونه به علی ناسزا می گویی و حال آنکه خدا در ده آیه از قرآن آن حضرت را مؤمن و تو را فاسق معرفی نموده است!؟ از جمله این آیات در سوره سجده است که می فرماید: «أفمن کان مؤمنا کمن کان فاسقا لا یستوون» - ۱. سجده/ ۱۸ - ، «آیا کسی که مؤمن است همچون کسی است که فاسق و نافرمان است؟ یکسان نیستند.» همچنین در سوره حجرات می فرماید: «إن جاءکم فاسق بنبأ فتبیّنوا أن تصیبوا قوما بجهاله فتصبحوا علی ما فعلتم نادمین» - ۲. حجرات/ ۶ - ، «ای کسانی که ایمان آورده اید، اگر فاسقی برایتان خبری آورد، نیک وارسی کنید، مبادا به نادانی گروهی را آسیب برسانید و [بعد،] از آنچه کرده اید پشیمان شوید.» تو را چه به این که نام قریش را به زبان آری، جز این نیست که تو پسر علیج هستی که از اهل صفوریّه بود و نام او ذکوان بود.

اما اینکه گمان می کنی ما عثمان را کشته ایم؛ به خدا قسم این سخنی که در مورد حضرت علی علیه السّلام می گویی، طلحه و زبیر و عایشه نتوانستند بگویند، تو چگونه این تهمت را به علی می زنی!؟ اگر تو از مادرت جویا می شدی که پدرت کیست، او ذکوان را رها می کرد و تو را به عقبه بن ابی معیط می بست و از این حسب و نسب رفعت و مقامی به دست می آورد. در حالی که خداوند برای تو و پدر و مادرت در دنیا و آخرت این همه عیب و ننگ شماره کرده است. و حال آنکه خداوند هرگز به بندگان خود ستم نمی کند.

ای ولید! به خدا قسم تو از نظر سن و سال از آن کسی که گمان می کنی پسر او هستی و حسب و نسبت به وی می رسد بزرگتری، پس چگونه به حضرت علی ناسزا می گویی! اگر تو متوجه خویش می شدی و نسبت خود را با پدرت میافتی و می فهمیدی که با آن که ادعا می کنی نسبتی نداری، در صورتی که مادرت به تو گفت: ای پسرم! به خدا قسم که پدرت از عقبه ناکس تر و پلیدتر بود.

اما تو ای عتبه بن ابی سفیان! تو عقل درست و حسابی نداری که من جواب تو را بگویم. تو اصلا عقل نداری تا من تو را

سرزنش کنم، خیری نداری که کسی به آن امیدوار باشد و شری نداری که کسی از آن بترسد. اگر تو به حضرت علی علیه السّلام ناسزا بگویی من آن را عجیب و بعید نمی دانم. زیرا من تو را هم کفو غلام غلام علی بن ابی طالب هم نمی دانم تا جواب تو را بدهم و تو را مورد سرزنش قرار دهم. اما بدان که خدا در انتظار عذاب کردن تو و پدر و مادر و برادرت است. تو فرزند همان پدرانی هستی که خدا در قرآن مجید راجع به آنان فرموده: «عامله ناصبه. تصلی نار حامیه. تسقی من عین آنیه - تا آن جا که می فرماید - من جوع» - ۱. غاشیه / ۳- ۷ - ، «که تلاش کرده، رنج [بیهوده] برده اند. [ناچار] در آتشی سوزان درآیند. از چشمه ای داغ نوشانیده شوند. خوراکی جز خار خشک ندارند، [که] نه فربه کند، و نه گرسنگی را باز دارد.»

تو مرا به قتل تهدید می کنی!؟ پس چرا آن کسی را که در رختخواب با زنت زنا می کرد نکشتی! در صورتی که روی فرج وی بر تو غلبه یافته بود و در تولید فرزند با تو شریک شد و فرزندی را به تو بست که مال تو نبود! وای بر تو! اگر تو از او انتقام می گرفتی سزاوارتر بود از اینکه مرا تهدید به قتل کنی.

من تو را به این خاطر که حضرت علی علیه السّلام ناسزا می گویی ملامت نمی کنم زیرا آن بزرگوار برادر تو را در جنگ کشت. حضرت علی و حضرت حمزه علیهما السّلام در کشتن جد تو شرکت داشتند تا اینکه به خاطر نابکاری خویش مستحق آتش جهنم و عذاب دردناک گردید، حضرت علی بود که عموی تو را به دستور رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله تبعید نمود. اما اینکه گفتی من آرزوی خلافت دارم، به خدا قسم اگر من آرزوی خلافت داشته باشم جا دارد، زیرا مردم به من التماس می کنند که خلیفه باشم. ولی تو نظیر برادرت و خلیفه پدرت نیستی، زیرا برادرت بیشتر از هر کسی از امر خدا تمرّد می کرد و بیش از هر کس طالب ریختن خون مسلمان ها و نیز خواهان مقامی بود که شایستگی آن را نداشت. وی مردم را فریب می داد، در حالی که خدا مکر می کند و او بهترین مکر کنندگان است.

اما اینکه گفتی: علی برای قریش بدترین فرد قریش بود، به خدا قسم که علی هیچ مرحومی را تحقیر نکرد و هیچ مظلومی را نکشت.

اما تو ای مغیره بن شعبه! تو حقیقتا دشمن خدایی، که هم قرآن و هم رسول او را تکذیب می کنی. تویی که زنا کاری، واجب است که حد خدا بر تو جاری شود، زیرا شهود عادل و نیکوکاری بر زناکاری تو شهادت داده اند، ولی سنگسار نمودن تو به تأخیر افتاده و حق به وسیله باطل و صداقت به واسطه غلط اندازی پایمال شد. این گونه حقوق از دست رفت در حالی که خداوند عذاب دردناک و رسوایی دنیا را برای تو مهیا کرده بود، ولی رسوایی عذاب آخرت به مراتب بیشتر است.

تو بودی که فاطمه زهرا را زدی و خون او را ریختی، به طوری که ایشان جنین خود را سقط کرد. تو این عمل را برای اینکه پیامبر خدا را ذلیل و با امر آن حضرت مخالفت کرده باشی و نیز حرمت او را هتک کنی انجام دادی. و این در حالی است که پیامبر خدا به حضرت زهرا سلام الله علیها فرموده بود: تو بزرگ زنان اهل بهشت هستی. به خدا قسم که بازگشت تو به سوی آتش است و وبال سخنانی که گفتی بر علیه تو خواهد بود.

برای کدام یک از این سه موضوع به حضرت علی ناسزا می گویی؟ آیا به خاطر نقصان حسب و نسب امام؟ یا برای اینکه از پیغمبر اسلام صلّی اللّه علیه و آله دور است؟ یا عمل ناشایستی در قبال دین اسلام انجام داده است؟ یا به این دلیل که حکم به

جور و ستم داده است؟ یا اینکه به دنیا رغبتی داشته است؟ اگر چنین سخنانی بگویی دروغ گفته ای و مردم تو را تکذیب خواهند کرد.

آیا تو گمان می کنی علی عثمان را مظلومانه کشت؟ به خدا قسم که علی علیه السّلام پرهیزکارتر و پاک تر از کسی است که او را سرزنش می کند. به جان خودم قسم اگر این طور باشد که حضرت علی عثمان را مظلومانه کشته باشد، به تو هیچ ربطی ندارد، زیرا تو عثمان را در زمانی که زنده بود یاری نکردی و پس از مرگ وی هم تعصبی نسبت به وی نداشتی. خانه تو همیشه در طائف بود. تو همیشه خواهان زنان زناکار و طرفدار امور زمان جاهلیت و نابودکننده اسلام بودی، تا اینکه هر چه نباید بشود شد.

اما جواب اعتراض تو به بنی هاشم و بنی امیه؛ مقصود تو این است که خود را نزد معاویه محبوب کنی. اما جواب سخن تو درباره امارت و گفته یارانت راجع به مقام سلطنتی که به دست آورده اید این است که، فرعون مدت چهار صد سال سلطنت کرد و موسی و هارون علیهما السّلام دو پیامبر بودند که وی را به راه حق دعوت می کردند و چه صدماتی که از فرعون دیدند. مقام خلافت مقامی است که خدا به افراد نیکو کار و تبهکار عطا می کند. لذا خداوند می فرماید: «و إن أدری لعله فتنه لکم و متاع إلی حین» - ۱. انبیاء / ۱۱۱. -

، {و نمی دانم، شاید آن برای شما آزمایشی و تا چندگاهی [وسیله] برخورداری باشد.} و نیز می فرماید: «و إذا أردنا أن نهلك قریه أمرنا مترفیها ففسقوا فیها فحقّ علیها القول فدمّرناهم تدمیراً» - ۲. اسراء / ۱۶ - ،

{و چون بخواهیم شهری را هلاك کنیم، خوش گذرانانش را وا می داریم تا در آن به انحراف [و فساد] بپردازند، و در نتیجه عذاب بر آن [شهر] لازم گردد، پس آن را [یک سره] زیر و زبر کنیم.}

امام حسن علیه السّلام پس از اینکه عموم آنان را مجاب نمود، برخاست و لباس های خود را تکانید، در حالی این آیه را تلاوت می کرد: «الخبیثات للخبیثین و الخبیثون للخبیثات»، {زنان پلید برای مردان پلیدند، و مردان پلید برای زنان پلید} به خدا قسم ای معاویه، مقصود از این آیه تو و یارانت و ایشان و پیروانشان هستند،«و الطیبات للطیبین و الطیبون للطیبات أولئك مبرّون مما یقولون لهم مغفره و رزق کریم» - ۳. نور / ۲۶ -

{و زنان پاك برای مردان پاکند، و مردان پاك برای زنان پاك. اینان از آنچه در باره ایشان می گویند برکنارند، برای آنان آمرزش و روزی نیکو خواهد بود.}و مقصود از این قسمت آیه علی بن ابی طالب و یاران و پیروانش هستند.

سپس امام حسن علیه السّلام در حالی خارج شد که به معاویه می فرمود: عاقبت بدی را که به خاطر اعمال و جنایاتت نصیبت شد بچش و برای عذاب هایی که خدا برای تو و یارانت از قبیل رسوایی دنیوی و عذاب دردناك اخروی آماده کرده است مهیا باش!

پس از این جریان، معاویه به یاران خویش گفت: شما نیز کیفر جنایت هایی را که مرتکب شده اید بچشید! ولید بن عقبه در جوابش گفت: به خدا قسم ما نچشیدیم مگر آن طور که تو چشیدی، امام حسن تنها به تو گستاخی کرد.

معاویه گفت: آیا من نگفتم شما نمی توانید از این مرد انتقام بگیرید؟ ای کاش شما اطاعت امر مرا می کردید، یا از این مرد که شما را رسوا کرد انتقام می گرفتید! به خدا قسم امام حسن برنخاست مگر اینکه این خانه در نظر من تاریک گردید، من تصمیم داشتم به وی آسیبی بزنم، نه امروز و نه بعد از این، خیر و فایده ای در وجود شما نخواهد بود.

راوی می گوید: وقتی این مناظرات و مکالمات به گوش مروان بن حکم رسید و شنید معاویه و یارانش به وسیله امام حسن رسوا شدند، نزد آنان رفت. زمانی که به آنجا رسید، آنان در خانه معاویه نزد او بودند. مروان پرسید، چه توهینی از امام حسن به شما وارد شده!؟ گفتند: هر چه شنیدی صحیح است. مروان گفت: پس چرا مرا احضار نکردید! به خدا قسم که من حسن و پدر و اهل بیت او را به نحوی فحش می دادم که ورد زبان غلامان و کنیزان شود. معاویه گفت: این گروه در مورد تو غافلگیر نمی شوند، آن ها از سوابق مروان در بد زبانی و فحاشی خبر دارند. مروان به معاویه گفت: پس به دنبال حسن بفرست تا بیاید. وقتی معاویه به سراغ امام حسن علیه السّلام فرستاد، آن حضرت به فرستاده معاویه فرمود: این شخص عصیان گر از من چه می خواهد؟ به خدا قسم اگر بخواهد زبان درازی کند گوش او را از ننگ و عارهایی که دارد به نحوی خسته می کنم که تا قیام قیامت باقی بمانند .

هنگامی که امام حسن علیه السّلام برخاست و متوجه آنان شد، دید ایشان در همان حالی که بودند در مجلس معاویه حضور دارند و مروان هم به ایشان اضافه شده است. امام حسن علیه السّلام رفت و نزد معاویه و عمرو بن عاص بر سر تخت نشست و به معاویه فرمود: برای چه به دنبال من فرستادی؟ معاویه گفت: من سراغ تو نفرستاده ام بلکه مروان تو را خواسته است.

مروان به امام حسن گفت: تو به مردان قریش فحاشی کرده ای!؟ فرمود: اکنون چه تصمیمی داری؟ مروان گفت: به خدا قسم من تو و پدر و اهل بیت تو را به نحوی ناسزا و فحش خواهم گفت که ورد زبان غلامان و کنیزان شود. امام حسن علیه السّلام در جوابش فرمود: من به تو و پدرت فحش نداده ام، ولی خداوند عزّ و جلّ تو، پدر و اهل بیت و ذریه تو را لعنت کرده است و هر کسی را که از صلب پدر تو تا قیام قیامت به وجود بیاید، به زبان پیغمبر خویش لعنت نموده است.

ای مروان! به خدا قسم نه تو و نه احدی از آن اشخاص که در زمانی که پیامبر خدا صلّی اللّه علیه و آله و سلّم تو و پدرت را لعنت می کرد حضور داشتند، منکر این مطلب نخواهید شد. خدا تو را می ترساند ولی به تو جز طغیان و سرکشی چیزی اضافه نخواهد شد. خدا و رسول راست می گویند چرا که در قرآن آمده است: «و الشجره الملعونه فی القرآن و نخوّفهم فما یزیدهم إلا طغیاناً کبیراً» - ۱. اسراء / ۶۰ - ، «و [نیز] آن درخت لعنت شده در قرآن را جز برای آزمایش مردم قرار ندادیم و ما آنان را بیم می دهیم، ولی جز بر طغیان بیشتر آن ها نمی افزاید.» ای مروان! تو و ذریه تو از همان شجره ملعونی هستید که در قرآن یاد شده. ناگاه معاویه برجست و دست خود را بر دهان امام حسن علیه السّلام نهاد و گفت: ای ابا محمّد! تو که فحاش نبودی!؟ پس از این جریان بود که امام حسن برخاست و لباس خود را تکان داد و از مجلس خارج شد. سپس آن گروه برخاستند و با صورتی سیاه و خشم بسیار و اندوهی شدید از آن مجلس خارج شدند - ۲. احتجاج : ۱۳۷- ۱۴۳. - .

**[ترجمه]

بیان

فقصرنا به على بناء المجرد و الباء للتعديه أی أظهرنا أنه قاصر عن بلوغ الكمال أو مقصر قوله حتی صدق لک فيه على بناء المجهول و يحتمل المعلوم.

و قال الفيروزآبادی الجناب الفناء و الرحل و الناحيه و بالضم ذات الجنب و بالكسر فرس طوع الجناب سلس القياد و لج فی جناب قبيح بالكسر أی مجانبه أهله.

قوله يتسامى من السمو بمعنى الرفعه قوله فبئس كرامه الله أی فبئس ما رعوها قوله لا فی قدحه زندک القدحه بالكسر اسم من اقتداح النار و بالفتح للمره و هی كنايه عن التدبير فی الملک و استخراج الأمور بالنظر و رجحه الميزان كنايه عن كونه أفضل من غيره فی الكمالات قوله من دب بعيب عثمان أی مشى به كنايه عن السعی فی إظهاره و الخطر بالتحريک العوض و المثل و المثاوره المواثبه و المنازعه و يقال خيموا بالمكان أی أقاموا.

ص: ۸۶

۱- ۱. أسرى: ۶۰.

۲- ۲. راجع الاحتجاج ص ۱۳۷- الى ۱۴۳. أقول و قد ذكر القصبه بنحو آخر فی تذكره خواص الأمه لسبط ابن الجوزی ص ۱۱۴- ۱۱۶ و أسندها الى أهل السير، ثمّ شرح غريب ألفاظها من ۱۱۶- ۱۱۹ و نقل كثيرا من مثالب هؤلاء عن كتاب المثالب لهشام بن محمّد الكلبی فراجع.

قوله علیه السلام قریظه و بنی النضیر هذا إشاره إلی غزوه خیبر و فیه إشکالان أحدهما أن قریظه و النضیر کانا من یهود المدینه إلا أن یقال لعل بعضهم لحقوا خیبرا و الثانی أن سعد بن معاذ جرح یوم الأحزاب و مات بعد الحکم فی بنی قریظه و لم یبق إلی غزوه خیبر و الظاهر أنه علیه السلام کان أشار إلی ما ظهر منه علیه السلام فی تلک الوقائع جمیعا فاشتبه علی الراوی قوله علیه السلام و لم یثن أی لم یعطف الرایه و لم یردها.

و قال الفیروزآبادی الغرقد شجر عظام أو هی العوسج إذا عظم و بها سموا و بقیع الغرقد مقبره المدینه لأنه کان منبتها انتهی و النتر جذب فیه قوه و جفوه و ریب المنون حوادث الدهر أو الموت و قال الجوهری العشوه أن ترکب أمرا علی غیر بیان (۱) یقال أوطأتنی عشوه و عشوه و عشوه أی أمرا ملتبسا انتهی و اللوک أهون المضغ أو مضغ صلب.

قوله علیه السلام و المهرج قال الفیروزآبادی هرج الناس یهرجون وقعوا فی فتنه و اختلاط و قتل و الفرس جری و إنه لمهرج کمنبر و فی بعض النسخ و المهجر فیکون عطفا علی النجاشی بأن یکون مصدرا میمیا أی أهل الهجره و یقال أشاط بدمه و أشاط دمه أی عرضه للقتل قوله علیه السلام و جعل جدک بالکسر أی اجتهادک و سعیک أو بالفتح و هو الحظ و البخت.

و قال الجزری فلسطین بکسر الفاء و فتح اللام الکوره المعروفه ما بین الأردن و دیار مصر و أم بلادها بیت المقدس و الدوائر صروف الزمان و حوادث الدهر و العواقب المذمومه ذکرها فی مجمع البیان قوله علیه السلام و لو سألت لو للتمنی قوله علیه السلام أکبر فی المیلاد أی کنت أکبر سنا من

۱- ۱. و فی الصحاح الطبعه الأخیره ص ۲۴۲۷« علی غیر بیات» و هو الأظهر، فان البیات کالکلام اسم من بیت، یقال: بیت الامر: عمله أو دبره لیلا، و منه قوله تعالی« وَ هُوَ مَعَهُمْ إِذْ یُبَیِّتُونَ ما لا یَرْضی مِنَ الْقَوْلِ» أی یدبرون و یقدرون، و لکن فی النسخ، و هکذا نسخه القاموس« علی غیر بیان» کما فی الصلب، و لها وجه.

عقبه فکيف تکون ابنه أو أنت أکبر من أن تکون ابنه فإنه فی وقت ميلادک لم يکن فی سن الرجال و الحصيف المحکم العقل.

قوله عليه السلام علی أيديهما أی کانا هما الباعثان علی ذلک حيث اختارا المقاتله و کأنه کان يديه فصحف قوله فبأی الثلاثه الظاهر فبأی الخمسه و يمکن أن يقال علی الثلاثه الأخيره واحدا لتقاربها أو الأولين واحدا و کذا الآخرين أو يقال أنه عليه السلام بعد ذکر الثلاثه ذکر أمرين آخرين.

قوله عليه السلام فما زالت الطائف دارک أی کنت دائما فی الطائف تتبع الزوانی عند تلک الحروب و الغزوات حتی جئت منه أمس (۱)

و المراد بالأمس الزمان القريب مجازا قوله فهو ادعاؤک إلی معاويه يحتمل أن يکون إلی بمعنی مع أی لا يدعی هذا إلا أنت و معاويه و يحتمل أن يکون علی التضمين أی داعيا أو منتميا إلی معاويه و لا يبعد أن يکون أصله دعاؤک فزيدت الهمزه من النساخ و الزعل بالتحريک النشاط.

**[ترجمه]«فقصرنا به» ثلاثی مجرد است و باء بای تعديه است يعنی اظهار کرديم که او از رسيدن به کمال ناتوان است. عبارت «حتی صدق لک فيه» فعل مجهول است و احتمال دارد که معلوم باشد.

فيروزآبادی گفته است: «جناب» به معنای ناحيه و حياط جلوی خانه است و با ضمه به معنای چيزی است که کناره دارد، با کسره به معنای اسب رامی است که مهار آن آسان است، (لجّ فی جناب) قبيح است و به معنای دوری از خانواده است.

عبارت «يتسامی» از سمو به معنای رفعت گرفته شده؛ عبارت «فبئس کرامه الله» يعنی چه بد با کرامت خدا رفتار کردند؛ عبارت «لا فی قدحه زندک» القدحه با کسره يعنی تلاش برای خارج کردن آتش و با فتحه اسم مره است، و اين عبارت کنايه از تدبير در حکومت و انجام با دقت امور است؛ و «رجحه الميزان» کنايه از برتر بودن از ديگران در کمالات است؛ عبارت «من دبّ بعيب عثمان» يعنی با عيب او راه برود که کنايه از سعی در آشکار کردن آن عيب است، «و الخطر» يعنی مثل و مانند؛ «و المثاوره» يعنی جدال و نزاع و اين که می گويند «خيموا فی المکان» يعنی در آن اقامت کردند.

گفته امام عليه السّلام: «قريظه و بنی نضير» اشاره به جنگ خيبر دارد و در اين روايت دو اشکال وجود دارد: يکی اين که قريظه و بنی نضير از يهوديان مدينه بودند مگر اين که گفته شود آن ها به جنگ خيبر ملحق شدند، دوم اين که سعد بن معاذ در جنگ احزاب مجروح شده و پس از آن که در مورد بنی قريظه حکم کرد فوت کرد و تا جنگ خيبر زنده نماند، ظاهرا امام حسن عليه السّلام به آن چه از امام علی عليه السّلام در تمام آن وقايع سرزده اشاره کرده است و اين موضوع راوی را دچار اشتباه کرده است. گفته امام عليه السّلام: «و لم يثن» يعنی بيرق را خم نکرده و آن بازنگردانيد.

فيروز آبادی گفته است: غرقد درختی بزرگ است يا عوسج [گياه خولان] است هنگامی که بزرگ می شود و با آن مسموم می کنند و «بقيع الغرقد» قبرستان مدينه است و محل رويش درخت غرقد است؛ و «النتر» جذبی است که با قوت و خشکی همراه است؛ «ريب المنون» حوادث روزگار يا مرگ است. جوهری گفته است: «العشوه» آن است که کاری را پنهانی انجام دهی. گفته می شود أوطأتنی عُشوه و عَشوه [و عِشوه] يعنی موضوع شبهه ناکی که تمام شده است. «اللّوک» آسان جويدن، يا

جویدن چیزی سخت است.

در مورد سخن امام علیه السلام «و المهرج» فیروز آبادی گفته است: هرج الناس یهرجون یعنی دچار فتنه، قتل و اختلاط شدند و گفته می شود اسب به هیجان آمد و به آن مهرج می گویند. . در بعضی نسخه ها آمده است که مهجر در صورتی که مصدر میمی و به معنای اهل هجرت باشد، عطف بر نجاشی است. گفته می شود: «أشاط بدمه و أشاط دمه» یعنی او را در معرض کشته شدن قرار داد. گفته امام «و جعل جِدّک» یعنی سعی و اجتهاد خودت، یا با فتحه که به معنای شانس و بخت می شود.

جزری گفته است: فلسطین با کسره فاء و فتحه لام: شهری است معروف بین اردن و کشور مصر، و پایتخت آن بیت المقدس است. «دوائر» حوادث روزگار و مصائب دهر و عواقب بدی است که آن را در مجمع البیان ذکر کرده است. گفته امام علیه السّلام: «لو سألت» لو برای تمنی است؛ و «أکبر فی المیلاد» یعنی از لحاظ سنی از عقبه بزرگ تر بودی، پس چطور ممکن است پسر او باشی در حالی که تو بزرگ تر از آن هستی که فرزند او باشی زیرا او در زمان تولد تو در سن مردان بالغ نبود. «الحصیف» یعنی کسی که عاقل و با درایت است.

گفته امام علیه السّلام: «علی أیدیهما» یعنی آن دو باعث و بانی این اتفاق بودند از آن جا که جنگ را انتخاب کردند و گویا علی یدیه بوده و عبارت عوض شده است. عبارت «فبأی الثلاثه» ظاهر این است که باید بگوید فبأی الخمسه و ممکن است سه مورد آخر را به خاطر قرابت معنایی یک مورد حساب کرده باشد یا دو مورد اول و یا دو مورد آخر را، یا ممکن است گفته شود امام حسن علیه السّلام بعد از آن که سه مورد را ذکر کرده، دو مورد دیگر را نیز بیان کرده است.

گفته امام علیه السّلام «فما زالت الطائف دارک» یعنی در زمان آن جنگ ها تو همیشه در طائف و در پی زنان زناکار می گشتی. «حتی جئت منه أمس» مقصود از «امس» مجازا به معنای زمان نزدیک است. عبارت «فهو ادعاؤک إلی معاویه» احتمال دارد إلی به معنی مع باشد، یعنی این موضوع را کسی جز تو و معاویه ادعا نمی کند و احتمال دارد که تضمین باشد یعنی منسوب بودن به معاویه، بعید نیست که اصل آن دعاؤک باشد و همزه توسط نسخه نویسان برای حرکت دادن نشاط اضافه شده باشد.

**[ترجمه]

«۲»

یج، [الخرائج و الجرائح] رُوِیَ: أَنَّ عَمْرَو بْنَ الْعَاصِ قَالَ لِمُعَاوِیَهَ إِنَّ الْحَسَنَ بْنَ عَلِیٍّ رَجُلٌ عَیِیٌّ (۲) وَ إِنَّهُ إِذَا صَعِدَ الْمِنْبَرَ وَ رَمَقُوهُ بِأَبْصَارِهِمْ خَجِلَ وَ انْقَطَعَ لَوْ أَذِنْتَ لَهُ فَقَالَ مُعَاوِیَهُ یَا أَبَا مُحَمَّدٍ لَوْ صَعِدْتَ الْمِنْبَرَ وَ وَعَظْتَنَا- فَقَامَ فَحَمِدَ اللَّهَ وَ أَثْنَی عَلَیْهِ ثُمَّ قَالَ مَنْ عَرَفَنِی فَقَدْ عَرَفَنِی وَ مَنْ لَمْ یَعْرِفْنِی فَأَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِیٍّ وَ ابْنُ سَیِّدَهِ النِّسَاءِ- فَاطِمَهَ بِنْتِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَنَا ابْنُ رَسُولِ اللَّهِ أَنَا ابْنُ نَبِیِّ اللَّهِ أَنَا ابْنُ السِّرَاجِ

١- ١. قد عرفت أن الصحيح ما فى بعض النسخ« حتى كان فى أمس ما كان» أى كان فى أمس شهاده هؤلاء الشهود بزناك لكنه درء عنك الحدّ مصانعه.

٢- ٢. رجل عى و عيى: إذا كان به عيا فى المنطق و هو الحصر و العجز، قال أبو الفرج الأصبهانىّ فى مقاتل الطالبيين ص ٣٣: انه كان فى لسان الحسن بن علىّ ثقل كالفأفاه حدّثنى بذلك محمّد بن الحسين الاشنانى، عن محمّد بن إسماعيل الاحمسى، عن مفضل بن صالح عن جابر قال: كان فى لسان الحسن عليه السلام رته. و فى بعض النسخ« حيى» بدل« عيى» و له وجه.

الْمُنِيرِ أَنَا ابْنُ الْبَشِيرِ النَّذِيرِ أَنَا ابْنُ مَنْ بُعِثَ رَحْمَةً لِلْعالَمِينَ أَنَا ابْنُ مَنْ بُعِثَ إِلَى الْجِنِّ وَ الْإِنْسِ أَنَا ابْنُ خَيْرِ خَلْقِ اللَّهِ بَعْدَ رَسُولِ اللَّهِ أَنَا ابْنُ صَاحِبِ الْفَضَائِلِ أَنَا ابْنُ صَاحِبِ الْمُعْجِزَاتِ وَ الدَّلَائِلِ أَنَا ابْنُ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ أَنَا الْمَدْفُوعُ عَنْ حَقِّي أَنَا وَاحِدُ سَيِّدَيْ شَبَابِ أَهْلِ الْجَنَّهِ أَنَا ابْنُ الرُّكْنِ وَ الْمَقَامِ أَنَا ابْنُ مَكَّهَ وَ مِنًى أَنَا ابْنُ الْمَشْعَرِ وَ عَرَفَاتٍ فَاغْتَاظَ مُعَاوِيَهُ وَ قَالَ خُذْ فِي نَعْتِ الرُّطَبِ وَ دَعْ ذَا فَقَالَ الرِّيحُ تَنْفُخُهُ وَ الْحَرُّ يُنْضِجُهُ وَ بَرْدُ اللَّيْلِ يُطَيِّبُهُ ثُمَّ عَادَ فَقَالَ أَنَا ابْنُ الشَّفِيعِ الْمُطَاعِ أَنَا ابْنُ مَنْ قَاتَلَ مَعَهُ الْمَلَائِكَهُ أَنَا ابْنُ مَنْ خَضَعَتْ لَهُ قُرَيْشٌ أَنَا ابْنُ إِمَامِ الْخَلْقِ وَ ابْنُ مُحَمَّدٍ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَخَشِيَ مُعَاوِيَهُ أَنْ يَفْتَتِنَ بِهِ النَّاسُ فَقَالَ يَا أَبَا مُحَمَّدٍ انْزِلْ فَقَدْ كَفَى مَا جَرَى فَنَزَلَ فَقَالَ لَهُ مُعَاوِيَهُ ظَنَنْتُ أَنْ سَتَكُونُ خَلِيفَهً وَ مَا أَنْتَ وَ ذَاكَ فَقَالَ الْحَسَنُ علیه السلام إِنَّمَا الْخَلِيفَهُ مَنْ سَارَ بِكِتَابِ اللَّهِ وَ سُنَّهِ رَسُولِ اللَّهِ لَيْسَ الْخَلِيفَهُ مَنْ سَارَ بِالْجَوْرِ وَ عَطَّلَ السُّنَّهَ وَ اتَّخَذَ الدُّنْيَا أَبًا وَ أُمّاً مَلِكَ مُلْكاً مُتِّعَ بِهِ قَلِيلًا ثُمَّ تَنْقَطِعُ لَذَّتُهُ وَ تَبْقَى تَبِعَتُهُ وَ حَضَرَ الْمَحْفِلَ رَجُلٌ مِنْ بَنِي أُمَيَّهَ وَ كَانَ شَابّاً فَأَغْلَظَ لِلْحَسَنِ كَلَامَهُ وَ تَجَاوَزَ الْحَدَّ فِي السَّبِّ وَ الشَّتْمِ لَهُ وَ لِأَبِيهِ فَقَالَ الْحَسَنُ علیه السلام اللَّهُمَّ غَيِّرْ مَا بِهِ مِنَ النِّعْمَهِ وَ اجْعَلْهُ أُنْثَى لِيُعْتَبَرَ بِهِ فَنَظَرَ الْأُمَوِيُّ فِي نَفْسِهِ وَ قَدْ صَارَ امْرَأَهً قَدْ بَدَّلَ اللَّهُ لَهُ فَرْجَهُ بِفَرْجِ النِّسَاءِ وَ سَقَطَتْ لِحْيَتُهُ فَقَالَ الْحَسَنُ علیه السلام اعْزُبِي مَا لَكِ وَ مَحْفِلَ الرِّجَالِ فَإِنَّكِ امْرَأَهٌ ثُمَّ إِنَّ الْحَسَنَ علیه السلام سَكَتَ سَاعَهً ثُمَّ نَفَضَ ثَوْبَهُ وَ نَهَضَ لِيَخْرُجَ فَقَالَ ابْنُ الْعَاصِ اجْلِسْ فَإِنِّي أَسْأَلُكَ مَسَائِلَ قَالَ علیه السلام سَلْ عَمَّا بَدَا لَكَ قَالَ عَمْرٌو أَخْبِرْنِي عَنِ الْكَرَمِ وَ النَّجْدَهِ وَ الْمُرُوءَهِ فَقَالَ علیه السلام أَمَّا الْكَرَمُ فَالتَّبَرُّعُ بِالْمَعْرُوفِ وَ الْإِعْطَاءُ قَبْلَ السُّؤَالِ وَ أَمَّا النَّجْدَهُ فَالذَّبُّ عَنِ الْمَحَارِمِ وَ الصَّبْرُ فِي الْمَوَاطِنِ

عِنْدَ الْمَكَارِهِ وَ أَمَّا الْمُرُوءَةُ فَحِفْظُ الرَّجُلِ دِينَهُ وَ إِحْرَازُهُ نَفْسَهُ مِنَ الدَّنَسِ وَ قِيَامُهُ بِأَدَاءِ الْحُقُوقِ وَ إِفْشَاءُ السَّلَامِ فَخَرَجَ فَعَذَلَ مُعَاوِيَةُ عَمْراً فَقَالَ أَفْسَدْتَ أَهْلَ الشَّامِ فَقَالَ عَمْرٌو إِلَيْكَ عَنِّي إِنَّ أَهْلَ الشَّامِ لَمْ يُحِبُّوكَ مَحَبَّةَ إِيمَانٍ وَ دِينٍ إِنَّمَا أَحَبُّوكَ لِلدُّنْيَا يَنَالُونَهَا مِنْكَ وَ السَّيْفُ وَ الْمَالُ بِيَدِكَ فَمَا يُغْنِي عَنِ الْحَسَنِ كَلَامُهُ ثُمَّ شَاعَ أَمْرُ الشَّابِّ الْأُمَوِيِّ وَ أَتَتْ زَوْجَتُهُ إِلَى الْحَسَنِ علیه السلام فَجَعَلَتْ تَبْكِي وَ تَتَضَرَّعُ فرقا [فَرَقَ] لَهُ وَ دَعَا فَجَعَلَهُ اللَّهُ كَمَا كَانَ.

**[ترجمه]خرائج: عمرو بن عاص به معاويه گفت: حسن مردى است كه از سخنرانى عاجز است، اگر او بر بالاى منبر برود و مردم به او نگاه كنند خجل مى شود و سخن خود را قطع مى كند. كاش مى گفتى او سخنرانى مى كرد. معاويه به امام حسن گفت: كاش بر بالاى منبر رفته و ما را موعظه مى كردى. امام حسن علیه السّلام پس از اينكه بر فراز منبر رفت و حمد و ثناى خداى را به جا آورد فرمود:

هر كسى مرا مى شناسد كه مى شناسد، هر كس كه مرا نمى شناسد بداند كه من حسن ابن على و پسر سيده زنان يعنى فاطمه دختر رسول خدا صلّى اللّه عليه و آله هستم. منم پسر رسول خدا، منم پسر نبى اللّه، منم پسر نور درخشنده، منم پسر بشارت دهنده و انذار كننده، منم پسر آن كسى كه به عنوان رحمتى براى جهانيان فرستاده شد، منم پسر آن كسى كه بر جن و انس مبعوث شده، منم پسر آن كه بعد از پيامبر اسلام بهترين خلق خدا است، منم پسر صاحب فضايل و مناقب، منم پسر صاحب معجزات و دلايل، منم پسر امير المؤمنين، منم آن كسى كه حقم از دست رفته، من يكى از دو بزرگ جوانان اهل بهشت هستم، منم كه پسر ركن و مقام هستم، منم پسر مكه و منا، منم پسر مشعر و عرفات.

معاويه كه انتظار يك چنين سخنرانى را از امام علیه السّلام نمى برد خشمگين شد و به آن حضرت گفت: اوصاف رطب را شرح بده، اين گونه سخنان را رها كن. فرمود: رطب را باد بارور مى كند، گرما آن را مى پزد و خنكى شب آن را نيكو مى كند، سپس فرمود: منم پسر آن شفيعى كه اطاعتش واجب است، منم پسر آن كسى كه ملائكه در ركابش مى جنگيدند، منم پسر آن كسى كه قريش در مقابل وى خشوع مى كردند، منم پسر امام مردم، من پسر محمّد صلّى اللّه عليه و آله هستم.

معاويه ترسيد كه مبادا مردم بدين وسيله دچار فتنه و آشوب شوند لذا گفت: يا ابا محمّد پايين بيا! كافى است. وقتى آن حضرت فرود آمد معاويه به وى گفت: من گمان مى كردم تو بعدا خليفه خواهى شد، ولى تو كجا و مقام خلافت كجا! امام حسن فرمود: خليفه كسى است كه احكام قرآن و سنت رسول را رواج دهد، خليفه كسى نيست كه ظلم و ستم را ترويج و سنت رسول را تعطيل نمايد، دنيا را پدر و مادر خود قرار دهد، مدت اندكى خلافتى به دست بياورد و بهره مند شود، آنگاه لذت آن قطع شده و مسئوليت آن باقى بماند.

نوجوانى از بنى اميه كه در آن مجلس حضور داشت سخنانى زشت و ناروا به امام حسن گفت و از دشنام و ناسزا گفتن به آن بزرگوار و حضرت على عليه السّلام از حد تجاوز نمود. امام حسن عليه السّلام او را نفرين كرد و گفت: پروردگارا! اين نعمت را از او بگير و او را به زن تبديل كن تا عبرت بگيرد! وقتى آن جوان اموى متوجه خود شد ديد زن شده و خداى توانا آلت مردانگى وى را به فرج زن مبدل نموده و ريش وى فرو ريخته است! آنگاه امام حسن علیه السّلام به وى فرمود: برخيز و كناره گيرى كن، تو را با مجالس مردان چه كار!؟ زيرا تو زن هستى.

امام حسن علیه السّلام پس از اینکه یک ساعت صبر کرد، لباس خود را تکان داد و برخاست که خارج شود؛ عمرو بن عاص به آن حضرت گفت: بنشین تا من در مورد مسائلی از تو سؤال کنم. امام حسن علیه السّلام فرمود: هر چه به نظرت می رسد بپرس! گفت: مرا از معنای کرم و نجده و مروئه آگاه کن. فرمود: کرم آن است که انسان کارهای نیکو را بدون توقع انجام دهد و قبل از آن که چیزی از او بخواهند عطا کند. معنی نجده آن است که انسان از محرم های خود دفاع، و در همه جا در مقابل سختی ها و ناملایمات صبر نماید. معنی مروئه این است که مرد دین و آیین خود را حفظ کند و خود را از پلیدی ها بر کنار و برای ادای حقوق قیام و صلح را گسترش دهد. آنگاه خارج شد.

معاویه عمرو بن عاص را ملامت کرد و گفت: تو اهل شام را فاسد کردی! عمرو گفت: این مطلب را از من داشته باش که محبت اهل شام به تو به خاطر ایمان و دین تو نیست بلکه تو را تنها از این لحاظ دوست دارند که از دنیای تو بهره مند شوند، زیرا که هم شمشیر و هم مال دنیا در دست تو است. اما سخنان امام حسن به وی سودی نبخشید .

پس از این جریان، داستان آن جوان اموی شایع شد، همسر او به حضور امام حسن آمد و شروع به گریه و زاری نمود، امام علیه السّلام به وی ترحم کرده و دعا نمود تا آن شخص به حالت اولیه بازگشت.

**[ترجمه]

«۳»

قب، [المناقب] لابن شهرآشوب إِسْمَاعِیلُ بْنُ أَبَانٍ بِإِسْنَادِهِ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِیٍّ علیهما السلام: أَنَّهُ مَرَّ فِی مَسْجِدِ رَسُولِ اللَّهِ بِحَلْقَهٍ فِیهَا قَوْمٌ مِنْ بَنِی أُمَیَّهَ فَتَغَامَزُوا بِهِ وَ ذَلِکَ عِنْدَ مَا تَغَلَّبَ مُعَاوِیَهُ عَلَی ظَاهِرِ أَمْرِهِ فَرَآهُمْ وَ تَغَامُزَهُمْ بِهِ فَصَلَّی رَکْعَتَیْنِ ثُمَّ قَالَ قَدْ رَأَیْتُ تَغَامُزَکُمْ أَمَا وَ اللَّهِ لَا تَمْلِکُونَ یَوْماً إِلَّا مَلَکْنَا یَوْمَیْنِ وَ لَا شَهْراً إِلَّا مَلَکْنَا شَهْرَیْنِ وَ لَا سَنَهً إِلَّا مَلَکْنَا سَنَتَیْنِ وَ إِنَّا لَنَأْکُلُ فِی سُلْطَانِکُمْ وَ نَشْرَبُ وَ نَلْبَسُ وَ نَنْکِحُ وَ نَرْکَبُ وَ أَنْتُمْ لَا تَأْکُلُونَ فِی سُلْطَانِنَا وَ لَا تَشْرَبُونَ وَ لَا تَنْکِحُونَ فَقَالَ لَهُ رَجُلٌ فَکَیْفَ یَکُونُ ذَلِکَ یَا أَبَا مُحَمَّدٍ وَ أَنْتُمْ أَجْوَدُ النَّاسِ وَ أَرْأَفُهُمْ وَ أَرْحَمُهُمْ تَأْمَنُونَ فِی سُلْطَانِ الْقَوْمِ وَ لَا یَأْمَنُونَ فِی سُلْطَانِکُمْ فَقَالَ لِأَنَّهُمْ عَادُونَا بِکَیْدِ الشَّیْطَانِ وَ کَیْدُ الشَّیْطَانِ ضَعِیفٌ وَ عَادَیْنَاهُمْ بِکَیْدِ اللَّهِ وَ کَیْدُ اللَّهِ شَدِیدٌ(۱).

**[ترجمه]مناقب: اسماعیل بن ابان گفته است: امام حسن علیه السّلام از مسجد رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله عبور کرد و گروهی از بنی امیه را در آنجا دید که با چشم به آن حضرت اشاره نمودند. - این موضوع در زمانی بود که معاویه به حسب ظاهر بر امر خلافت غلبه یافته بود - وقتی امام حسن با این منظره مواجه شد، دو رکعت نماز خواند و به آنان فرمود: من متوجه اشاره شما شدم، ولی به خدا قسم شما هیچ روزی را سلطنت نمی کنید مگر اینکه ما دو روز حکومت می کنیم. اگر شما یک ماه سلطنت کنید ما دو ماه این مقام را خواهیم داشت. اگر شما یک سال سلطنت کنید ما دو سال این مقام را خواهیم داشت. در زمان سلطنت شما ما می خوریم، می آشامیم، لباس می پوشیم، ازدواج می کنیم و سوار می شویم، ولی شما در زمان سلطنت ما نمی خورید و نمی آشامید و ازدواج نخواهید کرد.

مردی گفت: این امر چگونه عملی می شود؟ در حالی که شما بخشنده ترین و رئوف ترین و مهربان ترین مردم هستید. چطور

ممکن است شما در زمان سلطنت این گروه در امان باشید ولی ایشان در زمان سلطنت شما در امان نباشند!؟ فرمود: به این خاطر که اینان با مکر شیطانی با ما دشمنی کردند و مکر و حیله شیطان هم ضعیف است. ولی ما با مکر خدا با ایشان عداوت می کنیم و مکر خدا هم شدید و سخت است - ۱. مناقب آل ابی طالب ۴: ۸ - .

**[ترجمه]

«۴»

ج، [الإحتجاج] رَوَى الشَّعْبِيُّ: أَنَّ مُعَاوِيَهَ قَدِمَ الْمَدِینَهَ فَقَامَ خَطِیباً فَنَالَ مِنْ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ علیه السلام فَقَامَ الْحَسَنُ بْنُ عَلِیٍّ علیهما السلام فَخَطَبَ فَحَمِدَ اللَّهَ وَ أَثْنَی عَلَیْهِ ثُمَّ قَالَ لَهُ إِنَّهُ لَمْ یُبْعَثْ نَبِیٌّ إِلَّا جُعِلَ لَهُ وَصِیٌّ مِنْ أَهْلِ بَیْتِهِ وَ لَمْ یَکُنْ نَبِیٌّ إِلَّا وَ لَهُ عَدُوٌّ مِنَ الْمُجْرِمِینَ وَ إِنَّ عَلِیّاً علیه السلام کَانَ وَصِیَّ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مِنْ بَعْدِهِ وَ أَنَا ابْنُ عَلِیٍّ وَ أَنْتَ ابْنُ صَخْرٍ وَ جَدُّکَ حَرْبٌ وَ جَدِّی رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه وآله وَ أُمُّکَ هِنْدٌ وَ أُمِّی فَاطِمَهُ وَ جَدَّتِی خَدِیجَهُ وَ جَدَّتُکَ نَثِیلَهُ فَلَعَنَ اللَّهُ أَلْأَمَنَا حَسَباً وَ أَقْدَمَنَا کُفْراً

ص: ۹۰

۱- ۱. مناقب آل أبی طالب ج ۴ ص ۸.

وَ أَخْمَلَنَا ذِكْراً وَ أَشَدَّنَا نِفَاقاً فَقَالَ عَامَّهُ أَهْلِ الْمَسْجِدِ آمِينَ فَنَزَلَ مُعَاوِيَهُ فَقَطَعَ خُطْبَتَهُ (۱).

**[ترجمه]احتجاج: شعبی روایت می کند که معاویه وارد مدینه شد، سپس سخنرانی کرده و به حضرت علی علیه السّلام ناسزا گفت. امام حسن علیه السّلام هم برخاست و پس از اینکه حمد و ثنای خدا را به جای آورد به معاویه فرمود: هیچ پیامبری مبعوث نشد مگر اینکه یک وصی از اهل بیتش برایش تعیین شد و هیچ پیامبری نبود مگر اینکه دشمنی از ستمکاران داشت. حضرت علی بعد از پیامبر خدا وصی آن حضرت بود. من پسر علی علیه السّلام و تو پسر صخر هستی، جد تو حرب و جد من رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله است. مادر تو هند جگر خوار و مادر من حضرت فاطمه زهرا سلام الله علیها است. جده من خدیجه کبرا و جده تو نثیله است، خدا لعنت کند آن کسی را که از لحاظ حسب و نسب پست تر، کفر او سابقه دار تر و از جهت شهرت گمنام تر و منافق تر است! اهل مسجد عموما گفتند: آمین! معاویه خطبه خویش را قطع کرد و از منبر پایین آمد

- ۱. احتجاج: ۱۴۵ - .

**[ترجمه]

«۵»

ج، [الإحتجاج] رُوِیَ: أَنَّهُ لَمَّا قَدِمَ مُعَاوِیَهُ الْکُوفَهَ قِیلَ لَهُ إِنَّ الْحَسَنَ بْنَ عَلِیٍّ علیهما السلام مُرْتَفِعٌ فِی أَنْفُسِ النَّاسِ فَلَوْ أَمَرْتَهُ أَنْ یَقُومَ دُونَ مَقَامِکَ عَلَی الْمِنْبَرِ فَتُدْرِکَهُ الْحَدَاثَهُ وَ الْعِیُّ فَیَسْقُطَ مِنْ أَنْفُسِ النَّاسِ فَأَبَی عَلَیْهِمْ وَ أَبَوْا عَلَیْهِ إِلَّا أَنْ یَأْمُرَهُ بِذَلِکَ فَأَمَرَهُ فَقَامَ دُونَ مَقَامِهِ فِی الْمِنْبَرِ فَحَمِدَ اللَّهَ وَ أَثْنَی عَلَیْهِ ثُمَّ قَالَ أَمَّا بَعْدُ فَإِنَّکُمْ لَوْ طَلَبْتُمْ مَا بَیْنَ کَذَا وَ کَذَا لِتَجِدُوا رَجُلًا جَدُّهُ نَبِیٌّ لَمْ تَجِدُوهُ غَیْرِی وَ غَیْرَ أَخِی وَ إِنَّا أَعْطَیْنَا صَفْقَتَنَا هَذَا الطَّاغِیَهَ وَ أَشَارَ بِیَدِهِ إِلَی أَعْلَی الْمِنْبَرِ إِلَی مُعَاوِیَهَ وَ هُوَ فِی مَقَامِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مِنَ الْمِنْبَرِ وَ رَأَیْنَا حَقْنَ دِمَاءِ الْمُسْلِمِینَ أَفْضَلَ مِنْ إِهْرَاقِهَا- وَ إِنْ أَدْرِی لَعَلَّهُ فِتْنَهٌ لَکُمْ وَ مَتاعٌ إِلی حِینٍ وَ أَشَارَ بِیَدِهِ إِلَی مُعَاوِیَهَ فَقَالَ لَهُ مُعَاوِیَهُ مَا أَرَدْتَ بِقَوْلِکَ هَذَا فَقَالَ أَرَدْتُ بِهِ مَا أَرَادَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ.

فَقَامَ مُعَاوِیَهُ فَخَطَبَ خُطْبَهً عَیِیَّهً فَاحِشَهً فَنَالَ فِیهَا أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام فَقَامَ الْحَسَنُ بْنُ عَلِیٍّ علیهما السلام فَقَالَ وَ هُوَ عَلَی الْمِنْبَرِ یَا ابْنَ آکِلَهِ الْأَکْبَادِ أَ وَ أَنْتَ تَسُبُّ أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ وَ قَدْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه وآله مَنْ سَبَّ عَلِیّاً فَقَدْ سَبَّنِی وَ مَنْ سَبَّنِی فَقَدْ سَبَّ اللَّهَ وَ مَنْ سَبَّ اللَّهَ أَدْخَلَهُ اللَّهُ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِداً فِیهَا مُخَلَّداً وَ لَهُ عَذَابٌ مُقِیمٌ ثُمَّ انْحَدَرَ الْحَسَنُ علیه السلام عَنِ الْمِنْبَرِ فَدَخَلَ دَارَهُ وَ لَمْ یُصَلِّ هُنَاکَ بَعْدَ ذَلِکَ (۲).

**[ترجمه]احتجاج: هنگامی که معاویه وارد کوفه شد به وی گفتند: حسن بن علی نزد مردم مقام رفیعی دارد. به وی بگو: بر فراز منبر آید و پایین تر از تو بنشیند و سخنرانی کند؛ چون زبان وی لکنت دارد از نظر مردم خواهد افتاد. معاویه این پیشنهاد را نپذیرفت ولی مردم به او اصرار کردند تا این کار را انجام دهد. معاویه این مطلب را به امام حسن علیه السّلام گفت و آن بزرگوار پس از اینکه پایین تر از معاویه نشست و حمد و ثنای خدا را به جا آورد فرمود: اگر شما بین مشرق و مغرب را جستجو کنید تا کسی را بیابید که جدش پیامبر باشد، غیر از من و برادرم کسی را نخواهید یافت، ما حق قطعی خویش را به این سرکش - و با دست به بالای منبر و به معاویه اشاره کرد - واگذار نموده ایم که مقام و منبر پیامبر خدا را تصاحب کرده است. ما حفظ خون مسلمین را از ریختن آن ها بهتر دانستیم، گر چه می دانم که مقام خلافت تا مدتی وسیله آزمایش و بهره

مندی شما - و به معاویه اشاره کرد - خواهد بود. معاویه گفت: این سخن را به چه منظوری گفتی!؟ فرمود: به همان منظوری که خدا فرموده است.

معاویه برخاست و خطبه ای غیر فصیح و نارسا خواند و در آن خطبه به حضرت علیه السّلام ناسزا و سخنانی ناروا گفت. امام حسن علیه السّلام در همان حالی که بالای منبر بود به معاویه فرمود: ای پسر هند جگر خوار! تو این جرات را داری که به امیر المؤمنین ناسزا بگویی! در حالی که رسول خدا فرموده است: کسی که به علی ناسزا بگوید به من ناسزا گفته و کسی که به من ناسزا بگوید به خدا ناسزا گفته و کسی که به خدا ناسزا بگوید خداوند او را در جهنم جاودان خواهد کرد و دچار عذابی همیشگی خواهد شد. امام حسن علیه السّلام پس از این جریان از منبر پایین آمد، وارد منزل خویش شد و از آن پس در آنجا نماز به جا نیاورد - ۱. احتجاج: ۱۴۵ - .

**[ترجمه]

بیان

قوله عیّیه بتشدید الیاء الثانیه علی فعیل من العیّ خلاف البیان یقال عیَّ فی منطقه فهو عییٌّ و یحتمل أن عتیّه بالتاء المثنّاه الفوقانیه من العتوّ و الفساد أو بالغین المعجمه و الباء الموحّده من الغباوه خلاف الفطنه و علی التقادیر توصیف الخطبه بها مجاز و یقال ثلبه ثلبا إذا صرّح بالعیب و تنقّصه.

**[ترجمه]گفته «عیّیه» با تشدید یاء دوم، بر وزن فعیل از عیّ می آید که متضاد بیان و وضوح است. گفته می شود (عیّ فی منطقه فهو عییّ) منطق او ضعیف است، احتمال دارد که (عتیه) با تاء مثنای فوقانی باشد که به معنای تجاوز از حد و فساد است، یا با غین معجمی و باء وحدت باشد که از (غباوه) به معنای جهل و عدم مهارت در کاری است بر خلاف (الفطنه) که به معنای داشتن مهارت و درک بالا از چیزی است. با این کلمه، خطابه و سخنرانی را توصیف می کنند و گفته می شود: (ثلبه ثلباً) هنگامی که عیب و نقص کسی را با صراحت بیان می کند.

**[ترجمه]

«۶»

لی، [الأمالی] للصدوق الْقَطَّانُ عَنِ السُّکَّرِیِّ عَنِ الْجَوْهَرِیِّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الضَّحَّاکِ عَنْ هِشَامِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِیهِ قَالَ هِشَامٌ وَ أَخْبَرَنِی بِبَعْضِهِ أَبُو مِخْنَفٍ لُوطُ بْنُ یَحْیَی

ص: ۹۱

۱- ۱. الاحتجاج ص ۱۴۵.

۲- ۲. الزیاده من المصدر ص ۱۴۵.

وَ غَيْرُ وَاحِدٍ مِنَ الْعُلَمَاءِ: فِي كَلَامٍ كَانَ بَيْنَ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ عليهما السلام وَ بَيْنَ الْوَلِيدِ بْنِ عُقْبَةَ فَقَالَ لَهُ الْحَسَنُ عليه السلام لَا أَلُومُكَ أَنْ تَسُبَّ عَلِيّاً وَ قَدْ جَلَدَكَ فِي الْخَمْرِ ثَمَانِينَ سَوْطاً وَ قَتَلَ أَبَاكَ صَبْراً بِأَمْرِ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فِي يَوْمِ بَدْرٍ وَ قَدْ سَمَّاهُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ فِي غَيْرِ آيَةٍ مُؤْمِناً وَ سَمَّاكَ فَاسِقاً وَ قَدْ قَالَ الشَّاعِرُ فِيكَ وَ فِي عَلِيٍّ عليه السلام (۱):

أَنْزَلَ اللَّهُ فِي الْكِتَابِ عَلَيْنَا*** فِي عَلِيٍّ وَ فِي الْوَلِيدِ قُرْآناً

فَتَبَوَّأَ الْوَلِيدُ مَنْزِلَ كُفْرٍ*** وَ عَلِيٌّ تَبَوَّأَ الْإِيمَانَا

لَيْسَ مَنْ كَانَ مُؤْمِناً يَعْبُدُ اللَّهَ***كَمَنْ كَانَ فَاسِقاً خَوَّاناً

سَوْفَ يُدْعَى الْوَلِيدُ بَعْدَ قَلِيلٍ*** وَ عَلِيٌّ إِلَى الْجَزَاءِ عِيَاناً

فَعَلِيٌّ يُجْزَى هُنَاكَ جِنَاناً***وَ هُنَاكَ الْوَلِيدُ يُجْزَى هَوَاناً(۲)

**[ترجمه]امالی: امام حسن علیه السّلام در ضمن آن سخنانی که بین حضرت و ولید بن عقبه رد و بدل شد به ولید فرمود: من تو را به خاطر این که به علی علیه السّلام ناسزا می گویی ملامت نمی کنم، زیرا آن حضرت برای اینکه تو شرب خمر کرده بودی هشتاد تازیانه به تو زد، پدرت را در جنگ بدر به امر پیامبر اسلام صلّی اللّه علیه و آله به سختی کشت. خدای علیم در بیشتر از یک آیه از قرآن، علی را مؤمن و تو را فاسق معرفی نموده است! لذا شاعر در باره تو و حضرت علی علیه السّلام گفته است:

خداوند درباره حضرت علی علیه السّلام و ولید آیاتی در قرآن بر ما نازل نموده است.

ولید در منزل کفر وارد شد و علی در منزل ایمان داخل گردید.

کسی که مؤمن بوده و خدا را عبادت کند، مانند شخصی که فاسق و خیانت کار است نخواهد بود.

ولید و علی – علیه السلام – بعد از مدت کوتاهی عینا برای دریافت جزای اعمال خویش دعوت می شوند .

جزای علی – علیه السّلام – بهشت و جزای ولید ذلت و خواری خواهد بود.۱

**[ترجمه]

«۷»

أَقُولُ قَالَ ابْنُ أَبِي الْحَدِيدِ قَالَ أَبُو الْحَسَنِ الْمَدَائِنِيُّ: طَلَبَ زِيَادٌ رَجُلًا مِنْ أَصْحَابِ الْحَسَنِ مِمَّنْ كَانَ فِي كِتَابِ الْأَمَانِ فَكَتَبَ إِلَيْهِ الْحَسَنُ مِنَ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ إِلَى زِيَادٍ أَمَّا بَعْدُ فَقَدْ عَلِمْتَ مَا كُنَّا أَخَذْنَا مِنَ الْأَمَانِ لِأَصْحَابِنَا وَ قَدْ ذَكَرَ لِي فُلَانٌ أَنَّكَ تَعَرَّضْتَ لَهُ فَأُحِبُّ أَنْ لَا تَتَعَرَّضَ لَهُ إِلَّا بِخَيْرٍ وَ السَّلَامُ فَلَمَّا أَتَاهُ الْكِتَابُ وَ ذَلِكَ بَعْدَ أَنِ ادَّعَاهُ مُعَاوِيَةُ غَضِبَ حَيْثُ لَمْ يَنْسُبْهُ إِلَى أَبِي سُفْيَانَ

فَکَتَبَ إِلَیْهِ مِنْ زِیَادِ بْنِ أَبِی سُفْیَانَ إِلَی الْحَسَنِ أَمَّا بَعْدُ فَإِنَّهُ أَتَانِی کِتَابُکَ فِی فَاسِقٍ یُؤْوِیهِ الْفُسَّاقُ مِنْ شِیعَتِکَ وَ شِیعَهِ أَبِیکَ وَ ایْمُ اللَّهِ لَأَطْلُبَنَّهُ بَیْنَ جِلْدِکَ وَ لَحْمِکَ وَ إِنَّ أَحَبَّ النَّاسِ إِلَیَّ لَحْماً أَنَا آکُلُهُ لِلَحْمٍ أَنْتَ مِنْهُ وَ السَّلَامُ فَلَمَّا قَرَأَ الْحَسَنُ الْکِتَابَ بَعَثَ بِهِ إِلَی مُعَاوِیَهَ فَلَمَّا قَرَأَهُ غَضِبَ وَ کَتَبَ مِنْ مُعَاوِیَهَ بْنِ أَبِی سُفْیَانَ إِلَی زِیَادٍ أَمَّا بَعْدُ فَإِنَّ لَکَ رَأْیَیْنِ رَأْیاً مِنْ أَبِی سُفْیَانَ وَ رَأْیاً مِنْ سُمَیَّهَ فَأَمَّا رَأْیُکَ مِنْ أَبِی سُفْیَانَ فَحِلْمٌ وَ حَزْمٌ وَ أَمَّا رَأْیُکَ مِنْ سُمَیَّهَ فَمَا یَکُونُ مِنْ مِثْلِهَا إِنَّ الْحَسَنَ بْنَ عَلِیٍّ کَتَبَ إِلَیَّ أَنَّکَ عَرَضْتَ لِصَاحِبِهِ فَلَا تَعَرَّضْ لَهُ فَإِنِّی

ص: ۹۲

۱- ۱. نسب الاشعار فی التذکره لسبط ابن الجوزی ص ۱۱۵، الی حسان بن ثابت فی لفظ الحدیث فراجع.

۲- ۲. الأمالی المجلس ۷۴ الرقم ۴.

لَمْ أَجْعَلْ لَکَ عَلَیْهِ سَبِیلًا.

**[ترجمه]مؤلف: ابن ابی الحدید از ابو الحسن مدائنی نقل می کند که گفت: زیاد یک نفر از یاران امام حسن علیه السّلام که وی را امان داده بودند احضار کرد. امام حسن علیه السّلام نامه ای بدین مضمون برای زیاد نوشت: از طرف حسن بن علی به زیاد. اما بعد، تو می دانی که ما برای یاران خود امان گرفته ایم. فلان شخص به من گفته است تو مزاحم وی شده ای، من دوست دارم که متعرض او نشوی، و السّلام. نامه امام حسن موقعی به زیاد رسید که معاویه زیاد را پسر ابو سفیان معرفی کرده بود. زیاد از این که چرا امام حسن او را پسر ابو سفیان خطاب ننموده است خشمگین شد. لذا در جواب امام حسن نوشت: از طرف زیاد بن ابو سفیان به حسن. اما بعد، نامه تو راجع به شخص فاسقی که شیعیان فاسق تو و پدرت او را پناه داده اند به من رسید، به خدا قسم که من وی را از میان پوست و گوشت تو مطالبه خواهم کرد. گوشت محبوب ترین مردم را که گوشت تو از آن خواهد بود می خورم، و السّلام.

هنگامی که امام حسن علیه السّلام نامه زیاد را خواند آن را برای معاویه فرستاد. وقتی معاویه آن نامه را خواند خشمناک شد و برای زیاد نوشت: از طرف معاویه ابن ابو سفیان به زیاد. تو دارای دو رأی هستی، یک رأی از ابو سفیان و یک رأی از سمیه، رأی تو از ابو سفیان قاطعیت و بردباری خواهد بود و رأی تو از سمیه مانند آن نیست. حسن بن علی برای من نوشته که تو مزاحم یکی از یاوران وی شده ای، تو حق نداری متعرض او شوی، زیرا من اجازه تسلط بر او را به تو نداده ام.

**[ترجمه]

«۸»

ج، [الإحتجاج] مُفَاخَرَهُ الْحَسَنِ بْنِ عَلِیٍّ علیهما السلام عَلَی مُعَاوِیَهَ وَ مَرْوَانَ بْنِ الْحَکَمِ وَ الْمُغِیرَهِ بْنِ شُعْبَهَ وَ الْوَلِیدِ بْنِ عُقْبَهَ وَ عُتْبَهَ بْنِ أَبِی سُفْیَانَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ أَجْمَعِینَ قِیلَ: وَفَدَ الْحَسَنُ بْنُ عَلِیٍّ علیهما السلام عَلَی مُعَاوِیَهَ فَحَضَرَ مَجْلِسَهُ وَ إِذَا عِنْدَهُ هَؤُلَاءِ الْقَوْمُ فَفَخَرَ کُلُّ رَجُلٍ مِنْهُمْ عَلَی بَنِی هَاشِمٍ فَوَضَعُوا مِنْهُمْ وَ ذَکَرُوا أَشْیَاءَ سَاءَتِ الْحَسَنَ علیه السلام وَ بَلَغَتْ مِنْهُ فَقَالَ الْحَسَنُ بْنُ عَلِیٍّ علیهما السلام أَنَا شُعْبَهٌ مِنْ خَیْرِ الشُّعَبِ آبَائِی أَکْرَمُ الْعَرَبِ لَنَا الْفَخْرُ وَ النَّسَبُ وَ السَّمَاحَهُ عِنْدَ الْحَسَبِ مِنْ خَیْرِ شَجَرَهٍ أَنْبَتَتْ فُرُوعاً نَامِیَهً وَ أَثْمَاراً زَاکِیَهً وَ أَبْدَاناً قَائِمَهً فِیهَا أَصْلُ الْإِسْلَامِ وَ عِلْمُ النُّبُوَّهِ فَعَلَوْنَا حِینَ شَمَخَ بِنَا الْفَخْرُ وَ اسْتَطَلْنَا حِینَ امْتَنَعَ مِنَّا الْعِزُّ بُحُورٌ زَاخِرَهٌ لَا تُنْزَفُ وَ جِبَالٌ شَامِخَهٌ لَا تُقْهَرُ فَقَالَ مَرْوَانُ مَدَحْتَ نَفْسَکَ وَ شَمَخْتَ بِأَنْفِکَ هَیْهَاتَ یَا حَسَنُ نَحْنُ وَ اللَّهِ الْمُلُوکُ السَّادَهُ وَ الْأَعِزَّهُ الْقَادَهُ- لَا نَنْحَجِزُ(۱) فَلَیْسَ لَکَ مِثْلُ عِزِّنَا وَ لَا فَخْرٌ کَفَخْرِنَا ثُمَّ أَنْشَأَ یَقُولُ:

شَفَیْنَا أَنْفُساً طَابَتْ وَقُوراً**فَنَالَتْ عِزَّهَا فِیمَنْ یَلِینَا

وَ أُبْنَا بِالْغَنِیمَهِ حَیْثُ أُبْنَا**وَ أُبْنَا بِالْمُلُوکِ مُقَرَّنِینَا(۲)

ثُمَّ تَکَلَّمَ الْمُغِیرَهُ بْنُ شُعْبَهَ فَقَالَ نَصَحْتُ لِأَبِیکَ فَلَمْ یَقْبَلِ النُّصْحَ لَوْ لَا کَرَاهِیَهُ قَطْعِ الْقَرَابَهِ لَکُنْتُ فِی جُمْلَهِ أَهْلِ الشَّامِ فَکَانَ یَعْلَمُ أَبُوکَ أَنِّی أُصْدِرُ الْوُرَّادَ عَنْ مَنَاهِلِهَا بِزَعَارَّهِ قَیْسٍ وَ حِلْمِ ثَقِیفٍ وَ تَجَارِبِهَا لِلْأُمُورِ عَلَی الْقَبَائِلِ.

فَتَكَلَّمَ الْحَسَنُ علیه السلام فَقَالَ يَا مَرْوَانُ أَ جُبْناً وَ خَوَراً وَ ضَعْفاً وَ عَجْزاً أَ تَزْعُمُ أَنِّي مَدَحْتُ نَفْسِي وَ أَنَا ابْنُ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ شَمَخْتُ بِأَنْفِي وَ أَنَا سَيِّدُ شَبَابِ أَهْلِ الْجَنَّهِ

ص: ۹۳

۱- ۱. فی المصدر ص ۱۴۴:« لاـ ننحجن» و معنی الانحجان: الانعطاف و الاعوجاج و لکن الأظهر ما اختاره المصنّف- رضوان اللّه علیه- حیث یجی ء فی کلامه علیه السلام ردا علی مروان:« و انحجزت مذعورا».

۲- ۲. قوله:« ابنا» من الإیاب.

وَ إِنَّمَا يَبْذَخُ وَ يَتَكَبَّرُ وَيْلَكَ مَنْ يُرِيدُ رَفْعَ نَفْسِهِ وَ يَتَبَجَّحُ مَنْ يُرِيدُ الِاسْتِطَالَهَ فَأَمَّا نَحْنُ فَأَهْلُ بَيْتِ الرَّحْمَهِ وَ مَعْدِنُ الْكَرَامَهِ وَ مَوْضِعُ الْخِيَرَهِ وَ كَنْزُ الْإِيمَانِ وَ رُمْحُ الْإِسْلَامِ وَ سَيْفُ الدِّينِ أَ لَا تَصْمُتُ ثَكِلَتْكَ أُمُّكَ قَبْلَ أَنْ أَرْمِيَكَ بِالْهَوَائِلِ وَ أَسِمَكَ بِمِيسَمٍ تَسْتَغْنِي بِهِ عَنِ اسْمِكَ.

فَأَمَّا إِيَابُكَ بِالنِّهَابِ وَ الْمُلُوكِ أَ فِي الْيَوْمِ الَّذِي وُلِّيتَ فِيهِ مَهْزُوماً وَ انْحَجَرْتَ مَذْعُوراً فَكَانَتْ غَنِيمَتُكَ هَزِيمَتَكَ وَ غَدْرُكَ بِطَلْحَهَ حِينَ غَدَرْتَ بِهِ فَقَتَلْتَهُ قُبْحاً لَكَ (۱) مَا أَغْلَظَ جِلْدَهَ وَجْهِكَ (۲) فَنَكَسَ مَرْوَانُ رَأْسَهُ وَ بَقِيَ الْمُغِيرَهُ مَبْهُوتاً فَالْتَفَتَ إِلَيْهِ الْحَسَنُ عليه السلام فَقَالَ يَا أَعْوَرَ ثَقِيفٍ مَا أَنْتَ مِنْ قُرَيْشٍ فَأُفَاخِرَكَ أَ جَهِلْتَنِي يَا وَيْحَكَ وَ أَنَا ابْنُ خِيَرَهِ الْإِمَاءِ وَ سَيِّدَهِ النِّسَاءِ غَذَّانَا رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وآله بِعِلْمِ اللَّهِ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى فَعَلَّمَنَا تَأْوِيلَ الْقُرْآنِ وَ مُشْكِلَاتِ الْأَحْكَامِ لَنَا الْعِزَّهُ الْغَلْبَاءُ وَ الْكَلِمَهُ الْعُلْيَاءُ وَ الْفَخْرُ وَ السَّنَاءُ وَ أَنْتَ مِنْ قَوْمٍ لَمْ يَثْبُتْ لَهُمْ فِي الْجَاهِلِيَّهِ نَسَبٌ وَ لَا لَهُمْ فِي الْإِسْلَامِ نَصِيبٌ عَبْدٌ آبِقٌ مَا لَهُ وَ الِافْتِخَارَ عِنْدَ مُصَادَمَهِ اللُّيُوثِ وَ مُجَاحَشَهِ الْأَقْرَانِ نَحْنُ السَّادَهُ وَ نَحْنُ الْمَذَاوِيدُ الْقَادَهُ نَحْمِي الذِّمَارَ وَ نَنْفِي عَنْ سَاحَتِنَا الْعَارَ وَ أَنَا ابْنُ نَجِيبَاتِ الْأَبْكَارِ ثُمَّ أَشَرْتَ زَعَمْتَ بِخَيْرِ وَصِيِّ خَيْرِ الْأَنْبِيَاءِ كَانَ هُوَ بِعَجْزِكَ أَبْصَرَ وَ بِخَوَرِكَ أَعْلَمَ وَ كُنْتَ لِلرَّدِّ عَلَيْكَ مِنْهُ أَهْلًا لِوَغْرِكَ فِي صَدْرِكَ وَ بُدُوِّ الْغَدْرِ فِي عَيْنِكَ هَيْهَاتَ لَمْ يَكُنْ لِيَتَّخِذَ الْمُضِلِّينَ عَضُداً(۳) وَ زَعَمْتَ لَوْ أَنَّكَ كُنْتَ بِصِفِّينَ بِزَعَارَّهِ قَيْسٍ وَ حِلْمِ ثَقِيفٍ

۱- ۱. قال ابن الأثير فی أسد الغابه: و كان سبب قتل طلحه أن مروان بن الحكم رماه بسهم فی ركبته- حين هو واقف فی المعركه- فجعلوا إذا أمسكوا فم الجرح انتفخت رجله و إذا تركوه جرى الدم فقال: دعوه فانما هو سهم أرسله اللّه فمات منه، و قال مروان: لا اطلب بثأری بعد اليوم و التفت إلى أبان بن عثمان فقال: قد كفيت بعض قتله أبيك.

۲- ۲. كنايه عن قله الحياء.

۳- ۳. لما قتل عثمان و بايع الناس عليا دخل المغيره بن شعبه فقال: يا أمير المؤمنين ان لك عندی نصيحه، قال: و ما هی؟ قال: ان أردت أن يستقيم لك الامر فاستعمل طلحه. ابن عبيد اللّه على الكوفه و الزبير بن العوام على البصره و ابعث معاويه بعده على الشام حتّى تلزمه طاعتك، فإذا استقر لك الخلافه فأدركها كيف شئت برأيك، فلم يقبل عنه ذلك و قال ان أقررت معاويه على ما فی يده، كنت متخذ المضلين عضدا. راجع الاستيعاب بذيل الإصابه ج ۳ ص ۳۷۱.

فِی مَا ذَا ثَکِلَتْکَ أُمُّکَ أَ بِعَجْزٍ عِنْدَ الْمَقَامَاتِ وَ فِرَارِکَ عِنْدَ الْمُجَاحَشَاتِ أَمَا وَ اللَّهِ لَوِ الْتَفَّتْ عَلَیْکَ مِنْ أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ الْأَشَاجِعُ لَعَلِمْتَ أَنَّهُ لَا یَمْنَعُهُ مِنْکَ الْمَوَانِعُ وَ لَقَامَتْ عَلَیْکَ الْمُرِنَّاتُ الْهَوَالِعُ وَ أَمَّا زَعَارَّةُ قَیْسٍ فَمَا أَنْتَ وَ قَیْساً إِنَّمَا أَنْتَ عَبْدٌ آبِقٌ فَتُسَمَّی ثَقِیفاً(۱) فَاحْتَلْ لِنَفْسِکَ مِنْ غَیْرِهَا فَلَسْتَ مِنْ رِجَالِهَا أَنْتَ بِمُعَالَجِهِ الشُّرُکِ (۲) وَ مَوَالِجِ الزَّرَائِبِ أَعْرَفُ مِنْکَ بِالْحُرُوبِ فَأَیُّ الْحِلْمِ عِنْدَ الْعَبِیدِ الْقُیُونِ ثُمَّ تَمَنَّیْتَ لِقَاءَ أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام فَذَاکَ مَنْ قَدْ عَرَفْتَ أَسَدٌ بَاسِلٌ وَ سَمٌّ قَاتِلٌ- لَا تُقَاوِمُهُ الْأَبَالِسَهُ عِنْدَ الطَّعْنِ وَ الْمُخَالَسَهِ فَکَیْفَ تَرُومُهُ الضِّبْعَانُ وَ تَنَاوَلُهُ الْجِعْلَانُ بِمِشْیَتِهَا الْقَهْقَرَی وَ أَمَّا وَصْلَتُکَ فَمَنْکُولَهٌ(۳) وَ قَرَابَتُکَ فَمَجْهُولَهٌ وَ مَا رَحِمُکَ مِنْهُ إِلَّا کَبَنَاتِ الْمَاءِ مِنْ خَشَفَانِ الظِّبَا بَلْ أَنْتَ أَبْعَدُ مِنْهُ نَسَباً فَوَثَبَ الْمُغِیرَهُ وَ الْحَسَنُ علیه السلام یَقُولُ عُذِرْنَا مِنْ بَنِی أُمَیَّهَ أَنْ تَجَاوَرْنَا بَعْدَ مُنَاطَقَهِ الْقُیُونِ وَ مُفَاخَرَهِ الْعَبِیدِ فَقَالَ مُعَاوِیَهُ ارْجِعْ یَا مُغِیرَهُ هَؤُلَاءِ بَنُو عَبْدِ مَنَافٍ- لَا تُقَاوِمُهُمُ الصَّنَادِیدُ وَ لَا تُفَاخِرُهُمُ الْمَذَاوِیدُ ثُمَّ أَقْسَمَ عَلَی الْحَسَنِ علیه السلام بِالسُّکُوتِ فَسَکَتَ.

**[ترجمه]احتجاج: راجع به تفاخر امام حسن علیه السّلام و معاویه، مروان بن الحکم، مغیره بن شعبه، ولید بن عقبه و عتبه بن ابی سفیان گفته شده است: روزی امام حسن در مجلس معاویه وارد شد، در آن مجلس این افراد حضور داشتند، هر یک از آن گروه بر بنی هاشم فخر فروخته و بنی هاشم را در انظار کوچک کردند و سخنانی درباره ایشان گفتند که برای امام حسن علیه السّلام ناگوار بود. امام علیه السّلام فرمود: من شخصیتی از بهترین شخصیت ها هستم، پدرانم گرامی ترین عرب هستند، ما دارای نسب پر افتخاری هستیم، ما دارای حسب با شخصیتی هستیم، ما از شاخه های درختی هستیم که بهترین شاخه ها را به وجود آورده است و میوه های پاکیزه ای داده، و بدن هایی قیام کننده تربیت نموده. اصل و ریشه اسلام و نبوت در آن درخت است، ما دارای مقام عالی و شامخ و دارای عزت و قدرت هستیم. ما دریاهایی هستیم که خشک نمی شوند و کوه هایی برافراشته که مقهور نخواهیم شد.

مروان به آن حضرت گفت: تو خود را ستایش کردی، مقام خود را بالا بردی، ای حسن! هیهات! به خدا قسم ما پادشاهانی والا مقام هستیم. افرادی مقتدر و راهنما که ممنوع و خانه نشین نخواهیم شد، تو نظیر عزت و قدرت ما را نداری، تو مقام و فخر ما را نخواهی داشت. آنگاه این شعر را سرود:

ما افرادی را که از لحاظ وقار پاکیزه بودند شفا دادیم. عزت و قدرت آنان به اشخاصی که به ما ملحق شوند خواهد رسید.

ماییم که غنیمت را گرفتیم و رد کردیم به جایی که باید رد کنیم، ماییم که دست پادشاهان را بستیم.

سپس مغیره بن شعبه شروع به سخن کرد و گفت: من پدر تو را نصیحت کردم ولی نپذیرفت، اگر من قطع رحم را مکروه نمی دانستم، از اهالی شام می شدم. پدر تو می دانست که من به وسیله درشت خویی قبیله قیس و درایت طایفه ثقیف و تجربه هایی که در امور قبایل داشتند، می توانم شتران تشنه را از سر آب تشنه بازگردانم.

امام حسن علیه السّلام به سخن آمد و فرمود: ای مروان! آیا تو گمان می کنی من این سخنان را به خاطر ترس و ضعف و عجز گفتم؟ آیا تو می پنداری من خود را ستایش کردم، در صورتی که پسر رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله و سلّم هستم، یا خواستم مقام خود را بالا ببرم، در صورتی که من بزرگ جوانان اهل بهشت هستم!؟ وای بر تو! کسی تکبر می کند که بخواهد شخصیت پست خود را بالا ببرد، کسی تفاخر می کند که بخواهد مقام خود را رفعت دهد، ولی ما اهل بیت رحمت،

معدن کرم و بخشش، جایگاه خیر، گنجینه ایمان، نیزه اسلام و شمشیر دین هستیم. مادرت به عزایت بنشیند! چرا قبل از اینکه تو را دچار جزع و فزع کرده و نامی به تو بدهم که با آن از اسم خود بی نیاز شوی، سکوت اختیار ننمودی!؟ اما اینکه گفتی: غنیمت آوردی و پادشاهان را مغلوب نمودی. آیا این اعمال را در آن روزی که شکست خورده و ترسان بودی انجام دادی؟ آن روز غنیمت تو شکست تو بود، تو بودی که به طلحه بی وفایی کرده، او را فریب دادی و کشتی؛ - ۱. ابن اثیر در اسد الغابه گفته است: باعث قتل طلحه، مروان بن حکم بود، زیرا وقتی که طلحه در میدان جنگ بود، تیری به زانوی او زد. آن ها زخمش را بستند، پایش ورم کرد و هنگامی که او را رها کردند، خونش جاری شد. مروان گفت: او را رها کنید، این تیری است که خداوند فرستاده است، در نهایت طلحه در اثر این جراحت مرد و مروان گفت: از امروز به بعد خونخواهی نخواهم کرد و بعد نزد ابان بن عثمان رفت و به او گفت: من یکی از قاتلان پدرت را کشتم و تو را از انجام این کار بی نیاز کردم. -

قباحت دارد! چقدر بی حیا هستی! مروان که جوابی نداشت سر خود را به زیر انداخت و مغیره همچنان مبهوت و متحیر بود.

آنگاه امام حسن متوجه او شد و فرمود: ای یک چشم ثقیف؛ تو از قبیله قریش نیستی که من با تو مفاخره کنم. وای بر تو! آیا مرا نمی شناسی! در حالی که من پسر بهترین و بزرگ ترین زنان هستم! پیامبر خدا صلّی اللّه علیه و آله از علم خدا به ما تعلیم داد. آن بزرگوار علم تأویل قرآن و مشکلات احکام را به ما آموخت. عزت، قدرت و فرمان روایی، فخر و بزرگواری مال ماست. تو از آن گروهی هستی که نه در زمان جاهلیت حسب و نسبی برای آنان ثابت شد و نه از اسلام نصیبی داشتند. غلام فراری را در هنگام زد و خورد شیران ژیان و مبارزه اقران، با تفاخر چه کار!؟ ماییم که بزرگواریم، ماییم که حمایت کننده و پیشواییم. ماییم که حامی حیثیت و انسانیت هستیم، ماییم که ننگ و عار را از دامن خویش دور می کنیم، منم که پسر زنان نجیب و باکره هستم.

تو نسبت به بهترین وصی بهترین پیامبران بدگمان هستی و می خواستی او را نصیحت کنی، وی به عاجز بودن تو بیناتر و به ضعف تو داناتر بود. تو به خاطر کینه و حسادتی که در سینه و نیرنگ آشکاری که در چشم داری، بایستی دست رد به سینه خود بزنی. هیهات! علی این گونه نبود که افراد گمراه را تقویت کند - ۲. هنگامی که عثمان کشته شد و مردم با علی علیه السلام بیعت کردند، مغیره بن شعبه نزد امام آمد و گفت: ای امیر مؤمنان! من نصیحتی برای تو دارم، فرمود: آن چیست؟ گفت: اگر می خواهی کارها به خوبی پیش برود، طلحه ابن عبید الله را برای امارت کوفه و زبیر بن عوام را برای امارت بصره به کار بگیر و بعد معاویه را به شام بفرست تا مطیع تو باشد، و زمانی که خلافت تو ثبات یافت، آن را هر گونه می خواهی اداره کن. امام پیشنهاد وی را نپذیرفت و فرمود: اگر معاویه را در آن چه در دست اوست باقی بگذارم، در واقع گمراهان را تقویت کرده ام. مراجعه کنید به استیعاب، ذیل اصابه ۳: ۳۷۱ - . تو گمان می کنی اگر در جنگ صفین بودی، با درشت خویی قبیله قیس و سرسختی طایفه ثقیف چکار می توانستی بکنی؟ مادرت به عزایت بنشیند! آیا با عجز و ناتوانی که در زمان جنگ داشتی؟ یا با فراری که در هنگام مبارزات می کردی؟ به خدا قسم اگر پنجه های پر قدرت حضرت علی علیه السّلام تو را می گرفت می فهمیدی که هیچ قدرتی نمی توانست مانع آن حضرت شود و زنان گریه کننده سخت بر تو گریان می شدند.

اما درشت خویی قبیله قیس! تو را با قبیله قیس چه کار؟ جز این نیست که تو غلامی هستی که ثقیف نامیده شده و خود را به

طایفه ثقیف ملحق نموده ای، برای اینکه شخصیتی به دست آوری. فکر دیگری بکن، زیرا تو از مردان ثقیف نیستی. تو برای دام نهادن جهت شکار و تدبیر طویله گوسفندان لایق تری از اینکه بخواهی جنگجو باشی. غلامان چه عقل و درایتی دارند؟

تو آرزوی روبرو شدن با امیر المؤمنین علی علیه السّلام را داری؟ علی همان است که شناختی، علی شیری شجاع و زهری کشنده بود که جز شخص شجاع، احدی در هنگام نیزه زدن و مبارزه تاب مقاومت در برابر او را نداشت. پس چگونه کفتار پتیاره می تواند قصد او کند و چطور سرگین غلطانی که به قهقرا بر می گردد می تواند به او دست یابد. اما نسبت تو با شخصیت های بزرگ شناخته نشده و قرابت تو با آنان نامعلوم است. قرابت تو با ایشان نظیر قرابت حیوانات دریایی است با آهوان صحرایی، بلکه تو از لحاظ حسب و نسب با آنان، از قرابت این دو دسته حیوان دورتر هستی.

پس از این گفتگوها مغیره از جا پرید، در حالی که امام حسن علیه السّلام می فرمود: اگر با وجود بی لیاقتی بنی امیه با آن ها سخن گفتیم معذوریم، چرا که ما پیش از آن ها با غلامان هم کلام شدیم. معاویه به مغیره گفت: برگرد! زیرا گردن کشان نمی توانند در برابر فرزندان عبد المطلب مقاومت کنند و افراد بزرگ منش قادر نیستند با ایشان مفاخره نمایند. آنگاه معاویه امام حسن را قسم داد که سکوت کند و امام سکوت کرد - ۱. احتجاج: ۱۴۴ - .

**[ترجمه]

ایضاح

قال الجوهری زخر الوادی إذا امتد جدا و ارتفع یقال بحر زاخر و قال نزفت ماء البئر نزفا أی نزحته کله یتعدی و لا یتعدی و قال:

ص: ۹۵

۱- ۱. فی المصدر:« عبد آبق فثقف» و کلاهما بمعنی.

۲- ۲. اما بضمتین جمع الشراک: و هو سیر النعل علی ظهر القدم، أو بفتحتین: و هو حبائل الصید.

۳- ۳. فی المصدر ص ۱۴۴:« و أمّا وصلتک فمنکوره».

الجبال الشوامخ هى الشواهق و شمخ الرجل بأنفه تكبر انتهى.

و الانحجاز الامتناع و الإصدار الإرجاع و المنهل عين ماء ترده الإبل فى المراعى قوله عليه السلام أ جبنا أى أ تزعم أنى أقول هذا جبنا و الخور بالتحريك الضعف و البذخ الكبر و قد بذخ بالكسر و تبذخ أى تكبر و علا و البجح بتقديم الجيم على الحاء الفرح و بجحته أنا تبجيحا فتبجح أى أفرحته ففرح و الهوائل المفزعات و الإياب الرجوع و النهب الغنيمه و الجمع النهاب بالكسر إشاره إلى قوله و أبنا بالغنيمه.

و المجاحشه المدافعه و الذائد الحامى الدافع و المذواد مبالغه فيه و قال الجوهرى فلان حامى الذمار أى إذا ذمر و غضب حمى و فلان أمنع ذمارا من فلان و يقال الذمار ما وراء الرجل مما يحق عليه أن يحميه لأنهم قالوا حامى الذمار كما قالوا حامى الحقيقه انتهى.

و الوغر بالفتح و بالتحريك الضغن و الحقد و بدو الغدر ظهوره و الأشاجع أصول الأصابع التى تتصل بعصب ظاهر الكف و التفاف الأشاجع كنايه عن التمكن و الاقتدار منه و المرنات البواكى الصائحات عند المصيبه و الهلع أفحش الجزع و الزرائب جمع الزريبه و هى الطنفسه و حظيره الغنم و كلاهما مناسبان و فى بعض النسخ الزرانب و هو جمع الزرنب فرج المرأه.

و القيون جمع القين بمعنى العبد أو الحداد و الصانع و أكثر ما يجمع بالمعنى الأول على قيان لكنه أنسب بالمقام و البساله الشجاعه و قد بسل فهو باسل أى بطل و بنات الماء الحيوانات المتولده فيه أو طيوره و قال المطرزى و بنات الماء من الطير استعاره قوله عليه السلام عذرنا على بناء المفعول أى صرنا معذورين إن آذيناهم و كافيناهم بعد المجاوره لما فعلوا بنا من مناطقه القيون قال الجزرى فيه من يعذرنى من رجل قد بلغنى عنه كذا و كذا أى من يقوم بعذرى إن كافأته على سوء صنيعه فلا يلومنى و يحتمل أن يكون تحاورنا بالحاء المهمله من المحاوره أى إن تكلمنا مع بنى أميه مع عدم قابليتهم لذلك فنحن معذورون بعد

محاوره القیون.

**[ترجمه]جوهری گفته است: «زخر الوادی» یعنی امتداد و ارتفاع یافت، گفته می شود: «بحر زاخر» یعنی دریای مرتفع. «نزفت ماءالبئر نزفا» آب چاه را استخراج کردم یعنی کل آن را تمام کردم، که گاه نزفت مفعول می گیرد و گاه نمی گیرد. گفته می شود: «الجبال الشوامخ» مترادف شواهق است به معنای مرتفع. شمخ الرحل بأنفه یعنی تکبر ورزید.

«انحجاز» یعنی امتناع. «الإصدار»: ارجاع. «المنهل» چشمه آبی که شترها در چراگاه وارد آن می شوند. گفته امام علیه السّلام: «أجبناً» آیا گمان می کنی که این حرف را از سر ترس می زنم. «الخور» یعنی ضعف و «البذخ» یعنی کبر، قد بذخ با کسره و تبذّخ یعنی تکبر ورزید و خود را بالا برد. «البجح» به تقدیم جیم بر حاء یعنی شادی و بجّحته أنا تبجیحاً فتبجّح یعنی او را خوشحال کردم پس شاد شد. «الهوائل» پناهگاه ها. «الإیاب» رجوع و بازگشت است. «النهب» غنیمت و جمع نهاب با کسره است، که اشاره دارد به گفته او «و ابنا بالغنیمه».

«المجاحشه» دفاع متقابل از یکدیگر. الذائد الحامی الدافع، مذواد اسم مبالغه آن است و جوهری گفته است: فلان حامی الذّمار یعنی فلانی از حریم و آبرو حمایت می کند، فلان أمنع ذمارا من فلان، یعنی فلانی حمایت از فلانی را منع کرد. گفته می شود: الذمار ماوراء الرجل، یعنی آنچه شایسته است از آن حمایت شود، زیرا آن ها گفتند (حامی الذّمار) حمایت کننده از حریم و آبرو، همچنان که گفتند (حامی الحقیقه) حامی حقیقت.

«الوغر» با فتحه یعنی کینه و دشمنی بسیار و «بدو الغدر» آشکار کردن آن است. «الأشاجع» ریشه انگشتان است، قسمتی که به عصب کف دست متصل می شود و التفاف الأشاجع: کنایه از توانایی و اقتدار است. «المرنّات البواکی» زنانی که هنگام مصیبت فریاد می زنند؛ و «الهلع» ترس بسیار شدید است؛ و «الزرائب» جمع زریبه است به معنای مصیبت. و (هی الطنفسه و حظیره الغنم) او در جایگاه گوسفندان است و هر دو کلمه با هم مناسبت دارند. در برخی نسخه ها آمده است (الزرانب) که جمع زرنب و به معنای فرج زن می باشد.

«القیون» جمع القین به معنای عبد، یا آهنگر یا سازنده است ولی اکثراً اگر به معنای اولی (عبد) باشد، جمع آن به صورت قیان است که این معنا مناسبت بیشتری با فضای متن دارد. «البساله» شجاعت است و (قد بسل فهو باسل) یعنی او قهرمان است. «بنات الماء» حیواناتی هستند که در آب متولد می شوند و یا پرندگان دریایی. مطرزی گفته است: بنات الماء من الطیر استعاره است، عبارت «عذرنا» مجهول و به معنای آن است که ما معذوریم اگر بعد هم کلام شدن با غلامان، آن ها را آزار دادیم و به خاطر آن چه بر سر ما آوردند، آن ها را مجازات کردیم. جزری در مورد این عبارت گفته است: «من یعذرنی من رجل قد بلغنی عنه کذا و کذا» یعنی چه کسی عذر مرا می پذیرد و مرا سرزنش نمی کند، اگر این فرد را به خاطر اعمال ناشایستش مجازات کنم. احتمال دارد این کلمه (تحاورنا) باشد با حاء از مصدر محاوره به این معنا که؛ اگر با وجود بی لیاقتی بنی امیه با آن ها سخن گفتیم معذوریم چرا که ما پیش از آن ها با غلامان هم کلام شدیم.

**[ترجمه]

ج، [الإحتجاج] رَوَى سُلَيْمُ بْنُ قَيْسٍ قَالَ سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ جَعْفَرِ بْنِ أَبِی طَالِبٍ علیه السلام قَالَ: قَالَ لِی مُعَاوِیَهُ مَا أَشَدَّ تَعْظِیمَکَ لِلْحَسَنِ وَ الْحُسَیْنِ مَا هُمَا بِخَیْرٍ مِنْکَ وَ لَا أَبُوهُمَا بِخَیْرٍ مِنْ أَبِیکَ لَوْ لَا أَنَّ فَاطِمَهَ بِنْتُ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَقُلْتُ مَا أُمُّکَ أَسْمَاءُ بِنْتُ عُمَیْسٍ بِدُونِهَا قَالَ فَغَضِبْتُ مِنْ مَقَالَتِهِ وَ أَخَذَنِی مَا لَا أَمْلِکُ فَقُلْتُ إِنَّکَ لَقَلِیلُ الْمَعْرِفَهِ بِهِمَا وَ بِأَبِیهِمَا وَ أُمِّهِمَا بَلَی وَ اللَّهِ هُمَا خَیْرٌ مِنِّی وَ أَبُوهُمَا خَیْرٌ مِنْ أَبِی وَ أُمُّهُمَا خَیْرٌ مِنْ أُمِّی وَ لَقَدْ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه وآله یَقُولُ فِیهِمَا وَ فِی أَبِیهِمَا وَ أَنَا غُلَامٌ فَحَفِظْتُهُ مِنْهُ وَ وَعَیْتُهُ.

فَقَالَ مُعَاوِیَهُ وَ لَیْسَ فِی الْمَجْلِسِ غَیْرُ الْحَسَنِ وَ الْحُسَیْنِ علیهما السلام وَ ابْنِ جَعْفَرٍ رَحِمَهُ اللَّهُ وَ ابْنِ عَبَّاسٍ وَ أَخِیهِ الْفَضْلِ هَاتِ مَا سَمِعْتَ فَوَ اللَّهِ مَا أَنْتَ بِکَذَّابٍ فَقَالَ إِنَّهُ أَعْظَمُ مِمَّا فِی نَفْسِکَ قَالَ وَ إِنْ کَانَ أَعْظَمَ مِنْ أُحُدٍ وَ حَرَی فَإِنَّهُ مَا لَمْ یَکُنْ أَحَدٌ مِنْ أَهْلِ الشَّامِ لَا أُبَالِی أَمَّا إِذَا قَتَلَ اللَّهُ طَاغِیَتَکُمْ وَ فَرَّقَ جَمْعَکُمْ وَ صَارَ الْأَمْرُ فِی أَهْلِهِ وَ مَعْدِنِهِ فَلَا نُبَالِی مَا قُلْتُمْ وَ لَا یَضُرُّنَا مَا ادَّعَیْتُمْ.

قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه وآله یَقُولُ أَنَا أَوْلَی بِالْمُؤْمِنِینَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ مَنْ کُنْتُ أَوْلَی بِهِ مِنْ نَفْسِهِ فَأَنْتَ یَا أَخِی أَوْلَی بِهِ مِنْ نَفْسِهِ وَ عَلِیٌّ بَیْنَ یَدَیْهِ علیه السلام فِی الْبَیْتِ وَ الْحَسَنُ وَ الْحُسَیْنُ وَ عُمَرُ ابْنُ أُمِّ سَلَمَهَ وَ أُسَامَهُ بْنُ زَیْدٍ(۱) وَ فِی الْبَیْتِ فَاطِمَهُ علیها السلام وَ أُمُّ أَیْمَنَ وَ أَبُو ذَرٍّ وَ الْمِقْدَادُ وَ الزُّبَیْرُ بْنُ الْعَوَّامِ وَ ضَرَبَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه وآله عَلَی عَضُدِهِ وَ أَعَادَ مَا قَالَ فِیهِ ثَلَاثاً ثُمَّ نَصَّ بِالْإِمَامَهِ عَلَی الْأَئِمَّهِ تَمَامَ الِاثْنَیْ عَشَرَ علیهم السلام ثُمَّ قَالَ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَیْهِ وَ لِأُمَّتِی اثْنَا عَشَرَ إِمَامَ ضَلَالَهٍ کُلُّهُمْ ضَالٌّ مُضِلٌّ عَشَرَهٌ مِنْ بَنِی أُمَیَّهَ وَ رَجُلَانِ مِنْ قُرَیْشٍ وِزْرُ جَمِیعِ الِاثْنَیْ عَشَرَ وَ مَا أَضَلُّوا فِی أَعْنَاقِهِمَا ثُمَّ سَمَّاهُمَا رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه وآله وَ سَمَّی الْعَشَرَهَ مَعَهُمَا قَالَ فَسَمِّهِمْ لَنَا قَالَ فُلَانٌ وَ فُلَانٌ وَ فُلَانٌ وَ صَاحِبُ السِّلْسِلَهِ وَ ابْنُهُ مِنْ آلِ

۱- ۱. ما بین العلامتین ساقط عن نسخه کمبانیّ، موجود فی نسخه المصنّف و المصدر ص ۱۴۶.

أَبِی سُفْیَانَ وَ سَبْعَهٌ مِنْ وُلْدِ الْحَکَمِ بْنِ أَبِی الْعَاصِ أَوَّلُهُمْ مَرْوَانُ.

قَالَ مُعَاوِیَهُ لَئِنْ کَانَ مَا قُلْتَ حَقّاً لَقَدْ هَلَکْتُ وَ هَلَکَتِ الثَّلَاثَهُ قَبْلِی وَ جَمِیعُ مَنْ تَوَلَّاهُمْ مِنْ هَذِهِ الْأُمَّهِ وَ لَقَدْ هَلَکَ أَصْحَابُ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مِنَ الْمُهَاجِرِینَ وَ الْأَنْصَارِ وَ التَّابِعِینَ غَیْرَکُمْ أَهْلَ الْبَیْتِ وَ شِیعَتَکُمْ قَالَ ابْنُ جَعْفَرٍ فَإِنَّ الَّذِی قُلْتُ وَ اللَّهِ حَقٌّ سَمِعْتُهُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله.

قَالَ مُعَاوِیَهُ لِلْحَسَنِ وَ الْحُسَیْنِ وَ ابْنِ عَبَّاسٍ مَا یَقُولُ ابْنُ جَعْفَرٍ قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ وَ مُعَاوِیَهُ بِالْمَدِینَهِ أَوَّلَ سَنَهٍ اجْتَمَعَ عَلَیْهِ النَّاسُ بَعْدَ قَتْلِ عَلِیٍّ علیه السلام أَرْسِلْ إِلَی الَّذِینَ سَمَّی فَأَرْسَلَ إِلَی عُمَرَ بْنِ أُمِّ سَلَمَهَ وَ أُسَامَهَ فَشَهِدُوا جَمِیعاً أَنَّ الَّذِی قَالَ ابْنُ جَعْفَرٍ حَقٌّ قَدْ سَمِعُوا مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله کَمَا سَمِعَهُ (۱)

ثُمَّ أَقْبَلَ مُعَاوِیَهُ إِلَی الْحَسَنِ وَ الْحُسَیْنِ وَ ابْنِ عَبَّاسٍ وَ الْفَضْلِ وَ ابْنِ أُمِّ سَلَمَهَ وَ أُسَامَهَ فَقَالَ کُلُّکُمْ عَلَی مَا قَالَ ابْنُ جَعْفَرٍ قَالُوا نَعَمْ قَالَ مُعَاوِیَهُ فَإِنَّکُمْ یَا بَنِی عَبْدِ الْمُطَّلِبِ لَتَدَّعُونَ أَمْراً عَظِیماً وَ تَحْتَجُّونَ بِحُجَّهٍ قَوِیَّهٍ فَإِنْ کَانَتْ حَقّاً فَإِنَّکُمْ لَتَصْبِرُونَ عَلَی أَمْرٍ وَ تَسْتُرُونَهُ وَ النَّاسُ فِی غَفْلَهٍ وَ عَمًی وَ لَئِنْ کَانَ مَا تَقُولُونَ حَقّاً لَقَدْ هَلَکَتِ الْأُمَّهُ وَ رَجَعَتْ عَنْ دِینِهَا وَ کَفَرَتْ بِرَبِّهَا وَ جَحَدَتْ نَبِیَّهَا إِلَّا أَنْتُمْ أَهْلَ الْبَیْتِ وَ مَنْ قَالَ بِقَوْلِکُمْ فَأُولَئِکَ قَلِیلٌ فِی النَّاسِ فَأَقْبَلَ ابْنُ عَبَّاسٍ عَلَی مُعَاوِیَهَ فَقَالَ قَالَ اللَّهُ وَ قَلِیلٌ مِنْ عِبادِیَ الشَّکُورُ(۲) وَ قَالَ وَ قَلِیلٌ ما هُمْ (۳) وَ مَا تَعْجَبُ مِنِّی یَا مُعَاوِیَهُ اعْجَبْ مِنْ بَنِی إِسْرَائِیلَ أَنَّ السَّحَرَهَ قَالُوا لِفِرْعَوْنَ فَاقْضِ ما أَنْتَ قاضٍ (۴) فَآمَنُوا بِمُوسَی وَ صَدَّقُوهُ ثُمَّ سَارَ بِهِمْ وَ مَنِ اتَّبَعَهُمْ مِنْ بَنِی إِسْرَائِیلَ فَأَقْطَعَهُمُ الْبَحْرَ وَ أَرَاهُمُ الْعَجَائِبَ وَ هُمْ مُصَدِّقُونَ بِمُوسَی وَ بِالتَّوْرَاهِ یُقِرُّونَ لَهُ بِدِینِهِ ثُمَّ مَرُّوا بِأَصْنَامٍ تُعْبَدُ فَقَالُوا اجْعَلْ لَنا إِلهاً کَما لَهُمْ آلِهَهٌ قالَ إِنَّکُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ (۵) وَ عَکَفُوا عَلَی الْعِجْلِ جَمِیعاً غَیْرَ هَارُونَ

۱- ۱. إلی هنا تجد الحدیث فی الکافی ج ۱ ص ۵۲۹ مع تغییر ما، بإسناده الی سلیم ابن قیس، فراجع.

۲- ۲. سبأ: ۱۳.

۳- ۳. ص: ۲۴.

۴- ۴. طه: ۷۲.

۵- ۵. الأعراف: ۱۳۸.

فَقَالُوا هذا إِلهُكَمْ وَ إِلهُ مُوسی (١) وَ قَالَ لَهُمْ مُوسَى بَعْدَ ذَلِكَ ادْخُلُوا الْأَرْضَ الْمُقَدَّسَةَ(٢) فَكَانَ مِنْ جَوَابِهِمْ مَا قَصَّ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ عَلَيْهِمْ فَقَالَ مُوسَى عليه السلام رَبِّ إِنِّى لا أَمْلِكُ إِلَّا نَفْسِى وَ أَخِى فَافْرُقْ بَيْنَنا وَ بَيْنَ الْقَوْمِ الْفاسِقِينَ (٣) فَمَا اتِّبَاعُ (۴) هَذِهِ الْأُمَّهِ رِجَالًا سَوَّدُوهُمْ وَ أَطَاعُوهُمْ لَهُمْ سَوَابِقُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ وَ مَنَازِلُ قَرِيبَهٌ مِنْهُ وَ أَصْهَارٌ مُقِرِّينَ بِدِينِ مُحَمَّدٍ وَ بِالْقُرْآنِ حَمَلَهُمُ الْكِبْرُ وَ الْحَسَدُ أَنْ خَالَفُوا إِمَامَهُمْ وَ وَلِيَّهُمْ بِأَعْجَبَ مِنْ قَوْمٍ صَاغُوا مِنْ حُلِيِّهِمْ عِجْلًا ثُمَّ عَكَفُوا عَلَيْهِ يَعْبُدُونَهُ وَ يَسْجُدُونَ لَهُ وَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ وَ اجْتَمَعُوا عَلَى ذَلِكَ كُلُّهُمْ غَيْرَ هَارُونَ وَحْدَهُ وَ قَدْ بَقِيَ مَعَ صَاحِبِنَا الَّذِى هُوَ مِنْ نَبِيِّنَا بِمَنْزِلَهِ هَارُونَ مِنْ مُوسَى مِنْ أَهْلِ بَيْتِهِ نَاسٌ سَلْمَانُ وَ أَبُو ذَرٍّ وَ الْمِقْدَادُ وَ الزُّبَيْرُ ثُمَّ رَجَعَ الزُّبَيْرُ وَ ثَبَتَ هَؤُلَاءِ الثَّلَاثَهُ مَعَ إِمَامِهِمْ حَتَّى لَقُوا اللَّهَ وَ تَتَعَجَّبُ يَا مُعَاوِيَهُ أَنْ سَمَّى اللَّهُ مِنَ الْأَئِمَّهِ وَاحِداً بَعْدَ وَاحِدٍ قَدْ نَصَّ عَلَيْهِمْ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وآله بِغَدِيرِ خُمٍّ وَ فِي غَيْرِ مَوْطِنٍ وَ احْتَجَّ بِهِمْ عَلَيْهِمْ وَ أَمَرَهُمْ بِطَاعَتِهِمْ وَ أَخْبَرَ أَنَّ أَوَّلَهُمْ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ عليه السلام وَلِيُّ كُلِّ مُؤْمِنٍ وَ مُؤْمِنَهٍ مِنْ بَعْدِهِ وَ أَنَّهُ خَلِيفَتُهُ فِيهِمْ وَ وَصِيُّهُ وَ قَدْ بَعَثَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وآله جَيْشاً يَوْمَ مُؤْتَهَ فَقَالَ عَلَيْكُمْ جَعْفَرٌ فَإِنْ هَلَكَ فَزَيْدٌ فَإِنْ هَلَكَ فَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ رَوَاحَهَ فَقُتِلُوا جَمِيعاً أَ فَتَرَاهُ يَتْرُكُ الْأُمَّهَ وَ لَمْ يُبَيِّنْ لَهُمْ مَنِ الْخَلِيفَهُ بَعْدَهُ لِيَخْتَارُوا هُمْ لِأَنْفُسِهِمُ الْخَلِيفَهَ كَانَ رَأْيُهُمْ لِأَنْفُسِهِمْ أَهْدَى لَهُمْ وَ أَرْشَدَ مِنْ رَأْيِهِ وَ اخْتِيَارِهِ وَ مَا رَكِبَ الْقَوْمُ مَا رَكِبُوا إِلَّا بَعْدَ مَا

بَيَّنَهُ وَ مَا تَرَكَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وآله فِي عَمًى وَ لَا شُبْهَهٍ فَأَمَّا مَا قَالَ الرَّهْطُ الْأَرْبَعَهُ الَّذِينَ تَظَاهَرُوا عَلَى عَلِيٍّ عليه السلام وَ كَذَبُوا عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ زَعَمُوا أَنَّهُ قَالَ إِنَّ اللَّهَ لَمْ يَكُنْ لِيَجْمَعَ لَنَا أَهْلَ الْبَيْتِ النُّبُوَّهَ

١- ١. طه: ٨٨.

٢- ٢. المائده: ٢١.

٣- ٣. المائده: ٢٥.

۴- ۴. مبتدأ خبره بعد سطرين« بأعجب» و فى المصدر« فأما اتباع» و هو تصحيف.

وَ الْخِلَافَهَ فَقَدْ شَبَّهُوا عَلَى النَّاسِ بِشَهَادَتِهِمْ وَ كَذِبِهِمْ وَ مَكْرِهِمْ.

قَالَ مُعَاوِیَهُ مَا تَقُولُ یَا حَسَنُ قَالَ یَا مُعَاوِیَهُ قَدْ سَمِعْتُ مَا قُلْتَ وَ مَا قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ الْعَجَبُ مِنْکَ یَا مُعَاوِیَهُ وَ مِنْ قِلَّهِ حَیَائِکَ وَ مِنْ جُرْأَتِکَ عَلَى اللَّهِ حِینَ قُلْتَ قَدْ قَتَلَ اللَّهُ طَاغِیَتَکُمْ وَ رَدَّ الْأَمْرَ إِلَى مَعْدِنِهِ فَأَنْتَ یَا مُعَاوِیَهُ مَعْدِنُ الْخِلَافَهِ دُونَنَا وَیْلٌ لَکَ یَا مُعَاوِیَهُ وَ لِلثَّلَاثَهِ قَبْلَکَ الَّذِینَ أَجْلَسُوکَ هَذَا الْمَجْلِسَ وَ سَنُّوا لَکَ هَذِهِ السُّنَّهَ لَأَقُولَنَّ کَلَاماً مَا أَنْتَ أَهْلُهُ وَ لَکِنِّی أَقُولُ لِتَسْمَعَهُ بَنُو أَبِی هَؤُلَاءِ حَوْلِی.

إِنَّ النَّاسَ قَدِ اجْتَمَعُوا عَلَى أُمُورٍ کَثِیرَهٍ لَیْسَ بَیْنَهُمُ اخْتِلَافٌ فِیهَا وَ لَا تَنَازُعٌ وَ لَا فُرْقَهٌ عَلَى شَهَادَهِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ أَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللَّهِ وَ عَبْدُهُ وَ الصَّلَوَاتِ الْخَمْسِ وَ الزَّکَاهِ الْمَفْرُوضَهِ وَ صَوْمِ شَهْرِ رَمَضَانَ وَ حِجِّ الْبَیْتِ ثُمَّ أَشْیَاءَ کَثِیرَهٍ مِنْ طَاعَهِ اللَّهِ الَّتِی لَا تُحْصَى وَ لَا یَعُدُّهَا إِلَّا اللَّهُ وَ اجْتَمَعُوا عَلَى تَحْرِیمِ الزِّنَا وَ السَّرِقَهِ وَ الْکَذِبِ وَ الْقَطِیعَهِ وَ الْخِیَانَهِ وَ أَشْیَاءَ کَثِیرَهٍ مِنْ مَعَاصِی اللَّهِ لَا تُحْصَى وَ لَا یَعُدُّهَا إِلَّا اللَّهُ وَ اخْتَلَفُوا فِی سُنَنٍ اقْتَتَلُوا فِیهَا وَ صَارُوا فِرَقاً یَلْعَنُ بَعْضُهُمْ بَعْضاً وَ هِیَ الْوَلَایَهُ وَ یَبْرَأُ بَعْضُهُمْ مِنْ بَعْضٍ وَ یَقْتُلُ بَعْضُهُمْ بَعْضاً أَیُّهُمْ (۱)

أَحَقُّ وَ أَوْلَى بِهَا إِلَّا فِرْقَهٌ تَتَّبِعُ کِتَابَ اللَّهِ وَ سُنَّهَ نَبِیِّهِ صلى الله علیه و آله فَمَنْ أَخَذَ بِمَا عَلَیْهِ أَهْلُ الْقِبْلَهِ الَّذِی لَیْسَ فِیهِ اخْتِلَافٌ وَ رَدَّ عِلْمَ مَا اخْتَلَفُوا فِیهِ إِلَى اللَّهِ سَلِمَ وَ نَجَا بِهِ مِنَ النَّارِ وَ دَخَلَ الْجَنَّهَ وَ مَنْ وَفَّقَهُ اللَّهُ وَ مَنَّ عَلَیْهِ وَ احْتَجَّ عَلَیْهِ بِأَنْ نَوَّرَ قَلْبَهُ بِمَعْرِفَهِ وُلَاهِ الْأَمْرِ مِنْ أَئِمَّتِهِمْ وَ مَعْدِنِ الْعِلْمِ أَیْنَ هُوَ فَهُوَ عِنْدَ اللَّهِ سَعِیدٌ وَ لِلَّهِ وَلِیٌّ وَ قَدْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله علیه وآله رَحِمَ اللَّهُ امْرَأً عَلِمَ حَقّاً فَقَالَ فَغَنِمَ أَوْ سَکَتَ فَسَلِمَ.

نَحْنُ نَقُولُ أَهْلَ الْبَیْتِ إِنَّ الْأَئِمَّهَ مِنَّا وَ إِنَّ الْخِلَافَهَ لَا تَصْلُحُ إِلَّا فِینَا وَ إِنَّ اللَّهَ جَعَلَنَا أَهْلَهَا فِی کِتَابِهِ وَ سُنَّهِ نَبِیِّهِ صلى الله علیه و آله وَ إِنَّ الْعِلْمَ فِینَا وَ نَحْنُ أَهْلُهُ وَ هُوَ عِنْدَنَا مَجْمُوعٌ کُلُّهُ بِحَذَافِیرِهِ وَ إِنَّهُ لَا یَحْدُثُ شَیْ ءٌ إِلَى یَوْمِ الْقِیَامَهِ حَتَّى أَرْشُ الْخَدْشِ إِلَّا وَ هُوَ عِنْدَنَا مَکْتُوبٌ بِإِمْلَاءِ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله علیه و آله وَ خَطِّ عَلِیٍّ علیه السلام بِیَدِهِ وَ زَعَمَ قَوْمٌ أَنَّهُمْ أَوْلَى بِذَلِکَ مِنَّا حَتَّى أَنْتَ یَا ابْنَ هِنْدٍ تَدَّعِی ذَلِکَ وَ تَزْعُمُ

۱- ۱. أنهم خ.

أَنَّ عُمَرَ أَرْسَلَ إِلَى أَبِی أَنِّی أُرِیدُ أَنْ أَکْتُبَ الْقُرْآنَ فِی مُصْحَفٍ فَابْعَثْ إِلَیَّ بِمَا کَتَبْتَ مِنَ الْقُرْآنِ فَأَتَاهُ فَقَالَ تَضْرِبُ وَ اللَّهِ عُنُقِی قَبْلَ أَنْ یَصِلَ إِلَیْکَ قَالَ وَ لِمَ قَالَ لِأَنَّ اللَّهَ تَعَالَی قَالَ وَ الرَّاسِخُونَ فِی الْعِلْمِ (۱) قَالَ إِیَّایَ عَنَی وَ لَمْ یَعْنِکَ وَ لَا أَصْحَابَکَ فَغَضِبَ عُمَرُ ثُمَّ قَالَ إِنَّ ابْنَ أَبِی طَالِبٍ یَحْسَبُ أَنَّ أَحَداً لَیْسَ عِنْدَهُ عِلْمٌ غَیْرَهُ مَنْ کَانَ یَقْرَأُ مِنَ الْقُرْآنِ شَیْئاً فَلْیَأْتِنِی فَإِذَا جَاءَ رَجُلٌ فَقَرَأَ شَیْئاً مَعَهُ فِیهِ آخَرُ(۲)

کَتَبَهُ وَ إِلَّا لَمْ یَکْتُبْهُ ثُمَّ قَالُوا قَدْ ضَاعَ مِنْهُ قُرْآنٌ کَثِیرٌ بَلْ کَذَبُوا وَ اللَّهِ بَلْ هُوَ مَجْمُوعٌ مَحْفُوظٌ عِنْدَ أَهْلِهِ ثُمَّ أَمَرَ عُمَرُ

قُضَاتَهُ وَ وُلَاتَهُ أَجْهِدُوا آرَاءَکُمْ وَ اقْضُوا بِمَا تَرَوْنَ أَنَّهُ الْحَقُّ فَلَا یَزَالُ هُوَ وَ بَعْضُ وُلَاتِهِ قَدْ وَقَعُوا فِی عَظِیمَةٍ فَیُخْرِجُهُمْ مِنْهَا أَبِی لِیَحْتَجَّ عَلَیْهِمْ بِهَا فَتَجْتَمِعُ الْقُضَاةُ عِنْدَ خَلِیفَتِهِمْ وَ قَدْ حَکَمُوا فِی شَیْ ءٍ وَاحِدٍ بِقَضَایَا مُخْتَلِفَةٍ فَأَجَازَهَا لَهُمْ لِأَنَّ اللَّهَ لَمْ یُؤْتِهِ الْحِکْمَةَ وَ فَصْلَ الْخِطَابِ وَ زَعَمَ کُلُّ صِنْفٍ مِنْ مُخَالِفِینَا مِنْ أَهْلِ هَذِهِ الْقِبْلَةِ أَنَّ مَعْدِنَ الْخِلَافَةِ وَ الْعِلْمِ دُونَنَا فَنَسْتَعِینُ بِاللَّهِ عَلَی مَنْ ظَلَمَنَا وَ جَحَدَنَا حَقَّنَا وَ رَکِبَ رِقَابَنَا وَ سَنَّ لِلنَّاسِ عَلَیْنَا مَا یَحْتَجُّ بِهِ مِثْلُکَ وَ حَسْبُنَا اللَّهُ وَ نِعْمَ الْوَکِیلُ إِنَّمَا النَّاسُ ثَلَاثَةٌ مُؤْمِنٌ یَعْرِفُ حَقَّنَا وَ یُسَلِّمُ لَنَا وَ یَأْتَمُّ بِنَا فَذَلِکَ نَاجٍ مُحِبٌّ لِلَّهِ وَ لِی وَ نَاصِبٌ لَنَا الْعَدَاوَةَ یَتَبَرَّأُ مِنَّا وَ یَلْعَنُنَا وَ یَسْتَحِلُّ دِمَاءَنَا وَ یَجْحَدُ حَقَّنَا وَ یَدِینُ اللَّهَ بِالْبَرَاءَةِ مِنَّا فَهَذَا کَافِرٌ مُشْرِکٌ فَاسِقٌ وَ إِنَّمَا کَفَرَ وَ أَشْرَکَ مِنْ حَیْثُ لَا یَعْلَمُ کَمَا سَبُّوا اللَّهَ عَدْواً بِغَیْرِ عِلْمٍ (۳) کَذَلِکَ یُشْرِکُ بِاللَّهِ بِغَیْرِ عِلْمٍ وَ رَجُلٌ آخِذٌ بِمَا لَا یُخْتَلَفُ فِیهِ وَ رَدَّ عِلْمَ مَا أَشْکَلَ عَلَیْهِ إِلَی اللَّهِ مَعَ وَلَایَتِنَا وَ لَا یَأْتَمُّ بِنَا

۱- ۱. آل عمران: ۷.

۲- ۲. یعنی فقرأ شیئا معه یوافقه فیه آخر.

۳- ۳. مأخوذ من قوله تعالی:« وَ لا تَسُبُّوا الَّذِینَ یَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ فَیَسُبُّوا اللَّهَ عَدْواً بِغَیْرِ عِلْمٍ» الانعام: ۱۰۸، یعنی فکما سب المشرکون اللّه عدوا بغیر علم، یشرک هؤلاء باللّه من غیر علم.

وَ لَا يُعَادِينَا وَ لَا يَعْرِفُ حَقَّنَا فَنَحْنُ نَرْجُو أَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُ وَ يُدْخِلَهُ الْجَنَّهَ فَهَذَا مُسْلِمٌ ضَعِيفٌ فَلَمَّا سَمِعَ ذَلِكَ مُعَاوِيَهُ أَمَرَ لِكَلٍّ وَاحِدٍ مِنْهُمْ بِمِائَهِ أَلْفِ دِرْهَمٍ غَيْرَ الْحَسَنِ وَ الْحُسَيْنِ وَ ابْنِ جَعْفَرٍ فَإِنَّهُ أَمَرَ لِكُلٍّ وَاحِدٍ مِنْهُمْ بِأَلْفِ أَلْفِ دِرْهَمٍ (۱).

أقول: وجدته فی کتاب سلیم بروایه ابن أبی عیاش عنه: بتغییر ما و قد أوردته فی کتاب الفتن و قد مر بعض الخبر بأسانید فی باب نصّ النبی صلی الله علیه و آله علی الاثنی عشر صلوات الله علیهم (۲).

وَ قَالَ ابْنُ أَبِی الْحَدِیدِ رَوَی الْمَدَائِنِیُّ قَالَ: لَقِیَ عَمْرُو بْنُ الْعَاصِ الْحَسَنَ فِی الطَّوَافِ فَقَالَ لَهُ یَا حَسَنُ زَعَمْتَ أَنَّ الدِّینَ لَا یَقُومُ إِلَّا بِکَ وَ بِأَبِیکَ فَقَدْ رَأَیْتَ اللَّهَ أَقَامَ مُعَاوِیَهَ فَجَعَلَهُ رَاسِیاً بَعْدَ مَیْلِهِ وَ بَیِّناً بَعْدَ خَفَائِهِ أَ فَیَرْضَی اللَّهُ بِقَتْلِ عُثْمَانَ أَوْ مِنَ الْحَقِّ أَنْ تَطُوفَ بِالْبَیْتِ کَمَا یَدُورُ الْجَمَلُ بِالطَّحِینِ عَلَیْکَ ثِیَابٌ کَغِرْقِئِ الْبَیْضِ (۳) وَ أَنْتَ قَاتِلُ عُثْمَانَ وَ اللَّهِ إِنَّهُ لَأَلَمُّ لِلشَّعَثِ وَ أَسْهَلُ لِلْوَعْثِ أَنْ یُورِدَکَ مُعَاوِیَهُ حِیَاضَ أَبِیکَ.

فَقَالَ الْحَسَنُ علیه السلام إِنَّ لِأَهْلِ النَّارِ عَلَامَاتٍ یُعْرَفُونَ بِهَا إِلْحَاداً لِأَوْلِیَاءِ اللَّهِ وَ مُوَالاهً لِأَعْدَاءِ اللَّهِ وَ اللَّهِ إِنَّکَ لَتَعْلَمُ أَنَّ عَلِیّاً لَمْ یَرْتَبْ فِی الدِّینِ وَ لَمْ یَشُکَّ فِی اللَّهِ سَاعَهً وَ لَا طَرْفَهَ عَیْنٍ قَطُّ وَ وَ اللَّهِ لَتَنْتَهِیَنَّ یَا ابْنَ أُمِّ عَمْرٍو أَوْ لَأُنْفِذَنَّ حِضْنَیْکَ (۴) بِنَوَافِذَ أَشَدَّ مِنَ الْأَقْضِبَهِ فَإِیَّاکَ وَ الْهَجْمَ عَلَیَّ فَإِنِّی مَنْ قَدْ عَرَفْتَ لَیْسَ بِضَعِیفِ الْغَمْزَهِ

۱- ۱. الاحتجاج ص ۱۴۷- ۱۴۸.

۲- ۲. أخرجه فی ج ۳۶ ص ۲۳۱(الطبعه الحدیثه) عن کمال الدین، و الخصال و عیون الأخبار للصدوق و هکذا عن غیبه الشیخ و النعمانیّ.

۳- ۳. الغرقئ: القشره الملتزقه ببیاض البیض شبه رداءه علیه السلام بالغرقئ للطافته و بیاضه.

۴- ۴. الحضن ما دون الابط الی الکشح، و کانه جعل الاقضبه جمع القضیب و هو السیف الدقیق الذی لیس بصحیفه فهو أنفذ.

وَ لَما هَشٍّ الْمُشَاشَهِ وَ لَا مَرِی ءِ الْمَأْكَلِهِ وَ إِنِّی مِنْ قُرَيْشٍ كَوَاسِطَهِ الْقِلَادَهِ يُعْرَفُ حَسَبِی وَ لَا أَدْعَی لِغَيْرِ أَبِی وَ أَنْتَ مَنْ تَعْلَمُ وَ يَعْلَمُ النَّاسُ تَحَاكَمَتْ فِيكَ رِجَالُ قُرَيْشٍ فَغَلَبَ عَلَيْكَ جَزَّارُهَا أَلْأَمُهُمْ حَسَباً وَ أَعْظَمُهُمْ لُؤْماً(۱)

فَإِيَّاكَ عَنِّی فَإِنَّكَ رِجْسٌ وَ نَحْنُ أَهْلُ بَيْتِ الطَّهَارَهِ أَذْهَبَ اللَّهُ عَنَّا الرِّجْسَ وَ طَهَّرَنَا تَطْهِيراً فَأُفْحِمَ عَمْرٌو وَ انْصَرَفَ كَئِيباً.

**[ترجمه]احتجاج: سلیم ابن قیس روایت می کند: از عبد اللّه بن جعفر بن ابی طالب شنیدم که می فرمود: معاویه به من گفت: تو چقدر به امام حسن و امام حسین احترام می گذاری! در صورتی که ایشان از تو بهتر نیستند و پدر آنان هم از پدر تو بهتر نبود، اگر فاطمه علیها السّلام دختر پیغمبر اسلام نمی بود من می گفتم: مادر تو که اسماء دختر عمیس است کمتر از مادر حسنین نبود. عبد اللّه بن جعفر می گوید: من از سخن معاویه خشمگین شدم و نتوانستم خودداری نمایم، لذا به وی گفتم: تو حسنین علیهما السّلام و پدر و مادر ایشان را نمی شناسی؟ به خدا قسم که حسنین علیهما السّلام از من بهترند و پدر ایشان از پدر من و مادرشان از مادر من بهترند. من در زمان کودکی از رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله شنیدم که در باره حسنین علیهما السّلام و پدرشان علی علیه السّلام توصیه و سفارش می کرد و من آن توصیه را حفظ کرده و به ذهن خویشتن سپردم.

معاویه گفت: غیر از حسنین و عبد اللّه بن جعفر و ابن عباس و برادرش فضل، کسی در مجلس نیست، آنچه را که در باره ایشان شنیده ای بگو، به خدا قسم که تو دروغگو نیستی. عبد اللّه بن جعفر گفت: مقام آنان بالاتر از آن است که تو گمان می کنی. معاویه گفت: حتی اگر از کوه احد و حرا هم مهم تر باشد بگو، زیرا مادامی که کسی از اهل شام در مجلس نباشد من باکی ندارم. اما از آن جا که خدا سرکش شما (یعنی حضرت علی علیه السّلام) را کشت و جمع شما را پراکنده نمود و مقام خلافت نصیب کسانی که شایستگی آن را داشتند شد و در معدن اصلی خود جای گرفت، بنابراین از آنچه که شما بگویید باکی نداریم و از این ادعاها ضرری به ما نخواهد رسید.

عبد اللّه بن جعفر گفت: از پیامبر خدا صلّی اللّه علیه و آله شنیدم که می فرمود: من به مؤمنین از خود ایشان سزاوارترم و کسی که من از خود او و بر وی سزاوارتر باشم، یا علی! تو نیز از خود او و بر او سزاوارتر خواهی بود. پیامبر خدا این موضوع را در حالی فرمود: که حضرت علی علیه السّلام، حسن، حسین، عمر بن ام سلمه، اسامه بن زید، فاطمه علیها السّلام، ام ایمن، ابوذر، مقداد و زبیر بن عوام در خانه و نزد آن حضرت بودند، آنگاه حضرت رسول به بازوی حضرت علی علیه السّلام زد و سه مرتبه همان سخن را تکرار کرد. سپس امامت کلیه دوازده امام را به صراحت شرح داد.

سپس پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: امت من به تعداد دوازده پیشوا خواهد داشت که کلیه آنان گمراه و گمراه کننده اند. تعداد ده نفر از آنان از بنی امیه و دو نفر از ایشان از قریش هستند. گناه همه آن دوازده نفر و گناه آن افرادی را که گمراه می کنند بر گردن آن دو نفر است. آنگاه حضرت رسول صلّی اللّه علیه و آله نام آن دو نفر و نام آن ده نفر را برد .

معاویه گفت: نام آنان را برای ما بگو. گفت: فلان و فلان و فلان و صاحب سلسله و پسرش که از آل ابو سفیان است و هفت نفر از فرزندان حکم بن ابی العاص که اولین آن ها مروان است.

معاویه گفت: اگر مطلبی که تو می گویی درست باشد، یقیناً من و آن سه نفری که قبل از من بودند و عموم افرادی که از این

امت دوست دار آنـان باشـند هلاـک شـده ایم. و نیز آن مهاجرین و انصاری که از اصـحاب پیامبر اسـلام صـلّی اللّه علیه و آله هسـتند و عموم تابعین، غیر از شـما اهل بیت و شـیعیان شما هلاک شده اند. عبد اللّه جعفر گفت: به خدا قسم سخنی که گفتم حق است و آن را از پیغمبر خدا صلّی اللّه علیه و آله شنیدم.

معاویه متوجه امام حسن و امام حسـین و ابن عباس شد و گفت: عبد اللّه بن جعفر چه می گوید!؟ ابن عباس به معاویه که برای اولین بار وارد مـدینه شـده بود و مردم بعـد از قتل علی علیه السّـلام در اطراف وی جمع شـده بودنـد گفت: نزد آن افرادی که نامشـان را عبـد اللّه جعفر برد بفرست تـا از ایشان جویا شونـد، معاویه نزد عمر بن ام سـلمه و اسامه فرسـتاد، آنان همه شـهادت دادنـد و گفتند: ما این موضوع را از رسول خدا صـلّی اللّه علیه و آله همان طور شـنیدیم که عبد اللّه جعفر شـنیده است - ۱. تا این قسمت از حدیث را در کافی ۱: ۵۲۹ با کمی تغییر خواهید یافت، که به سلیم ابن قیس نسبت داده است، - .

سپس معاویه متوجه امام حسن، امام حسین، ابن عباس، فضل، ابن ام سلمه و اسامه شد و گفت: کلیه شما بر همین عقیده هستید که عبد اللّه جعفر می گوید؟ گفتند: آری. معاویه گفت: ای فرزندان عبد المطلب! شـما ادعای بزرگی کردید و به حجتی قوی اسـتدلال می کنیـد، اگر این ادعای شـما حق باشـد، باید بر این امر صبر کرده و آن را مخفی کنید، مردم در غفلت و بی خبری سر می کننـد. اگر مطلبی که شـما می گویید حق باشد، امت اسـلام هلاک شده، از دین و مذهب خود باز گشـته، به خدا کافر شده و پیغمبر خود را انکار نموده است، فقط شـما اهل بیت و شـیعیان شـما نجات یافته اید، و شیعیان شما در میان مردم قلیل و اندک هستند .

بعـد از این جریان ابن عباس متوجه معاویه شـد و به وی گفت: خداوند در قرآن فرموده است:«و قلیل من عبادی الشکور» - ۱. سبأ/ ۱۳ -

،«تعداد اندکی از بندگان من سپاسگزارند.» و نیز می فرماید: «و قلیل ماهم» - ۲. ص/ ۲۴ - ،

«ایشـان انـدک هسـتند.» ای معـاویه! تعجب مطلبی که از من می شـنوی بیشتر از داسـتان بنی اسـرائیل است؟ زیرا سـاحرین بنی اسرائیل به فرعون گفتند: «فاقض ما أنت قاض» - ۳. طه/ ۷۲ - ،

«هر حکمی می خواهی بکن.» آنگـاه به حضـرت موسـی علیه السّـلام ایمـان آوردنـد و آن بزرگوار را تصـدیق کردنـد. سـپس حضـرت موسی آنان را با افرادی از بنی اسرائیل که پیرو ایشان شدند به دریا برده و از آن عبور داد و عجایبی را به ایشان نشان داد، آنـان موسـی و تورات را تصـدیق کردنـد و به دین آن بزرگوار اقرار نمودنـد. سـپس وقتی از بت هایی که مورد پرسـتش گروهی قرار گرفته بودنـد عبور کردند، به موسـی علیه السّـلام گفتند: «اجعل لنا إلها کما لهم آلهه قال إنّکم قوم تجهلون» - ۴. اعراف/ ۱۳۸ - ، «گفتند: ای موسی، همان گونه که برای آنان خدایانی است، برای ما [نیز] خدایی قرار ده. گفت: به راستی که شما گروهی نادانی هستید.»

آنگاه عموم آنان غیر از هارون گوساله پرست شدنـد و گفتند: «هذا إلهکم و إله موسـی» - ۵. طه/ ۸۸ - ، «این گوساله خدای شما و خدای موسـی است.» پس از این جریان حضـرت موسـی به آنان فرمود: «ادخلوا الأرض المقدسه» - ۶. مائده/ ۲۱ - ، «به

سرزمین مقدس وارد شوید.» ایشان آن جوابی را دادند که خداوند داستان آن را شرح داده است. نهایتا حضرت موسی فرمود: «ربّ إنّی لا أملک إلا نفسی و أخی فافرق بیننا و بین قوم الفاسقین» - ۷. مائده/ ۲۵ - ، «پروردگارا! من تنها اختیار خود و برادرم را دارم، پس میان ما و میان این قوم نافرمان جدایی بینداز.» متابعت کردن این امت از مردانی که آنان را بالا بردند و از ایشان اطاعت نمودند، همان افرادی که با رسول خدا سوابقی داشتند و نزد آن حضرت مقام و منزلتی داشتند و خویشاوندانی که به دین حضرت محمّد صلّی اللّه علیه و آله و قرآن اقرار کردند و تکبر و حسد آنان را وادار نمود که با امام و ولی خود مخالفت نمایند، تعجب بیشتری ندارد از آن گروهی که از زر و زیور خویش گوساله ای ساختند و آن را مورد پرستش قرار دادند و سجده کردند و گمان نمودند آن گوساله پروردگار جهانیان است و همه غیر از هارون به این امر معتقد شدند.

گروهی با صاحب و سرور ما (یعنی حضرت علی علیه السّلام) که برای پیامبر ما نظیر هارون بود برای موسی، باقی ماندند که عبارت بودند از سلمان و ابوذر و مقداد و زبیر، آنگاه زبیر به حضرت علی پشت کرد و آن سه نفر با حضرت علی علیه السلام باقی ماندند تا خدا را ملاقات کردند.

ای معاویه! تو تعجب می کنی از اینکه خداوند نام هر یک از امامان را ببرد، همان امامانی که پیامبر خدا در روز غدیر خم و مواطن دیگر امامت آنان را ثابت کرد و به وسیله همان امامان با آن مردم اتمام حجت نمود و مردم را به اطاعت ایشان مأمور کرد و خبر داد. اولین ایشان حضرت علی بن ابی طالب است که بعد از حضرت رسول مولای هر مرد و زن مؤمنی است و فرمود: علی بعد از من در میان امت، جانشین و وصی من است. پیامبر اسلام صلّی اللّه علیه و آله و سلّم در روز وفاتش لشکری فرستاد و فرمود: جعفر بن ابی طالب امیر لشکر باشد، اگر او کشته شد زید و اگر زید هم کشته گردید، عبد اللّه بن رواحه امیر لشکر باشد و همه آنان شهید شدند. پیامبری که برای یک جنگ تعداد سه خلیفه تعیین می کند، باز هم تو می گویی امت خویش را رها می کند و بعد از خود جانشینی برای آنان تعیین نمی کند! تا کار به جایی برسد که خود آن ها برای خویش خلیفه تعیین کنند! گویی که رأی و نظر این امت برای خودشان، از رأی و نظر حضرت رسول بهتر است! در حالی که اینان آن اعمال را زمانی مرتکب شدند که پیامبر خدا جانشین خود را تعیین و تبیین کرده بود و امت خود را در بی خبری و شک و شبهه باقی نگذاشته بود .

اما سخن آن چهار نفری که بر علیه حضرت علی علیه السّلام قیام کرده و بر رسول خدا دروغ بستند و به خطا گمان کردند رسول خدا فرموده است: خدا مقام نبوت و خلافت را به ما اهل بیت عطا نکرده است، مقصود آنان این بود که مردم را با شهادت دروغ و مکر خویش دچار شبهه کنند.

معاویه متوجه امام حسن شد و گفت: ای حسن! تو چه نظری داری؟ فرمود: ای معاویه! تو آنچه را که من و ابن عباس گفتیم شنیدی. ای معاویه! من از تو و بی حیایی تو تعجب می کنم! از این که جرأت کرده، به خداوند افترا می زنی و می گویی: خدا حضرت علی را که شخصی طاغی و سرکش بود کشت و مقام خلافت را به اصل و معدنش بازگردانید. ای معاویه! آیا تو معدن سزاوار خلافت هستی و ما نیستیم!؟ ای معاویه! وای بر تو و آن سه نفری که قبل از تو این مقام را تصاحب کردند و بر این مقام جلوس نمودند و این موضوع را برای تو سنت و سرمشق قرار دادند! من می خواهم سخنی بگویم که تو شایستگی شنیدن آن را نداری ولی در عین حال می گویم تا فرزندان پدرم که در اطراف منند آن را بشنوند و آن سخن این است:

مردم در امور بسیاری اتحاد دارند و در مورد آن امور اختلاف و نزاع و تفرقه ای ندارند. آن امور عبارتند از: شهادت به یگانگی خدا، رسالت حضرت محمّد صلّی اللّه علیه و آله، نمازهای پنج گانه، زکات واجب، روزه ماه رمضان، به جا آوردن حج و موضوعات فراوانی که غیر از خدا کسی شماره و تعداد آن ها را نمی داند، مردم بر حرام بودن زنا، سرقت کردن، دروغ گفتن، قطع رحم نمودن، خیانت و معصیت های دیگری که کسی اندازه و شماره آن ها را نمی داند مگر خدا، وحدت نظر دارند.

ولی درباره سنت هایی که از جمله آن ها ولایت است اختلاف داشته و با یکدیگر جنگیدند، در نهایت تبدیل به فرقه هایی شدند که یکدیگر را لعنت می کنند! و از یکدیگر بیزاری جسته و یکدیگر را به قتل رسانده و هر یک می گویند، ما بر آن گروه مقدم و از آن ها برتر هستیم. تنها آن فرقه ای این اختلافات را ندارند که تابع قرآن خدا و سنت پیغمبر اسلام صلّی اللّه علیه و آله باشند. هر کس به عقیده اهل قبله که اختلافی در آن نیست معتقد باشد و علم به موضوعات مورد اختلاف را به خدا واگذار نماید، از آتش جهنم نجات پیدا خواهد کرد و وارد بهشت خواهد شد. کسی که خدا او را توفیق دهد و قلب وی را به واسطه صاحبان امر یعنی امامان او نورانی کند و به وی بشناساند که معدن علم کجا است، نزد خدا سعادتمند خواهد بود. خداوند تنها یک ولی دارد. رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله فرمود: خدا رحمت کند آن مردی را که حق را تشخیص دهد و طرفدار آن باشد تا از آن بهره مند شود، یا اینکه سکوت اختیار کند تا سالم بماند.

ما اهل بیت می گوییم: امامان از بین ما خواهند بود، جز ما کسی صلاحیت مقام خلافت را ندارد، خداوند در قرآن و پیامبر در سخنان و سنت خویش ما را برای مقام خلافت لایق و شایسته دانسته اند. علم در خاندان ماست و ما شایستگی آن را داریم، تمام علم نزد ما جمع شده است. هیچ حادثه ای تا روز قیامت رخ نمی دهد و حتی دیه جراحتی که بر کسی وارد شود نیست، مگر اینکه حکم آن به املای رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله و به خط حضرت علی نوشته شده و نزد ما موجود است.

گروهی به اشتباه گمان کرده اند، ایشان سزاوارتر از ما به این مقام هستند، حتی تو، ای پسر هند! تو نیز این ادعا را داری. تو گمان می کنی عمر نزد پدرم فرستاد و پیغام داد: من در نظر دارم قرآن را در یک جلد بنویسم، آنچه را که تو از قرآن نوشته ای نزد من بفرست، پدرم نزد عمر آمد و گفت: اگر گردن مرا بزنی آن قرآن را به تو نخواهم داد، عمر گفت: چرا؟ فرمود: منظور خداوند از این آیه که فرموده: «و الرَّاسِخُونَ فی الْعِلم» - ۱. آل عمران/ ۷ - ، من هستم نه تو و یارانت؛ عمر خشمگین شد.

سپس گفت: پسر ابو طالب گمان می کند احدی غیر او نیست که این علم نزد او باشد. هر کسی که چیزی از قرآن را می داند نزد من بیاورد. هر وقت شخصی می آمد و مقداری از قرآن می خواند و دیگری هم همان مقدار را نظیر او می خواند، دستور می داد آن را می نوشتند و الا نمی نوشتند. سپس گفتند: آیات بسیاری از قرآن از دست وی رفت. به خدا قسم که دروغ می گویند، بلکه قرآن جمع آوری شده و نزد اهلش محفوظ است.

سپس عمر به قاضیان و والیان خویشتن دستور داد در مورد نظرات خود به دقت تفکر کنید و به هر آن چه که به نظر شما حق است حکم داده و قضاوت کنید. آنگاه عمر و بعضی از والیان او همچنان درباره قضاوت کردن دچار اشتباهات بسیار بزرگی می شدند. پدرم حضرت علی علیه السّلام آنان را از اشتباهشان نجات می داد و بدین وسیله با ایشان اتمام حجت می کرد.

سپس قاضیان در حالی نزد خلیفه خود باز می گشتند که در باره یک قضیه و یک موضوع چند نوع قضاوت کرده بودند. خلیفه داوری همه آن ها را از این لحاظ که خداوند حکمت و قدرت تشخیص سخن حق را به او عطا نکرده بود امضا می کرد. هر صنفی از مخالفین ما که اهل قبله هستند گمان می کنند ما معدن علم و خلافت نیستیم، ما از خدا کمک می خواهیم تا ما را در برابر افراد ظالمی که بر ما ظلم کرده و حق ما را منکر و بر ما مسلط می شوند و نظیر تو - ای معاویه - مردم را بر علیه ما تحریک می کنند یاری کند، خدا برای ما کافی و بهترین پشتیبان است.

مردم سه دسته اند: دسته اول افرادی که مؤمن بوده و حق ما را می شناسند و تسلیم ما هستند و به ما تأسی می کنند، این دسته نجات خواهند یافت و دوستدار خدا و من هستند.

دسته دوم اشخاصی که با ما دشمنی می کنند، از ما بیزاری می جویند، ریختن خون ما را حلال می دانند و حق ما را انکار می کنند و با بیزاری جستن از ما منکر دین خدا می شوند؛ چنین افرادی کافر، مشرک و فاسق هستند. این دسته اشخاص از طریقی که نمی دانند مشرک و کافر می شوند؛ همان طور که بدون علم - ۱. این عبارت از سخن خداوند متعال گرفته شده که می فرماید: «و لا تسبوا الّذین یدعون من دون الله فیسبوا الله عدوا بغیر علم} انعام / ۱۰۸، یعنی همان طور که مشرکین به خداوند از سر دشمنی و بدون علم ناسزا می گویند، این افراد هم بدون علم به خدا مشرک می شوند. -

به خدا ناسزا می گویند، همان طور هم بدون علم برای خدا شریک قرار می دهند .

دسته سوم افرادی هستند که به عقایدی که در آن اختلاف نیست معتقد می شوند و حکم هر امر مشکل و نیز مسئله ولایت ما را به خدا واگذار می کنند، اگر به ما تأسی نمی کنند دشمنی هم نکرده و حق ما را انکار نمی کنند. ما امیدواریم که خدا ایشان را بیامرزد و وارد بهشت کند. این گونه افراد، مسلمان ضعیفی هستند.

هنگامی که معاویه این سخنان را شنید دستور داد: به هر یک از اهل مجلس هزار درهم دادند و به امام حسن و امام حسین و عبد اللّه بن جعفر هر کدام هزار هزار درهم دادند - ۱. احتجاج: ۱۴۷- ۱۴۸

. -

مؤلف: این حدیث را در کتاب سلیم به روایت ابن ابی عیاش با کمی تغییر یافته ام، و آن را در کتاب فتن هم وارد کرده است، که در باب بیان پیامبر صلی الله علیه و آله در مورد امامان دوازده گانه علیهم السّلام آمده است.

- ابن ابی الحدید گفته است: عمرو بن عاص در حال طواف با امام حسن علیه السّلام ملاقات نمود و به آن حضرت گفت: تو گمان می کنی که دین جز به وسیله تو و پدرت بر پا نخواهد شد، در صورتی که خدا معاویه را تأیید کرد تا دین را پس از اینکه رو به انحطاط نهاده بود بر پا دارد و دین را بعد از آن که پنهان شده بود آشکار نماید. آیا خدا به قتل عثمان راضی بود!؟ یا این عمل حق است که تو در اطراف کعبه طواف کنی آن طور که شتر در اطراف آرد می گردد و لباس هایی پوشیده ای که فوق العاده سفید و براق است، در حالی که تو قاتل عثمان هستی، به خدا قسم که من این پراکندگی را به اتحاد و این راه سخت را تبدیل به آسانی می کنم، تا معاویه تو را به همان جایی که پدرت رفت بفرستد.

امام حسن علیه السّلام در جوابش فرمود: اهل جهنم نشانه هایی دارند که با آن شناخته می شوند این نشانه ها عبارت است از: دشمنی با دوستان خدا و دوستی با دشمنان خدا. به خدا قسم که می دانی علی علیه السّلام درباره دین شک و تردیدی نداشت و به اندازه ساعت یا چشم بر هم زدنی به خدا شک نداشت. ای پسر ام عمرو! به خدا قسم اگر جلوی زبان خود را نگیری، بدن تو را دچار شمشیرهایی برنده خواهم کرد! بترس از اینکه به من هجوم آوری! زیرا من همان کسی هستم که مرا می شناسی. من کسی نیستم که در مبارزات ضعیف و ناتوان، یا شکم پرست باشد. من در میان قریش نظیر مروارید وسط گردن بند هستم، حسب و نسب من شناخته شده است، من پسر پدر خود هستم، ولی تو کسی هستی که خودت می دانی و مردم هم می دانند. مردان قریش راجع به اینکه تو را به پسری تصاحب کنند، با یکدیگر محاکمه نمودند، تا اینکه در نهایت یک شتر کش از قریش که از نظر حسب و نسب از همه پست تر و بیشتر از هم مورد سرزنش بود بر مابقی غالب شده و تو را به فرزندی تصاحب کرد. از من دور شو! زیرا تو پلیدی، و ما اهل بیتی هستیم پاک و پاکیزه که خداوند پلیدی ها را از ما دور نموده و ما را به شکل ویژه ای پاک و پاکیزه آفریده است. عمرو بن عاص پس از این سرزنش ها دهانش بسته شد و نا امید و افسرده باز گشت.

**[ترجمه]

«۱۰»

قب، [المناقب] لابن شهرآشوب: تَفَاخَرَتْ قُرَيْشٌ وَ الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ علیهما السلام حَاضِرٌ- لَا يَنْطِقُ فَقَالَ مُعَاوِيَةُ يَا أَبَا مُحَمَّدٍ مَا لَكَ لَا تَنْطِقُ فَوَ اللَّهِ مَا أَنْتَ بِمَشُوبِ الْحَسَبِ وَ لَا بِكَلِيلِ اللِّسَانِ قَالَ الْحَسَنُ علیه السلام مَا ذَكَرُوا فَضِيلَةً إِلَّا وَ لِي مَحْضُهَا وَ لُبَابُهَا ثُمَّ قَالَ:

فِيمَ الْكَلَامُ؟وَ قَدْ سَبَقْتُ مُبَرِّزاً** سَبْقَ الْجَوَادِ مِنَ الْمَدَى الْمُتَنَفِّسِ (۲)

**[ترجمه]مناقب: روزی قریش شروع به تفاخر و مباهات نمودند، امام حسن علیه السّلام حضور داشت، ولی سخن نمی گفت. معاویه به آن حضرت گفت: ای ابا محمّد! تو را چه شده است که سخن نمی گویی؟ در صورتی که به خدا قسم حسب و نسب تو نقصی ندارد، و زبان تو الکن نیست! امام حسن علیه السّلام فرمود: اینان هیچ فضیلت و شرافتی را ذکر نکردند مگر اینکه من خالص و برگزیده آن را دارم! سپس این شعر را فرمود:

این سخنان برای چیست؟ در حالی که من در داشتن مقام بارز و ممتاز سبقت گرفته ام، نظیر سبقت گرفتن اسب سریع السیر از مسافت هایی دور.۱

**[ترجمه]

بیان

المتنفّس البعید من قولهم أنت من فی نفس من أمرك أی سعه.

**[ترجمه]«المتنفّس» يعنى بعيد، كه از اين قول عرب گرفته مى شود: «أنت فى نفس من أمرك» يعنى تو هر امرى بخواهى مى توانى بكنى.

**[ترجمه]

«۱۱»

قب، [المناقب] لابن شهرآشوب أَخْبَارُ أَبِي حَاتِم: أَنَّ مُعَاوِيَهَ فَخَرَ يَوْماً فَقَالَ أَنَا ابْنُ بَطْحَاءَ وَ مَكَّهَ أَنَا ابْنُ أَغْزَرِهَا جُوداً وَ أَكْرَمِهَا جُدُوداً أَنَا ابْنُ مَنْ سَادَ قُرَيْشاً فَضْلًا نَاشِئاً وَ كَهْلًا فَقَالَ الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ عليهما السلام أَ عَلَيَّ تَفْتَخِرُ يَا مُعَاوِيَهُ أَنَا ابْنُ عُرُوقِ الثَّرَى أَنَا ابْنُ مَأْوَى التُّقَى أَنَا ابْنُ مَنْ جَاءَ بِالْهُدَى أَنَا ابْنُ مَنْ سَادَ أَهْلَ الدُّنْيَا بِالْفَضْلِ السَّابِقِ وَ الْحَسَبِ الْفَائِقِ أَنَا ابْنُ مَنْ طَاعَتُهُ طَاعَهُ اللَّهِ وَ مَعْصِيَتُهُ مَعْصِيَهُ اللَّهِ فَهَلْ لَكَ أَبٌ كَأَبِي تُبَاهِينِي بِهِ وَ قَدِيمٌ كَقَدِيمِي تُسَامِينِي بِهِ قُلْ نَعَمْ أَوْ لَا قَالَ مُعَاوِيَهُ بَلْ أَقُولُ لَا وَ هِيَ لَكَ تَصْدِيقٌ فَقَالَ الْحَسَنُ:

ص: ۱۰۳

---

۱ - ۱. ذكر الكلبى فى المثالب على ما نقله فى التذكره ص ۱۱۷ قال: كانت النابغه أم عمرو ابن العاص من البغايا أصحاب الرايات بمكّه فوقع عليها: العاص بن وائل فى عده من قريش منهم أبو لهب و أميّه بن خلف و هشام بن المغيره و أبو سفيان بن حرب فى طهر واحد، فلما حملت النابغه بعمرو تكلموا فيه فلما وضعته اختصم فيه الخمسه الذين ذكرناهم كل واحد يزعم أنه ولده و ألب عليه العاص بن وائل و أبو سفيان بن حرب فحكما النابغه فاختارت العاص. و نقله الزمخشرىّ فى ربيع الابرار و زاد: قالوا: كان أشبه بأبى سفيان.

۲- ۲. راجع مناقب آل أبى طالب ج ۴ ص ۲۱.

الْحَقُّ أَبْلَجُ مَا يَحِيلُ سَبِيلُهُ*** وَ الْحَقُّ يَعْرِفُهُ ذَوُو الْأَلْبَابِ

كشف، [كشف الغمه] عن الشعبی: مثله (۱)

**[ترجمه]مناقب: روزی معاویه تفاخر نمود و گفت: من پسر بطحا و مکه هستم، من پسر بخشنده ترین اهل مکه ام که دارای گرامی ترین اجداد بود، من پسر آن کسی هستم که در زمان جوانی و پیری از لحاظ فضیلت و شرافت بر قریش آقایی و سیادت داشت. امام حسن علیه السّلام به معاویه فرمود: آیا بر من فخر می فروشی؟ من فرزند اصل و ریشه زمین و فرزند مأوای تقوا و پرهیز کاری هستم، من فرزند کسی هستم که راه هدایت را آورد، من فرزند شخصیتی هستم که با فضیلت پیشین و حسب و نسب برتر بر اهل عالم سیادت و آقایی کرد.

من فرزند کسی هستم که اطاعت وی اطاعت خدا و نافرمانی او نافرمانی پروردگار است، آیا تو پدری مثل پدر من داری که به واسطه او به من فخر فروشی؟ آیا تو سوابق عالی نظیر سوابق من داری که خود را از من برتر بدانی؟ ای معاویه! بگو آری، یا بگو: نه! معاویه گفت بلکه می گویم: نه. این مطلب برای گفتار تو نوعی تصدیق است. امام حسن علیه السّلام فرمود:

حق آشکارتر از آن است که راه آن تغییر پیدا کند، حق را صاحبان عقل می شناسند.

کشف الغمه: شعبی مانند آن را روایت کرده است. - ۱. کشف الغمه ۲: ۱۵۲، مناقب۴: ۲۲ -

**[ترجمه]

بیان

رأیت فی بعض الکتب أن عروق الثری إبراهیم علیه السلام لکثره ولده فی البادیه و لعله علیه السلام عرّض بکون معاویه ولد زنا لیس من ولد إبراهیم قوله ما یحیل سبیله أی ما یتغیر قال الفیروزآبادی حال یحیل حیولا تغیّر و فی کشف الغمه تخیل بالخاء المعجمه علی صیغه الخطاب و نصب السبیل أی لا یمکنک أن توقع فی الخیال غیره.

**[ترجمه]در برخی کتاب ها دیده ام که منظور از «عروق الثری» حضرت ابراهیم علیه السّلام است به خاطر داشتن فرزند بسیار در صحرا، شاید هم امام حسن علیه السّلام به ولد الزنا بودن معاویه و این که از نسل حضرت ابراهیم نیست کنایه زده است. عبارت: «ما یحیل سبیله» یعنی تغییر نمی کند. فیروزآبادی گفته است: «حال یحیل حیولاً» یعنی تغییر کرده است و در کشف الغمه آمده، تخیل با خاء و به صیغه مخاطب آمده است و «نصب السبیل» یعنی تو قادر نیستی در خیال خود کسی جز او را تصور کنی.

**[ترجمه]

قب، [المناقب] لابن شهرآشوب: وَ قَالَ مُعَاوِيَهُ لِلْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ عليهما السلام أَنَا أَخْيَرُ مِنْکَ يَا حَسَنُ قَالَ وَ کَيْفَ ذَاکَ يَا ابْنَ هِنْدٍ قَالَ لِأَنَّ النَّاسَ قَدْ أَجْمَعُوا عَلَيَّ وَ لَمْ يُجْمِعُوا عَلَيْکَ قَالَ هَيْهَاتَ هَيْهَاتَ لِشَرِّ مَا عَلَوْتَ يَا ابْنَ آکِلَهِ الْأَکْبَادِ الْمُجْتَمِعُونَ عَلَيْکَ رَجُلَانِ بَيْنَ مُطِيعٍ وَ مُکْرَهٍ فَالطَّائِعُ لَکَ عَاصٍ لِلَّهِ وَ الْمُکْرَهُ مَعْذُورٌ بِکِتَابِ اللَّهِ وَ حَاشَ لِلَّهِ أَنْ أَقُولَ أَنَا خَيْرٌ مِنْکَ فَلَا خَيْرَ فِيکَ وَ لَکِنَّ اللَّهَ بَرَّأَنِي مِنَ الرَّذَائِلِ کَمَا بَرَّأَکَ مِنَ الْفَضَائِلِ.

کِتَابُ الشِّيرَازِيِّ رَوَى سُفْيَانُ الثَّوْرِيُّ عَنْ وَاصِلٍ عَنِ الْحَسَنِ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ: فِي قَوْلِهِ وَ شارِکْهُمْ فِي الْأَمْوالِ وَ الْأَوْلادِ(۲) أَنَّهُ جَلَسَ الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ وَ يَزِيدُ بْنُ مُعَاوِيَهَ بْنِ أَبِي سُفْيَانَ يَأْکُلَانِ الرُّطَبَ فَقَالَ يَزِيدُ يَا حَسَنُ إِنِّي مُذْ کُنْتُ أُبْغِضُکَ قَالَ الْحَسَنُ اعْلَمْ يَا يَزِيدُ أَنَّ إِبْلِيسَ شَارَکَ أَبَاکَ فِي جِمَاعِهِ فَاخْتَلَطَ الْمَاءَانِ فَأَوْرَثَکَ ذَلِکَ عَدَاوَتِي لِأَنَّ اللَّهَ تَعَالَى يَقُولُ وَ شارِکْهُمْ فِي الْأَمْوالِ وَ الْأَوْلادِ وَ شَارَکَ الشَّيْطَانُ حَرْباً عِنْدَ جِمَاعِهِ فَوُلِدَ لَهُ صَخْرٌ فَلِذَلِکَ کَانَ يُبْغِضُ جَدِّي رَسُولَ اللَّهِ صلی الله عليه و آله.

وَ هَرَبَ سَعِيدُ بْنُ سَرْحٍ مِنْ زِيَادٍ إِلَى الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ عليهما السلام فَکَتَبَ الْحَسَنُ إِلَيْهِ يَشْفَعُ فِيهِ فَکَتَبَ زِيَادٌ مِنْ زِيَادِ بْنِ أَبِي سُفْيَانَ إِلَى الْحَسَنِ ابْنِ فَاطِمَهَ أَمَّا بَعْدُ فَقَدْ أَتَانِي

۱- ۱. کشف الغمّه ج ۲ ص ۱۵۲، المناقب ج ۴ ص ۲۲.

۲- ۲. أسرى: ۶۴.

كِتَابُكَ تَبْدَأَ فِيهِ بِنَفْسِكَ قَبْلِي وَ أَنْتَ طَالِبُ حَاجَةٍ وَ أَنَا سُلْطَانٌ وَ أَنْتَ سُوقَةٌ وَ ذَكَرَ نَحْواً مِنْ ذَلِكَ فَلَمَّا قَرَأَ الْحَسَنُ الْكِتَابَ تَبَسَّمَ وَ أَنْفَذَ بِالْكِتَابِ إِلَى مُعَاوِيَةَ فَكَتَبَ مُعَاوِيَةُ إِلَى زِيَادٍ يُؤَنِّبُهُ وَ يَأْمُرُهُ أَنْ يُخَلِّيَ عَنْ أَخِي سَعِيدٍ وَ وُلْدِهِ وَ امْرَأَتِهِ وَ رَدَّ مَالِهِ وَ بِنَاءَ مَا قَدْ هَدَمَهُ مِنْ دَارِهِ ثُمَّ قَالَ وَ أَمَّا كِتَابُكَ إِلَى الْحَسَنِ بِاسْمِهِ وَ اسْمِ أُمِّهِ- لَا تَنْسُبْهُ إِلَى أَبِيهِ وَ أُمُّهُ بِنْتُ رَسُولِ اللَّهِ وَ ذَلِكَ أَفْخَرُ لَهُ إِنْ كُنْتَ تَعْقِلُ.

وَ ذَكَرُوا: أَنَّ الْحَسَنَ بْنَ عَلِيٍّ عليهما السلام دَخَلَ عَلَى مُعَاوِيَةَ يَوْماً فَجَلَسَ عِنْدَ رِجْلِهِ وَ هُوَ مُضْطَجِعٌ فَقَالَ لَهُ يَا أَبَا مُحَمَّدٍ أَ لَا أُعْجِبُكَ مِنْ عَائِشَةَ تَزْعُمُ أَنِّي لَسْتُ لِلْخِلَافَةِ أَهْلًا فَقَالَ الْحَسَنُ عليه السلام وَ أَعْجَبُ مِنْ هَذَا جُلُوسِي عِنْدَ رِجْلِكَ وَ أَنْتَ نَائِمٌ فَاسْتَحْيَا مُعَاوِيَةُ وَ اسْتَوَى قَاعِداً وَ اسْتَعْذَرَهُ.

كشف، [كشف الغمه]: مِثْلَهُ ثُمَّ قَالَ قُلْتُ وَ الْحَسَنُ عليه السلام لَمْ يَعْجَبْ مِنْ قَوْلِ عَائِشَةَ إِنَّ مُعَاوِيَةَ لَا يَصْلُحُ لِلْخِلَافَهِ فَإِنَّ ذَلِكَ عِنْدَهُ ضَرُورِيٌّ لَكِنَّهُ قَالَ وَ أَعْجَبُ مِنْ تَوَلِّيكَ الْخِلَافَةَ قُعُودِي (١)

**[ترجمه]مناقب: روزی معاویه به امام حسن گفت: من از تو بهترم. امام علیه السّلام در جوابش فرمود: چگونه ای پسر هند! معاویه گفت: زیرا مردم در اطراف من جمع شده اند، ولی کسی در اطراف تو نیست.

امام حسن علیه السّلام فرمود: هیهات هیهات!! ای پسر هند جگر خوار! این بدترین مقامی است که تو به دست آورده ای، زیرا آن افرادی که در اطراف تو جمع شده اند، دو دسته اند: یکی مطیع و دیگری مجبور. آنان که مطیع هستند معصیت خدا را می کنند، و اشخاصی که به اجبار از تو فرمانبرداری می کنند، طبق قرآن خدا عذر موجه دارند. حاشا که من بگویم از تو بهترم، زیرا اصلا در وجود تو خیری نیست، بلکه می گویم: خداوند مرا از صفات پست و رذیله دور کرده، همچنان که تو را از صفات نیکو و پسندیده محروم نموده است.

- در کتاب شیرازی از ابن عباس راجع به این آیه که می فرماید: «و شارِکهُم فی الْأَموال و الْأَولاد» - ١. اسراء/ ۶۴ - ، {و در اموال و فرزندان آنها شریک شو} نقل می کند که: یک روز امام حسن علیه السّلام و یزید بن معاویه نشسته بودند و خرمای تازه می خوردند. یزید به امام حسن گفت: من مدت هاست کینه تو را داشته و دارم. امام علیه السّلام در جوابش فرمود:

ای یزید! بدان که شیطان در زمانی که پدرت با مادرت جماع می کرد، با وی مشارکت کرد چون دو آب با یکدیگر ممزوج شدند؛ بنابراین تو کینه مرا به ارث بردی. زیرا خداوند در قرآن می فرماید: «و شارِکْهُمْ فی الْأَمْوال و الْأَوْلادِ». همچنین شیطان در هنگام جماع حرب (که از اجداد یزید بود) مشارکت نمود که در نتیجه آن، صخر به وجود آمد. به همین دلیل بود که صخر بغض و کینه جدم پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم را در دل داشت.

- روزی سعید بن سرح از دست زیاد فرار کرد و به امام حسن پناهنده شد. امام علیه السّلام نامه ای برای زیاد فرستاد و شفاعت سعید را نمود. زیاد در جواب آن حضرت نوشت: از طرف زیاد بن ابی سفیان به حسن بن فاطمه. اما بعد: نامه تو به من رسید، تو نام خود را قبل از نام من می نویسی؟ در حالی که تو به من احتیاج داری، من پادشاهم و تو یک شخص بازاری هستی. و از این قبیل اعتراضات به امام علیه السّلام کرده بود. هنگامی که امام حسن نامه زیاد را خواند لبخند زد و آن را برای معاویه

فرستاد. معاویه برای زیاد نوشت و او را سرزنش نمود و دستور داد تا سعید و فرزندان و زن وی را آزاد بگذارد، اموالی را که از وی به یغما برده بودند برگردانند، خانه او را که خراب کرده بودند بسازند. سپس به زیاد اعتراض کرده بود: تو نامه ای به حسن می نویسی که نام خود او و مادرش را در آن نوشته ای و نامی از پدرش نبرده ای، باید می دانستی که چون فاطمه دختر پیغمبر اسلام است، این نامه ای که تو برای وی نوشته ای، بیشتر موجب افتخارش خواهد شد.

- گفته اند: روزی امام حسن علیه السّلام نزد معاویه که روی پهلوی راست خوابیده بود رفت و پایین پای معاویه نشست. معاویه به امام حسن گفت: آیا تو را از عایشه دچار تعجب نکنم که می گوید: من شایستگی خلافت را ندارم؟ امام حسن علیه السّلام فرمود: شگفت آورتر از آن این است که من پایین پای تو نشسته ام و تو خوابیده ای! معاویه خجل شد، آنگاه برخاست و نشست و از آن بزرگوار عذر خواهی نمود.

کشف الغمه: مانند آن را روایت کرده سپس گفته است: گفتم: امام حسن علیه السّلام از سخن عایشه تعجب نکرد زیرا معاویه صلاحیت مقام خلافت را ندارد، و این موضوع نزد امام بدیهی است، اما امام به او فرمود: من از این که تو صاحب جایگاه من شده و بر آن تکیه زده ای تعجب می کنم - ۱. کشف الغمه ۲: ۱۵۰، مناقب آل ابی طالب ۴: ۲۳،۲۲. - .

**[ترجمه]

بیان

یحتمل أن یکون التعجب من صدور هذا القول منها و إن کان حقا لکونها مقره بخلافه أبیها مع اشتراکهما فی عدم الاستحقاق و داعیه لمعاویه إلی مقاتله أمیر المؤمنین علیه السلام.

**[ترجمه]یحتمل أن یکون التعجب من صدور هذا القول منها و إن کان حقا لکونها مقره بخلافه أبیها مع اشتراکهما فی عدم الاستحقاق و داعیه لمعاویه إلی مقاتله أمیر المؤمنین علیه السلام.

**[ترجمه]

«۱۳»

قب، [المناقب] لابن شهرآشوب وَ فِی الْعُقَدِ: أَنَّ مَرْوَانَ بْنَ الْحَکَمِ قَالَ لِلْحَسَنِ بْنِ عَلِیٍّ علیهما السلام بَیْنَ یَدَیْ مُعَاوِیَهَ أَسْرَعَ الشَّیْبُ إِلَی شَارِبِکَ یَا حَسَنُ وَ یُقَالُ إِنَّ ذَلِکَ مِنَ الْخُرْقِ فَقَالَ علیه السلام لَیْسَ کَمَا بَلَغَکَ وَ لَکِنَّا مَعْشَرَ بَنِی هَاشِمٍ طَیِّبَهٌ أَفْوَاهُنَا عَذْبَهٌ شِفَاهُنَا فَنِسَاؤُنَا یُقْبِلْنَ عَلَیْنَا بِأَنْفَاسِهِنَّ وَ أَنْتُمْ مَعْشَرَ بَنِی أُمَیَّهَ فِیکُمْ بَخَرٌ شَدِیدٌ فَنِسَاؤُکُمْ یَصْرِفْنَ أَفْوَاهَهُنَّ وَ أَنْفَاسَهُنَّ إِلَی أَصْدَاغِکُمْ فَإِنَّمَا یَشِیبُ مِنْکُمْ مَوْضِعُ الْعِذَارِ مِنْ أَجْلِ ذَلِکَ قَالَ مَرْوَانُ أَمَا إِنَّ فِیکُمْ یَا بَنِی هَاشِمٍ خَصْلَهَ سَوْءٍ(۲) قَالَ وَ مَا هِیَ؟

۱- ۱. راجع کشف الغمّه ج ۲ ص ۱۵۰، مناقب آل أبی طالب ج ۴ ص ۲۲ و ۲۳.

۲- ۲. الزیاده من المصدر ج ۴ ص ۲۳.

قَالَ الْغُلْمَهُ قَالَ أَجَلْ نُزِعَتْ مِنْ نِسَائِنَا وَ وُضِعَتْ فِی رِجَالِنَا وَ نُزِعَتِ الْغُلْمَهُ مِنْ رِجَالِکَمْ وَ وُضِعَتْ فِی نِسَائِکَمْ فَمَا قَامَ لِأَمَوِیَّهٍ إِلَّا هَاشِمِیٌّ ثُمَّ خَرَجَ یَقُولُ:

وَ مَارَسْتُ هَذَا الدَّهْرَ خَمْسِینَ حِجَّهً*** وَ خَمْساً أُرَجِّی قَابِلًا بَعْدَ قَابِلٍ

فَمَا أَنَا فِی الدُّنْیَا بَلَغْتُ جَسِیمَهَا*** وَ لَا فِی الَّذِی أَهْوَی کَدَحْتُ بِطَائِلٍ

فَقَدْ أَشْرَعَتْنِی فِی الْمَنَایَا أَکُفُّهَا(۱)*** وَ أَیْقَنْتُ أَنِّی رَهْنُ مَوْتٍ مُعَاجَلٌ

**[ترجمه]مناقب: روزی مروان بن حکم در حضور معاویه به امام حسن علیه السّلام گفت: ای حسن! تعجب می کنم از اینکه پیری به سرعت در شارب تو اثر کرده است! می گویند: این علامت حماقت و دروغ گفتن است!؟

امام حسن علیه السّلام فرمود: این طور نیست که تو شنیده ای، سبب این موضوع این است که دهان ما گروه بنی هاشم خوشبو و لب هایمان نیکو است، زنان ما با نفس های خود متوجه ما می شوند (لذا آن نفسی که از ایشان به شارب های ما می خورد باعث سفید شدن شارب ما می شود)، ولی چون دهان های شما گروه بنی امیه بسیار بد بو است، لذا زنان شما (در هنگام زناشویی) دهان و نفس های خود را به طرف شقیقه های شما متوجه می کنند و علت اینکه موهای شقیقه و گونه های صورت شما زودتر سفید می شود همین است.

مروان به امام حسن گفت: ای بنی هاشم! آیا چنین نیست که شما دارای خصلت بدی هستید!؟ فرمود: چه خصلتی؟ گفت: شما شهوتران هستید .

فرمود: آری شهوترانی از زنان ما گرفته شده و در وجود مردان ما قرار گرفته، ولی شهوترانی از مردان شما گرفته شده و در وجود زنانتان جایگزین شده است! لذا غیر از مرد هاشمی کسی نمی تواند از عهده زنان اموی بر آید! آنگاه برخاست و خارج شد و این اشعار را خواند:

مدت پنجاه و پنج سال است که من این روزگار را می گذرانم و هر سال از سال دیگر امیدوارترم.

من در دنیا به مرد عاقلی بر نخوردم، فعالیت کردم و به آنچه که می خواستم نایل نشدم.

پنجه های دنیا مرا به سرعت تحویل مرگ داد و یقین کردم که من در گرو مرگ زود هنگامی خواهم بود.

**[ترجمه]

«۱۴»

کشف، [کشف الغمه] قب، [المناقب] لابن شهرآشوب: وَ قَالَ الْحَسَنُ بْنُ عَلِیٍّ علیهما السلام لِحَبِیبِ بْنِ مَسْلَمَهَ الْفِهْرِیِّ رُبَّ مَسِیرٍ لَکَ فِی غَیْرِ طَاعَهٍ قَالَ أَمَّا مَسِیرِی إِلَی أَبِیکَ فَلَا قَالَ بَلَی وَ لَکِنَّکَ أَطَعْتَ مُعَاوِیَهَ عَلَی دُنْیَا قَلِیلَهٍ فَلَئِنْ کَانَ قَامَ بِکَ فِی دُنْیَاکَ لَقَدْ

قَعِدَ بِكَ فِي آخِرَتِكَ فَلَوْ كُنْتَ إِذَا فَعَلْتَ شَرّاً قُلْتَ خَيْراً كُنْتَ كَمَا قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ- خَلَطُوا عَمَلًا صالِحاً وَ آخَرَ سَيِّئاً(۲) وَ لَكِنَّكَ كَمَا قَالَ بَلْ رانَ عَلى قُلُوبِهِمْ ما كانُوا يَكْسِبُونَ (۳).

**[ترجمه]کشف الغمه و مناقب: امام حسن علیه السّلام به حبیب بن مسلمه فهری فرمود: تو به راه های زیادی می روی که اطاعت خدا در آن نیست! گفت: من مسیری را که پدر تو طی کرد نخواهم رفت. فرمود: آری، ولی تو برای دنیای پست و اندک مطیع معاویه شده ای، اگر معاویه برای تأمین دنیای تو قیام نموده، آخرت تو از دست رفته است. اگر تو آن گونه بودی که هر گاه عمل بدی را انجام می دادی سخن خیری می گفتی، از آن اشخاصی به شمار می رفتی که خداوند عزّ و جلّ می فرماید: «خلطوا عملا صالحا و آخر سيئاً» - ۱. توبه / ۱۰۲ - ، «کار شایسته را با کار دیگری که بد است درآمیخته اند.» ولی تو از آن افرادی هستی که خدای سبحان در این آیه می فرماید: «بل ران علی قلوبهم کانوا یکسبون» - ۲. مطففین / ۱۴، کشف الغمه ۲: ۱۵۱، و نیز مناقب ۴: ۲۴ منافقون / ۸، کشف الغمه ۲: ۱۵۰و ۱۵۱ - ، «گناهانی که کردند ایشان را دچار قساوت قلب نموده است.»

**[ترجمه]

«۱۵»

د، [العدد القويه] كشف، [كشف الغمه]: لَمَّا خَرَجَ حَوْثَرَةُ الْأَسَدِيُّ عَلَى مُعَاوِيَةَ وَجَّهَ مُعَاوِيَةُ إِلَى الْحَسَنِ عليه السلام يَسْأَلُهُ أَنْ يَكُونَ هُوَ الْمُتَوَلِّي لِقِتَالِهِ فَقَالَ وَ اللَّهِ لَقَدْ كَفَفْتُ عَنْكَ لِحَقْنِ دِمَاءِ الْمُسْلِمِينَ وَ مَا أَحْسَبُ ذَلِكَ يَسَعُنِي أَنْ أُقَاتِلَ عَنْكَ قَوْماً أَنْتَ وَ اللَّهِ أَوْلَى بِقِتَالِي مِنْهُمْ.

وَ قِيلَ لَهُ عليه السلام فِيكَ عَظَمَةٌ قَالَ لَا بَلْ فِيَّ عِزَّةٌ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى- وَ لِلَّهِ الْعِزَّةُ وَ لِرَسُولِهِ وَ لِلْمُؤْمِنِينَ (۴).

وَ قَالَ مُعَاوِيَةُ إِذَا لَمْ يَكُنِ الْهَاشِمِيُّ جَوَاداً لَمْ يُشْبِهْ قَوْمَهُ وَ إِذَا لَمْ يَكُنِ الزُّبَيْرِيُّ شُجَاعاً لَمْ يُشْبِهْ قَوْمَهُ وَ إِذَا لَمْ يَكُنِ الْأُمَوِيُّ حَلِيماً لَمْ يُشْبِهْ قَوْمَهُ وَ إِذَا لَمْ يَكُنِ الْمَخْزُومِيُّ تَيَّاهاً لَمْ يُشْبِهْ قَوْمَهُ فَبَلَغَ ذَلِكَ الْحَسَنَ عليه السلام فَقَالَ مَا أَحْسَنَ

۱- ۱. فقد أشرعت فی المنایا أكفها. ظ. و ما فی الصلب مطابق للاصل و المصدر.

۲- ۲. براءه: ۱۰۲.

۳- ۳. المطففين: ۱۴، و ترى الحديث فی الكشف ج ۲ ص ۱۵۱، و المناقب: ج ۴ ص ۲۴.

۴- ۴. المنافقون: ۸ راجع كشف الغمّه ج ۲ ص ۱۵۰ و ۱۵۱.

مَا نَظَرَ لِقَوْمِهِ أَرَادَ أَنْ يَجُودَ بَنُو هَاشِمٍ بِأَمْوَالِهِمْ فَيَفْتَقِرُوا وَ يُزْهَى بَنُو مَخْزُومٍ فَتُبْغَضَ وَ تُشْنَأَ وَ تَحَارَبَ بَنُو الزُّبَيْرِ فَيَتَفَانَوْا وَ تَحْلُمَ بَنُو أُمَيَّهَ فَتُحَبَّ.

**[ترجمه]عدد، کشف الغمه: زمانی که حوثره اسدی علیه معاویه خروج کرد، معاویه نزد امام حسن علیه السّلام فرستاد و از آن حضرت تقاضا کرد که متصدی قتل حوثره گردد. امام علیه السّلام فرمود: من بدین جهت از جنگیدن با تو منصرف شدم که خون مسلمان ها ریخته نشود، من گمان نمی کنم به صلاح من باشد که از طرف تو با گروهی بجنگم. به خدا قسم تو در این مورد بر من مقدم هستی.

- به امام حسن گفته شد: تو دارای بزرگی و عظمت هستی. فرمود: نه، بلکه دارای عزت هستم. زیرا خداوند می فرماید: «و لله العزه و لرسوله و للمؤمنین» - - ، «عزت برای خدا و رسول و مؤمنین است.»

- معاویه گفت: اگر شخص هاشمی بخشنده نباشد به قوم خویش شباهت ندارد. اگر شخص زبیری شجاع نباشد به خویشاوندان خود شباهت نخواهد داشت. اگر شخص اموی صبور و بردبار نباشد به قوم خویش شبیه نیست. اگر شخص مخزومی متکبر نباشد به قوم و خویشان خود شباهت ندارد. هنگامی که این سخنان به گوش امام حسن علیه السّلام رسید فرمود: معاویه عجب پیش بینی خوبی برای قوم و خویشان خود نموده است! منظور معاویه این است که بنی هاشم اموال خود را بذل و بخشش کنند تا فقیر شوند. بنی مخزوم تکبر نمایند تا مردم نسبت به آنان خشمناک گردند. بنی زبیر بجنگند تا فانی شوند. بنی امیه صبور و حلیم باشند تا پیش مردم محبوب گردند.

**[ترجمه]

«۱۶»

ما، [الأمالی] للشیخ الطوسی الْمُفِیدُ عَنْ عَلِیِّ بْنِ مَالِکٍ النَّحْوِیِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْقَاسِمِ الْأَنْبَارِیِّ عَنْ أَبِیهِ عَنْ عَبْدِ الصَّمَدِ بْنِ مُحَمَّدٍ الْهَاشِمِیِّ عَنِ الْفَضْلِ بْنِ سُلَیْمَانَ النَّهْدِیِّ عَنِ ابْنِ الْکَلْبِیِّ عَنْ شَرْقِیِّ [بْنِ] الْقُطَامِیِّ عَنْ أَبِیهِ قَالَ: خَاصَمَ عَمْرُو بْنُ عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ أُسَامَهَ بْنَ زَیْدٍ إِلَی مُعَاوِیَهَ بْنِ أَبِی سُفْیَانَ مَقْدَمَهُ الْمَدِینَهَ فِی حَائِطٍ مِنْ حِیطَانِ الْمَدِینَهِ فَارْتَفَعَ الْکَلَامُ بَیْنَهُمَا حَتَّی تَلَاحَیَا فَقَالَ عَمْرٌو تُلَاحِینِی وَ أَنْتَ مَوْلَایَ فَقَالَ أُسَامَهُ وَ اللَّهِ مَا أَنَا بِمَوْلَاکَ وَ لَا یَسُرُّنِی أَنِّی فِی نَسَبِکَ مَوْلَایَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه وآله فَقَالَ أَ لَا تَسْمَعُونَ مَا یَسْتَقْبِلُنِی بِهِ هَذَا الْعَبْدُ؟

ثُمَّ الْتَفَتَ إِلَیْهِ عَمْرٌو فَقَالَ لَهُ یَا ابْنَ السَّوْدَاءِ مَا أَطْغَاکَ فَقَالَ أَنْتَ أَطْغَی مِنِّی وَ لِمَ تُعَیِّرُنِی بِأُمِّی وَ أُمِّی وَ اللَّهِ خَیْرٌ مِنْ أُمِّکَ وَ هِیَ أُمُّ أَیْمَنَ مَوْلَاهُ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله بَشَّرَهَا رَسُولُ اللَّهِ فِی غَیْرِ مَوْطِنٍ بِالْجَنَّهِ وَ أَبِی خَیْرٌ مِنْ أَبِیکَ زَیْدُ بْنُ حَارِثَهَ صَاحِبُ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ حِبُّهُ وَ مَوْلَاهُ قُتِلَ شَهِیداً بِمُؤْتَهَ عَلَی طَاعَهِ اللَّهِ وَ طَاعَهِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ أَنَا أَمِیرٌ عَلَی أَبِیکَ وَ عَلَی مَنْ هُوَ خَیْرٌ مِنْ أَبِیکَ عَلَی أَبِی بَکْرٍ وَ عُمَرَ وَ عَلَی أَبِی عُبَیْدَهَ وَ سَرَوَاتِ الْمُهَاجِرِینَ وَ الْأَنْصَارِ فَأَنَّی تُفَاخِرُنِی یَا ابْنَ عُثْمَانَ فَقَالَ عَمْرٌو یَا قَوْمِ أَ مَا تَسْمَعُونَ مَا یُجِیبُنِی بِهِ هَذَا الْعُبَیْدُ فَقَامَ مَرْوَانُ بْنُ الْحَکَمِ فَجَلَسَ إِلَی جَنْبِ عَمْرِو بْنِ عُثْمَانَ فَقَامَ الْحَسَنُ بْنُ عَلِیٍّ علیهما السلام فَجَلَسَ إِلَی جَنْبِ أُسَامَهَ فَقَامَ سَعِیدُ بْنُ الْعَاصِ فَجَلَسَ إِلَی جَنْبِ عَمْرٍو فَقَامَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ جَعْفَرٍ

فَجَلَسَ إِلَی جَنْبِ أُسَامَهَ فَلَمَّا رَآهُمْ مُعَاوِیَهُ قَدْ صَارُوا فَرِیقَیْنِ مِنْ بَنِی هَاشِمٍ وَ بَنِی أُمَیَّهَ خَشِیَ أَنْ یَعْظُمَ الْبَلَاءُ فَقَالَ إِنَّ عِنْدِی مِنْ هَذَا الْحَائِطِ لَعِلْماً قَالُوا فَقُلْ بِعِلْمِکَ فَقَدْ رَضِینَا فَقَالَ مُعَاوِیَهُ أَشْهَدُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه وآله جَعَلَهُ لِأُسَامَهَ بْنِ زَیْدٍ

قُمْ يَا أُسَامَهُ فَاقْبِضْ حَائِطَکَ هَنِيئاً مَرِيئاً فَقَامَ أُسَامَهُ وَ الْهَاشِمِيُّونَ فَجَزَوْا مُعَاوِيَهَ خَيْراً فَأَقْبَلَ عَمْرُو بْنُ عُثْمَانَ عَلَى مُعَاوِيَهَ فَقَالَ لَا جَزَاکَ اللَّهُ عَنِ الرَّحِمِ خَيْراً مَا زِدْتَ عَلَى أَنْ كَذَّبْتَ قَوْلَنَا وَ فَسَخْتَ حُجَّتَنَا وَ أَشْمَتَّ بِنَا عَدُوَّنَا فَقَالَ مُعَاوِيَهُ وَيْحَکَ يَا عَمْرُو إِنِّی لَمَّا رَأَيْتُ هَؤُلَاءِ الْفِتْيَهَ مِنْ بَنِی هَاشِمٍ قَدِ اعْتَزَلُوا ذَكَرْتُ أَعْيُنَهُمْ تَدُورُ إِلَیَّ مِنْ تَحْتِ الْمَغَافِرِ بِصِفِّينَ وَ كَادَ يَخْتَلِطُ عَلَیَّ عَقْلِی وَ مَا يُؤْمِنِّی يَا ابْنَ عُثْمَانَ مِنْهُمْ وَ قَدْ أَحَلُّوا بِأَبِيکَ مَا أَحَلُّوا وَ نَازَعُونِی مُهْجَهَ نَفْسِی حَتَّى نَجَوْتُ مِنْهُمْ بَعْدَ نَبَإٍ عَظِيمٍ وَ خَطْبٍ جَسِيمٍ فَانْصَرِفْ فَنَحْنُ مُخْلِفُونَ لَکَ خَيْراً مِنْ حَائِطِکَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ.

**[ترجمه]امالی: عمرو بن عثمان بن عفان در باره آمدن اسامه بن زید در مدینه بر سر یکی از دیوارهای مدینه مخاصمه نمود و این خصومت را نزد معاویه بردند، کار آنان به جایی کشید که به نزاع پرداختند. عمرو به اسامه گفت: با من نزاع می کنی در حالی که تو غلام من هستی؟ اسامه گفت: به خدا قسم من غلام تو نیستم، بلکه حتی دوست ندارم از حسب و نسب تو باشم، بلکه مولای من پیامبر اسلام صلّی اللّه علیه و آله و سلّم است. عمرو گفت: آیا نمی شنوید این غلام با من چه کار می کند! آنگاه عمرو رو به اسامه کرد و گفت: ای پسر زن سیاه چهره! چه باعث شد که طغیان و سرکشی کنی!؟

اسامه گفت: تو بیشتر از من طغیان می کنی، مرا به خاطر مادرم ملامت مکن! به خدا قسم که مادر من از مادر تو بهتر است، زیرا مادر من ام ایمن است که کنیز رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله و سلّم بود و آن حضرت به مادر من بارها مژده بهشت داد.

پدر من نیز از پدر تو بهتر بود. پدر من که نامش زید حارثه بود یار و محبوب و غلام پیغمبر اسلام به شمار می رفت. پدرم در جنگ موته در راه خدا و رسولش شهید شد، من امیر پدر تو بودم. بلکه امیر افرادی بودم که از پدر تو بهتر بودند از قبیل ابو بکر، عمر، ابو عبیده و افراد شریف مهاجرین و انصار. پس چگونه به من فخر می فروشی ای پسر عثمان!! عمرو گفت: ای مردم! آیا نمی شنوید این غلام به من چه می گوید!؟ ناگاه مروان بن حکم برخاست و نزدیک عمرو بن عثمان نشست. امام حسن علیه السّلام هم برخاست و نزدیک اسامه نشست. سعید بن عاص برخاست و پهلوی عمرو نشست. عبد اللّه بن جعفر هم برخاست و نزدیک اسامه نشست. وقتی معاویه با این منظره دودستگی بنی هاشم و بنی امیه مواجه شد، ترسید که مبادا شورش و انقلابی رخ دهد، لذا گفت: من خبر دارم که این دیوار از آن کیست، گفتند: پس اطلاعات خود را بگو، زیرا ما همه به گفته تو راضی هستیم. معاویه گفت: من شهادت می دهم که پیامبر اسلام این دیوار را به اسامه بن زید داد، ای اسامه! برخیز و دیوار خود را تصاحب کن، مبارک تو باشد! آنگاه اسامه با هاشمیون برخاستند و معاویه را تحسین نمودند.

عمرو بن عثمان رو به معاویه کرد و گفت: خدا به تو جزای خیر ندهد، تو سخن ما را تکذیب و دلیل ما را باطل و طعنه دشمن را بر ما مسلط کردی! معاویه گفت: ای عمرو! وای بر تو! وقتی من دیدم جوانان بنی هاشم کناره گیری کردند، یاد آن زمانی افتادم که چشم آنان در صفین از زیر زره متوجه من بود، نزدیک بود که عقل خود را از دست بدهم. ای پسر عثمان! من از دست ایشان در امان نیستم، در حالی که آن مصیبت را بر سر پدرت عثمان آوردند. آنان با من جدال نمودند تا اینکه به زحمت خود را از دست ایشان نجات دادم. اکنون برگرد. ما اگر خدا بخواهد دیواری بهتر از این دیوار را به تو خواهیم داد .

**[ترجمه]

بیان

التلاحی التخاصم و التنازع و الحبّ بالکسر المحبوب و السروات جمع سراه و هی جمع سریّ و السریّ الشریف و جمع السریّ علی سراه عزیز.

أقول: قَالَ ابْنُ أَبِی الْحَدِیدِ رَوَی أَبُو جَعْفَرٍ مُحَمَّدُ بْنُ حَبِیبٍ فِی أَمَالِیهِ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: دَخَلَ الْحَسَنُ بْنُ عَلِیٍّ علیهما السلام عَلَی مُعَاوِیَهَ بَعْدَ عَامِ الْجَمَاعَهِ وَ هُوَ جَالِسٌ فِی مَجْلِسٍ ضَیِّقٍ فَجَلَسَ عِنْدَ رِجْلَیْهِ فَتَحَدَّثَ مُعَاوِیَهُ بِمَا شَاءَ أَنْ یَتَحَدَّثَ ثُمَّ قَالَ عَجَباً لِعَائِشَهَ تَزْعُمُ أَنِّی فِی غَیْرِ مَا أَنَا أَهْلُهُ وَ أَنَّ الَّذِی أَصْبَحْتُ فِیهِ لَیْسَ فِی الْحَقِّ مَا لَهَا وَ لِهَذَا یَغْفِرُ اللَّهُ لَهَا إِنَّمَا کَانَ یُنَازِعُنِی فِی هَذَا الْأَمْرِ أَبُو هَذَا الْجَالِسِ وَ قَدِ اسْتَأْثَرَ اللَّهُ بِهِ.

فَقَالَ الْحَسَنُ علیه السلام أَ وَ عَجَبٌ ذَلِکَ یَا مُعَاوِیَهُ قَالَ إِی وَ اللَّهِ قَالَ أَ فَلَا أُخْبِرُکَ بِمَا هُوَ أَعْجَبُ مِنْ هَذَا قَالَ مَا هُوَ قَالَ جُلُوسُکَ فِی صَدْرِ الْمَجْلِسِ وَ أَنَا عِنْدَ رِجْلَیْکَ فَضَحِکَ مُعَاوِیَهُ وَ قَالَ یَا ابْنَ أَخِی بَلَغَنِی أَنَّ عَلَیْکَ دَیْناً قَالَ إِنَّ عَلَیَّ دَیْناً قَالَ کَمْ هُوَ قَالَ مِائَهُ أَلْفٍ فَقَالَ قَدْ أَمَرْنَا لَکَ بِثَلَاثِمِائَهِ أَلْفٍ مِائَهٌ مِنْهَا لِدَیْنِکَ وَ مِائَهٌ تَقْسِمُهَا فِی أَهْلِ بَیْتِکَ وَ مِائَهٌ لِخَاصَّهِ نَفْسِکَ فَقُمْ مُکَرَّماً فَاقْبِضْ صِلَتَکَ..

فَلَمَّا خَرَجَ الْحَسَنُ علیه السلام قَالَ یَزِیدُ بْنُ مُعَاوِیَهَ لِأَبِیهِ تَاللَّهِ مَا رَأَیْتُ؟

اسْتَقْبَلَکَ بِمَا اسْتَقْبَلَکَ بِهِ ثُمَّ أَمَرْتَ لَهُ بِثَلَاثِمِائَهِ أَلْفٍ قَالَ یَا بُنَیَّ إِنَّ الْحَقَّ حَقُّهُمْ فَمَنْ أَتَاکَ مِنْهُمْ فَاحْثُ لَهُ (۱).

---

۱ – ۱. و ممّا یناسب الباب ما ذکره سبط ابن الجوزی فی التـذکره نقلا عن هشام بن محمّـد الکلبی، عن محمّد بن إسـحاق قال: بعث مروان بن الحکم و کـان والیا علی المـدینه رسولا الی الحسن علیه السـلام فقال قل له: یقول لک مروان: أبوک الـذی فرق الجمـاعه و قتـل أمیر المؤمنین عثمـان، و أبـاد العلمـاء و الزهـاد- یعنی الخوارج- و أنت تفخر بغیرک: فـاذا قیل لک من أبوک؟ تقول: خالی الفرس- و فی روایه ابن سـعد فی الطبقات: ما أجـد لک مثلا الا البغله یقال لها من أبوک فتقول: أخی الفرس. فجاء الرسول الی الحسن علیه السلام فقال له: یا أبا محمد! انی أتیتک برساله ممن یخاف سطوته، و یحذر سیفه فان کرهت لم أبلغک ایاهـا و وقیتـک بنفسـی، فقـال الحسن: لاـ بـل تؤدیهـا، و نسـتعین علیه بـاللّه. فأداهـا فقـال له: تقول لمروان: ان کنت صادقا فاللّه یجزیک بصـدقک، و ان کنت کاذبا فاللّه أشدّ نقمه. فخرج الرسول من عنده، فلقیه الحسـین فقال: من أین أقبلت؟ فقال: من عند أخیـک الحسن، فقـال: و مـا کنت تصـنع؟ قـال: أتیت برسـاله من عنـد مروان، فقـال: و مـا هی؟ فـامتنع الرسول من أدائها، فقال: لتخبرنی أو لاقتلنک!! فسمع الحسن علیه السلام فخرج و قال لأخیه: خل عن الرجل، فقال: لا و اللّه حتّی أسمعها، فأعادها الرسول فقـال له: قـل یقول لـک الحسـین بن علی ابن فـاطمه: یـا ابن الزرقـاء الـداعیه الی نفسـها بسوق ذی المجـاز، صاحبه الرایه بسوق عکـاظ، یـا ابن طریـد رسول اللّه و لعینه، اعرف من أنت؟ و من امـک؟ و من أبوک؟ فجاء الرسول الی مروان فأعاد علیه ما قالا، فقـال له: ارجع الی الحسن و قـل له: أشـهد أنـک ابن رسول اللّه، و قـل للحسـین: أشـهد أنـک ابن علی بن أبی طـالب. قال: قال الأصـمعی: أما قول الحسـین« یا ابن الداعیه الی نفسها» فذکر ابن إسحاق ان أم مروان اسمها أمیّه و کانت من البغایا فی الجاهلیه، و کـان لهـا رأیه مثـل رأیه البیطـار تعرف بهـا، و کـانت تسـمی أم حبتل الزرقاء، و کان مروان لا یعرف له أب، و انما تنسب الی الحکم بن أبی العـاص. أقول: قال الفیروزآبادی ذو المجاز: سوق کانت لهم علی فرسـخ من عرفه، بناحیه کبکب و عکاظ سوق بصـحراء بین نخله و الطائف کانت تقوم هلال ذی القعـده و تسـتمر عشـرین یوما تجتمع قبائل العرب فیتعاکظون أی یتفاخرون و یتناشدون.

**[ترجمه]«تلاحی» به معنای دشـمنی دو طرف و جدال است؛ و «الحِبّ» با کسـره یعنی محبوب؛ «السـروات» جمع سراه و سراه جمع سریّ و سریّ به معنای شریف است و جمع کردن سریّ با سراه سخت است.

مؤلـف: ابـن ابی الحدیـد از ابـن عبـاس نقـل می کنـد که: امـام حسن علیه السّـلام نزد معـاویه رفت در حـالی که او در مجلس کوچکی نشسته بود و پایین پای وی نشست. معاویه سخنانی را که باید بگوید گفت. آنگاه گفت: عایشه مرا لایق مقام خلافت نمی دانـد و گمان می کند این مقام را به ناحق تصاحب نموده ام، عایشه را با این کار چه کار!! خدا عایشه را بیامرزد، پدر این شخصـی که اینجـا نشسـته (یعنی امـام حسن) با من بر سر امر خلافت جـدال کرد و خـدا او را قبض روح نمود. امام حسن علیه السّـلام فرمـود: ای معـاویه! از این موضوع تعجب می کنی؟ گفت:آری و اللّه. فرمود: آیـا تو را از مطلبی که تعجب آن از این بیشتر است آگـاه نکنم؟ گفت: چه مطلبی؟ فرمود: تو در صـدر مجلس نشسـته باشـی و من پـایین پـای تو! معـاویه پس از اینکه خندید گفت: ای برادرزاده! من شنیدم تو مقروض هستی؟

فرمود: آری. گفت: چقدر مقروضـی؟ فرمود: صد هزار درهم گفت: ما دسـتور داده ایم مبلغ سـیصد هزار درهم به تو بپردازند. مبلغ صـد هزار درهم آن برای قرض تو و مبلغ صـد هزار درهم آن را بین اهل بیت خود تقسـیم کن و مبلغ صـد هزار درهم آن برای خودت باشـد. پس با احترام برخیز و جایزه خویش را دریافت کن! هنگامی که امام حسن برخاست و خارج شـد، یزید به معاویه گفت: به خدا قسم من ندیدم این طور که تو از امام حسن اسـتقبال کردی او از تو اسـتقبال نماید. تعجب اینجا است که تو مبلغ سـیصد هزار درهم به وی می بخشـی!؟ معاویه گفت: ای پسـرک من! بـدان که حق با بنی هاشم است، هر یک از آنان که نزد تو آیند، در این گونه امور کوشا باش .

**[ترجمه]

باب ۲۱ أحوال أهل زمانه و عشائره و أصحابه و ما جرى بينه و بينهم و ما جرى بينهم و بين معاويه و أصحابه لعنهم الله

الأخبار

«۱»

مع، [معانی الأخبار] مُحَمَّدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَحْمَـدَ بْنِ يُونُسَ الْمُعَاذِيِّ عَنْ أَحْمَـدَ الْهَمْدَانِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْأَشْـعَثِ عَنْ مُوسَـى بْنِ إِسْمَاعِيلَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عليهما السلام قَالَ: كَانَ لِلْحَسَنِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِمَا صَدِيقٌ وَ كَانَ مَاجِناً فَتَبَاطَأَ عَلَيْهِ أَيَّاماً فَجَاءَهُ يَوْماً فَقَالَ لَهُ الْحَسَنُ عليه السـلام كَيْفَ أَصْـبَحْتَ فَقَالَ يَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ أَصْـبَحْتُ بِخِلَافِ مَا أُحِبُّ وَ يُحِبُّ اللَّهُ وَ يُحِبُّ الشَّيْطَانُ فَضَـحِكَ الْحَسَنُ عليه السـلام ثُمَّ قَالَ وَ كَيْفَ ذَاكَ قَالَ لِأَنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ يُحِبُّ أَنْ أُطِيعَهُ وَ لَا أَعْصِيَهُ وَ لَسْتُ كَذَلِكَ وَ الشَّيْطَانُ يُحِبُّ أَنْ أَعْصِيَ اللَّهَ وَ لَا أُطِيعَهُ وَ لَسْتُ كَذَلِكَ وَ أَنَا أُحِبُّ أَنْ لَا أَمُوتَ وَ لَسْتُ كَذَلِكَ.

فَقَامَ إِلَيْهِ رَجُلٌ فَقَالَ يَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ مَا بَالُنَا نَكْرَهُ الْمَوْتَ وَ لَا نُحِبُّهُ قَالَ فَقَالَ الْحَسَنُ عليه السـلام إِنَّكُمْ أَخْرَبْتُمْ آخِرَتَكُمْ وَ عَمَّرْتُمْ دُنْيَاكُمْ فَأَنْتُمْ تَكْرَهُونَ النُّقْلَةَ مِنَ الْعُمْرَانِ إِلَى الْخَرَابِ (۱).

**[ترجمه]معانی الاخبار: امام جعفر صادق علیه السّلام فرمود: امام حسن علیه السّلام دوستی داشت که لا ابالی بود، مدتی نزد آن حضرت نیامده بود، یک روز که به حضور آن حضرت مشرف شد، امام به وی فرمود: حال تو چگونه است؟ گفت: یا ابن رسول اللّه! حال من بر خلاف آن چیزی است که خودم و خدا و شیطان آن را دوست داریم . امام حسن خندید و فرمود: این معما را شرح بده! گفت: زیرا خدای سبحان دوست دارد من مطیع او باشم و معصیت نکنم، ولی من این طور نیستم. شیطان دوست دارد که من خدا را معصیت نمایم و از او اطاعت نکنم، ولی من این طور هم نیستم. من خودم دوست دارم که از دنیا نروم، این طور هم نخواهم بود.

ناگاه شخصی برخاست و به امام حسن گفت: یا ابن رسول اللّه برای چیست که ما مرگ را دوست نداریم!؟ فرمود: برای اینکه شما آخرت خود را خراب و دنیای خویش را آباد نموده اید. بدین علت است که دوست ندارید از مکان معمور و آباد به مکان خراب منتقل شوید - ۱.صدوق در معانی باب نوادر این حدیث را ذیل شماره ۲۹ ص۳۸۹ روایت کرده است. - .

**[ترجمه]

«۲»

قب، [المناقب] لابن شهرآشوب: مِنْ أَصْحَابِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ علیهما السلام عَبْدُ اللَّهِ بْنُ جَعْفَرٍ الطَّيَّارُ وَ مُسْلِمُ بْنُ عَقِيلٍ وَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْعَبَّاسِ وَ حَبَابَةُ بِنْتُ جَعْفَرٍ الْوَالِبِيَّةِ وَ حُذَيْفَةُ بْنُ أَسِيدٍ وَ الْجَارُودُ بْنُ أَبِي بِشْرٍ وَ الْجَارُودُ بْنُ الْمُنْذِرِ وَ قَيْسُ بْنُ أَشْعَثَ بْنِ سَوَّارٍ وَ سُفْيَانُ بْنُ أَبِي لَيْلَى الْهَمْدَانِيُّ وَ عَمْرُو بْنُ قَيْسٍ المشرفی [الْمَشْرِقِيُ‌] وَ أَبُو صَالِحٍ كَيْسَانُ بْنُ كُلَيْبٍ وَ أَبُو مِخْنَفٍ لُوطُ بْنُ يَحْيَى الْأَزْدِيُّ وَ مُسْلِمٌ الْبَطِينُ وَ أَبُو رَزِينٍ مَسْعُودُ بْنُ أَبِي وَائِلٍ وَ هِلَالُ بْنُ يِسَافٍ وَ أَبُو إِسْحَاقَ بْنُ كُلَيْبٍ السَّبِيعِيُّ وَ أَصْحَابُهُ مِنْ خَوَاصِ

۱- ۱. رواه الصدوق فی المعانی باب النوادر تحت الرقم ۲۹ ص ۳۸۹.

أَبِيهِ مِثْلُ حُجْرٍ وَ رُشَيْدٍ وَ رِفَاعَةَ وَ كُمَيْلٍ وَ الْمُسَيَّبِ وَ قَيْسٍ وَ ابْنِ وَاثِلَةَ وَ ابْنِ الْحَمِقِ وَ ابْنِ أَرْقَمَ وَ ابْنِ صُرَدَ وَ ابْنِ عَقْلَةَ وَ جَابِرٍ وَ الدُّؤَلِيِّ وَ حَبَّةَ وَ عَبَايَةَ وَ جُعَيْدٍ وَ سُلَيْمٍ وَ حَبِيبٍ وَ الْأَحْنَفِ وَ الْأَصْبَغِ وَ الْأَعْوَرِ مِمَّا لَا تُحْصَى كَثْرَةً(۱).

**[ترجمه]مناقب: این گروه از یاران امام حسن علیه السّلام به شمار می رفتند: عبد اللّه بن جعفر طیار، مسلم بن عقیل، عبد اللّه بن عباس، حبابه والبیه دختر جعفر ، حذیفه بن اسید، جارود بن ابی بشر، جارود بن منذر، قیس بن اشعث بن سوار، سفیان بن ابی لیلای همدانی، عمرو بن قیس مشرفی، ابو صالح کیسان بن کلیب، ابو مخنف لوط بن یحیی ازدی مسلم بن بطین، ابو زرین مسعود بن ابی وائل، هلال بن یساف و ابو اسحاق ابن کلیب سبیعی. ما بقی یاران آن حضرت از اصحاب خصوصی پدرش حضرت علی امیر علیه السّلام بودند. از قبیل: حجر رشید رفاعه، کمیل، مسیب، قیس، ابن وائله، ابن حمق، ابن ارقم، ابن صرد، ابن عقله، جابر، دئلی، حبه، عبایه، جعید، سلیم، حبیب، احنف، اصبغ و اعور که شمارش آنان مقدور نیست - ۱. مناقب آل ابی طالب ۴: ۴۰ - .

**[ترجمه]

«۳»

کا، [الکافی] عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ بُنْدَارَ عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ إِسْحَاقَ الْأَحْمَرِيِّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ حَمَّادٍ عَنْ أَبِي مَرْيَمَ الْأَنْصَارِيِّ عَنْ أَبِي بَرْزَةَ الْأَسْلَمِيِّ قَالَ: وُلِدَ لِلْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ علیهما السلام مَوْلُودٌ فَأَتَتْهُ قُرَيْشٌ فَقَالُوا يَهْنِئُكَ الْفَارِسُ فَقَالَ وَ مَا هَذَا مِنَ الْكَلَامِ قُولُوا شَكَرْتَ الْوَاهِبَ وَ بُورِكَ لَكَ فِي الْمَوْهُوبِ وَ بَلَغَ اللَّهُ بِهِ أَشُدَّهُ وَ رَزَقَكَ بِرَّهُ (۲).

**[ترجمه]فروع کافی: از ابو برزه اسلمی نقل می کند که گفت: فرزندی برای حضرت امام حسن علیه السّلام متولد شد، قریش نزد آن بزرگوار آمدند و گفتند: قدم این سوار مبارک باشد! امام حسن فرمود: این چه سخنی است که می گویید؟ بلکه بگویید: خدای بخشنده را شکر، قدم این فرزندی که خدا بخشیده مبارک، خدا او را قوی نماید، و نیکو کاری وی را نصیب تو کند - ۲. کافی ۶: ۱۷ - .

**[ترجمه]

«۴»

کا، [الکافی] الْعِدَّةُ عَنِ الْبَرْقِيِّ عَنْ بَكْرِ بْنِ صَالِحٍ عَمَّنْ ذَكَرَهُ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: هَنَّأَ رَجُلٌ رَجُلًا أَصَابَ ابْناً فَقَالَ يَهْنِئُكَ الْفَارِسُ فَقَالَ الْحَسَنُ علیه السلام لَهُ مَا عِلْمُكَ يَكُونُ فَارِساً أَوْ رَاجِلًا قَالَ جُعِلْتُ فِدَاكَ فَمَا أَقُولُ قَالَ تَقُولُ شَكَرْتَ الْوَاهِبَ وَ بُورِكَ لَكَ فِي الْمَوْهُوبِ وَ بَلَغَ أَشُدَّهُ وَ رَزَقَكَ بِرَّهُ (۳).

**[ترجمه]فروع کافی: امام جعفر صادق علیه السّلام فرمود: مردی به مرد دیگری که خدا پسری به او عطا کرده بود گفت: قدم این سوار مبارک باد! امام حسن علیه السّلام به وی فرمود: تو از کجا می دانی که این نوزاد سوار است یا پیاده خواهد بود!؟ گفت: فدایت شوم، پس چگونه تبریک بگویم؟ فرمود: بگو: خدای بخشنده را شکر، قدم این نوزادی که به تو بخشیده

مبارک باد، امید است فرزندی قوی شده و نیکوکاری او نصیب تو گردد - ۳. کافی ۴: ۱۷

. -

**[ترجمه]

«۵»

کا، [الکافی] مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ وَ عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ بُنْدَارَ عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ إِسْحَاقَ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ حَمَّادٍ عَنْ أَبِی مَرْیَمَ الْأَنْصَارِیِّ رَفَعَهُ قَالَ: إِنَّ الْحَسَنَ بْنَ عَلِیٍّ علیهما السلام خَرَجَ مِنَ الْحَمَّامِ فَلَقِیَهُ إِنْسَانٌ فَقَالَ طَابَ اسْتِحْمَامُکَ فَقَالَ یَا لُکَعُ وَ مَا تَصْنَعُ بِالاسْتِ هَاهُنَا فَقَالَ طَابَ حَمِیمُکَ فَقَالَ أَ مَا تَعْلَمُ أَنَّ الْحَمِیمَ الْعَرَقُ قَالَ طَابَ حَمَّامُکَ فَقَالَ وَ إِذَا طَابَ حَمَّامِی فَأَیُّ شَیْ ءٍ لِی قُلْ طَهُرَ مَا طَابَ مِنْکَ وَ طَابَ مَا طَهُرَ مِنْکَ (۴).

**[ترجمه]فروع کافی: روایت می کند که یک روز امام حسن علیه السّلام از حمام خارج شد، شخصی به آن حضرت برخورد و گفت: طاب استحمامک. یعنی: استحمام تو نیکو باد. امام علیه السّلام در جوابش فرمود: ای احمق! این لفظ در اینجا معنی دارد؟ او گفت: طاب حمیمک. فرمود: آیا نمی دانی که معنای کلمه حمیم عرق است. وی گفت: طاب حمامک. فرمود: اگر حمام رفتن من نیکو شود چه فائده ای دارد؟ بلکه باید بگویی: طهر ما طاب منک و طاب ما طهر منک. یعنی پاکیزه باد آنچه که از تو طیب است و طیب باد آنچه که از تو پاکیزه است - ۱. معنایش این است: که خداوند جسم تو را سالم بدارد. -

.

**[ترجمه]

بیان

قال الفیروزآبادی استحمّ اغتسل بالماء الحارّ و الماء البارد ضد و قال و لا یقال طاب حمّامک و إنما یقال طابت حمّتک بالکسر أی حمیمک

ص: ۱۱۱

۱- ۱. المصدر ج ۴ ص ۴۰.

۲- ۲. راجع ج ۶ ص ۱۷ باب التهنئه من کتاب العقیقه الرقم ۲ و ۳.

۳- ۳. راجع ج ۶ ص ۱۷ باب التهنئه من کتاب العقیقه الرقم ۲ و ۳.

۴- ۴. رواه فی باب الحمام من کتاب الزی و التجمل تحت الرقم ۲۱. راجع ج ۶ ص ۵۰۰.

أی طاب عرقک انتهی (۱).

و لعله علیه السلام قال ما تصنع بالاست علی وجه المطایبه لکون الاست موضوعا لأمر قبیح و إن لم یکن مقصودا هاهنا تنبیها له علی أنه لا بد أن یرجع فی تلک الأمور إلی المعصوم و لا یخترعوا بآرائهم و یحتمل أن یکون المراد أن الألف و السین و التاء الموضوعه للطلب غیر مناسب فی المقام فیکون إشاره إلی أن الاستحمام بمعنی الاغتسال لغه غیر فصیحه(۲).

**[ترجمه]فیروزآبادی گفته است: «استحمّ» یعنی با آب داغ شستشو کرد، و آب سرد ضد آن است و نمی گویند طاب حمامک، بلکه می گویند: طابت حمتک با کسره، یعنی حمیمک به معنی نیکو باد عرق تو.

شاید امام علیه السلام گفته است: چرا اینجا از الف، سین و تاء برای عافیت گفتن استفاده کردی، زیرا الف، سین و تاء برای موضوع قبیح وضع شده است، اگر چه مقصود از آن در اینجا تبریک به او نباشد، زیرا چاره ای نیست جز این که در آن موضوعات به معصوم مراجعه شود و آن ها خود با نظر خویش اصطلاحی اختراع نکنند. احتمال دارد که مراد از آن این باشد که الف، سین و تاء برای طلب بوده و برای این موقعیت نامناسب است، در نتیجه به این موضوع اشاره می کند که استحمام به معنای اغتسال (شستن) کلمه غیر فصیحی است.

**[ترجمه]

«۶»

قب، [المناقب] لابن شهرآشوب: أَصْحَابُهُ أَصْحَابُ أَبِیهِ وَ بَابُهُ قَیْسُ بْنُ وَرْقَا الْمَعْرُوفُ بِسَفِینَهَ وَ رُشَیْدٌ الْهَجَرِیُّ وَ یُقَالُ وَ مِیثَمٌ التَّمَّارُ.

**[ترجمه]مناقب: یاران امام حسن یاران پدرش بودند و قیس ابن ورقاء که به سفینه معروف بود و رشید هجری و گفته شده میثم تمار بودند.

**[ترجمه]

«۷»

ختص، [الإختصاص]: أَصْحَابُ الْحَسَنِ بْنِ عَلِیٍّ علیهما السلام سُفْیَانُ بْنُ أَبِی لَیْلَی الْهَمْدَانِیُّ- حُذَیْفَهُ بْنُ أَسِیدٍ الْغِفَارِیُّ أَبُو رَزِینٍ الْأَسَدِیُّ (۳).

**[ترجمه]اختصاص: اصحاب حسن بن علی علیهما السّلام: سفیان بن ابی لیلا همدانی و حذیفه بن اسید غفاری و ابو رزین اسدی بودند - ۲ و ۳. اختصاص ۷و۶۱ - .

**[ترجمه]

«۸»

ختص، [الإختصاص] ابْنُ الْوَلِيدِ عَنِ الصَّفَّارِ عَنْ عَلِيِّ بْنِ سُلَيْمَانَ بْنِ دَاوُدَ وَ عَنِ الْعَطَّارِ عَنْ سَعْدٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ سُلَيْمَانَ عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَسْبَاطٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِی الْحَسَنِ مُوسَى عليه السلام قَالَ: إِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَهِ نَادَى مُنَادٍ أَيْنَ حَوَارِيُّ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ ابْنِ فَاطِمَهَ بِنْتِ مُحَمَّدٍ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَيَقُومُ سُفْيَانُ بْنُ أَبِی لَيْلَى الْهَمْدَانِيُّ وَ حُذَيْفَهُ بْنُ أَسِيدٍ الْغِفَارِيُّ ثُمَّ يُنَادِی أَيْنَ حَوَارِيُّ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ فَيَقُومُ كُلُّ مَنِ اسْتُشْهِدَ مَعَهُ وَ لَمْ يَتَخَلَّفْ عَنْهُ الْخَبَرَ(۴).

**[ترجمه]اختصاص: حضرت موسی بن جعفر علیه السّلام فرمود: هنگامی که روز قیامت فرا رسد منادی ندا می دهد: یاران و حواریون حسن بن علی که پسر فاطمه دختر پیغمبر اسلام صلّی اللّه علیه و آله است کجایند؟ پس از این ندا، سفیان بن ابی لیلا همدانی و حذیفه بن اسید غفاری قیام می کنند. سپس ندا می دهد: یاران حسین بن علی کجایند؟ در این موقع تمام آن افرادی که با آن بزرگوار شهید شده بودند برمی خیزند و احدی از ایشان از آن حضرت تخلف نخواهند کرد - - .

**[ترجمه]

«۹»

فض، كتاب [الروضه] يل، [الفضائل] لابن شاذان عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ عُمَيْرٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ رِبْعِيٍّ عَنْ خِرَاشٍ قَالَ: سَأَلَ مُعَاوِيَهُ ابْنَ عَبَّاسٍ قَالَ فَمَا تَقُولُ فِی عَلِيِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ عليه السلام قَالَ عَلِيٌّ

۱- ۱. نقله فی الأقرب و زاد: و معناه: أصح اللّه جسمک.

۲- ۲. بل المراد أن سین الاستفعال انما وضع للطلب و أصل الاستحمام: طلب الماء الحمیم للاغتسال فانه أذهب للارجاس، فإذا دخل الرجل الحمام، أو أسخن ماء و اشتغل بافراغه علی رأسه، فقد استحم، و أمّا إذا خرج من الحمام، و لبس سراویله، فلا معنی للاستحمام بعد ذلک و ایراد سین الاستفعال.

۳- ۳. الاختصاص ص ۷ و ۶۱.

۴- ۴. الاختصاص ص ۷ و ۶۱.

أَبُو الْحَسَنِ علیه السلام عَلِیٌّ كَانَ وَ اللَّهِ عَلَمَ الْهُدَی وَ كَهْفَ التُّقَی وَ مَحَلَّ الْحِجَی وَ مَحْتِدَ النَّدَی وَ طَوْدَ النُّهَی وَ عَلَمَ الْوَرَی وَ نُوراً فِی ظُلَمِهِ الدُّجَی وَ دَاعِیاً إِلَی الْمَحَجَّهِ الْعُظْمَی وَ مُسْتَمْسِكاً بِالْعُرْوَهِ الْوُثْقَی وَ سَامِیاً إِلَی الْمَجْدِ وَ الْعُلَا وَ قَائِدَ الدِّینِ وَ التُّقَی وَ سَیِّدَ مَنْ تَقَمَّصَ وَ ارْتَدَی بَعْلَ بِنْتِ الْمُصْطَفَی وَ أَفْضَلَ مَنْ صَامَ وَ صَلَّی وَ أَفْخَرَ مَنْ ضَحِكَ وَ بَكَی صَاحِبَ الْقِبْلَتَیْنِ فَهَلْ یُسَاوِیهِ مَخْلُوقٌ كَانَ أَوْ یَكُونُ كَانَ وَ اللَّهِ كَالْأَسَدِ مُقَاتِلًا وَ لَهُمْ فِی الْحُرُوبِ حَامِلًا عَلَی مُبْغِضِیهِ لَعْنَهُ اللَّهِ وَ الْمَلَائِكَهِ وَ النَّاسِ أَجْمَعِینَ* إِلَی یَوْمِ التَّنَادِ.

**[ترجمه]روضه و كتاب فضائل: معاویه از ابن عباس پرسید: تو درباره علی بن ابی طالب چه می گویی؟ ابن عباس گفت: علی علیه السّلام كه ابو الحسن است دارای مقام عالی می باشد. به خدا قسم كه علی علیه السّلام بیرق هدایت بود، شخصی پرهیزكار، دانشمندی محض، اصل و ریشه بذل و بخشش، كوه بزرگ دانش و بینش، پناهگاه مردم، نوری در تاریكی ها، دعوت كننده به دین و مذهب، چنگ زننده به ریسمان محكم ایمان و دارای بزرگی و مقامی عالی بود، پیشوای دین و تقوا بود، بزرگ اشخاصی بود كه لباس بزرگی در بر داشتند، شوهر دختر مصطفی صلّی اللّه علیه و آله و سلّم بود و بزرگوارترین افرادی بود كه روزه می گرفتند و نماز می خواندند. فاخرترین اشخاصی بود كه می خندیدند و گریه می كردند. علی به طرف دو قبله نماز خواند، آیا هیچ مخلوقی از گذشتگان و آیندگان می توانند با علی مساوی باشند!؟ به خدا قسم او همچون شیری جنگجو بود كه در جنگ ها بر دشمنان خود كه لعنت خدا و فرشتگان و تمام مردم تا روز قیامت بر آن ها باد، حمله می برد.

**[ترجمه]

إیضاح

المحتد بالكسر الأصل و الندا العطاء و الطود الجبل العظیم.

**[ترجمه]«المحتد» با كسره یعنی اصل؛ و «الندا» یعنی عطا و بخشش؛ و «طور» كوهی بزرگ است.

**[ترجمه]

«۱۰»

ل، [الخصال] ابْنُ مُوسَی عَنِ ابْنِ زَكَرِیَّا عَنِ ابْنِ حَبِیبٍ عَنِ الْعَبَّاسِ بْنِ الْفَرَجِ عَنْ أَبِی سَلَمَهَ الْغِفَارِیِّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ إِبْرَاهِیمَ بْنِ أَبِی فَرْوَهَ عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ مَرْوَانَ قَالَ: كُنَّا عِنْدَ مُعَاوِیَهَ ذَاتَ یَوْمٍ وَ قَدِ اجْتَمَعَ عِنْدَهُ جَمَاعَهٌ مِنْ قُرَیْشٍ وَ فِیهِمْ عِدَّهٌ مِنْ بَنِی هَاشِمٍ فَقَالَ مُعَاوِیَهُ یَا بَنِی هَاشِمٍ بِمَ تَفْخَرُونَ عَلَیْنَا أَ لَیْسَ الْأَبُ وَ الْأُمُّ وَاحِداً وَ الدَّارُ وَ الْمَوْلِدُ وَاحِداً فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ نَفْخَرُ عَلَیْكُمْ بِمَا أَصْبَحْتَ تَفْخَرُ بِهِ عَلَی سَائِرِ قُرَیْشٍ وَ تَفْخَرُ بِهِ قُرَیْشٌ عَلَی الْأَنْصَارِ وَ تَفْخَرُ بِهِ الْأَنْصَارُ عَلَی سَائِرِ الْعَرَبِ وَ تَفْخَرُ بِهِ الْعَرَبُ عَلَی الْعَجَمِ- بِرَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ بِمَا لَا تَسْتَطِیعُ لَهُ إِنْكَاراً وَ لَا مِنْهُ فِرَاراً فَقَالَ مُعَاوِیَهُ یَا ابْنَ عَبَّاسٍ لَقَدْ أُعْطِیتَ لِسَاناً ذَلْقاً تَكَادُ تَغْلِبُ بِبَاطِلِكَ حَقَّ سِوَاكَ فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ مَهْ فَإِنَّ الْبَاطِلَ لَا یَغْلِبُ الْحَقَّ وَ دَعْ عَنْكَ الْحَسَدَ فَلَبِئْسَ الشِّعَارُ الْحَسَدُ فَقَالَ مُعَاوِیَهُ صَدَقْتَ أَمَا وَ اللَّهِ إِنِّی لَأُحِبُّكَ لِخِصَالٍ أَرْبَعٍ مَعَ مَغْفِرَتِی لَكَ خِصَالًا أَرْبَعاً فَأَمَّا مَا أُحِبُّكَ فَلِقَرَابَتِكَ بِرَسُولِ اللَّهِ صلی الله

علیه و آله وَ أَمَّا الثَّانِیَهُ فَإِنَّکَ رَجُلٌ مِنْ أَسْرَتِی وَ أَهْلِ بَیْتِی وَ مِنْ مُصَاصِ عَبْدِ مَنَافٍ وَ أَمَّا الثَّالِثَهُ فَإِنَّ أَبِی کَانَ خِلًّا لِأَبِیکَ وَ أَمَّا الرَّابِعَهُ فَإِنَّکَ لِسَانُ قُرَیْشٍ وَ زَعِیمُهَا وَ فَقِیهُهَا وَ أَمَّا الْأَرْبَعُ الَّتِی غَفَرْتُ لَکَ فَعَدْوُکَ عَلَیَّ بِصِفِّینَ فِیمَنْ عَدَا وَ إِسَاءَتُکَ فِی خِذْلَانِ عُثْمَانَ فِیمَنْ أَسَاءَ وَ سَعْیُکَ عَلَی عَائِشَهَ أُمِّ الْمُؤْمِنِینَ فِیمَنْ سَعَی وَ نَفْیُکَ

ص: ۱۱۳

عَنِّی زِیَاداً فِیمَنْ نَفَی فَضَرَبْتُ أَنْفَ هَذَا الْأَمْرِ وَ عَیْنَهُ حَتَّی اسْتَخْرَجْتُ عُذْرَکَ مِنْ کِتَابِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ قَوْلِ الشُّعَرَاءِ أَمَّا مَا وَافَقَ کِتَابَ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ فَقَوْلُهُ خَلَطُوا عَمَلًا صالِحاً وَ آخَرَ سَیِّئاً(۱)

وَ أَمَّا مَا قَالَتِ الشُّعَرَاءُ فَقَوْلُ أَخِی بَنِی دِینَارٍ:

وَ لَسْتُ بِمُسْتَبْقٍ أَخاً لَا تَلُمُّهُ*** عَلَی شَعَثٍ أَیِّ الرِّجَالِ الْمُهَذَّبِ

فَاعْلَمْ أَنِّی قَدْ قَبِلْتُ فِیکَ الْأَرْبَعَ الْأُولَی وَ غَفَرْتُ لَکَ الْأَرْبَعَ الْأُخْرَی وَ کُنْتُ فِی ذَلِکَ کَمَا قَالَ الْأَوَّلُ:

سَأَقْبَلُ مِمَّنْ قَدْ أَحَبَّ جَمِیلَهُ*** وَ أَغْفِرُ مَا قَدْ کَانَ مِنْ غَیْرِ ذَلِکَا

ثُمَّ أَنْصَتَ فَتَکَلَّمَ ابْنُ عَبَّاسٍ فَقَالَ بَعْدَ حَمْدِ اللَّهِ وَ الثَّنَاءِ عَلَیْهِ أَمَّا مَا ذَکَرْتَ أَنَّکَ تُحِبُّنِی لِقَرَابَتِی مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَذَلِکَ الْوَاجِبُ عَلَیْکَ وَ عَلَی کُلِّ مُسْلِمٍ آمَنَ بِاللَّهِ وَ رَسُولِهِ لِأَنَّهُ الْأَجْرُ الَّذِی سَأَلَکُمْ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه وآله عَلَی مَا آتَاکُمْ بِهِ مِنَ الضِّیَاءِ وَ الْبُرْهَانِ الْمُبِینِ فَقَالَ عَزَّ وَ جَلَ قُلْ لا أَسْئَلُکُمْ عَلَیْهِ أَجْراً إِلَّا الْمَوَدَّهَ فِی الْقُرْبی (۲) فَمَنْ لَمْ یُجِبْ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه وآله إِلَی مَا سَأَلَهُ خَابَ وَ خَزِیَ وَ کَبَا فِی جَهَنَّمَ وَ أَمَّا مَا ذَکَرْتَ أَنِّی رَجُلٌ مِنْ أُسْرَتِکَ وَ أَهْلِ بَیْتِکَ فَذَلِکَ کَذَلِکَ وَ إِنَّمَا أَرَدْتَ بِهِ صِلَهَ الرَّحِمِ وَ لَعَمْرِی إِنَّکَ الْیَوْمَ وَصُولٌ مَعَ مَا(۳)

قَدْ کَانَ مِنْکَ مِمَّا لَا تَثْرِیبَ عَلَیْکَ فِیهِ الْیَوْمَ وَ أَمَّا قَوْلُکَ إِنَّ أَبِی کَانَ خِلًّا لِأَبِیکَ فَقَدْ کَانَ ذَلِکَ وَ قَدْ سَبَقَ فِیهِ قَوْلُ الْأَوَّلِ

سَأَحْفَظُ مَنْ آخَی أَبِی فِی حَیَاتِهِ*** وَ أَحْفَظُهُ مِنْ بَعْدِهِ فِی الْأَقَارِبِ

وَ لَسْتُ لِمَنْ لَا یَحْفَظُ الْعَهْدَ وَامِقاً*** وَ لَا هُوَ عِنْدَ النَّائِبَاتِ بِصَاحِبِی

وَ أَمَّا مَا ذَکَرْتَ أَنِّی لِسَانُ قُرَیْشٍ وَ زَعِیمُهَا وَ فَقِیهُهَا فَإِنِّی لَمْ أُعْطَ مِنْ ذَلِکَ

۱- ۱. براءه: ۱۰۲.

۲- ۲. الشوری: ۲۳.

۳- ۳. فی الأصل و نسخه کمبانیّ:« مما» و ما جعلناه فی الصلب أظهر.

شَيْئاً إِلَّا وَ قَدْ أَوتِيتَهُ غَيْرَ أَنَّکَ قَدْ أَبَيْتَ بِشَرَفِکَ وَ کَرَمِکَ إِلَّا أَنْ تُفَضِّلَنِی وَ قَدْ سَبَقَ فِی ذَلِکَ قَوْلُ الْأَوَّلِ:

وَ کُلُّ کَرِيمٍ لِلْکِرَامِ مُفَضِّلٌ*** يَرَاهُ لَهُ أَهْلًا وَ إِنْ کَانَ فَاضِلًا

وَ أَمَّا مَا ذَکَرْتَ مِنْ عَدْوِی عَلَيْکَ بِصِفِّينَ فَوَ اللَّهِ لَوْ لَمْ أَفْعَلْ ذَلِکَ لَکُنْتُ مِنْ أَلْأَمِ الْعَالَمِينَ أَ کَانَتْ نَفْسُکَ تُحَدِّثُکَ يَا مُعَاوِيَهُ أَنِّی أَخْذُلُ ابْنَ عَمِّی أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ وَ سَيِّدَ الْمُسْلِمِينَ وَ قَدْ حَشَدَ لَهُ الْمُهَاجِرُونَ وَ الْأَنْصَارُ وَ الْمُصْطَفَوْنَ الْأَخْيَارُ لِمَ يَا مُعَاوِيَهُ أَ شَکٌّ فِی دِينِی أَمْ حَيْرَهٌ فِی سَجِيَّتِی أَمْ ضَنٌّ بِنَفْسِی وَ أَمَّا مَا ذَکَرْتَ مِنْ خِذْلَانِ عُثْمَانَ فَقَدْ خَذَلَهُ مَنْ کَانَ أَمَسَّ رَحِماً بِهِ مِنِّی وَ لِی فِی الْأَقْرَبِينَ وَ الْأَبْعَدِينَ أُسْوَهٌ وَ إِنِّی لَمْ أَعْدُ عَلَيْهِ فِيمَنْ عَدَا بَلْ کَفَفْتُ عَنْهُ کَمَا کَفَّ أَهْلُ الْمُرُوءَاتِ وَ الْحِجَی وَ أَمَّا مَا ذَکَرْتَ مِنْ سَعْيِی عَلَی عَائِشَهَ فَإِنَّ اللَّهَ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی أَمَرَهَا أَنْ تَقِرَّ فِی بَيْتِهَا وَ تَحْتَجِبَ بِسِتْرِهَا فَلَمَّا کَشَفَتْ جِلْبَابَ الْحَيَاءِ وَ خَالَفَتْ نَبِيَّهَا صلی الله علیه و آله وَسِعَنَا مَا کَانَ مِنَّا إِلَيْهَا وَ أَمَّا مَا ذَکَرْتَ مِنْ نَفْیِ زِيَادٍ فَإِنِّی لَمْ أَنْفِهِ بَلْ نَفَاهُ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه وآله إِذْ قَالَ الْوَلَدُ لِلْفِرَاشِ وَ لِلْعَاهِرِ الْحَجَرُ وَ إِنِّی مِنْ بَعْدِ هَذَا لَأُحِبُّ مَا سَرَّکَ فِی جَمِيعِ أُمُورِکَ فَتَکَلَّمَ عَمْرُو بْنُ الْعَاصِ فَقَالَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ وَ اللَّهِ مَا أَحَبَّکَ سَاعَهً قَطُّ غَيْرَ أَنَّهُ قَدْ أُعْطِیَ لِسَاناً ذَرِباً يُقَلِّبُهُ کَيْفَ شَاءَ وَ إِنَّ مَثَلَکَ وَ مَثَلَهُ کَمَا قَالَ الْأَوَّلُ وَ ذَکَرَ بَيْتَ شِعْرٍ فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ إِنَّ عَمْراً دَاخِلٌ بَيْنَ الْعَظْمِ وَ اللَّحْمِ وَ الْعَصَا وَ اللِّحَا(۱) وَ قَدْ تَکَلَّمَ فَلْيَسْتَمِعْ فَقَدْ وَافَقَ قَرْناً

ص: ۱۱۵

۱- ۱. مثل یضرب لمن یدخل بین المتخالین المتصافیین، و یسعی بینهما، فانه لا یأتی بشی ء البته، فاللحم ملتصق بالعظم لا یدخل بینهما شی ء کما أن اللحا و هو قشر العصا ملتصق به لا یدخل بینهما شی ء، راجع الصحاح ص ۲۴۸۰، مجمع الامثال ج ۲ ص ۲۳۱: الرقم ۳۵۹۴.

أَمَا وَ اللَّهِ يَا عَمْرُو إِنِّي لَأَبْغِضُكَ فِي اللَّهِ وَ مَا أَعْتَذِرُ مِنْهُ إِنَّكَ قُمْتَ خَطِيباً فَقُلْتَ أَنَا شَانِئُ مُحَمَّدٍ فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَ إِنَّ شانِئَكَ هُوَ الْأَبْتَرُ فَأَنْتَ أَبْتَرُ الدِّينِ وَ الدُّنْيَا وَ أَنْتَ شَانِئُ مُحَمَّدٍ فِي الْجَاهِلِيَّةِ وَ الْإِسْلَامِ وَ قَدْ قَالَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى- لا تَجِدُ قَوْماً يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَ الْيَوْمِ الْآخِرِ يُوادُّونَ مَنْ حَادَّ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ (۱) وَ قَدْ حَادَدْتَ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ قَدِيماً وَ حَدِيثاً وَ لَقَدْ جَهَدْتَ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ جَهْدَكَ وَ أَجْلَبْتَ عَلَيْهِ بِخَيْلِكَ وَ رَجِلِكَ حَتَّى إِذَا غَلَبَكَ اللَّهُ عَلَى أَمْرِكَ وَ رَدَّ كَيْدَكَ فِي نَحْرِكَ وَ أَوْهَنَ قُوَّتَكَ وَ أَكْذَبَ أُحْدُوثَتَكَ نُزِعْتَ وَ أَنْتَ حَسِيرٌ.

ثُمَّ كِدْتَ بِجُهْدِكَ لِعِدَاوَةِ أَهْلِ بَيْتِ نَبِيِّهِ مِنْ بَعْدِهِ لَيْسَ بِكَ فِي ذَلِكَ حُبُّ مُعَاوِيَةَ وَ لَا آلِ مُعَاوِيَةَ إِلَّا الْعِدَاوَةَ لِلَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ لِرَسُولِهِ ص مَعَ بُغْضِكَ وَ حَسَدِكَ الْقَدِيمِ لِأَبْنَاءِ عَبْدِ مَنَافٍ وَ مَثَلُكَ فِي ذَلِكَ كَمَا قَالَ الْأَوَّلُ:

تَعَرَّضَ لِي عَمْرٌو وَ عَمْرٌو خَزَايَةٌ*** تَعَرُّضَ ضُبْعِ الْقَفْرِ لِلْأَسَدِ الْوَرْدِ

فَمَا هُوَ لِي نِدٌّ فَأَشْتُمَ عِرْضَهُ*** وَ لَا هُوَ لِي عَبْدٌ فَأَبْطِشَ بِالْعَبْدِ

فَتَكَلَّمَ عَمْرُو بْنُ الْعَاصِ فَقَطَعَ عَلَيْهِ مُعَاوِيَةُ وَ قَالَ أَمَا وَ اللَّهِ يَا عَمْرُو مَا أَنْتَ مِنْ رِجَالِهِ فَإِنْ شِئْتَ فَقُلْ وَ إِنْ شِئْتَ فَدَعْ فَاغْتَنَمَهَا عَمْرٌو وَ سَكَتَ فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ دَعْهُ يَا مُعَاوِيَةُ فَوَ اللَّهِ لَأَسِمَنَّهُ بِمِيسَمٍ يَبْقَى عَلَيْهِ عَارُهُ وَ شَنَارُهُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ تَتَحَدَّثُ بِهِ الْإِمَاءُ وَ الْعَبِيدُ وَ يُتَغَنَّى بِهِ فِي الْمَجَالِسِ وَ يُحَدَّثُ بِهِ فِي الْمَحَافِلِ ثُمَّ قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ يَا عَمْرُو وَ ابْتَدَأَ فِي الْكَلَامِ فَمَدَّ مُعَاوِيَةُ يَدَهُ فَوَضَعَهَا عَلَى فِي ابْنِ عَبَّاسٍ وَ قَالَ لَهُ أَقْسَمْتُ عَلَيْكَ يَا ابْنَ عَبَّاسٍ إِلَّا أَمْسَكْتَ وَ كَرِهَ أَنْ يَسْمَعَ أَهْلُ الشَّامِ مَا يَقُولُ ابْنُ عَبَّاسٍ وَ كَانَ آخِرُ كَلَامِهِ اخْسَأْ أَيُّهَا الْعَبْدُ وَ أَنْتَ مَذْمُومٌ وَ افْتَرَقُوا.

**[ترجمه]خصال: از عبد الملک بن مروان نقل می کند که گفت: یک روز ما نزد معاویه بودیم، گروهی از قریش که عده ای از بنی هاشم در بین آنان بودند نیز حضور داشتند. معاویه گفت: ای بنی هاشم! شما برای چه به ما فخر می فروشید؟ آیا نه چنین است که پدر، مادر، خانه و زادگاه ما همه یکی است!؟ ابن عباس گفت: ما به واسطه همان مقامی بر شما فخر می فروشیم که تو بر سایر قریش فخر می فروشی، و قریش بر انصار و انصار بر سایر عرب و عرب بر عجم فخر می فروشند. ما به پیامبر خدا صلّی اللّه علیه و آله و سلّم مفتخر و سرافرازیم که تو نمی توانی این موضوع را انکار و از آن فرار کنی.

معاویه گفت: ای ابن عباس! تو زبانی تیز و گوینده داری که به وسیله آن ادعای باطل خود را ثابت و حق دیگران را پایمال می کنی. ابن عباس گفت: آرام باش، زیرا باطل نمی تواند بر حق غالب شود، دست از این حسادت ها بردار، چرا که حسادت صفت بدی است.

معاویه گفت: راست می گویی، ولی من تو را به خاطر چهار خصلت دوست دارم و از چهار خصلت تو گذشت می کنم. چهار خصلت اول عبارت است از این که تو از خویشاوندان پیامبر خدا صلّی اللّه علیه و آله هستی، دوم این که تو مردی از اهل بیت من و نژاد خالص عبد مناف هستی، سوم این که پدرم با پدر تو دوست بود، تو زبان قریش و رهبر و فقیه آن هستی.

اما آن چهار خصلتی که من از آن ها صرف نظر کردم عبارت است از این که تو در صفین با دشمنان من بودی و با من دشمنی کردی، دوم این که تو با افرادی که با عثمان بد رفتاری کردند همکاری نمودی، سوم این که تو با آن اشخاص بودی

که بر علیه ام المؤمنین عـایشه فعالیت نمودنـد، تو در ردیف آن گروهی بودی که زیاد را از من ندانسـتند. من چشم و بینی این خصال را کوبیدم و عذر تو را از آیه قرآن و قول شعرا پذیرفتم.

آیه قرآن این است که خداونـد می فرمایـد: «خلطوا عملاـ صالحا و آخر سیئاً» - ۱. توبه/ ۱۰۲ - ، «عمل صالـح را با عمل شـر درآمیختند.» قول شعرا این است که برادرم بنی دینار می گوید:

تو از برادری که او را از میان مردان پراکنده و نیکو به دست آوری سبقت نخواهی گرفت.

بدان که من آن چهار خصـلت اول تو را قبول کردم و این چهار خصـلت تو را بخشیدم و در این باره همان طور هستم که اولی گفته است:

من نیکو کاری کسی را که محبت کند قبول می کنم و از اعمالی که غیر از این باشند صرف نظر می کنم.

معاویه پس از این سخنان ساکت شد. ابن عباس پس از حمد و ثنای حضرت حق در جواب معاویه گفت: تو می گویی که مرا به جهت آن خویشاونـدی که بـا رسول خـدا صلّی اللّه علیه و آله و سلّم دارم دوست داری، این موضوع وظیفه تو و هر فردی است که به خـدا و رسول ایمان آورده باشد؛ زیرا این وظیفه همان اجری است که پیامبر صلّی اللّه علیه و آله در مقابل هدایت نمودن شـما از شـما خواست. و خـدا هم راجع به این موضوع می فرمایـد: «قل لا أسئلکم علیه أجراً إلا الموده فی القربی» - ۱. شوری/ ۲۳ - ، {بگو: «به ازای آن [رسالت] پاداشـی از شـما خواسـتار نیسـتم، مگر دوستی درباره خویشاونـدان.» و کسـی که سخن پیامبر خدا را نپذیرد، نا امید و رسوا شده و با صورت داخل جهنم خواهد شد.

اما این که گفتی: من مردی از اهل بیت تو هستم، آری همین طور است، منظور تو صله رحم است. تو فعلا بیشتر از گذشته ها صله رحم می کنی و نسبت به گذشته ها مسئولیتی نداری. اما اینکه می گویی: پدر من با پدرت دوست بوده، آری همین طور است و سخن اولی قبلا درباره وی گفته شد:

بـه زودی آن کسـی را کـه در زمـان زنـدگی خـویش بـا پـدرم برادری کرده بـود حفـظ می کنـم و او را بعـد از وی در میـان خویشاوندان نگاهداری می کنم.

من با کسی که عهد و پیمان را مراعات نکرده و در هنگام گرفتاری ها با من رفاقت نمی کند دشمن نیستم.

اما این که می گویی من زبان قریش و رهبر و فقیه آن هستم، این گونه مقام هایی را که من دارم تو نیز داری، اما شرف و کرم تو را وادار می کند که مرا از خویش برتر بدانی و قول شاعر اول بر این موضوع دلالت دارد که می گوید:

هر شخص بزرگواری برای بزرگواران فضیلت قائل است. بزرگواری را برای او لایق می داند و لو اینکه خود وی هم با فضیلت باشد.

اما اینکه گفتی من در صفین با تو دشـمنی کردم، به خدا قسم اگر من با تو دشـمنی نمی کردم، پست ترین اهل عالم بودم. ای

معـاویه! تو انتظار داشتی که من پسر عمویم امیرالمؤمنین و سـید الوصـیین را رها کنم؟ در حالی که مهاجرین و انصار و مردان برگزیـده و نیکوکار طرفـدار آن حضـرت بودند؟ آیا در دین من شـکی وجود دارد؟ یا اینکه در طبع من سـرگردانی یافت می شود؟ یـا اینکه از کشـته شـدن در راه خـدا مضایقه می کنم؟ اما این که می گویی من عثمان را رها کردم. چون آن افرادی که خویشاونـدی نزدیـک تری بـا عثمان داشـتند او را رها کردنـد، لـذا من هم به نزدیکان عثمان و افرادی که نسـبت به وی بیگانه بودند تأسی نمودم، من نظیر دیگران به عثمان ظلم و ستم نکردم، بلکه نظیر جوانمردان و عقلا از وی دفاع نمودم.

امـا این که گفتی من بر علیه عـایشه قیـام کردم. خداونـد متعال به عایشه دسـتور داد که در خانه خویش قرار بگیرد و محجوب باشد. ولی چون پرده حیا را درید و با پیامبر خود مخالفت نمود، لذا وظیفه خویش را درباره او انجام دادیم.

اما این که می گویی: من زیاد را برادر تو ندانسـتم. من این سـخن را نگفتم، بلکه پیامبر خدا صلّی اللّه علیه و آله زیاد را برادر تو نـدانست، زیرا فرموده است: فرزند متعلق به رختخواب است، و زناکار را باید سـنگباران کرد. پس از این جواب هایی که به تو دادم، دوست دارم تو در جمیع امور کامیاب باشی.

پس از آن عمرو بن عـاص شـروع به سـخن کرد و به معـاویه گفت: ای امیر المـؤمنین! به خـدا قسم که ابن عبـاس هرگز تـو را دوست نداشـته است. فقـط زبان چربی دارد که هر نوع بخواهـد آن را بر می گردانـد. مثل تو و ابن عباس همان است که شاعر اول گفت.

ابن عباس گفت: عمرو عاص می خواهد بین استخوان و گوشت و بین عصا و پوست آن داخل شود (یعنی در نظر دارد بین من و تو که نظیر اسـتخوان و گوشت بـدن بـا یکـدیگر موافقت داریم جـدایی بینـدازد). عمرو بن عـاص سـخن خود را خاتمه داد، اکنون باید جواب بشنود، زیرا با شخص پهلوانی مواجه شده است.

ای عمرو عاص! آیا نه چنین است که من به خاطر خـدا بغض تو را دارم؟ و از تو عذر خواهی نمی کنم! زیرا تو همان شخصـی هستی که برخاستی و گفتی: من بدخواه حضـرت محمّد صـلّی اللّه علیه و آله هسـتم و خدا این آیه را در شأن تو نازل کرد که می فرماید: «إنّ شانئک هو الأبتر» - ۱. کوثر/ ۳ - ، «دشـمنت خود بی تبار خواهد بود.» تویی که از دین و دنیا بی بهره خواهی بـود. تویی که در زمـان جـاهلیت و اسـلام بـدخواه حضـرت محمّـد صـلّی اللّه علیه و آله بودی و هسـتی. در حـالی که خـدا به حضـرت رسول می فرمایـد: «لا تجد قوماً یؤمنون بالله و الیوم الآخر یوادّون من حادّ الله و رسوله» - ۲. مجادله/ ۲۲ - ، «قومی را نیابی که به خدا و روز بازپسین ایمان داشـته باشند [و] کسانی را که با خدا و رسولش مخالفت کرده اند- هر چند پدرانشان یا پسرانشان یا برادرانشان یا عشیره آنان باشند - دوست بدارند.»

در صورتی که تو بـا خـدا و رسول چه در گذشـته و چه در زمان حال به شـدت دشـمنی کرده و می کنی. تو بودی که بر علیه رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله فعالیت کردی. تو بودی که سواره ها و پیادگان خود را بر سر آن بزرگوار ریختی تا اینکه خدا تـو را مغلوب کرد و مکر و حیله تو را گریبـانگیر خودت نمود، قـدرت تو را سـست کرد و سـخنان تو را تکـذیب نمود، و تو با یـک دنیا حسـرت شـکست خوردی. سـپس مکر و حیله ورزیـدی و برای عـداوت با اهل بیت پیامبر خود، بعـد از آن حضـرت تلاش ها کردی. تو این رفتارها را به خاطر محبت و دوستی معاویه و آل معاویه انجام ندادی، بلکه هدف تو خصومت با خدا و

رسول بود، علاوه بر اینکه از قـدیم الایام بغض و حسادت فرزنـدان عبـد مناف را داشتی. مثل تو در رابطه با این موضوع همان است که شاعر اول گفته:

عمرو که رسوای جهان است به نحوی مزاحم و متعرض من شد که کفتار متعرض شیر ژیان شود.

نه مقام عمرو نظیر من است که مزاحم عرض و آبروی او گردم، و نه غلام من است که وی را مورد حمله قرار دهم.

عمرو بن عاص شروع به سـخن نمود، ولی معاویه سـخن او را قطع کرد و گفت: ای عمرو! به خدا قسم تو مردی نیستی که ابن عبـاس را مجـاب کنی، اگر می خواهی جواب او را بگویی بگو و اگر هم می خواهی سـکوت اختیار کنی اختیار کن. عمرو از موقعیت استفاده نمود و ساکت گردید .

ابن عباس به معاویه گفت: عمرو را آزاد بگـذار، به خـدا قسم من عیب و عارهای او را به گونه ای شـرح می دهم که تا قیامت باقی بمانـد و ورد زبان کنیزان و غلامان شـده و در مجالس و محافل خوانده و شـنیده شوند. سـپس ابن عباس شـروع به سـخن کرد و گفـت: ای عمرو! ولی معـاویه دسـت خـود را بر دهـان ابـن عبـاس نهـاد و گفت: ای ابن عبـاس! تـو را قسم می دهم که ساکت شوی! زیرا معاویه صـلاح نمی دید اهل شام بشنوند و ابن عباس بیش از این عمرو را رسوا نماید. آخرین سخنی که ابن عباس به عمرو گفت این بود: ای غلامی که پست هستی، برو گم شو!! آنگاه پراکنده شدند.

**[ترجمه]

إيضاح

ذلاـقه اللسان حـدّته يقال لسان ذلق بالفتـح و ذلق بضـمتين و ذلق بضم الأول و فتـح الثانی و المصاص بالضم خالص كل شـی ء يقال فلان مصاص قومه إذا كان أخلصهم نسبا و زعيم القوم سيدهم.

ص: ۱۱۶

۱- ۱. المجادله: ۲۲.

قوله فضربت أنف هذا الأمر هذا مثل تقوله العرب إذا أرادت بيان الاستقصاء فی البحث و الفكر و إنما خص الأنف و العين لأنهما صوره الوجه و الذی يتأمل من الإنسان إنما هو وجهه أی عرضت وجوه هذا الأمر علی العقل واحدا واحدا و تأملت فيها و قال الخليل فی كتاب العين الضرب يقع علی جميع الأعمال.

أقول: و يحتمل أن يكون الضرب بمعناه كنايه عن زجره بأی وجه يمكن حتی اتجه الغدر فيه.

و لمّ الله شعثه بالتحريک أی أصلح و جمع ما تفرّق من أموره أی لا يبقی لک أخ إن ترع عند النكبات حاله فإن المهذّب الأخلاق من الرجال قليل و الوامق المحبّ و قال الجوهری الورد الذی يشمّ الواحده ورده و بلونه قيل للأسد ورد و للفرس ورد.

**[ترجمه]«ذلاقه اللسان»: زبان تيز؛ گفته می شود: لسان ذلق با فتحه، يک ذلق با دو ضمه است و ذلق ديگر، حرف اولش ضمه و حرف دومش فتحه دارد. «مصاص» با ضمه، خالص هر چيزی است. گفته می شود: «فلان مصاص قومه» هنگامی كه از لحاظ نسب از همه آن ها خالص تر باشد؛ و «زعيم القوم» سرور آن هاست.

عبارت «فضربت أنف هذا الأمر» مثلی است كه عرب هنگامی كه می خواهند نهايت جستجو و تفكر را بيان كنند از آن استفاده می كنند. از انف و عين استفاده كرده است به اين دليل كه اين دو عضو در صورت واقع شده اند و عضوی كه در انسان تأمل می كند چهره اوست، يعنی وجوه اين موضوع را يكی پس از ديگری بر عقل عرضه كرده و در آن تأمل كرده است. خليل در كتاب العين گفته است: مصدر الضرب در مورد همه كارها به كار می رود.

مؤلف: احتمال دارد كه «الضرب» كنايه از منع او از راه ممكن باشد تا اينكه در نهايت به سمت فريب دادن او رفت. «لمّ الله شعثه» يعنی اصلاح كرده و آن دسته از كارهای او را كه پراكنده شده بود جمع نمود، يعنی اگر در هنگام سختی ها حال او را رعايت كنی، برادری برای تو باقی نخواهد ماند؛ زيرا در ميان افراد، شخصی كه از نظر اخلاقی مهذب باشد كم است. «وامق» يعنی عاشق و دوستدار. جوهری گفته است: در عبارت «الورد الذی يشمّ» مفرد آن الورده است و بر اساس رنگ آنها گفته می شود كه شير و اسب هر يک گلی دارند .

**[ترجمه]

«11»

جا، [المجالس] للمفيد مُحَمَّدُ بْنُ عِمْرَانَ الْمَرْزُبَانِيُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ الْجَوْهَرِيِّ عَنْ عَلِيِّ بْنِ سُلَيْمَانَ عَنِ الزُّبَيْرِ بْنِ بَكَّارٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ صَالِحٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُصْعَبٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ: حَضَرَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبَّاسٍ مَجْلِسَ مُعَاوِيَهَ بْنِ أَبِی سُفْيَانَ فَأَقْبَلَ عَلَيْهِ مُعَاوِيَهُ فَقَالَ يَا ابْنَ عَبَّاسٍ إِنَّكُمْ تُرِيدُونَ أَنْ تُحْرِزُوا الْإِمَامَهَ كَمَا اخْتَصَصْتُمْ بِالنُّبُوَّهِ وَ اللَّهِ لَا يَجْتَمِعَانِ أَبَداً إِنَّ حُجَّتَكُمْ فِی الْخِلَافَهِ مُشْتَبِهَهٌ عَلَی النَّاسِ إِنَّكُمْ تَقُولُونَ نَحْنُ أَهْلُ بَيْتِ النَّبِيِّ صلی الله عليه و آله فَمَا بَالُ خِلَافَهِ النُّبُوَّهِ فِی غَيْرِنَا وَ هَذِهِ شُبْهَهٌ لِأَنَّهَا يُشْبِهُ الْحَقَّ وَ بِهَا مَسْحَهٌ مِنَ الْعَدْلِ وَ لَيْسَ الْأَمْرُ كَمَا تَظُنُّونَ إِنَّ الْخِلَافَهَ يَنْقَلِبُ فِی أَحْيَاءِ قُرَيْشٍ بِرِضَی الْعَامَّهِ وَ شُورَی الْخَاصَّهِ وَ لَسْنَا نَجِدُ النَّاسَ يَقُولُونَ لَيْتَ بَنِی هَاشِمٍ وَلُونَا وَ لَوْ وَلُونَا كَانَ خَيْراً لَنَا فِی دُنْيَانَا وَ أُخْرَانَا وَ لَوْ كُنْتُمْ زَهِدْتُمْ فِيهَا أَمْسِ كَمَا تَقُولُونَ مَا قَاتَلْتُمْ عَلَيْهَا الْيَوْمَ وَ اللَّهِ لَوْ مَلَكْتُمُوهَا يَا بَنِی هَاشِمٍ لَمَا كَانَتْ رِيحُ عَادٍ وَ لَا صَاعِقَهُ ثَمُودَ بِأَهْلَكَ لِلنَّاسِ مِنْكُمْ فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ رَحِمَهُ اللَّهُ أَمَّا

قَوْلُکَ یَا مُعَاوِیَهُ إِنَّا نَحْتَجُّ بِالنُّبُوَّهِ فِی اسْتِحْقَاقِ الْخِلَافَهِ فَهُوَ وَ اللَّهِ کَذَلِکَ فَإِنْ لَمْ یُسْتَحَقَّ الْخِلَافَهُ بِالنُّبُوَّهِ فَبِمَ یُسْتَحَقُّ وَ أَمَّا قَوْلُکَ إِنَّ الْخِلَافَهَ وَ النُّبُوَّهَ لَا یَجْتَمِعَانِ لِأَحَدٍ فَأَیْنَ قَوْلُ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ- أَمْ یَحْسُدُونَ النَّاسَ عَلی ما آتاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ فَقَدْ آتَیْنا آلَ إِبْراهِیمَ الْکِتابَ

وَ الْحِكْمَهَ وَ آتَيْناهُمْ مُلْكاً عَظِيماً(۱) فَالْكِتَابُ هُوَ النُّبُوَّهُ وَ الْحِكْمَهُ هِىَ السُّنَّهُ وَ الْمُلْكُ هُوَ الْخِلَافَهُ فَنَحْنُ آلُ إِبْرَاهِيمَ وَ الْحُكْمُ بِذَلِكَ جَارٍ فِينَا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَهِ وَ أَمَّا دَعْوَاكَ عَلَى حُجَّتِنَا أَنَّهَا مُشْتَبِهَهٌ فَلَيْسَ كَذَلِكَ وَ حُجَّتُنَا أَضْوَأُ مِنَ الشَّمْسِ وَ أَنْوَرُ مِنَ الْقَمَرِ- كِتَابُ اللَّهِ مَعَنَا وَ سُنَّهُ نَبِيِّهِ صلى الله عليه و آله فِينَا وَ إِنَّكَ لَتَعْلَمُ ذَلِكَ وَ لَكِنْ ثَنَى عِطْفَكَ وَ صَعَّرَكَ قَتْلُنَا أَخَاكَ وَ جَدَّكَ وَ خَالَكَ وَ عَمَّكَ فَلَا تَبْكِ عَلَى أَعْظُمٍ حَائِلَهٍ وَ أَرْوَاحٍ فِى النَّارِ هَالِكَهٍ وَ لَا تَغْضَبُوا لِدِمَاءٍ أَرَاقَهَا الشِّرْكُ وَ أَحَلَّهَا الْكُفْرُ وَ وَضَعَهَا الدِّينُ وَ أَمَّا تَرْكُ تَقْدِيمِ النَّاسِ لَنَا فِيمَا خَلَا وَ عُدُولُهُمْ عَنِ الْإِجْمَاعِ عَلَيْنَا فَمَا حُرِمُوا مِنَّا أَعْظَمُ مِمَّا حُرِمْنَا مِنْهُمْ وَ كُلُّ أَمْرٍ إِذَا حَصَلَ حَاصِلُهُ ثَبَتَ حَقُّهُ وَ زَالَ بَاطِلُهُ وَ أَمَّا افْتِخَارُكَ بِالْمُلْكِ الزَّائِلِ الَّذِى تَوَصَّلْتَ إِلَيْهِ بِالْمِحَالِ الْبَاطِلِ فَقَدْ مَلَكَ فِرْعَوْنُ مِنْ قَبْلِكَ فَأَهْلَكَهُ اللَّهُ وَ مَا تَمْلِكُونَ يَوْماً يَا بَنِى أُمَيَّهَ إِلَّا وَ نَمْلِكُ بَعْدَكُمْ يَوْمَيْنِ وَ لَا شَهْراً إِلَّا مَلَكْنَا شَهْرَيْنِ وَ لَا حَوْلًا إِلَّا مَلَكْنَا حَوْلَيْنِ وَ أَمَّا قَوْلُكَ إِنَّا لَوْ مَلَكْنَا كَانَ مُلْكُنَا أَهْلَكَ لِلنَّاسِ مِنْ رِيحِ عَادٍ وَ صَاعِقَهِ ثَمُودَ فَقَوْلُ اللَّهِ يُكَذِّبُكَ فِى ذَلِكَ قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ- وَ ما أَرْسَلْناكَ إِلَّا رَحْمَهً لِلْعالَمِينَ (۲) فَنَحْنُ أَهْلُ بَيْتِهِ الْأَدْنَوْنَ وَ ظَاهِرُ الْعَذَابِ بِتَمَلُّكِكَ رِقَابَ الْمُسْلِمِينَ ظَاهِرٌ لِلْعِيَانِ وَ سَيَكُونُ مِنْ بَعْدِكَ تَمَلُّكُ وَلَدِكَ وَ وُلْدِ أَبِيكَ أَهْلَكَ لِلْخَلْقِ مِنَ الرِّيحِ الْعَقِيمِ ثُمَّ يَنْتَقِمُ اللَّهُ بِأَوْلِيَائِهِ وَ يَكُونُ الْعاقِبَهُ لِلْمُتَّقِينَ.

**[ترجمه]مجالس: روزی ابن عباس در مجلس معاویه بن ابو سفیان وارد شد. معاویه متوجه وی گردید و گفت: یا ابن عباس! شما می خواهید مقام امامت را دارا باشید همان طور که مقام نبوت مختص شما بود. به خدا قسم که این دو مقام با یکدیگر جمع نخواهند شد. این دلیلی که شما برای مقام خلافت می آورید مردم را دچار اشتباه کرده است، شما می گویید: ما اهل بیت پیامبر هستیم، چرا باید مقام خلافت نصیب غیر ما شود. این سخن شما شبهه ای است که به حق شباهت دارد و کمی شبیه به عدالت است، ولی این طور نیست که شما گمان می کنید، زیرا مقام خلافت به رضایت عموم و با مشورت های خصوصی در میان قبایل قریش دور می زند. ما نشنیده ایم که مردم بگویند کاش بنی هاشم سرپرست و ولی ما بودند! یا اگر بنی هاشم سرپرست ما بودند برای دنیا و آخرت ما بهتر بود. اگر شما آن چنان که می گویید، قبلا از مقام خلافت کناره گیری کرده و زهد ورزیده بودید، امروز برای رسیدن به آن نمی جنگیدید. ای بنی هاشم! اگر شما صاحب خلافت می شدید مردم را از عذاب قوم عاد و صاعقه قوم ثمود زودتر هلاک می کردید.

ابن عباس گفت: اما این سخن تو ای معاویه که می گویی: ما به نبوت استدلال کرده و می گوییم: مقام خلافت از ماست، صحیح است، اگر مقام خلافت شایسته مقام نبوت نباشد پس سزاوار کیست؟ اما این که گفتی: مقام خلافت و نبوت با یکدیگر جمع نمی شوند. پس معنی این آیه چیست که خدا می فرماید: «أم یحسدون الناس علی ما آتاهم الله من فضله، فقد آتینا آل ابراهیم الکتاب و الحکمه و آتیناهم ملکاً عظیماً» - ۱. نساء/ ۵۴ - ،

{آیا به مردم، برای آنچه خدا از فضل خویش به آنان عطا کرده رشک می ورزند! در حقیقت، ما به خاندان ابراهیم کتاب و حکمت دادیم، و به آنان ملکی بزرگ بخشیدیم} معنی کتاب نبوت و معنی حکمت اخبار و سنت و معنی ملک مقام خلافت است. ما آل ابراهیم هستیم، و حکم این مقام تا قیام قیامت در حق ما جریان خواهد داشت .

اما اینکه ادعا می کنی و می گویی: دلیل و برهان مردم را دچار اشتباه می کند. دلیل و حجت ما از آفتاب درخشنده تر و از ماه نورانی تر است، زیرا قرآن خدا با ما و سنت و اخبار پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم در میان ماست. تو این مطالب را خوب می دانی، ولی چون ما برادر و جدّ و دایی و عموی تو را کشته ایم، لذا نسبت به ما بی عاطفه و روی گردان هستی. برای

بزرگ ترین حادثه و ارواحی که در جهنم هستند گریان مباش، و برای خون هایی که شرک و کفر ریختن آن ها را حلال و دین آن ها را ناچیز دانسته، خشمناک نباشید.

اما اینکه تو مردم را در گذشته از ما بریدی و نگذاشتی که در اطراف ما جمع شوند، محرومیت مردم از ما، از محرومیتی که ما از آنان داریم بزرگ تر نیست؛ محصول هر امری که حاصل گردد حقانیت آن ثابت و باطل آن بر طرف خواهد شد.

اما در مورد افتخار تو به خلافتی که نابود خواهد شد و تو از راه باطل آن را تصاحب نموده ای؛ فرعون هم قبل از تو به این مقام رسید، ولی خدا او را هلاک کرد. ای بنی امیه! شما هیچ روزی خلافت نمی کنید مگر اینکه ما بعد از شما دو روز خلافت خواهیم کرد، شما هیچ ماه و سالی خلافت نخواهید نمود مگر اینکه ما دو ماه و دو سال خلافت می کنیم.

اما اینکه گفتی: اگر ما خلافت می کردیم خلافت ما مردم را از عذاب قوم عاد و صاعقه قوم ثمود زودتر نابود می کرد، قرآن خدا این سخن تو را تکذیب می کند زیرا می فرماید: «و ما أرسلناك إلا رحمه للعالمين» - ۱. انبياء/ ۱۰۷ -،

«ما تو را نفرستادیم مگر اینکه رحمتی برای اهل عالم باشی.» ما اهل بیت نزدیک محمّد صلّی اللّه علیه و آله و سلّم هستیم، تو که طوق بندگی بر گردن مسلمین نهاده ای، بیشتر ایشان را عذاب می کنی، چنان که ظاهر و هویدا است. به زودی بعد از تو پسرت و پسر پدرت مالک الرقاب مردم می شوند و مردم را زودتر از عذاب قوم عاد نابود خواهند کرد. سپس خدای توانا انتقام دوستان خود را خواهد گرفت و عاقبت نیک از آن پرهیزکاران خواهد شد .

**[ترجمه]

بیان

قال الجوهری يقال ثنى فلان عنى عطفه إذا أعرض عنك و قال صعر خده و صاعر أى أماله من الكبر.

**[ترجمه]قال الجوهری يقال ثنى فلان عنى عطفه إذا أعرض عنك و قال صعر خده و صاعر أى أماله من الكبر.

**[ترجمه]

«۱۲»

ما، [الأمالي] للشيخ الطوسی الْمُفِيدُ عَنْ عَلِيِّ بْنِ مَالِكٍ النَّحْوِيِّ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ عَلِيٍّ الْمُعَدِّلِ عَنْ عُثْمَانَ بْنِ سَعِيدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سُلَيْمَانَ الْأَصْفَهَانِيِّ عَنْ عُمَرَ بْنِ قَيْسٍ الْمَكِّيِّ عَنْ عِكْرِمَةَ صَاحِبِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: لَمَّا حَجَّ مُعَاوِيَةُ نَزَلَ الْمَدِينَهَ فَاسْتُؤْذِنَ لِسَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ عَلَيْهِ فَقَالَ لِجُلَسَائِهِ إِذَا أَذِنْتُ لِسَعْدٍ وَ جَلَسَ فَخُذُوا عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ

۱- ۱. النساء: ۵۴.
۲- ۲. الأنبياء: ۱۰۷.

فَأَذِنَ لَهُ وَ جَلَسَ مَعَهُ عَلَى السَّرِيرِ.

قَالَ وَ شَتَمَ الْقَوْمُ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَ آلِهِ فَانْسَكَبَتْ عَيْنَا سَعْدٍ بِالْبُكَاءِ فَقَالَ لَهُ مُعَاوِيَهُ مَا يُبْكِيكَ يَا سَعْدُ أَ تَبْكِي أَنْ يُشْتَمَ قَاتِلُ أَخِيكَ عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ قَالَ وَ اللَّهِ مَا أَمْلِكُ الْبُكَاءَ خَرَجْنَا مِنْ مَكَّهَ مُهَاجِرِينَ حَتَّى نَزَلْنَا هَذَا الْمَسْجِدَ يَعْنِي مَسْجِدَ الرَّسُولِ صلى الله عليه و آله فَكَانَ فِيهِ مَبِيتُنَا وَ مَقِيلُنَا إِذاً أُخْرِجْنَا مِنْهُ وَ تُرِكَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ فِيهِ فَاشْتَدَّ ذَلِكَ عَلَيْنَا وَ هِبْنَا نَبِيَّ اللَّهِ أَنْ نَذْكُرَ ذَلِكَ لَهُ فَأَتَتْنَا عَائِشَهُ فَقُلْنَا يَا أُمَّ الْمُؤْمِنِينَ إِنَّ لَنَا صُحْبَهً مِثْلَ صُحْبَهِ عَلِيٍّ وَ هِجْرَهً مِثْلَ هِجْرَتِهِ وَ إِنَّا قَدْ أُخْرِجْنَا مِنَ الْمَسْجِدِ وَ تُرِكَ فِيهِ فَلَا نَدْرِي مِنْ سَخَطٍ مِنَ اللَّهِ أَوْ مِنْ غَضَبٍ مِنْ رَسُولِهِ فَاذْكُرِي ذَلِكَ لَهُ فَإِنَّا نَهَابُهُ فَذَكَرَتْ ذَلِكَ لِرَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَقَالَ لَهَا يَا عَائِشَهُ لَا وَ اللَّهِ مَا أَنَا أَخْرَجْتُهُمْ وَ لَا أَنَا أَسْكَنْتُهُ بَلِ اللَّهُ أَخْرَجَهُمْ وَ أَسْكَنَهُ وَ غَزَوْنَا خَيْبَرَ فَانْهَزَمَ عَنْهَا مَنِ انْهَزَمَ فَقَالَ نَبِيُّ اللَّهِ صلى الله عليه و آله لَأُعْطِيَنَّ الرَّايَهَ الْيَوْمَ رَجُلًا يُحِبُّ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ وَ يُحِبُّهُ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ فَدَعَاهُ وَ هُوَ أَرْمَدُ فَتَفَلَ فِي عَيْنِهِ وَ أَعْطَاهُ الرَّايَهَ فَفَتَحَ اللَّهُ لَهُ وَ غَزَوْنَا تَبُوكَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَوَدَّعَ عَلِيٌّ النَّبِيَّ صلى الله عليه و آله عَلَى ثَنِيَّهِ الْوَدَاعِ وَ بَكَى فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله مَا يُبْكِيكَ فَقَالَ كَيْفَ لَا أَبْكِي وَ لَمْ أَتَخَلَّفْ عَنْكَ فِي غَزَاهٍ مُنْذُ بَعَثَكَ اللَّهُ تَعَالَى فَمَا بَالُكَ تُخْلِفُنِي فِي هَذِهِ الْغَزَاهِ فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله أَ مَا تَرْضَى أَنْ تَكُونَ مِنِّي بِمَنْزِلَهِ هَارُونَ مِنْ مُوسَى إِلَّا أَنَّهُ لَا نَبِيَّ بَعْدِي فَقَالَ عَلِيٌّ عليه السلام بَلَى رَضِيتُ.

**[ترجمه]امالی: هنگامی که معاویه حج به جای آورد و وارد مدینه شد، از وی اجازه خواستند که سعد بن ابی وقاص نزد او برود. معاویه به اهل مجلس خود گفت: وقتی من به سعد اجازه دادم که بنشیند، شما به علی بن ابی طالب ناسزا بگویید.

موقعی که سعد وارد شد و با معاویه بالای تخت نشست و آن گروه به حضرت علی ناسزا گفتند، چشمان سعد پر از اشک شد. معاویه به سعد گفت: برای چه گریه می کنی، آیا برای اینکه به قاتل برادرت عثمان ناسزا می گویند گریه می کنی؟ سعد گفت: به خدا قسم که گریه من اختیاری نیست. ما از مکه خارج و وارد همین مسجد (پیامبر خدا) شدیم، شب و روز در اینجا بودیم، هنگامی که ما از این مسجد خارج شدیم و حضرت علی علیه السّلام باقی ماند، این موضوع برای ما ناگوار بود. هیبت و عظمت پیامبر خدا صلّی اللّه علیه و آله مانع از آن شد که علت این مطلب را از آن حضرت جویا شویم. وقتی عایشه نزد ما آمد به او گفتیم: ای ام المؤمنین! ما هم مصاحبتی و هجرتی نظیر علی داریم. پس چرا ما باید خارج شویم و علی در مسجد بماند، ما نمی دانیم که چه کسی مورد غضب خدا و رسول قرار گرفته است؟ تو این موضوع را با پیغمبر خدا در میان بگذار، زیرا ما از هیبت آن بزرگوار حساب می بریم.

وقتی عایشه این موضوع را با رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله و سلّم در میان نهاد در جوابش فرمود: ای عایشه! به خدا قسم من ایشان را از مسجد بیرون نکردم و علی را باقی نگذاشتم، بلکه خدا آنان را خارج کرد و علی را باقی نهاد.

وقتی در جنگ خیبر آن افرادی که باید فرار کنند فرار کردند، پیامبر اسلام صلّی اللّه علیه و آله فرمود: امروز پرچم را به جوانمردی می دهم که خدا و رسول را دوست داشته باشد و خدا و رسول هم او را دوست داشته باشند. آنگاه علی را که مبتلا به چشم درد بود خواست و پس از اینکه آب دهان خود را در چشم علی ریخت، پرچم را به دست علی داد و خدا فتح و پیروزی را نصیب آن حضرت کرد.

هنگـامی که خواستیم بـا رسول خـدا به جنـگ تبوک برویم و پیـامبر با علی وداع نمود، علی گریان شـد. پیامبر به آن حضـرت فرمود: برای چه گریان شـدی؟ گفت: چگونه گریان نشوم در حالی که از زمانی که تو مبعوث شـده ای، من در هیچ جنگی از تـو دور نبـوده ام، چرا مرا در این جنـگ همراه خود نمی بری؟ فرمود: ای علی! آیـا راضـی نیسـتی که تو برای من نظیر هـارون باشی برای موسی؟ تفاوتی که هست، بعد از من پیامبری نخواهد آمد. علی گفت: راضی شدم.

**[ترجمه]

«۱۳»

مِنْ بَعْضِ کُتُبِ الْمَنَاقِبِ الْقَدِیمَهِ: رُوِیَ أَنَّ مُعَاوِیَهَ کَتَبَ إِلَی مَرْوَانَ وَ هُوَ عَامِلُهُ عَلَی الْمَدِینَهِ أَنْ یَخْطُبَ عَلَی یَزِیدَ بِنْتَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ جَعْفَرٍ عَلَی حُکْمِ أَبِیهَا فِی الصَّدَاقِ وَ قَضَاءِ دَیْنِهِ بَالِغاً مَا بَلَغَ وَ عَلَی صُلْحِ الْحَیَّیْنِ بَنِی هَاشِمٍ وَ بَنِی أُمَیَّهَ فَبَعَثَ مَرْوَانُ إِلَی عَبْدِ اللَّهِ بْنِ جَعْفَرٍ یَخْطُبُ إِلَیْهِ فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ إِنَّ أَمْرَ نِسَائِنَا إِلَی الْحَسَنِ بْنِ عَلِیٍّ علیهما السلام فَاخْطُبْ إِلَیْهِ فَأَتَی مَرْوَانُ الْحَسَنَ خَاطِباً فَقَالَ الْحَسَنُ:

اجْمَعْ مَنْ أَرَدْتَ فَأَرْسَلَ مَرْوَانُ فَجَمَعَ الْحَيَّيْنِ مِنْ بَنِی هَاشِمٍ وَ بَنِی أُمَیَّهَ فَتَکَلَّمَ مَرْوَانُ فَحَمِدَ اللَّهَ وَ أَثْنَی عَلَیْهِ ثُمَّ قَالَ أَمَّا بَعْدُ فَإِنَّ أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ مُعَاوِیَهَ أَمَرَنِی أَنْ أَخْطُبَ زَیْنَبَ بِنْتَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ جَعْفَرٍ عَلَی یَزِیدَ بْنِ مُعَاوِیَهَ عَلَی حُکْمِ أَبِیهَا فِی الصَّدَاقِ وَ قَضَاءِ دَیْنِهِ بَالِغاً مَا بَلَغَ وَ عَلَی صُلْحِ الْحَیَّیْنِ بَنِی هَاشِمٍ وَ أُمَیَّهَ وَ یَزِیدُ بْنُ مُعَاوِیَهَ کُفْوُ مَنْ لَا کُفْوَ لَهُ وَ لَعَمْرِی لَمَنْ یَغْبِطُکُمْ بِیَزِیدَ أَکْثَرُ مِمَّنْ یَغْبِطُ یَزِیدَ بِکُمْ وَ یَزِیدُ مِمَّنْ یُسْتَسْقَی الْغَمَامُ بِوَجْهِهِ ثُمَّ سَکَتَ فَتَکَلَّمَ الْحَسَنُ علیه السلام فَحَمِدَ اللَّهَ وَ أَثْنَی عَلَیْهِ ثُمَّ قَالَ أَمَّا مَا ذَکَرْتَ مِنْ حُکْمِ أَبِیهَا فِی الصَّدَاقِ فَإِنَّا لَمْ نَکُنْ لِنَرْغَبَ عَنْ سُنَّهِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فِی أَهْلِهِ وَ بَنَاتِهِ وَ أَمَّا قَضَاءُ دَیْنِ أَبِیهَا فَمَتَی قَضَتْ نِسَاؤُنَا دُیُونَ آبَائِهِنَّ وَ أَمَّا صُلْحُ الْحَیَّیْنِ فَإِنَّا عَادَیْنَاکُمْ لِلَّهِ وَ فِی اللَّهِ فَلَا نُصَالِحُکُمْ لِلدُّنْیَا وَ أَمَّا قَوْلُکَ مَنْ یَغْبِطُنَا بِیَزِیدَ أَکْثَرُ مِمَّنْ یَغْبِطُهُ بِنَا فَإِنْ کَانَتِ الْخِلَافَهُ فَاقَتِ النُّبُوَّهَ فَنَحْنُ الْمَغْبُوطُونَ بِهِ وَ إِنْ کَانَتِ النُّبُوَّهُ فَاقَتِ الْخِلَافَهَ فَهُوَ الْمَغْبُوطُ بِنَا وَ أَمَّا قَوْلُکَ إِنَّ الْغَمَامَ یُسْتَسْقَی بِوَجْهِ یَزِیدَ فَإِنَّ ذَلِکَ لَمْ یَکُنْ إِلَّا لِآلِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ قَدْ رَأَیْنَا أَنْ نُزَوِّجَهَا مِنِ ابْنِ عَمِّهَا- الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ جَعْفَرٍ وَ قَدْ زَوَّجْتُهَا مِنْهُ وَ جَعَلْتُ مَهْرَهَا ضَیْعَتِیَ الَّتِی لِی بِالْمَدِینَهِ وَ کَانَ مُعَاوِیَهُ أَعْطَانِی بِهَا عَشَرَهَ آلَافِ دِینَارٍ وَ لَهَا فِیهَا غِنًی وَ کِفَایَهٌ فَقَالَ مَرْوَانُ أَ غَدْراً یَا بَنِی هَاشِمٍ فَقَالَ الْحَسَنُ وَاحِدَهٌ بِوَاحِدَهٍ وَ کَتَبَ مَرْوَانُ بِذَلِکَ إِلَی مُعَاوِیَهَ فَقَالَ مُعَاوِیَهُ خَطَبْنَا إِلَیْهِمْ فَلَمْ یَفْعَلُوا وَ لَوْ خَطَبُوا إِلَیْنَا لَمَا رَدَدْنَاهُمْ.

وَ رُوِیَ أَنَّ مُعَاوِیَهَ نَظَرَ إِلَی الْحَسَنِ بْنِ عَلِیٍّ علیهما السلام وَ هُوَ بِالْمَدِینَهِ وَ قَدِ احْتَفَّ بِهِ خَلْقٌ مِنْ قُرَیْشٍ یُعَظِّمُونَهُ فَتَدَاخَلَهُ حَسَدٌ فَدَعَا أَبَا الْأَسْوَدِ الدُّؤَلِیَّ وَ الضَّحَّاکَ بْنَ قَیْسٍ الْفِهْرِیَّ فَشَاوَرَهُمَا فِی أَمْرِ الْحَسَنِ وَ الَّذِی یَهُمُّ بِهِ مِنَ الْکَلَامِ فَقَالَ لَهُ أَبُو الْأَسْوَدِ رَأْیُ أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ أَفْضَلُ وَ أَرَی أَنْ لَا تَفْعَلَ فَإِنَّ أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ

لَنْ يَقُولَ فِيهِ قَوْلًا إِلَّا أَنْزَلَهُ سَامِعُوهُ مِنْهُ بِهِ حَسَداً وَ رَفَعُوا بِهِ صُعُداً وَ الْحَسَنُ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ مُعْتَدِلٌ شَبَابُهُ أَحْضَرُ مَا هُوَ كَائِنٌ جَوَابُهُ فَأَخَافُ أَنْ يَرُدَّ عَلَيْكَ كَلَامَكَ بِنَوَافِذَ تَرْدَعُ سِهَامَكَ فَيَقْرَعُ بِذَلِكَ ظُنْبُوبَكَ وَ يُبْدِي بِهِ عُيُوبَكَ فَإِذاً كَلَامُكَ فِيهِ صَارَ لَهُ فَضْلًا وَ عَلَيْكَ كَلًّا إِلَّا أَنْ تَكُونَ تَعْرِفُ لَهُ عَيْباً فِي أَدَبٍ أَوْ وَقِيعَةً فِي حَسَبٍ وَ إِنَّهُ لَهُوَ الْمُهَذَّبُ قَدْ أَصْبَحَ مِنْ صَرِيحِ الْعَرَبِ فِي غُرِّ لُبَابِهَا وَ كَرِيمِ مَحْتِدِهَا وَ طِيبِ عُنْصُرِهَا فَلَا تَفْعَلْ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ ثُمَّ قَالَ الضَّحَّاكُ بْنُ قَيْسٍ الْفِهْرِيُّ أَمْضِ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ فِيهِ رَأْيَكَ وَ لَا تَنْصَرِفْ عَنْهُ بِلَأْيِكَ (۱)

فَإِنَّكَ لَوْ رَمَيْتَهُ بِقَوَارِضِ كَلَامِكَ وَ مُحْكَمِ جَوَابِكَ لَقَدْ ذَلَّ لَكَ كَمَا يَذِلُّ الْبَعِيرُ الشَّارِفُ مِنَ الْإِبِلِ فَقَالَ أَفْعَلُ وَ حَضَرَتِ الْجُمُعَةُ فَصَعِدَ مُعَاوِيَةُ الْمِنْبَرَ فَحَمِدَ اللَّهَ وَ أَثْنَى عَلَيْهِ وَ صَلَّى عَلَى نَبِيِّهِ صلى الله عليه و آله وَ ذَكَرَ عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ فَتَنَقَّصَهُ ثُمَّ قَالَ أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ شِيَبَةً مِنْ قُرَيْشٍ ذَوِي سَفَهٍ وَ طَيْشٍ وَ تَكَدُّرٍ مِنْ عَيْشٍ أَتْعَبَتْهُمُ الْمَقَادِيرُ اتَّخَذَ الشَّيْطَانُ رُءُوسَهُمْ مَقَاعِدَ وَ أَلْسِنَتَهُمْ مَبَادِرَ فَبَاضَ وَ فَرَّخَ فِي صُدُورِهِمْ وَ دَرَجَ فِي نُحُورِهِمْ فَرَكِبَ بِهِمُ الزَّلَلَ وَ زَيَّنَ لَهُمُ الْخَطَلَ وَ أَعْمَى عَلَيْهِمُ السُّبُلَ وَ أَرْشَدَهُمْ إِلَى الْبَغْيِ وَ الْعُدْوَانِ وَ الزُّورِ وَ الْبُهْتَانِ فَهُمْ لَهُ شُرَكَاءُ وَ هُوَ لَهُمْ قَرِينٌ- وَ مَنْ يَكُنِ الشَّيْطانُ لَهُ قَرِيناً فَساءَ قَرِيناً وَ كَفَى بِي لَهُمْ وَ لَهُمْ مُؤَدِّباً وَ الْمُسْتَعَانُ اللَّهُ فَوَثَبَ الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ عليهما السلام وَ أَخَذَ بِعَضَادَةِ الْمِنْبَرِ فَحَمِدَ اللَّهَ وَ صَلَّى عَلَى نَبِيِّهِ ثُمَّ قَالَ أَيُّهَا النَّاسُ مَنْ عَرَفَنِي فَقَدْ عَرَفَنِي وَ مَنْ لَمْ يَعْرِفْنِي فَأَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ أَنَا ابْنُ نَبِيِّ اللَّهِ أَنَا ابْنُ مَنْ جُعِلَتْ لَهُ الْأَرْضُ مَسْجِداً وَ طَهُوراً أَنَا ابْنُ السِّرَاجِ الْمُنِيرِ أَنَا ابْنُ الْبَشِيرِ النَّذِيرِ أَنَا ابْنُ خَاتَمِ النَّبِيِّينَ وَ سَيِّدِ الْمُرْسَلِينَ وَ إِمَامِ الْمُتَّقِينَ وَ رَسُولِ رَبِّ الْعَالَمِينَ أَنَا ابْنُ مَنْ بُعِثَ إِلَى الْجِنِّ وَ الْإِنْسِ أَنَا ابْنُ مَنْ بُعِثَ رَحْمَةً لِلْعالَمِينَ فَلَمَّا سَمِعَ كَلَامَهُ مُعَاوِيَةُ غَاظَ مَنْطِقَهُ وَ أَرَادَ أَنْ يَقْطَعَ عَلَيْهِ فَقَالَ يَا حَسَنُ عَلَيْكَ

۱- ۱. بدأيك، خ ل، و اللأى: الابطاء و الاحتباس. و لعله مصحف« بلاءك».

بِصِحْفَهِ الرُّطَبِ فَقَالَ الْحَسَنُ علیه السلام الرِّیحُ تُلْقِحُهُ وَ الْحَرُّ یُنْضِجُهُ وَ اللَّیْلُ یُبَرِّدُهُ وَ یُطَیِّبُهُ عَلَی رَغْمِ أَنْفِکَ یَا مُعَاوِیَهُ ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَی کَلَامِهِ فَقَالَ أَنَا ابْنُ الْمُسْتَجَابِ الدَّعْوَهِ أَنَا ابْنُ الشَّفِیعِ الْمُطَاعِ أَنَا ابْنُ أَوَّلِ مَنْ یَنْفُضُ رَأْسَهُ مِنَ التُّرَابِ وَ یُقْرِعُ بَابَ الْجَنَّهِ أَنَا ابْنُ مَنْ قَاتَلَتِ الْمَلَائِکَهُ مَعَهُ وَ لَمْ تُقَاتِلْ مَعَ نَبِیٍّ قَبْلَهُ أَنَا ابْنُ مَنْ نُصِرَ عَلَی الْأَحْزَابِ أَنَا ابْنُ مَنْ ذَلَّ لَهُ قُرَیْشٌ رَغْماً فَقَالَ مُعَاوِیَهُ أَمَا إِنَّکَ تُحَدِّثُ نَفْسَکَ بِالْخِلَافَهِ وَ لَسْتَ هُنَاکَ فَقَالَ الْحَسَنُ علیه السلام أَمَّا الْخِلَافَهُ فَلِمَنْ عَمِلَ بِکِتَابِ اللَّهِ وَ سُنَّهِ نَبِیِّهِ صلی الله علیه و آله لَیْسَتِ الْخِلَافَهُ لِمَنْ خَالَفَ کِتَابَ اللَّهِ وَ عَطَّلَ السُّنَّهَ إِنَّمَا مَثَلُ ذَلِکَ مَثَلُ رَجُلٍ أَصَابَ مُلْکاً فَتَمَتَّعَ بِهِ وَ کَأَنَّهُ انْقَطَعَ عَنْهُ وَ بَقِیَتْ تَبِعَاتُهُ عَلَیْهِ فَقَالَ مُعَاوِیَهُ مَا فِی قُرَیْشٍ رَجُلٌ إِلَّا وَ لَنَا عِنْدَهُ نِعَمٌ مُجَلِّلَهٌ وَ یَدٌ جَمِیلَهٌ قَالَ بَلَی مَنْ تَعَزَّزْتَ بِهِ بَعْدَ الذِّلَّهِ وَ تَکَثَّرْتَ بِهِ بَعْدَ الْقِلَّهِ فَقَالَ مُعَاوِیَهُ مَنْ أُولَئِکَ یَا حَسَنُ قَالَ مَنْ یُلْهِیکَ عَنْ مَعْرِفَتِهِ قَالَ الْحَسَنُ عَلَیْهِ الصَّلَاهُ وَ السَّلَامُ أَنَا ابْنُ مَنْ سَادَ قُرَیْشاً شَابّاً وَ کَهْلًا أَنَا ابْنُ مَنْ سَادَ الْوَرَی کَرَماً وَ نُبْلًا أَنَا ابْنُ مَنْ سَادَ أَهْلَ الدُّنْیَا بِالْجُودِ الصَّادِقِ وَ الْفَرْعِ الْبَاسِقِ وَ الْفَضْلِ السَّابِقِ أَنَا ابْنُ مَنْ رِضَاهُ رِضَی اللَّهِ وَ سَخَطُهُ سَخَطُ اللَّهِ فَهَلْ لَکَ أَنْ تُسَامِیَهُ یَا مُعَاوِیَهُ فَقَالَ أَقُولُ لَا تَصْدِیقاً لِقَوْلِکَ فَقَالَ الْحَسَنُ علیه السلام الْحَقُّ أَبْلَجُ وَ الْبَاطِلُ لَجْلَجٌ وَ لَنْ یَنْدَمَ مَنْ رَکِبَ الْحَقَّ وَ قَدْ خَابَ مَنْ رَکِبَ الْبَاطِلَ وَ الْحَقُّ یَعْرِفُهُ ذَوُو الْأَلْبَابِ ثُمَّ نَزَلَ مُعَاوِیَهُ وَ أَخَذَ بِیَدِ الْحَسَنِ وَ قَالَ لَا مَرْحَباً بِمَنْ سَاءَکَ.

**[ترجمه]در بعضی از کتب مناقب قدیمی: روایت شده است که معاویه برای مروان که در مدینه عامل وی بود نوشت: دختر عبد اللّه بن جعفر را برای یزید با این شرایط خواستگاری کن، که هر مبلغ صداقیه که پدرش بخواهد معلوم کند و کلیه قرض های پدرش، هر چه که باشد ادا شود و بین قبیله بنی هاشم و بنی امیه صلح و سازش به وجود بیاید. وقتی مروان برای خواستگاری نزد عبد اللّه جعفر فرستاد، عبد اللّه گفت: اختیار ازدواج زنان ما به دست امام حسن علیه السّلام است، برای خواستگاری نزد آن بزرگوار بروید. هنگامی که مروان برای خواستگاری به حضور امام حسن علیه السّلام آمد، آن حضرت فرمود: هر کسی را که می خواهی دعوت کن. مروان پس از اینکه قبیله بنی هاشم و بنی امیه را دعوت کرد و حمد و ثنای خدا را به جا آورد گفت:

معاویه به من دستور داده که زینب دختر عبد اللّه بن جعفر را با صداقیه ای که پدرش تعیین نماید برای یزید بن معاویه خواستگاری کنم و بگویم که او کلیه قرض های عبد اللّه را ادا می کند و بین قبیله بنی هاشم و بنی امیه را صلح و سازش می دهد. یزید بن معاویه شخصی است که نظیر ندارد. به جان خودم قسم، افرادی به شما به خاطر ازدواج با یزید غبطه می خورند، از آن کسانی که به یزید خاطر ازدواج با شما غبطه می خورد بیشترند؛ یزید کسی است که ابرها از وجود او استفاده می کنند. آنگاه سکوت اختیار کرد.

امام حسن علیه السّلام بعد از اینکه حمد و ثنای خدا را به جا آورد به مروان فرمود: اما اینکه گفتی صداقیه طبق تعیین پدرش می باشد، ما هرگز راجع به تعیین صداق برای دختران پیغمبر اسلام صلّی اللّه علیه و آله از سنت آن حضرت روی گردان نخواهیم شد. اما راجع به اینکه دختر عبد اللّه قرض پدر خود را ادا کند، اصلاً سابقه ندارد که زنان ما قرض پدران خود را ادا کرده باشند. اما اینکه می گویی: بین بنی هاشم و بنی امیه صلح و سازش برقرار شود، ما برای خدا و در راه خدا با شما دشمنی می کنیم، هرگز برای مال دنیا با شما صلح و سازش نخواهیم کرد.

اما اینکه گفتی افرادی که به ازدواج شما با یزید غبطه می خورند از آن اشخاصی که به یزید به خاطر ازدواج با شما غبطه می

خورند بیشترند، اگر مقام خلافت بر مقام نبوت برتری داشته باشد ما باید به مقام یزید غبطه بخوریم و اگر مقام نبوت بر مقام خلافت برتری داشته باشد، او باید به مقام ما غبطه بخورد.

اما اینکه می گویی ابرها از وجود یزید بهره مند می شوند، این مقام فقط منحصر به خاندان رسول صلّی اللّه علیه و آله است. ما این طور صلاح دیدیم که دختر عبد اللّه بن جعفر با پسر عمویش قاسم بن محمّد بن جعفر ازدواج کند و ازدواج وی خاتمه یافته است. مهریه آن دوشیزه را از آب و ملکی که در مدینه دارم قرار دادم، همان ملکی که معاویه در مقابل آن مبلغ ده هزار دینار به من داد؛ این آب و ملک برای این دختر کافی است.

مروان گفت: ای بنی هاشم! چرا پیمان شکنی می کنید! امام حسن علیه السّلام فرمود: این عمل را در مقابل عمل شما قرار دادیم. هنگامی که مروان این جریان را برای معاویه نوشت، معاویه گفت: ما از ایشان زن خواستیم و نپذیرفتند، ولی اگر آنان از ما زن می خواستند جواب رد نمی گفتیم.

- روایت شده: روزی معاویه در مدینه دید گروه زیادی از قریش در اطراف امام حسن علیه السّلام اجتماع کرده اند و به آن حضرت را احترام می گذارند؛ این موضوع باعث حسادت معاویه شد، لذا ابو الاسود دئلی و ضحاک بن قیس فهری را خواست و با ایشان راجع به امام حسن مشورت کرد و گفت: من در نظر دارم سخنانی به امام حسن بگویم.

ابو الاسود به معاویه گفت: گر چه رأی تو افضل است ولی در عین حال نظر من این است که با امام حسن سخنی نگویی. زیرا تو هیچ سخنی به امام حسن نخواهی گفت مگر اینکه شنوندگان خواهند گفت حسادت می کنی، و بدین سبب مقام امام حسن بالا خواهد رفت. در حالی که امام حسن علیه السّلام جوانمردی است عادل، کامل و از هر کسی حاضرجواب تر، من از این می ترسم که به نحوی جواب سخنان تو را بگوید که تو را بکوبد و عیوب و ننگ های تو را واضح و روشن نماید. بنابراین هر سخنی که تو به او بگویی برای او فضیلت و برتری و برای تو فضیحت و سرزنش خواهد بود. آری! مگر اینکه تو عیب و نقطه ضعفی در ادب از امام حسن بگیری، یا اینکه از حسب و نسب آن حضرت عیب جویی کنی، در حالی که حسب و نسب آن بزرگوار پاک و پاکیزه است و از نسب خاص و خالص و لب و لباب عرب می باشد. امام حسن شخص کریمی است از عرب که مردم تابع وی هستند، وی از عنصر طیب و طاهر عرب است. ای معاویه! مبادا چنین کاری کنی.

سپس ضحاک بن قیس فهری شروع به سخن کرد و گفت: ای معاویه! تصمیمی که درمورد امام حسن داری انجام بده و بلای خود را از سر او بر مدار. اگر تو امام حسن را با سخنان تیز و تند و جواب محکم خود سرکوب نمایی، آن چنان در مقابل تو ذلیل می شود که شتر پیر رام می گردد. معاویه گفت: من این کار را انجام خواهم داد.

وقتی جمعه فرا رسید، معاویه بر فراز منبر رفت و پس از اینکه حمد و ثنای خدا را به جا آورد و بر پیامبرش درود فرستاد، از حضرت علی بن ابی طالب نام برده و در مورد او سخنان ناشایست گفت و ادامه داد: ای مردم! به راستی که پیران قریش سفیه و کم عقل هستند، صاحب زندگی تیره و تاری بوده و قضا و قدر آنان را دچار رنج نموده، شیطان سر ایشان را جایگاه نشستن قرار داده، به زبانشان قدرت مبادرت داده، در سینه آنان تخم نهاده و جوجه درست کرده. شیطان در گلوی ایشان جایگزین شده، لغزش را بر ایشان حکمفرما نموده، سخنان باطل را در نظر آنان جلوه داده، راه راست را از نظر ایشان مخفی کرده، آنان

را به سوی ظلم و دشمنی و یاوه گویی و بهتان راهنمایی نموده است. اینان با شیطان شریک و شیطان با ایشان هم نشین است، کسی که شیطان هم نشین وی باشد، بد هم نشینی خواهد داشت، من برای اینکه اینان را ادبشان کنم کافی هستم. از خدا یاری می خواهم.

امام حسن علیه السّلام از جا برجست و پس از اینکه بازوی منبر را گرفت و حمد و سپاس خدا را به جا آورد فرمود: ای مردم! هر که مرا می شناسد که می شناسد، و هرکه مرا نمی شناسد بداند، من حسن بن علی بن ابی طالب هستم. من پسر پیامبر خدایم، من فرزند آن کسی هستم که زمین برایش مسجد و پاک کننده قرار گرفته، من فرزند چراغ نورانی هستم، من فرزند بشارت دهنده و بیم دهنده هستم، من فرزند آخرین پیامبران و سرور فرستاده شدگان و امام پرهیزگاران و فرستاده پروردگار جهانیان هستم، من فرزند آن شخصیتی هستم که بر جن و انس مبعوث گردید، من فرزند آن کسی هستم که برای اهل عالم مایه رحمت بود.

هنگامی که معاویه این سخنان را شنید از سخن امام حسن خشمگین شد و خواست که سخن آن بزرگوار را قطع نماید، لذا گفت: ای حسن! خرمای تازه را شرح بده. فرمود: باد درخت آن را بارور می کند، گرما آن را می رساند، و هوای شب آن را خنک و نیکو می کند، علی رغم کراهت تو ای معاویه! سپس به سخن پیشین خود بازگشت و ادامه داد و فرمود: من فرزند آن کسی هستم که مستجاب الدعوه بود، من فرزند آن کسی هستم که شفیع و اطاعت شونده بود، من فرزند آن کسی هستم که اولین بار سر از خاک برمی دارد و در بهشت را می کوبد، من فرزند آن شخصیتی هستم که فرشتگان در رکاب او می جنگیدند، در حالی که در رکاب پیامبران پیش از او این عمل را انجام ندادند، من فرزند آن کسی هستم که احزاب اسلام را یاری کرد، من فرزند آن کسی هستم که قریش در مقابل وی ذلیل و رام شدند. معاویه به امام حسن گفت: تو نفس خود را لایق خلافت می دانی، در حالی که این شایستگی را نداری. امام حسن فرمود: خلافت لایق آن کسی است که طبق قرآن و سنت رسول عمل نماید. خلافت شایسته کسی نیست که با قرآن مخالفت و سنت پیامبر خدا را تعطیل کند. مثل این خلافت، نظیر مردی است که ملکی به دست بیاورد و مدتی از آن بهره مند شود، آنگاه از او گرفته شود و مسئولیت های آن برای وی باقی بماند.

معاویه گفت: هیچ مردی در میان قریش نیست مگر اینکه نعمت های نیکویی از ما نزد او است. امام حسن علیه السّلام فرمود: آری، همان افرادی که ذلت تو به وسیله آنان مبدل به عزت و اقلیت تو به واسطه ایشان تبدیل به اکثریت شد. معاویه گفت: آنان چه کسانی هستند ای حسن! فرمود: همان کسی که تو را از شناختن خود به کار دیگری سرگرم می کند .

امام علیه السّلام پس از این گفتگوها فرمود: من فرزند آن کسی هستم که در زمان جوانی و پیری بر قریش سروری می کرد، من فرزند آن شخصیتی هستم که با کرامت و شرافت بر اهل عالم سیادت نمود، من فرزند آن کسی هستم که با بخشش صادقانه و شاخه بلند و فضیلت پیشین خود بر اهل دنیا آقایی کرد، من فرزند آن شخصیتی هستم که رضایت او رضایت خدا و خشم وی خشم خدا است. ای معاویه! آیا تو دارای یک چنین حسب و نسب هستی؟ معاویه گفت: برای اینکه قول تو را تصدیق کرده باشم نه. امام حسن علیه السّلام فرمود: حق ظاهر و باطل دچار تردید شده است، کسی که به حق رفتار کند، هرگز پشیمان نخواهد شد، شخصی که مرتکب باطل گردد ناامید خواهد شد، عقلا حق را می شناسند. سپس معاویه پایین آمد

و پس از اینکه دست امام حسن را گرفت گفت: کسی که به تو اسائه ادب کند، خوشی نخواهد دید.

**[ترجمه]

بیان

الظنبوب هو حرف العظم اليابس من الساق و الصريح الرجل الخالص النسب قوله بلأيك يقال فعل كذا بعد لأى أى بعد شدّه و إبطاء و لَآى لَأْياً أى أَبْطَأَ و فى بعض النسخ بدأيك قال الجوهرى الدأى من البعير الموضع الذى تقع عليه ظلفه الرَّحل فتعقره أبو زيد دأيت الشى ء أدأى له دأيا إذا ختلتَه و الشارف المسنّه من النوق.

قوله إن شيبه أی ذوی شيبه و قال الجوهری التلجلج التردّد فی الكلام يقال الحق أبلج و الباطل لجلج أی يردّد من غير أن ينفذ.

**[ترجمه]«الظنبوب»، استخوان ساق است و «الصريح» مردی است كه نسبش خالص است. عبارت «بلأيك» گفته می شود فعل كذا بعد لأی يعنی آن كار را بعد از سختی و تأخير انجام داد و لآی لأياً يعنی تأخير داشت، در برخی از نسخه ها آمده است: بدأيك، جوهری گفت: دأيت الشیء أدأی له دأيا وقتی است كه به كسی نيرنگ بزنی و «شارف» شتر كهنسال است. عبارت «إن شيبه» يعنی دارای پيری، جوهری گفت: «التلجلج» ترديد در كلام است، گفته می شود: الحق ابلج و الباطل لجلج: يعنی در كلام ترديد می كند و آن را بيان نمی كند.

**[ترجمه]

«۱۴»

ختص، [الإختصاص] مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جَعْفَرٍ الْمُؤَدِّبِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عِمْرَانَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ [بْنِ] يَزِيدَ الْغَسَّانِيِّ يَرْفَعُهُ قَالَ: قَدِمَ وَفْدُ الْعِرَاقِيِّينَ عَلَى مُعَاوِيَهَ فَقَدِمَ فِی وَفْدِ أَهْلِ الْكُوفَهِ عَدِیُّ بْنُ حَاتِمٍ الطَّائِیُّ وَ فِی وَفْدِ أَهْلِ الْبَصْرَهِ الْأَحْنَفُ بْنُ قَيْسٍ وَ صَعْصَعَهُ بْنُ صُوحَانَ فَقَالَ عَمْرُو بْنُ الْعَاصِ لِمُعَاوِيَهَ هَؤُلَاءِ رِجَالُ الدُّنْيَا وَ هُمْ شِيعَهُ عَلِیٍّ عليه السلام الَّذِينَ قَاتَلُوا مَعَهُ يَوْمَ الْجَمَلِ وَ يَوْمَ صِفِّينَ فَكُنْ مِنْهُمْ عَلَى حَذَرٍ فَأَمَرَ لِكُلِّ رَجُلٍ مِنْهُمْ بِمَجْلِسٍ سَرِیٍّ وَ اسْتَقْبَلَ الْقَوْمَ بِالْكَرَامَهِ فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَيْهِ قَالَ لَهُمْ أَهْلًا وَ سَهْلًا قَدِمْتُمْ أَرْضَ الْمُقَدَّسَهِ وَ الْأَنْبِيَاءِ وَ الرُّسُلِ وَ الْحَشْرِ وَ النَّشْرِ فَتَكَلَّمَ صَعْصَعَهُ وَ كَانَ مِنْ أَحْضَرِ النَّاسِ جَوَاباً فَقَالَ يَا مُعَاوِيَهُ أَمَّا قَوْلُكَ أَرْضَ الْمُقَدَّسَهِ فَإِنَّ الْأَرْضَ لَا تُقَدِّسُ أَهْلَهَا وَ إِنَّمَا تُقَدِّسُهُمُ الْأَعْمَالُ الصَّالِحَهُ وَ أَمَّا قَوْلُكَ أَرْضَ الْأَنْبِيَاءِ وَ الرُّسُلِ فَمَنْ بِهَا مِنْ أَهْلِ النِّفَاقِ وَ الشِّرْكِ وَ الْفَرَاعِنَهِ وَ الْجَبَابِرَهِ أَكْثَرُ مِنَ الْأَنْبِيَاءِ وَ الرُّسُلِ وَ أَمَّا قَوْلُكَ أَرْضَ الْحَشْرِ وَ النَّشْرِ فَإِنَّ الْمُؤْمِنَ لَا يَضُرُّهُ بُعْدُ الْمَحْشَرِ وَ الْمُنَافِقَ لَا يَنْفَعُهُ قُرْبُهُ فَقَالَ مُعَاوِيَهُ لَوْ كَانَ النَّاسُ كُلُّهُمْ أَوْلَدَهُمْ أَبُو سُفْيَانَ لَمَا كَانَ فِيهِمْ إِلَّا كَيِّساً رَشِيداً فَقَالَ صَعْصَعَهُ قَدْ أَوْلَدَ النَّاسَ مَنْ كَانَ خَيْراً مِنْ أَبِی سُفْيَانَ فَأَوْلَدَ الْأَحْمَقَ وَ الْمُنَافِقَ وَ الْفَاجِرَ وَ الْفَاسِقَ وَ الْمَعْتُوهَ وَ الْمَجْنُونَ آدَمُ أَبُو الْبَشَرِ فَخَجِلَ مُعَاوِيَهُ(۱).

**[ترجمه]اختصاص: گروهی از اهل عراق نزد معاويه آمدند، عدی بن حاتم طائی پيشاهنگ گروه كوفيان بود. احنف بن قيس و صعصعه بن صوحان در ميان اهل بصره بودند. عمرو عاص به معاويه گفت: اينان مردمانی دنيوی و همان شيعيان علی هستند كه در جنگ جمل و صفين در ركاب علی جنگيدند، تو بايد از ايشان بر حذر باشی. معاويه دستور داد تا برای هر كدام جای مناسبی آماده كردند، آنگاه آن گروه با احترام وارد شدند.

هنگامی كه آنان نزد معاويه آمدند، معاويه گفت: خوش آمديد، شما وارد زمين مقدس پيامبران و فرستادگان و حشر و نشر شديد. صعصعه بسيار حاضر جواب بود گفت: ای معاويه، تو می گويی اين زمين زمين مقدسی است، زمين مقدس اهل خود را مقدس نمی كند، بلكه نيكوكاری انسان را مقدس می نمايد. اما اينكه گفتی اين زمين، زمين انبيا و فرستادگان است، افرادی كه منافق و مشرک و ستمكار به شمار می رفتند، در اين زمين بيشتر از پيامبران و فرستادگان بودند. اما اينكه می گويی اين زمين زمين حشر و نشر است، دوری محشر برای شخص مؤمن ضرری ندارد، و نزديک بودن محشر برای شخص منافق ثمری نخواهد داشت.

معاویه گفت: اگر ابوسفیان پدر عموم مردم بود، احدی از مردم وجود نداشت مگر اینکه رشید و با کیاست بود. صعصعه گفت: حضرت آدم که بهتر از ابو سفیان است پدر این مردم می باشد و با این حال در میان مردم؛ احمق، منافق، تبه کار، فاسق، ناقص العقل و مجنون وجود دارد. معاویه خجالت زده شد - ۱. اختصاص: ۶۴ و۶۵ - .

**[ترجمه]

«۱۵»

نَوَادِرُ الرَّاوَنْدِيِّ، بِإِسْنَادِهِ عَنْ مُوسَى بْنِ جَعْفَرٍ عَنْ أَبِيهِ علیهم السلام قَالَ: كَانَ الْحَسَنُ وَ الْحُسَيْنُ علیهما السلام يُصَلِّيَانِ خَلْفَ مَرْوَانَ بْنِ الْحَكَمِ فَقَالُوا لِأَحَدِهِمَا مَا كَانَ أَبُوكَ يُصَلِّي إِذَا رَجَعَ إِلَى الْبَيْتِ فَقَالَ لَا وَ اللَّهِ مَا كَانَ يَزِيدُ عَلَى صَلَاةٍ.

**[ترجمه]نوادر راوندی: امام جعفر صادق علیه السّلام فرمود: حضرت حسنین علیهما السّلام پشت سر مروان بن حکم مشغول نماز (فرادا) بودند. به یکی از ایشان گفتند: پدرت وقتی وارد منزل می شد نماز نمی خواند؟ فرمود: نه به خدا (پدرم نماز می خواند) ولی یزید نماز نمی خواند.

**[ترجمه]

«۱۶»

ج، [الإحتجاج] عَنْ سُلَيْمِ بْنِ قَيْسٍ قَالَ: قَدِمَ مُعَاوِيَةُ بْنُ أَبِي سُفْيَانَ حَاجّاً فِي خِلَافَتِهِ فَاسْتَقْبَلَهُ أَهْلُ الْمَدِينَهِ فَنَظَرَ فَإِذَا الَّذِينَ اسْتَقْبَلُوهُ مَا مِنْهُمْ إِلَّا قُرَشِيٌّ فَلَمَّا نَزَلَ قَالَ

۱- ۱. الاختصاص: ص ۶۴ و ۶۵.

مَا فَعَلَتِ الْأَنْصَارُ وَ مَا بَالُهُمْ لَمْ يَسْتَقْبِلُونِي فَقِيلَ لَهُ إِنَّهُمْ مُحْتَاجُونَ لَيْسَ لَهُمْ دَوَابُّ فَقَالَ مُعَاوِيَهُ وَ أَيْنَ نَوَاضِحُهُمْ فَقَالَ قَيْسُ بْنُ سَعْدِ بْنِ عُبَادَهَ وَ كَانَ سَيِّدَ الْأَنْصَارِ وَ ابْنَ سَيِّدِهَا أَفْنَوْهَا يَوْمَ بَدْرٍ وَ أُحُدٍ وَ مَا بَعْدَهُمَا مِنْ مَشَاهِدِ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله حِينَ ضَرَبُوكَ وَ أَبَاكَ عَلَى الْإِسْلَامِ حَتَّى ظَهَرَ أَمْرُ اللَّهِ وَ أَنْتُمْ كَارِهُونَ فَسَكَتَ مُعَاوِيَهُ فَقَالَ قَيْسٌ أَمَا إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه وآله عَهِدَ إِلَيْنَا أَنَّا سَنَلْقَى بَعْدَهُ أَثَرَهً قَالَ مُعَاوِيَهُ فَمَا أَمَرَكُمْ بِهِ فَقَالَ أَمَرَنَا أَنْ نَصْبِرَ حَتَّى نَلْقَاهُ قَالَ فَاصْبِرُوا حَتَّى تَلْقَوْهُ (۱) ثُمَّ إِنَّ مُعَاوِيَهَ مَرَّ بِحَلْقَهٍ مِنْ قُرَيْشٍ فَلَمَّا رَأَوْهُ قَامُوا غَيْرَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ فَقَالَ لَهُ يَا ابْنَ عَبَّاسٍ مَا مَنَعَكَ مِنَ الْقِيَامِ كَمَا قَامَ أَصْحَابُكَ إِلَّا لِمَوْجِدَهٍ أَنِّي قَاتَلْتُكُمْ بِصِفِّينَ فَلَا تَجِدْ مِنْ ذَلِكَ يَا ابْنَ عَبَّاسٍ فَإِنَّ عُثْمَانَ قُتِلَ مَظْلُوماً- قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ فَعُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ قَدْ قُتِلَ مَظْلُوماً قَالَ عُمَرُ قَتَلَهُ كَافِرٌ قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ فَمَنْ قَتَلَ عُثْمَانَ قَالَ قَتَلَهُ الْمُسْلِمُونَ قَالَ فَذَاكَ أَدْحَضُ لِحُجَّتِكَ قَالَ فَإِنَّا قَدْ كَتَبْنَا فِي الْآفَاقِ نَنْهَى عَنْ ذِكْرِ مَنَاقِبِ عَلِيٍّ وَ أَهْلِ بَيْتِهِ عليهم السلام فَكُفَّ لِسَانَكَ فَقَالَ يَا مُعَاوِيَهُ أَ تَنْهَانَا عَنْ قِرَاءَهِ الْقُرْآنِ قَالَ لَا قَالَ أَ فَتَنْهَانَا عَنْ تَأْوِيلِهِ قَالَ نَعَمْ قَالَ فَنَقْرَؤُهُ وَ لَا نَسْأَلُ عَمَّا عَنَى اللَّهُ بِهِ ثُمَّ قَالَ فَأَيُّهُمَا أَوْجَبُ عَلَيْنَا قِرَاءَتُهُ أَوِ الْعَمَلُ بِهِ قَالَ الْعَمَلُ بِهِ قَالَ كَيْفَ نَعْمَلُ بِهِ وَ لَا نَعْلَمُ مَا عَنَى اللَّهُ قَالَ سَلْ عَنْ ذَلِكَ مَنْ يَتَأَوَّلُهُ عَلَى غَيْرِ مَا تَتَأَوَّلُهُ أَنْتَ وَ أَهْلُ بَيْتِكَ قَالَ إِنَّمَا أُنْزِلَ الْقُرْآنُ عَلَى أَهْلِ بَيْتِي أَ نَسْأَلُ عَنْهُ آلَ أَبِي سُفْيَانَ يَا مُعَاوِيَهُ أَ تَنْهَانَا أَنْ نَعْبُدَ اللَّهَ بِالْقُرْآنِ بِمَا فِيهِ مِنْ حَلَالٍ وَ حَرَامٍ فَإِنْ لَمْ تَسْأَلِ الْأُمَّهُ عَنْ ذَلِكَ حَتَّى تَعْلَمَ تَهْلِكُ وَ تَخْتَلِفُ قَالَ اقْرَءُوا الْقُرْآنَ وَ تَأَوَّلُوهُ وَ لَا تَرْوُوا شَيْئاً مِمَّا أَنْزَلَ اللَّهُ فِيكُمْ وَ ارْوُوا

۱- ۱. روى البخارى فى باب مناقب الأنصار ج ۲ ص ۳۱۱ قال: حدّثنى محمّد بن بشار حدّثنا غندر، حدّثنا شعبه، عن هشام قال: سمعت أنس بن مالك يقول: قال النبىّ صلّى اللّه عليه و آله للانصار: انكم ستلقون بعدى أثره فاصبروا حتّى تلقونى و موعدكم الحوض.

مَا سِوَى ذَلِکَ قَالَ فَإِنَّ اللَّهَ يَقُولُ فِي الْقُرْآنِ- يُرِيدُونَ أَنْ يُطْفِؤُا نُورَ اللّهِ بِأَفْواهِهِمْ وَ يَأْبَى اللّهُ إِلّا أَنْ يُتِمَّ نُورَهُ وَ لَوْ كَرِهَ الْكافِرُونَ (١) قَالَ يَا ابْنَ عَبَّاسٍ ارْبَعْ عَلَى نَفْسِکَ وَ كُفَّ لِسَانَکَ وَ إِنْ كُنْتَ لَا بُدَّ فَاعِلًا فَلْيَكُنْ ذَلِکَ سِرّاً لَا يَسْمَعُهُ أَحَدٌ عَلَانِيَةً ثُمَّ رَجَعَ إِلَى بَيْتِهِ فَبَعَثَ إِلَيْهِ بِمِائَهِ أَلْفِ دِرْهَمٍ وَ نَادَى مُنَادِي مُعَاوِيَهَ أَنْ بَرِئَتِ الذِّمَّهُ مِمَّنْ رَوَى حَدِيثاً فِي مَنَاقِبِ عَلِيٍّ وَ فَضْلِ أَهْلِ بَيْتِهِ وَ كَانَ أَشَدَّ النَّاسِ بَلِيَّهً أَهْلُ الْكُوفَهِ لِكَثْرَهِ مَنْ بِهَا مِنَ الشِّيعَهِ فَاسْتَعْمَلَ زِيَادَ بْنَ أَبِيهِ وَ ضَمَّ إِلَيْهِ الْعِرَاقَيْنِ الْكُوفَهَ وَ الْبَصْرَهَ فَجَعَلَ يَتَتَبَّعُ الشِّيعَهَ وَ هُوَ بِهِمْ عَارِفٌ يَقْتُلُهُمْ تَحْتَ كُلِّ حَجَرٍ وَ مَدَرٍ وَ أَخَافَهُمْ وَ قَطَعَ الْأَيْدِيَ وَ الْأَرْجُلَ وَ صَلَبَهُمْ فِي جُذُوعِ النَّخْلِ وَ سَمَلَ أَعْيُنَهُمْ وَ طَرَدَهُمْ وَ شَرَّدَهُمْ حَتَّى نُفُوا عَنِ الْعِرَاقِ فَلَمْ يَبْقَ بِهَا أَحَدٌ مَعْرُوفٌ مَشْهُورٌ فَهُمْ بَيْنَ مَقْتُولٍ أَوْ مَصْلُوبٍ أَوْ مَحْبُوسٍ أَوْ طَرِيدٍ أَوْ شَرِيدٍ وَ كَتَبَ مُعَاوِيَهُ إِلَى جَمِيعِ عُمَّالِهِ فِي الْأَمْصَارِ أَنْ لَا تُجِيزُوا لِأَحَدٍ مِنْ شِيعَهِ عَلِيٍّ وَ أَهْلِ بَيْتِهِ شَهَادَهً وَ انْظُرُوا مَنْ قِبَلَكُمْ مِنْ شِيعَهِ عُثْمَانَ وَ مُحِبِّيهِ وَ مُحِبِّي أَهْلِ بَيْتِهِ وَ أَهْلِ وَلَايَتِهِ وَ الَّذِينَ يَرْوُونَ فَضْلَهُ وَ مَنَاقِبَهُ فَادْنُوا مَجَالِسَهُمْ وَ قَرِّبُوهُمْ وَ أَكْرِمُوهُمْ وَ اكْتُبُوا بِمَنْ يَرْوِي مِنْ مَنَاقِبِهِ بِاسْمِهِ وَ اسْمِ أَبِيهِ وَ قَبِيلَتِهِ فَفَعَلُوا حَتَّى كَثُرَتِ الرِّوَايَهُ فِي عُثْمَانَ وَ افْتَعَلُوهَا لِمَا كَانَ يَبْعَثُ إِلَيْهِمْ مِنَ الصِّلَاتِ وَ الْخِلَعِ وَ الْقَطَائِعِ مِنَ الْعَرَبِ وَ الْمَوَالِي فَكَثُرَ ذَلِکَ فِي كُلِّ مِصْرٍ وَ تَنَافَسُوا فِي الْأَمْوَالِ وَ الدُّنْيَا فَلَيْسَ أَحَدٌ يَجِي ءُ مِنْ مِصْرٍ مِنَ الْأَمْصَارِ فَيَرْوِي فِي عُثْمَانَ مَنْقَبَهً أَوْ فَضِيلَهً إِلَّا كُتِبَ اسْمُهُ وَ قُرِّبَ وَ أُجِيزَ فَلَبِثُوا بِذَلِکَ مَا شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ كَتَبَ إِلَى عُمَّالِهِ أَنَّ الْحَدِيثَ فِي عُثْمَانَ قَدْ كَثُرَ وَ فَشَا فِي كُلِّ مِصْرٍ فَادْعُوا النَّاسَ إِلَى الرِّوَايَهِ فِي مُعَاوِيَهَ وَ فَضْلِهِ وَ سَوَابِقِهِ فَإِنَّ ذَلِکَ أَحَبُّ إِلَيْنَا وَ أَقَرُّ لِأَعْيُنِنَا وَ أَدْحَضُ لِحُجَّهِ أَهْلِ هَذَا الْبَيْتِ وَ أَشَدُّ عَلَيْهِمْ

۱- ۱. براءه: ۳۲.

فَقَرَأَ كُلَّ أَمِيرٍ وَ قَاضٍ كِتَابَهُ عَلَى النَّاسِ فَأَخَذَ النَّاسُ فِي الرِّوَايَاتِ فِي فَضَائِلِ مُعَاوِيَةَ عَلَى الْمِنْبَرِ فِي كُلِّ كُورَةٍ وَ كُلِّ مَسْجِدٍ زُوراً وَ أَلْقَوْا ذَلِكَ إِلَى مُعَلِّمِي الْكَتَاتِيبِ فَعَلَّمُوا ذَلِكَ صِبْيَانَهُمْ كَمَا يُعَلِّمُونَهُمُ الْقُرْآنَ حَتَّى عَلَّمُوهُ بَنَاتَهُمْ وَ نِسَاءَهُمْ وَ حَشَمَهُمْ فَلَبِثُوا بِذَلِكَ مَا شَاءَ اللَّهُ وَ كَتَبَ زِيَادُ بْنُ أَبِيهِ إِلَيْهِ فِي حَقِّ الْحَضْرَمِيِّينَ أَنَّهُمْ عَلَى دِينِ عَلِيٍّ وَ عَلَى رَأْيِهِ فَكَتَبَ إِلَيْهِ مُعَاوِيَةُ اقْتُلْ كُلَّ مَنْ كَانَ عَلَى دِينِ عَلِيٍّ وَ رَأْيِهِ فَقَتَلَهُمْ وَ مَثَّلَ بِهِمْ وَ كَتَبَ مُعَاوِيَةُ إِلَى جَمِيعِ الْبُلْدَانِ انْظُرُوا مَنْ قَامَتْ عَلَيْهِ الْبَيِّنَةُ أَنَّهُ يُحِبُّ عَلِيّاً وَ أَهْلَ بَيْتِهِ فَامْحُوهُ عَنِ الدِّيوَانِ وَ كَتَبَ كِتَاباً آخَرَ انْظُرُوا مَنْ قِبَلَكُمْ مِنْ شِيعَةِ عَلِيٍّ وَ اتَّهَمْتُمُوهُ بِحُبِّهِ فَاقْتُلُوهُ وَ إِنْ لَمْ تَقُمْ عَلَيْهِ الْبَيِّنَةُ فَقَتَلُوهُمْ عَلَى التُّهَمَةِ وَ الظِّنَّةِ وَ الشُّبْهَةِ تَحْتَ كُلِّ حَجَرٍ حَتَّى لَوْ كَانَ الرَّجُلُ تَسْقُطُ مِنْهُ كَلِمَةٌ ضُرِبَتْ عُنُقُهُ وَ حَتَّى كَانَ الرَّجُلُ يُرْمَى بِالزَّنْدَقَةِ وَ الْكُفْرِ كَانَ يُكَرَّمُ وَ يُعَظَّمُ وَ لَا يُتَعَرَّضُ لَهُ بِمَكْرُوهٍ وَ الرَّجُلُ مِنَ الشِّيعَةِ لَا يَأْمَنُ عَلَى نَفْسِهِ فِي بَلَدٍ مِنَ الْبُلْدَانِ- لَا سِيَّمَا الْكُوفَةَ وَ الْبَصْرَةَ حَتَّى لَوْ أَنَّ أَحَداً مِنْهُمْ أَرَادَ أَنْ يُلْقِيَ سِرّاً إِلَى مَنْ يَثِقُ بِهِ لَأَتَاهُ فِي بَيْتِهِ فَيَخَافُ خَادِمَهُ وَ مَمْلُوكَهُ فَلَا يُحَدِّثُهُ إِلَّا بَعْدَ أَنْ يَأْخُذَ عَلَيْهِ الْأَيْمَانَ الْمُغَلَّظَةَ لَيَكْتُمَنَّ عَلَيْهِ ثُمَّ لَا يَزْدَادُ الْأَمْرُ إِلَّا شِدَّةً حَتَّى كَثُرَ وَ ظَهَرَ أَحَادِيثُهُمُ الْكَاذِبَةُ وَ نَشَأَ عَلَيْهِ الصِّبْيَانُ يَتَعَلَّمُونَ ذَلِكَ وَ كَانَ أَشَدَّ النَّاسِ فِي ذَلِكَ الْقُرَّاءُ الْمُرَاءُونَ الْمُتَصَنِّعُونَ الَّذِينَ يُظْهِرُونَ الْخُشُوعَ وَ الْوَرَعَ فَكَذَبُوا وَ انْتَحَلُوا الْأَحَادِيثَ وَ وَلَّدُوهَا فَيَحَظُّونَ بِذَلِكَ عِنْدَ الْوُلَاةِ وَ الْقُضَاةِ وَ يَدْنُونَ مَجَالِسَهُمْ وَ يُصِيبُونَ بِذَلِكَ الْأَمْوَالَ وَ الْقَطَائِعَ وَ الْمَنَازِلَ حَتَّى صَارَتْ أَحَادِيثُهُمْ وَ رِوَايَاتُهُمْ عِنْدَهُمْ حَقّاً وَ صِدْقاً فَرَوَوْهَا وَ قَبِلُوهَا وَ تَعَلَّمُوهَا وَ عَلَّمُوهَا وَ أَحَبُّوا عَلَيْهَا وَ أَبْغَضُوا مَنْ رَدَّهَا أَوْ شَكَّ فِيهَا فَاجْتَمَعَتْ عَلَى ذَلِكَ جَمَاعَتُهُمْ وَ صَارَتْ فِي يَدِ الْمُتَنَسِّكِينَ وَ الْمُتَدَيِّنِينَ مِنْهُمُ الَّذِينَ لَا يَسْتَحِلُّونَ الِافْتِعَالَ لِمِثْلِهَا فَقَبِلُوهَا وَ هُمْ يَرَوْنَ أَنَّهَا حَقٌّ وَ لَوْ عَلِمُوا بُطْلَانَهَا وَ تَيَقَّنُوا أَنَّهَا مُفْتَعَلَةٌ لَأَعْرَضُوا عَنْ رِوَايَتِهَا وَ لَمْ يَدِينُوا بِهَا وَ لَمْ يُبْغِضُوا مَنْ خَالَفَهَا

فَصَارَ الْحَقُّ فِي ذَلِكَ الزَّمَانِ عِنْدَهُمْ بَاطِلًا وَ الْبَاطِلُ حَقّاً وَ الْكَذِبُ صِدْقاً وَ الصِّدْقُ كَذِباً فَلَمَّا مَاتَ الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ علیهما السلام ازْدَادَ الْبَلَاءُ وَ الْفِتْنَهُ فَلَمْ يَبْقَ لِلَّهِ وَلِيٌّ إِلَّا خَائِفٌ عَلَى نَفْسِهِ أَوْ مَقْتُولٌ أَوْ طَرِيدٌ أَوْ شَرِيدٌ فَلَمَّا كَانَ قَبْلَ مَوْتِ مُعَاوِيَهَ بِسَنَتَيْنِ حَجَّ الْحُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ علیهما السلام وَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ جَعْفَرٍ وَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبَّاسٍ مَعَهُ وَ قَدْ جَمَعَ الْحُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ علیهما السلام بَنِي هَاشِمٍ رِجَالَهُمْ وَ نِسَاءَهُمْ وَ مَوَالِيَهُمْ وَ شِيعَتَهُمْ مَنْ حَجَّ مِنْهُمْ وَ مَنْ لَمْ يَحُجَّ وَ مَنْ بِالْأَمْصَارِ مِمَّنْ يَعْرِفُونَهُ وَ أَهْلَ بَيْتِهِ ثُمَّ لَمْ يَدَعْ أَحَداً مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ مِنْ أَبْنَائِهِمْ وَ التَّابِعِينَ وَ مِنَ الْأَنْصَارِ الْمَعْرُوفِينَ بِالصَّلَاحِ وَ النُّسُكِ إِلَّا جَمَعَهُمْ فَاجْتَمَعَ إِلَيْهِمْ بِمِنًى أَكْثَرُ مِنْ أَلْفِ رَجُلٍ وَ الْحُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ علیهما السلام فِي سُرَادِقِهِ عَامَّتُهُمُ التَّابِعُونَ وَ أَبْنَاءُ الصَّحَابَهِ فَقَامَ الْحُسَيْنُ علیه السلام فِيهِمْ خَطِيباً فَحَمِدَ اللَّهَ وَ أَثْنَى عَلَيْهِ ثُمَّ قَالَ أَمَّا بَعْدُ فَإِنَّ هَذَا الطَّاغِيَهَ قَدْ صَنَعَ بِنَا وَ بِشِيعَتِنَا مَا قَدْ عَلِمْتُمْ وَ رَأَيْتُمْ وَ شَهِدْتُمْ وَ بَلَغَكُمْ وَ إِنِّي أُرِيدُ أَنْ أَسْأَلَكُمْ عَنْ أَشْيَاءَ فَإِنْ صَدَقْتُ فَصَدِّقُونِي وَ إِنْ كَذَبْتُ فَكَذِّبُونِي اسْمَعُوا مَقَالَتِي وَ اكْتُمُوا قَوْلِي ثُمَّ ارْجِعُوا إِلَى أَمْصَارِكُمْ وَ قَبَائِلِكُمْ مَنْ أَمِنْتُمْ وَ وَثِقْتُمْ بِهِ فَادْعُوهُمْ إِلَى مَا تَعْلَمُونَ فَإِنِّي أَخَافُ أَنْ يَنْدَرِسَ هَذَا الْحَقُّ وَ يَذْهَبَ- وَ اللَّهُ مُتِمُّ نُورِهِ وَ لَوْ كَرِهَ الْكافِرُونَ فَمَا تَرَكَ الْحُسَيْنُ علیه السلام شَيْئاً أَنْزَلَ اللَّهُ فِيهِمْ مِنَ الْقُرْآنِ إِلَّا قَالَهُ وَ فَسَّرَهُ وَ لَا شَيْئاً قَالَهُ الرَّسُولُ صلی الله علیه و آله فِي أَبِيهِ وَ أُمِّهِ وَ أَهْلِ بَيْتِهِ إِلَّا رَوَاهُ وَ كُلَّ ذَلِكَ يَقُولُ الصَّحَابَهُ اللَّهُمَّ نَعَمْ قَدْ سَمِعْنَاهُ وَ شَهِدْنَاهُ وَ يَقُولُ التَّابِعُونَ اللَّهُمَّ قَدْ حَدَّثَنَاهُ مَنْ نُصَدِّقُهُ وَ نَأْتَمِنُهُ حَتَّى لَمْ يَتْرُكْ شَيْئاً إِلَّا قَالَهُ ثُمَّ قَالَ أَنْشُدُكُمْ بِاللَّهِ إِلَّا رَجَعْتُمْ وَ حَدَّثْتُمْ بِهِ مَنْ تَثِقُونَ بِهِ ثُمَّ نَزَلَ وَ تَفَرَّقَ النَّاسُ عَنْ ذَلِكَ (۱).

۱- ۱. الاحتجاج ص: ۱۵۰- ۱۵۱.

**[ترجمه]احتجاج: سلیم ابن قیس روایت می کند که: معاویه در زمان خلافت خود، پس از اینکه حج به جا آورد متوجه مدینه طیبه شد، اهل مدینه از وی استقبال نمودند. وقتی توجه کرد، دید از قرشی ها کسی به استقبال او نیامده است. هنگامی که پیاده شد گفت: پس گروه انصار چه کار می کنند! برای چه از من استقبال نکردند؟ در جوابش گفته شد: انصار محتاج شده اند، مال سواری ندارند. معاویه گفت: پس شترهای آبکش آنان چه شده؟ قیس بن سعد که بزرگ انصار به شمار می رفت گفت: شتران خود را در جنگ بدر که در رکاب رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله با پدر تو جنگ می کردند نابود نمودند تا اینکه خداوند دین اسلام را به وسیله شمشیرهای آنان غالب و فاتح گردانید، در حالی که شما به غالب شدن اسلام راضی نبودید، معاویه ساکت شد .

آنگاه قیس گفت: پیامبر خدا به ما خبر داد: ستمکاران بعد از آن حضرت بر ما غالب خواهند شد. معاویه گفت: پیغمبر به شما چه دستوری داده؟ سعد گفت: به ما فرموده: صبر کنیم تا او را ملاقات کنیم. معاویه گفت: پس صبر کنید تا وی را ملاقات نمایید - ۱. بخاری در باب مناقب النصار ۲: ۳۱۱ روایت کرده است: پیامبر صلی الله علیه و آله به انصار گفت: بعد از من ستمکاران بر شما غلبه خواهند کرد پس صبر کنید تا مرا ملاقات کنید و وعده ما در کنار حوض. - .

سپس معاویه به گروهی از قریش برخورد که نشسته بودند، عموم ایشان برخاستند، ولی ابن عباس برنخاست. معاویه به او گفت: برای چه برنخاستی، مگر کینه ای از جنگ صفین در دل داری؟ ناراحت مباش چرا که عثمان هم مظلومانه کشته شد. ابن عباس گفت: عمر هم کشته شد، پس چرا خون او را مطالبه نمی کنی؟ معاویه: عمر را شخصی کافری کشت. ابن عباس: عثمان را چه کسی کشت؟ معاویه: مسلمانان او را کشتند. ابن عباس: همین دلیل برای سکوت تو کافی خواهد بود.

معاویه: ما به عموم گماشتگان خود نوشته ایم: باید مردم از ذکر فضایل و مناقب علی و اهل بیت او خودداری کنند، تو نیز باید خودداری کنی. ابن عباس: ما را از خواندن قرآن باز می داری!؟ معاویه: نه. ابن عباس: ما را از تفسیر و معنا کردن قرآن نهی می کنی؟ معاویه: آری.

ابن عباس: خواندن قرآن واجب تر است یا عمل کردن به آن؟ معاویه: عمل کردن به قرآن. ابن عباس: قرآنی را که معنای آن را ندانیم چگونه به آن عمل کنیم!؟ معاویه: معنا و تأویل قرآن را از کسی جویا شو که غیر از اهل بیت تو باشد. ابن عباس: قرآن بر اهل بیت من نازل شده، آیا جا دارد که معنای آن را از آل ابو سفیان جویا شوم؟ ای معاویه! آیا جا دارد که ما را از عمل کردن به حلال و حرام قرآن باز داری! اگر این امت از معانی قرآن پرسش نکنند، دچار اختلاف و هلاکت خواهند شد.

معاویه: قرآن را بخوانید و تأویل هم بکنید، ولی آن آیاتی را که در شأن شما نازل شده، برای مردم روایت نکنید، موضوعات دیگری را روایت کنید. ابن عباس: خداوند می فرماید: «یریدون أن یطفؤا نور الله بأفواههم و یأبی الله إلا أن یتمّ نوره و لو کره الکافرون» - ۱. توبه/ ۳۲ - ، «می خواهند نور خدا را با سخنان خویش خاموش کنند، ولی خداوند نمی گذارد، تا نور خود را کامل کند، هر چند کافران را خوش نیاید.»

معاویه: ای ابن عباس! آرام باش، جلو زبان خود را بگیر! اگر هم می گویی در خفا بگو، آشکارا مگو!

هنگامی که معاویه وارد منزل شد، مبلغ صد هزار درهم برای ابن عباس فرستاد، تا شاید جلو زبان خود را بگیرد. سپس معاویه دستور داد تا منادیان ندا کردند، هر کس حدیثی درباره فضایل و مناقب علی و اهل بیت او نقل کند در امان نخواهد بود. پس از این اخطار بود که رنج و شکنجه اهل کوفه از همه بیشتر شد، زیرا شیعیان اکثراً در کوفه بودند. معاویه پس از این جریان، زیاد را استاندار کوفه و بصره نمود. چه آنکه زیاد مدتی با حضرت علی علیه السّلام بود و شیعیان را کاملا می شناخت. لذا شیعیان را به شدت تحت تعقیب قرار می داد و ایشان را ولو اینکه زیر سنگ و کلوخ پنهان می شدند به دست می آورد و نابود می کرد، می ترسانید، دست و پاهاشان را می برید. بر فراز درختان خرما به دار می زد. چشمانشان را کور می کرد. ایشان را تبعید می نمود، تا اینکه آنان را تماماً از عراق اخراج کرد. در نهایت شیعه ای در عراق نبود مگر اینکه کشته، یا به دار کشیده، یا آواره وطن شده بود.

معاویه برای تمام گماشتگانی که در شهرها داشت نوشت: شهادت احدی از شیعیان علی و اهل بیت او را قبول نکنید. ولی هر کسی را که از پیروان عثمان و اهل بیت و دوست او باشد و آن افرادی را که فضایل و مناقب عثمان را نقل کند مقرب بدانید و نزدیک خود بنشانید و احترام بگذارید. هر کسی درباره مناقب عثمان حدیثی جعل کند یا روایت نماید، نام وی و نام پدر و نام قبیله اش را برای من بنویسید تا من به او خلعت دهم و او را مورد نوازش قرار دهم. پس از این اعلام بود که منافقین عرب و غلامان احادیث فراوانی راجع به فضیلت عثمان جعل کردند و معاویه خلعت و جوایز و بخشش های قابل توجهی برای آنان می فرستاد. این گونه اخبار و احادیث جعلی در هر شهر به قدری فراوان شد که مردم این موضوع را وسیله به دست آوردن مال و منال دنیوی قرار دادند و هر کسی که از شهری می آمد و حدیثی راجع به فضیلت عثمان جعل و نقل می کرد، نام او را می نوشتند، مقرب درگاه آنان قرار می گرفت، جوایز فراوانی به وی داده می شد، آب و ملك شایان توجهی به او می دادند.

وقتی که مدتی از این جریان گذشت، معاویه برای عمال خود نوشت: اخبار و احادیث جعلی به قدر کافی راجع به فضیلت عثمان در تمام شهر منتشر شده است. از این به بعد مردم را وادار کنید تا این گونه احادیث جعلی را درباره فضیلت معاویه جعل نمایند. زیرا فعلاـ این موضوع برای ما محبوب تر است، ما از این مطلب بیشتر شاد می شویم و برای اهل بیت محمّد ناگوارتر است و دلیل های آنان را بیشتر باطل می کند.

گماشتگان و عمال معاویه، نامه های او را پس از وصول برای مردم می خواندند، مردم دنیاپرست هم در هر شهر و دهکده ای در باره فضیلت معاویه احادیث فراوانی جعل کردند و آن ها را برای مکتب داران می فرستادند تا همان طور که قرآن را به کودکان تعلیم می دادند، آن احادیث مجعوله را هم به آنان تعلیم دهند. و آن احادیث را به زنان و دختران خویشتن نیز یاد دهند تا اینکه محبت معاویه در قلب عموم جایگزین شود.

پس از اینکه وضع مردم مدتی بدین منوال بود، زیاد برای معاویه نوشت: قبیله حضرمیّین بر دین و رأی علی بن ابی طالب می باشند، (وظیفه من چیست؟) معاویه در جوابش نوشت: هر کسی که بر دین و رأی علی باشد او را به قتل برسان. زیاد آنان را کشت و مورد آزار و شکنجه قرار داد.

معاویه نامه دیگری به جمیع شهرها نوشت که مضمون آن این بود: هر کس که ثابت شود دوست علی بن ابی طالب و اهل بیت او است، نام او را از لیست ما محو و حذف نمایید .

نامه دیگری به آنان نوشت: هر کسی را که به هر نحوی ثابت شود دوست و محب علی است، و اگر ثابت نشود ولی بشود او را متهم نمود و درباره او گمانی برد، به قتل برسانید؛ این گونه افراد را و لو اینکه در زیر هر سنگ و کلوخی یافت شوند نابود کنید. کار به جایی رسید که شیعیان را برای گفتن یک کلمه یا یک تهمت می کشتند، ولی هر کسی را به کافر و زندیق بودن مشهور می شد محترم می شمردند و مزاحم او نمی شدند. به هر کسی که نسبت تشیع داده می شد، در هر شهری که بود مخصوصا بصره و کوفه، جانش در امان نبود. چنان که یکی از شیعیان می خواست به دیگری که محرم رازش بود سخنی بگوید، وارد خانه اش می شد در حالی که از خادم و مملوك او می ترسید، اما پس از اینکه وی را قسم می داد و پیمان می گرفت که سخن او را فاش نکند، سخن خویش را برای او می گفت.

خلاصه مظلومیت شیعه روز به روز شدت می یافت، احادیث جعلی در میان مردم منتشر می شد. کودکان با یک چنین تعلیم و تربیتی پرورش یافتند. بدترین مردم در آن زمان قاریان قرآن بودند، زیرا با ریاکاری و مکاری اظهار خشوع و پرهیزکاری می کردند. خویش را برای به دست آوردن اموال دنیوی پرهیزکار نشان می دادند، اخبار و احادیث جعلی و دروغ را درباره گماشتگان ظلم و ستم و قاضیان نابکار نقل می کردند و بدین وسیله خویش را نزد آنان مقرب و محترم می نمودند و در عوض از آنان اموال و قصرها و آب و ملک های فراوان می گرفتند. مردم به خاطر حسن ظنی که به قاریان قرآن داشتند، این گونه اخبار جعلی را قبول می کردند و پس از اینکه آن ها را می شنیدند و حق می دانستند، برای دیگران نقل می نمودند. اگر کسی این گونه احادیث جعلی را رد می کرد با وی دشمنی می نمودند. سرانجام این گونه اخبار و احادیث جعلی و ساختگی به دست افراد متعبد و متدینی افتاد که حاضر نبودند به خدا و رسولش افترا بزنند و ایشان از روی نادانی این گونه احادیث را پذیرفتند و پنداشتند که حق است. اگر آنان می دانستند این گونه اخبار همگی جعلی و ساختگی است، ابدا آن ها را برای دیگران نقل نمی کردند و با کسی که آن ها را رد می کرد مخالفت و دشمنی نمی کردند. در آن زمان حق نزد آنان به باطل و باطل نزد ایشان حق مبدل شد. راست در نظر آنان دروغ و دروغ نزد آنان راست بود. زمانی که امام حسن علیه السّلام شهید شد، کار بلا و فتنه به قدری بالا گرفت که هیچ دوستی از دوستان خدا جانش در امان نبود؛ یا کشته شده بود، یا آواره وطن گردیده بود. دو سال قبل از اینکه معاویه بمیرد، حضرت امام حسین علیه السّلام با عبد اللّه جعفر و عبد اللّه بن عباس تصمیم گرفتند به حج بروند. امام حسین علیه السّلام زنان و مردان بنی هاشم، شیعه و دوستان آنان را، چه آنان که به حج رفته یا نرفته بودند و آن افرادی را که از ایشان در شهرها بودند و آن بزرگوار را با اهل بیتش می شناختند احضار نمود، همچنین کلیه اصحاب حضرت رسول خدا را با فرزندانشان و تابعین و انصار را که به زهد و صلاح و عبادت مشهور بودند خواست و به همه آنان دستور داد تا برای اعمال حج آماده شوند، تعداد بیشتر از هزار نفر از این گونه افراد در منا اجتماع نمودند. امام حسین علیه السّلام در منا در میان خیمه خویش بود. اکثر آن گروه که از تابعین و فرزندان صحابه به شمار می رفتند در خیمه امام حسین جمع شدند. امام علیه السّلام پس از اینکه برخاست و حمد و ثنای خدا به جا آورد فرمود: این ملعون طاغی (یعنی معاویه) آن اعمالی را که نباید با ما و شما انجام دهد انجام داد، چنان که همه دیدید و شنیدید و حاضر بودید و به شما خبر رسید. من در نظر دارم در مورد چند موضوع از شما سؤال کنم، اگر راست گفتم سخن مرا تصدیق و الا تکذیب نمایید. اکنون به سخن من گوش کنید و آن را کتمان مکنید، هنگامی که به جانب شهرهای خود مراجعت نمودید آنچه را از سخنان من دریافتید برای افرادی از خویشاوندان که به آنان اعتماد دارید بگویید و ایشان را هم دعوت کنید، زیرا من می ترسم این دینی که بر حق است مندرس و نابود گردد. خدا نور خود را تام و تمام خواهد کرد، و لو اینکه افراد کافر را خوش نیاید.

امام حسین علیه السّلام کلیه آیاتی را که در شأن اهل بیت علیهم السّلام نازل شده بود برای آنان تلاوت و تفسیر کرد، همچنین کلیه اخبار و روایاتی را که رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله در حق پدر و مادر و اهل بیت امام حسین فرموده بود نقل نمود. صحابه آن روایات را که می شنیدند مورد تصدیق قرار می دادند و می گفتند: همین طور است، ما بودیم و شنیدیم. تابعین نیز می گفتند: آری ما این روایات را از راویانی که برای ما نقل می کردند و به قول آنان اعتماد داشتیم شنیدیم. امام حسین در این سخنرانی تمام دلایل و برهان ها را برای آنان ظاهر و هویدا نمود و در پایان سخنرانی خویش به آن گروه فرمود: شما را به خدا قسم می دهم، هنگامی که به شهرهای خود بازگشتید، تمام این مطالبی را که من برای شما گفتم برای افرادی که به آنان اعتماد دارید نقل کنید. امام علیه السّلام پس از این سخنرانی از منبر فرود آمد و مردم متفرق شدند - ۱. احتجاج: ۱۵۰-۱۵۱ - .

**[ترجمه]

بيان

قال الجوهری قال ابن السكيت ربع الرجل يربع إذا وقف و تحبس و منه قولهم اربع على نفسك و اربع على ظلعك أی ارفق بنفسك و كف و قال الكتاب و المكتب واحد و الجمع الكتاتيب.

أقول: قد روينا الخبر من أصل كتاب سليم أبسط من ذلك فی كتاب الفتن.

**[ترجمه]جوهری گفت: «ربع الرجل»، یربع زمانی است که متوقف و حبس شود، سخن عرب که می گویند: اربع علی نفسک، و اربع علی ظلعک از همین باب است یعنی جلوی خودت را بگیر، با خودت مهربان باش و دست بردار. گفته است: «الکتّاب» و «المکتب» یکی هستند و جمع آن ها می شود الکتاتیب.

مؤلف: ما این خبر را از اصل کتاب سلیم روایت کردیم و ساده تر از آن در کتاب فتن وجود دارد.

**[ترجمه]

«۱۷»

جا، [المجالس] للمفيد ما، [الأمالی] للشيخ الطوسی الْمُفِيدُ عَنِ الْكَاتِبِ عَنِ الزَّعْفَرَانِيِّ عَنِ الثَّقَفِيِّ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ الْوَرَّاقِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْأَزْرَقِ عَنْ أَبِی الْجَحَّافِ عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ ثَعْلَبَةَ قَالَ: لَمَّا اسْتَوْثَقَ الْأَمْرُ لِمُعَاوِيَةَ بْنِ أَبِی سُفْيَانَ أَنْفَذَ بُسْرَ بْنَ أَرْطَاةَ إِلَى الْحِجَازِ فِی طَلَبِ شِيعَةِ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام وَ كَانَ عَلَى مَكَّةَ عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ الْعَبَّاسِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ فَطَلَبَهُ فَلَمْ يَقْدِرْ عَلَيْهِ فَأُخْبِرَ أَنَّ لَهُ وَلَدَيْنِ صَبِيَّيْنِ فَبَحَثَ عَنْهُمَا فَوَجَدَهُمَا فَأَخَذَهُمَا وَ أَخْرَجَهُمَا مِنَ الْمَوْضِعِ الَّذِی كَانَا فِيهِ وَ لَهُمَا ذُؤَابَتَانِ فَأَمَرَ بِذَبْحِهِمَا فَذُبِحَا(۱)

وَ بَلَغَ أُمَّهُمَا الْخَبَرُ فَكَادَتْ نَفْسُهَا تَخْرُجُ ثُمَّ أَنْشَأَتْ تَقُولُ:

هَا مَنْ أَحَسَّ بِابْنَيَّ اللَّذَيْنِ هُمَا*** كَالدُّرَّتَيْنِ تَشَظَّى عَنْهُمَا الصَّدَفُ

هَا مَنْ أَحَسَّ بِابْنَيَّ اللَّذَيْنِ هُمَا*** سَمْعِى وَ عَيْنِى فَقَلْبِى الْيَوْمَ مُخْتَطِفٌ

نُبِّئْتُ بُسْراً وَ مَا صَدَّقْتُ مَا زَعَمُوا*** مِنْ قَوْلِهِمْ وَ مِنَ الْإِفْكِ الَّذِى اقْتَرَفُوا

أَضْحَتْ عَلَى وَدَجَىْ طِفْلَيَّ مُرْهَفَةً*** مَشْحُوذَةً وَ كَذَاكَ الظُّلْمُ وَ السَّرَفُ

مَنْ دَلَّ وَالِهَةً عَبْرَاءَ مُفْجَعَةً*** عَلَى صَبِيَّيْنِ فَاتَا إِذْ مَضَى السَّلَفُ

ص: ۱۲۸

۱- ۱. انما كان ذلك الفعل الشنيع و الامر الفظيع باليمن بعد أيّام التحكيم حين كان عبيد اللّه بن عبّاس عاملا لعلى عليه السلام فيها فهرب من بسر و دخل بسر اليمن فأتى بابنى عبيد اللّه بن العباس و هما صغيران فذبحهما فنال امهما عائشه بنت عبد المدان من ذلك أمر عظيم فأنشأت الاشعار، ثمّ وسوست فكانت تقف فى الموسم تنشد هذا الشعر و تهيم على وجهها. قال ابن عبد البر: و قد قيل انه انما قتلهما بالمدينه، و الاكثر على ان ذلك كان منه باليمن، رواه الدارقطنى و ذكر المبرد نحوه. كذا فى الاستيعاب بذيل الإصابه ج ۱ ص ۱۶۳ و قد مر فى ذيل ص ۶۱ عن كتاب المقاتل لابى الفرج الأصفهانىّ ما يؤيد أن القصه قد وقعت فى اليمن فراجع.

قَالَ ثُمَّ اجْتَمَعَ عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ الْعَبَّاسِ مِنْ بَعْدُ وَ بُسْرُ بْنُ أَرْطَاهَ عِنْدَ مُعَاوِيَهَ فَقَالَ مُعَاوِيَهُ لِعُبَيْدِ اللَّهِ أَ تَعْرِفُ هَذَا الشَّيْخَ قَاتِلَ الصَّبِيَّيْنِ قَالَ بُسْرٌ نَعَمْ أَنَا قَاتِلُهُمَا فَمَهْ فَقَالَ عُبَيْدُ اللَّهِ لَوْ أَنَّ لِي سَيْفاً قَالَ بُسْرٌ فَهَاكَ سَيْفِي وَ أَوْمَأَ إِلَى سَيْفِهِ فَزَبَرَهُ مُعَاوِيَهُ وَ انْتَهَرَهُ وَ قَالَ أُفٍّ لَكَ مِنْ شَيْخٍ مَا أَحْمَقَكَ تَعْمِدُ إِلَى رَجُلٍ قَدْ قَتَلْتَ ابْنَيْهِ فَتُعْطِيهِ سَيْفَكَ كَأَنَّكَ لَا تَعْرِفُ أَكْبَادَ بَنِي هَاشِمٍ وَ اللَّهِ لَوْ دَفَعْتَهُ إِلَيْهِ لَبَدَأَ بِكَ وَ ثَنَّى بِي فَقَالَ عُبَيْدُ اللَّهِ بَلْ وَ اللَّهِ كُنْتُ أَبْدَأُ بِكَ وَ أُثَنِّي بِهِ.

**[ترجمه]مجالس و امالی: هنگامی که خلافت معاویه برقرار شد، بسر ابن ارطاه را به منظور دستگیر کردن شیعیان حضرت علی علیه السّلام به سوی حج فرستاد. در آن موقع عبید اللّه بن عباس استاندار مکه بود. وقتی بسر بن ارطاه عبید اللّه را تعقیب کرد و او را نیافت، دو کودک کوچک وی را که در نهایت زیبایی و دارای گیسوانی نیکو بودند پیدا کرد و سر برید - ۱. ابن عبد البر گفته است: گفته شده که بسر این دو کودک را در مدینه کشته است، اما اکثرا می گویند که این اتفاق در یمن افتاده است. - .

هنگامی که این خبر به مادر آن دو کودک رسید، نزدیک بود که روح از بدنش جدا شود. آنگاه اشعار ذیر را سرود:

آگاه باش! اگر کسی دو فرزند مرا دیده باشد (خواهد دانست) که نظیر دو گوهر بودند که صدف از آنان پرواز نماید و جدا شود.

آگاه باش! اگر کسی دو فرزند مرا که چون گوش و چشم من بودند دیده باشد (می داند که) امروز قلب من از دست رفته است! من از کار بسر و از سخن آنان و آن تهمتی که زدند آگاه شدم ولی گمان آنان را باور نکردم.

شمشیر برنده ای به شاه رگ های دو طفل من نهاد، ظلم و اسراف همین طور است.

کیست که شخص حیران و گریان و دل سوخته ای را به سوی دو کودکی که فوت شدند راهنمایی کند، زیرا گذشتگان گذشتند.

بعد از این جریان بود که عبید اللّه بن عباس به مجلس معاویه رفت و بسر بن ارطاه را در آنجا ملاقات نمود. معاویه به عبید اللّه گفت: این پیر مرد را می شناسی، این قاتل دو پسر توست. بسر گفت: آری من قاتل فرزندان وی هستم، مگر چه کار می تواند بکند؟ عبید اللّه گفت: کاش یک شمشیر داشتم. بسر گفت: بیا شمشیر مرا بگیر، وقتی خواست شمشیر خود را به وی بدهد معاویه مانع شد و به بسر گفت: اف بر تو باد! ای پیرمرد، تو چقدر احمقی! شمشیر خود را به دست کسی می دهی که دو فرزند عزیز وی را کشته ای؟ گویا: خبر از جگرهای بنی هاشم نداری، به خدا قسم اگر شمشیر را به او می دادی اول تو را می کشت و بعد مرا نابود می کرد. عبید اللّه به معاویه گفت: به خدا قسم اول تو را می کشتم و بعد بسر را نابود می کردم.

**[ترجمه]

بیان

ها حرف تنبيه و قال الجوهرى الشظيه الفلقه من العصا و نحوها و الجمع الشظايا يقال تشظّى الشى ء إذا تطاير شظايا و قال كالدّرّتين تشظّى عنهما الصدف (۱).

**[ترجمه]«ها» حرف تنبيه است و جوهری گفته است: «الشظيه»: قطعه ای از عصا و مانند آن، جمع آن شظايا است. گفته می شود «تشظی الشیء»، هنگامی که جرقه هایی پراکنده شود و گفته است: «کالدرتين تشظی عنهما الصدف» مانند دو گوهر که صدف را شکافته و از آن آشکار می شوند.

**[ترجمه]

«۱۸»

ما، [الأمالي] للشيخ الطوسى الْمُفِيدُ عَنْ عَلِيِّ بْنِ مَالِكٍ النَّحْوِيِّ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ عَطَّارٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سَعِيدٍ الْبَصْرِيِّ عَنْ أَبِی عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْإِصْبَاعِيِّ عَنْ عَطَاءِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ أَبِی الْحَسَنِ الْبَصْرِيِّ قَالَ: كُنْتُ غَازِياً زَمَنَ مُعَاوِيَهَ بِخُرَاسَانَ وَ كَانَ عَلَيْنَا رَجُلٌ مِنَ التَّابِعِينَ فَصَلَّى بِنَا يَوْماً الظُّهْرَ ثُمَّ صَعِدَ الْمِنْبَرَ فَحَمِدَ اللَّهَ وَ أَثْنَى عَلَيْهِ وَ قَالَ أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّهُ قَدْ حَدَثَ فِی الْإِسْلَامِ حَدَثٌ عَظِيمٌ لَمْ يَكُنْ مُنْذُ قَبَضَ اللَّهُ نَبِيَّهُ صلى الله عليه و آله مِثْلُهُ بَلَغَنِی أَنَّ مُعَاوِيَهَ قَتَلَ حُجْراً وَ أَصْحَابَهُ فَإِنْ يَكُ عِنْدَ الْمُسْلِمِينَ غِيَرٌ فَسَبِيلُ ذَلِكَ وَ إِنْ لَمْ يَكُنْ عِنْدَهُمْ غِيَرٌ فَأَسْأَلُ اللَّهَ أَنْ يَقْبِضَنِی إِلَيْهِ وَ أَنْ يُعَجِّلَ إِلَيْهِ وَ أَنْ يُعَجِّلَ ذَلِكَ قَالَ الْحَسَنُ بْنُ أَبِی الْحَسَنِ فَلَا وَ اللَّهِ صَلَّى بِنَا صَلَاهً غَيْرَهَا حَتَّى سَمِعْنَا عَلَيْهِ الصِّيَاحَ.

**[ترجمه]امالی: حسن بن ابو الحسن نقل می کند که: من در زمان معاویه در خراسان به جنگ رفته بودم، امیر لشکر ما یکی از تابعین بود. یک روز او نماز ظهر را با ما به جا آورد، آنگاه بر فراز منبر رفت و پس از اینکه حمد و ثنای خدا را به جا آورد گفت: ای مردم! بدانید حادثه بزرگی در اسلام رخ داده که بعد از رحلت پیامبر صلّی اللّه علیه و آله یک چنین حادثه ای رخ نداده است. به من خبر رسیده که معاویه حجر ابن عدی و یاران وی را به قتل رسانیده است. اگر مسلمین بتوانند این ظلم و ستم را تغییر بدهند چه بهتر، و الا من از خدا می خواهم مرا قبض روح نماید و در این باره تعجیل فرماید. راوی می گوید: به خدا قسم وی پس از آن نماز درگذشت و صدای گریه کنندگان بر وی، به گوش ما رسید.

**[ترجمه]

بيان

الغير بكسر الغين و فتح الياء الاسم من قولك غيرت الشى ء فتغير.

**[ترجمه]«الغير» با کسره غین و فتحه یاء، اسم است که از عبارت «غيرت الشیء فتغير» گرفته شده است.

**[ترجمه]

«۱۹»

ج، [الإحتجاج] عَنْ صَالِحِ بْنِ كَيْسَانَ قَالَ: لَمَّا قَتَلَ مُعَاوِيَهُ حُجْرَ بْنَ عَدِيٍّ وَ أَصْحَابَهُ حَجَّ ذَلِكَ الْعَامَ فَلَقِيَ الْحُسَيْنَ بْنَ عَلِيٍّ عليهما السلام فَقَالَ يَا أَبَا عَبْدِ اللَّهِ هَلْ بَلَغَكَ مَا صَنَعْنَا بِحُجْرٍ وَ أَصْحَابِهِ وَ أَشْيَاعِهِ وَ شِيعَهِ أَبِيكَ فَقَالَ وَ مَا صَنَعْتَ بِهِمْ قَالَ قَتَلْنَاهُمْ وَ كَفَّنَّاهُمْ وَ صَلَّيْنَا عَلَيْهِمْ فَضَحِكَ الْحُسَيْنُ عليه السلام ثُمَّ قَالَ خَصَمَكَ الْقَوْمُ يَا مُعَاوِيَهُ لَكِنَّنَا لَوْ قَتَلْنَا

ص: ۱۲۹

۱- ۱. و قال المحشی فی الذیل ص ۲۳۹۲ ان صدره: یا من رأی لی بنبی اللذین هما.

شِيعَتَکَ مَا کَفَّنَّاهُمْ وَ لَا صَلَّيْنَا عَلَيْهِمْ وَ لَا أَقْبَرْنَاهُمْ.

وَ لَقَدْ بَلَغَنِي وَقِيعَتُکَ فِي عَلِيٍّ عليه السلام وَ قِيَامُکَ بِنَقْصِنَا وَ اعْتِرَاضُکَ بَنِي هَاشِمٍ بِالْعُيُوبِ فَإِذَا فَعَلْتَ ذَلِکَ فَارْجِعْ فِي نَفْسِکَ ثُمَّ سَلْهَا الْحَقَّ عَلَيْهَا وَ لَهَا فَإِنْ لَمْ تَجِدْهَا أَعْظَمَ عَيْباً فَمَا أَصْغَرَ عَيْبَکَ فِيکَ فَقَدْ ظَلَمْنَاکَ يَا مُعَاوِيَهُ وَ لَا تُوتِرَنَّ غَيْرَ قَوْسِکَ وَ لَا تَرْمِيَنَّ غَيْرَ غَرَضِکَ وَ لَا تَرْمِنَا بِالْعَدَاوَهِ مِنْ مَکَانٍ قَرِيبٍ فَإِنَّکَ وَ اللَّهِ قَدْ أَطَعْتَ فِينَا رَجُلًا مَا قَدُمَ إِسْلَامُهُ وَ لَا حَدُثَ نِفَاقُهُ وَ لَا نَظَرَ لَکَ فَانْظُرْ لِنَفْسِکَ أَوْ دَعْ يَعْنِي عَمْرَو بْنَ الْعَاصِ.

کشف: لما قتل معاويه حجر بن عدی و ذکر نحوه (۱).

**[ترجمه]احتجاج: از صالح بن کيسان نقل می کند که گفت: در آن سالی که معاويه حجر ابن عدی و يارانش را کشت به حج رفت و با امام حسين عليه السّلام ملاقات نمود، آنگاه به امام حسين گفت: يا ابا عبد اللّه! آيا می دانی که من با حجر بن عدی و ياران وی و شيعيان پدرت چه کار کردم؟ امام حسين فرمود: با آنان چه کار کردی؟ گفت: ايشان را کشتيم و کفن کرديم و بر جنازه هاشان نماز خوانديم. امام حسين پس از اينکه خنديد فرمود: ای معاويه! آن گروه دشمن تو خواهند بود. ولی اگر ما پيروان تو را بکشيم آنان را کفن نخواهيم کرد، و نماز بر جنازه ايشان نخواهيم خواند، و آن ها را داخل قبر نخواهيم گذاشت.

آری من از آن ناسزاهايی که در مورد حضرت علی عليه السّلام گفته ای و قيامی که برای شکست ما نموده ای و آن عيب جويی هايی که برای بنی هاشم کرده ای آگاهم. اکنون که اين گونه امور را انجام داده ای به نفس خود مراجعه کن و حق را خواه بر عليه و خواه به نفع وی باشد از او جويا شو؛ اگر عيب خويش را بزرگ تر از همه نيافتی معلوم می شود عيب تو کوچک است و ما در حق تو ظلم کرده ايم. ای معاويه! هيچ وقت تير را در غير کمان جای مده و به سوی غير از هدف خود پرتاب مکن؛ تير دشمنی را از نزديک بر ما مينداز. به خدا قسم تو در باره ما از مردی (يعنی عمرو عاص) اطاعت کردی که در گذشته مسلمان نبوده و نفاق وی هم جديد نيست، گرچه تو از خود اراده ای نداری، ولی در عين حال متوجه باش و به خود بيا، يا دست بردار .

کشف الغمه: هنگامی که معاويه حجر بن عدی را به قتل رساند... و مانند اين روايت را ذکر کرده است - ۱. احتجاج ص۱۵۲، کشف الغمه ۲:۲۰۵ - .

**[ترجمه]

«۲۰»

کش، [رجال الکشی] جَبْرَئِيلُ بْنُ أَحْمَدَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مِهْرَانَ عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ مُعَاوِيَهَ بْنِ عَمَّارٍ رَفَعَهُ قَالَ: أَرْسَلَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله عليه وآله سَرِيَّهً فَقَالَ لَهُمْ إِنَّکُمْ تَضِلُّونَ سَاعَهَ کَذَا مِنَ اللَّيْلِ فَخُذُوا ذَاتَ الْيَسَارِ فَإِنَّکُمْ تَمُرُّونَ بِرَجُلٍ فِي شَاتِهِ فَتَسْتَرْشِدُونَهُ فَيَأْبَى أَنْ يُرْشِدَکُمْ حَتَّى تُصِيبُوا مِنْ طَعَامِهِ فَيَذْبَحُ لَکُمْ کَبْشاً فَيُطْعِمُکُمْ ثُمَّ يَقُومُ فَيُرْشِدُکُمْ فَأَقْرِءُوهُ مِنِّي السَّلَامَ وَ أَعْلِمُوهُ أَنِّي قَدْ ظَهَرْتُ بِالْمَدِينَهِ فَمَضَوْا فَضَلُّوا الطَّرِيقَ فَقَالَ قَائِلٌ مِنْهُمْ أَ لَمْ يَقُلْ لَکُمْ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله عليه وآله تَيَاسَرُوا فافعلوا

[فَفَعَلُوا] فَمَرُّوا بِالرَّجُلِ الَّذِی قَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه وآله فَاسْتَرْشَدُوهُ فَقَالَ لَهُمُ الرَّجُلُ لَا أَفْعَلُ حَتَّی تُصِیبُوا مِنْ طَعَامِی فَفَعَلُوا فَأَرْشَدَهُمُ الطَّرِیقَ وَ نَسُوا أَنْ یُقْرِءُوهُ السَّلَامَ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَقَالَ لَهُمُ الرَّجُلُ وَ هُوَ عَمْرُو بْنُ الْحَمِقِ أَ ظَهَرَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله بِالْمَدِینَهِ فَقَالُوا نَعَمْ فَلَحِقَ بِهِ وَ لَبِثَ مَعَهُ مَا شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه وآله ارْجِعْ إِلَی الْمَوْضِعِ الَّذِی مِنْهُ هَاجَرْتَ فَإِذَا تَوَلَّی أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ فَأْتِهِ فَانْصَرَفَ الرَّجُلُ حَتَّی إِذَا نَزَلَ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام الْکُوفَهَ أَتَاهُ فَأَقَامَ مَعَهُ بِالْکُوفَهِ ثُمَّ إِنَّ أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام قَالَ لَهُ لَکَ دَارٌ قَالَ نَعَمْ قَالَ بِعْهَا وَ اجْعَلْهَا فِی الْأَزْدِ فَإِنِّی غَداً لَوْ غِبْتُ لَطُلِبْتَ فَمَنَعَکَ الْأَزْدُ حَتَّی تَخْرُجَ مِنَ الْکُوفَهِ مُتَوَجِّهاً

ص: ۱۳۰

۱- ۱. الاحتجاج ص ۱۵۲، کشف الغمّه ج ۲ ص ۲۰۵. و بینهما اختلاف فی اللفظ.

إِلَی حِصْنِ الْمَوْصِلِ فَتَمُرَّ بِرَجُلٍ مُقْعَدٍ فَتَقْعُدَ عِنْدَهُ ثُمَّ تَسْتَسْقِیَهُ فَیُسْقِیَکَ وَ یَسْأَلَکَ عَنْ شَأْنِکَ فَأَخْبِرْهُ وَ ادْعُهُ إِلَی الْإِسْلَامِ فَإِنَّهُ یُسْلِمُ وَ امْسَحْ بِیَدِکَ عَلَی وَرِکَیْهِ فَإِنَّ اللَّهَ یَمْسَحُ مَا بِهِ وَ یَنْهَضُ قَائِماً فَیَتْبَعُکَ وَ تَمُرُّ بِرَجُلٍ أَعْمَی عَلَی ظَهْرِ الطَّرِیقِ فَتَسْتَسْقِیهِ فَیُسْقِیکَ وَ یَسْأَلُکَ عَنْ شَأْنِکَ فَأَخْبِرْهُ وَ ادْعُهُ إِلَی الْإِسْلَامِ فَإِنَّهُ یُسْلِمُ وَ امْسَحْ بِیَدِکَ عَلَی عَیْنَیْهِ فَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ یُعِیدُهُ بَصِیراً فَیَتْبَعُکَ وَ هُمَا یُوَارِیَانِ بَدَنَکَ فِی التُّرَابِ ثُمَّ تَتْبَعُکَ الْخَیْلُ فَإِذَا صِرْتَ قَرِیباً مِنَ الْحِصْنِ فِی مَوْضِعِ کَذَا وَ کَذَا رَهَقَتْکَ الْخَیْلُ فَانْزِلْ عَنْ فَرَسِکَ وَ مُرَّ إِلَی الْغَارِ فَإِنَّهُ یَشْتَرِکُ فِی دَمِکَ فَسَقَةٌ مِنَ الْجِنِّ وَ الْإِنْسِ فَفَعَلَ مَا قَالَ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام قَالَ فَلَمَّا انْتَهَی إِلَی الْحِصْنِ قَالَ لِلرَّجُلَیْنِ اصْعَدَا فَانْظُرَا هَلْ تَرَیَانِ شَیْئاً قَالا نَرَی خَیْلًا مُقْبِلَةً فَنَزَلَ عَنْ فَرَسِهِ وَ دَخَلَ الْغَارَ وَ عَارَ فَرَسُهُ فَلَمَّا دَخَلَ الْغَارَ ضَرَبَهُ أَسْوَدُ سَالِخٌ فِیهِ وَ جَاءَتِ الْخَیْلُ فَلَمَّا رَأَوْا فَرَسَهُ عَائِراً قَالُوا هَذَا فَرَسُهُ وَ هُوَ قَرِیبٌ وَ طَلَبَهُ الرِّجَالُ فَأَصَابُوهُ فِی الْغَارِ فَکُلَّمَا ضَرَبُوا أَیْدِیَهُمْ إِلَی شَیْ ءٍ مِنْ جِسْمِهِ تَبِعَهُمُ اللَّحْمُ فَأَخَذُوا رَأْسَهُ فَأَتَوْا بِهِ مُعَاوِیَةَ فَنَصَبَهُ عَلَی رُمْحٍ وَ هُوَ أَوَّلُ رَأْسٍ نُصِبَ فِی الْإِسْلَامِ (۱).

ص: ۱۳۱

۱- ۱. قالوا: أول رأس حمل فی الإسلام: رأس عمرو بن الحمق الخزاعیّ، قال ابن الأثیر فی أسد الغابه ج ۴ ص ۱۰۰: کان ممن سار الی عثمان بن عفان و هو أحد الأربعه الذین دخلوا علیه الدار فیما ذکروا و صار بعد ذلک من شیعه علی و شهد معه مشاهده کلها و أعان حجر بن عدی و کان من أصحابه. فخاف زیادا فهرب من العراق الی الموصل، و اختفی فی غار بالقرب منها، فأرسل معاویه الی العامل بالموصل لیحمل عمرا إلیه، فارسل العامل لیأخذه من الغار الذی کان فیه فوجده میتا کان قد نهشته حیه فمات، و کان العامل عبد الرحمن بن الحکم و هو ابن اخت معاویه. ثمّ روی عن عمّار الدهنی انه قال: أول رأس حمل فی الإسلام رأس عمرو بن الحمق الی معاویه قال سفیان: أرسل معاویه لیؤتی به فلدغ و کأنهم خافوا أن یتهمهم فاتوا برأسه.

**[ترجمه]رجال کشی: رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله لشکری را برای جنگ اعزام نمود و به آنان فرمود: در فلان ساعت فلان شب، راه را گم می کنید، وقتی راه را گم کردید به طرف چپ بروید، هنگامی که به طرف چپ رفتید با مردی مواجه می شوید که در میان گوسفندان خود می باشد، موقعی که راه از وی جویا شوید می گوید: تا از غذای من نخورید راه را به شما نشان نخواهم داد. او گوسفندی برای شما می کشد و از شما مهمان نوازی می کند، سپس راه را به شما نشان خواهد داد، شما سلام مرا به او برسانید و بگویید من در مدینه ظهور نموده ام.

هنگامی که آنان حرکت نمودند، همان طور شد که پیامبر صلّی اللّه علیه و آله فرموده بود. وقتی متوجه سمت چپ شدند با عمرو بن حمق خزاعی مواجه شدند؛ وی آن لشکر را همان طور که پیامبر اسلام خبر داده بود ضیافت نمود و راه را به آنان نشان داد. ولی ایشان فراموش کردند که سلام حضرت رسول را به او برسانند، هنگامی که خواستند حرکت کنند، عمرو بن حمق به آنان گفت: آیا پیامبری در مدینه ظهور کرده؟ گفتند: آری. او پس از شنیدن بشارت به سوی مدینه رفت و مسلمان شد. بعد از اینکه مدتی در حضور پیامبر اکرم بود، آن بزرگوار به وی فرمود: اکنون به جایگاه خود بازگرد. ولی زمانی که علی علیه السّلام حاکم شد نزد او برو. عمرو به مکان خود مراجعت نمود تا آن زمان که حضرت وارد کوفه شد؛ آنگاه عمرو نیز به حضور امیر المؤمنین علی علیه السّلام مشرف شد و در جوار آن بزرگوار بود.

یک روز حضرت علی علیه السّلام به عمرو بن حمق فرمود: آیا خانه ای داری؟ گفت: آری. فرمود: آن خانه را بفروش و در میان قبیله ازد خانه بخر، زیرا زمانی که از میان شما رحلت کنم حاکمان ستمکار تو را خواهند گرفت، ولی قبیله ازد از تو حمایت می کنند و نمی گذارند تو به دست آنان بیافتی؛ سپس تو از کوفه به سمت موصل خواهی رفت، در بین راه به مردی که زمین گیر است برمی خوری، نزد او می نشینی و آب می طلبی، وی به تو آب می دهد و از حال تو جویا می شود، تو اوضاع و احوال خود را برایش شرح بده و او را به دین اسلام دعوت کن، او مسلمان خواهد شد، تو پس از این اعمال دست خود را به ران های وی بکش و خدای توانا پای او را شفا خواهد داد، وی با تو رفیق و همراه می شود.

هنگامی که مقدار دیگری راه طی کردی، به مرد کوری برمی خوری، از او هم آب طلب می کنی، وی به تو آب می دهد، تو شرح حال خویش برایش بگو و او را به دین اسلام دعوت کن. وقتی مسلمان شد دست به چشمانش بکش، زیرا چشمانش به معجزه من روشن خواهند شد و او نیز با تو رفیق می شود. این دو رفیق بدن تو را در خاک دفن خواهند کرد.

سپس سوارانی برای دستگیر نمودن تو می آیند و در نزدیکی قلعه موصل و فلان مکان به تو می رسند. وقتی آن سواران را مشاهده کردی از اسب پیاده شو و داخل آن غاری شو که در آن حوالی است. زیرا فساق جن و انس در ریختن خون تو شریک خواهند شد.

هنگامی که حضرت علی علیه السّلام شهید شد، گماشتگان معاویه عمرو بن حمق را تحت تعقیب قرار دادند تا وی را شهید کنند. وقتی که عمرو از کوفه به سمت موصل رفت، تمام آن مطالبی که حضرت علی فرموده بود رخ داد. وقتی نزدیک قلعه موصل رسید به آن دو رفیق خود گفت: بالا بروید و به سمت کوفه نظر کنید، هر چه را که دیدید به من خبر دهید، ایشان گفتند: سوارانی را می بینیم که می آیند. عمرو پیاده شد و پس از اینکه اسب خود را رها کرد، داخل آن غار شد؛ ناگاه افعی سیاهی آمد و او را نیش زد. زمانی که آن سواران آمدند و با اسب وی مواجه شدند گفتند: این اسب مال او است. وقتی

مشغول جستجوی وی شدند، جسدش را در میان غار یافتند. ولی به هر عضوی از اعضایش که دست می زدند از یکدیگر جدا می شد. نهایتا سر وی را جدا نمودند و نزد معاویه آوردند. معاویه دستور داد تا سر او را بالای نیزه ببرند. این اولین سری بود که در اسلام بر فراز نیزه بلند شد .

**[ترجمه]

إيضاح

عار الفرس أی انفلت و ذهب هاهنا و هاهنا من مرحه ذكره الجوهری و قال السالخ الأسود من الحيّات يقال أسود سالخ غير مضاف لأنه يسلخ جلده كل عام.

أقول: قد مر أخبار فضله و شهادته رضی الله عنه فی كتاب الفتن فی باب أحوال أصحاب أمير المؤمنين صلوات عليه.

**[ترجمه]«عار الفرس» یعنی اسب گریخت و به این سو و آن سو رفت، جوهری آن را ذکر کرده و گفته است: «السالخ»: مار سیاه است، گفته می شود «أسودٌ سالخٌ»، بدون اضافه کردن، زیرا او هر سال پوست می اندازد.

مؤلف: اخبار فضایل و شهادت وی در کتاب فتن در باب شرح حال یاران امام علی علیه السّلام آمده است.

**[ترجمه]

«۲۱»

ما، [الأمالی] للشيخ الطوسی الْحُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ التَّمَّارُ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْقَاسِمِ الْأَنْبَارِيِّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَسَنِ الْأَعْرَابِيِّ عَنْ عَلِيِّ بْنِ عُمْرُوسٍ عَنْ هِشَامِ بْنِ السَّائِبِ عَنْ أَبِيهِ قَالَ: خَطَبَ النَّاسَ يَوْماً مُعَاوِيَةُ بِمَسْجِدِ دِمَشْقَ وَ فِي الْجَامِعِ يَوْمَئِذٍ مِنَ الْوُفُودِ عُلَمَاءُ قُرَيْشٍ وَ خُطَبَاءُ رَبِيعَةَ وَ مَدَارِهُهَا وَ صَنَادِيدُ الْيَمَنِ وَ مُلُوكُهَا فَقَالَ مُعَاوِيَةُ إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى أَكْرَمَ خُلَفَاءَهُ فَأَوْجَبَ لَهُمُ الْجَنَّةَ وَ أَنْقَذَهُمْ مِنَ النَّارِ ثُمَّ جَعَلَنِي مِنْهُمْ وَ جَعَلَ أَنْصَارِي أَهْلَ الشَّامِ الذَّابِّينَ عَنْ حُرَمِ اللَّهِ الْمُؤَيَّدِينَ بِظَفَرِ اللَّهِ الْمَنْصُورِينَ عَلَى أَعْدَاءِ اللَّهِ قَالَ وَ كَانَ فِي الْجَامِعِ مِنْ أَهْلِ الْعِرَاقِ الْأَحْنَفُ بْنُ قَيْسٍ وَ صَعْصَعَةُ بْنُ صُوحَانَ فَقَالَ الْأَحْنَفُ لِصَعْصَعَةَ أَ تَكْفِينِي أَمْ أَقُومُ إِلَيْهِ أَنَا فَقَالَ صَعْصَعَةُ لِلْأَحْنَفِ بَلْ أَكْفِيكَهُ أَنَا ثُمَّ قَامَ صَعْصَعَةُ فَقَالَ يَا ابْنَ أَبِي سُفْيَانَ تَكَلَّمْتَ فَأَبْلَغْتَ وَ لَمْ تَقْصُرْ دُونَ مَا أَرَدْتَ وَ كَيْفَ يَكُونُ مَا تَقُولُ وَ قَدْ غَلَبْتَنَا قَسْراً وَ مَلَكْتَنَا تَجَبُّراً وَ دِنْتَنَا بِغَيْرِ الْحَقِّ وَ اسْتَوْلَيْتَ بِأَسْبَابِ الْفَضْلِ عَلَيْنَا فَأَمَّا إِطْرَاؤُكَ لِأَهْلِ الشَّامِ فَمَا رَأَيْتُ أَطْوَعَ لِمَخْلُوقٍ وَ أَعْصَى لِخَالِقٍ مِنْهُمْ قَوْمٌ ابْتَعْتَ مِنْهُمْ دِينَهُمْ وَ أَبْدَانَهُمْ بِالْمَالِ فَإِنْ أَعْطَيْتَهُمْ حَامُوا عَلَيْكَ وَ نَصَرُوكَ وَ إِنْ مَنَعْتَهُمْ قَعَدُوا عَنْكَ وَ رَفَضُوكَ قَالَ مُعَاوِيَةُ اسْكُتْ ابْنَ صُوحَانَ فَوَ اللَّهِ لَوْ لَا أَنِّي لَمْ أَتَجَرَّعْ غُصَّةَ غَيْظٍ قَطُّ أَفْضَلَ مِنْ حِلْمٍ وَ أَحْمَدَ مِنْ كَرَمٍ سِيَّمَا فِي الْكَفِّ عَنْ مِثْلِكَ وَ الِاحْتِمَالِ لِذَوِيكَ لَمَا عُدْتَ إِلَى مِثْلِ مَقَالَتِكَ فَقَعَدَ صَعْصَعَةُ فَأَنْشَأَ مُعَاوِيَةُ يَقُولُ:

قَبِلْتُ جَاهِلَهُمْ حِلْماً وَ مَكْرُمَةً*** وَ الْحِلْمُ عَنْ قُدْرَةٍ فَضْلٌ مِنَ الْكَرَمِ.

**[ترجمه]امالی: از پدر هشام بن سائب کلبی نقل شده است که: یک روز معاویه در مسجد دمشق سخنرانی کرد. در آن

مسجد، علمای قریش، خطبای ربیعه و رؤسای آنان، گردن کشان یمن و پادشاهان آن حضور داشتند.

معاویه گفت: خدای تعالی خلفای خود را گرامی داشته و بهشت را بر آنان واجب نموده و ایشان را از آتش جهنم نجات داده است. خدا مرا هم از ایشان قرار داده و یاران مرا که از حرم خدا دفاع می کنند و خدا ایشان را با پیروز کردن آن ها موفق ساخته و در برابر دشمنان خدا یاری شده اند، از اهل شام قرار داده است.

آن روز احنف بن قیس و صعصعه بن صوحان که اهل عراق بودند، در مسجد جامع دمشق حاضر بودند. احنف به صعصعه گفت: آیا کافی است که من در مقابل معاویه قیام کنم؟ صعصعه گفت: بلکه من برای جواب دادن به او کافی هستم. سپس قیام کرد و گفت: ای پسر ابو سفیان! سخنرانی و تبلیغ خود را کردی و در آن چه می خواستی بگویی کوتاهی نکردی. ولی چگونه ممکن است سخنان تو درست باشد، در حالی که تو با ظلم و قهر بر ما غلبه یافتی، و از راه جور و ستم بر ما خلافت می کنی، به نا حق به ما نزدیک شده ای و از راه های مختلف بر ما چیره شده ای. اما اینکه مدح اهل شام را گفتی، من کسی را ندیدم که از ایشان بیشتر، مطیع مخلوق و سرپیچ تر از امر خالق باشد؛ اینان گروهی هستند که تو دین و بدنشان را به وسیله مال دنیا خریده ای، اگر به ایشان عطایی بکنی تو را حمایت و یاری می کنند، و اگر به آنان عطا نکنی دست از یاری تو برمی دارند و تو را رها می کنند.

معاویه گفت: ای پسر صوحان! ساکت باش. به خدا قسم اگر من هیچ جرعه غیظ و غضبی را نیاشامیده بودم که از حلم افضل و از کرم نیکوتر باشد، مخصوصا در مقابل شخصی مثل تو و صاحبان تو، سخن خود را تکرار نمی کردید. صعصعه پس از این جواب نشست و معاویه این شعر را سرود:

من جاهل آنان را از باب حلم و بزرگواری پذیرفتم و بردباری در عین قدرت، از کرم برتر است.

**[ترجمه]

إيضاح

المدره کمنبر السيّد الشريف و المُقدم فی اللسان و اليد عند

ص: ۱۳۲

الخصومه و القتال.

**[ترجمه]«المدره» بر وزن منبر، آقایی شریف است که با زبان و دست، هنگام دشمنی و جنگ پیشتاز می باشد.

**[ترجمه]

«۲۲»

جا، [المجالس] للمفید ما، [الأمالی] للشیخ الطوسی الْمُفِیدُ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِمْرَانَ الْمَرْزُبَانِیِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ الْحَکِیمِیِّ عَنْ إِسْمَاعِیلَ بْنِ إِسْحَاقَ عَنْ سَعِیدِ بْنِ یَحْیَی عَنْ یَحْیَی بْنِ سَعِیدٍ عَنْ عَبْدِ الْمَلِکِ بْنِ عُمَیْرٍ اللَّخْمِیِّ قَالَ: قَدِمَ حَارِثَهُ بْنُ قُدَامَهَ السَّعْدِیُّ عَلَی مُعَاوِیَهَ وَ مَعَ مُعَاوِیَهَ عَلَی السَّرِیرِ الْأَحْنَفُ بْنُ قَیْسٍ وَ الْحُبَابُ الْمُجَاشِعِیُّ فَقَالَ لَهُ مُعَاوِیَهُ مَنْ أَنْتَ قَالَ أَنَا حَارِثَهُ بْنُ قُدَامَهَ قَالَ وَ کَانَ نَبِیلًا فَقَالَ لَهُ مُعَاوِیَهُ مَا عَسَیْتَ أَنْ تَکُونَ هَلْ أَنْتَ إِلَّا نَحْلَهٌ فَقَالَ لَا تَفْعَلْ یَا مُعَاوِیَهُ قَدْ شَبَّهْتَنِی بِالنَّحْلَهِ(۱)

وَ هِیَ وَ اللَّهِ حَامِیَهُ اللَّسْعَهِ حُلْوَهُ الْبُصَاقِ مَا مُعَاوِیَهُ إِلَّا کَلْبَهٌ تُعَاوِی الْکِلَابَ وَ مَا أُمَیَّهُ إِلَّا تَصْغِیرُ أَمَهٍ فَقَالَ مُعَاوِیَهُ لَا تَفْعَلْ قَالَ إِنَّکَ فَعَلْتَ فَفَعَلْتُ قَالَ لَهُ فَادْنُ اجْلِسْ مَعِی عَلَی السَّرِیرِ فَقَالَ لَا أَفْعَلُ قَالَ وَ لِمَ قَالَ لِأَنِّی رَأَیْتُ هَذَیْنِ قَدْ أَمَاطَاکَ عَنْ مَجْلِسِکَ فَلَمْ أَکُنْ لِأُشَارِکَهُمَا قَالَ لَهُ مُعَاوِیَهُ ادْنُ أُسَارَّکَ فَدَنَا مِنْهُ فَقَالَ یَا حَارِثَهُ إِنِّی اشْتَرَیْتُ مِنْ هَذَیْنِ الرَّجُلَیْنِ دِینَهُمَا قَالَ وَ مِنِّی فَاشْتَرِ یَا مُعَاوِیَهُ قَالَ لَهُ لَا تَجْهَرْ.

**[ترجمه]مجالس، امالی: از عبد الملک لخمی نقل می کند که: حارثه بن قدامه سعدی که مردی محترم بود بر معاویه وارد شد. در آن لحظه احنف بن قیس و حباب مجاشعی با معاویه بر بالای تخت نشسته بودند. معاویه به حارثه گفت: تو کیستی؟ گفت: من حارثه بن قدامه هستم. معاویه گفت: گمان نمی کنم تو (شخصیتی داشته) باشی. آیا تو بیشتر از یک زنبور عسل هستی؟

حارثه گفت: ای معاویه! این کار را نکن! آیا تو مرا به زنبور عسل تشبیه می کنی که نیش آن سوزنده و لعابش شیرین است. من هم می گویم: معنی کلمه معاویه، سگی است که به سگ های دیگر واق واق می کند. و کلمه امیه (که جد بنی امیه است) تصغیر کلمه امه می باشد (کلمه امه یعنی کنیز زر خرید) معاویه گفت: این جسارت را به من مکن! حارثه گفت: چون تو جسارت کردی من هم کردم.

معاویه به حارثه گفت: بیا با من بالای تخت بنشین. حارثه گفت: نخواهم نشست. معاویه گفت: چرا؟ گفت: برای اینکه می بینم این دو نفر تو را از جای خود خارج کرده اند، من نمی خواهم با ایشان شرکت کنم. معاویه گفت: بیا جلو، تا تو را خوشحال کنم. وقتی جلو آمد معاویه گفت: ای حارثه! من قرض این دو نفر را خریده ام. حارثه گفت: پس قرض مرا هم خریداری کن. معاویه به وی گفت: آهسته صحبت کن.

**[ترجمه]

بیان

حامیه اللسعه إما کنایه عن عدم الشوک فیها و عدم التضـرر بها أو أنها لطولها یمکن التحرز عن المؤذیات بالصـعود علیها أو أن ثمرها ینفع فی دفع السموم.

ص: ۱۳۳

۱- ۱. النحله: واحده النحل- بالفتح- و هو ذباب العسل، یقع علی الذکر و الأنثی و الحامیه من قولهم حمی النار حموا: إذا اشـتد حرها فالنحله شدید حر لسـعتها، حلوه لعابها و هو العسل، و المصنّف- قدّس سرّه- لما قرأ الکلمه« النخله» بالخاء المعجمه، جری فی بیانها علی ما ستعرف.

**[ترجمه]«حامیه اللّسعه» یا کنایه از نبودن تیغ در آن و ضرر ندیدن از آن است یا به این معناست که به خاطر بلندی آن، می شود با بالا رفتن از آن از حشرات موذی در امان بود، یا به این معناست که محصول آن در دفع سموم مفید است .

**[ترجمه]

باب ۲۲ جمل تواریخه و أحواله و حلیته و مبلغ عمره و شهادته و دفنه و فضل البکاء علیه صلوات الله علیه

الأخبار

«۱»

کا، [الکافی]: وُلِدَ علیه السلام فِی شَهْرِ رَمَضَانَ فِی سَنَهِ بَدْرٍ سَنَهَ اثْنَتَیْنِ بَعْدَ الْهِجْرَهِ وَ رُوِیَ أَنَّهُ وُلِدَ فِی سَنَهِ ثَلَاثٍ وَ مَضَی علیه السلام فِی شَهْرِ صَفَرٍ فِی آخِرِهِ مِنْ سَنَهِ تِسْعٍ وَ أَرْبَعِینَ وَ مَضَی وَ هُوَ ابْنُ سَبْعٍ وَ أَرْبَعِینَ سَنَهً وَ أَشْهُرٍ(۱).

**[ترجمه]کافی: امام حسن علیه السّلام در ماه رمضان سال دوم هجری، همان سال که جنگ بدر رخ داد متولد شد. همچنین روایت شده که آن حضرت در سال سوم هجری متولد و در آخر ماه صفر سال ۴۹ هجری هنگامی که سن ایشان ۴۷ سال و چند ماه بود شهید شد - ۱. کافی ۴۶۱:۱ و این جمله از کلام کلینی قدس سره می باشد. - .

**[ترجمه]

«۲»

یب، [تهذیب الأحکام]: وُلِدَ علیه السلام فِی شَهْرِ رَمَضَانَ سَنَهَ اثْنَتَیْنِ مِنَ الْهِجْرَهِ وَ قُبِضَ بِالْمَدِینَهِ مَسْمُوماً فِی صَفَرٍ سَنَهَ تِسْعٍ وَ أَرْبَعِینَ مِنَ الْهِجْرَهِ وَ کَانَ سِنُّهُ یَوْمَئِذٍ سَبْعاً وَ أَرْبَعِینَ سَنَهً.

أقول: قال الشهید رحمه الله فی الدروس: ولد علیه السلام بالمدینه یوم الثلاثاء منتصف شهر رمضان سنه اثنتین من الهجره و قال المفید سنه ثلاث و قبض بها مسموما یوم الخمیس سابع صفر سنه تسع و أربعین أو سنه خمسین من الهجره عن سبع و أربعین أو ثمان.

و قال الکفعمی: ولد علیه السلام فی یوم الثلاثاء منتصف شهر رمضان سنه ثلاث من الهجره و توفی یوم الخمیس سابع شهر صفر سنه خمسین من الهجره و نقش خاتمه العزه لله و کان له خمسه عشر ولدا و کانت أزواجه أربعه و ستین عدا الجواری و کان بابه سفینه.

**[ترجمه]تهذیب: امام حسن علیه السّلام در ماه رمضان سال دوم هجری متولد شد و در ماه صفر سال ۴۹ هجری در سن ۴۷ سالگی به وسیله زهر شهید شد.

مؤلف: شیخ شهید رحمه اللّه در کتاب دروس می نگارد: امام حسن علیه السّلام در روز سه شنبه، نیمه ماه رمضان سال دوم

هجری در مـدینه طیبه متولـد شـد. مفید گفته است: در سال سوم هجری، و در روز پنجشـنبه، هفتم ماه صـفر سال ۴۹ هجری یا سال ۵۰ هجری در اثر سم شهید شد.

شیخ کفعمی گفته است: امام حسن علیه السّـلام در روز سه شـنبه، نیمه ماه رمضان سال سوم هجری متولد شده و در روز هفتم ماه صـفر سال ۵۰ هجری از دنیـا رفت. نقش انگشتر امـام «العزه للّه» بود. آن حضـرت دارای پـانزده فرزنـد بود. تعـداد زنان آن بزرگوار غیر از کنیزانش ۶۴ نفر بود. باب وی سفینه بود.

**[ترجمه]

«۳»

قب، [المناقب] لابن شهرآشوب: وُلِدَ الْحَسَنُ علیه السلام بِالْمَدِینَهِ لَیْلَهَ النِّصْفِ مِنْ شَهْرِ رَمَضَانَ- عَامَ أُحُدٍ سَنَهَ ثَلَاثٍ مِنَ الْهِجْرَهِ وَ قِیلَ سَـنَهَ اثْنَتَیْنِ وَ جَـاءَتْ بِهِ فَاطِمَهُ علیها السـلام إِلَی النَّبِیِّ صـلی الله علیه و آله یَوْمَ السَّابِعِ مِنْ مَوْلِـدِهِ فِی خِرْقَهٍ مِنْ حَرِیرِ الْجَنَّهِ وَ کَانَ جَبْرَئِیلُ نَزَلَ بِهَا إِلَی النَّبِیِّ صـلی الله علیه و آله فَسَـمَّاهُ حَسَـناً وَ عَقَّ عَنْهُ کَبْشاً فَعَاشَ مَعَ جَدِّهِ سَـبْعَ سِـنِینَ وَ أَشْـهُراً وَ قِیلَ ثَمَانَ سِنِینَ

ص: ۱۳۴

۱- ۱. الکافی ج ۱ ص ۴۶۱، و هو من کلام الکلینی قدّس سرّه.

وَ مَعَ أَبِيهِ ثَلَاثِينَ سَنَهً وَ بَعْدَهُ تِسْعَ سِنِينَ وَ قَالُوا عَشْرَ سِنِينَ.

وَ كَانَ علیه السلام رَبْعَ الْقَامَهِ وَ لَهُ مَحَاسِنُ كَثَّهٌ(۱) وَ بُويِعَ بَعْدَ أَبِيهِ يَوْمَ الْجُمُعَهِ الْحَادِی وَ الْعِشْرِينَ مِنْ شَهْرِ رَمَضَانَ فِی سَنَهِ أَرْبَعِينَ وَ كَانَ أَمِيرُ جَيْشِهِ عُبَيْدَ اللَّهِ بْنَ الْعَبَّاسِ ثُمَّ قَيْسَ بْنَ سَعْدِ بْنِ عُبَادَهَ وَ كَانَ عُمُرُهُ لَمَّا بُويِعَ سَبْعاً وَ ثَلَاثِينَ سَنَهً فَبَقِیَ فِی خِلَافَتِهِ أَرْبَعَهَ أَشْهُرٍ وَ ثَلَاثَهَ أَيَّامٍ وَ وَقَعَ الصُّلْحُ بَيْنَهُ وَ بَيْنَ مُعَاوِيَهَ فِی سَنَهِ إِحْدَی وَ أَرْبَعِينَ وَ خَرَجَ الْحَسَنُ إِلَی الْمَدِينَهِ فَأَقَامَ بِهَا عَشْرَ سِنِينَ وَ سَمَّاهُ اللَّهُ الْحَسَنَ وَ سَمَّاهُ فِی التَّوْرَاهِ شَبَّراً وَ كُنْيَتُهُ أَبُو مُحَمَّدٍ وَ أَبُو الْقَاسِمِ وَ أَلْقَابُهُ السَّيِّدُ وَ السِّبْطُ وَ الْأَمِينُ (۲) وَ الْحُجَّهُ وَ الْبَرُّ وَ التَّقِیُّ وَ الْأَثِيرُ وَ الزَّكِیُّ وَ الْمُجْتَبَی وَ السِّبْطُ الْأَوَّلُ وَ الزَّاهِدُ وَ أُمُّهُ فَاطِمَهُ بِنْتُ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ ظَلَّ مَظْلُوماً وَ مَاتَ مَسْمُوماً وَ قُبِضَ بِالْمَدِينَهِ بَعْدَ مُضِیِّ عَشْرِ سِنِينَ مِنْ مُلْكِ مُعَاوِيَهَ فَكَانَ فِی سِنِی إِمَامَتِهِ أَوَّلُ مُلْكِ مُعَاوِيَهَ فَمَرِضَ أَرْبَعِينَ يَوْماً وَ مَضَی لَيْلَتَيْنِ بَقِيَتَا مِنْ صَفَرٍ سَنَهَ خَمْسِينَ مِنَ الْهِجْرَهِ وَ قِيلَ سَنَهَ تِسْعٍ وَ أَرْبَعِينَ وَ عُمُرُهُ سَبْعٌ وَ أَرْبَعُونَ سَنَهً وَ أَشْهُرٌ وَ قِيلَ ثَمَانٌ وَ أَرْبَعُونَ وَ قِيلَ فِی سَنَهِ تَمَامِ خَمْسِينَ مِنَ الْهِجْرَهِ وَ كَانَ بَذَلَ مُعَاوِيَهُ لِجَعْدَهَ بِنْتِ مُحَمَّدِ بْنِ الْأَشْعَثِ

الْكِنْدِیِّ وَ هِیَ ابْنَهُ أُمِّ فَرْوَهَ أُخْتِ أَبِی بَكْرِ بْنِ أَبِی قُحَافَهَ عَشَرَهَ آلَافِ دِينَارٍ وَ أَقْطَاعَ عَشَرَهِ ضِيَاعٍ مِنْ سَقْیِ سُورَا(۳)

وَ سَوَادِ الْكُوفَهِ عَلَی أَنْ تَسُمَّ الْحَسَنَ علیه السلام وَ تَوَلَّی الْحُسَيْنُ علیه السلام غُسْلَهُ وَ تَكْفِينَهُ وَ دَفْنَهُ وَ قَبْرُهُ بِالْبَقِيعِ عِنْدَ جَدَّتِهِ فَاطِمَهَ بِنْتِ أَسَدٍ(۴).

۱- ۱. يقال: كث اللحيه: إذا اجتمع شعرها و كثر نبته و جعد من غير طول.

۲- ۲. في المصدر: الامير.

۳- ۳. قال الفيروزآبادی: سوری كطوبی موضع بالعراق و هو من بلد السريانيين.

۴- ۴. راجع المناقب ج ۴ ص ۲۸ و ۲۹ أقول: قال ابن الأثير: كان سبب موته أن زوجته جعده بنت الاشعث بن قيس سقته السم فكان توضع تحته طست و ترفع اخری نحو أربعين يوما فمات منه، و لما اشتد مرضه قال لأخيه الحسين: يا أخی سقيت السم ثلاث. مرات، لم أسق مثل هذه انی لاضع كبدی، قال الحسين: من سقاك يا أخی؟ قال: ما سؤالك عن هذا؟ تريد أن تقاتلهم؟ أكلهم إلی اللّه عزّ و جلّ.

**[ترجمه]مناقب: امام حسن علیه السّلام در شب نیمه ماه رمضان سال سوم هجری، همان سال که جنگ احد رخ داد متولد شد و گفته شده: سال دوم هجری بوده است. حضرت زهرا علیها السّلام آن مولود را روز هفتم ولادت در میان پارچه حریر بهشتی که جبرئیل آن را برای پیامبر اکرم آورده بود پیچید و به حضور رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله آورد. پیامبر آن نوزاد را حسن نامید و یک قوچ برایش عقیقه کرد. امام حسن مدت هفت سال و چند ماه و گفته شده هشت سال با پیامبر زندگی کرد. و مدت سی سال با حضرت علی علیه السّلام و مدت نه سال، بعضی گفته اند ده سال هم بعد از پدر بزرگوارش زندگی نمود. امام حسن علیه السّلام میانه بالا (قد بلند) و دارای محاسنی انبوه بود. مردم بعد از شهادت پدر بزرگوارش در روز جمعه بیست و یکم ماه رمضان سال چهلم هجری با آن حضرت بیعت نمودند. امیر لشکر آن بزرگوار عبید اللّه بن عباس و پس از وی قیس بن سعد بن عباده بود. عمر امام حسن در زمانی که با وی بیعت کردند سی و هفت سال بود. مدت چهار ماه و سه روز از خلافت آن بزرگوار گذشت که جریان صلح آن حضرت با معاویه در سال چهل و یکم هجری رخ داد. سپس امام حسن به سمت مدینه رفت و مدت ده سال در آن جا اقامت داشت.

خدا آن بزرگوار را حسن نامید و نامش را در تورات، شبر نهاد. کنیه آن حضرت، ابو محمّد و ابو القاسم است. لقب های امام: سید، سبط، امین، حجت، بر، تقی، اثیر، زکی، مجتبی، سبط اول و زاهد است. مادر امام حسن علیه السّلام حضرت فاطمه زهرا دختر پیامبر خدا صلّی اللّه علیه و آله است. امام حسن مظلومانه زندگی کرد و در اثر نوشیدن سم از دنیا رحلت نمود. امام حسن ده سال بعد از سلطنت معاویه در مدینه شهید شد، اوایل سلطنت معاویه در زمان امامت امام حسن بود.

حضرت امام حسن مدت چهل روز مریض بود. در سال پنجاه هجری و گفته شده، سال چهل و نهم هجری، دو شب به آخر ماه صفر باقی مانده بود که آن حضرت رحلت کرد. مدت عمرش چهل و هفت سال و چند ماه بود. گفته شده: چهل و هشت سال بود و گفته شده: رحلت ایشان در سال پنجاه هجری بوده است. معاویه برای جعده که پدرش محمّد بن اشعث و مادرش ام فروه خواهر ابوبکر بن ابی قحافه بود، مبلغ ده هزار دینار اشرفی و ده قطعه از زمین های با آب سورا و سواد کوفه را داد تا اینکه امام حسن را مسموم نمود. امام حسین علیه السّلام امام را غسل داده و کفن کرد و سپس به خاک سپرد. قبر آن حضرت در بقیع نزدیک قبر مادربزرگش فاطمه بنت اسد می باشد - ۱. مناقب ۴ :۲۸ و ۲۹ . می گویم: ابن اثیر گفته است: سبب شهادت امام حسن علیه السّلام آن است که همسرش جعده دختر اشعث بن قیس به ایشان سم نوشانید و آن را تا چهل روز زیر ظرفی که برای شستشوی دستان است و مقدار دیگر را بالای آن قرار داد و امام علیه السّلام در اثر این سم شهید شد. هنگامی که بیماری امام شدت یافت به برادرش حسین علیه السّلام فرمود: برادرم، بارها به من سم نوشانده شده است، مثل آن را هرگز ننوشیده بودم، کبد من پاره پاره شده است. حسین علیه السّلام فرمود: چه کسی به تو سم نوشانید برادر؟ فرمود: چرا می پرسی؟ می خواهی با آن ها بجنگی؟ من آن ها را به خدا واگذار می کنم. - .

**[ترجمه]

«۴»

کشف، [کشف الغمه] قَالَ کَمَالُ الدِّینِ بْنُ طَلْحَهَ: أَصَحُّ مَا قِیلَ فِی وِلَادَتِهِ علیه السلام أَنَّهُ وُلِدَ بِالْمَدِینَهِ فِی النِّصْفِ مِنْ شَهْرِ

رَمَضَانَ سَنَهَ ثَلَاثٍ مِنَ الْهِجْرَهِ وَ كَانَ وَالِدَهُ عَلِیَّ بْنَ أَبِی طَالِبٍ علیه السلام قَدْ بَنَی بِفَاطِمَهَ علیها السلام فِی ذِی الْحِجَّهِ مِنَ السَّنَهِ الثَّانِیَهِ مِنَ الْهِجْرَهِ فَکَانَ الْحَسَنُ علیه السلام أَوَّلَ أَوْلَادِهَا وَ قِیلَ وَلَدَتْهُ لِسِتَّهِ أَشْهُرٍ وَ الصَّحِیحُ خِلَافُهُ وَ لَمَّا وُلِدَ علیه السلام وَ أُعْلِمَ بِهِ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله أَخَذَهُ وَ أَذَّنَ فِی أُذُنِهِ وَ مِثْلَ ذَلِکَ رَوَی الْجَنَابِذِیُّ أَبُو مُحَمَّدٍ عَبْدُ الْعَزِیزِ بْنُ الْأَخْضَرِ وَ رَوَی ابْنُ الْخَشَّابِ أَنَّهُ وُلِدَ علیه السلام لِسِتَّهِ أَشْهُرٍ وَ لَمْ یُولَدْ لِسِتَّهِ أَشْهُرٍ مَوْلُودٌ فَعَاشَ إِلَّا الْحَسَنُ علیه السلام وَ عِیسَی ابْنُ مَرْیَمَ علیهما السلام.

وَ رَوَی الدُّولَابِیُّ فِی کِتَابِهِ الْمُسَمَّی کِتَابَ الذُّرِّیَّهِ الطَّاهِرَهِ، قَالَ: تَزَوَّجَ عَلِیٌّ فَاطِمَهَ علیها السلام فَوَلَدَتْ لَهُ حَسَناً بَعْدَ أُحُدٍ بِسَنَتَیْنِ وَ کَانَ بَیْنَ وَقْعَهِ أُحُدٍ وَ بَیْنَ مَقْدَمِ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله الْمَدِینَهَ سَنَتَانِ وَ سِتَّهُ أَشْهُرٍ وَ نِصْفٌ فَوَلَدَتْهُ لِأَرْبَعِ سِنِینَ وَ سِتَّهِ أَشْهُرٍ وَ نِصْفٍ مِنَ التَّارِیخِ وَ بَیْنَ أُحُدٍ وَ بَدْرٍ سَنَهٌ وَ نِصْفٌ وَ رُوِیَ أَنَّهَا علیها السلام وَلَدَتْهُ فِی شَهْرِ رَمَضَانَ سَنَهَ ثَلَاثٍ وَ رُوِیَ أَنَّهُ وُلِدَ فِی النِّصْفِ مِنْ شَهْرِ رَمَضَانَ سَنَهَ ثَلَاثٍ وَ کُنْیَتُهُ أَبُو مُحَمَّدٍ وَ رُوِیَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه وآله عَقَّ عَنْهُ بِکَبْشٍ وَ حَلَقَ رَأْسَهُ وَ أَمَرَ أَنْ یُتَصَدَّقَ بِزِنَتِهِ فِضَّهٌ وَ رُوِیَ أَنَّ فَاطِمَهَ علیها السلام أَرَادَتْ أَنْ تَعُقَّ عَنْهُ بِکَبْشٍ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه وآله لَا تَعُقِّی عَنْهُ وَ لَکِنِ احْلِقِی رَأْسَهُ ثُمَّ تَصَدَّقِی بِوَزْنِهِ مِنَ الْوَرِقِ فِی سَبِیلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ مِنْهُ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه وآله عَقَّ عَنِ الْحَسَنِ کَبْشاً وَ عَنِ الْحُسَیْنِ کَبْشاً.

وَ قَالَ الْکَنْجِیُّ الشَّافِعِیُّ فِی کِتَابِ کِفَایَهِ الطَّالِبِ:- الْحَسَنُ بْنُ عَلِیٍّ کُنْیَتُهُ أَبُو مُحَمَّدٍ وُلِدَ بِالْمَدِینَهِ لَیْلَهَ النِّصْفِ مِنْ رَمَضَانَ سَنَهَ ثَلَاثٍ مِنَ الْهِجْرَهِ کَانَ أَشْبَهَ النَّاسِ بِرَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله (۱).

۱- ۱. راجع کشف الغمّه ج ۲ ص ۸۰- ۸۲.

وَ رُوِیَ مَرْفُوعاً إِلَی أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ أَیُّوبَ الْمُغِیرِیِّ قَالَ: کَانَ الْحَسَنُ بْنُ عَلِیٍّ علیهما السلام أَبْیَضَ مُشْرَباً حُمْرَهً أَدْعَجَ الْعَیْنَیْنِ سَهْلَ الْخَدَّیْنِ دَقِیقَ الْمَسْرُبَهِ کَثَّ اللِّحْیَهِ ذَا وَفْرَهٍ وَ کَأَنَّ عُنُقَهُ إِبْرِیقُ فِضَّهٍ عَظِیمَ الْکَرَادِیسِ بَعِیدَ مَا بَیْنَ الْمَنْکِبَیْنِ رَبْعَهً لَیْسَ بِالطَّوِیلِ وَ لَا الْقَصِیرِ مَلِیحاً مِنْ أَحْسَنِ النَّاسِ وَجْهاً وَ کَانَ یَخْضِبُ بِالسَّوَادِ وَ کَانَ جَعْدَ الشَّعْرِ حَسَنَ الْبَدَنِ.

وَ عَنْ عَلِیٍّ علیه السلام قَالَ: أَشْبَهَ الْحَسَنُ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه وآله مَا بَیْنَ الصَّدْرِ إِلَی الرَّأْسِ وَ الْحُسَیْنُ أَشْبَهَ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله مَا کَانَ أَسْفَلَ مِنْ ذَلِکَ (۱).

**[ترجمه]کشف الغمه: از کمال الدین بن طلحه شافعی نقل می کند که صحیح ترین اقوال راجع به ولادت امام حسن علیه السّلام این است که آن حضرت در نیمه ماه رمضان سال سوم هجری متولد شد. پدر بزرگوارش حضرت علی بن ابی طالب علیه السّلام در ماه ذی حجه سال دوم هجری با حضرت فاطمه علیها السّلام ازدواج نمود و حضرت امام حسن اولین فرزند آن بانو بود. گفته شده: او امام حسن را شش ماهه زایید. ولی صحیح این است که شش ماهه به دنیا نیامده است. هنگامی که امام حسن علیه السّلام متولد گردید و پیامبر خدا از این موضوع آگاه شد، امام حسن را گرفت و در گوش او اذان گفت. عبد العزیز بن اخضر هم نظیر این روایت را نقل کرده است.

ابن خشاب می نویسد: امام حسن علیه السّلام شش ماهه به دنیا آمد و هیچ مولودی شش ماهه به دنیا نیامد که زنده بماند مگر امام حسن و حضرت عیسی بن مریم علیهما السّلام.

دولابی در کتاب ذریه طاهره می نویسد: حضرت علی بن ابی طالب با فاطمه زهرا ازدواج نمود و آن بانو امام حسن را دو سال بعد از واقعه احد برای حضرت علی علیه السّلام به دنیا آورد. بین آمدن پیامبر اکرم به مدینه و واقعه احد دو سال و شش ماه و نیم فاصله شد. از تاریخ فوق، چهار سال و شش ماه و نیم گذشته بود که فاطمه علیها السّلام امام حسن را به دنیا آورد. فاصله بین جنگ احد و جنگ بدر، یک سال و نیم بود. روایت شده: آن بانو امام حسن را در ماه رمضان سال سوم هجری و به قولی در نیمه ماه رمضان همان سال به دنیا آورد.

کنیه امام حسن علیه السلام ابو محمّد بود. روایت شده: رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله و سلّم یک قوچ برای امام حسن علیه السّلام عقیقه کرد. سر مبارک آن حضرت را تراشید و به وزن موی سرش نقره صدقه داد. روایت شده: حضرت زهرا علیها السّلام تصمیم گرفت یک قوچ برای امام حسن عقیقه کند، ولی پیامبر اکرم به وی فرمود: تو برای حسن عقیقه نکن، ولی سر مبارکش را بتراش و به وزن موی سرش نقره در راه خدا بده.

همچنین از ابن عباس نقل می کنند که پیامبر اسلام برای هر کدام از امام حسن و امام حسین یک قوچ عقیقه کرد.

گنجی شافعی در کتاب کفایه الطاب می نویسد: کنیه امام حسن، ابو محمّد بود. وی در شب نیمه ماه رمضان سال سوم هجری در مدینه متولد شد و شبیه ترین مردم به رسول خدا بود - ۱. کشف الغمه ۲: ۸۰- ۸۲ - .

از احمد بن محمّد بن ایوب مغیری روایت شده که، بدن امام حسن علیه السّلام سرخ و سفید بود. چشمان مبارکش سیاه، گونه های صورتش صاف، یک خط باریک مو از سینه تا سر نافش کشیده شده بود، ریش ایشان انبوه و فراوان، گردن ایشان نظیر

نقره می درخشید، سر استخوان های مفصل هایش بزرگ بود. بین دو کتفش عریض بود، میانه بالا ـ بود، صورتش از همه نمکی تر بود، از خضاب سیاه استفاده می کرد، موی ایشان مجعد (یعنی پیچیده) بود، بدن بسیار نیکویی داشت.

حضرت علی علیه السّلام می فرماید: امام حسن از سینه تا سر به پیامبر اکرم شباهت داشت و امام حسین از سینه به پایین به حضرت محمّد صلّی الله علیه و آله و سلّم شبیه بود - ۲. همان ۹۴:۲ و بعد از آن ص ۹۰ به نقل از کمال الدین ابن طلحه. - .

**[ترجمه]

بیان

الدعج شده سواد العین مع سعتها قوله سهل الخدین أی سائل الخدین غیر مرتفع الوجنتین و المسربه بضم الراء ما دق من شعر الصدر سائلا إلی الجوف (۲) و كثّ الشیء أی كثف و الوفره الشعره إلی شحمه الأذن و كل عظمین التقیا فی مفصل فهو كردوس.

**[ترجمه]«الدّعج»: شدت سیاهی چشم و درشتی آن است. عبارت «سهل الخدّین»: یعنی گونه های صاف که زیاد برآمده نیست. «المسربه» به ضمه راء آن قسمت از موی باریک سینه است که تا ناف کشیده شده است. «كثّ الشیء» مترادف آن كثف است و به معنای انبوه موی صورت که تا لاله گوش می روید. هر دو استخوانی که در مفصل به هم متصل می شود کردوس است.

**[ترجمه]

«۵»

کشف، [کشف الغمه] قَالَ عَبْدُ الْعَزِیزِ بْنُ الْأَخْضَرِ الْجَنَابِذِیُّ (۳): تُوُفِّیَ علیها السلام وَ هُوَ ابْنُ خَمْسٍ وَ أَرْبَعِینَ سَنَهً وَ وَلِیَ غُسْلَهُ الْحُسَیْنُ وَ مُحَمَّدٌ وَ الْعَبَّاسُ إِخْوَتُهُ وَ صَلَّی عَلَیْهِ سَعِیدُ بْنُ الْعَاصِ فِی سَنَهِ تِسْعٍ وَ أَرْبَعِینَ (۴).

ص: ۱۳۷

۱- ۱. المصدر ج ۲ ص ۹۴ و ما بعده ص ۹۰ نقلا عن كمال الدین ابن طلحه.

۲ - ۲. قال الجوهریّ: المسربه بضم الراء: الشعر المستدق الذی یأخذ من الصدر الی السره، و لفظ غیره:« الی البطن». و قول المصنّف- قدّس سرّه-:« الی الجوف» لا یعرف.

۳- ۳. فی المصدر ج ۲ ص ۱۶۱ هكذا: و روی أیضا أنّه ولد فی رمضان من سنه ثلاث و توفی علیه السلام إلخ. و فی نسبه القول الی الجنابذی تردید فراجع.

۴- ۴. كان سعید بن العاص حینذاك والیا علی المدینه، و كان سیره المسلمین أن یقدموا الخلیفه أو والیه- علی زعمهم بانه أولی بالمؤمنین لاجل البیعه- لیصلی علی جنائزهم فقدمه الحسین علیه السلام لیصلی علی أخیه، و قال: لو لا أنّها السنه لما

قدمتک. کذا فی کتب التراجم.

وَ قَالَ الْحَافِظُ فِی الْحِلْیَهِ رُوِیَ عَنْ عُمَرَ بْنِ إِسْحَاقَ قَالَ: دَخَلْتُ أَنَا وَ رَجُلٌ عَلَی الْحَسَنِ بْنِ عَلِیٍّ علیهما السلام نَعُودُهُ فَقَالَ یَا فُلَانُ سَلْنِی قَالَ لَا وَ اللَّهِ- لَا أَسْأَلُکَ حَتَّی یُعَافِیَکَ اللَّهُ ثُمَّ نَسْأَلُکَ قَالَ ثُمَّ دَخَلَ الْخَلَاءَ ثُمَّ خَرَجَ إِلَیْنَا فَقَالَ سَلْنِی قَبْلَ أَنْ لَا تَسْأَلَنِی قَالَ بَلْ یُعَافِیکَ اللَّهُ ثُمَّ لَنَسْأَلُکَ قَالَ أُلْقِیَتْ طَائِفَهٌ مِنْ کَبِدِی وَ إِنِّی قَدْ سُقِیتُ السَّمَّ مِرَاراً فَلَمْ أُسْقَ مِثْلَ هَذِهِ الْمَرَّهِ ثُمَّ دَخَلْتُ عَلَیْهِ مِنَ الْغَدِ وَ هُوَ یَجُودُ بِنَفْسِهِ وَ الْحُسَیْنُ عِنْدَ رَأْسِهِ فَقَالَ یَا أَخِی مَنْ تَتَّهِمُ قَالَ لِمَ لِتَقْتُلَهُ قَالَ نَعَمْ قَالَ إِنْ یَکُنِ الَّذِی أَظُنُّ فَإِنَّهُ أَشَدُّ بَأْساً وَ أَشَدُّ تَنْکِیلًا وَ إِلَّا یَکُنْ فَمَا أُحِبُّ أَنْ یُقْتَلَ بِی بَرِی ءٌ ثُمَّ قَضَی علیه السلام.

وَ عَنْ رُقَیَّهَ بِنْتِ مَصْقَلَهَ قَالَ: لَمَّا حَضَرَ الْحَسَنَ بْنَ عَلِیٍّ الْمَوْتُ قَالَ أَخْرِجُونِی إِلَی الصَّحْرَاءِ لَعَلِّی أَنْظُرُ فِی مَلَکُوتِ السَّمَاءِ یَعْنِی الْآیَاتِ فَلَمَّا أُخْرِجَ بِهِ قَالَ اللَّهُمَّ إِنِّی أَحْتَسِبُ نَفْسِی عِنْدَکَ فَإِنَّهَا أَعَزُّ الْأَنْفُسِ عَلَیَّ وَ کَانَ لَهُ مِمَّا صَنَعَ اللَّهُ لَهُ أَنَّهُ احْتَسَبَ نَفْسَهُ (۱).

**[ترجمه]کشف الغمه: از جنابذی نقل می کند - ۱. در کشف الغمه ۱۶۱:۲ این چنین آمده است: روایت شده که امام حسن علیه السّلام در رمضان سال سوم هجری متولد شده و وفات یافته است تا آخر. در نسبت دادن این سخن به جنابذی تردید وجود دارد. مراجعه کنید. -

که گفت: امام حسن علیه السّلام در سن ۴۵ سالگی شهید شد. امام حسین و عباس که برادران آن حضرت بودند آن حضرت را غسل دادند. سعید بن عاص در سال ۴۹ هجری بر بدن آن بزرگوار نماز خواند - ۲. سعید بن عاص در آن زمان حاکم مدینه بود، و رسم مسلمانان این بود که خلیفه یا والی او را - با این تصور که او خاطر بیعت سزاوارتر است بر مؤمنین - برای نماز خواندن بر جنازه های خود مقدم می دانستند، بنابراین حسین علیه السّلام از او خواست که بر پیکر برادرش نماز بخواند و فرمود: اگر این کار سنت نبود اجازه نمی دادم که تو نماز بخوانی. در کتب تراجم هم این چنین آمده است. - .

- حافظ (ابو نعیم) در کتاب حلیه از عمر بن اسحاق نقل می کند که گفت: من با مرد دیگری برای عیادت امام حسن علیه السّلام به حضور آن حضرت مشرف شدیم. امام حسن به آن شخص فرمود: از من بپرس. گفت: نه به خدا، من از تو سؤالی نمی کنم تا اینکه خدا تو را شفا دهد، آنگاه سؤال خواهم کرد.

امام حسن پس از اینکه برای تطهیر رفت و بازگشت فرمود: از من سؤال کن قبل از اینکه دیگر نتوانی از من سؤال کنی، وی گفت: ان شاء اللّه که خدا تو را شفا دهد تا ما از تو سؤال بپرسیم. فرمود: من قسمتی از کبد خود را از دست داده ام. من چندین بار مسموم شده ام، ولی تاکنون مثل این بار مسموم نشده بودم.

روز دیگر که به حضور آن حضرت مشرف شدم، دیدم در حال جان دادن است و امام حسین هم بالای سر آن بزرگوار نشسته است. امام حسین به آن حضرت گفت، چه کسی به قتل تو متهم است؟ فرمود: برای چه این سخن را می گویی؟ آیا منظور تو این است که او را به قتل برسانی؟ گفت: آری. فرمود: اگر آن کسی باشد که من گمان می کنم، عذاب خدا برای او شدیدتر خواهد بود، و اگر او نباشد، من دوست ندارم شخص بی گناهی به خاطر من کشته شود. این را فرمود و شهید شد.

از رقیه دختر مصقله نقل شده است که گفت: وقتی اجل امام حسن علیه السّلام فرا رسید فرمود: مرا به طرف صحرا ببرید تا به آیات و عجایب آسمان نظر کنم. موقعی که وی را به صحرا بردند فرمود: پروردگارا! من جان خود را که نزد من عزیزترین

جان ها است، به تو می سپارم و به شهادت و جان دادن راضی هستم و برای رضای تو طالب قصاص نیستم. خداوند هم این موضوع را پذیرفت - ۱. کشف الغمه :۱۴۲ و ۱۶۲ - .

**[ترجمه]

بیان

قوله علیه السلام اللهم إنی أحتسب نفسی عندک أی أرضی بذهاب نفسی و شهادتی و لا أطلب القود طالبا لرضاک أو أطلب منک أن تجعلها عندک فی محالّ القدس.

**[ترجمه]سخن امام علیه السّلام: «اللّهم إنی أحتسب نفسی عندک» یعنی به جان دادن و شهادت خود راضی هستم و برای رضای تو طالب قصاص نیستم، یا از تو می خواهم که جان مرا نزد خود ببری.

**[ترجمه]

«۶»

نص، [کفایه الأثر] مُحَمَّدُ بْنُ وَهْبَانَ عَنْ دَاوُدَ بْنِ الْهَيْثَمِ عَنْ جَدِّهِ إِسْحَاقَ بْنِ بُهْلُولٍ عَنْ أَبِيهِ بُهْلُولِ بْنِ حَسَّانَ عَنْ طَلْحَةَ بْنِ زَيْدٍ الرَّقِّيِّ عَنِ الزُّبَيْرِ بْنِ عَطَاءٍ عَنْ عُمَيْرِ بْنِ مَانِی الْعَبْسِیِّ عَنْ جُنَادَهَ بْنِ أَبِی أُمَیَّهَ قَالَ: دَخَلْتُ عَلَی الْحَسَنِ بْنِ عَلِیٍّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ علیه السلام فِی مَرَضِهِ الَّذِی تُوُفِّیَ فِیهِ وَ بَیْنَ یَدَیْهِ طَسْتٌ یُقْذَفُ عَلَیْهِ الدَّمُ وَ یَخْرُجُ کَبِدُهُ قِطْعَهً قِطْعَهً مِنَ السَّمِّ الَّذِی أَسْقَاهُ مُعَاوِیَهُ(۲) فَقُلْتُ یَا مَوْلَایَ

ص: ۱۳۸

۱- ۱. المصدر ج ۲ ص ۱۴۲ و ۱۶۲.

۲- ۲. فیه غرابه حیث ان الکبد إذا ذابت أثفلت الی الامعاء و خرجت کالدم، و لیس تصعد الی المعده حتّی تقذف بها من الفم. و الصحیح ما قد سمعت فی سائر الأحادیث أنه کان یوضع تحته طست و ترفع اخری نحو أربعین یوما و انه علیه السلام قال:« انی لاضع. کبدی» و ظاهره خروج الکبد ثافلا، و أظن القصه أنّها قد اختلطت علی افهام الرواه فنقلوها کذلک مع ضعف سندها.

مَا لَکَ لَا تُعَالِجُ نَفْسَکَ فَقَالَ یَا عَبْدَ اللَّهِ بِمَا ذَا أُعَالِجُ الْمَوْتَ قُلْتُ إِنَّا لِلَّهِ وَ إِنَّا إِلَیْهِ راجِعُونَ ثُمَّ الْتَفَتَ إِلَیَّ فَقَالَ وَ اللَّهِ لَقَدْ عَهِدَ إِلَیْنَا رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه وآله أَنَّ هَذَا الْأَمْرَ یَمْلِکُهُ اثْنَا عَشَرَ إِمَاماً مِنْ وُلْدِ عَلِیٍّ وَ فَاطِمَهَ مَا مِنَّا إِلَّا مَسْمُومٌ أَوْ مَقْتُولٌ ثُمَّ رُفِعَتِ الطَّسْتُ وَ بَکَی صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَیْهِ وَ آلِهِ قَالَ فَقُلْتُ لَهُ عِظْنِی یَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ قَالَ نَعَمْ اسْتَعِدَّ لِسَفَرِکَ وَ حَصِّلْ زَادَکَ قَبْلَ حُلُولِ أَجَلِکَ وَ اعْلَمْ أَنَّکَ تَطْلُبُ الدُّنْیَا وَ الْمَوْتُ یَطْلُبُکَ وَ لَا تَحْمِلْ هَمَّ یَوْمِکَ الَّذِی لَمْ یَأْتِ عَلَی یَوْمِکَ الَّذِی أَنْتَ فِیهِ وَ اعْلَمْ أَنَّکَ لَا تَکْسِبُ مِنَ الْمَالِ شَیْئاً فَوْقَ قُوتِکَ إِلَّا کُنْتَ فِیهِ خَازِناً لِغَیْرِکَ وَ اعْلَمْ أَنَّ فِی حَلَالِهَا حِسَابٌ وَ فِی حَرَامِهَا عِقَابٌ وَ فِی الشُّبُهَاتِ عِتَابٌ فَأَنْزِلِ الدُّنْیَا بِمَنْزِلَهِ الْمَیْتَهِ خُذْ مِنْهَا مَا یَکْفِیکَ فَإِنْ کَانَ ذَلِکَ حَلَالًا کُنْتَ قَدْ زَهِدْتَ فِیهَا وَ إِنْ کَانَ حَرَاماً لَمْ یَکُنْ فِیهِ وِزْرٌ فَأَخَذْتَ کَمَا أَخَذْتَ مِنَ الْمَیْتَهِ وَ إِنْ کَانَ الْعِتَابُ فَإِنَّ الْعِتَابَ یَسِیرٌ وَ اعْمَلْ لِدُنْیَاکَ کَأَنَّکَ تَعِیشُ أَبَداً وَ اعْمَلْ لِآخِرَتِکَ کَأَنَّکَ تَمُوتُ غَداً وَ إِذَا أَرَدْتَ عِزّاً بِلَا عَشِیرَهٍ وَ هَیْبَهً بِلَا سُلْطَانٍ فَاخْرُجْ مِنْ ذُلِّ مَعْصِیَهِ اللَّهِ إِلَی عِزِّ طَاعَهِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ إِذَا نَازَعَتْکَ إِلَی صُحْبَهِ الرِّجَالِ حَاجَهٌ فَاصْحَبْ مَنْ إِذَا صَحِبْتَهُ زَانَکَ وَ إِذَا خَدَمْتَهُ صَانَکَ وَ إِذَا أَرَدْتَ مِنْهُ مَعُونَهً أَعَانَکَ وَ إِنْ قُلْتَ صَدَّقَ قَوْلَکَ وَ إِنْ صُلْتَ شَدَّ صَوْلَکَ (۱)

وَ إِنْ مَدَدْتَ یَدَکَ بِفَضْلٍ مَدَّهَا وَ إِنْ بَدَتْ عَنْکَ ثُلْمَهٌ سَدَّهَا وَ إِنْ رَأَی مِنْکَ حَسَنَهً عَدَّهَا وَ إِنْ سَأَلْتَهُ أَعْطَاکَ وَ إِنْ سَکَتَّ عَنْهُ ابْتَدَأَکَ وَ إِنْ نَزَلَتْ إِحْدَی الْمُلِمَّاتِ بِهِ سَاءَکَ

۱- ۱. الصول: السطوه و الاستطاله یقال: صال علی قرنه یصول: إذا سطا علیه و قهره حتی یذل له.

مَنْ لَا تَأْتِيکَ مِنْهُ الْبَوَائِقُ وَ لَا يَخْتَلِفُ عَلَيْکَ مِنْهُ الطَّرَائِقُ وَ لَا يَخْذُلُکَ عِنْدَ الْحَقَائِقِ وَ إِنْ تَنَازَعْتُمَا مُنْقَسِماً آثَرَکَ قَالَ ثُمَّ انْقَطَعَ نَفَسُهُ وَ اصْفَرَّ لَوْنُهُ حَتَّى خَشِيتُ عَلَيْهِ وَ دَخَلَ الْحُسَيْنُ عليه السلام وَ الْأَسْوَدُ بْنُ أَبِي الْأَسْوَدِ فَانْكَبَّ عَلَيْهِ حَتَّى قَبَّلَ رَأْسَهُ وَ بَيْنَ عَيْنَيْهِ ثُمَّ قَعَدَ عِنْدَهُ فَتَسَارَّا جَمِيعاً فَقَالَ أَبُو الْأَسْوَدِ- إِنَّا لِلَّهِ إِنَّ الْحَسَنَ قَدْ نُعِيَتْ إِلَيْهِ نَفْسُهُ وَ قَدْ أَوْصَى إِلَى الْحُسَيْنِ عليه السلام وَ تُوُفِّيَ يَوْمَ الْخَمِيسِ فِي آخِرِ صَفَرٍ سَنَةَ خَمْسِينَ مِنَ الْهِجْرَةِ وَ لَهُ سَبْعٌ وَ أَرْبَعُونَ سَنَةً وَ دُفِنَ بِالْبَقِيعِ.

**[ترجمه]كفایه: از جناده بن ابی امیه نقل می کند که گفت: در آن بیماری که امام حسن به واسطه آن از دنیا رفت به حضور آن حضرت مشرف شدم. جلوی آن بزرگوار طشتی بود، خونی که استفراغ می کرد در میان آن طشت می ریخت، و نیز قطعات کبدش که به وسیله آن زهری که از طرف معاویه به آن بزرگوار داده شده بود خارج می شد - ۲. در این حدیث غرابت وجود دارد زیرا کبد هنگامی که ذوب می شود به سمت اعضای بدن رفته و به صورت خون خارج می شود، و به سمت معده نمی رود که بخواهد ااز دهان خارج شود. درست است که دیگر احادیث آمده است که حدود چهل روز سم زیر تشت و بالای آن قرار داده شد و امام علیه السّلام فرمود: «که کبد من پاره پاره شده است» و ظاهر این سخن خارج شدن کبد به صورت پاره پاره است، گمان می کنم که این قصه بر سر زبان ها افتاده و راویان در نقل آن اشتباه کردند، - .

به امام حسن گفتم: ای آقای من! چرا خود را معالجه نمی کنی؟ فرمود: ای بنده خدا: مرگ را با چه می توان معالجه نمود؟ من گفتم: إِنَّا لِلَّهِ وَ إِنَّا إِلَيْهِ راجِعُونَ.

سپس آن حضرت متوجه من شد و فرمود: به خدا قسم پیامبر خدا به ما خبر داده است: مقام امامت نصیب دوازده نفر از فرزندان علی و زهرا علیهما السّلام خواهد شد و هیچ یک از ما نیست مگر اینکه مسموم یا مقتول می شود. آنگاه من طشت را برداشتم و امام علیه السّلام گریست.

به امام حسن گفتم یا ابن رسول اللّه! مرا موعظه کن. فرمود: آری، آماده سفر آخرت باش، زاد و توشه این سفر را قبل از فرا رسیدن اجل فراهم کن، بدان که تو طالب دنیا هستی و مرگ طالب تو، امروز غم و اندوه آن روزی که نیامده مخور. بدان! تو هنگامی که پولی بیشتر از آن مقدار که برای تهیه قوت و غذای خودت لازم است جمع کنی، برای دیگری ذخیره خواهی کرد.

بدان که فردای قیامت در باره مال حلال دنیا حساب و راجع به حرام آن عقاب و عذاب و درباره شبهه ناک آن عتاب خواهد بود. تو دنیا را مانند مرداری بدان و به قدر کفایت از آن بر گیر، اگر این مقدار که به دست آوردی حلال باشد از زهاد دنیا محسوب خواهی شد، و اگر حرام باشد مسئولیتی نداری، زیرا گویا از مرده به قدر احتیاج استفاده نموده باشی و اگر سرزنشی در کار باشد، سهل و آسان است.

برای دنیا به نحوی کار کن که گویا همیشه در دنیا خواهی بود، ولی برای آخرت به نحوی کار کن که گویا فردا خواهی مرد. اگر طالب عزت بدون عشیره و هیبت بدون قدرت هستی، از ذلت معصیت پروردگار به سوی عزت طاعت او شتاب کن. هرگاه ناچار شدی با مردم رفاقت کنی با کسی رفاقت کن که زینت بخش تو باشد، اگر خدمتی برای او کردی نگاهدار تو باشد، اگر کمکی از وی بخواهی یاور تو باشد، اگر سخنی گفتی تو را تصدیق کند، اگر بر دشمنی حمله کنی تو را تقویت

کنـد، اگر دستی برای احسان دراز کنی او نیز دراز نمایـد، اگر روزگار رخنه ای در کار تو ایجاد کنـد او آن را مسـدود کنـد، اگر از تو نیکی ببینـد آن را به حساب آورد، اگر از او چیزی بخواهی عطا نماید، اگر تو ساکت بودی او شـروع به سـخن کند، اگر بلایی به وی رسید تو ناراحت شوی.

خلاصه بایـد کسـی باشد که به وسـیله او مصـیبتی بر تو وارد نشود و بلایی از او به تو نرسد، در هنگام حقایق تو را رها ننماید، اگر درباره چیزی اختلاف پیدا کردید، تو را بر خود مقدم بدارد .

سپس نفس امـام حسن علیه السّـلام قطع و رنگش به نحوی زرد شـد که من ترسـیدم شـهید شود. در این بین امـام حسـین علیه السّـلام و ابن ابو الاسود وارد شدنـد. امام حسـین آن حضـرت را در برگرفت. سـر و میان دو چشم او را بوسـید، سـپس نزد آن بزرگوار نشـست و با یکدیگر رازهای فراوان گفتند، ابو الاسود گفت: إنا للّه! امام حسن خبر مرگ خود را داد. امام حسن علیه السّـلام حسـین را وصـی خویشـتن قرار داد و در روز پنج شنبه آخر ماه صفر سنه پنجاهم هجری در سن ۴۷ سالگی شهید و در قبرستان بقیع دفن شد.

**[ترجمه]

«۷»

عُیُونُ الْمُعْجِزَاتِ لِلْمُرْتَضَـی رَحِمَهُ اللَّهُ: کَانَ مَوْلِدُهُ بَعْدَ مَبْعَثِ رَسُولِ اللَّهِ صـلی الله علیه و آله بِخَمْسَ عَشْرَهَ سَنَهً وَ أَشْهُرٍ وَ وَلَدَتْ فَاطِمَهُ أَبَا مُحَمَّدٍعلیهما السـلام وَ لَهَا إِحْدَی عَشْـرَهَ سَـنَهً کَامِلَهً وَ کَانَتْ وِلَادَتُهُ مِثْلَ وِلَادَهِ جَدِّهِ وَ أَبِیهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِمْ وَ کَانَ طَاهِراً مُطَهَّراً یُسَبِّحُ وَ یُهَلِّلُ

فِی حَـالِ وِلَـادَتِهِ وَ یَقْرَأُ الْقُرْآنَ عَلَی مَـا رَوَاهُ أَصْـحَابُ الْحَـدِیثِ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صـلی الله علیه و آله أَنَّ جَبْرَئِیلَ نَاغَاهُ فِی مَهْـدِهِ وَ قُبِضَ رَسُولُ اللَّهِ صـلی الله علیه وآله وَ کَانَ لَهُ سَـبْعُ سِنِینَ وَ شُهُورٌ وَ کَانَ سَبَبُ مُفَارَقَهِ أَبِی مُحَمَّدٍ الْحَسَنِ علیه السلام دَارَ الدُّنْیَا وَ انْتِقَـالِهِ إِلَی دَارِ الْکَرَامَهِ عَلَی مَـا وَرَدَتْ بِهِ الْأَخْبَـارُ أَنَّ مُعَـاوِیَهَ بَـذَلَ لِجَعْـدَهَ بِنْتِ مُحَمَّدِ بْنِ الْأَشْـعَثِ زَوْجَهِ أَبِی مُحَمَّدٍ علیه السـلام عَشَرَهَ آلَافِ دِینَارٍ وَ إِقْطَاعَاتٍ (۱) کَثِیرَهً مِنْ شِـعْبِ سُورَا وَ سَوَادِ الْکُوفَهِ وَ حَمَلَ إِلَیْهَا سَـمّاً فَجَعَلَتْهُ فِی طَعَامٍ فَلَمَّا وَضَعَتْهُ بَیْنَ یَدَیْهِ قَالَ إِنَّا لِلَّهِ وَ إِنَّا إِلَیْهِ راجِعُونَ وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ عَلَی لِقَاءِ مُحَمَّدٍ سَیِّدِ الْمُرْسَـلِینَ وَ أَبِی سَـیِّدِ الْوَصِیِّینَ وَ أُمِّی سَیِّدَهِ نِسَاءِ الْعَالَمِینَ وَ عَمِّی جَعْفَرٍ الطَّیَّارِ فِی الْجَنَّهِ وَ حَمْزَهَ سَیِّدِ الشُّهَدَاءِ صَـلَوَاتُ اللَّهِ عَلَیْهِمْ أَجْمَعِینَ وَ دَخَلَ عَلَیْهِ أَخُوهُ الْحُسَـیْنُ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَیْهِ فَقَالَ کَیْفَ تَجِـدُ نَفْسَکَ قَالَ أَنَا فِی آخِرِ یَوْمٍ مِنَ الـدُّنْیَا وَ أَوَّلِ یَوْمٍ مِنَ الْآخِرَهِ عَلَی کُرْهٍ مِنِّی لِفِرَاقِکَ وَ فِرَاقِ إِخْوَتِی ثُمَّ قَالَ أَسْـتَغْفِرُ اللَّهَ عَلَی مَحَبَّهٍ مِنِّی لِلِقَاءِ رَسُولِ اللَّهِ صـلی الله علیه و آله وَ أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ وَ فَاطِمَهَ وَ جَعْفَرٍ وَ حَمْزَهَ علیهم السـلام ثُمَّ أَوْصَی إِلَیْهِ وَ سَلَّمَ إِلَیْهِ الِاسْمَ الْأَعْظَمَ وَ مَوَارِیثَ الْأَنْبِیَاءِ علیهم السلام الَّتِی کَانَ

۱– ۱. جمع اقطاع: طائفه من أرض الخراج یقطع لاحد و تجعل غلتها رزقا له.

أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ علیه السلام سَلَّمَهَا إِلَيْهِ ثُمَّ قَالَ يَا أَخِي إِذَا أَنَا مِتُّ فَغَسِّلْنِي وَ حَنِّطْنِي وَ كَفِّنِّي وَ احْمِلْنِي إِلَى جَدِّي صلی الله علیه و آله حَتَّى تُلْحِدَنِي إِلَى جَانِبِهِ فَإِنْ مُنِعْتَ مِنْ ذَلِكَ فَبِحَقِّ جَدِّكَ رَسُولِ اللَّهِ وَ أَبِيكَ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ وَ أُمِّكَ فَاطِمَةَ الزَّهْرَاءِ علیها السلام أَنْ لَا تُخَاصِمَ أَحَداً وَ ارْدُدْ جَنَازَتِي مِنْ فَوْرِكَ إِلَى الْبَقِيعِ حَتَّى تَدْفِنِّي مَعَ أُمِّي علیها السلام.

فَلَمَّا فَرَغَ مِنْ شَأْنِهِ وَ حَمَلَهُ لِيَدْفَنَهُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله رَكِبَ مَرْوَانُ بْنُ الْحَكَمِ طَرِيدِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله بَغْلَةً وَ أَتَى عَائِشَةَ فَقَالَ لَهَا يَا أُمَّ الْمُؤْمِنِينَ إِنَّ الْحُسَيْنَ يُرِيدُ أَنْ يَدْفِنَ أَخَاهُ الْحَسَنَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ اللَّهِ إِنْ دُفِنَ مَعَهُ لَيَذْهَبَنَّ فَخْرُ أَبِيكَ وَ صَاحِبِهِ عُمَرَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ قَالَتْ فَمَا أَصْنَعُ يَا مَرْوَانُ قَالَ الْحَقِي بِهِ وَ امْنَعِيهِ مِنْ أَنْ يُدْفَنَ مَعَهُ قَالَتْ وَ كَيْفَ أَلْحَقُهُ قَالَ ارْكَبِي بَغْلَتِي هَذِهِ فَنَزَلَ عَنْ بَغْلَتِهِ وَ رَكِبَتْهَا وَ كَانَتْ تَؤُزُّ النَّاسَ وَ بَنِي أُمَيَّةَ عَلَى الْحُسَيْنِ علیه السلام وَ تُحَرِّضُهُمْ عَلَى مَنْعِهِ مِمَّا هَمَّ بِهِ فَلَمَّا قَرُبَتْ مِنْ قَبْرِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ كَانَ قَدْ وَصَلَتْ جَنَازَةُ الْحَسَنِ فَرَمَتْ بِنَفْسِهَا عَنِ الْبَغْلَهِ وَ قَالَتْ وَ اللَّهِ لَا يُدْفَنُ الْحَسَنُ هَاهُنَا أَبَداً أَوْ تُجَزَّ هَذِهِ وَ أَوْمَتْ بِيَدِهَا إِلَى شَعْرِهَا فَأَرَادَ بَنُو هَاشِمٍ الْمُجَادَلَهَ فَقَالَ الْحُسَيْنُ علیه السلام اللَّهَ اللَّهَ لَا تُضَيِّعُوا وَصِيَّةَ أَخِي وَ اعْدِلُوا بِهِ إِلَى الْبَقِيعِ فَإِنَّهُ أَقْسَمَ عَلَيَّ إِنْ أَنَا مُنِعْتُ مِنْ دَفْنِهِ مَعَ جَدِّهِ صلی الله علیه و آله أَنْ لَا أُخَاصِمَ فِيهِ أَحَداً وَ أَنْ أَدْفِنَهُ بِالْبَقِيعِ مَعَ أُمِّهِ علیها السلام فَعَدَلُوا بِهِ وَ دَفَنُوهُ بِالْبَقِيعِ مَعَهَا علیها السلام فَقَامَ ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وَ قَالَ يَا حُمَيْرَاءُ لَيْسَ يَوْمُنَا مِنْكِ بِوَاحِدٍ يَوْمٌ عَلَى الْجَمَلِ وَ يَوْمٌ عَلَى الْبَغْلَهِ أَ مَا كَفَاكِ أَنْ يُقَالَ يَوْمُ الْجَمَلِ حَتَّى يُقَالَ يَوْمُ الْبَغْلِ يَوْمٌ عَلَى هَذَا وَ يَوْمٌ عَلَى هَذَا بَارِزَةً عَنْ حِجَابِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله تُرِيدِينَ إِطْفَاءَ نُورِ اللَّهِ- وَ اللَّهُ مُتِمُّ نُورِهِ وَ لَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ- إِنَّا لِلَّهِ وَ إِنَّا إِلَيْهِ راجِعُونَ فَقَالَتْ لَهُ إِلَيْكَ عَنِّي وَ أُفٍّ لَكَ وَ لِقَوْمِكَ وَ رُوِيَ أَنَّ الْحَسَنَ علیه السلام فَارَقَ الدُّنْيَا وَ لَهُ تِسْعٌ وَ أَرْبَعُونَ سَنَةً وَ شهرا [شَهْرٌ] أَقَامَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله سَبْعَ سِنِينَ وَ سِتَّةَ أَشْهُرٍ وَ بَاقِي عُمُرِهِ مَعَ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ (۱)

ص: ۱۴۱

۱- ۱. بل عاش مع أبيه ثلاثين و بعده أيّام معاويه عشر سنين كما مرّ تحت الرقم ۲.

رُوِيَ أَنَّهُ دُفِنَ مَعَ أَمِّهِ علیها السلام سَيِّدَهِ نِسَاءِ الْعَالَمِينَ فِی قَبْرٍ وَاحِدٍ.

**[ترجمه]عیون المعجزات: ولادت امام حسن مجتبی علیه السّلام پانزده سال و چند ماه بعد از بعثت رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله بود. حضرت فاطمه زهرا زمانی که امام حسن را به دنیا آورد، یازده سال تمام داشت.

تولد امام حسن مثل ولادت جد و پدر بزرگوارش بود. در هنگام ولادت پاک و پاکیزه و مشغول تسبیح و گفتن لا اله الا اللّه و قرائت قرآن بود. جبرئیل چنان که راویان اخبار نقل کرده اند، برای امام حسن که در میان گهواره بود سخن و ذکر خواب می گفت. هنگامی که پیامبر خدا رحلت کرد، امام حسن هفت سال و چند ماه داشت. علت مفارقت امام حسن علیه السّلام به سوی عالم آخرت، چنان که در اخبار وارد شده این بود که معاویه مبلغ ده هزار اشرفی برای جعده که زوجه آن حضرت بود فرستاد، آنگاه به جعده وعده داد که اگر امام حسن را شهید کند چندین قطعه از زمین های مزروعی سورا و سواد کوفه را به وی بدهد. سپس زهری برای جعده فرستاد و جعده آن زهر را در غذای امام حسن ریخت. وقتی آن غذا را در حضور امام حسن نهاد فرمود: إنّا للّه و إنّا إلیه راجعُون! خدا را به خاطر ملاقات نمودن حضرت محمّد سرور فرستادگان و پدرم سرور جانشینان و مادرم سرور زنان اهل عالم و عمویم جعفر طیار و حمزه سید الشهداء صلوات اللّه علیهم اجمعین سپاسگزارم.

سپس برادرش امام حسین علیه السّلام نزد آن حضرت آمد و به وی فرمود: حال خود را چگونه می بینی؟ فرمود: خویش را در آخرین روز دنیا و اولین روز آخرت می بینم، اما جدایی از تو و دیگر برادرانم برای من ناگوار است. - آنگاه فرمود: استغفر اللّه! - ولی در عوض وقتی بمیرم رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله و امیر المؤمنین و فاطمه و جعفر و حمزه صلوات علیهم اجمعین را ملاقات خواهم کرد.

امام حسن پس از این جریان، امام حسین را جانشین خویش قرار داد. اسم اعظم خدا و مواریث پیامبران صلّی اللّه علیهم را که امیر المؤمنین به آن حضرت سپرده بود به امام حسین علیه السّلام تسلیم نمود و به او فرمود: هنگامی که مردم بدنم را غسل بده، حنوط و کفن کن و نزد جدم صلّی اللّه علیه و آله ببر و به خاک بسپار. اگر مانع شدند، تو را به حق جدت رسول خدا و پدرت امیر المؤمنین و مادرت فاطمه زهرا قسم می دهم که مبادا با احدی درگیر شوی، بلکه باید فورا جنازه ام را به طرف بقیع بازگردانی و نزد مادرم دفن نمایی.

هنگامی که امام حسن علیه السّلام شهید شد و امام حسین پیکرش را برد که نزد پیغمبر اعظم اسلام صلّی اللّه علیه و آله دفن نماید، مروان بن حکم که پیامبر خدا او را تبعید کرده بود بر استر سوار شد و پس از اینکه نزد عایشه آمد به وی گفت: ای ام المؤمنین! حسین در نظر دارد برادرش حسن را نزد رسول خدا به خاک بسپارد. به خدا قسم اگر این کار را انجام دهد، افتخار همجواری پدرت ابو بکر و عمر که در جوار پیامبر خدایند تا روز قیامت از بین خواهد رفت. عایشه گفت: ای مروان، اکنون وظیفه من چیست؟ گفت: برخیز برو و مانع از این کار شو. عایشه گفت: چگونه نزد او بروم؟ مروان گفت: بیا بر استر من سوار شو، مروان از استر خود پیاده و عایشه بر آن سوار شد. او مردم و بنی امیه را بر علیه امام حسین تحریک می کرد، آنان را وادار می نمود که امام حسین را از منظوری که دارد باز دارند. هنگامی عایشه نزدیک قبر رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله و سلّم رسید که پیکر امام حسن علیه السّلام هم وارد شده بود، عایشه از بالای استر پایین آمد و گفت: به خدا قسم هرگز نباید جنازه حسن در اینجا دفن شود مگر اینکه موهای سر من کنده شوند، و با دست به موهای خود اشاره کرد. بنی هاشم تصمیم گرفتند

با عایشه جدال کنند، ولی امام حسین علیه السّلام فرمود: شما را به خدا قسم می دهم، مبادا که وصیت برادرم را زیر پا گذارید. جنازه او را به طرف بقیع باز گردانید، زیرا آن حضرت مرا قسم داده، اگر مانعی برای این عمل پیش بیاید با احدی جدال نکنم و پیکر امام حسن را در بقیع نزد مادرش به خاک بسپارم.

پس از این جریان، ابن عباس قیام کرد و به عایشه گفت: ای حمیرا! جنگیدن تو با ما که نقل یک روز نیست، یک روز بر شتر و یک روز بر استر سوار می شوی؟ آیا همین برای تو کافی نیست که گفته شود جنگ جمل را به پا کردی، که این جنگ استر را نیز به پا کردی؟ یک روز سوار بر آن و یک روز سوار بر این؟ تو از پرده پیامبر خدا خارج می شوی و در نظر داری نور خدا را خاموش کنی، در حالی که خدا نور خود را تام و تمام می نماید و لو اینکه مشرکین را خوش نیاید. إنَّا لِلَّه و إنَّا إلَيْهِ راجعُون. عایشه در جواب ابن عباس گفت: اف به تو و قوم تو.

روایت شده که امام حسن علیه السّلام در سن ۴۹ سال و چند ماه از دنیا رحلت نمود. مدت هفت سال و شش ماه با رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله و سلّم بود و ما بقی عمر خود را با امیر المؤمنین علیه السّلام طی کرد. روایت شده: پیکر مبارک امام حسن علیه السّلام را با پیکر مادرش حضرت زهرای اطهر در یک قبر جای دادند.

**[ترجمه]

توضیح

الأزّ التهییج و الإغراء.

أقول: و قَالَ ابْنُ أَبِی الْحَدِیدِ رَوَی أَبُو الْحَسَنِ الْمَدَائِنِیُّ: أَنَّ مَرْوَانَ لَمَّا مَنَعَ الْحَسَنَ علیه السلام أَنْ یُدْفَنَ عِنْدَ جَدِّهِ فَاجْتَمَعَ بَنُو هَاشِمٍ وَ بَنُو أُمَیَّهَ وَ أَعَانَ هَؤُلَاءِ قَوْمٌ وَ هَؤُلَاءِ قَوْمٌ وَ جَاءُوا بِسِلَاحٍ فَقَالَ أَبُو هُرَیْرَهَ لِمَرْوَانَ أَ تَمْنَعُ الْحَسَنَ أَنْ یُدْفَنَ فِی هَذَا الْمَوْضِعِ وَ قَدْ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه وآله یَقُولُ الْحَسَنُ وَ الْحُسَیْنُ سَیِّدَا شَبَابِ أَهْلِ الْجَنَّهِ.

**[ترجمه]الأزّ التهییج و الإغراء.

مؤلف: ابن ابی الحدید از ابو الحسن مدائنی نقل نموده که: وقتی مروان از دفن شدن جنازه امام حسن نزد جدش رسول خدا ممانعت کرد، بنی هاشم و بنی امیه اجتماع کردند و هر کدام قبیله خویش را تقویت نموده و اسلحه آوردند. ابو هریره به مروان بن حکم گفت: آیا رواست تو مانع شوی که امام حسن در این مکان دفن شود، در صورتی که من از رسول خدا شنیدم که می فرمود: حسن و حسین بزرگ جوانان اهل بهشت هستند.

**[ترجمه]

«۸»

کا، [الکافی] الْعِدَّهُ عَنْ سَهْلٍ عَنِ ابْنِ یَزِیدَ أَوْ غَیْرِهِ عَنْ سُلَیْمَانَ کَاتِبِ عَلِیِّ بْنِ یَقْطِینٍ عَمَّنْ ذَكَرَهُ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام

قَالَ: إِنَّ الْأَشْعَثَ بْنَ قَيْسٍ شَرِكَ فِی دَمِ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ وَ ابْنَتُهُ جَعْدَةُ سَمَّتِ الْحَسَنَ وَ مُحَمَّدٌ ابْنُهُ شَرِكَ فِی دَمِ الْحُسَيْنِ عليه السلام (١).

**[ترجمه]روضه كافی: امام جعفر صادق عليه السّلام فرمود: اشعث بن قيس در ريختن خون حضرت امير عليه السّلام شركت داشت. جعده دخترش امام حسن را مسموم نمود، پسرش محمّد در ريختن خون امام حسين سهيم بود - ١. كافی (الروضه) ٨ : ١۶٧ - .

**[ترجمه]

«٩»

كا، [الكافی] مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ وَ عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سُلَيْمَانَ عَنْ هَارُونَ بْنِ الْجَهْمِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا جَعْفَرٍ عليه السلام يَقُولُ: لَمَّا احْتُضِرَ الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِمَا قَالَ لِلْحُسَيْنِ عليه السلام يَا أَخِی إِنِّی أُوصِيكَ بِوَصِيَّةٍ فَاحْفَظْهَا فَإِذَا أَنَا مِتُّ فَهَيِّئْنِی ثُمَّ وَجِّهْنِی إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله لِأُحْدِثَ بِهِ عَهْداً ثُمَّ اصْرِفْنِی إِلَى أُمِّی فَاطِمَةَ عليها السلام ثُمَّ رُدَّنِی فَادْفِنِّی بِالْبَقِيعِ وَ اعْلَمْ أَنَّهُ سَيُصِيبُنِی مِنَ الْحُمَيْرَاءِ مَا يَعْلَمُ النَّاسُ مِنْ صَنِيعِهَا وَ عَدَاوَتِهَا لِلَّهِ وَ لِرَسُولِهِ صلى الله عليه و آله وَ عَدَاوَتِهَا لَنَا أَهْلَ الْبَيْتِ فَلَمَّا قُبِضَ الْحَسَنُ عليه السلام وُضِعَ عَلَى سَرِيرِهِ وَ انْطُلِقَ بِهِ إِلَى مُصَلَّى رَسُولِ اللَّهِ الَّذِی كَانَ يُصَلِّی فِيهِ عَلَى الْجَنَائِزِ فَصُلِّيَ عَلَى الْحَسَنِ عليه السلام فَلَمَّا أَنْ صُلِّيَ عَلَيْهِ حُمِلَ فَأُدْخِلَ الْمَسْجِدَ فَلَمَّا أُوقِفَ عَلَى قَبْرِ رَسُولِ اللَّهِ بَلَغَ عَائِشَةَ الْخَبَرُ وَ قِيلَ لَهَا إِنَّهُمْ قَدْ أَقْبَلُوا بِالْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ عليهما السلام لِيُدْفَنَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَخَرَجَتْ

ص: ١۴٢

١- ١. الكافی(الروضه) ج ٨ ص ١۶٧.

مُبَادِرَةً عَلَى بَغْلٍ بِسَرْجٍ فَكَانَتْ أَوَّلَ امْرَأَةٍ رَكِبَتْ فِي الْإِسْلَامِ سَرْجاً فَوَقَفَتْ فَقَالَتْ نَحُّوا ابْنَكُمْ عَنْ بَيْتِي فَإِنَّهُ لَا يُدْفَنُ فِيهِ شَيْ ءٌ وَ لَا يُهْتَكُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله حِجَابُهُ فَقَالَ لَهَا الْحُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِمَا قَدِيماً هَتَكْتِ أَنْتِ وَ أَبُوكِ حِجَابَ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ أَدْخَلْتِ بَيْتَهُ مَنْ لَا يُحِبُّ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وآله قُرْبَهُ وَ إِنَّ اللَّهَ سَائِلُكِ عَنْ ذَلِكِ يَا عَائِشَةُ إِنَّ أَخِي أَمَرَنِي أَنْ أُقَرِّبَهُ مِنْ أَبِيهِ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله لِيُحْدِثَ بِهِ عَهْداً وَ اعْلَمِي أَنَّ أَخِي أَعْلَمُ النَّاسِ بِاللَّهِ وَ رَسُولِهِ وَ أَعْلَمُ بِتَأْوِيلِ كِتَابِهِ مِنْ أَنْ يَهْتِكَ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله سِتْرَهُ لِأَنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى يَقُولُ- يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لا تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ إِلَّا أَنْ يُؤْذَنَ لَكُمْ (١) وَ قَدْ أَدْخَلْتِ أَنْتِ بَيْتَ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله الرِّجَالَ بِغَيْرِ إِذْنِهِ وَ قَدْ قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ- يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لا تَرْفَعُوا أَصْواتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِي (٢) وَ لَعَمْرِي لَقَدْ ضَرَبْتِ أَنْتِ لِأَبِيكِ وَ فَارُوقِهِ عِنْدَ أُذُنِ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله الْمَعَاوِلَ وَ قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ- إِنَّ الَّذِينَ يَغُضُّونَ أَصْواتَهُمْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ أُولئِكَ الَّذِينَ امْتَحَنَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ لِلتَّقْوى (٣) وَ لَعَمْرِي لَقَدْ أَدْخَلَ أَبُوكِ وَ فَارُوقُهُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله بِقُرْبِهِمَا مِنْهُ الْأَذَى وَ مَا رَعَيَا مِنْ حَقِّهِ مَا أَمَرَهُمَا اللَّهُ بِهِ عَلَى لِسَانِ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله إِنَّ اللَّهَ حَرَّمَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَمْوَاتاً مَا حَرَّمَ مِنْهُمْ أَحْيَاءً وَ تَاللَّهِ يَا عَائِشَةُ لَوْ كَانَ هَذَا الَّذِي كَرِهْتِيهِ مِنْ دَفْنِ الْحَسَنِ عِنْدَ أَبِيهِ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِمَا جَائِزاً فِيمَا بَيْنَنَا وَ بَيْنَ اللَّهِ لَعَلِمْتِ أَنَّهُ سَيُدْفَنُ وَ إِنْ رَغِمَ مَعْطِسُكِ قَالَ ثُمَّ تَكَلَّمَ مُحَمَّدُ بْنُ الْحَنَفِيَّةِ وَ قَالَ يَا عَائِشَةُ يَوْماً عَلَى بَغْلٍ وَ يَوْماً عَلَى جَمَلٍ فَمَا تَمْلِكِينَ نَفْسَكِ وَ لَا تَمْلِكِينَ الْأَرْضَ عَدَاوَةً لِبَنِي هَاشِمٍ قَالَ فَأَقْبَلَتْ عَلَيْهِ فَقَالَتْ يَا ابْنَ الْحَنَفِيَّةِ هَؤُلَاءِ الْفَوَاطِمُ يَتَكَلَّمُونَ فَمَا كَلَامُكَ فَقَالَ لَهَا الْحُسَيْنُ وَ أَنَّى تُبْعِدِينَ

١- ١. الأحزاب: ۵٣.

٢- ٢. الحجرات: ٢ و ٣.

٣- ٣. الحجرات: ٢ و ٣.

مُحَمَّداً مِنَ الْفَوَاطِمِ فَوَ اللَّهِ لَقَدْ وَلَدَتْهُ ثَلَاثُ فَوَاطِمَ- فَاطِمَهُ بِنْتُ عِمْرَانَ بْنِ عَائِذِ بْنِ عَمْرِو بْنِ مَخْزُومٍ وَ فَاطِمَهُ بِنْتُ أَسَدِ بْنِ هَاشِمٍ وَ فَاطِمَهُ بِنْتُ زَائِدَهَ بْنِ الْأَصَمِّ بْنِ رَوَاحَهَ بْنِ حُجْرِ بْنِ عَبْدِ مَعِيصِ بْنِ عَامِرٍ قَالَ فَقَالَتْ عَائِشَهُ لِلْحُسَيْنِ علیه السلام نَحُّوا ابْنَكُمْ وَ اذْهَبُوا بِهِ فَإِنَّكُمْ قَوْمٌ خَصِمُونَ قَالَ فَمَضَى الْحُسَيْنُ علیه السلام إِلَى قَبْرِ أُمِّهِ ثُمَّ أَخْرَجَهُ فَدَفَنَهُ بِالْبَقِيعِ (۱).

**[ترجمه]کافی: امام محمّد باقر علیه السّلام فرمود: هنگامی که اجل امام حسن فرا رسید به امام حسین فرمود: ای برادر! وصیتی را که می کنم حفظ کن. وقتی که من مردم جنازه ام را آماده کن و به حضور جدم رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله ببر تا با آن بزرگوار تجدید پیمان کنم، آنگاه جنازه ام را نزد قبر مادرم زهرا ببر، سپس بدنم را باز گردان و در بقیع دفن کن. آگاه باشید که به زودی از عایشه مصیبتی به جنازه من خواهد رسید و مردم از اعمال و رفتار و دشمنی عایشه نسبت به خدا و رسول و اهل بیت آگاه خواهند شد.

هنگامی که امام حسن شهید شد، جنازه اش را بالای تختی نهادند و به مکانی که پیغمبر اکرم بر جنازه ها نماز می خواند بردند. وقتی بر بدن آن حضرت نماز خوانده شد، پیکر مبارکش را وارد مسجد حضرت محمّد صلّی اللّه علیه و آله و سلّم کردند. زمانی که آن جنازه مبارک را روی قبر پیامبر اکرم نگاه داشتند و به عایشه خبر رسید که جنازه امام حسن را آورده اند که در جوار رسول خدا دفن کنند، عایشه در حالی که بر استر زین کرده سوار شده بود آمد و اولین زنی که در اسلام بر زین سوار شد عایشه بود. عایشه توقف نمود و گفت: این جنازه را از خانه من دور کنید. زیرا نباید چیزی در خانه من دفن شود، نباید حریم پیامبر خدا هتک گردد. امام حسین علیه السّلام در جواب عایشه فرمود: تو قبلاً حریم پیامبر خدا را هتک کردی و کسی را داخل خانه آن حضرت نمودی که نزدیک شدن او را دوست نداشت. ای عایشه، تو از این جهت نزد خدا مسئولیت خواهی داشت. برادرم امام حسن به من دستور داد او را نزد جدش رسول خدا بیاورم تا با آن حضرت تجدید پیمان کند.

ای عایشه! بدان که برادرم حسن آگاه تر از دیگر مردم به خدا و رسول و به تأویل قرآن خدا عالم تر از آن بود که حریم رسول خدا را هتک کند. زیرا خداوند متعال می فرماید: «یا أیها الّذین آمنوا لا تدخلوا بیوت النبی إلا أن یؤذن لکم» - ۱. احزاب/۵۳ - ،

«ای کسانی که ایمان آورده اید، داخل اتاق های پیامبر مشوید، مگر آنکه به شما اجازه داده شود.» در صورتی که تو مردانی را (جنازه ابو بکر و عمر را) بدون اجازه پیغمبر اکرم وارد خانه وی کردی، و حال آنکه خدای سبحان می فرماید: «یا أیها الّذین آمنوا لا ترفعوا أصواتکم فوق صوت النّبی» - ۱. حجرات/ ۲ - ، « ای کسانی که ایمان آورده اید، صدایتان را بلندتر از صدای پیامبر مکنید.» اما به جان خودم قسم، تو و پدرت و عمر، نزد گوش آن حضرت کلنگ ها به زمین زدید. در صورتی که خدای تعالی می فرماید: «إنّ الّذین یغضّون أصواتهم عند رسول الله أولئک الّذین امتحن الله قلوبهم للتقوی» - ۲. حجرات/ ۳ - ،

« کسانی که پیش پیامبر خدا صدایشان را فرو می کشند همان کسانند که خدا دل هایشان را برای پرهیزگاری امتحان کرده است.» به جان خودم قسم، پدر تو و عمر که نزد رسول خدا دفن شدند موجب اذیت و آزار آن حضرت گردیدند. و آن حقی را که خدا به زبان پیامبر برای آن حضرت لازم دانسته بود رعایت نکردند. خدا برای اموات مؤمنین حرام کرده، آنچه را که برای زندگان آنان حرام نموده است.

ای عایشه! به خدا قسم اگر دفن کردن امام حسن را نزد رسول خدا که تو دوست نداری، بین ما و خدا جایز بود، می دیدی که ما علی رغم ناخوشنودی تو پیکر وی را نزد پیامبر به خاک می سپردیم.

سپس محمّد بن حنفیه شروع به سخن کرد و گفت: ای عایشه! یک روز سوار بر استر و یک روز سوار بر شتر می شوی. تو نمی توانی نفس خود را کنترل کنی. تو به خاطر دشمنی با بنی هاشم مالک زمین نخواهی شد. عایشه نزدیک محمّد بن حنفیه آمد و گفت: ای پسر حنفیه! فرزندان فاطمه سخن بگویند کافی است، تو از جان من چه می خواهی؟ امام حسین علیه السّلام به عایشه فرمود: چرا محمّد بن حنفیه را از فرزندان فاطمه دور می دانی، به خدا قسم، این محمّد بن حنفیه از نسل سه فاطمه می باشد: فاطمه دختر عمران بن عائذ بن عمرو بن مخزوم، فاطمه دختر اسد بن هاشم، فاطمه دختر زائده بن اصم بن رواحه بن حجر بن عبد معیص بن عامر. عایشه به امام حسین گفت: فرزندانتان را از من دور کنید و ببرید، زیرا شما گروهی جنگجو هستید. امام حسین علیه السّلام پیکر امام حسن علیه السّلام را نزد قبر مادرش زهرا برد، سپس آن را از آنجا خارج کرد و در بقیع دفن نمود - ۱. کافی ۱: ۳۰۲ - .

**[ترجمه]

«۱۰»

کا، [الکافی] سَعْدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ وَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ جَعْفَرٍ عَنْ إِبْرَاهِیمَ بْنِ مَهْزِیَارَ عَنْ أَخِیهِ عَلِیٍّ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ سَعِیدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِنَانٍ عَنِ ابْنِ مُسْکَانَ عَنْ أَبِی بَصِیرٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: قُبِضَ الْحَسَنُ بْنُ عَلِیٍّ وَ هُوَ ابْنُ سَبْعٍ وَ أَرْبَعِینَ سَنَةً فِی عَامِ خَمْسِینَ عَاشَ بَعْدَ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَرْبَعِینَ سَنَةً(۲).

**[ترجمه]کافی: امام جعفر صادق علیه السّلام فرمود: امام حسن در سن ۴۷ سالگی در سال پنجاه هجری رحلت کرد و چهل سال بعد از رسول خدا زندگی کرد - ۲. کافی ۱:۴۶۱ - .

**[ترجمه]

«۱۱»

د، [العدد القویه] فِی تَارِیخِ الْمُفِیدِ: فِی یَوْمِ النِّصْفِ مِنْ شَهْرِ رَمَضَانَ لِثَمَانِیَهَ عَشَرَ شَهْراً مِنَ الْهِجْرَهِ سَنَهَ بَدْرٍ کَانَ مَوْلِدُ سَیِّدِنَا أَبِی مُحَمَّدٍ الْحَسَنِ بْنِ عَلِیٍّ علیهما السلام.

فِی کِتَابِ دَلَائِلِ الْإِمَامَهِ: وُلِدَ علیه السلام فِی یَوْمِ النِّصْفِ مِنْ شَهْرِ رَمَضَانَ سَنَهَ ثَلَاثٍ مِنَ الْهِجْرَهِ وَ کَذَا فِی کِتَابِ تُحْفَهِ الظُّرَفَاءِ وَ کِتَابِ الذَّخِیرَهِ.

فِی کِتَابِ الْمُجْتَنَی فِی النَّسَبِ: وُلِدَ علیه السلام فِی شَهْرِ رَمَضَانَ لِثَلَاثٍ مِنَ الْهِجْرَهِ بِالْمَدِینَهِ- قَبْلَ وَقْعَهِ بَدْرٍ بِتِسْعَهَ عَشَرَ یَوْماً.

فِی کِتَابِ التَّذْکِرَهِ: وُلِدَ علیه السلام فِی النِّصْفِ مِنْ شَهْرِ رَمَضَانَ سَنَهَ ثَلَاثٍ مِنَ الْهِجْرَهِ وَ فِیهَا کَانَتْ غَزَاهُ أُحُدٍ.

فِی کِتَابِ مَوَالِیدِ الْأَئِمَّهِ: وُلِدَ علیه السلام فِی شَهْرِ رَمَضَانَ سَنَهَ اثْنَتَیْنِ مِنَ الْهِجْرَهِ وَ فِی رِوَایَهٍ سَنَهَ ثَلَاثٍ وَ قِیلَ- یَوْمَ الثَّلَاثَاءِ النِّصْفَ مِنْ شَهْرِ رَمَضَانَ سَنَهَ ثَلَاثٍ مِنَ الْهِجْرَهِ- بِالْمَدِینَهِ فِی مُلْکِ یَزْدَجَرْدَ بْنِ شَهْرِیَارَ.

**[ترجمه]عدد: روز نیمه ماه رمضان، هجده ماه از هجرت نبوی در سالی که جنگ بدر رخ داد، امام حسن علیه السّلام متولد شد.

در کتاب دلائل الامامه می نگارد: ولادت امام حسن در نیمه ماه رمضان سال سوم هجری واقع شد. در کتاب تحفه الظرفا و کتاب ذخیره نیز همین طور آمده است.

در کتاب المجتبی فی النسب می نویسد: ولادت امام حسن در ماه رمضان سال سوم هجری، نوزده روز قبل از بدر در مدینه واقع شد.

در کتاب تذکره می گوید: ولادت آن حضرت در ماه رمضان سال سوم هجری، که جنگ احد در آن رخ داد، بوده است.

در کتاب موالید الأئمه می نویسد: امام حسن علیه السّلام، روز سه شنبه نیمه ماه رمضان سال دوم هجری و بنا به روایتی سال سوم هجری متولد شد. گفته شده: روز سه شنبه نیمه ماه رمضان سال سوم هجری در مدینه و در زمان سلطنت یزدگرد فرزند شهریار متولد شد.

**[ترجمه]

«۱۲»

کا، [الکافی] عِدَّهٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَلِیِّ بْنِ النُّعْمَانِ عَنْ

ص: ۱۴۴

۱- ۱. الکافی ج ۱ ص ۳۰۲ و قد روی شطرا من أول الحدیث ص ۳۰۰ و بعض ألفاظه مختلف.

۲- ۲. الکافی ج ۱ ص ۴۶۱.

سَیْفِ بْنِ عَمِیرَهَ عَنْ أَبِی بَکْرٍ الْحَضْرَمِیِّ قَالَ: إِنَّ جَعْدَهَ بِنْتَ الْأَشْعَثِ بْنِ قَیْسٍ الْکِنْدِیَّ سَمَّتِ الْحَسَنَ بْنَ عَلِیٍّ علیهما السلام وَ سَمَّتْ مَوْلَاهً لَهُ فَأَمَّا مَوْلَاتُهُ فَقَاءَتِ السَّمَّ وَ أَمَّا الْحَسَنُ فَاسْتَمْسَکَ فِی بَطْنِهِ ثُمَّ انْتَفَطَ بِهِ فَمَاتَ (۱).

**[ترجمه]کافی: از ابو بکر حضرمی روایت می کند که: جعده دختر اشعث بن قیس کندی، امام حسن علیه السّلام را با کنیزکی که آن حضرت داشت مسموم نمود. کنیزک ایشان زهر را استفراغ کرد. ولی زهر در شکم امام حسن ماند و آن بزرگوار را شهید کرد - ۳. کافی ۱: ۴۶۲ - .

**[ترجمه]

بیان

نَفِطَتِ الکفُّ کفرح قَرِحَتْ عملا أو مَجَلَتْ و فی بعض النسخ انتقض.

**[ترجمه]«نفطت الکفّ» بر وزن فرح یعنی به خاطر کار مجروح شد و در بعضی نسخه ها «انتقض آمده است.

**[ترجمه]

«۱۳»

أَقُولُ رُوِیَ فِی بَعْضِ تَأْلِیفَاتِ أَصْحَابِنَا: أَنَّ الْحَسَنَ علیه السلام لَمَّا دَنَتْ وَفَاتُهُ وَ نَفِدَتْ أَیَّامُهُ وَ جَرَی السَّمُّ فِی بَدَنِهِ تَغَیَّرَ لَوْنُهُ وَ اخْضَرَّ فَقَالَ لَهُ الْحُسَیْنُ علیه السلام مَا لِی أَرَی لَوْنَکَ مَائِلًا إِلَی الْخُضْرَهِ فَبَکَی الْحَسَنُ علیه السلام وَ قَالَ یَا أَخِی لَقَدْ صَحَّ حَدِیثُ جَدِّی فِیَّ وَ فِیکَ ثُمَّ اعْتَنَقَهُ طَوِیلًا وَ بَکَیَا کَثِیراً فَسُئِلَ علیه السلام عَنْ ذَلِکَ فَقَالَ أَخْبَرَنِی جَدِّی قَالَ لَمَّا دَخَلْتُ لَیْلَهَ الْمِعْرَاجِ رَوْضَاتِ الْجِنَانِ وَ مَرَرْتُ عَلَی مَنَازِلِ أَهْلِ الْإِیمَانِ رَأَیْتُ قَصْرَیْنِ عَالِیَیْنِ مُتَجَاوِرَیْنِ عَلَی صِفَهٍ وَاحِدَهٍ إِلَّا أَنَّ أَحَدَهُمَا مِنَ الزَّبَرْجَدِ الْأَخْضَرِ وَ الْآخَرَ مِنَ الْیَاقُوتِ الْأَحْمَرِ فَقُلْتُ یَا جَبْرَئِیلُ لِمَنْ هَذَانِ الْقَصْرَانِ فَقَالَ أَحَدُهُمَا لِلْحَسَنِ وَ الْآخَرُ لِلْحُسَیْنِ علیه السلام فَقُلْتُ یَا جَبْرَئِیلُ فَلِمَ لَمْ یَکُونَا عَلَی لَوْنٍ وَاحِدٍ فَسَکَتَ وَ لَمْ یَرُدَّ جَوَاباً فَقُلْتُ لِمَ لَا تَتَکَلَّمُ قَالَ حَیَاءً مِنْکَ فَقُلْتُ لَهُ سَأَلْتُکَ بِاللَّهِ إِلَّا مَا أَخْبَرْتَنِی فَقَالَ أَمَّا خُضْرَهُ قَصْرِ الْحَسَنِ فَإِنَّهُ یَمُوتُ بِالسَّمِّ وَ یَخْضَرُّ لَوْنُهُ عِنْدَ مَوْتِهِ وَ أَمَّا حُمْرَهُ قَصْرِ الْحُسَیْنِ فَإِنَّهُ یُقْتَلُ وَ یَحْمَرُّ وَجْهُهُ بِالدَّمِ فَعِنْدَ ذَلِکَ بَکَیَا وَ ضَجَّ الْحَاضِرُونَ بِالْبُکَاءِ وَ النَّحِیبِ.

وَ قَالَ ابْنُ أَبِی الْحَدِیدِ رَوَی أَبُو الْحَسَنِ الْمَدَائِنِیُّ قَالَ: سُقِیَ الْحَسَنُ علیه السلام السَّمَّ أَرْبَعَ مَرَّاتٍ فَقَالَ لَقَدْ سُقِیتُهُ مِرَاراً فَمَا شَقَّ عَلَیَّ مِثْلَ مَشَقَّتِهِ هَذِهِ الْمَرَّهَ.

وَ رَوَی الْمَدَائِنِیُّ عَنْ جُوَیْرِیَهَ بْنِ أَسْمَاءَ قَالَ: لَمَّا مَاتَ الْحَسَنُ علیه السلام أَخْرَجُوا جِنَازَتَهُ فَحَمَلَ مَرْوَانُ بْنُ الْحَکَمِ سَرِیرَهُ فَقَالَ لَهُ الْحُسَیْنُ علیه السلام تَحْمِلُ الْیَوْمَ جَنَازَتَهُ وَ کُنْتَ بِالْأَمْسِ تُجَرِّعُهُ الْغَیْظَ قَالَ مَرْوَانُ نَعَمْ کُنْتُ أَفْعَلُ ذَلِکَ بِمَنْ یُوَازِنُ

١- ١. الكافى باب مولد الحسن بن علىّ عليهما السلام الرقم ۴(ج ١ ص ۴۶۲).

حِلْمُهُ الْجِبَالَ (۱).

ثُمَّ قَالَ اخْتَلَفَ فِی سِنِّ الْحَسَنِ علیه السلام وَقْتَ وَفَاتِهِ فَقِيلَ ابْنُ ثَمَانٍ وَ أَرْبَعِينَ وَ هُوَ الْمَرْوِیُّ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ علیهما السلام فِی رِوَايَةِ هِشَامِ بْنِ سَالِمٍ: وَ قِيلَ ابْنُ سِتٍّ وَ أَرْبَعِينَ وَ هُوَ الْمَرْوِیُّ أَيْضاً- عَنْ جَعْفَرٍ علیه السلام فِی رِوَايَةِ أَبِی بَصِيرٍ انْتَهَى:.

وَ قَالَ أَبُو الْفَرَجِ فِی مَقَاتِلِ الطَّالِبِيِّينَ: اخْتُلِفَ فِی مَبْلَغِ سِنِّ الْحَسَنِ علیه السلام وَقْتَ وَفَاتِهِ.

فَحَدَّثَنِی أَحْمَدُ بْنُ سَعِيدٍ عَنْ يَحْيَى بْنِ الْحَسَنِ عَنْ عَلِیِّ بْنِ إِبْرَاهِيمَ بْنِ حَسَنٍ عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَيْرٍ عَنْ هِشَامِ بْنِ سَالِمٍ وَ جَمِيلِ بْنِ دَرَّاجٍ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ علیهما السلام: أَنَّهُ تُوُفِّیَ وَ هُوَ ابْنُ ثَمَانٍ وَ أَرْبَعِينَ سَنَةً.

وَ حَدَّثَنِی أَحْمَدُ بْنُ سَعِيدٍ عَنْ يَحْيَى بْنِ الْحَسَنِ عَنْ حَسَنِ بْنِ حُسَيْنٍ اللُّؤْلُؤِیِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِنَانٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُسْكَانَ عَنْ أَبِی بَصِيرٍ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ علیهما السلام: أَنَّ الْحَسَنَ تُوُفِّیَ وَ هُوَ ابْنُ سِتٍّ وَ أَرْبَعِينَ سَنَةً.

قَالَ وَ رَوَى سُفْيَانُ الثَّوْرِیُّ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ علیهما السلام: أَنَّ الْحُسَيْنَ بْنَ عَلِیٍّ قُتِلَ وَ لَهُ ثَمَانٌ وَ خَمْسُونَ وَ أَنَّ الْحَسَنَ كَذَلِكَ كَانَتْ سِنُوهُ يَوْمَ مَاتَ وَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ وَ عَلِیُّ بْنُ الْحُسَيْنِ وَ أَبُو جَعْفَرٍ مُحَمَّدُ بْنُ عَلِیٍّ علیهما السلام حَدَّثَنِی بِذَلِكَ الْعَبَّاسُ بْنُ عَلِیٍّ عَنْ أَبِی السَّائِبِ سَلَمِ بْنِ جُنَادَةَ عَنْ وَكِيعٍ عَنْ سُفْيَانَ الثَّوْرِیِّ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ علیهما السلام:

قَالَ أَبُو الْفَرَجِ وَ هَذَا وَهَمٌ لِأَنَّ الْحَسَنَ علیه السلام وُلِدَ فِی سَنَةِ ثَلَاثٍ مِنَ الْهِجْرَةِ وَ تُوُفِّیَ سَنَةَ إِحْدَى وَ خَمْسِينَ وَ لَا خِلَافَ فِی ذَلِكَ وَ سِنُوهُ عَلَى هَذَا ثَمَانٌ وَ أَرْبَعُونَ أَوْ نَحْوُهَا(۲).

۱- ۱. و نقله فی المقاتل ص ۵۳ أيضا عن المدائنی، و نقله فی تذكره خواص الأمه ص ۱۲۲ عن ابن سعد.

۲- ۲. راجع مقاتل الطالبيين ص ۵۳ و ۵۵. أقول: و نقل أبو الفرج فی ص ۵۱ عن أبی عبيد بإسناده الی إسماعيل بن عبد الرحمن انه أراد معاويه البيعه لابنه يزيد، فلم يكن شی ء أثقل عليه من أمر الحسن بن علیّ عليه السلام و سعد بن أبی وقاص، فدس اليهما سما فماتا منه. و روى عن أحمد بن عبيد اللّه بن عمّار بإسناده الی مغيره قال: أرسل معاويه الی ابنه الاشعث: انی مزوجک بيزيد ابنی على أن تسم الحسن بن علیّ، و بعث إليها بمائه ألف درهم فسوغها المال و لم يزوجها منه فخلف عليها رجل من آل طلحه فأولدها فكان إذا وقع بينهم و بين بطون قريش كلام عيروهم و قالوا يا بنی مسمه الازواج. و روى مثل ذلک ابن عبد البر المالكی فی الاستيعاب راجع ج ۱ ص ۳۷۴ بذيل الإصابه.

**[ترجمه]مؤلف: در بعضی تألیفات علمای ما روایت شده: هنگامی که شهادت امام حسن علیه السّلام نزدیک شد و روزگارش به سر آمد و زهر در بدنش نفوذ کرد، رنگ مبارکش دگرگون و سبز گردید. امام حسین علیه السّلام به وی فرمود: چرا رنگ تو به سبزی مایل است؟ امام حسن پس از اینکه گریان شد فرمود: حدیثی که جدم راجع به من و تو فرموده صحیح است، آنگاه دست به گردن امام حسین انداخت و گریه ای طولانی کردند.

سپس امام حسین علیه السلام از آن حدیث جویا شد. امام حسن علیه السّلام فرمود: جد بزرگوارم به من فرمود: در شب معراج که وارد باغ های بهشت شدم و از منزل اهل ایمان عبور کردم، با دو قصر مواجه شدم که بسیار عالی و در کنار یکدیگر و به یک شکل بودند، تنها تفاوتی که داشتند این بود که یکی از آن ها از زبرجد سبز و دیگری از یاقوت قرمز بود. من به جبرئیل گفتم: این دو قصر برای کیست؟ گفت: برای امام حسن و امام حسین علیهما السّلام می باشند.

گفتم: ای جبرئیل! پس چرا یک رنگ نیستند؟ دیدم ساکت شد و جوابی نداد. گفتم: چرا سخن نمی گویی؟ گفت: از تو خجالت می کشم، گفتم تو را به خدا قسم می دهم که مرا از این موضوع آگاه کن. گفت: علت سبز بودن رنگ قصر امام حسن این است که در اثر سم شهید می شود و در وقت شهادت رنگش سبز خواهد شد. سبب قرمز بودن قصر حسین این است که آن حضرت شهید می شود و صورتش با خون قرمز خواهد شد.

در همین موقع بود که گریه کردند و حضار هم ضجه زده و گریه کردند.

ابن ابی الحدید از مدائنی نقل می کند که گفت: امام حسن چهار مرتبه مسموم شد. در مرتبه آخر فرمود: من چند بار مسموم شده ام، ولی هیچ مرتبه ای به اندازه این بار سختی نکشیدم.

مدائنی از جویریه بن اسماء روایت می کند که گفت: وقتی امام حسن شهید شد و پیکرش را حرکت دادند، مروان بن حکم زیر تابوت آن حضرت آمد. امام حسین علیه السّلام به مروان فرمود: امروز جنازه امام حسن را بلند می کنی و دیروز جرعه غیظ و غضب به خورد او دادی؟ مروان گفت: آری من این عمل را با شخصی انجام دادم که بردباری و صبرش هم وزن کوه ها است - ۱. در مقاتل :۵۳ نیز آن را نقل کرده است، و در تذکره خواص الأمه :۱۲۲ از ابن سعید نقل کرده است. - .

سپس می گوید: راجع به سن امام حسن علیه السّلام در هنگام شهادت اختلاف است، یک قول آن است که چهل و هشت ساله بود. این قول در روایت هشام بن سالم از امام محمّد باقر علیه السّلام نقل شده است. قول دیگر آن است که چهل و شش ساله بود. این قول نیز در روایت ابو بصیر از امام محمّد باقر علیه السّلام نقل شده است.

ابو الفرج در کتاب مقاتل الطالبیین می نگارد: در باره سن امام حسن در هنگام شهادت اختلاف است. یک قول از امام جعفر صادق است که فرمود: آن حضرت در هنگام وفات چهل و هشت ساله بود. بنا به روایت دیگر فرمود: چهل و شش ساله بود.

نیز از امام جعفر صادق علیه السّلام نقل می کند که فرمود: امام حسین علیه السّلام در هنگام شهادت پنجاه و هشت ساله بود. و سن امام حسن و امیر المؤمنین علی و علی بن الحسین و امام محمّد باقر علیهم السّلام هم در همین حدود بود. آنگاه ابو الفرج می گوید: این سخن درست نیست. زیرا امام حسن در سال سوم هجری متولد و در سال پنجاه و یک هجری شهید شد و در

این اختلافی نیست. بنابراین آن بزرگوار در هنگام شهادت چهل و هشت ساله بود - ۲. مراجعه کنید به مقاتل الطالبین: ۵۳ و ۵۵. می گویم: ابوالفرج در ص ۵۱ از ابی عبید نقل کرده است که: معاویه می خواست برای پسرش یزید بیعت بگیرد، و هیچ چیز برایش از رویارویی با امام حسن علیه السّلام و سعد بن ابی وقاص سخت تر نبود، پس آن ها را مسموم کرد و آن ها در اثر این مسمومیت به قتل رسیدند.

از احمد بن عبیدالله بن عمار روایت شده: که معاویه فرستاده ای به سوی دختر اشعث فرستاد و گفت: اگر حسن بن علی را مسموم کنی من تو را به عقد یزید در می آورم، و مبلغ هزار درهم برایش فرستاد، پس پول را به وی داد ولی او را به عقد یزید در نیاورد بلکه مردی از خاندان طلحه را برای او تعیین کرد و جعده از آن مرد حامله شد. هرگاه اختلافی بین آن ها و قریش پیش می آمد قریشی ها به آنان می گفتند، ای پسران مسموم کننده شوهران. - .

**[ترجمه]

«۱۴»

ج، [الإحتجاج] عَنِ الْأَعْمَشِ عَنْ سَالِمِ بْنِ أَبِی الْجَعْدِ قَالَ حَدَّثَنِی رَجُلٌ مِنَّا قَالَ: أَتَیْتُ الْحَسَنَ بْنَ عَلِیٍّ علیهما السلام فَقُلْتُ یَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَذْلَلْتَ رِقَابَنَا وَ جَعَلْتَنَا مَعْشَرَ الشِّیعَهِ عَبِیداً مَا بَقِیَ مَعَکَ رَجُلٌ فَقَالَ وَ مِمَّ ذَاکَ قَالَ قُلْتُ بِتَسْلِیمِکَ الْأَمْرَ لِهَذَا الطَّاغِیَهِ قَالَ وَ اللَّهِ مَا سَلَّمْتُ الْأَمْرَ إِلَیْهِ إِلَّا أَنِّی لَمْ أَجِدْ أَنْصَاراً وَ لَوْ وَجَدْتُ أَنْصَاراً لَقَاتَلْتُهُ لَیْلِی وَ نَهَارِی حَتَّی یَحْکُمَ اللَّهُ بَیْنِی وَ بَیْنَهُ وَ لَکِنِّی

عَرَفْتُ أَهْلَ الْکُوفَهِ وَ بَلَوْتُهُمْ وَ لَا یَصْلُحُ لِی مِنْهُمْ مَا کَانَ فَاسِداً إِنَّهُمْ لَا وَفَاءَ لَهُمْ وَ لَا ذِمَّهَ فِی قَوْلٍ وَ لَا فِعْلٍ إِنَّهُمْ لَمُخْتَلِفُونَ وَ یَقُولُونَ لَنَا إِنَّ قُلُوبَهُمْ مَعَنَا وَ إِنَّ سُیُوفَهُمْ لَمَشْهُورَهٌ عَلَیْنَا قَالَ وَ هُوَ یُکَلِّمُنِی إذا [إِذْ] تَنَخَّعَ الدَّمَ فَدَعَا بِطَسْتٍ فَحُمِلَ مِنْ بَیْنِ یَدَیْهِ مَلْئَانُ مِمَّا خَرَجَ مِنْ جَوْفِهِ مِنَ الدَّمِ فَقُلْتُ لَهُ مَا هَذَا یَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ إِنِّی لَأَرَاکَ وَجِعاً قَالَ أَجَلْ دَسَّ إِلَیَّ هَذَا الطَّاغِیَهُ مَنْ سَقَانِی سَمّاً فَقَدْ وَقَعَ عَلَی کَبِدِی فَهُوَ یَخْرُجُ قِطَعاً کَمَا تَرَی قُلْتُ أَ فَلَا تَتَدَاوَی قَالَ قَدْ سَقَانِی مَرَّتَیْنِ وَ هَذِهِ الثَّالِثَهُ لَا أَجِدُ لَهَا دَوَاءً وَ لَقَدْ رُقِیَ إِلَیَّ أَنَّهُ کَتَبَ إِلَی مَلِکِ الرُّومِ یَسْأَلُهُ أَنْ یُوَجِّهَ إِلَیْهِ مِنَ السَّمِّ الْقَتَّالِ شَرْبَهً فَکَتَبَ إِلَیْهِ مَلِکُ الرُّومِ أَنَّهُ لَا یَصْلُحُ لَنَا فِی دِینِنَا أَنْ نُعِینَ عَلَی قِتَالِ مَنْ لَا یُقَاتِلُنَا فَکَتَبَ إِلَیْهِ أَنَّ هَذَا ابْنُ الرَّجُلِ الَّذِی خَرَجَ بِأَرْضِ تِهَامَهَ قَدْ خَرَجَ یَطْلُبُ مُلْکَ أَبِیهِ وَ أَنَا أُرِیدُ أَنْ أَدُسَّ إِلَیْهِ مَنْ یَسْقِیهِ ذَلِکَ فَأُرِیحَ الْعِبَادَ وَ الْبِلَادَ مِنْهُ وَ وَجَّهَ إِلَیْهِ بِهَدَایَا وَ أَلْطَافٍ فَوَجَّهَ إِلَیْهِ مَلِکُ الرُّومِ بِهَذِهِ الشَّرْبَهِ الَّتِی دَسَّ بِهَا فَسُقِیتُهَا وَ اشْتَرَطَ عَلَیْهِ فِی ذَلِکَ شُرُوطاً وَ رُوِیَ أَنَّ مُعَاوِیَهَ دَفَعَ السَّمَّ إِلَی امْرَأَهِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِیٍّ علیهما السلام جَعْدَهَ بِنْتِ الْأَشْعَثِ-

وَ قَالَ لَهَا اسْقِيهِ فَإِذَا مَاتَ هُوَ زَوَّجْتُكِ ابْنِي يَزِيدَ فَلَمَّا سَقَتْهُ السَّمَّ وَ مَاتَ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِ جَاءَتِ الْمَلْعُونَةُ إِلَى مُعَاوِيَةَ الْمَلْعُونِ فَقَالَتْ زَوِّجْنِي يَزِيدَ فَقَالَ اذْهَبِي فَإِنَّ امْرَأَةً لَا تَصْلُحُ لِلْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ عليهما السلام لَا تَصْلُحُ لِابْنِي يَزِيدَ(۱).

**[ترجمه]احتجاج: از شخصی روایت می کند: من به حضور امام حسن علیه السّلام مشرف شدم و گفتم: تو ما را ذلیل کردی و ما شیعیان را غلام آن ها قرار دادی، هیچ مردی با تو باقی نمانده است. فرمود: برای چه؟ گفتم: برای اینکه امر خلافت را به این مرد ستمکار تسلیم نمودی. فرمود: به خدا قسم من این امر را به او واگذار نکردم مگر آن هنگام که یار و یاوری نداشتم.

اگر من یاوری داشتم، شب و روز با معاویه می جنگیدم تا اینکه خدا بین من و او حکم فرماید. ولی من اهل کوفه را شناخته و آنان را امتحان نموده ام، آنچه فاسد باشد برای من صلاحیت ندارد. ایشان نه در لفظ و نه در عمل وفادار نیستند، آنان متفاوتند (دو رویند)، زیرا به ما می گویند: قلب های ما با شما است، در حالی که شمشیرهای آنان بر علیه ما شهرت یافته اند.

در همین زمان که امام با من سخن می گفت، ناگاه خون بالا آورد و طشتی را طلب کرد که قبلا از خون دهانش پر شده بود. من گفتم: یا ابن رسول اللّه! این خون ها چیست؟ من تو را در حال درد کشیدن می بینم. فرمود: آری، معاویه ستمکار شخصی را تحریک نموده و مرا مسموم کرده است، همان طور که می بینی جگرم قطعه قطعه خارج می شود. گفتم: پس چرا معالجه نمی کنی؟ فرمود: دو مرتبه مرا مسموم نموده و این مرتبه سوم است که دوایی برایش پیدا نمی کنم.

به من اطلاع داده شد که معاویه برای پادشاه روم نوشته و تقاضا کرده بود: مقداری زهر کشنده که آشامیدنی باشد برای وی بفرستد. پادشاه روم در جوابش نوشت: دین و مذهب ما جایز نمی داند که برای کشتن کسی که سر جنگ با ما ندارد تو را یاری کنیم. معاویه دوباره نوشت: این مرد پسر همان مردی است که در تهامه شورش کرده بود، وی شورش کرده و سلطنت پدرش را درخواست می کند. من قصد دارم که شخصی را تحریک کنم تا این زهر آشامیدنی را به خورد او دهد و بدین وسیله مردم و شهرها را از دست او راحت نمایم. آنگاه معاویه هدیه هایی برای پادشاه روم فرستاد. پادشاه روم یک شربت زهر آشامیدنی را برای معاویه فرستاد که من به خاطر دسیسه ای که کرده آن را آشامیده ام و پادشاه برای وی شروطی گذاشته است.

- روایت شده: معاویه زهر را برای جعده دختر اشعث که زن امام حسن بود فرستاد و به وی گفت: اگر امام حسن را مسموم کنی من پس از وی تو را به عقد یزید در می آورم. هنگامی که جعده امام حسن را مسموم و شهید کرد، نزد معاویه آمد و گفت: اکنون مرا به عقد یزید در بیاور. معاویه به او گفت: برو؛ زنی که برای امام حسن صلاحیت نداشته باشد، برای یزید هم صلاحیت نخواهد داشت - ۱.احتجاج: ۱۴۹ - .

**[ترجمه]

«۱۵»

مُرُوجُ الذَّهَبِ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ عليهما السلام قَالَ: دَخَلَ الْحُسَيْنُ عَلَى عَمِّي الْحَسَنِ حِدْثَانَ مَا سُقِيَ السَّمَّ فَقَامَ لِحَاجَةِ الْإِنْسَانِ ثُمَّ رَجَعَ فَقَالَ سُقِيتُ السَّمَّ عِدَّةَ مَرَّاتٍ وَ مَا سُقِيتُ مِثْلَ هَذِهِ لَقَدْ لَفَظْتُ طَائِفَةً مِنْ كَبِدِي وَ

رَأَيْتُنِی أَقْلِبُهُ بِعُودٍ فِی یَدِی فَقَالَ لَهُ الْحُسَیْنُ علیه السلام یَا أَخِی وَ مَنْ سَقَاکَ قَالَ وَ مَا تُرِیدُ بِذَلِکَ فَإِنْ کَانَ الَّذِی أَظُنُّهُ فَاللَّهُ حَسِیبُهُ وَ إِنْ کَانَ غَیْرَهُ فَمَا أُحِبُّ أَنْ یُؤْخَذَ بِی بَرِی ءٌ فَلَمْ یَلْبَثْ بَعْدَ ذَلِکَ إِلَّا ثَلَاثاً حَتَّی تُوُفِّیَ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَیْهِ (۲).

**[ترجمه]مروج الذهب: علی بن الحسین علیهما السّلام فرمود: پدرم حسین در آن اوایلی که امام حسن مسموم شده بود نزد امام حسن رفت. امام حسن برای روا کردن حاجت شخصی برخاست و رفت؛ هنگامی که بازگشت فرمود: من چند مرتبه مسموم شده ام، ولی هیچ وقت این طور نبودم، زیرا قسمتی از کبد خود را از دست داده ام و احساس می کنم آن را با چوبی زیر و رو می کنم. امام حسین علیه السّلام به وی فرمود: چه کسی تو را مسموم نمود؟ فرمود: چه منظوری داری؟ اگر آن کس باشد که من گمان می کنم، خدا حساب او را خواهد رسید و اگر غیر از او باشد، که من دوست ندارم شخص بی گناهی مؤاخذه شود. بعد از این جریان، بیشتر از سه روز طول نکشید که شهید شد.

**[ترجمه]

«۱۶»

لی، [الأمالی] للصدوق ابْنُ مُوسَی عَنِ الْأَسَدِیِّ عَنِ النَّخَعِیِّ عَنِ النَّوْفَلِیِّ عَنِ ابْنِ الْبَطَائِنِیِّ عَنْ أَبِیهِ عَنِ ابْنِ جُبَیْرٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه وآله کَانَ جَالِساً ذَاتَ یَوْمٍ إِذْ أَقْبَلَ الْحَسَنُ علیه السلام فَلَمَّا رَآهُ بَکَی ثُمَّ قَالَ إِلَیَّ إِلَیَّ یَا بُنَیَّ فَمَا زَالَ یُدْنِیهِ حَتَّی أَجْلَسَهُ عَلَی فَخِذِهِ الْیُمْنَی وَ سَاقَ الْحَدِیثَ إِلَی أَنْ قَالَ:

قَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله وَ أَمَّا الْحَسَنُ فَإِنَّهُ ابْنِی وَ وَلَدِی وَ مِنِّی وَ قُرَّهُ عَیْنِی وَ ضِیَاءُ قَلْبِی وَ ثَمَرَهُ فُؤَادِی وَ هُوَ سَیِّدُ شَبَابِ أَهْلِ الْجَنَّهِ وَ حُجَّهُ اللَّهِ عَلَی الْأُمَّهِ أَمْرُهُ أَمْرِی وَ قَوْلُهُ قَوْلِی مَنْ تَبِعَهُ فَإِنَّهُ مِنِّی وَ مَنْ عَصَاهُ فَلَیْسَ مِنِّی وَ إِنِّی لَمَّا نَظَرْتُ إِلَیْهِ تَذَکَّرْتُ مَا یَجْرِی عَلَیْهِ مِنَ الذُّلِّ بَعْدِی فَلَا یَزَالُ الْأَمْرُ بِهِ حَتَّی یُقْتَلَ بِالسَّمِّ ظُلْماً وَ عُدْوَاناً فَعِنْدَ ذَلِکَ تَبْکِی الْمَلَائِکَهُ وَ السَّبْعُ الشِّدَادُ لِمَوْتِهِ وَ یَبْکِیهِ کُلُّ شَیْ ءٍ حَتَّی الطَّیْرُ فِی جَوِّ السَّمَاءِ وَ الْحِیتَانُ فِی جَوْفِ الْمَاءِ

۱- ۱. الاحتجاج ص ۱۴۹.

۲- ۲. و روی مثله ابن عبد البر فی الاستیعاب عن عمیر بن إسحاق و قال: فلما مات ورد البرید بموته علی معاویه فقال: یا عجبا من الحسن! شرب شربه من عسل بماء رومه فقضی نحبه.

فَمَنْ بَكَاهُ لَمْ تَعْمَ عَيْنُهُ يَوْمَ تَعْمَى الْعُيُونُ وَ مَنْ حَزِنَ عَلَيْهِ لَمْ يَحْزَنْ قَلْبُهُ يَوْمَ تَحْزَنُ الْقُلُوبُ وَ مَنْ زَارَهُ فِی بَقِیعِهِ ثَبَتَتْ قَدَمُهُ عَلَی الصِّرَاطِ یَوْمَ تَزِلُّ فِیهِ الْأَقْدَامُ (۱).

**[ترجمه]امالی صدوق: از ابن عباس نقل می کند که: یک روز رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله نشسته بود، ناگاه امام حسن آمد و پیامبر خدا پس از دیدن او گریان شد، و به امام حسن فرمود: ای پسر کوچک و عزیزم نزد من بیا، رسول خدا او را آن قدر به خود نزدیک کرد تا وی را بر سر زانوی راست خود نشانید. تا آنجا که فرمود: این حسن پسر من، از من است، نور چشم من، روشنی قلب من، میوه دل من، بزرگ جوانان اهل بهشت و حجت خدا است برای امت، امر او امر من، سخن وی سخن من است. کسی که پیرو حسن است، از من است و کسی که از فرمان او سرپیچی کند از من نخواهد بود.

هنگامی که من به حسن نگاه کردم به یاد آن ذلت هایی افتادم که پس از من خواهد دید. وضع حسن این چنین خواهد بود تا اینکه در اثر زهر کشته خواهد شد. در همان موقع است که ملائکه و آسمان های هفت گانه برای شهادت او گریان می شوند و همه چیز برای مظلومیت حسن گریه می کنند، حتی پرندگان هوا و ماهیان دریا. هر کسی برای حسن گریه کند، چشمش در آن روزی که همه چشم ها کور می شوند کور نخواهد شد. کسی که برای او محزون گردد، قلبش در آن روزی که همه قلب ها محزون می شوند محزون نخواهد شد. هر کس قبر حسن را در بقیع زیارت کند، قدم او در آن روزی که قدم ها در صراط می لغزند، لغزش نخواهد داشت - ۱. کتاب امالی : مجلس ۲۴ شماره ۲ - .

**[ترجمه]

«۱۷»

لی، [الأمالی] للصدوق ابْنُ الْوَلِیدِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ إِدْرِیسَ وَ مُحَمَّدٍ الْعَطَّارِ عَنِ الْأَشْعَرِیِّ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ الرَّازِیِّ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِیِّ بْنِ أَبِی حَمْزَةَ عَنْ سَیْفِ بْنِ عَمِیرَةَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عُتْبَةَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ أَبِیهِ عَنْ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ علیه السلام قَالَ: بَیْنَا أَنَا وَ فَاطِمَةُ وَ الْحَسَنُ وَ الْحُسَیْنُ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إذا [إِذِ] الْتَفَتَ إِلَیْنَا فَبَکَی فَقُلْتُ مَا یُبْکِیکَ یَا رَسُولَ اللَّهِ فَقَالَ أَبْکِی مِمَّا یُصْنَعُ بِکُمْ بَعْدِی فَقُلْتُ وَ مَا ذَاکَ یَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ أَبْکِی مِنْ ضَرْبَتِکَ عَلَی الْقَرْنِ وَ لَطْمِ فَاطِمَةَ خَدَّهَا وَ طَعْنَةِ الْحَسَنِ فِی الْفَخِذِ وَ السَّمِّ الَّذِی یُسْقَی وَ قَتْلِ الْحُسَیْنِ قَالَ فَبَکَی أَهْلُ الْبَیْتِ جَمِیعاً فَقُلْتُ یَا رَسُولَ اللَّهِ مَا خَلَقَنَا رَبُّنَا إِلَّا لِلْبَلَاءِ قَالَ أَبْشِرْ یَا عَلِیُّ فَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ قَدْ عَهِدَ إِلَیَّ أَنَّهُ لَا یُحِبُّکَ إِلَّا مُؤْمِنٌ وَ لَا یُبْغِضُکَ إِلَّا مُنَافِقٌ (۲).

**[ترجمه]امالی صدوق: حضرت علی بن ابی طالب علیه السّلام فرمود: در آن لحظه ای که من و فاطمه و حسن و حسین در حضور پیامبر خدا صلّی اللّه علیه و آله بودیم، ناگاه آن حضرت متوجه ما شده و گریه کرد. گفتم: یا رسول اللّه، چه چیز باعث گریه شما شد؟ فرمود: به خاطر ظلم و ستم هایی که بعد از من به شما می رسد گریان شدم. گفتم: کدام ظلم و ستم ها؟ فرمود: گریه می کنم برای آن ضربتی که بر فرق تو خواهد خورد و آن سیلی که بر صورت فاطمه خواهد خورد و آن خنجری که به ران حسن فرو می رود و زهری که می خورد و شهید شدن حسین.

امام علی علیه السّلام فرمود: اهل بیت همه گریان شدند. من گفتم: یا رسول اللّه! آیا خدا فقط ما را برای مصیبت آفریده است؟

فرمود: یا علی، مژده باد تو را. خدای مهربان با ما عهد کرده است که غیر از شخص مؤمن کسی تو را دوست ندارد و غیر از منافق کسی بغض و کینه تو را نخواهد داشت - ۲. همان : ۱۳۴، مجلس ۲۸ شماره ۲ - .

**[ترجمه]

«۱۸»

د، [العدد القویه] فِی تَارِیخِ الْمُفِیدِ: لِلَیْلَتَیْنِ بَقِیَتَا مِنْ صَفَرٍ سَنَهَ سَبْعٍ وَ أَرْبَعِینَ مِنَ الْهِجْرَهِ کَانَتْ وَفَاهُ مَوْلَانَا وَ سَیِّدِنَا أَبِی مُحَمَّدٍ الْحَسَنِ.

وَ مِنْ کِتَابِ الْإِسْتِیعَابِ: اخْتُلِفَ فِی وَقْتِ وَفَاتِهِ فَقِیلَ مَاتَ سَنَهَ تِسْعٍ وَ أَرْبَعِینَ وَ قِیلَ بَلْ مَاتَ فِی رَبِیعٍ الْأَوَّلِ سَنَهَ خَمْسِینَ- بَعْدَ مَا مَضَی مِنْ خِلَافَهِ مُعَاوِیَهَ عَشْرُ سِنِینَ وَ قِیلَ بَلْ مَاتَ سَنَهَ إِحْدَی وَ خَمْسِینَ وَ دُفِنَ بِجِدَارِ أَبِیهِ بِبَقِیعِ الْغَرْقَدِ وَ صَلَّی عَلَیْهِ سَعِیدُ بْنُ الْعَاصِ أَمِیرُ الْمَدِینَهِ قَدَّمَهُ أَخُوهُ الْحُسَیْنُ علیه السلام وَ قَالَ لَوْ لَا أَنَّهَا سُنَّهٌ مَا قَدَّمْتُکَ سَمَّتْهُ امْرَأَتُهُ جَعْدَهُ ابْنَهُ الْأَشْعَثِ بْنِ قَیْسٍ وَ قِیلَ جَوْنُ بِنْتُ الْأَشْعَثِ وَ کَانَ مُعَاوِیَهُ بْنُ أَبِی سُفْیَانَ قَدْ ضَمِنَ لَهَا مِائَهَ أَلْفِ دِرْهَمٍ وَ أَنْ یُزَوِّجَهَا ابْنَهُ یَزِیدَ إِذَا قَتَلَهُ فَلَمَّا فَعَلَتْ ذَلِکَ لَمْ یَفِ لَهَا بِمَا ضَمِنَ (۳).

ص: ۱۴۹

۱- ۱. المصدر: المجلس ۲۴ الرقم ۲.

۲- ۲. کتاب الأمالی: ص ۱۳۴ المجلس ۲۸ الرقم ۲.

۳- ۳. راجع الاستیعاب بذیل الإصابه ج ۱ ص ۳۷۶ و فیه: سمته امراته بنت الاشعث بن. قیس الکندی و قالت طائفه: کان ذلک منها بتدلیس معاویه إلیها و ما بذل لها فی ذلک و کان لها ضرائر. فتأمل.

فِی الدُّرِّ: عُمُرُهُ خَمْسٌ وَ أَرْبَعُونَ سَنَةً وَ قِیلَ تِسْعَةٌ وَ أَرْبَعُونَ وَ أَرْبَعُ شُهُورٍ وَ تِسْعَةَ عَشَرَ یَوْماً وَ قِیلَ کَانَ مُقَامُهُ مَعَ جَدِّهِ صلی الله علیه و آله سَبْعَ سِنِینَ وَ مَعَ أَبِیهِ علیه السلام ثَلَاثاً وَ ثَلَاثِینَ سَنَةً وَ عَاشَ بَعْدَهُ عَشْرَ سِنِینَ فَکَانَ جَمِیعُ عُمُرِهِ خَمْسِینَ سَنَةً.

**[ترجمه]عدد: در تاریخ مفید آمده است: شهادت امام حسن علیه السّلام دو شب به آخر ماه صفر سال ۴۷ هجری اتفاق افتاد .

از کتاب استیعاب نقل شده است: درباره زمان شهادت امام حسن اختلاف وجود دارد. بنا به قولی، شهادت آن حضرت در سال ۴۷ هجری و بنا به روایتی در ماه ربیع الاول سال ۵۰ هجری ده سال بعد از خلافت معاویه و طبق روایتی در سال ۵۱ هجری واقع شد. امام حسن در بقیع در خانه پدرش دفن شد. سعید بن عاص که امیر مدینه بود بر بدن آن حضرت نماز خواند. امام حسین وی را مقدم داشت و فرمود: اگر سنت نبود من تو را مقدم نمی داشتم. آن حضرت را همسرش جعده دختر اشعث بن قیس مسموم نمود. گفته شده: این عمل را دختر اشعث انجام داد، چون معاویه به او ضمانت داده بود که اگر امام حسن را شهید کند وی را به عقد یزید درآورد. ولی هنگامی که جعده امام حسن را شهید نمود، معاویه به ضمانت خود عمل نکرد - ۱. استیعاب ۱: ۳۷۶ - .

در کتاب درّ آمده است: عمر امام حسن ۴۵ سال بود. گفته شده: عمر آن حضرت چهل و نه سال و چهار ماه و نوزده روز بود. بنا به قول دیگری، امام حسن مدت هفت سال با پیامبر خدا بود، مدت سی و سه سال با پدرش امیر المؤمنین بود و بعد از پدر هم ده سال زندگی نمود. جمع این ها می شود پنجاه سال.

**[ترجمه]

«۱۹»

لی، [الأمالی] للصدوق ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] الطَّالَقَانِیُّ عَنْ أَحْمَدَ الْهَمْدَانِیِّ عَنْ عَلِیِّ بْنِ الْحَسَنِ بْنِ فَضَّالٍ عَنْ أَبِیهِ عَنْ أَبِی الْحَسَنِ الرِّضَا عَنْ آبَائِهِ علیهم السلام قَالَ: لَمَّا حَضَرَتِ الْحَسَنَ بْنَ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ علیه السلام الْوَفَاةُ بَکَی فَقِیلَ یَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ أَ تَبْکِی وَ مَکَانُکَ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مَکَانُکَ الَّذِی أَنْتَ بِهِ وَ قَدْ قَالَ فِیکَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه وآله مَا قَالَ وَ قَدْ حَجَجْتَ عِشْرِینَ حَجَّةً مَاشِیاً وَ قَدْ قَاسَمْتَ رَبَّکَ مَالَکَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ حَتَّی النَّعْلَ وَ النَّعْلَ فَقَالَ علیه السلام إِنَّمَا أَبْکِی لِخَصْلَتَیْنِ لِهَوْلِ الْمُطَّلَعِ وَ فِرَاقِ الْأَحِبَّةِ(۱).

**[ترجمه]امالی صدوق: هنگامی که شهادت امام حسن علیه السّلام نزدیک شد، گریه کرد. به آن بزرگوار گفته شد: چرا با وجود مقام و منزلتی که نزد پیغمبر خدا داری گریه می کنی؟ آن بزرگوار در باره تو آنچه را که باید بفرماید فرموده است، تو بیست حج با پای پیاده به جای آورده ای و سه مرتبه مال خود را حتی نعلین خود را با خدا تقسیم نموده ای. فرمود: من به خاطر دو مسئله گریه می کنم، یکی ترس از زمان حساب رسی و دیگری فراق دوستان - ۲. امالی: مجلس ۳۹ شماره ۹ . - .

**[ترجمه]

«۲۰»

ع، [علل الشرائع] ابْنُ الْوَلِيدِ عَنِ ابْنِ أَبَانٍ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ سَعِيدٍ عَنِ النَّضْرِ عَنْ هِشَامِ بْنِ سَالِمٍ عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ خَالِدٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: إِنَّ الْحُسَیْنَ بْنَ عَلِیٍّ علیهما السلام أَرَادَ أَنْ یَدْفِنَ الْحَسَنَ بْنَ عَلِیٍّ علیهما السلام مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ جَمَعَ جَمْعاً فَقَالَ رَجُلٌ سَمِعَ الْحَسَنَ بْنَ عَلِیٍّ علیهما السلام یَقُولُ قُولُوا لِلْحُسَیْنِ أَنْ لَا یُهْرِقَ فِیَّ دَماً لَوْ لَا ذَلِکَ مَا انْتَهَی الْحُسَیْنُ علیه السلام حَتَّی یَدْفِنَهُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله.

وَ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام: أَوَّلُ امْرَأَةٍ رَکِبَتِ الْبَغْلَ بَعْدَ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله عَائِشَةُ جَاءَتْ إِلَی الْمَسْجِدِ فَمَنَعَتْ أَنْ یُدْفَنَ الْحَسَنُ بْنُ عَلِیٍّ علیهما السلام مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله (۲).

**[ترجمه]علل الشرائع: امام جعفر صادق علیه السّلام فرمود: وقتی امام حسین تصمیم گرفت پیکر امام حسن علیه السّلام را نزد پیامبر اکرم اسلام دفن نماید و گروهی را جمع کرده بود، مردی گفت: از امام حسن شنیدم که می فرمود: به امام حسین بگویید: به خاطر من خونی نریزد. اگر این وصیت نبود، امام حسین دست بر نمی داشت تا جنازه آن حضرت را نزد پیامبر خدا به خاک بسپارد.

امام صادق علیه السّلام فرمود: اولین زنی که بعد از پیامبر خدا بر استر سوار شد، عایشه بود که وارد مسجد شد و نگذاشت جنازه امام حسن را نزد رسول خدا به خاک بسپارند - ۱. علل الشرایع ۱: ۲۱۵ - .

**[ترجمه]

«۲۱»

ب، [قرب الإسناد] أَبُو الْبَخْتَرِیِّ عَنْ جَعْفَرٍ عَنْ أَبِیهِ علیهما السلام قَالَ: إِنَّ الْحُسَیْنَ بْنَ عَلِیٍّ علیهما السلام کَانَ یَزُورُ قَبْرَ الْحَسَنِ علیه السلام فِی کُلِّ عَشِیَّةِ جُمُعَةٍ.

ص: ۱۵۰

۱- ۱. الأمالی: المجلس ۳۹ الرقم ۹. و روی مثله فی کشف الغمّه ج ۲ ص ۱۶۷ و لم یخرجه المصنّف- رحمه اللّه- و هکذا ذکره ابن الجوزی فی التذکره ص ۱۲۲ فراجع.

۲- ۲. المصدر ج ۱ ص ۲۱۵.

**[ترجمه]عدد: امام حسين عليه السّلام هر شب جمعه، قبر امام حسن را زيارت مى كرد.

**[ترجمه]

«۲۲»

ما، [الأمالى] للشيخ الطوسى الْمُفِيدُ عَنْ عَلِيِّ بْنِ بِلَالٍ عَنْ مُزَاحِمِ بْنِ عَبْدِ الْوَارِثِ بْنِ عَبَّادٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ زَكَرِيَّا الْغَلَابِيِّ عَنِ الْعَبَّاسِ بْنِ بَكَّارٍ عَنْ أَبِی بَكْرٍ الْهِلَالِيِّ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ الْغَلَابِيُّ وَ حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْوَاسِطِيُّ عَنْ عُمَرَ بْنِ يُونُسَ عَنِ الْكَلْبِيِّ عَنْ أَبِی صَالِحٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ وَ حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ الْفَضْلِ الطَّائِيُّ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ عُمَرَ بْنِ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ عليه السلام عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سَلَّامٍ الْكُوفِيِّ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ الْوَاسِطِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ صَالِحٍ وَ مُحَمَّدِ بْنِ الصَّلْتِ قَالا حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ يُونُسَ الْيَمَامِيُّ عَنِ الْكَلْبِيِّ عَنْ أَبِی صَالِحٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: دَخَلَ الْحُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ عليهما السلام عَلَى أَخِيهِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ عليهما السلام فِی مَرَضِهِ الَّذِی تُوُفِّیَ فِيهِ فَقَالَ لَهُ كَيْفَ تَجِدُكَ يَا أَخِی قَالَ أَجِدُنِی فِی أَوَّلِ يَوْمٍ مِنْ أَيَّامِ الْآخِرَةِ وَ آخِرِ يَوْمٍ مِنْ أَيَّامِ الدُّنْيَا وَ اعْلَمْ أَنِّی لَا أَسْبِقُ أَجَلِی وَ إِنِّی وَارِدٌ عَلَى أَبِی وَ جَدِّیعليهما السلام عَلَى كُرْهٍ مِنِّی لِفِرَاقِكَ وَ فِرَاقِ إِخْوَتِكَ وَ فِرَاقِ الْأَحِبَّةِ وَ أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ مِنْ مَقَالَتِی هَذِهِ وَ أَتُوبُ إِلَيْهِ بَلْ عَلَى مَحَبَّةٍ مِنِّی لِلِقَاءِ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عَلِيِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ عليه السلام وَ أُمِّی فَاطِمَةَ وَ حَمْزَةَ وَ جَعْفَرٍ وَ فِی اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ خَلَفٌ مِنْ كُلِّ هَالِكٍ وَ عَزَاءٌ مِنْ كُلِّ مُصِيبَةٍ وَ دَرَكٌ مِنْ كُلِّ مَا فَاتَ رَأَيْتُ يَا أَخِی كَبِدِی فِی الطَّشْتِ وَ لَقَدْ عَرَفْتُ مَنْ دَهَا بِی وَ مِنْ أَيْنَ أُتِيتُ فَمَا أَنْتَ صَانِعٌ بِهِ يَا أَخِی فَقَالَ الْحُسَيْنُ عليه السلام أَقْتُلُهُ وَ اللَّهِ قَالَ فَلَا أُخْبِرُكَ بِهِ أَبَداً حَتَّى نَلْقَى رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه وآله وَ لَكِنِ اكْتُبْ يَا أَخِی هَذَا مَا أَوْصَى بِهِ الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ إِلَى أَخِيهِ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ أَوْصَى أَنَّهُ يَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَ أَنَّهُ يَعْبُدُهُ حَقَّ عِبَادَتِهِ لَا شَرِيكَ لَهُ فِی الْمُلْكِ وَ لَا وَلِيَّ لَهُ مِنَ الذُّلِّ وَ أَنَّهُ خَلَقَ كُلَّ شَیْ ءٍ فَقَدَّرَهُ تَقْدِيراً وَ أَنَّهُ أَوْلَى مَنْ عُبِدَ وَ أَحَقُّ مَنْ حُمِدَ مَنْ أَطَاعَهُ رَشَدَ وَ مَنْ عَصَاهُ غَوَى وَ مَنْ تَابَ إِلَيْهِ اهْتَدَى فَإِنِّی أُوصِيكَ يَا حُسَيْنُ بِمَنْ خَلَّفْتُ مِنْ أَهْلِی وَ وُلْدِی وَ أَهْلِ بَيْتِكَ أَنْ تَصْفَحَ عَنْ

مُسِيئِهِمْ وَ تَقْبَلَ مِنْ مُحْسِنِهِمْ وَ تَكُونَ لَهُمْ خَلَفاً وَ وَالِداً وَ إِنْ تَدْفِنِّي مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَإِنِّي أَحَقُّ بِهِ وَ بِبَيْتِهِ مِمَّنْ أُدْخِلَ بَيْتَهُ بِغَيْرِ إِذْنِهِ وَ لَا كِتَابَ جَاءَهُمْ مِنْ بَعْدِهِ قَالَ اللَّهُ فِيمَا أَنْزَلَهُ عَلَى نَبِيِّهِ صلی الله علیه و آله فِي كِتَابِهِ- يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لا تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ إِلَّا أَنْ يُؤْذَنَ لَكُمْ (١) فَوَ اللَّهِ مَا أَذِنَ لَهُمْ فِي الدُّخُولِ عَلَيْهِ فِي حَيَاتِهِ بِغَيْرِ إِذْنِهِ وَ لَا جَاءَهُمُ الْإِذْنُ فِي ذَلِكَ مِنْ بَعْدِ وَفَاتِهِ وَ نَحْنُ مَأْذُونٌ لَنَا فِي التَّصَرُّفِ فِيمَا وَرِثْنَاهُ مِنْ بَعْدِهِ فَإِنْ أَبَتْ عَلَيْكَ الِامْرَأَةُ فَأَنْشُدُكَ اللَّهَ بِالْقَرَابَةِ الَّتِي قَرُبَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ مِنْكَ وَ الرَّحِمِ الْمَاسَّةِ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَنْ تُهَرِيقَ فِيَّ مِحْجَمَةً مِنْ دَمٍ حَتَّى نَلْقَى رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه وآله فَنَخْتَصِمَ إِلَيْهِ وَ نُخْبِرَهُ بِمَا كَانَ مِنَ النَّاسِ إِلَيْنَا بَعْدَهُ ثُمَّ قُبِضَ علیه السلام قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ فَدَعَانِي الْحُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ علیهما السلام وَ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ جَعْفَرٍ وَ عَلِيَّ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْعَبَّاسِ فَقَالَ اغْسِلُوا ابْنَ عَمِّكُمْ فَغَسَّلْنَاهُ وَ حَنَّطْنَاهُ وَ أَلْبَسْنَاهُ أَكْفَانَهُ ثُمَّ خَرَجْنَا بِهِ حَتَّى صَلَّيْنَا عَلَيْهِ فِي الْمَسْجِدِ وَ إِنَّ الْحُسَيْنَ أَمَرَ أَنْ يُفْتَحَ الْبَيْتُ فَحَالَ دُونَ ذَلِكَ مَرْوَانُ بْنُ الْحَكَمِ وَ آلُ أَبِي سُفْيَانَ وَ مَنْ حَضَرَ هُنَاكَ مِنْ وُلْدِ عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ وَ قَالُوا يُدْفَنُ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ الشَّهِيدُ الْقَتِيلُ ظُلْماً بِالْبَقِيعِ بِشَرِّ مَكَانٍ وَ يُدْفَنُ الْحَسَنُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ- لَا يَكُونُ ذَلِكَ أَبَداً حَتَّى تُكْسَرَ السُّيُوفُ بَيْنَنَا وَ تَنْقَصِفَ الرِّمَاحُ وَ يَنْفَدَ النَّبْلُ فَقَالَ الْحُسَيْنُ علیه السلام أَمَا وَ اللَّهِ الَّذِي حَرَّمَ مَكَّةَ- لَلْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ وَ ابْنُ فَاطِمَةَ أَحَقُّ بِرَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ بِبَيْتِهِ مِمَّنْ أُدْخِلَ بَيْتَهُ بِغَيْرِ إِذْنِهِ وَ هُوَ وَ اللَّهِ أَحَقُّ بِهِ مِنْ حَمَّالِ الْخَطَايَا مُسَيِّرِ أَبِي ذَرٍّ رَحِمَهُ اللَّهُ الْفَاعِلِ بِعَمَّارٍ مَا فَعَلَ وَ بِعَبْدِ اللَّهِ مَا صَنَعَ الْحَامِي الْحِمَى الْمُؤْوِي لِطَرِيدِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَكِنَّكُمْ صِرْتُمْ بَعْدَهُ الْأُمَرَاءَ وَ تَابَعَكُمْ عَلَى ذَلِكَ الْأَعْدَاءُ وَ أَبْنَاءُ الْأَعْدَاءِ قَالَ فَحَمَلْنَاهُ فَأَتَيْنَا بِهِ قَبْرَ أُمِّهِ فَاطِمَةَ علیها السلام فَدَفَنَّاهُ إِلَى جَنْبِهَا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وَ أَرْضَاهُ

۱- ۱. الأحزاب: ۵۳.

قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ وَ كُنْتُ أَوَّلَ مَنِ انْصَرَفَ فَسَمِعْتُ اللَّغَطَ(۱)

وَ خِفْتُ أَنْ يُعَجِّلَ الْحُسَيْنُ عَلَى مَنْ قَدْ أَقْبَلَ وَ رَأَيْتُ شَخْصاً عَلِمْتُ الشَّرَّ فِيهِ فَأَقْبَلْتُ مُبَادِراً فَإِذَا أَنَا بِعَائِشَةَ فِي أَرْبَعِينَ رَاكِباً عَلَى بَغْلٍ مُرَحَّلٍ تُقَدِّمُهُمْ وَ تَأْمُرُهُمْ بِالْقِتَالِ فَلَمَّا رَأَتْنِي قَالَتْ إِلَيَّ إِلَيَّ يَا ابْنَ عَبَّاسٍ لَقَدِ اجْتَرَأْتُمْ عَلَيَّ فِي الدُّنْيَا تُؤْذُونَنِي مَرَّةً بَعْدَ أُخْرَى تُرِيدُونَ أَنْ تُدْخِلُوا بَيْتِي مَنْ لَا أَهْوَى وَ لَا أُحِبُّ فَقُلْتُ وَا سَوْأَتَاهْ يَوْمٌ عَلَى بَغْلٍ وَ يَوْمٌ عَلَى جَمَلٍ تُرِيدِينَ أَنْ تُطْفِئِي نُورَ اللَّهِ وَ تُقَاتِلِي أَوْلِيَاءَ اللَّهِ وَ تَحُولِي بَيْنَ رَسُولِ اللَّهِ وَ بَيْنَ حَبِيبِهِ أَنْ يُدْفَنَ مَعَهُ ارْجِعِي فَقَدْ كَفَى اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ الْمَئُونَةَ وَ دُفِنَ الْحَسَنُ عليه السلام إِلَى جَنْبِ أُمِّهِ فَلَمْ يَزْدَدْ مِنَ اللَّهِ تَعَالَى إِلَّا قُرْباً وَ مَا ازْدَدْتُمْ مِنْهُ وَ اللَّهِ إِلَّا بُعْداً يَا سَوْأَتَاهْ انْصَرِفِي فَقَدْ رَأَيْتِ مَا سَرَّكِ قَالَ فَقَطَبَتْ فِي وَجْهِي وَ نَادَتْ بِأَعْلَى صَوْتِهَا أَ وَ مَا نَسِيتُمُ الْجَمَلَ يَا ابْنَ عَبَّاسٍ إِنَّكُمْ لَذَوُو أَحْقَادٍ فَقُلْتُ أَمَ وَ اللَّهِ مَا نَسِيَتْهُ أَهْلُ السَّمَاءِ فَكَيْفَ تَنْسَاهُ أَهْلُ الْأَرْضِ فَانْصَرَفَتْ وَ هِيَ تَقُولُ:

فَأَلْقَتْ عَصَاهَا وَ اسْتَقَرَّتْ بِهَا النَّوَى*** كَمَا قَرَّ عَيْناً بِالْإِيَابِ الْمُسَافِرُ(۲)

**[ترجمه]امالی شیخ طوسی: امام حسین علیه السّلام در آن بیماری که امام حسن در اثر آن از دنیا رفت، نزد امام حسن آمد و به آن حضرت فرمود: حال خود را چگونه می بینی؟ فرمود: خود را در اولین روز آخرت و آخرین روز دنیا می بینم. بدان که من بر اجل خود سبقت نخواهم گرفت. بر پدر و جدم وارد می شوم در حالی که از فراق تو و برادران تو و محبین ناراحتم. آنگاه فرمود: استغفر اللّه و اتوب الیه از این سخنی که گفتم. بلکه محبت ملاقات رسول خدا، پدرم علی بن ابی طالب، مادرم زهرا، حمزه و جعفر علیهم السّلام را دارم. خدا جبران هر هلاک شده را می کند، به هر مصیبتی تسلیت می گوید و هر فوت شده ای را درک می کند.

ای برادر، من جگر خود را در میان طشت ریخته ام، من می دانم چه کسی این عمل را با من انجام داده و از کجا آمده. ای برادر، تو با او چه خواهی کرد؟ امام حسین فرمود: به خدا که او را خواهم کشت. فرمود: من تو را از او آگاه نخواهم کرد تا اینکه پیامبر خدا را دیدار نمایم. ای برادرم، اکنون وصیت نامه مرا بنویس:

این وصیت نامه حسن بن علی است که برای برادرش حسین نوشته است: وصیت حسن این است که به یگانگی خدا شهادت می دهد، خدا را آن طور که باید و شاید عبادت می کند، خدا در سلطنت خود شریک ندارد، دوستی از سر ذلت ندارد، خدا است که همه چیز را آفریده و آن را به نحو مخصوصی اندازه گیری کرده، خدا برای اینکه مورد پرستش و سپاسگزاری قرار بگیرد، از هر کسی سزاوارتر است، کسی که مطیع خدا باشد هدایت می شود، کسی که خدا را معصیت نماید گمراه خواهد شد، کسی که به سوی او باز گردد هدایت می شود.

ای حسین، من درمورد اهل بیت خود و فرزندانم و اهل بیتت به تو سفارش می کنم که از بدرفتاری آنان درگذری و نیکوکاری آنان را بپذیری و برای ایشان چون پدر باشی. مرا نزد پیامبر اکرم دفن کن، زیرا من به آن حضرت و خانه اش، از آن افرادی که بدون اجازه آن حضرت وارد خانه اش شدند سزاوارترم، چون که بعد از آن بزرگوار کتابی برای آنان نازل نشده است. خدا در قرآن می فرماید:«یا أیها الّذین آمنوا لا تدخلوا بیوت النبی إلا أن یؤذن لکم» - ۱. احزاب / ۵۳ - ، «ای کسانی که ایمان آورده اید، داخل اتاق های پیامبر مشوید، مگر آنکه به شما اجازه داده شود.» به خدا قسم آنان در زمان

حیات پیامبر خدا مجاز نبودند بدون اجازه داخل خانه های آن بزرگوار شوند و بعد از فوت هم یک چنین اجازه ای برای ایشان نیامده است. ولی ما چون وارث پیامبر اعظم اسلام هستیم، بعد از آن حضرت، حق تصرف داریم.

ولی اگر آن زن (یعنی عایشه) مانع تو شود، تو را به حق خدا و آن قرابتی که خدا با رسول خود برای تو قرار داده قسم می دهم که مبادا حتی به قدر یک خون حجامت به خاطر من خونریزی کنی، تا اینکه پیامبر خدا را ملاقات نماییم و راجع به آن ظلم و ستمی که مردم بعد از آن حضرت به ما کردند شکایت کنیم و آن بزرگوار را آگاه نماییم. این را فرمود و شهید شد.

ابن عباس می گوید: امام حسین علیه السّلام مرا با عبد اللّه جعفر و علی بن عبد اللّه ابن عباس خواست و به ما فرمود: پسر عموی خود را غسل دهید، ما بدن امام حسن را غسل دادیم، حنوط کردیم، کفن نمودیم، آنگاه آن را از مغسل خارج و داخل مسجد کردیم و نماز بر بدنش خواندیم، سپس امام حسین دستور داد تا در خانه را باز نمایند، ولی مروان بن حکم و آل ابو سفیان و اشخاصی که از فرزندان عثمان ابن عفان در آنجا حضور داشتند ممانعت کردند و گفتند: عثمان شهید در بدترین مکان یعنی بقیع دفن شود و حسن نزد پیامبر خدا دفن گردد؟ ابداً چنین موضوعی عملی نخواهد شد مگر اینکه نیزه و شمشیرهایی در بین ما شکسته شوند و تیرهایی تمام گردند.

امام حسین فرمود: آری، به حق آن خدایی که مکه را محترم شمرده، حسن بن علی که فرزند فاطمه است به رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله و سلّم سزاوارتر است از آن افرادی که (ابو بکر و عمر) بدون اجازه وارد خانه آن حضرت شدند. به خدا قسم امام حسن از آن کسی که مرتکب خطاها شده و باعث تبعید ابوذر گردیده است به پیغمبر خدا نزدیک تر و سزاوارتر است. همان کسی که با عمار و عبد اللّه آن عملی را که نباید انجام بدهد انجام داد. همان کسی که تبعید شده پیامبر خدا را پناه داد. ولی شما بعد از او امیر شدید و دشمنان و فرزندان ایشان پیرو شما شدند. سپس ما جنازه امام حسن را آوردیم و نزد قبر مادرش (منظور فاطمه بنت اسد است) دفن کردیم.

ابن عباس می گوید: من اولین کسی بودم که بازگشتم. ناگاه سر و صداهایی شنیدم، می ترسیدم امام نسبت به جنگ با افرادی که می آیند تعجیل نماید. آنگاه شخصی را دیدم که فتنه و شر از او احساس می کردم، وقتی او جلوتر از همه آمد دیدم وی عایشه است که با چهل سوار می آید، او بر استری زین کرده سوار است و جلوی همه بود و آنان را به جنگ امر می کرد.

هنگامی که چشم عایشه به من افتاد گفت: ای پسر عباس! نزد من بیا، نزد من بیا. شما در دنیا جرأت پیدا کرده و هر مرتبه یکی پس از دیگری مرا آزار می دهید. می خواهید شخصی را وارد خانه من کنید که من وی را دوست ندارم. من در جوابش گفتم: وا مصیبتاه! یک روز بر استر سوار می شوی و یک روز بر شتر. می خواهی نور خدا را خاموش کنی. با دوستان خدا می جنگی، بین رسول خدا و حبیبش (امام حسن) حایل می شوی و نمی گذاری جنازه وی را نزد جدش دفن کنند، بازگرد. زیرا خدا کار را درست کرد و جنازه امام حسن را نزد مادرش (فاطمه بنت اسد) به خاک سپردند، به خدا قسم که امام حسن به لطف خدا نزدیک و شما از خدا دور شدید. وا مصیبتاه! برگرد، آنچه که تو را خوشحال می کند دیدی!.

ابن عباس می گوید: عایشه با صوتی خشمناک متوجه من شد و با بلندترین صدا فریاد زد: آیا جنگ جمل را فراموش کرده اید؟ ای پسر عباس! شما افرادی کینه توز هستید. من گفتم: آری و اللّه، اهل آسمان ها هم جنگ جمل را فراموش نکرده اند،

پس چگونه می شود اهل زمین آن را فراموش کرده باشند. سپس عایشه در حالی بازگشت که این شعر را می خواند:

عصای خود را انداخت و به مسافرت نرفت. همچنان که به وسیله آمدن مسافر چشمش روشن می شود.

**[ترجمه]

بیان

الرحل للبعیر کالسرج للفرس و لعل المراد بالمرحل هنا المسرج و یحتمل أن یکون من الرحاله ککتابه و هی السرج و النوی الوجه الذی ینویه المسافر من قرب أو بعد و یقال استقرّت نواهم أی أقاموا.

**[ترجمه]«الرّحل» برای شتر است، مانند سرج که برای اسب است، شاید مراد از «المرحّل» در این جا همان «مسرّج» (زین شده) باشد و احتمال دارد از «الرحاله» بر وزن کتابه که به معنای زین می باشد گرفته شده باشد. «النوی»، نیتی که مسافر از دور یا نزدیک قصد آن را می کند، گفته می شود: استقرت نواهم یعنی اقامت کردند.

**[ترجمه]

«۲۳»

یج، [الخرائج و الجرائح] رُوِیَ عَنِ الصَّادِقِ عَنْ آبَائِهِ علیهم السلام: أَنَّ الْحَسَنَ علیه السلام قَالَ لِأَهْلِ بَیْتِهِ إِنِّی أَمُوتُ بِالسَّمِّ کَمَا مَاتَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه وآله قَالُوا وَ مَنْ یَفْعَلُ ذَلِکَ قَالَ امْرَأَتِی جَعْدَهُ بِنْتُ الْأَشْعَثِ بْنِ قَیْسٍ فَإِنَّ مُعَاوِیَهَ یَدُسُّ إِلَیْهَا وَ یَأْمُرُهَا بِذَلِکَ قَالُوا أَخْرِجْهَا مِنْ مَنْزِلِکَ وَ بَاعِدْهَا مِنْ نَفْسِکَ قَالَ کَیْفَ أُخْرِجُهَا وَ لَمْ تَفْعَلْ بَعْدُ شَیْئاً

۱- ۱. اللغط: الصوت و الجلبه، و قیل: أصوات مبهمه لا تفهم، و قیل: الکلام الذی لا یبین، و فی بعض النسخ« اللفظ» و هو تصحیف.

۲- ۲. ذکر الآمدی أن البیت لمعقر بن حمار البارقی، و قوله« ألقت عصاها» أی اقام و ترک الاسفار، و هو مثل. راجع الصحاح ص ۲۴۲۸.

وَ لَوْ أَخْرَجْتُهَا مَا قَتَلَنِی غَیْرُهَا وَ کَانَ لَهَا عُذْرٌ عِنْدَ النَّاسِ.

فَمَا ذَهَبَتِ الْأَیَّامُ حَتَّی بَعَثَ إِلَیْهَا مُعَاوِیَهُ مَالًا جَسِیماً وَ جَعَلَ یُمَنِّیهَا بِأَنْ یُعْطِیَهَا مِائَهَ أَلْفِ دِرْهَم أَیْضاً وَ یُزَوِّجَهَا مِنْ یَزِیدَ وَ حَمَلَ إِلَیْهَا شَرْبَهَ سَمٍّ لِتَسْقِیَهَا الْحَسَنَ عَلَیْهِ السَّلَامُ فَانْصَرَفَ إِلَی مَنْزِلِهِ وَ هُوَ صَائِمٌ فَأَخْرَجَتْ وَقْتَ الْإِفْطَارِ وَ کَانَ یَوْماً حَارّاً شَرْبَهَ لَبَنٍ وَ قَدْ أَلْقَتْ فِیهَا ذَلِکَ السَّمَّ فَشَرِبَهَا وَ قَالَ عَدُوَّهَ اللَّهِ قَتَلْتِینِی قَتَلَکِ اللَّهُ وَ اللَّهِ لَا تُصِیبِینَ مِنِّی خَلَفاً وَ لَقَدْ غَرَّکِ وَ سَخِرَ مِنْکِ وَ اللَّهُ یُخْزِیکِ وَ یُخْزِیهِ.

فَمَکَثَ علیه السلام یَوْمَانِ ثُمَّ مَضَی فَغَدَرَ بِهَا مُعَاوِیَهُ وَ لَمْ یَفِ لَهَا بِمَا عَاهَدَ عَلَیْهِ.

**[ترجمه]خرائج: امام حسن علیه السّلام به اهل خود فرمود: من به وسیله زهر شهید می شوم همان طور که پیامبر خدا صلّی اللّه علیه و آله و سلّم شهید شد. گفتند چه کسی تو را مسموم می کند؟ فرمود: جعده دختر اشعث بن قیس، زیرا معاویه وی را تحریک می کند و این دستور را به او می دهد. گفتند: پس جعده را از خانه ات بیرون و از وجودت دور کن. فرمود: چگونه او را بیرون کنم در حالی که هنوز کاری انجام نداده است، اگر من وی را بیرون کنم باز هم مرا می کشد، با این تفاوت که نزد مردم عذری خواهد داشت.

چند صباحی نگذشت که معاویه مال قابل توجهی برای جعده فرستاد و او را تطمیع کرد که مبلغ صد هزار درهم نیز برایش بفرستد و او را به عقد یزید درآورد، به شرط اینکه آن زهری را که برای جعده فرستاد، به خورد امام حسن دهد.

امام حسن علیه السّلام در حالی که روزه بود وارد منزل شد، به هنگام افطار، در آن روز که روز بسیار گرمی بود، جعده شربت شیری که همان زهر را در میان آن ریخته بود، برای افطار امام حسن آورد. وقتی امام حسن آن شیر را آشامید به جعده فرمود: ای دشمن خدا! مرا کشتی، خدا تو را بکشد. به خدا قسم که تو بعد از من نظیر من را نخواهی یافت، بدان که معاویه تو را فریب داده و مسخره نموده است، خدا تو و او را رسوا خواهد نمود. امام حسن علیه السّلام پس از این جریان دو روز زنده بود و شهید شد. معاویه با جعده عهدشکنی نمود و به وعده هایی که به وی داده بود وفا نکرد.

**[ترجمه]

«۲۴»

یج، [الخرائج و الجرائح] رُوِیَ أَنَّ الصَّادِقَ علیه السلام قَالَ: لَمَّا حَضَرَتِ الْحَسَنَ بْنَ عَلِیٍّ علیهما السلام الْوَفَاهُ بَکَی بُکَاءً شَدِیداً وَ قَالَ إِنِّی أَقْدَمُ عَلَی أَمْرٍ عَظِیمٍ وَ هَوْلٍ لَمْ أَقْدَمْ عَلَی مِثْلِهِ قَطُّ ثُمَّ أَوْصَی أَنْ یَدْفِنُوهُ بِالْبَقِیعِ فَقَالَ یَا أَخِی احْمِلْنِی عَلَی سَرِیرِی إِلَی قَبْرِ جَدِّی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لِأُجَدِّدَ بِهِ عَهْدِی ثُمَّ رُدَّنِی إِلَی قَبْرِ جَدَّتِی فَاطِمَهَ بِنْتِ أَسَدٍ فَادْفِنِّی فَسَتَعْلَمُ یَا ابْنَ أُمِّ أَنَّ الْقَوْمَ یَظُنُّونَ أَنَّکُمْ تُرِیدُونَ دَفْنِی عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ فَیَجْلِبُونَ فِی مَنْعِکُمْ وَ بِاللَّهِ أُقْسِمُ عَلَیْکَ أَنْ تُهْرِقَ فِی أَمْرِی مِحْجَمَهَ دَمٍ.

فَلَمَّا غَسَّلَهُ وَ کَفَّنَهُ الْحُسَیْنُ علیه السلام وَ حَمَلَهُ عَلَی سَرِیرِهِ وَ تَوَجَّهَ إِلَی قَبْرِ جَدِّهِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لِیُجَدِّدَ بِهِ عَهْداً أَتَی مَرْوَانُ بْنُ الْحَکَمِ وَ مَنْ مَعَهُ مِنْ بَنِی أُمَیَّهَ فَقَالَ أَ یُدْفَنُ عُثْمَانُ فِی أَقْصَی الْمَدِینَهِ وَ یُدْفَنُ الْحَسَنُ مَعَ النَّبِیِّ- لَا یَکُونُ ذَلِکَ أَبَداً

وَ لَحِقَتْ عَائِشَةُ عَلَى بَغْلٍ وَ هِيَ تَقُولُ مَا لِي وَ لَكُمْ تُرِيدُونَ أَنْ تُدْخِلُوا بَيْتِي مَنْ لَا أُحِبُّ فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ لِمَرْوَانَ بْنِ الْحَكَمِ- لَا نُرِيدُ دَفْنَ صَاحِبِنَا فَإِنَّهُ كَانَ أَعْلَمَ بِحُرْمَةِ- قَبْرِ رَسُولِ اللَّهِ مِنْ أَنْ يَطْرُقَ عَلَيْهِ هَجْماً كَمَا طَرَقَ ذَلِكَ غَيْرُهُ وَ دَخَلَ بَيْتَهُ بِغَيْرِ إِذْنِهِ انْصَرِفْ فَنَحْنُ نَدْفِنُهُ بِالْبَقِيعِ كَمَا وَصَّى ثُمَّ قَالَ لِعَائِشَةَ وَا سَوْأَتَاهْ يَوْماً عَلَى بَغْلٍ وَ يَوْماً عَلَى جَمَلٍ وَ فِي رِوَايَةٍ يَوْماً تَجَمَّلْتِ وَ يَوْماً تَبَغَّلْتِ وَ إِنْ عِشْتِ تَفَيَّلْتِ فَأَخَذَهُ ابْنُ الْحَجَّاجِ الشَّاعِرُ الْبَغْدَادِيُّ فَقَالَ:

ص: ۱۵۴

يَا بِنْتَ أَبِي بَكْرٍ*** لَا كَانَ وَ لَا كُنْتِ

لَكِ التُّسْعُ مِنَ الثُّمْنِ*** وَ بِالْكُلِّ تَمَلَّكْتِ

تَجَمَّلْتِ تَبَغَّلْتِ*** وَ إِنْ عِشْتِ تَفَيَّلْتِ

**[ترجمه]خرائج: امام جعفر صادق عليه السّلام فرمود: هنگامى كه اجل امام حسن عليه السّلام رسيد شديداً گريان شد و فرمود: من با هول و هراس به سوى امرى عظيم مى روم كه تاكنون نرفته ام، آنگاه وصيت كرد كه بدن وى را در بقيع دفن نمايند، سپس فرمود: اى برادر، جسد مرا داخل تابوت بگذار و به طرف قبر جدم رسول خدا صلّى اللّه عليه و آله ببر تا با آن حضرت تجديد پيمان كنم، سپس جنازه ام را نزد قبر جده ام فاطمه بنت اسد بازگردان و در آنجا دفن كن. اى پسر مادرم! اين گروه مخالف گمان مى كنند شما در نظر داريد مرا نزد جدم پيامبر خدا دفن كنيد، لذا مانع شما مى شوند، من تو را به خدا قسم مى دهم كه مبادا به خاطر دفن من به قدر يك خون حجامت خونريزى كنى. هنگامى كه امام حسين پيكر امام حسن را غسل داد و كفن كرد و بر فراز تابوت نهاد و متوجه قبر رسول خدا صلّى اللّه عليه و آله شد تا تجديد پيمان نمايد، مروان بن حكم با پيروان خود كه گروهى از بنى اميه بودند آمدند. مروان گفت: آيا عثمان در دورترين نقطه مدينه دفن شود و امام حسن در جوار پيامبر خدا؟ هرگز اين موضوع عملى نخواهد شد. سپس عايشه كه بر استرى سوار بود آمد و گفت: مرا با شما چه كار؟ شما در نظر داريد شخصى را وارد خانه من كنيد كه او را دوست ندارم؟

ابن عباس به مروان گفت: ما قصد نداريم كه امام حسن را دفن كنيم زيرا امام حسن به احترام قبر رسول خدا آگاه تر از آن است كه به آن هجوم ببرد، چنان كه ديگران هجوم بردند و بدون اجازه پيامبر وارد خانه اش شدند. باز گرد، ما امام حسن را طبق وصيتى كه كرده در بقيع دفن خواهيم كرد. سپس ابن عباس متوجه عايشه شد و به وى گفت: وا مصيبتاه! يك روز بر استر و يك روز بر شتر سوار مى شوى. - بنا به روايتى گفت: - يك روز بر شتر و يك روز بر استر سوار مى شوى، و اگر زنده بمانى بر فيل هم سوار خواهى شد. ابن حجاج بغدادى كه شاعر بود اين سخنان ابن عباس را بدين شرح به نظم درآورد و گفت:

اى دختر ابو بكر! اين طور نبوده و تو نيز اين طور نيستى (كه گمان مى كنى) تو يك نهم از يك هشتم اموال پيغمبر خدا را به ارث مى برى - ١. زيرا اگر شخص متوفى اولاد داشته باشد، يك هشتم اموال او به زوجه دائمى او مى رسد. چون حضرت زهراء بعد از پيغمبر خدا زنده بود، پس يك هشتم از اموال آن حضرت به زنانش ميرسيد و چون پيامبر اكرم داراى ٩ زن بود، پس يك نهم از ما ترك آن حضرت به عايشه مى رسيد. -،

در صورتى كه مى خواهى مالك تمامى آن شوى. شتر سوار شدى، استر سوار هم شدى و اگر زنده بمانى فيل سوار نيز خواهى شد!.

**[ترجمه]

بيان

قوله لـک التسع من الثمن إنما کان فی مناظره فضال بن الحسن بن فضال الکوفی مع أبی حنیفه فقال له الفضال قول الله تعالی یا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا لا تَدْخُلُوا بُیُوتَ النَّبِیِّ إِلَّا أَنْ یُؤْذَنَ لَکُمْ (۱) منسوخ أو غیر منسوخ قال هذه الآیه غیر منسوخه قال ما تقول فی خیر الناس بعد رسول الله صلی الله علیه و آله أبو بکر و عمر أم علی بن أبی طالب علیه السلام فقال أ ما علمت أنهما ضجیعا رسول الله صلی الله علیه و آله فی قبره فأی حجه ترید فی فضلهما أفضل من هذه فقال له الفضال لقد ظلما إذ أوصیا بدفنهما فی موضع لیس لهما فیه حق و إن کان الموضع لهما فوهباه ل رسول الله صلی الله علیه و آله لقد أساءا إذا رجعا فی هبتهما و نکثا عهدهما و قد أقررت أن قوله تعالی لا تَدْخُلُوا بُیُوتَ النَّبِیِّ إِلَّا أَنْ یُؤْذَنَ لَکُمْ غیر منسوخه.

فأطرق أبو حنیفه ثم قال لم یکن له و لا لهما خاصه و لکنهما نظرا فی حق عائشه و حفصه فاستحقا الدفن فی ذلک الموضع لحقوق ابنتیهما فقال له فضال أنت تعلم أن النبی صلی الله علیه و آله مات عن تسع حشایا و کان لهن الثمن لمکان ولده فاطمه فإذا لکل واحده منهن تسع الثمن ثم نظرنا فی تسع الثمن فإذا هو شبر و الحجره کذا و کذا طولا و عرضا فکیف یستحق الرجلان أکثر من ذلک.

و بعد فما بال عائشه و حفصه یرثان رسول الله و فاطمه بنته منعت المیراث فالمناقضه فی ذلک ظاهره من وجوه کثیره.

فقال أبو حنیفه نحّوه عنّی فإنه و الله رافضیّ خبیث.

**[ترجمه]قول ابن عباس که به عایشه گفت: تو یک نهم از اموال پیغمبر خدا را به ارث می بری، در مناظره حسن بن فضال کوفی با ابو حنیفه نیز رخ داد. زیرا حسن بن فضال به ابو حنیفه گفت: این آیه که خدا می فرماید: «یا أَیُّهَا الَّذین آمَنُوا لا تَدخُلُوا بُیُوت النَّبی» الی آخر منسوخ شده یا نه؟ ابو حنیفه گفت: نه، این آیه منسوخ نشده است. ابن فضال به ابو حنیفه گفت: به عقیده تو بعد از رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله کدام یک از ابو بکر و عمر و علی بن ابی طالب بهتر بودند؟ ابو حنیفه گفت: آیا نمی دانی که ابو بکر و عمر در جوار پیامبر اسلام دفن شده اند؟ چه دلیلی برای افضلیت ابو بکر و عمر بهتر از این می خواهی؟ ابن فضال به وی گفت: پس ابو بکر و عمر در حق پیغمبر خدا صلّی اللّه علیه و آله ظلم کرده اند، زیرا وصیت نموده اند ایشان را در مکانی دفن کنند که حقی در آن نداشتند. و اگر مکان آن قبر برای ابو بکر و عمر بوده و آن را به رسول خدا بخشیده باشند، جداً که عمل بدی انجام داده اند، زیرا بذل و بخشش خود را پس گرفته و عهدشکنی نموده اند. در صورتی که تو اقرار کردی و گفتی: آیه «لا تَدْخُلُوا بُیُوتَ النَّبِیِ» الی آخر منسوخ نشده است.

ابو حنیفه اندکی سر بزیر شد آنگاه گفت: آن مکان مال پیامبر و ابو بکر و عمر نبود، ولی ابو بکر و عمر از حق عایشه و حفصه استفاده کرده و این حق را پیدا کردند که در آن مکان دفن شوند. ابن فضال به او گفت: تو قبول داری وقتی پیامبر اسلام از دنیا رفت، تعداد ۹ زن داشت؟ و یک هشتم از اموال آن حضرت به این ۹ زن به عنوان ارث می رسید، زیرا فاطمه اطهر زنده بود (و شخص متوفی اگر اولاد داشته باشد یک هشتم از اموالش به عنوان ارث به زنانش می رسد) بنابراین، هر یک از زنان پیامبر خدا یک نهم از آن یک هشتم ارث می برند. وقتی آن یک نهم را بررسی کنیم می بینیم که به هر یک از ایشان یک وجب از آن حجره مطهر می رسد، زیرا مساحت آن حجره مقدس فلان و فلان است. پس چگونه عمر و ابو بکر بیشتر از حق خود را تصاحب نمودند.

گذشته از این، چگونه عایشه و حفصه از پیغمبر اسلام ارث می برند در صورتی که فاطمه دختر آن بزرگوار از ارث ممنوع شد؟ این موضوع از جهاتی تناقض دارد؟

ابو حنیفه گفت: این شخص را از من دور کنید، زیرا رافضی خبیثی است.

**[ترجمه]

توضیح

الحشایا الفرش کنّی بها عن الزوجات.

**[ترجمه]«حشایا»: فرش و کنایه از همسران است.

**[ترجمه]

«۲۵»

شا، [الإرشاد] مِنَ الْأَخْبَارِ الَّتِی جَاءَتْ بِسَبَبِ وَفَاهِ الْحَسَنِ علیه السلام مَا رَوَاهُ عِیسَی بْنُ مِهْرَانَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الصَّبَّاحِ عَنْ حَرِیزٍ عَنْ مُغِیرَهَ قَالَ: أَرْسَلَ مُعَاوِیَهُ إِلَی جَعْدَهَ بِنْتِ الْأَشْعَثِ أَنِّی مُزَوِّجُکِ ابْنِی یَزِیدَ عَلَی أَنْ تَسُمِّی الْحَسَنَ وَ بَعَثَ

۱- ۱. الأحزاب: ۵۳.

إِلَيْهَا مِائَهَ أَلْفِ دِرْهَم فَفَعَلَتْ وَ سَمَّتِ الْحَسَنَ فَسَوَّغَهَا الْمَالَ وَ لَمْ يُزَوِّجْهَا مِنْ يَزِيدَ فَخَلَفَ عَلَيْهَا رَجُلٌ مِنْ آلِ طَلْحَهَ فَأَوْلَدَهَا وَ كَانَ إِذَا وَقَعَ بَيْنَهُمْ وَ بَيْنَ بُطُونِ قُرَيْشٍ كَلَامٌ عَيَّرُوهُمْ وَ قَالُوا يَا بَنِی مُسِمَّهِ الْأَزْوَاجِ.

وَ رَوَى عِيسَى بْنُ مِهْرَانَ قَالَ حَدَّثَنِی عُثْمَانُ بْنُ عُمَرَ قَالَ حَدَّثَنَا ابْنُ عَوْنٍ عَنْ عُمَرَ بْنِ إِسْحَاقَ قَالَ: كُنْتُ مَعَ الْحَسَنِ وَ الْحُسَيْنِ عليهما السلام فِی الدَّارِ فَدَخَلَ الْحَسَنُ عليه السلام الْمَخْرَجَ ثُمَّ خَرَجَ فَقَالَ لَقَدْ سُقِيتُ السَّمَّ مِرَاراً مَا سُقِيتُهُ مِثْلَ هَذِهِ الْمَرَّهِ لَقَدْ لَفَظْتُ قِطْعَهً مِنْ كَبِدِی فَجَعَلْتُ أَقْلِبُهَا بِعُودٍ مَعِی.

فَقَالَ لَهُ الْحُسَيْنُ عليه السلام وَ مَنْ سَقَاكَهُ قَالَ وَ مَا تُرِيدُ مِنْهُ أَ تُرِيدُ قَتْلَهُ إِنْ يَكُنْ هُوَ هُوَ فَاللَّهُ أَشَدُّ نَقِمَهً مِنْكَ وَ إِنْ لَمْ يَكُنْ هُوَ فَمَا أُحِبُّ أَنْ يُؤْخَذَ بِی بَرِی ءٌ.

وَ رَوَى عَبْدُ اللَّهِ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ زِيَادٍ الْمُخَارِقِيِّ قَالَ: لَمَّا حَضَرَتِ الْحَسَنَ عليه السلام الْوَفَاهُ اسْتَدْعَى الْحُسَيْنَ عليه السلام وَ قَالَ يَا أَخِی إِنِّی مُفَارِقُكَ وَ لَاحِقٌ بِرَبِّی وَ قَدْ سُقِيتُ السَّمَّ وَ رَمَيْتُ بِكَبِدِی فِی الطَّسْتِ وَ إِنِّی لَعَارِفٌ بِمَنْ سَقَانِی السَّمَّ وَ مِنْ أَيْنَ دُهِيتُ وَ أَنَا أُخَاصِمُهُ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ فَبِحَقِّی عَلَيْكَ أَنْ تَكَلَّمْتَ فِی ذَلِكَ بِشَیْ ءٍ وَ انْتَظِرْ مَا يُحْدِثُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ فِیَّ.

فَإِذَا قَضَيْتُ نَحْبِی فَغَمِّضْنِی وَ غَسِّلْنِی وَ كَفِّنِّی وَ أَدْخِلْنِی عَلَى سَرِيرِی إِلَى قَبْرِ جَدِّی- رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله لِأُجَدِّدَ بِهِ عَهْداً ثُمَّ رُدَّنِی إِلَى قَبْرِ جَدَّتِی فَاطِمَهَ بِنْتِ أَسَدٍ رَضِیَ اللَّهُ عَنْهَا فَادْفِنِّی هُنَاكَ وَ سَتَعْلَمُ يَا ابْنَ أُمِّ أَنَّ الْقَوْمَ يَظُنُّونَ أَنَّكُمْ تُرِيدُونَ دَفْنِی عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَيَجْلِبُونَ فِی ذَلِكَ وَ يَمْنَعُونَكُمْ مِنْهُ بِاللَّهِ أُقْسِمُ عَلَيْكَ أَنْ تُهْرِقَ فِی أَمْرِی مِحْجَمَهَ دَم ثُمَّ وَصَّى إِلَيْهِ بِأَهْلِهِ وَ وُلْدِهِ وَ تَرِكَاتِهِ وَ مَا كَانَ وَصَّى إِلَيْهِ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام حِينَ اسْتَخْلَفَهُ وَ أَهَّلَهُ بِمَقَامِهِ وَ دَلَّ شِيعَتَهُ عَلَى اسْتِخْلَافِهِ وَ نَصَبَهُ لَهُمْ عَلَماً مِنْ بَعْدِهِ فَلَمَّا مَضَى لِسَبِيلِهِ غَسَّلَهُ الْحُسَيْنُ عليه السلام وَ كَفَّنَهُ وَ حَمَلَهُ عَلَى سَرِيرِهِ وَ لَمْ يَشُكَّ مَرْوَانُ وَ مَنْ مَعَهُ مِنْ بَنِی أُمَيَّهَ أَنَّهُمْ سَيَدْفِنُونَهُ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَتَجَمَّعُوا وَ لَبِسُوا السِّلَاحَ فَلَمَّا تَوَجَّهَ بِهِ الْحُسَيْنُ عليه السلام إِلَى قَبْرِ جَدِّهِ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله لِيُجَدِّدَ بِهِ عَهْداً

أَقْبَلُوا إِلَيْهِ فِي جَمْعِهِمْ وَ لَحِقَتْهُمْ عَائِشَةُ عَلَى بَغْلٍ وَ هِيَ تَقُولُ مَا لِي وَ لَكُمْ تُرِيدُونَ أَنْ تُدْخِلُوا بَيْتِي مَنْ لَا أُحِبُّ وَ جَعَلَ مَرْوَانُ يَقُولُ يَا رُبَّ هَيْجَا هِيَ خَيْرٌ مِنْ دَعَهْ أَ يُدْفَنُ عُثْمَانُ فِي أَقْصَى الْمَدِينَهِ وَ يُدْفَنُ الْحَسَنُ مَعَ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله لَا يَكُونُ ذَلِكَ أَبَداً وَ أَنَا أَحْمِلُ السَّيْفَ وَ كَادَتِ الْفِتْنَهُ أَنْ تَقَعَ بَيْنَ بَنِي هَاشِمٍ وَ بَيْنَ بَنِي أُمَيَّهَ فَبَادَرَ ابْنُ عَبَّاسٍ رَحِمَهُ اللَّهُ إِلَى مَرْوَانَ فَقَالَ لَهُ ارْجِعْ يَا مَرْوَانُ مِنْ حَيْثُ جِئْتَ فَإِنَّا مَا نُرِيدُ دَفْنَ صَاحِبِنَا عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله لَكِنَّا نُرِيدُ أَنْ نُجَدِّدَ بِهِ عَهْداً بِزِيَارَتِهِ ثُمَّ نَرُدَّهُ إِلَى جَدَّتِهِ فَاطِمَهَ فَنَدْفِنَهُ عِنْدَهَا بِوَصِيَّتِهِ بِذَلِكَ وَ لَوْ كَانَ أَوْصَى بِدَفْنِهِ مَعَ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله لَعَلِمْتَ أَنَّكَ أَقْصَرُ بَاعاً مِنْ رَدِّنَا عَنْ ذَلِكَ لَكِنَّهُ كَانَ أَعْلَمَ بِاللَّهِ وَ بِرَسُولِهِ وَ بِحُرْمَهِ قَبْرِهِ مِنْ أَنْ يَطْرُقَ عَلَيْهِ هَدْماً كَمَا طَرَقَ ذَلِكَ غَيْرُهُ وَ دَخَلَ بَيْتَهُ بِغَيْرِ إِذْنِهِ ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَى عَائِشَهَ وَ قَالَ لَهَا وَا سَوْأَتَاهْ يَوْماً عَلَى بَغْلٍ وَ يَوْماً عَلَى جَمَلٍ تُرِيدِينَ أَنْ تُطْفِئِي نُورَ اللَّهِ وَ تُقَاتِلِي أَوْلِيَاءَ اللَّهِ ارْجِعِي فَقَدْ كُفِيتِ الَّذِي تَخَافِينَ وَ بَلَغْتِ مَا تُحِبِّينَ وَ اللَّهُ مُنْتَصِرٌ لِأَهْلِ هَذَا الْبَيْتِ وَ لَوْ بَعْدَ حِينٍ وَ قَالَ الْحُسَيْنُ عليه السلام وَ اللَّهِ لَوْ لَا عَهْدُ الْحَسَنِ إِلَيَّ بِحَقْنِ الدِّمَاءِ وَ أَنْ لَا أُهَرِيقَ فِي أَمْرِهِ مِحْجَمَهَ دَمٍ لَعَلِمْتُمْ كَيْفَ تَأْخُذُ سُيُوفُ اللَّهِ مِنْكُمْ مَأْخَذَهَا وَ قَدْ نَقَضْتُمُ الْعَهْدَ بَيْنَنَا وَ بَيْنَكُمْ وَ أَبْطَلْتُمْ مَا اشْتَرَطْنَا عَلَيْكُمْ لِأَنْفُسِنَا وَ مَضَوْا بِالْحَسَنِ عليه السلام فَدَفَنُوهُ بِالْبَقِيعِ عِنْدَ جَدَّتِهِ- فَاطِمَهَ بِنْتِ أَسَدِ بْنِ هَاشِمِ بْنِ عَبْدِ مَنَافٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا.

قب، [المناقب] لابن شهرآشوب: مِثْلَهُ مَعَ اخْتِصَارٍ وَ زَادَ فِيهِ وَ رَمَوْا بِالنِّبَالِ جَنَازَتَهُ حَتَّى سُلَّ مِنْهَا سَبْعُونَ نَبْلًا فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ بَعْدَ كَلَامٍ جَمَّلْتِ وَ بَغَّلْتِ وَ لَوْ عِشْتِ لَفَيَّلْتِ (۱).

**[ترجمه]ارشاد: از جمله اخباری که درباره شهید شدن امام حسن علیه السّلام وارد شده این است که مغیره می گوید: معاویه برای جعده بنت اشعث پیغام داد که من تو را به عقد پسرم یزید درمی آورم، به شرط اینکه امام حسن را مسموم کنی، آنگاه مبلغ صد هزار درهم برای وی فرستاد. هنگامی که جعده امام حسن را مسموم و شهید نمود معاویه آن مبلغ را برای جعده فرستاد، ولی او را به عقد یزید درنیاورد، فقط مردی از آل طلحه را برای جعده تعیین نمود و او جعده را حامله کرد. پس از آن، هر گاه بین آنان و گروه های قریش گفتگویی واقع می شد، قریش ایشان را ملامت می کردند و می گفتند: ای پسران مسموم کننده شوهران.

- از عمر بن اسحاق روایت شده: من به همراه امام حسن و امام حسین علیهما السّلام در خانه بودم. امام حسن برای قضای حاجت رفت، وقتی باز گشت فرمود: من چند بار مسموم شده ام، ولی هیچ کدام نظیر این بار نبود، این مرتبه یک قطعه از کبد خود را خارج نمودم و با چوبی که در دست داشتم آن را زیر و رو کردم .

امام حسین علیه السّلام فرمود: چه کسی این زهر را به خورد تو داده؟ امام حسن فرمود: چه قصدی داری؟ اگر فلانی باشد و تو قصد کشتن وی را داشته باشی خدا او را شدیدتر عذاب خواهد کرد و اگر او نباشد من دوست ندارم شخص بی گناهی به وسیله من تحت تعقیب قرار بگیرد.

از زیاد مخارقی روایت شده که گفت: هنگامی که اجل امام حسن فرا رسید، امام حسین را خواست و به وی فرمود: هنگام مفارقت من از تو فرا رسیده است، من به خدای خود ملحق خواهم شد، من مسموم شدم و جگرم را در میان طشت ریختم، من می دانم چه کسی مرا مسموم نمود و از کجا دچار این مصیبت شدم، من نزد خدا با او مخاصمه خواهم کرد. تو را به آن حقی که به گردنت دارم قسم می دهم: مبادا در این باره سخنی بگویی، در انتظار باش که خدای سبحان با من چه خواهد کرد.

هنگامی که از دنیا رفتم چشمانم را ببند، غسلم بده، کفنم کن، مرا داخل تابوت بگذار و نزد قبر جدم رسول خدا ببر تا با آن حضرت تجدید پیمان کنم، سپس جنازه ام را نزد قبر جده ام فاطمه (بنت اسد) بازگردان و در آنجا به خاک بسپار. ای پسر مادرم! این گروه گمان می کنند شما می خواهید پیکر مرا نزد قبر پیامبر اسلام صلّی اللّه علیه و آله دفن کنید، پس داد و فریاد می کنند و مانع شما می شوند. تو را به خدا قسم می دهم که مبادا برای من به قدر خون حجامتی ریخته شود. سپس راجع به اهل و اولاد و ما ترک خویش و آنچه را که حضرت علی علیه السّلام در هنگام شهادت به امام حسن وصیت کرده بود، به امام حسین توصیه و سفارش نمود. سپس شیعیان خود را به جانشینی که بعد از خود تعیین کرده بود راهنمایی کرده و او را معرفی نمود.

وقتی امام حسن علیه السّلام شهید شد، امام حسین او را غسل داد و کفن کرد و داخل تابوت نهاد، مروان و گروهی از بنی امیه که با او بودند، در این موضوع تردید نداشتند که آن ها می خواهند بدن امام حسن را نزد قبر پیامبر خدا دفن نمایند. لذا جمع شده و مسلح شدند. هنگامی که امام حسین جنازه امام حسن را نزد قبر رسول خدا برد تا تجدید پیمان کند، آنان همگی به سوی بنی هاشم شتافتند و عایشه هم در حالی که بر استری سوار بود به آنان ملحق شد و گفت: مرا با شما چه کار، می خواهید کسی را که من دوست ندارم وارد خانه ام کنید؟ مروان بن حکم می گفت: چه بسا جنگیدنی که از آسایش بهتر است. آیا جا دارد که عثمان در دورترین نقطه مدینه دفن شود و حسن در جوار پیامبر اسلام صلّی اللّه علیه و آله و سلّم دفن گردد؟ چنین عملی هرگز انجام نخواهد شد. من اکنون شمشیر حمایل می کنم. خلاصه کار به جایی رسید که نزدیک بود فتنه ای بین بنی هاشم و بنی امیه اتفاق بیفتد.

ابن عباس به سوی مروان رفت و به وی گفت: ای مروان! از هر راهی که آمده ای بازگرد، ما تصمیم نداریم پیکر امام حسن علیه السّلام را در کنار رسول خدا دفن کنیم، قصد ما این است که آن حضرت با جدش تجدید پیمان کند و بدن مبارکش را نزد جده اش فاطمه ببریم و او را طبق وصیتی که کرده به خاک بسپاریم. اگر امام حسن وصیت کرده بود او را نزد رسول خدا دفن کنیم، می دیدی که کوچک تر از آن بودی که مانع شوی. ولی امام حسن نسبت به خدا و رسول و احترام قبر پیامبر آگاه تر از این بود که بی اجازه داخل شود، همچنان که دیگران بی اجازه داخل خانه آن حضرت شدند.

آنگاه ابن عباس رو به سوی عایشه شد و گفت: وا مصیبتاه! یک روز استر سوار و یک روز شتر سوار می شوی؟ می خواهی نور خدا را خاموش کرده و با دوستان خدا بجنگی! بازگرد، از موضوعی که نگرانش بودی آسوده خاطر باش، زیرا به آنچه که می خواستی رسیدی. خداوند اهل بیت را ولو پس از مدتی یاری خواهد کرد.

امام حسین علیه السّلام فرمود: به خدا قسم اگر امام حسن علیه السّلام به من دستور حفظ خون ها را نداده بود و دستور نداده بود که مبادا حتی به قدر یک خون حجامت خونریزی شود، می دیدید شمشیرهای خدایی چگونه به کار می رفتند. شمایید که عهد بین ما و خود را شکستید و شرط هایی را که ما با شما گذاشتیم باطل کردید. سپس پیکر امام علیه السّلام را بردند و در بقیع نزد جده اش فاطمه بنت اسد به خاک سپردند .

مناقب: پیکر امام حسن را به نحوی تیر باران نمودند که تعداد هفتاد تیر از بدن مبارکش خارج کردند. ابن عباس پس از کمی سخن گفتن به عایشه گفت: شتر سوار شدی، استر سوار شدی و اگر زنده بمانی فیل هم سوار خواهی شد – ۱. ارشاد: ۱۷۴–

۱۷۶، مناقب آل ابی طالب ۴ : ۲۹ و ۴۲-۴۴ - .

**[ترجمه]

«۲۶»

شا، [الإرشاد]: لَمَّا اسْتَقَرَّ الصُّلْحُ بَيْنَ الْحَسَنِ عليه السلام وَ مُعَاوِيَهَ خَرَجَ الْحَسَنُ عليه السلام إِلَى الْمَدِينَهِ فَأَقَامَ بِهَا كَاظِماً غَيْظَهُ لَازِماً مَنْزِلَهُ مُنْتَظِراً لِأَمْرِ رَبِّهِ عَزَّ وَ جَلَّ إِلَى أَنْ تَمَّ لِمُعَاوِيَهَ عَشْرُ سِنِينَ مِنْ إِمَارَتِهِ وَ عَزَمَ عَلَى الْبَيْعَهِ لِابْنِهِ يَزِيدَ فَدَسَّ إِلَى جَعْدَهَ بِنْتِ الْأَشْعَثِ بْنِ قَيْسٍ وَ كَانَتْ زَوْجَهَ الْحَسَنِ عليه السلام مَنْ حَمَلَهَا عَلَى سَمِّهِ وَ ضَمِنَ لَهَا أَنْ يُزَوِّجَهَا بِابْنِهِ يَزِيدَ فَأَرْسَلَ إِلَيْهَا مِائَهَ أَلْفِ دِرْهَمٍ فَسَقَتْهُ جَعْدَهُ السَّمَّ فَبَقِيَ

ص: ۱۵۷

۱- ۱. الإرشاد ص ۱۷۴- ۱۷۶. مناقب آل أبی طالب ج ۴ ص ۲۹ و ۴۲- ۴۴.

أَرْبَعِينَ يَوْماً مَرِيضاً وَ مَضَى لِسَبِيلِهِ فِي شَهْرِ صَفَرٍ خَمْسِينَ مِنَ الْهِجْرَهِ وَ لَهُ يَوْمَئِذٍ ثَمَانِيَ وَ أَرْبَعُونَ سَنَهً وَ كَانَتْ خِلَافَتُهُ عَشْرَ سِنِينَ وَ تَوَلَّى أَخُوهُ وَ وَصِيُّهُ الْحُسَيْنُ علیه السلام غُسْلَهُ وَ تَكْفِينَهُ وَ دَفْنَهُ عِنْدَ جَدَّتِهِ فَاطِمَهَ بِنْتِ أَسَدِ بْنِ هَاشِمِ بْنِ عَبْدِ مَنَافٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا بِالْبَقِيعِ (۱).

**[ترجمه]ارشاد: هنگامی که صلح و سازش بین امام حسن و معاویه برقرار شد، امام حسن به سوی مدینه رفت. در مدینه غیظ و غضب خود را فرو می برد، از خانه خود خارج نمی شد و همچنان در انتظار امر پروردگار خویش بود تا اینکه مدت ده سال از خلافت معاویه گذشت. معاویه تصمیم گرفت برای پسرش یزید بیعت بگیرد. معاویه جعده دختر اشعث بن قیس را که زوجه امام حسن بود تحریک نمود که اگر امام حسن را مسموم کند او را به عقد یزید درآورد. لذا مبلغ صد هزار درهم برای جعده فرستاد. جعده امام حسن را مسموم کرد و آن بزرگوار مدت چهل روز مریض بود تا اینکه در ماه رمضان سال پنجاه هجری در سن ۴۸ سالگی شهید شد، خلافت وی مدت ده سال طول کشید. برادرش امام حسین که وصی آن حضرت بود متصدی غسل و کفن آن بزرگوار شد و پیکر مبارکش را در بقیع نزد جده اش فاطمه بنت اسد به خاک سپرد - ۲. ارشاد: ۱۷۴ - .

**[ترجمه]

«۲۷»

قب، [المناقب] لابن شهرآشوب أَبُو طَالِبٍ الْمَكِّيُّ فِي قُوتِ الْقُلُوبِ: إِنَّ الْحَسَنَ علیه السلام تَزَوَّجَ مِائَتَيْنِ وَ خَمْسِينَ امْرَأَهً وَ قَدْ قِيلَ ثَلَاثَمِائَهٍ وَ كَانَ عَلِيٌّ يَضْجَرُ مِنْ ذَلِكَ فَكَانَ يَقُولُ فِي خُطْبَتِهِ إِنَّ الْحَسَنَ مِطْلَاقٌ فَلَا تُنْكِحُوهُ.

أَبُو عَبْدِ اللَّهِ الْمُحَدِّثُ فِي رامش أفزاي: أَنَّ هَذِهِ النِّسَاءَ كُلَّهُنَّ خَرَجْنَ فِي خَلْفِ جَنَازَتِهِ حَافِيَاتٍ (۲).

**[ترجمه]قوت القلوب: امام حسن علیه السّلام تعداد ۲۵۰ زن گرفت و گفته شده تعداد ۳۰۰ زن. و علی بن ابی طالب علیه السّلام از این کار جلوگیری می کرد و در سخنرانی های خود می گفت: چون حسن زنان خود را طلاق می دهد لذا به وی زن ندهید. - . توضیحی در باره مضمون این روایت از مصحح متن عربی بحار الانوار جناب آقای محمد باقر بهبودی در پاورقی صفحه ۲۰۹ همین جلد آمده است. (مترجم) -

ابو عبد اللّه در کتاب رامش افزای می نگارد: تمام آن زنان به دنبال جنازه آن حضرت با پای برهنه خارج شدند - ۴ . مناقب آل ابی طالب ۴: ۳۰ - .

**[ترجمه]

«۲۸»

قب، [المناقب] لابن شهرآشوب كِتَابُ الْأَنْوَارِ، أَنَّهُ قَالَ علیه السلام: سُقِيتُ السَّمَّ مَرَّتَيْنِ وَ هَذِهِ الثَّالِثَهَ وَ قِيلَ إِنَّهُ سُقِيَ بُرَادَهَ الذَّهَبِ.

رَوْضَهُ الْوَاعِظِينَ، فِي حَدِيثِ عُمَيْرِ بْنِ إِسْحَاقَ إِنَّ الْحَسَنَ علیه السلام قَالَ: لَقَدْ سُقِيتُ السَّمَّ مِرَاراً مَا سُقِيتُهُ مِثْلَ هَذِهِ الْمَرَّهِ لَقَدْ

تَقَطَّعْتُ قِطْعَةً قِطْعَةً مِنْ كَبِدِی أَقْلِبُهَا بِعُودٍ مَعِی.

وَ فِی رِوَايَهِ عَبْدِ اللَّهِ عَنِ الْمُخَارِقِی (٣) أَنَّهُ قَالَ: يَا أَخِی إِنِّی مُفَارِقُکَ وَ لَاحِقٌ بِرَبِّی وَ قَدْ سُقِيتُ السَّمَّ وَ رَمَيْتُ بِكَبِدِی فِی الطَّسْتِ وَ إِنَّنِی لَعَارِفٌ بِمَنْ سَقَانِی وَ مِنْ أَيْنَ دُهِيتُ وَ أَنَا أُخَاصِمُهُ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ فَقَالَ لَهُ الْحُسَيْنُ عليه السلام وَ مَنْ سَقَاكَهُ قَالَ مَا تُرِيدُ بِهِ أَ تُرِيدُ أَنْ تَقْتُلَهُ إِنْ يَكُنْ هُوَ هُوَ فَاللَّهُ أَشَدُّ نَقِمَةً مِنْکَ وَ إِنْ لَمْ يَكُنْ هُوَ فَمَا

١- ١. المصدر ص ١٧۴.

٢- ٢. المناقب ج ۴ ص ٣٠ و سيجی ء فی الباب الآتی تحت الرقم ۴ و فيه كلام يذب عن الحسن السبط عليه السلام.

٣- ٣. فی المصدر ص ۴٢ عبد اللّه البخاری و الصحيح ما جعلناه فی الصلب:« عبد اللّه عن المخارقی» كما مرّ عن الإرشاد الرقم ٢۵ حيث قال و روی عبد اللّه بن إبراهيم، عن زياد المخارقی.

أَحِبُّ أَنْ يُؤْخَذَ بِی بَری ءٌ وَ فِی خَبَرٍ فَبِحَقِّی عَلَیْکَ أَنْ تَکَلَّمْتَ فِی ذَلِکَ بِشَیْ ءٍ وَ انْتَظِرْ مَا یُحْدِثُ اللَّهُ فِیَّ وَ فِی خَبَرٍ وَ بِاللَّهِ أَقْسِمُ عَلَیْکَ أَنْ تُهَرِیقَ فِی أَمْرِی مِحْجَمَهً مِنْ دَمٍ.

رَبِیعُ الْأَبْرَارِ عَنِ الزَّمَخْشَرِیِّ وَ الْعِقْدُ عَنِ ابْنِ عَبْدِ رَبِّهِ (۱): أَنَّهُ لَمَّا بَلَغَ مُعَاوِیَهَ مَوْتُ الْحَسَنِ بْنِ عَلِیٍّ علیهما السلام سَجَدَ وَ سَجَدَ مَنْ حَوْلَهُ وَ کَبَّرَ وَ کَبَّرُوا مَعَهُ فَدَخَلَ عَلَیْهِ ابْنُ عَبَّاسٍ فَقَالَ لَهُ یَا ابْنَ عَبَّاسٍ أَ مَاتَ أَبُو مُحَمَّدٍ قَالَ نَعَمْ رَحِمَهُ اللَّهُ وَ بَلَغَنِی تَکْبِیرُکَ وَ سُجُودُکَ أَمَا وَاللَّهِ مَا یَسُدُّ جُثْمَانُهُ حُفْرَتَکَ وَ لَا یَزِیدُ انْقِضَاءُ أَجَلِهِ فِی عُمُرِکَ قَالَ حَسِبْتُهُ تَرَکَ صِبْیَهً صِغَاراً وَ لَمْ یَتْرُکْ عَلَیْهِمْ کَثِیرَ مَعَاشٍ فَقَالَ إِنَّ الَّذِی وَکَلَهُمْ إِلَیْهِ غَیْرُکَ وَ فِی رِوَایَهٍ کُنَّا صِغَاراً فَکَبِرْنَا قَالَ فَأَنْتَ تَکُونُ سَیِّدَ الْقَوْمِ قَالَ أَمَا أَبُو عَبْدِ اللَّهِ الْحُسَیْنُ بْنُ عَلِیٍّ علیهما السلام بَاقٍ.

لِلْفَضْلِ بْنِ عَبَّاسٍ:

أَصْبَحَ الْیَوْمَ ابْنُ هِنْدٍ آمِناً*** ظَاهِرَ النَّخْوَهِ إِذْ مَاتَ الْحَسَنُ

رَحْمَهُ اللَّهِ عَلَیْهِ إِنَّمَا*** طَالَمَا أَشْجَی ابْنَ هِنْدٍ وَ أَرِنَ

اسْتَرَاحَ الْیَوْمَ مِنْهُ بَعْدَهُ*** إِذْ ثَوَی رَهْناً لِأَحْدَاثِ الزَّمَنِ

فَارْتَعِ الْیَوْمَ ابْنَ هِنْدٍ آمِناً*** إِنَّمَا یَقْمُصُ بِالْعِیرِ السِّمَنُ (۲)

**[ترجمه]مناقب: امام حسن علیه السّلام دو مرتبه مسموم شد و این مرتبه سوم بود. گفته شده به وسیله براده طلا مسموم شده بود.

روضه الواعظین: امام حسن فرمود: من چند بار مسموم شده ام، ولی هیچ کدام نظیر این مرتبه نبوده است. زیرا جگرم قطعه قطعه خارج شده و من با چوب آن را زیر و رو کردم.

مخارقی می گوید: امام حسن علیه السّلام به حسین فرمود: ای برادر! من از تو جدا می شوم و به پروردگار خود ملحق می شوم. من مسموم شدم و جگر خود را در میان طشت فرو ریخته ام، من می دانم چه کسی مرا مسموم نموده است و از کجا دچار این بلا شده ام. من نزد خداوند عزّ و جلّ با وی مخاصمه خواهم کرد. امام حسین علیه السّلام فرمود: چه کسی این زهر را به خورد تو داده؟ امام حسن فرمود: چه قصدی داری؟ اگر فلانی باشد و تو قصد کشتن وی را داشته باشی، خدا او را شدیدتر عذاب خواهد کرد و اگر او نباشد من دوست ندارم شخص بی گناهی به وسیله من تحت تعقیب قرار بگیرد.

تو را به آن حقی که به گردنت دارم قسم می دهم: مبادا در این باره سخنی بگویی، در انتظار باش که خدای سبحان با من چه خواهد کرد. من تو را به خدا قسم می دهم که مبادا به خاطر دفن من به قدر یک خون حجامت خونریزی کنی.

زمخشری در کتاب ربیع الابرار و ابن عبد ربه در کتاب عقد الفرید می نویسد: هنگامی که خبر شهادت امام حسن علیه السّلام به معاویه رسید سجده شکری به جا آورد و تکبیر گفت: آن افرادی که در اطرافش بودند با او سجده شکر به جا آوردند و

تکبیر گفتند. وقتی ابن عباس نزد معاویه آمد، معاویه به وی گفت: آیا امام حسن مرد؟ گفت: آری، رحمت خدا بر او باد. من شنیده ام سجده شکر به جا آورده ای و تکبیر گفته ای. آیا نه چنین است که بدن او را در قبر تو نخواهند گذاشت و فرا رسیدن مرگ او موجب طول عمر تو نخواهد شد.

معاویه گفت: گمان می کنم که حسن فرزندان صغیری به جا نهاده و مخارج زندگی برای آنان تأمین نکرده است. ابن عباس گفت: آن که وکیل و سرپرست ایشان است کسی غیر از توست. و به روایتی گفت: ما هم کوچک بودیم و اکنون بزرگ شده ایم. معاویه گفت: پس تو بزرگ این گروه هستی. گفت: مگر نه اینکه امام حسین علیه السّلام باقی مانده است.

فضل بن عباس می گوید:

امروز پسر هند جگر خوار در امان است. هنگامی که امام حسن شهید شد ابراز نخوت و خود پسندی کرد.

رحمت خدای به روان پاک امام حسن باد که مدتی طولانی پسر هند را محزون و با نشاط می کرد.

امروز که بعد از فوت امام حسن است، معاویه آزاد و راحت است، زیرا آن بزرگوار دچار حوادث روزگار شد.

ای پسر هند! از امروز به بعد بخور و بچر و در امان باش! ولی شکی نیست که چاق شدن، گوره خر را سقط خواهد کرد.۱

**[ترجمه]

بیان

أشجاه أحزنه و الأرن بالتحریک النشاط یقال أرن کفرح و الأنسب هنا الفتح و کونه بتشدید النون بأن یکون من الرنین بمعنی الصیاح و فاعله ابن هند بعید و العیر الحمار الوحشی و الأهلی أیضا و یقال قمص الفرس و غیره یقمُص و یقمِص و هو أن یرفع یدیه و یطرحها معا و یعجن برجلیه و قمص به أی وثب و طرحه و الحاصل أن السمن آفه للعیر یصرعه و یقتله.

ص: ۱۵۹

۱- ۱. کثیرا ما یعبر ابن شهرآشوب عن الکتاب و مؤلّفه هکذا: ربیع الابرار عن الزمخشریّ، و العقد عن ابن عبد ربّه. و هکذا. مع أن ربیع الابرار للزمخشریّ نفسه و العقد الفرید لابن عبد ربّه الاندلسی نفسه. ففیه تسامح.
۲- ۲. المصدر ص ۴۲ و ۴۳.

**[ترجمه]«أشجاه»: او را غمگین کرد. «الأرن» یعنی نشاط، گفته می شود أرن بر وزن فرح و مناسب تر آن است که فتحه بگیرد، اگر به نون تشدید بدهیم از رنین می آید به معنای فریاد ولی این که فاعل آن ابن هند باشد بعید است. «العیر»، الاغ وحشی و نیز اهلی است. گفته می شود «قمص الفرس» و دیگر حیوانات. یقمُص و یقمِص به معنای آن است که دو دستش را با هم بالا ببرد و با هم پایین بیاورد و با دو پایش بر زمین زند، قمص یعنی را آن پرتاب کرد، نتیجه آن است که چاقی آفت الاغ است چرا که او را به زمین زده و می کشد.

**[ترجمه]

«۲۹»

قب، [المناقب] لابن شهرآشوب: وَ حُکِیَ أَنَّ الْحَسَنَ علیه السلام لَمَّا أَشْرَفَ عَلَی الْمَوْتِ قَالَ لَهُ الْحُسَیْنُ أُرِیدُ أَنْ أَعْلَمَ حَالَکَ یَا أَخِی فَقَالَ لَهُ الْحَسَنُ سَمِعْتُ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله یَقُولُ: لَا یُفَارِقُ الْعَقْلُ مِنَّا أَهْلَ الْبَیْتِ مَا دَامَ الرُّوحُ فِینَا فَضَعْ یَدَکَ فِی یَدِی حَتَّی إِذَا عَایَنْتُ مَلَکَ الْمَوْتِ أَغْمِزُ یَدَکَ فَوَضَعَ یَدَهُ فِی یَدِهِ فَلَمَّا کَانَ بَعْدَ سَاعَةٍ غَمَزَ یَدَهُ غَمْزاً خَفِیفاً فَقَرَّبَ الْحُسَیْنُ أُذُنَهُ إِلَی فَمِهِ فَقَالَ قَالَ لِی مَلَکُ الْمَوْتِ أَبْشِرْ فَإِنَّ اللَّهَ عَنْکَ رَاضٍ وَ جَدُّکَ شَافِعٌ وَ قَالَ الْحُسَیْنُ علیه السلام لَمَّا وُضِعَ الْحَسَنُ فِی لَحْدِهِ (۱)

أَ أَدْهُنُ رَأْسِی أَمْ تَطِیبُ مَجَالِسِی*** وَ رَأْسُکَ مَعْفُورٌ وَ أَنْتَ سَلِیبٌ

أَوْ أَسْتَمْتِعُ الدُّنْیَا لِشَیْ ءٍ أُحِبُّهُ*** إِلَی (ألا) کُلِّ مَا أَدْنَا إِلَیْکَ حَبِیبٌ

فَلَا زِلْتُ أَبْکِی مَا تَغَنَّتْ حَمَامَةٌ*** عَلَیْکَ وَ مَا هَبَّتْ صَباً وَ جَنُوبٌ

وَ مَا هَمَلَتْ عَیْنِی مِنَ الدَّمْعِ قَطْرَةً*** وَ مَا اخْضَرَّ فِی دَوْحِ الْحِجَازِ قَضِیبٌ

بُکَائِی طَوِیلٌ وَ الدُّمُوعُ غَزِیرَةٌ*** وَ أَنْتَ بَعِیدٌ وَ الْمَزَارُ قَرِیبٌ

غَرِیبٌ وَ أَطْرَافُ الْبُیُوتِ تَحُوطُهُ*** أَلَا کُلُّ مَنْ تَحْتَ التُّرَابِ غَرِیبٌ

وَ لَا یَفْرَحُ الْبَاقِی خِلَافَ الَّذِی مَضَی*** وَ کُلُّ فَتًی لِلْمَوْتِ فِیهِ نَصِیبٌ

فَلَیْسَ حَرِیبٌ مَنْ أُصِیبَ بِمَالِهِ*** وَ لَکِنَّ مَنْ وَارَی أَخَاهُ حَرِیبٌ

نَسِیبُکَ مَنْ أَمْسَی یُنَاجِیکَ طَیْفُهُ*** وَ لَیْسَ لِمَنْ تَحْتَ التُّرَابِ نَسِیبٌ (۲)

۱- ۱. قال سبط ابن الجوزی فی التذکره ص ۱۲۲: و لما دفن قام أخوه محمّد ابن الحنفیه علی قبره باکیا و قال: رحمک اللّه أبا محمد! لئن عزت حیاتک لقد هدت وفاتک و لنعم الروح روح عمر به بدنک، و لنعم البدن بدن تضمنه کفنک، و کیف لا، و

أنت سليل الهدى، و حليف أهل التقى، و خامس أصحاب الكساء. ربيت فى حجر الإسلام، و رضعت ثدى الايمان، و لك السوابق العظمى، و الغايات القصوى، و بك أصلح اللّه بين فئتين عظيمتين من المسلمين، و لم بك شعث الدين، فعليك السلام فلقد طبت حيا و ميتا، و أنشد: أدهن رأسى أم تطيب محاسنى*** و خدك معفور و أنت سليب سأبكيك ما ناحت حمامه أيكه*** و ما اخضر فى دوح الرياض قضيب غريب و أكناف الحجاز تحوطه***ألا كل من تحت التراب غريب.

۲- ۲. مناقب آل أبى طالب ج ۴ ص ۴۴ و ۴۵.

**[ترجمه]مناقب: هنگـامی که امـام حسن علیه السّـلام به مرگ نزدیک شـد، امام حسـین به وی فرمود: مایلم از حال تو آگاه باشم ای برادرم؟ امام حسن فرمود: از جـدم پیغمبر خـدا شـنیدم که می فرمود: تا روح در بدن ما اهل بیت باشد، عقل از ما جدا نخواهـد شـد. دست خود را در دست من بگـذار، تـا موقعی که ملک الموت را دیـدم، دست تو را فشار دهم. هنگامی که امام حسین دست خود را در دست آن حضرت نهاد، بعد از ساعتی دست امام حسین را آهسته فشار داد و امام حسین گوش خود را نزدیک دهان آن حضرت آورد. امام حسن به وی فرمود: ملک الموت به من می گوید: مژده باد تو را! زیرا خدا از تو راضی و جدت پیامبر اسـلام صـلّی اللّه علیه و آله و سـلّم شـفیع توست. امام حسین هنگامی که پیکر امام حسن را در میان لحد نهاد این اشعار را خواند:

آیا جا دارد که من روغن به سـرم بزنـم، یا مجالس من طیب و نیکو باشـند؟ در صورتی که سر و صورت تو روی خاک باشد و تو برهنه باشی؟

یا اینکه از آن چیزهای دنیوی که دوست دارم بهره مند شوم، آگاه باش: هر چه که به تو نزدیک شود محبوب است.

من دائم برای تو گریه می کنم، مادامی که کبوتر بخواند و باد صبا و جنوب بوزد.

و مادامی که چشم من قطرات اشک بریزد و مادامی که چوبی در میان درختان حجاز سبز باشد.

گریه من طولانی و اشک من ریزان است. گرچه تو از من دور شدی ولی مزار تو به من نزدیک است.

تو غریبی هستی که اطراف خانه ها او را احاطه نموده اند. بدان هر کسی که زیر خاک باشد غریب است.

بازماندگان بر خلاف متوفی خوشحال نمی شوند. هر جوانمردی از مرگ بهره ای خواهد داشت.

غارت زده آن کسی نیست که اموالش را برده باشند. بلکه غارت زده آن شخصی است که برادرش را به خاک بسپارد.

خویشاوندان تو باید تو را شب در خواب ببینند، کسی که زیر خاک است خویشاوندی ندارد.۱

**[ترجمه]

بیان

قوله إلی کلّ ما أدنی الظاهر «ألا»(۱) و یمکن أن یکون إلی مشدّدا فخففت لضـروره الشـعر قوله خلاف الذی مضی أی خلفه و بعده قوله علیه السلام نسیبک أی مناسبک و قرابتک من یراک فی الطیف.

و الحاصـل أن بعـد الموت لم یبق من الأسـباب و القرابـات الظاهره إلا الرؤیه فی المنام و فی بعض النسـخ طرفه أی من لا یراک فکأنه لیس نسیبک.

**[ترجمه]عبارت: «إلی کل ما أدنی» ظاهر آن «ألا» است و ممکن است که إلی مشدد باشد که برای ضرورت شعری مخفف شده است. گفته امام «خلاف الذی مضی» یعنی او را جا گذاشته و دور شده است. گفته ایشان «نسیبک» یعنی مناسب تو و نزدیکی ات با کسی است که تو را در خواب می بیند .

نتیجه آن است که پس از مرگ، از اسباب و نزدیکی های ظاهری چیزی جز دیدار در خواب باقی نمی ماند و در بعضی نسخه ها آمده است «طرفه»، کسی که تو را نمی بیند گویا نسبتی با تو ندارد.

**[ترجمه]

«۳۰»

قب، [المناقب] لابن شهرآشوب وَ لَهُ علیه السلام:

إِنْ لَمْ أَمُتْ أَسَفاً عَلَیْکَ فَقَدْ***أَصْبَحْتُ مُشْتَاقاً إِلَی الْمَوْتِ

سُلَیْمَانُ بْنُ قِبَهَ:

یَا کَذَّبَ اللَّهَ مَنْ نَعَی حَسَنا*** لَیْسَ لِتَکْذِیبِ نَعْیِهِ حَسَنٌ

کُنْتَ خَلِیلِی وَ کُنْتَ خَالِصَتِی*** لِکُلِّ حَیٍّ مِنْ أَهْلِهِ سَکَنٌ

أَجُولُ فِی الدَّارِ لَا أَرَاکَ وَ فِی*** الدَّارِ أُنَاسٌ جِوَارُهُمْ غَبْنٌ

بَدَّلْتُهُمْ مِنْکَ لَیْتَ إِنَّهُمْ*** أَضْحَوْا وَ بَیْنِی وَ بَیْنَهُمْ عَدَنٌ

الصَّادِقُ علیه السلام: بَیْنَا الْحَسَنُ علیه السلام یَوْماً فِی حَجْرِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِذْ رَفَعَ رَأْسَهُ فَقَالَ یَا أَبَهْ مَا لِمَنْ زَارَکَ بَعْدَ مَوْتِکَ قَالَ یَا بُنَیَّ مَنْ أَتَانِی زَائِراً بَعْدَ مَوْتِی فَلَهُ الْجَنَّهُ وَ مَنْ أَتَی أَبَاکَ زَائِراً بَعْدَ مَوْتِهِ فَلَهُ الْجَنَّهُ وَ مَنْ أَتَاکَ زَائِراً بَعْدَ مَوْتِکَ فَلَهُ الْجَنَّهُ(۲).

**[ترجمه]مناقب: امام حسین فرمود: اگرچه من از غم و اندوه نمردم، ولی به خاطر این مصیبت مشتاق مرگ هستم.

سلیمان بن قبه سروده است:

تکذیب کند خداوند هر که را از حسن دور شود، تکذیب دوری از او حسنی ندارد.

تو دوست خاص و خالص من بودی و برای هر قبیله ای از اهل وی ساکنینی خواهد بود.

در دار دنیا جولان می زنم و تو را نمی بینم، در حالی که در دار دنیا افرادی هستند که مجاورت آنان ضرر است.

من ایشان را در عوض تو فرض کردم، ای کاش به اندازه عدن بین من و آنان

فاصله بود.

- امام جعفر صادق علیه السّلام می فرماید: یک روز وقتی امام حسن در کنار رسول خدا نشسته بود، به رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله فرمود: کسی که بعد از فوت تو، تو را زیارت کند چه ثوابی خواهد داشت؟ فرمود: ای پسر عزیزم! هر کس بعد از رحلت من مرا زیارت نماید، جزای او بهشت خواهد بود، کسی که بعد از پدرت او را زیارت نماید، جزای وی بهشت می باشد، و کسی که تو را بعد از شهید شدن زیارت کند، جزایش بهشت است - ۱. مناقب آل ابی طالب: ۴۵و۴۶ - .

**[ترجمه]

«۳۱»

کشف، [کشف الغمه] قَالَ کَمَالُ الدِّینِ بْنُ طَلْحَهَ: تُوُفِّیَ علیه السلام لِخَمْسٍ خَلَوْنَ مِنْ رَبِیعٍ الْأَوَّلِ فِی سَنَهِ تِسْعٍ وَ أَرْبَعِینَ لِلْهِجْرَهِ وَ قِیلَ خَمْسِینَ وَ کَانَ عُمُرُهُ سَبْعاً وَ أَرْبَعِینَ سَنَهً.

وَ قَالَ الْحَافِظُ الْجَنَابِذِیُّ: وُلِدَ الْحَسَنُ بْنُ عَلِیٍّ علیهما السلام فِی النِّصْفِ مِنْ رَمَضَانَ سَنَهَ ثَلَاثٍ مِنَ الْهِجْرَهِ وَ مَاتَ سَنَهَ تِسْعٍ وَ أَرْبَعِینَ وَ کَانَ قَدْ سُقِیَ السَّمَّ مِرَاراً وَ کَانَ مَرَضُهُ أَرْبَعِینَ یَوْماً.

ص: ۱۶۱

۱- ۱. کما فی المصدر المطبوع.

۲- ۲. المصدر ص ۴۵ و ۴۶.

وَ قَالَ الدُّولَابِيُّ صَاحِبُ كِتَابِ الذُّرِّيَّهِ الطَّاهِرَهِ: تَزَوَّجَ عَلِيٌّ فَاطِمَهَ عليها السلام فَوَلَدَتْ لَهُ حَسَناً بَعْدَ أُحُدٍ بِسَنَتَيْنِ وَ كَانَ بَيْنَ وَقْعَهِ أُحُدٍ وَ مَقْدَمِ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله الْمَدِينَهَ سَنَتَانِ وَ سِتَّهُ أَشْهُرٍ وَ نِصْفٌ فَوَلَدَتْهُ لِأَرْبَعِ سِنِينَ وَ سِتَّهِ أَشْهُرٍ مِنَ التَّارِيخِ وَ رُوِيَ أَيْضاً أَنَّهُ وُلِدَ فِي رَمَضَانَ مِنْ سَنَهِ ثَلَاثٍ وَ تُوُفِّيَ وَ هُوَ ابْنُ خَمْسٍ وَ أَرْبَعِينَ سَنَهً وَ وَلِيَ غُسْلَهُ الْحُسَيْنُ وَ مُحَمَّدٌ وَ الْعَبَّاسُ إِخْوَتُهُ وَ صَلَّى عَلَيْهِ سَعِيدُ بْنُ الْعَاصِ وَ كَانَتْ وَفَاتُهُ سَنَهَ تِسْعٍ وَ أَرْبَعِينَ.

وَ قَالَ الْكُلَيْنِيُّ رَحِمَهُ اللَّهِ عَلَيْهِ: وُلِدَ الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ عليهما السلام فِي شَهْرِ رَمَضَانَ سَنَهَ بَدْرٍ سَنَهَ اثْنَتَيْنِ بَعْدَ الْهِجْرَهِ وَ رُوِيَ أَنَّهُ وُلِدَ سَنَهَ ثَلَاثٍ وَ مَضَى فِي صَفَرٍ فِي آخِرِهِ مِنْ سَنَهِ تِسْعٍ وَ أَرْبَعِينَ وَ هُوَ ابْنُ سَبْعٍ وَ أَرْبَعِينَ وَ أَشْهُرٍ.

وَ قَالَ ابْنُ الْخَشَّابِ رِوَايَهً عَنِ الصَّادِقِ وَ الْبَاقِرِعليهما السلام قَالا: مَضَى أَبُو مُحَمَّدٍ الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ عليهما السلام وَ هُوَ ابْنُ سَبْعٍ وَ أَرْبَعِينَ سَنَهً وَ كَانَ بَيْنَهُ وَ بَيْنَ أَخِيهِ الْحُسَيْنِ مُدَّهُ الْحَمْلِ وَ كَانَ حَمْلُ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ سِتَّهَ أَشْهُرٍ وَ لَمْ يُولَدْ مَوْلُودٌ لِسِتَّهِ أَشْهُرٍ فَعَاشَ غَيْرُ الْحُسَيْنِ عليه السلام وَ عِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ عليه السلام فَأَقَامَ أَبُو مُحَمَّدٍ مَعَ جَدِّهِ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله سَبْعَ سِنِينَ وَ أَقَامَ مَعَ أَبِيهِ بَعْدَ وَفَاهِ جَدِّهِ ثَلَاثِينَ سَنَهً وَ أَقَامَ بَعْدَ وَفَاهِ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام عَشْرَ سِنِينَ فَكَانَ عُمُرُهُ سَبْعاً وَ أَرْبَعِينَ سَنَهً فَهَذَا اخْتِلَافُهُمْ فِي عُمُرِهِ (۱).

ص: ۱۶۲

۱- ۱. کشف الغمّه ج ۲ ص ۱۶۰ و ۱۶۱ و قد لفق المصنّف صدر کلامه و حذف و أوصل فراجع.

**[ترجمه]کشف الغمه: امـام حسن علیه السّـلام در پنجم ماه ربیع الاول سال ۴۹ و به قولی سـال ۵۰ هجری از دنیا رفت و سـن آن حضرت۴۷ سال بود .

حافظ جنابـذی گفت: حسن بن علی علیهما السّـلام در نیمه ماه رمضان سال سوم هجری به دنیا آمد و در سال ۴۹ از دنیا رفت. او چندین بار مسموم شد و بیماری او چهل روز طول کشید.

دولابی صاحب کتاب الذریه الطاهره گفته است: علی علیه السـلام با فاطمه سـلام الله علیها ازدواج کرد و دو سال بعد از جنگ احـد حسن را برای او به دنیا آورد، بین ورود پیامبر صـلی الله علیه و آله به مـدینه و واقعه احد دو سال و شـش ماه و نیم فاصـله بود، پس او را چهار سال و شش ماه بعد از هجرت به دنیا آورد.

همچنین روایت شده که امام حسن علیه السّـلام در رمضان سال سوم هجری متولد شد و در سن چهل و پنج سالگی شهید شد. امام حسـین علیه السّـلام و برادرانش محمـد و عباس و سـعید بن عاص وی را غسل دادنـد و شـهادت ایشان در سال ۴۹ هجری بود.

کلینی گفته است: حسن بن علی علیه السّـلام در ماه رمضان سال دوم هجری که جنگ بـدر در آن سال اتفاق افتاد به دنیا آمد و روایت شده که او در سال سوم هجری به دنیا آمد و در آخر ماه صفر در سال ۴۹، در حالی که چهل و هفت سال و چند ماه داشت به شهادت رسید.

ابن خشـاب از حضـرت صـادق و حضـرت باقر علیهما السّـلام روایت می کنـد که فرمودنـد: امام حسن علیه السّـلام در سن ۴۷ سالگی شـهید شد. فاصـله بین امام حسن و امام حسـین به اندازه یک مدت حمل بود. مدت حمل امام حسین علیه السّلام شش ماه بود، هیچ نوزادی شـش ماهه به دنیا نیامد که زنده بماند غیر از حضرت امام حسین و حضرت عیسی بن مریم علیهم السّلام. امام حسن مـدت هفت سال با جـدش رسول خـدا بود و مدت سـی سال هم با پدرش علی بن ابی طالب زندگی کرد و پس از شهادت حضرت علی علیه السّلام به مدت ده سال زنده بود. بنابراین عمر آن حضرت ۴۷ سال بوده است. این اختلافی است که بین مورّخین در مورد عمر آن بزرگوار وجود دارد - ۱. کشف الغمه ۲: ۱۶۰و۱۶۱ - .

**[ترجمه]

باب ۲۳ ذکر أولاده صلوات الله علیه و أزواجه و عددهم و أسمائهم و طرف من أخبارهم

الأخبار

«۱»

شا، [الإرشاد]: أَوْلَادُ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ علیهما السلام خَمْسَةَ عَشَرَ وَلَداً ذَكَراً وَ أُنْثَى- زَيْدُ بْنُ الْحَسَنِ وَ أُخْتَاهُ أُمُّ الْحَسَنِ وَ أُمُّ الْحُسَيْنِ أُمُّهُمْ أُمُّ بَشِيرٍ بِنْتُ أَبِي مَسْعُودِ بْنِ عُقْبَةَ بْنِ عَمْرِو بْنِ ثَعْلَبَةَ الْخَزْرَجِيَّةِ وَ الْحَسَنُ بْنُ الْحَسَنِ أُمُّهُ خَوْلَةُ بِنْتُ مَنْظُورٍ الْفَزَارِيَّةُ وَ عَمْرُو بْنُ الْحَسَنِ وَ أَخَوَاهُ الْقَاسِمُ وَ عَبْدُ اللَّهِ ابْنَا الْحَسَنِ أُمُّهُمْ أُمُّ وَلَدٍ وَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ الْحَسَنِ أُمُّهُ أُمُّ وَلَدٍ وَ الْحُسَيْنُ بْنُ الْحَسَنِ الْمُلَقَّبُ

بِالْأَثْرَمِ وَ أَخُوهُ طَلْحَهُ بْنُ الْحَسَنِ وَ أَخْتُهُمَا فَاطِمَهُ بِنْتُ الْحَسَنِ أُمُّهُمْ أُمُّ إِسْحَاقَ بِنْتُ طَلْحَهَ بْنِ عُبَيْدِ اللَّهِ التَّيْمِيِّ وَ أُمُّ عَبْدِ اللَّهِ وَ فَاطِمَهُ وَ أُمُّ سَلَمَهَ وَ رُقَيَّهُ بَنَاتُ الْحَسَنِ علیه السلام لِأُمَّهَاتٍ شَتَّى (۱).

عم، [إعلام الوری]: لَهُ مِنَ الْأَوْلَادِ سِتَّهَ عَشَرَ وَ زَادَ فِيهِمْ أَبَا بَكْرٍ وَ قَالَ قُتِلَ عَبْدُ اللَّهِ مَعَ الْحُسَيْنِ علیه السلام.

**[ترجمه]ارشاد: امام حسن علیه السّلام دارای پانزده پسر و دختر بود بدین شرح: زید بن حسن و دو خواهرانش، یعنی ام الحسن و ام الحسین، مادر آنان ام بشیر دختر ابو مسعود بن عقبه بن عمرو بن ثعلبه خزرجی بود. حسن بن حسن که مادرش خوله دختر منظور فزاریه بود. عمر بن حسن و دو برادرانش، قاسم و عبد اللّه بن حسن که مادرشان ام ولد - . به کنیزی که از مولایش باردار و صاحب فرزند شود، ام ولد می گویند. (مترجم) - بود. عبد الرحمن بن حسن که مادرش ام ولد بود. حسین بن حسن که لقبش اثرم بود و برادرش، طلحه ابن حسن و خواهرشان فاطمه که مادرشان ام اسحاق دختر طلحه بن عبد اللّه تمیمی بود. ام عبد اللّه، فاطمه، ام سلمه، رقیه که مادرانشان جدا بودند - ۲. ارشاد: ۱۷۶ - .

اعلام الوری: امام حسن تعداد شانزده فرزند داشت و ابو بکر را به ایشان اضافه نموده و گفته: عبد اللّه بن الحسن در کربلا با امام حسین کشته شد.

**[ترجمه]

«۲»

شا، [الإرشاد]: وَ أَمَّا زَيْدُ بْنُ الْحَسَنِ علیه السلام فَكَانَ يَلِي صَدَقَاتِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ أَسَنَّ وَ كَانَ جَلِيلَ الْقَدْرِ كَرِيمَ الطَّبْعِ ظَرِيفَ النَّفْسِ كَثِيرَ الْبِرِّ وَ مَدَحَهُ الشُّعَرَاءُ وَ قَصَدَهُ النَّاسُ مِنَ الْآفَاقِ لِطَلَبِ فَضْلِهِ وَ ذَكَرَ أَصْحَابُ السِّيرَهِ أَنَّ زَيْدَ بْنَ الْحَسَنِ كَانَ يَلِي صَدَقَاتِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَلَمَّا وَلِيَ سُلَيْمَانُ بْنُ عَبْدِ الْمَلِكِ كَتَبَ إِلَى عَامِلِهِ بِالْمَدِينَهِ أَمَّا بَعْدُ فَإِذَا جَاءَكَ كِتَابِي هَذَا فَاعْزِلْ زَيْداً عَنْ صَدَقَاتِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ ادْفَعْهَا إِلَى فُلَانِ بْنِ فُلَانٍ رجلا [رَجُلٍ] مِنْ قَوْمِهِ وَ أَعِنْهُ عَلَى مَا اسْتَعَانَكَ عَلَيْهِ وَ السَّلَامُ

۱- ۱. الإرشاد ص ۱۷۶.

فَلَمَّا اسْتُخْلِفَ عُمَرُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ إِذَا كِتَابٌ جَاءَ مِنْهُ أَمَّا بَعْدُ فَإِنَّ زَيْدَ بْنَ الْحَسَنِ شَرِيفُ بَنِی هَاشِمٍ وَ ذُو سِنِّهِمْ فَإِذَا جَاءَکَ كِتَابِی هَذَا فَارْدُدْ عَلَيْهِ صَدَقَاتِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ أَعِنْهُ عَلَى مَا اسْتَعَانَکَ عَلَيْهِ وَ السَّلَامُ.

وَ فِی زَيْدِ بْنِ الْحَسَنِ يَقُولُ مُحَمَّدُ بْنُ بَشِيرٍ الْخَارِجِیُّ :

إِذَا نَزَلَ ابْنُ الْمُصْطَفَى بَطْنَ تَلْعَهَ*** نَفَى جَدْبُهَا وَ اخْضَرَّ بِالنَّبْتِ عُودُهَا

وَ زَيْدٌ رَبِيعُ النَّاسِ فِی كُلِّ شَتْوَهٍ*** إِذَا أَخْلَفَتْ أَنْوَاؤُهَا وَ رُعُودُهَا

حَمُولٌ لِأَشْنَاقِ الدِّيَاتِ كَأَنَّهُ*** سِرَاجُ الدُّجَى إِذْ قَارَنَتْهُ سُعُودُهَا

وَ مَاتَ زَيْدُ بْنُ الْحَسَنِ وَ لَهُ تِسْعُونَ سَنَهً فَرَثَاهُ جَمَاعَهٌ مِنَ الشُّعَرَاءِ وَ ذَكَرُوا مَآثِرَهُ وَ تَلَوْا فَضْلَهُ فَمِمَّنْ رَثَاهُ قُدَامَهُ بْنُ مُوسَى الْجُمَحِیُّ فَقَالَ:

فَإِنْ يَکُ زَيْدٌ غَالَتِ الْأَرْضُ شَخْصَهُ*** فَقَدْ بَانَ مَعْرُوفٌ هُنَاکَ وَ جُودٌ

وَ إِنْ يَکُ أَمْسَى رَهْنَ رَمْسٍ فَقَدْ ثَوَى*** بِهِ وَ هُوَ مَحْمُودُ الْفِعَالِ فَقِيدٌ

سَمِيعٌ إِلَى الْمُعْتَرِّ يَعْلَمُ أَنَّهُ*** سَيَطْلُبُهُ الْمَعْرُوفَ ثُمَّ يَعُودُ

وَ لَيْسَ بِقَوَّالٍ وَ قَدْ حَطَّ رَحْلَهُ*** لِمُلْتَمِسِ الْمَعْرُوفِ أَيْنَ تُرِيدُ

إِذَا قَصَّرَ الْوَغْدُ الدَّنِیُّ نَمَى بِهِ*** إِلَى الْمَجْدِ آبَاءٌ لَهُ وَ جُدُودٌ

مَبَاذِيلُ لِلْمَوْلَى مَحَاشِيدُ لِلْقِرَى*** وَ فِی الرَّوْعِ عِنْدَ النَّائِبَاتِ أُسُودٌ

إِذَا انْتَحَلَ الْعِزُّ الطَّرِيفُ فَإِنَّهُمْ*** لَهُمْ إِرْثُ مَجْدٍ مَا يُرَامُ تَلِيدُ

إِذَا مَاتَ مِنْهُمْ سَيِّدٌ قَامَ سَيِّدٌ*** كَرِيمٌ يَبْنِی بَعْدَهُ وَ يَشِيدُ

وَ فِی أَمْثَالِ هَذَا يَطُولُ مِنْهَا الْكِتَابُ (۱).

**[ترجمه]ارشاد: زید بن حسن علیه السّلام متصدی صدقات پیامبر خدا بود. وی مردی مسن، جلیل القدر، کریم الطبع، نیک نفس و فوق العاده نیکوکار بود. شعرا او را مدح می گفتند. مردم از اطراف عالم برای دریافت بذل و بخشش های وی می آمدند. مورّخین نوشته اند: زید بن حسن متصدی صدقات رسول خدا بود. هنگامی که سلیمان بن عبد الملک به خلافت رسید، برای عامل خود که در مدینه بود نوشت:

زمانی که نامه من به تو رسید، زید بن حسن را از صدقات پیامبر خدا عزل کن و تولیت آن ها را به فلان بن فلان (که مردی از

فامیل خودش بود) واگذار نما و هر گونه کمکی که از تو خواست کوتاهی مکن، و السّلام .

هنگـامی که عمر بن عبـد العزیز به مقـام خلافت رسـید، نامه ای از وی برای اسـتاندار مـدینه آمـد که زیـد بن حسن شـریف و بزرگ خانـدان بنی هـاشم است. زمـانی که این نـامه به تـو رسـید تولیت آن هـا را به وی واگـذار کن و از هر گونه یـاری که بخواهد کوتاهی مکن. و السّلام.

محمد بن بشیر خارجی در باره زید می گوید:

هر گاه فرزند مصطفی صلّی اللّه علیه و آله وارد سرزمینی شود، قحطی و خشک سالی برطرف می شود و جوبهای آن سرزمین با گیاهان سبز می شوند.

زید در هر زمستانی برای مردم نظیر بهار است. در آن هنگام که سقوط ستارگان و رعدها از ریزش باران خودداری نمایند.

زید ضامن پرداخت جریمه و دیه ها است، گویا چراغ تاریکی است، همان طور که ستارگان در تاریکی می درخشند.

زیـد در سن ۹۰ سـالگی از دنیـا رحلت کرد و گروهی از شـعرا برایش مرثیه گفته و آثـار و بزرگواری او را شـرح داده انـد. از جمله افرادی که برای زید مرثیه گفته اند، قدامه بن موسی جمحی است:

گرچه زمین جسد زید را فرو برد، ولی نیکوکاری های او در روی زمین وجود دارند.

گرچه زید رهین قبر گردید ولی در حالی وارد قبر شد که نیک رفتار و فقید (مورد جستجوی عموم) بود.

به سخنان بی نوایان گوش می دهد و می داند که از او طلب نیکوکاری می کنند و سپس باز می گردد.

زمـانی که در جایگـاه خود فرود آمـده باشـد (بـدون اینکه) به شـخص مسـتمند بگویـد: قصـد کجا داری؟ نسبت به او بـذل و بخشش می کند.

هر گاه شخص پست فطرت در بیان حسب و نسب او کوتاهی کند، پدران و اجداد او جبران آن را خواهند کرد .

نسبت به غلامان بخشنده و نسبت به مهمانان مهمان نواز و در هنگام ترس نظیر شیری ژیان بود.

هر گاه شخصـی که جدیـداً به مقام و بزرگی رسـیده ادعای بزرگی کنـد، این خانـدان از قـدیم الایام وارث مجد و بزرگواری بوده و هستند.

هر گـاه بزرگ مردی از این خانـدان بمیرد، جـوانمرد دیگری که بزرگوار است جانشـین او می شود تـا بعـد از او بنـای بزرگ مردی را محکم و مرتفع نماید - ۱. ارشاد مفید: ۱۷۶ و ۱۷۷ - .

**[ترجمه]

بيان

قوله و اخضرّ بالنبت النبت إما مصدر أو الباء بمعنى مع أو مبالغه فى كثره النبات حتى أنه نبت فى ساق الشجر و يمكن أن يقرأ العود بالفتح و هو الطريق القديم و إنما قيد كونه ربيعا بالشتوه لأنها آخر السنه و هى مظنّه الغلاء و فقد النبات و قيد أيضا بشتاء أخلفت أنواؤها التى تنسب العرب الأمطار إليها الوعد بالمطر و كذا الرعود.

ص: ۱۶۴

۱- ۱. إرشاد المفيد: ص ۱۷۶ و ۱۷۷.

و قال الجوهری الشنق ما دون الدیه و ذلک أن یسوق ذو الحماله الدیه کامله فإذا کانت معها دیات جراحات فتلک هی الأشناق کأنها متعلقه بالدیه العظمی و غاله الشی ء أی أخذه من حیث لم یدر و المعترّ الذی یتعرّض للمسأله و لا یسأل و المراد هنا السائل و الضمیر فی یعلم راجع إلی المعترّ و یمکن إرجاعه إلی زید بتکلف.

قوله لیس بقوّال أی أنه لا یقول لمن یحط رحله بفنائه ملتمسا معروفه أین ترید لأنه معلوم أن الناس لا یطلبون المعروف إلا منه و الوغد الرجل الدنیّ الذی یخدم بطعام بطنه و حاصل البیت أن الأدانی إذا قصروا عن المعالی و المفاخر فهو لیس کذلک بل هو منتسب إلی المجد بسبب آباء و جدود قوله إذا انتحل علی البناء للمجهول قوله ما یرام أی لا یقصد بسوء و التلید القدیم ضدّ الطریف.

**[ترجمه]عبارت: «و اخضرّ بالنبت» نبت یا مصدر است و یا با باء به معنی مع، یا مبالغه در مورد زیادی گیاهان است، که آن گیاهی است در ساقه درخت و ممکن است که «العود» با فتحه خوانده شود که روشی قدیمی است، قید بهار زمستان را ذکر کرده به این دلیل که آخر سال است که گیاهی وجود ندارد. قید زمستان و نیز انواع اسبابی را که عرب باران را به آن ها نسبت می دهد و همچنین رعد و برق را ذکر کرده است.

جوهری گفته است: «الشنق» پایین تر از دیه است، و معنایش این است که شخص دیه را کامل بدهد، اما اگر با آن دیه جراحات هم بود آن وقت می شود اشناق، انگار که متعلق به دیه بزرگ است. «غاله الشیء» یعنی آن را از جایی که نمی دانست گرفت. «المعتر» کسی که مسأله ای برایش پیش می آید و نمی پرسد و در این جا منظور فقیر است و ضمیر در «یعلم» به معتر بازمی گردد و می توان به سختی آن را به زید ارجاع داد.

عبارت «لیس بقوّال» یعنی او به کسی که بارش را بر زمین نهاده و طالب نیکو کاری اوست، نمی گوید به کجا می خواهی بروی؟ زیرا مشخص است که مردم جز او از کس دیگری طلب نیکی نمی کنند. «الوغد» شخص پستی که به غذای شکمش خدمت می کند. نتیجه بیت این است که هنگامی که اشخاص پست در رسیدن به بزرگی کم می آورند، او این گونه نیست زیرا او به خاطر آباء و اجدادش منسوب به بزرگی است. عبارت «إذا انتحل» مجهول است. عبارت «ما یرام» یعنی قصد بدی نمی کند و «التلید» یعنی قدیمی و متضاد طریف به معنای جدید است.

**[ترجمه]

«۳»

شا، [الإرشاد]: وَ خَرَجَ زَیْدُ بْنُ الْحَسَنِ رَحْمَهُ اللَّهِ عَلَیْهِ مِنَ الدُّنْیَا وَ لَمْ یَدَّعِ الْإِمَامَهَ وَ لَا ادَّعَاهُ لَهُ مُدَّعٍ مِنَ الشِّیعَهِ وَ لَا غَیْرِهِمْ وَ ذَلِکَ أَنَّ الشِّیعَهَ رَجُلَانِ إِمَامِیٌّ وَ زَیْدِیٌّ- فَالْإِمَامِیُّ یَعْتَمِدُ فِی الْإِمَامَهِ عَلَی النُّصُوصِ وَ هِیَ مَعْدُومَهٌ فِی وُلْدِ الْحَسَنِ علیه السلام بِاتِّفَاقٍ وَ لَمْ یَدَّعِ ذَلِکَ أَحَدٌ مِنْهُمْ لِنَفْسِهِ فَیَقَعَ فِیهِ ارْتِیَابٌ وَ الزَّیْدِیُّ یُرَاعِی فِی الْإِمَامَهِ بَعْدَ عَلِیٍّ وَ الْحَسَنِ وَ الْحُسَیْنِ علیهما السلام الدَّعْوَهَ وَ الْجِهَادَ وَ زَیْدُ بْنُ الْحَسَنِ رَحْمَهُ اللَّهِ عَلَیْهِ کَانَ مُسَالِماً لِبَنِی أُمَیَّهَ وَ مُتَقَلِّداً مِنْ قِبَلِهِمُ الْأَعْمَالَ وَ کَانَ رَأْیُهُ التَّقِیَّهَ لِأَعْدَائِهِ وَ التَّأَلُّفَ لَهُمْ وَ الْمُدَارَاهَ وَ هَذَا یُضَادُّ عِنْدَ الزَّیْدِیَّهِ عَلَامَاتِ الْإِمَامَهِ کَمَا حَکَیْنَاهُ وَ أَمَّا الْحَشْوِیَّهُ فَإِنَّهَا تَدِینُ بِإِمَامَهِ بَنِی أُمَیَّهَ وَ لَا تَرَی لِوُلْدِ رَسُولِ

اللَّهِ صلى الله علیه و آله إِمَامَةً عَلَى حَالٍ وَ الْمُعْتَزِلَةُ لَا تَرَى الْإِمَامَةَ إِلَّا فِيمَنْ كَانَ عَلَى رَأْيِهَا فِي الِاعْتِزَالِ وَ مَنْ تَوَلَّوْهُمُ الْعَقْدَ بِالشُّورَى وَ الِاخْتِيَارِ وَ زَيْدٌ عَلَى مَا قَدَّمْنَا ذِكْرَهُ خَارِجٌ عَنْ هَذِهِ الْأَحْوَالِ وَ الْخَوَارِجُ لَا تَرَى إِمَامَةَ مَنْ تَوَلَّى أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ علیه السلام وَ زَيْدٌ كَانَ مُتَوَالِياً أَبَاهُ وَ جَدَّهُ بِلَا خِلَافٍ.

وَ أَمَّا الْحَسَنُ بْنُ الْحَسَنِ علیه السلام فَکَانَ جَلِیلًا رَئِیساً فَاضِلًا وَرِعاً وَ کَانَ یَلِی صَدَقَاتِ أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ علیه السلام فِی وَقْتِهِ وَ کَانَ لَهُ مَعَ الْحَجَّاجِ بْنِ یُوسُفَ خَبَرٌ رَوَاهُ الزُّبَیْرُ بْنُ بَکَّارٍ قَالَ کَانَ الْحَسَنُ بْنُ الْحَسَنِ وَالِیاً صَدَقَاتِ أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام فِی عَصْرِهِ فَسَارَ یَوْماً الْحَجَّاجُ بْنُ یُوسُفَ فِی مَوْکِبِهِ وَ هُوَ إِذْ ذَاکَ أَمِیرُ الْمَدِینَهِ فَقَالَ لَهُ الْحَجَّاجُ أَدْخِلْ عُمَرَ بْنَ عَلِیٍّ مَعَکَ فِی صَدَقَهِ أَبِیهِ فَإِنَّهُ عَمُّکَ وَ بَقِیَّهُ أَهْلِکَ فَقَالَ لَهُ الْحَسَنُ- لَا أُغَیِّرُ شَرْطَ عَلِیٍّ علیه السلام وَ لَا أُدْخِلُ فِیهِ مَنْ لَمْ یُدْخِلْ فَقَالَ الْحَجَّاجُ إِذاً أُدْخِلَهُ مَعَکَ.

فَنَکَصَ الْحَسَنُ بْنُ الْحَسَنِ علیه السلام عَنْهُ حِینَ غَفَلَ الْحَجَّاجُ ثُمَّ تَوَجَّهَ إِلَی عَبْدِ الْمَلِکِ حَتَّی قَدِمَ عَلَیْهِ فَوَقَفَ بِبَابِهِ یَطْلُبُ الْإِذْنَ فَمَرَّ بِهِ یَحْیَی ابْنُ أُمِّ الْحَکَمِ فَلَمَّا رَآهُ یَحْیَی عَدَلَ إِلَیْهِ وَ سَلَّمَ عَلَیْهِ وَ سَأَلَهُ عَنْ مَقْدَمِهِ وَ خَبَرِهِ ثُمَّ قَالَ لَهُ سَأَنْفَعُکَ عِنْدَ أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ یَعْنِی عَبْدَ الْمَلِکِ فَلَمَّا دَخَلَ الْحَسَنُ بْنُ الْحَسَنِ عَلَی عَبْدِ الْمَلِکِ رَحَّبَ بِهِ وَ أَحْسَنَ مُسَاءَلَتَهُ وَ کَانَ الْحَسَنُ قَدْ أَسْرَعَ إِلَیْهِ الشَّیْبُ وَ یَحْیَی ابْنُ أُمِّ الْحَکَمِ فِی الْمَجْلِسِ فَقَالَ لَهُ عَبْدُ الْمَلِکِ لَقَدْ أَسْرَعَ إِلَیْکَ الشَّیْبُ یَا أَبَا مُحَمَّدٍ فَقَالَ لَهُ یَحْیَی وَ مَا یَمْنَعُهُ لِأَبِی مُحَمَّدٍ شَیَّبَهُ أَمَانِیُّ أَهْلِ الْعِرَاقِ تَفِدُ عَلَیْهِ الرَّکْبُ یُمَنُّونَهُ الْخِلَافَهَ فَأَقْبَلَ عَلَیْهِ الْحَسَنُ بْنُ الْحَسَنِ وَ قَالَ لَهُ بِئْسَ وَ اللَّهِ الرِّفْدُ رَفَدْتَ لَیْسَ کَمَا قُلْتَ وَ لَکِنَّا أَهْلُ بَیْتٍ یُسْرِعُ إِلَیْنَا الشَّیْبُ وَ عَبْدُ الْمَلِکِ یَسْمَعُ فَأَقْبَلَ عَبْدُ الْمَلِکِ فَقَالَ هَلُمَّ بِمَا قَدِمْتَ لَهُ فَأَخْبَرَهُ بِقَوْلِ الْحَجَّاجِ فَقَالَ لَیْسَ ذَلِکَ لَهُ أَکْتُبُ کِتَاباً إِلَیْهِ لَا یُجَاوِزُهُ فَکَتَبَ إِلَیْهِ وَ وَصَلَ الْحَسَنَ بْنَ الْحَسَنِ وَ أَحْسَنَ صِلَتَهُ فَلَمَّا خَرَجَ مِنْ عِنْدِهِ لَقِیَهُ یَحْیَی ابْنُ أُمِّ الْحَکَمِ فَعَاتَبَهُ الْحَسَنُ عَلَی سُوءِ مَحْضَرِهِ وَ قَالَ لَهُ مَا هَذَا الَّذِی وَعَدْتَنِی فَقَالَ لَهُ یَحْیَی إِیهاً عَنْکَ فَوَ اللَّهِ لَا یَزَالُ یَهَابُکَ وَ لَوْ لَا هَیْبَتُکَ مَا قَضَی لَکَ حَاجَهً وَ مَا أَلَوْتُکَ رِفْداً-.

ص: ۱۶۶

وَ كَانَ الْحَسَنُ بْنُ الْحَسَنِ حَضَرَ مَعَ عَمِّهِ الْحُسَيْنِ علیه السلام يَوْمَ الطَّفِّ فَلَمَّا قُتِلَ الْحُسَيْنُ علیه السلام وَ أَسِرَ الْبَاقُونَ مِنْ أَهْلِهِ جَاءَهُ أَسْمَاءُ بنت [بْنُ] خَارِجَةَ فَانْتَزَعَهُ مِنْ بَيْنِ الْأُسَارَى وَ قَالَ وَ اللَّهِ لَا يُوصَلُ إِلَى ابْنِ خَوْلَةَ أَبَداً فَقَالَ عُمَرُ بْنُ سَعْدٍ دَعُوا لِأَبِي حَسَّانَ ابْنِ أُخْتِهِ وَ يُقَالُ إِنَّهُ أُسِرَ وَ كَانَ بِهِ جِرَاحٌ قَدْ أُشْفِيَ مِنْهُ.

وَ رُوِيَ: أَنَّ الْحَسَنَ بْنَ الْحَسَنِ علیه السلام خَطَبَ إِلَى عَمِّهِ الْحُسَيْنِ علیه السلام إِحْدَى ابْنَتَيْهِ فَقَالَ لَهُ الْحُسَيْنُ علیه السلام اخْتَرْ يَا بُنَيَّ أَحَبَّهُمَا إِلَيْكَ فَاسْتَحْيَا الْحَسَنُ وَ لَمْ يُحِرْ جَوَاباً فَقَالَ لَهُ الْحُسَيْنُ علیه السلام فَإِنِّي قَدِ اخْتَرْتُ لَكَ ابْنَتِي فَاطِمَةَ فَهِيَ أَكْثَرُهُمَا شَبَهاً بِفَاطِمَةَ أُمِّي بِنْتِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله.

وَ قُبِضَ الْحَسَنُ بْنُ الْحَسَنِ وَ لَهُ خَمْسٌ وَ ثَلَاثُونَ سَنَةً رَحِمَهُ اللَّهُ وَ أَخُوهُ زَيْدُ بْنُ الْحَسَنِ حَيٌّ وَ وَصَّى إِلَى أَخِيهِ مِنْ أُمِّهِ إِبْرَاهِيمَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ طَلْحَةَ وَ لَمَّا مَاتَ الْحَسَنُ بْنُ الْحَسَنِ ضَرَبَتْ زَوْجَتُهُ- فَاطِمَةُ بِنْتُ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ علیهما السلام عَلَى قَبْرِهِ فُسْطَاطاً وَ كَانَتْ تَقُومُ اللَّيْلَ وَ تَصُومُ النَّهَارَ وَ كَانَتْ تُشَبَّهُ بِالْحُورِ الْعِينِ لِجَمَالِهَا فَلَمَّا كَانَ رَأْسُ السَّنَةِ قَالَتْ لِمَوَالِيهَا إِذَا أَظْلَمَ اللَّيْلُ فَقَوِّضُوا هَذَا الْفُسْطَاطَ فَلَمَّا أَظْلَمَ اللَّيْلُ سَمِعَتْ صَوْتاً يَقُولُ : هَلْ وَجَدُوا مَا فَقَدُوا فَأَجَابَهُ آخَرُ يَقُولُ: بَلْ يَئِسُوا فَانْقَلَبُوا

وَ مَضَى الْحَسَنُ بْنُ الْحَسَنِ وَ لَمْ يَدَّعِ الْإِمَامَةَ وَ لَا ادَّعَاهَا لَهُ مُدَّعٍ كَمَا وَصَفْنَاهُ مِنْ حَالِ أَخِيهِ رَحِمَهُ اللَّهُ.

وَ أَمَّا عَمْرٌو وَ الْقَاسِمُ وَ عَبْدُ اللَّهِ بَنُو الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ علیهما السلام فَإِنَّهُمْ اسْتَشْهَدُوا بَيْنَ يَدَيْ عَمِّهِمُ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ علیهما السلام بِالطَّفِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَ أَرْضَاهُمْ وَ أَحْسَنَ عَنِ الدِّينِ وَ الْإِسْلَامِ وَ أَهْلِهِ جَزَاءَهُمْ وَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ الْحَسَنِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ خَرَجَ مَعَ عَمِّهِ الْحُسَيْنِ علیه السلام إِلَى الْحَجِّ فَتُوُفِّيَ بِالْأَبْوَاءِ وَ هُوَ مُحْرِمٌ رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَ الْحُسَيْنُ بْنُ الْحَسَنِ الْمَعْرُوفُ بِالْأَثْرَمِ كَانَ لَهُ فَضْلٌ وَ لَمْ يَكُنْ لَهُ ذِكْرٌ فِي ذَلِكَ وَ طَلْحَةُ بْنُ الْحَسَنِ كَانَ جَوَاداً.

**[ترجمه]ارشاد: زید بن حسن از دنیا رفت و ادعای امامت نکرد. احدی از شیعه و غیر شیعه هم برای زید ادعای امامت ننمودند. زیرا رجال شیعه دو طایفه اند: یکی امامی و دیگری زیدی. شیعه دوازده امامی مقام امامت را به وسیله اخبار و روایت ثابت می کند و بالاتفاق اخباری درباره امامت فرزندان امام حسن اصلاً وجود ندارد و احدی از آنان مدعی مقام امامت نشد تا شک و تردیدی رخ دهد. گروه زیدیه مقام امامت را بعد از امام حسن و امام حسین علیهما السّلام از طریق جهاد ثابت می کنند و زید بن حسن با بنی امیه صلح و سازش داشت و از طرف آنان عهده دار اموری می شد. نظریه زید این بود که باید با دشمنان تقیه نمود و با ایشان الفت و مدارا کرد. این رفتارها بنا به عقیده زیدیه چنان که قبلا گفتیم، با ادعای امامت منافات دارد.

اما گروه حشویه معتقد به امامت بنی امیه می باشند و مقام امامت را اصلا برای فرزندان رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله صلاح نمی دانند. گروه معتزله مقام امامت را برای کسی قائل هستند که بر عقیده اعتزال باشد، یا آن کسی که مقام امامت با مشورت و انتخاب نصیب او شود. ولی زید بن حسن چنان که قبلاـ شرح دادیم خارج از این احوال بود. گروه خوارج کسی را که دوستدار علی بن ابی طالب باشد امام نمی دانند، در صورتی که زید بدون اختلاف دوستدار پدر و جدش بود.

- اما حسن بن حسن، وی مردی جلیل، رئیس، فاضل و پرهیزکار بود. تولیت صدقات حضرت علی بن ابی طالب علیه السّلام با

امام حسن علیه السّلام بود. حسن با حجاج بن یوسف جریانی داشت که آن را زبیر بن بکار بـدین شـرح روایت کرده و گفته: حسن در زمان خود متصدی صدقات حضرت علی علیه السّلام بود. یک روز حجاج که امیر مدینه بود با اطرافیان خود حرکت کرد و به حسن گفت: عمر بن علی را در تولیت این صدقات با خویشتن شریک کن، زیرا او عمو و باقیمانده خاندان تو است .

حسن در جواب حجاج گفت: من آن شـرطی که حضـرت علی علیه السّلام قرار داده است را تغییر نمی دهم و آن کسی را که حضرت در این امر داخل نکرده داخل نخواهم کرد. حجاج گفت: من حتما وی را با تو شریک خواهم کرد.

حسن بن حسن در آن حین که حجاج از او غافل بود بازگشت و به سوی خانه عبـد الملک بن مروان رفت. پس از ورود بر در خانه عبد الملک، در انتظار اجازه ماند. ناگاه یحیی بن ام حکم با وی برخورد و پس از اینکه به حسن سلام کرد دلیل آمدن او را جویا شد. سپس به حسن گفت: من نزد عبد الملک به نفع تو سخن خواهم گفت.

هنگامی که حسن بن حسن بر عبـد الملک وارد شـد، به وی خوش آمـد گفته و به نیکویی با او مشـغول گفتگو شـد. حسن بن حسن زود پیر شـده بود و یحیی ابن ام حکم هم در آن مجلس بود. عبـد الملـک به حسن گفت: یـا ابـا محمّـد! چقـدر زود پیر شـدی؟ یحیی در جواب عبـد الملک گفت: چرا زود پیر نشود؟ آرزوهای اهل عراق وی را پیر کرده است، زیرا گروهی نزد او می آینـد و برای او آرزوی خلافت می کننـد. حسن متوجه یحیی شـد و به او گفت: پـذیرایی خـوبی از من نکردی. این طور نیست که تو می گویی، ما اهل بیت زود پیر می شویم. عبد الملک این گفتگو ها را می شنید.

عبد الملک به حسن بن حسن گفت: اکنون برای چه منظوری آمده ای؟ حسن جریان گفتگوی حجاج را برایش شرح داد. عبد الملـک گفت: حجاج این حق را نـدارد. من نامه ای برای او می نویسم که از آن تجاوز نکنـد. و بعـد از نوشـتن آن نامه جوایز فراوانی به حسن بن حسن داد. هنگامی که حسن از نزد عبد الملک خارج شد، یحیی بن ام حکم با وی ملاقات نمود. حسن به وی اعتراض کرد و گفت این چه وعـده ای بود که به من دادی؟ یحیی گفت: آرام باش. به خـدا قسم عبد الملک همیشه از تو حساب می برد، اگر هیبت و عظمت تو نبود به داد تو نمی رسید و به تو اجازه ملاقات نمی داد .

حسن بن حسن بـا عمویش امام حسـین علیه السّـلام در کربلا بود. هنگامی که امام حسـین شـهید شـد و مابقی بازمانـدگان آن حضـرت اسیر شدند، اسماء ابن خارجه آمد و او را از میان اسیران خارج کرد و گفت: به خدا قسم که هرگز نباید کسی مزاحم پسـر خوله شود. عمر بن سـعد گفت: پسـر خواهر اسـما را به او ببخشـید. گفته شـده که حسن اسـیر شده و بدنش مجروح بود، آنگاه آن جراحات معالجه شدند.

– روایت شده، حسن بن حسن یکی از دو دخترهای امام حسـین علیه السّـلام را خواسـتگاری کرد. امام حسـین به او فرمود: ای پسر عزیزم. هر کدام را که دوست داری انتخاب کن. حسن خجل شد و جوابی نگفت. امام حسین فرمود: من فاطمه را برای تو انتخاب نمودم، زیرا این فاطمه شباهت بیشتری به مادرم فاطمه زهرا دارد.

حسن بن حسن در سن ۳۵ سالگی از دنیا رفت و برادرش زید بن حسن پس از وی زنده بود. حسن بن حسن برادر مادری خود را که نـامش ابراهیم بن محمّـد بن طلحه بـود وصـی خویشـتن قرار داد. وقـتی حسن از دنیـا رحلت کرد، زوجه اش فـاطمه بنت

الحسین بر سر قبرش خیمه زد، روزها روزه و شبها مشغول عبادت بود. این بانو از بس زیبا بود به حور العین شباهت داشت. هنگامی که یک سال از این جریان گذشت به غلامان خود فرمود: وقتی شب فرا رسید این خیمه را برچینید. موقعی که تاریکی شب فرا رسید صدایی شنید که می گوید: آیا آنچه را که از دست دادند یافتند؟ دیگری جواب وی را داد و گفت: مأیوس شدند و بازگشتند. حسن بن حسن از دنیا رفت و ادعای امامت نکرد و کسی هم برای او ادعای امامت ننمود، همچنان که در شرح حال برادرش شرح دادیم.

اما عمرو و قاسم و عبد اللّه که ما بقی پسران امام حسن بودند در کربلا در رکاب عموی خود امام حسین شهید شدند. خدا از ایشان راضی باشد و آنان را راضی کند و جزای نیکویی از طرف دین اسلام و اهل اسلام به ایشان عطا فرماید.

عبد الرحمن بن حسن با عموی خود امام حسین علیه السّلام برای سفر حج رفتند و در ابواء در حالی که لباس احرام پوشیده بود از دنیا رفت. رحمه اللّه علیه! حسین بن حسن که به اثرم معروف بود مردی با فضیلت به شمار می رفت ولی ذکری از شرح حال وی در دست نیست. طلحه بن حسن فردی بخشنده بود.

**[ترجمه]

بیان

قوله و ما یمنعه أی المشیب (۱) قوله ما ألوتک رفدا أی

ص: ۱۶۷

۱- ۱. و فی المصدر ص ۱۷۸: و ما یعینه؟ یا أمیر المؤمنین، شبیه.

ما قصرت فی رفدک قوله قد أشفی منه أی أشرف علی الهلاک و قوضت البناء نقضته (۱).

**[ترجمه]عبارت «و ما یمنعه» یعنی پیری. عبارت ما ألوتک، رفدا، منظور ما قصرت رففدک است به این معنا که به تو اجازه ملاقات نمی داد. عبارت: قد أشفی منه یعنی به مرگ نزدیک شد؛ و قوّضت البناء، یعنی آن را خراب کرد - ۱. ارشاد مفید: ۱۷۷-۱۷۹ - .

**[ترجمه]

«۴»

قب، [المناقب] لابن شهرآشوب: أَوْلَادُهُ علیهم السلام ثَلَاثَهَ عَشَرَ ذَکَراً وَ ابْنَهٌ وَاحِدَهٌ عَبْدُ اللَّهِ وَ عُمَرُ وَ الْقَاسِمُ أُمُّهُمْ أُمُّ وَلَدٍ وَ الْحُسَیْنُ الْأَثْرَمُ وَ الْحَسَنُ أُمُّهُمَا خَوْلَهُ بِنْتُ مَنْظُورٍ الْفَزَارِیَّهُ وَ الْعَقِیلُ وَ الْحَسَنُ أُمُّهُمَا أُمُّ بَشِیرٍ بِنْتُ أَبِی مَسْعُودٍ الْخَزْرَجِیَّهُ وَ زَیْدٌ وَ عُمَرُ مِنَ الثَّقَفِیَّهِ وَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ مِنْ أُمِّ وَلَدٍ وَ طَلْحَهُ وَ أَبُو بَکْرٍ أُمُّهُمَا أُمُّ إِسْحَاقَ بِنْتُ طَلْحَهَ التَّیْمِیِّ وَ أَحْمَدُ وَ إِسْمَاعِیلُ وَ الْحَسَنُ الْأَصْغَرُ ابْنَتُهُ أُمُّ

الْحَسَنِ فَقَطْ عِنْدَ عَبْدِ اللَّهِ وَ یُقَالُ وَ أُمُّ الْحُسَیْنِ وَ کَانَتَا مِنْ أُمِّ بَشِیرٍ الْخُزَاعِیَّهِ وَ فَاطِمَهُ مِنْ أُمِّ إِسْحَاقَ بِنْتِ طَلْحَهَ وَ أُمُّ عَبْدِ اللَّهِ وَ أُمُّ سَلَمَهَ وَ رُقَیَّهُ لِأُمَّهَاتِ أَوْلَادٍ(۲)

ص: ۱۶۸

۱- ۱. إرشاد المفید: ص ۱۷۷- ۱۷۹.

۲- ۲. اختلف فی عدد أولاده علیه السلام و أسمائهم و أمّهات أولاده و ترتیبهم فقد نقل الاربلی فی کشف الغمّه ج ۲ ص ۱۵۲ عن کمال الدین ابن طلحه: أن عدد أولاده الذکور خمسه عشر و سرد أسماءهم و له بنت واحد تسمی أم الحسن، و نقل عن ابن الخشاب: أن له علیه السلام أحد عشر ولدا و بنتا. ثمّ نقل فی ص ۱۵۸ عن الحافظ عبد العزیز بن الاخضر الجنابذی: أن له علیه السلام اثنی عشر ولدا ذکرا و خمس بنات، و بعد ما ذکر أسمائهم قال: و الذی أراه أن فی هذه الأسماء تکریرا، و أظنه من الناسخ، و أهل مکّه أخبر بشعابها، فما ذکره الشیخ المفید(و قد نقله من ص ۱۵۳- ۱۵۸) هو الذی یعتمد علیه فی هذا الباب، لانه أشدّ حرصا، و أکثر تنقیبا و کشفا و طلبا لهذه الأمور. أقول: و نقل سبط ابن الجوزی عن الواقدی و ابن هشام: أن له علیه السلام خمس عشره ذکرا و ثمان بنات، فمن الذکور: علی الأکبر، علی الأصغر، جعفر، فاطمه، سکینه أم الحسن، عبد اللّه، القاسم، زید، عبد الرحمن، أحمد، إسماعیل، الحسین، عقیل الحسن؛ و هو أبو عبد اللّه حسن بن حسن بن علیّ علیهم السلام- و لم یسم الباقین. و هذا المذکور انما هو ترتیب الواقدی و هشام بن محمّد، و أمّا محمّد بن سعد فقد رتبهم فی الطبقات علی غیر هذا الترتیب، و زاد، فقال: کان للحسن علیه السلام من الولد: محمّد الأصغر، جعفر، حمزه، فاطمه؛ درجوا کلهم و امهم أم کلثوم بنت الفضل بن العباس بن عبد المطلب، محمد الأکبر: و به کان یکنی و الحسن: امهما خوله بنت منظور الغطفانیه. زید، ام الحسن، ام الخیر: امهم أم بشر بنت ابی مسعود الأنصاریّ و اسمه عقبه بن عمرو. إسماعیل، یعقوب: امهما جعده بنت الاشعث ابن قیس التی سمته. القاسم، أبو بکر، عبد اللّه: قتلوا مع الحسین یوم الطفوف و امهم أم ولد، و لا بقیه لهم. حسین الاثرم، عبد

الرحمن، أمّ سلمه: لام ولد تسمى ظمياء. عمر: لام ولد لا بقيه له. ام عبد الرحمن[عبد اللّه] و هى أم أبى جعفر محمّد بن علىّ بن الحسين عليه السلام و امها أم ولد تدعى صافيه. طلحه: لا بقيه له و أمه أم إسحاق بنت طلحه بن عبيد اللّه التيمى، عبد اللّه الأصغر: أمه زينب بنت سبيع بن عبد اللّه أخى جرير بن عبد اللّه البجلىّ و هذا أصح. انتهى. أقول: فعلى هذا كان له عليه السلام سته عشر ذكرا و خمس بنات، و كيف كان ما ذكره ابن شهرآشوب هناك مختلط عليه من حيث الأسماء و عدد أولاده الذكور كما لا يخفى.

وَ قُتِلَ مَعَ الْحُسَيْنِ علیه السلام مِنْ أَوْلَادِهِ عَبْدُ اللَّهِ وَ الْقَاسِمُ وَ أَبُو بَكْرٍ وَ الْمُعْقِبُونَ مِنْ أَوْلَادِهِ اثْنَانِ- زَيْدُ بْنُ الْحَسَنِ وَ الْحَسَنُ بْنُ الْحَسَنِ.

أَبُو طَالِبٍ الْمَكِّيُّ فِي قُوتِ الْقُلُوبِ: أَنَّهُ علیه السلام تَزَوَّجَ مِائَتَيْنِ وَ خَمْسِينَ امْرَأَةً وَ قَدْ قِيلَ ثَلَاثَمِائَةٍ وَ كَانَ عَلِيٌّ علیه السلام يَضْجَرُ مِنْ ذَلِكَ فَكَانَ يَقُولُ فِي خُطْبَتِهِ إِنَّ الْحَسَنَ مِطْلَاقٌ فَلَا تُنْكِحُوهُ.

أَبُو عَبْدِ اللَّهِ الْمُحَدِّثُ فِي رامش أفزاي: أَنَّ هَذِهِ النِّسَاءَ كُلَّهُنَّ خَرَجْنَ فِي خَلْفِ جَنَازَتِهِ حَافِيَاتٍ (۱)

۱- ۱. اشتهر عنه علیه السلام أنّه تزوج ثلاث مائه امرأه، و الأصل فی ذلک ما ذکره أبو طالب المکی فی قوت القلوب کما نقله ابن شهرآشوب فأرسله المؤرخون ارسال المسلمات و نقلوا ذلک فی کتبهم بلا تثبت و تحقیق، مع کون الرجل ضعیف الروایه، لیس بثبت و لا ثقه و أن ما ذکره لا یصحّ فی العقول بوجه من الوجوه: و ذلک لان أولاده المذکورین بأسمائهم علی اختلاف فی عددهم(بین ۱۵- ۲۱) انما هم من عشره من أزواجه علیه السلام، قد سماهن أهل السیر کما سمعت من ابن سعد فی الطبقات و هذه النسبه بین عدد الازواج و الاولاد، هو المتعارف المعتاد فلو کان تزوج مائتین و خمسین امرأه أو ثلاث مائه امرأه، کان لا بد و أن یتولد منهن أکثر من مائتین ولد: ذکر و انثی علی الاقل بعد فرض العقم فی جمع منهن. و لا یحتمل العزل منهن، لانه علیه السلام انما کان یتزوج الشابه من النساء و الابکار رغبه فی مباضعتهن، و الالتذاذ من المباضعه لا یتحقّق مع العزل کما لا یخفی. علی ان الرجل انما یعزل عن المرأه مخافه أن یولدها، و ذلک اما لنقص فی حسبها أو مخافه العیله، اما ناقصه الحسب فلم یکن لیرغب فیها مثل الحسن السبط علیه السلام مع شرفه الباذخ و لم یذکر فی شی ء من کتب السیر أنّه رغب الی خضراء الدمن، و انما کان یخطب الاشراف من النساء أبا و اما. و أمّا خوف العیله فهو الذی کان یباری بجوده و فضله السحاب، و قد روی عن ابن سیرین(کما فی الحلیه للحافظ أبی نعیم- راجع ج ۲ ص ۱۴۲ کشف الغمّه) أنه قال: تزوج الحسن بن علیّ علیهما السلام امرأه فأرسل إلیها بمائه جاریه مع کل جاریه ألف درهم و عن الحسن بن سعید، عن أبیه قال: متع الحسن بن علیّ علیهما السلام امرأتین(یعنی حین طلقهما) بعشرین ألفا و زقاق من عسل فقالت إحداهما: متاع قلیل من حبیب مفارق و نقل ابن شهرآشوب(ج ۴ ص ۱۷ من مناقبه) أنه تزوج جعده بنت الاشعث و أرسل إلیها ألف دینار. فهذا الرجل الذی ینفق کیف یشاء، لا یخاف العیله و کثره الاولاد، کیف و قد قال جده صلّی اللّه علیه و آله: تناکحوا تناسلوا تکثروا فانی اباهی بکم الأمم یوم القیامه و لو بالسقط، أو کیف یعزل و انه یعلم بشری القرآن المجید بکوثر من نسل رسول اللّه منه و من أخیه الحسین، أ کان یعزل نطفته رغما لتلک البشاره؟ کلا و کلا. و الحاصل أنّه لا یصحّ فی حکم العقول أن یتزوج ثلاثمائه امرأه و لا تولد منها الا عشره. فالصحیح ما یظهر من کتب السیر المعتبره- بعد السیر فیها- أنه تزوج ما بین ۲۰ الی ۳۰ امرأه غیر ما ملکت یمینه علیه السلام، و حیثما لا تکون تحته أکثر من أربعه حرائر کان علیه أن یطلق زوجه و ینکح اخری. و لذلک اشتهر بکونه مطلاقا، لما لم یکن یعهد ذلک من غیره، فزاد العامّه من الناس علی سیرتهم فی سرد القضایا(یک کلاغ چهل کلاغ) فقالوا انه تزوج کذا و کذا من غیر رویه و لا درایه.

الْبُخَارِیُّ: لَمَّا مَاتَ الْحَسَنُ بْنُ الْحَسَنِ بْنِ عَلِیٍّ علیهما السلام ضَرَبَتِ امْرَأَتُهُ الْقُبَّهَ عَلَی قَبْرِهِ سَنَهً ثُمَّ رَفَعَتْ فَسَمِعُوا صَائِحاً یَقُولُ: هَلْ وَجَدُوا مَا فَقَدُوا

فَأَجَابَهُ آخَرُ بَلْ یَئِسُوا فَانْقَلَبُوا وَ فِی رِوَایَهٍ غَیْرِهَا أَنَّهَا أَنْشَدَتْ بَیْتَ لَبِیدٍ:

ص: ۱۷۰

إِلَى الْحَوْلِ ثُمَّ اسْمُ السَّلَامِ عَلَيْكَمَا*** وَ مَنْ يَبْكِ حَوْلًا كَامِلًا فَقَدِ اعْتَذَرَ(۱).

**[ترجمه]مناقب: امام حسن دارای سیزده پسر و یک دختر بود. پسرانش عبارتند از: عبد اللّه، عمر، قاسم که مادرشان ام ولد بود. حسین اثرم و حسن که مادرشان، خوله دختر منظور فزاریه بود. عقیل و حسن که مادرشان ام بشیر دختر ابو مسعود خزرجی بود. زید و عمر که مادرشان زنی ثقفیه بود. مادر عبد الرحمن ام ولد بود. طلحه و ابو بکر که مادرشان امّ اسحاق بنت طلحه تیمی بود. احمد و اسماعیل و حسن اصغر. دخترش ام الحسن زن عبد اللّه بود. گفته، دختر دیگرش ام الحسین بود که مادر این دو بانو، ام بشیر خزاعیه بود. فاطمه دختر دیگرش از ام اسحاق دختر طلحه بود. ام عبد اللّه و ام سلمه و رقیه هر کدام از یک ام ولد بودند - ۲. در مورد تعداد فرزندان امام حسن علیه السّلام، نام آن ها، مادران فرزندانش و ترتیب آن ها اختلاف وجود دارد. اربلی در کشف الغمه ۲: ۱۵۲ از کمال الدین ابن طلحه نقل کرده است: تعداد فرزندان پسر ایشان پانزده نفر است و نام آن ها را ذکر کرده است و گفته که او یک دختر داشته به اسم ام الحسن. از ابن خشاب نقل شده است: که امام حسن علیه السّلام یازده پسر و دختر داشته است.

سپس در ص ۱۵۸ از حافظ عبد العزیز بن اخضر جنابذی نقل کرده است: که ایشان دوازده فرزند پسر و پنج دختر داشته است و بعد اسم آن ها را ذکر کرده و گفته: در این اسم ها تکرار وجود دارد و گمان می کنم که از ناسخ باشد. آن چه شیخ مفید (و آن را از ص ۱۵۳-۱۵۸ نقل کرده است) بیان کرده، همان قولی است که در این باب بر آن تکیه شده است، زیرا شیخ برای این گونه امور و کشف حقیقت آن اشتیاق و خواست بیشتری دارد.

ابن جوزی از واقدی و ابن هشام نقل کرده است: امام حسن علیه السّلام پانزده پسر و هشت دختر داشته است. از پسران: علی اکبر، علی اصغر، جعفر، فاطمه، سکینه، ام الحسن، عبدالله، قاسم، زید، عبد الرحمن، احمد، اسماعیل، حسین، عقیل الحسن - و او ابو عبدالله حسن بن حسن بن علی علیه السلام است - و بقیه را نام نبرده است.

آن چه ذکر شد ترتیب واقدی و هشام بن محمد است، و اما محمد بن سعد ترتیب آن ها را به گونه ای جز این ترتیب ذکر کرده و اضافه کرده و گفته است:

امام حسن علیه السلام از فرزندان: محمد اصغر، جعفر، حمزه و فاطمه را داشته است؛ و همه آن ها را ذکر می کند و مادرآن ها ام کلثوم دختر فضل بن عباس بن عبد المطلب بود. محمد اکبر که کنیه اش این بود و حسن، مادرشان خوله دختر منظور غطفانیه بود. زید، ام الحسن و ام الخیر که مادرشان ام بشر دختر ابو مسعود انصاری بوده که اسمش عقبه بن عمرو می باشد. یعقوب مادرش جعده دختر اشعث ابن قیس است، همان که امام را مسموم کرد. قاسم، ابوبکر و عبدالله با امام حسین علیه السلام در کربلا شهید شدند و مادرشان ام ولد بود و فرزند دیگری نداشت. حسین اثرم، عبد الرحمن، ام سلمه فرزندان ام ولد بودند که نامش ظمیاء بود. عمر فرزند ام ولد بود و فرزند دیگری نداشت. مادر عبد الرحمن [عبدالله] ام ابو جعفر محمد بن علی بن حسین علیه السلام بود و مادرش ام ولد و نامش صافیه بود. طلحه خواهر و برادری نداشت و مادرش ام اسحاق دختر طلحه بن عبیدالله تیمی بود، عبدالله اصغر مادرش زینب دختر سبیع بن عبدالله برادر جریر بن عبدالله بجلی است و این صحیح تر است.

بر ایـن اسـاس، امـام حسن علیه السـلام شـانزده پسـر و پنـج دخـتر داشت. در آن چه ابن آشـوب ذکر کرده بـود، اسم و تعـداد فرزندان پسر همچنان که پنهان نیست در آمیخته بود. - .

عبد اللّه و قاسم و ابو بکر که از فرزندان امام حسن بودند در کربلا با امام حسـین شـهید شدند. نسل امام حسن، از زید و حسن به یادگار ماند.

ابو طالب مکی در کتاب قوت القلوب می گوید: امام حسن ۲۵۰ الی ۳۰۰ نفر زن گرفت، و حضرت علی در سخنرانی خود می فرمود: چون حسن زنان را طلاق می دهـد لـذا به وی زن ندهیـد. ابو عبـد اللّه رامش افزای می گویـد: این زنان با پای برهنه به دنبال پیکر آن حضـرت خارج شدند - ۱. امام حسن علیه السلام به این که با سیصد زن ازدواج کرده شهرت یافته است، اصل در این موضوع آن چیزی است که ابو طـالب مکی در قوت القلب ذکر کرده، همچنـان که ابن شـهر آشوب آن را نقل کرده و مورخان، با این که این شـخص روایتش ضـعیف است، گفته او را مسلم دانسته و بدون هیچ تحقیقی آن را در کتاب های خود ذکر کرده اند، که هیچ اطمینان و سـندی برای اثبات آن نیست. آن چه که در این مورد بیان کرده، بنا به دلایلی از لحاظ عقلی صحت ندارد:

زیرا فرزندانی که نام آن ها ذکر شده با در نظر گرفتن اختلافی که در تعداد آن ها وجود دارد (بین ۱۵-۲۱)، در واقع از ده نفر از زنان امام حسن علیه السـلام بودند، اهل سیر آن ها را نام برده اند، همچنان که از ابن سعد در طبقات شنیدم و این نسبت بین تعداد همسـران و فرزندان متعارف و مشـخص است. اگر امام با ۲۵۰ یا ۳۰۰ زن ازدواج می کرد، بی شـک می بایست از آنان حد اقل صاحب بیش از ۲۰۰ فرزند می شد که هم شامل پسر بود و هم دختر، البته با فرض عقیم بودن گروهی از آنان.

این احتمـال وجود نـدارد که امام از آن ها جـدا بوده باشـد، زیرا امام علیه السـلام با زنان جوان و باکره به خاطر اشتیاقی که به مباشرت با آن ها داشت ازدواج می کرد و لذت بردن از مباشرت، همان طور که مشخص است با جدایی محقق نمی شود.

زیرا مرد یـا به خاطر ترس از حامله کردن زن از او دوری می کنـد، که این ترس یا به دلیل وجود نقصـی در حسب و نسب زن است و یا ترس از عائله دار شـدن. اما نقص در نسب که نبوده است زیرا امام حسن علیه السـلام که دارای شـرافت والایی بوده، در کتب سـیر هرگز نیامـده است که او به زنی بی اصل و نسب متمایل شود، بلکه ایشان از زنانی که هم از جانب پـدر و هم از جانب مادر با شرافت بودند خواستگاری می کرد.

امـا ترس از عـائله دار شـدن چیزی است که بـا بخشـش و فضـل ابر گونه او منافات دارد. از ابن سـیرین (همچنان که در کتاب حافظ ابو نعیم آمـده است، مراجعه کنیـد به کشف الغمه ۲: ۱۴۲) روایت شـده است که گفت: حسن بن علی علیهما السـلام با زنی ازدواج کرد و برای او صـد کنیز فرستاد که با هر کـدام هزار درهم بود. از پـدر حسن بن سـعید نقل شـده: حسن بن علی هنگـامی که دو نفر از زنان خود را طلاق داد، به هر کـدام بیست هزار درهم و یک شـیشه عسل داد. یکی از آن ها گفت: این متاع کمی از جانب محبوبی است که از او جدا شده ام. ابن شـهر آشوب (در مناقب ۴: ۱۷) نقل کرده است: امام با جعده دختر اشعث ازدواج کرد و برای او هزار دینار فرستاد.

چنین مردی که هر طور بخواهد می بخشد، از عائله دار شدن و زیادی فرزند نمی هراسد. چطور بترسد در حالی که جدش صلی الله علیه و آله فرموده است: ازدواج کنید، تولید نسل کنید و زیاد شوید، زیرا من در روز قیامت حتی به فرزندان سقط شده شما مباهات می کنم. چطور ممکن است که از همسرانش دوری کند در حالی که می داند قرآن مجید به زیاد شدن فرزندان از نسل رسول خدا و از حسن و برادرش حسین بشارت داده است. آیا با وجود چنین بشارتی از بجه دار شدن خود جلوگیری کند؟ هرگز هرگز.

نتیجه آن که از لحاظ عقلی صحیح نیست که امام با سیصد زن ازدواج کرده باشد و از آنان تنها ده فرزند داشته باشد.

درست است که بر اساس کتب معتبر سیر،، او به غیر از کنیزانش با ۲۰ تا ۳۰ زن ازدواج کرده است، و از آن جا که امکان آن وجود نداشت که بیش از چهار زن آزاده داشته باشد، بنابراین می بایست همسرش را طلاق می داد و با دیگری ازدواج می کرد. به همین دلیل به کسی که زیاد طلاق می داد شهرت یافت، زیرا چنین کاری از جانب دیگران سابقه نداشت. مردم عوام هم طبق شیوه خود در بیان قضایا (یک کلاغ چهل کلاغ) بدون هیچ درایت و اطمینانی گفتند که او چنین و چنان ازدواج کرده است. (این توضیح از جناب آقای محمد باقر بهبودی است که متن عربی بحار الانوار را تحقیق و تنقیح کرده است. مترجم)

- .

وقتی حسن از دنیا رحلت کرد، همسرش مدت یک سال بر سر قبرش خیمه زد، وقتی خیمه را برچیدند، صدایی شنیدند که می گوید: آیا آنچه را که از دست دادند یافتند؟ دیگری جواب وی را داد و گفت: مأیوس شدند و بازگشتند. در روایت دیگری آمده که همسرش بیت لبید را خواند:

إلی الحول ثم اسم السّلام علیکما و من یبک حولا کاملا فقد اعتذر - ۱. مناقب آل ابی طالب۴: ۲۹ و ۳۰ -

لبید به دو دخترش گفته بود بعد از مرگ من تا یک سال بر من بگریید و هر کس یک سال در فراق عزیزی بگرید، معذور است.

**[ترجمه]

«۵»

قب، [المناقب] لابن شهرآشوب فِی الْإِحْیَاءِ: أَنَّهُ خَطَبَ الْحَسَنُ بْنُ عَلِیٍّ علیهما السلام إِلَی عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْحَارِثِ بِنْتَهُ فَأَطْرَقَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ فَقَالَ وَ اللَّهِ مَا عَلَی وَجْهِ الْأَرْضِ مَنْ یَمْشِی عَلَیْهَا أَعَزَّ عَلَیَّ مِنْکَ وَ لَکِنَّکَ تَعْلَمُ أَنَّ ابْنَتِی بَضْعَهٌ مِنِّی وَ أَنْتَ مِطْلَاقٌ فَأَخَافُ أَنْ تُطَلِّقَهَا وَ إِنْ فَعَلْتَ خَشِیتُ أَنْ یَتَغَیَّرَ قَلْبِی عَلَیْکَ لِأَنَّکَ بَضْعَهٌ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَإِنْ شَرَطْتَ أَنْ لَا تُطَلِّقَهَا زَوَّجْتُکَ فَسَکَتَ الْحَسَنُ علیه السلام وَ قَامَ وَ خَرَجَ فَسُمِعَ مِنْهُ یَقُولُ مَا أَرَادَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ إِلَّا أَنْ یَجْعَلَ ابْنَتَهُ طَوْقاً فِی عُنُقِی.

وَ رَوَی مُحَمَّدُ بْنُ سِیرِینَ: أَنَّهُ خَطَبَ الْحَسَنُ بْنُ عَلِیٍّ علیهما السلام إِلَی مَنْظُورِ بْنِ رَیَّانَ ابْنَتَهُ خَوْلَهَ فَقَالَ وَ اللَّهِ إِنِّی لَأُنْکِحُکَ وَ إِنِّی لَأَعْلَمُ أَنَّکَ غَلِقٌ طَلِقٌ مَلِقٌ غَیْرَ أَنَّکَ أَکْرَمُ الْعَرَبِ بَیْتاً وَ أَکْرَمُهُمْ نَفْساً فَوُلِدَ مِنْهَا الْحَسَنُ بْنُ الْحَسَنِ.

وَ رَأَی یَزِیدُ امْرَأَهَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَامِرٍ- أُمَّ خَالِدٍ بِنْتَ أَبِی جَنْدَلٍ فَهَامَ بِهَا وَ شَکَا ذَلِکَ إِلَی أَبِیهِ فَلَمَّا حَضَرَ عَبْدُ اللَّهِ عِنْدَ مُعَاوِیَهَ قَالَ لَهُ لَقَدْ عَقَدْتُ لَکَ عَلَیَّ وِلَایَهَ الْبَصْرَهِ وَ لَوْ لَا أَنَّ لَکَ زَوْجَهً لَزَوَّجْتُکَ رَمْلَهَ فَمَضَی عَبْدُ اللَّهِ وَ طَلَّقَ زَوْجَتَهُ طَمَعاً فِی رَمْلَهَ فَأَرْسَلَ مُعَاوِیَهُ أَبَا هُرَیْرَهَ لِیَخْطُبَ أُمَّ خَالِدٍ لِیَزِیدَ ابْنِهِ وَ یَبْذَلَ لَهَا مَا أَرَادَتْ مِنَ الصَّدَاقِ فَاطَّلَعَ عَلَیْهَا الْحَسَنُ وَ الْحُسَیْنُ وَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ جَعْفَرٍعلیهم السلام فَاخْتَارَتِ

ص: ۱۷۱

۱- ۱. مناقب آل أبی طالب: ج ۴ ص ۲۹ و ۳۰.

الْحَسَنَ فَتَزَوَّجَهَا(۱).

**[ترجمه]مناقب: امام حسن علیه السلام دختر عبد الرحمن بن حارث را خواستگاری کرد، عبد الرحمن بعد از اندکی سکوت گفت: به خدا قسم در روی زمین عزیزتر از تو نزد من نیست. ولی در عین حال تو می دانی که دخترم پاره تن من است و تو زنان را زیاد طلاق می دهی، می ترسم تو او را طلاق دهی و از تو رنجیده شوم، زیرا تو پاره تن پیامبر خدایی. اگر این شرط را قبول کنی که دخترم را طلاق ندهی مانعی ندارد. امام حسن پس از اندکی سکوت برخاست و خارج شد. شنیدند که می فرمود: عبد الرحمن در نظر دارد دختر خود را طوق گردن من کند.

محمّد بن سیرین می گوید: امام حسن خوله دختر منظور بن ریّان را خواستگاری کرد، او گفت: با اینکه من می دانم، تو شخصی تند خو و سرسختی هستی که بسیار طلاق می دهی، با این حال دخترم را به تو می دهم زیرا تو از گرامی ترین و شریف ترین خاندان عرب هستی. پس از این ازدواج بود که حسن بن حسن متولد شد.

- روزی چشم یزید بن معاویه به زن عبد اللّه بن عامر افتاد که او را ام خالد دختر ابو جندل می گفتند، پس عاشق او شد و از این موضوع به پدرش شکایت کرد. وقتی عبدالله نزد معاویه آمد، به او گفت: من ولایت بصره را نامزد تو کرده ام و اگر همسری نداشتی رمله را به عقد تو در می آوردم. عبدالله رفت و به طمع این که با رمله ازدواج کند همسرش را طلاق داد. معاویه ابو هریره را فرستاد تا ام خالد را برای پسرش یزید خواستگاری کند و هر چه قدر مهریه خواست به او ببخشد. امام حسن و امام حسین و عبدالله بن جعفر علیهم السلام از این موضوع آگاه شدند، از وی خواستگاری کردند، ام خالد امام حسن را برگزید و امام با او ازدواج کرد - - .

**[ترجمه]

توضیح

رجل غَلِقٌ بکسر اللام سیّئ الخلق و رجل مَلِقٌ بکسر اللام یعطی بلسانه ما لیس فی قلبه و قال الجزریّ فی حدیث الحسن إنک رجل طَلِق أی کثیر طلاق النساء.

**[ترجمه]«رجل غلق» با کسره لام یعنی بد اخلاق؛ «رجل ملق» با کسره لام یعنی کسی که با زبانش چیزی را می بخشد که در قلبش نیست. جزری در حدیث حسن گفته است: «إنک رجل طلق» یعنی تو کسی هستی که زنان را زیاد طلاق می دهی.

**[ترجمه]

«۶»

کا، [الکافی] حُمَیْدُ بْنُ زِیَادٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ سَمَاعَةَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ زِیَادِ بْنِ عِیسَی عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سِنَانٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: إِنَّ عَلِیّاً صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَیْهِ قَالَ وَ هُوَ عَلَی الْمِنْبَرِ- لَا تُزَوِّجُوا الْحَسَنَ فَإِنَّهُ رَجُلٌ مِطْلَاقٌ فَقَامَ رَجُلٌ مِنْ هَمْدَانَ فَقَالَ

بَلَى وَ اللَّهِ لَنُزَوِّجَنَّهُ وَ هُوَ ابْنُ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ ابْنُ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ فَإِنْ شَاءَ أَمْسَكَ وَ إِنْ شَاءَ طَلَّقَ (۲).

**[ترجمه]کافی: امام جعفر صادق علیه السّلام فرمود: حضرت علی علیه السلام در حالی که بر فراز منبر مشغول سخنرانی بود فرمود: حسن زیاد زن طلاق می دهد، به او زن ندهید. ناگاه مردی از قبیله همدان برخاست و گفت: آری، به خدا قسم ما به حسن زن می دهیم، زیرا او فرزند پیامبر خدا و علی بن ابی طالب است، اگر بخواهد نگاه می دارد و اگر نخواهد طلاق می دهد - ۱. کافی ۶: ۵۶ - .

**[ترجمه]

«۷»

کا، [الکافی] الْعِدَّةُ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْمَاعِيلَ بْنِ بَزِيعٍ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ بَشِيرٍ عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي الْعَلَاءِ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: إِنَّ الْحَسَنَ بْنَ عَلِيٍّ علیهما السلام طَلَّقَ خَمْسِينَ امْرَأَةً فَقَامَ عَلِيٌّ علیه السلام بِالْكُوفَةِ فَقَالَ يَا مَعْشَرَ أَهْلِ الْكُوفَةِ- لَا تُنْكِحُوا الْحَسَنَ فَإِنَّهُ رَجُلٌ مِطْلَاقٌ فَقَامَ إِلَيْهِ رَجُلٌ فَقَالَ بَلَى وَ اللَّهِ لَنُنْكِحَنَّهُ إِنَّهُ ابْنُ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ ابْنُ فَاطِمَةَ علیهما السلام فَإِنْ أَعْجَبَهُ أَمْسَكَ وَ إِنْ كَرِهَ طَلَّقَ (۳).

**[ترجمه]کافی: امام صادق علیه السّلام فرمود: امام حسن علیه السّلام تعداد پنجاه زن طلاق داد. و حضرت علی علیه السلام در کوفه فرمود: ای مردم کوفه! به حسن زن ندهید. زیرا زیاد زنان را طلاق می دهد. مردی برخاست و گفت: آری به خدا قسم ما با او وصلت می کنیم، زیرا او فرزند رسول خدا صلی الله علیه و آله و پسر فاطمه علیها السلام است. اگر از همسرش خوشش بیاید او را نگاه می دارد و اگر از او بدش بیاید وی را طلاق می دهد - ۲. همان - .

**[ترجمه]

«۸»

کا، [الکافی] مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ فَضَّالٍ عَنْ يُونُسَ بْنِ يَعْقُوبَ عَنْ أَبِي مَرْيَمَ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: تُوُفِّيَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ بِالْأَبْوَاءِ وَ هُوَ مُحْرِمٌ وَ مَعَهُ الْحَسَنُ وَ الْحُسَيْنُ وَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ جَعْفَرٍ وَ عَبْدُ اللَّهِ وَ عُبَيْدُ اللَّهِ ابْنَا الْعَبَّاسِ فَكَفَّنُوهُ وَ خَمَّرُوا وَجْهَهُ وَ رَأْسَهُ وَ لَمْ يُحَنِّطُوهُ وَ قَالَ هَكَذَا فِي كِتَابِ عَلِيٍ (۴).

۱- ۱. المناقب: ج ۴ ص ۳۸.

۲- ۲. الکافی: ج ۶ ص ۵۶.

۳- ۳. المصدر نفسه.

۴- ۴. الکافی: ج ۴ ص ۳۶۸.

**[ترجمه]کافی: امام جعفر صادق علیه السّلام فرمود: عبد الرحمن بن حسن بن علی در ابواء در حالی که لباس احرام پوشیده بود از دنیا رفت و امام حسن و امام حسین و عبد اللّه بن جعفر و عبد اللّه و عبید اللّه بن عباس او را کفن کردند، سر و صورت او را پوشاندند. ولی او را حنوط ننمودند و فرمودند: در کتاب علی بن ابی طالب این طور نوشته است - ۳. کافی ۴: ۳۶۸ - .

**[ترجمه]

«۹»

أَقُولُ قَالَ ابْنُ أَبِی الْحَدِیدِ قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ مُحَمَّدُ بْنُ حَبِیبٍ: کَانَ الْحَسَنُ علیه السلام إِذَا أَرَادَ أَنْ یُطَلِّقَ امْرَأَةً جَلَسَ إِلَیْهَا فَقَالَ أَ یَسُرُّکِ أَنْ أَهَبَ لَکِ کَذَا وَ کَذَا فَتَقُولُ لَهُ مَا شِئْتَ أَوْ نَعَمْ فَیَقُولُ هُوَ لَکِ فَإِذَا قَامَ أَرْسَلَ إِلَیْهَا بِالطَّلَاقِ وَ بِمَا سَمَّی لَهَا.

وَ رَوَی أَبُو الْحَسَنِ الْمَدَائِنِیُّ قَالَ: تَزَوَّجَ الْحَسَنُ علیه السلام هِنْداً بِنْتَ سُهَیْلِ بْنِ عَمْرٍو وَ کَانَتْ عِنْدَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَامِرِ بْنِ کَرِیزٍ فَطَلَّقَهَا فَکَتَبَ مُعَاوِیَةُ إِلَی أَبِی هُرَیْرَةَ أَنْ یَخْطُبَهَا عَلَی یَزِیدَ بْنِ مُعَاوِیَةَ قَالَ الْحَسَنُ علیه السلام فَاذْکُرْنِی لَهَا فَأَتَاهَا أَبُو هُرَیْرَةَ فَأَخْبَرَهَا الْخَبَرَ فَقَالَتِ اخْتَرْ لِی فَقَالَ أَخْتَارُ لَکِ الْحَسَنَ فَزَوَّجَتْهُ.

وَ رُوِیَ أَیْضاً: أَنَّهُ علیه السلام تَزَوَّجَ حَفْصَةَ بِنْتَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِی بَکْرٍ وَ کَانَ الْمُنْذِرُ بْنُ الزُّبَیْرِ یَهْوَاهَا فَأُبْلِغَ الْحَسَنُ عَنْهَا شَیْئاً فَطَلَّقَهَا فَخَطَبَهَا الْمُنْذِرُ فَأَبَتْ أَنْ تُزَوِّجَهُ وَ قَالَتْ شَهَّرَنِی.

وَ قَالَ أَبُو الْحَسَنِ الْمَدَائِنِیُّ: کَانَ الْحَسَنُ علیه السلام کَثِیرَ التَّزْوِیجِ تَزَوَّجَ خَوْلَةَ بِنْتَ مَنْظُورِ بْنِ زَیَادٍ الْفَزَارِیَّةَ فَوَلَدَتْ لَهُ الْحَسَنَ بْنَ الْحَسَنِ وَ أُمَّ إِسْحَاقَ بِنْتَ طَلْحَةَ بْنِ عُبَیْدِ اللَّهِ فَوَلَدَتْ لَهُ ابْناً سَمَّاهُ طَلْحَةَ وَ أُمَّ بِشْرٍ بِنْتَ أَبِی مَسْعُودٍ الْأَنْصَارِیِّ فَوَلَدَتْ لَهُ زَیْداً وَ جَعْدَةَ بِنْتَ الْأَشْعَثِ وَ هِیَ الَّتِی سَمَّتْهُ وَ هِنْداً بِنْتَ سُهَیْلِ بْنِ عَمْرٍو وَ حَفْصَةَ ابْنَةَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِی بَکْرٍ وَ امْرَأَةً مِنْ کَلْبٍ وَ امْرَأَةً مِنْ بَنَاتِ

عَمْرِو بْنِ الْأَهْیَمِ الْمِنْقَرِیِّ وَ امْرَأَةً مِنْ ثَقِیفٍ فَوَلَدَتْ لَهُ عُمَرَ وَ امْرَأَةً مِنْ بَنَاتِ عَلْقَمَةَ بْنِ زُرَارَةَ وَ امْرَأَةً مِنْ بَنِی شَیْبَانَ مِنْ آلِ هَمَّامِ بْنِ مُرَّةَ فَقِیلَ لَهُ إِنَّهَا تَرَی رَأْیَ الْخَوَارِجِ فَطَلَّقَهَا وَ قَالَ إِنِّی أَکْرَهُ أَنْ أَضُمَّ إِلَی نَحْرِی جَمْرَةً مِنْ جَمْرِ جَهَنَّمَ.

قَالَ الْمَدَائِنِیُّ: وَ خَطَبَ إِلَی رَجُلٍ فَزَوَّجَهُ وَ قَالَ لَهُ إِنِّی مُزَوِّجُکَ وَ أَعْلَمُ أَنَّکَ مَلِقٌ طَلِقٌ غَلِقٌ وَ لَکِنَّکَ خَیْرُ النَّاسِ نَسَباً وَ أَرْفَعُهُمْ جَدّاً وَ أَباً وَ قَالَ أُحْصِیَ زَوْجَاتُ الْحَسَنِ علیه السلام فَکُنَّ سَبْعِینَ امْرَأَةً.

**[ترجمه]مؤلف: ابن ابی الحدید گفته: هر گاه امام حسن می خواست زنی را طلاق دهد نزد او می نشست و به او می فرمود: آیا دوست داری من فلان مبلغ و فلان چیز را به تو بپردازم و تو را طلاق دهم؟ آن زن می گفت: اختیار دست شما است، یا می گفت: آری. امام می فرمود: فلان مبلغ مال تو باشد. آنگاه برمی خاست و می رفت و طلاق نامه او را با آنچه که وعده داده بود برایش می فرستاد.

ابو الحسن مدائنی می گوید: امام حسن علیه السّلام با هند دختر سهیل بن عمرو ازدواج کرد. هند زن عبد اللّه بن عامر بن کریز

بود. وقتی عبد اللّه وی را طلاق داد معاویه ابو هریره را فرستاد تا آن زن را برای یزید بن معاویه خواستگاری نماید. امام حسن فرمود: به آن زن بگویید: من هم خواهان تو هستم. هنگامی که ابو هریره نزد آن زن آمد و جریان را شرح داد، به ابوهریره گفت: هر کدام را تو انتخاب کنی من می خواهم. ابو هریره گفت: من امام حسن را انتخاب می کنم. آن زن هم پذیرفت و با آن حضرت ازدواج کرد.

همچنین می گوید: امام حسن با حفصه دختر عبد الرحمن بن ابو بکر که منذر بن زبیر عاشق او بود ازدواج نمود. وقتی امام حسن از این جریان آگاه شد او را طلاق داد و منذر بن زبیر او را خواستگاری نمود. ولی آن زن نپذیرفت و گفت: او مرا رسوا کرد.

- ابو الحسن مدائنی می گوید: امام حسن علیه السّلام زیاد ازدواج می کرد. با خوله دختر منظور بن زیاد فزاری ازدواج نمود و او حسن بن حسن را برایش (به دنیا) آورد. با ام اسحاق دختر طلحه بن عبد اللّه ازدواج کرد و او طلحه را برای آن حضرت به دنیا آورد. با ام بشر دختر ابو مسعود انصاری ازدواج کرد و او زید را برای آن حضرت آورد. با جعده ازدواج کرد که آن بزرگوار را مسموم نمود. سپس با این گروه از زنان ازدواج کرد: هند دختر سهیل بن عمرو، حفصه دختر عبد الرحمن بن ابی بکر، زنی از قبیله کلب، زنی از دختران عمرو بن ابراهیم منقری، زنی از طائفه ثقیف که عمر را برایش آورد، زنی از دختران علقمه بن زراره، زنی از بنی شیبان که از آل همام بن مره بود. وقتی به آن حضرت گفتند این زن از گروه خوارج است طلاقش داد و فرمود: من دوست ندارم با آتشی از جهنم همسر باشم.

مدائنی گفت: امام حسن از مردی زن خواست، او گفت: من به تو زن می دهم و می دانم تو مردی عهد شکن هستی که بسیار طلاق می دهی و نیز بد اخلاق هستی. ولی در عین حال از لحاظ نسب و جد و پدر بهترین مردم به شمار می روی. زنان امام حسن را که شمردند، تعداد هفتاد نفر بودند.

**[ترجمه]

«۱۰»

د، [العدد القویه]: تَزَوَّجَ علیه السلام سَبْعِینَ حُرَّةً وَ مَلِکَ مِائَةً وَ سِتِّینَ أَمَةً فِی سَائِرِ عُمُرِهِ وَ کَانَ أَوْلَادُهُ خَمْسَةَ عَشَرَ.

ص: ۱۷۳

**[ترجمه]عـدد: امام حسن در مـدت عمر خود تعـداد هفتاد زن آزاد گرفت و یک صـد و شـصت کنیز گرفت و پانزده فرزند داشت .

**[ترجمه]

أبواب ما یختصّ بتاریخ الحسین بن علی صلوات اللّٰه علیهما

باب ۲۴ النصّ علیه بخصوصه و وصیه الحسن إلیه صلوات اللّٰه علیهما

الأخبار

«۱»

عم، [إعلام الوری] الْکُلَیْنِیُّ عَنْ عَلِیٍّ عَنْ أَبِیهِ عَنْ بَکْرِ بْنِ صَالِحٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سُلَیْمَانَ الدَّیْلَمِیِّ عَنْ هَارُونَ بْنِ الْجَهْمِ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا جَعْفَرٍ مُحَمَّدَ بْنَ عَلِیٍّ علیهما السلام یَقُولُ: لَمَّا احْتُضِرَ الْحَسَنُ علیه السلام قَالَ لِلْحُسَیْنِ یَا أَخِی إِنِّی أُوصِیکَ بِوَصِیَّهٍ إِذَا أَنَا مِتُّ فَهَیِّئْنِی وَ وَجِّهْنِی إِلَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لِأُحْدِثَ بِهِ عَهْداً ثُمَّ اصْرِفْنِی إِلَی أُمِّی فَاطِمَهَ علیها السلام ثُمَّ رُدَّنِی فَادْفِنِّی بِالْبَقِیعِ إِلَی آخِرِ الْخَبَرِ(۱).

**[ترجمه]اعلام الوری: امام محمّـد باقر علیه السّـلام فرمود: هنگامی که امام حسن در حال احتضار بود، به امام حسین فرمود: ای برادر، من به تو وصیت می کنم هنگامی که از دنیا رفتم جنازه ام را آماده کن و به حرم جدم رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله و سلّم ببر تا با آن حضرت تجدید پیمان کنم. آنگاه بدنم را نزد مادرم زهرا ببر. سپس جنازه ام را به بقیع ببر و در آنجا دفن کن. تا پایان این روایت - ۱. کافی ۱: ۳۰۰ - .

**[ترجمه]

«۲»

عم، [إعلام الوری] الْکُلَیْنِیُّ بِإِسْنَادِهِ عَنِ الْمُفَضَّلِ بْنِ عُمَرَ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: لَمَّا حَضَرَتِ الْحَسَنَ الْوَفَاهُ قَالَ یَا قَنْبَرُ انْظُرْ هَلْ تَرَی وَرَاءَ بَابِکَ مُؤْمِناً مِنْ غَیْرِ آلِ مُحَمَّدٍ فَقَالَ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ وَ ابْنُ رَسُولِهِ أَعْلَمُ قَالَ امْضِ فَادْعُ لِی مُحَمَّدَ بْنَ عَلِیٍّ قَالَ فَأَتَیْتُهُ فَلَمَّا دَخَلْتُ عَلَیْهِ قَالَ هَلْ حَدَثَ إِلَّا خَیْرٌ قُلْتُ أَجِبْ أَبَا مُحَمَّدٍ فَعَجِلَ عَنْ شِسْعِ نَعْلِهِ فَلَمْ یُسَوِّهِ فَخَرَجَ مَعِی یَعْدُو

۱- ۱. رواه فی الکافی ج ۱ ص ۳۰۰.

فَلَمَّا قَامَ بَيْنَ يَدَيْهِ سَلَّمَ فَقَالَ لَهُ الْحَسَنُ اجْلِسْ فَلَيْسَ يَغِيبُ مِثْلُكَ عَنْ سَمَاعِ كَلَامٍ يَحْيَا بِهِ الْأَمْوَاتُ وَ يَمُوتُ بِهِ الْأَحْيَاءُ كُونُوا أَوْعِيَةَ الْعِلْمِ وَ مَصَابِيحَ الدُّجَى فَإِنَّ ضَوْءَ النَّهَارِ بَعْضُهُ أَضْوَأُ مِنْ بَعْضٍ أَ مَا عَلِمْتَ أَنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ جَعَلَ وُلْدَ إِبْرَاهِيمَ أَئِمَّةً وَ فَضَّلَ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَ آتَى دَاوُدَ زَبُوراً وَ قَدْ عَلِمْتَ بِمَا اسْتَأْثَرَ اللَّهُ مُحَمَّداً صلى الله عليه و آله يَا مُحَمَّدَ بْنَ عَلِيٍّ إِنِّي لَا أَخَافُ عَلَيْكَ الْحَسَدَ وَ إِنَّمَا وَصَفَ اللَّهُ تَعَالَى بِهِ الْكَافِرِينَ فَقَالَ- كُفَّاراً حَسَداً مِنْ عِنْدِ أَنْفُسِهِمْ مِنْ بَعْدِ ما تَبَيَّنَ لَهُمُ الْحَقُّ (١) وَ لَمْ يَجْعَلِ اللَّهُ لِلشَّيْطَانِ عَلَيْكَ سُلْطَاناً يَا مُحَمَّدَ بْنَ عَلِيٍّ أَ لَا أُخْبِرُكَ بِمَا سَمِعْتُ مِنْ أَبِيكَ عليه السلام فِيكَ قَالَ بَلَى قَالَ سَمِعْتُ أَبَاكَ يَقُولُ يَوْمَ الْبَصْرَةِ مَنْ أَحَبَّ أَنْ يَبَرَّنِي فِي الدُّنْيَا وَ الْآخِرَةِ فَلْيَبَرَّ مُحَمَّداً يَا مُحَمَّدَ بْنَ عَلِيٍّ لَوْ شِئْتُ أَنْ أُخْبِرَكَ وَ أَنْتَ نُطْفَةٌ فِي ظَهْرِ أَبِيكَ لَأَخْبَرْتُكَ يَا مُحَمَّدَ بْنَ عَلِيٍّ أَ مَا عَلِمْتَ أَنَّ الْحُسَيْنَ بْنَ عَلِيٍّ بَعْدَ وَفَاةِ نَفْسِي وَ مُفَارَقَةِ رُوحِي جِسْمِي إِمَامٌ مِنْ بَعْدِي وَ عِنْدَ اللَّهِ فِي الْكِتَابِ الْمَاضِي وِرَاثَةَ النَّبِيِّ أَصَابَهَا فِي وِرَاثَةِ أَبِيهِ وَ أُمِّهِ عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ خَيْرُ خَلْقِهِ فَاصْطَفَى مِنْكُمْ مُحَمَّداً وَ اخْتَارَ مُحَمَّدٌ عَلِيّاً وَ اخْتَارَنِي عَلِيٌّ لِلْإِمَامَةِ وَ اخْتَرْتُ أَنَا الْحُسَيْنَ فَقَالَ لَهُ مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ أَنْتَ إِمَامِي وَ سَيِّدِي (٢) وَ أَنْتَ وَسِيلَتِي إِلَى مُحَمَّدٍ وَ اللَّهِ لَوَدِدْتُ أَنَّ نَفْسِي ذَهَبَتْ قَبْلَ أَنْ أَسْمَعَ مِنْكَ هَذَا الْكَلَامَ أَلَا وَ إِنَّ فِي رَأْسِي كَلَاماً لَا تَنْزِفُهُ الدِّلَاءُ وَ لَا تُغَيِّرُهُ بُعْدُ الرِّيَاحِ (٣) كَالْكِتَابِ الْمُعْجَمِ فِي الرَّقِّ الْمُنَمْنَمِ أَهُمُّ بِإِبْدَائِهِ فَأَجِدُنِي سُبِقْتُ إِلَيْهِ سَبْقَ الْكِتَابِ الْمُنْزَلِ وَ مَا جَاءَتْ بِهِ الرُّسُلُ وَ إِنَّهُ لَكَلَامٌ يَكِلُّ بِهِ لِسَانُ النَّاطِقِ وَ يَدُ الْكَاتِبِ (۴) وَ لَا يَبْلُغُ فَضْلَكَ وَ كَذَلِكَ يَجْزِي اللَّهُ الْمُحْسِنِينَ وَ لا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ

۱- ۱. البقره: ۱۰۹.

۲- ۲. كذا فى نسخه الأصل- نسخه المصنّف قدّس سرّه- و فى الكافى و أنت امام و أنت وسيلتى.

۳- ۳. فى المصدر: نغمه الرياح.

۴- ۴. زاد فى المصدر: حتى لا يجد قلما و يؤتوا بالقرطاس حمما.

الْحُسَيْنُ أَعْلَمُنَا عِلْماً وَ أَثْقَلُنَا حِلْماً وَ أَقْرَبُنَا مِنْ رَسُولِ اللَّهِ رَحِماً كَانَ إِمَاماً قَبْلَ أَنْ يُخْلَقَ وَ قَرَأَ الْوَحْيَ قَبْلَ أَنْ يَنْطِقَ وَ لَوْ عَلِمَ اللَّهُ أَنَّ أَحَداً خَيْرٌ مِنَّا(۱)

مَا اصْطَفَى مُحَمَّداً صلى الله عليه و آله فَلَمَّا اخْتَارَ مُحَمَّداً وَ اخْتَارَ مُحَمَّدٌ عَلِيّاً إِمَاماً وَ اخْتَارَکَ عَلِيٌّ بَعْدَهُ وَ اخْتَرْتَ الْحُسَيْنَ بَعْدَکَ سَلَّمْنَا وَ رَضِينَا بِمَنْ هُوَ الرِّضَا وَ بِمَنْ نَسْلَمُ بِهِ مِنَ الْمُشْكِلَاتِ (۲).

**[ترجمه]اعلام الوری: امام جعفر صادق علیه السّلام فرمود: هنگامی که اجل امام حسن علیه السّلام فرا رسید فرمود: ای قنبر! بیرون در نگاه کن ببین آیا مؤمنی غیر از آل محمّد می بینی؟ قنبر گفت: خدا و رسول و پسر پیغمبر عالم تر هستند. فرمود: برو محمّد بن علی (یعنی محمّد بن حنفیه) را نزد من بیاور. وقتی من نزد محمّد بن علی رفتم به من گفت: آیا حادثه بدی رخ داده است؟ گفتم: امام حسن علیه السّلام را دریاب. محمّد بن علی بدون اینکه بند نعلین خود را ببندد حرکت نمود و به سرعت با من آمد.

هنگامی که محمّد در مقابل امام حسن ایستاد، امام حسن به وی فرمود: بنشین. شخصی مثل تو نباید از شنیدن سخنی که مرده را زنده می کند و زنده برای آن جان می دهد غایب و غافل باشد. شما باید دارای علم و چراغ تاریکی ها باشید، زیرا بعضی از روشنایی ها از بعض دیگر روشن تر است. آیا نمی دانی که خداوند عز و جل فرزندان حضرت ابراهیم علیه السّلام را امام و بعضی از آنان را بر بعض دیگر فضیلت و برتری داد و زبور را به حضرت داود عطا کرد. تو می دانی که خدا حضرت محمّد صلّی اللّه علیه و آله و سلّم را به چه مقامی اختصاص داد.

ای محمّد بن علی! من از این نمی ترسم که تو حسادت کنی، زیرا خدا کفار را به حسود بودن معرفی کرده و می فرماید: «کفاراً حسداً من عند أنفسهم من بعد ما تبین لهم الحقّ» - ۱. بقره / ۱۰۹ - ، «از روی حسدی که در وجودشان بود، آرزو می کردند که شما را، بعد از ایمانتان، کافر گردانند.» خداوند به شیطان اجازه سلطه بر تو را نداده است. ای محمّد بن علی. آیا می خواهی آنچه را که از پدرت راجع به تو شنیدم بگویم؟ گفت: آری. فرمود: از پدرت شنیدم که در بصره راجع به تو می فرمود: کسی که دوست دارد در دنیا و آخرت به من نیکویی کند، به پسرم محمّد نیکی کند. ای محمّد! اگر بخواهی من از آن زمان که نطفه تو در پشت پدرت بود تو را خبر دهم، می دهم. ای محمّد بن علی، آیا نمی دانی بعد از وفات و مفارقت روح من از بدنم، حسین بن علی امام خواهد بود، و این مقام میراثی است که از پدر و جدش به وی رسیده است. خلافت و امامت امام حسین علیه السّلام در کتاب های آسمانی خدا نوشته شده، خدا شما اهل بیت را به علم خود از میان تمام خلق انتخاب کرده و حضرت محمّد را از میان شما برگزیده و او را به مقام پیامبری رسانیده است. حضرت محمّد صلّی اللّه علیه و آله حضرت علی علیه السلام را برای خلافت بعد از خود برگزید. حضرت علی مرا برای امامت بعد از خویش انتخاب کرد، من هم حسین را انتخاب می کنم.

محمّد بن حنفیه گفت: تو امام و بزرگ من هستی. تو وسیله من برای رسیدن به حضرت محمّد هستی. به خدا قسم دوست داشتم قبل از اینکه تو این سخن را به من بگویی روح از بدنم خارج شده باشد. من راجع به وصف تو سخنانی دارم که نمی توان آن ها را بیان کرد. هر چه من بگویم، بیشتر از آن گفته شده است. زبان فصیحان و دانشمندان و قلم نویسندگان از نقل فضایل و مناقب تو الکن و کند است. خدا نیکوکاران را جزای خیر می دهد، هیچ قدرتی بالا تر از قدرت خداوند نیست .

حسین از همه داناتر و حلم وی از همه بیشتر و قرابتش به حضرت محمّد صلی الله علیه و آله از ما نزدیک تر است. امام حسین قبل از اینکه آفریده شود امام بود و پیش از اینکه سخن بگوید وحی خدا را خوانده بود. اگر خداوند می دانست کسی بهتر از ما هست، حضرت محمّد صلّی اللّه علیه و آله را برای مقام پیامبری انتخاب نمی کرد. چون خدا حضرت رسول را و آن حضرت هم علی بن ابی طالب را و حضرت علی علیه السلام هم تو را برگزید، لذا تسلیم و راضی شدیم و امامت او را پذیرفتیم. در هنگام مشکلات به او پناهنده می شویم و در امور مشتبهه از آن حضرت راهنمایی می طلبیم.

**[ترجمه]

بیان

قوله فقال الله أی لا- تحتاج إلی أن أذهب و أری فإنک بعلومک الربانیه أعلم بما أخبرک بعد النظر و یحتمل أن یکون المراد بالنظر النظر بالقلب بما علموه من ذلک فإنه کان من أصحاب الأسرار فلذا قال أنت أعلم به منی من هذه الجهه و لعل السؤال لأنه کان یرید أولا أن یبعث غیر قنبر لطلب ابن الحنفیه فلما لم یجد غیره بعثه.

و یحتمل أن یکون أراد بقوله مؤمنا ملک الموت علیه السلام فإنه کان یقف و یستأذن للدخول علیهم فلعله أتاه بصوره بشر فسأل قنبرا عن ذلک لیعلم أنه یراه أم لا- فجوابه حینئذ إنی لا- أری أحدا و أنت أعلم بما تقول و تری ما لا أری فلما علم أنه الملک بعث إلی أخیه.

فعجل عن شسع نعله أی صار تعجیله مانعا عن عقد شسع النعل قوله عن سماع کلام أی النص علی الخلیفه فإن السامع إذا أقر فهو حی بعد وفاته و إذا أنکر فهو میت فی حیاته أو المعنی أنه سبب لحیاه الأموات بالجهل و الضلاله بحیاه العلم و الإیمان و سبب لموت الأحیاء بالحیاه الظاهریه أو بالحیاه المعنویه إن لم یقبلوه و قیل یموت به الأحیاء أی بالموت الإرادی عن لذات هذه النشأه الذی هو حیاه أخرویه فی دار الدنیا و هو بعید.

کونوا أوعیه العلم تحریض علی استماع الوصیه و قبولها و نشرها أو

ص: ۱۷۶

۱- ۱. فی هامش نسخه المصنّف نقلا عن الکافی: و لو علم اللّه فی أحد غیر محمّد خیرا لما اصطفی.

۲- ۲. الکافی ج ۱ ص ۳۰۱ و ۳۰۲ مع اختلاف یسیر.

على متابعه الإمام و التعلم منه و تعليم الغير قوله عليه السلام فإن ضوء النهار أى لا تستنكفوا عن التعلم و إن كنتم علماء فإن فوق كُلِّ ذِی عِلْمٍ عَلِیمٌ أو عن تفضیل بعض الإخوه على بعض.

و الحاصل أنه قد استقر فی نفوس الجهله بسبب الحسد أن المتشعبین من أصل واحد فی الفضل سواء و لذا یستنکف بعض الإخوه و الأقارب عن متابعه بعضهم و کان الکفار یقولون للأنبیاء ما أَنْتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنا(۱) فأزال علیه السلام تلک الشبهه بالتشبیه بضوء النهار فی ساعاته المختلفه فإن کله من الشمس لکن بعضه أضوأ من بعض کأول الفجر و بعد طلوع الشمس و بعد الزوال و هکذا فباختلاف الاستعدادات و القابلیات تختلف إفاضه الأنوار على المواد.

و قوله أ ما علمت أن الله تمثیل لما ذکر سابقا و تأکید له و قوله فجعل ولد إبراهیم أئمه إشاره إلى قوله تعالى وَ وَهَبْنا لَهُ إِسْحاقَ وَ یَعْقُوبَ نافِلَهً وَ کُلًّا جَعَلْنا صالِحِینَ- وَ جَعَلْناهُمْ أَئِمَّهً یَهْدُونَ بِأَمْرِنا(۲) و قوله و فضل إلخ إشاره إلى قوله سبحانه وَ لَقَدْ فَضَّلْنا بَعْضَ النَّبِیِّینَ عَلى بَعْضٍ وَ آتَیْنا داوُدَ زَبُوراً(۳).

و قد علمت بما استأثر أی علمت بأی جهه استأثر الله محمدا أی فضله إنما کان لوفور علمه و مکارم أخلاقه لا بنسبه و حسبه و أنت تعلم أن الحسین أفضل منک بجمیع هذه الجهات و یحتمل أن تکون ما مصدریه و الباء لتقویه التعدیه أی علمت استیثار الله إیاه قوله إنی لا أخاف فیما عندنا من نسخ الکافی إنی أخاف و لعل ما هنا أظهر.

قوله علیه السلام و لم یجعل الله الظاهر أن المراد قطع عذره فی ترک ذلک أی لیس للشیطان علیک سلطان یجبرک على الإنکار و لا ینافی ذلک قوله تعالى إِنَّما سُلْطانُهُ عَلَى الَّذِینَ یَتَوَلَّوْنَهُ (۴) لأن ذلک بجعل أنفسهم لا بجعل الله أو السلطان فی الآیه محمول على ما لا یتحقق معه الجبر أو المعنى أنک من عباد الله الصالحین

۱- ۱. یس: ۱۵.

۲- ۲. الأنبیاء: ۷۳.

۳- ۳. اسرى: ۵۵.

۴- ۴. النحل: ۱۰۰.

و قد قال تعالى إِنَّ عِبادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطانٌ (۱) و يحتمل أن تكون جمله دعائيه.

قوله عليه السلام و عند الله فى الكافى و عند الله جل اسمه فى الكتاب وراثه من النبى صلى الله عليه و آله أضافها الله عز و جل له فى وراثه أبيه و أمه صلى الله عليهما فعلم الله أى كونه إماما مثبت عند الله فى اللوح أو فى القرآن و قد ذكر الله وراثته مع وراثه أبيه و أمه كما سبق فى وصيه النبى صلى الله عليه و آله فيكون فى بمعنى إلى أو مع و يحتمل أن تكون فى سببيه كما أن الظاهر مما فى الكتاب أن يكون كذلك.

قوله رحمه الله ألا ـ و إن فى رأسى كلاما أى فى فضائلك و مناقبك لا تنزفه الدلاء أى لا تفنيه كثره البيان من قولك نزفت ماء البئر إذا نزحت كله و لا ـ تغيره بعد الرياح كنايه عن عذوبته و عدم تكدره بقله ذكره فإن ما لم تهب عليه الرياح تتغير و فى الكافى نغمه الرياح و إن ذلك أيضا قد يصير سببا للتغير أى لا يتكرر و لا يتكدر بكثره الذكر و مرور الأزمان أو كنى بالرياح عن الشبهات التى تخرج من أفواه المخالفين الطاعنين فى الحق كما قال تعالى يُرِيدُونَ لِيُطْفِؤُا نُورَ اللَّهِ بِأَفْواهِهِمْ (۲).

قوله كالكتاب المعجم من الإعجام بمعنى الإغلاق يقال أعجمت الكتاب خلاف أعربته و باب معجم كمكرم مقفل كنايه عن أنه من الرموز و الأسرار أو من التعجيم أو الإعجام بمعنى إزاله العجمه بالنقط و الإعراب أشار به إلى إبانته عن المكنونات و الرقّ و يكسر جلد رقيق يكتب فيه و الصحيفه البيضاء و يقال نمنمه أى زخرفه و رقّشه و النبت المنمنم الملتفّ المجتمع و فى بعض نسخ الكافى المنهم من النهمه بلوغ الهمّه فى الشى ء كنايه عن كونه ممتلئا أو من قولهم انهمّ البرد و الشحم أى ذابا كنايه عن إغلاقه كأنه قد ذاب و محى.

قوله فأجدنى أى كلما أهم أن أذكر من فضائلك شيئا أجده مذكورا فى كتاب الله و كتب الأنبياء و قيل أى سبقتنى إليه أنت و أخوك لذكره فى القرآن

ص: ۱۷۸

۱- ۱. الحجر: ۴۲.

۲- ۲. الصف: ۸.

و كتب الأنبياء و علمها عندكما و الظاهر أن سبق مصدر و يحتمل أن يكون فعلا ماضيا على الاستئناف و على التقديرين سبقت على صيغه المجهول و إنه أى ما فى رأسى.

و فى بعض نسخ الكافى بعد قوله و يد الكاتب حتى لا يجد قلما و يؤتى بالقرطاس حمما و ضمير يجد للكاتب و كذا ضمير يؤتى أى يكتب حتى تفنى الأقلام و تسود جميع القراطيس و الحمم بضم الحاء و فتح الميم جمع الحممه كذلك أى الفحمه يشبه بها الشى ء الكثير السواد و ضمير يبلغ للكاتب.

أعلمنا علما علما تميز للنسبه على المبالغه و التأكيد كان إماما و فى الكافى كان فقيها قبل أن يخلق أى بدنه الشريف كما مر أن أرواحهم المقدسه قبل تعلقها بأجسادهم المطهره كانت عالمه بالعلوم اللدنيه و معلمه للملائكه قبل أن ينطق أى بين الناس كما ورد أنه عليه السلام أبطأ عن الكلام أو مطلقا إشاره إلى علمه فى عالم الأرواح و فى الرحم.

و فى الكافى فى آخر الخبر من بغيره يرضى و من كنا نسلم به من مشكلات أمرنا فقوله من بغيره يرضى الاستفهام للإنكار و الظرف متعلق بما بعده و ضمير يرضى راجع إلى من و فى بعض النسخ بالنون و هو لا يستقيم إلا بتقدير الباء فى أول الكلام أى

بمن بغيره نرضى و فى بعضها من بعزه نرضى أى هو من بعزه و غلبته نرضى أو الموصول مفعول رضينا و من كنا نسلم به أيضا إما استفهام إنكار بتقدير غيره و نسلم إما بالتشديد فكلمه من تعليليه أو بالتخفيف أى نصير به سالما من الابتلاء بالمشكلات و على الاحتمال الأخير فى الفقره السابقه معطوف على الخبر أو على المفعول و يؤيد الأخير فيهما ما هنا.

ص: ۱۷۹

**[ترجمه]عبارت «فقال: الله» یعنی تو احتیاجی نداری که من بروم و ببینم، زیرا تو با علم ربانی خود به آن چه که من بعد دیدن خبر می دهم آگاه تر هستی. ممکن است منظور از «النظر» دیدن با قلب باشد که به او آموخته اند، زیرا او از اصحابی بود که اسرار به وی گفته می شد، لذا گفت: تو از این جهت از من آگاه تر هستی. شاید سؤال امام از این بابت بود که در ابتدا می خواست کسی غیر از قنبر را برای آوردن ابن حنفیه بفرستد و وقتی کسی را نیافت او را فرستاد.

احتمال دارد منظور او از کلمه «مؤمنا» فرشته مرگ علیه السلام باشد، زیرا او می ایستاد و برای دخول اجازه می گرفت. شاید به صورت انسان نزد او آمده و امام از قنبر پرسیده تا ببیند که آیا او را می بیند یا نه. در این هنگام جواب او این می شود که من کسی را نمی بینم و تو به آن چه می گویی آگاه تری و چیزی را می بینی که من نمی بینم. پس هنگامی که یقین پیدا کرد او عزرائیل است، به دنبال برادرش فرستاد.

«فعجّل عن شسع نعله» یعنی عجله او مانع از این شد که بند نعلین خود را ببندد. عبارت «عن سماع کلام» یعنی در مود خلافت و جانشینی. زیرا شنونده اگر اقرار کند، پس از مرگش زنده می شود، و اگر انکار کند در زمان حیاتش نیز مرده است، یا معنایش این است که این موضوع باعث می شود کسانی که از سر جهل و گمراهی مرده اند به حیات علم و ایمان زنده شوند و باعث مرگ زندگانی می شود که به حیات ظاهری یا به حیات معنوی زنده اند اگر آن را قبول نکنند. و گفته می شود که زندگان با آن می میرند یعنی مرگ ارادی از لذت های این تولدی است که حیات اخروی در دار دنیا است، البته این معنا بعید است.

«کونوا أوعیه العلم» برای تأکید بیشتر بر شنیدن وصیت و پذیرفتن و نشر آن است، یا تأکید بر پیروی از امام و یادگیری از او و یاد دادن به دیگران است. سخن امام علیه السلام «فإنّ ضوء النهار» یعنی حتی اگر عالم بودید از یادگیری دست بر ندارید زیرا بالاتر از هر عالمی علم دیگری هست، یا برتری برخی برادران بر برخی دیگر.

نتیجه آن که برخی از افراد نادان به خاطر حسد این اعتقاد را دارند که کسانی که از یک اصل هستند در فضیلت یکسان می باشند، بنابراین برخی از برادران و نزدیکان، از پیروی برادران دیگر خود خودداری می کنند. کافران به پیامبران می گفتند: «ما أنتم إلا بشر مثلنا» – ۱. یس / ۱۵ – ، «گفتند: شما جز بشری مانند ما نیستید.» بنابراین آن شبهه را با تشبیه کردن به روشنایی روز در ساعات مختلف که همگی از خوشید نشأت می گیرد از بین برد. زیرا بعضی از این روشنایی ها از برخی دیگر روشن تر هستند، مانند ابتدای فجر و پس از طلوع خورشید و بعد از غروب آن. پس با اختلاف و تفاوت استعدادها و قابلیت ها، نور بخشیدن به مواد هم متفاوت می شود.

سخن امام: «أما علمت أن الله» تمثیلی و تأکیدی است برای آن چه قبلاـ ذکر کرده است. عبارت: «فجعل ولد إبراهیم أئمه»، اشاره دارد به سخن خداوند متعال: «و وهبنا له إسحاق و یعقوب نافله و کلاً جعلنا صالحین. و جعلناهم أئمه یهدون بأمرنا» – ۲. انبیاء / ۷۲و ۷۳ – ،

« و اسحاق و یعقوب را [به عنوان نعمتی] افزون به او بخشودیم و همه را از شایستگان قرار دادیم. و آنان را پیشوایانی قرار دادیم که به فرمان ما هدایت می کردند.» عبارت «وفضّل» تا آخر اشاره دارد به این سخن پروردگار: «و لقد فضّلنا بعض النبیّین

علی بعض و آتینا داود زبوراً» - ۳. اسراء / ۵۵ - ،

«و در حقیقت، بعضی از انبیا را بر بعضی برتری بخشیدیم و به داود زبور دادیم.» «و قد علمت بما استأثر» یعنی من می دانم که خداوند به چه دلیل محمّد صلی الله علیه و آله را برگزیده است، به خاطر علم بسیار او و اخلاق بسیار خوبش، نه به خاطر حسب و نسب. و تو می دانی که حسین علیه السّلام در تمامی این موارد از تو بهتر است. احتمال دارد که «ما» مای مصدری و باء برای تقویت تعدی باشد، یعنی از این که خداوند او را برگزیده، آگاهم. عبارت «إنی لا أخاف» در آن چه از نسخه های کافی نزد ماست، نوشته شده «إنی أخاف» و شاید آن چه در این جا آمده بارزتر باشد.

سخن امام علیه السلام: «و لم یجعل الله» ظاهرا مقصود ایشان قطع عذر او در ترک این مسأله است، یعنی شیطان سلطه ای بر تو ندارد که تو را مجبور به انکار کند، و این امر با سخن خداوند متعال در این آیه منافاتی ندارد: «إنّما سلطانه علی الّذین یتولّونه» - ۱. نحل / ۱۰۰ - ، «تسلط او فقط بر کسانی است که وی را به سرپرستی برمی گیرند.» زیرا طبق این آیه، آن ها خود شیطان را به سرپرستی برگزیدند نه خداوند را، یا سلطان در این آیه چیزی است که جبراً تحقق نمی یابد، یا معنای آن این است که تو از بندگان صالح خداوند هستی و خداوند متعال فرموده است: «إنّ عبادی لیس لک علیهم سلطان» - ۲. حجر / ۴۲ - ، «در حقیقت، تو را بر بندگان من تسلطی نیست.» و احتمال دارد که جمله دعایی باشد.

در مورد سخن امام علیه السلام «و عند الله» در کتاب کافی آمده است: «و نزد خداوند در قرآن ارثی از جانب پیامبر صلی الله علیه و آله است که خداوند عز و جل آن را برای او به ارث پدر و مادرش اضافه کرده است و خداوند آگاه است» منظور ثابت بودن امامت پیامبر نزد خداوند در قرآن است، و خداوند ارث او را به همراه ارث پدر و مادرش، همچنان که در وصیت پیامبر صلی الله علیه و آله گذشته، ذکر کرده است. فی به معنای الی یا مع می باشد و احتمال دارد که فی سببیه باشد، همچنان که ظاهر آن چه در کتاب آمده نشان می دهد که معنا این باشد .

سخن ایشان «ألا و إنّ فی رأسی کلاماً» یعنی در مورد فضیلت ها و اخلاق نیکوی تو «لا تنزفه الدّلاء» یعنی زیادی سخن آن را تمام نمی کند، از این سخن شما می آید که نزفت ماء البئر یعنی آب چاه تمام شد و این را زمانی می گویند که آب آن کامل استخراج شده است، «ولا تغیره بعد الریاح» کنایه از شفافیت و کدر نبودن است، زیرا آن چه باد بر آن نمی وزد تغییر می کند و در کافی آمده است «نغمه الریاح» این نیز سبب است برای تغییر یافتن، یعنی تکرار نمی شود و به خاطر ذکر شدن زیاد و مرور زمان کدر نمی شود، یا این که ریاح کنایه از شبهاتی است که از دهان مخالفین طغیان گر در مورد حق خارج می شود. همچنان که خداوند متعال فرمود «یریدون لیطفؤا نور الله بأفواههم» - ۱. صف / ۸ - ،

«می خواهند نور خدا را با دهان خود خاموش کنند.»

عبارت «کالکتاب المعجم»: از اعجام به معنای اغلاق آمده است. گفته می شود: أعجمت الکتاب بر خلاف أعربته و باب معجم مانند مکرم، یعنی قفل شده، کنایه از رموز و اسرار است، یا از تعجیم می آید یا از اعجام به معنای از بین بردن ابهام با نقطه ها و اعراب گذاری و به آشکار شدن مکنونات اشاره دارد. «و الرّق» پوست نازکی که روی آن می نویسند و می شکند و نیز کاغذ سفید. گفته می شود: «نمنمه» یعنی آن را تزیین کرد و النبت المنمنم یعنی جمع شده. در برخی از نسخه های کافی آمده

است المنهم از نهمه می آید به معنی صرف نهایت همت در چیزی و کنایه از پر بودن آن است یا از این سخن آنان گرفته می شود: که آن ها تگر گ و چربی هستند. یعنی ذوب شدند، کنایه از بسته شدن آن است گویا که ذوب و محو شده است.

عبارت «فأجدنی»: یعنی هربار که تصمیم می گیرم از فضیلت های تو چیزی را ذکر کنم، در می یابم که در کتاب خدا و کتب پیامبران ذکر شده است، گفته شده است: تو و برادرت به خاطر ذکر آن در قرآن و کتب پیامبران از من سبقت گرفته اید و علم آن نزد شماست. ظاهر آن است که «سبق» مصدر است و احتمال دارد که فعل ماضی باشد که در ابتدای جمله است و در هر دو تقدیر بر صیغه مجهول سبقت گرفته است و «أنه» یعنی آن چه در سر من است.

در برخی از نسخه های کافی بعد از سخنش «و دست نویسنده» آمده است: «تا این که قلمی نیافتم و کاغذی آورده شد که در آن نوشته و سیاه شده بود»، ضمیر یجد برای کاتب است و همچنین ضمیر یؤتی، یعنی می نویسد تا جایی که قلم ها تمام می شود و کاغذ ها سیاه می شود. «الحُمَم» با ضمه حاء و فتحه میم جمع الحممه است یعنی الفحمه، چیزی به آن تشبیه می شود که بسیار سیاه است؛ و ضمیر یبلغ برای کاتب است.

«أعلمنا علماً»: علماً تمییز نسبت است برای مبالغه و تأکید. «کان اماماً» در کافی آمده است «کان فقیهاً قبل أن یخلق»: یعنی بدن شریفش، همچنان که گذشت، ارواح مقدس آنان پیش از تعلق به اجساد مطهرشان به علوم لدنّی آگاه و معلم فرشتگان بوده است. «قبل أن ینطق»: یعنی بین مردم. همچنان که وارد شده، امام علیه السلام لکنت داشت، یا این که می تواند مطلق باشد که در این صورت اشاره دارد به علم او در عالم ارواح و در رحم.

در کافی در آخر این خبر آمده است: «من بغیره یرضی و من کنا نسلم به من مشکلات أمرنا» عبارت «من بغیره یرضی» استفهام انکاری است، ظرف متعلق به ما بعد است و ضمیر یرضی به من بر می گردد، در برخی نسخه ها با نون آمده است و این که با نون بیاید فقط در صورتی درست است که باء را در ابتدای کلام در تقدیر بگیریم یعنی «بمن بغیره نرضی». در بعضی نسخه ها آمده «من بعزّه نرضی» یعنی او کسی است که به عزت و غلبه یافتن او راضی هستیم. یا این که موصول مفعول رضینا باشد «و من کنّا نسلم به» کسی که تسلیم او بودیم. یا استفهام انکاری است به تقدیر غیر آن، و نسلّم با تشدید، کلمه ای است از تعلیل یا تخفیف یعنی با وجود او از مبتلا شدن به مشکلات سلامت ماندیم، و با احتمال آخر، در پاراگراف پیشین معطوف به خبر است یا مفعول، و معطوف به مفعول بودن را آن چه در این جا آمده تأیید می کند .

**[ترجمه]

باب ۲۵ معجزاته صلوات الله علیه

الأخبار

«۱»

یر، [بصائر الدرجات] مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَیْنِ عَنْ مُوسَی بْنِ سَعْدَانَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْقَاسِمِ عَنْ صَبَّاحٍ الْمُزَنِیِّ عَنْ صَالِحِ بْنِ مِیثَمٍ

الْأَسَدِيِّ قَالَ: دَخَلْتُ أَنَا وَ عَبَايَهُ بْنُ رِبْعِيٍّ عَلَى امْرَأَهٍ فِي بَنِي وَالِبَهَ قَدِ احْتَرَقَ وَجْهُهَا مِنَ السُّجُودِ فَقَالَ لَهَا عَبَايَهُ يَا حَبَابَهُ هَذَا ابْنُ أَخِيكِ قَالَتْ وَ أَيُّ أَخٍ قَالَ صَالِحُ بْنُ مِيثَمٍ قَالَتْ ابْنُ أَخِي وَ اللَّهِ حَقّاً يَا ابْنَ أَخِي أَ لَا أُحَدِّثُكَ حَدِيثاً سَمِعْتُهُ مِنَ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ قَالَ قُلْتُ بَلَى يَا عَمَّهِ قَالَتْ كُنْتُ زَوَّارَهَ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ عليهما السلام قَالَتْ فَحَدَثَ بَيْنَ عَيْنِي وَضَحٌ فَشَقَّ ذَلِكَ عَلَيَّ وَ احْتَبَسْتُ عَلَيْهِ أَيَّاماً فَسَأَلَ عَنِّي مَا فَعَلَتْ حَبَابَهُ الْوَالِبِيَّهُ فَقَالُوا إِنَّهَا حَدَثَ بِهَا حَدَثٌ بَيْنَ عَيْنَيْهَا فَقَالَ لِأَصْحَابِهِ قُومُوا إِلَيْهَا فَجَاءَ مَعَ أَصْحَابِهِ حَتَّى دَخَلَ عَلَيَّ وَ أَنَا فِي مَسْجِدِي هَذَا فَقَالَ يَا حَبَابَهُ مَا أَبْطَأَ بِكِ عَلَيَّ قُلْتُ يَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ حَدَثَ هَذَا بِي قَالَتْ فَكَشَفْتُ الْقِنَاعَ فَتَفَلَ عَلَيْهِ الْحُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ عليهما السلام فَقَالَ يَا حَبَابَهُ أَحْدِثِي لِلَّهِ شُكْراً فَإِنَّ اللَّهَ قَدْ دَرَأَهُ عَنْكِ قَالَتْ فَخَرَرْتُ سَاجِدَهً قَالَتْ فَقَالَ يَا حَبَابَهُ ارْفَعِي رَأْسَكِ وَ انْظُرِي فِي مِرْآتِكِ قَالَتْ فَرَفَعْتُ رَأْسِي فَلَمْ أُحِسَّ مِنْهُ شَيْئاً قَالَتْ فَحَمِدْتُ اللَّهَ.

**[ترجمه]بصائر الدرجات: از صالح بن میثم اسدی نقل می کند که گفت: من با عبایه بن ربعی نزد زنی از بنی والبه رفتیم که صورتش از کثرت سجود سوخته بود. عبایه به وی گفت: ای حبابه! این پسر برادر توست؟ گفت: کدام برادرم؟ گفت: صالح بن میثم. حبابه گفت: آری و اللّه پسر برادرم است. ای پسر برادرم، آیا دوست داری معجزه ای را که از امام حسین دیده ام برای تو نقل کنم؟ گفتم: آری. گفت: من امام حسین را زیاد زیارت می کردم. تا اینکه بین دو چشمم یک سفیدی ظاهر شد و این مرض برای من ناگوار بود و چند روزی از زیارت امام حسین علیه السّلام خودداری نمودم. آن بزرگوار از حال من جویا شده بود که حبابه کجا است؟ گفته بودند: یک مرض بین دو چشم او ظاهر شده. امام حسین به یاران خود فرمود: برخیزید تا نزد حبابه برویم.

امام حسین علیه السلام با یاران خود نزد من آمدند و من در همین مکان نماز بودم. امام حسین به من فرمود: ای حبابه! چرا دیگر نزد من نیامدی!؟ گفتم: یا ابن رسول اللّه، این بیماری مانع من شد. آنگاه من مقنعه خود را برداشتم و آن حضرت آب دهان مبارک خود را در مکان بیماری من ریخت و فرمود: ای حبابه! خدای را شکر کن، زیرا خدا بیماری تو را شفا داد. من خدا را سجده کردم. سپس به من فرمود: سر خود را بلند کن و در آینه بنگر. وقتی سر برداشتم و به جای بیماریم نگاه کردم اثری از آن ندیدم. لذا حمد خدای را به جا آوردم.

**[ترجمه]

«۲»

دَعَوَاتُ الرَّاوَنْدِيِّ قَالَ رَوَى ابْنُ بَابَوَيْهِ بِإِسْنَادِهِ عَنْ صَالِحِ بْنِ مِيثَمٍ وَ ذَكَرَ: مِثْلَهُ وَ زَادَ فِي آخِرِهِ فَنَظَرَ إِلَيَّ فَقَالَ يَا حَبَابَهُ نَحْنُ وَ شِيعَتُنَا عَلَى الْفِطْرَهِ وَ سَائِرُ النَّاسِ مِنْهَا بِرَاءٌ.

**[ترجمه]دعوات راوندی: پس از نقل این حدیث اضافه کرده: امام حسین به من نظر کرد و فرمود: ما و شیعیان ما دارای فطرت یکتاپرستی هستیم و سایر مردم از آن بری هستند .

**[ترجمه]

«۳»

يـج، [الخرائـج و الجرائـح] رُوِيَ عَنْ أَبِي خَالِدٍ الْكَابُلِيِّ عَنْ يَحْيَى ابْنِ أَمِّ الطَّوِيلِ قَالَ: كُنَّا عِنْدَ الْحُسَـيْنِ عليه السـلام إِذْ دَخَلَ عَلَيْهِ شَابٌّ يَبْكِي فَقَالَ لَهُ الْحُسَيْنُ مَا يُبْكِيكَ قَالَ إِنَّ وَالِدَتِي تُوُفِّيَتْ فِي هَذِهِ السَّاعَهِ وَ لَمْ تُوصِ وَ لَهَا مَالٌ وَ كَانَتْ قَدْ أَمَرَتْنِي أَنْ لَا

ص: ۱۸۰

أَحْدِثَ فِی أَمْرِهَا شَیْئاً حَتَّی أَعْلِمَکَ خَبَرَهَا فَقَالَ الْحُسَیْنُ علیه السلام قُومُوا حَتَّی نَصِیرَ إِلَی هَذِهِ الْحُرَّهِ فَقُمْنَا مَعَهُ حَتَّی انْتَهَیْنَا إِلَی بَابِ الْبَیْتِ الَّذِی تُوُفِّیَتْ فِیهِ الْمَرْأَهُ مُسَجَّاهً فَأَشْرَفَ عَلَی الْبَیْتِ وَ دَعَا اللَّهَ لِیُحْیِیَهَا حَتَّی تُوصِیَ بِمَا تُحِبُّ مِنْ وَصِیَّتِهَا فَأَحْیَاهَا اللَّهُ وَ إِذَا الْمَرْأَهُ جَلَسَتْ وَ هِیَ تَتَشَهَّدُ ثُمَّ نَظَرَتْ إِلَی الْحُسَیْنِ علیه السلام فَقَالَتِ ادْخُلِ الْبَیْتَ یَا مَوْلَایَ وَ مُرْنِی بِأَمْرِکَ فَدَخَلَ وَ جَلَسَ عَلَی مِخَدَّهٍ ثُمَّ قَالَ لَهَا وَصِّی یَرْحَمُکِ اللَّهُ فَقَالَتْ یَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ لِی مِنَ الْمَالِ کَذَا وَ کَذَا فِی مَکَانِ کَذَا وَ کَذَا فَقَدْ جَعَلْتُ ثُلُثَهُ إِلَیْکَ لِتَضَعَهُ حَیْثُ شِئْتَ مِنْ أَوْلِیَائِکَ وَ الثُّلُثَانِ لِابْنِی هَذَا إِنْ عَلِمْتَ أَنَّهُ مِنْ مَوَالِیکَ وَ أَوْلِیَائِکَ وَ إِنْ کَانَ مُخَالِفاً فَخُذْهُ إِلَیْکَ فَلَا حَقَّ فِی الْمُخَالِفِینَ فِی أَمْوَالِ الْمُؤْمِنِینَ ثُمَّ سَأَلَتْهُ أَنْ یُصَلِّیَ عَلَیْهَا وَ أَنْ یَتَوَلَّی أَمْرَهَا ثُمَّ صَارَتِ الْمَرْأَهُ مَیِّتَهً کَمَا کَانَتْ.

**[ترجمه]خرائج: از یحیی بن ام طویل روایت می کند که گفت: ما نزد امام حسین علیه السّلام بودیم که جوانی به حضور آن حضرت مشرف شد و شروع به گریه کرد، امام حسین به او فرمود: برای چه گریه می کنی؟ گفت: مادرم همین الآن بدون اینکه وصیت کند از دنیا رفت. مادرم اموال فراوانی دارد، به من دستور داده در آن ها تصرف نکنم، حتی به شما هم خبری ندهم.

امام حسین فرمود: برخیزید تا نزد آن زن برویم. ما با آن بزرگوار حرکت کردیم تا درب آن خانه ای رفتیم که جنازه آن زن در آن جا بود.

امام حسین علیه السّلام توجهی به آن خانه فرمود و دعا کرد که خدا آن زن را زنده کند تا هر وصیتی که دوست دارد بکند. ناگاه آن زن برخاست و نشست و شهادت به یگانگی خدا داد. آنگاه متوجه امام حسین شد و گفت: ای مولای من! داخل خانه شو و هر دستوری که داری به من بده. امام حسین پس از اینکه داخل خانه شد و روی مخده نشست به آن زن فرمود: خدا تو را رحمت کند، وصیت کن. گفت: یا ابن رسول اللّه! من فلان مقدار اموال در فلان جا دارم. یک سوم آن را در اختیار تو می گذارم که به دوستان خود عطا کنی. دو سوم اموالم را به همین پسرم می دهم، اگر تو او را از دوستان خود بدانی، ولی اگر از مخالفین تو باشد آن دو ثلث را هم تو تصرف کن، زیرا مخالفین حقی به اموال مؤمنین ندارند. سپس از امام تقاضا کرد بر بدنش نماز بخواند و متصدی امور او شود. آنگاه آن زن مرد، همان طور که قبلاً مرده بود.

**[ترجمه]

«۴»

یج، [الخرائج و الجرائح] رُوِیَ عَنْ جَابِرٍ الْجُعْفِیِّ عَنْ زَیْنِ الْعَابِدِینَ علیه السلام قَالَ: أَقْبَلَ أَعْرَابِیٌّ إِلَی الْمَدِینَهِ لِیَخْتَبِرَ الْحُسَیْنَ علیه السلام لِمَا ذُکِرَ لَهُ مِنْ دَلَائِلِهِ فَلَمَّا صَارَ بِقُرْبِ الْمَدِینَهِ خَضْخَضَ وَ دَخَلَ الْمَدِینَهَ فَدَخَلَ عَلَی الْحُسَیْنِ فَقَالَ لَهُ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ الْحُسَیْنُ علیه السلام أَ مَا تَسْتَحْیِی

یَا أَعْرَابِیُّ أَنْ تَدْخُلَ إِلَی إِمَامِکَ وَ أَنْتَ جُنُبٌ فَقَالَ أَنْتُمْ مَعَاشِرَ الْعَرَبِ إِذَا دخلتم [خَلَوْتُمْ] خَضْخَضْتُمْ فَقَالَ الْأَعْرَابِیُّ قَدْ بَلَغْتُ حَاجَتِی مِمَّا جِئْتُ فِیهِ فَخَرَجَ مِنْ عِنْدِهِ فَاغْتَسَلَ وَ رَجَعَ إِلَیْهِ فَسَأَلَهُ عَمَّا کَانَ فِی قَلْبِهِ.

**[ترجمه]خرائج: امام زین العابدین علیه السّلام فرمود: شخص اعرابی به مدینه آمد که نشانه های امامت امام حسین علیه

السّلام را که به او گفته شده بود امتحان کند. وقتی نزدیک مدینه رسید استمناء کرد و داخل مدینه گردید، وقتی به حضور امام حسین مشرف شد آن حضرت به وی فرمود: ای اعرابی! خجالت نمی کشی در حال جنابت نزد امام خود می آیی؟ شما عرب ها هرگاه داخل می شوید استمناء می کنید؟ اعرابی گفت: منظوری که من برای آن آمده بودم معلوم شد. آنگاه رفت و پس از اینکه غسل کرد نزد امام حسین آمد و از آنچه که در قلب وی بود جویا شد .

**[ترجمه]

بیان

قال الجزری الخضخضه الاستمناء و هو استنزال المنی فی غیر الفرج و أصل الخضخضه التحریک.

**[ترجمه]جزری گفت: «الخضخضه»: استمناء است و معنای آن این است که شخص بدون ارتباط با دیگری با یکی از اعضای بدنش کاری انجام دهد که منی از وی خارج شود. اصل خضخضه به معنای تحریک است.

**[ترجمه]

«۵»

یج، [الخرائج و الجرائح] رُوِیَ عَنْ مَنْدَلِ بْنِ هَارُونَ بْنِ صَدَقَهَ عَنِ الصَّادِقِ علیه السلام عَنْ آبَائِهِ علیهم السلام قَالَ: إِذَا أَرَادَ الْحُسَیْنُ علیه السلام أَنْ یُنْفِذَ غِلْمَانَهُ فِی بَعْضِ أُمُورِهِ قَالَ لَهُمْ- لَا تَخْرُجُوا یَوْمَ کَذَا اخْرُجُوا یَوْمَ کَذَا فَإِنَّکُمْ إِنْ خَالَفْتُمُونِی قُطِعَ عَلَیْکُمْ فَخَالَفُوهُ مَرَّهً وَ خَرَجُوا فَقَتَلَهُمُ اللُّصُوصُ وَ أَخَذُوا مَا مَعَهُمْ وَ اتَّصَلَ الْخَبَرُ إِلَی الْحُسَیْنِ علیه السلام فَقَالَ لَقَدْ حَذَّرْتُهُمْ فَلَمْ یَقْبَلُوا مِنِّی.

ص: ۱۸۱

ثُمَّ قَامَ مِنْ سَاعَتِهِ وَ دَخَلَ عَلَى الْوَالِي فَقَالَ الْوَالِي بَلَغَنِي قَتْلُ غِلْمَانِكَ فَآجَرَكَ اللَّهُ فِيهِمْ فَقَالَ الْحُسَيْنُ علیه السلام فَإِنِّي أَدُلُّكَ عَلَى مَنْ قَتَلَهُمْ فَاشْدُدْ يَدَكَ بِهِمْ قَالَ أَ وَ تَعْرِفُهُمْ يَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ قَالَ نَعَمْ كَمَا أَعْرِفُكَ وَ هَذَا مِنْهُمْ فَأَشَارَ بِيَدِهِ إِلَى رَجُلٍ وَاقِفٍ بَيْنَ يَدَيِ الْوَالِي فَقَالَ الرَّجُلُ وَ مِنْ أَيْنَ قَصَدْتَنِي بِهَذَا وَ مِنْ أَيْنَ تَعْرِفُ أَنِّي مِنْهُمْ فَقَالَ لَهُ الْحُسَيْنُ علیه السلام إِنْ أَنَا صَدَقْتُكَ تُصَدِّقُنِي قَالَ نَعَمْ وَ اللَّهِ لَأُصَدِّقَنَّكَ فَقَالَ خَرَجْتَ وَ مَعَكَ فُلَانٌ وَ فُلَانٌ وَ ذَكَرَهُمْ كُلَّهُمْ فَمِنْهُمْ أَرْبَعَةٌ مِنْ مَوَالِي الْمَدِينَهِ وَ الْبَاقُونَ مِنْ جيشان [حُبْشَانِ] الْمَدِينَهِ فَقَالَ الْوَالِي وَ رَبِّ الْقَبْرِ وَ الْمِنْبَرِ لَتَصْدُقَنِّي أَوْ لَأُهْرِقَنَّ لَحْمَكَ بِالسِّيَاطِ فَقَالَ الرَّجُلُ وَ اللَّهِ مَا كَذَبَ الْحُسَيْنُ وَ لَصَدَقَ وَ كَأَنَّهُ كَانَ مَعَنَا فَجَمَعَهُمُ الْوَالِي جَمِيعاً فَأَقَرُّوا جَمِيعاً فَضَرَبَ أَعْنَاقَهُمْ.

**[ترجمه]خرائج: امام جعفر صادق علیه السّلام فرمود: هر وقت امام حسین علیه السّلام می خواست یکی از غلامان خود را به دنبال کاری بفرستد می فرمود: در فلان روز خارج نشوید، بلکه در فلان روز خارج شوید، اگر با دستور من مخالفت کنید دزدها به شما حمله خواهند کرد. یک روز غلام ها با امر امام مخالفت نموده، در غیر از زمانی که فرموده بود خارج شدند. ناگاه دزدها راه را برآنان بستند و ایشان را کشتند و اشیایی را که همراه داشتند به یغما بردند. هنگامی که این خبر به امام حسین رسید فرمود: من آنان را بر حذر داشتم ولی قبول نکردند.

سپس آن حضرت فورا برخاست و نزد حاکم رفت. حاکم گفت: شنیده ام غلامان تو را کشته اند، خدا به تو به خاطر این مصیبت اجر عطا کند. امام حسین علیه السّلام به حاکم فرمود: من تو را از افرادی که ایشان را کشته اند آگاه می کنم. تو آنان را تحت تعقیب قرار بده. حاکم گفت: یا ابن رسول اللّه! آیا تو آنان را می شناسی؟ فرمود: آری، همین طور که تو را می شناسم. این مرد هم که مقابل شما است از آن سارقین است.

آن مرد به امام حسین گفت: چرا مرا هدف قرار دادی و از کجا می دانی که من از ایشانم؟ امام علیه السّلام فرمود: اگر برای تو بگویم، سخن مرا تصدیق می کنی؟ گفت: آری به خدا قسم. فرمود: تو با فلان و فلان خارج شدی، آنگاه کلیه آن افراد را معرفی نمود و فرمود: چهار نفر از آنان از غلامان مدینه و مابقی از جیشان - . معنای روشنی برای این واژه در کتاب لغت یافت نشد. (مترجم) -

مدینه بودند.

حاکم مدینه به آن مرد گفت: به حق صاحب این قبر و منبر قسم! یا باید راست بگویی یا اینکه گوشت بدن تو را با تازیانه می سوزانم. آن مرد گفت: به خدا قسم که حسین دروغ نگفت، بلکه راست گفت، گویا امام حسین با ما بوده است. والی عموم آنان را احضار کرد و پس از اینکه اقرار نمودند، گردن همه را زد.

**[ترجمه]

«۶»

يج، [الخرائج و الجرائح] رُوِيَ: أَنَّ رَجُلًا صَارَ إِلَى الْحُسَيْنِ علیه السلام فَقَالَ جِئْتُكَ أَسْتَشِيرُكَ فِي تَزْوِيجِي فُلَانَهَ فَقَالَ- لَا أُحِبُّ ذَلِكَ وَ كَانَتْ كَثِيرَهَ الْمَالِ وَ كَانَ الرَّجُلُ أَيْضاً مُكْثِراً فَخَالَفَ الْحُسَيْنَ فَتَزَوَّجَ بِهَا فَلَمْ يَلْبَثِ الرَّجُلُ حَتَّى افْتَقَرَ فَقَالَ لَهُ الْحُسَيْنُ علیه

السـلام قَدْ أَشَـرْتُ إِلَيْکَ فَخَلِّ سَبِيلَهَا فَإِنَّ اللَّهَ يُعَوِّضُکَ خَيْراً مِنْهَا ثُمَّ قَالَ وَ عَلَيْکَ بِفُلَانَه فَتَزَوَّجْهَا فَمَا مَضَتْ سَـنَهٌ حَتَّى کَثُرَ مَالُهُ وَ وَلَدَتْ لَهُ ذَکَراً وَ أُنْثَى وَ رَأَى مِنْهَا مَا أَحَبَّ.

**[ترجمه]خرائج: روايت شده مردى به حضور امام حسين عليه السّلام مشرف شد و گفت: من آمده ام در باره ازدواج با فلان زن که ثروتمنـد است بـا تو مشورت نمايم. امام عليه السّـلام فرمود: اين ازدواج را صـلاح نمى دانم. آن مرد که متمول هم بود توجهى به دسـتور امام حسـين نکرد و با آن زن ازدواج نمود. طولى نکشيد که آن مرد نيازمند گرديد. امام حسين به او فرمود: من به تو اشاره کردم ولى گوش ندادى. اکنون وى را رها کن! زيرا خدا بهتر از اين زن را به تو عطا خواهد کرد. آنگاه فرمود: برو بـا فلاـن زن ازدواج کن. وقتى رفت و بـا او ازدواج نمود پس از يـک سـال ثروتمنـد شـد و آن زن يـک پسـر و يک دختر برايش به دنيا آورد؛ و از او بهره مند گرديد.

**[ترجمه]

«۷»

يج، [الخرائج و الجرائح] رُوِيَ: أَنَّهُ لَمَّا وُلِدَ الْحُسَـيْنُ عليه السلام أَمَرَ اللَّهُ تَعَالَى جَبْرَئِيلَ أَنْ يَهْبِطَ فِي مَلَإٍ مِنَ الْمَلَائِکَهِ فَيُهَنِّئَ مُحَمَّداً فَهَبَطَ فَمَرَّ بِجَزِيرَهٍ فِيهَا مَلَکٌ يُقَالُ لَهُ فُطْرُسُ بَعَثَهُ اللَّهُ فِي شَـيْ ءٍ فَأَبْطَأَ فَکَسَـرَ جَنَاحَهُ فَأَلْقَاهُ فِي تِلْکَ الْجَزِيرَهِ فَعَبَـدَ اللَّهَ سَـبْعَمِائَهِ عَامٍ فَقَـالَ فُطْرُسُ لِجَبْرَئِيـلَ إِلَى أَيْنَ فَقَـالَ إِلَى مُحَمَّدٍ قَـالَ احْمِلْنِي مَعَکَ لَعَلَّهُ يَـدْعُو لِي فَلَمَّا دَخَلَ جَبْرَئِيلُ وَ أَخْبَرَ مُحَمَّداً بِحَالِ فُطْرُسَ قَـالَ لَهُ النَّبِيُّ قُـلْ يَتَمَسَّحُ بِهَـذَا الْمَوْلُودِ فَتَمَسَّحَ فُطْرُسُ بِمَهْـدِ الْحُسَـيْنِ عليه السـلام فَأَعَـادَ اللَّهُ عَلَيْهِ فِي الْحَـالِ جَنَـاحَهُ ثُمَّ ارْتَفَعَ مَعَ جَبْرَئِيلَ إِلَى السَّمَاءِ.

**[ترجمه]خرائج: هنگامی که امام حسین متولد شد، خدا به جبرئیل دستور داد: با گروهی از ملائکه به زمین هبوط کن و از طرف من به حضرت محمّد صلّی اللّه علیه و آله تهنیت بگو. وقتی جبرئیل به سوی زمین رفت به جزیره ای برخورد، در آن جزیره فرشته ای بود که به او پطرس می گفتند. خدا آن ملک را به دنبال کاری فرستاده بود و آن ملک کوتاهی کرده بود. خدا پر و بال او را شکسته و وی را در آن جزیره انداخته بود. و مدت هفتصد سال بود که خدا را در آن جزیره می پرستید. پطرس به جبرئیل گفت: کجا می روی؟ جبرئیل گفت: به حضور محمّد صلّی اللّه علیه و آله و سلّم. پطرس گفت: مرا با خود ببر، شاید آن حضرت برایم دعا کند.

موقعی که جبرئیل نزد پیغمبر خدا آمد و جریان پطرس را شرح داد، پیامبر خدا فرمود: بگو پطرس بدن خویش را به امام حسین بمالد. وقتی پطرس بدن خود را به گهواره امام حسین مالید، خدای رحمان و رحیم فوراً پر و بال او را عطا کرد. آنگاه پطرس با جبرئیل به طرف آسمان پرواز کرد.

**[ترجمه]

«۸»

قب، [المناقب] لابن شهرآشوب زُرَارَهُ بْنُ أَعْيَنَ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام يُحَدِّثُ عَنْ آبَائِهِ علیهم السلام: أَنَّ مَرِيضاً شَدِيدَ الْحُمَّى عَادَهُ الْحُسَيْنُ علیه السلام فَلَمَّا دَخَلَ مِنْ بَابِ الدَّارِ طَارَتِ الْحُمَّى عَنِ الرَّجُلِ فَقَالَ لَهُ رَضِيتُ بِمَا أُوتِيتُمْ بِهِ حَقّاً حَقّاً وَ الْحُمَّى تَهْرُبُ عَنْكُمْ فَقَالَ لَهُ الْحُسَيْنُ علیه السلام وَ اللَّهِ مَا خَلَقَ اللَّهُ شَيْئاً إِلَّا وَ قَدْ أَمَرَهُ بِالطَّاعَهِ لَنَا قَالَ فَإِذَا نَحْنُ نَسْمَعُ الصَّوْتَ وَ لَا نَرَى الشَّخْصَ يَقُولُ لَبَّيْكَ قَالَ أَ

لَيْسَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ أَمَرَكِ أَنْ لَا تَقْرَبِی إِلَّا عَدُوّاً أَوْ مُذْنِباً لِكَیْ تَكُونِی كَفَّارَهً لِذُنُوبِهِ فَمَا بَالُ هَذَا فَكَانَ الْمَرِيضُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ شَدَّادِ بْنِ الْهَادِ اللَّيْثِیَّ (۱).

**[ترجمه]مناقب: امام جعفر صادق علیه السّلام فرمود: یک روز امام حسین علیه السّلام برای عیادت مردی که دچار تب شدیدی شده بود رفت. وقتی آن حضرت وارد خانه آن مرد شد، تب او قطع گردید. وی به امام حسین گفت: حقیقتا من به آن مقامی که به شما عطا شده راضی شدم، تب از شما فرار می کند .

امام حسین فرمود: به خدا قسم خدا چیزی را نیافریده مگر اینکه آن را به فرمانبرداری ما مأمور نموده است، هر گاه ما صدا را بشنویم و شخص را نبینیم می گوید: لبیک. آنگاه (به تب خطاب) فرمود: آیا نه چنین است که امیر المؤمنین به تو فرمود: دچار احدی نشوی جز کافر و شخص گنهکار که کفاره گناهان وی باشی؟ گناه این شخص چیست؟ آن مریض، عبد اللّه بن شداد بن هاد لیثی بود - ۱. مناقب آل ابی طالب ۴: ۵۱ - .

**[ترجمه]

«۹»

كش، [رجال الكشى] وَجَدْتُ فِي كِتَابِ مُحَمَّدِ بْنِ شَاذَانَ بْنِ نُعَيْمٍ بِخَطِّهِ رَوَى عَنْ حُمْرَانَ بْنِ أَعْيَنَ أَنَّهُ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام يُحَدِّثُ عَنْ أَبِيهِ عَنْ آبَائِهِ عليهم السلام: أَنَّ رَجُلًا كَانَ مِنْ شِيعَهِ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام مَرِيضاً شَدِيدَ الْحُمَّى فَعَادَهُ الْحُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ عليهما السلام إِلَى آخِرِ الْخَبَرِ(۲).

**[ترجمه]رجال كشى: امام جعفر صادق فرمود: مردى از شيعيان امير المؤمنين شديداً دچار تب شد و امام حسين عليه السّلام براى عيادت او رفت الى آخر - ۲. اين حديث را در كتاب رجال كشى: ۵۸ خواهيد ديد. - .

**[ترجمه]

«۱۰»

يب، [تهذيب الأحكام] مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ عَنِ الْحَكَمِ بْنِ مِسْكِينٍ عَنْ أَيُّوبَ بْنِ أَعْيَنَ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ: إِنَّ امْرَأَةً كَانَتْ تَطُوفُ وَ خَلْفَهَا رَجُلٌ فَأَخْرَجَتْ ذِرَاعَهَا فَقَالَ بِيَدِهِ حَتَّى وَضَعَهَا عَلَى ذِرَاعِهَا فَأَثْبَتَ اللَّهُ يَدَ الرَّجُلِ فِي ذِرَاعِهَا حَتَّى قَطَعَ الطَّوَافَ وَ أُرْسِلَ إِلَى الْأَمِيرِ وَ اجْتَمَعَ النَّاسُ وَ أَرْسَلَ إِلَى الْفُقَهَاءِ فَجَعَلُوا يَقُولُونَ اقْطَعْ يَدَهُ فَهُوَ الَّذِي جَنَى الْجِنَايَهَ فَقَالَ هَاهُنَا أَحَدٌ مِنْ وُلْدِ مُحَمَّدٍ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَقَالُوا نَعَمْ الْحُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ عليهما السلام قَدِمَ اللَّيْلَهَ فَأَرْسَلَ إِلَيْهِ فَدَعَاهُ فَقَالَ انْظُرْ مَا لَقِيَ ذَانِ فَاسْتَقْبَلَ الْكَعْبَهَ وَ رَفَعَ يَدَيْهِ فَمَكَثَ طَوِيلًا يَدْعُو ثُمَّ جَاءَ إِلَيْهِمَا حَتَّى خَلَّصَ يَدَهُ مِنْ يَدِهَا فَقَالَ الْأَمِيرُ أَ لَا تُعَاقِبُهُ بِمَا صَنَعَ قَالَ لَا(۳).

**[ترجمه]تهذيب: امام جعفر صادق عليه السّلام فرمود: زنى مشغول طواف كعبه بود. مردى هم به دنبال وى بود. آن زن ساق دست خود را ظاهر نمود و آن مرد دست خود را روى ساق دست آن زن نهاد. خداى توانا دست آن مرد را همچنان روى ساق دست آن زن ثابت نگاه داشت. كار به جابى رسيد كه طواف حجاج قطع گرديد. اين جريان به گوش امير وقت رسيد و مردم جمع شدند، وقتى اين موضوع را به فقها گفتند آنان فتوا دادند: بايد دست اين مرد را قطع نمود، زيرا جنايت نموده است. امير گفت: آيا كسى از فرزندان محمّد صلّى اللّه عليه و آله در اينجا نيست؟ گفتند: چرا، امام حسين عليه السّلام ديشب وارد مكه شده است. شخصى را به دنبال امام حسين فرستاد تا آن حضرت آمد، به آن بزرگوار گفت: بنگر اين دو نفر چه كرده اند؟! امام حسين به سوى كعبه رفت و دست هاى مباركش خود را بلند كرد و مدتى طولانى نگاه داشت و مشغول دعا شد. سپس متوجه آن زن و مرد گرديد و دست آن مرد از دست آن زن باز شد. امير گفت: آيا اين مرد را عقاب نمى كنى؟ فرمود: نه - ۳. در كتاب مناقب اين روايت به زبان ساده تر بيان شده است، مراجعه كنيد به مناقب ۴: ۵۱ - .

**[ترجمه]

«۱۱»

قب، [المناقب] لابن شهرآشوب رَوَى عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ كَثِيرٍ: أَنَّ قَوْماً أَتَوْا إِلَى الْحُسَيْنِ عليه السلام وَ قَالُوا حَدِّثْنَا بِفَضَائِلِكُمْ قَالَ لَا تُطِيقُونَ وَ انْحَازُوا عَنِّي لِأُشِيرَ إِلَى بَعْضِكُمْ فَإِنْ أَطَاقَ

۱- ۱. مناقب آل أبی طالب: ج ۴ ص ۵۱.

۲- ۲. تراه فی رجال الکشّیّ ص ۵۸. و فی نسخه الکمبانیّ کشف و هو تصحیف.

۳- ۳. و رواه فی المناقب مرسلا راجع ج ۴ ص ۵۱.

سَأَحَدِّثُكَمْ فَتَبَاعَدُوا عَنْهُ فَكَانَ يَتَكَلَّمُ مَعَ أَحَدِهِمْ حَتَّى دَهِشَ وَ وَلَهَ وَ جَعَلَ يَهِيمُ وَ لَا يُجِيبُ أَحَداً وَ انْصَرَفُوا عَنْهُ.

صَفْوَانُ بْنُ مِهْرَانَ قَالَ سَمِعْتُ الصَّادِقَ علیه السلام يَقُولُ: رَجُلَانِ اخْتَصَمَا فِي زَمَنِ الْحُسَيْنِ علیه السلام فِي امْرَأَةٍ وَ وَلَدِهَا فَقَالَ هَذَا لِي وَ قَالَ هَذَا لِي فَمَرَّ بِهِمَا الْحُسَيْنُ علیه السلام فَقَالَ لَهُمَا فِيمَا تَمْرُجَانِ قَالَ أَحَدُهُمَا إِنَّ الِامْرَأَةَ لِي وَ قَالَ الْآخَرُ إِنَّ الْوَلَدَ لِي فَقَالَ لِلْمُدَّعِي الْأَوَّلِ اقْعُدْ فَقَعَدَ وَ كَانَ الْغُلَامُ رَضِيعاً فَقَالَ الْحُسَيْنُ علیه السلام يَا هَذِهِ اصْدُقِي مِنْ قَبْلِ أَنْ يَهْتِكَ اللَّهُ سِتْرَكِ فَقَالَتْ هَذَا زَوْجِي وَ الْوَلَدُ لَهُ وَ لَا أَعْرِفُ هَذَا فَقَالَ علیه السلام يَا غُلَامُ مَا تَقُولُ هَذِهِ انْطِقْ بِإِذْنِ اللَّهِ تَعَالَى فَقَالَ لَهُ مَا أَنَا لِهَذَا وَ لَا لِهَذَا وَ مَا أَبِي إِلَّا رَاعِيَ لِآلِ فُلَانٍ فَأَمَرَ علیه السلام بِرَجْمِهَا قَالَ جَعْفَرٌ علیه السلام فَلَمْ يَسْمَعْ أَحَدٌ نُطْقَ ذَلِكَ الْغُلَامِ بَعْدَهَا.

الْأَصْبَغُ بْنُ نُبَاتَةَ قَالَ: سَأَلْتُ الْحُسَيْنَ علیه السلام فَقُلْتُ سَيِّدِي أَسْأَلُكَ عَنْ شَيْ ءٍ أَنَا بِهِ مُوقِنٌ وَ إِنَّهُ مِنْ سِرِّ اللَّهِ وَ أَنْتَ الْمَسْرُورُ إِلَيْهِ ذَلِكَ السِّرَّ فَقَالَ يَا أَصْبَغُ أَ تُرِيدُ أَنْ تَرَى مُخَاطَبَةَ رَسُولِ اللَّهِ- لِأَبِي دُونٍ يَوْمَ مَسْجِدِ قُبَا قَالَ هَذَا الَّذِي أَرَدْتُ قَالَ قُمْ فَإِذَا أَنَا وَ هُوَ بِالْكُوفَهِ فَنَظَرْتُ فَإِذَا الْمَسْجِدُ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَرْتَدَّ إِلَيَّ بَصَرِي فَتَبَسَّمَ فِي وَجْهِي ثُمَّ قَالَ يَا أَصْبَغُ إِنَّ سُلَيْمَانَ بْنَ دَاوُدَ أُعْطِيَ الرِّيحَ غُدُوُّها شَهْرٌ وَ رَواحُها شَهْرٌ وَ أَنَا قَدْ أُعْطِيتُ أَكْثَرَ مِمَّا أُعْطِيَ سُلَيْمَانُ فَقُلْتُ صَدَقْتَ وَ اللَّهِ يَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ فَقَالَ نَحْنُ الَّذِينَ عِنْدَنَا عِلْمُ الْكِتَابِ وَ بَيَانُ مَا فِيهِ وَ لَيْسَ عِنْدَ أَحَدٍ مِنْ خَلْقِهِ مَا عِنْدَنَا لِأَنَّا أَهْلُ سِرِّ اللَّهِ فَتَبَسَّمَ فِي وَجْهِي ثُمَّ قَالَ نَحْنُ آلُ اللَّهِ وَ وَرَثَةُ رَسُولِهِ فَقُلْتُ الْحَمْدُ لِلَّهِ عَلَى ذَلِكَ قَالَ لِي ادْخُلْ فَدَخَلْتُ فَإِذَا أَنَا بِرَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مُحْتَبِئٌ فِي الْمِحْرَابِ بِرِدَائِهِ فَنَظَرْتُ فَإِذَا أَنَا بِأَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ علیه السلام قَابِضٌ عَلَى تَلَابِيبِ الْأَعْسَرِ فَرَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ يَعَضُّ عَلَى الْأَنَامِلِ وَ هُوَ يَقُولُ بِئْسَ الْخَلَفُ خَلَفْتَنِي أَنْتَ

وَ أَصْحابُکَ عَلَیْکُمْ لَعْنَهُ اللَّهِ وَ لَعْنَتِی الْخَبَرَ(۱).

**[ترجمه]مناقب: از عبد العزیز بن کثیر روایت می کند که: گروهی به حضور امام حسین علیه السلام آمدند و گفتند: از فضایل خودتان برای ما شرح دهید. فرمود: شما طاقت شنیدن آن ها را ندارید، شما از من دور شوید تا برای یکی از شما بگویم، اگر او طاقت آورد برای مابقی شما هم خواهم گفت. آنان از امام علیه السّلام فاصله گرفتند. آنگاه آن حضرت با یکی از ایشان مشغول صحبت شد تا اینکه او مدهوش و متحیر گردید. وی همچنان مضطرب بود و جواب احدی را نمی داد تا اینکه آنان باز گشتند.

- صفوان بن مهران می گوید: از امام جعفر صادق علیه السّلام شنیدم که می فرمود: دو نفر مرد در زمان امام حسین علیه السّلام راجع به یک زن و فرزند او مخاصمه می کردند. یک مرد ادعا می کرد اینان از منند و دیگری نیز همین ادعا را داشت. امام حسین علیه السّلام از نزد ایشان می گذشت. فرمود: این قیل و قال برای چیست؟ یکی از آنان گفت: این زن مال من است و دیگری گفت: این پسر از من است.

امام حسین علیه السّلام به مدعی اول فرمود: بنشین. وی نشست. آن کودک شیر خوار بود. امام حسین به آن زن فرمود: قبل از اینکه خدا تو را رسوا کند حقیقت مطلب را بگو. آن زن گفت: این مرد شوهر من است و این پسر از اوست. ولی آن مرد را نمی شناسم.

امام حسین به آن کودک شیر خوار فرمود: تو چه می گویی؟ به اجازه خدا سخن بگو. آن کودک گفت: من از این دو مرد نیستم، بلکه پدرم چوپان قبیله فلان است. پس از این جریان امام دستور داد که آن زن را سنگباران کنند. حضرت صادق علیه السّلام فرمود: بعد از این جریان، احدی سخن گفتن آن کودک را نشنید.

- اصبغ بن نباته می گوید: به امام حسین علیه السّلام گفتم: ای آقای من! من راجع به موضوعی از تو جویا می شوم که به آن یقین دارم و آن از اسرار خدا است و تو از آن آگاهی. فرمود: ای اصبغ! هدف تو این است که از گفتگویی که پیغمبر اسلام صلّی اللّه علیه و آله در مسجد قبا با پدرم کرد آگاه شوی؟ گفت: آری. فرمود: برخیز! وقتی برخاستم ناگاه دیدم با آن حضرت در کوفه هستم و مسجد را مشاهده نمودم. امام حسین علیه السّلام پس از اینکه لبخندی به صورت من زد فرمود: ای اصبغ! خدا باد را در اختیار حضرت سلیمان پیغمبر قرار داد که صبحگاه به قدر یک ماه و شبانگاه هم به قدر یک ماه راه طی می کرد. به من بیشتر از آن چه به سلیمان داده شده بود عطا شد. گفتم: یا ابن رسول اللّه! راست می گویی .

امام حسین علیه السّلام فرمود: ماییم که علم و بیان قرآن نزد ما است، آنچه که نزد ما است نزد احدی از خلق نیست. چون ما اهل بیت شایستگی اسرار خدا را داریم. سپس به صورت من خندید و فرمود: ما آل اللّه و وارث های رسول او هستیم. گفتم: خدای را سپاس گزارم، آنگاه به من فرمود: داخل مسجد شو! وقتی داخل شدم دیدم پیامبر خدا صلّی اللّه علیه و آله و سلّم ردای خود را جمع کرده و در میان محراب نشسته. همچنین نگاه کردم و دیدم علی بن ابی طالب علیه السّلام دامن خلیفه اول را گرفته است. پیغمبر خدا انگشت عبرت به دندان گرفته و به خلیفه اول می فرماید: تو و یارانت بد خلیفه ای بودید برای من. لعنت خدا و من بر شما باد - ۱. مناقب آل ابی طالب ۴: ۵۲ - !

**[ترجمه]

بیان

لأبی دون أی لأبی بکر عبّر به عنه تقیه و الدون الخسیس و الأعسر الشدید أو الشؤم و المراد به إما أبو بکر أو عمر.

**[ترجمه]«لأبی دون» یعنی لأبی بکر، به خاطر تقیه این طور تعبیر کرده است و الدون به معنی خسیس؛ «الأعسر» یعنی شدید یا شوم و مراد از آن یا ابوبکر است یا عمر.

**[ترجمه]

«۱۲»

قب، [المناقب] لابن شهرآشوب کِتَابُ الْإِبَانَهِ قَالَ بِشْرُ بْنُ عَاصِمٍ سَمِعْتُ ابْنَ الزُّبَیْرِ یَقُولُ: قُلْتُ لِلْحُسَیْنِ بْنِ عَلِیٍّ علیهما السلام إِنَّکَ تَذْهَبُ إِلَی قَوْمٍ قَتَلُوا أَبَاکَ وَ خَذَلُوا أَخَاکَ فَقَالَ لَأَنْ أُقْتَلَ بِمَکَانٍ کَذَا وَ کَذَا أَحَبُّ إِلَیَّ مِنْ أَنْ یُسْتَحَلَّ بِی مَکَّهُ عَرَّضَ بِهِ.

کِتَابُ التَّخْرِیجِ، عَنِ الْعَامِرِیِّ بِالْإِسْنَادِ عَنْ هُبَیْرَهَ ابْنِ مَرْیَمَ (۲)

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: رَأَیْتُ الْحُسَیْنَ علیه السلام قَبْلَ أَنْ یَتَوَجَّهَ إِلَی الْعِرَاقِ عَلَی بَابِ الْکَعْبَهِ وَ کَفُّ جَبْرَئِیلَ فِی کَفِّهِ وَ جَبْرَئِیلُ یُنَادِی هَلُمُّوا إِلَی بَیْعَهِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ عُنِّفَ ابْنُ عَبَّاسٍ عَلَی تَرْکِهِ الْحُسَیْنَ علیه السلام فَقَالَ إِنَّ أَصْحَابَ الْحُسَیْنِ لَمْ یَنْقُصُوا رَجُلًا وَ لَمْ یَزِیدُوا رَجُلًا نَعْرِفُهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ مِنْ قَبْلِ شُهُودِهِمْ وَ قَالَ مُحَمَّدُ بْنُ الْحَنَفِیَّهِ وَ إِنَّ أَصْحَابَهُ عِنْدَنَا لَمَکْتُوبُونَ بِأَسْمَائِهِمْ وَ أَسْمَاءِ آبَائِهِمْ (۳).

**[ترجمه]مناقب: از ابن زبیر نقل می کند که: من به امام حسین گفتم: تو به سوی گروهی می روی که پدرت را کشته و برادرت را تنها نهادند؟ فرمود: اگر من در فلان مکان شهید شوم برایم محبوب تر است از اینکه احترام مکه از دست برود و مورد تعرض قرار بگیرد.

در کتاب تخریج از ابن عباس نقل می کند که گفت: من امام حسین را قبل از اینکه به سوی عراق برود نزد درب کعبه دیدم، دست جبرئیل در میان دست آن حضرت بود، جبرئیل ندا می داد: برای بیعت با خدای عز و جل بشتابید.

وقتی ابن عباس را ملامت کردند که چرا امام حسین را رها کردی و به یاری او نرفتی؟ گفت: یاران امام حسین از یک مرد کمتر و از یک مرد زیادتر نبودند، ما نام آنان را قبل از اینکه شهید شوند می دانستیم. محمّد بن حنفیه هم می گفت: نام یاران امام حسین و پدرانشان نزد ما مرقوم و مسطور است.

**[ترجمه]

«۱۳»

نجم، كتاب النجوم مِنْ كِتَابِ الدَّلَائِلِ لِعَبْدِ اللَّهِ بْنِ جَعْفَرٍ الْحِمْيَرِيِّ بِإِسْنَادِهِ إِلَى أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ: خَرَجَ الْحُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ إِلَى مَكَّةَ سَنَةً مَاشِياً فَوَرِمَتْ قَدَمَاهُ فَقَالَ لَهُ بَعْضُ مَوَالِيهِ لَوْ رَكِبْتَ لِيَسْكُنَ عَنْكَ هَذَا الْوَرَمُ فَقَالَ كَلَّا إِذَا أَتَيْنَا هَذَا الْمَنْزِلَ فَإِنَّهُ يَسْتَقْبِلُكَ أَسْوَدُ وَ مَعَهُ دُهْنٌ فَاشْتَرِهِ مِنْهُ وَ لَا تُمَاسِكْهُ فَقَالَ لَهُ مَوْلَاهُ بِأَبِي أَنْتَ وَ أُمِّي مَا قُدَّامَنَا مَنْزِلٌ فِيهِ أَحَدٌ يَبِيعُ هَذَا الدَّوَاءَ فَقَالَ بَلَى أَمَامَكَ دُونَ الْمَنْزِلِ فَسَارَ مِيلًا فَإِذَا هُوَ بِالْأَسْوَدِ فَقَالَ الْحُسَيْنُ لِمَوْلَاهُ دُونَكَ الرَّجُلَ فَخُذْ مِنْهُ الدُّهْنَ فَأَخَذَ مِنْهُ الدُّهْنَ وَ أَعْطَاهُ الثَّمَنَ فَقَالَ لَهُ الْغُلَامُ لِمَنْ أَرَدْتَ هَذَا الدُّهْنَ

ص: ۱۸۵

۱- ۱. مناقب آل أبی طالب ج ۴ ص ۵۲.

۲- ۲. فی المصدر: هبیره بن بریم. و بریم وزان عظیم کما فی تهذیب التهذیب.

۳- ۳. المصدر ج ۴ ص ۵۲ و ۵۳.

فَقَالَ لِلْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ علیهما السلام فَقَالَ انْطَلِقْ بِهِ إِلَيْهِ فَصَارَ الْأَسْوَدُ نَحْوَهُ فَقَالَ يَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ إِنِّي مَوْلَاكَ لَا آخُذُ لَهُ ثَمَناً وَ لَكِنِ ادْعُ اللَّهَ أَنْ يَرْزُقَنِي وَلَداً ذَكَراً سَوِيّاً يُحِبُّكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ فَإِنِّي خَلَّفْتُ امْرَأَتِي تَمْخَضُ فَقَالَ انْطَلِقْ إِلَى مَنْزِلِكَ فَإِنَّ اللَّهَ قَدْ وَهَبَ لَكَ وَلَداً ذَكَراً سَوِيّاً فَوَلَدَتْ غُلَاماً سَوِيّاً ثُمَّ رَجَعَ الْأَسْوَدُ إِلَى الْحُسَيْنِ وَ دَعَا لَهُ بِالْخَيْرِ بِوِلَادَةِ الْغُلَامِ لَهُ وَ إِنَّ الْحُسَيْنَ علیه السلام قَدْ مَسَحَ رِجْلَيْهِ فَمَا قَامَ مِنْ مَوْضِعِهِ حَتَّى زَالَ ذَلِكَ الْوَرَمُ (۱).

**[ترجمه]نجوم: امام جعفر صادق علیه السّلام فرمود: یک سال امام حسین علیه السّلام پای پیاده به سوی مکه رفت و پاهای مبارکش متورم شدند، بعضی از غلامانش به آن حضرت گفتند: کاش سوار می شدی تا این ورم پای شما برطرف می شد. فرمود: ابدا! وقتی وارد آن منزل شویم شخص سیاه چهره ای به استقبال تو می آید که روغنی دارد، تو از آن روغن بخر و برای قیمتش مضایقه مکن. غلام گفت: پدر و مادرم به فدای تو! در جلوی ما منزلی نیست که کسی این دوا را بفروشد؟ فرمود: چرا، آن منزل جلوی تو است.

هنگامی که به اندازه یک میل راه رفتند ناگاه آن شخص سیاه چهره پیدا شد. امام حسین به غلام فرمود: این همان مردی است که گفتم، آن دوا را از او بگیر. غلام آن دوا را گرفت و پول آن را داد. آن شخص گفت: این روغن را برای که می خواهی؟ گفت: برای حسین بن علی علیهما السّلام. گفت: مرا نزد آن حضرت ببر. وقتی به حضور آن حضرت آمد گفت: یا ابن رسول اللّه! من غلام تو هستم، پول این روغن را نخواهم گرفت. فقط دعا کن تا خدا یک پسر صحیح و سالم به من عطا کند که شما اهل بیت را دوست داشته باشد، زیرا من زنم را در حالی ترک نمودم که در حال وضع حمل بود. امام علیه السّلام فرمود: به منزل خود باز گرد که خدا چنین پسری به تو عطا فرموده است.

بنابراین صاحب پسری سالم شد، سپس به سوی امام حسین علیه السلام بازگشت و به خاطر تولد پسرش برای وی دعای خیر کرد. حسین علیه السلام بر پاهای خود دست کشید و هنوز از جایش بلند نشده بود که آن ورم برطرف شد.

**[ترجمه]

بیان

قد مر هذا فی معجزات الحسن علیه السلام و فی الکافی أیضا کذلک و صدوره عنهما و اتفاق القصتین من جمیع الوجوه لا یخلو من بعد و الظاهر أن ما هنا من تصحیف النساخ.

**[ترجمه]چون عین این معجزه بدون کم و زیاد در معجزات امام حسن گذشت پس بعید است که برای امام حسین هم رخ داده باشد. ظاهرا نام حسین در اینجا اشتباها به جای نام حسن نوشته شده است.

**[ترجمه]

نجم، [کتاب النجوم] رُوِّينَا بِإِسْنَادِنَا إِلَى مُحَمَّدِ بْنِ جَرِيرٍ الطَّبَرِيِّ فِي كِتَابِ دَلَائِلِ الْإِمَامَةِ بِإِسْنَادِهِ عَنْ حُذَيْفَةَ قَالَ: سَمِعْتُ الْحُسَيْنَ بْنَ عَلِيٍّ عليهما السلام يَقُولُ وَ اللَّهِ لَيَجْتَمِعَنَّ عَلَى قَتْلِي طُغَاةُ بَنِي أُمَيَّةَ وَ يَقْدُمُهُمْ عُمَرُ بْنُ سَعْدٍ وَ ذَلِكَ فِي حَيَاةِ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله فَقُلْتُ لَهُ أَنْبَأَكَ بِهَذَا رَسُولُ اللَّهِ فَقَالَ لَا فَقَالَ فَأَتَيْتُ النَّبِيَّ فَأَخْبَرْتُهُ فَقَالَ عِلْمِي عِلْمُهُ وَ عِلْمُهُ عِلْمِي لِأَنَّا نَعْلَمُ بِالْكَائِنِ قَبْلَ كَيْنُونَتِهِ.

**[ترجمه]نجوم: امام حسین علیه السّلام فرمود: به خدا قسم سرکشان و طاغیان بنی امیه برای کشتن من متحد خواهند شد و عمر بن سعد پیشتاز آنان خواهد بود. امام حسین این خبر را در زمان زنده بودن پیامبر خدا می داد. من به آن حضرت گفتم: آیا پیامبر خدا این خبر را به تو داده؟ فرمود: نه. وقتی من به حضور رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله آمدم و این جریان را برایش شرح دادم فرمود: علم حسین هم عین علم من است، زیرا ما خاندان امور را قبل از اینکه موجود شوند می دانیم .

**[ترجمه]

«۱۵»

کش، [رجال الکشی] حَمْدَوَيْهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنِ ابْنِ أَبِي نَجْرَانَ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ سُوَيْدٍ الْفَرَّاءِ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَمَّارٍ عَنْ صَالِحِ بْنِ مِيثَمٍ قَالَ: دَخَلْتُ أَنَا وَ عَبَايَةُ الْأَسَدِيُّ عَلَى حَبَابَةَ الْوَالِبِيَّةِ فَقَالَ لَهَا هَذَا ابْنُ أَخِيكِ مِيثَمٌ قَالَتْ ابْنُ أَخِي وَ اللَّهِ حَقّاً أَ لَا أُحَدِّثُكُمْ بِحَدِيثٍ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ عليهما السلام فَقُلْتُ بَلَى قَالَتْ دَخَلْتُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمْتُ فَرَدَّ السَّلَامَ وَ رَحَّبَ ثُمَّ قَالَ مَا بَطَّأَ بِكِ عَنْ زِيَارَتِنَا وَ التَّسْلِيمِ عَلَيْنَا يَا حَبَابَةُ قُلْتُ مَا بَطَّأَنِي عَنْكَ إِلَّا عِلَّةٌ عَرَضَتْ قَالَ وَ مَا هِيَ قَالَتْ فَكَشَفْتُ خِمَارِي عَنْ بَرَصٍ قَالَتْ فَوَضَعَ يَدَهُ عَلَى الْبَرَصِ وَ دَعَا فَلَمْ يَزَلْ يَدْعُو حَتَّى رَفَعَ يَدَهُ وَ قَدْ كَشَفَ اللَّهُ ذَلِكَ الْبَرَصَ

۱- ۱. قد مر فی ج ۴۳ ص ۳۲۴ فراجع.

ثُمَّ قَالَ يَا حَبَابَةُ إِنَّهُ لَيْسَ أَحَدٌ عَلَى مِلَّهِ إِبْرَاهِيمَ فِي هَذِهِ الْأُمَّهِ غَيْرُنَا وَ غَيْرُ شِيعَتِنَا وَ مَنْ سِوَاهُمْ مِنْهَا بِرَاءٌ.

**[ترجمه]رجال کشی: از صالح بن میثم نقل می کند: که من و عبایه اسدی نزد حبابه والبیه رفتیم. عبایه به او گفت: این پسر برادر تو میثم است. گفت: پسر برادرم! به خدا قسم که حقیقت دارد، آیا می خواهید که حدیثی از امام حسین بن علی علیه السلام بیان کنم؟ گفتیم: بله، گفت: روزی نزد ایشان رفتم و سلام کردم پس جواب سلام مرا داد و خوش آمد گفت، سپس فرمود: چه چیز باعث شده که دیر به دیدن ما بیایی ای حبابه؟ گفتم: هیچ دلیلی ندارد جز این که دچار بیماری شدم. فرمود: چه بیماری؟ حبابه گفت: پوشیه خود را کنار زدم و پیسی صورتم پیدا شد، پس امام دستش را روی پیسی گذاشت و دعا کرد، همچنان داشت دعا می کرد که دستش را برداشت و خداوند آن پیسی را برطرف نمود.

سپس فرمود: ای حبابه، در این امت هیچ کس بر عقیده حضرت ابراهیم نیست جز ما و شیعه ما و دیگران از این اعتقاد بری هستند.

**[ترجمه]

«۱۶»

عُيُونُ الْمُعْجِزَاتِ، لِلْمُرْتَضَى رَحِمَهُ اللَّهُ جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عُمَارَهَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ الصَّادِقِ عليه السلام عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ عليه السلام قَالَ: جَاءَ أَهْلُ الْكُوفَهِ إِلَى عَلِيٍّ عليه السلام فَشَكَوْا إِلَيْهِ إِمْسَاكَ الْمَطَرِ وَ قَالُوا لَهُ اسْتَسْقِ لَنَا فَقَالَ لِلْحُسَيْنِ عليه السلام قُمْ وَ اسْتَسْقِ فَقَامَ وَ حَمِدَ اللَّهَ وَ أَثْنَى عَلَيْهِ وَ صَلَّى عَلَى النَّبِيِّ وَ قَالَ اللَّهُمَّ مُعْطِيَ الْخَيْرَاتِ وَ مُنْزِلَ الْبَرَكَاتِ أَرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْنَا مِدْرَاراً وَ اسْقِنَا غَيْثاً مِغْزَاراً وَاسِعاً غَدَقاً مُجَلِّلًا سَحّاً سَفُوحاً فِجَاجاً(۱) تُنَفِّسُ بِهِ الضَّعْفَ مِنْ عِبَادِكَ وَ تُحْيِي بِهِ الْمَيِّتَ مِنْ بِلَادِكَ آمِينَ رَبَّ الْعَالَمِينَ فَمَا فَرَغَ عليه السلام مِنْ دُعَائِهِ حَتَّى غَاثَ اللَّهُ تَعَالَى غَيْثاً بَغْتَهً وَ أَقْبَلَ أَعْرَابِيٌّ مِنْ بَعْضِ نَوَاحِي الْكُوفَهِ فَقَالَ تَرَكْتُ الْأَوْدِيَهَ وَ الْآكَامَ يَمُوجُ بَعْضُهَا فِي بَعْضٍ.

حَدَّثَ جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عُمَارَهَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَطَاءِ بْنِ السَّائِبِ عَنْ أَخِيهِ قَالَ: شَهِدْتُ يَوْمَ الْحُسَيْنِ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِ فَأَقْبَلَ رَجُلٌ مِنْ تَيْمٍ يُقَالُ لَهُ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ جُوَيْرَهَ فَقَالَ يَا حُسَيْنُ فَقَالَ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِ مَا تَشَاءُ فَقَالَ أَبْشِرْ بِالنَّارِ فَقَالَ عليه السلام كَلَّا إِنِّي أَقْدَمُ عَلَى رَبٍّ غَفُورٍ وَ شَفِيعٍ مُطَاعٍ وَ أَنَا مِنْ خَيْرٍ إِلَى خَيْرٍ مَنْ أَنْتَ قَالَ أَنَا ابْنُ جُوَيْرَهَ فَرَفَعَ يَدَهُ الْحُسَيْنُ حَتَّى رَأَيْنَا بَيَاضَ إِبْطَيْهِ وَ قَالَ اللَّهُمَّ جُرَّهُ إِلَى النَّارِ فَغَضِبَ ابْنُ جُوَيْرَهَ فَحَمَلَ عَلَيْهِ فَاضْطَرَبَ بِهِ فَرَسُهُ فِي جَدْوَلٍ وَ تَعَلَّقَ رِجْلُهُ بِالرِّكَابِ وَ وَقَعَ رَأْسُهُ فِي الْأَرْضِ وَ نَفَرَ الْفَرَسُ فَأَخَذَ يَعْدُو بِهِ وَ يَضْرِبُ رَأْسَهُ بِكُلِّ حَجَرٍ وَ شَجَرٍ وَ انْقَطَعَتْ قَدَمُهُ وَ سَاقُهُ وَ فَخِذُهُ وَ بَقِيَ جَانِبُهُ الْآخَرُ مُتَعَلِّقاً فِي الرِّكَابِ فَصَارَ لَعَنَهُ اللَّهُ إِلَى نَارِ الْجَحِيمِ.

أَقُولُ رُوِيَ فِي بَعْضِ الْكُتُبِ الْمُعْتَبَرَهِ عَنِ الطَّبَرِيِّ عَنْ طَاوُسٍ الْيَمَانِيِّ: أَنَّ الْحُسَيْنَ بْنَ عَلِيٍّ عليهما السلام كَانَ إِذَا جَلَسَ فِي الْمَكَانِ الْمُظْلِمِ يَهْتَدِي إِلَيْهِ النَّاسُ بِبَيَاضِ

١- ١. كذا فى النسخ كلها، و الظاهر: ثجاجا. كما فى قوله تعالى:« وَ أَنْزَلْنا مِنَ الْمُعْصِراتِ ماءً ثَجّاجاً».

جَبِینِهِ وَ نَحْرِهِ فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه وآله کَانَ کَثِیراً مَا یُقَبِّلُ جَبِینَهُ وَ نَحْرَهُ وَ إِنَّ جَبْرَئِیلَ علیه السلام نَزَلَ یَوْماً فَوَجَدَ الزَّهْرَاءَ علیها السلام نَائِمَهً وَ الْحُسَیْنَ فِی مَهْدِهِ یَبْکِی فَجَعَلَ یُنَاغِیهِ وَ یُسَلِّیهِ حَتَّی اسْتَیْقَظَتْ فَسَمِعَتْ صَوْتَ مَنْ یُنَاغِیهِ فَالْتَفَتَتْ فَلَمْ تَرَ أَحَداً فَأَخْبَرَهَا النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله أَنَّهُ کَانَ جَبْرَئِیلَ علیه السلام.

وَ قَدْ مَضَی بَعْضُ مُعْجِزَاتِهِ فِی الْأَبْوَابِ السَّابِقَهِ وَ سَیَأْتِی کَثِیرٌ مِنْهَا فِی الْأَبْوَابِ الْآتِیَهِ- لَا سِیَّمَا بَابِ شَهَادَتِهِ وَ بَابِ مَا وَقَعَ بَعْدَ شَهَادَتِهِ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَیْهِ.

ص: ۱۸۸

**[ترجمه]عیون المعجزات: امام جعفر صادق فرمود: اهل کوفه به حضور حضرت علی علیه السلام آمدند و از نیامدن باران به آن بزرگوار شکایت کردند و گفتند: از خدا برای ما باران بخواه. حضرت علی به امام حسین علیه السلام فرمود: برخیز از خدا برای ایشان باران بخواه. امام حسین علیه السّلام برخاست و پس از اینکه حمد و ثنای خدا را به جا آورد و بر پیامبر خدا درود فرستاد، این دعا را خواند: اللهم معطی الخیرات، و منزل البرکات، ارسل السماء علینا مدرارا، و اسقنا غیثا مغزارا، واسعا، غدقا، مجللا، سحا، سفوحا، فجاجا، تنفس به الضعف من عبادک، و تحیی به المیت من بلادک، آمین رب العالمین. {خدایا تو عطا کننده خیری و نازل کننده برکت ها، آسمان را بر ما ببار و ما را با بارانی شدید، گسترده، فراوان و ریزان که بندگان ضعیفت با آن نفس می کشند و هر آن چه در سرزمینت مرده است با آن زنده می شود، سیراب کن. آمین ای پروردگار جهانیان.}

هنوز آن حضرت از دعا فارغ نشده بود که فورا باران رحمت پروردگار فرو ریخت و اعرابی از نواحی کوفه آمد و گفت: نهرها و جویبارها را دیدم که از آب موج می زدند.

- از برادر عطاء بن السائب نقل شده که گفت: من روز عاشورا شاهد بودم که مردی از قبیله تیم به نام عبد اللّه بن جویره نزد امام حسین علیه السّلام آمد و گفت: ای حسین. امام حسین علیه السلام فرمود: چه می خواهی!؟ گفت: مژده باد تو را به آتش جهنم. امام فرمود: ابدا این طور نیست، بلکه من به رحمت خدای آمرزنده و شفیعی اطاعت شونده خواهم پیوست، من از خیر به سوی خیر می روم، تو کیستی؟ گفت: من ابن جویره هستم. ناگاه امام حسین علیه السّلام به قدری دست مبارک خود را بلند کرد که ما سفیدی زیر بغل آن بزرگوار را دیدیم، آنگاه در حق ابن جویره نفرین کرد و فرمود: پروردگارا وی را روانه آتش کن! ابن جویره خشمگین شد و به امام حسین حمله کرد. اسب وی او را به نحوی بر زمین زد که یک پای او در حلقه رکاب ماند و سرش روی زمین قرار گرفت. سپس اسب او پا به فرار نهاد و او را همچنان می کشید و سرش به هر سنگ و درختی می خورد تا اینکه پا و ساق پا و ران وی قطعه قطعه شد و شقه دیگر بدنش همچنان در رکاب آویزان بود و این گونه وارد جهنم شد.

مؤلف: در بعضی از کتب معتبر از طاوس یمانی نقل شده که گفت: هر گاه امام حسین در مکان تاریکی می نشست، مردم به واسطه سفیدی و نور جبین و گلوی مبارکش به طرف آن حضرت راهنمایی می شدند. زیرا پیامبر صلّی اللّه علیه و آله جبین و گلوی حسین را زیاد می بوسید.

- یک روز جبرئیل نازل شد و دید حضرت فاطمه سلام الله علیها خواب است و امام حسین در میان گهواره گریه می کند. جبرئیل علیه السّلام با امام حسین گفتگو و آن حضرت را آرام می نمود تا اینکه فاطمه زهرا از خواب بیدار شد. حضرت زهرا می شنید شخصی حسین را آرام می کند ولی احدی را نمی دید. سپس پیغمبر اکرم به وی خبر داد آن شخص جبرئیل است.

قسمتی از معجزات آن حضرت در بخش های سابق گذشت و قسمت دیگر آن ها در بخش های آینده مخصوصا بخش شهادت و بخش بعد از شهادت آن بزرگوار خواهد آمد .

**[ترجمه]

باب ۲۶ مکارم أخلاقه و جمل أحواله و تاریخه و أحوال أصحابه صلوات الله علیه

الأخبار

«۱»

شی، [تفسیر العیاشی] عَنْ مَسْعَدَهَ قَالَ: مَرَّ الْحُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ علیهما السلام بِمَسَاكِينَ قَدْ بَسَطُوا كِسَاءً لَهُمْ وَ أَلْقَوْا عَلَيْهِ كِسَراً فَقَالُوا هَلُمَّ يَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ فَثَنَى وَرِكَهُ فَأَكَلَ مَعَهُمْ ثُمَّ تَلَا إِنَّ اللَّهَ لا يُحِبُّ الْمُسْتَكْبِرِينَ ثُمَّ قَالَ قَدْ أَجَبْتُكُمْ فَأَجِيبُونِي قَالُوا نَعَمْ يَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ فَقَامُوا مَعَهُ حَتَّى أَتَوْا مَنْزِلَهُ فَقَالَ لِلْجَارِيَهِ أَخْرِجِي مَا كُنْتِ تَدَّخِرِينَ (۱).

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: از مسعده روایت می کنـد که گفت: امام حسین علیه السّـلام از کنار گروهی از فقرا عبور کرد که عبای خود را گسترده بودنـد و چنـد تکه نان روی آن ریخته و مشغول خوردن بودند. آنان به امام حسـین گفتند: یا ابن رسول اللّه! بیـا (بـا ما غـذا بخور) امام علیه السّـلام نشـست و با ایشان مشـغول غـذا خوردن شـد و این آیه را تلاوت کرد: «إِنَّهُ لا يُحِبُّ الْمُسْتَكْبِرِينَ» - ۱. نحل/ ۲۲ - ، {خدا افراد متکبر را دوست ندارد.} سپس به فقرا فرمود: من دعوت شـما را پذیرفتم، شـما هم دعوت مرا اجابت کنیـد. گفتنـد: اطاعت می کنیم یـا ابن رسول اللّه. آنگاه برخاسـتند و با آن حضـرت وارد منزل امام حسـین شدند. آن بزرگوار به کنیزک خود فرمود: آنچه را که ذخیره نموده ای بیاور - ۲. تفسیر عیاشی ۲: ۲۵۷ - .

**[ترجمه]

«۲»

قب، [المناقب] لابن شهرآشوب عَمْرُو بْنُ دِينَارٍ قَالَ: دَخَلَ الْحُسَيْنُ علیه السلام عَلَى أُسَامَهَ بْنِ زَيْدٍ وَ هُوَ مَرِيضٌ وَ هُوَ يَقُولُ وَا غَمَّاهْ فَقَالَ لَهُ الْحُسَيْنُ علیه السلام وَ مَا غَمُّكَ يَا أَخِي قَالَ دَيْنِي وَ هُوَ سِتُّونَ أَلْفَ دِرْهَمٍ فَقَالَ الْحُسَيْنُ هُوَ عَلَيَّ قَالَ إِنِّي أَخْشَى أَنْ أَمُوتَ فَقَالَ الْحُسَيْنُ لَنْ تَمُوتَ حَتَّى أَقْضِيَهَا عَنْكَ قَالَ فَقَضَاهَا قَبْلَ مَوْتِهِ.

وَ كَانَ علیه السلام يَقُولُ: شَرُّ خِصَالِ الْمُلُوكِ الْجُبْنُ مِنَ الْأَعْدَاءِ وَ الْقَسْوَهُ عَلَى الضُّعَفَاءِ وَ الْبُخْلُ عِنْدَ الْإِعْطَاءِ.

وَ فِي كِتَابِ أُنْسِ الْمَجَالِسِ: أَنَّ الْفَرَزْدَقَ أَتَى الْحُسَيْنَ علیه السلام لَمَّا أَخْرَجَهُ مَرْوَانُ مِنَ الْمَدِينَهِ فَأَعْطَاهُ علیه السلام أَرْبَعَمِائَهِ دِينَارٍ فَقِيلَ لَهُ إِنَّهُ شَاعِرٌ فَاسِقٌ مُنْتَهِرٌ(۲) فَقَالَ علیه السلام إِنَّ خَيْرَ مَالِكَ مَا وَقَيْتَ بِهِ عِرْضَكَ وَ قَدْ أَثَابَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه وآله كَعْبَ بْنَ زُهَيْرٍ وَ قَالَ

۱- ۱. تفسير العيّاشيّ ج ۲ ص ۲۵۷، و الآيه في النحل: ۲۲ و لفظها« إِنَّهُ لا يُحِبُّ الْمُسْتَكْبِرِينَ».

۲- ۲. يقال: انتهره: استقبله بكلام يزجره به و في المصدر:« مشهر» فلو صح كان معناه أنّه يشهر الناس بالفضائح و يهجوهم، و يحتمل أن يكون تصحيف« متهتر» أي مولع في تمزيق أعراض الناس بالفضائح و القبائح.

فِی عَبَّاسِ بْنِ مِرْدَاسٍ اقْطَعُوا لِسَانَهُ عَنِّی.

وَفَدَ أَعْرَابِیٌّ الْمَدِینَهَ فَسَأَلَ عَنْ أَکْرَمِ النَّاسِ بِهَا فَدُلَّ عَلَی الْحُسَیْنِ علیه السلام فَدَخَلَ الْمَسْجِدَ فَوَجَدَهُ مُصَلِّیاً فَوَقَفَ بِإِزَائِهِ وَ أَنْشَأَ:

لَمْ یَخِبِ الْآنَ مَنْ رَجَاکَ وَ مَنْ***حَرَّکَ مِنْ دُونِ بَابِکَ الْحَلْقَهْ

أَنْتَ جَوَادٌ وَ أَنْتَ مُعْتَمَدٌ*** أَبُوکَ قَدْ کَانَ قَاتِلَ الْفَسَقَهْ

لَوْ لَا الَّذِی کَانَ مِنْ أَوَائِلِکُمْ***کَانَتْ عَلَیْنَا الْجَحِیمُ مُنْطَبِقَهْ

قَالَ فَسَلَّمَ الْحُسَیْنُ وَ قَالَ یَا قَنْبَرُ هَلْ بَقِیَ مِنْ مَالِ الْحِجَازِ شَیْ ءٌ قَالَ نَعَمْ أَرْبَعَهُ آلَافِ دِینَارٍ فَقَالَ هَاتِهَا قَدْ جَاءَ مَنْ هُوَ أَحَقُّ بِهَا مِنَّا- ثُمَّ نَزَعَ بُرْدَیْهِ وَ لَفَّ الدَّنَانِیرَ فِیهَا وَ أَخْرَجَ یَدَهُ مِنْ شَقِّ الْبَابِ حَیَاءً مِنَ الْأَعْرَابِیِّ وَ أَنْشَأَ:

خُذْهَا فَإِنِّی إِلَیْکَ مُعْتَذِرٌ*** وَ اعْلَمْ بِأَنِّی عَلَیْکَ ذُو شَفَقَهْ

لَوْ کَانَ فِی سَیْرِنَا الْغَدَاهَ عَصًا*** أَمْسَتْ سَمَانَا عَلَیْکَ مُنْدَفِقَهْ

لَکِنَّ رَیْبَ الزَّمَانِ ذُو غِیَرٍ*** وَ الْکَفُّ مِنِّی قَلِیلَهُ النَّفَقَهْ

قَالَ فَأَخَذَهَا الْأَعْرَابِیُّ وَ بَکَی فَقَالَ لَهُ لَعَلَّکَ اسْتَقْلَلْتَ مَا أَعْطَیْنَاکَ قَالَ لَا وَ لَکِنْ کَیْفَ یَأْکُلُ التُّرَابُ جُودَکَ- وَ هُوَ الْمَرْوِیُّ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِیٍّ علیهما السلام:(۱).

**[ترجمه]مناقب: از عمرو بن دینار روایت می کند که: امام حسین علیه السّلام نزد اسامه بن زید که مریض بود رفت، شنید که اسامه می گفت: وا غماه! امام حسین فرمود: ای پسر برادرم! غم و اندوه تو چیست؟ گفت: قرض من که به شصت هزار درهم رسیده است. امام حسین علیه السّلام فرمود: قرض تو را من ادا می کنم. اسامه گفت: می ترسم بمیرم. فرمود: تو نخواهی مرد تا من قرض تو را ادا نمایم. راوی می گوید: امام حسین قبل از فوت اسامه قرض وی را ادا کرد.

- امام حسین علیه السّلام فرمود: بدترین خصال پادشاهان ترس از دشمنان و قساوت قلب داشتن نسبت به ضعیفان و بخل ورزیدن در هنگام بخشش است .

- انس المجالس: هنگامی که مروان فرزدق را از مدینه اخراج نمود و او نزد امام حسین آمد، امام حسین مبلغ چهار صد اشرفی به وی عطا کرد. به آن حضرت گفته شد: فرزدق شاعری است که مردم را هجو کرده و آبروی مردم را می برد. فرمود: بهترین ثروت انسان آن است که عرض و آبروی خود را به وسیله آن حفظ نماید.

- پیامبر صلّی اللّه علیه و آله به کعب بن زهیر عطایی کرد و راجع به عباس بن مرداس فرمود: زبان او را از من قطع کنید (یعنی چیزی به او ببخشید که زبان خود را نگاه دارد). اعرابی وارد مدینه طیبه شد و از کریم ترین مردم جویا شد. امام حسین علیه السّلام را به وی معرفی کردند. او داخل مسجد شد و دید که امام حسین مشغول نماز است.

مقابل آن حضرت ایستاد و این اشعار را سرود:

کسی که الان چشم امید به تو دارد و حلقه درب خانه تو را حرکت دهد ناامید نخواهد شد.

تویی که بخشنده و مورد اعتماد هستی. پدر تو قاتل افراد فاسق و نابکار بود. اگر مقام نبوت پدران و نیاکان شما نمی بود، دچار آتش دوزخ می شدیم.

راوی می گوید: امام حسین علیه السّلام سلام کرد و به قنبر فرمود: آیا چیزی از مال حجاز باقی مانده؟ گفت: آری، مبلغ چهار هزار اشرفی باقی مانده است. فرمود: آن ها را بیاور. زیرا کسی که از ما بیشتر به آنها احتیاج دارد آمده است. سپس برد یمانی را از تن خویش در آورد و آن اشرفی ها را در میان آن پیچید و آن را به این خاطر که به نظر مبارکش اندک بود و بدین جهت که از اعرابی خجل بود، از شکاف در به آن اعرابی عطا کرد و این اشعار را خواند:

این اشرفی ها را بگیر و من به خاطر اینکه به تو پول مختصری عطا کردم پوزش می طلبم. بدان که من نسبت به تو مهربان هستم.

اگر حق ما را به ما می دادند باران بذل و بخشش از آسمان ها بر تو فرو می ریخت .

ولی چه باید کرد که حوادث روزگار وضع انسان را تغییر می دهند و دست من فعلا خالی از پول است.

راوی می گوید: اعرابی آن اشرفی ها را گرفت و شروع به گریه کرد. امام حسین به وی فرمود: آیا برای اینکه بخشش ما قلیل و اندک بود گریه می کنی؟ گفت: نه. برای این گریه می کنم که چگونه خاک تو را می رباید و این گونه بذل و بخشش هایت را از بین می برد. این حدیث در مورد امام حسن علیه السلام هم روایت شده است - ۱. مناقب آل ابی طالب ۴: ۶۵ و۶۶ - .

**[ترجمه]

بیان

قوله عصا لعل العصا كنايه عن الإماره و الحكم قال الجوهری قولهم لا ترفع عصاك عن أهلك يراد به الأدب و إنه لضعيف العصا أی الترعيه و يقال أيضا إنه للیّن العصا أی رفيق حسن السياسه لما ولی انتهى أی لو كان لنا فی سيرنا فی هذه الغداه ولايه و حكم أو قوه لأمسْت يد عطائنا عليك صابّه و السماء كنايه عن يد الجود و العطاء و الاندفاق الانصباب و ريب الزمان حوادثه و غير الدهر كعنب أحداثه أی حوادث الزمان تغيّر الأمور قوله كيف يأكل التراب جودك أی كيف تموت و تبيت تحت التراب فتمحی و تذهب جودك.

**[ترجمه]عبارت «عصا» شاید عصا کنایه از امارت و حکومت باشد، جوهری گفته است: سخن آن ها که می گویند: لا ترفع عصاک عن اهلک، مقصود از آن ادب است. «انه لضعیف العصا» یعنی: سرسختی ، همچنین گفته می شود: «إنه للین العصا»،

یعنی رفیق باسیاست هنگامی که عهده دار کاری شود آن را به اتمام می رساند. یعنی اگر در طول مسیرمان در این روز ولایت، حکم و قدرتی داشتیم، دست بخشش ما بر تو می بارید. «السماء» کنایه از جود و بخشش است و «الاندفاق» یعنی ریزش و ریب الزمان حوادث روزگار است. «غیر الدهر کعنب احداثه» یعنی حوادث روزگار همه امور را تغییر داد. عبارت: «کیف یأکل التراب جودک» یعنی چطور می میری و به زیر خاک می روی و (خاک) جود و بخشش تو را از بین می برد.

**[ترجمه]

«۳»

قب، [المناقب] لابن شهرآشوب شُعَیْبُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْخُزَاعِیُّ قَالَ: وُجِدَ عَلَی ظَهْرِ الْحُسَیْنِ بْنِ عَلِیٍّ یَوْمَ الطَّفِّ أَثَرٌ فَسَأَلُوا زَیْنَ الْعَابِدِینَ علیه السلام عَنْ ذَلِکَ فَقَالَ هَذَا مِمَّا کَانَ یَنْقُلُ

ص: ۱۹۰

۱- ۱. مناقب آل أبی طالب ج ۴ ص ۶۵ و ۶۶.

الْجِرَابَ عَلَى ظَهْرِهِ إِلَى مَنَازِلِ الْأَرَامِلِ وَ الْيَتَامَى وَ الْمَسَاكِينِ.

وَ قِيلَ: إِنَّ عَبْدَ الرَّحْمَنِ السُّلَمِيَّ عَلَّمَ وَلَدَ الْحُسَيْنِ عليه السلام الْحَمْدَ فَلَمَّا قَرَأَهَا عَلَى أَبِيهِ أَعْطَاهُ أَلْفَ دِينَارٍ وَ أَلْفَ حُلَّةٍ وَ حَشَا فَاهُ دُرّاً فَقِيلَ لَهُ فِي ذَلِكَ فَقَالَ وَ أَيْنَ يَقَعُ هَذَا مِنْ عَطَائِهِ يَعْنِي تَعْلِيمَهُ وَ أَنْشَدَ الْحُسَيْنُ عليه السلام:

إِذَا جَادَتِ الدُّنْيَا عَلَيْكَ فَجُدْ بِهَا*** عَلَى النَّاسِ طُرّاً قَبْلَ أَنْ تَتَفَلَّتْ

فَلَا الْجُودُ يُفْنِيهَا إِذَا هِيَ أَقْبَلَتْ*** وَ لَا الْبُخْلُ يُبْقِيهَا إِذَا مَا تَوَلَّتْ

وَ مِنْ تَوَاضُعِهِ عليه السلام: أَنَّهُ مَرَّ بِمَسَاكِينَ وَ هُمْ يَأْكُلُونَ كِسَراً لَهُمْ عَلَى كِسَاءٍ فَسَلَّمَ عَلَيْهِمْ فَدَعَوْهُ إِلَى طَعَامِهِمْ فَجَلَسَ مَعَهُمْ وَ قَالَ لَوْ لَا أَنَّهُ صَدَقَةٌ لَأَكَلْتُ مَعَكُمْ ثُمَّ قَالَ قُومُوا إِلَى مَنْزِلِي فَأَطْعَمَهُمْ وَ كَسَاهُمْ وَ أَمَرَ لَهُمْ بِدَرَاهِمَ.

وَ حَدَّثَ الصَّوْلِيُّ عَنِ الصَّادِقِ عليه السلام فِي خَبَرٍ: أَنَّهُ جَرَى بَيْنَهُ وَ بَيْنَ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَنَفِيَّةِ كَلَامٌ فَكَتَبَ ابْنُ الْحَنَفِيَّةِ إِلَى الْحُسَيْنِ عليه السلام أَمَّا بَعْدُ يَا أَخِي فَإِنَّ أَبِي وَ أَبَاكَ عَلِيٌّ- لَا تَفْضُلُنِي فِيهِ وَ لَا أَفْضُلُكَ وَ أُمُّكَ فَاطِمَةُ بِنْتُ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ لَوْ كَانَ مِلْءَ الْأَرْضِ ذَهَباً مِلْكُ أُمِّي مَا وَفَتْ بِأُمِّكَ فَإِذَا قَرَأْتَ كِتَابِي هَذَا فَصِرْ إِلَيَّ حَتَّى تَتَرَضَّانِي فَإِنَّكَ أَحَقُّ بِالْفَضْلِ مِنِّي وَ السَّلَامُ عَلَيْكَ وَ رَحْمَةُ اللَّهِ وَ بَرَكَاتُهُ فَفَعَلَ الْحُسَيْنُ عليه السلام ذَلِكَ فَلَمْ يَجْرِ بَعْدَ ذَلِكَ بَيْنَهُمَا شَيْءٌ(۱).

**[ترجمه]مناقب: روز عاشورا اثری بر پشت امام حسین علیه السّلام مشاهده شد، وقتی از حضرت امام زین العابدین علیه السّلام راجع به آن اثر جویا شدند فرمود: اثر آن کیسه های غذایی است که به دوش می گرفت و برای بیوه زنان و یتیمان و بی نوایان می برد.

- گفته شده: عبد الرحمن سلمی سوره مبارک حمد را به یکی از کودکان امام حسین علیه السّلام یاد داد. هنگامی که آن کودک سوره حمد را برای امام حسین خواند، آن حضرت مبلغ هزار اشرفی و هزار حله به عبد الرحمن عطا کرد و دهان او را از درّ پر نمود. وقتی از آن حضرت راجع به این بخشش فراوان پرسش کردند فرمود: این عطا در مقابل آن حمدی که وی به فرزند من تعلیم داد ناچیز است. آنگاه این شعر را خواند:

هر گاه دنیا به تو جود و بخشش نمود، تو نیز قبل از اینکه دنیا را از دست داده باشی به همه مردم بخشش کن.

هر وقت مال دنیا به تو روی آورد، بذل و بخشش آن را فانی نخواهد کرد و هر گاه دنیا از تو اعراض نماید، بخل کردن آن را باقی نمی گذارد.

- نمونه تواضع امام حسین علیه السلام این است که روزی از کنار چند فقیر عبور کرد که نان خشک خود را روی پارچه ای گذاشته بودند و می خوردند، به آن ها سلام کرد و آن ها او را به جمع خود دعوت کردند، با آن ها نشست و فرمود: اگر این طعام صدقه نبود با شما می خوردم، سپس فرمود: برخیزید و به خانه من بیایید. پس به آن ها غذا و لباس داده و دستور داد برایشان چندین درهم بیاورند.

- صولی از امام جعفر صادق علیه السّلام روایت می کند که فرمود: بین امام حسین و محمّد بن حنفیه گفتگویی در گرفت. آنگاه محمّد بن حنفیه برای امام حسین نوشت: ای برادر، پدر من و تو یکی است پس تو از این لحاظ بر من برتری نداری. ولی چون مادر تو فاطمه دختر رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله و سلّم می باشد، لذا اگر زمین پر از طلا و مال مادر من شود، به مادر تو نخواهد رسید. وقتی نامه مرا خواندی نزد من بیا و رضایت مرا حاصل کن. زیرا تو برتر از من هستی. و السّلام علیک و رحمت اللّه و برکاته. هنگامی که امام حسین تقاضای محمّد بن حنفیه را پذیرفت، دیگر گفتگویی بین ایشان در نگرفت - ۱. مناقب آل ابی طالب: ۶۶ - .

**[ترجمه]

بیان

بأمّک أی بفضلها.

**[ترجمه]«بأمک» یعنی به فضیلت مادر تو.

**[ترجمه]

«۴»

قب، [المناقب] لابن شهرآشوب: وَ مِنْ شَجَاعَتِهِ علیه السلام أَنَّهُ كَانَ بَيْنَ الْحُسَيْنِ علیه السلام وَ بَيْنَ الْوَلِيدِ بْنِ عُقْبَةَ مُنَازَعَةٌ فِی ضَيْعَةٍ فَتَنَاوَلَ الْحُسَيْنُ علیه السلام عِمَامَةَ الْوَلِيدِ عَنْ رَأْسِهِ وَ شَدَّهَا فِی عُنُقِهِ وَ هُوَ يَوْمَئِذٍ وَالٍ عَلَى الْمَدِينَهِ فَقَالَ مَرْوَانُ بِاللَّهِ مَا رَأَيْتُ كَالْيَوْمِ جُرْأَةَ رَجُلٍ عَلَى أَمِيرِهِ فَقَالَ الْوَلِيدُ وَ اللَّهِ مَا قُلْتَ هَذَا غَضَباً لِی وَ لَكِنَّكَ حَسَدْتَنِی عَلَى حِلْمِی عَنْهُ وَ إِنَّمَا كَانَتِ الضَّيْعَةُ لَهُ فَقَالَ الْحُسَيْنُ الضَّيْعَهُ لَکَ يَا وَلِيدُ وَ قَامَ.

وَ قِيلَ لَهُ يَوْمَ الطَّفِّ انْزِلْ عَلَى حُكْمِ بَنِی عَمِّکَ قَالَ لَا وَ اللَّهِ لَا أُعْطِيكُمْ بِيَدِی إِعْطَاءَ الذَّلِيلِ وَ لَا أَفِرُّ فِرَارَ الْعَبِيدِ ثُمَّ نَادَى يَا عِبَادَ اللَّهِ- إِنِّی عُذْتُ بِرَبِّی

ص: ۱۹۱

۱- ۱. المصدر ص ۶۶.

وَ رَبِّكَمْ مِنْ كُلِّ مُتَكَبِّرٍ لا يُؤْمِنُ بِيَوْمِ الْحِسابِ.

وَ قَالَ عليه السلام: مَوْتٌ فِی عِزٍّ خَيْرٌ مِنْ حَيَاةٍ فِی ذُلٍّ. وَ أَنْشَأَ عليه السلام يَوْمَ قُتِلَ:

الْمَوْتُ خَيْرٌ مِنْ رُكُوبِ الْعَارِ*** وَ الْعَارُ أَوْلَى مِنْ دُخُولِ النَّارِ

وَ اللَّهِ مَا هَذَا وَ هَذَا جَارِی

ابْنُ نُبَاتَهَ:

الْحُسَيْنُ الَّذِی رَأَى الْقَتْلَ فِی الْعِزِّ*** حَيَاةً وَ الْعَيْشَ فِی الذُّلِّ قَتْلًا.

الْحِلْيَهُ رَوَى مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ: أَنَّهُ لَمَّا نَزَلَ الْقَوْمُ بِالْحُسَيْنِ وَ أَيْقَنَ أَنَّهُمْ قَاتِلُوهُ قَالَ لِأَصْحَابِهِ قَدْ نَزَلَ مَا تَرَوْنَ مِنَ الْأَمْرِ وَ إِنَّ الدُّنْيَا قَدْ تَغَيَّرَتْ وَ تَنَكَّرَتْ وَ أَدْبَرَ مَعْرُوفُهَا وَ اسْتَمَرَّتْ (۱) حَتَّى لَمْ يَبْقَ مِنْهَا إِلَّا كَصُبَابَهِ الْإِنَاءِ وَ إِلَّا خَسِيسُ عَيْشٍ كَالْمَرْعَى الْوَبِيلِ أَ لَا تَرَوْنَ الْحَقَّ لَا يُعْمَلُ بِهِ وَ الْبَاطِلَ لَا يُتَنَاهَى عَنْهُ لِيَرْغَبَ الْمُؤْمِنُ فِی لِقَاءِ اللَّهِ وَ إِنِّی لَا أَرَى الْمَوْتَ إِلَّا سَعَادَهً وَ الْحَيَاهَ مَعَ الظَّالِمِينَ إِلَّا بَرَماً. وَ أَنْشَأَ مُتَمَثِّلًا لَمَّا قَصَدَ الطَّفَّ:

سَأَمْضِی فَمَا بِالْمَوْتِ عَارٌ عَلَى الْفَتَى*** إِذَا مَا نَوَى خَيْراً وَ جَاهَدَ مُسْلِماً

وَ وَاسَى الرِّجَالَ الصَّالِحِينَ بِنَفْسِهِ*** وَ فَارَقَ مَذْمُوماً وَ خَالَفَ مُجْرِماً

أُقَدِّمُ نَفْسِی لَا أُرِيدُ بَقَاءَهَا*** لِنَلْقَى خَمِيساً فِی الْهِيَاجِ عَرَمْرَماً

فَإِنْ عِشْتُ لَمْ أُذْمَمْ وَ إِنْ مِتُّ لَمْ أُلَمْ***كَفَى بِكَ ذُلًّا أَنْ تَعِيشَ فَتُرْغَمَا(۲)

**[ترجمه]مناقب: یکی از نمونه های شجاعت امام حسین علیه السّلام این بود که بین آن حضرت و ولید بن عقبه بر سر آب و ملکی منازعه درگرفت. امام حسین عمامه ولید را که والی مدینه بود از سرش قاپید و آن را به گردن ولید بست. مروان گفت: به خدا قسم تا امروز ندیده بودم که کسی نسبت به امیر خود یک چنین جرأتی پیدا کرده باشد. ولید گفت: به خدا قسم من این سخن را از روی غضب و خشم نگفتم، ولی تو به خاطر این حلمی که من دارم به من حسادت کردی، آن آب و ملک برای تو باشد. امام حسین علیه السّلام فرمود: اکنون که قبول کردی این ملک از من است، آن را به تو بخشیدم. این را فرمود و از جای برخاست.

– در روز عاشورا به امام حسین گفته شد: تسلیم حکم پسر عمویت یزید باش. فرمود: نه به خدا قسم، من خودم را به دست خویش ذلیل شما نخواهم کرد و نظیر غلام ها فرار نخواهم نمود. سپس فریاد زد: ای بندگان خدا! من از هر شخص متکبری که به روز حساب یعنی قیامت ایمان نیاورد، به پروردگار خودم و پروردگار شما پناه می برم. آنگاه فرمود: «موت فی عز خیر من حیاه فی ذل.» یعنی مردن با عزت بهتر از زندگی با ذلت است. آن روزی که آن بزرگوار شهید شد این اشعار را خواند:

مرگ از مرتکب شـدن عار بهتر است. و عار از داخل شـدن در جهنم اولی و سـزاوارتر است. به خـدا قسم که این و آن جاری نخواهند بود.

ابن نباته گفته:

حسین علیه السّلام آن جوانمردی است که کشته شدن با عزت را زندگی و زندگی با ذلت را مردگی می داند.

- کتاب حلیه: هنگامی که لشکر کفر بر امام حسین وارد شدند و آن حضرت یقین کرد که آنان با وی جنگ خواهند کرد، به یاران خویش فرمود: چنان که می بینید دشـمن نزد ما آمده است. دنیا دگرگون شده و نیکوکاری و حلاوت آن به تلخی مبدل گردیـده، چیزی از آن باقی نمانده مگر مقدار آبی که در ته ظرف باقی باشد و زندگی چیز پستی است نظیر چراگاهی ناگوار. آیا نمی بینید که حق عملی نمی شود و از باطل جلوگیری نمی گردد، تا اینکه شخص مؤمن برای ملاقات خدا راغب شود. من مرگ را جز سعادت نمی بینم و زندگی با ستمکاران را غیر از ملال نخواهم دید. سپس وقتی به سوی کربلا رفت این اشعار را خوانـد: من از دنیا می گذرم و مرگ برای جوانمرد عیب و عار نیست، به این شـرط که نیت او خیر باشد و در حالی جهاد کند که مسلمان باشد.

و شخصا به مردان نیکوکار احسان نماید، و از شخص ناپسند و مجرم جدا شده و با او مخالفت کند.

من جان خویش را فدا می کنم و تصمیم به بقای آن ندارم، تا در هیاهوی جنگ با لشکرهای انبوه روبرو شوم.

اگر زنـده بمانم مـذمت نمی شوم و اگر بمیرم ملامت نخواهم شد. ولی برای تو (ای شـخص ناجوانمرد!) همین بس که با ذلت زندگی کنی و دماغت به خاک مالیده شود. - . مناقب آل ابی طالب ۴ : ۶۸ -

**[ترجمه]

توضیح

الصـبابه بالضم البقیه من الماء فی الإناء و الوبله بالتحریک الثقل و الوخامه و قد وبل المرتع بالضم وبلا وبالا فهو وبیل أی وخیم ذکره الجوهری و البرم بالتحریک السأمه و الملال و الخمیس الجیش لأنهم خمس فرق المقـدّمه و القلب و المیمنه و المیسـره و الساق و یوم الهیاج یوم القتال و العرمرم الجیش الکثیر و عرام الجیش کثرته.

**[ترجمه]الصـبابه با ضـمه، باقی مانـده آب در ظرف است. «الوبله» سـنگینی و وخامت است. «قد وبل المرتع» با ضـمه، وبلًا و وبالًا فهو وبیل یعنی انبوه. جوهری آن را ذکر کرده است. «البرم» خسـتگی و ملال است. «خمیس الجیش» به این دلیل که سـپاه آن ها به پنج قسـمت تقسیم می شود؛ مقدمه سپاه، قلب سپاه، چپ و راست و ساق سپاه. «یوم الهیاج»: روز جنگ؛ و العرم: سپاه بسیار؛ و عرام الجیش: کثرت و زیادی آن است.

**[ترجمه]

«۵»

قب، [المناقب] لابن شهرآشوب وَ مِنْ زُهْدِهِ علیه السلام: أَنَّهُ قِیلَ لَهُ مَا أَعْظَمَ خَوْفَکَ مِنْ رَبِّکَ قَالَ لَا یَأْمَنُ یَوْمَ الْقِیَامَهِ إِلَّا مَنْ خَافَ اللَّهَ فِی الدُّنْیَا.

ص: ۱۹۲

۱- ۱. و لعله من المراره أی صارت مره ضد الحلوه.

۲- ۲. المصدر ج ۴ ص ۶۸.

إِبَانَهُ ابْنِ بَطَّهَ قَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُبَيْدٍ أَبُو عُمَيْرٍ: لَقَدْ حَجَّ الْحُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ عليهما السلام خَمْساً وَ عِشْرِينَ حَجَّهً مَاشِيّاً وَ إِنَّ النَّجَائِبَ لَتُقَادُ مَعَهُ عُيُونُ الْمَحَاسِنِ إِنَّهُ سَايَرَ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ فَأَتَى قَبْرَ خَدِيجَهَ فَبَكَى ثُمَّ قَالَ اذْهَبْ عَنِّى قَالَ أَنَسٌ فَاسْتَخْفَيْتُ عَنْهُ فَلَمَّا طَالَ وُقُوفُهُ فِى الصَّلَاهِ سَمِعْتُهُ قَائِلًا:

يَا رَبِّ يَا رَبِّ أَنْتَ مَوْلَاهُ*** فَارْحَمْ عُبَيداً إِلَيْكَ مَلْجَاهُ

يَا ذَا الْمَعَالِى عَلَيْكَ مُعْتَمَدِى*** طُوبَى لِمَنْ كُنْتَ أَنْتَ مَوْلَاهُ

طُوبَى لِمَنْ كَانَ خَادِماً أَرِقاً*** يَشْكُو إِلَى ذِى الْجَلَالِ بَلْوَاهُ

وَ مَا بِهِ عِلَّهٌ وَ لَا سَقَمٌ*** أَكْثَرَ مِنْ حُبِّهِ لِمَوْلَاهُ

إِذَا اشْتَكَى بَثَّهُ وَ غُصَّتَهُ*** أَجَابَهُ اللَّهُ ثُمَّ لَبَّاهُ

إِذَا ابْتَلَا بِالظَّلَامِ مُبْتَهِلًا***أَكْرَمَهُ اللَّهُ ثُمَّ أَدْنَاهُ

فَنُودِىَ:

لَبَّيْكَ عَبْدِى وَ أَنْتَ فِى كَنَفِى*** وَ كُلَّمَا قُلْتَ قَدْ عَلِمْنَاهُ

صَوْتُكَ تَشْتَاقُهُ مَلَائِكَتِى*** فَحَسْبُكَ الصَّوْتُ قَدْ سَمِعْنَاهُ

دُعَاكَ عِنْدِى يَجُولُ فِى حُجُبٍ*** فَحَسْبُكَ السِّتْرُ قَدْ سَفَرْنَاهُ

لَوْ هَبَّتِ الرِّيحُ مِنْ جَوَانِبِهِ*** خَرَّ صَرِيعاً لِمَا تَغَشَّاهُ

سَلْنِى بِلَا رَغْبَهٍ وَ لَا رَهَبٍ*** وَ لَا حِسَابٍ إِنِّى أَنَا اللَّهُ (١)

**[ترجمه]مناقب: راجع به زهد و تقوای امام حسین علیه السّلام می نویسد: به آن حضرت گفته شد: ترس تو از پروردگارت چقدر بزرگ است؟ فرمود: فردای قیامت کسی در امان نیست مگر آن کس که در دنیا از خدا ترس داشته باشد.

عبد اللّه بن عبید می گوید: امام حسین علیه السّلام با پای پیاده بیست و پنج حج به جا آورد، در صورتی که اسب های خوبی در کاروان آن بزرگوار بود.

- عیون المحاسن: امام حسین با انس بن مالک مقداری راه رفت تا به قبر حضرت خدیجه کبرا رسید، آنگاه گریان شد و به انس فرمود: اکنون تو آزادی که از نزد من بروی. انس می گوید: من خویشتن را از آن حضرت پنهان نمودم، دیدم آن بزرگوار مشغول نماز گردید. وقتی نمازش طولانی شد شنیدم این اشعار را می فرمود:

ای پروردگار! ای پروردگار کسی که تو مولای او هستی. رحم کن به بنده حقیری که تو پناهگاه او هستی.

ای خداوند بلند مرتبه، من تنها به تو اعتماد دارم. خوشا به حال کسی که تو مولای او باشی.

خوشا به حال کسی که خدمت گزار تو و بیدار باشد و از گرفتاری خود به خداوند صاحب جلال شکایت نماید.

هیچ بیماری و دردی ندارد که از محبت او به مولای خود بیشتر باشد.

هر گاه غم و اندوه و غصه خویش را بیان نماید، خدای مهربان جواب او را لبیک خواهد گفت.

هر وقت در این تاریکی دست به دعا بلند کند، خدا وی را گرامی می دارد و به لطف خویش نزدیک می کند.

سپس شنیدم ندایی در جوابش گفت:

لبیک ای بنده من! تو در جوار من هستی. آنچه را که گفتی ما شنیدیم.

ملائکه من مشتاق صوت تو هستند. همین صدایی که ما شنیدیم برای تو کافی خواهد بود.

دعای تو در حجب من جولان می زند، همین که ما موانع استجابت دعای تو را برطرف نمودیم برای تو کافی است.

اگر باد از اطراف و جوانب او وزیدن گیرد، در آن هنگام که وی را فرا گیرد غش می کند.

بدون اینکه بی رغبت باشی و بترسی، از من هر چه می خواهی بدون حساب بخواه - ۱. مناقب آل ابی طالب ۴: ۶۹ - .

زیرا من خدا هستم .

**[ترجمه]

بيان

الأرق بكسر الراء من يسهر بالليل قوله قد سفرناه أى حسبك إنا كشفنا الستر عنك قوله لو هبّت الريح من جوانبه الضمير إما راجع إلى الدعاء كنايه عن أنه يجول فى مقام لو كان مكانه رجل لغشى عليه مما يغشاه من أنوار الجلال و يحتمل إرجاعه إليه عليه السلام على سبيل الالتفات لبيان غايه خضوعه و ولهه فى العباده بحيث لو تحركت ريح لأسقطته.

**[ترجمه]«الأرق» با کسره راء کسی است که شب زنده داری می کند؛ عبارت: «قد سفرناه» یعنی این که ما حجاب را از برابر چشمانت کنار زدیم برای تو کافی است. عبارت «لو هبّت الریح من جوانبه» ضمیر آن یا به الدعاء برمی گردد، کنایه از این که او در مقامی است که اگر کس دیگری جای او بود، به خاطر این که نور خداوند جلیل او را فرا گرفته غش می کرد. و احتمال دارد که ارجاع این ضمیر به امام علیه السلام از راه التفات باشد، برای بیان نهایت خضوع و اشتیاق او در عبادت، به طوری که

اگر باد بر او بوزد او را می اندازد.

**[ترجمه]

«۶»

قب، [المناقب] لابن شهرآشوب وَ لَهُ علیه السلام:

یَا أَهْلَ لَذَّهِ دُنْیا لَا بَقَاءَ لَهَا** إِنَّ اغْتِرَاراً بِظِلٍّ زَائِلٍ حُمُقٌ.

ص: ۱۹۳

۱- ۱. المصدر: ج ۴ ص ۶۹.

وَ يُرْوَى لِلْحُسَيْنِ عليه السلام:

سَبَقْتُ الْعَالَمِينَ إِلَى الْمَعَالِی*** بِحُسْنِ خَلِيقَهٍ وَ عُلُوِّ هِمَّهٍ

وَ لَاحَ بِحِكْمَتِی نُورُ الْهُدَى فِی*** لَيَالٍ فِی الضَّلَالَهِ مُدْلَهِمَّهٌ

يُرِيدُ الْجَاحِدُونَ لِيُطْفِئُوهُ*** وَ يَأْبَى اللَّهُ إِلَّا أَنْ يُتِمَّهُ (١).

**[ترجمه]مناقب: اين اشعار را به آن حضرت نسبت می دهد:

ای اهل لذت دنيايی كه بقايی ندارد، حقا كه فريب خوردن سايه ای كه از بين می رود حماقت است.

نيز از آن بزرگوار نقل شده كه فرموده:

من از نظر بلند همتی و علو مقام برای خلقت نيكويی كه دارم، به تمام اهل عالم سبقت گرفتم.

نور هدايت من به وسيله حكمت من در شب هايی كه به شدت تاريك و گمراه كننده است می درخشد.

افراد منكر تصميم دارند اين نور را خاموش نمايند. ولی خداوند حتما آن نور را كامل خواهد كرد - ١. مناقب آل ابی طالب ۴: ۶۹ و ۷۲ - .

**[ترجمه]

«۷»

قب، [المناقب] لابن شهرآشوب حَفْصُ بْنُ غِيَاثٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله عليه وآله كَانَ فِی الصَّلَاهِ وَ إِلَى جَانِبِهِ الْحُسَيْنُ فَكَبَّرَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله عليه وآله فَلَمْ يُحِرِ الْحُسَيْنُ التَّكْبِيرَ ثُمَّ كَبَّرَ رَسُولُ اللَّهِ فَلَمْ يُحِرِ الْحُسَيْنُ التَّكْبِيرَ وَ لَمْ يَزَلْ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله عليه وآله يُكَبِّرُ وَ يُعَالِجُ الْحُسَيْنُ التَّكْبِيرَ فَلَمْ يُحِرْ حَتَّى أَكْمَلَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله عليه وآله سَبْعَ تَكْبِيرَاتٍ فَأَحَارَ الْحُسَيْنُ عليه السلام التَّكْبِيرَ فِی السَّابِعَهِ.

فَقَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام فَصَارَتْ سُنَّهً.

وَ رُوِیَ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِیٍّ عليهما السلام أَنَّهُ قَالَ: صَحَّ عِنْدِی قَوْلُ النَّبِیِّ صلی الله عليه و آله أَفْضَلُ الْأَعْمَالِ بَعْدَ الصَّلَاهِ إِدْخَالُ السُّرُورِ فِی قَلْبِ الْمُؤْمِنِ بِمَا لَا إِثْمَ فِيهِ فَإِنِّی رَأَيْتُ غُلَاماً يُؤَاكِلُ كَلْباً فَقُلْتُ لَهُ فِی ذَلِكَ فَقَالَ يَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ إِنِّی مَغْمُومٌ أَطْلُبُ سُرُوراً بِسُرُورِهِ لِأَنَّ صَاحِبِی يَهُودِیٌّ أُرِيدُ أُفَارِقُهُ فَأَتَى الْحُسَيْنُ إِلَى صَاحِبِهِ بِمِائَتَیْ دِينَارٍ ثَمَناً لَهُ فَقَالَ الْيَهُودِیُّ الْغُلَامُ فِدَاءٌ لِخُطَاكَ وَ هَذَا الْبُسْتَانُ لَهُ وَ رَدَدْتُ عَلَيْكَ الْمَالَ فَقَالَ عليه السلام وَ أَنَا قَدْ وَهَبْتُ لَكَ الْمَالَ قَالَ قَبِلْتُ الْمَالَ وَ وَهَبْتُهُ لِلْغُلَامِ فَقَالَ الْحُسَيْنُ عليه السلام أَعْتَقْتُ الْغُلَامَ وَ وَهَبْتُهُ لَهُ جَمِيعاً فَقَالَتِ امْرَأَتُهُ قَدْ أَسْلَمْتُ وَ وَهَبْتُ زَوْجِی مَهْرِی فَقَالَ الْيَهُودِیُّ وَ أَنَا أَيْضاً أَسْلَمْتُ وَ أَعْطَيْتُهَا

هَذِهِ الدَّارَ.

التِّرْمِذِيُّ فِي الْجَامِعِ: كَانَ ابْنُ زِيَادٍ يُدْخِلُ قَضِيباً فِي أَنْفِ الْحُسَيْنِ عليه السلام وَ يَقُولُ مَا رَأَيْتُ مِثْلَ هَذَا الرَّأْسِ حُسْناً فَقَالَ أَنَسٌ إِنَّهُ أَشْبَهَهُمْ بِرَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله.

وَ رُوِيَ: أَنَّ الْحُسَيْنَ عليه السلام كَانَ يَقْعُدُ فِي الْمَكَانِ الْمُظْلِمِ فَيُهْتَدَى إِلَيْهِ بِبَيَاضِ جَبِينِهِ وَ نَحْرِهِ (۲).

۱- ۱. المصدر: ج ۴ ص ۶۹ و ص ۷۲.

۲- ۲. مناقب آل أبی طالب: ج ۴ ص ۷۳ و ص ۷۵.

**[ترجمه]مناقب: امام جعفر صادق علیه السّلام فرمود: یک روز رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله می خواست مشغول نماز شود، امام حسین علیه السّلام هم در کنار آن حضرت بود. وقتی پیامبر اعظم تکبیر گفت، امام حسین نتوانست تکبیر بگوید. رسول خدا دوباره تکبیر گفت و امام حسین باز هم نتوانست پیروی نماید. پیغمبر خدا همچنان گفتن تکبیر را به امام حسین یاد می داد تا اینکه امام حسین در تکبیر هفتم توانست تکبیر بگوید .

امام جعفر صادق علیه السّلام فرمود: پس از این جریان بود که گفتن هفت تکبیر در ابتدای نماز مستحب و سنت شد.

- از امام حسین علیه السّلام روایت شده که فرمود: این سخن از پیامبر خدا نزد من صحیح است که فرمود: بعد از نماز، بهترین اعمال نزد خدا این است که انسان بدون معصیت در قلب مؤمن ادخال سرور نماید. من روزی غلامی را دیدم که با سگی غذا می خورد، به وی گفتم: چرا این کار را انجام می دهی؟ گفت: یا ابن رسول اللّه! من مغموم هستم، می خواهم این سگ را خوشحال کنم شاید من هم مسرور گردم. غم و اندوه من این است که مالك من شخصی است یهودی و من تصمیم دارم از وی جدا شوم.

امام حسین علیه السّلام مبلغ دویست اشرفی نزد مالک آن غلام برد. یهودی گفت: این غلام من فدای قدم تو باد و این باغ و بستان را نیز به آن غلام بخشیدم، و این مبلغ پول را هم که دادی به شما تقدیم نمودم. امام حسین علیه السّلام فرمود: من نیز این پول را به تو بخشیدم. یهودی گفت: من هم قبول کردم و این پول را به آن غلام بخشیدم. امام حسین فرمود: من نیز آن غلام را آزاد نمودم و این پول و باغ را به او بخشیدم. زن آن یهودی گفت: من همین الآن اسلام آوردم و مهریه ام را به شوهرم بخشیدم، شوهرش گفت: من نیز مسلمان شدم و این خانه ام را به زنم بخشیدم.

- ترمذی در کتاب جامع خود می نگارد: ابن زیاد چوب به بینی امام حسین می زد و می گفت: من سری به این نیکویی ندیده ام. انس گفت: امام حسین شبیه ترین مردم است به پیامبر خدا صلّی اللّه علیه و آله و سلّم.

- روایت شده: هر گاه امام حسین علیه السّلام در مکان تاریکی می نشست، مردم به واسطه نورانیت صورت و گردن مبارکش به طرف آن حضرت می رفتند - ۱. مناقب آل ابی طالب ۴: ۷۳و ۷۵ - .

**[ترجمه]

«۸»

کشف، [کشف الغمه] قَالَ أَنَسٌ: كُنْتُ عِنْدَ الْحُسَيْنِ عليه السلام فَدَخَلَتْ عَلَيْهِ جَارِيَةٌ فَحَيَّتْهُ بِطَاقَهِ رَيْحَانٍ فَقَالَ لَهَا أَنْتِ حُرَّةٌ لِوَجْهِ اللَّهِ فَقُلْتُ تَجِيئُکَ بِطَاقَهِ رَيْحَانٍ لَا خَطَرَ لَهَا فَتُعْتِقُهَا قَالَ كَذَا أَدَّبَنَا اللَّهُ قَالَ اللَّهُ- وَ إِذا حُيِّيتُمْ بِتَحِيَّهٍ فَحَيُّوا بِأَحْسَنَ مِنْها أَوْ رُدُّوها(۱) وَ كَانَ أَحْسَنَ مِنْهَا عِتْقُهَا.

وَ قَالَ يَوْماً لِأَخِيهِ عليه السلام يَا حَسَنُ وَدِدْتُ أَنَّ لِسَانَکَ لِي وَ قَلْبِي لَکَ.

وَ كَتَبَ إِلَيْهِ الْحَسَنُ علیه السلام يَلُومُهُ عَلَى إِعْطَاءِ الشُّعَرَاءِ فَكَتَبَ إِلَيْهِ أَنْتَ أَعْلَمُ مِنِّي بِأَنَّ خَيْرَ الْمَالِ مَا وَقَى الْعِرْضَ (۲).

**[ترجمه]کشف الغمه: از انس بن مالک روایت می کند که گفت: من در حضور امام حسین علیه السّلام بودم که کنیزکی از کنیزان آن حضرت به حضور آن بزرگوار آمد و یک شاخه ریحان تقدیم نمود. امام حسین علیه السّلام به وی فرمود: من تو را در راه خدا آزاد کردم. من به آن حضرت گفتم: یک کنیزک را برای یک شاخه ریحان آزاد می کنی؟ فرمود: خدا ما را این طور پرورش داده است. زیرا در قرآن می فرماید: «و إذا حييتم بتحيه فحيوا بأحسن منها أو ردوها» - ۱. نساء / ۸۶ - ، «هر گاه به شما درودی گفته شود به نیکوتر از آن یا عین آن پاسخ بگویید.» بهتر از این شاخه ریحان، آزاد نمودن این کنیز بود.

- یک روز امام حسین به برادرش امام حسن فرمود: من دوست داشتم زبان تو برای من و قلب من برای تو باشد.

- امام حسن نامه ای به امام حسین نوشت و به وی اعتراض کرد: چرا به شعرا جایزه می دهی؟ امام حسین در جوابش نوشت: تو بهتر از من می دانی که بهترین مال انسان آن است که برای حفظ آبرو به مصرف برسد - ۲. کشف الغمه ۲: ۲۰۶ - .

**[ترجمه]

بيان

لعل لومه علیه السلام ليظهر عذره للناس.

**[ترجمه]شاید سرزنش به این خاطر بوده که عذر او را برای مردم آشکار کند.

**[ترجمه]

«۹»

كشف، [كشف الغمه]: وَ دَعَاهُ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الزُّبَيْرِ وَ أَصْحَابُهُ فَأَكَلُوا وَ لَمْ يَأْكُلِ الْحُسَيْنُ علیه السلام فَقِيلَ لَهُ أَ لَا تَأْكُلُ قَالَ إِنِّي صَائِمٌ وَ لَكِنْ تُحْفَةَ الصَّائِمِ قِيلَ وَ مَا هِيَ قَالَ الدُّهْنُ وَ الْمِجْمَرُ.

وَ جَنَى غُلَامٌ لَهُ جِنَايَةً تُوجِبُ الْعِقَابَ عَلَيْهِ فَأَمَرَ بِهِ أَنْ يُضْرَبَ فَقَالَ يَا مَوْلَايَ- وَ الْكاظِمِينَ الْغَيْظَ قَالَ خَلُّوا عَنْهُ فَقَالَ يَا مَوْلَايَ وَ الْعافِينَ عَنِ النَّاسِ قَالَ قَدْ عَفَوْتُ عَنْكَ قَالَ يَا مَوْلَايَ وَ اللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ (۳) قَالَ أَنْتَ حُرٌّ لِوَجْهِ اللَّهِ وَ لَكَ ضِعْفُ مَا كُنْتُ أُعْطِيكَ.

وَ قَالَ الْفَرَزْدَقُ: لَقِيَنِي الْحُسَيْنُ علیه السلام فِي مُنْصَرَفِي مِنَ الْكُوفَةِ فَقَالَ مَا وَرَاكَ يَا بَا فِرَاسٍ قُلْتُ أَصْدُقُكَ قَالَ الصِّدْقَ أُرِيدُ قُلْتُ أَمَّا الْقُلُوبُ فَمَعَكَ وَ أَمَّا السُّيُوفُ فَمَعَ بَنِي أُمَيَّةَ وَ النَّصْرُ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ قَالَ مَا أَرَاكَ إِلَّا صَدَقْتَ النَّاسُ عَبِيدُ الْمَالِ وَ الدِّينُ لَغْوٌ(۴) عَلَى أَلْسِنَتِهِمْ يَحُوطُونَهُ مَا دَرَّتْ بِهِ مَعَايِشُهُمْ فَإِذَا مُحِّصُوا لِلِابْتِلَاءِ قَلَّ الدَّيَّانُونَ.

وَ قَالَ علیه السلام: مَنْ أَتَانَا لَمْ یَعْدَمْ خَصْلَهً مِنْ أَرْبَعٍ آیَهً مُحْکَمَهً وَ قَضِیَّهً عَادِلَهً وَ أَخاً مُسْتَفَاداً وَ مُجَالَسَهَ الْعُلَمَاءِ.

ص: ۱۹۵

۱- ۱. النساء: ۸۶.

۲- ۲. کشف الغمّه: ج ۲ ص ۲۰۶.

۳- ۳. آل عمران: ۱۳۴.

۴- ۴. لعق ظ.

وَ کَانَ علیه السلام یَرْتَجِزُ یَوْمَ قُتِلَ علیه السلام وَ یَقُولُ:

الْمَوْتُ خَیْرٌ مِنْ رُکُوبِ الْعَارِ** وَ الْعَارُ خَیْرٌ مِنْ دُخُولِ النَّارِ

وَ اللَّهَ مِنْ هَذَا وَ هَذَا جَارِی.

وَ قَالَ علیه السلام: صَاحِبُ الْحَاجَهِ لَمْ یُکْرِمْ وَجْهَهُ عَنْ سُؤَالِکَ فَأَکْرِمْ وَجْهَکَ عَنْ رَدِّهِ (۱).

**[ترجمه]کشف الغمه: عبد اللّه بن زبیر امام حسین و یاران او را دعوت نمود، یاران آن حضرت غذا خوردند ولی خود آن بزرگوار میل نفرمود. وقتی به آن حضرت گفته شد: چرا غذا نمی خوری؟ فرمود: من روزه هستم و تحفه روزه می خواهم. گفتند: تحفه روزه چیست؟ فرمود: روغن و آتشدان.

- یکی از غلامان آن بزرگوار جنایتی کرد که مستوجب مجازات شد. امام علیه السّلام دستور داد تا او را بزنند. آن غلام قسمتی از این آیه را خواند: «و الکاظِمینَ الغیظَ»، یعنی مؤمن خشم خود را فرو خواهد برد. امام حسین فرمود: او را رها کنید. غلام گفت: «وَ الْعافِینَ عَنِ النَّاس». امام علیه السّلام فرمود: تو را عفو نمودم. غلام گفت: «و اللَّه یُحِبُّ الْمُحْسِنِینَ» - ۳. آل عمران / ۱۳۴ -

، یعنی خدا نیکوکاران را دوست دارد .

امام حسین فرمود: تو را در راه خدا آزاد کردم و دو برابر آنچه که به تو عطا می کردم عطا خواهم کرد.

- فرزدق می گوید: هنگامی که من از کوفه برمی گشتم، امام حسین با من ملاقات نمود و به من فرمود: ای ابو فراس! از کوفه چه خبر؟ گفتم: راست بگویم؟ فرمود: آری. گفتم: قلب های مردم با تو ولی شمشیرهای آنان با بنی امیه است، تا بنگریم خدا که را یاری نماید. امام حسین فرمود: راست می گویی، چرا که مردم بندگان مال و ثروت هستند، و دین را برای خالی نبودن عریضه بر زبان جاری می کنند. دین را زمانی می خواهند که دنیای آنان به وسیله دین تأمین شود. اما هنگامی که با مصیبتی مورد آزمایش قرار می گیرند، دین داران حقیقی اندک هستند.

- امام حسین علیه السّلام می فرماید: کسی که نزد ما بیاید، باید یکی از این چهار خصلت را دارا باشد: نشانه و علامتی محکم [از اعتقاد صحیح] ، رای و منشی عادلانه، برادری که مفید باشد و هم نشینی با علما.

همچنین می فرماید: شخص نیازمند به خاطر چیزی که از تو می خواهد آبروی خود را می ریزد، ولی تو آبروی خود را مریز و او را محروم مکن - ۱. کشف الغمه ۲: ۲۰۷ و ۲۰۸ - .

**[ترجمه]

تم، [فلاح السائل] ذَكَرَ ابْنُ عَبْدِ رَبِّهِ فِی کِتَابِ الْعُقَدِ: أَنَّهُ قِیلَ لِعَلِیِّ بْنِ الْحُسَیْنِ علیهما السلام مَا أَقَلَّ وُلْدَ أَبِیکَ فَقَالَ الْعَجَبُ کَیْفَ وُلِدْتُ کَانَ یُصَلِّی فِی الْیَوْمِ وَ اللَّیْلَهِ أَلْفَ رَکْعَهٍ.

**[ترجمه]فلاح السائل: به امام زین العابدین گفته شد: فرزندان پدرت چقدر کم بودند؟ فرمود: من تعجب می کنم که چگونه من متولد شدم، زیرا پدرم در هر شبانه روز هزار رکعت نماز به جا می آورد.

**[ترجمه]

«۱۱»

جع، [جامع الأخبار] فِی أَسَانِیدِ أَخْطَبِ خُوارَزْمَ أَوْرَدَهُ فِی کِتَابٍ لَهُ فِی مَقْتَلِ آلِ الرَّسُولِ: أَنَّ أَعْرَابِیّاً جَاءَ إِلَی الْحُسَیْنِ بْنِ عَلِیٍّ علیهما السلام فَقَالَ یَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ قَدْ ضَمِنْتُ دِیَهً کَامِلَهً وَ عَجَزْتُ عَنْ أَدَائِهِ فَقُلْتُ فِی نَفْسِی أَسْأَلُ أَکْرَمَ النَّاسِ وَ مَا رَأَیْتُ أَکْرَمَ مِنْ أَهْلِ بَیْتِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَقَالَ الْحُسَیْنُ یَا أَخَا الْعَرَبِ أَسْأَلُکَ عَنْ ثَلَاثِ مَسَائِلَ فَإِنْ أَجَبْتَ عَنْ وَاحِدَهٍ أَعْطَیْتُکَ ثُلُثَ الْمَالِ وَ إِنْ أَجَبْتَ عَنِ اثْنَتَیْنِ أَعْطَیْتُکَ ثُلُثَیِ الْمَالِ وَ إِنْ أَجَبْتَ عَنِ الْکُلِّ أَعْطَیْتُکَ الْکُلَّ فَقَالَ الْأَعْرَابِیُّ یَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ أَ مِثْلُکَ یَسْأَلُ عَنْ مِثْلِی وَ أَنْتَ مِنْ أَهْلِ الْعِلْمِ وَ الشَّرَفِ فَقَالَ الْحُسَیْنُ علیه السلام بَلَی سَمِعْتُ جَدِّی رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه وآله یَقُولُ الْمَعْرُوفُ بِقَدْرِ الْمَعْرِفَهِ فَقَالَ الْأَعْرَابِیُّ سَلْ عَمَّا بَدَا لَکَ فَإِنْ أَجَبْتُ وَ إِلَّا تَعَلَّمْتُ مِنْکَ وَ لا قُوَّهَ إِلَّا بِاللَّهِ فَقَالَ الْحُسَیْنُ علیه السلام أَیُّ الْأَعْمَالِ أَفْضَلُ فَقَالَ الْأَعْرَابِیُّ الْإِیمَانُ بِاللَّهِ فَقَالَ الْحُسَیْنُ علیه السلام فَمَا النَّجَاهُ مِنَ الْمَهْلَکَهِ فَقَالَ الْأَعْرَابِیُّ الثِّقَهُ بِاللَّهِ فَقَالَ الْحُسَیْنُ علیه السلام فَمَا یُزَیِّنُ الرَّجُلَ فَقَالَ الْأَعْرَابِیُّ عِلْمٌ مَعَهُ حِلْمٌ فَقَالَ فَإِنْ أَخْطَأَهُ ذَلِکَ فَقَالَ مَالٌ مَعَهُ مُرُوءَهٌ فَقَالَ فَإِنْ أَخْطَأَهُ ذَلِکَ فَقَالَ فَقْرٌ مَعَهُ صَبْرٌ فَقَالَ

ص: ۱۹۶

۱- ۱. کشف الغمّه: ج ۲ ص ۲۰۷ و ۲۰۸.

الْحُسَیْنُ علیه السلام فَإِنْ أَخْطَأَهُ ذَلِکَ فَقَالَ الْأَعْرَابِیُّ فَصَاعِقَهٌ تَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ وَ تُحْرِقُهُ فَإِنَّهُ أَهْلٌ لِذَلِکَ.

فَضَحِکَ الْحُسَیْنُ علیه السلام وَ رَمَی بِصُرَّهٍ إِلَیْهِ فِیهِ أَلْفُ دِینَارٍ وَ أَعْطَاهُ خَاتَمَهُ وَ فِیهِ فَصٌّ قِیمَتُهُ مِائَتَا دِرْهَم وَ قَالَ یَا أَعْرَابِیُّ أَعْطِ الذَّهَبَ إِلَی غُرَمَائِکَ وَ اصْرِفِ الْخَاتَمَ فِی نَفَقَتِکَ فَأَخَذَ الْأَعْرَابِیُّ وَ قَالَ اللَّهُ أَعْلَمُ حَیْثُ یَجْعَلُ رِسالَتَهُ الْآیَهَ(۱).

**[ترجمه]جامع الاخبار: اعرابی نزد امام حسین علیه السّلام آمد و گفت: یا ابن رسول اللّه! من ضامن یک دیه کامل شده ام و از پرداخت آن عاجزم. با خویش گفتم: باید از کریم ترین مردم درخواست کنم و کریم تر از اهل بیت رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله و سلّم ندیده ام.

امام حسین علیه السّلام فرمود: ای برادر عرب! من از تو سه مسأله می پرسم، اگر یکی از آن ها را جواب بدهی، یک سوم دیه ای را که گفتی به تو عطا می کنم. اگر جواب دو مسأله را بگویی، دو قسمت آن دیه را به تو می دهم. اگر جواب کلیه آن ها را بگویی، من تمام آن دیه را به تو می پردازم.

اعرابی گفت: یا ابن رسول اللّه! آیا شخصیتی همانند تو که از خاندان علم و شرف هستی از کسی مثل من که شخصی عوام هستم پرسش می کند؟ امام علیه السّلام فرمود: آری. از جدم پیامبر خدا صلّی اللّه علیه و آله و سلّم شنیدم که می فرمود: باید به هر کسی به قدر معرفتش عطا کرد. اعرابی گفت: در مورد آنچه که در نظر داری بپرس! اگر توانستم که جواب می گویم و الا از شما یاد می گیرم و لا قوه الا باللّه! امام حسین فرمود: کدام اعمال افضل است؟ اعرابی: ایمان به خدا. امام علیه السّلام: راه نجات از هلاکت چیست؟ اعرابی: اعتماد به خدا. امام حسین: چه صفتی باعث زینت مرد می شود؟ اعرابی: علم و دانشی که با بردباری همراه باشد. امام علیه السّلام: اگر این صفت را نداشته باشد؟ اعرابی: ثروتی که با جوانمردی توام باشد. امام حسین: اگر این هم نباشد؟ اعرابی: فقر و تنگدستی که با صبر همراه باشد. امام علیه السّلام اگر این را نیز نداشته باشد؟ اعرابی: صاعقه ای از آسمان نازل شود و او را بسوزاند، زیرا که وی شایستگی این بلا را خواهد داشت.

امام حسین علیه السّلام خندید و یک کیسه پول که حاوی هزار اشرفی بود به وی عطا فرمود و انگشتر خویش را که نگین آن دویست درهم قیمت داشت نیز به او بخشید و فرمود: ای اعرابی! این اشرفی ها را در عوض دیه بپرداز و این انگشتر را صرف مخارج خود کن! اعرابی پس از اینکه پول را گرفت گفت: «و الله أعلم حیث یجعل رسالته» - ۱. انعام / ۱۲۴ - ،

«خدا بهتر می داند که رسالت خویش را در چه خاندانی قرار دهد.»

**[ترجمه]

«۱۲»

أَقُولُ رُوِیَ فِی بَعْضِ مُؤَلَّفَاتِ أَصْحَابِنَا عَنْ أَبِی سَلَمَهَ قَالَ: حَجَجْتُ مَعَ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ فَلَمَّا صِرْنَا بِالْأَبْطَحِ فَإِذَا بِأَعْرَابِیٍّ قَدْ أَقْبَلَ عَلَیْنَا فَقَالَ یَا أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ إِنِّی خَرَجْتُ وَ أَنَا حَاجٌّ مُحْرِمٌ فَأَصَبْتُ بَیْضَ النَّعَامِ فَاجْتَنَیْتُ وَ شَوَیْتُ وَ أَکَلْتُ فَمَا یَجِبُ عَلَیَّ قَالَ مَا یَحْضُرُنِی فِی ذَلِکَ شَیْ ءٌ فَاجْلِسْ لَعَلَّ اللَّهَ یُفَرِّجُ عَنْکَ بِبَعْضِ أَصْحَابِ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله.

فَإِذَا أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ علیه السلام قَدْ أَقْبَلَ وَ الْحُسَيْنُ علیه السلام يَتْلُوهُ فَقَالَ عُمَرُ يَا أَعْرَابِيُّ هَذَا عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ علیه السلام فَدُونَكَ وَ مَسْأَلَتَكَ فَقَامَ الْأَعْرَابِيُّ وَ سَأَلَهُ فَقَالَ عَلِيٌّ علیه السلام يَا أَعْرَابِيُّ سَلْ هَذَا الْغُلَامَ عِنْدَكَ يَعْنِي الْحُسَيْنَ فَقَالَ الْأَعْرَابِيُّ إِنَّمَا يُحِيلُنِي كُلُّ وَاحِدٍ مِنْكُمْ عَلَى الْآخَرِ فَأَشَارَ النَّاسُ إِلَيْهِ وَيْحَكَ هَذَا ابْنُ رَسُولِ اللَّهِ فَاسْأَلْهُ فَقَالَ الْأَعْرَابِيُّ يَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ إِنِّي خَرَجْتُ مِنْ بَيْتِي حَاجّاً وَ قَصَّ عَلَيْهِ الْقِصَّةَ فَقَالَ لَهُ الْحُسَيْنُ أَ لَكَ إِبِلٌ قَالَ نَعَمْ قَالَ خُذْ بِعَدَدِ الْبَيْضِ الَّذِي أَصَبْتَ نُوقاً فَاضْرِبْهَا بِالْفُحُولَةِ فَمَا فُصِلَتْ فَاهْدِهَا إِلَى بَيْتِ اللَّهِ الْحَرَامِ فَقَالَ عُمَرُ يَا حُسَيْنُ النُّوقُ يُزْلِقْنَ فَقَالَ الْحُسَيْنُ يَا عُمَرُ إِنَّ الْبَيْضَ يَمْرَقْنَ فَقَالَ صَدَقْتَ وَ بَرِرْتَ فَقَامَ عَلِيٌّ علیه السلام وَ ضَمَّهُ إِلَى صَدْرِهِ وَ قَالَ ذُرِّيَّةً بَعْضُها مِنْ بَعْضٍ وَ اللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ (۲).

ص: ۱۹۷

۱- ۱. الأنعام: ۱۲۴.

۲- ۲. قد مر نظیرها فی اخیه الحسن علیه السلام ج ۴۳ ص ۳۵۴ عن کتاب المناقب نقلا عن القاضی النعمان فی شرح الاخبار و فیه: فقال أمیر المؤمنین علیه السلام: سل أی الغلامین شئت فقال الحسن إلخ، راجع مناقب آل أبی طالب ج ۴ ص ۱۰.

**[ترجمه]می گویم: از ابو سلمه روایت شده که گفت: من با عمر بن خطاب حج به جا آوردم. هنگامی که وارد ابطح شدیم، ناگاه با اعرابی ای مواجه شدیم که متوجه ما شده بود. وقتی نزد عمر آمد گفت: من در حالی که لباس احرام پوشیده بودم تخم شتر مرغ را برداشتم و کباب کردم و خوردم، اکنون چه کفاره ای بر من واجب است؟ عمر گفت: من حکم این مسأله را نمی دانم، بنشین شاید خدا به واسطه یکی از اصحاب محمّد راه و فرجی به تو عطا کند.

ناگاه دیدیم: حضرت علی با امام حسین علیهما السّلام وارد شدند. عمر به اعرابی گفت: این علی بن ابی طالب است، مسأله خود را از او بپرس. اعرابی برخاست و مسأله خود را مطرح نمود. حضرت علی علیه السلام به وی فرمود: از این کودک یعنی امام حسین بپرس. اعرابی ناراحت شد و گفت: هر کدام از شما مرا به دیگری حواله می دهید. مردم به وی اشاره کردند و گفتند: وای بر تو! این کودک پسر رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله و سلّم است. اعرابی به امام حسین گفت: یا ابن رسول اللّه من از خانه خود برای حج خارج شدم و آن گاه مسأله خود را مطرح کرد. امام حسین علیه السّلام به وی فرمود: آیا شتر داری؟ گفت: آری. فرمود: به تعداد آن تخم شتر مرغی که خوردی، شتر ماده ببر و با شتران نر جفت گیری کن و بچه های آن ها را برای خانه خدا هدیه کن.

عمر گفت: شاید بعضی از شتران حامله نشوند: امام حسین فرمود: شاید بعضی از تخم های شتر مرغ هم جوجه ندهد. عمر گفت: راست گفتی و خوب گفتی. آن گاه حضرت علی علیه السّلام برخاست و امام حسین را به سینه خود چسبانید و فرمود: «ذریه بعضها من بعض و الله سمیع علیم» - . آل عمران / ۳۴ - {ذریه ای که بعضی از آنان از بعضی دیگرند و خدا شنوا و دانا است - ۲. مناقب آل ابی طالب ۴: ۱۰ - .}

**[ترجمه]

«۱۳»

کنز، [کنز جامع الفوائد و تأویل الآیات الظاهره] مُحَمَّدُ بْنُ الْعَبَّاسِ عَنْ أَبِی الْأَزْهَرِ عَنِ الزُّبَیْرِ بْنِ بَکَّارٍ عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِهِ قَالَ: قَالَ رَجُلٌ لِلْحُسَیْنِ علیه السلام إِنَّ فِیکَ کِبْراً فَقَالَ کُلُّ الْکِبْرِ لِلَّهِ وَحْدَهُ وَ لَا یَکُونُ فِی غَیْرِهِ قَالَ اللَّهُ تَعَالَی وَ لِلَّهِ الْعِزَّةُ وَ لِرَسُولِهِ وَ لِلْمُؤْمِنِینَ (۱).

**[ترجمه]کنز الفوائد: مردی به امام حسین گفت: تو متکبری! امام در جوابش فرمود: کبر فقط مخصوص خدای توانا است و لایق غیر او نخواهد بود. چنان که در قرآن می فرماید: «فللّه العزه و لرسوله و للمؤمنین» - ۳. جمعه/ ۸ - {عزت منحصرا برای خداوند و رسول او برای مؤمنان است}

**[ترجمه]

«۱۴»

کا، [الکافی] مُحَمَّدُ بْنُ یَحْیَی عَنْ عَلِیِّ بْنِ إِسْمَاعِیلَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرٍو الزَّیَّاتِ عَنْ رَجُلٍ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه

السلام قَالَ: لَمْ يَرْضَعِ الْحُسَيْنُ مِنْ فَاطِمَهَ علیها السلام وَ لَا مِنْ أُنْثَی کَانَ یُؤْتَی بِهِ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله فَیَضَعُ إِبْهَامَهُ فِی فِیهِ فَیَمَصُّ مِنْهَا مَا یَکْفِیهِ الْیَوْمَیْنِ وَ الثَّلَاثَ فَنَبَتَ لَحماً لِلْحُسَیْنِ علیه السلام (۲)

مِنْ لَحمِ رَسُولِ اللَّهِ وَ دَمِهِ وَ لَمْ یُولَدْ لِسِتَّهِ أَشْهُرٍ إِلَّا عِیسَی ابْنُ مَرْیَمَ وَ الْحُسَیْنُ بْنُ عَلِیٍّ علیهما السلام.

وَ فِی رِوَایَهٍ أُخْرَی عَنْ أَبِی الْحَسَنِ الرِّضَا علیه السلام: أَنَّ النَّبِیَّ کَانَ یُؤْتَی بِهِ الْحُسَیْنُ فَیُلْقِمُهُ لِسَانَهُ فَیَمَصُّهُ فَیَجْتَزِئُ بِهِ وَ لَمْ یَرْضَعْ مِنْ أُنْثَی.

**[ترجمه]کافی: امام جعفر صادق علیه السّلام فرمود: امام حسین علیه السّلام از حضرت زهرا و زن دیگری شیر نخورد. امام حسین را نزد پیغمبر خدا صلّی اللّه علیه و آله و سلّم می آوردند و آن حضرت شست مبارک خود را در دهان امام حسین می گذاشت و امام حسین انگشت پیامبر را به قدری می مکید که تا دو یا سه روز برای او کافی بود. بنابراین گوشت و خون امام حسین از گوشت و خون پیامبر صلّی اللّه علیه و آله رویید و هیچ نوزادی شش ماهه متولد نشد که زنده بماند، غیر از حضرت عیسی بن مریم و امام حسین علیهم السّلام.

در روایت دیگری وارد شده: حضرت علی بن موسی الرضا علیه السّلام فرمود: امام حسین علیه السّلام را به حضور پیغمبر خدا می آوردند و آن بزرگوار زبان مبارک خود را در دهان امام حسین می گذاشت و امام حسین آن را می مکید و بدین وسیله قوی می شد و از هیچ زنی شیر نخورد.

**[ترجمه]

«۱۵»

قب، [المناقب] لابن شهرآشوب: وُلِدَ الْحُسَیْنُ علیه السلام عَامَ الْخَنْدَقِ بِالْمَدِینَهِ یَوْمَ الْخَمِیسِ أَوْ یَوْمَ الثَّلَاثَاءِ لِخَمْسٍ خَلَوْنَ مِنْ شَعْبَانَ سَنَهَ أَرْبَعٍ مِنَ الْهِجْرَهِ بَعْدَ أَخِیهِ بِعَشَرَهِ أَشْهُرٍ وَ عِشْرِینَ یَوْماً وَ رُوِیَ أَنَّهُ لَمْ یَکُنْ بَیْنَهُ وَ بَیْنَ أَخِیهِ إِلَّا الْحَمْلُ وَ الْحَمْلُ سِتَّهُ أَشْهُرٍ عَاشَ مَعَ جَدِّهِ سِتَّهَ سِنِینَ وَ أَشْهُراً وَ قَدْ کَمَلَ عُمُرُهُ خَمْسِینَ وَ یُقَالُ کَانَ عُمُرُهُ سَبْعاً وَ خَمْسِینَ سَنَهً وَ خَمْسَهَ أَشْهُرٍ وَ یُقَالُ سِتٌّ وَ خَمْسُونَ سَنَهً وَ خَمْسَهُ أَشْهُرٍ وَ یُقَالُ ثَمَانٌ وَ خَمْسُونَ وَ مُدَّهُ خِلَافَتِهِ خَمْسُ سِنِینَ وَ أَشْهُرٌ فِی آخِرِ مُلْکِ مُعَاوِیَهَ وَ أَوَّلِ مُلْکِ یَزِیدَ قَتَلَهُ عُمَرُ بْنُ سَعْدِ بْنِ أَبِی وَقَّاصٍ وَ خَوَلِیُّ بْنُ یَزِیدَ الْأَصْبَحِیُّ وَ اجْتَزَّ رَأْسَهُ سِنَانُ بْنُ أَنَسٍ النَّخَعِیُّ وَ شِمْرُ بْنُ ذِی الْجَوْشَنِ وَ سَلَبَ جَمِیعَ مَا کَانَ عَلَیْهِ إِسْحَاقُ بْنُ حَیْوَهَ الْحَضْرَمِیُّ وَ أَمِیرُ الْجَیْشِ عُبَیْدُ اللَّهِ بْنُ زِیَادٍ وَجَّهَ بِهِ یَزِیدُ بْنُ مُعَاوِیَهَ وَ مَضَی قَتِیلًا یَوْمَ عَاشُورَاءَ وَ هُوَ یَوْمُ السَّبْتِ الْعَاشِرُ مِنَ الْمُحَرَّمِ قَبْلَ الزَّوَالِ

۱- ۱. الجمعه: ۸.

۲- ۲. کذا فی الأصل- نسخه المصنّف- و فی الکافی ج ۱ ص ۴۶۵ و هکذا نسخه الکمبانیّ« فنبت لحم الحسین علیه السلام».

وَ يُقَالُ يَوْمَ الْجُمُعَهِ بَعْدَ صَلَاهِ الظَّهْرِ وَ قِيلَ يَوْمَ الْإِثْنَيْنِ بِطَفِّ كَرْبَلَاءَ بَيْنَ نَيْنَوَى وَ الْغَاضِرِيَّهِ مِنْ قُرَى النَّهْرَيْنِ بِالْعِرَاقِ- سَنَهَ سِتِّينَ مِنَ الْهِجْرَهِ وَ يُقَالُ سَنَهَ إِحْدَى وَ سِتِّينَ وَ دُفِنَ بِكَرْبَلَاءَ مِنْ غَرْبِيِّ الْفُرَاتِ.

قَالَ الشَّيْخُ الْمُفِيدُ: فَأَمَّا أَصْحَابُ الْحُسَيْنِ عليه السلام فَإِنَّهُمْ مَدْفُونُونَ حَوْلَهُ وَ لَسْنَا نُحَصِّلُ لَهُمْ أَجْدَاثاً وَ الْحَائِرُ مُحِيطٌ بِهِمْ.

وَ ذَكَرَ الْمُرْتَضَى فِي بَعْضِ مَسَائِلِهِ: أَنَّ رَأْسَ الْحُسَيْنِ عليه السلام رُدَّ إِلَى بَدَنِهِ بِكَرْبَلَاءَ مِنَ الشَّامِ وَ ضُمَّ إِلَيْهِ وَ قَالَ الطُّوسِيُّ وَ مِنْهُ زِيَارَهُ الْأَرْبَعِينَ.

وَ رَوَى الْكُلَيْنِيُّ (۱): فِي ذَلِكَ رِوَايَتَيْنِ إِحْدَاهُمَا عَنْ أَبَانِ بْنِ تَغْلِبَ عَنِ الصَّادِقِ عليه السلام أَنَّهُ مَدْفُونٌ بِجَنْبِ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ وَ الْأُخْرَى عَنْ يَزِيدَ بْنِ عَمْرِو بْنِ طَلْحَهَ عَنِ الصَّادِقِ عليه السلام أَنَّهُ مَدْفُونٌ بِظَهْرِ الْكُوفَهِ دُونَ قَبْرِ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام (۲).

وَ مِنْ أَصْحَابِهِ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يَقْطُرَ رَضِيعُهُ وَ كَانَ رَسُولَهُ رُمِيَ بِهِ مِنْ فَوْقِ الْقَصْرِ بِالْكُوفَهِ وَ أَنَسُ بْنُ الْحَارِثِ الْكَاهِلِيُّ وَ أَسْعَدُ الشَّامِيُّ- عَمْرُو بْنُ ضُبَيْعَهَ رُمَيْثُ بْنُ عَمْرٍو زَيْدُ بْنُ مَعْقِلٍ- عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ رَبِّهِ الْخَزْرَجِيُّ سَيْفُ بْنُ مَالِكٍ- شَبِيبُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ النَّهْشَلِيُّ ضِرْغَامَهُ بْنُ مَالِكٍ- عُقْبَهُ بْنُ سِمْعَانَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ سُلَيْمَانَ- الْمِنْهَالُ بْنُ عَمْرٍو الْأَسَدِيُّ الْحَجَّاجُ بْنُ مَالِكٍ- بِشْرُ بْنُ غَالِبٍ عِمْرَانُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْخُزَاعِيُّ (۳).

**[ترجمه]مناقب: امام حسین علیه السّلام در سالی که جنگ خندق در آن رخ داد، در مدینه، روز پنجشنبه یا سه شنبه پنجم ماه شعبان سال چهارم هجری متولد شد. ولادت امام حسین ده ماه و بیست روز بعد از ولادت امام حسن واقع گردید.

روایت شده: فاصله بین ولادت امام حسین و امام حسن از مدت یک دوره بارداری که حداقل آن شش ماه است بیشتر نبود. امام حسین علیه السّلام شش سال و چند ماه با جد بزرگوارش زندگی کرد. مدت عمر آن حضرت پنجاه سال تمام بود. گفته شده: پنجاه و هفت سال و پنج ماه عمر کرد. قول دیگر آن است که مدت عمر آن بزرگوار پنجاه و شش سال و پنج ماه بود. بنا به قول دیگری پنجاه و هشت سال زندگی کرد. مدت خلافت آن حضرت پنج سال و چند ماه در اواخر سلطنت معاویه و اوایل سلطنت یزید بود.

قاتل امام حسین، عمر بن سعد بن ابی وقاص و خولی ابن یزید اصبحی بودند. سر مبارک آن حضرت را سنان بن انس نخعی و شمر بن ذی الجوشن از بدنش جدا کردند. اسحاق بن حیوه حضرمی آنچه را که همراه امام حسین علیه السّلام بود به یغما برد و عبید اللّه بن زیاد سر مبارک آن حضرت را با اشیاء غارت شده برای یزید بن معاویه فرستاد.

امام حسین علیه السّلام قبل از ظهر روز عاشورا که روز شنبه و دهم ماه محرم بود شهید شد. و گفته شده: شهادت آن بزرگوار در روز جمعه بعد از ظهر و به قولی روز دوشنبه واقع شد. محل شهادت آن حضرت در عراق، در کربلا که بین نینوا و غاضریه و از روستا های نهرین محسوب می شود اتفاق افتاد. این حادثه در سال ۶۰ و به قولی ۶۱ هجری اتفاق افتاد و پیکر مقدسش در کربلا در غرب فرات دفن شد.

شیخ مفید گفته است: یاران امام حسین در اطراف خود آن بزرگوار دفن شده اند و ما اطلاعی از قبور آنان نداریم جز اینکه

می دانیم حائر بر قبور ایشان احاطه دارد.

سید مرتضی در یکی از مسائل خود فرموده: سر مقدس امام حسین از شام به کربلا برگشت و به بدن مبارکش ملحق شد. طوسی فرمود: زیارت اربعین از همان موقع است.

شیخ کلینی در باره سر امام حسین دو روایت نقل کرده است: یکی اینکه امام جعفر صادق فرمود: سر مبارک امام حسین علیه السّلام در کنار حضرت علی علیه السّلام دفن شده و دیگری اینکه سر ایشان خارج از کوفه پایین تر از قبر حضرت علی علیه السلام دفن گردیده است - ۱. کافی ۴: ۵۷۱ و ۵۷۲ - .

یکی از یاران امام حسین، عبد اللّه بن یقطر بود که با امام حسین هم شیر بود. این همان عبد اللّه است که امام حسین او را به کوفه فرستاد و او را از بالای دار الاماره به زیر انداختند. از جمله یاران امام حسین علیه السّلام: انس بن حارث کاهلی اسعد شامی، عمرو بن ضبیعه، رمیث بن عمرو، زید بن معقل، عبد اللّه بن عبد ربه خزرجی، سیف بن مالک، شبیب بن عبد اللّه نهشلی، ضرغامه بن مالک، عقبه بن سمعان، عبد اللّه بن سلیمان، منهال بن عمرو اسدی، حجاج بن مالک، بشیر بن غالب و عمران بن عبد اللّه خزاعی بودند - ۲. مناقب آل ابی طالب ۴: ۷۷ و ۷۸ - .

**[ترجمه]

«۱۶»

أَقُولُ قَالَ أَبُو الْفَرَجِ فِی الْمَقَاتِلِ: کَانَ مَوْلِدُهُ علیه السلام لِخَمْسٍ خَلَوْنَ مِنْ شَعْبَانَ سَنَهَ أَرْبَعٍ مِنَ الْهِجْرَهِ وَ قُتِلَ یَوْمَ الْجُمُعَهِ لِعَشْرٍ خَلَوْنَ مِنَ الْمُحَرَّمِ سَنَهَ إِحْدَی وَ سِتِّینَ وَ لَهُ سِتٌّ وَ خَمْسُونَ سَنَهً وَ شُهُورٌ وَ قِیلَ قُتِلَ یَوْمَ السَّبْتِ رُوِیَ ذَلِکَ عَنْ أَبِی نُعَیْمٍ الْفَضْلِ بْنِ دُکَیْنٍ.

وَ الَّذِی ذَکَرْنَاهُ أَوَّلًا أَصَحُّ فَأَمَّا مَا تَقُولُهُ الْعَامَّهُ مِنْ أَنَّهُ قُتِلَ یَوْمَ الْإِثْنَیْنِ فَبَاطِلٌ هُوَ شَیْ ءٌ قَالُوهُ بِلَا رِوَایَهٍ وَ کَانَ أَوَّلُ الْمُحَرَّمِ الَّذِی قُتِلَ فِیهِ یَوْمَ الْأَرْبِعَاءِ أَخْرَجْنَا ذَلِکَ بِالْحِسَابِ الْهِنْدِیِّ مِنْ

ص: ۱۹۹

۱- ۱. فی المصدر: و روی الکلبی، و هو تصحیف.

۲- ۲. تری الحدیثین فی الکافی: ج ۴ ص ۵۷۱ و ۵۷۲ باب موضع رأس الحسین.

۳- ۳. مناقب آل أبی طالب: ج ۴ ص ۷۷ و ۷۸.

سَـائِرِ الزِّيجَـاتِ وَ إِذَا كَانَ ذَلِكَ كَذَلِكَ فَلَيْسَ يَجُوزُ أَنْ يَكُونَ الْيَوْمُ الْعَاشِـرُ مِنَ الْمُحَرَّمِ يَوْمَ الْإِثْنَيْنِ قَالَ أَبُو الْفَرَجِ وَ هَـذَا دَلِيلٌ صَحِيحٌ وَاضِحٌ تَنْضَافُ إِلَيْهِ الرِّوَايَهُ.

وَ رَوَى سُفْيَانُ الثَّوْرِيُّ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عليهما السلام: أَنَّ الْحُسَيْنَ بْنَ عَلِيٍّ عليهما السلام قُتِلَ وَ لَهُ ثَمَانٌ وَ خَمْسُونَ سَنَةً(١).

**[ترجمه]می گویم: ابو الفرج در کتاب مقاتل الطالبیین می گوید: ولادت امام حسین علیه السّلام در روز شنبه پنجم ماه شعبان سال چهارم هجری رخ داد. و شهادت آن حضرت در روز جمعه دهم ماه محرم سال ۶۱ هجری در سن ۵۶ سالگی و چند ماه اتفاق افتاد. گفته شده: روز شنبه شهید شد. و این سخن از ابو نعیم یعنی فضل بن دکین نقل شده است. ولی قول اول صحیح تر است.

اما قول سنی ها که نوشته اند: امام حسین روز دوشنبه شهید شد باطل است، زیرا این سخن از طریق روایت معتبر نقل نشده است. روز اول ماه محرمی که امام حسین علیه السّلام شهید شد چهارشنبه بود. ما این موضوع را از سایر زیج ها به حساب هندی استخراج نموده ایم. طبق این محاسبه دقیق نمی توان گفت: روز عاشورا روز دوشنبه بوده.

ابو الفرج می گوید: این حساب زیج هندی را روایت هم تأیید می نماید.

سفیان ثوری از امام جعفر صادق علیه السّلام روایت می کند که فرمود: امام حسین در سن ۵۸ سالگی شهید شد - ۱. مقاتل الطالبیین: ۵۴ - .

**[ترجمه]

«۱۷»

ختص، [الإختصاص]: أَصْحَابُ الْحُسَيْنِ عليه السلام جَمِيعُ مَنِ اسْتُشْهِدَ مَعَهُ وَ مِنْ أَصْحَابِ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام حَبِيبُ بْنُ مُظَهَّرٍ- مِيثَمٌ التَّمَّارُ رُشَيْدٌ الْهَجَرِيُّ- سُلَيْمُ بْنُ قَيْسٍ الْهِلَالِيُّ أَبُو صَادِقٍ أَبُو سَعِيدٍ عَقِيصَا(٢).

**[ترجمه]اختصاص: اصحاب امام حسین علیه السّلام عبارت بودند از: یاران خود آن حضرت که با وی شهید شدند و گروهی از اصحاب حضرت علی علیه السّلام که عبارت بودند از: حبیب بن مظاهر، میثم تمار، رُشید هجری، سلیم ابن قیس هلالی، ابو صادق و ابو سعید عقیصا - ۲. اختصاص: ۷ - .

**[ترجمه]

«۱۸»

عم، [إعلام الورى]: وُلِدَ عليه السلام بِالْمَدِينَهِ يَوْمَ الثَّلَاثَاءِ وَ قِيلَ يَوْمَ الْخَمِيسِ لِثَلَاثٍ خَلَوْنَ مِنْ شَعْبَانَ وَ قِيلَ لِخَمْسٍ خَلَوْنَ مِنْهُ سَنَهَ أَرْبَعٍ مِنَ الْهِجْرَهِ وَ قِيلَ وُلِدَ آخِرَ شَهْرِ رَبِيعٍ الْأَوَّلِ سَنَهَ ثَلَاثٍ مِنَ الْهِجْرَهِ وَ عَاشَ سَبْعاً وَ خَمْسِينَ سَنَةً وَ خَمْسَةَ أَشْهُرٍ كَانَ مَعَ رَسُولِ

اللَّهِ صلى الله علیه و آله سَبْعَ سِنِینَ وَ مَعَ أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام سَبْعاً وَ ثَلَاثِینَ سَنَهً وَ مَعَ أَخِیهِ الْحَسَنِ علیه السلام سَبْعاً وَ أَرْبَعِینَ سَنَهً وَ کَانَتْ مُدَّهُ خِلَافَتِهِ عَشْرَ سِنِینَ وَ أَشْهُراً.

**[ترجمه]اعلام الوری: امام حسین علیه السّلام در مدینه، روز سه شنبه و به قولی روز پنجشنبه، سوم ماه شعبان و گفته شده: پنجم آن ماه، در سال چهارم هجری متولد شد. قول دیگر آن است که آن حضرت در آخر ماه ربیع الاول سال سوم هجری به دنیا آمد و مدت پنجاه و هفت سال و پنج ماه عمر کرد. مدت هفت سال با رسول خدا و مدت سی و هفت سال با حضرت علی و مدت چهل و هفت سال با امام حسن مجتبی علیهم السّلام بود. و مدت خلافت آن بزرگوار ده سال و چند ماه بود .

**[ترجمه]

«۱۹»

کشف، [کشف الغمه] قَالَ کَمَالُ الدِّینِ بْنُ طَلْحَهَ: وُلِدَ علیه السلام بِالْمَدِینَهِ- لِخَمْسٍ خَلَوْنَ مِنْ شَعْبَانَ سَنَهَ أَرْبَعٍ مِنَ الْهِجْرَهِ عَلِقَتِ الْبَتُولُ علیها السلام بِهِ بَعْدَ أَنْ وَلَدَتْ أَخَاهُ الْحَسَنَ علیه السلام بِخَمْسِینَ لَیْلَهً وَ کَذَلِکَ قَالَ الْحَافِظُ الْجَنَابِذِیُّ (۳) وَ قَالَ کَمَالُ الدِّینِ کَانَ انْتِقَالُهُ إِلَی دَارِ الْآخِرَهِ فِی سَنَهِ إِحْدَی وَ سِتِّینَ مِنَ الْهِجْرَهِ فَتَکُونُ مُدَّهُ عُمُرِهِ سِتّاً وَ خَمْسِینَ سَنَهً وَ أَشْهُراً کَانَ مِنْهَا مَعَ جَدِّهِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله سِتَّ سِنِینَ وَ شُهُوراً وَ کَانَ مَعَ أَبِیهِ أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ علیه السلام ثَلَاثِینَ سَنَهً بَعْدَ وَفَاهِ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله وَ کَانَ مَعَ أَخِیهِ الْحَسَنِ بَعْدَ وَفَاهِ أَبِیهِ علیه السلام عَشْرَ سِنِینَ وَ بَقِیَ بَعْدَ وَفَاهِ أَخِیهِ الْحَسَنِ علیه السلام إِلَی وَقْتِ مَقْتَلِهِ عَشْرَ سِنِینَ.

۱- ۱. مقاتل الطالبیین: ص ۵۴.

۲- ۲. الاختصاص: ص ۷.

۳- ۳. کشف الغمّه: ج ۲ ص ۱۷۰ مع اختلاف.

وَ قَالَ ابْنُ الْخَشَّابِ حَدَّثَنَا حَرْبٌ بِإِسْنَادِهِ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ الصَّادِقِ علیه السلام قَالَ: مَضَی أَبُو عَبْدِ اللَّهِ الْحُسَیْنُ بْنُ عَلِیٍّ أُمُّهُ فَاطِمَهُ بِنْتُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَیْهِمْ أَجْمَعِینَ وَ هُوَ ابْنُ سَبْعٍ وَ خَمْسِینَ سَنَهً فِی عَامِ السِّتِّینَ مِنَ الْهِجْرَهِ فِی یَوْمِ عَاشُورَاءَ کَانَ مُقَامُهُ مَعَ جَدِّهِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله سَبْعَ سِنِینَ إِلَّا مَا کَانَ بَیْنَهُ وَ بَیْنَ أَبِی مُحَمَّدٍ وَ هُوَ سَبْعَهُ أَشْهُرٍ وَ عَشَرَهُ أَیَّامٍ وَ أَقَامَ مَعَ أَبِیهِ علیه السلام ثَلَاثِینَ سَنَهً وَ أَقَامَ مَعَ أَبِی مُحَمَّدٍ عَشْرَ سِنِینَ وَ أَقَامَ بَعْدَ مُضِیِّ أَخِیهِ الْحَسَنِ علیه السلام عَشْرَ سِنِینَ فَکَانَ عُمُرُهُ سَبْعاً وَ خَمْسِینَ سَنَهً إِلَّا مَا کَانَ بَیْنَهُ وَ بَیْنَ أَخِیهِ مِنَ الْحَمْلِ وَ قُبِضَ فِی یَوْمِ عَاشُورَاءَ فِی یَوْمِ الْجُمُعَهِ فِی سَنَهِ إِحْدَی وَ سِتِّینَ وَ یُقَالُ فِی یَوْمِ عَاشُورَاءَ یَوْمَ الْإِثْنَیْنِ وَ کَانَ بَقَاؤُهُ بَعْدَ أَخِیهِ الْحَسَنِ علیه السلام إِحْدَی عَشْرَهَ سَنَهً.

وَ قَالَ الْحَافِظُ عَبْدُ الْعَزِیزِ:- الْحُسَیْنُ بْنُ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ علیه السلام وَ أُمُّهُ فَاطِمَهُ بِنْتُ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وُلِدَ فِی لَیَالٍ خَلَوْنَ مِنْ شَعْبَانَ سَنَهَ أَرْبَعٍ مِنَ الْهِجْرَهِ وَ قُتِلَ بِالطَّفِّ یَوْمَ عَاشُورَاءَ سَنَهَ إِحْدَی وَ سِتِّینَ وَ هُوَ ابْنُ خَمْسٍ وَ خَمْسِینَ سَنَهً وَ سِتَّهِ أَشْهُرٍ(۱).

أقول: الأشهر فی ولادته صلوات الله علیه أنه ولد لثلاث خلون من شعبان لما رواه الشیخ فی المصباح: أنه خرج إلی القاسم بن العلا الهمدانی وکیل أبی محمد علیه السلام أن مولانا الحسین علیه السلام ولد یوم الخمیس لثلاث خلون من شعبان فصم و ادع فیه بهذا الدعاء و ذکر الدعاء.

ثم قال رحمه الله بعد الدعاء الثانی المروی عن الحسین قَالَ ابْنُ عَیَّاشٍ سَمِعْتُ الْحُسَیْنَ بْنَ عَلِیِّ بْنِ سُفْیَانَ الْبَزَوْفَرِیَّ یَقُولُ: سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام یَدْعُو بِهِ فِی هَذَا الْیَوْمِ وَ قَالَ هُوَ مِنْ أَدْعِیَهِ الْیَوْمِ الثَّالِثِ مِنْ شَعْبَانَ وَ هُوَ مَوْلِدُ الْحُسَیْنِ علیه السلام.

و قیل إنه علیه السلام ولد لخمس لیال خلون من شعبان لما رواه الشیخ أیضا فِی الْمِصْبَاحِ، عَنِ الْحُسَیْنِ بْنِ زَیْدٍ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ علیهما السلام أَنَّهُ قَالَ: وُلِدَ الْحُسَیْنُ بْنُ عَلِیٍّ علیهما السلام لِخَمْسِ لَیَالٍ خَلَوْنَ مِنْ شَعْبَانَ سَنَهَ أَرْبَعٍ خَلَوْنَ مِنَ الْهِجْرَهِ.

و

۱- ۱. المصدر: ج ۲ ص ۲۱۶ و ۲۱۷.

قال رحمه الله فی التهذیب: ولد علیه السلام آخر شهر ربیع الأول سنه ثلاث من الهجره.

و قال الکلینی قدس الله روحه: ولد علیه السلام سنه ثلاث.

و قال الشهید رحمه الله فی الدروس: ولد علیه السلام بالمدینه آخر شهر ربیع الأول سنه ثلاث من الهجره و قیل یوم الخمیس ثالث عشر شهر رمضان.

و قال المفید: لخمس خلون من شعبان سنه أربع.

و قال الشیخ ابن نما فی مثیر الأحزان: ولد علیه السلام لخمس خلون من شعبان سنه أربع من الهجره و قیل الثالث منه و قیل أواخر شهر ربیع الأول سنه ثلاث و قیل لخمس خلون من جمادی الأولی سنه أربع من الهجره و کانت مده حمله سته أشهر و لم یولد لسته سواه و عیسی و قیل یحیی علیه السلام.

و أقول إنما اختار الشیخ رحمه الله کون ولادته علیه السلام فی آخر شهر ربیع الأول مع مخالفته لما رواه من الروایتین السالفتین اللتین تدلان علی الثالث و الروایه الأخری التی تدل علی الخامس من شعبان لیوافق ما ثبت عنده و اشتهر بین الفریقین من کون ولاده الحسن علیه السلام فی منتصف شهر رمضان و ما مر فی الروایه الصحیحه فی باب ولادتهماعلیهما السلام من أن بین ولادتیهما لم یکن إلا سته أشهر و عشرا لکن مع ورود هذه الأخبار یمکن عدم القول بکون ولاده الحسن علیه السلام فی شهر رمضان لعدم استناده إلی خبر علی ما عثرنا علیه و الله یعلم.

**[ترجمه]کشف الغمه: امام حسین علیه السّلام در پنجم ماه شعبان سال چهارم هجری در مدینه به دنیا آمد. حضرت زهرا پنجاه شب پس از ولادت امام حسن به امام حسین علیهما السّلام باردار شد، حافظ جنابذی نیز این چنین گفته است - ۱. کشف الغمه ۲: ۱۷۰ - .

کمال الدین گفته است: رحلت امام حسین علیه السلام به جهان آخرت در سال ۶۱ هجری بود، بنابراین عمر ایشان ۵۶ سال و چند ماه می شود، امام علیه السلام مدت شش سال و چند ماه با جدش رسول خدا صلی الله علیه و آله و سی سال بعد از وفات پیامبر با پدرش حضرت علی علیه السلام زندگی کرد. امام پس از شهادت پدرش بیست سال با برادرش زندگی کرد و پس از شهادت برادرش امام حسن علیه السلام تا هنگام شهادت خودش، بیست سال در قید حیات بود.

- ابن خشّاب گفت: امام صادق علیه السلام فرمود: ابو عبد الله حسین بن علی که مادرش فاطمه دختر رسول خدا صلوات الله علیهم اجمعین بود، در سن ۵۷ سالگی در سال ۶۰ هجری، در روز عاشورا به شهادت رسید. ایشان مدت ۷ سال با جدش رسول خدا صلی الله علیه و آله زندگی کرد و مدت هفت ماه و چند روز با برادرش امام حسن فاصله داشت. امام حسین علیه السلام سی سال با پدرش و ده سال در مدت حیات برادرش زندگی کرد و ده سال بعد از شهادت برادرش امام حسن علیه السلام زنده بود. عمر ایشان ۵۷ سال بود و فاصله سنی وی با برادرش علیهما السلام به اندازه یک دوره بارداری بود. امام حسین علیه السلام در روز عاشورا، روز جمعه، سال ۶۱ به شهادت رسید. گفته شده: در روز عاشورا، روز دوشنبه به شهادت رسیده است و مدت زندگی او با برادرش امام حسن علیه السلام یازده سال بوده است.

– حافظ عبد العزیز گفت: حسین پسر علی بن ابی طالب علیه السلام و مادرش فاطمه دختر رسول خدا صلی الله علیه و آله بود؛ امام در یکی از شب های ماه شعبان در سال چهارم هجری به دنیا آمد و در کربلا، در روز عاشورا، سال ۶۱ هجری، در حالی که ۵۵ سال و چند ماه سن داشت به شهادت رسید – ۲. کشف الغمه ۲: ۲۱۶ و ۲۱۷ – .

مؤلف: قول مشهور راجع به ولادت امام حسین علیه السّلام این است که در سوم ماه شعبان متولد شد. زیرا شیخ طوسی در کتاب مصباح روایت کرده است: از طرف ابو محمّد علیه السّلام نامه ای برای قاسم بن علاء خارج شد که مولای ما امام حسین علیه السّلام روز پنجشنبه سوم ماه شعبان متولد شد. تو این روز را روزه بگیر و این دعا را بخوان. آنگاه آن دعا را نقل نموده است.

سپس شیخ می فرماید: امام جعفر صادق علیه السّلام آن دعا را در روز سوم ماه شعبان تلاوت می کرد و می فرمود: این دعا از دعاهای سوم شعبان است که روز ولادت امام حسین بود.

بنا به روایتی که شیخ طوسی نیز در کتاب مصباح نقل کرده، ولادت امام حسین علیه السّلام در پنجم ماه شعبان سال چهارم هجری واقع شد.

شیخ طوسی در کتاب تهذیب نیز می نویسد: امام حسین در اواخر ماه ربیع الاول سال سوم هجری متولد شد.

کلینی گفت: امام حسین علیه السلام در سال سوم هجری به دنیا آمد.

شهید که رحمت خدا بر او باد، در دروس گفته است: امام حسین علیه السلام در مدینه، آخر ماه ربیع الاول، سال سوم هجری به دنیا آمد. گفته شده: که در روز پنجشنبه، سیزده ماه رمضان به دنیا آمد.

شیخ مفید گفته است: تولد امام در پنجم ماه شعبان سال چهارم هجری بوده است.

شیخ ابن نما در مثیر الأحزان گفته است: امام حسین علیه السلام پنجم ماه شعبان، سال چهارم هجری و گفته شده سوم هجری به دنیا آمد. همچنین گفته شده: در اواخر ماه ربیع الاول سال سوم هجری و گفته شده: پنجم ماه جمادی الاول سال چهارم هجری متولد شده است. امام شش ماهه متولد شده و غیر از امام حسین علیه السلام، حضرت عیسی و گفته شده حضرت یحیی علیهما السلام هیچ کس شش ماهه به دنیا نیامده بود.

مؤلف: شیخ رحمه الله به خاطر آنکه با آن چه برای او ثابت شده مطابقت کند، گفته است که ولادت امام حسین علیه السلام در آخر ماه ربیع الاول است، با وجود مخالفت این تاریخ با دو روایت پیشین که دلالت بر سوم و روایت دیگر که دلالت بر پنجم شعبان می کند. بین دو گروه شهرت یافته که ولادت امام حسن علیه السلام در نیمه ماه رمضان است، و آنچه در این روایت در مورد ولادت دو امام علیهما السلام آمده مبنی بر این که بین ولادت ایشان فقط شش ماه و ده روز فاصله بوده صحیح است. اما با وارد شدن این اخبار، می توان گفت که ولادت امام حسن علیه السلام در ماه رمضان نبوده است، زیرا خبری که ما به آن دست یافتیم بر آن استناد نمی کند، خدا عالم است.

**[ترجمه]

«۲۰»

كا، [الكافى] الْعِدَّةُ عَنْ سَهْلٍ وَ عَلِيٍّ عَنْ أَبِيهِ جَمِيعاً عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ زِيَادِ بْنِ عِيسَى عَنْ عَامِرِ بْنِ السِّمْطِ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام: أَنَّ رَجُلًا مِنَ الْمُنَافِقِينَ مَاتَ فَخَرَجَ الْحُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ علیهما السلام يَمْشِی مَعَهُ فَلَقِيَهُ مَوْلًى لَهُ فَقَالَ لَهُ الْحُسَيْنُ أَيْنَ تَذْهَبُ يَا فُلَانُ قَالَ فَقَالَ لَهُ مَوْلَاهُ أَفِرُّ مِنْ جِنَازَةِ هَذَا الْمُنَافِقِ أَنْ أُصَلِّيَ عَلَيْهَا فَقَالَ لَهُ الْحُسَيْنُ علیه السلام انْظُرْ أَنْ تَقُومَ عَلَى يَمِينِی فَمَا تَسْمَعُنِی أَقُولُ فَقُلْ مِثْلَهُ فَلَمَّا أَنْ كَبَّرَ عَلَيْهِ وَلِيُّهُ قَالَ الْحُسَيْنُ علیه السلام اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُمَّ الْعَنْ فُلَاناً عَبْدَكَ أَلْفَ لَعْنَةٍ مُؤْتَلِفَةٍ غَيْرِ مُخْتَلِفَةٍ اللَّهُمَّ اخْزِ عَبْدَكَ فِی عِبَادِكَ وَ بِلَادِكَ وَ أَصْلِهِ

ص: ۲۰۲

حَرَّ نَارِكَ وَ أَذِقْهُ أَشَدَّ عَذَابِکَ فَإِنَّهُ کَانَ یَتَوَلَّی أَعْدَاءَکَ وَ یُعَادِی أَوْلِیَاءَکَ وَ یُبْغِضُ أَهْلَ بَیْتِ نَبِیِّکَ (۱).

**[ترجمه]کافی: امام جعفر صادق علیه السّلام فرمود: مردی از منافقین مرد، امام حسین به دنبال جنازه وی رفت. یکی از دوستان امام حسین با آن حضرت ملاقات کرد. امام علیه السّلام به وی فرمود: فلانی! کجا می روی؟ گفت: می خواهم فرار کنم که به جنازه این شخص منافق نماز نخوانم. امام حسین به او فرمود: بیا سمت راست من بایست و آنچه که من می گویم تو نیز بگو. هنگامی که صاحب آن میت تکبیر نماز را گفت، امام حسین هم تکبیر گفت و این عبارت را فرمود: اللّهم العن فلانا عبدک، الف لعنه مؤتلفه غیر مختلفه، اللّهم اخز عبدک فی عبادک و بلادک، و اصله حرّ نارک، و اذقه اشدّ عذابک، فإنه کان یتولی اعدائک و یعادی اولیائک، و یبغض اهل بیت نبیک.

{خدایا بنده ات فلانی را لعنت کن، هزار بار لعنت که تفاوتی با هم ندارند، خدایا بنده ات را در بین بندگان و در سرزمینت خوار و ذلیل کن، و او را با حرارت آتشت بسوزان، و از شدید ترین عذابت به او بچشان، زیرا او با دشمنان تو دوست بود و با دوستان تو دشمنی می کرد، و بغض و کینه اهل بیت پیامبر تو را داشت - ۱. کافی ۳: ۱۸۹ - .}

**[ترجمه]

«۲۱»

کا، [الکافی] الْعِدَّهُ عَنْ سَهْلٍ عَنِ ابْنِ أَبِی نَجْرَانَ عَنْ مُثَنًّی الْحَنَّاطِ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: کَانَ الْحُسَیْنُ بْنُ عَلِیٍّ علیهما السلام جَالِساً فَمَرَّتْ عَلَیْهِ جَنَازَهٌ فَقَامَ النَّاسُ حِینَ طَلَعَتِ الْجَنَازَهُ(۲)

فَقَالَ الْحُسَیْنُ علیه السلام مَرَّتْ جَنَازَهُ یَهُودِیٍّ فَکَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه وآله عَلَی طَرِیقِهَا جَالِساً فَکَرِهَ أَنْ تَعْلُوَ رَأْسَهُ جَنَازَهُ یَهُودِیٍّ فَقَامَ لِذَلِکَ (۳).

**[ترجمه]کافی: جعفر صادق علیه السّلام فرمود: روزی امام حسین علیه السّلام نشسته بود که جنازه ای را از نزد آن بزرگوار عبور دادند. مردم پس از دیدن آن جنازه از جای برخاستند (ولی امام حسین برنخاست). امام حسین فرمود: جنازه یک یهودی را از راهی بردند که پیغمبر خدا صلّی اللّه علیه و آله و سلّم بر سر آن راه نشسته بود. چون پیامبر خدا دوست نداشت سر مبارک خود را برای جنازه یهودی بلند کند، لذا از جای برخاست - ۱. کافی ۳: ۱۹۲ - .

**[ترجمه]

«۲۲»

کا، [الکافی] عَلِیٌّ عَنْ أَبِیهِ وَ مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِیلَ عَنِ الْفَضْلِ جَمِیعاً عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَیْرٍ وَ صَفْوَانَ عَنْ مُعَاوِیَهَ بْنِ عَمَّارٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: إِنَّ الْحُسَیْنَ بْنَ عَلِیٍّ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَیْهِ خَرَجَ مُعْتَمِراً فَمَرِضَ فِی الطَّرِیقِ فَبَلَغَ عَلِیّاً علیه السلام ذَلِکَ وَ هُوَ فِی الْمَدِینَهِ فَخَرَجَ فِی طَلَبِهِ فَأَدْرَکَهُ بِالسُّقْیَا(۴) وَ هُوَ مَرِیضٌ بِهَا فَقَالَ یَا بُنَیَّ مَا تَشْتَکِی فَقَالَ أَشْتَکِی رَأْسِی فَدَعَا عَلِیٌّ علیه السلام بِبَدَنَهٍ

فَنَحَرَهَا وَ حَلَقَ رَأْسَهُ وَ رَدَّهُ إِلَى الْمَدِينَهِ فَلَمَّا بَرَأَ مِنْ وَجَعِهِ اعْتَمَرَ(۵).

**[ترجمه]کافی: امام جعفر صادق علیه السّلام فرمود: امام حسین علیه السلام به عمره رفت و در بین راه مریض شد. این خبر به حضرت علی که در مدینه بود رسید. حضرت علی علیه السّلام به دنبال امام حسین رفت و آن حضرت را در حال مریضی در سقیا (که نام موضعی است) ملاقات نمود. امیر المؤمنین به امام حسین فرمود: بیماری تو چیست؟ فرمود: سرم درد می کند، حضرت علی علیه السلام دستور داد شتری آوردند و آن را ذبح کردند، آنگاه سر او را تراشیدند و وی را به مدینه باز گرداند. هنگامی که صحت یافت عمره را به جا آورد - ۲. کافی ۴: ۳۶۹ - .

**[ترجمه]

«۲۳»

کا، [الکافی] أَبُو الْعَبَّاسِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جَعْفَرٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْحَمِيدِ عَنْ سَيْفِ بْنِ عَمِيرَهَ عَنْ أَبِی شَيْبَهَ الْأَسَدِيِّ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: خَضَبَ الْحُسَيْنُ علیه السلام بِالْحِنَّاءِ وَ الْكَتَمِ (۶).

ص: ۲۰۳

۱- ۱. الکافی: ج ۳ ص ۱۸۹ باب الصلاه علی الناصب الرقم ۲، و مثله تحت الرقم ۳.

۲- ۲. یعنی و لم یقم الحسین علیه السلام.

۳- ۳. الکافی: ج ۳ ص ۱۹۲.

۴- ۴. بالضم: موضع بین المدینه و وادی الصفراء.

۵- ۵. الکافی: ج ۴ ص ۳۶۹ باب المحصور و المصدود الرقم ۳ و الحدیث مختصر.

۶- ۶. الکافی: کتاب الزی و التجمل باب الخضاب الرقم ۹ راجع ج ۶ ص ۴۸۱. و الحناء- کقثاء- نبات یزرع و یکبر حتّی یقارب الشجر الکبار، ورقه کورق الرمان و عیدانه کعیدانه، له زهر أبیض کالعناقید یتخذ من ورقه الخضاب الأحمر، و الکتم- بالتحریک- نبت قوهی ورقه کورق الاس یخضب به مدقوقا.

**[ترجمه]کافی: امام صادق علیه السلام فرمود: امام حسین با وسمه و حنا خضاب می نمود - ۳. کافی: ۶ : ۴۸۱ - .

**[ترجمه]

«۲۴»

کا، [الکافی] الْعِدَّهُ عَنِ الْبَرْقِیِّ عَنْ عِدَّهٍ مِنْ أَصْحَابِهِ عَنِ ابْنِ أَسْبَاطٍ عَنْ عَمِّهِ یَعْقُوبَ بْنِ سَالِمٍ قَالَ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام: قُتِلَ الْحُسَیْنُ علیه السلام وَ هُوَ مُخْتَضِبٌ بِالْوَسِمَهِ.

و عنه عن أبیه عن یونس عن الحضرمی عنه علیه السلام: مثله (۱).

ص: ۲۰۴

۱- ۱. الکافی: ج ۶ ص ۴۸۳.

**[ترجمه]کافی: امام صادق فرمود: هنگامی که امام حسین شهید شد، با وسمه خضاب کرده بود - ۴. کافی ۶: ۴۸۳ - .

**[ترجمه]

باب ۲۷ احتجاجه صلوات الله علیه علی معاویه و أولیائه لعنهم الله و ما جری بینه و بینهم

الأخبار

«۱»

قب، [المناقب] لابن شهرآشوب ج، [الإحتجاج] عَنْ مُوسَی بْنِ عُقْبَهَ أَنَّهُ قَالَ: لَقَدْ قِیلَ لِمُعَاوِیَهَ إِنَّ النَّاسَ قَدْ رَمَوْا أَبْصَارَهُمْ إِلَی الْحُسَیْنِ علیه السلام فَلَوْ قَدْ أَمَرْتَهُ یَصْعَدُ الْمِنْبَرَ فَیَخْطُبُ فَإِنَّ فِیهِ حَصَراً وَ فِی لِسَانِهِ كَلَالَهً فَقَالَ لَهُمْ مُعَاوِیَهُ قَدْ ظَنَنَّا ذَلِكَ بِالْحَسَنِ فَلَمْ یَزَلْ حَتَّی عَظُمَ فِی أَعْیُنِ النَّاسِ وَ فُضِحْنَا فَلَمْ یَزَالُوا بِهِ حَتَّی قَالَ لِلْحُسَیْنِ علیه السلام یَا بَا عَبْدِ اللَّهِ لَوْ صَعِدْتَ الْمِنْبَرَ فَخَطَبْتَ فَصَعِدَ الْحُسَیْنُ علیه السلام الْمِنْبَرَ فَحَمِدَ اللَّهَ وَ أَثْنَی عَلَیْهِ ثُمَّ صَلَّی عَلَی النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله فَسَمِعَ رَجُلًا یَقُولُ مَنْ هَذَا الَّذِی یَخْطُبُ فَقَالَ الْحُسَیْنُ علیه السلام.

نَحْنُ حِزْبُ اللَّهِ الْغَالِبُونَ وَ عِتْرَهُ رَسُولِ اللَّهِ الْأَقْرَبُونَ وَ أَهْلُ بَیْتِهِ الطَّیِّبُونَ وَ أَحَدُ الثَّقَلَیْنِ الَّذَیْنِ جَعَلَنَا رَسُولُ اللَّهِ ثَانِیَ كِتَابِ اللَّهِ تَبَارَكَ وَ تَعَالَی الَّذِی فِیهِ تَفْصِیلُ كُلِّ شَیْ ءٍ- لا یَأْتِیهِ الْباطِلُ مِنْ بَیْنِ یَدَیْهِ وَ لا مِنْ خَلْفِهِ وَ الْمُعَوَّلُ عَلَیْنَا فِی تَفْسِیرِهِ وَ لَا یُبْطِئُنَا تَأْوِیلُهُ بَلْ نَتَّبِعُ حَقَائِقَهُ فَأَطِیعُونَا فَإِنَّ طَاعَتَنَا مَفْرُوضَهٌ إِذْ كَانَتْ بِطَاعَهِ اللَّهِ وَ رَسُولِهِ مَقْرُونَهً قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ- أَطِیعُوا اللَّهَ وَ أَطِیعُوا الرَّسُولَ وَ أُولِی الْأَمْرِ مِنْكُمْ فَإِنْ تَنازَعْتُمْ فِی شَیْ ءٍ فَرُدُّوهُ إِلَی اللَّهِ وَ الرَّسُولِ (۱) وَ قَالَ وَ لَوْ رَدُّوهُ إِلَی الرَّسُولِ وَ إِلی أُولِی الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِینَ یَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ وَ لَوْ لا فَضْلُ اللَّهِ عَلَیْكُمْ وَ رَحْمَتُهُ لَاتَّبَعْتُمُ الشَّیْطانَ إِلَّا قَلِیلًا(۲) وَ أُحَذِّرُكُمُ الْإِصْغَاءَ إِلَی هُتُوفِ الشَّیْطَانِ بِكُمْ فَ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِینٌ فَتَكُونُوا كَأَوْلِیَائِهِ الَّذِینَ قَالَ لَهُمْ لا غالِبَ لَكُمُ الْیَوْمَ مِنَ النَّاسِ وَ إِنِّی جارٌ لَكُمْ

۱- ۱. النساء: ۵۹.

۲- ۲. النساء: ۸۳.

فَلَمَّا تَراءَتِ الْفِئَتـانِ نَکَصَ عَلى عَقِـبَیْهِ وَ قـالَ إِنِّی بَرِی ءٌ مِنْکَمْ (۱) فَتُلْقَوْنَ لِلسُّیُوفِ ضَـرَباً وَ لِلرِّمَاحِ وَرَداً وَ لِلْعُمُـدِ حَطْماً وَ لِلسِّهَامِ غَرَضاً ثُمَّ لَا یُقْبَلُ مِنْ نَفْسٍ إِیمَانُهَا لَمْ تَکُنْ آمَنَتْ مِنْ قَبْلُ أَوْ کَسَـبَتْ فِی إِیمانِها خَیْراً قَالَ مُعَاوِیَهُ حَسْبُکَ یَا بَا عَبْدِ اللَّهِ فَقَدْ أَبْلَغْتَ .(۲)

**[ترجمه]مناقب، احتجاج: به معاویه گفته شـد: مردم برای مقام خلافت چشم به امام حسـین علیه السّـلام دوخته انـد. کاش به وی دستور می دادی که بر فراز منبر برود و سخنرانی کند. زیرا زبانش لکنت دارد. معاویه گفت: ما گمان می کردیم که حسن ایـن عیب را دارد. در صـورتی که او در نظر مردم تـا حـدی بزرگ شـد که مـا را رسـوا کرد. خلاـصه، به قـدری راجع به این موضوع به معاویه گفتند که سرانجام وی به امام حسین گفت: کاش بالای منبر رفته و سخنرانی می کردی.

امام حسـین علیه السّـلام بر فراز منبر رفت و پس از اینکه حمـد و ثنای خـدا را به جا آورد و درود بر حضـرت محمّد صـلّی اللّه علیه و آله فرستاد شنید، مردی می گوید: این کیست که سخنرانی می کند؟ امام حسین فرمود: ما همان حزب خداییم که غالب خواهیم شـد، ما عترت نزدیک پیامبر خـدا هستیم، ما اهل بیت پاک رسول خـدا هستیم، ما یکی از آن دو امانت گرانبها هستیم که پیامبر اسلام صلّی اللّه علیه و آله ما را در ردیف قرآن مجید قرار داد. همان قرآنی که شرح و بسط هر چیزی در آن است و باطـل نه از جلو و نه از پشت سـر در آن راه نخواهـد داشت. همـان قرآنی که برای تفسـیر آن به سـخن ما تکیه می شود و ما با تأویل آن بیگانه نیستیم، بلکه از حقایق آن پیروی می کنیم.

ای مردم! از مـا اطـاعت کنیـد. زیرا اطـاعت مـا واجب است. چه آنکه اطـاعت مـا مقرون به اطاعت خـدا و رسول است. خـدای سبحـان در مورد وجوب اطـاعت ما در قرآن می فرمایـد: «أطیعوا الله و أطیعوا الرّسول و أولی الأمر منکم، فإن تنازعتم فی شـیء فردوه إلی الله و الرّسول» - ۱. نساء / ۵۹ - ، «ای کسانی که ایمان آورده ایـد، خدا را اطاعت کنید و پیامبر و اولیای امر خود را [نیز] اطاعت کنید پس هر گاه در امری [دینی] اختلاف نظر یافتید، آن را به [کتاب] خدا و [سـنت] پیامبر [او] عرضه بدارید.» و در همان سوره می فرمایـد: «و لو ردوه إلی الرسول و إلی أولی الأمر منهم لعلمه الذین یستنبطونه منهم و لولا فضل الله علیکم و رحمته لاتبعتم الشیطان إلا قلیلاً» - ۲. نساء / ۸۳ - ،

«و اگر آن را به پیـامبر و اولیـای امر خود ارجـاع کننـد، قطعاً از میان آنان کسانی انـد که [می تواننـد درست و نادرست] آن را دریابند، و اگر فضل خدا و رحمت او بر شما نبود، مسلّماً جز [شمار] اندکی، از شیطان پیروی می کردید.»

من شـما را از اینکه به دعوت های شیطانی گوش بدهید بر حذر می دارم، زیرا شیطان برای شما دشمنی است آشکار. اگر شما از شـیطان تبعیت کنید نظیر آن دوستان وی می شوید که خداوند راجع به آنان می فرماید: «لا غالب لکم الیوم من الناس و إنی جار لکم فلما تراءت الفئتان نکص علی عقبیه و قال إنی بریء منکم» - ۳. انفال / ۴۸ - ،

«امروز هیـچ کس از مردم بر شـما پیروز نخواهـد شـد، و مـن پنـاه شـما هسـتم. پس هنگـامی که دو گروه، یکـدیگر را دیـدند [شیطان] به عقب برگشت و گفت: من از شما بیزارم.»

اگر شـما فریب شـیطان را بخورید، دچار ضـربت شمشـیر و نیزه ها و شکسـتن اسـتخوان ها و هدف نیزه ها خواهید شد. سـپس

ایمان آوردن افرادی که قبلا ایمان نیاورده باشند یا عمل خیری انجام نداده باشند پذیرفته نخواهد شد. سپس معاویه به امام حسین گفت: یا ابا عبد اللّه، تا این اندازه کافی است، الحق که تبلیغ خود را کردی - ۴. احتجاج: ۱۵۳ ، کلمات روایت از این کتاب است، مناقب آل ابی طالب ۴: ۶۷ - .

**[ترجمه]

بیان

الضرب بالتحریک المضروب و الورد بالتحریک أی ما ترد علیه الرماح و قد مر مثله فی خطبه الحسن علیه السلام.

**[ترجمه]الضرب بالتحریک المضروب و الورد بالتحریک أی ما ترد علیه الرماح و قد مر مثله فی خطبه الحسن علیه السلام.

**[ترجمه]

«۲»

قب، [المناقب] لابن شهرآشوب ج، [الإحتجاج] عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ السَّائِبِ أَنَّهُ قَالَ: قَالَ مَرْوَانُ بْنُ الْحَكَمِ یَوْماً لِلْحُسَیْنِ بْنِ عَلِیٍّ علیهما السلام لَوْ لَا فَخْرُکُمْ بِفَاطِمَهَ بِمَا کُنْتُمْ تَفْتَخِرُونَ عَلَیْنَا فَوَثَبَ الْحُسَیْنُ علیه السلام وَ کَانَ علیه السلام شَدِیدَ الْقَبْضَهِ فَقَبَضَ عَلَی حَلْقِهِ فَعَصَرَهُ وَ لَوَی عِمَامَتَهُ عَلَی عُنُقِهِ حَتَّی غُشِیَ عَلَیْهِ ثُمَّ تَرَکَهُ وَ أَقْبَلَ الْحُسَیْنُ علیه السلام عَلَی جَمَاعَهٍ مِنْ قُرَیْشٍ فَقَالَ أَنْشُدُکُمْ بِاللَّهِ إِلَّا صَدَّقْتُمُونِی إِنْ صَدَقْتُ أَ تَعْلَمُونَ أَنَّ فِی الْأَرْضِ حَبِیبَیْنِ کَانَا أَحَبَّ إِلَی رَسُولِ اللَّهِ مِنِّی وَ مِنْ أَخِی أَوْ عَلَی ظَهْرِ الْأَرْضِ ابْنَ بِنْتِ نَبِیٍّ غَیْرِی وَ غَیْرَ أَخِی قَالُوا لَا قَالَ وَ إِنِّی لَا أَعْلَمُ أَنَّ فِی الْأَرْضِ مَلْعُونَ بْنَ مَلْعُونٍ غَیْرَ هَذَا وَ أَبِیهِ طَرِیدِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ اللَّهِ مَا بَیْنَ جَابَرَسَ وَ جَابَلَقَ أَحَدُهُمَا بِبَابِ الْمَشْرِقِ وَ الْآخَرُ بِبَابِ الْمَغْرِبِ رَجُلَانِ مِمَّنْ یَنْتَحِلُ الْإِسْلَامَ أَعْدَی لِلَّهِ وَ لِرَسُولِهِ وَ لِأَهْلِ بَیْتِهِ مِنْکَ وَ مِنْ أَبِیکَ إِذْ کَانَ وَ عَلَامَهُ قَوْلِی فِیکَ أَنَّکَ إِذَا غَضِبْتَ سَقَطَ رِدَاؤُکَ عَنْ مَنْکِبِکَ قَالَ فَوَ اللَّهِ مَا قَامَ مَرْوَانُ مِنْ مَجْلِسِهِ حَتَّی غَضِبَ فَانْتَقَضَ وَ سَقَطَ رِدَاؤُهُ عَنْ عَاتِقِهِ (۳).

**[ترجمه]مناقب، احتجاج: یک روز مروان بن حکم به امام حسین گفت: اگر فخر و مباهات شما بر ما به واسطه فاطمه زهرا نباشد، پس به چه وسیله ای به ما تفاخر خواهید کرد؟ امام حسین علیه السّلام از جای برجست و به شدت گلوی مروان را گرفت و فشار داد. آنگاه عمامه مروان را به گردنش پیچید. کار به جایی رسید که مروان غش کرد. سپس امام حسین علیه السّلام نزد گروهی از قریش آمد و فرمود: شما را به خدا قسم می دهم، اگر این سخنانی که من می گویم صحیح است سخن مرا تصدیق کنید: آیا شما در زمین دو محبوبی که از من و برادرم نزد پیامبر خدا محبوب تر باشند سراغ دارید؟ و یا اینکه روی زمین کسی را غیر از من و برادرم که پسر دختر پیغمبر باشند می شناسید؟ گفتند: نه. فرمود: من هم در روی زمین کسی را که ملعون بن ملعون باشد نمی شناسم غیر از مروان بن حکم و پدرش که رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله او را طرد کرده بود.

به خدا قسم بین جابرس و جابلق که یکی از آن ها در مشرق و دیگری در مغرب است، مردی نیست که خود را به اسلام منسوب بداند و از تو و پدرت نسبت به خدا و رسول و اهل بیتش خصومت بیشتری داشته باشد. نشانه درست بودن سخن من

درباره تو این است که هر گاه خشمگین می شوی عبای تو از دوش تو می افتد. راوی می گوید: به خدا قسم مروان خشمگین شد و هنوز از جای خود برنخاسته بود که عبایش از دوشش افتاد - ۱. احتجاج: ۱۵۳ - .

**[ترجمه]

«۳»

شی، [تفسیر العیاشی] عَنْ دَاوُدَ بْنِ فَرْقَدٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: دَخَلَ مَرْوَانُ بْنُ الْحَكَمِ الْمَدِینَةَ قَالَ فَاسْتَلْقَی عَلَی السَّرِیرِ وَ ثَمَّ مَوْلًی لِلْحُسَیْنِ علیه السلام فَقَالَ رُدُّوا إِلَی اللَّهِ مَوْلاهُمُ الْحَقِّ أَلا لَهُ الْحُكْمُ وَ هُوَ أَسْرَعُ الْحاسِبِینَ قَالَ فَقَالَ الْحُسَیْنُ لِمَوْلَاهُ:

ص: ۲۰۶

۱- ۱. الأنفال: ۴۸.

۲- ۲. الاحتجاج: ص ۱۵۳ و اللفظ له، مناقب آل أبی طالب ج ۴ ص ۶۷.

۳- ۳. الاحتجاج: ص ۱۵۳ و اللفظ له، مناقب آل أبی طالب ج ۴ ص ۵۱.

مَا ذَا قَالَ هَذَا حِينَ دَخَلَ قَالَ اسْتَلْقَى عَلَى السَّرِيرِ فَقَرَأَ رُدُّوا إِلَى اللَّهِ مَوْلاهُمُ إِلَى قَوْلِهِ الْحاسِبِينَ.

قَالَ فَقَالَ الْحُسَيْنُ عليه السلام نَعَمْ وَ اللَّهِ رُدِدْتُ أَنَا وَ أَصْحَابِي إِلَى الْجَنَّةِ وَ رُدَّ هُوَ وَ أَصْحَابُهُ إِلَى النَّارِ(۱).

**[ترجمه]تفسير عياشى: امام جعفر صادق عليه السّلام فرمود: زمانى كه مروان بن حكم داخل مدينه شد، روى تخت خوابيد و در حضور يكى از دوستان امام حسين گفت: «و ردّوا إلى الله موليهم الحقّ ألا له الحكم و هو أسرع الحاسبين» - ۲. انعام / ۶۲ - ،

«آن گاه به سوى خداوند - مولاى به حقشان - بر گردانيده شوند. آگاه باشيد كه داورى از آن اوست، و او سريع ترين حساب رسان است.» امام حسين به دوست خود گفت: هنگامى كه مروان داخل مدينه شد چه گفت؟ گفت: وقتى داخل شد بر سر تخت دراز كشيد و گفت: «و ردّوا إلى الله موليهم الحقّ ألا له الحكم و هو أسرع الحاسبين» .

امام حسين عليه السّلام فرمود: آرى، به خدا قسم من و يارانم به سوى بهشت باز مى گرديم، مروان و يارانش هم به سوى جهنم باز خواهند گشت - ۱. تفسير عياشى ۱: ۳۶۲ - .

**[ترجمه]

«۴»

قب، [المناقب] لابن شهرآشوب عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ عُمَيْرٍ وَ الْحَاكِمُ وَ الْعَبَّاسُ قَالُوا: خَطَبَ الْحَسَنُ عليه السلام عَائِشَةَ بِنْتَ عُثْمَانَ فَقَالَ مَرْوَانُ أُزَوِّجُهَا عَبْدَ اللَّهِ بْنَ الزُّبَيْرِ.

ثُمَّ إِنَّ مُعَاوِيَةَ كَتَبَ إِلَى مَرْوَانَ وَ هُوَ عَامِلُهُ عَلَى الْحِجَازِ يَأْمُرُهُ أَنْ يَخْطُبَ- أُمَّ كُلْثُومٍ بِنْتَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ جَعْفَرٍ لِابْنِهِ يَزِيدَ فَأَتَى عَبْدَ اللَّهِ بْنَ جَعْفَرٍ فَأَخْبَرَهُ بِذَلِكَ فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ إِنَّ أَمْرَهَا لَيْسَ إِلَيَّ إِنَّمَا هُوَ إِلَى سَيِّدِنَا الْحُسَيْنِ عليه السلام وَ هُوَ خَالُهَا فَأَخْبَرَ الْحُسَيْنَ بِذَلِكَ فَقَالَ أَسْتَخِيرُ اللَّهَ تَعَالَى اللَّهُمَّ وَفِّقْ لِهَذِهِ الْجَارِيَةِ رِضَاكَ مِنْ آلِ مُحَمَّدٍ فَلَمَّا اجْتَمَعَ النَّاسُ فِي مَسْجِدِ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله أَقْبَلَ مَرْوَانُ حَتَّى جَلَسَ إِلَى الْحُسَيْنِ عليه السلام وَ عِنْدَهُ مِنَ الْجِلَّهِ وَ قَالَ إِنَّ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ أَمَرَنِي بِذَلِكَ وَ أَنْ أَجْعَلَ مَهْرَهَا حُكْمَ أَبِيهَا بَالِغاً مَا بَلَغَ مَعَ صُلْحِ مَا بَيْنَ هَذَيْنِ الْحَيَّيْنِ مَعَ قَضَاءِ دَيْنِهِ وَ اعْلَمْ أَنَّ مَنْ يَغْبِطُكُمْ بِيَزِيدَ أَكْثَرُ مِمَّنْ يَغْبِطُهُ بِكُمْ وَ الْعَجَبُ كَيْفَ يُسْتَمْهَرُ يَزِيدُ وَ هُوَ كُفْوُ مَنْ لَا كُفْوَ لَهُ وَ بِوَجْهِهِ يُسْتَسْقَى الْغَمَامُ فَرُدَّ خَيْراً يَا أَبَا عَبْدِ اللَّهِ فَقَالَ الْحُسَيْنُ عليه السلام الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي اخْتَارَنَا لِنَفْسِهِ وَ ارْتَضَانَا لِدِينِهِ وَ اصْطَفَانَا عَلَى خَلْقِهِ إِلَى آخِرِ كَلَامِهِ ثُمَّ قَالَ يَا مَرْوَانُ قَدْ قُلْتَ فَسَمِعْنَا أَمَّا قَوْلُكَ مَهْرُهَا حُكْمُ أَبِيهَا بَالِغاً مَا بَلَغَ فَلَعَمْرِي لَوْ أَرَدْنَا ذَلِكَ مَا عَدَوْنَا سُنَّةَ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فِي بَنَاتِهِ وَ نِسَائِهِ وَ أَهْلِ بَيْتِهِ وَ هُوَ ثِنْتَا عَشْرَةَ أُوقِيَّةً يَكُونُ أَرْبَعَمِائَةٍ وَ ثَمَانِينَ دِرْهَماً وَ أَمَّا قَوْلُكَ مَعَ قَضَاءِ دَيْنِ أَبِيهَا فَمَتَى كُنَّ نِسَاؤُنَا يَقْضِينَ عَنَّا دُيُونَنَا وَ أَمَّا صُلْحُ مَا بَيْنَ هَذَيْنِ الْحَيَّيْنِ فَإِنَّا قَوْمٌ عَادَيْنَاكُمْ فِي اللَّهِ وَ لَمْ نَكُنْ نُصَالِحُكُمْ لِلدُّنْيَا فَلَعَمْرِي فَلَقَدْ أَعْيَا النَّسَبُ فَكَيْفَ السَّبَبُ

١- ١. تفسير العيّاشىّ: ج ١ ص ٣۶٢ و الآيه فى الانعام: ۶٢.

وَ أَمَّا قَوْلُکَ الْعَجَبُ لِیَزِیدَ کَیْفَ یُسْتَمْهَرُ فَقَدِ اسْتُمْهِرَ مَنْ هُوَ خَیْرٌ مِنْ یَزِیدَ وَ مِنْ أَبِی یَزِیدَ وَ مِنْ جَدِّ یَزِیدَ وَ أَمَّا قَوْلُکَ إِنَّ یَزِیدَ کُفْوُ مَنْ لَا کُفْوَ لَهُ فَمَنْ کَانَ کُفْوهُ قَبْلَ الْیَوْمِ فَهُوَ کُفُوهُ الْیَوْمَ مَا زَادَتْهُ إِمَارَتُهُ فِی الْکَفَاءَةِ شَیْئاً وَ أَمَّا قَوْلُکَ بِوَجْهِهِ یُسْتَسْقَی الْغَمَامُ فَإِنَّمَا کَانَ ذَلِکَ بِوَجْهِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ أَمَّا قَوْلُکَ مَنْ یَغْبِطُنَا بِهِ أَکْثَرُ مِمَّنْ یَغْبِطُهُ بِنَا فَإِنَّمَا یَغْبِطُنَا بِهِ أَهْلُ الْجَهْلِ وَ یَغْبِطُهُ بِنَا أَهْلُ الْعَقْلِ ثُمَّ قَالَ بَعْدَ کَلَامٍ فَاشْهَدُوا جَمِیعاً أَنِّی قَدْ زَوَّجْتُ أُمَّ کُلْثُومٍ بِنْتَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ جَعْفَرٍ مِنِ ابْنِ عَمِّهَا الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ جَعْفَرٍ عَلَی أَرْبَعِمِائَةٍ وَ ثَمَانِینَ دِرْهَماً وَ قَدْ نَحَلْتُهَا ضَیْعَتِی بِالْمَدِینَةِ أَوْ قَالَ أَرْضِی بِالْعَقِیقِ وَ إِنَّ غَلَّتَهَا فِی السَّنَةِ ثَمَانِیَةُ آلَافِ دِینَارٍ فَفِیهَا لَهُمَا غِنًی إِنْ شَاءَ اللَّهُ قَالَ فَتَغَیَّرَ وَجْهُ مَرْوَانَ وَ قَالَ غَدْراً یَا بَنِی هَاشِمٍ تَأْبَوْنَ إِلَّا الْعَدَاوَةَ فَذَکَّرَهُ الْحُسَیْنُ علیه السلام خِطْبَةَ الْحَسَنِ عَائِشَةَ وَ فِعْلَهُ ثُمَّ قَالَ فَأَیْنَ مَوْضِعُ الْغَدْرِ یَا مَرْوَانُ فَقَالَ مَرْوَانُ:

أَرَدْنَا صِهْرَکُمْ لِنَجِدَّ وُدّاً*** قَدْ أَخْلَقَهُ بِهِ حَدَثُ الزَّمَانِ

فَلَمَّا جِئْتُکُمْ فَجَبَهْتُمُونِی*** وَ بُحْتُمْ بِالضَّمِیرِ مِنَ الشَّنَآنِ

فَأَجَابَهُ ذَکْوَانُ مَوْلَی بَنِی هَاشِمٍ:

أَمَاطَ اللَّهُ مِنْهُمْ کُلَّ رِجْسٍ***وَ طَهَّرَهُمْ بِذَلِکَ فِی الْمَثَانِی

فَمَا لَهُمُ سِوَاهُمْ مِنْ نَظِیرٍ*** وَ لَا کُفْوٌ هُنَاکَ وَ لَا مُدَانِی

أَ تَجْعَلُ کُلَّ جَبَّارٍ عَنِیدٍ*** إِلَی الْأَخْیَارِ مِنْ أَهْلِ الْجِنَانِ

ثُمَّ إِنَّهُ کَانَ الْحُسَیْنُ علیه السلام تَزَوَّجَ بِعَائِشَةَ بِنْتِ عُثْمَانَ (۱).

**[ترجمه]مناقب: امام حسین علیه السّلام عائشه دختر عثمان را خواستگاری نمود. مروان گفت: من عایشه را به عقد عبد اللّه بن زبیر در خواهم آورد. سپس معاویه برای مروان که در حجاز عامل او بود نوشت: ام کلثوم دختر عبد اللّه بن جعفر را برای پسرش یزید خواستگاری کند. مروان نزد عبد اللّه بن جعفر آمد و جریان را با او در میان نهاد. عبد اللّه گفت: اختیار این دختر دست من نیست. بلکه اجازه این کار دست امام حسین علیه السّلام است که دایی این دختر است، هنگامی که مروان این جریان را به امام حسین گفت. آن حضرت فرمود: من راجع به ازدواج این دختر از خدا طلب خیر می کنم.

وقتی مردم در مسجد رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله جمع شده بودند، مروان آمد و نزد امام حسین نشست و گروهی از افراد جلیل القدر هم در حضور آن حضرت بودند. مروان گفت: معاویه مرا مأمور کرده که این ازدواج سر بگیرد. مهریه این دختر را هر مبلغی که پدرش بگوید قرار می دهم و صلح و سازش بین بنی امیه و بنی هاشم و ادا کردن قرض عبد اللّه جعفر هم جزو مهریه وی خواهد بود. می دانم افرادی که برای وصلت با یزید به شما غبطه می خورند بیشتر از اشخاصی هستند که بخواهند برای ازدواج با شما به یزید غبطه بخورند. تعجب می کنم که یزید چگونه مهریه قرار می دهد در صورتی که یزید شخصی است بی نظیر که ابرها از صورت وی سیراب می شوند. یا ابا عبد اللّه این پیشنهاد را بپذیر. امام حسین علیه السّلام فرمود: سپاس مخصوص آن خدایی است که ما را برای دین خود انتخاب کرد، ما را از میان خلق خود برگزید، تا آخر کلامش،

آنگاه متوجه مروان شد و فرمود: آنچه را که گفتی شنیدیم.

اما مهریه این دختر که می گویی: هر مبلغی است که پدرش معلوم نماید، به جان خودم قسم، اگر ما این موضوع را می پذیرفتیم از سنت پیامبر خدا صلّی اللّه علیه و آله و میزان مهریه دختران و زنان اهل بیت آن حضرت تجاوز نمی کردیم. سنت پیغمبر خدا این است که مبلغ مهریه دوازده اوقیه باشد که چهار صد و هشتاد درهم می شود.

اما اینکه می گویی: قرض پدرش را ادا خواهیم کرد، کی زنان ما قرض های ما را ادا کرده اند (که این دومین بار باشد؟) اما صلح و سازش بین این دو قبیله، ما گروهی هستیم که با شما برای رضای خدا دشمنی می کنیم، ما با شما برای دنیا صلح و سازش نخواهیم کرد. به جان خودم قسم که حسب و نسب نتوانسته بین ما را صلح و سازش دهد تا چه برسد به سبب. اما اینکه می گویی: تعجب می کنیم از یزید که چگونه مهریه قرار می دهد، آن کسی که از یزید و پدر و جد یزید بهتر بود مهریه قرار داد. اما اینکه گفتی: یزید شخصی است بی نظیر، همان کسی که قبلا نظیر و لایق یزید بود، امروز نیز خواهد بود، زیرا امیر بودن یزید چیزی بر مقام و شخصیت وی اضافه ننموده. اما اینکه می گویی ابرها از صورت یزید سیراب می شوند، این صفت رسول خدا بود، نه یزید. اما اینکه گفتی: افرادی که برای ازدواج با یزید به شما غبطه می خورند از اشخاصی که برای ازدواج با شما به یزید غبطه می خورند بیشترند، افرادی که برای ازدواج با یزید به ما غبطه می خورند جاهل و نادانند، ولی اشخاصی که به یزید برای وصلت با ما غبطه می خورند عاقل و دانشمند هستند.

سپس امام حسین علیه السّلام پس از سخنی که گفت فرمود: همه شاهد باشید که من ام کلثوم دختر عبد اللّه جعفر را برای پسر عمویش قاسم بن محمّد بن جعفر با مهریه چهار صد و هشتاد درهم عقد نمودم و آب ملکی را که در مدینه (یا فرمود: زمینی را که در عقیق) دارم به این دختر دادم که دخل و درآمد آن در هر سالی مبلغ هشت هزار دینار طلا خواهد بود و این مبلغ ان شاء اللّه این زن و شوهرش را بی نیاز می کند.

راوی می گوید: رنگ مروان دگرگون شد و گفت: ای بنی هاشم! آیا با ما پیمان شکنی می کنید؟ شما جز عداوت چیزی را نمی پذیرید! پس از این جریان، امام حسین علیه السّلام داستان عایشه دختر عثمان و خواستگاری امام حسن و نپذیرفتن مروان را خاطر نشان وی نمود و فرمود: ای مروان! اکنون چه کسی عهدشکنی می کند؟ مروان پس از این جریان این دو شعر را خواند:

منظور ما این بود که دامادی شما را بپذیریم، و تجدید مودت کنیم زیرا حوادث روزگار آن را کهنه کرده بود.

و هنگامی که نزد شما آمدم تقاضای مرا نپذیرفتید و آن کینه و خصومت های پنهانی خود را آشکار نمودید.

سپس ذکوان که یکی آزادشدگان بنی هاشم بود جواب مروان را با این اشعار داد:

خدا هر پلیدی را از اهل بیت پیغمبر صلّی اللّه علیه و آله دور نموده و بدین وسیله ایشان را در قرآن پاک و پاکیزه کرده است.

برای اهل بیت رسول خدا غیر از خود آنان نظیر و همانندی وجود نخواهد داشت.

آیا تو هر ستمکار و کینه ورزی را نظیر خیرخواهانی قرار می دهی که اهل بهشت هستند؟

سپس حضرت امام حسین علیه السّلام با عایشه دختر عثمان ازدواج کرد - ۱. مناقب آل ابی طالب ۴: ۳۸-۴۱، این روایت در باب ۲۱، ذیل شماره ۱۳ ذکر شده بود و متکلم در آن حدیث امام حسن علیه السلام بود، مراجعه کنید. - .

**[ترجمه]

بیان

قال الجوهری مشیخه جلّه أی مسانّ و قال باح بسرِّه أظهره و الشنآن بفتح النون و سکونها العداوه.

ص: ۲۰۸

---

۱ - ۱. مناقب آل أبی طالب ج ۴ ص ۳۸- ۴۱، و قد مر فی ب ۲۱ تحت الرقم ۱۳ أن المتکلم فی ذلک هو الحسن بن علیّ علیهما السلام فراجع.

**[ترجمه]جوهری گفته است: «مشیخه جله» یعنی بزرگان صاحب سن و پیر و گفت: «باح بسره» یعنی آن را آشکار کرد و «الشنآن» با فتحه نون و سکون آن یعنی دشمنی.

**[ترجمه]

«۵»

قب، [المناقب] لابن شهرآشوب مَحَاسِنُ الْبَرْقِيِّ: قَالَ عَمْرُو بْنُ الْعَاصِ لِلْحُسَیْنِ علیه السلام مَا بَالُ أَوْلَادِنَا أَكْثَرُ مِنْ أَوْلَادِكُمْ فَقَالَ علیه السلام:

بُغَاثُ الطَّيْرِ أَكْثَرُهَا فِرَاخاً*** وَ أُمُّ الصَّقْرِ مِقْلَاتٌ نَزُورٌ(۱)

فَقَالَ مَا بَالُ الشَّيْبِ إِلَى شَوَارِبِنَا أَسْرَعُ مِنْهُ إِلَى شَوَارِبِكُمْ فَقَالَ علیه السلام إِنَّ نِسَاءَكُمْ نِسَاءٌ بَخِرَةٌ فَإِذَا دَنَا أَحَدُكُمْ مِنِ امْرَأَتِهِ نَهَكْتُهُ فِي وَجْهِهِ فَشَابَ مِنْهُ شَارِبُهُ فَقَالَ مَا بَالُ لِحَائِكُمْ أَوْفَرُ مِنْ لِحَائِنَا فَقَالَ علیه السلام وَ الْبَلَدُ الطَّيِّبُ يَخْرُجُ نَباتُهُ بِإِذْنِ رَبِّهِ وَ الَّذِي خَبُثَ لا يَخْرُجُ إِلَّا نَكِداً(۲) فَقَالَ مُعَاوِيَهُ بِحَقِّي عَلَيْكَ إِلَّا سَكَتَّ فَإِنَّهُ ابْنُ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ فَقَالَ علیه السلام:

إِنْ عَادَتِ الْعَقْرَبُ عُدْنَا لَهَا*** وَ كَانَتِ النَّعْلُ لَهَا حَاضِرَةً

قَدْ عَلِمَ الْعَقْرَبُ وَ اسْتَيْقَنَتْ*** أَنْ لَا لَهَا دُنْيَا وَ لَا آخِرَةٌ(۳)

**[ترجمه]مناقب: عمرو بن عاص به امام حسین علیه السّلام گفت: چرا فرزندان ما از فرزندان شما بیشترند؟ امام علیه السّلام در جوابش این بیت را فرمود:

مرغان لاشخور و پرندگان شرور جوجه های فراوانی دارند. ولی باز شکاری چندان فرزندی نخواهد داشت. - . این شعر از عباس ابن مرداس سلمی است.

-

- عمرو عاص گفت: چرا شارب های ما زودتر از شارب های شما سفید می شوند؟ امام حسین فرمود: برای اینکه دهان زنان شما بد بوست. هنگامی که یکی از زنان شما نزدیک شوهرش می رود و بوی دهانش به شارب وی می خورد سفید می شود. عمرو بن عاص گفت: برای چیست که ریش شما خاندان بنی هاشم از ریش ما بنی امیه پرپشت تر است؟ امام حسین علیه السّلام این آیه را تلاوت کرد که می فرماید: «وَ الْبَلَدُ الطَّيِّبُ يَخْرُجُ نَباتُهُ بِإِذْنِ رَبِّهِ وَ الَّذِي خَبُثَ لا يَخْرُجُ إِلَّا نَكِداً» - ۱. اعراف / ۵۸ - ،

«و زمین پاک [و آماده]، گیاهش به اذن پروردگارش برمی آید و آن [زمینی] که ناپاک [و نامناسب] است [گیاهش] جز اندک و بی فایده برنمی آید.» معاویه متوجه عمرو عاص شد و گفت: تو را به آن حقی که بر گردن تو دارم ساکت شو؟ زیرا

این حسین پسر علی بن ابی طالب است. امام حسین علیه السّلام این دو شعر را در جواب معاویه خواند:

اگر عقرب باز گردد، ما هم در مقابل او استقامت خواهیم کرد. زیرا لنگه نعل برای مجاب کردن آن حاضر است.

حتما عقرب می داند و یقین دارد که نه دنیایی دارد و نه آخرتی خواهد داشت.

**[ترجمه]

إيضاح

قال الجوهری ابن السکیت البغاث طائر أبغث إلی الغبره دوین الرخمه بطی ء الطیران و قال الفراء بغاث الطیر شرارها و ما لا یصید منها و بغاث و بغاث و بغاث ثلاث لغات.

قوله مقلات لعله من القلی (۴) بمعنی البغض أی لا تحب الولد و لا تحب زوجها لتکثر الولد أو من قولهم قلا العیر أتنه یقلوها قلوا إذا طردها و الصواب أنه من قلت قال الجوهری المقلات من النوق التی تضع واحدا ثم لا تحمل بعدها و المقلات من النساء التی لا یعیش لها ولد.

و قال النزور المرأه القلیله الولد ثم استشهد بهذا الشعر.

و یقال نهکته الحمی إذا جهدته و أضنته و نهکه أی بالغ فی عقوبته و الأصوب نکهته قال الجوهری استنکهت الرجل فنکه فی وجهی ینکه و ینکه نکها إذا

ص: ۲۰۹

۱- ۱. القائل هو عبّاس بن مرداس السلمی.
۲- ۲. الأعراف: ۵۸.
۳- ۳. المناقب ج ۴ ص ۶۷، و قد مر فی ب ۲۰ الرقم ۱۳ ما یشبه ذلک فی أخیه الحسن السبط علیه السلام.
۴- ۴. فیجب أن یکتب هکذا: مقلاه.

أمرته بأن ينكه لتعلم أ شارب هو أم غير شارب.

**[ترجمه]جوهری از قول ابن سکیت گفت: «البغاث»: پرنده ای است به رنگ غبار و کوچک تر از مرغ که آهسته پرواز می کند. فرّاء گفت: «بغاث الطیر»: پرنده های شروری هستند که صید نمی شوند. بُغاث و بَغاث و بِغاث سه کلمه هستند.

عبارت «مقلاه» شاید از القلی گرفته شده باشد، به معنای بغض و کینه، یعنی فرزند و همسرش را به خاطر زیادی فرزند دوست ندارد، یا از این سخن آن ها گرفته می شود: ««قلا العیر اتنه یقلوها قلواً» هنگامی که آن را طرد می کند. صحیح این است که این کلمه از قلت گرفته می شود. جوهری گفت: «المقلات» شتری است که یک بچه به دنیا می آورد و دیگر بعد از آن حامله نمی شود و مقلات از زنان، کسی است که فرزندی ندارد .

گفت: «النزور» زنی است که کم فرزند دارد سپس به این شعر استشهاد کرد.

گفته می شود: «نکهته الحمّی» هنگامی که تب او را خسته و نحیف می کند و نهکه یعنی او را به شدت مجازات نمود و صحیح تر آن است که بگوید نکهته. جوهری گفت: «استنکهت الرجل فنکه فی وجهی» ینکِه و ینکَه نکهاً، هنگامی که به او دستور می دهد که تنفس کند تا ببیند آیا او شراب نوشیده است یا نه.

**[ترجمه]

«۶»

قب، [المناقب] لابن شهرآشوب یُقَالُ: دَخَلَ الْحُسَیْنُ علیه السلام عَلَی مُعَاوِیَهَ وَ عِنْدَهُ أَعْرَابِیٌّ یَسْأَلُهُ حَاجَهً فَأَمْسَکَ وَ تَشَاغَلَ بِالْحُسَیْنِ علیه السلام فَقَالَ الْأَعْرَابِیُّ لِبَعْضِ مَنْ حَضَرَ مَنْ هَذَا الَّذِی دَخَلَ قَالُوا الْحُسَیْنُ بْنُ عَلِیٍّ فَقَالَ الْأَعْرَابِیُّ لِلْحُسَیْنِ علیه السلام أَسْأَلُکَ یَا ابْنَ بِنْتِ رَسُولِ اللَّهِ لَمَّا کَلَّمْتَهُ فِی حَاجَتِی فَکَلَّمَهُ الْحُسَیْنُ علیه السلام فِی ذَلِکَ فَقَضَی حَاجَتَهُ فَقَالَ الْأَعْرَابِیُّ:

أَتَیْتُ الْعَبْشَمِیَّ فَلَمْ یَجُدْ لِی*** إِلَی أَنْ هَزَّهُ ابْنُ الرَّسُولِ

هُوَ ابْنُ الْمُصْطَفَی کَرَماً وَ جُوداً*** وَ مِنْ بَطْنِ الْمُطَهَّرَهِ الْبَتُولِ

وَ إِنَّ لِهَاشِمٍ فَضْلًا عَلَیْکُمْ*** کَمَا فَضَلَ الرَّبِیعُ عَلَی الْمُحُولِ

فَقَالَ مُعَاوِیَهُ یَا أَعْرَابِیُّ أُعْطِیکَ وَ تَمْدَحُهُ فَقَالَ الْأَعْرَابِیُّ یَا مُعَاوِیَهُ أَعْطَیْتَنِی مِنْ حَقِّهِ وَ قَضَیْتَ حَاجَتِی بِقَوْلِهِ.

الْعُقَدُ عَنِ الْأَنْدُلُسِیِّ: دَعَا مُعَاوِیَهُ مَرْوَانَ بْنَ الْحَکَمِ فَقَالَ لَهُ أَشِرْ عَلَیَّ فِی الْحُسَیْنِ فَقَالَ أَرَی أَنْ تُخْرِجَهُ مَعَکَ إِلَی الشَّامِ وَ تَقْطَعَهُ عَنْ أَهْلِ الْعِرَاقِ وَ تَقْطَعَهُمْ عَنْهُ فَقَالَ أَرَدْتَ وَ اللَّهِ أَنْ تَسْتَرِیحَ مِنْهُ وَ تَبْتَلِیَنِی بِهِ فَإِنْ صَبَرْتُ عَلَیْهِ صَبَرْتُ عَلَی مَا أَکْرَهُ وَ إِنْ أَسَأْتُ إِلَیْهِ قَطَعْتُ رَحِمَهُ فَأَقَامَهُ وَ بَعَثَ إِلَی سَعِیدِ بْنِ الْعَاصِ فَقَالَ لَهُ یَا أَبَا عُثْمَانَ أَشِرْ عَلَیَّ فِی الْحُسَیْنِ فَقَالَ إِنَّکَ وَ اللَّهِ مَا تَخَافُ الْحُسَیْنَ إِلَّا عَلَی مَنْ بَعْدَکَ وَ إِنَّکَ لَتُخْلِفُ لَهُ قِرْناً إِنْ صَارَعَهُ لَیَصْرَعَنَّهُ وَ إِنْ سَابَقَهُ لَیَسْبِقَنَّهُ فَذَرِ الْحُسَیْنَ بِمَنْبِتِ النَّخْلَهِ یَشْرَبُ الْمَاءَ

وَ يَصْعَدُ فِي الْهَوَاءِ وَ لَا يَبْلُغُ إِلَى السَّمَاءِ(۱).

**[ترجمه]مناقب: روزی امام حسین علیه السّلام نزد معاویه رفت و دید که اعرابی درخواستی از معاویه دارد. معاویه از آن اعرابی روی برگرداند و متوجه امام حسین علیه السّلام شد. اعرابی به اشخاصی که حاضر بودند گفت: این کیست که وارد شد؟ گفتند: حضرت حسین بن علی علیهما السّلام است. اعرابی به امام حسین گفت: ای پسر دختر رسول خدا! من از تو تقاضا می کنم راجع به حاجت من با معاویه صحبت کنی. امام حسین به معاویه گفت: حاجت این اعرابی را برآورده کن. معاویه پذیرفت و حاجت اعرابی را برآورده کرد. اعرابی پس از این مرحمت امام حسین این اشعار را خواند:

من نزد درخت خشک آمدم ولی او در حق من احسانی نکرد. تا اینکه پسر رسول خدا او را به احسان وادار نمود.

حسین از لحاظ جود و بخشش فرزند مصطفی صلّی اللّه علیه و آله است. و از رحم پاک بتول یعنی حضرت زهرای اطهر به وجود آمده است.

حقیقتا که حضرت هاشم بر جد شما بنی امیه فضیلت و برتری دارد، همان طور که فصل بهار بر فصل پاییز برتری خواهد داشت.

معاویه گفت: ای اعرابی! من به تو عطا نمودم و تو مدح و منقبت حسین را می گویی؟

اعرابی گفت: تو از حق حسین به من عطا کردی و حاجت مرا به دستور حسین ادا نمودی.

- عقد الفرید: معاویه عمرو بن عاص را خواست و به وی گفت: راجع به حسین به من مشورت بده! عمرو عاص گفت: نظر من این است که حسین را از مدینه با خود به سوی شام ببری و روابط اهل عراق را با وی و روابط وی را هم با اهل عراق قطع کنی. معاویه گفت: منظور تو این است که از دست حسین راحت شوی و مرا گرفتار حسین کنی. اگر تو در مقابل حسین بتوانی صبر کنی من نیز می توانم. و اگر نخواهم نسبت به حسین بدرفتاری کنم باید با وی قطع رحم کنم. سپس عمرو عاص را وادار کرد تا سعید بن عاص را آورد. معاویه به سعید گفت: ای ابو عثمان! تو راجع به حسین و من چه نظری داری؟ گفت: تو از حسین به خاطر آینده خود می ترسی، تو بعد از خود فرزندی به جا می گذاری که حسین را از پا درخواهد آورد و بر او سبقت خواهد گرفت. تو حسین را نظیر درخت خرمایی بدان که آب می آشامد و در هوا بالا می رود، ولی هر چه بالا رود به آسمان نخواهد رسید - ۱. مناقب آل ابی طالب ۴: ۸۱ و ۸۲ - .

**[ترجمه]

بیان

قوله یشرب الماء الظاهر أنه صفه النخله أی کما أن النخله فی تلک البلاد تشرب الماء و تصعد فی الهواء و کلما صعدت لا تبلغ السماء فکذلک هو کلما تمنی و طلب الرفعه لا یصل إلی شی ء و یحتمل أن یکون الضمائر راجعه إلیه صلوات الله علیه.

**[ترجمه]عبارت: «یشرب الماء» ظاهرا صفت درخت خرما است، یعنی همان طور که درخت خرما در آن سرزمین آب می نوشد و در هوا بالاـ می رود و هر چه بالا می رود به آسمان نمی رسد، او نیز هر چه آرزو کند و خواستار رفعت و مقام والا باشد، به چیزی نمی رسد. و احتمال دارد که این ضمیرها به امام برگردد.

**[ترجمه]

«۷»

فر، [تفسیر فرات بن إبراهیم] عَلِیُّ بْنُ حُمْدُونٍ مُعَنْعَناً عَنْ أَبِی الْجَارِیَهِ وَ الْأَصْبَغِ بْنِ نُبَاتَهَ الْحَنْظَلِی

ص: ۲۱۰

۱- ۱. المصدر ج ۴ ص ۸۱ و ۸۲.

قَالا: لَمَّا كَانَ مَرْوَانُ عَلَى الْمَدِينَهِ خَطَبَ النَّاسَ فَوَقَعَ فِى أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عَلِيِّ بْنِ أَبِى طَالِبٍ عليه السلام قَالَ فَلَمَّا نَزَلَ عَنِ الْمِنْبَرِ أَتَى الْحُسَيْنُ بْنُ عَلِيِّ بْنِ أَبِى طَالِبٍ عليه السلام فَقِيلَ لَهُ إِنَّ مَرْوَانَ قَدْ وَقَعَ فِى عَلِيٍّ قَالَ فَمَا كَانَ فِى الْمَسْجِدِ الْحَسَنُ قَالُوا بَلَى قَالَ فَمَا قَالَ لَهُ شَيْئاً قَالُوا لَا قَالَ فَقَامَ الْحُسَيْنُ مُغْضَباً حَتَّى دَخَلَ عَلَى مَرْوَانَ فَقَالَ لَهُ يَا ابْنَ الزَّرْقَاءِ وَ يَا ابْنَ آكِلَهِ الْقُمَّلِ أَنْتَ الْوَاقِعُ فِى عَلِيٍّ قَالَ لَهُ مَرْوَانُ

إِنَّكَ صَبِيٌّ لَا عَقْلَ لَكَ قَالَ فَقَالَ لَهُ الْحُسَيْنُ أَ لَا أُخْبِرُكَ بِمَا فِيكَ وَ فِى أَصْحَابِكَ وَ فِى عَلِيٍّ فَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى يَقُولُ- إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ سَيَجْعَلُ لَهُمُ الرَّحْمنُ وُدًّا(۱) فَذَلِكَ لِعَلِيٍّ وَ شِيعَتِهِ- فَإِنَّما يَسَّرْناهُ بِلِسانِكَ لِتُبَشِّرَ بِهِ الْمُتَّقِينَ (۲) فَبَشَّرَ بِذَلِكَ النَّبِيُّ الْعَرَبِيُّ لِعَلِيِّ بْنِ أَبِى طَالِبٍ عَلَيْهِ الصَّلَاهُ وَ السَّلَامُ.

**[ترجمه]تفسیر فرات بن ابراهیم: از ابو الجاریه و اصبغ بن نباته روایت می کنند که گفتند: مروان حکم در مدینه سخنرانی کرد و به حضرت علی بن ابی طالب علیه السّلام ناسزا گفت. هنگامی که مروان از منبر فرود آمد، امام حسین علیه السّلام وارد مسجد شد. به آن حضرت گفتند: مروان به حضرت علی علیه السلام ناسزا گفت. فرمود: آیا امام حسن در مسجد نبود؟ گفتند: چرا. فرمود: حسن چیزی نگفت!؟ گفتند: نه.

امام حسین در حالی که چون شیری خشمناک بود قیام کرد و پس از اینکه نزد مروان آمد به وی فرمود: ای پسر زن کبود چشم! ای پسر زن ملخ خوار! کار تو به جایی رسیده که به حضرت علی علیه السلام ناسزا بگویی؟ مروان در جوابش گفت: تو کودک هستی، عقل نداری. امام حسین در جوابش فرمود: آیا می خواهی تو و یارانت را از عیوبی که دارید و حضرت علی و شیعیانش را از مقام و مرتبه ای که دارند آگاه کنم. علی همان شخصیتی است که خداوند در قرآن مجید در باره اش می فرماید: «أنّ الّذین آمنوا و عملوا الصّالحات سیجعل لهم الرّحمن ودًّا» - ۱. مریم/ ۹۶ - ،

« کسانی که ایمان آورده و کارهای شایسته کرده اند، به زودی [خدای] رحمان برای آنان محبتی [در دل ها] قرار می دهد.» این آیه ای است که در شأن علی و شیعیان او نازل شده است. هم چنین راجع به آن حضرت می فرماید: «فکانّما یسّرناه بلسانک لتبشّر به المتّقین» - ۲. مریم/ ۹۷ - ،

«در حقیقت، ما این [قرآن] را بر زبان تو آسان ساختیم تا پرهیزگاران را بدان نوید بدهی.» سپس این مژده را رسول عرب صلّی اللّه علیه و آله به حضرت علی بن ابی طالب علیه السّلام داد - ۳. تفسیر فرات: ۹۰ - .

**[ترجمه]

«۸»

كا، [الكافى] مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْبَرْقِيِّ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ مُحَمَّدٍ الْعَرْزَمِيِّ قَالَ: اسْتَعْمَلَ مُعَاوِيَهُ مَرْوَانَ بْنَ الْحَكَمِ عَلَى الْمَدِينَهِ وَ أَمَرَهُ أَنْ يَفْرِضَ لِشَبَابِ قُرَيْشٍ فَفَرَضَ لَهُمْ فَقَالَ عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ عليهما السلام فَأَتَيْتُهُ فَقَالَ مَا اسْمُكَ فَقُلْتُ عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ فَقَالَ مَا اسْمُ أَخِيكَ فَقُلْتُ عَلِيٌّ فَقَالَ عَلِيٌّ وَ عَلِيٌّ مَا يُرِيدُ أَبُوكَ أَنْ يَدَعَ أَحَداً مِنْ وُلْدِهِ إِلَّا سَمَّاهُ عَلِيّاً ثُمَّ فَرَضَ لِي فَرَجَعْتُ إِلَى أَبِي عليه السلام فَأَخْبَرْتُهُ فَقَالَ وَيْلِي عَلَى ابْنِ الزَّرْقَاءِ دَبَّاغَهِ الْأُدُمِ لَوْ وُلِدَ لِي مِائَهٌ لَأَحْبَبْتُ أَنْ لَا أُسَمِّيَ أَحَداً مِنْهُمْ

إِلَّا عَلِيّاً(۳).

**[ترجمه]کافی: معاویه مروان بن حکم را عامل مـدینه قرار داد و به وی دسـتور داد به جوانان مدینه جایزه ای بپردازد، مروان اطاعت نمود. علی بن الحسـین علیهما السّلام می فرمایـد: هنگامی که من نزد مروان رفتم گفت: نام تو چیست؟ گفتم: علی بن الحسـین گفـت: نـام برادرت چیست؟ گفتم: علی. مروان گفت: چه خـبر است! علی علی؟ منظـور پـدرت چیست که نـام تمـام فرزندان خود را علی می گذارد! سـپس جایزه ای به من داد و من به سوی پدرم بازگشـتم و جریان را برایش شـرح دادم. پدرم فرمود: وای بر پسـر زن کبود چشم دباغ باد! اگر صـد پسـر برای من متولد شود، دوست دارم نام همه آنان را علی بگذارم - ۴. کافی ۶: ۱۹ باب اسم ها و کنیه ها، شماره ۷ - .

**[ترجمه]

بیان

ویلی علی ابن الزرقـاء أی ویـل و عـذاب و شـده منی علیه قـال الجوهری ویـل کلمه مثل ویـح إلا أنها کلمه عـذاب یقال ویله و ویلک و ویلی و فی الندبه ویلاه قال الأعشی.

ویلی علیک و ویلی منک یا رجل (۴)

ص: ۲۱۱

۱- ۱. مریم: ۹۶.
۲- ۲. مریم: ۹۷. و الحدیث فی تفسیر فرات ص ۹۰.
۳- ۳. الکافی ج ۶ ص ۱۹ باب الأسماء و الکنی الرقم ۷.
۴- ۴. و فی بعض نسخ الصحاح صدره: قالت هریره لما جئت زائرها.

**[ترجمه]«ویلی علی ابن زرقاء» یعنی عـذاب و شـدتی از جانب من بر او باد، جوهری گفت: کلمه ویل مثل ویـح است با این تفاوت که ویل کلمه عـذاب است. گفته می شود: ویله ویلک و ویلی و در نـدبه و گریه و زاری ویلاه می آیـد. اعشـی گفت: «ویلی علیک و ویلی منک یا رجل».

**[ترجمه]

«۹»

کش، [رجال الکشـی] رُوِیَ: أَنَّ مَرْوَانَ بْنَ الْحَکَمِ کَتَبَ إِلَی مُعَاوِیَهَ وَ هُوَ عَامِلُهُ عَلَی الْمَدِینَهِ أَمَّا بَعْدُ فَإِنَّ عَمْرَو بْنَ عُثْمَانَ ذَکَرَ أَنَّ رِجَالًا مِنْ أَهْلِ الْعِرَاقِ وَ وُجُوهَ أَهْلِ الْحِجَازِ یَخْتَلِفُونَ إِلَی الْحُسَیْنِ بْنِ عَلِیٍّ وَ ذَکَرَ أَنَّهُ لَا یَأْمَنُ وُثُوبَهُ وَ قَدْ بَحَثْتُ عَنْ ذَلِکَ فَبَلَغَنِی أَنَّهُ لَا یُرِیدُ الْخِلَافَ یَوْمَهُ هَذَا وَ لَسْتُ آمَنُ أَنْ یَکُونَ هَذَا أَیْضاً لِمَا بَعْدَهُ فَاکْتُبْ إِلَیَّ بِرَأْیِکَ فِی هَذَا وَ السَّلَامُ فَکَتَبَ إِلَیْهِ مُعَاوِیَهُ أَمَّا بَعْدُ فَقَدْ بَلَغَنِی وَ فَهِمْتُ مَا ذَکَرْتَ فِیهِ مِنْ أَمْرِ الْحُسَیْنِ فَإِیَّاکَ أَنْ تَعْرِضَ لِلْحُسَیْنِ فِی شَیْ ءٍ وَ اتْرُکْ حُسَیْناً مَا تَرَکَکَ فَإِنَّا لَا نُرِیدُ أَنْ نَعْرِضَ لَهُ فِی شَیْ ءٍ مَا وَفَی بَیْعَتَنَا وَ لَمْ یُنَازِعْنَا سُلْطَانَنَا فَاکْمُنْ عَنْهُ مَا لَمْ یُبْدِ لَکَ صَفْحَتَهُ وَ السَّلَامُ وَ کَتَبَ مُعَاوِیَهُ إِلَی الْحُسَیْنِ بْنِ عَلِیٍّ علیهما السلام أَمَّا بَعْدُ فَقَدِ انْتَهَتْ إِلَیَّ أُمُورٌ عَنْکَ إِنْ کَانَتْ حَقّاً فَقَدْ أَظُنُّکَ تَرَکْتَهَا رَغْبَهً فَدَعْهَا وَ لَعَمْرُ اللَّهِ إِنَّ مَنْ أَعْطَی اللَّهَ عَهْدَهُ وَ مِیثَاقَهُ لَجَدِیرٌ بِالْوَفَاءِ فَإِنْ کَانَ الَّذِی بَلَغَنِی بَاطِلًا فَإِنَّکَ أَنْتَ أَعْزَلُ النَّاسِ لِذَلِکَ وَ عِظْ نَفْسَکَ فَاذْکُرْ وَ بِعَهْدِ اللَّهِ أَوْفِ فَإِنَّکَ مَتَی مَا تُنْکِرْنِی أُنْکِرْکَ وَ مَتَی مَا تَکِدْنِی أَکِدْکَ فَاتَّقِ شَقَّ عَصَا هَذِهِ الْأُمَّهِ وَ أَنْ یَرُدَّهُمُ اللَّهُ عَلَی یَدَیْکَ فِی فِتْنَهٍ فَقَدْ عَرَفْتَ النَّاسَ وَ بَلَوْتَهُمْ فَانْظُرْ لِنَفْسِکَ وَ لِدِینِکَ وَ لِأُمَّهِ مُحَمَّدٍ- وَ لا یَسْتَخِفَّنَّکَ السُّفَهاءُ وَ الَّذِینَ لا یَعْلَمُونَ فَلَمَّا وَصَلَ الْکِتَابُ إِلَی الْحُسَیْنِ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَیْهِ کَتَبَ إِلَیْهِ أَمَّا بَعْدُ فَقَدْ بَلَغَنِی کِتَابُکَ تَذْکُرُ أَنَّهُ قَدْ بَلَغَکَ عَنِّی أُمُورٌ أَنْتَ لِی عَنْهَا رَاغِبٌ وَ أَنَا بِغَیْرِهَا عِنْدَکَ جَدِیرٌ فَإِنَّ الْحَسَنَاتِ لَا یَهْدِی لَهَا وَ لَا یُسَدِّدُ إِلَیْهَا إِلَّا اللَّهُ وَ أَمَّا مَا ذَکَرْتَ أَنَّهُ انْتَهَی إِلَیْکَ عَنِّی فَإِنَّهُ إِنَّمَا رَقَاهُ إِلَیْکَ الْمَلَّاقُونَ الْمَشَّاءُونَ بِالنَّمِیمِ وَ مَا أُرِیدُ لَکَ حَرْباً وَ لَا عَلَیْکَ خِلَافاً وَ ایْمُ اللَّهِ إِنِّی لَخَائِفٌ لِلَّهِ فِی تَرْکِ ذَلِکَ وَ مَا أَظُنُّ اللَّهَ رَاضِیاً بِتَرْکِ ذَلِکَ وَ لَا عَاذِراً بِدُونِ الْإِعْذَارِ فِیهِ

إِلَیْکَ وَ فِی أُولَئِکَ الْقَاسِطِینَ الْمُلْحِدِینَ حِزْبُ الظَّلَمَهِ وَ أَوْلِیَاءُ الشَّیَاطِینِ أَ لَسْتَ الْقَاتِلَ حُجْراً أَخَا کِنْدَهَ وَ الْمُصَلِّینَ الْعَابِدِینَ الَّذِینَ کَانُوا یُنْکِرُونَ الظُّلْمَ

ص: ۲۱۲

وَ یَسْتَعْظِمُونَ الْبِدَعَ وَ لا یَخافُونَ فِی اللَّهِ لَوْمَهَ لائِمٍ ثُمَّ قَتَلْتَهُمْ ظُلْماً وَ عُدْوَاناً مِنْ بَعْدِ مَا كُنْتَ أَعْطَیْتَهُمُ الْأَیْمَانَ الْمُغَلَّظَهَ وَ الْمَوَاثِیقَ الْمُؤَكَّدَهَ وَ لَا تَأْخُذُهُمْ بِحَدَثٍ كَانَ بَیْنَكَ وَ بَیْنَهُمْ وَ لَا بِإِحْنَهٍ تَجِدُهَا فِی نَفْسِكَ.

أَ وَ لَسْتَ قَاتِلَ عَمْرِو بْنِ الْحَمِقِ صَاحِبِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله الْعَبْدِ الصَّالِحِ الَّذِی أَبْلَتْهُ الْعِبَادَهُ فَنَحَلَ جِسْمُهُ وَ صَفَرَتْ لَوْنَهُ بَعْدَ مَا أَمَّنْتَهُ وَ أَعْطَیْتَهُ مِنْ عُهُودِ اللَّهِ وَ مَوَاثِیقِهِ مَا لَوْ أَعْطَیْتَهُ طَائِراً لَنَزَلَ إِلَیْكَ مِنْ رَأْسِ الْجَبَلِ ثُمَّ قَتَلْتَهُ جُرْأَهً عَلَی رَبِّكَ وَ اسْتِخْفَافاً بِذَلِكَ الْعَهْدِ أَ وَ لَسْتَ الْمُدَّعِی زِیَادَ ابْنَ سُمَیَّهَ الْمَوْلُودَ عَلَی فِرَاشِ عُبَیْدِ ثَقِیفٍ فَزَعَمْتَ أَنَّهُ ابْنُ أَبِیكَ وَ قَدْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه وآله الْوَلَدُ لِلْفِرَاشِ وَ لِلْعَاهِرِ الْحَجَرُ فَتَرَكْتَ سُنَّهَ رَسُولِ اللَّهِ تَعَمُّداً وَ تَبِعْتَ هَوَاكَ بِغَیْرِ هُدًی مِنَ اللَّهِ ثُمَّ سَلَّطْتَهُ عَلَی الْعِرَاقَیْنِ یَقْطَعُ أَیْدِیَ الْمُسْلِمِینَ وَ أَرْجُلَهُمْ وَ یَسْمُلُ أَعْیُنَهُمْ وَ یَصْلِبُهُمْ عَلَی جُذُوعِ النَّخْلِ كَأَنَّكَ لَسْتَ مِنْ هَذِهِ الْأُمَّهِ وَ لَیْسُوا مِنْكَ أَ وَ لَسْتَ صَاحِبَ الْحَضْرَمِیِّینَ الَّذِینَ كَتَبَ فِیهِمُ ابْنُ سُمَیَّهَ أَنَّهُمْ كَانُوا عَلَی دِینِ عَلِیٍّ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَیْهِ فَكَتَبْتَ إِلَیْهِ أَنِ اقْتُلْ كُلَّ مَنْ كَانَ عَلَی دِینِ عَلِیٍّ فَقَتَلَهُمْ وَ مَثَّلَ بِهِمْ بِأَمْرِكَ وَ دِینُ عَلِیٍّ علیه السلام وَ اللَّهِ الَّذِی كَانَ یَضْرِبُ عَلَیْهِ أَبَاكَ وَ یَضْرِبُكَ وَ بِهِ جَلَسْتَ مَجْلِسَكَ الَّذِی جَلَسْتَ وَ لَوْ لَا ذَلِكَ لَكَانَ شَرَفُكَ وَ شَرَفُ أَبِیكَ الرِّحْلَتَیْنِ (۱)

وَ قُلْتَ فِیمَا قُلْتَ انْظُرْ لِنَفْسِكَ وَ لِدِینِكَ وَ لِأُمَّهِ مُحَمَّدٍ وَ اتَّقِ شَقَّ عَصَا هَذِهِ الْأُمَّهِ وَ أَنْ تَرُدَّهُمْ إِلَی فِتْنَهٍ وَ إِنِّی لَا أَعْلَمُ فِتْنَهً أَعْظَمَ عَلَی هَذِهِ الْأُمَّهِ مِنْ وَلَایَتِكَ عَلَیْهَا وَ لَا أَعْلَمُ نَظَراً لِنَفْسِی وَ لِدِینِی وَ لِأُمَّهِ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله عَلَیْنَا أَفْضَلَ مِنْ أَنْ أُجَاهِدَكَ فَإِنْ فَعَلْتُ فَإِنَّهُ قُرْبَهٌ إِلَی اللَّهِ وَ إِنْ تَرَكْتُهُ فَإِنِّی أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ لِذَنْبِی وَ أَسْأَلُهُ تَوْفِیقَهُ لِإِرْشَادِ أَمْرِی وَ قُلْتَ فِیمَا قُلْتَ إِنِّی إِنْ أَنْكَرْتُكَ تُنْكِرْنِی وَ إِنْ أَكِدْكَ تَكِدْنِی فَكِدْنِی مَا بَدَا لَكَ فَإِنِّی أَرْجُو أَنْ لَا یَضُرَّنِی كَیْدُكَ فِیَّ وَ أَنْ لَا یَكُونَ عَلَی أَحَدٍ أَضَرَّ مِنْهُ

۱- ۱. یعنی ما فی قوله تعالی« لِإِیلافِ قُرَیْشٍ إِیلافِهِمْ رِحْلَهَ الشِّتاءِ وَ الصَّیْفِ» ۱- ۱۰۶۷: ۱- ۲.

عَلَى نَفْسِکَ لِأَنَّکَ قَدْ رَکِبْتَ جَهْلَکَ وَ تَحَرَّصْتَ عَلَى نَقْضِ عَهْدِکَ وَ لَعَمْرِی مَا وَفَيْتَ بِشَرْطٍ وَ لَقَدْ نَقَضْتَ عَهْدَکَ بِقَتْلِکَ هَؤُلَاءِ النَّفَرِ الَّذِينَ قَتَلْتَهُمْ بَعْدَ الصُّلْحِ وَ الْأَيْمَانِ وَ الْعُهُودِ وَ الْمَوَاثِيقِ فَقَتَلْتَهُمْ مِنْ غَيْرِ أَنْ يَکُونُوا قَاتَلُوا وَ قَتَلُوا وَ لَمْ تَفْعَلْ ذَلِکَ بِهِمْ إِلَّا لِذِکْرِهِمْ فَضْلَنَا وَ تَعْظِيمِهِمْ حَقَّنَا فَقَتَلْتَهُمْ مَخَافَهَ أَمْرٍ لَعَلَّکَ لَوْ لَمْ تَقْتُلْهُمْ مِتَّ قَبْلَ أَنْ يَفْعَلُوا أَوْ مَاتُوا قَبْلَ أَنْ يُدْرَکُوا فَأَبْشِرْ يَا مُعَاوِيَهُ بِالْقِصَاصِ وَ اسْتَيْقِنْ بِالْحِسَابِ وَ اعْلَمْ أَنَّ لِلَّهِ تَعَالَى کِتَاباً- لا يُغادِرُ صَغِيرَهً وَ لا کَبِيرَهً إِلَّا أَحْصاها وَ لَيْسَ اللَّهُ بِنَاسٍ لِأَخْذِکَ بِالظِّنَّهِ وَ قَتْلِکَ أَوْلِيَاءَهُ عَلَى التُّهَمِ وَ نَفْيِکَ أَوْلِيَاءَهُ مِنْ دُورِهِمْ إِلَى دَارِ الْغُرْبَهِ وَ أَخْذِکَ النَّاسَ بِبَيْعَهِ ابْنِکَ غُلَامٍ حَدَثٍ يَشْرَبُ الْخَمْرَ وَ يَلْعَبُ بِالْکِلَابِ لَا أَعْلَمُکَ إِلَّا وَ قَدْ خَسَّرْتَ نَفْسَکَ وَ بَتَرْتَ دِينَکَ وَ غَشَشْتَ رَعِيَّتَکَ وَ أَخْزَيْتَ أَمَانَتَکَ وَ سَمِعْتَ مَقَالَهَ السَّفِيهِ الْجَاهِلِ وَ أَخَفْتَ الْوَرِعَ التَّقِيَّ لِأَجْلِهِمْ وَ السَّلَامُ فَلَمَّا قَرَأَ مُعَاوِيَهُ الْکِتَابَ قَالَ لَقَدْ کَانَ فِی نَفْسِهِ ضَبٌّ مَا أَشْعُرُ بِهِ فَقَالَ يَزِيدُ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ أَجِبْهُ جَوَاباً يُصَغِّرُ إِلَيْهِ نَفْسَهُ وَ تَذْکُرُ فِيهِ أَبَاهُ بِشَرٍّ فِعْلِهِ قَالَ وَ دَخَلَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ فَقَالَ لَهُ مُعَاوِيَهُ أَ مَا رَأَيْتَ مَا کَتَبَ بِهِ الْحُسَيْنُ قَالَ وَ مَا هُوَ قَالَ فَأَقْرَأَهُ الْکِتَابَ فَقَالَ وَ مَا يَمْنَعُکَ أَنْ تُجِيبَهُ بِمَا يُصَغِّرُ إِلَيْهِ نَفْسَهُ وَ إِنَّمَا قَالَ ذَلِکَ فِی هَوَى مُعَاوِيَهَ فَقَالَ

يَزِيدُ کَيْفَ رَأَيْتَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ رَأْيِی فَضَحِکَ مُعَاوِيَهُ فَقَالَ أَمَّا يَزِيدُ فَقَدْ أَشَارَ عَلَيَّ بِمِثْلِ رَأْيِکَ قَالَ عَبْدُ اللَّهِ فَقَدْ أَصَابَ يَزِيدُ فَقَالَ مُعَاوِيَهُ أَخْطَأْتُمَا أَ رَأَيْتُمَا لَوْ أَنِّی ذَهَبْتُ لِعَيْبِ عَلِيٍ (۱) مُحِقّاً مَا عَسَيْتُ أَنْ أَقُولَ فِيهِ وَ مِثْلِی لَا يُحْسِنُ أَنْ يَعِيبَ بِالْبَاطِلِ وَ مَا لَا يَعْرِفُ وَ مَتَى مَا عِبْتُ رَجُلًا بِمَا لَا يَعْرِفُهُ النَّاسُ لَمْ يَحْفِلْ بِصَاحِبِهِ وَ لَا يَرَاهُ النَّاسُ شَيْئاً وَ کَذَّبُوهُ وَ مَا عَسَيْتُ أَنْ أَعِيبَ حُسَيْناً وَ وَ اللَّهِ مَا أَرَى لِلْعَيْبِ فِيهِ مَوْضِعاً وَ قَدْ رَأَيْتُ أَنْ أَکْتُبَ إِلَيْهِ أَتَوَعَّدُهُ وَ أَتَهَدَّدُهُ ثُمَّ رَأَيْتُ أَنْ لَا أَفْعَلَ وَ لَا أُمْحِکَهُ.

۱– ۱. فی الاحتجاج ص ۱۵۳ أردت أن أعيب عليا.

**[ترجمه]رجال کشی: مروان بن حکم که در مدینه عامل معاویه بود، برای معاویه نوشت: عمرو بن عثمان می گوید: رجال عراق و بزرگان حجاز نزد حسین ابن علی علیه السّلام رفت و آمد می کنند و از قیام حسین نمی توان در امان بود. من در این باره تحقیق کرده ام و این طور فهمیده ام که حسین فعلا در صدد مقام خلافت نیست ولی از اینکه مبادا بعدا فکر خلافت به سرش بزند مطمئن نیستم. اکنون تو نظر خود را برای من بنویس، و السّلام.

معاویه در جوابش نوشت: نامه تو رسید و از مندرجاتش که در باره حسین بود اطلاع حاصل شد. مبادا درباره هیچ موضوعی متعرض حسین شوی. مادامی که حسین کاری با تو نداشته باشد تو نیز او را به حال خود بگذار. زیرا ما تا هنگامی که حسین به بیعت ما وفا کند و با پادشاهی ما مخالفت نکند متعرض وی نخواهیم شد. مادامی که حسین مزاحم تو نشود تو خویش را از او پنهان بدار، و السّلام.

سپس معاویه نامه ای برای امام حسین علیه السّلام نوشت که مضمون آن این بود: اموری در مورد تو به من رسیده است، اگر سخنانی که درباره تو گفته شده حقیقت داشته باشد، گمان می کنم به صلاح تو باشد که از آن کارها خود داری کنی. به خدا قسم آن کسی که با خدا عهد و پیمان بسته باشد سزاوارتر است که به عهد خود وفا کند.

اگر این سخنانی که در مورد تو به گوش من رسیده باطل باشد که حتما هم باطل است، زیرا تو از این گونه سخنان برکناری، نفس خود را موعظه کن! متوجه خود باش! به عهد و پیمان خود وفا کن! زیرا اگر تو منکر من شوی من نیز منکر تو خواهم شد. اگر تو نسبت به من مکر و حیله کنی من هم در مورد تو این کار را خواهم کرد. بترس از اینکه ما بین این امت اختلاف ایجاد کنی و ایشان را به دست خود دچار فتنه و آشوب نمایی. تو که از بی وفایی این مردم خبر داری و آنان را امتحان کرده ای، پس مراقب خود و دین خود و امت محمّد باش! مبادا افراد سفیه و نادان تو را آلت دست قرار دهند.

هنگامی که این نامه معاویه به امام حسین علیه السّلام رسید، در جوابش نوشت: نامه تو به من رسید، نوشته بودی: اخباری از من به تو رسیده که از آن ها بیزاری و من به نظر تو به غیر آن امور سزاوارم. کارهای نیک را نمی توان جز با راهنمایی و توفیق خدا انجام داد .

اما اینکه نوشته بودی اخباری از من به تو رسیده است. این گونه سخنان را افراد سخن چین و متملق و فتنه انگیز برای تو گفته اند، زیرا من تصمیم به جنگ و مخالفت با تو ندارم. ولی به خدا قسم در عین حال من از اینکه با تو مبارزه نکنم می ترسم و گمان نمی کنم که خدا راضی باشد من از جنگیدن با تو دست بردارم و عذر مرا در مورد مبارزه با تو و این گروه ملحد که حزبی ستمکار و دوستان شیاطین هستند بپذیرد.

آیا تو همان معاویه ای نیستی که حجر ابن عدی را به همراه آن افرادی که اهل نماز و عبادت بوده و با ظلم و بدعت مخالف بودند و در راه خدا از هیچ گونه ملامتی باک نداشتند شهید کردی؟ تو آنان را با ظلم و دشمنی در حالی کشتی که پیمان های محکمی با ایشان بسته بودی و امان های کامل به آنان داده بودی که ایشان را به خاطر حوادث قبلی که بین تو و آنان رخ داده بود و بغض و کینه ای که از ایشان در دل داشتی مؤاخذه نکنی. آیا تو همان معاویه ای نیستی که عمرو بن حمق را شهید کردی؟ در حالی که وی از اصحاب پیامبر خدا صلّی اللّه علیه و آله به شمار می رفت و رنگش از کثرت عبادت زرد شده

بود؟ تو این جنایت را وقتی انجام دادی که به وی امان داده بودی، تو عهد و پیمان و اطمینانی از طرف خدا به او داده بودی که اگر آن ها را به یک پرنده می دادی از سر کوه به نزد تو فرود می آمد. سپس او را با نامردی شهید نمودی و جرات پیدا کردی و با عهد و پیمان خدای تعالی مخالفت کرده و آن تعهد را ناچیز شمرده و نادیده گرفتی. آیا تو همان معاویه ای نیستی که مدعی شدی و زیاد بن سمیه را که در رختخواب ثقیف متولد شد به پدرت نسبت دادی؟ در صورتی که رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله و سلّم فرمود: فرزند برای صاحب رختخواب است و زناکار را باید سنگباران نمود. تو سنت پیامبر اسلام را عمدا پایمال و به جای هدایت خدایی از هوا و هوس خود پیروی نمودی. آن وقت چنین زنازاده ای یعنی زیاد را بر عراق و بصره مسلط کردی تا دست و پاهای مردم را قطع نماید، چشم های آنان را از کاسه درآورد، ایشان را بر فراز شاخه های درخت خرما به دار بزند. گویا، تو از این امت نیستی و آنان هم از تو نیستند. آیا تو همان معاویه ای نیستی که یار قبیله حضرمی ها بودی و زیاد بن سمیه برای تو نوشت: قبیله حضرمی ها متدین به دین حضرت علی بن ابی طالب علیه السّلام هستند و تو در جوابش نوشتی: هر کس را که به دین علی است به قتل برسان. زیاد به دستور تو آنان را شهید و مثله نمود، و حال آنکه به خدا قسم، دین علی همان دینی است که تو و پدرت به واسطه شمشیر آن مسلمان شدید. به واسطه دین علی است که تو در مقام خلافت آن جلوس کرده ای. اگر دین علی نبود، شرافت و شخصیت تو و پدرت همان مسافرت زمستانی و تابستانی بود که از مکه به شام می کردید و بدین وسیله خویش را از گرسنگی و بی نوایی نجات می دادید - ۱. اشاره دارد به کلام خداوند متعال «لایلاف قریش ایلافهم رحله الشتاء و الصیف». قریش / ۱و۲ - . اما اینکه نوشته بودی: من به خودم و دین حضرت محمّد صلّی اللّه علیه و آله و امت آن بزرگوار نظری کنم و از تفرقه این امت و اینکه به وسیله من دچار فتنه گردند بپرهیزم، من برای این امت فتنه ای بزرگ تر از این نمی بینم که تو خلیفه آنان باشی. من نظری را برای خودم و دینم و امت حضرت محمّد صلّی اللّه علیه و آله و سلّم بهتر از این نمی بینم که با تو بجنگم؛ اگر من با تو جهاد کنم، قربهً الی اللّه تعالی جهاد می کنم و اگر جهاد با تو را ترک کنم، باید برای این گناه از پروردگارم طلب مغفرت کرده و از او بخواهم که مرا هدایت کند.

اما اینکه نوشته بودی: اگر من منکر تو گردم تو نیز منکر من خواهی شد، تو هر مکر و حیله ای که به نظرت می رسد درباره من به کار ببر. من امیدوارم که مکر و حیله تو به من ضرری نخواهد رسانید. و ضرر آن برای تو از همه بیشتر خواهد بود، زیرا تو بر اسب جهالت خویش سوار و بر شکستن عهد و پیمان خویشتن حریص شده ای! به جان خودم قسم که تو به هیچ شرطی وفا و عمل ننموده ای! زیرا عهد و پیمان خود را شکستی و آن افرادی را که با آنان صلح نمودی بعد از آن همه قسم هایی که خوردی و تعهدهایی که کردی و اطمینان هایی که دادی شهید نمودی! تو آنان را بدون اینکه با کسی بجنگند شهید کردی، تو ایشان را بدین علت کشتی که فضایل و مناقب ما را نقل می کردند و حق ما را بزرگ می داشتند .

تو آنان را برای این شهید نمودی که مبادا بمیری و آنان را نکشته باشی، یا اینکه ایشان قبلا از اینکه شهادت را درک کنند بمیرند.

ای معاویه! مواظب باش که از تو قصاص خواهد شد و یقین داشته باش که حساب تو را خواهند رسید. بدان! خدای تعالی نامه اعمالی ترتیب داده که هیچ گناه کبیره و صغیره ای نیست مگر اینکه آن را به حساب خواهد آورد. خدا این جنایات تو را فراموش نخواهد کرد. جنایاتی که به مردم ظنین می شوی، به دوستان خدا تهمت می زنی و آنان را می کشی، دوستان خدا را

از خانه هاشان به دیار غربت تبعید می کنی، مردم را مجبور می کنی با پسرت که کودکی است نورس و شراب خوار و سگ باز بیعت کنند، من تو را این گونه می بینم که خود را دچار زیان خواهی کرد، و دین خود را از دست خواهی داد، با رعیت خویش حقه بازی خواهی نمود، در امانت خود خیانت خواهی کرد، گوش به سخن شخص سفیه و نادان می دهی و افراد پرهیزکار را به خاطر این گونه تبهکاران دچار ترس می کنی، و السّلام.

هنگامی که معاویه نامه امام حسین علیه السّلام را خواند گفت: حقیقتاً که در سینه حسین بغض و کینه ای است که من آن را نمی شناسم! یزید به معاویه گفت: جوابی برای حسین بنویس که خود را کوچک ببیند و در این نامه حسین را از کارهای بدی که پدرش انجام داد آگاه کن. در همین موقع بود که عبد اللّه ابن عمرو بن عاص وارد شد. معاویه به او گفت: نامه ای را که حسین نوشته دیدی؟ گفت: مگر چه نوشته؟ وقتی معاویه آن نامه را برایش خواند، عبد اللّه به معاویه گفت: چه مانعی دارد تو جوابی برای حسین بنویسی که باعث شود به چشم حقارت به خود بنگرد؟ عبد اللّه این سخن را برای خوش آمد معاویه گفت. یزید به معاویه گفت: اکنون نظر من چطور است؟ معاویه خندید و به عبد اللّه گفت: یزید هم همین عقیده تو را دارد. عبد اللّه گفت: عقیده یزید صحیح است. معاویه گفت: نظر هر دوی شما خطا است. به نظر شما اگر من بخواهم عیوب علی را بگویم، مثلا چه می توانم بگویم؟ شخصی مثل من نباید عیبی را بگوید که در وجود کسی نباشد، یا اینکه نداند چه عیبی در وجود او است. اگر من عیب شخصی را بگویم که مردم آن را نمی دانند، باکی برای صاحب آن نخواهد بود و مردم به آن عیب اهمیتی نمی دهند، بلکه آن را تکذیب می کنند. من چگونه عیب حسین را بگویم، در صورتی که به خدا قسم عیبی در وجود او نیست. نظر من این بود که نامه ای به حسین بنویسم و او را تهدید کنم. سپس نظر خود را عوض کرده و تصمیم گرفتم که با وی لجاجت نکنم.

**[ترجمه]

«۱۰»

ج، [الإحتجاج]: أَمَّا بَعْدُ فَقَدْ بَلَغَنِی کِتَابُکَ أَنَّهُ قَدْ بَلَغَکَ عَنِّی أُمُورٌ أَنَّ بِی عَنْهَا غِنًی وَ زَعَمْتَ أَنِّی رَاغِبٌ فِیهَا وَ أَنَا بِغَیْرِهَا عَنْکَ جَدِیرٌ وَ سَاقَ الْحَدِیثَ نَحْواً مِمَّا مَرَّ إِلَی قَوْلِهِ وَ مَا أَرَی فِیهِ لِلْعَیْبِ مَوْضِعاً إِلَّا أَنِّی قَدْ أَرَدْتُ أَنْ أَکْتُبَ إِلَیْهِ وَ أَتَوَعَّدَهُ وَ أَتَهَدَّدَهُ وَ أُسَفِّهَهُ وَ أُجَهِّلَهُ ثُمَّ رَأَیْتُ أَنْ لَا أَفْعَلَ قَالَ فَمَا کَتَبَ إِلَیْهِ بِشَیْ ءٍ یَسُوؤُهُ وَ لَا قَطَعَ عَنْهُ شَیْئاً کَانَ یَصِلُهُ بِهِ کَانَ یَبْعَثُ إِلَیْهِ فِی کُلِّ سَنَةٍ أَلْفَ أَلْفِ دِرْهَمٍ سِوَی عُرُوضٍ وَ هَدَایَا مِنْ کُلِّ ضَرْبٍ.

**[ترجمه]احتجاج: نامه تو به من رسید، نوشته بودی: اخباری از من به تو رسیده که از آن ها بیزاری و من به نظر تو به غیر آن امور سزاوارم. - سخن به گونه ای ادامه یافت که به این قسمت از سخن معاویه رسید: - من عیبی در حسین نمی بینم ولی می خواستم نامه ای به او بنویسم و او را تهدید کرده و نادان و جاهل جلوه دهم، اما بعد تصمیم گرفتم که این کار را نکنم.

معاویه چیزی که امام حسین را ناراحت کند برای آن حضرت ننوشت. جوایزی را که برای آن حضرت می فرستاد قطع ننمود. معاویه در هر سال، غیر از انواع و اقسام هدیه هایی که به امام حسین علیه السّلام تقدیم می کرد، مبلغ هزار هزار درهم برای آن بزرگوار می فرستاد.

**[ترجمه]

بیان

قوله فقد أظنك تركتها أی الظن بك أن تتركها رغبه فی ثواب الله أو فی بقاء الموده أو أظنك تركتها لرغبتی عن فعلك ذلك و عدم رضائی بذلك شفقه علیك و یمكن أن یكون تركبها بالباء الموحده أی أظنك ركبت هذه الأمور للرغبه فی الدنیا و ملكها و رئاستها و یؤید الأخیر ما فی نسخه الإحتجاج فی جواب ذلك و یؤید الوسط ما فی روایه الكشی أنت لی عنها راغب.

و شقّ العصا كنایه عن تفریق الجمع قوله علیه السلام و ما أظن الله راضیا بترك ذلك أی بعد حصول شرائطه و الإحنه بالكسر الحقد و العداوه.

قوله علیه السلام الرحلتین أی رحله الشتاء و الصیف و فی الإحتجاج و لو لا ذلك لكان أفضل شرفك و شرف أبیك تجشم الرحلتین اللتین بنا من الله علیكم فوضعهما عنكم و فیه بعد قوله و إن أكدك تكدنی و هل رأیك إلا كید الصالحین منذ خلقت فكدنی ما بدا لك إن شئت فإنی أرجو أن لا یضرنی كیدك و أن لا یكون علی أحد أضر منه علی نفسك علی أنك تكید فتوقظ عدوك و توبق نفسك كفعلك بهؤلاء الذین قتلتهم و مثلت بهم بعد الصلح و العهد و المیثاق و فیه غلام من الغلمان یشرب الشراب و یلعب بالكعاب.

قوله لعنه الله لقد كان فی نفسه ضب فی أكثر النسخ بالصاد المهمله و لعله بالضم قال الجزری (۱)

و فیه لتعودن فیها أساود صبا الأساود الحیات

ص: ۲۱۵

۱- ۱. فی جمیع النسخ حتّی نسخه الأصل للمصنف بخط یده الشریفه: قال الفیروزآبادی و هو من طغیان القلم، و الصحیح ما فی الصلب راجع النهایه ماده ص ب ب.

و الصب جمع صبوب على أن أصله صبب كرسول و رسل ثم خفف كرسل فأدغم و هو غريب من حيث الإدغام قال النضر إن الأسود إذا أراد أن ينهش ارتفع ثم انصب على الملدوغ انتهى.

أقول: الأظهر أنه بالضاد المعجمه قال الجوهرى الضب الحقد تقول أضب فلان على غل فى قلبه أى أضمره انتهى و يقال لم يحفل بكذا أى لم يبال به و فى الإحتجاج لم يحفل به صاحبه و لعله أظهر قوله و لا أمحكه من المحك اللجاج و المماحكه الملاجه و فى بعض النسخ باللام و لعله من المحل بمعنى الكيد و الأول أظهر.

ص: ۲۱۶

**[ترجمه]عبارت «فقد أظنک ترکتها» یعنی گمان می کنم که تو این کار را به خاطر رغبتی که در رسیدن به ثواب خداوند یا رغبت در پایدار ماندن دوستی داری ترک می کنی، یا گمان می کنم که این کار را ترک می کنی به خاطر رغبتی که به ترک این کار از جانب تو دارم و این که من به خاطر دلسوزی برای تو از انجام این کار راضی نیستم. ممکن است که «ترکبها» با باء موحده باشد، یعنی گمان می کنم که این کارها را به خاطر رغبت به دنیا و حکومت و ریاست آن انجام دادی و این جمله آخر را، آن چه در کتاب احتجاج در جواب آن آمده است تأیید می کند، و جمله وسط را، آن چه در روایت رجال کشی آمده است «أنت لی عنها راغب» تأیید می کند.

«شقّ العصا»: کنایه از جدا و پراکنده کردن جمع است. سخن امام علیه السلام: «و ما أظن الله راضیا بترک ذلک»، یعنی پس از آن که شرایط آن فراهم شد. «الإحنه» با کسره یعنی کینه و دشمنی.

سخن امام علیه السلام «الرّحلتین»، منظور سفر زمستان و تابستان است و در احتجاج آمده است «اگر دین علی علیه السلام نبود، برترین شرافت تو و پدرت آماده شدن برای سفرهای تابستانی و زمستانی بود که خدا بر شما منت نهاد و اجبار انجام این کار را از دوش شما برداشت». در همین کتاب پس از قول او «و إن أکدت تکدنی» آمده است: آیا منظور تو از زمانی که آفریده شدی، چیزی جز مکر صالحان است؟ پس در مورد من این مکر را به کار ببر، زیرا امید دارم که مکر تو ضرری به من نزند و ضرر آن برای هیچ کس جز تو بیشتر نخواهد بود، زیرا تو حیله می ورزی و دشمنانت بیدار می شوند. تو خود را هلاک می کنی مانند کاری که با این افراد کردی، آن ها را بعد از صلح و عهد و پیمانی که بسته بودی کشتی و مثله کردی. در احتجاج آمده است: «یزید غلام نورسی از غلامان است که شراب می نوشد و با مکعب ها بازی می کند».

سخن معاویه لعنه الله که گفت « لقد کان فی نفسه صبّ» در اکثر نسخه ها با صاد مهمل آمده و شاید با ضمه باشد، جزری گفت: و در آن آمده است «لتعودنّ فیها أساود صبّا»: الأساود یعنی مارها و الصبّ، جمع آن صبوب می شود، زیرا اصل آن صُبُب است مانند رسول و رسل، سپس مخفف شده مانند رسل و ادغام شده و از لحاظ ادغام غریب است. نضر گفت: مار سیاه هنگامی که می خواهد نیش بزند بالا می رود سپس نیش خود را بر قربانی می ریزد.

مؤلف: اگر این کلمه با ضاد باشد واضح تر است، جوهری گفت: «الضب» یعنی کینه، می گویی: «أضبّ فلانا علی غل فی قلبه» یعنی از فلانی به خاطر غل و غشی که در قلب اوست کینه دارم. گفته می شود: «لم یحفل بکذا»: یعنی به آن اهمیت نمی دهد، در احتجاج آمده، «لم یحفل به صاحبه» که شاید واضح تر باشد. عبارت«و لا أمحکه» از المحک می آید یعنی کسی که نزاع می کند و المماحکه یعنی درگیری و نزاع، در برخی نسخه ها با لام آمده است که شاید از المحل به معنای مکر و فریب گرفته شده باشد، البته مورد اول واضح تر است .

**[ترجمه]

باب ۲۸ الآیات المؤوله لشهادته صلوات الله علیه و أنه یطلب الله بثأره

الأخبار

«۱»

شی، [تفسیر العیاشی] عَنْ إِدْرِیسَ مَوْلًی لِعَبْدِ اللَّهِ بْنِ جَعْفَرٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام: فِی تَفْسِیرِ هَذِهِ الْآیَهِ- أَ لَمْ تَرَ إِلَی الَّذِینَ قِیلَ لَهُمْ کُفُّوا أَیْدِیَکُمْ مَعَ الْحَسَنِ وَ أَقِیمُوا الصَّلاهَ ... فَلَمَّا کُتِبَ عَلَیْهِمُ الْقِتالُ مَعَ الْحُسَیْنِ- قالُوا رَبَّنا لِمَ کَتَبْتَ عَلَیْنَا الْقِتالَ لَوْ لا أَخَّرْتَنا إِلی أَجَلٍ قَرِیبٍ إِلَی خُرُوجِ الْقَائِمِ علیه السلام فَإِنَّ مَعَهُ النَّصْرَ وَ الظَّفَرَ قَالَ اللَّهُ قُلْ مَتاعُ الدُّنْیا قَلِیلٌ وَ الْآخِرَهُ خَیْرٌ لِمَنِ اتَّقی الْآیَهَ(۱).

**[ترجمه]عیاشی: در تفسیر خود ذیل این آیه از سوره نساء از امام جعفر صادق علیه السّلام روایت می کند که فرمود: منظور از اینکه می فرماید: «ألم تر إلی الّذین قیل لهم کفّوا أیدیکم»، {آیا ندیدی کسانی را که به آنان گفته شد: [فعلًا] دست [از جنگ] بدارید} یعنی با امام حسن علیه السّلام و «و أقیموا الصلاه فلما کتب علیهم القتال»، «و نماز را برپا کنید و زکات بدهید و [لی] همین که کارزار بر آنان مقرّر شد»، یعنی در رکاب امام حسین؛ آنان می گویند: «قالوا ربنا لم کتبت علینا القتال لولا أخّرتنا إلی أجل قریب»، {و گفتند: «پروردگارا، چرا بر ما کارزار مقرّر داشتی؟ چرا ما را تا مدّتی کوتاه مهلت ندادی؟} یعنی تا زمان خروج حضرت قائم علیه السّلام، زیرا نصرت و ظفر با آن حضرت خواهد بود. خدا می فرماید: «قل متاع الدنیا قلیل و الأخره خیرٌ لمن اتقی» - ۱. نساء / ۷۷، و حدیث در تفسیر عیاشی ۱: ۲۵۷ - ، « بگو: برخورداری [از این] دنیا اندک، و برای کسی که تقوا پیشه کرده، آخرت بهتر است.»

**[ترجمه]

«۲»

شی، [تفسیر العیاشی] عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ: وَ اللَّهِ الَّذِی صَنَعَهُ الْحَسَنُ بْنُ عَلِیٍّ علیهما السلام کَانَ خَیْراً لِهَذِهِ الْأُمَّهِ مِمَّا طَلَعَتْ عَلَیْهِ الشَّمْسُ وَ اللَّهِ لَفِیهِ نَزَلَتْ هَذِهِ الْآیَهُ- أَ لَمْ تَرَ إِلَی الَّذِینَ قِیلَ لَهُمْ کُفُّوا أَیْدِیَکُمْ وَ أَقِیمُوا الصَّلاهَ وَ آتُوا الزَّکاهَ إِنَّمَا هِیَ طَاعَهُ الْإِمَامِ فَطَلَبُوا الْقِتَالَ- فَلَمَّا کُتِبَ عَلَیْهِمُ مَعَ الْحُسَیْنِ- قالُوا رَبَّنا لِمَ کَتَبْتَ عَلَیْنَا الْقِتالَ لَوْ لا أَخَّرْتَنا إِلی أَجَلٍ قَرِیبٍ وَ قَوْلُهُ- رَبَّنا أَخِّرْنا إِلی أَجَلٍ قَرِیبٍ نُجِبْ دَعْوَتَکَ وَ نَتَّبِعِ الرُّسُلَ أَرَادُوا تَأْخِیرَ ذَلِکَ إِلَی الْقَائِمِ علیه السلام (۲).

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: امام محمّد باقر علیه السّلام فرمود: به خدا قسم صلح و سازشی که امام حسن علیه السّلام با معاویه کرد، برای این امت از هر چه که آفتاب بر آن می تابد بهتر است. به خدا قسم این آیه در باره امام حسن نازل شده که می فرماید: «أَلَم تَرَ إلی الَّذینَ قیل لَهُم کُفُّوا أیْدِیَکُم و أَقِیمُوا الصَّلاهَ و آتُوا الزَّکاهَ». این آیه درباره اطاعت نمودن از امام است، وقتی درخواست جنگ کردند و بر آنان واجب شد که در رکاب امام حسین علیه السّلام بجنگند، گفتند: «پروردگارا! چرا جنگ را بر ما واجب نمودی، کاش تا یک زمان نزدیکی، جنگ را به تأخیر می انداختی.» و نیز منظور از این آیه که می فرماید: «رَبَّنا أَخِّرنا إِلی أَجَلٍ قَرِیبٍ نُجِبْ دَعوَتَکَ وَ نَتَّبِعِ الرُّسُلَ»، تأخیر تا زمان حضرت قائم علیه السّلام می باشد - ۱. تفسیر عیاشی ۱: ۲۵۸ ، این حدیث در همین جلد که مقابل شماست در باب ۱۸ ذیل شماره ۹ از کافی نقل شده است. - .

**[ترجمه]

«۳»

شی، [تفسیر العیاشی] الْحَلَبِیُّ عَنْهُ علیه السلام: کُفُّوا أَیْدِیَکُمْ قَالَ یَعْنِی أَلْسِنَتَکُمْ. وَ فِی رِوَایَهِ الْحَسَنِ بْنِ زِیَادٍ الْعَطَّارِ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام: فِی قَوْلِهِ کُفُّوا أَیْدِیَکُمْ وَ أَقِیمُوا الصَّلاهَ قَالَ نَزَلَتْ فِی الْحَسَنِ بْنِ عَلِیٍّ علیهما السلام أَمَرَهُ اللَّهُ بِالْکَفِّ قَالَ قُلْتُ (۳) فَلَمَّا

ص: ۲۱۷

۱- ۱. النساء: ۷۷، و الحدیث فی المصدر ج ۱ ص ۲۵۷.

۲- ۲. تفسیر العیّاشیّ ج ۱ ص ۲۵۸، و قد مر الحدیث عن الکافی ص ۲۵ من هذا المجلد الذی بین یدیک باب ۱۸ تحت الرقم ۹ فراجع.

۳- ۳. هذا هو الظاهر کما سیجی ء من کتاب النوادر تحت الرقم ۱۴، فراجع.

كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتالُ قَالَ نَزَلَتْ فِی الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ كَتَبَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَ عَلَى أَهْلِ الْأَرْضِ أَنْ يُقَاتِلُوا مَعَهُ (۱).

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: امام محمّد باقر علیه السّلام فرمود: منظور از این جمله که می فرماید: «کُفُّوا أَیدِیَکُم» یعنی زبان خود را نگاه دارید. و امام صادق علیه السّلام می فرماید: جمله «کُفُّوا أَیْدِیَکُم وَ أَقِیمُوا الصَّلاهَ» در شأن امام حسن علیه السّلام نازل شده، زیرا خدا آن حضرت را مأمور کرده از جنگ با معاویه خودداری نماید. آنگاه فرمود: جمله «فَلَمَّا کُتِبَ عَلَیهِمُ القِتالُ» در شأن امام حسین علیه السّلام نازل شده، زیرا خدا بر آن حضرت و عموم اهل زمین واجب نموده که در رکاب امام بجنگند - ۲. تفسیر عیاشی، سوره نساء شماره ۱۹۷ و ۱۹۸ ، و ما بعد آن ذیل رقم ۱۹۹ است. - .

**[ترجمه]

«۴»

شی، [تفسير العياشی] عَلِيُّ بْنُ أَسْبَاطٍ يَرْفَعُهُ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ عليه السلام قَالَ: لَوْ قَاتَلَ مَعَهُ أَهْلُ الْأَرْضِ لَقُتِلُوا كُلُّهُمْ.

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: امام محمّد باقر علیه السّلام فرمود: اگر تمام اهل زمین در رکاب آن حضرت می جنگیدند کشته می شدند.

**[ترجمه]

«۵»

شی، [تفسير العياشی] عَنِ الْمُعَلَّى بْنِ خُنَيْسٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ سَمِعْتُهُ يَقُولُ: قَتْلُ النَّفْسِ الَّتِی حَرَّمَ اللَّهُ فَقَدْ قَتَلُوا الْحُسَيْنَ فِی أَهْلِ بَيْتِهِ (۲).

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: امام صادق علیه السّلام فرمود: آن قتل نفسی را که خدا حرام کرده، امام حسین بود که وی را در میان اهل بیتش شهید نمودند - ۳. تفسیر عیاشی ۲: ۲۹۰ شماره ۶۴ از تفسیر سوره اسراء / ۳۳ - .

**[ترجمه]

«۶»

شی، [تفسير العياشی] عَنْ جَابِرٍ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ عليه السلام قَالَ: نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ فِی الْحُسَيْنِ- وَ مَنْ قُتِلَ مَظْلُوماً فَقَدْ جَعَلْنا لِوَلِيِّهِ سُلْطاناً فَلا يُسْرِفْ فِی الْقَتْلِ قَاتِلِ الْحُسَيْنِ إِنَّهُ كانَ مَنْصُوراً قَالَ الْحُسَيْنُ عليه السلام (۳).

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: امام محمّد باقر علیه السّلام فرمود: این آیه که می فرماید: «و من قتل مظلوما فقد جعلنا لولیّه سلطانا فلا یسرف فی القتل إنه کان منصوراً» - ۴. اسراء / ۳۳ - ،

«و هر کس مظلوم کشته شود، به سرپرست وی قدرتی داده ایم، پس [او] نباید در قتل زیاده روی کند، زیرا او [از طرف شرع] یاری شده است.» در شأن امام حسین علیه السّلام نازل شده است - ۵. تفسیر عیاشی ۲: ۲۹۰

- .

**[ترجمه]

«۷»

شی، [تفسیر العیاشی] عَنْ سَلَّامِ بْنِ الْمُسْتَنِيرِ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ علیه السلام: فِي قَوْلِهِ وَ مَنْ قُتِلَ مَظْلُوماً فَقَدْ جَعَلْنا لِوَلِيِّهِ سُلْطاناً فَلا يُسْرِفْ فِي الْقَتْلِ إِنَّهُ كانَ مَنْصُوراً قَالَ هُوَ الْحُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ علیهما السلام قُتِلَ مَظْلُوماً وَ نَحْنُ أَوْلِيَاؤُهُ وَ الْقَائِمُ مِنَّا إِذَا قَامَ طَلَبَ بِثَأْرِ الْحُسَيْنِ علیه السلام فَيَقْتُلُ حَتَّى يُقَالَ قَدْ أَسْرَفَ فِي الْقَتْلِ وَ قَالَ الْمَقْتُولُ الْحُسَيْنُ وَ وَلِيُّهُ الْقَائِمُ وَ الْإِسْرَافُ فِي الْقَتْلِ أَنْ يَقْتُلَ غَيْرَ قَاتِلِهِ- إِنَّهُ كانَ مَنْصُوراً فَإِنَّهُ لَا يَذْهَبُ مِنَ الدُّنْيَا حَتَّى يُنْتَصَرَ بِرَجُلٍ مِنْ آلِ رَسُولِ اللَّهِ عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَ السَّلَامُ يَمْلَأُ الْأَرْضَ قِسْطاً وَ عَدْلًا كَمَا مُلِئَتْ جَوْراً وَ ظُلْماً.

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: امام محمّد باقر علیه السّلام در تفسیر آیه «و مَنْ قُتِلَ مَظْلُوماً» الی آخره می فرماید: منظور از این آیه امام حسین علیه السّلام است، زیرا آن بزرگوار مظلومانه شهید شد و ما امامان خونخواه آن حضرت هستیم. هنگامی که قائم ما خاندان قیام کند، خون امام حسین را طلب خواهد کرد. او به قدری قاتلان امام حسین را می کشد که خواهند گفت: در قتل اسراف می کند. امام باقر علیه السّلام فرمود: منظور از مقتول، امام حسین و منظور از خونخواه حضرت قائم و منظور از اسراف در قتل، کشتن غیر قاتل است و منظور از یاری شدن این است که از دنیا نخواهد رفت تا اینکه مردی از آل رسول صلّی اللّه علیه و آله و سلّم زمین را پر از عدل و داد کند همان طور که پر از ظلم و ستم شده باشد و او را یاری نماید. - . تفسیر عیاشی ۲: ۲۹۰ -

**[ترجمه]

«۸»

کنز، [کنز جامع الفوائد و تأویل الآیات الظاهره] رَوَى مُحَمَّدُ بْنُ الْعَبَّاسِ بِإِسْنَادِهِ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مَحْبُوبٍ بِإِسْنَادِهِ عَنْ صَنْدَلٍ عَنْ دَارِمِ بْنِ فَرْقَدٍ قَالَ: قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام اقْرَؤُا سُورَةَ الْفَجْرِ فِي فَرَائِضِكُمْ وَ نَوَافِلِكُمْ فَإِنَّهَا سُورَةُ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ علیهما السلام وَ ارْغَبُوا فِيهَا رَحِمَكُمُ اللَّهُ تَعَالَى فَقَالَ لَهُ أَبُو أُسَامَةَ وَ كَانَ حَاضِرَ الْمَجْلِسِ وَ كَيْفَ صَارَتْ هَذِهِ السُّورَةُ لِلْحُسَيْنِ علیه السلام خَاصَّةً

۱- ۱. تفسیر العیّاشیّ سوره النساء الرقم ۱۹۷ و ۱۹۸، و ما بعده تحت الرقم ۱۹۹.

٢- ٢. تفسير العيّاشىّ ج ٢ ص ٢٩٠ الرقم ۶۴ من تفسير سوره الإسراء الآيه ٣٣: « وَ لا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِى حَرَّمَ اللَّهُ» ١- ٧ ١٧: ٣٣.

٣- ٣. المصدر ج ٢ ص ٢٩٠، و هكذا ما يليه.

فَقَالَ أَ لَمَا تَسْمَعُ إِلَى قَوْلِهِ تَعَالَى يا أَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ الْآيَهَ إِنَّمَا يَعْنِی الْحُسَيْنَ بْنَ عَلِيٍّ علیهما السلام فَهُوَ ذُو النَّفْسِ الْمُطْمَئِنَّهِ الرَّاضِيَهِ الْمَرْضِيَّهِ وَ أَصْحَابُهُ مِنْ آلِ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله هُمُ الرَّاضُونَ عَنِ اللَّهِ يَوْمَ الْقِيَامَهِ وَ هُوَ رَاضٍ عَنْهُمْ وَ هَذِهِ السُّورَهُ فِی الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ علیهما السلام وَ شِيعَتِهِ وَ شِيعَهِ آلِ مُحَمَّدٍ خَاصَّهً مَنْ أَدْمَنَ قِرَاءَهَ وَ الْفَجْرِ كَانَ مَعَ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ علیهما السلام فِی دَرَجَتِهِ فِی الْجَنَّهِ- إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ.

**[ترجمه]کنز الفوائد: امام جعفر صادق علیه السّلام فرمود: سوره فجر را در نمازهای واجب و نمازهای نافله خود بخوانید، زیرا این سوره حضرت حسین بن علی علیهما السّلام است. به آن راغب باشید، خدا شما را رحمت کند! ابو اسامه که حضور داشت به امام صادق گفت: چگونه این سوره مخصوص امام حسین علیه السّلام است؟ فرمود: آیا نشنیده ای که در این سوره می فرماید: «یا أَیَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّهُ» الی آخره. منظور از نفس مطمئنه که راضی و مرضی است امام حسین علیه السّلام می باشد. اصحاب امام حسین که از آل محمّد صلّی اللّه علیه و آله بودند، فردای قیامت از خدا راضی و خدا هم از آنان راضی خواهد بود.

این سوره مبارکه خصوصا در شأن حضرت حسین و شیعیان آن بزرگوار و شیعه آل محمّد صلّی اللّه علیه و آله نازل شده است. کسی که در تلاوت سوره مبارکه و الفجر مداومت نماید، درجه او در بهشت نظیر درجه امام حسین خواهد بود، خدا با عزت و حکم فرما خواهد بود.

**[ترجمه]

«۹»

فر، [تفسیر فرات بن إبراهیم] مُحَمَّدُ بْنُ الْقَاسِمِ بْنِ عُبَيْدٍ مُعَنْعَناً عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام: فِی قَوْلِ اللَّهِ- الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيارِهِمْ بِغَيْرِ حَقٍّ إِلَّا أَنْ يَقُولُوا رَبُّنَا اللَّهُ قَالَ نَزَلَ فِی عَلِيٍّ وَ جَعْفَرٍ وَ حَمْزَهَ وَ جَرَتْ فِی الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ وَ التَّحِيَّهُ وَ الْإِكْرَامُ (۱).

**[ترجمه]تفسیر فرات بن ابراهیم: امام جعفر صادق علیه السّلام در ذیل آیه ۴۰ سوره حج می فرماید: «الَّذِینَ أُخرِجُوا مِن دِیارِهِمْ بغَیر حقّ إلا أن یَقولوا ربُّنا الله» - ۲.حج / ۴۰ - ،«همان

کسانی که به ناحق از خانه هایشان بیرون رانده شدند. [آن ها گناهی نداشتند] جز این که می گفتند: پروردگار ما خداست.» فرمود: این آیه در شأن حضرت علی علیه السلام و جعفر و حمزه نازل شد و درباره امام حسین شهید جریان پیدا کرد - ۱. تفسیر فرات ابن ابراهیم کوفی: ۹۹ ، مانند این حدیث را کلینی در روضه الکافی: ۳۳۷ با اسناد به سلام بن مستنیر از قول ابی جعفر علیه السلام روایت کرده است. - .

**[ترجمه]

«۱۰»

كا، [الكافى] عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ صَالِحِ بْنِ أَبِي حَمَّادٍ عَنِ الْحَجَّالِ عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِهِ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ: سَأَلْتُهُ عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ- وَ مَنْ قُتِلَ مَظْلُوماً فَقَدْ جَعَلْنا لِوَلِيِّهِ سُلْطاناً فَلا يُسْرِفْ فِي الْقَتْلِ قَالَ نَزَلَتْ فِي الْحُسَيْنِ عليه السلام لَوْ قُتِلَ أَهْلُ الْأَرْضِ بِهِ مَا كَانَ سَرَفاً(۲).

**[ترجمه]كافى: روايت مى كند كه شخصى از امام جعفر صادق عليه السّلام راجع به تفسير اين آيه جويا شد كه مى فرمايد «و من قُتل مَظلُوماً فقد جعلنا لوليّه سلطاناً فلا يُسرف فى القتل إنّه كان منصورا]». امام صادق عليه السلام فرمود: در باره امام حسين نازل شده كه اگر عموم اهل عالم به جرم شهيد كردن آن بزرگوار كشته شوند اسراف نخواهد بود - ۲. روضه الكافى: ۲۵۵ - .

**[ترجمه]

بيان

فيه إيماء إلى أنه كان فى قراءتهم عليهم السلام فَلا يُسْرِفْ بالضم و يحتمل أن يكون المعنى أن السرف ليس من جهه الكثره فلو شرك جميع أهل الأرض فى دمه أو رضوا به لم يكن قتلهم سرفا و إنما السرف أن يقتل من لم يكن كذلك و إنما نهى عن ذلك.

**[ترجمه]در آن اشاره اى است به اين كه در قرائت امامان عليهم السلام «فلا يسرف با ضمه است و احتمال دارد كه معناى آن اين باشد كه اسراف از جهت زياده روى نيست، زيرا اگر تمام اهل زمين در ريختن خون امام حسين شركت داشته يا به آن راضى باشند، كشتن آن ها اسراف نيست، اسراف آن است كه شخصى كه گناهى در اين امر ندارد كشته شود كه از اين كار نهى مى كند.

**[ترجمه]

«۱۱»

فس، [تفسير القمى] جَعْفَرُ بْنُ أَحْمَدَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُوسَى عَنِ ابْنِ الْبَطَائِنِيِّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام: فِي قَوْلِهِ- يا أَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ارْجِعِي إِلى رَبِّكِ راضِيَةً مَرْضِيَّةً- فَادْخُلِي فِي عِبادِي وَ ادْخُلِي جَنَّتِي (۳) يَعْنِي الْحُسَيْنَ بْنَ عَلِيٍّ عليهما السلام.

ص: ۲۱۹

۱- ۱. تفسير فرات ابن إبراهيم الكوفىّ ص ۹۹، و الآيه فى سوره الحجّ ۴۰، و روى مثله الكلينى فى روضه الكافى ص ۳۳۷ بإسناده الى سلام بن المستنير عن أبى جعفر عليه السلام.

۲- ۲. روضه الكافى ص ۲۵۵. و الآيه فى سوره الإسراء: ۳۳.

٣- ٣. الفجر: ٢٧- ٣٠.

**[ترجمه]تفسیر علی بن ابراهیم: حضرت امام جعفر صادق علیه السّلام فرمود: منظور از این آیه که در سوره و الفجر می فرماید «یا أَیَّتها النَّفس المُطمئنّهُ إرجعی إلی ربّک راضیهً مرضیهً فادخلی فی عبادی و ادخلی جنّتی» - ۳. فجر/ ۲۷ - ۳۰ - ،

«ای نفس مطمئنّه، خشنود و خداپسند به سوی پروردگارت بازگرد، و در میان بندگان من درآی، و در بهشت من داخل شو.» امام حسین علیه السّلام است.

**[ترجمه]

«۱۲»

کا، [الکافی] عَلِیُّ بْنُ مُحَمَّدٍ رَفَعَهُ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام: فِی قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ- فَنَظَرَ نَظْرَهً فِی النُّجُومِ فَقالَ إِنِّی سَقِیمٌ قَالَ حَسَبَ فَرَأَی مَا یَحُلُّ بِالْحُسَیْنِ علیه السلام فَقَالَ إِنِّی سَقِیمٌ لِمَا یَحُلُّ بِالْحُسَیْنِ علیه السلام (۱).

**[ترجمه]کافی: حضرت صادق علیه السّلام در ذیل این آیه از سوره الصافات که می فرماید: «فنظر نظرهً فی النُّجُوم فقال إنّی سقیم» - ۴. صافات / ۸۸ و ۸۹ - ، «پس نظری به ستارگان افکند و گفت: من کسالت دارم.» فرمود: حضرت ابراهیم محاسبه کرد و مصائب امام حسین را دریافت و به قوم خود فرمود: من به خاطر آنچه بر سر امام حسین می رود، مریض هستم - ۱. کافی ۱: ۴۶۵ - .

**[ترجمه]

«۱۳»

مل، [کامل الزیارات] أَبِی عَنْ سَعْدٍ عَنِ ابْنِ یَزِیدَ وَ ابْنِ هَاشِمٍ عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَیْرٍ عَنْ بَعْضِ رِجَالِهِ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام: فِی قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ- وَ إِذَا الْمَوْؤُدَهُ سُئِلَتْ بِأَیِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ قَالَ نَزَلَتْ فِی الْحُسَیْنِ بْنِ عَلِیٍّ علیهما السلام.

**[ترجمه]کامل الزیارات: امام جعفر صادق علیه السّلام فرمود: آیه «و إذَا المَوؤدهُ سُئِلَت، بأَیِّ ذَنبٍ قُتلَت» - . تکویر / ۸ و ۹ - درباره امام حسین علیه السّلام نازل شده است.

**[ترجمه]

«۱۴»

کِتَابُ النَّوَادِرِ، لِعَلِیِّ بْنِ أَسْبَاطٍ عَنْ ثَعْلَبَهَ بْنِ مَیْمُونٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ زِیَادٍ الْعَطَّارِ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ أَ لَمْ تَرَ إِلَی الَّذِینَ قِیلَ لَهُمْ کُفُّوا أَیْدِیَکُمْ وَ أَقِیمُوا الصَّلاهَ(۲) قَالَ نَزَلَتْ فِی الْحَسَنِ بْنِ عَلِیٍّ علیهما السلام أَمَرَهُ اللَّهُ بِالْکَفِّ قَالَ قُلْتُ فَلَمَّا کُتِبَ عَلَیْهِمُ الْقِتالُ قَالَ نَزَلَتْ فِی الْحُسَیْنِ بْنِ عَلِیٍّ علیهما السلام کَتَبَ اللَّهُ عَلَیْهِ وَ عَلَی أَهْلِ الْأَرْضِ أَنْ یُقَاتِلُوا مَعَهُ.

قَالَ عَلِيُّ بْنُ أَسْبَاطٍ وَ رَوَاهُ بَعْضُ أَصْحَابِنَا عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام وَ قَالَ: لَوْ قَاتَلَ مَعَهُ أَهْلُ الْأَرْضِ كُلَّهُمْ لَقُتِلُوا كُلَّهُمْ.

أقول: سیأتی الأخبار المناسبه للباب فی باب عله تأخیر العذاب عن قتلته علیه السلام.

۱- ۱. الكافی ج ۱ ص ۴۶۵، باب مولده علیه السلام الرقم ۵، و الآیه فی الصافّات:۸۸ و ۸۹.

۲- ۲. النساء: ۷۷، و قد مر مثله عن العیّاشیّ الرقم ۶.

**[ترجمه]کتاب نوادر: علی بن اسباط از حسن بن زیاد نقل می کند که گفت: به امام جعفر صادق علیه السّلام گفتم: منظور از آیه ای که می فرماید: «أَ لَمْ تَرَ إِلَی الَّذِینَ قِیلَ لَهُمْ کُفُّوا أَیْدِیَکُمْ وَ أَقِیمُوا الصَّلاهَ» - ۳. نساء / ۷۷ ، مانند این حدیث ذیل شماره ۶ از تفسیر عیاشی نقل شد. - ،

چیست؟ فرمود: این آیه در شأن امام حسن مجتبی علیه السّلام نازل شده، زیرا خدا به او دستور داد که از جنگ با معاویه خودداری نماید. گفتم: منظور از این قسمت که می فرماید: «فَلَمَّا کُتِبَ عَلَیْهِمُ الْقِتالُ» چیست؟ فرمود: در شأن امام حسین علیه السّلام نازل شده، زیرا خدا بر آن حضرت و بر جمیع اهل زمین واجب کرده که در رکاب آن بزرگوار بجنگند.

مؤلف: اخبار مرتبط با این بخش در بخش علت تأخیر در عذاب قاتلان امام حسین علیه السلام خواهد آمد .

**[ترجمه]

باب ۲۹ ما عوضه الله صلوات الله علیه بشهادته

الأخبار

«۱»

ما، [الأمالی] للشیخ الطوسی ابْنُ حَشِیشٍ عَنْ أَبِی الْمُفَضَّلِ الشَّیْبَانِیِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ مَعْقِلٍ الْقِرْمِیسِینِیِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِی الصُّهْبَانِ عَنِ الْبَزَنْطِیِّ عَنْ کَرَّامِ بْنِ عَمْرٍو عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا جَعْفَرٍ وَ جَعْفَرَ بْنَ مُحَمَّدٍعلیهما السلام یَقُولَانِ: إِنَّ اللَّهَ تَعَالَی عَوَّضَ الْحُسَیْنَ علیه السلام مِنْ قَتْلِهِ أَنْ جَعَلَ الْإِمَامَهَ فِی ذُرِّیَّتِهِ وَ الشِّفَاءَ فِی تُرْبَتِهِ وَ إِجَابَهَ الدُّعَاءِ عِنْدَ قَبْرِهِ وَ لَا تُعَدَّ أَیَّامُ زَائِرِیهِ جَائِیاً وَ رَاجِعاً مِنْ عُمُرِهِ قَالَ مُحَمَّدُ بْنُ مُسْلِمٍ فَقُلْتُ لِ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام هَذِهِ الْخِلَالُ تُنَالُ بِالْحُسَیْنِ علیه السلام فَمَا لَهُ فِی نَفْسِهِ قَالَ إِنَّ اللَّهَ تَعَالَی أَلْحَقَهُ بِالنَّبِیِّ فَکَانَ مَعَهُ فِی دَرَجَتِهِ وَ مَنْزِلَتِهِ ثُمَّ تَلَا أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام وَ الَّذِینَ آمَنُوا وَ اتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّیَّتُهُمْ بِإِیمانٍ أَلْحَقْنا بِهِمْ ذُرِّیَّتَهُمْ الْآیَهَ(۱).

**[ترجمه]امالی: شیخ از محمّد بن مسلم روایت می کند که گفت: از امام محمّد باقر و امام صادق علیهما السّلام شنیدم می فرمودند: خدای سبحان در عوض شهادت امام حسین علیه السّلام مقام امامت را نصیب ذریه آن بزرگوار نمود، شفای بیماری ها را در تربت مقدس آن حضرت و مستجاب شدن دعا را نزد قبر مبارک آن بزرگوار قرار داد. ایامی را که زوار آن بزرگوار به زیارتش می روند و بر می گردند جزو عمر آنان قرار نمی دهد.

محمّد بن مسلم می گوید: به حضرت صادق علیه السلام گفتم: این خصلت ها که برای زوار حسین علیه السّلام باشد، پس خود آن بزرگوار چه مقامی خواهد داشت؟ فرمود: خدای مهربان امام حسین را به پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم ملحق نموده و امام حسین هم دارای درجه و منزلت پیامبر خدا می باشد.

سپس امام صادق علیه السّلام این آیه را تلاوت کرد که می فرماید: «و الّذین آمنوا واتّبعتهم ذرّیّتهم بایمان ألحقنا بهم ذرّیّتهم» - ۱. طور / ۲۱ ، و این حدیث در امالی است: ۲۰۱ - ، «و کسانی که گرویده و فرزندانشان آنها را در ایمان پیروی کرده اند،

فرزندانشان را به آنان ملحق خواهیم کرد.»

**[ترجمه]

«۲»

ك، [إكمال الدين] ابْنُ الْمُتَوَكِّلِ عَنِ السَّعْدَآبَادِيِّ عَنِ الْبَرْقِيِّ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ غَيْرِ وَاحِدٍ عَنْ أَبِي نُصَيْرٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: لَمَّا وَلَدَتْ فَاطِمَةُ الْحُسَيْنَ علیه السلام أَخْبَرَهَا أَبُوهَا ص أَنَّ أُمَّتَهُ سَتَقْتُلُهُ مِنْ بَعْدِهِ قَالَتْ فَلَا حَاجَةَ لِي فِيهِ فَقَالَ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ قَدْ أَخْبَرَنِي أَنَّهُ يَجْعَلُ الْأَئِمَّةَ مِنْ وُلْدِهِ قَالَتْ قَدْ رَضِيتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ (۲).

**[ترجمه]اکمال الدین: امام صادق علیه السلام فرمود: هنگامی که حضرت زهرا علیها السّلام امام حسین را به دنیا آورد، رسول خدا به حضرت زهرا فرمود: امتم بعد از من حسینم را خواهند کشت. فاطمه اطهر فرمود: من به چنین فرزندی احتیاج ندارم. رسول خدا در جوابش فرمود: خدا می فرماید: من مقام امامت را در عوض این شهادت به فرزندان امام حسین عطا خواهم کرد. حضرت زهرا فرمود: راضی شدم - ۱. اکمال الدین ۲: ۸۷ - .

**[ترجمه]

«۳»

ك، [إكمال الدين] ابْنُ الْمُتَوَكِّلِ عَنِ الْحِمْيَرِيِّ عَنِ ابْنِ عِيسَى عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنِ ابْنِ رِئَابٍ قَالَ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام: لَمَّا أَنْ عَلِقَتْ فَاطِمَةُ بِالْحُسَيْنِ علیه السلام قَالَ

ص: ۲۲۱

۱- ۱. الطور: ۲۱، و الحدیث فی الأمالی ص ۲۰۱.

۲- ۲. كمال الدين: ج ۲ ص ۸۷.

لَهَا رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه وآله إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ وَهَبَ لَكِ غُلَاماً اسْمُهُ الْحُسَيْنُ يَقْتُلُهُ أُمَّتِي قَالَتْ لَا حَاجَةَ لِي فِيهِ فَقَالَ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ قَدْ وَعَدَنِي فِيهِ عِدَةً قَالَتْ وَ مَا وَعَدَكَ قَالَ وَعَدَنِي أَنْ يَجْعَلَ الْإِمَامَةَ مِنْ بَعْدِهِ فِي وُلْدِهِ فَقَالَتْ رَضِيتُ (۱).

أقول: الأخبار فی ذلک مورده فی غیر هذا الباب لا سیما باب ولادته علیه الصلاه و السلام (۲).

ص: ۲۲۲

۱- ۱. المصدر: ج ۲ ص ۸۸.

۲- ۲. راجع ج ۴۳ ص ۲۳۷- ۲۶۰.

**[ترجمه]اکمال الدین: امام جعفر صادق علیه السّلام فرمود: هنگامی که فاطمه علیها السلام به حضرت امام حسین حامله شد، رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله به فاطمه فرمود: خدای عزّ و جل پسری به تو عطا می کند که نامش حسین است و امت من او را خواهند کشت. حضرت زهرا فرمود: من به یک چنین فرزندی احتیاج ندارم. رسول خدا فرمود: خدا در این باره وعده ای به من داده است. فرمود: چه وعده ای؟ فرمود: به من وعده داده که مقام امامت را بعد از امام حسین به فرزندان آن حضرت عطا کند. فاطمه علیها السلام فرمود: راضی شدم - ۲. همان ۲: ۸۸ - .

مؤلف: اخبار مرتبط با این موضوع در بخش هایی غیر از این بخش وارد شده، خصوصا بخش ولادت امام حسین علیه السلام - ۳. مراجعه کنید به بحار الانوار ۴۳: ۲۳۷ - ۲۶۰ - .

**[ترجمه]

باب ۳۰ إخبار اللّه تعالی أنبياءه و نبينا صلی اللّه عليه و آله بشهادته

الأخبار

«۱»

ج، [الإحتجاج] سَعْدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: سَأَلْتُ الْقَائِمَ علیه السلام عَنْ تَأْوِيلِ كهيعص قَالَ علیه السلام هَذِهِ الْحُرُوفُ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ اطَّلَعَ اللَّهُ عَلَيْهَا عَبْدَهُ زَكَرِيَّا ثُمَّ قَصَّهَا عَلَى مُحَمَّدٍ عَلَيْهِ وَ آلِهِ السَّلَامُ وَ ذَلِكَ أَنَّ زَكَرِيَّا سَأَلَ اللَّهَ رَبَّهُ أَنْ يُعَلِّمَهُ أَسْمَاءَ الْخَمْسَةِ فَأَهْبَطَ عَلَيْهِ جَبْرَئِيلَ علیه السلام فَعَلَّمَهُ إِيَّاهَا فَكَانَ زَكَرِيَّا إِذَا ذَكَرَ مُحَمَّداً وَ عَلِيّاً وَ فَاطِمَةَ وَ الْحَسَنَ علیه السلام سُرِّيَ عَنْهُ هَمُّهُ وَ انْجَلَى كَرْبُهُ وَ إِذَا ذَكَرَ اسْمَ الْحُسَيْنِ خَنَقَتْهُ الْعَبْرَةُ وَ وَقَعَتْ عَلَيْهِ الْبُهْرَةُ فَقَالَ علیه السلام ذَاتَ يَوْمٍ إِلَهِي مَا بَالِي إِذَا ذَكَرْتُ أَرْبَعَةً مِنْهُمْ تَسَلَّيْتُ بِأَسْمَائِهِمْ مِنْ هُمُومِي وَ إِذَا ذَكَرْتُ الْحُسَيْنَ تَدْمَعُ عَيْنِي وَ تَثُورُ زَفْرَتِي فَأَنْبَأَهُ اللَّهُ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى عَنْ قِصَّتِهِ فَقَالَ كهيعص فَالْكَافُ اسْمُ كَرْبَلَاءَ وَ الْهَاءُ هَلَاكُ الْعِتْرَةِ الطَّاهِرَةِ وَ الْيَاءُ يَزِيدُ وَ هُوَ ظَالِمُ الْحُسَيْنِ وَ الْعَيْنُ عَطَشُهُ وَ الصَّادُ صَبْرُهُ فَلَمَّا سَمِعَ ذَلِكَ زَكَرِيَّا لَمْ يُفَارِقْ مَسْجِدَهُ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ وَ مَنَعَ فِيهِنَّ النَّاسَ مِنَ الدُّخُولِ عَلَيْهِ وَ أَقْبَلَ عَلَى الْبُكَاءِ وَ النَّحِيبِ وَ كَانَ يُرْثِيهِ إِلَهِي أَ تُفَجِّعُ خَيْرَ جَمِيعِ خَلْقِكَ بِوَلَدِهِ إِلَهِي أَ تُنْزِلُ بَلْوَى هَذِهِ الرَّزِيَّةِ بِفِنَائِهِ إِلَهِي أَ تُلْبِسُ عَلِيّاً وَ فَاطِمَةَ ثِيَابَ هَذِهِ الْمُصِيبَةِ إِلَهِي أَ تُحِلُّ كُرْبَةَ هَذِهِ الْمُصِيبَةِ بِسَاحَتِهِمَا ثُمَّ كَانَ يَقُولُ إِلَهِي ارْزُقْنِي وَلَداً تَقَرُّ بِهِ عَيْنِي عَلَى الْكِبَرِ فَإِذَا رَزَقْتَنِيهِ فَافْتِنِّي بِحُبِّهِ ثُمَّ أَفْجِعْنِي بِهِ كَمَا تُفْجِعُ مُحَمَّداً حَبِيبَكَ بِوَلَدِهِ فَرَزَقَهُ اللَّهُ يَحْيَى وَ فَجَّعَهُ بِهِ وَ كَانَ حَمْلُ يَحْيَى سِتَّةَ أَشْهُرٍ وَ حَمْلُ الْحُسَيْنِ علیه السلام كَذَلِكَ الْخَبَرَ(۱).

**[ترجمه]احتجاج: از سعد بن عبد اللّه روایت می کند که گفت: به حضرت قائم آل محمّد صلّی اللّه علیهم اجمعین گفتم: تأویل کهیعص چیست؟ فرمود: این حروف از اخبار غیبی است که خداوند بنده خود حضرت زکریا را از آن ها آگاه نمود و سپس داستان آن را برای حضرت محمّد صلّی اللّه علیه و آله شرح داد. جریان این قضیه بدین شرح است که حضرت زکریا علیه السّلام از خدا خواست که نام های مبارک پنج تن آل عبا را به او یاد دهد. جبرئیل به زمین هبوط کرد و آن ها را به حضرت زکریا علیه السّلام تعلیم داد. هر وقت حضرت زکریا نام های مبارک: محمّد، علی، زهرا، و حسن علیهم السّلام را می برد غم و اندوه وی برطرف می شد، ولی هر گاه نام مبارک حسین را می برد گریه راه گلوی او را می گرفت و نفس وی به شماره می افتاد. تا اینکه یک روز حضرت زکریا گفت: بار خدایا! برای چیست که هر وقت من نام آن چهار نفر را می برم غم

و اندوه من برطرف می شود، ولی هنگامی که نام حسین را می برم چشمانم اشکبار شده و نفسم به شماره می افتد!؟ خداوند متعال داستان شهادت امام حسین را برای زکریا شرح داد و فرمود: کهیعص. کاف اشاره به کربلای امام حسین علیه السّلام است. هاء اشاره به هلاکت عترت پاک دارد. یاء اشاره به نام یزید است که در حق حسین علیه السّلام ظلم کرد، عین اشاره به عطش حسین و صاد اشاره به صبر آن بزرگوار است.

هنگامی که حضرت زکریا این جریان را شنید مدت سه روز از سجده گاه خویش خارج نشد و در آن مدت به احدی اجازه ورود نداد. آنگاه مشغول گریه و زاری شد، وی برای امام حسین علیه السّلام مرثیه می خواند و می گفت: پروردگارا! آیا بهترین خلق خود (یعنی حضرت محمّد) را دچار مصیبت فرزندش می کنی؟ بار خدایا! آیا یک چنین بلایی را بر در خانه آن حضرت پیاده خواهی کرد؟ پروردگارا! آیا لباس یک چنین مصیبتی را به علی و زهرا می پوشانی؟ بار خدایا! آیا چنین مصیبتی را نصیب آنان خواهی کرد؟

سپس حضرت زکریا دعا کرد و گفت: پروردگارا! پسری به من عطا کن که در این زمان پیری چشم من به وی روشن شود، وقتی که این پسر را به من عطا کردی مرا شیفته محبت وی بگردان، سپس مرا دچار مصیبت او بکن همچنان که حضرت محمّد حبیب خود را دچار مصیبت فرزند خواهی کرد! آنگاه خدا حضرت یحیی علیه السّلام را به زکریا عطا کرد و او را دچار مصیبت وی نمود. مدت حمل حضرت یحیی علیه السّلام شش ماه بود و مدت حمل امام حسین علیه السّلام نیز شش ماه بود - ۱. احتجاج: ۲۳۹ - .

**[ترجمه]

بیان

سری عنه همه بضم السین و کسر الراء المشدده انکشف و البهره بالضم تتابع النفس و زفر أخرج نفسه بعد مده إیاه و الزفره و یضم

ص: ۲۲۳

۱- ۱. الاحتجاج ص ۲۳۹.

التنفس كذلك.

**[ترجمه]«سرّى عنه همّه» با ضـمه سـين و كسـره راء مشـدد: يعنى غم او را برطرف نمود. «البهره» با ضـمه، نفس نفس زدن، «زفر»: نفسش را پس آن كه آن را كشيده بود خارج كرد. زفره و يضمّ التنفس هم همين معنا را مى دهند.

**[ترجمه]

«۲»

لى، [الأمالى] للصدوق ابْنُ الْمُتَوَكِّلِ عَنْ مُحَمَّدٍ الْعَطَّارِ عَنِ ابْنِ عِيسَى عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَكَمِ عَنْ عُمَرَ بْنِ حَفْصٍ عَنْ زِيَادِ بْنِ الْمُنْذِرِ عَنْ سَالِمِ بْنِ أَبِى جَعْدَةَ قَالَ سَمِعْتُ كَعْبَ الْأَحْبَارِ يَقُولُ: إِنَّ فِى كِتَابِنَا أَنَّ رَجُلًا مِنْ وُلْدِ مُحَمَّدٍ رَسُولِ اللَّهِ يُقْتَلُ وَ لَا يَجِفُّ عَرَقُ دَوَابِّ أَصْحَابِهِ حَتَّى يَدْخُلُوا الْجَنَّهَ فَيُعَانِقُوا الْحُورَ الْعِينَ فَمَرَّ بِنَا الْحَسَنُ عليه السلام فَقُلْنَا هُوَ هَذَا قَالَ لَا فَمَرَّ بِنَا الْحُسَيْنُ فَقُلْنَا هُوَ هَذَا قَالَ نَعَمْ (۱).

**[ترجمه]امالى صدوق: از كعب الاحبار نقل مى كند كه گفت: در كتاب ما اين طور نوشـته شده: مردى از فرزندان حضـرت محمّد صـلّى اللّه عليه و آله و سلّم شهيد مى شود، هنوز عرق اسب هاى يارانش خشك نشده كه داخل بهشت خواهند شد و با حور العين معـانقه خواهنـد كرد. در همين موقع بود كه امـام حسن عليه السّـلام از آنجا عبور كرد، به كعب الاحبار گفتنـد: آن مرد اين است؟ گفت: نه. وقتى امام حسـين از آنجا عبور كرد به وى گفتند: آن مرد اين است؟ گفت: آرى - ۲. امالى صدوق، مجلس ۲۹ ، شماره ۴ - .

**[ترجمه]

«۳»

لى، [الأمالى] للصدوق أَبِى عَنْ سَعْدٍ عَنِ ابْنِ أَبِى الْخَطَّابِ عَنْ نَصْرِ بْنِ مُزَاحِمٍ عَنْ عُمَرَ بْنِ سَعْدٍ عَنْ أَبِى شُعَيْبٍ التَّغْلِبِيِّ عَنْ يَحْيَى بْنِ يَمَانٍ عَنْ إِمَامٍ لِبَنِى سُلَيْمٍ عَنْ أَشْيَاخٍ لَهُمْ قَالُوا: غَزَوْنَا بِلَادَ الرُّومِ فَدَخَلْنَا كَنِيسَهً مِنْ كَنَائِسِهِمْ فَوَجَدْنَا فِيهَا مَكْتُوباً:

أَ يَرْجُو مَعْشَرٌ قَتَلُوا حُسَيْناً** شَفَاعَهَ جَدِّهِ يَوْمَ الْحِسَابِ

قَالُوا فَسَأَلْنَا مُنْذُ كَمْ هَذَا فِى كَنِيسَتِكُمْ قَالُوا قَبْلَ أَنْ يُبْعَثَ نَبِيُّكُمْ بِثَلَاثِمِائَهِ عَامٍ (۲).

**[ترجمه]امالى صـدوق: از گروهى روايت مى كنـد كه گفتنـد: ما با شـهرهاى روم جنگيديم، وقتى داخل يكى از كليساهاى آنان شديم ديديم اين شـعر در آن نوشته شده: گروهى كه امام حسين را كشتند، آيا جا دارد روز قيامت به شفاعت جد حسين اميدوار باشند؟

ما از آن افراد پرسـيديم: اين شـعر از چه موقعى در كليساى شما نوشته شده؟ گفتند: سيصد سال قبل از اينكه پيامبر شما مبعوث

شود - ۱. همان، مجلس ۲۷ ، شماره ۶ - .

**[ترجمه]

«۴»

أَقُولُ قَالَ جَعْفَرُ بْنُ نَمَا فِی مُثِیرِ الْأَحْزَانِ رَوَی النَّطَنْزِیُّ عَنْ جَمَاعَهٍ عَنْ سُلَیْمَانَ الْأَعْمَشِ قَالَ: بَیْنَا أَنَا فِی الطَّوَافِ أَیَّامَ الْمَوْسِمِ إِذَا رَجُلٌ یَقُولُ اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِی وَ أَنَا أَعْلَمُ أَنَّکَ لَا تَغْفِرُ فَسَأَلْتُهُ عَنِ السَّبَبِ فَقَالَ کُنْتُ أَحَدَ الْأَرْبَعِینَ الَّذِینَ حَمَلُوا رَأْسَ الْحُسَیْنِ إِلَی یَزِیدَ عَلَی طَرِیقِ الشَّامِ فَنَزَلْنَا أَوَّلَ مَرْحَلَهٍ رَحَلْنَا مِنْ کَرْبَلَاءَ عَلَی دَیْرٍ لِلنَّصَارَی وَ الرَّأْسُ مَرْکُوزٌ عَلَی رُمْحٍ فَوَضَعْنَا الطَّعَامَ وَ نَحْنُ نَأْکُلُ إِذَا بِکَفٍّ عَلَی حَائِطِ الدَّیْرِ یَکْتُبُ عَلَیْهِ بِقَلَمِ حَدِیدٍ سَطْراً بِدَمٍ:

أَ تَرْجُو أُمَّهٌ قَتَلَتْ حُسَیْناً*** شَفَاعَهَ جَدِّهِ یَوْمَ الْحِسَابِ

فَجَزِعْنَا جَزَعاً شَدِیداً وَ أَهْوَی بَعْضُنَا إِلَی الْکَفِّ لِیَأْخُذَهُ فَغَابَتْ فَعَادَ أَصْحَابِی.

وَ حَدَّثَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مُسْلِمٍ عَنْ أَبِیهِ أَنَّهُ قَالَ: غَزَوْنَا بِلَادَ الرُّومِ فَأَتَیْنَا کَنِیسَهً مِنْ کَنَائِسِهِمْ قَرِیبَهً مِنَ الْقُسْطَنْطِینِیَّهِ وَ عَلَیْهَا شَیْ ءٌ مَکْتُوبٌ فَسَأَلْنَا أُنَاساً مِنْ أَهْلِ الشَّامِ یَقْرَءُونَ بِالرُّومِیَّهِ فَإِذَا هُوَ مَکْتُوبٌ هَذَا الْبَیْتُ.

ص: ۲۲۴

۱- ۱. أمالی الصدوق المجلس ۲۹ الرقم ۴.

۲- ۲. المصدر المجلس ۲۷ تحت الرقم ۶.

وَ ذَكَرَ أَبُو عَمْرٍو الزَّاهِدُ فِي كِتَابِ الْيَاقُوتِ قَالَ قَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الصَّفَّارِ صَاحِبُ أَبِي حَمْزَةَ الصُّوفِيِّ: غَزَوْنَا غَزَاةً وَ سَبَيْنَا سَبْياً وَ كَانَ فِيهِمْ شَيْخٌ مِنْ عُقَلَاءِ النَّصَارَى فَأَكْرَمْنَاهُ وَ أَحْسَنَّا إِلَيْهِ فَقَالَ لَنَا أَخْبَرَنِي أَبِي عَنْ آبَائِهِ أَنَّهُمْ حَفَرُوا فِي بِلَادِ الرُّومِ حَفْراً قَبْلَ أَنْ يُبْعَثَ مُحَمَّدٌ الْعَرَبِيُّ بِثَلَاثِمِائَةِ سَنَةٍ فَأَصَابُوا حَجَراً عَلَيْهِ مَكْتُوبٌ بِالْمُسْنَدِ هَذَا الْبَيْتُ:

أَ تَرْجُو عُصْبَةٌ قَتَلَتْ حُسَيْناً*** شَفَاعَةَ جَدِّهِ يَوْمَ الْحِسَابِ

وَ الْمُسْنَدُ كَلَامُ أَوْلَادِ شِيثٍ عليه السلام.

**[ترجمه]مؤلف: جعفر بن نما در کتاب مثير الاحزان از سليمان اعمش روايت می کند که گفت: ما مشغول طواف بوديم، ناگاه شنيديم مردی می گويد: خدايا مرا بيامرز گر چه می دانم نخواهی آمرزيد. وقتی من از او راجع به اين مأيوس بودنش جويا شدم گفت: من يكی از آن چهل نفری بودم كه سر امام حسين را از راه شام برای يزيد برديم. وقتی از كربلا حركت كرديم و در اولين دير نصارا پياده شديم، سر امام حسين بر فراز نيزه قرار داشت. در آن حين كه مشغول غذا خوردن شديم، ناگاه ديديم، دستی با قلم آهنی با خون اين سطر را بر ديوار نوشت:

آيا امتی كه امام حسين را شهيد نمودند، جا دارد كه روز قيامت به شفاعت جد حسين چشم داشته باشند؟

ما شديداً دچار جزع و فزع شديم؛ يكی از ما تصميم گرفت آن دست را بگيرد ولی غايب شد و آن شخص بازگشت.

– پدر عبد الرحمن بن مسلم می گويد: وقتی ما با اهل روم كارزار كرديم و داخل يكی از كليسای آنان شديم كه نزديک قسطنطنيه بود، خطی به زبان رومی بر آنجا نوشته شده بود. وقتی از گروهی جويا شديم معنی اين خط چيست و آنان شرح دادند، ديديم همين شعر (سابق الذكر) را نوشته است.

– ابو عمرو زاهد در كتاب ياقوت از گروهی نقل می كند كه گفتند: ما با نصارا جنگيديم و گروهی از آنان را اسير كرديم كه شخص دانشمندی در ميان ايشان بود. ما نسبت به او احترام و احسان نموديم. وی گفت: پدرم از آبا و اجداد خود برايم نقل كرد: سيصد سال قبل از اينكه محمّد عربی صلّی اللّه عليه و آله مبعوث شود، در بلاد روم حفاری كردند و با سنگی مواجه شدند كه اين بيت به زبان فرزندان شيث بر آن نوشته شده بود.

**[ترجمه]

«۵»

لی، [الأمالی] للصدوق أَبِي عَنْ حَبِيبِ بْنِ الْحُسَيْنِ التَّغْلِبِيِّ عَنْ عَبَّادِ بْنِ يَعْقُوبَ عَنْ عَمْرِو بْنِ ثَابِتٍ عَنْ أَبِي الْجَارُودِ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام (۱)

قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ صلی الله عليه و آله فِي بَيْتِ أُمِّ سَلَمَةَ فَقَالَ لَهَا- لَا يَدْخُلْ عَلَيَّ أَحَدٌ فَجَاءَ الْحُسَيْنُ عليه السلام وَ هُوَ طِفْلٌ فَمَا مَلَكَتْ مَعَهُ شَيْئاً حَتَّى دَخَلَ عَلَى النَّبِيِّ فَدَخَلَتْ أُمُّ سَلَمَةَ عَلَى أَثَرِهِ فَإِذَا الْحُسَيْنُ عَلَى صَدْرِهِ وَ إِذَا النَّبِيُّ يَبْكِي وَ إِذَا فِي يَدِهِ شَيْ ءٌ

يُقَلِّبُهُ فَقَالَ النَّبِيُّ يَا أُمَّ سَلَمَهَ إِنَّ هَذَا جَبْرَئِيلُ يُخْبِرُنِي أَنَّ هَذَا مَقْتُولٌ وَ هَذِهِ التُّرْبَهُ الَّتِي يُقْتَلُ عَلَيْهَا فَضَعِيهِ عِنْدَكِ فَإِذَا صَارَتْ دَماً فَقَدْ قُتِلَ حَبِيبِي فَقَالَتْ أُمُّ سَلَمَهَ يَا رَسُولَ اللَّهِ سَلِ اللَّهَ أَنْ يَدْفَعَ ذَلِكَ عَنْهُ قَالَ قَدْ فَعَلْتُ فَأَوْحَى اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ إِلَيَّ أَنَّ لَهُ دَرَجَهً لَا يَنَالُهَا أَحَدٌ مِنَ الْمَخْلُوقِينَ وَ أَنَّ لَهُ شِيعَهً يَشْفَعُونَ فَيُشَفَّعُونَ وَ أَنَّ الْمَهْدِيَّ مِنْ وُلْدِهِ فَطُوبَى لِمَنْ كَانَ مِنْ أَوْلِيَاءِ الْحُسَيْنِ وَ شِيعَتُهُ هُمْ وَ اللَّهِ الْفَائِزُونَ يَوْمَ الْقِيَامَه(۲).

**[ترجمه]امالی صدوق: امام جعفر صادق علیه السّلام فرمود: وقتی پیامبر صلی الله علیه و آله در خانه ام سلمه بود، به وی فرمود: مبادا بگذاری کسی نزد من بیاید. ناگاه امام حسین علیه السّلام که کودکی بود آمد و ام سلمه نتوانست از او جلوگیری نماید، آن حضرت همچنان آمد تا به حضور پیامبر خدا مشرف شد. وقتی ام سلمه نیز به دنبال امام حسین آمد، دید آن بزرگوار روی سینه رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله قرار گرفته و پیامبر در حالی که گریان است چیزی را در دستش زیر و رو می کند.

پیامبر خدا به ام سلمه فرمود: این جبرئیل است که به من خبر می دهد، این حسینم شهید خواهد شد و این همان تربتی است که حسین روی آن شهید می شود، ای ام سلمه، این تربت را نزد خود نگاه دار. هر وقت دیدی این تربت به خون مبدل شد بدان که این حبیب من شهید شده است. ام سلمه گفت: یا رسول اللّه! از خدا بخواه که این بلا را از حسین تو دور نماید؟ فرمود: من از خدا تقاضا کردم، ولی خدا فرمود: در عوض این شهادت درجه ای به حسین داده می شود که به احدی از مخلوقین داده نخواهد شد. حسین شیعیانی دارد که هر گاه شفاعت کنند شفاعت آنان قبول خواهد شد. حضرت مهدی موعود از فرزندان حسین خواهد بود. به خدا قسم شیعیان حسین هستند که فردای قیامت رستگار خواهند بود - ۱. امالی صدوق، مجلس ۲۹ ، شماره ۳ - .

**[ترجمه]

«۶»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] لی، [الأمالی] للصدوق ابْنُ عُبْدُوسٍ عَنِ ابْنِ قُتَيْبَهَ عَنِ الْفَضْلِ قَالَ سَمِعْتُ الرِّضَا علیه السلام يَقُولُ: لَمَّا أَمَرَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ إِبْرَاهِيمَ علیه السلام أَنْ يَذْبَحَ مَكَانَ ابْنِهِ إِسْمَاعِيلَ الْكَبْشَ الَّذِي أَنْزَلَهُ عَلَيْهِ تَمَنَّى إِبْرَاهِيمُ أَنْ يَكُونَ قَدْ ذَبَحَ ابْنَهُ إِسْمَاعِيلَ بِيَدِهِ وَ أَنَّهُ لَمْ يُؤْمَرْ بِذَبْحِ الْكَبْشِ مَكَانَهُ لِيَرْجِعَ إِلَى قَلْبِهِ مَا يَرْجِعُ إِلَى قَلْبِ الْوَالِدِ الَّذِي يَذْبَحُ أَعَزَّ وُلْدِهِ عَلَيْهِ بِيَدِهِ فَيَسْتَحِقَّ بِذَلِكَ أَرْفَعَ دَرَجَاتِ أَهْلِ الثَّوَابِ عَلَى الْمَصَائِبِ

۱- ۱. فی المصدر: عن أبی جعفر علیه السلام.

۲- ۲. المصدر المجلس ۲۹ تحت الرقم ۳.

فَأَوْحَی اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ إِلَیْهِ یَا إِبْرَاهِیمُ مَنْ أَحَبُّ خَلْقِی إِلَیْکَ فَقَالَ یَا رَبِّ مَا خَلَقْتَ خَلْقاً هُوَ أَحَبُّ إِلَیَّ مِنْ حَبِیبِکَ مُحَمَّدٍ فَأَوْحَی اللَّهُ إِلَیْهِ أَ فَهُوَ أَحَبُّ إِلَیْکَ أَمْ نَفْسُکَ قَالَ بَلْ هُوَ أَحَبُّ إِلَیَّ مِنْ نَفْسِی قَالَ فَوَلَدُهُ أَحَبُّ إِلَیْکَ أَمْ وَلَدُکَ قَالَ بَلْ وَلَدُهُ قَالَ فَذَبْحُ وَلَدِهِ ظُلْماً عَلَی أَیْدِی أَعْدَائِهِ أَوْجَعُ لِقَلْبِکَ أَوْ ذَبْحُ وَلَدِکَ بِیَدِکَ فِی طَاعَتِی قَالَ یَا رَبِّ بَلْ ذَبْحُهُ عَلَی أَیْدِی أَعْدَائِهِ أَوْجَعُ لِقَلْبِی قَالَ یَا إِبْرَاهِیمُ فَإِنَّ طَائِفَهً تَزْعُمُ أَنَّهَا مِنْ أُمَّهِ مُحَمَّدٍ سَتَقْتُلُ الْحُسَیْنَ ابْنَهُ مِنْ بَعْدِهِ ظُلْماً وَ عُدْوَاناً کَمَا یُذْبَحُ الْکَبْشُ وَ یَسْتَوْجِبُونَ بِذَلِکَ سَخَطِی فَجَزِعَ إِبْرَاهِیمُ لِذَلِکَ وَ تَوَجَّعَ قَلْبُهُ وَ أَقْبَلَ یَبْکِی فَأَوْحَی اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ یَا إِبْرَاهِیمُ قَدْ فَدَیْتُ جَزَعَکَ عَلَی ابْنِکَ إِسْمَاعِیلَ لَوْ ذَبَحْتَهُ بِیَدِکَ بِجَزَعِکَ عَلَی الْحُسَیْنِ وَ قَتْلِهِ وَ أَوْجَبْتُ لَکَ أَرْفَعَ دَرَجَاتِ أَهْلِ الثَّوَابِ عَلَی الْمَصَائِبِ وَ ذَلِکَ قَوْلُ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ- وَ فَدَیْناهُ بِذِبْحٍ عَظِیمٍ (۱).

**[ترجمه]عیون اخبار الرضا، امالی صدوق: از فضل روایت می کند که گفت: از حضرت رضا شنیدم که می فرمود: هنگامی که خدای مهربان به حضرت ابراهیم دستور داد، آن قوچی را که برای آن حضرت نازل شده بود در عوض فرزندش اسماعیل ذبح نماید. حضرت ابراهیم آرزو داشت، کاش پسرم اسماعیل را قربانی می کردم و مأمور نمی شدم که این قوچ را به جای وی قربانی کنم. ابراهیم علیه السّلام بدین جهت این آرزو را کرد که مصیبت آن پدری در قلبش جای گزین شود که عزیزترین فرزند خود را به دست خویش در راه خدا قربانی کرده باشد. و به خاطر یک چنین مصیبتی مستوجب رفیع ترین درجات اهل ثواب شده باشد.

خداوند عز و جل به حضرت ابراهیم وحی کرد: یا ابراهیم! محبوب ترین خلق من نزد تو کیست؟ گفت: پروردگارا! خلقی را نیافریدی که از حبیب تو حضرت محمّد صلّی اللّه علیه و آله و سلّم نزد من عزیزتر باشد. خطاب شد: آیا محمّد نزد تو محبوب تر است یا خودت؟ گفت: بلکه حضرت محمّد صلّی اللّه علیه و خاندان او نزد من از خودم محبوب تر هستند. خطاب رسید: فرزند حضرت محمّد نزد تو محبوب تر است یا فرزند خودت؟ گفت: بلکه فرزند آن حضرت نزد من محبوب تر است. خطاب آمد: ذبح ظالمانه فرزند او برای قلب تو دردناک تر است یا ذبح فرزند خودت که وی را به دست خود در طاعت من قربانی کنی؟ گفت: پروردگارا، ذبح فرزند آن حضرت که به دست دشمنانش انجام گیرد برای قلب من دردناک تر است.

خطاب شد: ای ابراهیم! گروهی که گمان می کنند از امت حضرت محمّد می باشند، پسرش حسین را بعد از آن حضرت با ظلم و دشمنی همان گونه که گوسفندان را سر می برند خواهند کشت. آنان برای این جنایت مستوجب خشم من خواهند شد. حضرت ابراهیم علیه السّلام برای این مصیبت جزع و فزع کرد و قلبش سوخت و شروع به گریه کرد.

پس از این جریان بود که خطاب آمد: ای ابراهیم! ما این جزع و فزع تو را برای امام حسین علیه السّلام در عوض اینکه پسرت اسماعیل را در راه ما قربانی کرده باشی قبول کردیم و بدین وسیله رفیع ترین درجات افراد مصیبت زده را به تو عطا نمودیم. معنای قول خدای سبحان در این آیه که می فرماید: «و فَدَیْناهُ بِذِبْحٍ عَظِیمٍ» - ۱. صافات / ۱۰۷ و حدیث در عیون اخبار الرضا علیه السلام، باب ۱۷، ج ۱: ۲۰۹ - ،

«و او را در ازای قربانی بزرگی باز رهانیدیم.» همین است.

**[ترجمه]

بيان

أقول قد أورد على هذا الخبر إعضال و هو أنه إذا كان المراد بالذبح العظيم قتل الحسين عليه السلام لا يكون المفدّى عنه أجل رتبه من المفدّى به فإن أئمتنا صلوات الله عليهم أشرف من أولى العزم عليهم السلام فكيف من غيرهم مع أن الظاهر من استعمال لفظ الفداء التعويض عن الشى ء بما دونه فى الخطر و الشرف.

و أجيب بأن الحسين عليه السلام لما كان من أولاد إسماعيل فلو كان ذبح إسماعيل لم يوجد نبينا و كذا سائر الأئمه و سائر الأنبياء عليهم السلام من ولد إسماعيل عليه السلام فإذا عوض من ذبح إسماعيل بذبح واحد من أسباطه و أولاده و هو الحسين عليه السلام فكأنه عوض عن ذبح الكل و عدم وجودهم بالكليه بذبح واحد من الأجزاء بخصوصه و لا شك فى أن مرتبه كل السلسله أعظم و أجل من مرتبه الجزء بخصوصه.

و أقول ليس فى الخبر أنه فدى إسماعيل بالحسين بل فيه أنه فدى جزع إبراهيم على إسماعيل بجزعه على الحسين عليه السلام و ظاهر أن الفداء على

۱- ۱. الصافّات: ۱۰۷ و الحديث فى عيون أخبار الرضا عليه السلام باب ۱۷ ج ۱ ص ۲۰۹.

هـذا لیس علی معنـاه بـل المراد التعویض و لمـا کـان أسـفه علی مـا فـات منه من ثواب الجزع علی ابنه عوضه الله بما هو أجل و أشرف و أکثر ثوابا و هو الجزع علی الحسین علیه السلام.

و الحاصل أن شـهاده الحسـین علیه السلام کان أمرا مقررا و لم یکن لرفع قتل إسماعیل حتی یرد الإشکال و علی ما ذکرنا فالآیه تحتمل وجهین الأول أن یقدر مضاف أی فدیناه بجزع مذبوح عظیم الشأن و الثانی أن یکون الباء سـببیه أی فدیناه بسبب مذبوح عظیم بأن جزع علیه و علی التقدیرین لا بد من تقدیر مضاف أو تجوز فی إسناد فی قوله فَدَیْناهُ و الله یعلم.

**[ترجمه]اشـکالاتی بر این خبر وارد شـده، از جمله این که اگر مقصود از ذبـح عظیم قتل امام حسـین علیه السـلام باشد، رها شدن از دادن قربانی نباید از فدا کردن قربانی، مقام والاتری داشـته باشد، زیرا ائمه صلوات الله علیهم شریف تر از پیامبران اولی العزم علیهم السـلام بودنـد، پس چطور ممکن است مقـام پایین تری نسـبت به کسانی غیر از انبیا داشـته باشـند؟ با این که ظاهر استفاده از کلمه فداء، عوض کردن چیزی است با چیز دیگری که اهمیت و ارزش پایین تری از آن دارد.

جواب می دهم که چون حسـین علیه السـلام از فرزندان اسماعیل بوده، بنابراین اگر اسماعیل ذبح می شد، پیامبر به وجود نمی آمـد و همین طور سایر ائمه و پیامبران علیهم السـلام که از نسل اسـماعیل بودند. به همین سـبب در عوض ذبح اسـماعیل، ذبح یکی از فرزندان او که حسـین باشد قرار داده شد، گویا که حسـین علیه السلام در عوض ذبح همه آن ها کشته شد و یک جزء به جای کل ذبح شد و شکی نیست که مقام و مرتبه کل سلسله از یک جزء کوچک والاتر است.

مؤلف: این که حسـین فـدای اسـماعیل شده باشد در خبر نیامده است، بلکه آمده است که جزع و گریه ابراهیم بر اسـماعیل، با جزع و گریه بر حسـین علیه السـلام تعویض شـد. ظاهرا بر این اساس، فـداء معنای اصـلی خود را ندارد بلکه معنای آن تعویض است. وقتی که حضـرت ابراهیم بر از دست دادن ثواب گریه بر مصـیبت فرزند افسوس خورد، خداوند این ثواب را با امری که ثواب و ارزش بیشتری داشت عوض نمود، که همان گریه بر مصیبت حسین علیه السلام بود.

نتیجه این که شـهادت حسـین علیه السلام امری قطعی و مقرر بوده و برای کشته نشدن اسماعیل نبوده است که آن اشکال وارد باشـد. بر اسـاس آن چـه ذکر کردیـم، در ایـن آیه دو احتمـال وجـود دارد: اول این که مضـاف را در تقـدیر بگیریم و بگـوییم «فـدیناه بجزع مـذبوح عظیم الشأن» و دوم این که باء سـببیه باشـد یعنی «فـدیناه بسـبب مـذبوح عظیم بأن جزع علیه» و در هر دو تقدیر یا باید مضاف را در تقدیر گرفت و یا باید از باب مجاز در اسناد باشد.

**[ترجمه]

«۷»

ع، [علل الشرائع] ابْنُ الْوَلِیدِ عَنِ الصَّفَّارِ عَنِ ابْنِ یَزِیدَ عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَیْرٍ وَ مُحَمَّدِ بْنِ سِنَانٍ عَمَّنْ ذَکَرَهُ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: إِنَّ إِسْـمَاعِیلَ الَّذِی قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ فِی کِتَابِهِ- وَ اذْکُرْ فِی الْکِتابِ إِسْـماعِیلَ إِنَّهُ کانَ صادِقَ الْوَعْدِ وَ کانَ رَسُولًا نَبِیًّا(۱) لَمْ یَکُنْ إِسْمَاعِیلَ بْنَ إِبْرَاهِیمَ بَلْ کَانَ نَبِیّاً مِنَ الْأَنْبِیَاءِ بَعَثَهُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ إِلَی قَوْمِهِ فَأَخَذُوهُ فَسَلَخُوا فَرْوَهَ رَأْسِهِ وَ وَجْهِهِ فَأَتَاهُ مَلَکٌ فَقَالَ إِنَّ اللَّهَ جَلَّ جَلَالُهُ بَعَثَنِی إِلَیْکَ فَمُرْنِی بِمَا شِئْتَ فَقَالَ لِی أُسْوَهٌ بِمَا یُصْنَعُ بِالْحُسَیْنِ علیه السلام.

مل، [كامل الزيارات] أبی عن سعد عن ابن عيسی و ابن أبی الخطاب و ابن يزيد جميعا عن محمد بن سنان: مثله.

**[ترجمه]علل الشـرائع: امام صادق عليه السلام فرمود: آن اسماعيلی كه خدای سبحان در باره اش فرموده «و اذكُر فی الكتاب إسْماعِيل إنّه كان صادقَ الوعد و كان رسُولا نبيّاً» - ۱. مريم/ ۵۴ - ،

«و در اين كتاب از اسـماعيل ياد كن، زيرا كه او درست وعده و فرسـتاده ای پيامبر بود.» اين اسـماعيل بن ابراهيم عليهما السّلام نبود بلكه يكی از پيامبران بود كه خدا او را بر قوم خود مبعوث نمود. آن قوم وی را گرفتند و پوست سر و صورت آن حضرت را كندنـد. آنگاه ملكی نزد آن بزرگوار آمد و گفت: هر دسـتوری داری به من بده تا از ايشان انتقام بگيريم، فرمود: من هم به مظلوميت امام حسين عليه السّلام اقتدا می كنم - ۱. علل الشرايع ۱ : ۷۳ - .

**[ترجمه]

«۸»

ع، [علل الشـرائع] أَبِی عَنْ سَـعْدٍ عَنِ ابْنِ يَزِيدَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِـنَانٍ عَنْ عَمَّارِ بْنِ مَرْوَانَ عَنْ سَمَاعَةَ عَنْ أَبِی بَصِيرٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ عليه السـلام: أَنَّ إِسْـمَاعِيلَ كانَ رَسُولًا نَبِيًّا سُـلِّطَ عَلَيْهِ قَوْمُهُ فَقَشَـرُوا جِلْدَةَ وَجْهِهِ وَ فَرْوَةَ رَأْسِهِ فَأَتَاهُ رَسُولٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ فَقَالَ لَهُ رَبُّكَ يُقْرِئُـكَ السَّلَامَ وَ يَقُولُ قَدْ رَأَيْتُ مَـا صُـنِعَ بِـكَ وَ قَدْ أَمَرَنِی بِطَاعَتِكَ فَمُرْنِی بِمَا شِـئْتَ فَقَالَ يَكُونُ لِی بِالْحُسَـيْنِ بْنِ عَلِیٍّ أُسْوَةٌ(۲).

مل، [كامل الزيارات] أبی عن سعد عن ابن عيسی و ابن أبی الخطاب و ابن يزيد جميعا عن

ص: ۲۲۷

۱- ۱. مريم: ۵۴، و الحديث فی المصدر ج ۱ ص ۷۳.

۲- ۲. علل الشرائع ج ۱ ص ۷۳ و ۷۴.

محمد بن سنان: مثله.

مل، [کامل الزیارات] محمـد بن الحسن عن أبیه عن جـده عن علی بن مهزیار عن محمـد بن سـنان عمن ذکره عن أبی عبـد الله علیه السلام: مثله.

**[ترجمه]علـل الشـرایع: امـام جعفر صـادق علیه السّـلام فرمود: اسـماعیل یکی از پیامبران بود که قومش بر او تسـلط یافتنـد و پوست سـر و صورت آن حضـرت را کندند، آن گاه فرسـتاده ای از جانب پروردگار جهانیان نزد او آمد و گفت: پروردگارت به تو سـلام می رساند و می فرماید: دیدم که با تو چه کردند، و به من دسـتور داده که از تو اطاعت کنم، هر دسـتوری داری به من بده. گفت: به مظلومیت امام حسین علیه السّلام اقتدا می کنم - ۲. همان ۱: ۷۳ و ۷۴ - .

**[ترجمه]

«۹»

ما، [الأمالی] للشیخ الطوسی ابْنُ حَشِیشٍ عَنْ أَبِی الْمُفَضَّلِ الشَّیْبَانِیِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِیِّ بْنِ مَعْمَرٍ عَنِ ابْنِ أَبِی الْخَطَّابِ عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَیْرٍ وَ مُحَمَّدِ بْنِ سِنَانٍ عَنْ هَارُونَ بْنِ خَارِجَهَ عَنْ أَبِی بَصِیرٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ سَمِعْتُهُ یَقُولُ: بَیْنَا الْحُسَیْنُ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِذْ أَتَاهُ جَبْرَئِیلُ فَقَالَ یَا مُحَمَّدُ أَ تُحِبُّهُ قَالَ نَعَمْ قَالَ أَمَا إِنَّ أُمَّتَکَ سَتَقْتُلُهُ فَحَزِنَ رَسُولُ اللَّهِ لِذَلِکَ حُزْناً شَدِیداً فَقَالَ جَبْرَئِیلُ أَ یَسُرُّکَ أَنْ أُرِیَکَ التُّرْبَهَ الَّتِی یُقْتَلُ فِیهَا قَالَ نَعَمْ قَالَ فَخَسَفَ جَبْرَئِیلُ مَا بَیْنَ مَجْلِسِ رَسُولِ اللَّهِ إِلَی کَرْبَلَاءَ حَتَّی الْتَقَتِ الْقِطْعَتَانِ هَکَذَا وَ جَمَعَ بَیْنَ السَّبَّابَتَیْنِ فَتَنَاوَلَ بِجَنَاحَیْهِ مِنَ التُّرْبَهِ فَنَاوَلَهَا رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه وآله ثُمَّ دُحِیَتِ الْأَرْضُ أَسْرَعَ مِنْ طَرْفِ الْعَیْنِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ طُوبَی لَکِ مِنْ تُرْبَهٍ وَ طُوبَی لِمَنْ یُقْتَلُ فِیکِ.

مل، [کامل الزیارات] محمد بن جعفر الرزاز عن محمد بن الحسین عن محمد بن سنان: مثله (۱)

**[ترجمه]امالی طوسـی: حضرت صادق علیه السّلام فرمود: روزی امام حسین علیه السّلام در حضور رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله بود که جبرئیل نازل شد و گفت: ای محمّد! آیا حسـین را دوست داری؟ فرمود: آری. جبرئیل گفت: آگاه باش که امت تو او را به زودی خواهنـد کشت. پیامبر خدا صـلّی اللّه علیه و آله به شدت محزون و اندوهناک شد. جبرئیل گفت: آیا دوسـت داری تربتی را که حسـین روی آن شـهید می شود به تو نشـان دهم؟ فرمود: آری. جبرئیل آن قسـمت زمینی را که بین کربلا و پیغمبر اکرم بود فرو برد و دو قطعه خـاک از کربلاـ به وسـیله بال های خود آورد و به حضـرت رسول داد. آن گاه آن قسـمت زمین به یـک چشم به هم زدن به حال اول خود بازگشت و گسترده شـد. پیامبر خـدا صـلّی اللّه علیه و آله به آن خاک فرمود: خوشا به حال تو ای خاک! خوشا به حال کسی که روی تو کشته خواهد شد - ۳. امالی طوسی: ۶۰ - .

**[ترجمه]

بیان

أقول قد بينت معنى التقاء القطعتين فی باب أحوال بلقیس فی کتاب النبوه(۲).

**[ترجمه]می گویم که معنای به هم رسیدن دو قطعه زمین را در بخش احوال بلقیس در کتاب نبوی بیان کردم - ۱. در بخش قصه سلیمان با بلقیس ذیل شماره ۱۱، ج ۱۴ ، ص ۱۱۵ از چاپ جدید گفته است: بیشتر آن اخبار بیان داشتند که زمینی که بین حضرت سلیمان و بین تخت بود فرو رفت و زمینی که تخت روی آن بود حرکت کرد، تا این که آن را نزد حضرت سلیمان حاضر کرد.

اگر گفته شود: چگونه ساختمان هایی که روی زمین بود در آن فرو رفته؟ می گوییم: احتمال دارد که آن ساختمان ها به امر خداوند متعال به سمت چپ و راست حرکت کرده باشد، همین طور حیوانات و درختان و سایر چیز هایی که روی آن بوده است.

ممکن است که حرکت تخت از زیر زمین بوده باشد، به این صورت که در زمین فرو رفته و پیچیده شده و با طبقه زیرین جمع شده تا این که از زیر تخت حضرت سلیمان خارج شده و سپس آن طبقه از زمین گسترده شده است. - .

**[ترجمه]

«۱۰»

ما، [الأمالی] للشیخ الطوسی عَنْهُ عَنْ أَبِی الْمُفَضَّلِ عَنِ ابْنِ عُقْدَهَ عَنْ إِبْرَاهِیمَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ النَّحْوِیِ

ص: ۲۲۸

۱- ۱. راجع المصدر ص ۶۰.

۲ - ۲. قال قدّس سرّه فی باب قصه سلیمان مع بلقیس تحت الرقم ۱۱، ج ۱۴ ص ۱۱۵ من الطبعه الحدیثه: ظاهر أکثر تلک الاخبار ان الأرض التی کانت بینه و بین السریر انخسفت و تحرکت الأرض التی کان السریر علیها، حتی أحضرته عنده. فان قیل: کیف انخسفت الابنیه التی کانت علیها؟ قلنا: یحتمل أن تکون تلک الابنیه تحرک بأمره تعالی یمینا و شمالا، و کذا ما علیها من الحیوانات و الاشجار و غیرها. و یمکن أن یکون حرکه السریر من تحت الأرض بأن غار فی الأرض و طویت و تکاثفت الطبقه التحتانیه حتّی خرج من تحت سریره ثمّ دحیت تلک الطبقه من تحت الأرض.

عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مَسْلَمَهَ عَنْ يُونُسَ بْنِ أَرْقَمَ عَنِ الْأَعْمَشِ عَنْ سَالِمِ بْنِ أَبِی الْجَعْدِ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ: أَنَّ عَظِيماً مِنْ عُظَمَاءِ الْمَلَائِكَهِ اسْتَأْذَنَ رَبَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ فِی زِيَارَهِ النَّبِیِّ فَأَذِنَ لَهُ فَبَيْنَمَا هُوَ عِنْدَهُ إِذْ دَخَلَ عَلَيْهِ الْحُسَيْنُ فَقَبَّلَهُ النَّبِیُّ وَ أَجْلَسَهُ فِی حَجْرِهِ فَقَالَ لَهُ الْمَلَكُ أَ تُحِبُّهُ قَالَ أَجَلْ أَشَدَّ الْحُبِّ إِنَّهُ ابْنِی قَالَ لَهُ إِنَّ أُمَّتَكَ سَتَقْتُلُهُ قَالَ أُمَّتِی تَقْتُلُ وَلَدِی قَالَ نَعَمْ وَ إِنْ شِئْتَ أَرَيْتُكَ مِنَ التُّرْبَهِ الَّتِی يُقْتَلُ عَلَيْهَا قَالَ نَعَمْ فَأَرَاهُ تُرْبَهً حَمْرَاءَ طَيِّبَهَ الرِّيحِ فَقَالَ إِذَا صَارَتْ هَذِهِ التُّرْبَهُ دَماً عَبِيطاً فَهُوَ عَلَامَهُ قَتْلِ ابْنِكَ هَذَا قَالَ سَالِمُ بْنُ أَبِی الْجَعْدِ أُخْبِرْتُ أَنَّ الْمَلَكَ كَانَ مِيكَائِيلَ عليه السلام.

**[ترجمه]امالی طوسی: يكی از بزرگان ملائكه از خدا اجازه خواست كه به زيارت پيامبر بيايد. خداوند به او اجازه داد. در آن هنگام كه آن ملك در حضور رسول خدا بود، امام حسين عليه السّلام وارد شد.

پيامبر امام حسين عليه السّلام را بوسيد و او را در كنار خود جای داد. آن ملك به حضرت رسول گفت: آيا حسين را دوست داری؟ فرمود: آری، من خيلی او را دوست دارم، وی فرزند من است. آن ملك گفت: امت تو به زودی او را شهيد خواهند كرد. فرمود: آيا امت من پسرم را می كشند؟ گفت: آری، آيا مايلی مقداری از تربتی كه حسين را روی آن شهيد می كنند به تو نشان دهم؟ فرمود: آری. سپس آن ملك مقداری خاك قرمز رنگ كه خوشبو بود به پيغمبر خدا نشان داد و گفت: هر گاه اين تربت مبدل به خون شود، علامت اين است كه پسر تو شهيد شده است، راوی می گويد: به من خبر داده شد كه آن ملك ميكائيل بود.

**[ترجمه]

«۱۱»

ما، [الأمالی] للشيخ الطوسی عَنْهُ عَنْ أَبِی الْمُفَضَّلِ عَنْ هَاشِمِ بْنِ نَقِيَّهَ الْمَوْصِلِیِّ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ جَعْفَرٍ الْمَدَائِنِیِّ عَنْ زِيَادِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْمُكَارِی عَنْ لَيْثِ بْنِ أَبِی سُلَيْمٍ عَنْ حُدَيْرٍ أَوْ حِدْمِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْمَازِنِیِّ عَنْ زَيْدٍ مَوْلَی زَيْنَبَ بِنْتِ جَحْشٍ قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ذَاتَ يَوْمٍ عِنْدِی نَائِماً فَجَاءَ الْحُسَيْنُ فَجَعَلْتُ أُعَلِّلُهُ مَخَافَهَ أَنْ يُوقِظَ النَّبِیَّ فَغَفَلْتُ عَنْهُ فَدَخَلَ وَ اتَّبَعْتُهُ فَوَجَدْتُهُ وَ قَدْ قَعَدَ عَلَی بَطْنِ النَّبِیِّ صلی الله عليه و آله فَوَضَعَ زبيته [زُبَيْبَتَهُ] فِی سُرَّهِ النَّبِیِّ فَجَعَلَ يَبُولُ عَلَيْهِ فَأَرَدْتُ أَنْ آخُذَهُ عَنْهُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ دَعِی ابْنِی يَا زَيْنَبُ حَتَّی يَفْرُغَ مِنْ بَوْلِهِ فَلَمَّا فَرَغَ تَوَضَّأَ النَّبِیُّ صلی الله عليه و آله وَ قَامَ يُصَلِّی فَلَمَّا سَجَدَ ارْتَحَلَهُ الْحُسَيْنُ فَلَبِثَ النَّبِیُّ صلی الله عليه و آله حَتَّی نَزَلَ فَلَمَّا قَامَ عَادَ الْحُسَيْنُ فَحَمَلَهُ حَتَّی فَرَغَ مِنْ صَلَاتِهِ فَبَسَطَ النَّبِیُّ يَدَهُ وَ جَعَلَ يَقُولُ أَرِنِی أَرِنِی يَا جَبْرَئِيلُ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ لَقَدْ رَأَيْتُكَ الْيَوْمَ صَنَعْتَ شَيْئاً مَا رَأَيْتُكَ صَنَعْتَهُ قَطُّ قَالَ نَعَمْ جَاءَنِی جَبْرَئِيلُ فَعَزَّانِی فِی ابْنِی الْحُسَيْنِ وَ أَخْبَرَنِی أَنَّ أُمَّتِی تَقْتُلُهُ وَ أَتَانِی بِتُرْبَهٍ حَمْرَاءَ.

قَالَ زِيَادُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ أَنَا شَكَكْتُ فِی اسْمِ الشَّيْخِ حُدَيْرٍ أَوْ حِدْمِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ (۱) وَ قَدْ أَثْنَی عَلَيْهِ لَيْثٌ خَيْراً وَ ذَكَرَ مِنْ فَضْلِهِ.

---

۱ - ۱. لم نر فی كتب الرجال من يسمی حدمر نعم فی القاموس: الحذمر- بالكسر القصير، و لعلّ الصواب هو الأول حدير

بالتصغير كما فى الإصابه، و لعله أبو فوزه السلمى فراجع.

**[ترجمه]امالی طوسی: از زینب بنت جحش که همسر رسول خدا بود نقل شده است: یک روز رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله در اطاق من خوابیده بود که امام حسین علیه السّلام آمد، من نمی گذاشتم حسین نزد آن حضرت برود، زیرا می ترسیدم آن بزرگوار را بیدار کند. وقتی من از حسین غفلت کردم دیدم به حضور جد بزرگوارش رفته و روی شکم مبارک آن حضرت نشسته و روی ناف آن حضرت بول کرده؟ وقتی من خواستم آن بزرگوار را از روی سینه پیامبر خدا بردارم، رسول اکرم به من فرمود: بگذار تا بول فرزندم تمام شود. موقعی که بول حسین تمام شد، حضرت رسول خود را شست و شروع به نماز نمود. هر وقت آن بزرگوار به سجده می رفت، امام حسین بر پشت آن حضرت سوار می شد. پیامبر خدا به قدری سجده را طولانی می کرد تا امام حسین فرود می آمد و هنگامی که پیغمبر برمی خواست، امام حسین همچنان بر پشت آن حضرت بود تا نماز تمام شد. ناگاه دیدم پیامبر صلّی الله علیه و آله دست مبارک خود را باز کرد و فرمود: ای جبرئیل! نشان بده، نشان بده! من به آن حضرت گفتم: یا رسول اللّه! امروز کاری انجام دادی که هرگز انجام نداده بودی؟ فرمود: آری، جبرئیل نزد من آمد و در باره مصیبت فرزندم حسین به من تسلیت و تعزیت گفت و خبر داد: امتم او را خواهند کشت و این خاک قرمز را برای من آورد.

**[ترجمه]

«۱۲»

یج، [الخرائج و الجرائح] مِنْ تَارِیخِ مُحَمَّدٍ النَّجَّارِ شَیْخِ الْمُحَدِّثِینَ بِالْمَدْرَسَهِ الْمُسْتَنْصِرِیَّهِ بِإِسْنَادٍ مَرْفُوعٍ إِلَی أَنَسِ بْنِ مَالِکٍ عَنِ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله أَنَّهُ قَالَ: لَمَّا أَرَادَ اللَّهُ أَنْ یُهْلِکَ قَوْمَ نُوحٍ أَوْحَی إِلَیْهِ أَنْ شُقَّ أَلْوَاحَ السَّاجِ فَلَمَّا شَقَّهَا لَمْ یَدْرِ مَا یَصْنَعُ بِهَا فَهَبَطَ جَبْرَئِیلُ فَأَرَاهُ هَیْئَهَ السَّفِینَهِ وَ مَعَهُ تَابُوتٌ بِهَا مِائَهُ أَلْفِ مِسْمَارٍ وَ تِسْعَهٌ وَ عِشْرُونَ أَلْفَ مِسْمَارٍ فَسَمَّرَ بِالْمَسَامِیرِ کُلِّهَا السَّفِینَهَ إِلَی أَنْ بَقِیَتْ خَمْسَهُ مَسَامِیرَ فَضَرَبَ بِیَدِهِ إِلَی مِسْمَارٍ فَأَشْرَقَ بِیَدِهِ وَ أَضَاءَ کَمَا یُضِی ءُ الْکَوْکَبُ الدُّرِّیُّ فِی أُفُقِ السَّمَاءِ فَتَحَیَّرَ نُوحٌ فَأَنْطَقَ اللَّهُ الْمِسْمَارَ بِلِسَانٍ طَلْقٍ ذَلْقٍ أَنَا عَلَی اسْمِ خَیْرِ الْأَنْبِیَاءِ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَهَبَطَ جَبْرَئِیلُ فَقَالَ لَهُ یَا جَبْرَئِیلُ مَا هَذَا الْمِسْمَارُ الَّذِی مَا رَأَیْتُ مِثْلَهُ فَقَالَ هَذَا بِاسْمِ سَیِّدِ الْأَنْبِیَاءِ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ اسْمِرْهُ عَلَی أَوَّلِهَا عَلَی جَانِبِ السَّفِینَهِ الْأَیْمَنِ ثُمَّ ضَرَبَ بِیَدِهِ إِلَی مِسْمَارٍ ثَانٍ فَأَشْرَقَ وَ أَنَارَ فَقَالَ نُوحٌ وَ مَا هَذَا الْمِسْمَارُ فَقَالَ هَذَا مِسْمَارُ أَخِیهِ وَ ابْنِ عَمِّهِ سَیِّدِ الْأَوْصِیَاءِ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ فَاسْمِرْهُ عَلَی جَانِبِ السَّفِینَهِ الْأَیْسَرِ فِی أَوَّلِهَا ثُمَّ ضَرَبَ بِیَدِهِ إِلَی مِسْمَارٍ ثَالِثٍ فَزَهَرَ وَ أَشْرَقَ وَ أَنَارَ فَقَالَ جَبْرَئِیلُ هَذَا مِسْمَارُ فَاطِمَهَ فَاسْمِرْهُ إِلَی جَانِبِ مِسْمَارِ أَبِیهَا ثُمَّ ضَرَبَ بِیَدِهِ إِلَی مِسْمَارٍ رَابِعٍ فَزَهَرَ وَ أَنَارَ فَقَالَ جَبْرَئِیلُ هَذَا مِسْمَارُ الْحَسَنِ فَاسْمِرْهُ إِلَی جَانِبِ مِسْمَارِ أَبِیهِ ثُمَّ ضَرَبَ بِیَدِهِ إِلَی مِسْمَارٍ خَامِسٍ فَزَهَرَ وَ أَنَارَ وَ أَظْهَرَ النَّدَاوَهَ فَقَالَ جَبْرَئِیلُ هَذَا مِسْمَارُ الْحُسَیْنِ فَاسْمِرْهُ إِلَی جَانِبِ مِسْمَارِ أَبِیهِ فَقَالَ نُوحٌ یَا جَبْرَئِیلُ مَا هَذِهِ النَّدَاوَهُ فَقَالَ هَذَا الدَّمُ فَذَکَرَ قِصَّهَ الْحُسَیْنِ علیه السلام وَ مَا تَعْمَلُ الْأُمَّهُ بِهِ فَلَعَنَ اللَّهُ قَاتِلَهُ وَ ظَالِمَهُ وَ خَاذِلَهُ.

**[ترجمه]خرائج: پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم فرمود: هنگامی که خدا تصمیم گرفت قوم نوح را هلاک کند به نوح وحی کرد: از درخت ساج تخته درست کند. موقعی که نوح آن تخته ها را آماده کرد نمی دانست آن ها را چه کند.

پس از این جریان جبرئیل آمد و شکل کشتی را به آن حضرت نشان داد. تابوتی با جبرئیل بود که حاوی یک صد و بیست و

نه هزار میخ بود. نوح کشتی را با آن میخ ها به هم وصل کرد تا اینکه پنج عدد از آن ها باقی ماند. وقتی دست خود را به یکی از آن میخ های پنج گانه زد آنچنان نورانی شد که ستاره درخشنده ای در افق آسمان نورانی شود. حضرت نوح از این منظره متحیر ماند. ناگاه آن میخ به زبان فصیح گفت: من به نام بهترین پیامبران یعنی حضرت محمّد بن عبد اللّه صلّی اللّه علیه و آله هستم.

جبرئیل علیه السّلام نازل شد و حضرت نوح به او فرمود: این چه میخی است که من نظیر آن را ندیده ام؟ جبرئیل گفت: این میخ به نام سید انبیا حضرت محمّد بن عبد اللّه است، آن را در سمت راست جلوی کشتی نصب کن. سپس حضرت نوح علیه السّلام دست به میخ دومی زد و دید آن نیز درخشید و نورانی شد. نوح به جبرئیل گفت: این چه میخی است؟ جبرئیل گفت: این به نام برادر و پسر عمویش سید اوصیا علی بن ابی طالب علیه السّلام است، آن را در طرف چپ جلوی کشتی نصب کن. وقتی حضرت نوح دست به سومین میخ زد آن نیز نورانی و درخشنده شد. جبرئیل گفت: این به نام فاطمه اطهر است. آن را کنار میخ پدرش نصب کن. هنگامی که حضرت نوح دست به میخ چهارم زد و آن نیز درخشید جبرئیل فرمود: این میخ به نام حسن است، آن را کنار میخ پدرش نصب کن. وقتی آن حضرت دست به پنجمین میخ زد و آن هم درخشید و نورانی گردید و رطوبتی داد، جبرئیل گفت: این میخ برای امام حسین است، آن را کنار میخ پدرش نصب کن. حضرت نوح به جبرئیل فرمود: این رطوبت چیست؟ گفت: خون است. آنگاه جریان شهید شدن امام حسین علیه السّلام را برای نوح شرح داد. حضرت نوح پس از شنیدن این جریان، قاتلان و ظلم کنندگان بر حسین و افرادی که آن حضرت را رها کردند، لعنت کرد.

**[ترجمه]

«۱۳»

ما، [الأمالی] للشیخ الطوسی عَنْهُ عَنْ أَبِی الْمُفَضَّلِ عَنِ الْعَبَّاسِ بْنِ خَلِیلٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ هَاشِمٍ عَنْ سُوَیْدِ بْنِ عَبْدِ الْعَزِیزِ عَنْ دَاوُدَ بْنِ عِیسَی الْکُوفِیِّ عَنْ عُمَارَةَ بْنِ عَرِیَّةَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِیمَ التَّیْمِیِّ عَنْ أَبِی سَلَمَةَ عَنْ عَائِشَةَ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه وآله أَجْلَسَ حُسَیْناً عَلَی فَخِذِهِ وَ جَعَلَ یُقَبِّلُهُ فَقَالَ جَبْرَئِیلُ أَ تُحِبُّ ابْنَکَ هَذَا قَالَ نَعَمْ قَالَ فَإِنَّ أُمَّتَکَ سَتَقْتُلُهُ بَعْدَکَ فَدَمَعَتْ عَیْنَا رَسُولِ اللَّهِ فَقَالَ لَهُ إِنْ شِئْتَ أَرَیْتُکَ مِنْ تُرْبَتِهِ الَّتِی یُقْتَلُ عَلَیْهَا قَالَ نَعَمْ فَأَرَاهُ جَبْرَئِیلُ تُرَاباً مِنْ تُرَابِ الْأَرْضِ الَّتِی یُقْتَلُ عَلَیْهَا

ص: ۲۳۰

وَ قَالَ تُدْعَی الطَّفَّ.

**[ترجمه]امالی طوسی: از عایشه روایت می کند که گفت: رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله و سلّم امام حسین علیه السّلام را روی دامن مبارک خود نشانید و او را بوسید. جبرئیل به رسول خدا گفت: آیا پسرت را دوست داری؟ فرمود: آری. گفت: امت تو او را بعد از تو شهید می کنند. اشک رسول خدا جاری شد. جبرئیل به ایشان گفت: اگر بخواهی، خاکی را که حسین روی آن کشته خواهد شد به تو نشان می دهم. فرمود: بله، پس جبرئیل مقداری از آن خاک که حسین بر روی آن کشته شد به حضرت نشان داد و گفت: به این خاک کربلا می گویند.

**[ترجمه]

«۱۴»

ما، [الأمالی] للشیخ الطوسی عَنْهُ عَنِ الْحُسَیْنِ بْنِ الْحَسَنِ بْنِ عَامِرٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ دَلِیلِ بْنِ بِشْرٍ عَنْ عَلِیِّ بْنِ سَهْلٍ عَنْ مُؤَمَّلٍ عَنْ عُمَارَةَ بْنِ زَاذَانَ عَنْ ثَابِتٍ عَنْ أَنَسٍ: أَنَّ مَلَکَ الْمَطَرِ اسْتَأْذَنَ أَنْ یَأْتِیَ رَسُولَ اللَّهِ فَقَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله لِأُمِّ سَلَمَةَ امْلِکِی عَلَیْنَا الْبَابَ لَا یَدْخُلُ عَلَیْنَا أَحَدٌ فَجَاءَ الْحُسَیْنُ لِیَدْخُلَ فَمَنَعَتْهُ فَوَثَبَ حَتَّی دَخَلَ فَجَعَلَ یَثِبُ عَلَی مَنْکِبَیْ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ یَقْعُدُ عَلَیْهِمَا فَقَالَ لَهُ الْمَلَکُ أَ تُحِبُّهُ قَالَ نَعَمْ قَالَ فَإِنَّ أُمَّتَکَ سَتَقْتُلُهُ وَ إِنْ شِئْتَ أَرَیْتُکَ الْمَکَانَ الَّذِی یُقْتَلُ فِیهِ فَمَدَّ یَدَهُ فَإِذَا طِینَةٌ حَمْرَاءُ فَأَخَذَتْهَا أُمُّ سَلَمَةَ فَصَیَّرَتْهَا إِلَی طَرَفِ خِمَارِهَا قَالَ ثَابِتٌ فَبَلَغَنَا أَنَّهُ الْمَکَانُ الَّذِی قُتِلَ بِهِ بِکَرْبَلَاءَ.

**[ترجمه]امالی طوسی: از انس روایت می کند که گفت: فرشته باران اجازه خواست که به حضور رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله مشرف شود. پیامبر خدا به ام سلمه فرمود: مواظب باش که احدی نزد ما نیاید. ناگاه امام حسین علیه السّلام آمد، من مانع شدم که نزد رسول خدا برود، ولی او برجست و به حضور پیامبر رفت، او از دوش پیغمبر بالا- می رفت و روی دوش آن حضرت می نشست. آن فرشته به رسول خدا گفت: آیا حسین را دوست داری؟ فرمود: آری. گفت، امت تو او را شهید می کنند، اگر بخواهی، مکانی را که حسین روی آن کشته خواهد شد به تو نشان می دهم، پس دستش را دراز کرد و خاکی سرخ آورد، ام سلمه آن خاک را گرفت و به کنار مقنعه خود مالید. ثابت گفت: به ما خبر رسید که آن خاک جایی بود که حسین علیه السلام در کربلا بر روی آن کشته شد.

**[ترجمه]

«۱۵»

مل، [کامل الزیارات] مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ الرَّزَّازُ عَنِ ابْنِ أَبِی الْخَطَّابِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِنَانٍ عَنْ سَعِیدِ بْنِ یَسَارٍ أَوْ غَیْرِهِ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام یَقُولُ: لَمَّا أَنْ هَبَطَ جَبْرَئِیلُ عَلَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله بِقَتْلِ الْحُسَیْنِ أَخَذَ بِیَدِ عَلِیٍّ فَخَلَا بِهِ مَلِیّاً مِنَ النَّهَارِ فَغَلَبَتْهُمَا عَبْرَةٌ فَلَمْ یَتَفَرَّقَا حَتَّی هَبَطَ عَلَیْهِمَا جَبْرَئِیلُ أَوْ قَالَ رَسُولُ رَبِّ الْعَالَمِینَ فَقَالَ لَهُمَا رَبُّکُمَا یُقْرِئُکُمَا السَّلَامَ وَ یَقُولُ قَدْ عَزَمْتُ عَلَیْکُمَا لَمَّا صَبَرْتُمَا قَالَ فَصَبَرَا(۱).

مل، [كامل الزيارات] ابن الوليد عن الصفار عن ابن عيسى عن محمد بن سنان عن سعيد: مثله- مل، [كامل الزيارات] أبى عن سعد عن ابن يزيد عن ابن سنان عن سعيد: مثله.

**[ترجمه]كامل الزيارات: امام جعفر صادق عليه السّلام فرمود: هنگامى كه جبرئيل خبر شهادت امام حسين را براى رسول خدا آورد آن حضرت دست على بن ابى طالب عليه السّلام را گرفت و قسمتى از روز را به كنارى رفتند و گريه مى كردند. از يكديگر جدا نشدند تا جبرئيل آمد و به ايشان گفت: خداوند به شما سلام مى رساند و مى فرمايد: اگر صبر كنيد، من عزم خود را جزم نموده ام كه حسين شهيد شود. پيغمبر اكرم فرمود: صبر مى كنم - ۱. كامل الزيارات: ۵۵ ، همچنين حديث بعدى. -.

**[ترجمه]

«۱۶»

مل، [كامل الزيارات] أَبِى عَنْ سَعْدٍ عَنِ ابْنِ عِيسَى عَنِ الْوَشَّاءِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ عَائِذٍ عَنْ سَالِمِ بْنِ مُكْرَمٍ عَنْ أَبِى عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ: لَمَّا حَمَلَتْ فَاطِمَهُ بِالْحُسَيْنِ عليه السلام جَاءَ جَبْرَئِيلُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ فَقَالَ إِنَّ فَاطِمَهَ سَتَلِدُ وَلَداً تَقْتُلُهُ أُمَّتُكَ مِنْ بَعْدِكَ فَلَمَّا حَمَلَتْ فَاطِمَهُ الْحُسَيْنَ كَرِهَتْ حَمْلَهُ وَ حِينَ وَضَعَتْهُ كَرِهَتْ وَضْعَهُ ثُمَّ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام هَلْ رَأَيْتُمْ فِى الدُّنْيَا أُمّاً تَلِدُ غُلَاماً فَتَكْرَهُهُ وَ لَكِنَّهَا كَرِهَتْهُ لِأَنَّهَا عَلِمَتْ أَنَّهُ سَيُقْتَلُ قَالَ وَ فِيهِ نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَهُ- وَ وَصَّيْنَا الْإِنْسانَ بِوالِدَيْهِ حُسْناً حَمَلَتْهُ أُمُّهُ كُرْهاً وَ

۱- ۱. المصدر ص ۵۵ و هكذا ما يليه.

وَضَعَتْهُ كُرْهاً وَ حَمْلُهُ وَ فِصالُهُ ثَلاثُونَ شَهْراً(۱).

**[ترجمه]کامل الزیارات: امام صادق علیه السلام فرمود: هنگامی که فاطمه زهرا به امام حسین حامله شد جبرئیل به حضور پیامبر صلّی اللّه علیه و آله آمد و گفت: فاطمه به زودی پسری می آورد که امت تو بعد از تو او را خواهند کشت. هنگامی که فاطمه به حسین حامله شد کراهت داشت و هنگامی که وی را به دنیا آورد هم کراهت داشت.

سپس حضرت صادق فرمود: آیا مادری در دنیا دیده اید که از زاییدن پسری ناراضی باشد؟ حضرت زهرا علیها السّلام به این خاطر از ولادت حسین کراهت داشت که می دانست او به زودی شهید خواهد شد.

آنگاه فرمود: این آیه در شأن امام حسین نازل شده که می فرماید: «و وصّینا الانسان بوالدیه حسناً حملته أمه کرها و وضعته کرهاً و حمله و فصاله ثلاثون شهراً» - ۲. احقاف / ۱۵ ، و حدیث در کامل الزیارات: ۵۵ و ۵۶ - ،

«و انسان را [نسبت] به پدر و مادرش به احسان سفارش کردیم. مادرش با تحمّل رنج به او باردار شد و با تحمّل رنج او را به دنیا آورد. و بار برداشتن و از شیر گرفتن او سی ماه است.»

**[ترجمه]

بیان

قوله علیه السلام لما حملت لعل المعنی قرب حملها أو المراد بقوله جاء جبرئیل مجیئه قبل ذلک أو بقوله حملت ثانیا شعرت به و لعله علی هذا التأویل الباء فی قوله بوالدیه للسببیه و حسنا مفعول وصینا و فی بعض القراءات حسنا بالتحریک فهو صفه لمصدر محذوف أی إیصاء حسنا فعلی هذا یحتمل أن یکون المراد بقوله وَصَّیْنَا جعلناه وصیا قال فی مجمع البیان قرأ أهل الکوفه إِحْساناً و الباقون حسنا و روی عن علی علیه السلام و أبی عبد الرحمن السلمی حسنا بفتح الحاء و السین انتهی و الوالدان رسول الله و أمیر المؤمنین کما فی سائر الأخبار و یحتمل الظاهر أیضا.

**[ترجمه]سخن امام علیه السلام: «لما حملت» شاید به معنای نزدیکی بارداری حضرت زهرا باشد یا منظور از « جاء جبرئیل»، آمدن او قبل از بارداری باشد، یا با گفتن حملت دوم در واقع احساس حامله شدن به حسین علیه السلام را بیان می کند. و شاید بر این اساس تفسیر باء در عبارت بوالدیه سببیه باشد، و حسناً مفعول فعل وصّینا باشد. در بعضی قراءات حَسناً با حرکت آمده که صفت برای مصدر محذوف می شود بعنب ایصاء حسناً، بر این اساس احتمال دارد که منظور از «وصّینا»، او را جانشین قرار دادیم باشد. در مجمع البیان آمده است: اهل کوفه إحساناً خوانده اند و بقیه حسنا. از علی علیه السلام و عبد الرحمن سلمی روایت شده که حسنا با فتحه حاء و سین است. منظور از والدان، رسول خدا صلی الله علیه و آله و علی علیه السلام است همچنان که در سایر اخبار آمده و ظاهر کلام نیز همین احتمال را بیان می کند.

**[ترجمه]

«۱۷»

مل، [كامل الزيارات] مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ الرَّزَّازُ عَنِ ابْنِ أَبِى الْخَطَّابِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرِو بْنِ سَعِيدٍ عَنْ رَجُلٍ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَبِى عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام: أَنَّ جَبْرَئِيلَ نَزَلَ عَلَى مُحَمَّدٍ صلى الله عليه و آله فَقَالَ يَا مُحَمَّدُ إِنَّ اللَّهَ يَقْرَأُ عَلَيْكَ السَّلَامَ وَ يُبَشِّرُكَ بِمَوْلُودٍ يُولَدُ مِنْ فَاطِمَةَ عليها السلام تَقْتُلُهُ أُمَّتُكَ مِنْ بَعْدِكَ فَقَالَ يَا جَبْرَئِيلُ وَ عَلَى رَبِّيَ السَّلَامُ- لَا حَاجَةَ لِي فِي مَوْلُودٍ يُولَدُ مِنْ فَاطِمَةَ تَقْتُلُهُ أُمَّتِي مِنْ بَعْدِي قَالَ فَعَرَجَ جَبْرَئِيلُ ثُمَّ هَبَطَ فَقَالَ لَهُ مِثْلَ ذَلِكَ فَقَالَ يَا جَبْرَئِيلُ وَ عَلَى رَبِّيَ السَّلَامُ- لَا حَاجَةَ لِي فِي مَوْلُودٍ تَقْتُلُهُ أُمَّتِي مِنْ بَعْدِي فَعَرَجَ جَبْرَئِيلُ إِلَى السَّمَاءِ ثُمَّ هَبَطَ فَقَالَ لَهُ يَا مُحَمَّدُ إِنَّ رَبَّكَ يُقْرِئُكَ السَّلَامَ وَ يُبَشِّرُكَ أَنَّهُ جَاعِلٌ فِي ذُرِّيَّتِهِ الْإِمَامَةَ وَ الْوَلَايَةَ وَ الْوَصِيَّةَ فَقَالَ قَدْ رَضِيتُ ثُمَّ أَرْسَلَ إِلَى فَاطِمَةَ أَنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُنِي بِمَوْلُودٍ يُولَدُ مِنْكِ تَقْتُلُهُ أُمَّتِي مِنْ بَعْدِي- فَأَرْسَلَتْ إِلَيْهِ أَنْ لَا حَاجَةَ لِي فِي مَوْلُودٍ يُولَدُ مِنِّي تَقْتُلُهُ أُمَّتُكَ مِنْ بَعْدِكَ فَأَرْسَلَ إِلَيْهَا أَنَّ اللَّهَ جَاعِلٌ فِي ذُرِّيَّتِهِ الْإِمَامَةَ وَ الْوَلَايَةَ وَ الْوَصِيَّةَ فَأَرْسَلَتْ إِلَيْهِ أَنِّي قَدْ رَضِيتُ فَحَمَلَتْهُ كُرْهاً وَ وَضَعَتْهُ كُرْهاً وَ حَمْلُهُ وَ فِصالُهُ ثَلاثُونَ شَهْراً حَتَّى إِذا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَ بَلَغَ أَرْبَعِينَ سَنَةً قالَ رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَ عَلى والِدَيَ

ص: ۲۳۲

۱- ۱. الأحقاف: ۱۵ و الحديث فی كامل الزيارات ص ۵۵ و ۵۶.

وَ أَنْ أَعْمَلَ صالِحاً تَرْضاهُ وَ أَصْلِحْ لِی فِی ذُرِّیَّتِی (۱) فَلَوْ أَنَّهُ قَالَ أَصْلِحْ لِی ذُرِّیَّتِی لَکَانَتْ ذُرِّیَّتُهُ کُلُّهُمْ أَئِمَّةً وَ لَمْ یَرْضَعِ الْحُسَیْنُ علیه السلام مِنْ فَاطِمَةَ وَ لَا مِنْ أُنْثَی وَ لَکِنَّهُ کَانَ یُؤْتَی بِهِ النَّبِیَّ فَیَضَعُ إِبْهَامَهُ فِی فِیهِ فَیَمَصُّ مِنْهَا مَا یَکْفِیهِ الْیَوْمَیْنِ وَ الثَّلَاثَ فَیَنْبُتُ لَحْمُ الْحُسَیْنِ مِنْ لَحْمِ رَسُولِ اللَّهِ وَ دَمِهِ وَ لَمْ یُولَدْ مَوْلُودٌ لِسِتَّةِ أَشْهُرٍ إِلَّا عِیسَی ابْنُ مَرْیَمَ وَ الْحُسَیْنُ بْنُ عَلِیٍّ علیهم السلام.

مل، [کامل الزیارات] أبی عن سعد عن علی بن إسماعیل بن عیسی عن محمد بن عمرو بن سعید بإسناده: مثله.

**[ترجمه]کامل الزیارات: امام جعفر صادق علیه السّلام فرمود: جبرئیل بر حضرت محمّد صلّی اللّه علیه و آله نازل شد و گفت: ای محمّد! خدا به تو سلام می رساند و تو را به مولودی بشارت می دهد که از فاطمه متولد می شود و امت تو او را پس از تو خواهند کشت. پیامبر فرمود: سلام بر خدای سبحان. ای جبرئیل، من به فرزندی که از فاطمه متولد گردد و بعد از من به دست امتم کشته شود احتیاجی ندارم. جبرئیل بالا رفت و برگشت و همان سخن اول را گفت. رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله فرمود: سلام بر پروردگار من، من به چنین فرزندی که امتم او را بعد از من شهید نمایند احتیاج ندارم. جبرئیل بالا رفته و پایین آمد و گفت: ای محمّد! خداوند به تو سلام رسانده و به تو مژده می دهد که مقام امامت، ولایت و جانشینی را به فرزندان امام حسین علیه السّلام عطا خواهد کرد. پیغمبر معظم اسلام صلّی اللّه علیه و آله فرمود: راضی شدم.

سپس پیامبر خدا نزد فاطمه زهرا فرستاد و فرمود: خدا من را به مولودی بشارت داده که از تو متولد می شود و امت من وی را پس از من خواهند کشت. فاطمه علیها السلام جواب داد: من به فرزندی که امت تو او را بعد از تو شهید کنند احتیاج ندارم. پیغمبر در جوابش فرمود: خدا در عوض این مصیبت مقام امامت و ولایت و جانشینی را به فرزندان حسینم عطا خواهد کرد. فاطمه زهرا گفت: راضی شدم .

آنگاه این آیه در شأن وی نازل شد که می فرماید: «حملته أمه کرها و وضعته کرهاً و حمله و فصاله ثلاثون شهراً حتی إذا بلغ أشدّه و بلغ أربعین سنه قال ربّ أوزعنی أن أشکر نعمتک التی أنعمت علیّ و علی والدیّ و أن أعمل صالحاً ترضاه و أصلح لی فی ذریتی» - ۱. احقاف/ ۱۵ و حدیث در کامل الزیارت: ۵۷ - ،

«مادرش با تحمّل رنج به او باردار شد و با تحمّل رنج او را به دنیا آورد. و بار برداشتن و از شیر گرفتن او سی ماه است، تا آن گاه که به رشد کامل خود برسد و به چهل سال برسد، می گوید: «پروردگارا، بر دلم بیفکن تا نعمتی را که به من و به پدر و مادرم ارزانی داشته ای سپاس گویم و کار شایسته ای انجام دهم که آن را خوش داری، و فرزندانم را برایم شایسته گردان.» اگر گفته بود: «اصلح لی ذریتی»، کلیه فرزندان آن حضرت امام می شدند، ولی چون فرموده «أَصْلح لی فی ذُرّیّتی» لذا بعضی از فرزندانش به مقام امامت رسیدند.

امام حسین علیه السّلام نه از فاطمه و نه از زن دیگری شیر نخورد. بلکه آن حضرت را نزد پیامبر خدا صلّی اللّه علیه و آله می آوردند و آن بزرگوار شست مبارک خود را در دهان امام حسین می گذاشت و حسین علیه السّلام به قدری انگشت آن حضرت را می مکید که غذای دو الی سه روز خود را تأمین می کرد و گوشت و خون امام حسین بدین وسیله از گوشت پیامبر اکرم اسلام صلّی اللّه علیه و آله پرورش می یافت. هیچ نوزادی شش ماهه به دنیا نیامد که زنده بماند غیر از عیسی بن مریم و امام حسین علیهما السّلام.

**[ترجمه]

«۱۸»

مل، [کامل الزيارات] أَبِی عَنْ سَعْدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ حَمَّادٍ عَنْ أَخِيهِ أَحْمَدَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِيهِ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام يَقُولُ: أَتَی جَبْرَئِيلُ رَسُولَ اللَّهِ فَقَالَ لَهُ السَّلَامُ عَلَيْکَ يَا مُحَمَّدُ أَ لَا أُبَشِّرُکَ بِغُلَامٍ تَقْتُلُهُ أُمَّتُکَ مِنْ بَعْدِکَ فَقَالَ لَا حَاجَةَ لِی فِيهِ قَالَ فَانْقَضَّ إِلَی السَّمَاءِ ثُمَّ عَادَ إِلَيْهِ الثَّانِيَةَ فَقَالَ مِثْلَ ذَلِکَ فَقَالَ- لَا حَاجَةَ لِی فِيهِ فَانْعَرَجَ إِلَی السَّمَاءِ ثُمَّ انْقَضَّ عَلَيْهِ الثَّالِثَةَ فَقَالَ لَهُ مِثْلَ ذَلِکَ فَقَالَ- لَا حَاجَةَ لِی فِيهِ (۲) فَقَالَ إِنَّ رَبَّکَ جَاعِلُ الْوَصِيَّةِ فِی عَقِبِهِ فَقَالَ نَعَمْ ثُمَّ قَامَ رَسُولُ اللَّهِ فَدَخَلَ عَلَی فَاطِمَةَ فَقَالَ لَهَا إِنَّ جَبْرَئِيلَ أَتَانِی فَبَشَّرَنِی بِغُلَامٍ تَقْتُلُهُ أُمَّتِی مِنْ بَعْدِی فَقَالَتْ لَا حَاجَةَ لِی فِيهِ فَقَالَ لَهَا إِنَّ رَبِّی جَاعِلُ الْوَصِيَّةِ فِی عَقِبِهِ فَقَالَتْ نَعَمْ إِذَنْ قَالَ فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی عِنْدَ ذَلِکَ هَذِهِ الْآيَةَ فِيهِ- حَمَلَتْهُ أُمُّهُ کُرْهاً وَ وَضَعَتْهُ کُرْهاً لِمَوْضِعِ إِعْلَامِ جَبْرَئِيلَ إِيَّاهَا بِقَتْلِهِ فَحَمَلَتْهُ کُرْهاً بِأَنَّهُ مَقْتُولٌ وَ وَضَعَتْهُ کُرْهاً لِأَنَّهُ مَقْتُولٌ.

**[ترجمه]کامل الزیارت: امام جعفر صادق علیه السّلام فرمود: جبرئیل بر حضرت محمّد صلّی اللّه علیه و آله نازل شد و گفت: ای محمّد! تو را به مولودی بشارت می دهم که امت تو او را پس از تو خواهند کشت. پیامبر فرمود: من به چنین فرزندی احتیاجی ندارم. جبرئیل بالا رفت و برگشت و همان سخن اول را گفت. رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله فرمود: من به چنین فرزندی احتیاج ندارم. جبرئیل بالا رفته و پایین آمد و همان سخن اول را گفت و پیامبر پاسخ داد: من به چنین فرزندی احتیاج ندارم. جبرئیل گفت: پروردگارت مقام امامت، ولایت را در نسل امام حسین علیه السّلام قرار داده است. پیامبرصلّی اللّه علیه و آله فرمود: باشد.

سپس پیامبر خدا نزد فاطمه زهرا فرستاد و فرمود: خدا من را به مولودی بشارت داده که از تو متولد می شود و امت من وی را پس از من خواهند کشت. فاطمه علیها السلام جواب داد: من به چنین فرزندی احتیاج ندارم. پیغمبر در جوابش فرمود: خداوند مقام امامت و ولایت را در نسل امام حسین علیه السّلام قرار داده است. فاطمه زهرا گفت: راضی شدم.

آنگاه این آیه در شأن وی نازل شد که می فرماید: «حملته أمه کرها و وضعته کرهاا». وقتی که جبرئیل خبر کشته شدن امام حسین را به فاطمه زهرا داد، او حسین را با رنج و اندوه از کشته شدنش حمل کرد، و با رنج و اندوه از کشته شدنش به دنیا آورد.

**[ترجمه]

«۱۹»

مل، [کامل الزيارات] أَبِی وَ ابْنُ الْوَلِيدِ مَعاً عَنِ الصَّفَّارِ عَنِ ابْنِ عِيسَی عَنِ ابْنِ فَضَّالٍ عَنِ ابْنِ بُکَيْرٍ عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِنَا عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ: دَخَلَتْ فَاطِمَةُ عَلَی

۱- ۱. الأحقاف: ۱۵ و الحديث فى المصدر ص ۵۷.

۲- ۲. ما بين العلامتين ساقط عن نسخه الكمبانىّ. راجع المصدر ص ۵۶.

رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ عَیْنَاهُ تَدْمَعُ فَسَأَلَتْهُ مَا لَکَ فَقَالَ إِنَّ جَبْرَئِیلَ أَخْبَرَنِی أَنَّ أُمَّتِی تَقْتُلُ حُسَیْناً فَجَزِعَتْ وَ شَقَّ عَلَیْهَا فَأَخْبَرَهَا بِمَنْ یَمْلِکُ مِنْ وُلْدِهَا فَطَابَتْ نَفْسُهَا وَ سَکَنَتْ.

**[ترجمه]کامل الزیارت: امام صادق علیه السلام فرمود: فاطمه زهرا علیها السّلام نزد پیامبر خدا رفت و دید آن حضرت گریان است. گفت: پدر جان! چرا گریانی؟ فرمود: جبرئیل به من خبر داده، امت من حسین را خواهند کشت. فاطمه زهرا نیز شنیدن این سخن برایش ناگوار بود و شروع به جزع و فزع کرد. سپس وقتی پیامبر خدا آن بانوی بزرگوار را آگاه کرد که مقام امامت نصیب فرزندان حسین می شود، قلب مبارکش آرام گرفت.

**[ترجمه]

«۲۰»

مل، [کامل الزیارات] ابْنُ الْوَلِیدِ عَنْ سَعْدٍ عَنِ الْیَقْطِینِیِّ عَنْ صَفْوَانَ عَنِ الْحُسَیْنِ بْنِ أَبِی غُنْدَرٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ شِمْرٍ عَنْ جَابِرٍ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ قَالَ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام: زَارَنَا رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه وآله وَ قَدْ أَهْدَتْ لَنَا أُمُّ أَیْمَنَ لَبَناً وَ زُبْداً وَ تَمْراً فَقَدَّمْنَا مِنْهُ فَأَکَلَ ثُمَّ قَامَ إِلَی زَاوِیَهِ الْبَیْتِ فَصَلَّی رَکَعَاتٍ فَلَمَّا کَانَ فِی آخِرِ سُجُودِهِ بَکَی بُکَاءً شَدِیداً فَلَمْ یَسْأَلْهُ أَحَدٌ مِنَّا إِجْلَالًا وَ إِعْظَاماً لَهُ فَقَامَ الْحُسَیْنُ فِی حِجْرِهِ وَ قَالَ لَهُ یَا أَبَهْ لَقَدْ دَخَلْتَ بَیْتَنَا فَمَا سُرِرْنَا بِشَیْ ءٍ کَسُرُورِنَا بِدُخُولِکَ ثُمَّ بَکَیْتَ بُکَاءً غَمَّنَا فَمَا أَبْکَاکَ فَقَالَ یَا بُنَیَّ أَتَانِی جَبْرَئِیلُ علیه السلام آنِفاً فَأَخْبَرَنِی أَنَّکُمْ قَتْلَی وَ أَنَّ مَصَارِعَکُمْ شَتَّی فَقَالَ یَا أَبَهْ فَمَا لِمَنْ یَزُورُ قُبُورَنَا عَلَی تَشَتُّتِهَا فَقَالَ یَا بُنَیَّ أُولَئِکَ طَوَائِفُ مِنْ أُمَّتِی یَزُورُونَکُمْ فَیَلْتَمِسُونَ بِذَلِکَ الْبَرَکَهَ وَ حَقِیقٌ عَلَیَّ أَنْ آتِیَهُمْ یَوْمَ الْقِیَامَهِ حَتَّی أُخَلِّصَهُمْ مِنْ أَهْوَالِ السَّاعَهِ مِنْ ذُنُوبِهِمْ وَ یُسْکِنُهُمُ اللَّهُ الْجَنَّهَ(۱).

ما، [الأمالی] للشیخ الطوسی الحسین بن إبراهیم القزوینی عن محمد بن وهبان عن علی بن حبیش عن العباس بن محمد بن الحسین عن أبیه عن صفوان: مثله.

**[ترجمه]کامل الزیارت: حضرت علی بن ابی طالب علیه السّلام فرمود: روزی رسول خدا نزد ما آمد، در آن هنگام ام ایمن مقداری شیر و کره و خرما برای ما فرستاده بود. ما از آن شیر و کره و خرما به آن حضرت تعارف کردیم. وقتی آن بزرگوار مقداری از آن ها را خورد برخاست و در کنج خانه چند رکعتی نماز خواند. وقتی به سجده آخر رسید به شدت گریان شد. هیچ کدام از ما به خاطر رعایت احترام و عظمت ایشان جرات نکردیم از علت گریه اش سؤال کنیم. امام حسین علیه السّلام در کنار آن حضرت ایستاد و گفت: پدر جان، وقتی نزد ما آمدی به قدری خوشحال شدیم که از هیچ موضوعی این قدر خوشحال نمی شدیم، سپس گریان شدی و ما را غمگین نمودی، برای چه گریان شدی؟ فرمود: ای پسر عزیزم! جبرئیل علیه السّلام نزد من آمد و گفت: شما همه شهید خواهید شد و قبور شما پراکنده خواهد بود. امام حسین علیه السّلام گفت: پدرجان، کسی که قبور پراکنده ما را زیارت کند چه ثوابی خواهد داشت؟ فرمود: پسرجان! آنان گروهی از امت من هستند که شما را زیارت می کنند. ثواب ایشان این است که باید از خدا خیر و برکت بخواهند و بر من واجب می شود که روز قیامت نزد آنان بیایم و آنان را از هول و ترسی که به خاطر گناهان خود از قیامت دارند نجات دهم و خدای رؤف ایشان را در بهشت جای خواهد داد – ۱. کامل الزیارات: ۵۸ – .

**[ترجمه]

«۲۱»

مل، [كامل الزيارات] ابْنُ الْوَلِيدِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي الْقَاسِمِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ الْقُرَشِيِّ عَنْ عُبَيْدِ بْنِ يَحْيَى الثَّوْرِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ عليه السلام قَالَ: زَارَنَا رَسُولُ اللَّهِ ذَاتَ يَوْمٍ فَقَدَّمْنَا إِلَيْهِ طَعَاماً وَ أَهْدَتْ إِلَيْنَا أُمُّ أَيْمَنَ صَحْفَةً مِنْ تَمْرٍ وَ قَعْباً مِنْ لَبَنٍ وَ زُبْدٍ فَقَدَّمْنَا إِلَيْهِ فَأَكَلَ مِنْهُ فَلَمَّا فَرَغَ قُمْتُ فَسَكَبْتُ عَلَى يَدَيْهِ مَاءً فَلَمَّا غَسَلَ يَدَهُ مَسَحَ وَجْهَهُ وَ لِحْيَتَهُ بِبِلَّةِ يَدَيْهِ ثُمَّ قَامَ إِلَى مَسْجِدٍ فِي جَانِبِ الْبَيْتِ فَخَرَّ سَاجِداً فَبَكَى فَأَطَالَ الْبُكَاءَ ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ

ص: ۲۳۴

۱- ۱. المصدر ص ۵۸.

فَمَا اجْتَرَأَ مِنَّا أَهْلَ الْبَيْتِ أَحَدٌ يَسْأَلُهُ عَنْ شَيْ ءٍ فَقَامَ الْحُسَيْنُ يَدْرُجُ حَتَّى يَصْعَدَ عَلَى فَخِذَيْ رَسُولِ اللَّهِ فَأَخَذَ بِرَأْسِهِ إِلَى صَدْرِهِ وَ وَضَعَ ذَقَنَهُ عَلَى رَأْسِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله ثُمَّ قَالَ يَا أَبَهْ مَا يُبْكِيكَ فَقَالَ يَا بُنَيَّ إِنِّي نَظَرْتُ إِلَيْكُمُ الْيَوْمَ فَسُرِرْتُ بِكُمْ سُرُوراً لَمْ أُسَرَّ بِكُمْ مِثْلَهُ قَطُّ فَهَبَطَ إِلَيَّ جَبْرَئِيلُ فَأَخْبَرَنِي أَنَّكُمْ قَتْلَى وَ أَنَّ مَصَارِعَكُمْ شَتَّى فَحَمِدْتُ اللَّهَ عَلَى ذَلِكَ وَ سَأَلْتُهُ لَكُمُ الْخِيَرَةَ فَقَالَ لَهُ يَا أَبَهْ فَمَنْ يَزُورُ قُبُورَنَا وَ يَتَعَاهَدُهَا عَلَى تَشَتُّتِهَا قَالَ طَوَائِفُ مِنْ أُمَّتِي يُرِيدُونَ بِذَلِكَ بِرِّي وَ صِلَتِي أَتَعَاهَدُهُمْ فِي الْمَوْقِفِ وَ آخُذُ بِأَعْضَادِهِمْ فَأُنْجِيهِمْ مِنْ أَهْوَالِهِ وَ شَدَائِدِهِ (۱).

**[ترجمه]کامل الزیارات: حضرت علی بن ابی طالب علیه السّلام فرمود: یک روز پیامبر خدا صلّی اللّه علیه و آله نزد ما آمد، ما غذایی برای آن حضرت آوردیم. ام ایمن یک سینی خرما و یک کاسه شیر و سرشیر برای ما آورد و ما آن ها را به پیامبر تعارف کردیم، آن حضرت مقداری از آن ها خورد، وقتی غذایش تمام شد، من آب بر دست ایشان ریختم. هنگامی که دست خویش را شست، صورت و ریش خود را با رطوبت دست هایش مرطوب نمود؛ آن گاه یک طرف خانه مشغول به نماز شد، پس به سجده افتاد و مدتی طولانی گریست، سپس سرش را بلند کرد، هیچ کدام از ما اهل بیت جرات نکردیم از علت گریه اش سؤال کنیم.

آن گاه حسین علیه السلام به راه افتاد و از پای رسول خدا بالا رفت و سرش را بر سینه ایشان گذاشت و چانه اش را بر روی سر رسول خدا قرار داد، سپس گفت: پدر جان برای چه گریان شدی؟ پیامبر فرمود: وقتی امروز شما را دیدم به قدری خوشحال شدم که از هیچ موضوعی این قدر خوشحال نمی شدم. پس جبرئیل علیه السّلام نزد من آمد و گفت: شما همه شهید خواهید شد و قبور شما پراکنده خواهد بود، من خدا را بر این امر سپاس گفتم و از او برای شما طلب خیر کردم.

امام حسین علیه السّلام گفت: پدرجان، چه کسی قبور پراکنده ما را زیارت خواهد کرد؟ فرمود: امت من، و به این واسطه خواستار نیکی و رسیدن به من هستند. من در قیامت آن ها را در آغوش گرفته، و بازوی آن ها را می گیرم و از ترس و سختی های روز محشر نجات می دهم - ۱. کامل الزیارات: ۵۸ - .

**[ترجمه]

«۲۲»

مل، [کامل الزیارات] أَبِي عَنْ سَعْدٍ عَنِ ابْنِ عِيسَى عَنِ الْأَهْوَازِيِّ عَنِ النَّضْرِ عَنْ يَحْيَى الْحَلَبِيِّ عَنْ هَارُونَ بْنِ خَارِجَةَ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: إِنَّ جَبْرَئِيلَ أَتَى رَسُولَ اللَّهِ وَ الْحُسَيْنُ يَلْعَبُ بَيْنَ يَدَيْ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَأَخْبَرَهُ أَنَّ أُمَّتَهُ سَتَقْتُلُهُ قَالَ فَجَزِعَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه وآله فَقَالَ أَ لَا أُرِيكَ التُّرْبَةَ الَّتِي يُقْتَلُ فِيهَا قَالَ فَخَسَفَ مَا بَيْنَ مَجْلِسِ رَسُولِ اللَّهِ إِلَى الْمَكَانِ الَّذِي قُتِلَ فِيهِ حَتَّى الْتَقَتِ الْقِطْعَتَانِ فَأَخَذَ مِنْهَا وَ دُحِيَتْ فِي أَسْرَعَ مِنْ طَرْفَةِ الْعَيْنِ فَخَرَجَ (۲)

وَ هُوَ يَقُولُ طُوبَى لَكِ مِنْ تُرْبَةٍ وَ طُوبَى لِمَنْ يُقْتَلُ حَوْلَكِ قَالَ وَ كَذَلِكَ صَنَعَ صَاحِبُ سُلَيْمَانَ تَكَلَّمَ بِاسْمِ اللَّهِ الْأَعْظَمِ فَخَسَفَ مَا بَيْنَ سَرِيرِ سُلَيْمَانَ وَ بَيْنَ الْعَرْشِ مِنْ سُهُولَةِ الْأَرْضِ وَ حُزُونَتِهَا حَتَّى الْتَقَتِ الْقِطْعَتَانِ فَاجْتَرَّ الْعَرْشُ قَالَ سُلَيْمَانُ يُخَيَّلُ إِلَيَّ أَنَّهُ خَرَجَ مِنْ تَحْتِ سَرِيرِي قَالَ وَ دُحِيَتْ فِي أَسْرَعَ مِنْ طَرْفَةِ الْعَيْنِ (۳).

۱- ۱. كامل الزيارات ص ۵۸.

۲- ۲. كذا فی نسخه الأصل- نسخه المصنّف- و هكذا المصدر ص ۵۹ و فی نسخه كمبانیّ: فجزع و هو تصحيف.

۳- ۳. راجع الأحاديث التاليه فی المصدر ص ۶۰ الباب ۱۷ تحت الرقم ۱- ۹.

**[ترجمه]کامل الزیارات: امام صادق علیه السـلام فرمود: روزی جبرئیل بر پیامبر خـدا نازل شـد در حالی که امام حسـین در حضور آن حضرت بازی می کرد. جبرئیل به رسول خدا خبر داد: امت تو حسین را خواهند کشت. پیامبر صلّی اللَّه علیه و آله و سلّم شروع به جزع و فزع نمود. جبرئیل به پیامبر خدا گفت: هم اکنون آن خاکی را که امام حسین در آن شهید می شود به تو نشان خواهم داد.

آنگاه زمین ما بین مکانی که رسول خدا نشسته بود تا کربلاـ به نحوی فرو رفت که قطعه زمین جایگاه پیامبر و قطعه زمین کربلا به یکدیگر متصل شدند و جبرئیل مقداری از تربت امام حسین را برداشت و به رسول خدا داد، سپس زمین در کمتر از یک چشم بر هم زدن به حالت اولیه خود بازگشت، جبرئیل در حالی که خارج می شد گفت: خوشا به حال تو ای خاک و خوشا به حال کسی که در اطراف تو کشته خواهد شد.

امام جعفر صادق علیه السّلام می فرماید: یار حضرت سلیمان علیه السّلام اسم اعظم خدا را خواند و زمین ما بین تخت حضرت سلیمان و تخت بلقیس اعم از کوه و دشت به نحوی فرو رفت که قطعه (زمین) زیر تخت سلیمان و قطعه (زمین) زیر تخت بلقیس به یکدیگر وصل شدند و تخت بلقیس آورده شد. حضرت سلیمان فرمود: خیال کردم که تخت بلقیس از زیر تخت من خارج شده است. امام صادق علیه السّلام فرمود: سپس آن زمین سریع تر از یک چشم بر هم زدن به حال خود بازگشت - ۲. در احادیث بعدی مراجعه کنید به کامل الزیارات: ۶۰، باب ۱۷، ذیل شماره ۱-۹ - .

**[ترجمه]

«۲۳»

مل، [کامل الزیارات] أَبِی عَنْ سَعْدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْحَمِیدِ عَنْ أَبِی جَمِیلَهَ عَنْ زَیْدٍ الشَّحَّام عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: نَعَی جَبْرَئِیلُ علیه السلام الْحُسَیْنَ علیه السلام إِلَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فِی بَیْتِ أُمِّ سَلَمَهَ فَدَخَلَ عَلَیْهِ الْحُسَیْنُ وَ جَبْرَئِیلُ عِنْدَهُ فَقَالَ إِنَّ هَذَا تَقْتُلُهُ أُمَّتُکَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ أَرِنِی مِنَ التُّرْبَهِ الَّتِی یُسْفَکُ فِیهَا دَمُهُ فَتَنَاوَلَ جَبْرَئِیلُ قَبْضَهً مِنْ تِلْکَ التُّرْبَهِ فَإِذَا هِیَ تُرْبَهٌ حَمْرَاءُ.

**[ترجمه]کامل الزیارات: امام صادق علیه السلام فرمود: جبرئیل خبر شهادت حسین علیه السلام را در خانه ام سلمه به رسول خدا داد، حسین علیه السّلام در حالی که جبرئیل نزد پیامبر بود آمد، جبرئیل گفت: امت تو حسین را خواهند کشت .

رسول خدا فرمود: خاکی را که خون حسین بر آن می ریزد به من نشان بده. جبرئیل مقداری از خاک آن زمین را که خاکی سرخ بود برداشت.

**[ترجمه]

«۲۴»

مل، [کامل الزيارات] أَبِی عَنْ سَعْدٍ عَنْ عَلِیِّ بْنِ إِسْمَاعِيلَ وَ ابْنِ أَبِی الْخَطَّابِ وَ ابْنِ هَاشِمٍ جَمِيعاً عَنْ عُثْمَانَ بْنِ عِيسَى عَنْ سَمَاعَةَ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام: مِثْلَهُ وَ زَادَ فِيهِ فَلَمْ تَزَلْ عِنْدَ أُمِّ سَلَمَةَ حَتَّى مَاتَتْ رَحِمَهَا اللَّهُ.

**[ترجمه]کامل الزيارات: از امام صادق علیه السلام مانند همان حديث روايت شده و به آن افزوده است: پيامبر هنوز نزد ام سلمه بود، كه ام سلمه وفات يافت.

**[ترجمه]

«۲۵»

مل، [کامل الزيارات] أَبِی عَنْ سَعْدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْوَلِيدِ الْخَزَّازِ عَنْ حَمَّادِ بْنِ عُثْمَانَ عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ أَعْيَنَ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام يَقُولُ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ كَانَ فِی بَيْتِ أُمِّ سَلَمَةَ وَ عِنْدَهُ جَبْرَئِيلُ فَدَخَلَ عَلَيْهِ الْحُسَيْنُ فَقَالَ لَهُ جَبْرَئِيلُ إِنَّ أُمَّتَكَ تَقْتُلُ ابْنَكَ هَذَا أَ لَا أُرِيكَ مِنْ تُرْبَةِ الْأَرْضِ الَّتِی يُقْتَلُ فِيهَا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ نَعَمْ فَأَهْوَى جَبْرَئِيلُ بِيَدِهِ وَ قَبَضَ قَبْضَةً مِنْهَا فَأَرَاهَا النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله.

**[ترجمه]کامل الزيارات: امام صادق علیه السلام فرمود: رسول خدا در خانه ام سلمه بود و جبرئيل نيز آن جا بود كه حسين علیه السلام وارد شد، جبرئيل گفت: امت تو حسين را خواهند كشت، آيا می خواهی زمينی را كه حسين در آن كشته خواهد شد به تو نشان دهم؟ رسول خدا فرمود: بله، جبرئيل دست دراز كرد و مقداری از (خاك) آن را گرفت و به پيامبر صلی الله علیه و آله نشان داد.

**[ترجمه]

«۲۶»

مل، [کامل الزيارات] أَبِی عَنْ سَعْدٍ عَنِ ابْنِ عِيسَى عَنِ الْوَشَّاءِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ عَائِذٍ عَنْ أَبِی خَدِيجَةَ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: لَمَّا وَلَدَتْ فَاطِمَةُ الْحُسَيْنَ جَاءَ جَبْرَئِيلُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ فَقَالَ لَهُ إِنَّ أُمَّتَكَ تَقْتُلُ الْحُسَيْنَ مِنْ بَعْدِكَ ثُمَّ قَالَ أَ لَا أُرِيكَ مِنْ تُرْبَتِهَا فَضَرَبَ بِجَنَاحِهِ فَأَخْرَجَ مِنْ تُرْبَةِ كَرْبَلَاءَ فَأَرَاهَا إِيَّاهُ ثُمَّ قَالَ هَذِهِ التُّرْبَةُ الَّتِی يُقْتَلُ عَلَيْهَا.

**[ترجمه]کامل الزيارات: امام صادق علیه السلام فرمود: وقتی فاطمه سلام الله عليها حسين را به دنيا آورد جبرئيل نزد رسول خدا آمد و به ايشان گفت: امت تو حسين را پس از تو خواهند كشت، سپس گفت: آيا می خواهی مقداری از آن خاك را به تو نشان دهم؟ پس با دو بال خود مقداری از خاك كربلا را خارج كرد و به پيامبر نشان داد و گفت: اين خاكی است كه حسين علیه السلام بر روی آن كشته خواهد شد.

**[ترجمه]

«۲۷»

مل، [كامل الزيارات] أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَلِيٍّ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ سُلَيْمَانَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْغَنَوِيِّ عَنْ سُلَيْمَانَ قَالَ: وَ هَلْ بَقِيَ فِي السَّمَاوَاتِ مَلَكٌ لَمْ يَنْزِلْ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ يُعَزِّيهِ فِي وَلَدِهِ الْحُسَيْنِ وَ يُخْبِرُهُ بِثَوَابِ اللَّهِ إِيَّاهُ وَ يَحْمِلُ إِلَيْهِ تُرْبَتَهُ مَصْرُوعاً عَلَيْهَا مَذْبُوحاً مَقْتُولًا طَرِيحاً مَخْذُولًا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ اللَّهُمَّ اخْذُلْ مَنْ خَذَلَهُ وَ اقْتُلْ مَنْ قَتَلَهُ وَ اذْبَحْ مَنْ ذَبَحَهُ وَ لَا تُمَتِّعْهُ بِمَا طَلَبَ قَالَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ فَوَ اللَّهِ لَقَدْ عُوجِلَ الْمَلْعُونُ يَزِيدُ وَ لَمْ يَتَمَتَّعْ بَعْدَ قَتْلِهِ

ص: ۲۳۶

وَ لَقَدْ أَخَذَ مُغَافَصَةً بَاتَ سَكْرَانَ وَ أَصْبَحَ مَيِّتاً مُتَغَيِّراً كَأَنَّهُ مَطْلِيٌّ بِقَارٍ أَخِذَ عَلَى أَسَفٍ وَ مَا بَقِيَ أَحَدٌ مِمَّنْ تَابَعَهُ عَلَى قَتْلِهِ أَوْ كَانَ فِي مُحَارَبَتِهِ إِلَّا أَصَابَهُ جُنُونٌ أَوْ جُذَامٌ أَوْ بَرَصٌ وَ صَارَ ذَلِكَ وِرَاثَةً فِي نَسْلِهِمْ لَعَنَهُمُ اللَّهُ.

مل، [كامل الزيارات] عبيد الله بن الفضل عن جعفر بن سليمان: مثله.

**[ترجمه]كامل الزيارات: عبد الرحمان غنوی از سلیمان نقل کرده که گفت: آیا در آسمان ها فرشته ای باقی ماند که نزد رسول خدا نیامده باشد و برای شهادت حسین علیه السلام به وی تسلیت نگفته باشد؟ هر یک او را از ثوابی که خداوند برایش در نظر گرفته با خبر می کرد، خاکی را که بر روی آن افتاد و کشته و ذبح شد برایش می آورد، رسول خدا فرمود: خدایا هر که او را یاری نکرد یاری نکن، و هر که او را کشت بکش، و هر که او را ذبح کرد ذبح کن و آن چه می خواهد به او عطا مکن.

عبد الرحمان گفت: به خدا قسم یزید ملعون مهلت نیافت و پس از کشتن آن جناب آنچه را که طالب بود نیافت و از آن بهره مند نشد، شب با حالتی مست و خارج از حال طبیعی خوابید و صبح کرد در حالی که مرده ای بود متغیر گویا او را قیر اندود کرده اند، با حالتی غمگین و حسرت و حزن مرد. هیچ یک از کسانی که یزید را در قتل حسین یاری کردند یا با ایشان جنگیدند باقی نماند، مگر این که دچار جنون یا جذام یا پیسی می شد و نسل او این بیماری را به ارث می برد، لعنت خدا بر آن ها باد.

**[ترجمه]

«۲۸»

مل، [كامل الزيارات] الْحُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ الزَّعْفَرَانِيُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرٍو الْأَسْلَمِيِّ عَنْ عَمْرِو بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَنْبَسَةَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: الْمَلَكُ الَّذِي جَاءَ إِلَى مُحَمَّدٍ صلى الله عليه و آله يُخْبِرُهُ بِقَتْلِ الْحُسَيْنِ كَانَ جَبْرَئِيلَ الرُّوحَ الْأَمِينَ مَنْشُورَ الْأَجْنِحَةِ بَاكِياً صَارِخاً قَدْ حَمَلَ مِنْ تُرْبَتِهِ وَ هُوَ يَفُوحُ كَالْمِسْكِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ وَ تُفْلِحُ أُمَّةٌ تَقْتُلُ فَرْخِي أَوْ قَالَ فَرْخَ ابْنَتِي قَالَ جَبْرَئِيلُ يَضْرِبُهَا اللَّهُ بِالاخْتِلَافِ فَيَخْتَلِفُ قُلُوبُهُمْ.

مل، [كامل الزيارات] عبيد الله بن الفضل بن هلال عن محمد بن عمره الأسلمي عن عمر بن عبد الله بن عنبسه: مثله.

**[ترجمه]كامل الزيارات: از ابن عباس نقل شده که گفت: فرشته ای که نزد محمد صلی الله علیه و آله آمد و ایشان را از قتل حسین علیه السلام با خبر کرد، جبرئیل روح الامین بود. او با بال هایی گسترده و در حالی که گریه می کرد و فریاد می زد، خاکی از تربت امام را که بوی مشک می داد با خود آورد. رسول خدا فرمود: آیا امتی که پسرم را می کشند رستگار خواهند شد؟ (یا فرمود: پسر دخترم؟) جبرئیل گفت: خداوند آن امت را دچار چند دستگی می کند و دل های آن ها دچار اختلاف خواهد شد.

**[ترجمه]

مل، [كامل الزيارات] مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ الرَّزَّازُ عَنِ ابْنِ أَبِی الْخَطَّابِ وَ أَحْمَدَ بْنِ الْحَسَنِ بْنِ فَضَّالٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ فَضَّالٍ عَنْ مَرْوَانَ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ بُرَیْدٍ الْعِجْلِیِّ قَالَ: قُلْتُ لِ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام یَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ أَخْبِرْنِی عَنْ إِسْمَاعِیلَ الَّذِی ذَکَرَهُ اللَّهُ فِی کِتَابِهِ حَیْثُ یَقُولُ- وَ اذْکُرْ فِی الْکِتابِ إِسْماعِیلَ إِنَّهُ کانَ صادِقَ الْوَعْدِ وَ کانَ رَسُولًا نَبِیًّا(١) أَ کَانَ إِسْمَاعِیلَ بْنَ إِبْرَاهِیمَ علیهما السلام فَإِنَّ النَّاسَ یَزْعُمُونَ أَنَّهُ إِسْمَاعِیلُ بْنُ إِبْرَاهِیمَ فَقَالَ علیه السلام إِنَّ إِسْمَاعِیلَ مَاتَ قَبْلَ إِبْرَاهِیمَ وَ إِنَّ إِبْرَاهِیمَ کَانَ حُجَّةً لِلَّهِ قَائِماً صَاحِبَ شَرِیعَةٍ فَإِلَی مَنْ أُرْسِلَ إِسْمَاعِیلُ إِذَنْ قُلْتُ فَمَنْ کَانَ جُعِلْتُ فِدَاکَ قَالَ ذَاکَ إِسْمَاعِیلُ بْنُ حِزْقِیلَ النَّبِیِّ بَعَثَهُ اللَّهُ إِلَی قَوْمِهِ فَکَذَّبُوهُ وَ قَتَلُوهُ وَ سَلَخُوا وَجْهَهُ فَغَضِبَ اللَّهُ عَلَیْهِمْ لَهُ فَوَجَّهَ إِلَیْهِ سَطَاطَائِیلَ مَلَکَ الْعَذَابِ فَقَالَ لَهُ یَا إِسْمَاعِیلُ أَنَا سَطَاطَائِیلُ مَلَکُ الْعَذَابِ وَجَّهَنِی رَبُّ الْعِزَّةِ إِلَیْکَ لِأُعَذِّبَ قَوْمَکَ بِأَنْوَاعِ الْعَذَابِ إِنْ شِئْتَ فَقَالَ لَهُ إِسْمَاعِیلُ- لَا حَاجَةَ لِی فِی ذَلِکَ یَا سَطَاطَائِیلُ.

ص: ٢٣٧

١- ١. مریم: ۵۴.

فَأَوْحَی اللَّهُ إِلَیْهِ فَمَا حَاجَتُکَ یَا إِسْمَاعِیلُ فَقَالَ إِسْمَاعِیلُ یَا رَبِّ إِنَّکَ أَخَذْتَ الْمِیثَاقَ لِنَفْسِکَ بِالرُّبُوبِیَّهِ وَ لِمُحَمَّدٍ بِالنُّبُوَّهِ وَ لِأَوْصِیَائِهِ بِالْوَلَایَهِ وَ أَخْبَرْتَ خَلْقَکَ بِمَا تَفْعَلُ أُمَّتُهُ- بِالْحُسَیْنِ بْنِ عَلِیٍّ علیهما السلام مِنْ بَعْدِ نَبِیِّهَا وَ إِنَّکَ وَعَدْتَ الْحُسَیْنَ أَنْ تَکُرَّهُ إِلَی الدُّنْیَا حَتَّی یَنْتَقِمَ بِنَفْسِهِ مِمَّنْ فَعَلَ ذَلِکَ بِهِ فَحَاجَتِی إِلَیْکَ یَا رَبِّ أَنْ تَکُرَّنِی إِلَی الدُّنْیَا حَتَّی أَنْتَقِمَ مِمَّنْ فَعَلَ ذَلِکَ بِی مَا فَعَلَ کَمَا تَکُرُّ الْحُسَیْنَ فَوَعَدَ اللَّهُ إِسْمَاعِیلَ بْنَ حِزْقِیلَ ذَلِکَ فَهُوَ یَکُرُّ مَعَ الْحُسَیْنِ بْنِ عَلِیٍّ علیهما السلام (۱).

**[ترجمه]کامل الزیارات: از برید عجلی روایت می کند که: به امام جعفر صادق گفتم: یا ابن رسول اللّه! مرا از اسماعیلی که خدا در قرآن خبر داده است آگاه کن، زیرا می فرماید: «و اذْکُرْ فی الْکِتاب إسْماعِیلَ إنَّهُ کانَ صادقَ الْوَعد و کانَ رسُولًا نَبیًّا» - ۱. مریم / ۵۴ - ، «و در این کتاب از اسماعیل یاد کن، زیرا که او درست وعده و فرستاده ای پیامبر بود.»

امام صادق علیه السّلام فرمود: اسماعیل بن ابراهیم قبل از حضرت ابراهیم از دنیا رفت. از طرفی حضرت ابراهیم علیه السّلام خودش در زمین حجت خدا و صاحب شریعت و دین بود، با بودن ابراهیم چگونه می شود اسماعیل به سوی کسی مبعوث شده باشد؟

گفتم: پس این اسماعیلی که خدا در قرآن فرموده کیست؟ فرمود: وی اسماعیل ابن حزقیل بود که پیامبر بود، خدا او را برای هدایت قومش مبعوث نمود، ولی قوم وی او را تکذیب کرده و کشتند و پوست صورت او را کندند، سپس خداوند بر آنان غضب نمود و سطاطائیل را که ملک عذاب بود نزد اسماعیل فرستاد او به اسماعیل گفت: من سطاطائیل ملک عذاب هستم، خدا مرا فرستاده که اگر تو اجازه دهی قوم تو را دچار انواع و اقسام عذاب نمایم؟ فرمود: نه، من احتیاجی به این کار ندارم ای سطاطائیل .

خداوند به وی وحی کرد: پس چه حاجتی داری؟ اسماعیل گفت: پروردگارا! تو برای ربوبیت خود و نبوت حضرت محمّد صلّی اللّه علیه و آله و سلّم و ولایت اوصیای آن بزرگوار عهد و پیمان گرفته ای، خلق خود را آگاه کرده ای که امت پیامبر بعد از آن حضرت امام حسین را خواهند کشت و به حسین وعده دادی که او را به دنیا بازگردانی تا انتقام خود را از آنان بگیرد. حاجت من این است که مرا هم به دنیا بازگردانی تا انتقام خویش را از قاتلانم بگیرم، همان طور که امام حسین خواهد گرفت. خدا این وعده را به اسماعیل بن حزقیل داد و آن حضرت با امام حسین علیه السّلام به دنیا باز خواهد گشت - ۱. کامل الزیارات: ۶۴ - .

**[ترجمه]

«۲۹»

مل، [کامل الزیارات] أَبِی عَنْ سَعْدٍ عَنِ الْیَقْطِینِیِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِنَانٍ عَنْ أَبِی سَعِیدٍ الْقَمَّاطِ عَنِ ابْنِ أَبِی یَعْفُورٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: بَیْنَا رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه وآله فِی مَنْزِلِ فَاطِمَهَ وَ الْحُسَیْنُ فِی حَجْرِهِ إِذْ بَکَی وَ خَرَّ سَاجِداً ثُمَّ قَالَ یَا فَاطِمَهُ یَا بِنْتَ مُحَمَّدٍ إِنَّ الْعَلِیَّ الْأَعْلَی تَرَاءَی لِی فِی بَیْتِکِ هَذَا سَاعَتِی هَذِهِ فِی أَحْسَنِ صُورَهٍ وَ أَهْیَإِ هَیْئَهٍ وَ قَالَ لِی یَا مُحَمَّدُ أَ تُحِبُّ الْحُسَیْنَ فَقُلْتُ نَعَمْ قُرَّهُ عَیْنِی وَ رَیْحَانَتِی وَ ثَمَرَهُ فُؤَادِی وَ جِلْدَهُ مَا بَیْنَ عَیْنَیَّ فَقَالَ لِی یَا مُحَمَّدُ وَ وَضَعَ یَدَهُ عَلَی رَأْسِ الْحُسَیْنِ بُورِکَ مِنْ

مَوْلُودٍ عَلَيْهِ بَرَكَاتِی وَ صَلَوَاتِی وَ رَحْمَتِی وَ رِضْوَانِی وَ لَعْنَتِی وَ سَخَطِی وَ عَذَابِی وَ خِزْیِی وَ نَکَالِی عَلَی مَنْ قَتَلَهُ وَ نَاصَبَهُ وَ نَاوَاهُ وَ نَازَعَهُ أَمَا إِنَّهُ سَیِّدُ الشُّهَدَاءِ مِنَ الْأَوَّلِینَ وَ الْآخِرِینَ فِی الدُّنْیَا وَ الْآخِرَهِ وَ سَیِّدُ شَبَابِ أَهْلِ الْجَنَّهِ مِنَ الْخَلْقِ أَجْمَعِینَ وَ أَبُوهُ أَفْضَلُ مِنْهُ وَ خَیْرٌ

فَأَقْرِئْهُ السَّلَامَ وَ بَشِّرْهُ بِأَنَّهُ رَایَهُ الْهُدَی وَ مَنَارُ أَوْلِیَائِی وَ حَفِیظِی وَ شَهِیدِی عَلَی خَلْقِی وَ خَازِنُ عِلْمِی وَ حُجَّتِی عَلَی أَهْلِ السَّمَاوَاتِ وَ أَهْلِ الْأَرَضِینَ وَ الثَّقَلَیْنِ الْجِنِّ وَ الْإِنْسِ (۲).

**[ترجمه]کامل الزیارات: حضرت صادق علیه السّلام فرمود: رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله در خانه فاطمه سلام الله علیها و امام حسین در کنار آن حضرت بود. ناگاه دیدند پیامبر خدا گریان شد و سجده کرد و فرمود: ای فاطمه! ای دختر محمّد! جبرئیل در این ساعت با بهترین شکل و صورت در خانه تو به نظر من آمد و گفت: ای محمّد، آیا حسین را دوست داری؟ گفتم: آری. حسین نور چشم من است، نوگل من است، میوه قلب من و پرده ما بین دیدگان من است.

جبرئیل پس از اینکه دست خود را روی سر حسین نهاد به من گفت: مبارک مولودی هستی، صلوات و رحمت و رضوان خدا بر تو باد. لعنت، غضب، عذاب، رسوایی و عقاب خدا بر آن کسی باد که با تو جنگ و دشمنی و نزاع کرده و تو را بکشد، آیا نه چنین است که حسین در دنیا و آخرت بزرگ شهیدان همه مخلوقان از اول تا آخر است و نیز بزرگ همه جوانان اهل بهشت است؟ پدرش از او بهتر است، به او سلام برسان و به وی بشارت بده که صاحب علم و رایت هدایت است، راهنمای دوستان من، شاهد و حافظ بر خلق من، خازن علم من، و حجت من بر اهل آسمان ها و زمین و جن و انس می باشد - ۲. کامل الزیارات: ۶۷ - .

**[ترجمه]

بیان

إن العلیّ الأعلی أی رسوله جبرئیل أو یکون الترائی کنایه عن غایه الظهور العلمی و حسن الصوره کنایه عن ظهور صفات کماله تعالی له و وضع الید کنایه عن إفاضه الرحمه.

**[ترجمه]«إنّ العلی الأعلی» یعنی فرستاده خداوند جبرئیل یا این که دیدن کنایه از نهایت ظاهر شدن علمی است. «حسن الصوره» کنایه از بارز شدن صفات خداوند متعال برای اوست؛ و وضع الید کنایه از افاضه رحمت است.

**[ترجمه]

«۳۰»

شا، [الإرشاد] رَوَی الْأَوْزَاعِیُّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ شَدَّادٍ عَنْ أُمِّ الْفَضْلِ بِنْتِ الْحَارِثِ: أَنَّهَا دَخَلَتْ عَلَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَقَالَتْ یَا رَسُولَ اللَّهِ رَأَیْتُ اللَّیْلَهَ حُلُماً مُنْكَراً

۱- ۱. المصدر ص ۶۴.

۲- ۲. المصدر ص ۶۷.

قَالَ وَ مَا هُوَ قَالَتْ إِنَّهُ شَدِيدٌ قَالَ وَ مَا هُوَ قَالَتْ رَأَيْتُ كَأَنَّ قِطْعَةً مِنْ جَسَدِكَ قَدْ قُطِعَتْ وَ وُضِعَتْ فِي حَجْرِي فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ خَيْراً رَأَيْتِ تَلِدُ فَاطِمَةُ غُلَاماً فَيَكُونُ فِي حَجْرِكِ.

فَوَلَدَتْ فَاطِمَةُ عليها السلام الْحُسَيْنَ عليه السلام قَالَتْ وَ كَانَ فِي حَجْرِي كَمَا قَالَ رَسُولُ اللَّهِ فَدَخَلْتُ بِهِ يَوْماً عَلَى النَّبِيِّ فَوَضَعْتُهُ فِي حَجْرِ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله ثُمَّ حَانَتْ مِنِّي الْتِفَاتَةٌ فَإِذَا عَيْنَا رَسُولِ اللَّهِ تُهْرِقَانِ بِالدُّمُوعِ فَقُلْتُ بِأَبِي أَنْتَ وَ أُمِّي يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا لَكَ قَالَ أَتَانِي جَبْرَئِيلُ فَأَخْبَرَنِي أَنَّ أُمَّتِي يَقْتُلُ ابْنِي هَذَا وَ أَتَانِي بِتُرْبَةٍ حَمْرَاءَ مِنْ تُرْبَتِهِ (۱).

**[ترجمه]ارشاد: از ام الفضل دختر حارث نقل می کند که وی به حضور رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله مشرف شد و گفت: ای رسول خدا! من دیشب خواب آشفته ای دیدم، فرمود: چه خوابی؟ گفت: خوابی است خطرناک! فرمود: چه خوابی دیدی؟ گفت: در خواب دیدم گویا، یک قطعه از جسد مبارک تو قطع شد و در کنار من قرار گرفت. پیامبر خدا صلّی اللّه علیه و آله فرمود: خیر است. زیرا فاطمه پسری می آورد و او در کنار تو خواهد بود.

فاطمه زهرا امام حسین علیه السّلام را به دنیا آورد. ام الفضل می گوید: امام حسین همان طور که پیامبر خدا فرموده بود نزد من بود. یک روز من امام حسین را به حضور رسول خدا بردم و او را در کنار آن حضرت نهادم، وقتی صورت خود را از آن حضرت برگردانیدم، ناگاه دیدم چشمان آن بزرگوار اشکبار شدند، گفتم: یا رسول اللّه! پدر و مادرم فدای تو باد، چرا گریان شدی؟ فرمود: جبرئیل نزد من آمد و گفت: امتم حسین را شهید می کنند و قسمتی از تربت وی را که قرمز رنگ است نزد من آورد - ۱. ارشاد مفید: ۲۳۴ - .

**[ترجمه]

«۳۱»

شا، [الإرشاد] رَوَى سِمَاكٌ عَنِ ابْنِ الْمُخَارِقِ عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ قَالَتْ: بَيْنَا رَسُولُ اللَّهِ ذَاتَ يَوْمٍ جَالِساً وَ الْحُسَيْنُ جَالِسٌ فِي حَجْرِهِ إِذْ هَمَلَتْ عَيْنَاهُ بِالدُّمُوعِ فَقُلْتُ لَهُ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا لِي أَرَاكَ تَبْكِي جُعِلْتُ فِدَاكَ قَالَ جَاءَنِي جَبْرَئِيلُ فَعَزَّانِي بِابْنِيَ الْحُسَيْنِ وَ أَخْبَرَنِي أَنَّ طَائِفَةً مِنْ أُمَّتِي تَقْتُلُهُ- لَا أَنَالَهَا اللَّهُ شَفَاعَتِي.

وَ رُوِيَ بِإِسْنَادٍ آخَرَ عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّهَا قَالَتْ: خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ مِنْ عِنْدِنَا ذَاتَ لَيْلَةٍ فَغَابَ عَنَّا طَوِيلًا ثُمَّ جَاءَنَا وَ هُوَ أَشْعَثُ أَغْبَرُ وَ يَدُهُ مَضْمُومَةٌ فَقُلْتُ لَهُ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا لِي أَرَاكَ شَعِثاً مُغْبَرّاً فَقَالَ أُسْرِيَ بِي فِي هَذَا الْوَقْتِ إِلَى مَوْضِعٍ مِنَ الْعِرَاقِ يُقَالُ لَهُ كَرْبَلَاءُ فَأُرِيتُ فِيهِ مَصْرَعَ الْحُسَيْنِ ابْنِي وَ جَمَاعَةٍ مِنْ وُلْدِي وَ أَهْلِ بَيْتِي فَلَمْ أَزَلْ أَلْقُطُ دِمَاءَهُمْ فَهَا هُوَ فِي يَدِي وَ بَسَطَهَا إِلَيَّ فَقَالَ خُذِيهَا فَاحْفَظِي بِهَا فَأَخَذْتُهَا فَإِذَا هِيَ شِبْهُ تُرَابٍ أَحْمَرَ فَوَضَعْتُهُ فِي قَارُورَةٍ وَ شَدَدْتُ رَأْسَهَا وَ احْتَفَظْتُ بِهَا فَلَمَّا خَرَجَ الْحُسَيْنُ عليه السلام مِنْ مَكَّةَ مُتَوَجِّهاً نَحْوَ الْعِرَاقِ كُنْتُ أُخْرِجُ تِلْكَ الْقَارُورَةَ فِي كُلِّ يَوْمٍ وَ لَيْلَةٍ وَ أَشَمُّهَا وَ أَنْظُرُ إِلَيْهَا ثُمَّ أَبْكِي لِمُصَابِهِ فَلَمَّا كَانَ فِي الْيَوْمِ الْعَاشِرِ مِنَ الْمُحَرَّمِ وَ هُوَ الْيَوْمُ الَّذِي قُتِلَ فِيهِ عليه السلام أَخْرَجْتُهَا فِي أَوَّلِ النَّهَارِ وَ هِيَ بِحَالِهَا ثُمَّ عُدْتُ إِلَيْهَا آخِرَ النَّهَارِ فَإِذَا هِيَ دَمٌ عَبِيطٌ فَصِحْتُ فِي بَيْتِي وَ بَكَيْتُ وَ كَظَمْتُ

١- ١. إرشاد المفيد ص ٢٣٤.

غَيْظِي مَخَافَهَ أَنْ يَسْـمَعَ أَعْدَاؤُهُمْ بِالْمَدِينَهِ فَيَتَسَـرَّعُوا بِالشَّمَاتَهِ فَلَمْ أَزَلْ حَافِظَهً لِلْوَقْتِ وَ الْيَوْمِ حَتَّى جَاءَ النَّاعِی يَنْعَاهُ فَحُقِّقَ مَا رَأَيْتُ (۱)

**[ترجمه]ارشـاد: از ام سـلمه روایت می کنـد که گفت: در یکی از روزهـا که پیامبر عظیم الشأن اسـلام صـلّی اللّه علیه و آله نشسـته بود و امـام حسـین هم در کنـار آن حضـرت بود، ناگاه دیـدم چشم های مبارک رسول خـدا پر از اشک شـد. گفتم: یا رسول اللّه، فدای تو شوم، چرا تو را گریان می بینم؟ فرمود: جبرئیل نزد من آمد و درباره پسـرم حسین به من تسلیت گفت و به من خبر داد که گروهی از امتم حسـین را می کشـند، خدا شـفاعت مرا نصیب آنان نکند. نیز از ام سلمه روایت شده که گفت: یـک شب پیـامبر خـدا از نظر ما غایب شـد و غیبت ایشان خیلی طول کشـید. وقتی آمـد گرد و غبار به سر و صورت مبارکش نشسـته و موهایش ژولیده و کف دسـتش بسته بود. من گفتم: یا رسول اللّه چرا تو را گرد و غبار آلوده می بینم؟ فرمود: امشب مرا به جایی در عراق بردنـد که به آن کربلا می گویند، در آنجا قتلگاه حسـین و گروهی از اهل بیتم را به من نشان دادند. من پیوسـته خون های آنان را جمع می کردم، آن خون ها این ها است که در میان دست من است، آن گاه کف دست خود را باز کرد و به من فرمود: این خون ها را بگیر و آن ها را نگاه دار. وقتی من آن ها را گرفتم و نگاه کردم، دیـدم شبیه به خاک قرمز است، من آن ها را در میان یک شیشه ریختم و سر آن را بستم و نگاهداری نمودم.

هنگامی که امام حسـین از مکه خارج و به سوی عراق رفت، من هر شب و هر روز آن شیشه را خارج می کردم و می بوییدم و به آن نگاه می کردم و برای مصـیبت وی می گریسـتم. وقتی روز دهم محرم که امام حسین در آن کشته شد فرا رسید، من آن شیشه را در ابتـدای روز بیرون آورده و دیدم در همان حالت قبلی است. وقتی آخر روز نزد آن شـیشه رفتم، دیدم آن خاک به خون تبـدیل شـده است. در میان خانه فریاد زدم و گریان شدم ولی خشم خود فرو بردم، مبادا دشـمنان خاندان عصـمت که در مدینه بودند آگاه شوند و مرا شماتت کنند. من دائم مواظب وقت و روزی که آن خاک مبدل به خون شده بود بودم، هنگامی که خبر شهادت امام حسین رسید، دیدم با آن روز مطابق است - ۱. ارشاد مفید : ۲۳۴ و ۲۳۵ - .

**[ترجمه]

«۳۲»

قب، [المناقب] لابن شهرآشوب قَالَ سَعْدُ بْنُ أَبِی وَقَّاصٍ: إِنَّ قُسَّ بْنَ سَاعِدَهَ الْإِيَادِیَ (۲)

قَالَ قَبْلَ مَبْعَثِ النَّبِیِّ:

تَخَلَّفَ الْمِقْدَارُ مِنْهُمْ عُصْبَهً*** ثَارُوا بِصِفِّينَ وَ فِی يَوْمِ الْجَمَلِ

وَ الْتَزَمَ الثَّارُ الْحُسَيْنَ بَعْدَهُ*** وَ احْتَشَدُوا عَلَى ابْنِهِ حَتَّى قُتِلَ (۳).

**[ترجمه]مناقب: قیس بن ساعده ایادی پیش از مبعث رسول خدا این شعر را گفت:

گروهی از مسلمان نماها از قدر و حد خود تخلف نمودند و در جنگ صفین و جنگ جمل فتنه و آشوب به پا کردند.

آن گاه بعد از پیامبر، خون های ریخته شده را به گردن امام حسین نهادند و بر آن بزرگوار شوریدند تا اینکه شهید شد. - . مناقب ۴ : ۶۲ -

**[ترجمه]

بیان

تخلّف المقدار أی جازوا قدرهم و تعدوا طورهم أو كثروا حتی لا يحيط بهم مقدار و عدد قوله ثاروا من الثوران أو من الثأر من قولهم ثأرت القتيل أی قتلت قاتله فإنهم كانوا يدّعون طلب دم عثمان و من قتل منهم فی غزوات الرسول صلى الله عليه و آله و يؤيده قوله و التزم الثأر أی طلبوا الثأر بعد ذلك من الحسين عليه السلام لأجل من قتل منهم فی الجمل و صفين و غير ذلك أو المعنى أنهم قتلوه حتی لزم ثأره.

**[ترجمه]«تخلّف المقدار» يعنى پا از حد خود فراتر گذاشتند تا حدى كه مقدار و عددى بر آن ها احاطه نداشت. عبارت «ثاروا» از ثوران مى آيد يا از ثأر، از اين گفته ايشان گرفته كه مى گويند: «ثأرت القتيل» يعنى قاتل او كشته شد. زيرا آن ها ادعا مى كردند كه طالب خون عثمان و كسانى هستند كه از آن ها در جنگ هاى پيامبر صلّى اللّه عليه و آله و سلّم كشته شدند. اين موضوع را سخن شاعر تأييد مى كند: «التزم الثأر» يعنى بعد از آن قضيه انتقام خون عثمان و سايرين را از حسين عليه السلام گرفتند، به خاطر كسانى از آن ها كه در جنگ جمل و صفين و ديگر جنگ ها كشته شدند. يا به اين معناست كه آن ها او را كشتند تا اين كه انتقام خون عثمان را گرفته باشند.

**[ترجمه]

«۳۳»

فر، [تفسير فرات بن إبراهيم] بِإِسْنَادِهِ عَنْ حُذَيْفَةَ عَنِ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله قَالَ: لَمَّا أُسْرِيَ بِي أَخَذَ جَبْرَئِيلُ بِيَدِي فَأَدْخَلَنِي الْجَنَّةَ وَ أَنَا مَسْرُورٌ فَإِذَا أَنَا بِشَجَرَةٍ مِنْ نُورٍ مُكَلَّلَةٍ بِالنُّورِ فِي أَصْلِهَا

ص: ۲۴۰

۱- ۱. المصدر ص ۲۳۴ و ۲۳۵.

۲- ۲. هو قس بن ساعده بن جذامه بن زفر بن اياد بن نزار الايادى، البليغ الخطيب المشهور، مات قبل البعثه و ذكره أبو حاتم السجستانىّ فى المعمرين و قال انه عاش ثلاث مائه و ثمانين سنه، و قيل انه عاش ستمائه سنه و هو أول من آمن بالبعث من أهل الجاهليه، و أول من كتب من فلان الى فلان و أول من توكأ على عصا فى الخطبه، و أول من قال أما بعد، و فى روايه ابن الكلبى انه قال فى خطبه له: لو على الأرض دين أفضل من دين قد أظلكم زمانه و أدرككم أوانه، فطوبى لمن أدركه فاتبعه، و ويل لمن

خالفه، و فیه قال رسول اللّه« یرحم اللّه قسا انی لارجو یوم القیامه أن یبعث أمه واحده».

۳- ۳. مناقب آل أبی طالب ج ۴ ص ۶۲.

مَلَکَانِ يَطْوِيَانِ الْحُلِيَّ وَ الْحُلَلَ إِلَی يَوْمِ الْقِيَامَهِ ثُمَّ تَقَدَّمْتُ أَمَامِی فَإِذَا أَنَا بِتُفَّاحٍ لَمْ أَرَ تُفَّاحاً هُوَ أَعْظَمُ مِنْهُ فَأَخَذْتُ وَاحِدَهً فَفَلَقْتُهَا فَخَرَجَتْ عَلَيَّ مِنْهَا حَوْرَاءُ كَأَنَّ أَجْفَانَهَا مَقَادِيمُ أَجْنِحَهِ النُّسُورِ فَقُلْتُ لِمَنْ أَنْتِ فَبَكَتْ وَ قَالَ لِابْنِکَ الْمَقْتُولِ ظُلْماً الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ ثُمَّ تَقَدَّمْتُ أَمَامِی فَإِذَا أَنَا بِرُطَبٍ أَلْيَنَ مِنَ الزُّبْدِ وَ أَحْلَی مِنَ الْعَسَلِ فَأَخَذْتُ رُطَبَهً فَأَكَلْتُهَا وَ أَنَا أَشْتَهِيهَا فَتَحَوَّلَتِ

الرُّطَبَهُ نُطْفَهً فِی صُلْبِی فَلَمَّا هَبَطْتُ إِلَی الْأَرْضِ وَاقَعْتُ خَدِيجَهَ فَحَمَلَتْ بِفَاطِمَهَ فَفَاطِمَهُ حَوْرَاءُ إِنْسِيَّهٌ فَإِذَا اشْتَقْتُ إِلَی رَائِحَهِ الْجَنَّهِ شَمِمْتُ رَائِحَهَ ابْنَتِی فَاطِمَهَ(۱).

أقول: قد مضی کثير من الأخبار فی ذلک فی باب ولادته صلوات الله عليه (۲).

**[ترجمه]تفسير فرات بن ابراهيم: پيامبر صلّی اللّه عليه و آله و سلّم فرمود: شبی که مرا به معراج بردند، جبرئيل دستم را گرفت و مرا داخل بهشت نمود. من در حالی که خوشحال بودم، ناگاه با درختی از نور مواجه شدم که سرشار از نور بود. دو فرشته را ديدم که تا قيام قيامت حلل و زيور به آن درخت می پوشاندند.

سپس متوجه روبروی خود شدم و درخت سيبی را که از آن بزرگ تر نديده بودم ديدم. وقتی يکی از آن سيب ها را چيدم و آن را باز کردم، ديدم حوريه ای از آن خارج شد که گويا مژه هايش نظير بالهای کرکس بود. به او گفتم: تو برای چه کسی هستی؟ ناگاه گريان شد و گفت: من برای پسرت حسين بن علی بن ابی طالب هستم که ظالمانه شهيد خواهد شد.

وقتی چند قدمی جلوتر رفتم با درخت رطبی مواجه شدم که از کره نرم تر و از عسل شيرين تر بود. يک رطب از آن را با اشتها خوردم و آن رطب در پشت من مبدل به نطفه شد. هنگامی که بر زمين هبوط کردم و با خديجه کبرا همبستر شدم، او به فاطمه حامله شد. پس فاطمه حوريه ای است انسيه که هر گاه من مشتاق بوی بهشت می شوم دخترم فاطمه را می بويم - ۱. تفسير فرات: ۱۰ - .

مؤلف: بسياری از اخبار در مورد اين موضوع در بخش ولادت پيامبر صلوات الله عليه آمده است - ۲. بحار الانوار ۴۳: ۲۳۵ - ۲۶۰ - .

**[ترجمه]

«۳۴»

وَ رُوِيَ فِی بَعْضِ كُتُبِ الْمَنَاقِبِ الْمُعْتَبَرَهِ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ أَحْمَدَ الْهَمْدَانِيِّ عَنْ أَبِی عَلِيٍّ الْحَدَّادِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ الْكَاتِبِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ عَمْرٍو عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ سَعِيدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عُمَرَ بْنِ أَبِی سَلَمَهَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ عَنْ أُمِّ سَلَمَهَ قَالَتْ: جَاءَ جَبْرَئِيلُ إِلَی النَّبِيِّ صلی الله عليه و آله فَقَالَ إِنَّ أُمَّتَکَ تَقْتُلُهُ يَعْنِی الْحُسَيْنَ بَعْدَکَ ثُمَّ قَالَ أَ لَا أُرِيکَ مِنْ تُرْبَتِهِ قَالَتْ فَجَاءَ بِحَصَيَاتٍ فَجَعَلَهُنَّ رَسُولُ اللَّهِ فِی قَارُورَهٍ فَلَمَّا كَانَ لَيْلَهُ قَتْلِ الْحُسَيْنِ قَالَتْ أُمُّ سَلَمَهَ سَمِعْتُ قَائِلًا يَقُولُ:

أَیُّهَا الْقَاتِلُونَ جَهْلًا حُسَیْناً*** أَبْشِرُوا بِالْعَذَابِ وَ التَّنْکِیلِ

قَدْ لُعِنْتُمْ عَلَی لِسَانِ دَاوُدَ*** وَ مُوسَی وَ صَاحِبِ الْإِنْجِیلِ

قَالَتْ فَبَکَیْتُ فَفَتَحْتُ الْقَارُورَهَ فَإِذَا قَدْ حَدَثَ فِیهَا دَمٌ.

**[ترجمه]بعضی از کتب مناقب که معتبرند، از ام سلمه روایت می کند که گفت: جبرئیل علیه السّلام بر پیامبر اسلام صلّی اللّه علیه و آله نازل شد و گفت: امت تو حسین را بعد از تو خواهند کشت. سپس گفت: اکنون من مقداری از تربت حسین را به تو نشان خواهم داد. آن گاه مقداری سنگ ریزه آورد و رسول خدا آن ها را در میان یک شیشه ریخت. وقتی شب شهادت امام حسین علیه السّلام فرا رسید، ام سلمه می گوید: شنیدم گوینده ای می گفت:

ای افرادی که حسین را از روی جهالت شهید نمودید! مژده باد شما را به عذاب و رسوایی همیشگی.

شما به زبان حضرت داود و حضرت موسی و صاحب انجیل (یعنی حضرت عیسی) لعنت شدید.

ام سلمه می گوید: من گریان شدم! وقتی سر آن شیشه را باز کردم دیدم خونی در آن به وجود آمده است.

**[ترجمه]

«۳۵»

وَ رُوِیَ فِی مُؤَلَّفَاتِ بَعْضِ الْأَصْحَابِ عَنْ أُمِّ سَلَمَهَ قَالَتْ: دَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ ذَاتَ یَوْمٍ وَ دَخَلَ فِی أَثَرِهِ الْحَسَنُ وَ الْحُسَیْنُ علیهما السلام وَ جَلَسَا إِلَی جَانِبَیْهِ فَأَخَذَ الْحَسَنَ عَلَی رُکْبَتِهِ الْیُمْنَی وَ الْحُسَیْنَ عَلَی رُکْبَتِهِ الْیُسْرَی وَ جَعَلَ یُقَبِّلُ هَذَا تَارَهً وَ هَذَا أُخْرَی

ص: ۲۴۱

۱- ۱. تفسیر فرات ص ۱۰ و الحدیث مختصر.

۲- ۲. راجع ج ۴۳ ص ۲۳۵- ۲۶۰.

وَ إِذَا بِجَبْرَئِيلَ قَدْ نَزَلَ وَ قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّكَ لَتُحِبُّ الْحَسَنَ وَ الْحُسَيْنَ فَقَالَ وَ كَيْفَ لَا أُحِبُّهُمَا وَ هُمَا رَيْحَانَتَايَ مِنَ الدُّنْيَا وَ قُرَّتَا عَيْنِي فَقَالَ جَبْرَئِيلُ يَا نَبِيَّ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ قَدْ حَكَمَ عَلَيْهِمَا بِأَمْرٍ فَاصْبِرْ لَهُ فَقَالَ وَ مَا هُوَ يَا أَخِي فَقَالَ قَدْ حَكَمَ عَلَى هَذَا الْحَسَنِ أَنْ يَمُوتَ مَسْمُوماً وَ عَلَى هَذَا الْحُسَيْنِ أَنْ يَمُوتَ مَذْبُوحاً وَ إِنَّ لِكُلِّ نَبِيٍّ دَعْوَةً مُسْتَجَابَةً فَإِنْ شِئْتَ كَانَتْ دَعْوَتُكَ لِوَلَدَيْكَ الْحَسَنِ وَ الْحُسَيْنِ فَادْعُ اللَّهَ أَنْ يُسَلِّمَهُمَا مِنَ السَّمِّ وَ الْقَتْلِ وَ إِنْ شِئْتَ كَانَتْ مُصِيبَتُهُمَا ذَخِيرَةً فِي شَفَاعَتِكَ لِلْعُصَاةِ مِنْ أُمَّتِكَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَقَالَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله يَا جَبْرَئِيلُ أَنَا رَاضٍ بِحُكْمِ رَبِّي لَا أُرِيدُ إِلَّا مَا يُرِيدُهُ وَ قَدْ أَحْبَبْتُ أَنْ تَكُونَ دَعْوَتِي ذَخِيرَةً لِشَفَاعَتِي فِي الْعُصَاةِ مِنْ أُمَّتِي وَ يَقْضِيَ اللَّهُ فِي وَلَدَيَّ مَا يَشَاءُ.

**[ترجمه]در تألیفات بعضی از اصحاب از ام سلمه روایت شده است که گفت: یک روز رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله نزد من آمد، امام حسن و امام حسین علیهما السّلام هم به دنبال آن حضرت آمدند و در دو طرف پیامبر خدا نشستند. رسول خدا امام حسن را روی زانوی راست و امام حسین را روی زانوی چپ خویش نشانید. آن گاه جبرئیل نازل شد و گفت: یا رسول اللّه! آیا حسنین را دوست داری؟ فرمود: چگونه ایشان را دوست نداشته باشم در حالی که آنان دو نو گل دنیا و نور دو چشم من هستند.

جبرئیل گفت: ای پیامبر خدا! مشیت خدا بر مظلوم بودن ایشان قرار گرفته، تو باید صبر کنی. فرمود: چه مظلومیتی؟ گفت: حکم خدا بر این قرار گرفته که امام حسن مسموم از دنیا برود و سر امام حسین را از تن جدا کنند. دعای هر پیامبری مستجاب می شود، اگر مایلی دعا کن تا خداوند حسنین را از مسموم و شهید شدن نجات دهد و اگر بخواهی، این مصیبتی که دچار آن می شوند، ذخیره ای است برای شفاعتی که تو فردای قیامت از گنه کاران امت خود خواهی کرد.

پیامبر صلّی اللّه علیه و آله فرمود: ای جبرئیل! من به حکم پروردگارم راضی هستم. خواسته من هم خواسته او است، من دوست دارم که دعای من برای مقام شفاعتم ذخیره شود تا گنه کاران امتم را شفاعت نمایم و خداوند در مورد دو فرزندم هر اراده ای که صلاح می داند بفرماید.

**[ترجمه]

«۳۶»

وَ رُوِيَ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ كَانَ يَوْماً مَعَ جَمَاعَةٍ مِنْ أَصْحَابِهِ مَارّاً فِي بَعْضِ الطَّرِيقِ وَ إِذَا هُمْ بِصِبْيَانٍ يَلْعَبُونَ فِي ذَلِكَ الطَّرِيقِ فَجَلَسَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله عِنْدَ صَبِيٍّ مِنْهُمْ وَ جَعَلَ يُقَبِّلُ مَا بَيْنَ عَيْنَيْهِ وَ يُلَاطِفُهُ ثُمَّ أَقْعَدَهُ عَلَى حَجْرِهِ وَ كَانَ يُكْثِرُ تَقْبِيلَهُ فَسُئِلَ عَنْ عِلَّةِ ذَلِكَ فَقَالَ صلى الله عليه و آله إِنِّي رَأَيْتُ هَذَا الصَّبِيَّ يَوْماً يَلْعَبُ مَعَ الْحُسَيْنِ وَ رَأَيْتُهُ يَرْفَعُ التُّرَابَ مِنْ تَحْتِ قَدَمَيْهِ وَ يَمْسَحُ بِهِ وَجْهَهُ وَ عَيْنَيْهِ فَأَنَا أُحِبُّهُ لِحُبِّهِ لِوَلَدِيَ الْحُسَيْنِ وَ لَقَدْ أَخْبَرَنِي جَبْرَئِيلُ أَنَّهُ يَكُونُ مِنْ أَنْصَارِهِ فِي وَقْعَةِ كَرْبَلَاءَ.

**[ترجمه]روایت شده: یک روز رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله و سلّم با گروهی از اصحاب در حال عبور بودند. ناگاه به کودکانی برخوردند که بر سر راه مشغول بازی بودند. پیامبر نزد یکی از آنان نشست و میان چشمان او را بوسید و نسبت به او محبت نمود، سپس او را در کنار خود نشانید و وی را بیش از پیش بوسید.

وقتی دلیل این کار را از ایشان پرسیدند فرمود: یک روز دیدم که این کودک با حسین بازی می کرد و خاک پای حسین را برمی داشت و به صورت و چشمان خود می مالید، من این کودک را به این خاطر دوست دارم که او حسینم را دوست دارد. جبرئیل به من خبر داده، این کودک در کربلا از یاران حسین خواهد بود.

**[ترجمه]

«۳۷»

وَ رُوِیَ مُرْسَلًا: أَنَّ آدَمَ لَمَّا هَبَطَ إِلَی الْأَرْضِ لَمْ یَرَ حَوَّاءَ فَصَارَ یَطُوفُ الْأَرْضَ فِی طَلَبِهَا فَمَرَّ بِکَرْبَلَاءَ فَاغْتَمَّ وَ ضَاقَ صَدْرُهُ مِنْ غَیْرِ سَبَبٍ وَ عَثَرَ فِی الْمَوْضِعِ الَّذِی قُتِلَ فِیهِ الْحُسَیْنُ حَتَّی سَالَ الدَّمُ مِنْ رِجْلِهِ فَرَفَعَ رَأْسَهُ إِلَی السَّمَاءِ وَ قَالَ إِلَهِی هَلْ حَدَثَ مِنِّی ذَنْبٌ آخَرُ فَعَاقَبْتَنِی بِهِ فَإِنِّی طُفْتُ جَمِیعَ الْأَرْضِ وَ مَا أَصَابَنِی سُوءٌ مِثْلُ مَا أَصَابَنِی فِی هَذِهِ الْأَرْضِ فَأَوْحَی اللَّهُ إِلَیْهِ یَا آدَمُ مَا حَدَثَ مِنْکَ ذَنْبٌ وَ لَکِنْ یُقْتَلُ فِی هَذِهِ الْأَرْضِ وَلَدُکَ الْحُسَیْنُ ظُلْماً فَسَالَ دَمُکَ مُوَافَقَةً لِدَمِهِ فَقَالَ آدَمُ یَا رَبِّ أَ یَکُونُ الْحُسَیْنُ نَبِیّاً قَالَ لَا وَ لَکِنَّهُ سِبْطُ النَّبِیِّ مُحَمَّدٍ فَقَالَ وَ مَنِ الْقَاتِلُ لَهُ قَالَ قَاتِلُهُ یَزِیدُ لَعِینٌ

أَهْلِ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ فَقَالَ آدَمُ فَأَيُّ شَيْ ءٍ أَصْنَعُ يَا جَبْرَئِيلُ فَقَالَ الْعَنْهُ يَا آدَمُ فَلَعَنَهُ أَرْبَعَ مَرَّاتٍ وَ مَشَى خُطُوَاتٍ إِلَى جَبَلِ عَرَفَاتٍ فَوَجَدَ حَوَّاءَ هُنَاكَ.

**[ترجمه]روایت شده: هنگامی که حضرت آدم علیه السّلام به زمین هبوط کرد حضرت حوا را ندید، آن حضرت برای یافتن حوا شروع به جستجو نمود. هنگامی که عبور آن بزرگوار به کربلا افتاد، بی جهت اندوهگین و نفس در سینه اش تنگ شد. وقتی به محل شهادت امام علیه السّلام رسید پای مبارکش صدمه دید و خون از آن جاری شد. سر مقدس خود را به طرف آسمان بلند کرد و گفت: بار خدایا! آیا گناهی از من سرزد که تو مرا عقاب کردی؟ زیرا من تمام زمین را گردیدم و هیچ جا به مصیبتی که در این سرزمین دچار شدم، دچار نشدم؟

خطاب رسید: ای آدم! گناهی از تو سر نزده است، ولی چون فرزندت حسین علیه السّلام ظالمانه در این سرزمین شهید می شود، لذا خون تو جاری شد تا با خون حسین همراه شده باشد. حضرت آدم علیه السّلام فرمود: آیا حسین پیامبر است؟ خطاب آمد: نه. ولی سبط حضرت محمّد می باشد. حضرت آدم گفت: قاتل حسین کیست؟ خطاب شد: یزید قاتل آن حضرت است که اهل آسمان ها و زمین او را لعنت خواهند کرد. حضرت آدم به جبرئیل گفت: من چه بگویم؟ فرمود: یزید را لعنت کن! حضرت آدم چهار مرتبه یزید را لعنت کرد. سپس چند قدمی راه رفت تا به عرفات رسید و حضرت حوا را در آن جا یافت.

**[ترجمه]

«۳۸»

وَ رُوِيَ: أَنَّ نُوحاً لَمَّا رَكِبَ فِي السَّفِينَةِ طَافَتْ بِهِ جَمِيعَ الدُّنْيَا فَلَمَّا مَرَّتْ بِكَرْبَلَاءَ أَخَذَتْهُ الْأَرْضُ وَ خَافَ نُوحٌ الْغَرَقَ فَدَعَا رَبَّهُ وَ قَالَ إِلَهِي طُفْتُ جَمِيعَ الدُّنْيَا وَ مَا أَصَابَنِي فَزَعٌ مِثْلُ مَا أَصَابَنِي فِي هَذِهِ الْأَرْضِ فَنَزَلَ جَبْرَئِيلُ وَ قَالَ يَا نُوحُ فِي هَذَا الْمَوْضِعِ يُقْتَلُ الْحُسَيْنُ سِبْطُ مُحَمَّدٍ خَاتَمِ الْأَنْبِيَاءِ وَ ابْنُ خَاتَمِ الْأَوْصِيَاءِ فَقَالَ وَ مَنِ الْقَاتِلُ لَهُ يَا جَبْرَئِيلُ قَالَ قَاتِلُهُ لَعِينُ أَهْلِ سَبْعِ سَمَاوَاتٍ وَ سَبْعِ أَرَضِينَ فَلَعَنَهُ نُوحٌ أَرْبَعَ مَرَّاتٍ فَسَارَتِ السَّفِينَةُ حَتَّى بَلَغَتِ الْجُودِيَّ وَ اسْتَقَرَّتْ عَلَيْهِ.

**[ترجمه]روایت شده: وقتی حضرت نوح علیه السّلام بر کشتی سوار شد، تمام دنیا را گردش کرد و وقتی عبورش به کربلا افتاد، زمین، کشتی او را گرفت. نوح از غرق شدن ترسید، لذا دعا کرد و گفت: پروردگارا! من تمام زمین را گردیدم ولی دچار چنین رنجی که در این سرزمین گردیدم نشدم. جبرئیل نازل شد و گفت: ای نوح! حسین که سبط آخرین انبیاء و پسر آخرین اوصیا است در این مکان شهید خواهد شد.

نوح گفت: قاتل حسین کیست؟ فرمود: همان کسی است که اهل آسمان ها و زمین او را لعنت خواهند کرد. حضرت نوح چهار مرتبه قاتل امام حسین را لعنت کرد، آن گاه کشتی حرکت نمود تا بر سر جودی استقرار یافت.

**[ترجمه]

«۳۹»

وَ رُوِیَ: أَنَّ إِبْرَاهِیمَ علیه السلام مَرَّ فِی أَرْضِ کَرْبَلَاءَ وَ هُوَ رَاکِبٌ فَرَساً فَعَثَرَتْ بِهِ وَ سَقَطَ إِبْرَاهِیمُ وَ شُجَّ رَأْسُهُ وَ سَالَ دَمُهُ فَأَخَذَ فِی الِاسْتِغْفَارِ وَ قَالَ إِلَهِی أَیُّ شَیْ ءٍ حَدَثَ مِنِّی فَنَزَلَ إِلَیْهِ جَبْرَئِیلُ وَ قَالَ یَا إِبْرَاهِیمُ مَا حَدَثَ مِنْکَ ذَنْبٌ وَ لَکِنْ هُنَا یُقْتَلُ سِبْطُ خَاتَمِ الْأَنْبِیَاءِ وَ ابْنُ خَاتَمِ الْأَوْصِیَاءِ فَسَالَ دَمُکَ مُوَافَقَةً لِدَمِهِ قَالَ یَا جَبْرَئِیلُ وَ مَنْ یَکُونُ قَاتِلُهُ قَالَ لَعِینُ أَهْلِ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرَضِینَ وَ الْقَلَمُ جَرَی عَلَی اللَّوْحِ بِلَعْنِهِ بِغَیْرِ إِذْنِ رَبِّهِ فَأَوْحَی اللَّهُ تَعَالَی إِلَی الْقَلَمِ أَنَّکَ اسْتَحْقَقْتَ الثَّنَاءَ بِهَذَا اللَّعْنِ فَرَفَعَ إِبْرَاهِیمُ علیه السلام یَدَیْهِ وَ لَعَنَ یَزِیدَ لَعْناً کَثِیراً وَ أَمَّنَ فَرَسُهُ بِلِسَانٍ فَصِیحٍ فَقَالَ إِبْرَاهِیمُ لِفَرَسِهِ أَیَّ شَیْ ءٍ عَرَفْتَ حَتَّی تُؤَمِّنُ عَلَی دُعَائِی فَقَالَ یَا إِبْرَاهِیمُ أَنَا أَفْتَخِرُ بِرُکُوبِکَ عَلَیَّ فَلَمَّا عَثَرْتُ وَ سَقَطْتَ عَنْ ظَهْرِی عَظُمَتْ خَجْلَتِی وَ کَانَ سَبَبُ ذَلِکَ مِنْ یَزِیدَ لَعَنَهُ اللَّهُ تَعَالَی.

**[ترجمه]روایت شده: عبور حضرت ابراهیم علیه السّلام که سوار بر اسب بود به کربلا افتاد. پای آن اسب به زمین گرفت و حضرت ابراهیم علیه السّلام به نحوی سقوط کرد که سر مبارکش شکست و خون جاری شد. آن بزرگوار شروع به استغفار کرد و گفت: پروردگارا! چه گناهی از من سرزده؟ جبرئیل نازل شد و گفت: گناهی از تو سر نزده است. ولی چون سبط خاتم الأنبیاء و پسر خاتم الاوصیاء در اینجا شهید خواهد شد، لذا خون تو جاری شد تا با خون مقدس وی همراه شده باشد.

حضرت ابراهیم گفت: ای جبرئیل، قاتل حسین کیست؟ فرمود: همان شخصی است که اهل آسمان ها و زمین او را لعنت کرده اند و قلم بدون اجازه پروردگار بر لعن وی جریان یافت! آن گاه خدا به قلم وحی کرد: تو برای لعنی که بر قاتل امام حسین کردی، سزاوار ثنا و درود هستی .

پس از این جریان، ابراهیم علیه السّلام دست های خود را بلند نمود و یزید را بسیار لعنت کرد و اسب آن حضرت با زبان فصیح آمین گفت! حضرت ابراهیم به اسب خود فرمود: مگر تو چه فهمیدی که برای دعای من آمین گفتی؟ گفت: یا ابراهیم، من افتخار می کنم که تو بر من سوارشده ای، اما وقتی از پشت من افتادی من بسیار خجل شدم و سبب افتادن شما یزید که لعنت خدا بر او باد بود.

**[ترجمه]

«۴۰»

وَ رُوِیَ: أَنَّ إِسْمَاعِیلَ کَانَتْ أَغْنَامُهُ تَرْعَی بِشَطِّ الْفُرَاتِ فَأَخْبَرَهُ الرَّاعِی أَنَّهَا لَا تَشْرَبُ الْمَاءَ مِنْ هَذِهِ الْمَشْرَعَهِ مُنْذُ کَذَا یَوْماً فَسَأَلَ رَبَّهُ عَنْ سَبَبِ ذَلِکَ فَنَزَلَ جَبْرَئِیلُ وَ قَالَ یَا إِسْمَاعِیلُ سَلْ غَنَمَکَ فَإِنَّهَا تُجِیبُکَ عَنْ سَبَبِ ذَلِکَ فَقَالَ لَهَا لِمَ لَا تَشْرَبِینَ مِنْ هَذَا الْمَاءِ فَقَالَتْ بِلِسَانٍ فَصِیحٍ قَدْ بَلَغَنَا أَنَّ وَلَدَکَ الْحُسَیْنَ علیه السلام سِبْطَ مُحَمَّدٍ یُقْتَلُ هُنَا عَطْشَاناً فَنَحْنُ لَا نَشْرَبُ مِنْ هَذِهِ الْمَشْرَعَهِ حَزَناً عَلَیْهِ فَسَأَلَهَا عَنْ قَاتِلِهِ

فَقَالَتْ يَقْتُلُهُ لَعِينُ أَهْلِ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرَضِينَ وَ الْخَلَائِقِ أَجْمَعِينَ فَقَالَ إِسْمَاعِيلُ اللَّهُمَّ الْعَنْ قَاتِلَ الْحُسَيْنِ عليه السلام.

**[ترجمه]روایت شده: که حضرت اسماعیل گوسفندان خود را بر لب فرات می چرانید. چوپان آن حضرت به او خبر داد: از فلان موقع به بعد این گوسفندان از این شریعه آب نمی آشامند. حضرت اسماعیل دلیل این امر را پرسید. جبرئیل نازل شد و گفت: ای اسماعیل! این موضوع را از گوسفندان بپرس. زیرا که علت این مطلب را برای تو خواهند گفت. وقتی آن بزرگوار به گوسفندان فرمود: چرا از این آب نمی آشامید؟ با زبان فصیح گفتند: به ما خبر رسیده است، فرزند تو که سبط حضرت محمّد است در اینجا با لب تشنه کشته خواهد شد، لذا ما به خاطر غم و اندوهی که برای آن بزرگوار داریم از این شریعه آب نمی آشامیم. حضرت اسماعیل راجع به قاتل امام حسین جویا شد، گوسفندان گفتند: همان کسی است که اهل آسمان ها و زمین و عموم خلایق او را لعنت خواهند کرد. حضرت اسماعیل هم گفت: پروردگارا! قاتل امام حسین را لعنت کن.

**[ترجمه]

«۴۱»

وَ رُوِيَ: أَنَّ مُوسَى كَانَ ذَاتَ يَوْمٍ سَائِراً وَ مَعَهُ يُوشَعُ بْنُ نُونٍ فَلَمَّا جَاءَ إِلَى أَرْضِ كَرْبَلَاءَ انْخَرَقَ نَعْلُهُ وَ انْقَطَعَ شِرَاكُهُ وَ دَخَلَ الْخَسَكُ فِي رِجْلَيْهِ وَ سَالَ دَمُهُ فَقَالَ إِلَهِي أَيُّ شَيْءٍ حَدَثَ مِنِّي فَأَوْحَى إِلَيْهِ أَنَّ هُنَا يُقْتَلُ الْحُسَيْنُ عليه السلام وَ هُنَا يُسْفَكُ دَمُهُ فَسَالَ دَمُكَ مُوَافَقَةً لِدَمِهِ فَقَالَ رَبِّ وَ مَنْ يَكُونُ الْحُسَيْنُ فَقِيلَ لَهُ هُوَ سِبْطُ مُحَمَّدٍ الْمُصْطَفَى وَ ابْنُ عَلِيٍّ الْمُرْتَضَى فَقَالَ وَ مَنْ يَكُونُ قَاتِلُهُ فَقِيلَ هُوَ لَعِينُ السَّمَكِ فِي الْبِحَارِ وَ الْوُحُوشِ فِي الْقِفَارِ وَ الطَّيْرِ فِي الْهَوَاءِ فَرَفَعَ مُوسَى يَدَيْهِ وَ لَعَنَ يَزِيدَ وَ دَعَا عَلَيْهِ وَ أَمَّنَ يُوشَعُ بْنُ نُونٍ عَلَى دُعَائِهِ وَ مَضَى لِشَأْنِهِ.

**[ترجمه]روایت شده است: یک روز حضرت موسی و هارون علیهما السّلام در حال عبور بودند، وقتی به سرزمین کربلا رسیدند، بند نعلین حضرت موسی پاره شد و خار به پاهای آن حضرت رفت و خون جاری شد. حضرت موسی گفت: پروردگارا! چه گناهی از من سر زده است؟ خطاب آمد: چون حسین بن علی در اینجا شهید و خونش ریخته خواهد شد، لذا خون تو در اینجا جاری شد که با خون او همراهی کرده باشد. موسی علیه السّلام گفت: بار خدایا! این حسین کیست؟ خطاب شد: سبط محمّد مصطفی و پسر علی مرتضی است. گفت: قاتل او کیست؟ در جوابش گفته شد: او همان کسی است که ماهیان دریا و وحوش صحرا و پرندگان هوا وی را لعنت می کنند، حضرت موسی دست های خود را بلند نمود و یزید را لعنت و نفرین کرده، هارون هم آمین گفت، آن گاه رفتند .

**[ترجمه]

«۴۲»

وَ رُوِيَ: أَنَّ سُلَيْمَانَ كَانَ يَجْلِسُ عَلَى بِسَاطِهِ وَ يَسِيرُ فِي الْهَوَاءِ فَمَرَّ ذَاتَ يَوْمٍ وَ هُوَ سَائِرٌ فِي أَرْضِ كَرْبَلَاءَ فَأَدَارَتِ الرِّيحُ بِسَاطَهُ ثَلَاثَ دَوْرَاتٍ حَتَّى خَافَ السُّقُوطَ فَسَكَنَتِ الرِّيحُ وَ نَزَلَ الْبِسَاطُ فِي أَرْضِ كَرْبَلَاءَ فَقَالَ سُلَيْمَانُ لِلرِّيحِ لِمَ سَكَنْتِي فَقَالَتْ إِنَّ هُنَا يُقْتَلُ

الْحُسَیْنُ علیه السلام فَقَالَ وَ مَنْ یَکونُ الْحُسَیْنُ فَقَالَتْ هُوَ سِبْطُ مُحَمَّدٍ الْمُخْتَارِ وَ ابْنُ عَلِیٍّ الْکَرَّارِ فَقَالَ وَ مَنْ قَاتِلُهُ قَالَتْ لَعِینُ أَهْلِ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ یَزِیدُ فَرَفَعَ سُلَیْمَانُ یَدَیْهِ وَ لَعَنَهُ وَ دَعَا عَلَیْهِ وَ أَمَّنَ عَلَی دُعَائِهِ الْإِنْسُ وَ الْجِنُّ فَهَبَّتِ الرِّیحُ وَ سَارَ الْبِسَاطُ.

**[ترجمه]روایت شده است: حضرت سلیمان بر فراز بساط خود می نشست و در آسمان گردش می کرد، در یکی از روزها که عبورش به کربلا افتاد، باد بساط آن حضرت را سه مرتبه به نحوی به دور خود گردانید که آن بزرگوار ترسید سقوط کند، آن گاه باد آرام گرفت و بساط آن حضرت در زمین کربلا فرود آمد. حضرت سلیمان به باد فرمود: چرا ایستادی؟ گفت: زیرا امام حسین علیه السلام در اینجا کشته خواهد شد. فرمود: حسین کیست؟ گفت: او سبط محمّد مختار و پسر علی کرار است. فرمود: قاتل وی کیست؟ گفت: یزید است که اهل آسمان ها و زمین او را لعنت خواهند کرد. حضرت سلیمان دست های مبارک خود را بلند کرد و در حق یزید لعنت و نفرین نمود و جن و انس هم آمین گفتند. سپس باد بساط آن بزرگوار را حرکت داد.

**[ترجمه]

«۴۳»

وَ رُوِیَ: أَنَّ عِیسَی کَانَ سَائِحاً فِی الْبَرَارِی وَ مَعَهُ الْحَوَارِیُّونَ فَمَرُّوا بِکَرْبَلَاءَ فَرَأَوْا أَسَداً کَاسِراً(۱) قَدْ أَخَذَ الطَّرِیقَ فَتَقَدَّمَ عِیسَی إِلَی الْأَسَدِ فَقَالَ لَهُ لِمَ جَلَسْتَ فِی هَذَا الطَّرِیقِ وَ قَالَ لَا تَدَعُنَا نَمُرُّ فِیهِ فَقَالَ الْأَسَدُ بِلِسَانٍ فَصِیحٍ إِنِّی لَمْ أَدَعْ لَکُمُ الطَّرِیقَ حَتَّی تَلْعَنُوا یَزِیدَ قَاتِلَ الْحُسَیْنِ علیه السلام فَقَالَ عِیسَی علیه السلام وَ مَنْ یَکُونُ الْحُسَیْنُ قَالَ هُوَ سِبْطُ مُحَمَّدٍ النَّبِیِّ الْأُمِّیِّ وَ ابْنُ عَلِیٍّ الْوَلِیِّ قَالَ وَ مَنْ قَاتِلُهُ قَالَ قَاتِلُهُ لَعِینُ الْوُحُوشِ وَ الذُّبَابِ وَ السِّبَاعِ أَجْمَعَ خُصُوصاً أَیَّامَ عَاشُورَاءَ فَرَفَعَ عِیسَی یَدَیْهِ وَ لَعَنَ یَزِیدَ وَ دَعَا عَلَیْهِ وَ أَمَّنَ الْحَوَارِیُّونَ عَلَی دُعَائِهِ فَتَنَحَّی الْأَسَدُ

۱- ۱. أسد کاسر: ای قوی یکسر فریسته.

عَنْ طَرِیقِهِمْ وَ مَضَوْا لِشَأْنِهِمْ.

**[ترجمه]روایت شده است: حضرت عیسی علیه السّلام با حواریون در بیابان ها گردش می کردند. یک روز که عبور آنان به کربلا افتاد، با شیری درنده مواجه شدند که سر راه را گرفته بود، حضرت عیسی نزد آن شیر آمد و گفت: برای چه بر سر این راه نشسته ای و نمی گذاری ما عبور کنیم؟ آن شیر با زبان فصیح گفت: من نمی گذارم شما عبور کنید تا اینکه یزید را که قاتل حسین است لعنت کنید. حضرت عیسی فرمود: این حسین کیست؟ گفت: سبط محمّد که نبی امی است و پسر علی که ولی آن حضرت است. گفت: قاتل حسین کیست؟ گفت: قاتل وی همان کسی است که وحوش و مگسها و درندگان او را مخصوصا در روز عاشورا لعنت می کنند. حضرت عیسی علیه السّلام دست های خود را بلند کرد و در حق یزید لعنت و نفرین نمود و حواریون هم آمین گفتند. آن گاه آن شیر از سر راه ایشان دور شد و آن ها به دنبال کار خود رفتند.

**[ترجمه]

«۴۴»

وَ رَوَی صَاحِبُ الدُّرِّ الثَّمِینِ: فِی تَفْسِیرِ قَوْلِهِ تَعَالَی- فَتَلَقَّی آدَمُ مِنْ رَبِّهِ کَلِماتٍ (۱) أَنَّهُ رَأَی سَاقَ الْعَرْشِ وَ أَسْمَاءَ النَّبِیِّ وَ الْأَئِمَّهِ علیهم السلام فَلَقَّنَهُ جَبْرَئِیلُ قُلْ یَا حَمِیدُ بِحَقِّ مُحَمَّدٍ یَا عَالِی بِحَقِّ عَلِیٍّ یَا فَاطِرُ بِحَقِّ فَاطِمَهَ یَا مُحْسِنُ بِحَقِّ الْحَسَنِ وَ الْحُسَیْنِ وَ مِنْکَ الْإِحْسَانُ فَلَمَّا ذَکَرَ الْحُسَیْنَ سَالَتْ دُمُوعُهُ وَ انْخَشَعَ قَلْبُهُ وَ قَالَ یَا أَخِی جَبْرَئِیلُ فِی ذِکْرِ الْخَامِسِ یَنْکَسِرُ قَلْبِی وَ تَسِیلُ عَبْرَتِی قَالَ جَبْرَئِیلُ وَلَدُکَ هَذَا یُصَابُ بِمُصِیبَهٍ تَصْغُرُ عِنْدَهَا الْمَصَائِبُ فَقَالَ یَا أَخِی وَ مَا هِیَ قَالَ یُقْتَلُ عَطْشَاناً غَرِیباً وَحِیداً فَرِیداً لَیْسَ لَهُ نَاصِرٌ وَ لَا مُعِینٌ وَ لَوْ تَرَاهُ یَا آدَمُ وَ هُوَ یَقُولُ وَا عَطَشَاهْ وَا قِلَّهَ نَاصِرَاهْ حَتَّی یَحُولَ الْعَطَشُ بَیْنَهُ وَ بَیْنَ السَّمَاءِ کَالدُّخَانِ فَلَمْ یُجِبْهُ أَحَدٌ إِلَّا بِالسُّیُوفِ وَ شُرْبِ الْحُتُوفِ فَیُذْبَحُ ذَبْحَ الشَّاهِ مِنْ قَفَاهُ وَ یَنْهَبُ رَحْلَهُ أَعْدَاؤُهُ وَ تُشْهَرُ رُءُوسُهُمْ هُوَ وَ أَنْصَارُهُ فِی الْبُلْدَانِ وَ مَعَهُمُ النِّسْوَانُ کَذَلِکَ سَبَقَ فِی عِلْمِ الْوَاحِدِ الْمَنَّانِ فَبَکَی آدَمُ وَ جَبْرَئِیلُ بُکَاءَ الثَّکْلَی.

**[ترجمه]صاحب کتاب درّ ثمین در تفسیر این آیه که می فرماید: «فَتَلَقَّی آدمُ من رَبِّه کَلماتٍ» - ۱. بقره / ۳۵ -

روایت می کند که حضرت آدم علیه السّلام نام های مبارک پیامبر و امامان علیهم السّلام را در عرش دید! جبرئیل به آن حضرت تعلیم داد که بگو: یا حمید بحقّ محمد، یا عالی بحقّ علی، یا فاطر بحقّ فاطمه، یا محسن بحقّ الحسن و الحسین و منک الإحسان.

هنگامی که نام حسین را بیان کرد، اشک هایش جاری و قلب مبارکش شکست. آن گاه به جبرئیل گفت: چرا وقتی نام پنجمین ایشان را ذکر می کنم قلبم می شکند و اشکم جاری می شود؟ جبرئیل گفت: این پسر تو دچار مصیبتی خواهد شد که مصائب دیگر در مقابل آن کوچک خواهند بود. حضرت آدم فرمود: چه مصیبتی؟ جبرئیل گفت: حسین در حالی شهید می شود که عطشان، غریب، تنها و بی یاور خواهد بود. ای آدم! اگر تو او را می دیدی می شنیدی که می گفت: وا عطشاه! وا قله ناصراه! حتی یحول العطش بینه و بین الماء کالدخان. یعنی آه از عطش! آه از بی یاوری! کار تشنگی آن حضرت به جایی می رسد که آسمان به نظرش مثل دود خواهد آمد. کسی جوابش را نمی گوید مگر با شمشیر، تا اینکه جرعه مرگ را بیاشامد.

آن حضرت را نظیر گوسفند از قفا سر می برند، خیمه هایش را به یغما می برند، سر مبارک وی و یارانش را در شهرها می گردانند، زن و بچه هایش را به اسیری خواهند برد. این چنین در علم خداوند منان سبقت یافته است. سپس حضرت آدم و جبرئیل همچون زنی که جوان از دست داده گریان شدند.

**[ترجمه]

«۴۵»

وَ رُوِیَ عَنْ بَعْضِ الثِّقَاتِ الْأَخْیَارِ: أَنَّ الْحَسَنَ وَ الْحُسَیْنَ علیهما السلام دَخَلَا یَوْمَ عِیدٍ إِلَی حُجْرَهِ جَدِّهِمَا رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَقَالا یَا جَدَّاهْ الْیَوْمُ یَوْمُ الْعِیدِ وَ قَدْ تَزَیَّنَ أَوْلَادُ الْعَرَبِ بِأَلْوَانِ اللِّبَاسِ وَ لَبِسُوا جَدِیدَ الثِّیَابِ وَ لَیْسَ لَنَا ثَوْبٌ جَدِیدٌ وَ قَدْ تَوَجَّهْنَا لِذَلِکَ إِلَیْکَ فَتَأَمَّلَ النَّبِیُّ حَالَهُمَا وَ بَکَی وَ لَمْ یَکُنْ عِنْدَهُ فِی الْبَیْتِ ثِیَابٌ یَلِیقُ بِهِمَا وَ لَا رَأَی أَنْ یَمْنَعَهُمَا فَیَکْسِرَ خَاطِرَهُمَا فَدَعَا رَبَّهُ وَ قَالَ إِلَهِی اجْبُرْ قَلْبَهُمَا وَ قَلْبَ أُمِّهِمَا فَنَزَلَ جَبْرَئِیلُ وَ مَعَهُ حُلَّتَانِ بَیْضَاوَانِ مِنْ حُلَلِ الْجَنَّهِ فَسُرَّ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله وَ قَالَ لَهُمَا یَا سَیِّدَیْ شَبَابِ أَهْلِ الْجَنَّهِ خُذَا أَثْوَاباً خَاطَهَا خَیَّاطُ الْقُدْرَهِ عَلَی قَدْرِ طُولِکُمَا فَلَمَّا رَأَیَا الْخِلَعَ بِیضاً قَالا یَا جَدَّاهْ کَیْفَ هَذَا وَ جَمِیعُ صِبْیَانِ الْعَرَبِ لَابِسُونَ أَلْوَانَ الثِّیَابِ فَأَطْرَقَ النَّبِیُّ سَاعَهً مُتَفَکِّراً فِی أَمْرِهِمَا

۱- ۱. البقره: ۳۷.

فَقَالَ جَبْرَئِيلُ يَا مُحَمَّدُ طِبْ نَفْساً وَ قَرَّ عَيْناً إِنَّ صَابِغَ صِبْغَةِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ يَقْضِي لَهُمَا هَذَا الْأَمْرَ وَ يُفَرِّحُ قُلُوبَهُمَا بِأَيِّ لَوْنٍ شَاءَا فَأْمُرْ يَا مُحَمَّدُ بِإِحْضَارِ الطَّسْتِ وَ الْإِبْرِيقِ فَأُحْضِرَا فَقَالَ جَبْرَئِيلُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَنَا أَصُبُّ الْمَاءَ عَلَى هَذِهِ الْخِلَعِ وَ أَنْتَ تَفْرُكُهُمَا بِيَدِكَ فَتُصْبَغُ لَهُمَا بِأَيِّ لَوْنٍ شَاءَا فَوَضَعَ النَّبِيُّ حُلَّةَ الْحَسَنِ فِي الطَّسْتِ فَأَخَذَ جَبْرَئِيلُ يَصُبُّ الْمَاءَ ثُمَّ أَقْبَلَ النَّبِيُّ عَلَى الْحَسَنِ وَ قَالَ لَهُ يَا قُرَّةَ عَيْنِي بِأَيِّ لَوْنٍ تُرِيدُ حُلَّتَكَ فَقَالَ أُرِيدُهَا خَضْرَاءَ فَفَرَكَهَا النَّبِيُّ بِيَدِهِ فِي ذَلِكَ الْمَاءِ فَأَخَذَتْ بِقُدْرَةِ اللَّهِ لَوْناً أَخْضَرَ فَائِقاً كَالزَّبَرْجَدِ الْأَخْضَرِ فَأَخْرَجَهَا النَّبِيُّ وَ أَعْطَاهَا الْحَسَنَ فَلَبِسَهَا ثُمَّ وَضَعَ حُلَّةَ الْحُسَيْنِ فِي الطَّسْتِ وَ أَخَذَ جَبْرَئِيلُ يَصُبُّ الْمَاءَ فَالْتَفَتَ النَّبِيُّ إِلَى نَحْوِ الْحُسَيْنِ وَ كَانَ لَهُ مِنَ الْعُمُرِ خَمْسُ سِنِينَ وَ قَالَ لَهُ يَا قُرَّةَ عَيْنِي أَيَّ لَوْنٍ تُرِيدُ حُلَّتَكَ فَقَالَ الْحُسَيْنُ يَا جَدُّ أُرِيدُهَا حَمْرَاءَ فَفَرَكَهَا النَّبِيُّ بِيَدِهِ فِي ذَلِكَ الْمَاءِ فَصَارَتْ حَمْرَاءَ كَالْيَاقُوتِ الْأَحْمَرِ فَلَبِسَهَا الْحُسَيْنُ فَسُرَّ النَّبِيُّ بِذَلِكَ وَ تَوَجَّهَ الْحَسَنُ وَ الْحُسَيْنُ إِلَى أُمِّهِمَا فَرِحَيْنِ مَسْرُورَيْنِ فَبَكَى جَبْرَئِيلُ عليه السلام لَمَّا شَاهَدَ تِلْكَ الْحَالَ فَقَالَ النَّبِيُّ يَا أَخِي جَبْرَئِيلُ فِي مِثْلِ هَذَا الْيَوْمِ الَّذِي فَرِحَ فِيهِ وَلَدَايَ تَبْكِي وَ تَحْزَنُ فَبِاللَّهِ عَلَيْكَ إِلَّا مَا أَخْبَرْتَنِي فَقَالَ جَبْرَئِيلُ اعْلَمْ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَنَّ اخْتِيَارَ ابْنَيْكَ عَلَى اخْتِلَافِ اللَّوْنِ فَلَا بُدَّ لِلْحَسَنِ أَنْ يَسْقُوهُ السَّمَّ وَ يَخْضَرَّ لَوْنُ جَسَدِهِ مِنْ عِظَمِ السَّمِّ وَ لَا بُدَّ لِلْحُسَيْنِ أَنْ يَقْتُلُوهُ وَ يَذْبَحُوهُ وَ يُخْضَبَ بَدَنُهُ مِنْ دَمِهِ فَبَكَى النَّبِيُّ وَ زَادَ حُزْنُهُ لِذَلِكَ.

**[ترجمه]روایت شده است: امام حسن و امام حسین علیهما السّلام یک روز عید وارد حجره جد بزرگوارشان شدند و گفتند: یا رسول اللّه! امروز روز عیـد است. بچه های عرب لباس های رنگارنگ و جدید خود را پوشیده اند، چون ما لباس نو نداریم، نزد تو آمده ایم. پیامبر یک نظر به حال ایشان نمود و شروع به گریه کرد، زیرا لباسی که لایق آنان باشد نداشت و صلاح ندید که آنان را از لباس محروم کرده و دل آن ها را بشکند. سپس آن حضرت دست به دعا بلند کرد و گفت: پروردگارا، به قلب حسنین و مادرشان ترحم بفرما! پس از این جریان جبرئیل نازل شد و دو حله سفید بهشتی آورد. پیامبر اکرم مسرور شد و به حسنین فرمود: ای دو بزرگ جوانان اهل بهشت! این لباس را که خیاط توانا آن ها را به اندازه قامت شما دوخته است بگیرید. وقتی حسنین دیدند آن حله ها سفید است گفتند: ای پدربزرگ! ما چگونه این حله ها را بپوشیم در حالی که تمام بچه های عرب لباس های رنگارنگ پوشیده اند؟ پیامبر چند دقیقه ای راجع به این موضوع در فکر فرو رفت.

جبرئیل گفت: یا محمّد! آسوده خاطر باش، ناراحت مباش، زیرا رنگ پروردگار به هر شکل که ایشان دوست داشته باشند این حله ها را رنگ خواهد کرد و قلب آنان را شاد خواهد نمود. ای رسول خدا دستور بده تا طشت و ابریق بیاورند، وقتی طشت و ابریق را حاضر کردند جبرئیل گفت: یا رسول اللّه! من آب به این حله ها می ریزم و تو آن ها را شستشو بده تا به هر رنگی که ایشان دوست داشته باشند رنگ شوند.

پیامبر صلّی اللّه علیه و آله لباس امام حسن علیه السّلام را در میان طشت نهاد و جبرئیل شروع کرد به ریختن آب. سپس پیامبر رو به امام حسن کرد و به او فرمود: ای نور چشم من! تو دوست داری که حله تو چه رنگی باشد؟ امام حسن گفت: من رنگ سبز را دوست دارم. آن گاه پیامبر لباس امام حسن را با آن آب شستشو داد و به قدرت خداوند آن لباس نظیر زبرجد سبز به رنگ سبز درآمد. رسول خدا آن را از میان طشت خارج نمود و به امام حسن داد تا بپوشد.

پس از حله امام حسن، حله امام حسین را در میان طشت جای داد و جبرئیل شروع کرد به ریختن آب. آن گاه پیامبر خدا صلّی اللّه علیه و آله و سلّم رو به امام حسین که پنج ساله بود کرد و به وی فرمود: ای نور چشم من! تو چه رنگی را دوست داری؟

گفت: یا پدربزرگ! من رنگ سرخ را دوست دارم. پیامبر لباس امام حسین را به دست مبارک خود در میان آن آب شستشو داد و آن لباس نظیر یاقوت احمر قرمز شد و امام حسین آن لباس را پوشید، سپس رسول خدا خوشحال گردید و حسنین هم در حالی که خوشجال بودند به سوی مادرشان فاطمه زهرا رفتند.

ناگاه جبرئیل که با این منظره مواجه شد گریست، پیامبر خدا به وی فرمود: ای جبرئیل! در یک چنین روزی که دو فرزند عزیز من مسرور و خوشحال شدند، تو گریه می کنی؟ تو را به خدا قسم می دهم مرا از دلیل گریه خود آگاه کن. جبرئیل فرمود: یا رسول اللّه! علت اینکه دو فرزند تو این دو رنگ مختلف را برگزیدند این است که به امام حسن زهری داده می شود که رنگ بدنش از شدت زهر سبز خواهد شد. و امام حسین را هم به نحوی ذبح می کنند که پوست بدنش به خون مبارکش خضاب خواهد شد. پیغمبر خدا گریان شد و شدیداً از این مصیبت محزون گردید.

**[ترجمه]

«۴۶»

أَقُولُ وَ رَوَى الشَّيْخُ جَعْفَرُ بْنُ نَمَا فِي مُثِيرِ الْأَحْزَانِ بِإِسْنَادِهِ عَنْ زَوْجَةِ الْعَبَّاسِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ وَ هِيَ أُمُّ الْفَضْلِ لُبَابَةُ بِنْتُ الْحَارِثِ قَالَتْ: رَأَيْتُ فِي النَّوْمِ قَبْلَ مَوْلِدِ الْحُسَيْنِ عليه السلام كَأَنَّ قِطْعَةً مِنْ لَحْمِ رَسُولِ اللَّهِ قُطِعَتْ وَ وُضِعَتْ فِي حَجْرِي فَقَصَصْتُ الرُّؤْيَا عَلَى رَسُولِ اللَّهِ فَقَالَ إِنْ صَدَقَتْ رُؤْيَاكِ فَإِنَّ فَاطِمَةَ سَتَلِدُ غُلَاماً وَ أَدْفَعُهُ إِلَيْكِ لِتُرْضِعِيهِ فَجَرَى الْأَمْرُ عَلَى ذَلِكَ فَجِئْتُ بِهِ يَوْماً فَوَضَعْتُهُ فِي حَجْرِي فَبَالَ فَقَطَرَتْ مِنْهُ قَطْرَةٌ عَلَى ثَوْبِهِ صلى الله عليه و آله فَقَرَصْتُهُ فَبَكَى.

فَقَالَ كَالْمُغْضَبِ مَهْلًا يَا أَمَّ الْفَضْلِ فَهَذَا ثَوْبِی یُغْسَلُ وَ قَدْ أَوْجَعْتِ ابْنِی قَالَتْ فَتَرَکْتُهُ وَ مَضَیْتُ لِآتِیَهُ بِمَاءٍ فَجِئْتُ فَوَجَدْتُهُ صلی الله علیه و آله یَبْکِی فَقُلْتُ مِمَّ بُکَاؤُکَ یَا رَسُولَ اللَّهِ فَقَالَ إِنَّ جَبْرَئِیلَ أَتَانِی وَ أَخْبَرَنِی أَنَّ أُمَّتِی تَقْتُلُ وَلَدِی هَذَا(۱)

قَالَ وَ قَالَ أَصْحَابُ الْحَدِیثِ فَلَمَّا أَتَتْ عَلَی الْحُسَیْنِ سَنَةٌ کَامِلَةٌ هَبَطَ عَلَی النَّبِیِّ اثْنَا عَشَرَ مَلَکاً عَلَی صُوَرٍ مُخْتَلِفَةٍ أَحَدُهُمْ عَلَی صُورَةِ بَنِی آدَمَ یُعَزُّونَهُ وَ یَقُولُونَ إِنَّهُ سَیَنْزِلُ بِوَلَدِکَ الْحُسَیْنِ بْنِ فَاطِمَةَ مَا نَزَلَ بِهَابِیلَ مِنْ قَابِیلَ وَ سَیُعْطَی مِثْلَ أَجْرِ هَابِیلَ وَ یُحْمَلُ عَلَی قَاتِلِهِ مِثْلُ وِزْرِ قَابِیلَ وَ لَمْ یَبْقَ مَلَکٌ إِلَّا نَزَلَ إِلَی النَّبِیِّ یُعَزُّونَهُ وَ النَّبِیُّ یَقُولُ اللَّهُمَّ اخْذُلْ خَاذِلَهُ وَ اقْتُلْ قَاتِلَهُ وَ لَا تُمَتِّعْهُ بِمَا طَلَبَهُ.

وَ عَنْ أَشْعَثَ بْنِ عُثْمَانَ عَنْ أَبِیهِ عَنْ أَنَسِ بْنِ أَبِی سُحَیْمٍ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه وآله یَقُولُ: إِنَّ ابْنِی هَذَا یُقْتَلُ بِأَرْضِ الْعِرَاقِ فَمَنْ أَدْرَکَهُ مِنْکُمْ فَلْیَنْصُرْهُ فَحَضَرَ أَنَسٌ مَعَ الْحُسَیْنِ کَرْبَلَاءَ وَ قُتِلَ مَعَهُ.

وَ رُوِّیتُ عَنْ عَبْدِ الصَّمَدِ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ أَبِی الْجَیْشِ عَنْ شَیْخِهِ أَبِی الْفَرَجِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْجَوْزِیِّ عَنْ رِجَالِهِ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: دَخَلَ الْحُسَیْنُ عَلَی النَّبِیِّ وَ هُوَ غُلَامٌ یَدْرُجُ فَقَالَ أَیْ عَائِشَةُ أَ لَا أُعَجِّبُکِ لَقَدْ دَخَلَ عَلَیَّ آنِفاً مَلَکٌ مَا دَخَلَ عَلَیَّ قَطُّ فَقَالَ إِنَّ ابْنَکَ هَذَا مَقْتُولٌ وَ إِنْ شِئْتَ أَرَیْتُکَ مِنْ تُرْبَتِهِ الَّتِی یُقْتَلُ بِهَا فَتَنَاوَلَ تُرَاباً أَحْمَرَ فَأَخَذَتْهُ أُمُّ سَلَمَةَ فَخَزَنَتْهُ فِی قَارُورَةٍ فَأَخْرَجَتْهُ یَوْمَ قُتِلَ وَ هُوَ دَمٌ.

وَ رُوِیَ مِثْلُ هَذَا عَنْ زَیْنَبَ بِنْتِ جَحْشٍ.

وَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ یَحْیَی قَالَ: دَخَلْنَا مَعَ عَلِیٍّ إِلَی صِفِّینَ فَلَمَّا حَاذَی نَیْنَوَی نَادَی صَبْراً یَا عَبْدَ اللَّهِ فَقَالَ دَخَلْتُ عَلَی رَسُولِ اللَّهِ وَ عَیْنَاهُ تَفِیضَانِ فَقُلْتُ بِأَبِی أَنْتَ وَ أُمِّی یَا رَسُولَ اللَّهِ مَا لِعَیْنَیْکَ تَفِیضَانِ أَغْضَبَکَ أَحَدٌ قَالَ لَا بَلْ کَانَ عِنْدِی جَبْرَئِیلُ فَأَخْبَرَنِی أَنَّ الْحُسَیْنَ یُقْتَلُ بِشَاطِئِ الْفُرَاتِ وَ قَالَ هَلْ لَکَ أَنْ أُشِمَّکَ مِنْ تُرْبَتِهِ قُلْتُ نَعَمْ فَمَدَّ یَدَهُ فَأَخَذَ قَبْضَةً مِنْ تُرَابٍ فَأَعْطَانِیهَا فَلَمْ أَمْلِکْ عَیْنِی أَنْ

۱- ۱. تری الحدیث فی تذکره خواص الأمه ص ۱۳۳ نقلا عن ابن سعد فی الطبقات و قد ترک ذیل الخبر.

فَاضَتَا وَ اسْمُ الْأَرْضِ كَرْبَلَاءُ.

فَلَمَّا أَتَتْ عَلَيْهِ سَنَتَانِ خَرَجَ النَّبِيُّ إِلَى سَفَرٍ فَوَقَفَ فِي بَعْضِ الطَّرِيقِ وَ اسْتَرْجَعَ وَ دَمَعَتْ عَيْنَاهُ فَسُئِلَ عَنْ ذَلِكَ فَقَالَ هَذَا جَبْرَئِيلُ يُخْبِرُنِي عَنْ أَرْضٍ بِشَطِّ الْفُرَاتِ يُقَالُ لَهَا كَرْبَلَاءُ يُقْتَلُ فِيهَا وَلَدِيَ الْحُسَيْنُ وَ كَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَيْهِ وَ إِلَى مَصْرَعِهِ وَ مَدْفِنِهِ بِهَا وَ كَأَنِّي أَنْظُرُ عَلَى السَّبَايَا عَلَى أَقْتَابِ الْمَطَايَا وَ قَدْ أُهْدِيَ رَأْسُ وَلَدِيَ الْحُسَيْنِ إِلَى يَزِيدَ لَعَنَهُ اللَّهُ فَوَ اللَّهِ مَا يَنْظُرُ أَحَدٌ إِلَى رَأْسِ الْحُسَيْنِ وَ يَفْرَحُ إِلَّا خَالَفَ اللَّهُ بَيْنَ قَلْبِهِ وَ لِسَانِهِ وَ عَذَّبَهُ اللَّهُ عَذَاباً أَلِيماً.

ثُمَّ رَجَعَ النَّبِيُّ مِنْ سَفَرِهِ مَغْمُوماً مَهْمُوماً كَئِيباً حَزِيناً فَصَعِدَ الْمِنْبَرَ وَ أَصْعَدَ مَعَهُ الْحَسَنَ وَ الْحُسَيْنَ وَ خَطَبَ وَ وَعَظَ النَّاسَ- فَلَمَّا فَرَغَ مِنْ خُطْبَتِهِ وَضَعَ يَدَهُ الْيُمْنَى عَلَى رَأْسِ الْحَسَنِ وَ يَدَهُ الْيُسْرَى عَلَى رَأْسِ الْحُسَيْنِ وَ قَالَ اللَّهُمَّ إِنَّ مُحَمَّداً عَبْدُكَ وَ رَسُولُكَ وَ هَذَانِ أَطَايِبُ عِتْرَتِي وَ خِيَارُ أَرُومَتِي وَ أَفْضَلُ ذُرِّيَّتِي وَ مَنْ أُخَلِّفُهُمَا فِي أُمَّتِي وَ قَدْ أَخْبَرَنِي جَبْرَئِيلُ أَنَّ وَلَدِي هَذَا مَقْتُولٌ بِالسَّمِّ وَ الْآخَرُ شَهِيدٌ مُضَرَّجٌ بِالدَّمِ اللَّهُمَّ فَبَارِكْ لَهُ فِي قَتْلِهِ وَ اجْعَلْهُ مِنْ سَادَاتِ الشُّهَدَاءِ اللَّهُمَّ وَ لَا تُبَارِكْ فِي قَاتِلِهِ وَ خَاذِلِهِ وَ أَصْلِهِ حَرَّ نَارِكَ وَ احْشُرْهُ فِي أَسْفَلِ دَرْكِ الْجَحِيمِ قَالَ فَضَجَّ النَّاسُ بِالْبُكَاءِ وَ الْعَوِيلِ فَقَالَ لَهُمُ النَّبِيُّ أَيُّهَا النَّاسُ أَ تَبْكُونَهُ وَ لَا تَنْصُرُونَهُ اللَّهُمَّ فَكُنْ أَنْتَ لَهُ وَلِيّاً وَ نَاصِراً ثُمَّ قَالَ يَا قَوْمِ إِنِّي مُخَلِّفٌ فِيكُمُ الثَّقَلَيْنِ- كِتَابَ اللَّهِ وَ عِتْرَتِي وَ أَرُومَتِي وَ مِزَاجَ مَائِي وَ ثَمَرَةَ فُؤَادِي وَ مُهْجَتِي لَنْ يَفْتَرِقَا حَتَّى يَرِدَا عَلَيَّ الْحَوْضَ أَلَا وَ إِنِّي لَا أَسْأَلُكُمْ فِي ذَلِكَ إِلَّا مَا أَمَرَنِي رَبِّي أَنْ أَسْأَلَكُمْ عَنْهُ أَسْأَلُكُمْ عَنِ الْمَوَدَّةِ فِي الْقُرْبَى وَ احْذَرُوا أَنْ تَلْقَوْنِي غَداً عَلَى الْحَوْضِ وَ قَدْ آذَيْتُمْ عِتْرَتِي وَ قَتَلْتُمْ أَهْلَ بَيْتِي وَ ظَلَمْتُمُوهُمْ أَلَا إِنَّهُ سَيَرِدُ عَلَيَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ثَلَاثُ رَايَاتٍ مِنْ هَذِهِ الْأُمَّةِ- الْأُولَى رَايَةٌ سَوْدَاءُ مُظْلِمَةٌ قَدْ فَزِعَتْ مِنْهَا الْمَلَائِكَةُ فَتَقِفُ عَلَيَّ فَأَقُولُ لَهُمْ مَنْ أَنْتُمْ فَيَنْسَوْنَ ذِكْرِي وَ يَقُولُونَ نَحْنُ أَهْلُ التَّوْحِيدِ مِنَ الْعَرَبِ فَأَقُولُ لَهُمْ أَنَا أَحْمَدُ نَبِيُّ الْعَرَبِ وَ الْعَجَمِ فَيَقُولُونَ:

نَحْنُ مِنْ أُمَّتِکَ فَأَقُولُ کَیفَ خَلَفْتُمُونِی مِنْ بَعْدِی فِی أَهْلِ بَیْتِی وَ عِتْرَتِی وَ کِتَابِ رَبِّی فَیَقُولُونَ أَمَّا الْکِتَابُ فَضَیَّعْنَاهُ وَ أَمَّا الْعِتْرَهُ فَحَرَصْنَا أَنْ نُبِیدَهُمْ عَنْ جَدِیدِ الْأَرْضِ فَلَمَّا أَسْمَعُ ذَلِکَ مِنْهُمْ أُعْرِضُ عَنْهُمْ وَجْهِی فَیَصْدِرُونَ عِطَاشاً مُسْوَدَّهً وُجُوهُهُمْ ثُمَّ تَرِدُ عَلَیَّ رَایَهٌ أُخْرَی أَشَدُّ سَوَاداً مِنَ الْأُولَی فَأَقُولُ لَهُمْ کَیفَ خَلَفْتُمُونِی مِنْ بَعْدِی فِی الثَّقَلَیْنِ کِتَابَ اللَّهِ وَ عِتْرَتِی فَیَقُولُونَ أَمَّا الْأَکْبَرُ فَخَالَفْنَاهُ وَ أَمَّا الْأَصْغَرُ فَمَزَّقْنَاهُمْ کُلَّ مُمَزَّقٍ فَأَقُولُ إِلَیْکُمْ عَنِّی فَیَصْدِرُونَ عِطَاشاً مُسْوَدَّهً وُجُوهُهُمْ ثُمَّ تَرِدُ عَلَیَّ رَایَهٌ تَلْمَعُ وُجُوهُهُمْ نُوراً فَأَقُولُ لَهُمْ مَنْ أَنْتُمْ فَیَقُولُونَ نَحْنُ أَهْلُ کَلِمَهِ التَّوْحِیدِ وَ التَّقْوَی مِنْ أُمَّهِ مُحَمَّدٍ الْمُصْطَفَی وَ نَحْنُ بَقِیَّهُ أَهْلِ الْحَقِّ حَمَلْنَا کِتَابَ رَبِّنَا وَ حَلَّلْنَا حَلَالَهُ وَ حَرَّمْنَا حَرَامَهُ وَ أَحْبَبْنَا ذُرِّیَّهَ نَبِیِّنَا مُحَمَّدٍ وَ نَصَرْنَاهُمْ مِنْ کُلِّ مَا نَصَرْنَا بِهِ أَنْفُسَنَا وَ قَاتَلْنَا مَعَهُمْ مَنْ نَاوَاهُمْ فَأَقُولُ لَهُمْ أَبْشِرُوا فَأَنَا نَبِیُّکُمْ مُحَمَّدٌ وَ لَقَدْ کُنْتُمْ فِی الدُّنْیَا کَمَا قُلْتُمْ ثُمَّ أَسْقِیهِمْ مِنْ حَوْضِی فَیَصْدِرُونَ مَرْوِیِّینَ مُسْتَبْشِرِینَ ثُمَّ یَدْخُلُونَ الْجَنَّهَ خَالِدِینَ فِیهَا أَبَدَ الْآبِدِینَ.

**[ترجمه]می گویم: از لبابه دختر حارث روایت شده که گفت: قبل از ولادت امام حسین علیه السّلام در عالم خواب دیدم که گویا یک قطعه از گوشت رسول خدا جدا شد و در کنار من قرار گرفت. وقتی این خواب را برای رسول خدا نقل کردم فرمود: اگر خواب تو راست باشد فاطمه زهرا به زودی پسری می آورد و من او را به تو می دهم که شیرش دهی. این امر همان طور که رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله و سلّم خبر داد رخ داد. در یکی از روزها من امام حسین را آوردم و در کنار خویش جای دادم و حسین بر لباس حضرت بول کرد، آن بزرگوار را از پیغمبر خدا دور کردم و آن حضرت گریان شد. پیامبر در حالی که خشمناک شده بود به من فرمود: ای ام الفضل آهسته تر! این لباس مرا می توان شست، چرا پسر مرا ناراحت کردی! ام الفضل می گوید: من امام حسین را گذاشتم و رفتم که آب بیاورم. هنگامی که بازگشتم، دیدم حضرت رسول صلّی اللّه علیه و آله گریه می کند! گفتم: یا رسول اللّه! برای چه گریان شدی؟ فرمود: جبرئیل آمد و به من خبر داد؛ امتم حسینم را شهید خواهند کرد.

- راوی می گوید: هنگامی که یک سال از عمر امام حسین علیه السّلام گذشته بود، تعداد دوازده فرشته به صورت های مختلف به حضور پیامبر مشرف شدند، که یکی از آنان به شکل بنی آدم بود. ایشان پس از تسلیت گفتن به پیامبر می گفتند: همان بلایی که از قابیل به هابیل رسید به حسین ابن فاطمه نیز خواهد رسید و گناه قاتل حسین به اندازه قاتل هابیل خواهد بود. هیچ ملکی نبود مگر اینکه به حضور پیامبر خدا می آمد و تسلیت می گفت و آن حضرت می فرمود: پروردگارا! هر کس که حسین را یاری نکرد تو او را رها کرده و یاری مکن! قاتل حسین را نابود بفرما! و او را به مقصود خویشتن نرسان!

- انس بن سحیم می گوید: از رسول خدا شنیدم که می فرمود: این پسر من در زمین عراق شهید خواهد شد. هر کسی وی را درک کند باید او را یاری نماید! انس با امام حسین به کربلا آمد و در رکاب آن حضرت شهید شد .

- از عایشه روایت شده که گفت: امام حسین در کودکی نزد پیامبر خدا آمد. پیامبر اکرم به من فرمود: ای عایشه، آیا می خواهی یک خبر شگفت انگیز به تو بدهم؟ چند لحظه قبل ملکی نزد من آمد که تا به حال هرگز پیش من نیامده بود. این ملک به من خبر داد، این حسین تو به قتل خواهد رسید، اگر می خواهی خاکی را روی آن کشته خواهد شد به تو نشان دهم، پس خاکی سرخ آورد و ام سلمه آن خاک را گرفت و در شیشه ای ریخت، در روز کشته شدن امام حسین علیه السلام آن را بیرون آورد و دید که به خون تبدیل شده است.

مانند این روایت از زینب دختر جحش هم نقل شده است.

- عبد اللّه بن یحیی می گوید: ما با حضرت علی بن ابی طالب علیه السّلام به سوی صفین رفتیم وقتی آن حضرت به نقطه ای موازی با نینوا رسید فرمود: ای عبد اللّه! آهسته برو، آن گاه فرمود: روزی من به حضور پیامبر خدا مشرف شدم و دیدم چشمان مبارکش اشکبارند، گفتم: پدر و مادرم به فدای تو یا رسول اللّه! برای چه چشمان مبارک تو اشکبارند!؟ آیا کسی تو را خشمناک کرده است؟ فرمود: نه، اما جبرئیل نزد من بود و به من خبر داد: حسینت در کنار فرات شهید خواهد شد. سپس گفت: دوست داری تربت حسین علیه السّلام را ببویی؟ گفتم: آری. وی دست خود را دراز کرد و یک مشت از تربت حسین را آورد و به من داد. من نتوانستم جلوی گریه خود را بگیرم، نام آن زمین کربلا است.

هنگـامی که دو سال از عمر امام حسـین علیه السّـلام گـذشت، پیامبر صـلّی اللّه علیه و آله به سـفری رفت. در بین راه ایسـتاد و فرمـود: إنـا لله و إنـا إلیه راجعـون و چشـمانش پر از اشـک شدنـد. وقـتی راجع به این موضوع از آن بزرگوار پرسـیدند، فرمود: جبرئیل درباره زمینی که در کنار فرات است و به آن کربلا می گویند و حسین در آن کشته خواهد شد با من گفتگو می کند، گویا من فرزندم حسـین و قتلگاه و مدفن او را در آن زمین می بینم. گویا می بینم زن و بچه وی را اسیر و بر شتران سوار کرده و سـر فرزندم حسـین را برای یزید لعنه اللّه علیه می برند. به خدا قسم احدی نیست که به سر حسین نگاه کند و خوشحال شود، مگر اینکه خدا بین قلب و زبانش مخالفت ایجاد می کند و او را دچار عذاب دردناکی خواهد کرد .

سپس پیـامبر خـدا صـلّی اللّه علیه و آله با حالتی مغموم و انـدوهناک و حزین از مسافرت بازگشت؛ آن گاه با امام حسن و امام حسـین بر فراز منبر رفت و سـخنرانی نمود و مردم را موعظه کرد. موقعی که از سـخنرانی فارغ شد، دست راست خود را بر سـر امام حسن و دست چپ خویش را بر سر امام حسین نهاد و فرمود:

پروردگارا! محمّد بنده و رسول توست و این دو کودک نیکوترین عترت، بهترین اصل و ریشه و بافضـیلت ترین فرزندان من و آن کسانی هسـتند که من ایشان را در میان امتم به جای می گـذارم. جبرئیل به من خبر داده که فرزندم حسن با زهر شـهید می شود و فرزنـدم حسـین در خون خویشـتن غلطـان خواهـد شـد. بار خـدایا! این شـهادت را برای حسـین مبارک بگردان! او را از بزرگـان شـهیدان قرار بـده! پروردگـارا! این عمل را برای قاتل حسـین و کسـی که وی را رها کرده و یاری نمی کنـد، مبارک مگردان و او را دچار آتش سوزان خود کن و وی را در گودترین طبقات دوزخ خود محشور بدار!

پس از این سخنرانی مردم شروع به گریه و زاری نمودند. رسول خدا به آنان فرمود: ای مردم! آیا برای حسین گریه می کنید و او را یاری نمی کنیـد. پروردگارا! تو دوست و یاری کننـده حسـین باش! سـپس فرمود: ای مردم! من دو چیز بزرگ را در میان شما به رسم امانت می گـذارم: یکی قرآن خـدا و دیگری عترت و اصل و ریشه و میوه دل و روح و قلبم که هرگز از یکـدیگر جـدا نمی شونـد تـا نزد حـوض کـوثر بر مـن وارد شونـد. آگـاه باشـید! مـن در ایـن بـاره چیزی از شـما نمی خـواهم جز اینکه پروردگارم فرموده از شـما بخواهم. من از شـما می خواهم که فرزندان مرا دوست داشـته باشـید! بر حذر باشید از اینکه فردای قیـامت در حـالی مرا ملاقـات کنیـد که عترت مرا آزار داده و اهل بیت مرا کشـته و به آن ها ظلم کرده باشـید. آگاه باشـید که فردای قیامت سه پرچم از این امت نزد من خواهد آمد:

۱. پرچمی که سیاه و ظلمانی خواهد بود و ملائکه از دیدن آن دچار جزع و فزع خواهند شد! وقتی اهل آن پرچم در مقابل من توقف کنند می پرسم؛ شما چه کسی هستید؟ ایشان نام مرا فراموش می کنند و می گویند: ما اهل توحید و از عرب هستیم. من می گویم: من همـان احمـدی هسـتم که پیامبر عرب و عجم است. آنان می گوینـد: ما از امت تو هستیم. من می گویم: بعـد از من با اهل بیت و عترت من و قرآن پروردگارم چگونه رفتار کردیـد؟ می گویند: قرآن را که ضایع نموده و به احکام آن عمل نکردیم و بر این که عترت تو را از روی زمین براندازیم حریص بودیم. هنگامی که من این سـخن را از ایشان می شنوم از آنان روی بر می گردانم. ایشان در حالی که عطش دارند و صورتشان سیاه است، خارج می شوند.

۲. سـپس پرچم دیگری نزد من خواهـد آمد که از پرچم قبلی سـیاه تر است. من به آنان می گویم: بعد از من با ثقلین (قرآن و عترت من)) چگونه رفتـار نمودیـد؟ آنـان می گوینـد: با قرآن که مخالفت کردیم و اهل بیت و عترت تو را قطعه قطعه نمودیم.

من خواهم گفت: از من دور شوید. آنان با جگری عطشان و صورتی سیاه خارج خواهند شد.

۳. پس از آن دو پرچم، پرچم دیگری بر من وارد می شود که صورت اهل آن نورانی خواهد بود. من می گویم: شما چه کسی هستید؟ می گویند: ما اهل توحید و تقوا و امت حضرت محمّد صلّی اللّه علیه و آله و سلّم هستیم، ما باقیماندگان اهل حق هستیم، ما قرآن را قبول کردیم، حلال آن را حلال و حرام آن را حرام دانستیم، ما ذریه حضرت محمّد را دوست داشتیم و ایشان را به نحوی یاری می کردیم که خویش را یاری می نمودیم، ما با کسی که دشمن آنان بود می جنگیدیم. آن گاه من به ایشان خواهم گفت: مژده باد شما را، من پیامبر شما محمّد هستم، آری شما در دنیا همان طور بودید که شرح دادید، سپس ایشان را از حوض خود سیراب می کنم. آنان در حالی خارج می شوند که سیراب و خوشحال خواهند بود، سپس داخل بهشت می شوند و همیشه در آن جاویدان خواهند بود .

**[ترجمه]

باب ۳۱ ما أخبر به الرسول و أمير المؤمنين و الحسين صلوات الله عليهم بشهادته صلوات الله عليه

الأخبار

«۱»

ما، [الأمالي] للشيخ الطوسي بِإِسْنَادِ أَخِي دِعْبِلٍ عَنِ الرِّضَا عَنْ آبَائِهِ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ عليهم السلام قَالَ حَدَّثَتْنِي أَسْمَاءُ بِنْتُ عُمَيْسٍ الْخَثْعَمِيَّةُ قَالَتْ: قَبِلْتُ (۱) جَدَّتَكَ فَاطِمَةَ بِنْتَ رَسُولِ اللَّهِ بِالْحَسَنِ وَ الْحُسَيْنِ قَالَتْ فَلَمَّا وَلَدَتِ الْحَسَنَ جَاءَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله فَقَالَ يَا أَسْمَاءُ هَاتِي ابْنِي قَالَتْ فَدَفَعْتُهُ إِلَيْهِ فِي خِرْقَةٍ صَفْرَاءَ فَرَمَى بِهَا وَ قَالَ أَ لَمْ أَعْهَدْ إِلَيْكُمْ أَنْ لَا تَلُفُّوا الْمَوْلُودَ فِي خِرْقَةٍ صَفْرَاءَ وَ دَعَا بِخِرْقَةٍ بَيْضَاءَ فَلَفَّهُ بِهَا ثُمَّ أَذَّنَ فِي أُذُنِهِ الْيُمْنَى وَ أَقَامَ فِي أُذُنِهِ الْيُسْرَى وَ قَالَ لِعَلِيٍّ عليه السلام بِمَا سَمَّيْتَ ابْنِي هَذَا قَالَ مَا كُنْتُ لِأَسْبِقَكَ بِاسْمِهِ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ وَ أَنَا مَا كُنْتُ لِأَسْبِقَ رَبِّي عَزَّ وَ جَلَّ قَالَ فَهَبَطَ جَبْرَئِيلُ قَالَ إِنَّ اللَّهَ يَقْرَأُ عَلَيْكَ السَّلَامَ وَ يَقُولُ لَكَ يَا مُحَمَّدُ عَلِيٌّ مِنْكَ بِمَنْزِلَةِ هَارُونَ مِنْ مُوسَى إِلَّا أَنَّهُ لَا نَبِيَّ بَعْدَكَ فَسَمِّ ابْنَكَ بِاسْمِ ابْنِ هَارُونَ قَالَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله وَ مَا اسْمُ ابْنِ هَارُونَ قَالَ جَبْرَئِيلُ شَبَّرُ قَالَ وَ مَا شَبَّرُ قَالَ الْحَسَنُ قَالَتْ أَسْمَاءُ فَسَمَّاهُ الْحَسَنَ قَالَتْ أَسْمَاءُ فَلَمَّا وَلَدَتْ فَاطِمَةُ الْحُسَيْنَ عليه السلام نَفِسْتُهَا بِهِ فَجَاءَنِي النَّبِيُّ فَقَالَ هلم [هَلُمِّي] ابْنِي يَا أَسْمَاءُ فَدَفَعْتُهُ إِلَيْهِ فِي خِرْقَةٍ بَيْضَاءَ فَفَعَلَ بِهِ كَمَا فَعَلَ بِالْحَسَنِ قَالَتْ وَ بَكَى رَسُولُ اللَّهِ

ثُمَّ قَالَ إِنَّهُ سَيَكُونُ لَكِ حَدِيثٌ اللَّهُمَّ الْعَنْ قَاتِلَهُ لَا تُعْلِمِي فَاطِمَةَ بِذَلِكَ قَالَتْ أَسْمَاءُ فَلَمَّا كَانَ فِي يَوْمِ سَابِعِهِ جَاءَنِي النَّبِيُّ فَقَالَ هَلُمِّي ابْنِي فَأَتَيْتُهُ

۱- ۱. قبل المرأه- كعلم- قباله- بالكسر- كانت قابله و هی المرأه التی تأخذ الولد عند الولاده.

بِهِ فَفَعَلَ بِهِ كَمَا فَعَلَ بِالْحَسَنِ وَ عَقَّ عَنْهُ كَمَا عَقَّ عَنِ الْحَسَنِ كَبْشاً أَمْلَحَ (۱) وَ أَعْطَى الْقَابِلَهَ الْوَرِكَ وَ رِجْلًا وَ حَلَقَ رَأْسَهُ وَ تَصَدَّقَ بِوَزْنِ الشَّعْرِ وَرِقاً وَ خَلَّقَ رَأْسَهُ بِالْخَلُوقِ وَ قَالَ إِنَّ الدَّمَ مِنْ فِعْلِ الْجَاهِلِيَّهِ(۲) قَالَتْ ثُمَّ وَضَعَهُ فِي حَجْرِهِ ثُمَّ قَالَ يَا أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عَزِيزٌ عَلَيَّ ثُمَّ بَكَى فَقُلْتُ بِأَبِي أَنْتَ وَ أُمِّي فَعَلْتَ فِي هَذَا الْيَوْمِ وَ فِي الْيَوْمِ الْأَوَّلِ فَمَا هُوَ قَالَ أَبْكِي عَلَى ابْنِي هَذَا تَقْتُلُهُ فِئَهٌ بَاغِيَهٌ كَافِرَهٌ مِنْ بَنِي أُمَيَّهَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ لَا أَنَالَهُمُ اللَّهُ شَفَاعَتِي يَوْمَ الْقِيَامَهِ يَقْتُلُهُ رَجُلٌ يَثْلِمُ الدِّينَ وَ يَكْفُرُ بِاللَّهِ الْعَظِيمِ ثُمَّ قَالَ اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ فِيهِمَا مَا سَأَلَكَ إِبْرَاهِيمُ فِي ذُرِّيَّتِهِ اللَّهُمَّ أَحِبَّهُمَا وَ أَحِبَّ مَنْ يُحِبُّهُمَا وَ الْعَنْ مَنْ يُبْغِضُهُمَا مِلْ ءَ السَّمَاءِ وَ الْأَرْضِ (۳).

ص: ۲۵۱

۱- ۱. الملحه بياض يخالطه سواد، يقال: كبش أملح و تيس أملح: إذا كان شعره خليسا، و قد املح الكبش املحاحا: صار أملح ذكره الجوهريّ، و الخلوق، طيب معروف مركب من الزعفران و غيره من أنواع الطيب و تغلب عليه الصفره و الحمره.

۲- ۲. روى أبو داود في سننه ج ۲ ص ۹۶ بإسناده عن أبي بريده يقول: كنا في الجاهليه اذا ولد لاحدنا غلام ذبح شاه و لطخ رأسه بدمها، فلما جاء اللّه بالإسلام كنا نذبح شاه و نحلق رأسه و نلطخه بزعفران. نعم قد روى أبو داود عن حفص بن عمر النمري عن همام عن قتاده، عن الحسن، عن سمره، عن رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله« قال: كل غلام رهينه بعقيقه تذبح عنه يوم السابع و يحلق رأسه و يدمى، قال: فكان قتاده إذا سئل عن الدم كيف يصنع به؟ قال: إذا ذبحت رأسه أخذت منها صوفه و استقبلت به أوداجها ثمّ توضع على يافوخ الصبي حتّى يسيل على العقيقه مثل الخيط ثمّ يغسل رأسه بعد و يحلق. لكهنم وهموا هماما في روايته ذلك و قالوا: ان الصحيح من الحديث« يسمى» بدل« يدمى».

۳- ۳. قد مر مثله في ج ۴۳ ص ۲۳۸- ۲۴۰ ب ۱۱ تحت الرقم ۴ عن الصدوق في عيون أخبار الرضا و عن ابن شهرآشوب في المناقب، فراجع.

**[ترجمه]امالی طوسی: امام زین العابدین علیه السّلام فرمود: اسما دختر عمیس به من گفت: من قابله امام حسن و امام حسین علیهما السّلام بودم. هنگامی که امام حسن متولد شد، پیامبر خدا صلّی اللّه علیه و آله و سلّم آمد و به من فرمود: فرزندم را بیاور، من امام حسن را که با پارچه زرد قنداق شده بود به حضور آن حضرت بردم. آن بزرگوار آن پارچه زرد را به یک طرف انداخت و فرمود: آیا به شما نگفتم نوزاد را در میان پارچه زرد قنداق نکنید؟ سپس پارچه سفیدی خواست و امام حسن را در میان آن پیچید، آنگاه اذان در گوش راست و اقامه در گوش چپ امام حسن گفت. پس از این جریان متوجه حضرت امیر شد و فرمود: نام این فرزند مرا چه گذاشته اید؟ حضرت علی بن ابی طالب فرمود: یا رسول اللّه! من در نام گذاری این فرزند بر شما سبقت نخواهم گرفت. پیامبر خدا هم فرمود: من نیز در این موضوع از پروردگار خود سبقت نخواهم گرفت. در همین موقع جبرئیل نازل شد و فرمود: یا محمّد، صلّی اللّه علیه و آله خداوند به تو سلام می رساند و می فرماید: علی بن ابی طالب برای تو نظیر هارون است برای حضرت موسی با این تفاوت که پس از تو پیامبری نخواهد بود. این مولود را با پسر هارون همنام کن. رسول اکرم فرمود: نام فرزند هارون چه بود؟ جبرئیل گفت: شبر بود. پیامبر خدا صلّی اللّه علیه و آله فرمود: معنی شبر چیست؟ گفت: حسن. اسما می گوید: پیامبر خدا بعد از این جریان آن نوزاد را حسن نامید .

هنگامی که حضرت زهرا علیها السلام امام حسین علیه السّلام را به دنیا آورد من پرستار آن حضرت بودم، وقتی رسول خدا آمد، به من فرمود: پسرم را بیاور! من امام حسین را در حالی که در میان پارچه سفیدی پیچیده شده بود به حضور محمّد صلّی اللّه علیه و آله و سلّم بردم. آن حضرت همان اعمالی را که برای امام حسن انجام داده بود، در مورد امام حسین علیه السّلام نیز انجام داد و گریان شد، آنگاه فرمود: ای پسرم! تو دچار مصیبتی خواهی شد. بار خدایا! قاتل حسین را لعنت کن! ای اسما مبادا این جریان را برای فاطمه زهرا بگویی. هنگامی که روز هفتم امام حسین فرا رسید پیامبر نزد من آمد و فرمود: پسرم را بیاور، من امام حسین را نزد آن حضرت بردم و آن بزرگوار همان اعمالی را نسبت به حسین انجام داد که در باره امام حسن انجام داده بود. همان طور که برای امام حسن عقیقه کرده بود، برای امام حسین نیز یک قوچ ابلق عقیقه کرد. یک ران و پای آن گوسفند را به قابله امام حسین داد. آنگاه سر مبارک امام حسین را تراشید و مطابق وزن موی سرش نقره صدقه داد. سپس سر مبارکش را خوشبو نمود و فرمود: خون مالیدن به سر نوزاد از کارهای زمان جاهلیت است. بعد از این اعمال امام حسین را در کنار خود نهاد و فرمود: یا ابا عبد اللّه! مصیبت تو برای من سخت و ناگوار است، آن گاه شروع به گریه نمود.

من گفتم: یا رسول اللّه! پدر و مادرم به فدای تو باد، چرا روز اول ولادت امام حسین و امروز گریان شدی؟ فرمود: برای فرزندم حسین اشک می ریزم که گروهی از طایفه عصیان گر و کافر بنی امیه او را شهید خواهند کرد، خدا آنان را لعنت کند! و شفاعت مرا در روز قیامت نصیب ایشان ننماید! حسین را مردی شهید می کند که دین مرا خراب کرده و به خدای بزرگ کافر می شود.

سپس فرمود: پروردگارا! من همان چیزی را برای این دو فرزندم می خواهم که حضرت ابراهیم برای ذریه خویش خواست. بار خدایا! حسنین و آن کس که ایشان را دوست داشته باشد دوست بدار و آن کس که بغض و کینه ایشان را داشته باشد، به اندازه ظرفیت آسمان و زمین لعنت کن - ۱. مانند این روایت در ج ۴۳: ۲۳۸ – ۲۴۰ ، بخش ۱۱، ذیل شماره ۴ ، از صدوق در عیون الاخبار و از ابن شهر آشوب در مناقب نقل شده است. - .

**[ترجمه]

بیان

نفستها به لعل المعنى كنت قابلتها و إن لم يرد بهذا المعنى فيما عندنا من اللغه و يحتمل أن يكون من نفس به بالكسر بمعنى ضن أى ضننت به و أخذته منها و خلقه تخليقا طيبه.

قوله صلى الله عليه و آله عزيز على أى قتلك قال الجزرى عز على يعز أن أراك بحال سيئه أى يشتدّ و يشق على.

**[ترجمه]«نفستها به» شاید معنا این باشد که فرزند او را به دنیا آوردم، اگر چه بین کلاماتی که نزد ماست به این معنا وارد نشده، و احتمال دارد که از نفس به، با کسره که به معنای ضنّ است گرفته شده باشد. «ضننت به» یعنی بچه را از او گرفتم و او را با عطر خوشبو کردم.

سخن پیامبر صلی الله علیه و آله که می فرماید «عزیز علیّ» یعنی کشته شدن تو برایم سخت است. جزری گفت: «عزّ علی یعزّ» یعنی سخت و رنج آور است برایم که تو را در حالت بدی ببینم.

**[ترجمه]

«۲»

لى، [الأمالى] للصدوق السِّنَانِيُّ عَنِ ابْنِ زَكَرِيَّا عَنِ ابْنِ حَبِيبٍ عَنِ ابْنِ بُهْلُولٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ عَاصِمٍ عَنِ الْحُصَيْنِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ مُجَاهِدٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: كُنْتُ مَعَ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام فِي خَرْجَتِهِ إِلَى صِفِّينَ فَلَمَّا نَزَلَ بِنَيْنَوَى وَ هُوَ بِشَطِّ الْفُرَاتِ قَالَ بِأَعْلَى صَوْتِهِ يَا ابْنَ عَبَّاسٍ أَ تَعْرِفُ هَذَا الْمَوْضِعَ قُلْتُ لَهُ مَا أَعْرِفُهُ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ فَقَالَ عليه السلام لَوْ عَرَفْتَهُ كَمَعْرِفَتِي لَمْ تَكُنْ تَجُوزُهُ حَتَّى تَبْكِيَ كَبُكَائِي قَالَ فَبَكَى طَوِيلًا حَتَّى اخْضَلَّتْ لِحْيَتُهُ وَ سَالَتِ الدُّمُوعُ عَلَى صَدْرِهِ وَ بَكَيْنَا مَعاً وَ هُوَ يَقُولُ أَوْهِ أَوْهِ مَا لِي وَ لِآلِ أَبِي سُفْيَانَ مَا لِي وَ لِآلِ حَرْبٍ حِزْبِ الشَّيْطَانِ وَ أَوْلِيَاءِ الْكُفْرِ صَبْراً يَا أَبَا عَبْدِ اللَّهِ فَقَدْ لَقِيَ أَبُوكَ مِثْلَ الَّذِي تَلْقَى مِنْهُمْ ثُمَّ دَعَا بِمَاءٍ فَتَوَضَّأَ وُضُوءَ الصَّلَاةِ فَصَلَّى مَا شَاءَ اللَّهُ أَنْ يُصَلِّيَ ثُمَّ ذَكَرَ نَحْوَ كَلَامِهِ الْأَوَّلِ إِلَّا أَنَّهُ نَعَسَ عِنْدَ انْقِضَاءِ صَلَاتِهِ وَ كَلَامِهِ سَاعَةً ثُمَّ انْتَبَهَ فَقَالَ يَا ابْنَ عَبَّاسٍ فَقُلْتُ هَا أَنَا ذَا فَقَالَ أَ لَا أُحَدِّثُكَ بِمَا رَأَيْتُ فِي مَنَامِي آنِفاً عِنْدَ رَقْدَتِي فَقُلْتُ نَامَتْ عَيْنَاكَ وَ رَأَيْتَ خَيْراً يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ قَالَ رَأَيْتُ كَأَنِّي بِرِجَالٍ قَدْ نَزَلُوا مِنَ السَّمَاءِ مَعَهُمْ أَعْلَامٌ بِيضٌ قَدْ تَقَلَّدُوا سُيُوفَهُمْ وَ هِيَ بِيضٌ تَلْمَعُ وَ قَدْ خَطُّوا حَوْلَ هَذِهِ الْأَرْضِ خَطَّةً ثُمَّ رَأَيْتُ كَأَنَّ هَذِهِ النَّخِيلَ قَدْ ضَرَبَتْ بِأَغْصَانِهَا الْأَرْضَ تَضْطَرِبُ بِدَمٍ عَبِيطٍ وَ كَأَنِّي بِالْحُسَيْنِ سَخْلِي وَ فَرْخِي وَ مُضْغَتِي وَ مُخِّي قَدْ غَرِقَ فِيهِ يَسْتَغِيثُ فِيهِ فَلَا يُغَاثُ وَ كَأَنَّ الرِّجَالَ الْبِيضَ قَدْ نَزَلُوا مِنَ السَّمَاءِ يُنَادُونَهُ وَ يَقُولُونَ صَبْراً آلَ الرَّسُولِ فَإِنَّكُمْ تُقْتَلُونَ عَلَى أَيْدِي شِرَارِ النَّاسِ وَ هَذِهِ الْجَنَّةُ يَا أَبَا عَبْدِ اللَّهِ إِلَيْكَ مُشْتَاقَةٌ ثُمَّ يُعَزُّونَنِي وَ يَقُولُونَ يَا أَبَا الْحَسَنِ أَبْشِرْ فَقَدْ أَقَرَّ اللَّهُ بِهِ عَيْنَكَ يَوْمَ يَقُومُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ

ثُمَّ انْتَبَهْتُ هَكَذَا وَ الَّذِی نَفْسُ عَلِیٍّ بِیَدِهِ لَقَدْ حَدَّثَنِی الصَّادِقُ الْمُصَدَّقُ أَبُو الْقَاسِمِ صلی الله علیه و آله أَنِّی سَأَرَاهَا فِی خُرُوجِی إِلَی أَهْلِ الْبَغْیِ عَلَیْنَا وَ هَذِهِ أَرْضُ کَرْبٍ وَ بَلَاءٍ یُدْفَنُ فِیهَا الْحُسَیْنُ علیه السلام وَ سَبْعَهَ عَشَرَ رَجُلًا مِنْ وُلْدِی وَ وُلْدِ فَاطِمَهَ وَ إِنَّهَا لَفِی السَّمَاوَاتِ مَعْرُوفَهٌ تُذْکَرُ أَرْضُ کَرْبٍ وَ بَلَاءٍ کَمَا تُذْکَرُ بُقْعَهُ الْحَرَمَیْنِ وَ بُقْعَهُ بَیْتِ الْمَقْدِسِ ثُمَّ قَالَ لِی یَا ابْنَ عَبَّاسٍ اطْلُبْ فِی حَوْلِهَا بَعْرَ الظِّبَاءِ فَوَ اللَّهِ مَا کَذَبْتُ وَ لَا کُذِبْتُ وَ هِیَ مُصْفَرَّهٌ لَوْنُهَا لَوْنُ الزَّعْفَرَانِ قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ فَطَلَبْتُهَا فَوَجَدْتُهَا مُجْتَمِعَهً فَنَادَیْتُهُ یَا أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ قَدْ أَصَبْتُهَا عَلَی الصِّفَهِ الَّتِی وَصَفْتَهَا لِی فَقَالَ عَلِیٌّ علیه السلام صَدَقَ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ ثُمَّ قَامَ علیه السلام یُهَرْوِلُ إِلَیْهَا فَحَمَلَهَا وَ شَمَّهَا وَ قَالَ هِیَ هِیَ بِعَیْنِهَا أَ تَعْلَمُ یَا ابْنَ عَبَّاسٍ مَا هَذِهِ الْأَبْعَارُ هَذِهِ قَدْ شَمَّهَا عِیسَی ابْنُ مَرْیَمَ وَ ذَلِکَ أَنَّهُ مَرَّ بِهَا وَ مَعَهُ الْحَوَارِیُّونَ فَرَأَی هَاهُنَا الظِّبَاءَ مُجْتَمِعَهً وَ هِیَ تَبْکِی فَجَلَسَ عِیسَی وَ جَلَسَ الْحَوَارِیُّونَ مَعَهُ فَبَکَی وَ بَکَی الْحَوَارِیُّونَ وَ هُمْ لَا یَدْرُونَ لِمَ جَلَسَ وَ لِمَ بَکَی فَقَالُوا یَا رُوحَ اللَّهِ وَ کَلِمَتَهُ مَا یُبْکِیکَ قَالَ أَ تَعْلَمُونَ أَیُّ أَرْضٍ هَذِهِ قَالُوا لَا- قَالَ هَذِهِ أَرْضٌ یُقْتَلُ فِیهَا فَرْخُ الرَّسُولِ أَحْمَدَ صلی الله علیه و آله وَ فَرْخُ الْحُرَّهِ الطَّاهِرَهِ الْبَتُولِ شَبِیهَهِ أُمِّی وَ یُلْحَدُ فِیهَا طِینَهٌ أَطْیَبُ مِنَ الْمِسْکِ لِأَنَّهَا طِینَهُ الْفَرْخِ الْمُسْتَشْهَدِ وَ هَکَذَا یَکُونُ طِینَهُ الْأَنْبِیَاءِ وَ أَوْلَادِ الْأَنْبِیَاءِ فَهَذِهِ الظِّبَاءُ تُکَلِّمُنِی وَ تَقُولُ إِنَّهَا تَرْعَی فِی هَذِهِ الْأَرْضِ شَوْقاً إِلَی تُرْبَهِ الْفَرْخِ الْمُبَارَکِ وَ زَعَمَتْ أَنَّهَا آمِنَهٌ فِی هَذِهِ الْأَرْضِ ثُمَّ ضَرَبَ بِیَدِهِ إِلَی هَذِهِ الصِّیرَانِ (۱) فَشَمَّهَا وَ قَالَ هَذِهِ بَعْرُ الظِّبَاءِ عَلَی هَذِهِ الطِّیبِ لِمَکَانِ حَشِیشِهَا اللَّهُمَّ فَأَبْقِهَا أَبَداً حَتَّی یَشَمَّهَا أَبُوهُ فَیَکُونَ لَهُ عَزَاءً وَ سَلْوَهً

۱- ۱. الصیران: جمع صوار- کغراب و کتاب- و من معانیها وعاء المسک، کأنّه أراد تشبیه البعر بنافجه المسک لطیبها، و یحتمل أن یکون جمع صور- بالفتح- و أراد به الحشیش الملتف النابت فی تلک الأرض.

قَالَ فَبَقِيَتْ إِلَى يَوْمِ النَّاسِ هَذَا وَ قَدِ اصْفَرَّتْ لِطُولِ زَمَنِهَا وَ هَذِهِ أَرْضُ كَرْبٍ وَ بَلَاءٍ ثُمَّ قَالَ بِأَعْلَى صَوْتِهِ يَا رَبَّ عِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ- لَا تُبَارِكْ فِي قَتَلَتِهِ وَ الْمُعِينِ عَلَيْهِ وَ الْخَاذِلِ لَهُ ثُمَّ بَكَى بُكَاءً طَوِيلًا وَ بَكَيْنَا مَعَهُ حَتَّى سَقَطَ لِوَجْهِهِ وَ غُشِيَ عَلَيْهِ طَوِيلًا ثُمَّ أَفَاقَ فَأَخَذَ الْبَعْرَ فَصَرَّهُ فِي رِدَائِهِ وَ أَمَرَنِي أَنْ أَصُرَّهَا كَذَلِكَ ثُمَّ قَالَ يَا ابْنَ عَبَّاسٍ إِذَا رَأَيْتَهَا تَنْفَجِرُ دَماً عَبِيطاً وَ يَسِيلُ مِنْهَا دَمٌ عَبِيطٌ فَاعْلَمْ أَنَّ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ قَدْ قُتِلَ بِهَا وَ دُفِنَ قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ فَوَ اللَّهِ لَقَدْ كُنْتُ أَحْفَظُهَا أَشَدَّ مِنْ حِفْظِي لِبَعْضِ مَا افْتَرَضَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ عَلَيَّ وَ أَنَا لَا أَحُلُّهَا مِنْ طَرَفِ كُمِّي فَبَيْنَمَا أَنَا نَائِمٌ فِي الْبَيْتِ إِذَا انْتَبَهْتُ فَإِذَا هِيَ تَسِيلُ دَماً عَبِيطاً وَ كَانَ كُمِّي قَدِ امْتَلَأَ دَماً عَبِيطاً فَجَلَسْتُ وَ أَنَا بَاكٍ وَ قُلْتُ قَدْ قُتِلَ وَ اللَّهِ الْحُسَيْنُ وَ اللَّهِ مَا كَذَبَنِي عَلِيٌّ قَطُّ فِي حَدِيثٍ حَدَّثَنِي وَ لَا أَخْبَرَنِي بِشَيْ ءٍ قَطُّ أَنَّهُ يَكُونُ إِلَّا كَانَ كَذَلِكَ لِأَنَّ رَسُولَ اللَّهِ كَانَ يُخْبِرُهُ بِأَشْيَاءَ لَا يُخْبِرُ بِهَا غَيْرَهُ فَفَزِعْتُ وَ خَرَجْتُ وَ ذَلِكَ عِنْدَ الْفَجْرِ فَرَأَيْتُ وَ اللَّهِ الْمَدِينَةَ كَأَنَّهَا ضَبَابٌ لَا يَسْتَبِينُ مِنْهَا أَثَرُ عَيْنٍ ثُمَّ طَلَعَتِ الشَّمْسُ وَ رَأَيْتُ كَأَنَّهَا مُنْكَسِفَةٌ وَ رَأَيْتُ كَأَنَّ حِيطَانَ الْمَدِينَهِ عَلَيْهَا دَمٌ عَبِيطٌ فَجَلَسْتُ وَ أَنَا بَاكٍ فَقُلْتُ قَدْ قُتِلَ وَ اللَّهِ الْحُسَيْنُ وَ سَمِعْتُ صَوْتاً مِنْ نَاحِيَهِ الْبَيْتِ وَ هُوَ يَقُولُ:

اصْبِرُوا آلَ الرَّسُولِ*** قُتِلَ الْفَرْخُ النُّحُولُ (۱)

نَزَلَ الرُّوحُ الْأَمِينُ*** بِبُكَاءٍ وَ عَوِيلٍ

ثُمَّ بَكَى بِأَعْلَى صَوْتِهِ وَ بَكَيْتُ فَأَثْبَتُّ عِنْدِي تِلْكَ السَّاعَهَ وَ كَانَ شَهْرُ الْمُحَرَّمِ يَوْمَ عَاشُورَاءَ لِعَشْرٍ مَضَيْنَ مِنْهُ فَوَجَدْتُهُ قُتِلَ يَوْمَ وَرَدَ عَلَيْنَا خَبَرُهُ وَ تَارِيخُهُ كَذَلِكَ فَحَدَّثْتُ هَذَا الْحَدِيثَ أُولَئِكَ الَّذِينَ كَانُوا مَعَهُ فَقَالُوا وَ اللَّهِ لَقَدْ سَمِعْنَا مَا سَمِعْتَ

۱- ۱. کذا فی النسخ کلها و الصواب« النحیل» صفه من النحول و هو الانسب بقافیه النظم.

وَ نَحْنُ فِی الْمَعْرَکَهِ وَ لَا نَدْرِی مَا هُوَ فَکُنَّا نَرَی أَنَّهُ الْخَضِرُ علیه السلام (۱).

**[ترجمه]امالی صدوق: از ابن عباس روایت می کند که گفت: من در آن سفری که حضرت علی علیه السلام به سوی صفین رفت با آن بزرگوار بودم. وقتی حضرت علی به نینوا که نزدیک شط فرات است رسید، با بلندترین صدا به من فرمود: آیا می دانی اینجا چه مکانی است؟ گفتم: نه یا امیر المؤمنین. فرمود: اگر تو همچون من این مکان را می شناختی از اینجا عبور نمی کردی مگر این که همچون من گریه کنی. آن گاه آن بزرگوار به قدری گریه کرد که ریش مبارکش خیس شد و اشک هایش به سینه اش جاری شد. ما نیز با آن حضرت شروع به گریه کردیم، آن بزرگوار فرمود: آه! آه! مرا با آل ابو سفیان چه کار! مرا با آل حرب که حزب شیطان است و دوست داران کفر چه کار! ای ابا عبد اللّه! صبر داشته باش، زیرا پدر تو نیز مثل آنچه تو از ایشان خواهی دید دیده است.

سپس آن حضرت آب خواست و برای نماز وضو گرفت و آن چنان که خدا خواست نماز خواند و مانند همان کلام اول را بیان نمود، با این تفاوت که بعد از نماز ساعتی به خواب رفت. آن گاه بیدار شد و فرمود: ای پسر عباس! گفتم: بله من اینجا هستم. فرمود: می خواهی خوابی را که چند لحظه قبل دیدم برایت بگویم؟ گفتم: چشمان تو به خواب خوش روند. یا امیر المؤمنین خیر است .

فرمود: گویا دیدم مردانی از آسمان فرود آمدند که پرچم های سفیدی همراه داشتند و شمشیرهای خود را که سفید و درخشنده بود حمایل کرده بودند، آن گاه در اطراف این زمین خطی کشیدند. سپس گویا دیدم این نخل ها شاخه های خود را بر زمین می زدند و این زمین غرق خون تازه شد. آن گاه حسین که همچون جوجه و فرزند و چون مخ من است در میان دریای خون غرق شده و هر چه کمک می خواهد کسی نیست به فریادش برسد. سپس دیدم مردانی که سفید و نورانی بودند از آسمان فرود آمدند و گفتند: ای آل رسول! صبور باشید! زیرا شما به دست بدترین مردم کشته خواهید شد. یا ابا عبد اللّه! این بهشت است که مشتاق تو است. آن گاه ایشان به من تسلیت گفته و می گفتند: یا ابا الحسن! مژده باد تو را، زیرا در آن روز که مردم در محضر عدل خدا قیام می کنند، خدا چشم تو را به وسیله حسین روشن خواهد کرد، سپس من بیدار شدم.

قسم به حق آن کسی که جان علی در دست اوست، صادق مصدق (حضرت محمّد صلّی اللّه علیه و آله و سلّم) به من خبر داد؛ من این زمین را هنگامی که برای جنگ با مردمان ستمکار خارج شوم خواهم دید. این زمین، کرب و بلا است. حسین و تعداد هفده نفر از فرزندان من و فرزندان فاطمه در این زمین دفن خواهند شد. این زمین در آسمان ها معروف به کربلا است، همچنان که بقعه حرمین و بقعه بیت المقدس معروفند.

سپس آن حضرت به من فرمود: یا ابن عباس! در اطراف این زمین در جستجوی پشکل آهو باش، به خدا قسم که من دروغ نمی گویم و دروغ به من گفته نشده، رنگ آن ها نظیر رنگ زعفران است. ابن عباس می گوید: من در جستجوی پشکل آهوان برآمدم و آن ها را یافتم، آنگاه آن حضرت را صدا زدم و گفتم: من پشکل آهوان را به همان صفاتی که فرمودی یافتم. حضرت علی علیه السلام فرمود: خدا و رسول راست می گویند.

سپس آن بزرگوار هروله کنان نزد آن ها آمد و آن ها را برداشت و بویید و فرمود: این ها همان است که گفتم. ای ابن عباس!

آیا می دانی اینها کدام پشکل است؟ این ها همان پشکل هایی هستند که حضرت عیسی آن ها را بویید. حضرت عیسی با حواریون از این زمین عبور کردند و آهوانی را دیدند که جمع شده بودند و گریه می کردند. حضرت عیسی با حواریون نشستند، عیسی گریان شد و حواریون هم گریان شدند. ولی حواریون نمی دانستند که عیسی برای چه گریه می کند.

حواریون گفتند: ای روح خدا! برای چه گریان شدی؟حضرت عیسی فرمود: آیا می دانید این چه زمینی است؟ گفتند: نه. فرمود: این همان زمینی است که فرزند پیامبر خدا احمد صلّی اللّه علیه و آله و فرزند حضرت فاطمه زهرا در آن شهید خواهد شد. همان زهرای بتولی که شبیه مادر من است. فرزند پیغمبر در این زمین دفن خواهد شد. این خاکی است که از مشک خوشبوتر است. زیرا محل دفن پسر پیامبر است که شهید خواهد شد. خاک مدفن انبیا و فرزند ایشان نیز چنین خواهد بود. این آهوان به من گفتند: ما به این خاطر در این زمین می چریم که تربت پاک فرزند پیامبر خدا است و ما در این زمین در امان خواهیم بود.

حضرت علی علیه السلام فرمود: سپس حضرت عیسی دست خود را به آن پشکل ها زد و آن ها را بوئید و فرمود: خوشبویی این پشکل ها به خاطر آن گیاهانی است که آهوان از این زمین می خورند. پروردگارا! این پشکل ها را نگاه دار تا پدرش آن ها را ببوید و برای او تعزیت و تسلیتی باشد. فرمود: این پشکل ها تا امروز مانده اند و رنگ آن ها با گذشت زمان زرد شده است و نام این زمین کرب و بلا است. سپس با بلندترین صدا فرمود: ای پروردگار عیسی بن مریم! این عمل را برای قاتلان حسین و افرادی که به آنان کمک می کنند و اشخاصی که حسین را رها کرده و یاری نمی کنند، مبارک مگردان! سپس حضرت علی علیه السّلام گریه ای طولانی کرد و ما هم با وی گریان شدیم تا اینکه آن حضرت به رو افتاد و مدت طولانی غش کرد. بعد که به هوش آمد آن پشکل ها را در میان ردای خود ریخت. سپس به من فرمود: یا ابن عباس! هر گاه دیدی این پشکل ها از هم پاشیده و مبدل به خون شدند و خون از آن ها جاری شد، بدان که امام حسین کشته شده و در این زمین دفن گردیده است.

ابن عباس گوید: به خدا قسم من آن پشکل ها را از آن اعمالی که خدا به من واجب کرده بود بهتر حفظ و حراست می کردم و هیچ گاه آن ها را از گوشه آستین خود خارج نمی کردم. تا اینکه روزی در میان خانه خوابیده بودم، وقتی بیدار شدم دیدم آن پشکل ها تبدیل به خون تازه گردیده و جاری شده اند. و آستین من پر از خون تازه شده است. برخاستم و نشستم و شروع به گریه نمودم و گفتم: به خدا قسم حسین کشته شد، به خدا قسم علی علیه السّلام هر خبری که به من داده هرگز دروغ نبوده و درباره آینده هر چه فرموده همان شده است، زیرا رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله و سلّم مطالبی را به حضرت علی خبر می داد که به دیگران خبر نمی داد.

من در هنگام فجر با جزع و فزع خارج شدم، به خدا قسم دیدم که گرد و غباری مدینه را فرا گرفته که یکدیگر را نمی توان دید، سپس آفتاب به نحوی طلوع کرد که گویا یک طشت خون بود. گویا، بر دیوارهای مدینه خون تازه جاری شده باشد. من نشستم و در حالی که گریان بودم با خود می گفتم: به خدا قسم که امام حسین کشته شده است. صدایی از یک طرف خانه شنیدم که این دو شعر را می خواند:

ای آل رسول! صبر داشته باشید، فرزند فاطمه شهید شد.

روح الامین با گریه و ناله نازل شده است.

سپس آن گوینده با صدای بلند گریه کرد و من هم گریان شدم، من آن ساعت را که روز عاشورا یعنی دهم ماه محرم بود یادداشت نمودم. هنگامی که خبر شهادت امام حسین به ما رسید و من آن یادداشت را با آن خبر شهادت تطبیق نمودم، دیدم مطابق بود. وقتی راجع به این موضوع با آن افرادی که با حضرت بودند گفتگو کردم گفتند: به خدا قسم آنچه را که تو شنیدی ما هم شنیدیم، این اشعار را در حال جنگ شنیدیم. ولی نمی دانستیم گوینده آن ها کیست. ما این طور تصور می کردیم که او خضر علیه السّلام بوده است - ۱. امالی صدوق، مجلس ۸۷، ذیل شماره : ۵ - .

**[ترجمه]

«۳»

ك، [إكمال الدين] أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ الْقَطَّانِ وَ كَانَ شَيْخاً لِأَصْحَابِ الْحَدِيثِ بِبَلَدِ الرَّيِّ يُعْرَفُ بِأَبِي عَلِيِّ بْنِ عَبْدِ رَبِّهِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ يَحْيَى بْنِ زَكَرِيَّا بِالْإِسْنَادِ الْمُتَقَدِّمِ: مِثْلَهُ سَوَاءً(۲)

**[ترجمه]در کتاب اکمال الدین نیز نظیر این حدیث را روایت کرده است - ۲. کمال الدین ۲: ۲۱۴ – ۲۱۷، باب ۵۱، شماره: ۴ - .

**[ترجمه]

بيان

قال الجوهری قولهم عند الشكايه أوه من كذا ساكنه الواو إنما هو توجع و ربما قلبوا الواو ألفا فقالوا آه من كذا و ربما شددوا الواو و كسروها و سكنوا الهاء فقالوا أوه من كذا و قال المضغه قطعه لحم و قلب الإنسان مضغه من جسده.

قوله عليه السلام و لا كذبت على بناء المجهول من قولهم كذب الرجل أی أخبر بالكذب أی ما أخبرنی رسول الله بكذب قط و يحتمل أن يكون على بناء التفعيل أی ما أظهر أحد كذبی و الأول أظهر و الضباب بالفتح ندى كالغيم أو صحاب رقيق كالدخان قوله أثر عين أی من الأعيان الموجوده فی الخارج و النحول من النحل بالضم (۳) بمعنى الهزال.

**[ترجمه]جوهری گفت: سخن آن ها در هنگام شکایت این است: «أو هِ من کذا»، با واو ساکن، که برای ناله می آید، گاهی واو را به الف تبدیل می کنند و می گویند: آه من کذا، گاهی واو را مشدد کرده و به آن کسره می دهند و هاء را ساکن می کنند و می گویند: أوِّ ه من کذا. «المضغه» تکه ای از گوشت است، و قلب انسان تکه ای از بدن اوست.

سخن امام علیه السلام: «و لا کذبت» مجهول است، و از گفته ایشان که می گویند «کذب الرجل» گرفته شده، یعنی به دروغ خبر آورد. یعنی رسول خدا هرگز به دروغ به من خبر نداده است. احتمال دارد بر وزن تفعیل باشد، یعنی احدی دروغ مرا آشکار نکرد. البته معنای اول واضح تر است. «ضباب» با فتحه رطوبتی همچون مه یا ابری است رقیق همچون دود. عبارت «أثر

عین» یعنی از دیدنی های موجود در عالم خارج؛ و «النّحول» از نحل می آید و با ضمه به معنای لاغر بودن، نحیف بودن.

**[ترجمه]

«۴»

لی، [الأمالی] للصدوق الْقَطَّانُ عَنِ السُّكَّرِیِّ عَنِ الْجَوْهَرِیِّ عَنْ قَیْسِ بْنِ حَفْصٍ الدَّارِمِیِّ عَنْ حُسَیْنٍ الْأَشْقَرِ عَنْ مَنْصُورِ بْنِ الْأَسْوَدِ عَنْ أَبِی حَسَّانَ التَّیْمِیِّ عَنْ نَشِیطِ بْنِ عُبَیْدٍ عَنْ رَجُلٍ مِنْهُمْ عَنْ جَرْدَاءَ بِنْتِ سَمِینٍ عَنْ زَوْجِهَا هَرْثَمَهَ بْنِ أَبِی مُسْلِمٍ قَالَ: غَزَوْنَا مَعَ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ علیه السلام صِفِّینَ فَلَمَّا انْصَرَفْنَا نَزَلَ بِكَرْبَلَاءَ فَصَلَّی بِهَا الْغَدَاهَ ثُمَّ رَفَعَ إِلَیْهِ مِنْ تُرْبَتِهَا فَشَمَّهَا ثُمَّ قَالَ وَاهاً لَكِ أَیَّتُهَا التُّرْبَهُ

ص: ۲۵۵

۱- ۱. أمالی الصدوق المجلس ۸۷ تحت الرقم: ۵.

۲- ۲. كمال الدین ج ۲ ص ۲۱۴- ۲۱۷ ب ۵۱ الرقم ۴.

۳- ۳. النحل بالضم: الاسم من النحله- بالضم- و هی الدقه و الهزال، و فی حدیث معبد« لم تعبه نحله» نقله الشرتونی فی ذیل أقرب الموارد عن التاج. و لكن فی سائر المعاجم النحل بالضم: مصدر نحل ینحل كقطع یقطع بمعنی اعطاء الشی ء من غیر عوض بطیب نفس و أمّا الذی بمعنی الهزال فهو النحول، و أظن ما ذكره التاج من كلام المولدین.

لَيُحْشَرَنَّ مِنْكِ أَقْوَامٌ يَدْخُلُونَ الْجَنَّهَ ... بِغَيْرِ حِسابٍ.

فَرَجَعَ هَرْثَمَهُ إِلَی زَوْجَتِهِ وَ کَانَتْ شِیعَهً لِعَلِیٍّ علیه السلام فَقَالَ أَ لَا أُحَدِّثُکِ عَنْ وَلِیِّکِ أَبِی الْحَسَنِ نَزَلَ بِکَرْبَلَاءَ فَصَلَّی ثُمَّ رَفَعَ إِلَیْهِ مِنْ تُرْبَتِهَا فَقَالَ وَاهاً لَکِ أَیَّتُهَا التُّرْبَهُ لَیُحْشَرَنَّ مِنْکِ أَقْوَامٌ یَدْخُلُونَ الْجَنَّهَ ... بِغَیْرِ حِسابٍ قَالَتْ أَیُّهَا الرَّجُلُ فَإِنَّ أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام لَمْ یَقُلْ إِلَّا حَقّاً.

فَلَمَّا قَدِمَ الْحُسَیْنُ علیه السلام قَالَ هَرْثَمَهُ کُنْتُ فِی الْبَعْثِ الَّذِینَ بَعَثَهُمْ عُبَیْدُ اللَّهِ بْنُ زِیَادٍ لَعَنَهُمُ اللَّهُ فَلَمَّا رَأَیْتُ الْمَنْزِلَ وَ الشَّجَرَ ذَکَرْتُ الْحَدِیثَ فَجَلَسْتُ عَلَی بَعِیرِی ثُمَّ صِرْتُ إِلَی الْحُسَیْنِ علیه السلام فَسَلَّمْتُ عَلَیْهِ وَ أَخْبَرْتُهُ بِمَا سَمِعْتُ مِنْ أَبِیهِ فِی ذَلِکَ الْمَنْزِلِ الَّذِی نَزَلَ بِهِ الْحُسَیْنُ فَقَالَ مَعَنَا أَنْتَ أَمْ عَلَیْنَا فَقُلْتُ لَا مَعَکَ وَ لَا عَلَیْکَ خَلَّفْتُ صِبْیَهً أَخَافُ عَلَیْهِمْ عُبَیْدَ اللَّهِ بْنَ زِیَادٍ قَالَ فَامْضِ حَیْثُ لَا تَرَی لَنَا مَقْتَلًا وَ لَا تَسْمَعُ لَنَا صَوْتاً فَوَ الَّذِی نَفْسُ حُسَیْنٍ بِیَدِهِ لَا یَسْمَعُ الْیَوْمَ وَاعِیَتَنَا أَحَدٌ فَلَا یُعِینُنَا إِلَّا کَبَّهُ اللَّهُ لِوَجْهِهِ فِی نَارِ جَهَنَّمَ (۱).

**[ترجمه]امالی: از هرثمه بن ابو مسلم روایت می کند که گفت: وقتی ما با حضرت امیر المؤمنین علی از جنگ صفین بازگشتیم و وارد کربلا شدیم، آن بزرگوار نماز صبح را خواند، آن گاه مقداری از تربت آن زمین را برداشت و بویید و فرمود: عجب خاکی هستی که گروه هایی از تو محشور شده و بدون حساب داخل بهشت خواهند شد.

وقتی هرثمه نزد همسر خود که شیعه حضرت علی علیه السلام بود بازگشت گفت: می خواهی در مورد امام علی علیه السلام موضوعی را برای تو بازگو کنم؟ ولی تو حضرت ابی الحسن علیه السّلام پس از اینکه در کربلا پیاده شد و نماز خواند، مقداری از تربت آن را برداشت و فرمود: ای تربت! گروه هایی از تو محشور می شوند و بدون حساب داخل بهشت خواهند شد. همسرش به وی گفت: حضرت علی بن ابی طالب علیه السّلام غیر از حق چیزی نخواهد گفت.

هرثمه می گوید: هنگامی که امام حسین علیه السّلام به کربلا آمد، من هم در میان آن لشکری بودم که ابن زیاد به کربلا فرستاده بود. وقتی آن منزل و آن درخت را دیدم یاد آن حدیثی که حضرت علی فرموده بود افتادم. آنگاه بر شترم سوار شدم و نزد امام حسین رفتم و سلام کردم و آنچه را که از پدرش حضرت علی علیه السلام راجع به آن مکان شنیده بودم برایش شرح دادم. امام حسین علیه السّلام فرمود: تو با ما هستی یا بر علیه ما؟ گفتم: نه با شما هستم و نه بر علیه شما. زیرا کودکانی را به جای نهاده ام که می ترسم ابن زیاد آنان را اذیت و آزار نماید. امام علیه السّلام فرمود: پس جایی برو که مقتل ما را نبینی و صدای ما را نشنوی. قسم به حق آن خدایی که جان حسین در دست او است، احدی نیست که امروز صدای یاری خواستن ما را بشنود و به فریاد ما نرسد، مگر اینکه خداوند او را با صورت وارد جهنم خواهد کرد - ۱. امالی: مجلس ۲۸ ، شماره: ۶ و مانند این حدیث را در شرح النهج برای ابن ابی الحدید ۱: ۳۵۰ و ۳۵۱ به نقل از کتاب نصر بن مزاحم خواهید دید. - .

**[ترجمه]

بیان

قال الجوهری إذا تعجبت من طیب الشی ء قلت واها له ما أطیبه.

أقول: لعل المراد أن مع سماع الواعيه و ترک النصره العذاب أشدّ و إلا فالظاهر وجوب نصرتهم علی أی حال.

**[ترجمه]جوهری گفت: هنگامی که از خوبی چیزی تعجب کردی می گویی: «واها له ما اطیبه»، چقدر خوب است.

مؤلف: شاید منظور این باشد که اگر با وجود شنیدن طلب یاری، آن ها را یاری نکنند، عذاب شدید تری در انتظار اوست وگرنه ظاهرا یاری کردن امام حسین علیه السلام در هر حالی واجب بوده است.

**[ترجمه]

«۵»

لی، [الأمالی] للصدوق أَبِی عَنِ الْکُمَیْدَانِیِّ عَنِ ابْنِ عِیسَی عَنِ ابْنِ أَبِی نَجْرَانَ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ الْکُوفِیِّ عَنْ عُبَیْدٍ السَّمِینِ عَنِ ابْنِ طَرِیفٍ عَنْ أَصْبَغَ بْنِ نُبَاتَهَ قَالَ: بَیْنَا أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام یَخْطُبُ النَّاسَ وَ هُوَ یَقُولُ سَلُونِی قَبْلَ أَنْ تَفْقِدُونِی فَوَ اللَّهِ لَا تَسْأَلُونِّی عَنْ شَیْ ءٍ مَضَی وَ لَا عَنْ شَیْ ءٍ یَکُونُ إِلَّا نَبَّأْتُکُمْ بِهِ فَقَامَ إِلَیْهِ سَعْدُ بْنُ أَبِی وَقَّاصٍ فَقَالَ یَا أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ أَخْبِرْنِی کَمْ فِی رَأْسِی وَ لِحْیَتِی مِنْ شَعْرَهٍ فَقَالَ لَهُ أَمَا وَ اللَّهِ لَقَدْ سَأَلْتَنِی عَنْ مَسْأَلَهٍ حَدَّثَنِی خَلِیلِی رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه وآله أَنَّکَ سَتَسْأَلُنِی عَنْهَا وَ مَا فِی رَأْسِکَ وَ لِحْیَتِکَ مِنْ شَعْرَهٍ إِلَّا وَ فِی أَصْلِهَا شَیْطَانٌ جَالِسٌ وَ إِنَّ فِی

۱- ۱. المصدر: المجلس ۲۸، الرقم: ۶. و تری مثله فی شرح النهج لابن أبی الحدید ج ۱ ص ۳۵۰ و ۳۵۱ نقلا عن کتاب صفّین لنصر بن مزاحم.

بَيْتِکَ لَسَخْلًا يَقْتُلُ الْحُسَيْنَ ابْنِی وَ عُمَرُ بْنُ سَعْدٍ يَوْمَئِذٍ يَدْرُجُ بَيْنَ يَدَيْهِ (۱).

مل، [کامل الزيارات] أبی عن سعد عن محمد بن عبد الجبار عن ابن أبی نجران عن جعفر بن محمد بن حکيم عن عبيد السمين يرفعه إلی أمير المؤمنين عليه السلام قال: کان أمير المؤمنين عليه السلام يخطب الناس و ذکر مثله (۲).

**[ترجمه]امالی صدوق: از اصبغ بن نباته روايت می کند که گفت: در آن حين که حضرت علی عليه السلام برای مردم سخنرانی می کرد و می فرمود: از من بپرسيد قبل از آن که مر از دست بدهيد، به خدا قسم مطلبی از گذشته و آينده نيست مگر اينکه من شما را از آن آگاه خواهم کرد. ناگاه سعد بن ابی وقاص برخاست و به آن حضرت گفت: سر و ريش من دارای چند تار موست؟ حضرت علی عليه السّلام فرمود: آری و اللّه، تو پرسشی از من کردی که دوست من حضرت محمّد صلّی اللّه عليه و آله به من فرمود: تو اين سؤال را خواهی کرد. هيچ تار مويی بر سر و صورت تو نيست مگر اينکه يک شيطان در ريشه آن نشسته است و در خانه تو شخص رذلی است که حسين مرا خواهد کشت و عمر بن سعد در آن روز در مقابل وی مشغول خوردن گوشت دراج بود - ۲. امالی صدوق: مجلس ۲۸ ، ذيل شماره: ۱ در عبارت عربی کلمه؛ سخل موجود است. سخل بضم سين و فتح خاء با تشديد يعنی رذل و پست. شايد منظور حضرت امير که فرموده: در خانه تو يک سخلی است که حسين مرا می کشد يعنی يک شخص پست فطرت. نه اينکه کودکی در خانه تو می باشد که حسين مرا می کشد. پس اينکه بعضی نوشته اند عمر سعد آن روز کودکی بوده که تازه راه افتاده بوده با اين حديث تناسب ندارد. اما اينکه در آخر اين حديث می نويسد: و عمر ابن سعد يومئذ يدرج بين يديه، يدرج از باب علم يعلم به معنای خوردن گوشت دراج می باشد که يک نوع پرنده ای است و به معنای رفتن در راه دين و مذهب هم آمده.

پس می توان گفت: عمر بن سعد که شخصی رذل بود و در آن روز مشغول خوردن گوشت دراج بود، يا اينکه ادعای دين داری می کرد.

اما اينکه ابن ابی الحديد در شرح نهج البلاغه نوشته: آن شخصی که اين سؤال را از حضرت امير کرد سنان بن انس نخعی بود در صورتی صحيح است که قاتل امام عليه السّلام پسر سنان بوده باشد. پس با اين ملاحظات می توان گفت: آن شخصی که از حضرت امير جويا شد و گفت: سر و صورت من دارای چند تار مو می باشد سعد وقاص بود. زيرا پسرش عمر در کربلا فرمانده لشکر يزيد بود.

- .

کامل الزياره: مانند روايت پيشين را ذکر کرده است - ۱. مراجعه کنيد به کامل الزيارات: ۷۴ - .

**[ترجمه]

«۶»

لی، [الأمالی] للصدوق ابْنُ مَسْرُورٍ عَنِ ابْنِ عَامِرٍ عَنْ عَمِّهِ عَنِ الْأَزْدِيِّ عَنْ أَبَانِ بْنِ عُثْمَانَ عَنْ أَبَانِ بْنِ تَغْلِبَ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابْنِ

عَبَّاسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله : مَنْ سَرَّهُ أَنْ يَحْيَا حَيَاتِی وَ يَمُوتَ مِيتَتِی وَ يَدْخُلَ جَنَّهَ عَدْنٍ مَنْزِلِی وَ يُمْسِکَ قَضِيباً غَرَسَهُ رَبِّی عَزَّ وَ جَلَّ ثُمَّ قَالَ لَهُ كُنْ فَكَانَ فَلْيَتَوَلَّ عَلِیَّ بْنَ أَبِی طَالِبٍ وَ لْيَأْتَمَّ بِالْأَوْصِيَاءِ مِنْ وُلْدِهِ فَإِنَّهُمْ عِتْرَتِی خُلِقُوا مِنْ طِينَتِی إِلَى اللَّهِ أَشْكُو أَعْدَاءَهُمْ مِنْ أُمَّتِی الْمُنْكِرِينَ لِفَضْلِهِمُ الْقَاطِعِينَ فِيهِمْ صِلَتِی وَ ايْمُ اللَّهِ لَيَقْتُلُنَّ ابْنِی بَعْدِی الْحُسَيْنَ

۱- ۱. المصدر المجلس ۲۸ تحت الرقم: ۱. و لا يخفى ما فی الحديث من تسميه الرجل السائل المتعنت بأنّه سعد بن أبی وقاص، حيث ان سعد بن أبی وقاص اعتزل عن الجماعه و امتنع عن بيعه أمير المؤمنين علیّ بن أبی طالب عليه السلام فاشترى أرضا و اشتغل بها فلم يكن ليجی ء الى الكوفه و يجلس الى خطبه علیّ عليه السلام. على أن عمر بن سعد قد ولد فی السنه التی مات فيها عمر بن الخطّاب و هی سنه ثلاث و عشرين كما نص عليه ابن معين فكان عمر بن سعد حين يخطب علیّ عليه السلام هذه الخطبه بالكوفه غلاما بالغا أشرف على عشرين لا انه سخل فی بيته. و لما كان أصل القصه مسلمه مشهوره، عدل الشيخ المفيد فی الإرشاد- على ما سيأتی تحت الرقم ۷- عن تسميه الرجل، و تبعه الطبرسیّ فی إعلام الورى ۱۸۶، و لعلّ الصحيح ما ذكره ابن أبی الحديد حيث ذكر الخطبه فی شرحه على النهج ج ۱ ص ۲۵۳ عن كتاب الغارات لابن هلال الثقفی عن زكريا بن يحيى العطّار عن فضيل عن محمّد بن على عليهما السلام و قال فی آخره: و الرجل هو سنان بن أنس النخعیّ.

۲- ۲. راجع كامل الزيارات ص ۷۴. و قال فيه المحشی فی عبيد السين: الظاهر أنّه هو عبد الحميد بن أبی العلاء الكوفیّ الشهير بالسمين.

لَا أَنَالَهُمُ اللَّهُ شَفَاعَتِی (۱).

**[ترجمه]امالی صدوق: پیامبر صلّی اللّه علیه و آله فرمود: هر کس که خوشحال می شود زندگی وی نظیر زندگی من باشد، مردن او مثل مردن من باشد، در بهشت برین در منزل من باشد، بهشتی که درختان او را خدا به دست خود آفریده است، باید علی بن ابی طالب را دوست داشته باشد و به اوصیای بعد از آن حضرت اقتدا کند، زیرا آنان عترت من هستند، ایشان از گل من آفریده شده اند، من از آن افراد امتم که منکر فضایل و مناقب ایشان باشند به خدا شکایت خواهم کرد، همان افرادی که با ایشان قطع رحم می کنند. به خدا قسم بعد از من فرزندم حسین را خواهند کشت، خدا شفاعت مرا نصیب آنان ننماید – ۲. امالی صدوق ، مجلس ۹ ، ذیل شماره ۱۱ – .

**[ترجمه]

«۷»

شا، [الإرشاد] ج، [الإحتجاج]: جَاءَ فِی الْآثَارِ أَنَّ أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام کَانَ یَخْطُبُ فَقَالَ فِی خُطْبَتِهِ سَلُونِی قَبْلَ أَنْ تَفْقِدُونِی فَوَ اللَّهِ لَا تَسْأَلُونِّی عَنْ فِئَهٍ تُضِلُّ مِائَهً وَ تَهْدِی مِائَهً إِلَّا أَنْبَأْتُکُمْ بِنَاعِقِهَا وَ سَائِقِهَا إِلَی یَوْمِ الْقِیَامَهِ فَقَامَ إِلَیْهِ رَجُلٌ فَقَالَ أَخْبِرْنِی کَمْ فِی رَأْسِی وَ لِحْیَتِی مِنْ طَاقَهِ شَعْرٍ فَقَالَ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ وَ اللَّهِ لَقَدْ حَدَّثَنِی خَلِیلِی رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه وآله بِمَا سَأَلْتَ عَنْهُ وَ إِنَّ عَلَی کُلِّ طَاقَهِ شَعْرٍ فِی رَأْسِکَ مَلَکٌ یَلْعَنُکَ وَ عَلَی کُلِّ طَاقَهِ شَعْرٍ فِی لِحْیَتِکَ شَیْطَانٌ یَسْتَفِزُّکَ وَ إِنَّ فِی بَیْتِکَ لَسَخْلًا یَقْتُلُ ابْنَ بِنْتِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ آیَهُ ذَلِکَ مِصْدَاقُ مَا خَبَّرْتُکَ بِهِ وَ لَوْ لَا أَنَّ الَّذِی سَأَلْتَ عَنْهُ یَعْسُرُ بُرْهَانُهُ لَأَخْبَرْتُکَ بِهِ وَ لَکِنْ آیَهُ ذَلِکَ مَا أَنْبَأْتُکَ بِهِ مِنْ لَعْنَتِکَ وَ سَخْلِکَ الْمَلْعُونِ وَ کَانَ ابْنُهُ فِی ذَلِکَ الْوَقْتِ صَبِیّاً صَغِیراً یَحْبُو فَلَمَّا کَانَ مِنْ أَمْرِ الْحُسَیْنِ مَا کَانَ تَوَلَّی قَتْلَهُ کَمَا قَالَ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام (۲).

**[ترجمه]ارشاد، احتجاج: روزی حضرت علی علیه السّلام سخنرانی کرد و فرمود: قبل از اینکه مرا از دست بدهید از من بپرسید، به خدا قسم در باره گروهی که صد تن را گمراه یا هدایت نمایند از من نمی پرسید، مگر اینکه من شما را از گوینده و سرپرست آنان تا روز قیامت آگاه خواهم کرد.

مردی برخاست و گفت: مرا از اینکه در سر و صورتم چند تار مو وجود دارد آگاه کن؟ حضرت علی علیه السّلام فرمود: دوست من حضرت محمّد صلّی اللّه علیه و آله به من خبر داد که تو این موضوع را از من خواهی پرسید و فرمود: به تعداد هر تار مویی که در سر تو باشد، ملکی است که تو را لعنت می کند و به تعداد هر تار مویی که در ریش و صورت تو باشد، شیطانی است که تو را تحریک می کند. در خانه تو پسری هست که پسر دختر رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله را خواهد کشت. علامت صحت سخن من که گفتم: ملائکه و شیاطین تو را لعنت می کنند این است که پسرت فرزند رسول خدا را خواهد کشت. اگر اثبات این برهان مشکل نبود، تو را از تعداد تار موهای سر و صورتت آگاه می کردم. ولی در عین حال، نشانه ادعای من همان است که پسر ملعون تو فرزند پیامبر را خواهد کشت. پسر او در آن موقع کودکی بود که تازه راه افتاده بود.

هنگامی که کار بر امام حسین مشکل شد، همین بچه، همان طور که حضرت علی خبر داده بود آن حضرت را به قتل رسانید - ۱. ارشاد مفید : ۱۵۶ ، احتجاج: ۱۳۲ و لفظ حدیث از این کتاب است. - .

**[ترجمه]

بیان

استنفزه [استفزه] أی استخفه و أزعجه.

**[ترجمه]استفزّه یعنی او را از راه حق منحرف کرد.

**[ترجمه]

«۸»

ب، [قرب الإسناد] مُحَمَّدُ بْنُ عِيسَى عَنِ الْقَدَّاحِ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِيهِ عليهم السلام قَالَ: مَرَّ عَلِيٌّ بِكَرْبَلَاءَ فِي اثْنَيْنِ مِنْ أَصْحَابِهِ قَالَ فَلَمَّا مَرَّ بِهَا تَرَقْرَقَتْ عَيْنَاهُ لِلْبُكَاءِ ثُمَّ قَالَ هَذَا مُنَاخُ رِكَابِهِمْ وَ هَذَا مُلْقَى رِحَالِهِمْ وَ هَاهُنَا تُهَرَاقُ دِمَاؤُهُمْ طُوبَى لَكِ مِنْ تُرْبَةٍ عَلَيْكِ تُهَرَاقُ دِمَاءُ الْأَحِبَّةِ(۳).

**[ترجمه]قرب الاسناد: امام محمّد باقر علیه السّلام فرمود: وقتی حضرت علی علیه السلام با دو نفر از یاران خود از کربلا عبور کرد، چشمان مبارکش پر از اشک شد و فرمود: اینجا محل پیاده شدن ایشان است. اینجا محل اثاث و خیمه گاه آنان است، اینجا خونشان ریخته خواهد شد، خوشا به حال تو ای خاک که خون دوستداران روی تو ریخته خواهد شد - ۲. قرب الاسناد: ۲۰ - .

**[ترجمه]

«۹»

یر، [بصائر الدرجات] مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ عَنْ يَزِيدَ شَعِرٍ عَنْ هَارُونَ بْنِ حَمْزَةَ عَنْ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ سَعْدٍ الْإِسْكَافِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ عُمَرَ بْنِ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ عليه السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ: مَنْ سَرَّهُ أَنْ يَحْيَا حَيَاتِي وَ يَمُوتَ مِيتَتِي وَ يَدْخُلَ جَنَّةَ رَبِّيَ الَّتِي وَعَدَنِي جَنَّةَ عَدْنٍ مَنْزِلِي قَضِيبٌ مِنْ قُضْبَانِهِ غَرَسَهُ رَبِّي تَبَارَكَ وَ تَعَالَى بِيَدِهِ فَقَالَ لَهُ كُنْ فَكَانَ فَلْيَتَوَلَّ عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ وَ الْأَوْصِيَاءَ مِنْ

ص: ۲۵۸

۱- ۱. أمالی الصدوق المجلس ۹ تحت الرقم ۱۱.

۲- ۲. الإرشاد: ص ۱۵۶، الاحتجاج: ص ۱۳۲ و اللفظ له.

۳- ۳. المصدر ص ۲۰.

ذُرِّيَّتِهِ إِنَّهُمُ الْأَئِمَّةُ مِنْ بَعْدِي هُمْ عِتْرَتِي مِنْ لَحْمِي وَ دَمِي رَزَقَهُمُ اللَّهُ فَضْلِي وَ عِلْمِي وَ وَيْلٌ لِلْمُنْكِرِينَ فَضْلَهُمْ مِنْ أُمَّتِيَ الْقَاطِعِينَ صِلَتِي وَ اللَّهِ لَيَقْتُلُنَّ ابْنِي لَا أَنَالَهُمُ اللَّهُ شَفَاعَتِي.

مل، [كامل الزيارات] ابن الوليد عن الصفار عن اليقطيني عن زكريا المؤمن عن أيوب بن عبد الرحمن و زيد أبي الحسن و عباد جميعا عن سعد الإسكاف عن أبي عبد الله عليه السلام: مثله (۱)

**[ترجمه]بصائر الدرجات: حضرت علی بن ابی طالب فرمود: رسول اکرم فرمود: کسی که دوست دارد، زندگی وی نظیر زندگی من باشد، مردن او مثل مردن من باشد، در بهشت برین در منزل من باشد، بهشتی که درختان او را خدا به دست خود آفریده است، باید علی بن ابی طالب را دوست داشته باشد و به اوصیایی که از ذریه آن حضرت هستند اقتدا کند، زیرا آنان ائمه پس از من و عترت من هستند که از گوشت و خون منند. خداوند آن ها را از فضل و علم من روزی داده است، وای بر کسانی از امت من که فضیلت آن ها را انکار کند، و ارتباط خود را با من قطع کند. به خدا قسم که آنان فرزند مرا خواهند کشت، خداوند شفاعت مرا نصیب آنان نکند.

کامل الزیارات: از امام صادق علیه السلام مانند این حدیث را روایت کرده است - ۱. کامل الزیارات: ۶۹ و در آن از امام محمد باقر علیه السلام نقل شده است. - .

**[ترجمه]

بيان

قوله قضيب أي فيها قضيب.

**[ترجمه]عبارت «قضیب» یعنی در آن شاخه هایی است.

**[ترجمه]

«۱۰»

ير، [بصائر الدرجات] سَلَّامُ بْنُ أَبِي عَمْرَةَ الْخُرَاسَانِيُّ عَنْ أَبَانِ بْنِ تَغْلِبَ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِيهِعليهما السلام أَنَّهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله: مَنْ أَرَادَ أَنْ يَحْيَا حَيَاتِي وَ يَمُوتَ مِيتَتِي وَ يَدْخُلَ جَنَّةَ رَبِّي جَنَّةَ عَدْنٍ غَرَسَهُ رَبِّي فَلْيَتَوَلَّ عَلِيّاً وَ لْيُعَادِ عَدُوَّهُ وَ لْيَأْتَمَّ بِالْأَوْصِيَاءِ مِنْ بَعْدِهِ فَإِنَّهُمْ أَئِمَّةُ الْهُدَى مِنْ بَعْدِي أَعْطَاهُمُ اللَّهُ فَهْمِي وَ عِلْمِي وَ هُمْ عِتْرَتِي مِنْ لَحْمِي وَ دَمِي إِلَى اللَّهِ أَشْكُو مِنْ أُمَّتِيَ الْمُنْكِرِينَ لِفَضْلِهِمُ الْقَاطِعِينَ فِيهِمْ صِلَتِي وَ ايْمُ اللَّهِ لَيَقْتُلُنَّ ابْنِي يَعْنِي الْحُسَيْنَ- لَا أَنَالَهُمُ اللَّهُ شَفَاعَتِي.

**[ترجمه]بصائر الدرجات: رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله فرمود: کسی که می خواهد نظیر من زندگی کند و نظیر من بمیرد و داخل بهشت پروردگار من شود، همان بهشت برینی که پروردگار من درختان آن را کاشته است، باید علی بن ابی طالب را دوست و دشمن او را دشمن بدارد، باید به اوصیای بعد از او اقتدا نماید، زیرا آنان بعد از من پیشوایان هدایت هستند، خدا علم

و فهم مرا به آنـان عطا فرموده، ایشان عترت من و گوشت و خونشان از گوشت و خون من است، من از آن افراد امتم که منکر فضایل آنان باشـند و با ایشان قطع رحم نمایند به خدا شـکایت می کنم. به خدا قسم فرزندم حسـین را می کشند، خدا شفاعت مرا نصیب آنان ننماید.

**[ترجمه]

«۱۱»

یر، [بصـائر الـدرجات] عَبْـدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ مَحْبُـوبٍ عَنْ أَبِی حَمْزَهَ عَنْ سُوَیْـدِ بْنِ غَفَلَهَ قَـالَ: أَنَـا عِنْـدَ أَمِیرِ الْمُـؤْمِنِینَ علیه السـلام إِذْ أَتَاهُ رَجُلٌ فَقَالَ یَا أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ جِئْتُکَ مِنْ وَادِی الْقُرَی وَ قَـدْ مَاتَ خَالِـدُ بْنُ عُرْفُطَهَ فَقَالَ لَهُ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ إِنَّهُ لَمْ یَمُتْ فَأَعَادَهَا عَلَیْهِ فَقَالَ لَهُ عَلِیٌّ علیه السـلام لَمْ یَمُتْ وَ الَّذِی نَفْسِی بِیَدِهِ لَا یَمُوتُ فَأَعَادَهَا عَلَیْهِ الثَّالِثَهَ فَقَالَ سُبْحَانَ اللَّهِ أُخْبِرُکَ أَنَّهُ مَاتَ وَ تَقُولُ لَمْ یَمُتْ فَقَـالَ لَهُ عَلِیٌّ علیه السـلام لَمْ یَمُتْ وَ الَّذِی نَفْسِـی بِیَـدِهِ لَـا یَمُوتُ حَتَّی یَقُودَ جَیْشَ ضَـلَالَهٍ یَحْمِلُ رَایَتَهُ حَبِیبُ بْنُ جَمَّازٍ(۲)

قَالَ فَسَـمِعَ بِذَلِکَ حَبِیبٌ فَأَتَی أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ فَقَالَ لَهُ أُنَاشِدُکَ فِیَّ وَ إِنِّی لَکَ شِـیعَهٌ وَ قَدْ ذَکَرْتَنِی بِأَمْرٍ لَا وَ اللَّهِ مَا أَعْرِفُهُ مِنْ نَفْسِی فَقَالَ لَهُ عَلِیٌّ علیه السلام إِنْ کُنْتَ حَبِیبَ بْنَ جَمَّازٍ فَتَحْمِلَنَّهَا فَوَلَّی حَبِیبُ بْنُ جَمَّازٍ وَ قَالَ إِنْ کُنْتَ حَبِیبَ

۱- ۱. کامل الزیارات ص ۶۹ و فیه: عن أبی جعفر علیه السلام.

۲- ۲. ضبطه فی الإصابه: حبیب بن حمار.

بْنَ جَمَّازٍ لَتَحْمِلَنَّهَا(۱)

قَالَ أَبُو حَمْزَةَ فَوَ اللَّهِ مَا مَاتَ حَتَّى بَعَثَ عُمَرُ بْنُ سَعْدٍ إِلَى الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ علیهما السلام وَ جَعَلَ خَالِدَ بْنَ عُرْفُطَةَ عَلَى مُقَدِّمَتِهِ وَ حَبِيبٌ صَاحِبُ رَايَتِهِ (۲).

**[ترجمه]بصائر الدرجات: از سوید ابن غفله روایت می کند که گفت: من در حضور حضرت علی علیه السّلام بودم که مردی نزد آن بزرگوار آمد و گفت: یا امیر المؤمنین! من از وادی القرا به حضور تو آمده ام. خالد بن عرفطه از دنیا رفت. حضرت علی در جوابش فرمود: خالد نمرده است. وی سخن خود را تکرار نمود. امام علیه السّلام فرمود: نمرده است، به حق آن خدایی که جان من در دست او است وی فعلا نخواهد مرد. آن مرد باز سخن خود را تکرار کرد و گفت: سبحان اللّه! من به شما خبر می دهم که او مرده است و تو می گویی: نمرده. حضرت علی فرمود: به حق آن خدایی که جان من در دست او است، خالد بن عرفطه نمرده و نخواهد مرد تا اینکه راهنمای آن لشکر گمراهی شود که پرچم آن را حبیب بن جماز به اهتزاز درآورد .

راوی می گوید: هنگامی که این سخن به گوش حبیب بن جماز رسید به حضور حضرت علی علیه السلام آمد و گفت: تو را به خدا قسم می دهم که به من بدگمان مباش! زیرا من از شیعیان تو هستم. تو چیزی در مورد من گفته ای که من آن را در وجود خود نمی بینم. حضرت علی علیه السلام فرمود: اگر تو حبیب بن جماز باشی حتما آن پرچم را حمل خواهی کرد. ابو حمزه می گوید: به خدا قسم حبیب بن جماز از دنیا نرفت تا اینکه عمر بن سعد گروهی را به طرف امام حسین فرستاد و خالد بن عرفطه پیشاپیش آن گروه بود و حبیب بن جماز پرچم آنان را می برد - ۱. بصائر الدرجات: ۸۵ - .

**[ترجمه]

«۱۲»

شا، [الإرشاد] الْحَسَنُ بْنُ مَحْبُوبٍ عَنْ ثَابِتٍ الثُّمَالِيِّ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ السَّبِيعِيِّ عَنْ سُوَيْدِ بْنِ غَفَلَةَ عَنْهُ علیه السلام مِثْلَهُ وَ زَادَ فِي آخِرِهِ: وَ سَارَ بِهَا حَتَّى دَخَلَ الْمَسْجِدَ مِنْ بَابِ الْفِيلِ (۳).

مل، [كامل الزيارات] أَبِي وَ ابْنُ الْوَلِيدِ مَعاً عَنْ سَعْدٍ عَنِ الْيَقْطِينِيِّ عَنْ صَفْوَانَ وَ جَعْفَرِ بْنِ عِيسَى عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ أَبِي غُنْدَرٍ عَمَّنْ حَدَّثَهُ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: كَانَ الْحُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ ذَاتَ يَوْمٍ فِي حَجْرِ النَّبِيِّ صلی الله علیه و آله يُلَاعِبُهُ وَ يُضَاحِكُهُ فَقَالَتْ عَائِشَةُ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا أَشَدَّ إِعْجَابَكَ بِهَذَا الصَّبِيِّ فَقَالَ لَهَا وَيْلَكِ وَ كَيْفَ لَا أُحِبُّهُ وَ لَا أُعْجَبُ بِهِ وَ هُوَ ثَمَرَةُ فُؤَادِي وَ قُرَّةُ عَيْنِي أَمَا إِنَّ أُمَّتِي سَتَقْتُلُهُ فَمَنْ زَارَهُ بَعْدَ وَفَاتِهِ كَتَبَ اللَّهُ لَهُ حَجَّةً مِنْ حِجَجِي قَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ حَجَّةً مِنْ حِجَجِكَ قَالَ نَعَمْ وَ حَجَّتَيْنِ مِنْ حِجَجِي قَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ حَجَّتَيْنِ مِنْ حِجَجِكَ قَالَ نَعَمْ وَ أَرْبَعَةً قَالَ فَلَمْ تَزَلْ تزاده [تُرَادُّهُ] وَ يَزِيدُ وَ يُضَعِّفُ حَتَّى بَلَغَ تِسْعِينَ حَجَّةً مِنْ حِجَجِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله بِأَعْمَارِهَا(۴).

ما، [الأمالي] للشيخ الطوسي الحسين بن إبراهيم القزويني عن محمد بن وهبان عن علي بن حبيش عن العباس بن محمد بن الحسين عن أبيه عن صفوان عن الحسين: مثله (۵).

**[ترجمه]ارشاد: نیز نظیر این روایت را نقل کرده است و در پایان آن افزوده است: با آن پرچم به راه افتاد تا این که از در فیل وارد مسجد شد - ۲. ارشاد مفید : ۱۵۵ و مانند آن در اختصاص: ۲۸۰ ، اعلام الوری: ۱۷۷ ، شرح نهج البلاغه برای ابن ابی الحدید ۱: ۲۵۳ آمده است. - .

- کامل الزیارات: امام جعفر صادق علیه السّلام فرمود: یک روز امام حسین علیه السّلام در کنار پیامبر بود و با آن حضرت بازی می کرد و می خندید. عایشه گفت: یا رسول اللّه! چقدر این کودک را دوست می داری؟ پیامبر خدا فرمود: وای بر تو! چگونه وی را دوست نداشته باشم در حالی که او میوه قلب و نور چشم من است، آیا نه چنین است که امتم وی را به زودی شهید خواهند کرد؟ هر کس حسین را پس از شهید شدنش زیارت کند، خدا ثواب یکی از حج های مرا در نامه عملش خواهد نوشت.

عایشه تعجب کرد و گفت: ثواب یکی از حج های تو؟ فرمود: آری، بلکه ثواب دو حج از حج های من. عایشه پرسید: ثواب دو حج از حج های تو؟ پیامبر خدا فرمود: آری، بلکه ثواب چهار حج از حج های من. پیامبر خدا صلّی اللّه علیه و آله و سلّم همچنان به تعداد حج های خود اضافه کرد تا اینکه به۹۰ حج و عمره مقبوله رسید - ۳. کامل الزیارت: ۶۸ - .

امالی طوسی: مانند حدیث قبل را روایت کرده است - ۱. امالی طوسی: ۶۲ - .

**[ترجمه]

«۱۳»

مل، [کامل الزیارات] مُحَمَّدٌ الْحِمْيَرِيُّ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي الْخَطَّابِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ حَمَّادٍ

ص: ۲۶۰

۱- ۱. ما بین العلامتین ساقط من نسخه الکمبانیّ.

۲- ۲. بصائر الدرجات: ص ۸۵.

۳- ۳. الإرشاد: ص ۱۵۵ و مثله فی الاختصاص: ص ۲۸۰، إعلام الوری: ص ۱۷۷. شرح النهج لابن أبی الحدید: ج ۱ ص ۲۵۳.

۴- ۴. المصدر ص ۶۸.

۵- ۵. أمالی الشیخ ص ۶۲.

الْكَوفِيِّ عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ مُوسَى الْأَنْصَارِيِّ عَنْ مُصْعَبٍ عَنْ جَابِرٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ علیه السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله:مَنْ سَرَّهُ أَنْ يَحْيَا حَيَاتِي وَ يَمُوتَ مَمَاتِي وَ يَدْخُلَ جَنَّتِي جَنَّةَ عَدْنٍ غَرَسَهَا رَبِّي بِيَدِهِ فَلْيَتَوَلَّ عَلِيّاً وَ يَعْرِفْ فَضْلَهُ وَ الْأَوْصِيَاءَ مِنْ بَعْدِهِ وَ يَتَبَرَّأْ مِنْ عَدُوِّي أَعْطَاهُمُ اللَّهُ فَهْمِي وَ عِلْمِي هُمْ عِتْرَتِي مِنْ لَحْمِي وَ دَمِي أَشْكُو إِلَيْكَ رَبِّي عَدُوَّهُمْ مِنْ أُمَّتِي الْمُنْكِرِينَ لِفَضْلِهِمُ الْقَاطِعِينَ فِيهِمْ صِلَتِي وَ اللَّهِ لَيَقْتُلُنَّ ابْنِي ثُمَّ لَا تَنَالُهُمْ شَفَاعَتِي (۱).

**[ترجمه]کامل الزیارات: امام محمّد باقر علیه السّلام از رسول خدا روایت کرده است: کسی که می خواهد نظیر من زندگی کند و نظیر من بمیرد و داخل بهشت پروردگار من شود، همان بهشت برینی که پروردگار من درختان آن را کاشته است، باید به علی بن ابی طالب اقتدا کند، و از دشمنان من برائت بجوید، زیرا خداوند علم و فهم مرا به آنان عطا فرموده، ایشان عترت من و از گوشت و خون من هستند، من از آن افراد امتم که منکر فضایل آنان باشند و با ایشان قطع رحم نمایند به خدا شکایت می کنم. به خدا قسم فرزندم حسین را می کشند، خدا شفاعت مرا نصیب آنان ننماید - ۲. کامل الزیارات، باب ۲۲ ، شماره ۷ . -

**[ترجمه]

«۱۴»

مل، [كامل الزيارات] الْحَسَنُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ شَجَرَةَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدٍ الصَّنْعَانِيِّ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه وآله إِذَا دَخَلَ الْحُسَيْنُ علیه السلام اجْتَذَبَهُ إِلَيْهِ ثُمَّ يَقُولُ لِأَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ علیه السلام أَمْسِكْهُ ثُمَّ يَقَعُ عَلَيْهِ فَيُقَبِّلُهُ وَ يَبْكِي فَيَقُولُ يَا أَبَهْ لِمَ تَبْكِي فَيَقُولُ يَا بُنَيَّ أُقَبِّلُ مَوْضِعَ السُّيُوفِ مِنْكَ وَ أَبْكِي قَالَ يَا أَبَهْ وَ أُقْتَلُ قَالَ إِي وَ اللَّهِ وَ أَبُوكَ وَ أَخُوكَ وَ أَنْتَ قَالَ يَا أَبَهْ فَمَصَارِعُنَا شَتَّى قَالَ نَعَمْ يَا بُنَيَّ قَالَ فَمَنْ يَزُورُنَا مِنْ أُمَّتِكَ قَالَ لَا يَزُورُنِي وَ يَزُورُ أَبَاكَ وَ أَخَاكَ وَ أَنْتَ إِلَّا الصِّدِّيقُونَ مِنْ أُمَّتِي (۲).

**[ترجمه]کامل الزیارات: امام محمـد باقر علیه السـلام فرمود: هر گاه حسـین نزد پیامبر خدا می آمد، رسول خدا او را به خود می چسبانید و به حضرت علی می فرمود: حسین را نگاه دار. آنگاه امام حسین را می بوسید و گریه می کرد. امام حسین به پیامبر خدا می گفت: چرا گریه می کنی؟ می فرمود: ای پسر عزیزم، من جای شمشیرهایی را که بر بدن تو وارد خواهد شد می بوسم و اشک می ریزم. حسین علیه السّلام گفت: پدر جان! آیا من شهید می شوم؟ فرمود: آری، به خدا قسم که پدر و برادرت نیز کشته خواهند شد. امام حسین گفت: آیا قبور ما پراکنده خواهد بود؟ فرمود: آری ای پسر عزیزم. امام حسین گفت: چه کسی از امت تو قبر ما را زیارت خواهد کرد؟ فرمود: تنها صدیقین امت من، مرا و پدرت و برادرت و تو را زیارت خواهند کرد - ۳. کامل الزیارات: ۷۰ - .

**[ترجمه]

«۱۵»

مل، [كامل الزيارات] مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ الرَّزَّازُ عَنْ خَالِهِ ابْنِ أَبِی الْخَطَّابِ عَنْ عَلِیِّ بْنِ النُّعْمَانِ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ سَیَابَهَ عَنْ أَبِی دَاوُدَ الْبَصْرِیِّ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ الْجَدَلِیِّ قَالَ: دَخَلْتُ عَلَی أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام وَ الْحُسَیْنُ إِلَی جَنْبِهِ فَضَرَبَ بِیَدِهِ عَلَی کَتِفِ الْحُسَیْنِ ثُمَّ قَالَ إِنَّ هَذَا یُقْتَلُ وَ لَا یَنْصُرُهُ أَحَدٌ قَالَ قُلْتُ یَا أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ وَ اللَّهِ إِنَّ تِلْکَ لَحَیَاهُ سَوْءٍ قَالَ إِنَّ ذَلِکَ لَکَائِنٌ (۳).

مل، [كامل الزيارات] أبی عن سعد و الحمیری و محمد العطار جمیعا عن ابن أبی الخطاب: مثله.

۱- ۱. كامل الزيارات ب ۲۲ الرقم ۷.

۲- ۲. المصدر ص ۷۰.

۳- ۳. المصدر ص ۷۱ و فيه عن أبی داود السبيعی.

**[ترجمه]کامل الزیارات: از ابو عبـد اللّه جدلی روایت می کند که گفت: من به حضور حضـرت امیر المؤمنین مشـرف شدم. امام حسـین علیه السّلام پهلوی آن حضرت بود. آن بزرگوار به دست خود به کتف امام حسین زد و فرمود: این پسرم کشته می شود و احـدی او را یاری نخواهد کرد. گفتم: یا امیر المؤمنین! زندگی دنیا چقدر بد و ناگوار است!؟ فرمود: آنچه را که گفتم عملی خواهد شد - ۱. همان: ۷۱ - .

کامل الزیارات: مانند روایت قبل را به نقل از ابن ابی الخطاب بیان کرده است.

**[ترجمه]

«۱۶»

مـل، [کامـل الزیـارات] مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ عَنْ خَالِهِ ابْنِ أَبِی الْخَطَّابِ عَنْ نَصْرِ بْنِ مُزَاحِمٍ ... عَنْ عَمْرِو بْنِ سَعِیدٍ عَنْ یَزِیدَ بْنِ إِسْحَاقَ عَنْ هَانِئِ بْنِ هَانِئٍ عَنْ عَلِیٍّ علیه السلام قَالَ: لَیُقْتَلَنَّ الْحُسَیْنُ قَتْلًا وَ إِنِّی لَأَعْرِفُ تُرْبَةَ الْأَرْضِ الَّتِی یُقْتَلُ عَلَیْهَا قَرِیباً مِنَ النَّهْرَیْنِ.

مل، [کامل الزیارات] أبی عن سعد عن ابن أبی الخطاب: مثله.

**[ترجمه]کامل الزیارات: حضـرت علی علیه السّـلام فرمود: حسـین من به طرز عجیبی کشـته خواهد شد. من آن خاکی را که حسین روی آن شهید می شود می شناسم، آن خاک نزدیک دو نهر است.

**[ترجمه]

«۱۷»

مـل، [کامـل الزیارات] مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ عَنْ خَالِهِ ابْنِ أَبِی الْخَطَّابِ وَ حَدَّثَنِی أَبِی وَ جَمَاعَةٌ عَنْ سَعْدٍ وَ مُحَمَّدٍ الْعَطَّارِ مَعاً عَنِ ابْنِ أَبِی الْخَطَّابِ عَنْ نَصْرِ بْنِ مُزَاحِمٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ سَعِیدٍ عَنْ عَلِیِّ بْنِ حَمَّادٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ شِمْرٍ عَنْ جَابِرٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: قَالَ عَلِیٌّ لِلْحُسَیْنِ یَا أَبَا عَبْدِ اللَّهِ أُسْوَةٌ أَنْتَ قِدْماً فَقَالَ جُعِلْتُ فِدَاکَ مَا حَالِی قَالَ عَلِمْتَ مَا جَهِلُوا وَ سَیَنْتَفِعُ عَالِمٌ بِمَا عَلِمَ یَا بُنَیَّ اسْمَعْ وَ أَبْصِرْ مِنْ قَبْلِ أَنْ یَأْتِیَکَ فَوَ الَّذِی نَفْسِی بِیَدِهِ لَیَسْفِکَنَّ بَنُو أُمَیَّةَ دَمَکَ ثُمَّ لَا یُرِیدُونَکَ عَنْ دِینِکَ وَ لَا یُنْسُونَکَ ذِکْرَ رَبِّکَ فَقَالَ الْحُسَیْنُ علیه السلام وَ الَّذِی نَفْسِی بِیَدِهِ حَسْبِی وَ أَقْرَرْتُ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَ أُصَدِّقُ نَبِیَّ اللَّهِ وَ لَا أُکَذِّبُ قَوْلَ أَبِی.

**[ترجمه]کامـل الزیـارات: امـام جعفر صادق علیه السّـلام فرمود: حضـرت علی علیه السّـلام به امام حسـین فرمود: تو از قـدیم پیشوای جوانمردان بودی و هستی. امـام حسـین گفت: فـدایت شوم، حال من چگونه خواهـد بود؟ فرمود: تو چیزی را می دانی که دیگران نسـبت به آن جاهل هسـتند و شخص عالم به زودی از علم خود بهره مند خواهد شد. ای پسر عزیزم، قبل از این که آن روز فرا برسـد تـو شـنوا و بینـا بـاش! قسم به حـق آن کسـی که جـان من در دست اوست، بنو امیه حتمـا خون تو را خواهند ریخت، ولی نمی تواننـد تو را از دین خود بازگرداننـد و خـدا را از یاد تو ببرنـد. امام حسـین گفت: به حق آن خدایی که جان

من در دست اوست همین مقام برای من کافی خواهد بود. من نسبت به آنچه خدا نازل کرده اقرار دارم، سخن پیامبر خدا را تصدیق می کنم و سخن پدرم را تکذیب نخواهم کرد.

**[ترجمه]

بیان

الإسوه و یضمّ القدوه و ما یأتسی به الحزین أی ثبت قدیما أنک أسوه الخلق یقتدون بک أو یأتسی بذکر مصیبتک کل حزین.

قوله علیه السلام لا یریدونک أی لا یریدون صرفک عن دینک و الأصوب لا یردّونک (۱).

**[ترجمه]«اسوه»، قدوه یعنی الگو، آن چه شخص غمگین از آن الگو می گیرد یعنی قبلاً ثابت شده که تو الگوی مردم هستی و به تو اقتدا می کنند، یا هر شخص غمگینی از ذکر مصیبت تو الگو می گیرد.

سخن امام علیه السلام: «لاـ یریـدونک» یعنی روی گردانـدن تو از دینت را نمی خواهنـد و صـحیح تر آن است که بگویـد: لا یردّونک یعنی تو را از دینت باز نمی گردانند.

**[ترجمه]

«۱۸»

شا، [الإرشاد] رَوَی إِسْمَاعِیلُ بْنُ صَبِیحٍ عَنْ یَحْیَی بْنِ الْمُسَافِرِ الْعَابِدِیِّ عَنْ إِسْمَاعِیلَ بْنِ زِیَادٍ قَالَ: إِنَّ عَلِیّاً علیه السلام قَالَ لِلْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ ذَاتَ یَوْمٍ یَا بَرَاءُ یُقْتَلُ ابْنِیَ الْحُسَیْنُ وَ أَنْتَ حَیٌّ لَا تَنْصُرُهُ فَلَمَّا قُتِلَ الْحُسَیْنُ علیه السلام کَانَ الْبَرَاءُ بْنُ عَازِبٍ یَقُولُ صَدَقَ وَ اللَّهِ عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ قُتِلَ الْحُسَیْنُ وَ لَمْ أَنْصُرْهُ ثُمَّ یُظْهِرُ عَلَی ذَلِکَ الْحَسْرَهَ وَ النَّدَمَ (۲).

ص: ۲۶۲

۱- ۱. بل الصحیح:« لا یزیلونک» کما فی المصدر ص ۷۲، و« یریدونک» تصحیف منه ظاهر.

۲- ۲. الإرشاد: ص ۱۵۶.

**[ترجمه]ارشاد: یک روز حضرت علی علیه السّلام به براء ابن عازب فرمود: فرزندم حسین کشته خواهد شد و تو زنده ای و او را یاری نخواهی کرد. هنگامی که امام حسین شهید شد، براء بن عازب می گفت: به خدا قسم که حضرت علی بن ابی طالب راست گفت. زیرا امام حسین کشته شد و من او را یاری ننمودم! آن گاه برای این بی سعادتی دچار حسرت و پشیمانی شد - ۱. ارشاد مفید: ۱۵۶ - .

**[ترجمه]

«۱۹»

کشف، [کشف الغمه] شا، [الإرشاد] رَوَی عَبْدُ اللَّهِ بْنُ شَرِیکٍ الْعَامِرِیُّ قَالَ: کُنْتُ أَسْمَعُ أَصْحَابَ عَلِیٍّ إِذَا دَخَلَ عُمَرُ بْنُ سَعْدٍ مِنْ بَابِ الْمَسْجِدِ یَقُولُونَ هَذَا قَاتِلُ الْحُسَیْنِ وَ ذَلِکَ قَبْلَ أَنْ یُقْتَلَ بِزَمَانٍ طَوِیلٍ (۱).

**[ترجمه]کشف الغمه و ارشاد: از عبد اللّه بن شریک عامری روایت می کند که گفت: هر گاه عمر بن سعد از در مسجد داخل می شد یاران حضرت علی می گفتند: این شخص قاتل امام حسین است. آنان این سخن را مدت ها قبل از شهادت امام حسین می گفتند - ۲. کشف الغمه ۲: ۱۷۸ ، ارشاد مفید: ۲۳۵ - .

**[ترجمه]

«۲۰»

کشف، [کشف الغمه] شا، [الإرشاد] رَوَی سَالِمُ بْنُ أَبِی حَفْصَهَ قَالَ: قَالَ عُمَرُ بْنُ سَعْدٍ لِلْحُسَیْنِ علیه السلام یَا أَبَا عَبْدِ اللَّهِ إِنَّ قِبَلَنَا نَاساً سُفَهَاءَ یَزْعُمُونَ أَنِّی أَقْتُلُکَ فَقَالَ لَهُ الْحُسَیْنُ إِنَّهُمْ لَیْسُوا سُفَهَاءَ وَ لَکِنَّهُمْ حُلَمَاءُ أَمَا إِنَّهُ یَقَرُّ عَیْنِی أَنْ لَا تَأْکُلَ بُرَّ الْعِرَاقِ بَعْدِی إِلَّا قَلِیلًا(۲).

**[ترجمه]کشف الغمه و ارشاد: عمر بن سعد به امام حسین علیه السّلام می گفت: یا ابا عبد اللّه! گروهی از این مردم سفیه و نادان گمان می کنند من تو را خواهم کشت. امام حسین فرمود: آنان سفیه نیستند بلکه افرادی بردبار هستند، بدان که چشم من به این موضوع روشن می شود که تو جز اندکی از گندم عراق نخواهی خورد - ۳. ارشاد مفید: ۲۳۵، کشف الغمه ۲: ۱۷۸ - .

**[ترجمه]

«۲۱»

قب، [المناقب] لابن شهرآشوب ابْنُ عَبَّاسٍ: سَأَلَتْ هِنْدٌ عَائِشَهَ أَنْ تَسْأَلَ النَّبِیَّ تَعْبِیرَ رُؤْیَا فَقَالَ قُولِی لَهَا فَلْتَقْصُصْ رُؤْیَاهَا فَقَالَتْ رَأَیْتُ کَأَنَّ الشَّمْسَ قَدْ طَلَعَتْ مِنْ فَوْقِی وَ الْقَمَرَ قَدْ خَرَجَ مِنْ مَخْرَجِی وَ کَأَنَّ کَوْکَباً خَرَجَ مِنَ الْقَمَرِ أَسْوَدَ فَشَدَّ عَلَی شَمْسٍ خَرَجَتْ مِنَ الشَّمْسِ أَصْغَرَ مِنَ الشَّمْسِ فَابْتَلَعَهَا فَاسْوَدَّ الْأُفُقُ لِابْتِلَاعِهَا ثُمَّ رَأَیْتُ کَوَاکِبَ بَدَتْ مِنَ السَّمَاءِ وَ کَوَاکِبَ مُسْوَدَّهً فِی الْأَرْضِ إِلَّا أَنَّ الْمُسْوَدَّهَ أَحَاطَتْ بِأُفُقِ الْأَرْضِ مِنْ کُلِّ مَکَانٍ فَاکْتَحَلَتْ عَیْنُ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله بِدُمُوعِهِ ثُمَّ قَالَ هِیَ هِنْدٌ

اخْرُجِی یَا عَدُوَّهَ اللَّهِ مَرَّتَیْنِ فَقَدْ جَدَّدْتِ عَلَیَّ أَحْزَانِی وَ نَعَیْتِ إِلَیَّ أَحْبَابِی فَلَمَّا خَرَجَتْ قَالَ اللَّهُمَّ الْعَنْهَا وَ الْعَنْ نَسْلَهَا فَسُئِلَ عَنْ تَفْسِیرِهَا فَقَالَ علیه السلام أَمَّا الشَّمْسُ الَّتِی طَلَعَتْ عَلَیْهَا فَعَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ علیه السلام وَ الْکَوْکَبُ الَّذِی خَرَجَ کَالْقَمَرِ أَسْوَدَ فَهُوَ مُعَاوِیَهُ مَفْتُونٌ فَاسِقٌ جَاحِدٌ لِلَّهِ وَ تِلْکَ الظُّلْمَهُ الَّتِی زَعَمَتْ وَ رَأَتْ کَوْکَباً یَخْرُجُ مِنَ الْقَمَرِ أَسْوَدَ فَشَدَّ عَلَی شَمْسٍ خَرَجَتْ مِنَ الشَّمْسِ أَصْغَرَ مِنَ الشَّمْسِ فَابْتَلَعَهَا فَاسْوَدَّتْ فَذَلِکَ ابْنِیَ الْحُسَیْنُ علیه السلام یَقْتُلُهُ ابْنُ مُعَاوِیَهَ فَتَسْوَدُّ الشَّمْسُ وَ یَظْلِمُ الْأُفُقُ وَ أَمَّا الْکَوَاکِبُ السُّودُ فِی الْأَرْضِ أَحَاطَتْ بِالْأَرْضِ مِنْ کُلِّ مَکَانٍ فَتِلْکَ بَنُو أُمَیَّهَ(۳).

ص: ۲۶۳

۱- ۱. کشف الغمّه: ج ۲ ص ۱۷۸، إرشاد المفید: ص ۲۳۵.

۲- ۲. إرشاد المفید: ص ۲۳۵، کشف الغمّه: ج ۲ ص ۱۷۸.

۳- ۳. مناقب آل أبی طالب: ج ۴ ص ۷۲.

**[ترجمه]مناقب: از ابن عباس روایت می کند که گفت: هند که مادر معاویه بود از عایشه خواست از پیامبر خدا راجع به خوابی (که دیده بود) سؤال کند. پیغمبر اکرم به عایشه فرمود: به او بگو، خواب خود را نقل کند، هند گفت: گویا در عالم خواب دیدم: آفتاب از بالای سرم طلوع نمود و ماه از فرج من خارج شد و گویا ستاره ای که سیاه بود از ماه خارج گردید و به آن آفتاب کوچکی که از آفتاب بزرگ خارج شده بود حمله کرد و آن را بلعید، آنگاه افق برای بلعیده شدن آن آفتاب سیاه گردید. سپس ستارگانی دیدم که از آسمان و ستارگان دیگری که سیاه بودند از زمین ظاهر شدند و ستارگان سیاه کلیه افق زمین را احاطه نمودند.

چشمان مبارک رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله و سلّم از شنیدن این خواب اشکبار شد و فرمود: او هند است و دو مرتبه به هند فرمود: ای دشمن خدا! از نزد ما خارج شو زیرا تو غم و اندوه مرا تجدید نمودی و خبر مرگ محبوبان مرا به من دادی. هنگامی که هند خارج شد پیامبر فرمود: بار خدایا! هند و نسل وی را لعنت کن!

وقتی راجع به تعبیر آن خواب از رسول خدا جویا شدند فرمود: آن آفتابی که بالای سر او طلوع نمود علی بن ابی طالب علیه السّلام است. و آن ستاره سیاهی که نظیر ماه بود معاویه است که فتنه انگیز و فاسق و منکر خدا است و آن ظلمت و ستاره سیاهی که از ماه خارج شد و بر آن آفتاب کوچک حمله کرد و آن را بلعید و افق زمین سیاه شد، فرزندم حسین است که پسر معاویه یعنی یزید او را شهید می کند و آفتاب به خاطر شهادتش سیاه و افق زمین تاریک خواهد شد. اما آن ستارگان سیاهی که کلیه زمین را احاطه کردند بنی امیه خواهند بود - ۱. مناقب آل ابی طالب ۴: ۷۲ - .

**[ترجمه]

«۲۲»

فر، [تفسیر فرات بن إبراهیم] جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْفَزَارِیُّ مُعَنْعَناً عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: كَانَ الْحُسَیْنُ مَعَ أُمِّهِ تَحْمِلُهُ فَأَخَذَهُ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله وَ قَالَ لَعَنَ اللَّهُ قَاتِلَكَ وَ لَعَنَ اللَّهُ سَالِبَكَ وَ أَهْلَكَ اللَّهُ الْمُتَوَازِرِینَ عَلَیْكَ وَ حَكَمَ اللَّهُ بَیْنِی وَ بَیْنَ مَنْ أَعَانَ عَلَیْكَ قَالَتْ فَاطِمَةُ الزَّهْرَاءُ یَا أَبَتِ أَیَّ شَیْ ءٍ تَقُولُ قَالَ یَا بِنْتَاهْ ذَكَرْتُ مَا یُصِیبُهُ بَعْدِی وَ بَعْدَكِ مِنَ الْأَذَی وَ الظُّلْمِ وَ الْغَدْرِ وَ الْبَغْیِ وَ هُوَ یَوْمَئِذٍ فِی عُصْبَةٍ كَأَنَّهُمْ نُجُومُ السَّمَاءِ یَتَهَادَوْنَ إِلَی الْقَتْلِ وَ كَأَنِّی أَنْظُرُ إِلَی مُعَسْكَرِهِمْ وَ إِلَی مَوْضِعِ رِحَالِهِمْ وَ تُرْبَتِهِمْ قَالَتْ یَا أَبَهْ وَ أَیْنَ هَذَا الْمَوْضِعُ الَّذِی تَصِفُ قَالَ مَوْضِعٌ یُقَالُ لَهُ كَرْبَلَاءُ وَ هِیَ دَارُ كَرْبٍ وَ بَلَاءٍ عَلَیْنَا وَ عَلَی الْأُمَّةِ(۱) یَخْرُجُ عَلَیْهِمْ شِرَارُ أُمَّتِی لَوْ أَنَّ أَحَدَهُمْ شَفَعَ لَهُ مَنْ فِی السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرَضِینَ مَا شُفِّعُوا فِیهِ وَ هُمُ الْمُخَلَّدُونَ فِی النَّارِ قَالَتْ یَا أَبَهْ فَیُقْتَلُ قَالَ نَعَمْ یَا بِنْتَاهْ وَ مَا قُتِلَ قَتْلَتَهُ أَحَدٌ كَانَ قَبْلَهُ وَ یَبْكِیهِ السَّمَاوَاتُ وَ الْأَرَضُونَ وَ الْمَلَائِكَةُ وَ الْوَحْشُ وَ النَّبَاتَاتُ وَ الْبِحَارُ وَ الْجِبَالُ وَ لَوْ یُؤْذَنُ لَهَا مَا بَقِیَ عَلَی الْأَرْضِ مُتَنَفِّسٌ وَ یَأْتِیهِ قَوْمٌ مِنْ مُحِبِّینَا لَیْسَ فِی الْأَرْضِ أَعْلَمُ بِاللَّهِ وَ لَا أَقْوَمُ بِحَقِّنَا مِنْهُمْ وَ لَیْسَ عَلَی ظَهْرِ الْأَرْضِ أَحَدٌ یَلْتَفِتُ إِلَیْهِ غَیْرُهُمْ أُولَئِكَ مَصَابِیحُ فِی ظُلُمَاتِ الْجَوْرِ وَ هُمُ الشُّفَعَاءُ وَ هُمْ وَارِدُونَ حَوْضِی غَداً أَعْرِفُهُمْ إِذَا وَرَدُوا عَلَیَّ بِسِیمَاهُمْ وَ كُلُّ أَهْلِ دِینٍ یَطْلُبُونَ أَئِمَّتَهُمْ وَ هُمْ یَطْلُبُونَنَا لَا یَطْلُبُونَ غَیْرَنَا وَ هُمْ قِوَامُ الْأَرْضِ وَ بِهِمْ یَنْزِلُ الْغَیْثُ.

فَقَالَتْ فَاطِمَةُ الزَّهْرَاءُ علیها السلام یَا أَبَهْ إِنَّا لِلَّهِ وَ بَكَتْ فَقَالَ لَهَا یَا بِنْتَاهْ إِنَّ أَفْضَلَ أَهْلِ الْجِنَانِ هُمُ الشُّهَدَاءُ فِی الدُّنْیَا بَذَلُوا أَنْفُسَهُمْ وَ أَمْوالَهُمْ بِأَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ یُقاتِلُونَ فِی سَبِیلِ اللَّهِ فَیَقْتُلُونَ وَ یُقْتَلُونَ وَعْداً عَلَیْهِ حَقًّا فَمَا عِنْدَ اللَّهِ خَیْرٌ مِنَ الدُّنْیَا وَ مَا فِیهَا قَتْلَةٌ أَهْوَنُ مِنْ

مِيتَهٍ وَ مَنْ كُتِبَ عَلَيْهِ الْقَتْلُ خَرَجَ إِلَى مَضْجَعِهِ وَ مَنْ لَمْ يُقْتَلْ فَسَوْفَ يَمُوتُ.

يَا فَاطِمَهُ بِنْتُ مُحَمَّدٍ أَ مَا تُحِبِّينَ أَنْ تَأْمُرِينَ غَداً بِأَمْرٍ فَتُطَاعِينَ فِي هَذَا الْخَلْقِ عِنْدَ

۱- ۱. الأئمّه خ ل.

الْحِسَابِ أَ مَا تَرْضَيْنَ أَنْ يَكُونَ ابْنُكِ مِنْ حَمَلَةِ الْعَرْشِ أَ مَا تَرْضَيْنَ أَنْ يَكُونَ أَبُوكِ يَأْتُونَهُ يَسْأَلُونَهُ الشَّفَاعَةَ أَ مَا تَرْضَيْنَ أَنْ يَكُونَ بَعْلُكِ يَذُودُ الْخَلْقَ يَوْمَ الْعَطَشِ عَنِ الْحَوْضِ فَيَسْقِي مِنْهُ أَوْلِيَاءَهُ وَ يَذُودَ عَنْهُ أَعْدَاءَهُ أَ مَا تَرْضَيْنَ أَنْ يَكُونَ بَعْلُكِ قَسِيمَ- النَّارِ يَأْمُرُ النَّارَ فَتُطِيعُهُ يُخْرِجُ مِنْهَا مَنْ يَشَاءُ وَ يَتْرُكُ مَنْ يَشَاءُ أَ مَا تَرْضَيْنَ أَنْ تَنْظُرِينَ إِلَى الْمَلَائِكَةِ عَلَى أَرْجَاءِ السَّمَاءِ يَنْظُرُونَ إِلَيْكِ وَ إِلَى مَا تَأْمُرِينَ بِهِ وَ يَنْظُرُونَ إِلَى بَعْلِكِ قَدْ حَضَرَ الْخَلَائِقُ وَ هُوَ يُخَاصِمُهُمْ عِنْدَ اللَّهِ فَمَا تَرَيْنَ اللَّهَ صَانِعٌ بِقَاتِلِ وُلْدِكِ وَ قَاتِلِيكِ وَ قَاتِلِ بَعْلِكِ إِذَا أُفْلِجَتْ حُجَّتُهُ عَلَى الْخَلَائِقِ وَ أُمِرَتِ النَّارُ أَنْ تُطِيعَهُ أَ مَا تَرْضَيْنَ أَنْ يَكُونَ الْمَلَائِكَةُ تَبْكِي لِابْنِكِ وَ تَأْسَفُ عَلَيْهِ كُلُّ شَيْءٍ أَ مَا تَرْضَيْنَ أَنْ يَكُونَ مَنْ أَتَاهُ زَائِراً فِي ضَمَانِ اللَّهِ وَ يَكُونَ مَنْ أَتَاهُ بِمَنْزِلَةِ مَنْ حَجَّ إِلَى بَيْتِ اللَّهِ وَ اعْتَمَرَ وَ لَمْ يَخْلُ مِنَ الرَّحْمَةِ طَرْفَةَ عَيْنٍ وَ إِذَا مَاتَ مَاتَ شَهِيداً وَ إِنْ بَقِيَ لَمْ تَزَلِ الْحَفَظَةُ تَدْعُو لَهُ مَا بَقِيَ وَ لَمْ يَزَلْ فِي حِفْظِ اللَّهِ وَ أَمْنِهِ حَتَّى يُفَارِقَ الدُّنْيَا قَالَتْ

يَا أَبَهْ سَلَّمْتُ وَ رَضِيتُ وَ تَوَكَّلْتُ عَلَى اللَّهِ فَمَسَحَ عَلَى قَلْبِهَا وَ مَسَحَ عَيْنَيْهَا وَ قَالَ إِنِّي وَ بَعْلَكِ وَ أَنْتِ وَ ابْنَيْكِ فِي مَكَانٍ تَقَرُّ عَيْنَاكِ وَ يَفْرَحُ قَلْبُكِ (۱).

مل، [كامل الزيارات] مُحَمَّدٌ الْحِمْيَرِيُّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَلِيِّ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ سَالِمٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ خَالِدٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ حَمَّادٍ الْبَصْرِيِّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْأَصَمِّ عَنْ مِسْمَعِ بْنِ عَبْدِ الْمَلِكِ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام: مِثْلَهُ إِلَى قَوْلِهِ بِهِمْ يَنْزِلُ الْغَيْثُ ثُمَّ قَالَ وَ ذَكَرَ هَذَا الْحَدِيثَ بِطُولِهِ (۲).

**[ترجمه]تفسیر فرات بن ابراهیم: امام جعفر صادق علیه السّلام فرمود: حضرت زهرا امام حسین علیه السّلام را با خود می برد، پیامبر اکرم امام حسین را گرفت و فرمود: خدا قاتل و رباینده‌گان وسایل تو را لعنت کند! خدا افرادی را که بر علیه تو قیام می کنند هلاک نماید! خدا بین من و آن افرادی که بر علیه تو قیام می کنند حکم فرماید!

حضرت زهرا علیها السّلام گفت: پدر جان! چه می گویی؟ فرمود: دختر عزیزم! به یاد آن اذیت و ظلم و ستم و افتادم که بعد از من و تو حسین دچار آن خواهد شد، حسین در آن روز در میان گروهی است که گویا ستارگان آسمان هستند و به سوی شهادت می شتابند. گویا من لشکرگاه و مکان و تربت آنان را می بینم.

فاطمه زهرا گفت: پدر جان! این مکانی که شما آن را توصیف می کنی کجا است؟ فرمود: مکانی است که آن را کربلا می نامند و آن مکان برای ما و امامان و امت خانه غم و مصیبت است. گروهی از اشرار امت من علیه حسین و یارانش حمله و خروج می کنند که اگر همه افرادی که در آسمان ها و زمین هستند برای احدی از ایشان نزد خدا شفاعت کنند پذیرفته نخواهد شد و آنان در دوزخ جاودانه خواهند بود .

فاطمه اطهر گفت: پدر جان! آیا حسین من شهید خواهد شد؟ فرمود: آری، دختر عزیزم. به نحوی شهید می شود که احدی قبل از او شهید نشده است، آسمان ها، زمین ها، ملائکه، وحوش، گیاهان، دریاها و کوه ها برای حسین گریان می شوند. اگر خدا به آن ها اجازه دهد، در روی زمین هیچ کس باقی نمی ماند که تنفس کند. گروهی از دوستداران ما نزد حسین می آیند که به خدا قسم، در روی زمین عالم تر و به حق ما ثابت قدم تر از ایشان نخواهد بود. در روی زمین احدی غیر از آنان نیست که متوجه حسین شود. ایشان در تاریکی های ظلم و ستم چراغ های درخشنده هستند، آنان شفاعت خواهند کرد، ایشانند که فردای قیامت وارد حوض کوثر من خواهند شد، هنگامی که بر من وارد شوند ایشان را به واسطه نشانه هایی که دارند می

شناسم، اهل هر دینی امامان خود را می طلبند، ولی آنان غیر از ما کسی را نخواهند طلبید. ایشانند که باعث پایداری زمین هستند و باران به خاطر آنان نازل می شود.

حضرت زهرا علیها السّلام گریان شد و گفت: إنَّا لِلَّهِ و إنَّا إلَیْه راجعُونَ. رسول خدا به آن بانو فرمود: با فضیلت ترین اهل بهشت افرادی هستند که در دنیا شهید شده باشند، جانها و اموال خود را دادند که در عوض بهشت را دارا شوند، آنان در راه خدا می جنگند و دشمن را می کشند و خودشان کشته می شوند و این وعده حقی است که خدا داده است. آن چه را که نزد خداست بهتر است از دنیا و آنچه در آن است. شهید شدن از مردن آسان تر است. هر کس که شهادت نصیبش شده باشد به جایگاه خود خواهد رفت و کسی که کشته نشود یقیناً خواهد مرد.

ای فاطمه، ای دختر محمّد! آیا دوست نداری فردای قیامت هر دستوری که نزد این خلق بدهی از تو اطاعت شود، آیا راضی نیستی که پسرت از حاملین عرش محسوب شود، آیا راضی نیستی که مردم نزد پدرت بیایند و طلب شفاعت کنند، آیا دوست نداری که شوهرت در روز قیامت مردم عطشان را از حوض کوثر سیراب نماید، دوستان خود را سیراب کند و دشمنان خویش را تشنه بگذارد، آیا راضی نیستی که شوهرت اختیار دوزخ را داشته باشد، دوزخ از او اطاعت کند، هر کسی را که وی بخواهد در میان خود نگاه دارد؟ آیا راضی نیستی بنگری ملائکه در اطراف آسمان ایستاده و به تو نظر کرده و منتظر دستورات تو باشند؟ نیز ملائکه نظر کنند و بنگرند که شوهرت با خلایقی که حاضر شده اند نزد خدا مخاصمه کند، نظرت چیست که ببینی خداوند با قاتل فرزند تو حسین و قاتل شوهرت چه خواهد کرد؟ زیرا حجت آن حضرت بر خلق تمام و دوزخ مطیع وی خواهد شد.

آیا دوست نداری که ملائکه برای پسرت گریه کنند و هر چیزی برای او تأسف بخورد؟ آیا راضی نیستی که هر کسی به زیارت حسین تو بیاید خدا ضامن او باشد و هر کس که به زیارت حسین برود ثواب یک حج و عمره خواهد داشت و یک چشم بر هم زدن از رحمت خدا دور نخواهد بود و هر گاه بمیرد شهید مرده باشد و مادامی که زنده باشد ملائکه برای او دعا کنند، و همیشه در امان خدا باشد تا از دنیا رحلت نماید.

حضرت زهرا گفت: پدر جان تسلیم و راضی شدم، به خدا توکل کردم. سپس پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم دست روی قلب و چشمان فاطمه کشید و فرمود: من و شوهرت و دو فرزندت در مکانی خواهیم بود که چشم تو روشن و قلب تو خوشحال شود - ۱. تفسیر فرات: ۵۵ و ۵۶ - .

کامل الزیارات: از امام صادق علیه السلام مانند روایت پیشین را نقل کرده تا آن جا که می فرماید: باران به خاطر آن ها نازل می شود، سپس این روایت را به طور کامل بیان کرده است - ۲. کامل الزیارات: ۶۹ - .

**[ترجمه]

بیان

قوله یتهادون إلی القتل إما من الهدیه کأنه یهدی بعضهم بعضا إلی القتل أو من قولهم تهادت المرأه تمایلت فی مشیتها أو من

قولهم هداه أی تقدمه أی یتسابقون و علی التقدیرات کنایه عن فرحهم و سرورهم بذلک و الذود الطرد و الدفع.

ص: ۲۶۵

۱- ۱. تفسیر فرات: ص ۵۵ و ۵۶.

۲- ۲. کامل الزیارات ص ۶۹.

أقول: قد مر بعض الأخبار فی باب الولاده.

**[ترجمه]عبارت: «یتهادون إلی القتل» یا از الهدیه می آید، گویا که آن ها قتل را به یکدیگر هدیه می دهند، یا از این سخن ایشان می آید: «تهادت المرأه» یعنی در راه رفتنش متمایل شد، یا از این سخن ایشان که می گویند: هداه یعنی تقدّمه یعنی سبقت می گیرند، و بر اساس تقدیر «ها» کنایه از شادی و سرور آن ها از این موضوع است. «الذّود» یعنی طرد کردن و راندن.

مؤلف: بعضی از اخبار در بخش ولادت بیان شده است .

**[ترجمه]

«۲۳»

وَ رُوِیَ فِی بَعْضِ الْکُتُبِ الْمُعْتَبَرَهِ عَنْ لُوطِ بْنِ یَحْیَی عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ قَیْسٍ قَالَ: کُنْتُ مَعَ مَنْ غَزَا مَعَ أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام فِی صِفِّینَ وَ قَدْ أَخَذَ أَبُو أَیُّوبَ الْأَعْوَرُ السُّلَمِیُّ (۱) الْمَاءَ وَ حَرَزَهُ عَنِ النَّاسِ فَشَکَا الْمُسْلِمُونَ الْعَطَشَ فَأَرْسَلَ فَوَارِسَ عَلَی کَشْفِهِ فَانْحَرَفُوا خَائِبِینَ فَضَاقَ صَدْرُهُ فَقَالَ لَهُ وَلَدُهُ الْحُسَیْنُ علیه السلام أَمْضِی إِلَیْهِ یَا أَبَتَاهْ فَقَالَ امْضِ یَا وَلَدِی فَمَضَی مَعَ فَوَارِسَ فَهَزَمَ أَبَا أَیُّوبَ عَنِ الْمَاءِ وَ بَنَی خَیْمَتَهُ وَ حَطَّ فَوَارِسَهُ وَ أَتَی إِلَی أَبِیهِ وَ أَخْبَرَهُ فَبَکَی عَلِیٌّ علیه السلام فَقِیلَ لَهُ مَا یُبْکِیکَ یَا أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ وَ هَذَا أَوَّلُ فَتْحٍ بِبَرَکَهِ الْحُسَیْنِ علیه السلام فَقَالَ ذَکَرْتُ أَنَّهُ سَیُقْتَلُ عَطْشَاناً بِطَفِّ کَرْبَلَاءَ حَتَّی یَنْفِرَ فَرَسُهُ وَ یُحَمْحِمَ وَ یَقُولَ الظَّلِیمَهَ الظَّلِیمَهَ لِأُمَّهٍ قَتَلَتِ ابْنَ بِنْتِ نَبِیِّهَا.

**[ترجمه]در بعضی از کتب معتبر از عبد اللّه بن قیس روایت شده که گفت: من با آن افرادی که در صفین در رکاب حضرت علی علیه السلام می جنگیدند بودم. ابو ایوب اعور سلمی شریعه را گرفته و آب را به روی مردم بسته بود. مسلمانان از تشنگی به حضرت علی شکایت کردند، آن بزرگوار چند نفر سوار را برای گرفتن شریعه فرستاد، ولی ایشان محروم بازگشتند. حضرت علی ناراحت شد، امام حسین علیه السّلام گفت: پدر جان! اجازه می دهی من به دنبال این مأموریت بروم؟ فرمود: برو فرزندم! امام حسین با صد نفر سوار رفت و ابو ایوب را از شریعه بیرون کرد، آن گاه بر لب شریعه خیمه زد و سواران خود را پیاده نمود.

هنگامی که حضرت علی علیه السّلام آمد و او را از جریان با خبر کرد، امام گریان شد. گفته شد: یا امیر المؤمنین برای چه گریان شدی در حالی که این اولین پیروزی است که به دست امام حسین علیه السّلام انجام گرفت؟ فرمود: به خاطرم آوردم که حسین با لب تشنه در کربلا شهید خواهد شد. کار او به جایی می رسد که اسبش رم کرده و همهمه می کند و می گوید: فریاد از ظلم و ستم امتی که پسر دختر پیامبر خود را کشتند.

**[ترجمه]

«۲۴»

وَ رَوَی ابْنُ نَمَا رحمه الله فِی مُثِیرِ الْأَحْزَانِ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: لَمَّا اشْتَدَّ بِرَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مَرَضُهُ الَّذِی مَاتَ فِیهِ ضَمَّ الْحُسَیْنَ علیه السلام إِلَی صَدْرِهِ یَسِیلُ مِنْ عَرَقِهِ عَلَیْهِ وَ هُوَ یَجُودُ بِنَفْسِهِ وَ یَقُولُ مَا لِی وَ لِیَزِیدَ لَا بَارَکَ اللَّهُ فِیهِ اللَّهُمَّ الْعَنْ یَزِیدَ ثُمَّ غُشِیَ عَلَیْهِ طَوِیلًا وَ أَفَاقَ وَ جَعَلَ یُقَبِّلُ الْحُسَیْنَ وَ عَیْنَاهُ تَذْرِفَانِ وَ یَقُولُ أَمَا إِنَّ لِی وَ لِقَاتِلِکَ مُقَاماً بَیْنَ یَدَیِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ.

**[ترجمه]ابن نما در کتاب مثیر الاحزان از ابن عباس روایت می کند که گفت: هنگامی که بیماری رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله که به سبب آن فوت شدند شدت یافت، پیامبر امام حسین را به سینه خود چسبانیده بود. عرق آن بزرگوار در حالی که جان می داد بر او فرو می ریخت و می فرمود: من با یزید چه کرده ام! خدا به یزید برکت ندهد! پروردگارا یزید را لعنت کن! آن گاه مدت طولانی غش کرد. وقتی به هوش آمد، در حالی که چشمان مبارکش اشکبار بودند امام حسین را می بوسید و می فرمود: آیا نه چنین است که بین من و قاتل تو نزد خداوند عز و جل محاکمه ای خواهد بود.

**[ترجمه]

«۲۵»

فِی الدِّیوَانِ الْمَنْسُوبِ إِلَی أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام:

حُسَیْنُ إِذَا کُنْتَ فِی بَلْدَهٍ*** غَرِیباً فَعَاشِرْ بِآدَابِهَا

فَلَا تَفْخَرَنْ فِیهِمُ بِالنُّهَی*** فَکُلُّ قَبِیلٍ بِأَلْبَابِهَا

ص: ۲۶۶

۱- ۱. هو عمرو بن سفیان بن عبد شمس ینتهی نسبه الی ثعلبه بن بهثه بن سلیم، و هو مشهور بکنیته و هی« أبو الأعور» و لم نر فی أصحاب التراجم من کناه بأبی أیوب، کان مع معاویه و کان من أشدّ من عنده علیّ علیه السلام و کان علیه السلام یذکره فی القنوت فی صلاه الغداه و یدعو علیه، و هو الذی کان علی المشارع یوم صفّین حین منعوا الماء عن عسکر علیّ علیه السلام، و المشهور أن الذی طردهم عن المشرعه، الأشتر فی اثنی عشر ألفا من أهل العراق.

وَ لَوْ عَمِلَ ابْنُ أَبِی طَالِبٍ*** بِهَذَا الْأُمُورِ كَأَسْبَابِهَا

وَ لَكِنَّهُ اعْتَامَ أَمْرَ الْإِلَهِ*** فَأُحْرِقَ فِیهِمْ بِأَنْیَابِهَا

عَذِیرَکَ مِنْ ثِقَهٍ بِالَّذِی*** یُنِیلُکَ دُنْیَاکَ مِنْ طَابِهَا

فَلَا تَمْرَحَنَّ لِأَوْزَارِهَا*** وَ لَا تَضْجَرَنَّ لِأَوْصَابِهَا

قِسِ الْغَدَ بِالْأَمْسِ كَیْ تَسْتَرِیحَ*** فَلَا تَبْتَغِی سَعْیَ رُغَّابِهَا

كَأَنِّی بِنَفْسِی وَ أَعْقَابِهَا*** وَ بِالْكَرْبَلَاءِ وَ مِحْرَابِهَا

فَتُخْضَبُ مِنَّا اللِّحَی بِالدِّمَاءِ*** خِضَابَ الْعَرُوسِ بِأَثْوَابِهَا

أَرَاهَا وَ لَمْ یَکُ رَأْیَ الْعِیَانِ*** وَ أُوتِیتُ مِفْتَاحَ أَبْوَابِهَا

مَصَائِبُ تَأْبَاکَ مِنْ أَنْ تُرَدَّ*** فَأَعْدِدْ لَهَا قبلَ مُنْتَابِهَا

سَقَی اللَّهُ قَائِمَنَا صَاحِبَ*** الْقِیَامَهِ وَ النَّاسُ فِی دَأْبِهَا

هُوَ الْمُدْرِکُ الثَّأْرِ لِی یَا حُسَیْنُ*** بَلْ لَکَ فَاصْبِرْ لِأَتْعَابِهَا

لِكُلِّ دَمٍ أَلْفُ أَلْفٍ وَ مَا*** یُقَصِّرُ فِی قَتْلِ أَحْزَابِهَا

هُنَالِکَ لَا یَنْفَعُ الظَّالِمِینَ*** قَوْلٌ بِعُذْرٍ وَ إِعْتَابِهَا

حُسَیْنُ فَلَا تَضْجَرَنْ لِلْفِرَاقِ*** فدیناک [فَدُنْیَاکَ] أَضْحَتْ لِتَخْرَابِهَا

سَلِ الدُّورَ تُخْبَرْ وَ أَفْصِحْ بِهَا*** بِأَنْ لَا بَقَاءَ لِأَرْبَابِهَا

أَنَا الدِّینُ لَا شَکَّ لِلْمُؤْمِنِینَ*** بِآیَاتِ وَحْیٍ وَ إِیجَابِهَا

لَنَا سِمَهُ الْفَخْرِ فِی حُكْمِهَا*** فَصَلَّتْ عَلَیْنَا بِإِعْرَابِهَا

فَصَلِّ عَلَی جَدِّکَ الْمُصْطَفَی*** وَ سَلِّمْ عَلَیْهِ لِطُلَّابِهَا.

**[ترجمه]در دیوانی که منسوب به حضرت علی علیه السّلام است، اشعار ذیل آمده است:

ای حسین! هنگامی که در شهری غریب بودی بر تو لازم است که طبق آداب آن شهر معاشرت کنی .

نباید در بین آنان به عقل افتخار کنی، زیرا هر گروهی به عقل خود اتکا دارند.

کاش پسر ابو طالب هم به این امور طبق آداب و اسباب آن ها عمل می کرد.

ولی امیر المؤمنین علی امر خدا را انتخاب کرد و بزرگانی را که در میان آن قوم بودند آتش زد.

پس برای اموال دنیوی خوشحال مباش! و خود را برای سختی های دنیا نگران مکن.

برای عذر خواهی خود نزد آن کس که نعمت های پاک دنیا را به تو می دهد، شخص معتمدی را بیاور.

فردا را با دیروز قیاس مکن و استراحت کن، جد و جهد دنیای دنیاپرستان را انتخاب مکن.

گویا، می بینم جان و فرزندان من در کربلا مشغول جنگ و جدال هستند.

ریش ما از خون همان طور خضاب می شوند که لباس های عروس خضاب شود.

این مصائب را می بینم اما نه به چشم ظاهر، بلکه کلید درهای این مصائب به من داده شده است.

مصیبت هایی است که مانع بازگشت تو می شوند. پس قبل از آنکه بر تو وارد شوند خود را برای آن ها آماده کن.

خدا رحمت کند قائم ما را که صاحب قیامت است و مردم دچار رنج آن می شوند.

ای حسین! مهدی علیه السّلام خونخواه من است، بلکه خونخواه تو نیز خواهد بود، پس در مورد سختی های دنیا صبور باش.

برای هر خونی هزار خون مطالبه می شود و مهدی در کشتن آن گروه ستمکار کوتاهی نخواهد کرد.

در آن موقع جبران کردن ظالمین و عذر خواهی آنان نفعی برای ایشان نخواهد داشت .

پس برای جدایی دوستان نگران مباش! زیرا دنیا برای ویرانی آماده است.

از عمارت ها بپرس و این موضوع را که برای صاحبان آن ها بقایی نخواهد بود آشکار کن.

من همان دینی هستم که قرآن فرموده: أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ و مؤمنین درباره آیات قرآن شکی ندارند.

ما مفتخریم به این که آیات قرآن به بیان مخصوص خود بر ما صلوات می فرستد.

پس بر جد خود حضرت مصطفی صلوات بفرست و بر آن حضرت و افرادی که طالب آیات قرآن باشند سلام بگو!

**[ترجمه]

بیان

و لو عمل لو للتمنی و قال الجوهری العیمه بالکسر خیار المال و اعتام الرجل إذا أخذ العیمه و قال حرقت الشی ء حرقا بردته و حککت بعضه ببعض و منه قولهم حرق نابه یحرقه و یحرقه أی سحقه حتی سمع له صریف.

و قال عذیرک من فلان أی هلم من یعذرک منه بل یلومه و لا یلومک.

و قال الرضی معنی من فلان من أجل الإساءه إلیه و إیذائه أی أنت ذو عذر

ص: ۲۶۷

فیما تعامله به من المکروه و إضافه الدنیا إلی المخاطب للإشعار بأن لا علاقه بینه علیه السلام و بین الدنیا.

و قال الجوهری الطاب الطیب و قال المرح شده الفرح و قال الوصب المرض.

و قوله سعی إما مفعول به لقوله لاـ تبتغی أو مفعول مطلق من غیر اللفظ و المحراب محل الحرب و العروس نعت یستوی فیه الرجل و المرأه و المنتاب مصدر میمی من قولهم انتاب فلان القوم أی أتاهم مره بعد أخری.

و وصف القائم علیه السلام بصاحب القیامه لاتصال زمانه بها أو لرجعه بعض الأموات فی زمانه و الدأب مصدر دأب فی عمله أی جد و تعب أو العاده و الشأن و الأتعاب بالفتح جمع التعب و الإعتاب الإرضاء و التخراب بالفتح مبالغه فی الخراب و تخبر علی بناء الفاعل أو المفعول و أفصح بها للتعجب و الحمل فی أنا الدین للمبالغه و إشاره إلی قوله تعالی اَلْیَوْمَ أَکْمَلْتُ لَکُمْ دِینَکُمْ (۱) و إلی أن الإسلام لا یتم إلا بولایته لقوله تعالی إِنَّ الدِّینَ عِنْدَ اللّٰهِ الْإِسْلاٰمُ (۲).

و قوله علیه السلام للمؤمنین متعلق بالنسبه بین أنا و الدین أو خبر لا و بآیات متعلق بالنسبه أو بالمؤمنین قوله و إیجابها أی إیجاب الآیات طاعتی و ولایتی علی الناس و المصراع بعده إشاره إلی ما نزل فی شأن أهل البیت علیهم السلام عموما و إسناد الصلاه إلی الآیات مجاز و الإعراب الإظهار و البیان.

و قال شارح الدیوان المصراع الذی بعده إشاره إلی قراءه نافع و ابن عامر و یعقوب آل یاسین بالإضافه و إلی ما روی أن یس اسم محمد صلی الله علیه و آله أو إلی قوله تعالی وَ سَلاٰمٌ عَلیٰ عِبٰادِهِ الَّذِینَ اصْطَفیٰ و لطف إعرابها علی التوجیه الأول غیر خفی انتهی.

أقول: لا وجه للتخصیص غیر التعصب بل ربع القرآن نازل فیهم علیهم السلام کما عرفت و ستعرفه.

ص: ۲۶۸

۱- ۱. المائده: ۷.

۲- ۲. آل عمران: ۱۸.

**[ترجمه]«و لو عمل» «لو» برای تمنی است، جوهری گفت: «العمیه» با کسره بهترین پول است و «اعتام الرجل» هنگامی که بهترین مال را گرفت. «حرقت الشیء حرقاً» یعنی آن را سوهان کشید و پوست هر یک را با دیگری کند، و سخن ایشان که می گویند حرق نابه یحرقُه و یحرِقه یعنی آن را کوبید تا این که صدایی از آن شنیده شد.

«عذیرك من فلان» یعنی کسی را بیاور که برای تو از فلانی عذر بخواهد، که البته او را ملامت خواهد کرد نه تو را.

رضی گفت: معنی «من فلان» یعنی به خاطر بدی که به او شده و آزاری که دیده است، یعنی تو در این مورد که با وی بد رفتار کردی عذر داری؛ و اضافه کردن دنیا به مخاطب برای بیان این مطلب است که ارتباطی بین امام علیه السلام و دنیا وجود ندارد.

جوهری گفت: «الطاب» همان الطیب است یعنی خوب، و گفت: «المرح» شدت شادی است؛ و «الوصب» بیماری است.

عبارت «سعی» یا مفعول برای فعل «لا ـ تبتغی» است یا مفعول مطلق از غیر لفظ آن است. «المحراب» مکان جنگ است؛ و «العروس» صفتی است که برای زن و مرد یکی است؛ و «المنتاب» مصدر میمی است از این عبارت که «فلان انتاب القوم» یعنی در دفعات پی در پی نزد آن ها می آید .

صفت صاحب قیامت را به حضرت قائم داده است به این خاطر که زمان ظهور ایشان به قیامت متصل است یا به خاطر آن که در زمان ایشان برخی از مردگان باز می گردند. «الدأب» مصدر است، دأب فی عمله یعنی تلاش کرد و خسته شد یا به معنای عادت است.« الأتعاب»: با فتحه جمع التّعب به معنای خستگی است؛ و الإعتاب یعنی ارضا کردن؛ و «التّخراب» با فتحه، مبالغه در خراب کردن است؛ و تخبر یا معلوم است یا مجهول. «أفصح بها» برای تعجب است، و اسناد در «أنا الدّین» برای مبالغه است و اشاره دارد به سخن خداوند متعال: «الیوم أکملت لکم دینکم» - ۱. مائده / ۴ -

،

«امروز دین شما را برایتان کامل کردم» و اشاره دارد به این که اسلام جز به ولایت امام علی علیه السلام کامل نمی شود، به خاطر این سخن خداوند متعال: «إنّ الدین عند الله الإسلام» - ۲. آل عمران / ۱۹ - ،

«در حقیقت، دین نزد خدا همان اسلام است».

سخن امام علیه السلام: «للمؤمنین» متعلق به نسبت بین أنا و الدین است یا این که خبر «لا» می باشد و «بآیات» متعلق به نسبت است یا به مؤمنین. سخن او «إیجابها» یعنی این که آیات قرآن اطاعت و ولایت مرا بر مرد واجب کرده است، و مصراع بعد اشاره دارد به آیاتی که در شأن همه اهل بیت علیهم السلام نازل شده است و اسناد الصلاه به آیات مجاز است؛ و «الإعراب» یعنی ظاهر و آشکار کردن.

کسی دیوان را شرح داده گفته است: مصراعی که بعد از آن آمده اشاره دارد به قرائت نافع و ابن عامر و یعقوب که «آل یاسین» خوانده اند، با اضافه آل به یاسین و اشاره دارد به آن چه که روایت شده مبنی بر این که «یس» اسم پیامبر صلی الله علیه

و آله است یا اشاره دارد به سخن خداوند متعال: «و سلام علی عباده الّذین اصطفی» و لطف عبارت «إعرابها» در شعر بر اساس توجیه اول پنهان نیست.

مؤلف: دلیلی برای نفی قرائت آل یاسین بنا بر این که مقصود از یس پیامبر باشد، جز تعصب نیست، بلکه همچنان که دانستی و خواهی دانست، یک چهارم قرآن در شأن آن ها نازل شده است .

**[ترجمه]

باب ۳۲ أن مصیبته صلوات اللّٰه علیه کان أعظم المصائب و ذل الناس بقتله و رد قول من قال إنه علیه السلام لم یقتل وَ لكِنْ شُبِّهَ لَهُمْ الأخبار

«۱»

ع، [علل الشرائع] مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيِّ بْنِ بَشَّارٍ الْقَزْوِينِيُّ عَنِ الْمُظَفَّرِ بْنِ أَحْمَدَ عَنِ الْأَسَدِيِّ عَنْ سَهْلٍ عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْفَضْلِ قَالَ: قُلْتُ لِ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام يَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ كَيْفَ صَارَ يَوْمُ عَاشُورَاءَ يَوْمَ مُصِيبَةٍ وَ غَمٍّ وَ جَزَعٍ وَ بُكَاءٍ دُونَ الْيَوْمِ الَّذِی قُبِضَ فِيهِ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه وآله وَ الْيَوْمِ الَّذِی مَاتَتْ فِيهِ فَاطِمَةُ علیها السلام؟ وَ الْيَوْمِ الَّذِی قُتِلَ فِيهِ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ علیه السلام وَ الْيَوْمِ الَّذِی قُتِلَ فِيهِ الْحَسَنُ علیه السلام بِالسَّمِّ فَقَالَ إِنَّ يَوْمَ قَتْلِ الْحُسَيْنِ علیه السلام أَعْظَمُ مُصِيبَةً مِنْ جَمِيعِ سَائِرِ الْأَيَّامِ وَ ذَلِكَ أَنَّ أَصْحَابَ الْكِسَاءِ الَّذِينَ كَانُوا أَكْرَمَ الْخَلْقِ عَلَى اللَّهِ كَانُوا خَمْسَةً فَلَمَّا مَضَى عَنْهُمُ النَّبِيُّ بَقِيَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ وَ فَاطِمَةُ وَ الْحَسَنُ وَ الْحُسَيْنُ علیهم السلام فَكَانَ فِيهِمْ لِلنَّاسِ عَزَاءٌ وَ سَلْوَةٌ فَلَمَّا مَضَتْ فَاطِمَةُ علیها السلام كَانَ فِی أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ وَ الْحَسَنِ وَ الْحُسَيْنِ علیهم السلام لِلنَّاسِ عَزَاءٌ وَ سَلْوَةٌ فَلَمَّا مَضَى مِنْهُمْ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ كَانَ لِلنَّاسِ فِی الْحَسَنِ وَ الْحُسَيْنِ علیهما السلام عَزَاءٌ وَ سَلْوَةٌ فَلَمَّا مَضَى الْحَسَنُ علیه السلام كَانَ لِلنَّاسِ فِی الْحُسَيْنِ عَزَاءٌ وَ سَلْوَةٌ فَلَمَّا قُتِلَ الْحُسَيْنُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ لَمْ يَكُنْ بَقِيَ مِنْ أَصْحَابِ الْكِسَاءِ أَحَدٌ لِلنَّاسِ فِيهِ بَعْدَهُ عَزَاءٌ وَ سَلْوَةٌ فَكَانَ ذَهَابُهُ كَذَهَابِ جَمِيعِهِمْ كَمَا كَانَ بَقَاؤُهُ كَبَقَاءِ جَمِيعِهِمْ فَلِذَلِكَ صَارَ يَوْمُهُ أَعْظَمَ الْأَيَّامِ مُصِيبَةً قَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْفَضْلِ الْهَاشِمِيُّ فَقُلْتُ لَهُ يَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ فَلِمَ لَمْ يَكُنْ لِلنَّاسِ فِی عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ علیهما السلام عَزَاءٌ وَ سَلْوَةٌ مِثْلُ مَا كَانَ لَهُمْ فِی آبَائِهِ علیهم السلام فَقَالَ بَلَى

إِنَّ عَلِيَّ بْنَ الْحُسَيْنِ كَانَ سَيِّدَ الْعَابِدِينَ وَ إِمَاماً وَ حُجَّةً عَلَى الْخَلْقِ بَعْدَ آبَائِهِ الْمَاضِينَ وَ لَكِنَّهُ لَمْ يَلْقَ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه وآله وَ لَمْ يَسْمَعْ مِنْهُ وَ كَانَ عِلْمُهُ وِرَاثَةً عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ عَنِ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله وَ كَانَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ وَ فَاطِمَةُ وَ الْحَسَنُ وَ الْحُسَيْنُ عليه السلام قَدْ شَاهَدَهُمُ النَّاسُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فِي أَحْوَالٍ تَتَوَالَى فَكَانُوا مَتَى نَظَرُوا إِلَى أَحَدٍ مِنْهُمْ تَذَكَّرُوا حَالَهُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ قَوْلَ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله لَهُ وَ فِيهِ فَلَمَّا مَضَوْا فَقَدَ النَّاسُ مُشَاهَدَةَ الْأَكْرَمِينَ عَلَى اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ لَمْ يَكُنْ فِي أَحَدٍ مِنْهُمْ فَقْدُ جَمِيعِهِمْ إِلَّا فِي فَقْدِ الْحُسَيْنِ عليه السلام لِأَنَّهُ مَضَى فِي آخِرِهِمْ فَلِذَلِكَ صَارَ يَوْمُهُ أَعْظَمَ الْأَيَّامِ مُصِيبَةً قَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْفَضْلِ الْهَاشِمِيُّ فَقُلْتُ لَهُ يَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ فَكَيْفَ سَمَّتِ الْعَامَّةُ يَوْمَ عَاشُورَاءَ يَوْمَ بَرَكَةٍ فَبَكَى عليه السلام ثُمَّ قَالَ لَمَّا قُتِلَ الْحُسَيْنُ عليه السلام تَقَرَّبَ النَّاسُ بِالشَّامِ إِلَى يَزِيدَ فَوَضَعُوا لَهُ الْأَخْبَارَ وَ أَخَذُوا عَلَيْهَا الْجَوَائِزَ مِنَ الْأَمْوَالِ فَكَانَ مِمَّا وَضَعُوا لَهُ أَمْرُ هَذَا الْيَوْمِ وَ أَنَّهُ يَوْمُ بَرَكَةٍ لِيَعْدِلَ النَّاسَ فِيهِ مِنَ الْجَزَعِ وَ الْبُكَاءِ وَ الْمُصِيبَةِ وَ الْحُزْنِ إِلَى الْفَرَحِ وَ السُّرُورِ وَ التَّبَرُّكِ وَ الِاسْتِعْدَادِ فِيهِ حَكَمَ اللَّهُ بَيْنَنَا وَ بَيْنَهُمْ قَالَ ثُمَّ قَالَ عليه السلام يَا ابْنَ عَمِّ وَ إِنَّ ذَلِكَ لَأَقَلُّ ضَرَراً عَلَى الْإِسْلَامِ وَ أَهْلِهِ مِمَّا وَضَعَهُ قَوْمٌ انْتَحَلُوا مَوَدَّتَنَا وَ زَعَمُوا أَنَّهُمْ يَدِينُونَ بِمُوَالاتِنَا وَ يَقُولُونَ بِإِمَامَتِنَا زَعَمُوا أَنَّ الْحُسَيْنَ عليه السلام لَمْ يُقْتَلْ وَ أَنَّهُ شُبِّهَ لِلنَّاسِ أَمْرُهُ كَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ فَلَا لَائِمَةَ إِذاً عَلَى بَنِي أُمَيَّةَ وَ لَا عَتْبَ عَلَى زَعْمِهِمْ يَا ابْنَ عَمِّ مَنْ زَعَمَ أَنَّ الْحُسَيْنَ لَمْ يُقْتَلْ فَقَدْ كَذَّبَ رَسُولَ اللَّهِ وَ عَلِيّاً وَ كَذَّبَ مَنْ بَعْدَهُ مِنَ الْأَئِمَّةِ عليهم السلام فِي إِخْبَارِهِمْ بِقَتْلِهِ وَ مَنْ كَذَّبَهُمْ فَهُوَ كَافِرٌ بِاللَّهِ الْعَظِيمِ وَ دَمُهُ مُبَاحٌ لِكُلِّ مَنْ سَمِعَ ذَلِكَ مِنْهُ قَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْفَضْلِ فَقُلْتُ لَهُ يَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ فَمَا تَقُولُ فِي قَوْمٍ مِنْ شِيعَتِكَ يَقُولُونَ بِهِ فَقَالَ عليه السلام مَا هَؤُلَاءِ مِنْ شِيعَتِي وَ أَنَا بَرِي ءٌ مِنْهُمْ قَالَ فَقُلْتُ فَقَوْلُ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ- وَ لَقَدْ عَلِمْتُمُ الَّذِينَ اعْتَدَوْا مِنْكُمْ فِي السَّبْتِ فَقُلْنا لَهُمْ كُونُوا

قِرَدَةً خاسِئِينَ (۱) قَالَ إِنَّ أُولَئِکَ مُسِخُوا ثَلَاثَهَ أَیَّامٍ ثُمَّ مَاتُوا وَ لَمْ یَتَنَاسَلُوا وَ إِنَّ الْقِرَدَهَ الْیَوْمَ مِثْلُ أُولَئِکَ وَ کَذَلِکَ الْخِنْزِیرُ وَ سَائِرُ الْمُسُوخِ مَا وُجِدَ مِنْهَا الْیَوْمَ مِنْ شَیْ ءٍ فَهُوَ مِثْلُهُ لَا یَحِلُّ أَنْ یُؤْکَلَ لَحْمُهُ.

ثُمَّ قَالَ علیه السلام لَعَنَ اللَّهُ الْغُلَاهَ وَ الْمُفَوِّضَهَ فَإِنَّهُمْ صَغَّرُوا عِصْیَانَ اللَّهِ وَ کَفَرُوا بِهِ وَ أَشْرَکُوا وَ ضَلُّوا وَ أَضَلُّوا فِرَاراً مِنْ إِقَامَهِ الْفَرَائِضِ وَ أَدَاءِ الْحُقُوقِ (۲).

**[ترجمه]علل الشرایع: از عبد اللّه بن فضل روایت می کند که گفت: به امام جعفر صادق علیه السّلام گفتم: یا ابن رسول اللّه! چرا روز عاشورا روز مصیبت و غم و اندوه و گریه است ولی روز رحلت پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و روز شهادت حضرت زهرای اطهر و روز شهادت امیر المؤمنین و روز شهادت امام حسن علیهم السّلام این طور نیست؟

فرمود: روز شهادت امام حسین علیه السّلام از سایر روزها بزرگ تر است. زیرا اصحاب کساء که گرامی ترین خلق خدا به شمار می رفتند پنج نفر بودند. هنگامی که پیغمبر صلّی اللّه علیه و آله از میان ایشان رفت، حضرت علی با فاطمه زهرا و حسن و حسین علیهم السّلام باقی ماندند، دل مردم از دیدن ایشان تسلی و تسکین پیدا می کرد. هنگامی که حضرت زهرا را شهید کردند قلب مردم با دیدار حضرت علی و حسن و حسین علیهم السّلام تسلی می یافت. وقتی حضرت علی را شهید نمودند دل مردم به دیدن حسنین علیهما السّلام خوش بود. وقتی که امام حسن را شهید کردند دل مردم با وجود امام حسین تسلی می یافت.

اما هنگامی که امام حسین را شهید نمودند، کسی از اصحاب کساء علیهم السّلام باقی نمانده بود که مردم به وی دل خوش کنند. پس شهید شدن امام حسین مثل این بود که همه اصحاب کسا شهید شده باشند، همچنان که زنده بودن آن حضرت نظیر این بود که همه ایشان زنده هستند. بدین لحاظ است که مصیبت روز عاشورا از مصیبت همه روزها عظیم تر است .

عبد اللّه بن فضل می گوید: به امام جعفر صادق علیه السّلام گفتم: یا ابن رسول اللّه! چه مانعی داشت که بعد از امام حسین علیه السلام، مردم با وجود حضرت امام زین العابدین علیه السّلام تسلی یابند، همان طور که به پدران آن بزرگوار تسلی می یافتند؟ فرمود: آری، امام سجاد علیه السّلام بعد از پدران خود بزرگ عابدین و امام و حجت بر خلق بود. ولی در عین حال پیامبر اکرم اسلام را ندیده بود و چیزی از آن حضرت نشنیده بود. امام زین العابدین علیه السّلام علم و دانش را از پدر خود و از جد بزرگوارش از پیغمبر خدا به ارث برده بود. ولی مردم حضرت علی و فاطمه و حسن و حسین علیهم السّلام را پیوسته با رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله مشاهده کرده بودند و هر گاه به یکی از آنان نظر می کردند به یاد آن زمانی می افتادند که وی با پیامبر خدا بود و رسول خدا درباره او چه توصیه و سفارشاتی می فرمود. هنگامی که همه ایشان شهید شدند، مردم از مشاهده این گونه افرادی که نزد رسول خدا بودند محروم و بی بهره شدند. در شهید شدن هیچ یک از آنان این مصیبت نبود که همه شهید شده باشند، غیر از شهادت امام حسین علیه السّلام؛ زیرا آن حضرت بعد از همه آن ها شهید شد. بدین علت است که مصیبت روز شهادت امام حسین از همه روزها بزرگ تر است.

– عبد اللّه بن فضل هاشمی می گوید: به امام جعفر صادق علیه السّلام گفتم: یا ابن رسول اللّه! پس چرا اهل تسنن روز عاشورا را روز برکت نامیدند؟ ناگاه دیدم آن بزرگوار گریان شد و فرمود: موقعی که امام حسین شهید شد، مردم در شهر شام به یزید

تقرب می جستند، لذا اخبار و احادیث جعلی و ساختگی را برای یزید نقل می کردند و از او جایزه می گرفتند. از جمله اخبار ساختگی این بود که روز عاشورا را روز خیر و برکت نامیدند تا مردم در این روز از جزع و گریه و مصیبت و حزن منصرف شوند و به خوشحالی، سرور و تبرک جستن بپردازند، خدا بین ما و آنان داوری خواهد کرد.

راوی می گوید: حضرت صادق علیه السّلام پس از این سخن به من فرمود: ای پسر عمو! ضرر این گونه اخبار جعلی برای اسلام و مسلمانان کمتر است از ضرر و خطر اخبار ساختگی آن گروهی که خودشان را به ما بستند و گمان می کنند، دارای دوستی ما و معتقد به امامت ما هستند. زیرا آنان گمان می کنند که امام حسین علیه السّلام شهید نشده و شهادت آن حضرت نظیر عیسی بن مریم بر مردم مشتبه شده است. بنابراین، به گمان آنان سرزنش و ملامتی متوجه بنی امیه که حسین را شهید کرده اند نخواهد بود. ای پسر عمو! کسی که گمان کند امام حسین علیه السّلام شهید نشده، پیامبر خدا و علی مرتضی و امامانی را که بعد از ایشان خبر از شهادت امام حسین داده اند تکذیب نموده است و کسی که آنان را تکذیب نماید به خدای بزرگ کافر شده است و خون او برای هر شخصی که این مطلب را از وی بشنود مباح است.

عبد اللّه بن فضل گفت: یا ابن رسول اللّه! در باره آن شیعیانی که یک چنین عقیده ای دارند چه می گویی؟ فرمود: آنان از شیعیان من نیستند، من از ایشان بیزارم. راوی می گوید: به آن حضرت گفتم: پس معنای سخن خداوند سبحان چیست که می فرماید: «و لقد علمتم الّذین اعتدوا منکم فی السبت فقلنا لهم کونوا قرده خاسئین» - ۱. بقره / ۶۵ -

«و کسانی از شما را که در روز شنبه [از فرمان خدا] تجاوز کردند نیک شناختید، پس ایشان را گفتیم: بوزینگانی باشید طردشده.» فرمود: آنان گروهی بودند که مدت سه روز مسخ شدند (یعنی از شکل انسان به شکل حیوان در آمدند) و مردند و نسلی به جای ننهادند. بوزینه و خوک ها و سایر مسخ شدگان فعلی نظیر و شبیه آن ها هستند و گوشت آنچه که فعلا شبیه آن ها دیده می شود خوردنی نیست.

سپس امام جعفر صادق علیه السّلام فرمود: خدا غلاه - ۲. غلات به ضم غین گروهی بودند که در حق حضرت امیر غلو کردند و ما فوق آن مقامی را برای آن بزرگوار قائل شدند که خود آن حضرت برای خود قائل بود. مفوضه بضم میم و فتح فاء گروهی بودند که می گفتند: خدا امر عالم و بشر را در اختیار ائمه نهاده و خود از کار برکنار شده است. این دو گروه کافر و نجس می باشند. در کتاب جنات الخلود از حضرت امیر روایت می کند که فرمود: هلك فی اثنان: محب غال و مبغض قال. یعنی دو دسته از مردم در باره من هلاک یعنی کافر شده اند، یکی گروهی که راجع به محبت من غلو کردند و دیگری آن گروهی که مرا واگذار نمودند. - و مفوضه را لعنت کند. زیرا آنان معصیت خدا را کوچک شمرده و به خدا کافر شدند. برای خدا شریک قرار داده و گمراه شدند و دیگران را هم گمراه کردند، ایشان این اعمال را بدین جهت انجام دادند که از انجام دادن واجبات خدا و پرداخت حقوق فرار کنند - ۱. علل الشرایع ۱: ۱۲۵ — ۱۲۷ ، باب ۱۶۲ - .

**[ترجمه]

ل، [الخصال] الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى الْعَلَوِيُّ عَنْ جَدِّهِ عَنْ دَاوُدَ عَنْ عِيسَى بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ صَالِحٍ عَنْ أَبِي مَالِكٍ الْجُهَنِيِّ عَنْ عُمَرَ بْنِ بِشْرٍ الْهَمْدَانِيِّ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِي إِسْحَاقَ مَتَى ذَلَّ النَّاسُ قَالَ حِينَ قُتِلَ الْحُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ عليهما السلام وَ ادُّعِيَ زِيَادٌ وَ قُتِلَ حُجْرُ بْنُ عَدِيٍّ.

**[ترجمه]خصال: از عمر بن بشر همدانی نقل می کند که گفت: به اسحاق گفتم: مردم از چه موقع ذلیل شدند؟ گفت: از آن زمان که امام حسین شهید و ابن زیاد دعوت شد و حجر ابن عدی کشته شد.

**[ترجمه]

«۳»

ج، [الإحتجاج] الْكُلَيْنِيُّ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ يَعْقُوبَ قَالَ وَرَدَ التَّوْقِيعُ بِخَطِّ مَوْلَانَا صَاحِبِ الزَّمَانِ علیه السلام عَلَيَّ عَلَى يَدِ مُحَمَّدِ بْنِ عُثْمَانَ الْعَمْرِيِّ بِخَطِّهِ علیه السلام: أَمَّا قَوْلُ مَنْ زَعَمَ أَنَّ الْحُسَيْنَ لَمْ يُقْتَلْ فَكُفْرٌ وَ تَكْذِيبٌ وَ ضَلَالٌ (۳).

**[ترجمه]احتجاج: از اسحاق بن یعقوب روایت می کند که گفت: امضایی به خط امام زمان علیه السّلام به وسیله محمّد بن عثمان به دست من رسید که نوشته بود: سخن کسی که بگوید امام حسین علیه السّلام شهید نشده است، باعث کفر و تکذیب و گمراهی است - ۲. احتجاج: ۲۴۳ - .

**[ترجمه]

«۴»

ن، [عيون أخبار الرضا علیه السلام] تَمِيمٌ الْقُرَشِيُّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ عَلِيٍّ الْأَنْصَارِيِّ عَنِ الْهَرَوِيِّ قَالَ: قُلْتُ لِلرِّضَا علیه السلام إِنَّ فِي سَوَادِ الْكُوفَةِ قَوْماً يَزْعُمُونَ أَنَّ النَّبِيَّ لَمْ يَقَعْ عَلَيْهِ سَهْوٌ فِي صَلَاتِهِ فَقَالَ كَذَبُوا لَعَنَهُمُ اللَّهُ إِنَّ الَّذِي لَا يَسْهُو هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ قَالَ قُلْتُ يَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ وَ فِيهِمْ قَوْمٌ يَزْعُمُونَ أَنَّ الْحُسَيْنَ بْنَ عَلِيٍّ لَمْ يُقْتَلْ وَ أَنَّهُ أُلْقِيَ شِبْهُهُ عَلَى حَنْظَلَةَ بْنِ أَسْعَدَ الشَّامِيِّ وَ أَنَّهُ رُفِعَ إِلَى السَّمَاءِ كَمَا رُفِعَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَعليهما السلام وَ يَحْتَجُّونَ بِهَذِهِ الْآيَةِ- وَ لَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا(۴) فَقَالَ كَذَبُوا عَلَيْهِمْ غَضَبُ اللَّهِ وَ لَعْنَتُهُ وَ كَفَرُوا بِتَكْذِيبِهِمْ لِنَبِيِّ اللَّهِ فِي إِخْبَارِهِ بِأَنَّ الْحُسَيْنَ بْنَ عَلِيٍّ علیهما السلام سَيُقْتَلُ وَ اللَّهِ لَقَدْ قُتِلَ الْحُسَيْنُ وَ قُتِلَ مَنْ كَانَ خَيْراً مِنَ

۱- ۱. البقره: ۶۲.
۲- ۲. علل الشرائع ج ۱ ص ۱۲۵- ۱۲۷ باب ۱۶۲.
۳- ۳. الاحتجاج: ص ۲۴۳.
۴- ۴. النساء: ۱۴۱.

الْحُسَیْنِ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ وَ الْحَسَنُ بْنُ عَلِیٍّ وَ مَا مِنَّا إِلَّا مَقْتُولٌ وَ أَنَا وَ اللَّهِ لَمَقْتُولٌ بِالسَّمِّ بِاغْتِیَالِ مَنْ یَغْتَالُنِی أَعْرِفُ ذَلِکَ بِعَهْدٍ مَعْهُودٍ إِلَیَّ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ أَخْبَرَهُ بِهِ جَبْرَئِیلُ عَنْ رَبِّ الْعَالَمِینَ.

وَ أَمَّا قَوْلُ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ- وَ لَنْ یَجْعَلَ اللَّهُ لِلْکافِرِینَ عَلَی الْمُؤْمِنِینَ سَبِیلًا فَإِنَّهُ یَقُولُ وَ لَنْ یَجْعَلَ اللَّهُ لِکَافِرٍ عَلَی مُؤْمِنٍ حُجَّةً وَ لَقَدْ أَخْبَرَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ مِنْ کُفَّارٍ قَتَلُوا النَّبِیِّینَ بِغَیْرِ الْحَقِ وَ مَعَ قَتْلِهِمْ إِیَّاهُمْ لَمْ یَجْعَلِ اللَّهُ لَهُمْ عَلَی أَنْبِیَائِهِ سَبِیلًا مِنْ طَرِیقِ الْحُجَّهِ(۱).

أقول: قد مضی کلام من الصدوق رحمه الله فی باب علامات الإمام فی ذلک لا نعیده.

ص: ۲۷۲

۱- ۱. عیون أخبار الرضا: ج ۲ ص ۲۰۳، باب ۴۶ الرقم ۵.

**[ترجمه]عیون اخبار رضا علیه السّلام: از هروی روایت می کند که گفت: به حضرت علی بن موسی الرضا گفتم: گروهی در شهر کوفه هستند که گمان می کنند که پیامبر خدا در نماز سهو نمی کرد. فرمود: دروغ می گویند، خدا آنان را لعنت کند! کسی که سهو نمی کند، فقط آن خدایی است که غیر از او خدایی نیست.

گفتم: یا ابن رسول اللّه! در میان ایشان افرادی هستند که گمان می کنند امام حسین شهید نشده، بلکه حنظله بن اسعد شامی شبیه به آن حضرت شد و کشته شد، اما امام حسین نظیر عیسی بن مریم به آسمان بالا رفت. ایشان به این آیه استدلال می کنند که می فرماید: «و لن یجعل الله للکافرین علی المؤمنین سبیلاً» - ۳. نساء / ۱۴۱. -

«و خداوند هرگز بر [زیان] مؤمنان، برای کافران راه [تسلّطی] قرار نداده است.»

حضرت رضا علیه السّلام فرمود: دروغ می گویند، لعنت و غضب خدا بر آنان باد! ایشان به این علت که پیامبر خدا را که خبر داد امام حسین بعداً کشته می شود تکذیب می کنند کافر شده اند. به خدا قسم حسین و آن کس که بهتر از حسین بود یعنی امیر المؤمنین و امام حسن کشته شدند. احدی از ما امامان نیست مگر اینکه کشته خواهد شد. به خدا قسم من به وسیله زهر و مکر و حیله کشته خواهم شد. این موضوع از رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله به من رسیده و آن حضرت از جبرئیل و جبرئیل از طرف خدا خبر داده است.

اما معنی سخن خداوند عز و جل که می فرماید: «و لن یجعل الله للکافرین علی المؤمنین سبیلاً» این است: یعنی خدا هرگز برای کفار علیه مسلمان عذری قرار نمی دهد. چطور این ادعا صحیح است [که کفار راهی برای تسلط و غلبه بر مومنین ندارند] در صورتی که خداوند عز و جل خبر می دهد که کفار انبیاء را بی گناه شهید می کردند. پس مقصود این است که کفار در این کشتن و تسلط بر مؤمنان عذر و حجتی نزد خداوند ندارند - ۱. عیون إخبار الرضا ۲: ۲۰۳ ، باب ۴۶ شماره ۵ - .

مؤلف: کلامی از قول صدوق رحمه الله در باب نشانه های امام در این مورد گفته شده است که آن را تکرار نمی کنیم .

**[ترجمه]

باب ۳۳ العله التی من أجلها لم یکف الله قتله الأئمه علیهم السلام و من ظلمهم عن قتلهم و ظلمهم و عله ابتلائهم صلوات الله علیهم أجمعین

الأخبار

«۱»

ک، [إکمال الدین] ج، [الإحتجاج] ع، [علل الشرائع] مُحَمَّدُ بْنُ إِبْرَاهِیمَ بْنِ إِسْحَاقَ الطَّالَقَانِیُّ قَالَ: کُنْتُ عِنْدَ الشَّیْخِ أَبِی الْقَاسِمِ الْحُسَیْنِ بْنِ رَوْحٍ قَدَّسَ اللَّهُ رُوحَهُ مَعَ جَمَاعَهٍ فِیهِمْ عَلِیُّ بْنُ عِیسَی الْقَصْرِیُّ فَقَامَ إِلَیْهِ رَجُلٌ فَقَالَ لَهُ أُرِیدُ أَنْ أَسْأَلَکَ عَنْ شَیْ ءٍ فَقَالَ لَهُ سَلْ عَمَّا بَدَا لَکَ فَقَالَ الرَّجُلُ أَخْبِرْنِی عَنِ الْحُسَیْنِ بْنِ عَلِیٍّ علیهما السلام أَ هُوَ وَلِیُّ اللَّهِ قَالَ نَعَمْ قَالَ أَخْبِرْنِی عَنْ قَاتِلِهِ أَ هُوَ عَدُوُّ اللَّهِ قَالَ نَعَمْ قَالَ الرَّجُلُ فَهَلْ یَجُوزُ أَنْ یُسَلِّطَ اللَّهُ عَدُوَّهُ عَلَی وَلِیِّهِ فَقَالَ لَهُ أَبُو الْقَاسِمِ قَدَّسَ اللَّهُ رُوحَهُ افْهَمْ عَنِّی مَا أَقُولُ لَکَ

اعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ- لَا يُخَاطِبُ النَّاسَ بِشَهَادَهِ الْعِيَانِ وَ لَا يُشَافِهُهُمْ بِالْكَلَامِ وَ لَكِنَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ بَعَثَ إِلَيْهِمْ رَسُولًا مِنْ أَجْنَاسِهِمْ وَ أَصْنَافِهِمْ بَشَراً مِثْلَهُمْ فَلَوْ بَعَثَ إِلَيْهِمْ رُسُلًا مِنْ غَيْرِ صِنْفِهِمْ وَ صُوَرِهِمْ لَنَفَرُوا عَنْهُمْ وَ لَمْ يَقْبَلُوا مِنْهُمْ فَلَمَّا جَاءُوهُمْ وَ كَانُوا مِنْ جِنْسِهِمْ يَأْكُلُونَ الطَّعامَ وَ يَمْشُونَ فِي الْأَسْواقِ قَالُوا لَهُمْ أَنْتُمْ مِثْلُنَا فَلَا نَقْبَلُ مِنْكُمْ حَتَّى تَأْتُونَّا بِشَيْ ءٍ نَعْجِزُ أَنْ نَأْتِيَ بِمِثْلِهِ فَنَعْلَمَ أَنَّكُمْ مَخْصُوصُونَ دُونَنَا بِمَا لَا نَقْدِرُ عَلَيْهِ فَجَعَلَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ لَهُمُ الْمُعْجِزَاتِ الَّتِي يَعْجِزُ الْخَلْقُ عَنْهَا- فَمِنْهُمْ مَنْ جَاءَ بِالطُّوفَانِ بَعْدَ الْإِنْذَارِ وَ الْإِعْذَارِ فَغَرِقَ جَمِيعُ مَنْ طَغَى وَ تَمَرَّدَ وَ مِنْهُمْ مَنْ أُلْقِيَ فِي النَّارِ فَكَانَتْ عَلَيْهِ بَرْداً وَ سَلاماً وَ مِنْهُمْ مَنْ أَخْرَجَ مِنَ الْحَجَرِ الصَّلْدِ نَاقَةً وَ أَجْرَى فِي ضَرْعِهَا لَبَناً وَ مِنْهُمْ مَنْ فُلِقَ لَهُ الْبَحْرُ وَ فُجِّرَ لَهُ مِنَ الْحَجَرِ الْعُيُونُ وَ جُعِلَ لَهُ الْعَصَا الْيَابِسَهُ ثُعْبَاناً فَ تَلْقَفُ ما يَأْفِكُونَ وَ مِنْهُمْ مَنْ أَبْرَأَ الْأَكْمَهَ وَ الْأَبْرَصَ* وَ أَحْيَا الْمَوْتَى بِإِذْنِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ أَنْبَأَهُمْ

بِمَا يَأْكُلُونَ وَ مَا يَدَّخِرُونَ فِي بُيُوتِهِمْ وَ مِنْهُمْ مَنِ انْشَقَّ لَهُ الْقَمَرُ وَ كَلَّمَهُ الْبَهَائِمُ مِثْلُ الْبَعِيرِ وَ الذِّئْبِ وَ غَيْرِ ذَلِكَ فَلَمَّا أَتَوْا بِمِثْلِ هَذِهِ الْمُعْجِزَاتِ وَ عَجَزَ الْخَلْقُ مِنْ أُمَمِهِمْ عَنْ أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِهِ كَانَ مِنْ تَقْدِيرِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ لُطْفِهِ بِعِبَادِهِ وَ حِكْمَتِهِ أَنْ جَعَلَ أَنْبِيَاءَهُ مَعَ هَذِهِ الْمُعْجِزَاتِ فِي حَالٍ غَالِبِينَ وَ فِي أُخْرَى مَغْلُوبِينَ وَ فِي حَالٍ قَاهِرِينَ وَ فِي حَالٍ مَقْهُورِينَ وَ لَوْ جَعَلَهُمْ عَزَّ وَ جَلَّ فِي جَمِيعِ أَحْوَالِهِمْ غَالِبِينَ وَ قَاهِرِينَ وَ لَمْ يَبْتَلِهِمْ وَ لَمْ يَمْتَحِنْهُمْ لَاتَّخَذَهُمُ النَّاسُ آلِهَةً مِنْ دُونِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ لَمَا عُرِفَ فَضْلُ صَبْرِهِمْ عَلَى الْبَلَاءِ وَ الْمِحَنِ وَ الِاخْتِبَارِ وَ لَكِنَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ جَعَلَ أَحْوَالَهُمْ فِي ذَلِكَ كَأَحْوَالِ غَيْرِهِمْ لِيَكُونُوا فِي حَالِ الْمِحْنَةِ وَ الْبَلْوَى صَابِرِينَ وَ فِي حَالِ الْعَافِيَةِ وَ الظُّهُورِ عَلَى الْأَعْدَاءِ شَاكِرِينَ وَ يَكُونُوا فِي جَمِيعِ أَحْوَالِهِمْ مُتَوَاضِعِينَ غَيْرَ شَامِخِينَ وَ لَا مُتَجَبِّرِينَ وَ لِيَعْلَمَ الْعِبَادُ أَنَّ لَهُمْ عليهم السلام إِلَهاً هُوَ خَالِقُهُمْ وَ مُدَبِّرُهُمْ فَيَعْبُدُوهُ وَ يُطِيعُوا رُسُلَهُ وَ تَكُونَ حُجَّةُ اللَّهِ تَعَالَى ثَابِتَةً عَلَى مَنْ تَجَاوَزَ الْحَدَّ فِيهِمْ وَ ادَّعَى لَهُمُ الرُّبُوبِيَّةَ أَوْ عَانَدَ وَ خَالَفَ وَ عَصَى وَ جَحَدَ بِمَا أَتَتْ بِهِ الْأَنْبِيَاءُ وَ الرُّسُلُ وَ لِيَهْلِكَ مَنْ هَلَكَ عَنْ بَيِّنَةٍ وَ يَحْيى مَنْ حَيَّ عَنْ بَيِّنَةٍ قَالَ مُحَمَّدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ إِسْحَاقَ فَعُدْتُ إِلَى الشَّيْخِ أَبِي الْقَاسِمِ بْنِ الْحُسَيْنِ بْنِ رَوْحٍ قَدَّسَ اللَّهُ رُوحَهُ مِنَ الْغَدِ وَ أَنَا أَقُولُ فِي نَفْسِي أَ تَرَاهُ ذَكَرَ مَا ذَكَرَ لَنَا يَوْمَ أَمْسِ مِنْ عِنْدِ نَفْسِهِ فَابْتَدَأَنِي فَقَالَ لِي يَا مُحَمَّدَ بْنَ إِبْرَاهِيمَ لَأَنْ أَخِرَّ مِنَ السَّمَاءِ فَتَخْطَفَنِي الطَّيْرُ أَوْ تَهْوِي بِيَ الرِّيحُ فِي مَكَانٍ سَحِيقٍ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ أَقُولَ فِي دِينِ اللَّهِ تَعَالَى ذِكْرُهُ بِرَأْيِي وَ مِنْ عِنْدِ نَفْسِي بَلْ ذَلِكَ عَنِ الْأَصْلِ وَ مَسْمُوعٌ عَنِ الْحُجَّةِ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِ (۱).

**[ترجمه]اکمال الدین، احتجاج، علل الشرائع: از محمّد بن ابراهیم نقل می کند که گفت: من نزد حسین بن روح بودم که شخصی برخاست و گفت: می خواهم از تو در مورد موضوعی سؤال بپرسم. فرمود: هر چه در نظر داری بپرس. گفت: به من بگو آیا امام حسین علیه السّلام ولی خدا بود یا نه؟ فرمود: بله، گفت: آیا قاتل امام حسین دشمن خدا بود یا نه؟ فرمود: بله، گفت: آیا جایز است که خدا دشمن خود را بر دوست خویشتن مسلط نماید؟

حسین بن روح در جوابش فرمود: جوابی را که به تو می گویم درک کن، بدان که خدای عز و جل علناً با مردم سخن نمی گوید، بلکه پیامبرانی را از جنس و صنف بشر نظیر خودشان برای آنان فرستاد. اگر خدا پیامبرانی را برای بشر می فرستاد که هم جنس و هم شکل آنان نبودند، مردم از ایشان متنفر می شدند و سخن آنان را قبول نمی کردند. اما هنگامی که پیامبرانی از جنس بشر برای ایشان آمدند و غذا خوردند و در بازارها راه رفتند، به پیامبران خود گفتند: شما هم مثل خود ما هستید، ما سخن شما را نمی پذیریم مگر این که معجزه ای بکنید که ما از آوردن مانند آن عاجز هستیم. در این صورت ما متوجه می شویم که آوردن معجزه به شما اختصاص دارد و ما قادر به آن نیستیم. لذا خداوند عز و جل معجزاتی به انبیا علیهم السّلام عطا کرد که مردم از آوردن آن ها عاجز بودند. یکی از انبیا بعد از اینکه مردم را از عذاب خدا بیم دادند، طوفان را از باب معجزه آوردند و کلیه افرادی که طغیان کردند و متمرد بودند غرق شدند. یکی از پیامبران را در آتش انداختند و آتش بر او از باب معجزه سرد و سلامت شد. یکی از پیامبران از سنگ سخت شتر درآورد و در پستان آن شیر جاری نمود. برای یکی از انبیا دریا شکافته شد و از میان سنگ چشمه آب جاری گردید و عصای او که از چوب خشک بود تبدیل به اژدها گردید و سحر و جادوی ساحران را باطل نمود. یکی از پیامبران شخص کور و مرض پیسی را شفا می داد و اموات را به اجازه خدا زنده می کرد و به آنان از آنچه می خوردند و در خانه های خود ذخیره می کردند خبر می داد. یکی از پیغمبران شق القمر کرد و حیواناتی از قبیل شتر و گرگ و غیره با او سخن می گفتند.

هنگامی که انبیا از این قبیل معجزات آوردند و امت های ایشان از اظهار این گونه معجزات عاجز شدند، خدا به خاطر

تقدیرات و لطف و حکمتی که نسبت به بندگان خود داشت، پیامبران را با این معجزاتی که داشتند، گاهی غالب و گاهی مغلوب، گاهی مسلط و قاهر و گاهی مقهور می ساخت. اگر خداوند عز و جل انبیا را در همه حال غالب و قاهر می گردانید و آنان را مبتلا و مورد آزمایش قرار نمی داد، مردم ایشان به جای خدا می پرستیدند و از طرفی هم فضیلت و ارزش صبر بر بلا و محنت و امتحانات آنان شناخته نمی شد.

لذا خداوند عز و جل حال پیامبران را از این لحاظ نظیر حال دیگران قرار داد تا در هنگام محنت و بلا صبور و در هنگام عافیت و غلبه بر دشمنان سپاس گزار و در همه احوال فروتن باشند، متکبر و جبار نباشند، و از جهتی هم مردم بدانند که پیامبران خدایی دارند که او خالق و مدبر آنان است. سپس مردم خدا را پرستش کرده و از پیامبران او اطاعت نمایند و بدین وسیله بر افرادی که سرکشی کرده و مدعی خدایی پیامبران می شوند یا نسبت به دستور انبیا عناد و مخالفت و نافرمانی و انکار می کنند، اتمام حجت شود.

و از جهتی هم، آن کس که با دلیل و برهان هلاک شده، هلاک شود و آن شخصی که با دلیل و برهان زنده گردیده، زنده شود.

محمّد بن ابراهیم می گوید: من فردای آن روز نزد حسین بن روح برگشتم و با خود می گفتم: جواب هایی که دیروز حسین بن روح به من داد، از پیش خودش بود. وقتی نزد او رفتم وی پیش دستی کرد و به من گفت: ای محمّد بن ابراهیم! اگر من از آسمان فرود آیم و پرنده ای مرا برباید یا باد مرا در مکان بسیار دوری پرتاب نماید برایم بهتر است از اینکه مطلبی را از دین خدا به رأی و از پیش خود بگویم. جواب هایی که من به تو دادم از اصل یعنی حضرت حجت عجل اللّه تعالی فرجه الشریف شنیده شده است - ۱. احتجاج: ۲۴۳ ، علل الشرائع ۱: ۲۳۰ ، باب ۱۷۷ ذیل شماره ۱ ، کمال الدین ۲: ۱۸۴ - .

**[ترجمه]

بیان

فتخطفنی أی تأخذنی بسرعه و السحیق البعید.

ص: ۲۷۴

۱- ۱. راجع الاحتجاج ص ۲۴۳، علل الشرائع ج ۱ ص ۲۳۰: باب ۱۷۷ تحت الرقم ۱، کمال الدین ج ۲ ص ۱۸۴.

**[ترجمه]«فتخطفنى»: مرا به سرعت گرفت. «السحیق»: دور.

**[ترجمه]

«۲»

ب، [قرب الإسناد] مُحَمَّدُ بْنُ الْوَلِیدِ عَنِ ابْنِ بُکَیْرٍ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ- وَ ما أَصابَکُمْ مِنْ مُصِیبَهٍ فَبِما کَسَبَتْ أَیْدِیکُمْ (۱) قَالَ فَقَالَ هُوَ وَ یَعْفُوا عَنْ کَثِیرٍ قَالَ قُلْتُ لَهُ مَا أَصَابَ عَلِیّاً وَ أَشْبَاهَهُ مِنْ أَهْلِ بَیْتِهِ مِنْ ذَلِکَ قَالَ فَقَالَ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه وآله کَانَ یَتُوبُ إِلَی اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ کُلَّ یَوْمٍ سَبْعِینَ مَرَّهً مِنْ غَیْرِ ذَنْبٍ (۲).

**[ترجمه]قرب الاسناد: از ابن بکیر روایت می کند که گفت: راجع به سخن خداوند عز و جل که می فرماید: «و ما أصابکم من مصیبهٍ فبما کسبت أیدیکم» - ۲. شوری / ۳۰ -

«و هر [گونه] مصیبتی به شما برسد، به سبب دستاورد خود شماست.» آن حضرت فرمود: همین طور است که قرآن فرموده، ولی خدا اکثر آن ها را عفو می فرماید. گفتم: آیا آن مصائبی که حضرت علی علیه السلام و اهل بیت آن بزرگوار دیدند از همین قرار است؟ فرمود: رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله بدون اینکه گناهی کرده باشد، هر روز هفتاد مرتبه استغفار می کرد - ۳. قرب الاسناد: ۱۰۳ - .

**[ترجمه]

«۳»

ل، [الخصال] الْقَطَّانُ عَنِ السُّکَّرِیِّ عَنِ الْجَوْهَرِیِّ عَنِ ابْنِ عُمَارَهَ عَنْ أَبِیهِ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِیهِ علیهم السلام قَالَ: إِنَّ أَیُّوبَ علیه السلام ابْتُلِیَ سَبْعَ سِنِینَ مِنْ غَیْرِ ذَنْبٍ وَ إِنَّ الْأَنْبِیَاءَ لَا یُذْنِبُونَ لِأَنَّهُمْ مَعْصُومُونَ مُطَهَّرُونَ- لَا یُذْنِبُونَ وَ لَا یَزِیغُونَ وَ لَا یَرْتَکِبُونَ ذَنْباً صَغِیراً وَ لَا کَبِیراً وَ قَالَ علیه السلام إِنَّ أَیُّوبَ علیه السلام مِنْ جَمِیعِ مَا ابْتُلِیَ بِهِ لَمْ تُنْتِنْ لَهُ رَائِحَهٌ وَ لَا قَبُحَتْ لَهُ صُورَهٌ وَ لَا خَرَجَتْ مِنْهُ مِدَّهٌ مِنْ دَمٍ وَ لَا قَیْحٌ وَ لَا اسْتَقْذَرَهُ أَحَدٌ رَآهُ وَ لَا اسْتَوْحَشَ مِنْهُ أَحَدٌ شَاهَدَهُ وَ لَا تَدَوَّدَ(۳) شَیْ ءٌ مِنْ جَسَدِهِ وَ هَکَذَا یَصْنَعُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ بِجَمِیعِ مَنْ یَبْتَلِیهِ مِنْ أَنْبِیَائِهِ وَ أَوْلِیَائِهِ الْمُکَرَّمِینَ عَلَیْهِ وَ إِنَّمَا اجْتَنَبَهُ النَّاسُ لِفَقْرِهِ وَ ضَعْفِهِ فِی ظَاهِرِ أَمْرِهِ بِجَهْلِهِمْ بِمَا لَهُ عِنْدَ رَبِّهِ تَعَالَی ذِکْرُهُ مِنَ التَّأْیِیدِ وَ الْفَرَجِ وَ قَدْ قَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله أَعْظَمُ النَّاسِ بَلَاءً الْأَنْبِیَاءُ ثُمَّ الْأَمْثَلُ فَالْأَمْثَلُ وَ إِنَّمَا ابْتَلَاهُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ بِالْبَلَاءِ الْعَظِیمِ الَّذِی یَهُونُ مَعَهُ عَلَی جَمِیعِ النَّاسِ لِئَلَّا یَدَّعُوا لَهُ الرُّبُوبِیَّهَ إِذَا شَاهَدُوا مَا أَرَادَ اللَّهُ أَنْ یُوصِلَهُ إِلَیْهِ مِنْ عَظَائِمِ نِعَمِهِ تَعَالَی مَتَی شَاهَدُوهُ لِیَسْتَدِلُّوا بِذَلِکَ عَلَی أَنَّ الثَّوَابَ مِنَ اللَّهِ تَعَالَی ذِکْرُهُ عَلَی ضَرْبَیْنِ اسْتِحْقَاقٌ وَ اخْتِصَاصٌ وَ لِئَلَّا یَحْتَقِرُوا ضَعِیفاً لِضَعْفِهِ وَ لَا فَقِیراً لِفَقْرِهِ وَ لَا مَرِیضاً لِمَرَضِهِ وَ لِیَعْلَمُوا أَنَّهُ یُسْقِمُ مَنْ یَشَاءُ وَ یَشْفِی مَنْ یَشَاءُ مَتَی شَاءَ کَیْفَ شَاءَ بِأَیِّ سَبَبٍ شَاءَ وَ یَجْعَلُ ذَلِکَ عِبْرَهً لِمَنْ شَاءَ وَ شَقَاوَهً لِمَنْ شَاءَ وَ سَعَادَهً لِمَنْ شَاءَ وَ هُوَ

١- ١. الشورى: ٣٠.

٢- ٢. قرب الإسناد ص ١٠٣.

٣- ٣. يقال: داد الطعام يداد دودا و دود و تدود و أداد: صار فيه الدود فهو مدود.

عَزَّ وَ جَلَّ فِی جَمِیعِ ذَلِکَ عَدْلٌ فِی قَضَائِهِ وَ حَکِیمٌ فِی أَفْعَالِهِ لَا یَفْعَلُ بِعِبَادِهِ إِلَّا الْأَصْلَحَ لَهُمْ وَ لَا قُوَّهَ لَهُمْ إِلَّا بِهِ.

**[ترجمه]خصال: امام محمّد باقر علیه السّلام فرمود: حضرت ایوب علیه السّلام مدت هفت سال بدون اینکه گناهی کرده باشد مبتلا شد. پیامبران گناه نمی کنند زیرا معصوم و پاک هستند. انبیاء گناه نمی کنند، نه گناه کبیره و نه گناه صغیره.

حضرت ایوب در تمام آن مدتی که مبتلا بود، بدنش بوی نامطلوبی نگرفت و شکل وی زشت نگردید و از بدن مبارکش خون و چرک جاری نشد. هر کس آن حضرت را مشاهده می کرد در نظرش ناپسند نبود و از دیدن آن بزرگوار وحشت نمی کرد و بدنش با اینکه زخم بود دچار کرم نشد. خدا در مورد همه انبیا و اولیایی که گرامی بودند و آنان را مبتلا می کرد همین عمل را انجام می داد. مردم بدین جهت از حضرت ایوب علیه السّلام دوری می کردند که آن بزرگوار در ظاهر امر تهیدست و ضعیف بود. آن مردم از اینکه خداوند متعال حضرت ایوب را تأیید خواهد کرد و گشایشی به وی خواهد داد، غافل و جاهل بودند. در حالی که پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم فرمود: بلا و گرفتاری انبیا علیهم السّلام از همه مردم بزرگ تر بود و سپس بلای آن افرادی که نسبت به انبیا شباهت بیشتری داشتند.

خداوند عز و جل حضرت ایوب را دچار آن بلای بزرگ کرد و آن بزرگوار را آن گونه به مردم نشان داد که هر گاه می دیدند خدا نعمت های بزرگ به حضرت ایوب عطا کرده مدعی نشوند و نگویند که حضرت ایوب علیه السّلام خدا است و از طرفی هم با دیدن وضع حضرت ایوب استدلال کرده و بگویند، خداوند متعال دو نوع ثواب می دهد: یک نوع ثواب استحقاقی و دیگری ثواب اختصاصی، و دیگر این که با دیدن وضع ایشان، مردم شخص ضعیفی را برای اینکه ضعیف است حقیر ندانند. شخص فقیر را به خاطر فقیر بودنش کوچک نشمارند، شخص مریض را به خاطر مریض بودنش به چشم حقارت ننگرند و بدانند که خدا هر کس را که بخواهد مریض می کند و هر شخصی را که بخواهد شفا می دهد، هر وقت بخواهد، به هر نحوی که بخواهد، به هر سببی که بخواهد و هر کسی که بخواهد، و این امر را برای هر که بخواهد عبرت، و برای هر که بخواهد شقاوت و برای هر که بخواهد سعادت قرار می دهد. قضای خداوند متعال در تمامی این امور عادلانه و کارهایش با حکمت است. هیچ عملی در مورد بندگانش انجام نمی دهد مگر اینکه به صلاح آنان خواهد بود و بندگانش قوت و قدرتی ندارند مگر به واسطه خداوند.

**[ترجمه]

«۴»

مع، [معانی الأخبار] أَبِی عَنْ سَعْدٍ عَنِ ابْنِ عِیسَی عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنِ ابْنِ رِئَابٍ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ- وَ ما أَصابَکُمْ مِنْ مُصِیبَهٍ فَبِما کَسَبَتْ أَیْدِیکُمْ وَ یَعْفُوا عَنْ کَثِیرٍ أَ رَأَیْتَ مَا أَصَابَ عَلِیّاً وَ أَهْلَ بَیْتِهِ هُوَ بِمَا کَسَبَتْ أَیْدِیهِمْ وَ هُمْ أَهْلُ بَیْتِ طَهَارَهٍ مَعْصُومُونَ فَقَالَ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه وآله کَانَ یَتُوبُ إِلَی اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ یَسْتَغْفِرُهُ فِی کُلِّ یَوْمٍ وَ لَیْلَهٍ مِائَهَ مَرَّهٍ مِنْ غَیْرِ ذَنْبٍ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ یَخُصُّ أَوْلِیَاءَهُ بِالْمَصَائِبِ لِیَأْجُرَهُمْ عَلَیْهَا مِنْ غَیْرِ ذَنْبٍ (۱).

**[ترجمه]معانی الاخبار: از ابن رئاب نقل می کند که گفت: از حضرت صادق علیه السّلام راجع به معنای این آیه شریفه

پرسیدم که می فرماید: «و ما أصابکم من مصیبةٍ فبما کسبت أیدیکم و یعفو عن کثیر»، آیا مصائبی که حضرت علی و اهل آن حضرت به آن دچار شدند، جزای اعمالی بود که انجام داده بودند. در حالی که ایشان از اهل بیت عصمت و طهارت و معصوم بودند؟ امام صادق علیه السّلام فرمود: پیامبر خدا صلّی اللّه علیه و آله هر روز بدون این که گناهی کرده باشد صد مرتبه توبه و استغفار می کرد. خداوند عز و جل اولیای خود را بدون این که گناهی کرده باشند به شکلی مخصوص مبتلا می کند تا در عوض به آنان اجر و ثواب عطا فرماید - ۱. معانی الاخبار: ۳۸۳ و ۳۸۴ - .

**[ترجمه]

بیان

أی کما أن الاستغفار یکون فی غالب الناس لحطّ الذنوب و فی الأنبیاء لرفع الدرجات فکذلک المصائب.

**[ترجمه]یعنی همان طور که استغفار در اکثر مردم برای بخشیده شدن گناهان و در مورد پیامبران برای بالا رفتن درجات ایشان است، در مورد مصائب هم همین طور است.

**[ترجمه]

«۵»

یر، [بصائر الدرجات] أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ وَ مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَیْنِ عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنِ ابْنِ رِئَابٍ عَنْ ضُرَیْسٍ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا جَعْفَرٍ علیه السلام یَقُولُ وَ أُنَاسٌ مِنْ أَصْحَابِهِ حَوْلَهُ وَ أَعْجَبُ مِنْ قَوْمٍ یَتَوَلَّوْنَنَا وَ یَجْعَلُونَنَا أَئِمَّةً وَ یَصِفُونَ بِأَنَّ طَاعَتَنَا عَلَیْهِمْ مُفْتَرَضَةٌ کَطَاعَةِ اللَّهِ ثُمَّ یَکْسِرُونَ حُجَّتَهُمْ وَ یَخْصِمُونَ أَنْفُسَهُمْ بِضَعْفِ قُلُوبِهِمْ فَیَنْقُصُونَ حَقَّنَا وَ یَعِیبُونَ بِذَلِکَ عَلَیْنَا مَنْ أَعْطَاهُ اللَّهُ بُرْهَانَ حَقِّ مَعْرِفَتِنَا وَ التَّسْلِیمَ لِأَمْرِنَا أَ تَرَوْنَ أَنَّ اللَّهَ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی افْتَرَضَ طَاعَةَ أَوْلِیَائِهِ عَلَی عِبَادِهِ ثُمَّ یُخْفِی عَنْهُمْ أَخْبَارَ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ وَ یَقْطَعُ عَنْهُمْ مَوَادَّ الْعِلْمِ فِیمَا یَرِدُ عَلَیْهِمْ مِمَّا فِیهِ قِوَامُ دِینِهِمْ فَقَالَ لَهُ حُمْرَانُ جُعِلْتُ فِدَاکَ یَا أَبَا جَعْفَرٍ أَ رَأَیْتَ مَا کَانَ مِنْ أَمْرِ قِیَامِ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ علیه السلام وَ الْحَسَنِ وَ الْحُسَیْنِ وَ خُرُوجِهِمْ وَ قِیَامِهِمْ بِدِینِ اللَّهِ وَ مَا أُصِیبُوا بِهِ مِنْ قَتْلِ الطَّوَاغِیتِ إِیَّاهُمْ وَ الظَّفَرِ بِهِمْ حَتَّی قُتِلُوا أَوْ غُلِبُوا فَقَالَ أَبُو جَعْفَرٍ علیه السلام یَا حُمْرَانُ إِنَّ اللَّهَ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی قَدْ کَانَ قَدَّرَ ذَلِکَ عَلَیْهِمْ وَ قَضَاهُ وَ أَمْضَاهُ وَ حَتَمَهُ ثُمَّ أَجْرَاهُ فَبِتَقَدُّمِ عِلْمٍ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ إِلَیْهِمْ فِی ذَلِکَ قَامَ عَلِیٌّ وَ الْحَسَنُ وَ الْحُسَیْنُ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَیْهِمْ وَ بِعِلْمٍ صَمَتَ مَنْ صَمَتَ مِنَّا.

ص: ۲۷۶

۱- ۱. معانی الأخبار ص ۳۸۳ و ۳۸۴.

وَ لَوْ أَنَّهُمْ يَا حُمْرَانُ حَيْثُ نَزَلَ بِهِمْ مَا نَزَلَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ وَ إِظْهَارِ الطَّوَاغِيتِ عَلَيْهِمْ سَأَلُوا اللَّهَ دَفْعَ ذَلِكَ عَنْهُمْ وَ أَلَحُّوا عَلَيْهِ فِي طَلَبِ إِزَالَهِ مُلْكِ الطَّوَاغِيتِ إِذاً لَأَجَابَهُمْ وَ دَفَعَ ذَلِكَ عَنْهُمْ ثُمَّ كَانَ انْقِضَاءُ مُدَّهِ الطَّوَاغِيتِ وَ ذَهَابُ مُلْكِهِمْ أَسْرَعَ مِنْ سِلْكٍ مَنْظُومٍ انْقَطَعَ فَتَبَدَّدَ وَ مَا كَانَ الَّذِي أَصَابَهُمْ مِنْ ذَلِكَ يَا حُمْرَانُ لِذَنْبٍ اقْتَرَفُوهُ وَ لَا لِعُقُوبَهِ مَعْصِيَهٍ خَالَفُوا اللَّهَ فِيهَا وَ لَكِنْ لِمَنَازِلَ وَ كَرَامَهٍ مِنَ اللَّهِ أَرَادَ أَنْ يَبْلُغُوهَا فَلَا تَذْهَبَنَّ [بِكَ] فِيهِمُ الْمَذَاهِبُ.

ص: ۲۷۷

**[ترجمه]بصائر الدرجات: از ضریس نقل می کند که گفت: در آن هنگام که گروهی از یاران امام محمّد باقر علیه السّلام در حضورش بودند، از آن حضرت شنیدم که می فرمود: تعجب می کنم از گروهی که ما را دوست دارند و ما را امام می دانند و می گویند اطاعت ما نظیر اطاعت خدا بر آنان واجب است، ولی در عین حال حجت و دلیل خود را می شکنند و به خاطر ضعف ایمانی که دارند با خویش دشمنی می کنند و در نتیجه در حق ما کوتاهی می کنند و بدین وسیله از افرادی که خداوند معرفت و اطاعت امر ما را نصیب آنان کرده عیب جویی می کنند. آیا شما می پذیرید که خدا اطاعت اولیای خود را بر بندگانش واجب بداند آنگاه اخبار غیبی آسمان و زمین را از اولیای خود مخفی بدارد و رشته های علم را که قوام و پایه دین ایشان است از آنان قطع نماید؟

حمران به حضرت باقر علیه السّلام گفت: فدایت شوم، نظر شما در مورد قیام نمودن حضرت علی و حسن و حسین علیهم السّلام که برای دین خدا قیام کردند و مصیبت هایی که از طاغوت ها به آنان رسید تا اینکه کشته یا پیروز شدند چیست؟ امام باقر علیه السّلام فرمود: ای حمران! خدای حکیم این گونه مصائب را برای علی و فرزندانش علیهم السّلام مقدر و واجب نمود آنگاه آن ها را اجرا کرد. علی و حسن و حسین صلوات اللّه علیهم به جهت تقدم علمی که پیامبر صلّی اللّه علیه و آله درباره آن مصائب داشت قیام کردند و هر یک از ما امامان که سکوت اختیار کردیم به جهت علمی است که داریم .

ای حمران! اگر آنان راجع به مصائبی که از افراد سرکش و ستمکار از طرف خدا به آن دچار شدند دعا می کردند، خدا آن مصیبت ها را دفع می نمود. اگر آنان برای نابود شدن خلافت ستمکاران دعا می کردند خدا دعای ایشان را مستجاب و قدرت ظالمین را نابود می کرد، آن وقت مدت عمر افراد سرکش و از بین رفتن دوران خلافت آنان، زودتر از اینکه نخ گردن بندی پاره و دانه هایش پراکنده شود تمام می شد. ای حمران! مصائبی که علی و فرزندانش دچار آن شدند، به خاطر گناهی که کرده باشند یا مخالفتی که با خدا نموده باشند نبود، بلکه برای آن مقام و منزلتی بود که نزد خدا داشتند و خدا خواست که به آن مقام نائل شوند. عقیده و مذهب های ناروا نسبت به ایشان قابل قبول نیست .

**[ترجمه]

باب ۳۴ ثواب البكاء على مصيبته و مصائب سائر الأئمه عليهم السلام و فيه أدب المأتم يوم عاشوراء

الأخبار

«۱»

لی، [الأمالی] للصدوق الطَّالَقَانِيُّ عَنْ أَحْمَدَ الْهَمْدَانِيِّ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَسَنِ بْنِ فَضَّالٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ قَالَ الرِّضَا علیه السلام: مَنْ تَذَكَّرَ مُصَابَنَا وَ بَكَى لِمَا ارْتُكِبَ مِنَّا كَانَ مَعَنَا فِي دَرَجَتِنَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَ مَنْ ذُكِّرَ بِمُصَابِنَا فَبَكَى وَ أَبْكَى لَمْ تَبْكِ عَيْنُهُ يَوْمَ تَبْكِي الْعُيُونُ وَ مَنْ جَلَسَ مَجْلِساً يُحْيَا فِيهِ أَمْرُنَا لَمْ يَمُتْ قَلْبُهُ يَوْمَ تَمُوتُ الْقُلُوبُ (۱).

**[ترجمه]امالی صدوق: حضرت رضا علیه السّلام فرمود: کسی که یاد آور مصیبت ما شود و برای ستم هایی که در حق ما شده گریه کند، درجه وی فردای قیامت نظیر درجه ما خواهد بود. کسی که متذکر مصیبت ما گردد و گریان شود و دیگران را

هم گریان کند، چشم وی در آن روزی که همه چشم ها گریانند گریان نخواهد بود. اگر کسی در مجلسی بنشیند که امر دین ما خانـدان در آن زنده و تقویت شود، قلب او در آن روزی که همه قلب ها می میرند نخواهد مرد - ۱. امالی صدوق ، مجلس ۱۷ ، شماره ۴ - .

**[ترجمه]

«۲»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] الْقَطَّانُ وَ النَّقَّاشُ وَ الطَّالَقَانِیُّ جَمِیعاً عَنْ أَحْمَدَ الْهَمْدَانِیِّ عَنِ ابْنِ فَضَّالٍ عَنْ أَبِیهِ قَالَ قَالَ الرِّضَا علیه السلام: مَنْ تَذَكَّرَ مُصَابَنَا فَبَكَى وَ أَبْكَى لَمْ تَبْكِ إِلَى آخِرِ الْخَبَرِ(۲).

**[ترجمه]عیون اخبـار الرضا: امام رضا علیه السـلام فرمود: کسـی که مصـیبت ما را به خاطر بیاورد و گریان شود و دیگران را هم گریان نماید، چشم او فردای قیامت گریان نخواهد بود؛ تا پایان روایت - ۲. عیون أخبار الرضا ۱: ۲۹۴ - .

**[ترجمه]

«۳»

فس، [تفسیر القمی] أَبِی عَنْ بَكْرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السـلام قَالَ: مَنْ ذَكَرَنَا أَوْ ذُكِرْنَا عِنْدَهُ فَخَرَجَ مِنْ عَیْنِهِ دَمْعٌ مِثْلُ جَنَاحِ بَعُوضَةٍ غَفَرَ اللَّهُ لَهُ ذُنُوبَهُ وَ لَوْ كَانَتْ مِثْلَ زَبَدِ الْبَحْرِ(۳).

**[ترجمه]تفسیر علی بن ابراهیم: امـام جعفر صـادق علیه السّـلام فرمود: کسـی که نـام ما را ببرد یا نام ما نزد او برده شود و به انـدازه بال مگس اشک از چشـمش خارج شود، خـدا گناهان او را می آمرزد و لو اینکه مثل کف دریا باشد - ۳. تفسیر قمی: ۶۱۶ - .

**[ترجمه]

«۴»

جا، [المجالس] للمفیـد ما، [الأمالی] للشـیخ الطوسی الْمُفِیـدُ عَنِ ابْنِ قُولَوَیْهِ عَنْ أَبِیهِ عَنْ سَـعْدٍ عَنِ الْبَرْقِیِّ عَنْ سُـلَیْمَانَ بْنِ مُسْـلِمٍ الْكِنْدِیِّ عَنِ ابْنِ غَزْوَانَ عَنْ عِیسَـى بْنِ أَبِی مَنْصُـورٍ عَنْ أَبَانِ بْنِ تَغْلِبَ عَنْ أَبِی عَبْـدِ اللَّهِ علیه السـلام قَالَ: نَفَسُ الْمَهْمُـومِ لِظُلْمِنَا تَسْبِیحٌ وَ هَمُّهُ لَنَا عِبَادَةٌ وَ كِتْمَانُ سِرِّنَا جِهَادٌ فِی سَبِیلِ اللَّهِ ثُمَّ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ یَجِبُ أَنْ یُكْتَبَ هَذَا الْحَدِیثُ بِالذَّهَبِ.

ص: ۲۷۸

۱- ۱. أمالی الصدوق المجلس ۱۷- الرقم ۴.

۲- ۲. عيون أخبار الرضا ج ۱ ص ۲۹۴.

۳- ۳. تفسير القمّيّ ص ۶۱۶.

**[ترجمه]مجالس مفید و امالی شیخ طوسی: امام جعفر صادق علیه السّلام فرمود: نفس کشیدن با غم و اندوه برای مظلومیت ما خاندان، تسبیح گفتن برای خدا، و غمگین بودن برای ما عبادت، و پنهان داشتن اسرار ما جهاد در راه خدا است، سپس فرمود: واجب است که این حدیث را با طلا بنویسند.

**[ترجمه]

«۵»

مل، [کامل الزیارات] ابْنُ الْوَلِیدِ عَنِ الصَّفَّارِ عَنِ ابْنِ عِیسَی عَنْ مُحَمَّدٍ الْبَرْقِیِّ عَنْ أَبَانٍ الْأَحْمَرِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَیْنِ الْخَزَّازِ عَنِ ابْنِ خَارِجَهَ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: کُنَّا عِنْدَهُ فَذَکَرْنَا الْحُسَیْنَ بْنَ عَلِیٍّ عَلَیْهِ السَّلَامُ وَ عَلَی قَاتِلِهِ لَعْنَهُ اللَّهِ فَبَکَی أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام وَ بَکَیْنَا قَالَ ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ فَقَالَ قَالَ الْحُسَیْنُ بْنُ عَلِیٍّ علیهما السلام أَنَا قَتِیلُ الْعَبْرَهِ لَا یَذْکُرُنِی مُؤْمِنٌ إِلَّا بَکَی وَ ذَکَرَ الْحَدِیثَ (۱).

**[ترجمه]کامل الزیارات: از ابن خارجه نقل می کند که گفت: ما نزد امام جعفر صادق علیه السّلام بودیم و نامی از امام حسین علیه السّلام برده شد، امام صادق گریان شد و ما هم گریستیم. سپس آن بزرگوار فرمود: امام حسین فرموده: من کشته اشک هستم، هیچ مؤمنی به یاد من نمی افتد مگر اینکه گریان خواهد شد، و این حدیث را ذکر فرمود - ۱. مراجعه کنید به کامل الزیارات: ۱۰۸ و ۱۰۹ - .

**[ترجمه]

«۶»

مل، [کامل الزیارات] السَّعْدَآبَادِیُّ عَنِ الْبَرْقِیِّ عَنْ أَبِیهِ عَنِ ابْنِ مُسْکَانَ عَنِ ابْنِ خَارِجَهَ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ قَالَ الْحُسَیْنُ بْنُ عَلِیٍّ: أَنَا قَتِیلُ الْعَبْرَهِ قُتِلْتُ مَکْرُوباً وَ حَقِیقٌ عَلَی اللَّهِ أَنْ لَا یَأْتِیَنِی مَکْرُوبٌ قَطُّ إِلَّا رَدَّهُ اللَّهُ أَوْ أَقْلَبَهُ إِلَی أَهْلِهِ مَسْرُوراً(۲).

مل، [کامل الزیارات] حکیم بن داود عن سلمه عن محمد بن عمرو عن ابن خارجه: مثله

**[ترجمه]کامل الزیارات: امام حسین علیه السّلام فرمود: من کشته اشک هستم. کسی با غم و اندوه به زیارت من نمی آید مگر اینکه خدا او را با خوشحالی نزد اهل و عیالش باز می گرداند - ۲. همان - .

**[ترجمه]

بیان

قوله أنا قتیل العبره أی قتیل منسوب إلی العبره و البکاء و سبب لها أو أقتل مع العبره و الحزن و شده الحال و الأول أظهر.

**[ترجمه]عبارت: «أنا قتیل العبره» یعنی کشته ای که منسوب به اشک و باعث گریه باشد، یا معنایش این است که من با اشک و غم و اندوه کشته خواهم شد، البته احتمال اول واضح تر است.

**[ترجمه]

«۷»

ما، [الأمالی] للشیخ الطوسی الْمُفِیدُ عَنِ الْجِعَابِیِّ عَنِ ابْنِ عُقْدَهَ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ عَبْدِ الْحَمِیدِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرِو بْنِ عُتْبَهَ عَنِ الْحُسَیْنِ الْأَشْقَرِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِی عُمَارَهَ الْکُوفِیِّ قَالَ سَمِعْتُ جَعْفَرَ بْنَ مُحَمَّدٍعلیهما السلام یَقُولُ: مَنْ دَمَعَتْ عَیْنُهُ فِینَا دَمْعَهً لِدَمٍ سُفِکَ لَنَا أَوْ حَقٍّ لَنَا نُقِصْنَاهُ أَوْ عِرْضٍ انْتُهِکَ لَنَا أَوْ لِأَحَدٍ مِنْ شِیعَتِنَا بَوَّأَهُ اللَّهُ تَعَالَی بِهَا فِی الْجَنَّهِ حُقُباً(۳).

جا، [المجالس] للمفید الجعابی: مثله.

**[ترجمه]امالی طوسی: از محمّد بن ابی عماره کوفی نقل می کند که گفت: امام جعفر صادق علیه السّلام فرمود: کسی که برای خونی که از ما ریخته شده، یا حقی که از ما پامال شده، یا آبرویی که از ما از بین رفته، یا برای یکی از شیعیان ما چشمش قطره ای اشک بریزد، خداوند متعال او را سالیان سال در بهشت جای خواهد داد - ۳. امالی شیخ طوسی: ۱۲۱ - .

**[ترجمه]

«۸»

جا، [المجالس] للمفید ما، [الأمالی] للشیخ الطوسی الْمُفِیدُ عَنْ أَبِی عَمْرٍو عُثْمَانَ الدَّقَّاقِ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ مَالِکٍ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ یَحْیَی الْأَوْدِیِّ عَنْ مُخَوَّلِ بْنِ إِبْرَاهِیمَ عَنِ الرَّبِیعِ بْنِ الْمُنْذِرِ عَنْ أَبِیهِ عَنِ الْحُسَیْنِ بْنِ عَلِیٍّ علیهما السلام قَالَ: مَا مِنْ عَبْدٍ قَطَرَتْ عَیْنَاهُ فِینَا قَطْرَهً أَوْ دَمَعَتْ عَیْنَاهُ فِینَا دَمْعَهً إِلَّا بَوَّأَهُ اللَّهُ بِهَا فِی الْجَنَّهِ حُقُباً

ص: ۲۷۹

۱- ۱. راجع کامل الزیارات ص ۱۰۸ و ۱۰۹.

۲- ۲. راجع کامل الزیارات ص ۱۰۸ و ۱۰۹.

۳- ۳. أمالی الشیخ الطوسیّ: ص ۱۲۱.

قَالَ أَحْمَدُ بْنُ يَحْيَى الْأَوْدِيُّ فَرَأَيْتُ الْحُسَيْنَ بْنَ عَلِيٍّ علیهما السلام فِی الْمَنَامِ فَقُلْتُ حَدَّثَنِی مُخَوَّلُ بْنُ إِبْرَاهِیمَ عَنِ الرَّبِیعِ بْنِ الْمُنْذِرِ عَنْ أَبِیهِ عَنْکَ أَنَّکَ قُلْتَ مَا مِنْ عَبْدٍ قَطَرَتْ عَیْنَاهُ فِینَا قَطْرَةً أَوْ دَمَعَتْ عَیْنَاهُ فِینَا دَمْعَةً إِلَّا بَوَّأَهُ اللَّهُ بِهَا فِی الْجَنَّةِ حُقُباً قَالَ نَعَمْ قُلْتُ سَقَطَ الْإِسْنَادُ بَیْنِی وَ بَیْنَکَ (۱).

**[ترجمه]مجالس مفید، امالی شیخ طوسی: امام حسین علیه السّلام فرمود: هیچ بنده ای نیست که چشمانش برای ما یک قطره اشک بریزد یا پر از اشک شوند مگر اینکه خداوند وی را در بهشت جای خواهد داد.

احمد بن یحیی اودی می گوید: من امام حسین علیه السّلام را در عالم خواب دیدم و به آن حضرت گفتم: این موضوع صحیح است که مخول بن ابراهیم از پدر ربیع ابن منذر از قول تو برای من گفت، شما فرموده ای: هیچ بنده ای نیست که چشمانش یک قطره اشک برای من بریزند یا اینکه پر از اشک شود مگر اینکه خدا وی را در بهشت جای خواهد داد؟ فرمود: آری. گفتم: چون این موضوع را از خود شما شنیدم پس احتیاجی به نقل راوی ندارم - ۱. کتاب المجالس: ۷۲ - .

**[ترجمه]

بیان

الحقب کنایه عن الدوام قال الفیروزآبادی الحقبه بالکسر من الدهر مده لا وقت لها و السنه و الجمع کعنب و حبوب و الحقب بالضم و بضمتین ثمانون سنه أو أکثر و الدهر و السنه و السنون و الجمع أحقاب و أحقب.

**[ترجمه]الحقب کنایه عن الدوام قال الفیروزآبادی الحقبه بالکسر من الدهر مده لا وقت لها و السنه و الجمع کعنب و حبوب و الحقب بالضم و بضمتین ثمانون سنه أو أکثر و الدهر و السنه و السنون و الجمع أحقاب و أحقب.

**[ترجمه]

«۹»

ما، [الأمالی] للشیخ الطوسی الْمُفِیدُ عَنِ ابْنِ قُولَوَیْهِ عَنْ أَبِیهِ عَنْ سَعْدٍ عَنِ ابْنِ عِیسَی عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ أَبِی مُحَمَّدٍ الْأَنْصَارِیِّ عَنْ مُعَاوِیَهَ بْنِ وَهْبٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: کُلُّ الْجَزَعِ وَ الْبُکَاءِ مَکْرُوهٌ سِوَی الْجَزَعِ وَ الْبُکَاءِ عَلَی الْحُسَیْنِ علیه السلام.

**[ترجمه]امالی شیخ طوسی: امام جعفر صادق علیه السّلام فرمود: هر جزع و فزع و گریه ای مکروه است غیر از جزع و گریه برای امام حسین علیه السّلام.

**[ترجمه]

«۱۰»

مل، [کامل الزیارات] أَبِی وَ عَلِیُّ بْنُ الْحُسَیْنِ وَ ابْنُ الْوَلِیدِ جَمِیعاً عَنْ سَعْدٍ عَنِ ابْنِ عِیسَی عَنْ سَعِیدِ بْنِ جَنَاحٍ عَنْ أَبِی یَحْیَی الْحَذَّاءِ عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِهِ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: نَظَرَ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ إِلَی الْحُسَیْنِ علیه السلام فَقَالَ یَا عَبْرَةَ کُلِّ مُؤْمِنٍ فَقَالَ أَنَا یَا أَبَتَاهْ فَقَالَ نَعَمْ یَا بُنَیَ (۲).

**[ترجمه]کامل الزیارات: امام جعفر صادق علیه السّلام فرمود: روزی حضرت علی علیه السلام به امام حسین نظری کرد و به او فرمود: ای (باعث) اشک تمام مؤمنان. امام حسین گفت: منظور شما من هستم؟ فرمود: آری، ای پسر عزیزم - ۲. کامل الزیارات ، باب ۳۶، ذیل شماره ۱ و روایات بعد از آن شماره ۲ و ۴ - .

**[ترجمه]

«۱۱»

مل، [کامل الزیارات] جَمَاعَةُ مَشَایِخِی عَنْ مُحَمَّدٍ الْعَطَّارِ عَنِ الْحُسَیْنِ بْنِ عُبَیْدِ اللَّهِ عَنِ ابْنِ أَبِی عُثْمَانَ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِیِّ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِی عُمَارَةَ الْمُنْشِدِ قَالَ: مَا ذُکِرَ الْحُسَیْنُ بْنُ عَلِیٍّ عِنْدَ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ فِی یَوْمٍ قَطُّ فَرُئِیَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام مُتَبَسِّماً فِی ذَلِکَ الْیَوْمِ إِلَی اللَّیْلِ وَ کَانَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام یَقُولُ الْحُسَیْنُ عَبْرَةُ کُلِّ مُؤْمِنٍ.

مل، [کامل الزیارات] مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ عَنِ ابْنِ أَبِی الْخَطَّابِ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِیٍّ عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَیْرٍ عَنْ عَلِیِّ بْنِ الْمُغِیرَهِ عَنْ أَبِی عُمَارَةَ: مِثْلَهُ إِلَی قَوْلِهِ فِی ذَلِکَ الْیَوْمِ وَ اللَّیْلِ.

**[ترجمه]کامل الزیارات: از ابو عماره منشد نقل می کند که گفت: هیچ روزی نام امام حسین علیه السّلام نزد امام جعفر صادق علیه السّلام برده نمی شد که آن حضرت تا شب تبسمی نماید، آن بزرگوار می فرمود: امام حسین سبب اشک هر مؤمنی است.

**[ترجمه]

«۱۲»

مل، [کامل الزیارات] أَبِی عَنْ سَعْدٍ عَنِ الْخَشَّابِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِنَانٍ عَنْ إِسْمَاعِیلَ بْنِ جَابِرٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ قَالَ الْحُسَیْنُ علیه السلام: أَنَا قَتِیلُ الْعَبْرَهِ.

۱- ۱. کتاب المجالس: ص ۷۲.

۲- ۲. المصدر ب ۳۶ تحت الرقم ۱ و ما بعده الرقم ۲ و ۴.

**[ترجمه]کامل الزیارات: امام جعفر صادق علیه السّلام فرمود: امام حسین علیه السلام فرمود: من شهید اشک هستم.

**[ترجمه]

«۱۳»

ما، [الأمالی] للشیخ الطوسی الْمُفِیدُ عَنِ الْحُسَیْنِ بْنِ مُحَمَّدٍ النَّحْوِیِّ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مَازِنٍ عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ سُلَیْمَانَ عَنْ بَکْرِ بْنِ هِشَامٍ عَنْ إِسْمَاعِیلَ بْنِ مِهْرَانَ عَنِ الْأَصَمِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ یَقُولُ: إِنَّ الْحُسَیْنَ بْنَ عَلِیٍّ عِنْدَ رَبِّهِ عَزَّ وَ جَلَّ یَنْظُرُ إِلَی مُعَسْکَرِهِ وَ مَنْ حَلَّهُ مِنَ الشُّهَدَاءِ مَعَهُ وَ یَنْظُرُ إِلَی زُوَّارِهِ وَ هُوَ أَعْرَفُ بِهِمْ وَ بِأَسْمَائِهِمْ وَ أَسْمَاءِ آبَائِهِمْ وَ بِدَرَجَاتِهِمْ وَ مَنْزِلَتِهِمْ عِنْدَ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ مِنْ أَحَدِکُمْ بِوَلَدِهِ وَ إِنَّهُ لَیَرَی مَنْ یَبْکِیهِ فَیَسْتَغْفِرُ لَهُ وَ یَسْأَلُ آبَاءَهُ علیهم السلام أَنْ یَسْتَغْفِرُوا لَهُ وَ یَقُولُ لَوْ یَعْلَمُ زَائِرِی مَا أَعَدَّ اللَّهُ لَهُ لَکَانَ فَرَحُهُ أَکْثَرَ مِنْ جَزَعِهِ وَ إِنَّ زَائِرَهُ لَیَنْقَلِبُ وَ مَا عَلَیْهِ مِنْ ذَنْبٍ (۱).

**[ترجمه]امالی شیخ طوسی: حضرت صادق علیه السّلام فرمود: امام حسین نزد پروردگار است و به لشکرگاه و مقبره خود و شهیدانی که نزدیک آن حضرت مدفونند و زوار خویش نظر رحمت می کند. امام حسین علیه السّلام نام زوار و نام پدران آنان و مقام و منزلتی که نزد خدا دارند را از شما که نام فرزند خود را می دانید بهتر می شناسد و بهتر می داند. آن بزرگوار هر کسی را که برایش گریه کند می بیند و برایش طلب مغفرت می نماید و از پدران خود تقاضا می کند که برای زوارش طلب آمرزش نمایند. امام حسین می فرماید: اگر زائر من بداند که خدا چه پاداشی برایش مهیا نموده است، خوشحالی وی از گریه و زاری او بیشتر خواهد شد، هنگامی که زائر آن حضرت از زیارت برمی گردد هیچ گناهی نخواهد داشت - ۱. امالی شیخ: ۳۴ - .

**[ترجمه]

فس، [تفسیر القمی] أَبِی عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنِ الْعَلَاءِ عَنْ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ کَانَ عَلِیُّ بْنُ الْحُسَیْنِ علیهما السلام یَقُولُ: أَیُّمَا مُؤْمِنٍ دَمَعَتْ عَیْنَاهُ لِقَتْلِ الْحُسَیْنِ بْنِ عَلِیٍّ دَمْعَةً حَتَّی تَسِیلَ عَلَی خَدِّهِ بَوَّأَهُ اللَّهُ بِهَا فِی الْجَنَّةِ غُرَفاً یَسْکُنُهَا أَحْقَاباً وَ أَیُّمَا مُؤْمِنٍ دَمَعَتْ عَیْنَاهُ دَمْعاً حَتَّی یَسِیلَ عَلَی خَدِّهِ لِأَذًی مَسَّنَا مِنْ عَدُوِّنَا فِی الدُّنْیَا بَوَّأَهُ اللَّهُ مُبَوَّأَ صِدْقٍ فِی الْجَنَّةِ وَ أَیُّمَا مُؤْمِنٍ مَسَّهُ أَذًی فِینَا فَدَمَعَتْ عَیْنَاهُ حَتَّی یَسِیلَ دَمْعُهُ عَلَی خَدَّیْهِ مِنْ مَضَاضَةِ مَا أُوذِیَ فِینَا صَرَفَ اللَّهُ عَنْ وَجْهِهِ الْأَذَی وَ آمَنَهُ یَوْمَ الْقِیَامَةِ مِنْ سَخَطِهِ وَ النَّارِ(۲).

مل، [کامل الزیارات] الحسن بن عبد الله بن محمد بن عیسی عن أبیه عن ابن محبوب: مثله (۳)

ثو، [ثواب الأعمال] ابن المتوکل عن الحمیری عن أحمد و عبد الله ابنی محمد بن عیسی عن ابن محبوب: مثله (۴)

أَقُولُ رَوَی السَّیِّدُ بْنُ طَاوُسٍ هَذَا الْخَبَرَ مُرْسَلًا: وَ فِیهِ مَکَانَ دَمَعَتْ أَوَّلًا ذَرَفَتْ وَ فِیهِ أَیُّمَا مُؤْمِنٍ مَسَّهُ أَذًی فِینَا صَرَفَ اللَّهُ عَنْ وَجْهِهِ الْأَذَی وَ آمَنَهُ یَوْمَ الْقِیَامَةِ مِنْ سَخَطِ النَّارِ(۵).

۱- ۱. أمالی الشیخ ص: ۳۴.

۲- ۲. تفسیر القمّیّ ص ۶۱۶، ثواب الأعمال ص ۴۷، کامل الزیارات ص ۱۰۰.

۳- ۳. تفسیر القمّیّ ص ۶۱۶، ثواب الأعمال ص ۴۷، کامل الزیارات ص ۱۰۰.

۴- ۴. تفسیر القمّیّ ص ۶۱۶، ثواب الأعمال ص ۴۷، کامل الزیارات ص ۱۰۰.

۵- ۵. رواه فی مقدّمه کتابه الملهوف تراه فی ص ۳۰۲ من طبع الکمبانیّ فی ذیل البحار المجلد العاشر.

**[ترجمه]تفسیر علی بن ابراهیم: امام سجاد علیه السّلام فرمود: هر گاه چشم شخص مؤمنی برای شهادت امام حسین به قدری پر از اشک شود که به گونه های صورتش بچکد، خدا او را برای همیشه در غرفه های بهشتی جای خواهد داد. هر شخص مؤمنی که چشمش برای اذیت هایی که در دنیا از جانب دشمنانمان به ما رسیده به اندازه ای پر از اشک شود که به گونه های صورت وی برسد، خدا او را در جایگاه صداقت در بهشت جای خواهد داد. هر شخص مؤمنی که در راه ما دچار اذیت و آزاری شود و چشمانش برای آن اذیت ها پر از اشک شود و به گونه های صورتش بریزد، خدا اذیت و آزارها را از او دور کرده و روز قیامت وی را از غضب خود و آتش جهنم در امان خواهد داشت - ۲. تفسیر قمی: ۶۱۶ - .

کامل الزیارات: از ابن محبوب مانند این حدیث را روایت کرده است - ۳. کامل الزیارت: ۱۰۰ - .

ثواب الأعمال: از ابن محبوب مانند این حدیث را روایت کرده است - ۴ ثواب الأعمال: ۴۷ - .

مؤلف: سید بن طاوس این خبر را ساده تر بیان کرده و در آن به جای «دمعت» اول «ذرفت» آورده و گفته است: هر مؤمنی که در راه ما آزار ببیند، خداوند آن اذیت و آزار را از او دور می کند و در روز قیامت او را از آتش جهنم در امان می دارد.

**[ترجمه]

بیان

المضاضه بالفتح وجع المصیبه و ذرفت عینه سال دمعها.

**[ترجمه]«المضاضه» با فتحه یعنی درد مصیبت، و «ذرفت عینه»: یعنی اشکش جاری شد.

**[ترجمه]

«۱۴»

ب، [قرب الإسناد] ابْنُ سَعْدٍ عَنِ الْأَزْدِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: قَالَ لِفُضَيْلٍ تَجْلِسُونَ وَ تُحَدِّثُونَ قَالَ نَعَمْ جُعِلْتُ فِدَاكَ قَالَ إِنَّ تِلْكَ الْمَجَالِسَ أُحِبُّهَا فَأَحْيُوا أَمْرَنَا يَا فُضَيْلُ فَرَحِمَ اللَّهُ مَنْ أَحْيَا أَمْرَنَا يَا فُضَيْلُ مَنْ ذَكَرَنَا أَوْ ذُكِرْنَا عِنْدَهُ فَخَرَجَ مِنْ عَيْنِهِ مِثْلُ جَنَاحِ الذُّبَابِ غَفَرَ اللَّهُ لَهُ ذُنُوبَهُ وَ لَوْ كَانَتْ أَكْثَرَ مِنْ زَبَدِ الْبَحْرِ(۱).

**[ترجمه]قرب الاسناد: از ازدی نقل می کند که امام جعفر صادق علیه السّلام به فضیل فرمود: شما می نشینید و گفتگو می کنید؟ گفت: آری فدایت شوم .

فرمود: این گونه مجالس را دوست دارم، ای فضیل! امر دین ما را زنده کنید. ای فضیل! هر کسی نام ما را ببرد یا نام ما نزد او برده شود و به اندازه بال مگسی اشک از چشمش خارج شود خدا گناهان او را می آمرزد، و لو اینکه به اندازه کف دریا باشد - ۱. قرب الأسناد: ۲۶ - .

**[ترجمه]

«۱۵»

لی، [الأمالی] للصدوق الْعَطَّارُ عَنْ أَبِیهِ عَنِ الْأَشْعَرِیِّ عَنِ اللُّؤْلُؤِیِّ عَنِ ابْنِ أَبِی عُثْمَانَ عَنْ عَلِیِّ بْنِ الْمُغِیرَهِ عَنْ أَبِی عُمَارَهَ الْمُنْشِدِ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: قَالَ لِی یَا أَبَا عُمَارَهَ أَنْشِدْنِی فِی الْحُسَیْنِ بْنِ عَلِیٍّ قَالَ فَأَنْشَدْتُهُ فَبَکَی ثُمَّ أَنْشَدْتُهُ فَبَکَی قَالَ فَوَ اللَّهِ مَا زِلْتُ أُنْشِدُهُ وَ یَبْکِی حَتَّی سَمِعْتُ الْبُکَاءَ مِنَ الدَّارِ قَالَ فَقَالَ یَا بَا عُمَارَهَ مَنْ أَنْشَدَ فِی الْحُسَیْنِ بْنِ عَلِیٍّ شِعْراً فَأَبْکَی خَمْسِینَ فَلَهُ الْجَنَّهُ وَ مَنْ أَنْشَدَ فِی الْحُسَیْنِ شِعْراً فَأَبْکَی ثَلَاثِینَ فَلَهُ الْجَنَّهُ وَ مَنْ أَنْشَدَ فِی الْحُسَیْنِ شِعْراً فَأَبْکَی عِشْرِینَ فَلَهُ الْجَنَّهُ وَ مَنْ أَنْشَدَ فِی الْحُسَیْنِ شِعْراً فَأَبْکَی عَشَرَهً فَلَهُ الْجَنَّهُ وَ مَنْ أَنْشَدَ فِی الْحُسَیْنِ شِعْراً فَأَبْکَی وَاحِداً فَلَهُ الْجَنَّهُ وَ مَنْ أَنْشَدَ فِی الْحُسَیْنِ شِعْراً فَبَکَی فَلَهُ الْجَنَّهُ وَ مَنْ أَنْشَدَ فِی الْحُسَیْنِ شِعْراً فَتَبَاکَی فَلَهُ الْجَنَّهُ(۲).

ثو، [ثواب الأعمال] ماجیلویه عن محمد العطار عن الأشعری: مثله (۳)

مل، [کامل الزیارات] محمد بن جعفر عن محمد بن الحسین عن ابن أبی عثمان: مثله (۴).

**[ترجمه]امالی صدوق: از ابو عماره نقل می کند که گفت: امام جعفر صادق به من فرمود: شعری درباره امام حسین علیه السّلام برای من بگو! وقتی من شعری در عزای حسین گفتم آن حضرت گریان شد. دوباره شعر گفتم و آن بزرگوار گریان شد، به خدا قسم من همچنان شعر می گفتم و آن حضرت می گریست تا اینکه صدای گریه را از خانه آن حضرت شنیدم.

سپس امام جعفر صادق فرمود: ای ابو عماره! کسی که در عزای امام حسین شعر بگوید و تعداد پنجاه نفر را بگریاند بهشت بر او واجب خواهد شد. اگر کسی در عزای حسین شعر بگوید و تعداد سی نفر را گریان کند جزای او بهشت است. هر کس در مصیبت امام حسین شعر بگوید و تعداد بیست نفر را بگریاند بهشت جزای او خواهد بود. کسی که در عزای حسین شعر بگوید و تعداد ده نفر را گریان نماید بهشت از آن اوست. و هر کس که در عزای حسین شعر بگوید و یک نفر را گریان کند جزایش بهشت خواهد بود. اگر کسی در عزای امام حسین شعر بگوید و خودش گریه کند اهل بهشت می شود. اگر شخصی در مصیبت امام حسین شعر بگوید و تظاهر به گریه کند پاداش وی بهشت خواهد بود - ۲.امالی صدوق: مجلس ۲۹ ، شماره ۶ - .

ثواب الأعمال: از اشعری مانند - ۳. ثواب الأعمال: ۴۷ - این حدیث را روایت کرده است.

کامل الزیارات: از ابن ابی عثمان مانن این حدیث را روایت کرده است - ۴. کامل الزیارات: ۱۰۵ - .

**[ترجمه]

«۱۶»

کش، [رجال الکشی] نَصْرُ بْنُ الصَّبَّاحِ عَنِ ابْنِ عِیسَی عَنْ یَحْیَی بْنِ عِمْرَانَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِنَانٍ عَنْ زَیْدٍ الشَّحَّامِ قَالَ: کُنَّا عِنْدَ أَبِی

عَبْدِ اللَّهِ وَ نَحْنُ جَمَاعَةٌ مِنَ الْكَوفِيِّينَ فَدَخَلَ جَعْفَرُ بْنُ عَفَّانَ (۵)

عَلَى أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام فَقَرَّبَهُ وَ أَدْنَاهُ ثُمَّ قَالَ یَا جَعْفَرُ

۱- ۱. قرب الإسناد: ص ۲۶.

۲- ۲. أمالی الصدوق: المجلس ۲۹- الرقم ۶ ثواب الأعمال: ص ۴۷. کامل الزیارات ص ۱۰۵.

۳- ۳. أمالی الصدوق: المجلس ۲۹- الرقم ۶ ثواب الأعمال: ص ۴۷. کامل الزیارات ص ۱۰۵.

۴- ۴. أمالی الصدوق: المجلس ۲۹- الرقم ۶ ثواب الأعمال: ص ۴۷. کامل الزیارات ص ۱۰۵.

۵- ۵. عنونه ابن داود فی رجاله و قال: جعفر بن عثمان الطائی شاعر أهل البیت: ثم أشار الی هذا الحدیث المروی فی الکشّیّ ص ۱۸۷ و قال: ممدوح. و عنونه فی قاموس. الرجال: جعفر بن عفان الطائی، ثمّ بعد ما روی هذا الحدیث عن الکشّیّ قال: و روی الأغانی عن محمّد بن یحیی بن أبی مره التغلبی قال: مررت بجعفر بن عثمان الطائی یوما و هو علی باب منزله، فسلمت علیه فقال لی: مرحبا یا أخا تغلب اجلس! فجلست فقال لی: أ ما تعجب من ابن أبی حفصه- لعنه اللّه- حیث یقول: أنی یکون و لیس ذاک بکائن*** لبنی البنات وراثه الاعمام فقلت: بلی و اللّه انی لا تعجب منه و أکثر اللعن علیه فهل قلت فی ذلک شیئا فقال: نعم قلت: لم لا یکون و ان ذاک لکائن*** لبنی البنات وراثه الاعمام للبنت نصف کامل من ماله*** و العم متروک بغیر سهام ما للطلیق و للتراث و انما***صلی الطلیق مخافه الصمصام.

قالَ لَبَّیْکَ جَعَلَنِیَ اللَّهُ فِدَاکَ قَالَ بَلَغَنِی أَنَّکَ تَقُولُ الشِّعْرَ فِی الْحُسَیْنِ وَ تُجِیدُ فَقَالَ لَهُ نَعَمْ جَعَلَنِیَ اللَّهُ فِدَاکَ قَالَ قُلْ فَأَنْشَدَهُ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ فَبَکَی وَ مَنْ حَوْلَهُ حَتَّی صَارَتِ الدُّمُوعُ عَلَی وَجْهِهِ وَ لِحْیَتِهِ ثُمَّ قَالَ یَا جَعْفَرُ وَ اللَّهِ لَقَدْ شَهِدَتْ مَلَائِکَهُ اللَّهِ الْمُقَرَّبُونَ هَاهُنَا یَسْمَعُونَ قَوْلَکَ فِی الْحُسَیْنِ علیهما السلام وَ لَقَدْ بَکَوْا کَمَا بَکَیْنَا وَ أَکْثَرَ وَ لَقَدْ أَوْجَبَ اللَّهُ تَعَالَی لَکَ یَا جَعْفَرُ فِی سَاعَتِهِ (۱) الْجَنَّهَ بِأَسْرِهَا وَ غَفَرَاللَّهُ لَکَ فَقَالَ یَا جَعْفَرُ أَ لَا أَزِیدُکَ قَالَ نَعَمْ یَا سَیِّدِی قَالَ مَا مِنْ أَحَدٍ قَالَ فِی الْحُسَیْنِ شِعْراً فَبَکَی وَ أَبْکَی بِهِ إِلَّا أَوْجَبَ اللَّهُ لَهُ الْجَنَّهَ وَ غَفَرَ لَهُ (۲).

**[ترجمه]رجال کشي: از زيد شحام نقل مى کند که گفت: ما و گروهى از کوفى ها در حضور امام جعفر صادق عليه السّلام نشسته بوديم که جعفر بن عفان به حضور امام صادق عليه السـلام مشرف شد. حضرت صادق وى را نزديک خود جاى داد و به او فرمود: اى جعفر! گفت: لبيک! خدا مرا فداى تو کند. فرمود: به من خبر رسيده که تو خيلى خوب درباره امام حسين عليه السّلام شعر مى گويي؟ گفت: آرى فداى تو شوم. فرمود: پس شعر بگو! وقتى وى شعر گفت، امام صادق عليه السّلام به قدرى گريه کرد که اشک هاى آن حضرت به گونه هاى صورت و ريش مبارکش فرو ريخت و افرادى هم که حضور داشتند گريان شدند.

سپس حضرت صادق عليه السّلام فرمود: اى جعفر! به خدا قسم ملائکه مقرب خدا شعرى را که در اينجا براى امام حسين گفتى شنيدند و بيشتر از ما گريه کردند. اى جعفر! خدا هم اکنون بهشت را بر تو واجب نمود و تو را آمرزيد.

آنگاه فرمود: اى جعفر! آيا زيادتر از اين براى تو بگويم؟ گفت: آرى اى مولاى من. فرمود: احدى نيست که در باره مصيبت امام حسين شعر بگويد و گريه کند و ديگران را گريان نمايد مگر اينکه خدا بهشت را بر او واجب مى کند و او را مى آمرزد
- ۱. رجال کشي: ۱۸۷ - .

**[ترجمه]

«۱۷»

لی، [الأمالی] للصدوق ابْنُ مَسْرُورٍ عَنِ ابْنِ عَامِرٍ عَنْ عَمِّهِ عَنْ إِبْرَاهِیمَ بْنِ أَبِی مَحْمُودٍ قَالَ قَالَ الرِّضَا علیه السلام: إِنَّ الْمُحَرَّمَ شَهْرٌ کَانَ أَهْلُ الْجَاهِلِیَّهِ یُحَرِّمُونَ فِیهِ الْقِتَالَ فَاسْتُحِلَّتْ فِیهِ دِمَاؤُنَا وَ هُتِکَتْ فِیهِ حُرْمَتُنَا وَ سُبِیَ فِیهِ ذَرَارِیُّنَا وَ نِسَاؤُنَا وَ أُضْرِمَتِ النِّیرَانُ فِی مَضَارِبِنَا وَ انْتُهِبَ مَا فِیهَا مِنْ ثِقْلِنَا وَ لَمْ تُرْعَ لِرَسُولِ اللَّهِ حُرْمَهٌ فِی أَمْرِنَا

۱- ۱. فی ساعتک خ ظ. کما فی الوسائل ب ۱۰۴ من أبواب المزار تحت الرقم ۱.
۲- ۲. رجال الکشّیّ ص ۱۸۷.

إِنَّ يَوْمَ الْحُسَيْنِ أَقْرَحَ جُفُونَنَا وَ أَسْبَلَ دُمُوعَنَا وَ أَذَلَّ عَزِيزَنَا بِأَرْضِ كَرْبٍ وَ بَلَاءٍ أَوْرَثَتْنَا الْكَرْبَ وَ الْبَلَاءَ إِلَى يَوْمِ الِانْقِضَاءِ فَعَلَى مِثْلِ الْحُسَيْنِ فَلْيَبْكِ الْبَاكُونَ فَإِنَّ الْبُكَاءَ عَلَيْهِ يَحُطُّ الذُّنُوبَ الْعِظَامَ.

ثُمَّ قَالَ علیه السلام كَانَ أَبِی إِذَا دَخَلَ شَهْرُ الْمُحَرَّمِ لَا يُرَى ضَاحِكاً وَ كَانَتِ الْكَآبَةُ تَغْلِبُ عَلَيْهِ حَتَّى يَمْضِیَ مِنْهُ عَشَرَةُ أَيَّامٍ فَإِذَا كَانَ يَوْمُ الْعَاشِرِ كَانَ ذَلِكَ الْيَوْمُ يَوْمَ مُصِيبَتِهِ وَ حُزْنِهِ وَ بُكَائِهِ وَ يَقُولُ هُوَ الْيَوْمُ الَّذِی قُتِلَ فِيهِ الْحُسَيْنُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ (۱).

**[ترجمه]امالی صدوق: امام رضا علیه السّلام فرمود: ماه محرم ماهی است که مردم زمان جاهلیت جنگ و جدال را در آن حرام می دانستند. ولی در این ماه ریختن خون های ما حلال شد، احترام ما از بین رفت، فرزندان و زنان ما اسیر شدند، خیمه های ما طعمه آتش ها قرار گرفت، اموال ما به یغما رفت، احترامی که ما به خاطر پیامبر خدا داشتیم مراعات نشد، حقیقتا که مصیبت امام حسین پلک چشم ما را زخم و اشک های ما را جاری و عزیز ما را در سرزمین کرب و بلا ذلیل و ما را تا روز قیامت دچار غم و اندوه کرد. پس گریه کنندگان باید بر شخصی مثل حسین گریه کنند، زیرا گریه برای آن حضرت باعث آمرزش گناهان بزرگ خواهد شد.

سپس حضرت رضا فرمود: هر گاه ماه محرم فرا می رسید پدرم خندان نبود و تا ده روز از محرم، غم و اندوه بر پدرم غالب بود. هنگامی که روز عاشورا فرا می رسید روز مصیبت و حزن و گریه پدرم بود و می فرمود: این همان روزی است که امام حسین صلوات اللّه علیه در آن شهید شد - ۱. امالی صدوق ، مجلس ۲۷ ، شماره ۲ - .

**[ترجمه]

«۱۸»

لی، [الأمالی] للصدوق الطَّالَقَانِیُّ عَنْ أَحْمَدَ الْهَمْدَانِیِّ عَنْ عَلِیِّ بْنِ الْحَسَنِ بْنِ فَضَّالٍ عَنْ أَبِيهِ عَنِ الرِّضَا علیه السلام قَالَ: مَنْ تَرَكَ السَّعْیَ فِی حَوَائِجِهِ يَوْمَ عَاشُورَاءَ قَضَى اللَّهُ لَهُ حَوَائِجَ الدُّنْيَا وَ الْآخِرَةِ وَ مَنْ كَانَ يَوْمُ عَاشُورَاءَ يَوْمَ مُصِيبَتِهِ وَ حُزْنِهِ وَ بُكَائِهِ جَعَلَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَوْمَ فَرَحِهِ وَ سُرُورِهِ وَ قَرَّتْ بِنَا فِی الْجِنَانِ عَيْنُهُ وَ مَنْ سَمَّى يَوْمَ عَاشُورَاءَ يَوْمَ بَرَكَةٍ وَ ادَّخَرَ فِيهِ لِمَنْزِلِهِ شَيْئاً لَمْ يُبَارَكْ لَهُ فِيمَا ادَّخَرَ وَ حُشِرَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَعَ يَزِيدَ وَ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ زِيَادٍ وَ عُمَرَ بْنِ سَعْدٍ لَعَنَهُمُ اللَّهُ إِلَى أَسْفَلِ دَرْكٍ مِنَ النَّارِ.

**[ترجمه]امالی صدوق: حضرت رضا علیه السّلام فرمود: کسی که روز عاشورا به دنبال کاری نرود، خدا حاجت های دنیا و آخرت او را روا خواهد کرد. کسی که روز عاشورا روز مصیبت و حزن و گریه او باشد، خدا روز قیامت را روز سرور و خوشحالی وی قرار خواهد داد و چشم او در بهشت به ما روشن خواهد شد. کسی که روز عاشورا را روز خیر و برکت قرار دهد و در آن روز چیزی برای منزل خود ذخیره کند برکتی در آن نخواهد بود و روز قیامت با یزید و عبید اللّه ابن زیاد و عمر بن سعد لعنه اللّه علیهم در قعر دوزخ محشور خواهد شد.

**[ترجمه]

«۱۹»

لی، [الأمالی] للصدوق ابْنُ إِدْرِيسَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِی الْخَطَّابِ عَنِ الْحَكَمِ بْنِ مِسْكِينٍ الثَّقَفِيِّ عَنْ أَبِی بَصِيرٍ عَنِ الصَّادِقِ عَنْ آبَائِهِ عليهم السلام قَالَ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ الْحُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ عليهما السلام: أَنَا قَتِيلُ الْعَبْرَةِ لَا يَذْكُرُنِی مُؤْمِنٌ إِلَّا اسْتَعْبَرَ(۲).

مل، [كامل الزيارات] محمد بن جعفر عن محمد بن الحسين عن الحكم بن مسكين: مثله (۳)

مل، [كامل الزيارات] أبی عن سعد عن الخشاب عن إسماعيل بن مهران عن علی بن أبی حمزه عن أبی بصير: مثله (۴).

**[ترجمه]امالی صدوق: امام حسين فرمود: من شهيد اشک هستم، هيچ مؤمنی مرا به خاطر نمی آورد مگر اينکه گريان می شود - ۲. امالی صدوق، مجلس ۲۸ ، شماره ۷ - .

كامل الزيارات: از حكم بن مسكين مانند آن روايت شده است - ۳. كامل الزيارات: ۱۰۸ ، باب ۳۶ - .

كامل الزيارات: از ابی بصير مانند آن روايت شده است - ۴. همان ، ذيل شماره ۳ - .

**[ترجمه]

«۲۰»

مل، [كامل الزيارات] حَكِيمُ بْنُ دَاوُدَ عَنْ سَلَمَةَ عَنِ ابْنِ يَزِيدَ عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَيْرٍ عَنْ

ص: ۲۸۴

۱- ۱. أمالی الصدوق المجلس ۲۷- الرقم ۲ و الذی يأتی بعده تحت الرقم ۴.

۲- ۲. أمالی الصدوق المجلس ۲۸- الرقم ۷.

۳- ۳. المصدر ص ۱۰۸: ب ۳۶ تحت الرقم ۴ الی قوله« أنا قتيل العبره».

۴- ۴. المصدر تحت الرقم ۳.

بَكْرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ فُضَيْلٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: مَنْ ذُكِرْنَا عِنْدَهُ فَفَاضَتْ عَيْنَاهُ وَ لَوْ مِثْلَ جَنَاحِ الذُّبَابِ غُفِرَ لَهُ ذُنُوبُهُ وَ لَوْ كَانَتْ مِثْلَ زَبَدِ الْبَحْرِ(۱).

مل، [كامل الزيارات] محمد بن عبد الله عن أبيه عن البرقی عن أبيه عن بكر بن محمد عن أبی عبد الله عليه السلام: مثله.

**[ترجمه]كامل الزيارات: امام جعفر صادق علیه السّلام فرمود: كسی كه نام ما نزد او برده شود و از چشم وی اشک جاری گردد و لو به اندازه بال مگس، گناهان وی آمرزيده می شوند و لو اينكه به اندازه كف درياها باشد - ۵. كامل الزيارات: ۱۰۳ و ۱۰۴ - .

**[ترجمه]

«۲۱»

مل، [كامل الزيارات] حَكِيمُ بْنُ دَاوُدَ عَنْ سَلَمَةَ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِیٍّ عَنِ الْعَلَاءِ عَنْ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ: أَيُّمَا مُؤْمِنٍ دَمَعَتْ عَيْنَاهُ لِقَتْلِ الْحُسَيْنِ دَمْعَةً حَتَّى تَسِيلَ عَلَى خَدِّهِ بَوَّأَهُ اللَّهُ بِهَا فِی الْجَنَّةِ غُرَفاً يَسْكُنُهَا أَحْقَاباً(۲).

**[ترجمه]كامل الزيارات: امام محمّد باقر علیه السّلام فرمود: هر گاه چشم مؤمنی برای شهادت امام حسين به قدری پر از اشک شود كه به گونه های صورتش بچكد، خداوند او را برای هميشه در غرفه های بهشت جای خواهد داد - ۶. كامل الزيارات: ۱۰۴ - .

**[ترجمه]

«۲۲»

مل، [كامل الزيارات] حَكِيمُ بْنُ دَاوُدَ عَنْ سَلَمَةَ عَنْ عَلِیِّ بْنِ سَيْفٍ عَنْ بَكْرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ فُضَيْلِ بْنِ فَضَالَةَ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: مَنْ ذُكِرْنَا عِنْدَهُ فَفَاضَتْ عَيْنَاهُ حَرَّمَ اللَّهُ وَجْهَهُ عَلَى النَّارِ(۳).

**[ترجمه]كامل الزيارات: امام جعفر صادق علیه السّلام فرمود: كسی كه نام ما نزد او برده شود و چشمانش گريان گردد، خدا آتش جهنم را بر صورت وی حرام خواهد كرد - ۱. همان - .

**[ترجمه]

«۲۳»

ن، [عيون أخبار الرضا عليه السلام] لی، [الأمالی] للصدوق مَاجِيلَوَيْهِ عَنْ عَلِیٍّ عَنْ أَبِيهِ عَنِ الرَّيَّانِ بْنِ شَبِيبٍ قَالَ: دَخَلْتُ عَلَى الرِّضَا علیه السلام فِی أَوَّلِ يَوْمٍ مِنَ الْمُحَرَّمِ فَقَالَ لِی يَا ابْنَ شَبِيبٍ أَ صَائِمٌ أَنْتَ فَقُلْتُ لَا فَقَالَ إِنَّ هَذَا الْيَوْمَ هُوَ الْيَوْمُ الَّذِی دَعَا فِيهِ

زَکَرِیَّا رَبَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ فَقَالَ- رَبِّ هَبْ لِی مِنْ لَدُنْکَ ذُرِّیَّهً طَیِّبَهً إِنَّکَ سَمِیعُ الدُّعاءِ(۴) فَاسْتَجَابَ اللَّهُ لَهُ وَ أَمَرَ الْمَلَائِکَهَ فَنَادَتْ زَکَرِیَّا- وَ هُوَ قَائِمٌ یُصَلِّی فِی الْمِحْرابِ أَنَّ اللَّهَ یُبَشِّرُکَ بِیَحْیی فَمَنْ صَامَ هَذَا الْیَوْمَ ثُمَّ دَعَا اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ اسْتَجَابَ اللَّهُ لَهُ کَمَا اسْتَجَابَ لِزَکَرِیَّا علیه السلام ثُمَّ قَالَ یَا ابْنَ شَبِیبٍ إِنَّ الْمُحَرَّمَ هُوَ الشَّهْرُ الَّذِی کَانَ أَهْلُ الْجَاهِلِیَّهِ فِیمَا مَضَی یُحَرِّمُونَ فِیهِ الظُّلْمَ وَ الْقِتَالَ لِحُرْمَتِهِ فَمَا عَرَفَتْ هَذِهِ الْأُمَّهُ حُرْمَهَ شَهْرِهَا وَ لَا حُرْمَهَ نَبِیِّهَا لَقَدْ قَتَلُوا فِی هَذَا الشَّهْرِ ذُرِّیَّتَهُ وَ سَبَوْا نِسَاءَهُ وَ انْتَهَبُوا ثَقَلَهُ فَلَا غَفَرَ اللَّهُ لَهُمْ ذَلِکَ أَبَداً.

۱- ۱. المصدر ص ۱۰۳ و ۱۰۴.

۲- ۲. کامل الزیارات: ص ۱۰۴.

۳- ۳. المصدر: ص ۱۰۴.

۴- ۴. آل عمران: ۳۸.

يَا ابْنَ شَبِيبٍ إِنْ كُنْتَ بَاكِياً لِشَيْ ءٍ فَابْكِ لِلْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ عليه السلام فَإِنَّهُ ذُبِحَ كَمَا يُذْبَحُ الْكَبْشُ وَ قُتِلَ مَعَهُ مِنْ أَهْلِ بَيْتِهِ ثَمَانِيَهَ عَشَرَ رَجُلًا مَا لَهُمْ فِي الْأَرْضِ شَبِيهُونَ وَ لَقَدْ بَكَتِ السَّمَاوَاتُ السَّبْعُ وَ الْأَرَضُونَ لِقَتْلِهِ وَ لَقَدْ نَزَلَ إِلَى الْأَرْضِ مِنَ الْمَلَائِكَهِ أَرْبَعَهُ آلَافٍ لِنَصْرِهِ فَوَجَدُوهُ قَدْ قُتِلَ فَهُمْ عِنْدَ قَبْرِهِ شُعْثٌ غُبْرٌ إِلَى أَنْ يَقُومَ الْقَائِمُ فَيَكُونُونَ مِنْ أَنْصَارِهِ وَ شِعَارُهُمْ يَا لَثَارَاتِ الْحُسَيْنِ يَا ابْنَ شَبِيبٍ لَقَدْ حَدَّثَنِي أَبِي عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ أَنَّهُ لَمَّا قُتِلَ جَدِّيَ الْحُسَيْنُ أَمْطَرَتِ السَّمَاءُ دَماً وَ تُرَاباً أَحْمَرَ يَا ابْنَ شَبِيبٍ إِنْ بَكَيْتَ عَلَى الْحُسَيْنِ حَتَّى تَصِيرَ دُمُوعُكَ عَلَى خَدَّيْكَ غَفَرَ اللَّهُ لَكَ كُلَّ ذَنْبٍ أَذْنَبْتَهُ صَغِيراً كَانَ أَوْ كَبِيراً قَلِيلًا كَانَ أَوْ كَثِيراً يَا ابْنَ شَبِيبٍ إِنْ سَرَّكَ أَنْ تَلْقَى اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ وَ لَا ذَنْبَ عَلَيْكَ فَزُرِ الْحُسَيْنَ عليه السلام يَا ابْنَ شَبِيبٍ إِنْ سَرَّكَ أَنْ تَسْكُنَ الْغُرَفَ الْمَبْنِيَّهَ فِي الْجَنَّهِ مَعَ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله فَالْعَنْ قَتَلَهَ الْحُسَيْنِ يَا ابْنَ شَبِيبٍ إِنْ سَرَّكَ أَنْ يَكُونَ لَكَ مِنَ الثَّوَابِ مِثْلَ مَا لِمَنِ اسْتُشْهِدَ مَعَ الْحُسَيْنِ فَقُلْ مَتَى مَا ذَكَرْتَهُ- يَا لَيْتَنِي كُنْتُ مَعَهُمْ فَأَفُوزَ فَوْزاً عَظِيماً يَا ابْنَ شَبِيبٍ إِنْ سَرَّكَ أَنْ تَكُونَ مَعَنَا فِي الدَّرَجَاتِ الْعُلَى مِنَ الْجِنَانِ فَاحْزَنْ لِحُزْنِنَا وَ افْرَحْ لِفَرَحِنَا وَ عَلَيْكَ بِوَلَايَتِنَا فَلَوْ أَنَّ رَجُلًا تَوَلَّى حَجَراً لَحَشَرَهُ اللَّهُ مَعَهُ يَوْمَ الْقِيَامَهِ(1).

**[ترجمه]امالی صدوق: از ریان بن شبیب نقل می کند که گفت: من در روز اول محرم به حضور امام علی بن موسی الرضا علیه السّلام مشرف شدم. امام به من فرمود: آیا روزه هستی؟ گفتم: نه. فرمود: امروز همان روزی است که حضرت زکریا علیه السّلام دعا کرد و فرمود: «ربِّ هب لی من لدنک ذرّیه طیبه إنّک سمیع الدعاء» - ۲. آل عمران / ۳۸ - ،

«پروردگارا، از جانب خود، فرزندی پاک و پسندیده به من عطا کن، که تو شنونده دعایی.» خدا دعای او را مستجاب نمود و در آن هنگام که حضرت زکریا در محراب عبادت بود ملائکه به او گفتند: خداوند یحیی را به تو مژده می دهد. پس کسی که در این روز روزه بگیرد و دعا کند، خدا دعای او را مستجاب می کند همان طور که دعای حضرت زکریا را مستجاب نمود.

سپس حضرت رضا علیه السّلام فرمود: ای پسر شبیب! این ماه محرم ماهی است که در گذشته ها مردم زمان جاهلیت آن را محترم می شمردند و ظلم و جنگ را در آن حرام می دانستند. ولی این امت احترام این ماه را و احترام پیامبر خدا را نشناختند. در این ماه ذریه پیامبر خود را کشتند، زنان او را اسیر نمودند و اموال او را به یغما بردند، خدا هرگز آنان را نیامرزد.

ای پسر شبیب! اگر خواستی برای چیزی گریه کنی، برای امام حسین گریه کن! زیرا آن مظلوم همان طور که که گوسفند ذبح می شود، ذبح شد و تعداد هجده نفر از مردان اهل بیتش با او شهید شدند که در زمین شبیه و نظیری نداشتند. آسمان های هفت گانه و تمام زمین در عزایش گریان شدند. تعداد چهار هزار ملک برای یاری کردن امام حسین بر زمین نازل شدند، ولی او را کشته دیدند. آنان در حالی که ژولیده مو و غبار آلودند، تا قیام حضرت قائم علیه السّلام نزد قبر امام حسین خواهند بود. آن ملائکه از انصار حضرت قائم هستند. شعار آنان این است: «یا لثارات الحسین» یعنی ای طلب کنندگان خون حسین!

ای پسر شبیب! پدرم از پدرش و او از جد خود برایم فرمود: هنگامی که جدم حسین علیه السّلام کشته شد، آسمان خون و خاک قرمز فرو ریخت. ای پسر شبیب! اگر به اندازه ای برای امام حسین گریه کنی که اشکت بر گونه های صورتت بچکد، خداوند گناهان تو را چه کوچک و چه بزرگ، چه کم و چه زیاد می آمرزد.

ای پسر شبیب! اگر از اینکه خدا را ملاقات کنی و گناهی نداشته باشی خوشحال می شوی، امام حسین علیه السّلام را زیارت

کن! ای پسر شـبیب! اگر دوست داری در آن غرفه ای که در بهشت بنـا شـده، همراه پیغمبر خـدا صلّی اللّه علیه و آله باشـی، قاتلان امام حسـین را لعنت کن! ای پسـر شبیب! اگر دوست داری ثواب افرادی را داشـته باشـی که با امام حسـین شهید شدند، هرگاه آن حضرت را به یاد می آوری بگو: «یا لیتَنی کُنتُ مَعَهُم فَأَفُوز فَوزاً عَظیماً» یعنی ای کاش من هم با شهدای کربلا بودم تـا رسـتگاری بزرگی نصـیبم می شـد. ای پسـر شبیب! اگر دوست داری در درجـات عالی بهشت با ما باشـی، با غم و انـدوه ما محزون و با شادی ما خوشـحال شوی، بر تو واجب است که ولایت ما را بپذیری، زیرا اگر مردی سنگی را دوست داشته باشد، خـدا او را در روز قیامت با آن سـنگ محشور خواهـد نمود - ۱. امالی صـدوق، مجلس ۲۷ ، شماره ۵ ، عیون أخبـار الرضا ۱: ۲۹۹ - .

**[ترجمه]

«۲۴»

مل، [کامل الزیارات] مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَـیْنِ عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَیْرٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ حَسَّانَ عَنِ ابْنِ أَبِی شُعْبَهَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ غَـالِبٍ قَـالَ: دَخَلْتُ عَلَی أَبِی عَبْـدِ اللَّهِ علیه السـلام فَأَنْشَـدْتُهُ مَرْثِیَهَ الْحُسَـیْنِ بْنِ عَلِیٍّ علیهمـا السـلام فَلَمَّا انْتَهَیْتُ إِلَی هَـذَا الْمَوْضِعِ:

لَبَلِیَّهٌ تَسْقُوا حُسَیْناً*** بِمِسْقَاهِ الثَّرَی غَیْرِ التُّرَابِ

صَاحَتْ بَاکِیَهٌ مِنْ وَرَاءِ السِّتْرِ یَا أَبَتَاهْ (۲).

ص: ۲۸۶

۱- ۱. أمالی الصدوق المجلس ۲۷- الرقم ۵، عیون أخبار الرضا ج ۱ ص ۲۹۹.

۲- ۲. کامل الزیارات ص ۱۰۵.

**[ترجمه]کامل الزیارات: از عبد اللّه بن غالب نقل می کند که گفت: به حضور امام جعفر صادق علیه السّلام مشرف شدم و مرثیه ای از امام حسین برایش خواندم. هنگامی که شعر ذیل را خواندم شنیدم زنی از پشت پرده صیحه زد و گفت: یا ابتاه - ۲. کامل الزیارات: ۱۰۵ - !

یعنی مصیبت امام حسین علیه السّلام مصیبتی بود که زمین (به جای آب) گرد و غبار به وی داد.

**[ترجمه]

«۲۵»

مل، [کامل الزیارات] ابْنُ الْوَلِیدِ عَنِ الصَّفَّارِ عَنِ ابْنِ أَبِی الْخَطَّابِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْمَاعِیلَ عَنْ صَالِحِ بْنِ عُقْبَهَ عَنْ أَبِی هَارُونَ الْمَکْفُوفِ قَالَ: دَخَلْتُ عَلَی أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام فَقَالَ لِی أَنْشِدْنِی فَأَنْشَدْتُهُ فَقَالَ لَا کَمَا تُنْشِدُونَ وَ کَمَا تُرْثِیهِ عِنْدَ قَبْرِهِ فَأَنْشَدْتُهُ

امْرُرْ عَلَی جَدَثِ الْحُسَیْنِ فَقُلْ لِأَعْظُمِهِ الزَّکِیَّهِ

قَالَ فَلَمَّا بَکَی أَمْسَکْتُ أَنَا فَقَالَ مُرَّ فَمَرَرْتُ قَالَ ثُمَّ قَالَ زِدْنِی زِدْنِی قَالَ فَأَنْشَدْتُهُ:

یَا مَرْیَمُ قُومِی وَ انْدُبِی مَوْلَاکِ*** وَ عَلَی الْحُسَیْنِ فَأَسْعِدِی بِبُکَاکِ

قَالَ فَبَکَی وَ تَهَایَجَ النِّسَاءُ قَالَ فَلَمَّا أَنْ سَکَتْنَ قَالَ لِی یَا بَا هَارُونَ مَنْ أَنْشَدَ فِی الْحُسَیْنِ فَأَبْکَی عَشَرَهً فَلَهُ الْجَنَّهُ ثُمَّ جَعَلَ یَنْتَقِصُ وَاحِداً وَاحِداً حَتَّی بَلَغَ الْوَاحِدَ فَقَالَ مَنْ أَنْشَدَ فِی الْحُسَیْنِ فَأَبْکَی وَاحِداً فَلَهُ الْجَنَّهُ ثُمَّ قَالَ مَنْ ذَکَرَهُ فَبَکَی فَلَهُ الْجَنَّهُ.

وَ رُوِیَ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: لِکُلِّ سِرٍّ ثَوَابٌ إِلَّا الدَّمْعَهَ فِینَا(۱).

**[ترجمه]کامل الزیارات: از ابو هارون اعمی نقل می کند که گفت: من به حضور امام جعفر صادق علیه السّلام مشرف شدم، آن حضرت به من فرمود: شعری برایم بگو! وقتی شعر گفتم فرمود: منظور من این گونه شعر نیست. بلکه می خواهم از آن شعر و مرثیه هایی که نزد قبر امام حسین می گویید برایم بگویید، من این شعر را خواندم:

از کنار قبر امام حسین علیه السّلام عبور کن و به استخوان های پاک و پاکیزه اش بگو.

وقتی دیدم امام صادق گریان شد، از خواندن شعر دست کشیدم. آن بزرگوار فرمود: مابقی اشعار را بخوان. وقتی مابقی اشعار را گفتم فرمود: بیشتراز این برایم بگو! گفتم:

یعنی ای مریم! سر از قبر برآور و بر مولای خودت (امام حسین علیه السّلام) گریه و زاری کن و حسین را با گریه خویش یاری نما.

راوی می گوید: امام جعفر صادق علیه السّلام به من فرمود: ای ابو هارون! هر کسی برای امام حسین شعر بگوید و تعداد ده

نفر را گریـان کنـد، جزای او بهشت خواهـد بود. سـپس آن حضـرت همچنـان از تعـداد نفرات کم کرد تا به یک نفر رسـید و فرمود: کسـی که در عزای حسـین شعر بگوید و یک نفر را گریان نماید جزایش بهشت است. پس از آن فرمود: هر کسی امام حسین را به خاطر بیاورد و گریان شود، بهشت جزای او می باشد.

همچنین امـام صـادق علیه السّـلام فرمود: هر عمـل خیری که مخفیـانه انجـام گیرد ثواب دارد، غیر از گریه کردن برای مـا – ۱. کامل الزیارات: ۱۰۶ – .

**[ترجمه]

بیان

لعل المعنی أن أسـرار کل مصـیبه و الصبر علیها موجب للثواب إلا البکاء علیهم و یحتمل أن یکون تصـحیف شی ء(۲) أی لکل شی ء من الطاعه ثواب مقدر إلا الدمعه فیهم فإنه لا تقدیر لثوابها.

**[ترجمه]شایـد معنای این عبارت آن باشـد که مخفی کردن هر مصـیبتی و صبر کردن بر آن ثواب دارد جز گریه بر مصـیبت ائمه اطهار علیهم السلام، و احتمال دارد که به جای کلمه سرّ شئ بوده است، یعنی برای هر نوع طاعتی مقدار ثواب معینی است جز گریه بر مصیبت آن ها که ثواب آن اندازه ای ندارد.

**[ترجمه]

«۲۶»

ل، [الخصـال] الْأَرْبَعُمِـائَهِ قَالَ أَمِیرُ الْمُـؤْمِنِینَ علیه السـلام: إِنَّ اللَّهَ تَبَـارَکَ وَ تَعَـالَی اطَّلَعَ إِلَی الْـأَرْضِ فَاخْتَارَنَـا وَ اخْتَـارَ لَنَـا شِـیعَهً یَنْصُرُونَنَا وَ یَفْرَحُونَ لِفَرَحِنَا وَ یَحْزَنُونَ لِحُزْنِنَا وَ یَبْذُلُونَ أَمْوَالَهُمْ وَ أَنْفُسَهُمْ فِینَا أُولَئِکَ مِنَّا وَ إِلَیْنَا.

**[ترجمه]خصال: در خصال های چهارصدگانه از حضـرت علی بن ابی طالب علیه السّلام روایت می کند که فرمود: خداوند تبـارک و تعالی متوجه زمین شـد و ما را برگزیـد و شـیعیانی برای ما انتخاب نمود که ما را یاری می کننـد. برای خوشـحالی ما خوشـحال و برای غم مـا انـدوهگین می شونـد و جـان و مال خود را در راه ما می بخشـند. ایشان از ما هسـتند و به سوی ما باز خواهند گشت.

**[ترجمه]

«۲۷»

لی، [الأمالی] للصـدوق ابْنُ إِدْرِیسَ عَنْ أَبِیهِ عَنِ الْفَزَارِیِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَـیْنِ بْنِ زَیْدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ زِیَادٍ عَنْ أَبِی الْجَارُودِ عَنِ ابْنِ جُبَیْرٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَـالَ: قَـالَ عَلِیٌّ لِرَسُولِ اللَّهِ صـلی الله علیه و آله یَـا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّکَ لَتُحِبُّ عَقِیلًـا قَـالَ إِی وَ اللَّهِ إِنِّی لَأُحِبُّهُ

حُبَّيْنِ

ص: ۲۸۷

۱- ۱. كامل الزيارات ص ۱۰۶.

۲- ۲. كما هو مثبت فى المصدر و قد نقله فى الوسائل ب ۱۰۴ من أبواب المزار تحت الرقم ۶ كذلك.

حُبّاً لَهُ وَ حُبّاً لِحُبِّ أَبِی طَالِبٍ لَهُ وَ إِنَّ وَلَدَهُ لَمَقْتُولٌ فِی مَحَبَّةِ وَلَدِکَ فَتَدْمَعُ عَلَیْهِ عُیُونُ الْمُؤْمِنِینَ وَ تُصَلِّی عَلَیْهِ الْمَلَائِکَةُ الْمُقَرَّبُونَ ثُمَّ بَکَی رَسُولُ اللَّهِ حَتَّی جَرَتْ دُمُوعُهُ عَلَی صَدْرِهِ ثُمَّ قَالَ إِلَی اللَّهِ أَشْکُو مَا تَلْقَی عِتْرَتِی مِنْ بَعْدِی (۱).

قَالَ ابْنُ طَاوُسٍ رُوِیَ عَنْ آلِ الرَّسُولِ علیهم السلام أَنَّهُمْ قَالُوا: مَنْ بَکَی وَ أَبْکَی فِینَا مِائَةً فَلَهُ الْجَنَّةُ وَ مَنْ بَکَی وَ أَبْکَی خَمْسِینَ فَلَهُ الْجَنَّةُ وَ مَنْ بَکَی وَ أَبْکَی ثَلَاثِینَ فَلَهُ الْجَنَّةُ وَ مَنْ بَکَی وَ أَبْکَی عِشْرِینَ فَلَهُ الْجَنَّةُ وَ مَنْ بَکَی وَ أَبْکَی عَشَرَةً فَلَهُ الْجَنَّةُ وَ مَنْ بَکَی وَ أَبْکَی وَاحِداً فَلَهُ الْجَنَّةُ وَ مَنْ تَبَاکَی فَلَهُ الْجَنَّةُ(۲).

**[ترجمه]امالی صدوق: حضرت علی به رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله و سلّم فرمود: یا رسول اللّه! آیا تو عقیل را دوست داری؟ فرمود: آری به خدا، من عقیل را از دو جهت دوست دارم: یکی به خاطر خود عقیل و دیگری برای اینکه ابو طالب او را دوست دارد. پسر این عقیل در راه محبت پسر تو کشته خواهد شد و چشم های مؤمنین برایش اشکبار خواهند شد و ملائکه مقرب به او صلوات می فرستند، سپس پیامبر خدا صلّی اللّه علیه و آله به قدری گریست که اشک ها بر سینه مبارکش فرو ریخت و فرمود: به خاطر مصائبی که عترتم پس از من خواهند دید به خدا شکایت می کنم - ۱. امالی صدوق: مجلس ۲۷ ، ذیل شماره ۳ - .

- ابن طاوس می گوید: از خاندان رسول صلّی اللّه علیه و آله روایت شده که فرمودند: کسی که برای ما خاندان گریان شود و تعداد صد نفر را گریان کند بهشت برای او است، کسی که برای ما گریه کند و تعداد پنجاه نفر را بگریاند جزای او بهشت است، اگر کسی برای ما گریه کند و تعداد سی نفر را بگریاند جزای وی بهشت خواهد بود. کسی که خودش برای ما گریان شود و تعداد بیست نفر را گریان نماید بهشت جزای او است. هر کس برای ما گریه کند و تعداد ده نفر را گریان کند جزای او بهشت خواهد بود. اگر کسی برای ما گریان شود و یک نفر را گریان نماید بهشت جزای او است و کسی که تظاهر به گریه کند، جای او در بهشت خواهد بود - ۲. کتاب ملهوف، چاپ کمپانی، ذیل شماره ۱۰ از بحار: ۳۰۲ - .

**[ترجمه]

«۲۸»

ثو، [ثواب الأعمال] أَبِی عَنْ سَعْدٍ عَنِ ابْنِ أَبِی الْخَطَّابِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْمَاعِیلَ عَنْ صَالِحِ بْنِ عُقْبَةَ عَنْ أَبِی هَارُونَ الْمَکْفُوفِ قَالَ: قَالَ لِی أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام یَا بَا هَارُونَ أَنْشِدْنِی فِی الْحُسَیْنِ علیه السلام قَالَ فَأَنْشَدْتُهُ قَالَ فَقَالَ لِی أَنْشِدْنِی کَمَا تُنْشِدُونَ یَعْنِی بِالرَّقَّةِ قَالَ فَأَنْشَدْتُهُ:

شِعْرَ:

امْرُرْ عَلَی جَدَثِ الْحُسَیْنِ فَقُلْ لِأَعْظُمِهِ الزَّکِیَّهِ

قَالَ فَبَکَی ثُمَّ قَالَ زِدْنِی فَأَنْشَدْتُهُ الْقَصِیدَةَ الْأُخْرَی قَالَ فَبَکَی وَ سَمِعْتُ الْبُکَاءَ مِنْ خَلْفِ السِّتْرِ قَالَ فَلَمَّا فَرَغْتُ قَالَ یَا بَا هَارُونَ مَنْ أَنْشَدَ فِی الْحُسَیْنِ شِعْراً فَبَکَی وَ أَبْکَی عَشَرَةً کُتِبَتْ لَهُمُ الْجَنَّةُ وَ مَنْ أَنْشَدَ فِی الْحُسَیْنِ شِعْراً فَبَکَی وَ أَبْکَی خَمْسَةً کُتِبَتْ لَهُمُ الْجَنَّةُ

وَ مَنْ أَنْشَدَ فِی الْحُسَیْنِ شِعْراً فَبَکَی وَ أَبْکَی وَاحِداً کُتِبَتْ لَهُمَا الْجَنَّهُ وَ مَنْ ذُکِرَ الْحُسَیْنُ عِنْدَهُ فَخَرَجَ مِنْ عَیْنَیْهِ مِنَ الدَّمْعِ مِقْدَارُ جَنَاحِ ذُبَابٍ کَانَ ثَوَابُهُ عَلَی اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ لَمْ یَرْضَ لَهُ بِدُونِ الْجَنَّهِ(۳).

مل، [کامل الزیارات] محمد بن جعفر عن ابن أبی الخطاب: مثله

ص: ۲۸۸

۱- ۱. المصدر المجلس ۲۷ تحت الرقم ۳.

۲- ۲. کتاب الملهوف طبع الکمبانیّ بذیل العاشر من البحار ص ۳۰۲.

۳- ۳. ثواب الأعمال ص ۴۷. کامل الزیارات ص ۱۰۰ و ۱۰۴.

**[ترجمه]ثواب الاعمال: از ابو هارون اعمی روایت می کند: امام جعفر صادق علیه السّلام به من فرمود: در مورد امام حسین علیه السلام برایم شعری بگو، من برایش شعر خواندم، امام فرمود: همان گونه که در رقه شعر می خوانید، بخوانید. من این شعر را خواندم:

از کنار قبر امام حسین علیه السّلام عبور کن و به استخوان های پاک و پاکیزه اش بگو .

امام صادق گریان شد، سپس فرمود: بیشتر بخوان، پس قصیده دیگری برای او خواندم، امام گریه کرد و صدای گریه را از پشت پرده شنیدم.

راوی می گوید: امام جعفر صادق علیه السّلام به من فرمود: ای ابو هارون! هر کسی برای امام حسین شعر بگوید و تعداد ده نفر را گریان کند جزای او بهشت خواهد بود. و فرمود: کسی که در عزای حسین شعر بگوید و یک نفر را گریان نماید جزایش بهشت است. پس از آن فرمود: هر کسی امام حسین را به خاطر بیاورد و به مقدار بال مگسی از چشمانش اشک بیاید، ثواب آن با خداوند عز و جل خواهد بود و خداوند راضی نمی شود مگر این که او را وارد بهشت کند - ۱. ثواب الأعمال: ۴۷ ، کامل الزیارات: ۱۰۰ و ۱۰۴ - .

**[ترجمه]

بیان

الرقه بالفتح بلده علی الفرات واسطه دیار ربیعه و آخر غربی بغداد و قریه أسفل منها بفرسخ ذکره الفیروزآبادی (۱).

**[ترجمه]«الرقه» با فتحه، شهری در کنار فرات، وسط سرزمین ربیعه و در غرب بغداد و روستایی یک فرسخ پایین تر از آن هست که آن را فیروز آبادی بیان کرده است - ۲. شاید مراد: رقت قلب و حالت رثاء باشد. - .

**[ترجمه]

«۲۹»

ثو، [ثواب الأعمال] ابْنُ الْمُتَوَکِّلِ عَنْ مُحَمَّدٍ الْعَطَّارِ عَنِ الْأَشْعَرِیِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَیْنِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْمَاعِیلَ عَنْ صَالِحِ بْنِ عُقْبَهَ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: مَنْ أَنْشَدَ فِی الْحُسَیْنِ بَیْتاً مِنْ شِعْرٍ فَبَکَی وَ أَبْکَی عَشَرَهً فَلَهُ وَ لَهُمُ الْجَنَّهُ وَ مَنْ أَنْشَدَ فِی الْحُسَیْنِ بَیْتاً فَبَکَی وَ أَبْکَی تِسْعَهً فَلَهُ وَ لَهُمُ الْجَنَّهُ فَلَمْ یَزَلْ حَتَّی قَالَ وَ مَنْ أَنْشَدَ فِی الْحُسَیْنِ بَیْتاً فَبَکَی وَ أَظُنُّهُ قَالَ أَوْ تَبَاکَی فَلَهُ الْجَنَّهُ(۲).

مل، [کامل الزیارات] محمد بن جعفر عن محمد بن الحسین عن محمد بن إسماعیل: مثله- مل، [کامل الزیارات] محمد بن أحمد بن الحسین العسکری عن الحسن بن علی بن مهزیار عن أبیه عن محمد بن سنان عن محمد بن إسماعیل: مثله.

**[ترجمه]ثواب الأعمال: صالح بن عقبه از امام صادق علیه السلام روایت کرده است: هر کس یک بیت شعر در مصیبت حسین علیه السلام بگوید، سپس گریه کند و ده نفر را بگریاند، پاداش او و آن ها که گریستند بهشت خواهد بود. هرکس یک بیت در مصیبت حسین علیه السلام بگوید و نه نفر را بگریاند، پاداش آن ها بهشت خواهد بود، همچنان ادامه داد تا این که فرمود: هرکس یک بیت در مصیبت حسین علیه السلام بگوید و گریه کند و گمان می کنم که فرمود: یا تظاهر به گریه کند، پاداش او بهشت خواهد بود - ۳. ثواب الأعمال: ۴۸ ، کامل الزیارات: ۱۰۵ و ۱۰۶ - .

**[ترجمه]

«۳۰»

سن، [المحاسن] ابْنُ یَزِیدَ عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَیْرٍ عَنْ بَکْرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْفُضَیْلِ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: مَنْ ذُکِرْنَا عِنْدَهُ فَفَاضَتْ عَیْنَاهُ وَ لَوْ مِثْلَ جَنَاحِ الذُّبَابِ غَفَرَ اللَّهُ لَهُ ذُنُوبَهُ وَ لَوْ کَانَ مِثْلَ زَبَدِ الْبَحْرِ(۳).

**[ترجمه]محاسن: امام صادق علیه السلام فرمود: کسی که نام ما نزد او برده شود و از چشم وی اشک جاری گردد و لو به اندازه بال مگس، گناهان وی آمرزیده می شوند و لو اینکه به اندازه کف دریاها باشد - ۴. محاسن: ۶۳ - .

**[ترجمه]

«۳۱»

مل، [کامل الزیارات] مُحَمَّدٌ الْحِمْیَرِیُّ عَنْ أَبِیهِ عَنْ عَلِیِّ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ سَالِمٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ خَالِدٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ حَمَّادٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ الْأَصَمِّ عَنْ مِسْمَعٍ کِرْدِینٍ قَالَ: قَالَ لِی أَبُو عَبْدِ اللَّهِ یَا مِسْمَعُ أَنْتَ مِنْ أَهْلِ الْعِرَاقِ أَ مَا تَأْتِی قَبْرَ الْحُسَیْنِ قُلْتُ لَا أَنَا رَجُلٌ مَشْهُورٌ مِنْ أَهْلِ الْبَصْرَهِ وَ عِنْدَنَا مَنْ یَتْبَعُ هَوَی هَذَا الْخَلِیفَهِ وَ أَعْدَاؤُنَا کَثِیرَهٌ مِنْ أَهْلِ الْقَبَائِلِ مِنَ النُّصَّابِ وَ غَیْرِهِمْ وَ لَسْتُ آمَنُهُمْ أَنْ یَرْفَعُوا عَلَیَّ حَالِی عِنْدَ وُلْدِ سُلَیْمَانَ فَیُمَثِّلُونَ عَلَیَ (۴)

قَالَ لِی أَ فَمَا تَذْکُرُ مَا صُنِعَ بِهِ قُلْتُ بَلَی قَالَ فَتَجْزَعُ قُلْتُ إِی وَ اللَّهِ وَ أَسْتَعْبِرُ لِذَلِکَ حَتَّی یَرَی أَهْلِی أَثَرَ ذَلِکَ عَلَیَّ فَأَمْتَنِعُ مِنَ الطَّعَامِ حَتَّی

ص: ۲۸۹

۱- ۱. و لعلّ المراد: رقه القلب و حاله الرثاء.

۲- ۲. ثواب الأعمال ص ۴۸ کامل الزیارات ۱۰۵ و ۱۰۶.

۳- ۳. المحاسن ص ۶۳.

۴- ۴. فیمیلون علی خ ل.

یَسْتَبِینَ ذَلِکَ فِی وَجْهِی.

قَالَ رَحِمَ اللَّهُ دَمْعَتَکَ أَمَا إِنَّکَ مِنَ الَّذِینَ یُعَدُّونَ فِی أَهْلِ الْجَزَعِ لَنَا وَ الَّذِینَ یَفْرَحُونَ لِفَرَحِنَا وَ یَحْزَنُونَ لِحُزْنِنَا وَ یَخَافُونَ لِخَوْفِنَا وَ یَأْمَنُونَ إِذَا أَمِنَّا أَمَا إِنَّکَ سَتَرَی عِنْدَ مَوْتِکَ وَ حُضُورِ آبَائِی لَکَ وَ وَصِیَّتِهِمْ مَلَکَ الْمَوْتِ بِکَ وَ مَا یَلْقَوْنَکَ بِهِ مِنَ الْبِشَارَهِ مَا تَقَرُّ بِهِ عَیْنَکَ قَبْلَ الْمَوْتِ فَمَلَکُ الْمَوْتِ أَرَقُّ عَلَیْکَ وَ أَشَدُّ رَحْمَهً لَکَ مِنَ الْأُمِّ الشَّفِیقَهِ عَلَی وَلَدِهَا.

قَالَ ثُمَّ اسْتَعْبَرَ وَ اسْتَعْبَرْتُ مَعَهُ فَقَالَ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِی فَضَّلَنَا عَلَی خَلْقِهِ بِالرَّحْمَهِ وَ خَصَّنَا أَهْلَ الْبَیْتِ بِالرَّحْمَهِ یَا مِسْمَعُ إِنَّ الْأَرْضَ وَ السَّمَاءَ لَتَبْکِی مُنْذُ قُتِلَ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ رَحْمَهً لَنَا وَ مَا بَکَی لَنَا مِنَ الْمَلَائِکَهِ أَکْثَرُ وَ مَا رَقَأَتْ دُمُوعُ الْمَلَائِکَهِ مُنْذُ قُتِلْنَا وَ مَا بَکَی أَحَدٌ رَحْمَهً لَنَا وَ لِمَا لَقِینَا إِلَّا رَحِمَهُ اللَّهُ قَبْلَ أَنْ تَخْرُجَ الدَّمْعَهُ مِنْ عَیْنِهِ فَإِذَا سَالَ دُمُوعُهُ عَلَی خَدِّهِ فَلَوْ أَنَّ قَطْرَهً مِنْ دُمُوعِهِ سَقَطَتْ فِی جَهَنَّمَ لَأَطْفَأَتْ حَرَّهَا حَتَّی لَا یُوجَدَ لَهَا حَرٌّ وَ إِنَّ الْمُوجَعَ قَلْبُهُ لَنَا لَیَفْرَحُ یَوْمَ یَرَانَا عِنْدَ مَوْتِهِ فَرْحَهً- لَا تَزَالُ تِلْکَ الْفَرْحَهُ فِی قَلْبِهِ حَتَّی یَرِدَ عَلَیْنَا الْحَوْضَ وَ إِنَّ الْکَوْثَرَ لَیَفْرَحُ بِمُحِبِّنَا إِذَا وَرَدَ عَلَیْهِ حَتَّی إِنَّهُ لَیُذِیقُهُ مِنْ ضُرُوبِ الطَّعَامِ مَا لَا یَشْتَهِی أَنْ یَصْدُرَ عَنْهُ یَا مِسْمَعُ مَنْ شَرِبَ مِنْهُ شَرْبَهً لَمْ یَظْمَأْ بَعْدَهَا أَبَداً وَ لَمْ یَشْقَ بَعْدَهَا أَبَداً وَ هُوَ فِی بَرْدِ الْکَافُورِ وَ رِیحِ الْمِسْکِ وَ طَعْمِ الزَّنْجَبِیلِ أَحْلَی مِنَ الْعَسَلِ وَ أَلْیَنُ مِنَ الزُّبْدِ وَ أَصْفَی مِنَ الدَّمْعِ وَ أَذْکَی مِنَ الْعَنْبَرِ یَخْرُجُ مِنْ تَسْنِیمٍ وَ یَمُرُّ بِأَنْهَارِ الْجِنَانِ تَجْرِی عَلَی رَضْرَاضِ الدُّرِّ وَ الْیَاقُوتِ فِیهِ مِنَ الْقِدْحَانِ أَکْثَرُ مِنْ عَدَدِ نُجُومِ السَّمَاءِ یُوجَدُ رِیحُهُ مِنْ مَسِیرَهِ أَلْفِ عَامٍ قِدْحَانُهُ مِنَ الذَّهَبِ وَ الْفِضَّهِ وَ أَلْوَانِ الْجَوْهَرِ یَفُوحُ فِی وَجْهِ الشَّارِبِ مِنْهُ کُلَّ فَائِحَهٍ یَقُولُ الشَّارِبُ مِنْهُ لَیْتَنِی تُرِکْتُ هَاهُنَا لَا أَبْغِی بِهَذَا بَدَلًا وَ لَا عَنْهُ تَحْوِیلًا.

أَمَا إِنَّکَ یَا کِرْدِینُ مِمَّنْ تَرْوَی مِنْهُ وَ مَا مِنْ عَیْنٍ بَکَتْ لَنَا إِلَّا نُعِّمَتْ بِالنَّظَرِ إِلَی الْکَوْثَرِ وَ سُقِیَتْ مِنْهُ مَنْ أَحَبَّنَا فَإِنَّ الشَّارِبَ (۱) مِنْهُ لَیُعْطَی مِنَ اللَّذَّهِ وَ

۱- ۱. و ان الشارب منه ممن أحبنا خ ل.

الطَّعْمِ وَ الشَّهْوَهِ لَهُ أَكْثَرَ مِمَّا يُعْطَاهُ مَنْ هُوَ دُونَهُ فِی حُبِّنَا.

وَ إِنَّ عَلَی الْکَوْثَرِ أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام وَ فِی یَدِهِ عَصًا مِنْ عَوْسَجٍ یَحْطِمُ بِهَا أَعْدَاءَنَا فَیَقُولُ الرَّجُلُ مِنْهُمْ إِنِّی أَشْهَدُ الشَّهَادَتَیْنِ فَیَقُولُ انْطَلِقْ إِلَی إِمَامِکَ فُلَانٍ فَاسْأَلْهُ أَنْ یَشْفَعَ لَکَ فَیَقُولُ یَتَبَرَّأُ مِنِّی إِمَامِیَ الَّذِی تَذْکُرُهُ فَیَقُولُ ارْجِعْ وَرَاءَکَ فَقُلْ لِلَّذِی کُنْتَ تَتَوَلَّاهُ وَ تُقَدِّمُهُ عَلَی الْخَلْقِ فَاسْأَلْهُ إِذْ کَانَ عِنْدَکَ خَیْرُ الْخَلْقِ أَنْ یَشْفَعَ لَکَ فَإِنَّ خَیْرَ الْخَلْقِ حَقِیقٌ أَنْ لَا یُرَدَّ إِذَا شَفَعَ فَیَقُولُ إِنِّی أَهْلِکُ عَطَشاً فَیَقُولُ زَادَکَ اللَّهُ ظَمَأً وَ زَادَکَ اللَّهُ عَطَشاً قُلْتُ جُعِلْتُ فِدَاکَ وَ کَیْفَ یَقْدِرُ عَلَی الدُّنُوِّ مِنَ الْحَوْضِ وَ لَمْ یَقْدِرْ عَلَیْهِ غَیْرُهُ قَالَ وَرِعَ عَنْ أَشْیَاءَ قَبِیحَهٍ وَ کَفَّ عَنْ شَتْمِنَا إِذَا ذَکَرَنَا وَ تَرَکَ أَشْیَاءَ اجْتَرَأَ عَلَیْهَا غَیْرُهُ وَ لَیْسَ ذَلِکَ لِحُبِّنَا وَ لَا لِهَوًی مِنْهُ وَ لَکِنْ ذَلِکَ لِشِدَّهِ اجْتِهَادِهِ فِی عِبَادَتِهِ وَ تَدَیُّنِهِ وَ لِمَا قَدْ شَغَلَ بِهِ نَفْسَهُ عَنْ ذِکْرِ النَّاسِ فَأَمَّا قَلْبُهُ فَمُنَافِقٌ وَ دِینُهُ النَّصْبُ بِاتِّبَاعِ أَهْلِ النَّصْبِ وَ وَلَایَهِ الْمَاضِینَ وَ تَقَدُّمِهِ لَهُمَا عَلَی کُلِّ أَحَدٍ(۱).

**[ترجمه]کامل الزیارات: از مسمع کردین نقل می کند که گفت: امام جعفر صادق علیه السّلام به من فرمود: تو اهل عراق هستی، آیا به زیارت قبر امام حسین علیه السّلام می روی؟ گفتم: نه زیرا من مردی مشهور از اهل بصره هستم، نزد ما گروهی هستند که طرفدار خلیفه می باشند. دشمنان ما که ناصبی ها و اهل قبایل و دیگران هستند زیادند. من از اینکه شکایت مرا به خلیفه بکنند و ضرری به من برسانند در امان نیستم.

امام صادق فرمود: آیا مصیبت امام حسین را به خاطر نمی آوری؟ گفتم: بله. فرمود: از مصیبت آن حضرت ناراحت می شوی؟ گفتم: آری، به خدا قسم به قدری حال گریه به من دست می دهد که اهل و عیالم اثر آن را بر من مشاهده می کنند و من به نحوی از غذا خوردن بیزار می شوم که اثر آن در صورتم معلوم می گردد.

امام صادق فرمود: خدا اشک های تو را رحمت کند، بدان که تو در ردیف افرادی خواهی بود که برای مصیبت ما جزع و فزع می کنند، برای ترس ما می ترسند و برای امنیت ما ایمن خواهند بود. تو به زودی در هنگام مردن خود خواهی دید که پدرانم نزد تو حاضر می شوند و توصیه تو را به فرشته مرگ می کنند، بشاراتی به تو خواهند داد که قبل از مرگ چشم تو روشن خواهد شد و فرشته مرگ در آن هنگام از مادری که نسبت به فرزند خود مهربان است، با تو مهربان تر خواهد بود.

مسمع می گوید: سپس امام صادق گریان شد و من هم گریان شدم آن گاه آن حضرت فرمود: سپاس مخصوص آن خدایی است که ما را با رحمت خود، بر خلق خویش فضیلت و برتری داد و رحمت خود را به ما اهل بیت اختصاص داد. ای مسمع، از آن زمان که امیر المؤمنین علی شهید شده است، زمین و آسمان برای ما گریه می کنند و ملائکه بیشتر برای ما گریه کردند. گریه ملائکه برای ما، از آن هنگام که مردان ما شهید شدند، خاتمه نیافته است. هیچ شخصی بر مصائب ما گریه نمی کند مگر اینکه قبل از ریزش اشک چشمش خدا او را می آمرزد، هنگامی که اشک وی بر گونه های صورتش جاری شود، اگر یک قطره از آن در آتش جهنم بچکد به نحوی حرارت آن را خاموش می کند که حرارتی باقی نخواهد ماند .

کسی که دلش برای ما بسوزد، در هنگام جان دادن به قدری خوشحال می شود که تا وقتی نزد حوض کوثر بر ما وارد شود، آن خوشحالی در قلبش خواهد بود. حوض کوثر از ورود او برای محبتی که به ما دارد خوشحال می شود و به قدری از انواع و اقسام غذا به وی می دهد که دوست ندارد از آنجا خارج شود.

ای مسمع! کسی که یک شربت آب حوض کوثر را بیاشامد، بعد از آن هرگز تشنه نخواهد شد و مشقتی نخواهد دید. آب کوثر دارای خنکی کافور، بوی مشک، طعم زنجبیل، شیرین تر از عسل، نرم تر از کره، صاف تر از اشک، خوشبوتر از عنبر است. از چشمه تسنیم خارج می شود و از نهرهای بهشت عبور می کند و بر درّ و یاقوت جاری می گردد. تعداد پیاله هایی که در میان حوض کوثر است از تعداد ستارگان بیشتر می باشد. بوی حوض کوثر از هزار سال راه به مشام می رسد، پیاله های آن از طلا و نقره و گوهرهای رنگارنگ است. تمام بوهای خوش را به مشام کسی که آن را می آشامد می رساند. کسی که آب کوثر را می نوشد می گوید: کاش من همین جا می ماندم و عوض و بدلی انتخاب نمی کردم و از اینجا به جای دیگری نمی رفتم.

ای مسمع! بدان که از آن حوض سیراب خواهی شد. هیچ چشمی برای ما گریان نمی شود مگر اینکه با نظر کردن به حوض کوثر شاد خواهد شد. هر کس که محب ما باشد از آب کوثر می آشامد.

حضرت علی بن ابی طالب علیه السّلام در حالی نزد حوض کوثر ایستاده که عصایی از چوب عوسج به دست دارد و دشمنان ما را با آن دور می کند. آن گاه مردی از دشمنان می گوید: من در دنیا به یگانگی خدا و نبوت پیامبر اکرم شهادت داده ام، حضرت علی می فرماید: نزد فلانی که امام تو بوده برو و از او بخواه تا برای تو شفاعت کند! وی می گوید: آن امامی که تو می گویی از من بیزاری می جوید. حضرت علی علیه السلام می فرماید: برگرد و از آن شخصی که او را دوست و بر همه خلق مقدم می داشتی و او را بهترین خلق می دانستی تقاضا کن تا شفیع تو شود. زیرا کسی که نزد تو بهترین خلق بود، سزاوارتر است که شفاعتش رد نشود .

وی خواهد گفت: من از سوز عطش خواهم مرد. حضرت علی می فرماید: خدا تشنگی و عطش تو را زیاد کند!

مسمع گفت: فدایت شوم، چگونه آن شخص می تواند نزدیک حوض کوثر بیاید در حالی که غیر از امیر المؤمنین (و شیعه او) کسی نمی تواند نزد آن حوض بیاید؟ فرمود: برای اینکه او کارهای زشت انجام نمی داده و هر گاه کسی به ما ناسزا می گفته جلوگیری می کرده و از امور خطرناکی که دیگران انجام می دادند اجتناب می نموده است. این اعمال را به خاطر محبتی که به ما داشته یا از روی هوا و هوس انجام نمی داده، بلکه به خاطر جدیت و تلاشی که درباره عبادت و تدین خود داشته و از بدگویی مردم خودداری می کرده انجام داده است. ولی قلبش منافق و دارای مذهب ناصبی و تابع ناصبی های گذشته و دوستی آنان بوده و ایشان را بر هر کسی مقدم می داشته است - ۱. کامل الزیارات: ۱۰۱ و همچنین روایت بعد - .

**[ترجمه]

بیان

الرضراض الحصا أو صغارها قوله علیه السلام و سقیت إسناد السقی إلیها مجازی لسببیتها لذلک.

**[ترجمه]«الرضراض» شن و ماسه یا سنگ های کوچک تر از آن است. عبارت «سقیت»: اسناد سقی به حوض کوثر مجازی است زیرا حوض کوثر سبب آن بوده است.

**[ترجمه]

«۳۲»

مل، [كامل الزيارات] أَبِی عَنْ سَعْدٍ عَنِ الْجَامُورَانِیِّ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِیِّ بْنِ أَبِی حَمْزَهَ عَنْ أَبِیهِ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ سَمِعْتُهُ یَقُولُ: إِنَّ الْبُكَاءَ وَ الْجَزَعَ مَكْرُوهٌ لِلْعَبْدِ فِی كُلِّ مَا جَزِعَ مَا خَلَا الْبُكَاءَ عَلَى الْحُسَیْنِ بْنِ عَلِیٍّ علیهما السلام فَإِنَّهُ فِیهِ مَأْجُورٌ(۲).

**[ترجمه]كامل الزيارات: از پدر علی بن ابو حمزه نقل می كند كه گفت: از امام جعفر صادق علیه السّلام شنیدم كه می فرمود: گریه و زاری انسان برای هر امری مكروه و ناپسند است، غیر از گریه كردن در عزای حضرت حسین بن علی علیهما السّلام؛ زیرا این گونه گریه و زاری اجر خواهد داشت - ۲. كامل الزيارات: ۱۰۰ - .

**[ترجمه]

«۳۳»

مل، [كامل الزيارات] مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ الرَّزَّازُ عَنْ خَالِهِ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَیْنِ الزَّیَّاتِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْمَاعِیلَ عَنْ صَالِحِ بْنِ عُقْبَهَ عَنْ أَبِی هَارُونَ الْمَكْفُوفِ قَالَ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام فِی حَدِیثٍ طَوِیلٍ: وَ مَنْ ذُكِرَ الْحُسَیْنُ عِنْدَهُ فَخَرَجَ مِنْ عَیْنَیْهِ مِنَ الدُّمُوعِ مِقْدَارُ جَنَاحِ ذُبَابٍ كَانَ ثَوَابُهُ عَلَى اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ لَمْ یَرْضَ لَهُ بِدُونِ الْجَنَّهِ(۳).

۱- ۱. المصدر ص ۱۰۱، و هكذا ما یلیه.

۲- ۲. كامل الزيارات ۱۰۰.

۳- ۳. المصدر ص ۱۰۰ و ۱۰۱.

مل، [كامل الزيارات] أبى و جماعه مشايخنا عن سعد بن عبد الله عن أحمد بن محمد عن حمزه بن على الأشعرى عن الحسن بن معاويه بن وهب عمن حدثه عن أبى جعفر عليه السلام قال كان على بن الحسين عليهما السلام يقول: و ذكر مثله.

**[ترجمه]كامل الزيارات: امام صادق عليه السّلام در حديثى طولانى فرمود: كسى كه نام ما نزد او برده شود و از چشم وى اشك جارى گردد و لو به اندازه بال مگس، ثواب آن بر عهده خداوند عز و جل خواهد بود و خداوند براى او جز به بهشت راضى نخواهد شد - ٣. همان: ١٠٠ و ١٠١ - .

**[ترجمه]

«٣۴»

مل، [كامل الزيارات] حَكِيمُ بْنُ دَاوُدَ بْنِ حَكِيمٍ عَنْ سَلَمَهَ عَنْ بَكَّارِ بْنِ أَحْمَدَ الْقَسَّامِ وَ الْحَسَنِ بْنِ عَبْدِ الْوَاحِدِ عَنْ مُخَوَّلِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنِ الرَّبِيعِ بْنِ الْمُنْذِرِ عَنْ أَبِيهِ قَالَ سَمِعْتُ عَلِيَّ بْنَ الْحُسَيْنِ عليهما السلام يَقُولُ: مَنْ قَطَرَتْ عَيْنَاهُ فِينَا قَطْرَهً وَ دَمَعَتْ عَيْنَاهُ فِينَا دَمْعَهً بَوَّأَهُ اللَّهُ بِهَا فِي الْجَنَّهِ حُقُباً(١).

**[ترجمه]كامل الزيارات: امام زين العابدين عليه السّلام فرمود: هر كس در مصيبت ما چشمانش قطره اى اشك بريزد و يك بار چشمانش براى ما اشك بار شود، خداوند او را تا ابد در بهشت جاى خواهد داد - ١. همان: ١٠١ - .

**[ترجمه]

«٣۵»

مل، [كامل الزيارات] أَبِي عَنْ سَعْدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ زُرَارَهَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْأَصَمِّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ بُكَيْرٍ قَالَ: حَجَجْتُ مَعَ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام فِي حَدِيثٍ طَوِيلٍ فَقُلْتُ يَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ لَوْ نُبِشَ قَبْرُ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ عليهما السلام هَلْ كَانَ يُصَابُ فِي قَبْرِهِ شَيْ ءٌ فَقَالَ يَا ابْنَ بُكَيْرٍ مَا أَعْظَمَ مَسَائِلَكَ إِنَّ الْحُسَيْنَ بْنَ عَلِيٍّ عليهما السلام مَعَ أَبِيهِ وَ أُمِّهِ وَ أَخِيهِ فِي مَنْزِلِ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ مَعَهُ يُرْزَقُونَ وَ يُحْبَرُونَ وَ إِنَّهُ لَعَنْ يَمِينِ الْعَرْشِ مُتَعَلِّقٌ بِهِ يَقُولُ يَا رَبِّ أَنْجِزْ لِي مَا وَعَدْتَنِي وَ إِنَّهُ لَيَنْظُرُ إِلَى زُوَّارِهِ فَهُوَ أَعْرَفُ بِهِمْ وَ بِأَسْمَائِهِمْ وَ أَسْمَاءِ آبَائِهِمْ وَ مَا فِي رِحَالِهِمْ مِنْ أَحَدِهِمْ بِوُلْدِهِ وَ إِنَّهُ لَيَنْظُرُ إِلَى مَنْ يَبْكِيهِ فَيَسْتَغْفِرُ لَهُ وَ يَسْأَلُ أَبَاهُ الِاسْتِغْفَارَ لَهُ وَ يَقُولُ أَيُّهَا الْبَاكِي لَوْ عَلِمْتَ مَا أَعَدَّ اللَّهُ لَكَ لَفَرِحْتَ أَكْثَرَ مِمَّا حَزِنْتَ وَ إِنَّهُ لَيَسْتَغْفِرُ لَهُ مِنْ كُلِّ ذَنْبٍ وَ خَطِيئَهٍ(٢).

**[ترجمه]كامل الزيارات: از عبد اللّه بن بكير نقل مى كند كه گفت: من با امام جعفر صادق عليه السّلام حج به جا آوردم و به آن حضرت گفتم: يا ابن رسول اللّه! اگر قبر امام حسين عليه السّلام شكافته شود، آيا چيزى از بدن مقدسش در آن به پيدا مى شود، فرمود: اى پسر بكير! عجب پرسش بزرگى كردى! امام حسين عليه السّلام با پدر و مادر و برادرش در منزل پيامبر اسلام صلّى اللّه عليه و آله مى باشند و با آن حضرت مشغول خوردن رزق و روزى و شادمانى هستند. امام حسين عليه السّلام در طرف راست عرش است و مى گويد: پروردگارا! به آن وعده اى كه به من داده اى وفا كن. امام حسين به زوارش نظر

مرحمت دارد، آن بزرگوار زوار خود را با نام آنان و نام پـدرانشان و آنچه که دارند، بهتر از این می شـناسد که یکی از ایشان فرزند خود را بشـناسد. امام حسین علیه السّلام به افرادی که برایش گریه می کنند نظر مرحمت دارد و برای آنان طلب مغفرت می نماید و از پدرش تقاضا می کند برای ایشان طلب آمرزش کند. امام حسـین به گریه کننده خود می گوید: اگر می دانستی خدا چه ثواب هایی برای تو آماده کرده است، فرح و خوشـحالی تو از این غم و اندوه تو بیشتر می شد. امام حسین علیه السلام برای تمام گناه و خطاهای وی استغفار خواهد کرد.

**[ترجمه]

«۳۶»

مل، [کامل الزیارات] أَبِی عَنِ ابْنِ أَبَانٍ عَنِ الْأَهْوَازِیِّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْمُغِیرَهِ عَنِ الْأَصَمِّ: مِثْلَهُ.

**[ترجمه]نیز در همان کتاب نظیر این روایت را نقل کرده است - ۲. کامل الزیارات: ۱۰۳ - .

**[ترجمه]

«۳۷»

أَقُولُ رَأَیْتُ فِی بَعْضِ تَأْلِیفَاتِ بَعْضِ الثِّقَاتِ مِنَ الْمُعَاصِرِینَ: رُوِیَ أَنَّهُ لَمَّا أَخْبَرَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله ابْنَتَهُ فَاطِمَهَ بِقَتْلِ وَلَدِهَا الْحُسَیْنِ وَ مَا یَجْرِی عَلَیْهِ مِنَ الْمِحَنِ

ص: ۲۹۲

۱- ۱. کامل الزیارات ص ۱۰۱.

۲- ۲. المصدر ص ۱۰۳. و تری الحدیث بطوله فی ص ۳۲۶- ۳۲۹ باب النوادر الرقم ۲.

بَکَتْ فَاطِمَهُ بُکَاءً شَدِیداً وَ قَالَتْ یَا أَبَهْ مَتَی یَکُونُ ذَلِکَ قَالَ فِی زَمَانٍ خَالٍ مِنِّی وَ مِنْکِ وَ مِنْ عَلِیٍّ فَاشْتَدَّ بُکَاؤُهَا وَ قَالَتْ یَا أَبَهْ فَمَنْ یَبْکِی عَلَیْهِ وَ مَنْ یَلْتَزِمُ بِإِقَامَهِ الْعَزَاءِ لَهُ فَقَالَ النَّبِیُّ یَا فَاطِمَهُ إِنَّ نِسَاءَ أُمَّتِی یَبْکُونَ عَلَی نِسَاءِ أَهْلِ بَیْتِی وَ رِجَالَهُمْ یَبْکُونَ عَلَی رِجَالِ أَهْلِ بَیْتِی وَ یُجَدِّدُونَ الْعَزَاءَ جِیلًا بَعْدَ جِیلٍ فِی کُلِّ سَنَهٍ فَإِذَا کَانَ الْقِیَامَهُ تَشْفَعِینَ أَنْتِ لِلنِّسَاءِ وَ أَنَا أَشْفَعُ لِلرِّجَالِ وَ کُلُّ مَنْ بَکَی مِنْهُمْ عَلَی مُصَابِ الْحُسَیْنِ أَخَذْنَا بِیَدِهِ وَ أَدْخَلْنَاهُ الْجَنَّهَ یَا فَاطِمَهُ کُلُّ عَیْنٍ بَاکِیَهٌ یَوْمَ الْقِیَامَهِ إِلَّا عَیْنٌ بَکَتْ عَلَی مُصَابِ الْحُسَیْنِ فَإِنَّهَا ضاحِکَهٌ مُسْتَبْشِرَهٌ بِنَعِیمِ الْجَنَّهِ.

أقول: سیأتی بعض الأخبار فی ذلک فی باب بکاء السماء و الأرض علیه علیه السلام.

**[ترجمه]مؤلف: در تألیفات بعضی از نویسندگان معاصر که مورد وثوق است دیدم روایت شده: هنگامی که پیامبر صلّی اللّه علیه و آله فاطمه اطهر را از شهادت فرزندش حسین و آن مصائبی که دچار آن حضرت خواهد شد آگاه نمود، آن بانو گریه شدیدی کرد و گفت: پدر جان! چنین مصائبی در چه زمانی رخ می دهد؟ فرمود در آن زمان که من و تو و علی در دنیا نیستیم! گریه حضرت زهرا شدیدتر شد و گفت: پدر جان! پس چه کسی برای حسین گریه خواهد کرد و چه کسی متصدی عزاداری وی خواهد شد؟

پیامبر فرمود: ای فاطمه! زنان امت من بر زنان اهل بیتم و مردان ایشان بر مردان اهل بیت من گریه خواهند کرد، همه ساله هر گروهی پس از دیگری عزاداری را تجدید می کنند. هنگامی که روز قیامت فرا رسد، تو زنان امت من و من مردان آنان را شفاعت خواهیم کرد. هر یکی از ایشان که در مصیبت امام حسین گریه کند، ما دست او را می گیریم و وارد بهشت می کنیم.

ای فاطمه! هر چشمی فردای قیامت گریان است غیر از چشمی که در مصیبت حسین گریه کند، زیرا صاحب آن چشم خندان و مژده نعمت های بهشت به وی داده خواهد شد.

مؤلف: در بخش گریه آسمان و زمین بر امام حسین علیه السّلام، قسمتی از این گونه اخبار خواهد آمد.

**[ترجمه]

«۳۸»

وَ رَأَیْتُ فِی بَعْضِ مُؤَلَّفَاتِ أَصْحَابِنَا أَنَّهُ حُکِیَ عَنِ السَّیِّدِ عَلِیٍّ الْحُسَیْنِیِّ قَالَ: کُنْتُ مُجَاوِراً فِی مَشْهَدِ مَوْلَایَ- عَلِیِّ بْنِ مُوسَی الرِّضَا علیهما السلام مَعَ جَمَاعَهٍ مِنَ الْمُؤْمِنِینَ فَلَمَّا کَانَ الْیَوْمُ الْعَاشِرُ مِنْ شَهْرِ عَاشُورَاءَ ابْتَدَأَ رَجُلٌ مِنْ أَصْحَابِنَا یَقْرَأُ مَقْتَلَ الْحُسَیْنِ علیه السلام فَوَرَدَتْ رِوَایَهٌ عَنِ الْبَاقِرِ علیه السلام أَنَّهُ قَالَ مَنْ ذَرَفَتْ عَیْنَاهُ عَلَی مُصَابِ الْحُسَیْنِ وَ لَوْ مِثْلَ جَنَاحِ الْبَعُوضَهِ غَفَرَ اللَّهُ لَهُ ذُنُوبَهُ وَ لَوْ کَانَتْ مِثْلَ زَبَدِ الْبَحْرِ وَ کَانَ فِی الْمَجْلِسِ مَعَنَا جَاهِلٌ مُرَکَّبٌ یَدَّعِی الْعِلْمَ وَ لَا یَعْرِفُهُ فَقَالَ لَیْسَ هَذَا بِصَحِیحٍ وَ الْعَقْلُ لَا یَعْتَقِدُهُ (۱)

وَ کَثُرَ الْبَحْثُ بَیْنَنَا وَ افْتَرَقْنَا عَنْ ذَلِکَ الْمَجْلِسِ وَ هُوَ

۱ – ۱. توهم الجهال أن لهذه الأحاديث اطلاقا يشمل كل ظرف و زمان، فأنكرها بعض أشدّ الإنكار، و قال لو صح هذه الأحاديث لاتى على بنيان المذهب و قواعده، و لادى الى تعطيل الفرائض و الاحكام، و ترک الصلاه و الصيام كما نرى الفساق و الفجار يتكلون فى ارتكاب السيئات و الاقتحام فى جرائمهم الشنيعه على ولاء الحسين و محبته، و البكاء عليه من دون أن ينتهوا عن ظلمهم و غيهم و اعتسافهم. فليس هذه الأحاديث الا موضوعه من قبل الغلاه، و دسهم فى أخبار أهل البيت، ترويجا لمرامهم الفاسد، و مسلكهم فى أن ولاء أهل البيت انما هو محبتهم، لا الدخول تحت سلطانهم و أمرهم و نهيهم على ما هو الصحيح من معنى الولايه. و بعضهم الآخر الذين يروون الحديث و لا يعقلون فيه و لا يتدبرون أخذ بالإطلاق، و ادعى أن« من بكى على الحسين أو أبكى أو تباكى فله الجنه» حتى فى زماننا هذا و عصرنا كائنا من كان، ثمّ شد على المنكرين بأنهم كفرا و خرجوا عن المذهب و لم يعرفوا الأئمّه حق معرفتهم و .... ثم إذا الزم بالاشكال أخذ فى تأويل الأحاديث و أخرجها عن معانيها و مغزاها، أو سرد فى الجواب بعض الاقاصيص و الرؤى. و الحق ان هذه الأحاديث- بين صحاح و حسان و ضعاف- مستفيضه بل متواتره لا تتطرق إليها يد الجرح و التأويل، لكنها صدرت حينما كان ذكر الحسين، و البكاء عليه و زيارته و رثاؤه، و انشاد الشعر فيه، انكارا للمنكر، و مجاهده فى ذات اللّه و محاربه مع أعداء اللّه: بنى أميّه الظالمه الغشوم؛ و هدما لاساسهم، و تقبيحا و تنفيرا من سيرتهم الكافره بالقرآن و الرسول. و لذلک كانت الأئمّه عليهم السلام يرغبون الشيعه فى تلك الجهاد المقدس باعلاء كلمه الحسين و احياء أمره بأى نحو كان بالرثاء و المديح و الزياره و البكاء عليه، و فى مقابلهم بنو أميّه تعرج على إماته ذكر الحسين، و يمنع من زيارته و رثائه و البكاء عليه فمن وجدوه يفعل شيئا من ذلک أخذوه و شردوه و قتلوه و هدموا داره و لاجل تلك المحاربه القائمه بين الفريقين: أنصار الدين، و أنصار الكفر؛ أباد المتوكل قبر الحسين و سواه مع الأرض و أجرى الماء عليه ليطفئ نور اللّه وَ اللَّهُ مُتِمُّ نُورِهِ وَ لَوْ كَرِهَ الْكافِرُونَ ۶- ۱۳ ۶۱: ۸. فمن كان يبكى على الحسين أو يرثيه أو يزوره فى ذاک الظرف لم يكن فعله ذلک حسره و عزاء و تسليه فقط، بل محاربه لاعداء الدين و جهادا فى سبيل اللّه مع ما يقاسونه من الجهد و البلاء و التشريد و التنكيل فحق على اللّه ان يثيب المجاهد فى سبيله و يرزقه الجنه بغير حساب. ذلک بأنهم لا يصيبهم ظمأ و لا نصب و لا مخمصه فى سبيل اللّه، و لا يطئون موطئا يغيظ الكفّار و لا ينالون من عدو نيلا الا كتب لهم به عمل صالح ان اللّه لا يضيع أجر المحسنين. ففى مثل ذاک الزمان- كما رأينا قبل عشرين سنه فى ايران- لم يكن ليبكى على الحسين و ينشد فيه الرثاء الاكل مؤمن و فى، أهل التقوى و اليقين، لما فى ذلک من العذاب و التنكيل، لا كل فاسق و شارب حتّى يستشكل فى الأحاديث. بل كان هؤلاء الفساق- فى ذاک الظرف- مستظهرين بسلطان بنى أميّه، منحازين الى الفئه الباغيه يتجسسون خلال الديار ليأخذوا على أيدى الشيعه، و يمنعوهم من احياء ذكر الحسين، كما اقتحموا دار أبى عبد اللّه الصادق بعد ما سمعوا صراخ الويل و البكاء من داره عليه السلام. و أمّا فى زمان لا محاربه بين أهل البيت و أعدائهم كزماننا هذا فلا يصدق على ذكر الحسين و البكاء عليه عنوان الجهاد، كما أنّه لا يلقى ذاكر الحسين الا الذكر الجميل و الثناء الحسن. بل يأخذ بذلک اجره، و الباكى على الحسين يشرف و يكرم و يقال له قدمت خير مقدم و يقدم إليه ما يشرب و يتفكه. فحيث لا جهاد فى البكاء عليه، فلا وعد بالجنه، و حيث لا عذاب و لا نكال و لا خوف نفس فلا ثواب كذا و كذا. فليبک الفسقه الفجره، انهم مأخوذون بسيئ أعمالهم. ان اللّه لا يخدع من جنته، و ليميز الخبيث من الطيب و يجعل الخبيث بعضه على بعض فيركمه جميعا فيجعله فى جهنم اولئک هم الخاسرون.

مُصِرٌّ عَلَی الْعِنَادِ فِی تَکْذِیبِ الْحَدِیثِ- فَنَامَ ذَلِکَ الرَّجُلُ تِلْکَ اللَّیْلَهَ فَرَأَی فِی مَنَامِهِ کَأَنَّ الْقِیَامَهَ قَدْ قَامَتْ وَ حُشِرَ النَّاسُ فِی صَعِیدٍ صَفْصَفٍ لا تَری فِیها عِوَجاً وَ لا أَمْتاً وَ قَدْ نُصِبَتِ الْمَوَازِینُ وَ امْتَدَّ الصِّرَاطُ وَ وُضِعَ الْحِسَابُ وَ نُشِرَتِ الْکُتُبُ وَ أُسْعِرَتِ النِّیرَانُ وَ زُخْرِفَتِ الْجِنَانُ وَ اشْتَدَّ الْحَرُّ عَلَیْهِ وَ إِذَا هُوَ قَدْ عَطِشَ عَطَشاً شَدِیداً وَ بَقِیَ یَطْلُبُ الْمَاءَ فَلَا یَجِدُهُ.

ص: ۲۹۴

فَالْتَفَتَ یَمِیناً وَ شِمَالًا وَ إِذَا هُوَ بِحَوْضٍ عَظِیمِ الطُّولِ وَ الْعَرْضِ قَالَ قُلْتُ فِی نَفْسِی هَذَا هُوَ الْكَوْثَرُ فَإِذَا فِیهِ مَاءٌ أَبْرَدُ مِنَ الثَّلْجِ وَ أَحْلَی مِنَ الْعَذْبِ وَ إِذَا عِنْدَ الْحَوْضِ رَجُلَانِ وَ امْرَأَهٌ أَنْوَارُهُمْ تُشْرِقُ عَلَی الْخَلَائِقِ وَ مَعَ ذَلِكَ لُبْسُهُمُ السَّوَادُ وَ هُمْ بَاكُونَ مَحْزُونُونَ فَقُلْتُ مَنْ هَؤُلَاءِ فَقِیلَ لِی هَذَا مُحَمَّدٌ الْمُصْطَفَی وَ هَذَا الْإِمَامُ عَلِیٌّ الْمُرْتَضَی وَ هَذِهِ الطَّاهِرَهُ فَاطِمَهُ الزَّهْرَاءُ فَقُلْتُ مَا لِی أَرَاهُمْ لَابِسِینَ السَّوَادَ وَ بَاكِینَ وَ مَحْزُونِینَ فَقِیلَ لِی أَ لَیْسَ هَذَا یَوْمَ عَاشُورَاءَ یَوْمَ مَقْتَلِ الْحُسَیْنِ فَهُمْ مَحْزُونُونَ لِأَجْلِ ذَلِكَ

قالَ فَدَنَوْتُ إِلَى سَيِّدَهِ النِّسَاءِ فَاطِمَهَ وَ قُلْتُ لَهَا يَا بِنْتَ رَسُولِ اللَّهِ إِنِّى عَطْشَانُ فَنَظَرَتْ إِلَيَّ شَزْراً وَ قَالَتْ لِى أَنْتَ الَّذِى تُنْكِرُ فَضْلَ الْبُكَاءِ عَلَى مُصَابِ وَلَدِىَ الْحُسَيْنِ وَ مُهْجَهِ قَلْبِى وَ قُرَّهِ عَيْنِىَ الشَّهِيدِ الْمَقْتُولِ ظُلْماً وَ عُدْوَاناً لَعَنَ اللَّهُ قَاتِلِيهِ وَ ظَالِمِيهِ وَ مَانِعِيهِ مِنْ شُرْبِ الْمَاءِ قَالَ الرَّجُلُ فَانْتَبَهْتُ مِنْ نَوْمِى فَزِعاً مَرْعُوباً وَ اسْتَغْفَرْتُ اللَّهَ كَثِيراً وَ نَدِمْتُ عَلَى مَا كَانَ مِنِّى وَ أَتَيْتُ إِلَى أَصْحَابِىَ الَّذِينَ كُنْتُ مَعَهُمْ وَ خَبَّرْتُ بِرُؤْيَاىَ وَ تُبْتُ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ.

ص: ۲۹۶

**[ترجمه]در بعضی از کتاب های علمای شیعه از سید علی حسینی حکایت شده که گفت: من با گروهی از مؤمنین در جوار حضرت علی بن موسی الرضا علیه السّلام مجاور بودم. وقتی روز عاشورا فرا رسید، یکی از یاران ما کتاب مقتل امام حسین علیه السّلام را می خواند تا رسید به این روایت که: حضرت امام محمّد باقر علیه السّلام می فرماید: کسی که چشمانش در مصیبت امام حسین اشک بریزد و لو اینکه به اندازه بال یک مگس باشد، خدا گناهان او را می آمرزد و لو اینکه به اندازه کف دریا باشند.

در آن مجلس شخصی بود که دارای جهل مرکب بود و ادعای علم می کرد ولی علم و دانشی نداشت. وی گفت: این حدیث صحیح نیست و عقل آن را نمی پذیرد. درباره این موضوع بحث بسیار کردیم تا اینکه از آن مجلس پراکنده شدیم، ولی آن شخص در تکذیب این حدیث اصرار داشت.

آن مرد شب خوابید و در عالم خواب دید که گویا قیامت بر پا شده است و مردم همه از زمین محشور شده اند، میزان ها نصب گردیده، صراط گسترده شده، محاسبات آماده اند. نامه های اعمال گشوده شده و دوزخ شعله ور گردیده، بهشت زینت شده، حرارت بر او (آن مرد) شدید شده، او در این بین شدیداً تشنه و طالب آب بود ولی آبی نبود.

وقتی او به طرف راست و چپ خود توجهی نمود با حوضی مواجه شد که فوق العاده طویل و عریض بود. می گوید: من با خودم گفتم: این همان حوض کوثر است و دارای آبی است که از برف سردتر و از عسل شیرین تر است. ناگاه دید دو نفر مرد و یک زن کنار آن حوض هستند که نور آنان بر همه خلق می درخشد و با این حال ایشان سیاه پوش و گریان و محزون بودند. راوی می گوید: من گفتم: اینان که هستند؟ در جوابم گفته شد: این آقا محمّد مصطفی و این آقا امام علی مرتضی و این بانو فاطمه زهرا صلّی اللّه علیهم اجمعین هستند. گفتم: پس چرا من آن ها را با لباس سیاه و گریان و محزون می بینم؟ به من گفته شد: آیا امروز روز عاشورا نیست که روز قتل امام حسین علیه السّلام است؟ ایشان به این خاطر محزون هستند.

من به حضرت زهرا نزدیک شدم و به او گفتم: ای دختر رسول خدا! من تشنه ام. ناگاه دیدم آن حضرت با حالتی خشمناک به من نگریست و فرمود: تو آن شخصی هستی که منکر ثواب و فضیلت گریه کردن در عزای فرزندم حسین شدی؟ همان حسینی که جان و قلب من و نور چشم من و سید و بزرگ شهیدان است، همان حسینی که ظالمانه و با دشمنی به قتل رسید. خدا آن افرادی را که در حق حسین ستم کردند و او را شهید نمودند و مانع آب آشامیدن وی شدند لعنت کند! راوی می گوید: من در حالی از خواب بیدار شدم که دچار ترس شده بودم و بسیار استغفار می کردم و از تکذیب آن حدیث پشیمان شدم. آنگاه نزد آن رفقایی آمدم که با آنان بودم و پس از اینکه خواب خود را نقل کردم، از خداوند عز و جل تقاضای توبه نمودم .

**[ترجمه]

باب ۳۵ فضل الشهداء معه و عله عدم مبالاتهم بالقتل و بیان أنه صلوات اللّه علیه کان فرحا لا یبالی بما یجری علیه

الأخبار

«۱»

ع، [علل الشرائع] الطَّالَقَانِيُّ عَنِ الْجَلُودِيِّ عَنِ الْجَوْهَرِيِّ عَنِ ابْنِ عُمَارَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ: قُلْتُ لَهُ أَخْبِرْنِي عَنْ أَصْحَابِ الْحُسَيْنِ وَ إِقْدَامِهِمْ عَلَى الْمَوْتِ فَقَالَ إِنَّهُمْ كُشِفَ لَهُمُ الْغِطَاءُ حَتَّى رَأَوْا مَنَازِلَهُمْ مِنَ الْجَنَّةِ فَكَانَ الرَّجُلُ مِنْهُمْ يُقْدِمُ عَلَى الْقَتْلِ لِيُبَادِرَ إِلَى حَوْرَاءَ يُعَانِقُهَا وَ إِلَى مَكَانِهِ مِنَ الْجَنَّهِ(۱).

**[ترجمه]علل الشرائع: از پدر ابو عماره نقل می کند که گفت: به امام جعفر صادق علیه السّلام گفتم: مرا از اینکه چرا یاران امام حسین علیه السّلام برای شهید شدن اقدام نمودند آگاه کن. فرمود: پرده از جلوی چشم آنان به گونه ای کنار رفت که جایگاه خویش را در بهشت دیدند. لذا بعضی از ایشان در شهید شدن بر دیگری سبقت می گرفت تا زودتر به حوریه ای که در انتظار او است برسد و او را در آغوش بگیرد و به جایگاه خود در بهشت برود - ۱. علل الشرایع ۱: ۲۱۸ ، باب ۱۶۳ ، شماره ۱ - .

**[ترجمه]

«۲»

مع، [معانی الأخبار] الْمُفَسِّرُ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ الْحَسَنِ الْحُسَيْنِيِّ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ النَّاصِرِيِّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ الثَّانِي عَنْ آبَائِهِ عليهم السلام قَالَ قَالَ عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ عليهما السلام: لَمَّا اشْتَدَّ الْأَمْرُ بِالْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ نَظَرَ إِلَيْهِ مَنْ كَانَ مَعَهُ فَإِذَا هُوَ بِخِلَافِهِمْ لِأَنَّهُمْ كُلَّمَا اشْتَدَّ الْأَمْرُ تَغَيَّرَتْ أَلْوَانُهُمْ وَ ارْتَعَدَتْ فَرَائِصُهُمْ وَ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَ كَانَ الْحُسَيْنُ عليه السلام وَ بَعْضُ مَنْ مَعَهُ مِنْ خَصَائِصِهِ تُشْرِقُ أَلْوَانُهُمْ وَ تَهْدَأُ جَوَارِحُهُمْ وَ تَسْكُنُ نُفُوسُهُمْ فَقَالَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ انْظُرُوا لَا يُبَالِي بِالْمَوْتِ فَقَالَ لَهُمُ الْحُسَيْنُ عليه السلام صَبْراً بَنِي الْكِرَامِ فَمَا الْمَوْتُ إِلَّا قَنْطَرَةٌ تَعْبُرُ بِكُمْ عَنِ الْبُؤْسِ وَ الضَّرَّاءِ إِلَى الْجِنَانِ الْوَاسِعَهِ وَ النَّعِيمِ الدَّائِمَهِ فَأَيُّكُمْ يَكْرَهُ أَنْ يَنْتَقِلَ مِنْ سِجْنٍ إِلَى قَصْرٍ وَ مَا هُوَ لِأَعْدَائِكُمْ إِلَّا كَمَنْ يَنْتَقِلُ مِنْ قَصْرٍ إِلَى سِجْنٍ وَ عَذَابٍ إِنَّ أَبِي حَدَّثَنِي عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَنَّ الدُّنْيَا سِجْنُ الْمُؤْمِنِ وَ جَنَّهُ الْكَافِرِ وَ الْمَوْتُ جِسْرُ هَؤُلَاءِ إِلَى جِنَانِهِمْ وَ جِسْرُ هَؤُلَاءِ إِلَى جَحِيمِهِمْ مَا كَذَبْتُ وَ لَا كُذِبْتُ (۲).

۱- ۱. علل الشرائع ج ۱ ص ۲۱۸ باب ۱۶۳- الرقم: ۱.

۲- ۲. معانی الأخبار ص ۲۸۸ باب معنی الموت.

**[ترجمه]معانی الاخبار: امام علی بن الحسین علیهما السّلام فرمود: هنگامی که روز عاشورا کار بر امام حسین تنگ و سخت شد، یاران آن حضرت به وی نظر کردند و دیدند که روحیه آن بزرگوار بر خلاف آنان قوی است. زیرا هر چه کار مشکل تر می شد، رنگ آنان دگرگون شده و اعضای بدنشان می لرزید و بیشتر می ترسیدند. ولی رنگ حضرت امام حسین و یاران مخصوص امام بر خلاف دیگران درخشنده تر و جسم و روح آنان آرام تر می شد. بعضی از آنان به یکدیگر می گفتند: امام حسین را بنگرید که اصلا باکی از مرگ ندارد؟ امام در جوابشان می فرمود: ای بزرگواران صبور باشید! زیرا مرگ نظیر پلی است که شما را از رنج و سختی های دنیوی عبور داده و وارد بهشت وسیع و نعمت های همیشگی آن خواهد کرد، کدام یک از شما دوست ندارد از زندان به قصری عالی منتقل شود؟ ولی مرگ برای دشمنان شما نظیر کسی است که از قصری عالی به زندان و عذاب منتقل می شود پدرم از زبان رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله برایم نقل کرد که: دنیا زندان مؤمن و بهشت کافر است. مرگ برای مؤمنین پلی است که ایشان به وسیله آن وارد بهشت خود می شوند و برای کفار پلی است که به واسطه آن وارد جهنم خود می شوند. من دروغ نمی گویم و به من دروغ هم گفته نشده است - ۱. معانی الأخبار: ۲۸۸ - .

**[ترجمه]

«۳»

یج، [الخرائج و الجرائح] سَعْدٌ عَنِ ابْنِ عِیسَی عَنِ الْأَهْوَازِیِّ عَنِ النَّضْرِ عَنْ عَاصِمِ بْنِ حُمَیْدٍ عَنِ الثُّمَالِیِّ قَالَ قَالَ عَلِیُّ بْنُ الْحُسَیْنِ علیهما السلام: کُنْتُ مَعَ أَبِی فِی اللَّیْلَهِ الَّتِی قُتِلَ فِی صَبِیحَتِهَا فَقَالَ لِأَصْحَابِهِ هَذَا اللَّیْلُ فَاتَّخِذُوهُ جُنَّهً فَإِنَّ الْقَوْمَ إِنَّمَا یُرِیدُونَنِی وَ لَوْ قَتَلُونِی لَمْ یَلْتَفِتُوا إِلَیْکُمْ وَ أَنْتُمْ فِی حِلٍّ وَ سَعَهٍ فَقَالُوا وَ اللَّهِ لَا یَکُونُ هَذَا أَبَداً فَقَالَ إِنَّکُمْ تُقْتَلُونَ غَداً کُلُّکُمْ وَ لَا یُفْلِتُ مِنْکُمْ رَجُلٌ قَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِی شَرَّفَنَا بِالْقَتْلِ مَعَکَ ثُمَّ دَعَا فَقَالَ لَهُمُ ارْفَعُوا رُءُوسَکُمْ وَ انْظُرُوا فَجَعَلُوا یَنْظُرُونَ إِلَی مَوَاضِعِهِمْ وَ مَنَازِلِهِمْ مِنَ الْجَنَّهِ وَ هُوَ یَقُولُ لَهُمْ هَذَا مَنْزِلُکَ یَا فُلَانُ فَکَانَ الرَّجُلُ یَسْتَقْبِلُ الرِّمَاحَ وَ السُّیُوفَ بِصَدْرِهِ وَ وَجْهِهِ لِیَصِلَ إِلَی مَنْزِلَتِهِ مِنَ الْجَنَّهِ.

**[ترجمه]خرائج: امام زین العابدین علیه السّلام فرمود: من در آن شبی که پدرم فردای آن شهید شد با آن حضرت بودم، پدرم به یاران خود فرمود: شب فرا رسیده، شما می توانید در این تاریکی شب به هر جا می خواهید بروید، زیرا این مردم فقط من را می خواهند و وقتی مرا بکشند با شما کاری نخواهند داشت، من بیعت خود را از شما پس گرفتم، شما آزاد هستید. آنان در جواب گفتند: به خدا قسم که ما هرگز دست از یاری تو بر نخواهیم داشت. پدرم فرمود: همه شما فردا کشته خواهید شد، احدی از شما زنده نخواهد ماند. ایشان گفتند: خدا را شکر که توفیق کشته شدن در رکاب تو را به ما عطا کرد.

سپس پدرم در حق آنان دعای خیر کرد و فرمود: اکنون سرهای خود را بلند کنید و بنگرید! آن ها سر بلند کردند و جایگاه خویش را در بهشت مشاهده نمودند. امام حسین علیه السّلام به هر یک از آنان می فرمود: ای فلان! این منزل تو در بهشت است، لذا آن ها با سینه و صورت خود از نیزه و شمشیرها استقبال می کردند، تا به منزل گاه بهشتی خود برسند.

**[ترجمه]

«۴»

ل، [الخصال] لی، [الأمالی] للصدوق الْهَمْدَانِیُّ عَنْ عَلِیِّ بْنِ إِبْرَاهِیمَ عَنِ الْیَقْطِینِیِّ عَنْ یُونُسَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنِ ابْنِ أَسْبَاطٍ عَنْ عَلِیِّ بْنِ سَالِمٍ عَنْ أَبِیهِ عَنْ ثَابِتِ بْنِ أَبِی صَفِیَّهَ الثُّمَالِیِّ قَالَ: نَظَرَ عَلِیُّ بْنُ الْحُسَیْنِ سَیِّدُ الْعَابِدِینَ إِلَی عُبَیْدِ اللَّهِ بْنِ الْعَبَّاسِ بْنِ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ علیه السلام فَاسْتَعْبَرَ ثُمَّ قَالَ مَا مِنْ یَوْمٍ أَشَدَّ عَلَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مِنْ یَوْمِ أُحُدٍ قُتِلَ فِیهِ عَمُّهُ حَمْزَهُ بْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ أَسَدُ اللَّهِ وَ أَسَدُ رَسُولِهِ وَ بَعْدَهُ یَوْمَ مُؤْتَهَ قُتِلَ فِیهِ ابْنُ عَمِّهِ جَعْفَرُ بْنُ أَبِی طَالِبٍ ثُمَّ قَالَ علیه السلام وَ لَا یَوْمَ کَیَوْمِ الْحُسَیْنِ ازْدَلَفَ إِلَیْهِ ثَلَاثُونَ أَلْفَ رَجُلٍ یَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ مِنْ هَذِهِ الْأُمَّهِ کُلٌّ یَتَقَرَّبُ إِلَی اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ بِدَمِهِ وَ هُوَ بِاللَّهِ یُذَکِّرُهُمْ فَلَا یَتَّعِظُونَ حَتَّی قَتَلُوهُ بَغْیاً وَ ظُلْماً وَ عُدْوَاناً.

ثُمَّ قَالَ علیه السلام رَحِمَ اللَّهُ الْعَبَّاسَ فَلَقَدْ آثَرَ وَ أَبْلَی وَ فَدَی أَخَاهُ بِنَفْسِهِ حَتَّی قُطِعَتْ یَدَاهُ فَأَبْدَلَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ بِهِمَا جَنَاحَیْنِ یَطِیرُ بِهِمَا مَعَ الْمَلَائِکَهِ فِی الْجَنَّهِ کَمَا جَعَلَ لِجَعْفَرِ بْنِ أَبِی طَالِبٍ علیه السلام وَ إِنَّ لِلْعَبَّاسِ عِنْدَ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ مَنْزِلَهً یَغْبِطُهُ بِهَا جَمِیعُ الشُّهَدَاءِ یَوْمَ الْقِیَامَهِ(۱).

**[ترجمه]خصال و کتاب امالی: از ثمالی نقل می کند که گفت: امام زین العابدین علیه السّلام نگاهی به عبید اللّه بن عباس بن علی بن ابی طالب کرد و شروع به گریه کرد و فرمود: هیچ روزی برای پیامبر خدا صلّی اللّه علیه و آله از جنگ احد سخت تر نبود، زیرا حضرت حمزه بن عبد المطلب که شیر خدا و رسول بود، در آن روز شهید شد. بعد از جنگ احد جنگ مؤته بود که برای پیامبر خدا سخت بود، زیرا پسر عموی آن حضرت یعنی جعفر بن ابی طالب در آن روز شهید شد.

سپس امام زین العابدین فرمود: هیچ روزی مثل روز عاشورای امام حسین نبود. زیرا تعداد سی هزار نفر که گمان می کردند از این امت بودند اطراف آن امام را گرفتند و هر کدام از آنان می خواستند با ریختن خون امام حسین به خدا تقرب بجویند. امام حسین وجود خدا را به ایشان یاد آوری می کرد ولی نمی پذیرفتند، تا اینکه سرانجام آن حضرت را ظالمانه و از سر کینه و دشمنی شهید نمودند.

آن گاه امام سجاد علیه السّلام فرمود: خدا حضرت عباس را رحمت کند! زیرا امام حسین را بر خود مقدم داشت و جان خود را فدای آن حضرت نمود تا اینکه دست هایش قطع شد. خداوند عز و جل در عوض دست های عباس علیه السّلام دو بال به وی عطا کرد تا به وسیله آن ها در بهشت با ملائکه پرواز نماید، همچنان که این نعمت را به جعفر بن ابی طالب عطا کرد. حضرت عباس علیه السّلام نزد خداوند مقام و منزلتی دارد که فردای قیامت همه شهدا بر آن غبطه می خورند - ۱. امالی صدوق: مجلس ۷۰، شماره ۱۰ - .

**[ترجمه]

«۵»

مل، [کامل الزیارات] مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ عَنِ ابْنِ أَبِی الْخَطَّابِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْمَاعِیلَ عَمَّنْ

١- ١. أمالي الصدوق: المجلس ٧٠ الرقم ١٠.

حَدَّثَهُ عَنْ عَلِيِّ بْنِ حَمْزَةَ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ أَبِی الْعَلَاءِ وَ أَبِی الْمَغْرَاءِ وَ عَاصِمِ بْنِ حُمَیْدٍ جَمِیعاً عَنْ أَبِی بَصِیرٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: مَا مِنْ شَهِیدٍ إِلَّا وَ هُوَ یُحِبُّ لَوْ أَنَّ الْحُسَیْنَ بْنَ عَلِیٍّ علیهما السلام حَیٌّ حَتَّی یَدْخُلُونَ الْجَنَّهَ مَعَهُ (۱).

**[ترجمه]کامل الزیارات: امام جعفر صادق علیه السّلام فرمود: هیچ شهیدی نیست مگر اینکه دوست دارد، کاش امام حسین علیه السّلام زنده بود و او با امام داخل بهشت می شد - ۲. یعنی آرزو دارند که او را یاری کرده و در رکاب او کشته شده و وارد بهشت شوند. در برخی نسخه ها همین حدیث آمده با این تفاوت که می گوید: دوست دارد که کاش با امام حسین علیه السلام و همراه او وارد بهشت می شد، مراجعه کنید به کامل الزیارات: ۱۱۱ - .

**[ترجمه]

باب ۳۶ کفر قتلته علیه السلام و ثواب اللعن علیهم و شده عذابهم و ما ینبغی أن یقال عند ذکره صلوات الله علیه

الأخبار

«۱»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] لی، [الأمالی] للصدوق مَاجِیلَوَیْهِ عَنْ عَلِیٍّ عَنْ أَبِیهِ عَنِ الرَّیَّانِ بْنِ شَبِیبٍ عَنِ الرِّضَا علیه السلام قَالَ: یَا ابْنَ شَبِیبٍ إِنْ سَرَّکَ أَنْ تَسْکُنَ الْغُرَفَ الْمَبْنِیَّهَ فِی الْجَنَّهِ مَعَ النَّبِیِّ وَ آلِهِ فَالْعَنْ قَتَلَهَ الْحُسَیْنِ علیه السلام یَا ابْنَ شَبِیبٍ إِنْ سَرَّکَ أَنْ یَکُونَ لَکَ مِنَ الثَّوَابِ مِثْلُ مَا لِمَنِ اسْتُشْهِدَ مَعَ الْحُسَیْنِ علیه السلام فَقُلْ مَتَی مَا ذَکَرْتَهُ یا لَیْتَنِی کُنْتُ مَعَهُمْ فَأَفُوزَ فَوْزاً عَظِیماً الْخَبَرَ(۲).

**[ترجمه]عیون اخبار رضا و کتاب امالی: امام رضا علیه السلام فرمود: ای ابن شبیب، اگر از اینکه به همراه پیامبر صلی الله علیه و آله در غرفه های ساخته شده در بهشتی ساکن شوی خوشحال می شوی، قاتلان حسین را لعنت کن. ای ابن شبیب، اگر از اینکه ثوابی همچون ثواب کسانی که با امام حسین علیه السلام شهید شدند نصیب تو شود خوشحال می شوی، هر گاه او را به یاد آوردی بگو «یا لیتنی کنت معهم فأفوز فوزا عظیما» ای کاش همراه آنان بودم و پیروزی بزرگ نصیبم می شد - ۱. امالی صدوق، مجلس ۲۷ ، شماره ۵ - .

**[ترجمه]

«۲»

أَقُولُ، قَدْ أَوْرَدْنَا فِی بَابِ مَا وَقَعَ فِی الشَّامِ عَنِ ابْنِ عُبْدُوسٍ عَنِ ابْنِ قُتَیْبَهَ عَنِ الْفَضْلِ عَنِ الرِّضَا علیه السلام قَالَ: مَنْ نَظَرَ إِلَی الْفُقَّاعِ أَوْ إِلَی الشِّطْرَنْجِ فَلْیَذْکُرِ الْحُسَیْنَ علیه السلام وَ لْیَلْعَنْ یَزِیدَ وَ آلَ زِیَادٍ یَمْحُو اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ بِذَلِکَ ذُنُوبَهُ وَ لَوْ کَانَتْ کَعَدَدِ النُّجُومِ (۳).

۱- ۱. أی حتّی ینصرونه و یقتلون معه فیدخلون الجنه، و فی بعض النسخ کما فی المصدر الا و یجب أن یکون مع الحسین علیه الصلاه و السلام حتّی یدخلون الجنه معه راجع کامل الزیارات ص ۱۱۱.

۲- ۲. أمالی الصدوق المجلس ۲۷ الرقم ۵، و قد مر فی باب ۳۴ تحت الرقم ۲۳. و راجع عیون أخبار الرضا ج ۱ ص ۳۰۰.

۳- ۳. راجع عیون أخبار الرضا ج ۶ ص ۲۲ باب ۳۰- الرقم ۵۰ فی حدیث.

**[ترجمه]مؤلف: در بخش وقایع شام از قول حضرت علی بن موسی الرضا علیه السّلام نوشتیم که فرمود: هر کس که به فقاع (آب جو) و شطرنج نگاه کند و یادآور امام حسین شود و یزید را لعنت کند، خدا گناهان وی را محو می کند و لو اینکه به تعداد ستارگان باشند - ۲. عیون أخبار الرضا ۶: ۲۲ ، باب ۳۰ ، شماره ۵۰ - .

**[ترجمه]

«۳»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] بِالْأَسَانِیدِ الثَّلَاثَهِ عَنِ الرِّضَا عَنْ آبَائِهِ علیهم السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله: إِنَّ قَاتِلَ الْحُسَیْنِ بْنِ عَلِیٍّ علیهما السلام فِی تَابُوتٍ مِنْ نَارٍ عَلَیْهِ نِصْفُ عَذَابِ أَهْلِ الدُّنْیَا وَ قَدْ شُدَّ یَدَاهُ وَ رِجْلَاهُ بِسَلَاسِلَ مِنْ نَارٍ مُنَکَّسٌ فِی النَّارِ حَتَّی یَقَعَ فِی قَعْرِ جَهَنَّمَ وَ لَهُ رِیحٌ یَتَعَوَّذُ أَهْلُ النَّارِ إِلَی رَبِّهِمْ مِنْ شِدَّهِ نَتْنِهِ وَ هُوَ فِیهَا خَالِدٌ ذَائِقُ الْعَذَابِ الْأَلِیمِ مَعَ جَمِیعِ مَنْ شَایَعَ عَلَی قَتْلِهِ- کُلَّما

نَضِجَتْ جُلُودُهُمْ بَدَّلَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ عَلَیْهِمُ الْجُلُودَ غَیْرَهَا حَتَّی یَذُوقُوا الْعَذَابَ الْأَلِیمَ لا یُفَتَّرُ عَنْهُمْ سَاعَهً وَ یُسْقَوْنَ مِنْ حَمِیمِ جَهَنَّمَ فَالْوَیْلُ لَهُمْ مِنْ عَذَابِ النَّارِ(۱).

صح، [صحیفه الرضا علیه السلام] عنه علیه السلام: مثله.

**[ترجمه]عیون اخبار الرضا علیه السّلام: رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله فرمود: قاتل حسین بن علی علیه السّلام در تابوتی است از آتش، و عذاب نصف اهل دنیا نصیب او خواهد بود. دست و پای او با زنجیرهای آتشین بسته شده و در جهنم سرازیر می شود تا اینکه به قعر جهنم می رسد. او بوی متعفنی خواهد داشت که اهل جهنم از بوی تعفن او به پروردگار خود پناهنده خواهند شد. او با همه افرادی که در قتل امام حسین دخالت داشتند، در جهنم دچار عذابی دردناک خواهند بود. هر گاه پوست بدن آنان بریان شود، خداوند عز و جل پوست دیگری برای بدن ایشان می آفریند تا دوباره عذاب دردناک را بچشند و حتی یک ساعت از آن عذاب آزاد نباشند. آنان از آب جوش جهنم سیراب می شوند، وای بر ایشان از عذاب آتش - ۱. عیون أخبار الرضا ۲: ۴۷ - .

صحیفه الرضا علیه السلام: از قول پیامبر صلّی اللّه علیه و آله مانند این حدیث را روایت کرده است.

**[ترجمه]

«۴»

ن بِهَذَا الْإِسْنَادِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله: إِنَّ مُوسَی بْنَ عِمْرَانَ علیه السلام سَأَلَ رَبَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ فَقَالَ یَا رَبِّ إِنَّ أَخِی هَارُونَ مَاتَ فَاغْفِرْ لَهُ فَأَوْحَی اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ إِلَیْهِ یَا مُوسَی لَوْ سَأَلْتَنِی فِی الْأَوَّلِینَ وَ الْآخِرِینَ لَأَجَبْتُکَ مَا خَلَا قَاتِلَ الْحُسَیْنِ بْنِ عَلِیٍّ فَإِنِّی أَنْتَقِمُ لَهُ مِنْ قَاتِلِهِ (۲).

صح، [صحيفه الرضا عليه السلام] عنه عليه السلام: مثله.

**[ترجمه]عيون اخبار الرضا عليه السّلام: رسول خدا صلّى اللّه عليه و آله فرمود: حضرت موسى بن عمران عليه السّلام دعا كرد و گفت: پروردگارا! برادرم هارون از دنيا رفت، او را بيامرز! خدا به آن حضرت وحى كرد: اى موسى! اگر اين دعا را در مورد تمام خلق از اول تا آخر مى كردى مستجاب مى نمودم، غير از قاتل امام حسين عليه السّلام، زيرا من انتقام حسين را از او خواهم گرفت - ۲. همان ، شماره ۱۷۹ - .

صحيفه الرضا عليه السلام: از قول پيامبر صلّى اللّه عليه و آله مانند اين حديث را روايت كرده است.

**[ترجمه]

«۵»

ن، [عيون أخبار الرضا عليه السلام] بِإِسْنَادِ التَّمِيمِيِّ عَنِ الرِّضَا عَنْ آبَائِهِ عليهم السلام قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله: يَقْتُلُ الْحُسَيْنَ شَرُّ الْأُمَّهِ وَ يَتَبَرَّأُ مِنْ وُلْدِهِ مَنْ يَكْفُرُ بِی.

**[ترجمه]عيون أخبار الرضا عليه السلام: پيامبر صلّى اللّه عليه و آله فرمود: بدترين اين امت حسين را شهيد خواهد كرد و كسى از فرزندان حسين بيزارى مى جويد كه به من كافر شده باشد.

**[ترجمه]

«۶»

ل، [الخصال] حَمْزَهُ الْعَلَوِيُّ عَنْ أَحْمَدَ الْهَمْدَانِيِّ عَنْ يَحْيَى بْنِ الْحَسَنِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مَيْمُونٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَيْمُونٍ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ عليهما السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله:سِتَّهٌ لَعَنَهُمُ اللَّهُ وَ كُلُّ نَبِيٍّ مُجَابٍ الزَّائِدُ فِی كِتَابِ اللَّهِ وَ الْمُكَذِّبُ بِقَدَرِ اللَّهِ وَ التَّارِكُ لِسُنَّتِی وَ الْمُسْتَحِلُّ مِنْ عِتْرَتِی مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَ الْمُتَسَلِّطُ بِالْجَبَرُوتِ لِيُذِلَّ مَنْ أَعَزَّهُ اللَّهُ وَ يُعِزَّ مَنْ أَذَلَّهُ اللَّهُ وَ الْمُسْتَأْثِرُ بِفَیْ ءِ الْمُسْلِمِينَ الْمُسْتَحِلُّ لَهُ.

أقول: قد مضى مثل هذا الخبر بأسانيد متعدده فی باب القضاء و القدر(۳).

ص: ۳۰۰

۱- ۱. المصدر: ج ۲ ص ۴۷ باب ۳۱- الرقم ۱۷۸ و ۱۷۹.

۲- ۲. المصدر: ج ۲ ص ۴۷ باب ۳۱- الرقم ۱۷۸ و ۱۷۹.

۳- ۳. راجع ج ۵ ص ۸۷ و ۸۸ من الطبعه الحديثه.

**[ترجمه]خصال: رسول خدا صلّى اللّه عليه و آله فرمود: شش طايفه هستند كه خدا و هر پيامبر مستجاب الدعوه اى آنان را لعنت كرده اند: كسى كه چيزى به قرآن اضافه كند، كسى كه قضا و قدر خدا را تكذيب نمايد، شخصى كه سنت مرا ترك كند، كسى كه ترك حرمت عترت مرا كه خدا واجب دانسته حلال بداند، شخصى كه بر مردم مسلط شود و كسى را كه خدا عزيز و مقتدر كرده ذليل نمايد و كسى را كه خدا ذليل نموده عزيز و قدرتمند كند و كسى كه غنيمت مسلمانان را تصاحب كند و براى خود حلال بداند.

مؤلف: مانند اين خبر با سند هاى متعدد در بخش قضا و قدر آمده است .

**[ترجمه]

«۷»

ما، [الأمالی] للشیخ الطوسی الْمُفِیدُ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ الْوَلِیدِ عَنْ أَبِیهِ عَنِ الصَّفَّارِ عَنِ ابْنِ عِیسَی عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَیْرٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ أَبِی فَاخِتَهَ قَالَ: قُلْتُ لِ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام إِنِّی أَذْکُرُ الْحُسَیْنَ بْنَ عَلِیٍّ علیهما السلام فَأَیَّ شَیْ ءٍ أَقُولُ إِذَا ذَکَرْتُهُ فَقَالَ قُلْ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْکَ یَا أَبَا عَبْدِ اللَّهِ تُکَرِّرُهَا ثَلَاثاً الْخَبَرَ.

**[ترجمه]امالى طوسى: از حسن بن ابو فاخته نقل مى كند: به امام جعفر صادق عليه السّلام گفتم: هر وقت امام حسين عليه السّلام را به ياد آوردم چه بگويم؟ فرمود: سه مرتبه بگو: صلّى اللّه عليك يا ابا عبد اللّه.

**[ترجمه]

«۸»

ثو، [ثواب الأعمال] أَبِی عَنْ سَعْدٍ عَنِ ابْنِ یَزِیدَ عَنْ زِیَادٍ الْقَنْدِیِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِی حَمْزَهَ عَنْ عِیصِ بْنِ الْقَاسِمِ قَالَ: ذُکِرَ عِنْدَ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ قَاتِلُ الْحُسَیْنِ بْنِ عَلِیٍّ علیهما السلام فَقَالَ بَعْضُ أَصْحَابِهِ کُنْتُ أَشْتَهِی أَنْ یَنْتَقِمَ اللَّهُ مِنْهُ فِی الدُّنْیَا فَقَالَ کَأَنَّکَ تَسْتَقِلُّ لَهُ عَذَابَ اللَّهِ وَ مَا عِنْدَ اللَّهِ أَشَدُّ عَذَاباً وَ أَشَدُّ نَکَالًا.

**[ترجمه]ثواب الاعمال: از عيص بن قاسم نقل مى كند: روزى نزد امام جعفر صادق عليه السّلام سخنى از قاتل امام حسين عليه السّلام به ميان آمد. يكى از اصحاب امام صادق عليه السّلام گفت: من دوست داشتم كه خداوند در دنيا از قاتل حسين انتقام بگيرد. امام صادق عليه السّلام فرمود: گويا منظور تو اين است كه عذاب او اندك باشد؟ آن عذابى كه خداوند در آخرت براى قاتل امام حسين مهيا نموده است، شديدتر و سخت تر است.

**[ترجمه]

«۹»

ثو، [ثواب الأعمال] ابْنُ الْوَلِيدِ عَنِ الصَّفَّارِ عَنِ ابْنِ هَاشِمٍ عَنْ عُثْمَانَ بْنِ عِيسَى عَنْ عَمْرِو بْنِ شِمْرٍ عَنْ جَابِرٍ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله:إِنَّ فِی النَّارِ مَنْزِلَةً لَمْ یَکُنْ یَسْتَحِقُّهَا أَحَدٌ مِنَ النَّاسِ إِلَّا بِقَتْلِ الْحُسَیْنِ بْنِ عَلِیٍّ وَ یَحْیَی بْنِ زَکَرِیَّا علیهم السلام.

مل، [کامل الزیارات] أبی عن سعد عن ابن هاشم: مثله (۱).

**[ترجمه]ثواب الاعمال: رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله و سلّم فرمود: در دوزخ مکانی است که غیر از قاتل حسین بن علی و قاتل یحیی بن زکریا استحقاق آن را نخواهند داشت.

کامل الزیارات: مانند آن را بیان کرده است - ۲. کامل الزیارات: ۷۷ و ۷۸ - .

**[ترجمه]

«۱۰»

مل، [کامل الزیارات] مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَلِیٍّ النَّاقِدُ عَنْ أَبِی هَارُونَ الْعَبْسِیِّ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ حَیَّانَ عَنْ خَالِدٍ الرَّبَعِیِّ قَالَ حَدَّثَنِی مَنْ سَمِعَ کَعْباً یَقُولُ: أَوَّلُ مَنْ لَعَنَ قَاتِلَ الْحُسَیْنِ بْنِ عَلِیٍّ علیهما السلام إِبْرَاهِیمُ خَلِیلُ الرَّحْمَنِ وَ أَمَرَ وُلْدَهُ بِذَلِکَ وَ أَخَذَ عَلَیْهِمُ الْعَهْدَ وَ الْمِیثَاقَ ثُمَّ لَعَنَهُ مُوسَی بْنُ عِمْرَانَ وَ أَمَرَ أُمَّتَهُ بِذَلِکَ ثُمَّ لَعَنَهُ دَاوُدُ وَ أَمَرَ بَنِی إِسْرَائِیلَ بِذَلِکَ ثُمَّ لَعَنَهُ عِیسَی وَ أَکْثَرَ أَنْ قَالَ یَا بَنِی إِسْرَائِیلَ الْعَنُوا قَاتِلَهُ وَ إِنْ أَدْرَکْتُمْ أَیَّامَهُ فَلَا تَجْلِسُوا عَنْهُ فَإِنَّ الشَّهِیدَ مَعَهُ کَالشَّهِیدِ مَعَ الْأَنْبِیَاءِ مُقْبِلٍ غَیْرِ مُدْبِرٍ وَ کَأَنِّی أَنْظُرُ إِلَی بُقْعَتِهِ وَ مَا مِنْ نَبِیٍّ إِلَّا وَ قَدْ زَارَ کَرْبَلَاءَ وَ وَقَفَ عَلَیْهَا وَ قَالَ إِنَّکِ لَبُقْعَةٌ کَثِیرَةُ الْخَیْرِ فِیکِ یُدْفَنُ الْقَمَرُ الْأَزْهَرُ(۲).

۱- ۱. کامل الزیارات: ص ۷۷ و ۷۸.

۲- ۲. المصدر: ص ۶۷.

**[ترجمه]کامل الزیارات: از کعب نقل می کنـد: اولین کس از مردم که قاتل امام حسـین را لعنت کرد حضـرت ابراهیم خلیل علیه السّـلام بود. آن حضـرت از فرزندان خود نیز تعهد گرفت که قاتل حسـین را لعنت کنند. پس از حضرت ابراهیم، حضرت موسـی قاتل امام حسـین را لعنت کرد و به امت خود دسـتور داد تا او را لعنت کنند. سپس حضرت داود این کار را انجام داد و به بنی اسرائیل فرمود: قاتل امام حسین را لعنت کنند.

پس از داود، حضـرت عیسـی بن مریم قاتل حسـین علیه السّلام را لعنت کرد و به بنی اسرائیل دستور داد تا قاتل حسین را لعنت کنند. آنگاه به آنان فرمود: اگر روزگار امام حسـین را درک کردید از یاری کردن آن بزرگوار کوتاهی نکنید، زیرا کسی که در رکاب حسـین شهید شود، مثل شخصی است که در رکاب پیامبران در حالی شهید شده که به جنگ روی آورده و پشت به دشـمن نکرده است. گویـا من به مقبره امـام حسـین می نگرم، هیـچ پیـامبری نیست مگر اینکه کربلا را زیارت کرده و در آنجا توقـف نمـوده اسـت و فرمـود: تـو مقـبره ای پر خیر و برکـت هسـتی که مـاه درخشـنده ای در تـو دفن خواهـد شـد - ۱. کامل الزیارات: ۶۷ - .

**[ترجمه]

بیان

قوله مقبل الأصوب مقبلا أی کشـهید استشهد معهم حالکونه مقبلا علی القتال غیر مدبر و علی ما فی النسخ صفه لقوله کالشهید لأنه فی قوه النکره.

**[ترجمه]در عبـارت «مقبل» صـحیح تر مقبلاً است، یعنی ماننـد شـهیدی که یارانش به همراه او در حالی شـهید می شونـد به جنـگ روی آورده و به دشـمن پشت نمی کننـد، و بر اساس آن چه در نسـخه ها آمـده است، صـفت برای عبارت «کالشـهید» است، زیرا نکره است.

**[ترجمه]

«۱۱»

مـل، [کامل الزیارات] مُحَمَّدٌ الْحِمْیَرِیُّ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِیِّ بْنِ زَکَرِیَّا عَنْ عَمْرِو بْنِ الْمُخْتَارِ عَنْ إِسْـحَاقَ بْنِ بِشْـرٍ عَنِ الْعَوَّامِ مَوْلَی قُرَیْشٍ قَالَ سَـمِعْتُ مَوْلَایَ عُمَرَ بْنَ هُبَیْرَهَ قَالَ: رَأَیْتُ رَسُولَ اللَّهِ صـلی الله علیه وآله وَ الْحَسَنُ وَ الْحُسَیْنُ فِی حَجْرِهِ یُقَبِّلُ هَذَا مَرَّهً وَ یُقَبِّلُ هَذَا مَرَّهً وَ یَقُولُ لِلْحُسَیْنِ الْوَیْلُ لِمَنْ یَقْتُلُکَ (۱).

**[ترجمه]کامـل الزیارات: از عمر بن هبیره نقل می کنـد که: من امام حسن و امام حسـین علیهما السّـلام را دیـدم که در کنار رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله نشسته اند و آن حضرت گاهی امام حسن و گاهی امام حسین را می بوسید و به امام حسین می فرمود: وای بر آن کس که تو را می کشد - ۲. کامل الزیارات: ۷۰ - .

**[ترجمه]

«۱۲»

مل، [کامل الزيارات] ابْنُ الْوَلِيدِ عَنِ الصَّفَّارِ عَنِ الْيَقْطِينِيِّ عَنْ زَكَرِيَّا الْمُؤْمِنِ عَنْ أَيُّوبَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ وَ زَيْدٍ أَبِی الْحَسَنِ وَ عَبَّادٍ جَمِيعاً عَنْ سَعْدٍ الْإِسْكَافِ قَالَ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله:مَنْ سَرَّهُ أَنْ يَحْيَا حَيَاتِی وَ يَمُوتَ مَمَاتِی وَ يَدْخُلَ جَنَّةَ عَدْنٍ قَضِيبٍ غَرَسَهُ رَبِّی بِيَدِهِ فَلْيَتَوَلَّ عَلِيّاً وَ الْأَوْصِيَاءَ مِنْ بَعْدِهِ وَ لْيُسَلِّمْ لِفَضْلِهِمْ فَإِنَّهُمُ الْهُدَاةُ الْمَرْضِيُّونَ أَعْطَاهُمُ اللَّهُ فَهْمِی وَ عِلْمِی وَ هُمْ عِتْرَتِی مِنْ لَحْمِی وَ دَمِی إِلَى اللَّهِ أَشْكُو عَدُوَّهُمْ مِنْ أُمَّتِیَ الْمُنْكِرِينَ لِفَضْلِهِمُ الْقَاطِعِينَ فِيهِمْ صِلَتِی وَ اللَّهِ لَيَقْتُلُنَّ ابْنِی لَا نَالَتْهُمْ شَفَاعَتِی (۲).

**[ترجمه]کامل الزیارات: رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله فرمود: کسی که دوست دارد مانند من زندگی کند و مانند من بمیرد و داخل بهشت برین شود، همان بهشتی که خدای من درختان آن را به دست خود کاشته است، باید علی بن ابی طالب و اوصیای پس از او را دوست داشته باشد و در مقابل فضیلت آنان تسلیم شود؛ زیرا ایشان پیشوایانی پسندیده اند که خدا فهم و علم مرا به آنان عطا نموده است، ایشان عترت و گوشت و خون من هستند. من از دشمنان آنان که از امت خودم هستند به خدا شکایت می کنم، همان دشمنانی که منکر فضایل ایشان می شوند و با آنان قطع رحم می کنند. به خدا قسم پسرم را می کشند، خدا شفاعت مرا نصیب آنان نکند - ۳. همان: باب ۲۲، شماره ۳ ، مراجعه کنید به ص ۶۹ - !

**[ترجمه]

«۱۳»

مل، [کامل الزيارات] أَبِی وَ جَمَاعَةُ مَشَايِخِی عَنْ سَعْدٍ عَنِ ابْنِ عِيسَى وَ ابْنِ أَبِی الْخَطَّابِ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ بَشِيرٍ عَنْ حَمَّادٍ عَنْ كُلَيْبِ بْنِ مُعَاوِيَةَ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: كَانَ قَاتِلُ يَحْيَى بْنِ زَكَرِيَّا وَلَدَ زِنًا وَ كَانَ قَاتِلُ الْحُسَيْنِ علیه السلام وَلَدَ زِنًا وَ لَمْ تَبْكِ السَّمَاءُ إِلَّا عَلَيْهِمَا(۳).

مل، [کامل الزيارات] ابن الوليد و محمد بن أحمد بن الحسين معا عن الحسن بن علی بن مهزيار عن أبيه عن الحسن عن فضاله عن كليب بن معاويه: مثله- مل، [کامل الزيارات] ابن الوليد عن الصفار عن ابن عيسى عن ابن فضال عن مروان

ص: ۳۰۲

۱- ۱. کامل الزیارات: ص ۷۰.

۲- ۲. المصدر: الباب ۲۲ الرقم ۳، راجع ص ۶۹.

۳- ۳. المصدر ص ۷۷ و هكذا ما يليه.

بن مسلم عن إسماعيل بن كثير عن أبی عبد الله علیه السلام: مثله.

**[ترجمه]کامل الزیارات: امام جعفر صادق علیه السّلام فرمود: قاتل حضرت یحیی بن زکریا ولد الزنا بود، قاتل امام حسین علیه السّلام هم ولد الزنا بود. آسمان جز برای حضرت یحیی و امام حسین گریه نکرد - ۱. کامل الزیارات: ۷۷ و همچنین حدیث بعدی - .

کامل الزیارات: مانند این حدیث را بیان کرده است.

کامل الزیارات: از قول امام جعفر صادق علیه السلام مانند این حدیث را بیان کرده است.

**[ترجمه]

«۱۴»

مل، [کامل الزیارات] أَبِی وَ ابْنُ الْوَلِیدِ مَعاً عَنِ الصَّفَّارِ عَنِ ابْنِ عِیسَی عَنِ ابْنِ فَضَّالٍ عَنِ ابْنِ بُکَیْرٍ عَنْ زُرَارَهَ عَنْ عَبْدِ الْخَالِقِ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: کَانَ قَاتِلُ الْحُسَیْنِ بْنِ عَلِیٍّ علیهما السلام وَلَدَ زِنًا وَ قَاتِلُ یَحْیَی بْنِ زَکَرِیَّا وَلَدَ زِنًا.

مل، [کامل الزیارات] محمد بن جعفر عن محمد بن الحسین عن صفوان عن داود بن فرقد عن أبی عبد الله علیه السلام: مثله.

**[ترجمه]کامل الزیارات: امام صادق علیه السلام: قاتل امام حسین علیه السّلام ولد الزنا بود، و قاتل حضرت یحیی بن زکریا هم ولد الزنا بود.

**[ترجمه]

«۱۵»

مل، [کامل الزیارات] أَبِی عَنْ سَعْدٍ عَنِ ابْنِ هَاشِمٍ عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَیْرٍ عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِهِ عَنِ ابْنِ مُسْکَانَ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: قَاتِلُ الْحُسَیْنِ بْنِ عَلِیٍّ علیهما السلام وَلَدُ زِنًا.

**[ترجمه]کامل الزیارات: امام صادق علیه السلام فرمود: قاتل امام حسین علیه السّلام ولد الزنا بود.

**[ترجمه]

«۱۶»

مل، [کامل الزیارات] مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَیْنِ عَنِ الْخَشَّابِ عَنْ عَلِیِّ بْنِ حَسَّانَ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ کَثِیرٍ عَنْ دَاوُدَ الرَّقِّیِّ قَالَ: کُنْتُ عِنْدَ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام إِذَا اسْتَسْقَی الْمَاءَ فَلَمَّا شَرِبَهُ رَأَیْتُهُ قَدِ اسْتَعْبَرَ وَ اغْرَوْرَقَتْ عَیْنَاهُ بِدُمُوعِهِ ثُمَّ قَالَ لِی یَا

دَاوُدُ لَعَنَ اللَّهُ قَاتِلَ الْحُسَيْنِ علیه السلام فَمَا مِنْ عَبْدٍ شَرِبَ الْمَاءَ فَذَکَرَ الْحُسَیْنَ وَ لَعَنَ قَاتِلَهُ إِلَّا کَتَبَ اللَّهُ لَهُ مِائَهَ أَلْفِ حَسَنَهٍ وَ حَطَّ عَنْهُ مِائَهَ أَلْفِ سَیِّئَهٍ وَ رَفَعَ لَهُ مِائَهَ أَلْفِ دَرَجَهٍ وَ کَأَنَّمَا أَعْتَقَ مِائَهَ أَلْفِ نَسَمَهٍ وَ حَشَرَهُ اللَّهُ یَوْمَ الْقِیَامَهِ ثَلِجَ الْفُؤَادِ(۱).

مل، [کامل الزیارات] الکلینی عن علی بن محمد عن سهل عن جعفر بن إبراهیم عن سعد بن سعد: مثله (۲).

ص: ۳۰۳

۱- ۱. المصدر: ص ۱۰۶.

۲- ۲. کذا فی نسخ الکتاب حتّی نسخه الأصل- نسخه المؤلّف قدّس سرّه- و هکذا المصدر ص ۱۰۷: ذکر السند بلفظه بعد الحدیث المتقدم بلا فصل. و الظاهر اختلال نسخه المصدر، حیث ان الکلینی رحمه اللّه انما روی الحدیث فی کتاب الاشربه باب النوادر تحت الرقم ۶(راجع ج ۶ ص ۳۹۰) و سنده هکذا: محمّد بن یحیی، عن أحمد بن محمّد، عن محمّد بن جعفر، عمن ذکره(و أظنه محمّد بن الحسین. بقرینه ما فی کامل الزیارات) عن الخشاب، عن علیّ بن حسان، عن عبد الرحمن بن ابن کثیر، عن داود الرقی. و أمّا هذا السند المذکور فی کامل الزیارات: الکلینی عن علیّ بن محمّد، عن سهل ابن زیاد، عن جعفر بن إبراهیم الحضرمی، عن سعد بن سعد، فانما تراه فی الکافی کتاب الاطعمه باب أکل الطین الرقم ۹(راجع ج ۶ ص ۲۶۶). و لفظ الحدیث قال- أعنی سعد بن سعد- سألت أبا الحسن علیه السلام عن الطین، قال فقال: أکل الطین حرام مثل المیته و الدم و لحم الخنزیر، الا طین قبر الحسین علیه السلام فان فیه شفاء من کل داء، و أمنا من کل خوف. و رواه ابن قولویه فی کامل الزیارات الباب ۹۵ تحت الرقم ۲ ص ۲۸۵ عن محمّد بن الحسن، عن محمّد الحسن الصفار، عن عباد بن سلیمان، عن سعد بن سعد الحدیث سواء.

**[ترجمه]کامل الزیارات: از داود رقی نقل می کنـد که گفت: من در حضور امام جعفر صادق علیه السّـلام بودم که امام آب خواست. هنگامی که آب را آشامیـد، حالت گریه به آن حضـرت دست داد و چشـمانش پر از اشک شد. سـپس به من فرمود: خدا قاتل امام حسین علیه السّلام را لعنت کرده است، هیچ بنده ای نیست که آب بیاشامد و قاتل امام حسین را لعنت کند، مگر اینکه خـدا صـد هزار حسـنه در نامه عملش می نویسد و صد هزار گناه او را محو کرده و صد هزار درجه برایش بالا می برد و گویا چنین شخصـی صد هزار غلام آزاد کرده است و خداوند فردای قیامت او را در حالی محشور می کند که قلبش مطمئن و آسوده است - ۲. کامل الزیارات: ۱۰۶ - .

**[ترجمه]

«۱۷»

م، [تفسیر الإمام علیه السلام]: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه وآله لَمَّا نَزَلَتْ- وَ إِذْ أَخَذْنا مِیثاقَکُمْ لا تَسْفِکُونَ دِماءَکُمْ الْآیَهَ(۱) فِی الْیَهُودِ أَیِ الَّذِینَ نَقَضُوا عَهْدَ اللَّهِ وَ کَذَّبُوا رُسُلَ اللَّهِ وَ قَتَلُوا أَوْلِیَاءَ اللَّهِ أَ فَلَا أُنَبِّئُکُمْ بِمَنْ یُضَاهِیهِمْ مِنْ یَهُودِ هَذِهِ الْأُمَّهِ قَالُوا بَلَی یَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ قَوْمٌ مِنْ أُمَّتِی یَنْتَحِلُونَ أَنَّهُمْ مِنْ أَهْلِ مِلَّتِی یَقْتُلُونَ أَفَاضِلَ ذُرِّیَّتِی وَ أَطَایِبَ أَرُومَتِی وَ یُبَدِّلُونَ شَرِیعَتِی وَ سُنَّتِی وَ یَقْتُلُونَ وَلَدَیَّ الْحَسَنَ وَ الْحُسَیْنَ کَمَا قَتَلَ أَسْلَافُ الْیَهُودِ زَکَرِیَّا وَ یَحْیَی أَلَا وَ إِنَّ اللَّهَ یَلْعَنُهُمْ کَمَا لَعَنَهُمْ وَ یَبْعَثُ عَلَی بَقَایَا ذَرَارِیِّهِمْ قَبْلَ یَوْمِ الْقِیَامَهِ هَادِیاً مَهْدِیّاً مِنْ وُلْدِ الْحُسَیْنِ الْمَظْلُومِ یُحْرِقُهُمْ بِسُیُوفِ أَوْلِیَائِهِ إِلَی نَارِ جَهَنَّمَ أَلَا وَ لَعَنَ اللَّهُ قَتَلَهَ الْحُسَیْنِ علیه السلام وَ مُحِبِّیهِمْ وَ نَاصِرِیهِمْ وَ السَّاکِتِینَ عَنْ لَعْنِهِمْ مِنْ غَیْرِ تَقِیَّهٍ یُسْکِتُهُمْ أَلَا وَ صَلَّی اللَّهُ عَلَی الْبَاکِینَ عَلَی الْحُسَیْنِ رَحْمَهً وَ شَفَقَهً وَ اللَّاعِنِینَ لِأَعْدَائِهِمْ وَ الْمُمْتَلِئِینَ عَلَیْهِمْ غَیْظاً وَ حَنَقاً أَلَا وَ إِنَّ الرَّاضِینَ بِقَتْلِ الْحُسَیْنِ شُرَکَاءُ قَتَلَتِهِ أَلَا وَ إِنَّ قَتَلَتَهُ وَ أَعْوَانَهُمْ وَ أَشْیَاعَهُمْ وَ الْمُقْتَدِینَ بِهِمْ بِرَاءٌ مِنْ دِینِ اللَّهِ

ص: ۳۰۴

۱- ۱. البقره ۸۴، و الخبر فی المصدر ص ۱۴۸ مع اختلاف یسیر.

إِنَّ اللَّهَ لَيَأْمُرُ مَلَائِكَتَهُ الْمُقَرَّبِينَ أَنْ يَتَلَقَّوْا دُمُوعَهُمُ الْمَصْبُوبَةَ لِقَتْلِ الْحُسَيْنِ إِلَى الْخُزَّانِ فِي الْجِنَانِ فَيَمْزُجُوهَا بِمَاءِ الْحَيَوَانِ فَتَزِيدُ عُذُوبَتُهَا وَ طِيبُهَا أَلْفَ ضِعْفِهَا وَ إِنَّ الْمَلَائِكَةَ لَيَتَلَقَّوْنَ دُمُوعَ الْفَرِحِينَ الضَّاحِكِينَ لِقَتْلِ الْحُسَيْنِ يَتَلَقَّوْنَهَا فِي الْهَاوِيَةِ وَ يَمْزُجُونَهَا بِحَمِيمِهَا وَ صَدِيدِهَا وَ غَسَّاقِهَا وَ غِسْلِينِهَا فَيَزِيدُ فِي شِدَّةِ حَرَارَتِهَا وَ عَظِيمِ عَذَابِهَا أَلْفَ ضِعْفِهَا يُشَدِّدُ بِهَا عَلَى الْمَنْقُولِينَ إِلَيْهَا مِنْ أَعْدَاءِ آلِ مُحَمَّدٍ عَذَابَهُمْ.

**[ترجمه]تفسیر امام حسن عسکری علیه السّلام: رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله فرمود: «و إذ أخذنا میثاقکم لا تسفکوا دمائکم» - ۳. بقره / ۸۴ - ، «و چون از شما پیمان محکم گرفتیم که خون همدیگر را مریزید.» این آیه در شأن آن یهودیانی نازل شد که عهد و پیمان خدا را شکستند، پیامبران خدا را تکذیب نمودند و اولیای خدا را شهید کردند. سپس حضرت رسول فرمود: آیا می خواهید شما را از یهودیان این امت که شبیه به آن یهودیان هستند آگاه کنم؟ گفتند: آری یا رسول اللّه! فرمود: گروهی از امت من هستند که خود را از امت من می دانند و با این حال، با فضیلت ترین ذریه مرا شهید می کنند، پاکیزه ترین نسل مرا به قتل می رسانند، شریعت و سنت مرا تغییر داده و حسن و حسین مرا شهید می کنند، همان طور که گذشتگان یهود، یحیی پسر زکریا را کشتند.

آگاه باشید؛ همان طور که خدا قاتلان حضرت زکریا را لعنت کرد، قاتلان حسنین را نیز لعنت خواهد کرد. خداوند قبل از روز قیامت هادی مهدی را که از فرزندان حسین است برای بقایای فرزندان آنان مبعوث خواهد کرد تا آنان را به وسیله شمشیرهای دوستانش با آتش جهنم بسوزاند. آگاه باشید؛ خدا قاتلان حسین را همراه افرادی که آنان را دوست داشته و یاور ایشان باشند، و افرادی که آشکارا از لعن فرستادن بر آنان خودداری نمایند، لعنت کرده است.

آگاه باشید؛ خدا بر گریه کنندگان امام حسین علیه السّلام و اشخاصی که دشمنان او را لعنت کنند و افرادی که قلبشان از کینه و خشم از آنان پر باشد، صلوات و رحمت می فرستد. آگاه باشید؛ افرادی که به قتل حسین راضی باشند، در قتل آن حضرت شریک خواهند بود. آگاه باشید؛ قاتلان امام حسین و یاران و تابعین ایشان و اشخاصی که از آنان پیروی نمودند، از دین خدا بیزارند.

خداوند به ملائکه مقرب خود دستور می دهد، اشک هایی را که در عزای امام حسین علیه السّلام ریخته می شود به خازن های بهشت دهند تا آن ها را با آب حیات بیامیزند و گوارایی آب حیات بدین وسیله هزار برابر خواهد شد. ملائکه اشک کسانی را که از قتل امام حسین خوشحال و خندان شدند، به جهنم می برند و آن ها را با آب جوش و چرک خون آلود و چرک آن می آمیزند تا حرارت آن بیشتر و عذاب آن هزار برابر شدیدتر گردد و دشمنان آل محمّد صلّی اللّه علیه و آله که در جهنم هستند، به وسیله آن عذاب بیشتری ببینند .

**[ترجمه]

«۱۸»

کا، [الکافی] الْعِدَّةُ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْجَامُورَانِيِّ عَنِ ابْنِ أَبِي حَمْزَةَ عَنْ صَنْدَلٍ عَنْ دَاوُدَ بْنِ فَرْقَدٍ قَالَ: كُنْتُ جَالِساً فِي

بَيْتِ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام فَنَظَرْتُ إِلَی حَمَامٍ رَاعِبِیٍّ یُقَرْقِرُ فَنَظَرَ إِلَیَّ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام فَقَالَ یَا دَاوُدُ أَ تَدْرِی مَا یَقُولُ هَذَا الطَّیْرُ قُلْتُ لَا وَ اللَّهِ جُعِلْتُ فِدَاکَ قَالَ یَدْعُو عَلَی قَتَلَهِ الْحُسَیْنِ علیه السلام فَاتَّخِذُوا فِی مَنَازِلِکُمْ (۱).

**[ترجمه]کافی: از داود بن فرقد نقل می کند که: من در حضور امام جعفر صادق علیه السّلام نشسته بودم، یک کبوتر راعبی - [۱]. ملاـ محسن فیض کاشانی در معنای راعبی گفته است: کبوتری که در پاهای او پر است. (وافی ج ۲۰ ص ۸۵۶) . مترجم - صدا می کرد، حضرت صادق به من فرمود: آیا می دانی این پرنده چه می گوید؟ گفتم: نه فدایت شوم، فرمود: این کبوتر در حق قاتلاـن امام حسین نفرین می کند، آن را در خانه های خود نگاه دارید - ۲ . کافی ، کتاب الدواجن، باب الحمام، شماره ۱۰ - .

**[ترجمه]

«۱۹»

کا، [الکافی] عَلِیٌّ عَنْ أَبِیهِ عَنِ النَّوْفَلِیِّ عَنِ السَّکُونِیِّ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: اتَّخِذُوا الْحَمَامَ الرَّاعِبِیَّهَ فِی بُیُوتِکُمْ فَإِنَّهَا تَلْعَنُ قَتَلَهَ الْحُسَیْنِ بْنِ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ عَلَیْهِمُ السَّلَامُ وَ لَعَنَ اللَّهُ قَاتِلَهُ (۲).

أقول: وجدت فی بعض مؤلفات المعاصرین: أنه لما جمع ابن زیاد لعنه الله قومه لحرب الحسین علیه السلام کانوا سبعین ألف فارس فقال ابن زیاد أیها الناس من

ص: ۳۰۵

۱- ۱. الکافی کتاب الدواجن باب الحمام الرقم ۱۰ و ۱۳، و الحمام الراعبی جنس من الحمام جاء علی لفظ النسب و لیس به، و قیل هو نسب الی موضع لا أعرف صیغه اسمه، کذا فی اللسان، و قال الجوهریّ: الراعبی جنس من الحمام و الأنثی راعبیه. و قال الفیروزآبادی: راعب أرض منها الحمام الراعبیه، و قال المحشی: قال شیخنا هذه الأرض(راعب) غیر معروفه، و لم یذکرها البکری و لاـ صاحب المراصد و الذی فی المجمل و غیره: الحمامه الراعبیه: ترعب فی صوتها ترعیبا و ذلک قوه صوتها، و هو الصواب انتهی. و نقل المصنّف- رضوان اللّه علیه- فی شرح الحدیث فی مرآه العقول عن حیاه الحیوان للدمیری انه قال: الراعبی طائر مولد بین الورشان و الحمام، و هو شکل عجیب قاله القزوینی.

۲- ۲. الکافی کتاب الدواجن باب الحمام الرقم ۱۰ و ۱۳، و الحمام الراعبی جنس من الحمام جاء علی لفظ النسب و لیس به، و قیل هو نسب الی موضع لا أعرف صیغه اسمه، کذا فی اللسان، و قال الجوهریّ: الراعبی جنس من الحمام و الأنثی راعبیه. و قال الفیروزآبادی: راعب أرض منها الحمام الراعبیه، و قال المحشی: قال شیخنا هذه الأرض(راعب) غیر معروفه، و لم یذکرها البکری و لاـ صاحب المراصد و الذی فی المجمل و غیره: الحمامه الراعبیه: ترعب فی صوتها ترعیبا و ذلک قوه صوتها، و هو الصواب انتهی. و نقل المصنّف- رضوان اللّه علیه- فی شرح الحدیث فی مرآه العقول عن حیاه الحیوان للدمیری انه قال: الراعبی طائر مولد بین الورشان و الحمام، و هو شکل عجیب قاله القزوینی.

منكم يتولى قتل الحسين و له ولايه أى بلد شاء فلم يجبه أحد منهم فاستدعى بعمر بن سعد لعنه الله و قال له يا عمر أريد أن تتولى حرب الحسين بنفسك فقال له اعفنى من ذلك فقال ابن زياد قد أعفيتك يا عمر فاردد علينا عهدنا الذى كتبنا إليك بولايه الرى فقال عمر أمهلنا الليله فقال له قد أمهلتك.

فانصرف عمر بن سعد إلى منزله و جعل يستشير قومه و إخوانه و من يثق به من أصحابه فلم يشر عليه أحد بذلك و كان عند عمر بن سعد رجل من أهل الخير يقال له كامل و كان صديقا لأبيه من قبله فقال له يا عمر ما لى أراك بهيئه و حركه فما الذى أنت عازم عليه و كان كامل كاسمه ذا رأى و عقل و دين كامل.

فقال له ابن سعد لعنه الله إنى قد وليت أمر هذا الجيش فى حرب الحسين و إنما قتله عندى و أهل بيته كأكله آكل أو كشربه ماء و إذا قتلته خرجت إلى ملك الرى فقال له كامل أف لك يا عمر بن سعد تريد أن تقتل الحسين ابن بنت رسول الله أف لك و لدينك يا عمر أ سفهت الحق و ضللت الهدى أ ما تعلم إلى حرب من تخرج و لمن تقاتل إِنَّا لِلَّهِ وَ إِنَّا إِلَيْهِ راجِعُونَ و الله لو أعطيت الدنيا و ما فيها على قتل رجل واحد من أمه محمد لما فعلت فكيف تريد تقتل الحسين بن بنت رسول الله صلى الله عليه و آله و ما الذى تقول غدا لرسول الله إذا وردت عليه و قد قتلت ولده و قره عينه و ثمره فؤاده و ابن سيده نساء العالمين و ابن سيد الوصيين و هو سيد شباب أهل الجنه من الخلق أجمعين و إنه فى زماننا هذا بمنزله جده فى زمانه و طاعته فرض علينا كطاعته و إنه باب الجنه و النار فاختر لنفسك ما أنت مختار و إنى أشهد بالله إن حاربته أو قتلته أو أعنت عليه أو على قتله لا تلبث فى الدنيا بعده إلا قليلا.

فقال له عمر بن سعد فبالموت تخوفنى و إنى إذا فرغت من قتله أكون أميرا على سبعين ألف فارس و أتولى ملك الرى فقال له كامل إنى أحدثك بحديث صحيح أرجو لك فيه النجاه إن وفقت لقبوله.

اعلم أنی سافرت مع أبیک سعد إلی الشام فانقطعت بی مطیتی عن أصحابی و تهت و عطشت فلاح لی دیر راهب فملت إلیه و نزلت عن فرسی و أتیت إلی باب الدیر لأشرب ماء فأشرف علی راهب من ذلک الدیر و قال ما ترید فقلت له إنی عطشان فقال لی أنت من أمه هذا النبی الذین یقتل بعضهم بعضا علی حب الدنیا مکالبه و یتنافسون فیها علی حطامها فقلت له أنا من الأمه المرحومه أمه محمد صلی الله علیه و آله.

فقال إنکم أشر أمه فالویل لکم یوم القیامه و قد غدوتم إلی عتره نبیکم و تسبون نساءه و تنهبون أمواله فقلت له یا راهب نحن نفعل ذلک قال نعم و إنکم إذا فعلتم ذلک عجت السماوات و الأرضون و البحار و الجبال و البراری و القفار و الوحوش و الأطیار باللعنه علی قاتله ثم لا یلبث قاتله فی الدنیا إلا قلیلا ثم یظهر رجل یطلب بثأره فلا یدع أحدا شرک فی دمه إلا قتله و عجل الله بروحه إلی النار.

ثم قال الراهب إنی لأری لک قرابه من قاتل هذا الابن الطیب و الله إنی لو أدرکت أیامه لوقیته بنفسی من حر السیوف فقلت یا راهب إنی أعیذ نفسی أن أکون ممن یقاتل ابن بنت رسول الله صلی الله علیه و آله فقال إن لم تکن أنت فرجل قریب منک و إن قاتله علیه نصف عذاب أهل النار و إن عذابه أشد من عذاب فرعون و هامان ثم ردم الباب فی وجهی و دخل یعبد الله تعالی و أبی أن یسقینی الماء.

قال کامل فرکبت فرسی و لحقت أصحابی فقال لی أبوک سعد ما بطأک عنا یا کامل فحدثته بما سمعته من الراهب فقال لی صدقت.

ثم إن سعدا أخبرنی أنه نزل بدیر هذا الراهب مره من قبلی فأخبره أنه هو الرجل الذی یقتل ابن بنت رسول الله فخاف أبوک سعد من ذلک و خشی أن تکون أنت قاتله فأبعدک عنه و أقصاک فاحذر یا عمر أن تخرج علیه یکون علیک نصف عذاب أهل النار قال فبلغ الخبر ابن زیاد لعنه الله فاستدعی بکامل و قطع لسانه

فعاش یوما أو بعض یوم و مات رحمه الله.

قَالَ وَ حُکِیَ: أَنَّ مُوسَی بْنَ عِمْرَانَ رَآهُ إِسْرَائِیلِیٌّ مُسْتَعْجِلًا وَ قَدْ کَسَتْهُ الصُّفْرَهُ وَ اعْتَرَی بَدَنَهُ الضَّعْفُ وَ حَکَمَ بِفَرَائِصِهِ الرَّجْفُ وَ قَدِ اقْشَعَرَّ جِسْمُهُ وَ غَارَتْ عَیْنَاهُ وَ نَحِفَ لِأَنَّهُ کَانَ إِذَا دَعَاهُ رَبُّهُ لِلْمُنَاجَاهِ یَصِیرُ عَلَیْهِ ذَلِکَ مِنْ خِیفَهِ اللَّهِ تَعَالَی فَعَرَفَهُ الْإِسْرَائِیلِیُّ وَ هُوَ مِمَّنْ آمَنَ بِهِ فَقَالَ لَهُ یَا نَبِیَّ اللَّهِ أَذْنَبْتُ ذَنْباً عَظِیماً فَاسْأَلْ رَبَّکَ أَنْ یَعْفُوَ عَنِّی فَأَنْعَمَ وَ سَارَ.

فَلَمَّا نَاجَی رَبَّهُ قَالَ لَهُ یَا رَبَّ الْعَالَمِینَ أَسْأَلُکَ وَ أَنْتَ الْعَالِمُ قَبْلَ نُطْقِی بِهِ فَقَالَ تَعَالَی یَا مُوسَی مَا تَسْأَلُنِی أُعْطِیکَ وَ مَا تُرِیدُ أُبَلِّغُکَ قَالَ رَبِّ إِنَّ فُلَاناً عَبْدَکَ الْإِسْرَائِیلِیَّ أَذْنَبَ ذَنْباً وَ یَسْأَلُکَ الْعَفْوَ قَالَ یَا مُوسَی أَعْفُو عَمَّنِ اسْتَغْفَرَنِی إِلَّا قَاتِلَ الْحُسَیْنِ.

قَالَ مُوسَی یَا رَبِّ وَ مَنِ الْحُسَیْنُ قَالَ لَهُ الَّذِی مَرَّ ذِکْرُهُ عَلَیْکَ بِجَانِبِ الطُّورِ قَالَ یَا رَبِّ وَ مَنْ یَقْتُلُهُ قَالَ یَقْتُلُهُ أُمَّهُ جَدِّهِ الْبَاغِیَهُ الطَّاغِیَهُ فِی أَرْضِ کَرْبَلَاءَ وَ تَنْفِرُ فَرَسُهُ وَ تُحَمْحِمُ وَ تَصْهِلُ وَ تَقُولُ فِی صَهِیلِهَا الظَّلِیمَهَ الظَّلِیمَهَ مِنْ أُمَّهٍ قَتَلَتْ ابْنَ بِنْتِ نَبِیِّهَا فَیَبْقَی مُلْقًی عَلَی الرِّمَالِ مِنْ غَیْرِ غُسْلٍ وَ لَا کَفَنٍ وَ یُنْهَبُ رَحْلُهُ وَ یُسْبَی نِسَاؤُهُ فِی الْبُلْدَانِ وَ یُقْتَلُ نَاصِرُهُ وَ تُشْهَرُ رُءُوسُهُمْ مَعَ رَأْسِهِ عَلَی أَطْرَافِ الرِّمَاحِ یَا مُوسَی صَغِیرُهُمْ یُمِیتُهُ الْعَطَشُ وَ کَبِیرُهُمْ جِلْدُهُ مُنْکَمِشٌ یَسْتَغِیثُونَ وَ لَا نَاصِرَ وَ یَسْتَجِیرُونَ وَ لَا خَافِرَ(۱).

قَالَ فَبَکَی مُوسَی علیه السلام وَ قَالَ یَا رَبِّ وَ مَا لِقَاتِلِیهِ مِنَ الْعَذَابِ قَالَ یَا مُوسَی عَذَابٌ یَسْتَغِیثُ مِنْهُ أَهْلُ النَّارِ بِالنَّارِ لَا تَنَالُهُمْ رَحْمَتِی وَ لَا شَفَاعَهُ جَدِّهِ وَ لَوْ لَمْ تَکُنْ کَرَامَهٌ لَهُ لَخَسَفَتْ بِهِمُ الْأَرْضُ.

قَالَ مُوسَی بَرِئْتُ إِلَیْکَ اللَّهُمَّ مِنْهُمْ وَ مِمَّنْ رَضِیَ بِفِعَالِهِمْ فَقَالَ سُبْحَانَهُ یَا مُوسَی کَتَبْتُ رَحْمَهً لِتَابِعِیهِ مِن عِبَادِی وَ اعْلَمْ أَنَّهُ مَنْ بَکَی عَلَیْهِ أَوْ أَبْکَی أَوْ تَبَاکَی حَرَّمْتُ جَسَدَهُ عَلَی النَّارِ.

۱- ۱. خفره و به و علیه خفرا: أجاره و منعه و حماه و أمنه.

تذنیب: قال مؤلف کتاب إلزام النواصب و غیره إن میسون بنت بجدل الکلبیه أمکنت عبد أبیها عن نفسها فحملت یزید لعنه الله و إلی هذا أشار النسابه الکلبی بقوله:

فإن یکن الزمان أتی علینا*** بقتل الترک و الموت الوحی

فقد قتل الدعی و عبد کلب*** بأرض الطف أولاد النبی.

أراد بالدعی عبید الله بن زیاد لعنه الله فإن أباه زیاد ابن سمیه کانت أمه سمیه مشهوره بالزنا و ولد علی فراش أبی عبید عبد بنی علاج من ثقیف فادعی معاویه أن أبا سفیان زنی بأم زیاد فأولدها زیادا و إنه أخوه فصار اسمه الدعی و کانت عائشه تسمیه زیاد بن أبیه لأنه لیس له أب معروف و مراده بعبد کلب یزید بن معاویه لأنه من عبد بجدل الکلبی.

و أما عمر بن سعد لعنه الله فقد نسبوا أباه سعدا إلی غیر أبیه و إنه من رجل من بنی عذره کان خدنا لأمه و یشهد بذلک قول معاویه لعنه الله حین قال سعد لمعاویه أنا أحق بهذا الأمر منک فقال له معاویه یأبی علیک ذلک بنو عذره و ضرط له روی ذلک النوفلی بن سلیمان من علماء السنه و یدل علی ذلک قول السید الحمیری:

قدما تداعوا زنیما ثم سادهم*** لو لا خمول بنی سعد لما سادوا.

ص: ۳۰۹

**[ترجمه]کافی: امام جعفر صادق علیه السّلام فرمود: کبوتر راعبی را در خانه های خودتان نگاه دارید. زیرا قاتلان امام حسین را لعنت می کند و خدا هم قاتلان حسین را لعنت کرده است - ۳. همان ، شماره ۱۳ - .

مؤلف: در بعضی از تألیفات معاصرین یافتم که وقتی ابن زیاد لشکر خود را برای جنگ با امام حسین علیه السّلام جمع کرد، تعداد آنان هفتاد هزار نفر سوار بود. ابن زیاد گفت: هر کس که قتل حسین را به عهده بگیرد، امارت هر شهری را که بخواهد به او داده می شود، ولی کسی جواب وی را نداد. ابن زیاد عمر بن سعد را خواست و به آن ملعون گفت: ای عمر! من می خواهم که تو شخصا متصدی جنگ با حسین شوی. عمر گفت: مرا از این مأموریت معاف بدار. ابن زیاد گفت: تو را معاف نمودم، ولی عهد نامه ای را که در آن امارت شهر ری را که به تو دادیم به ما برگردان. عمر گفت: پس امشب به من مهلت بده تا در این مورد فکر کنم. ابن زیاد گفت: به تو فرصت می دهم.

عمر بن سعد به سمت منزل خود رفت و در مورد این مأموریت با قوم و برادران خود و افرادی که مورد اطمینان وی بودند مشورت کرد، ولی احدی از آنان انجام این کار را به عمر توصیه نکرد. شخصی نزد عمر بن سعد بود که قبلا با پدرش دوست و مردی خیر خواه بود و به او کامل می گفتند. او همان طور که از نامش هم معلوم می شود، مردی عاقل و کامل و متدین و صاحب نظر بود. وی به عمر بن سعد گفت: چه شده که تو را این طور در حال فعالیت و تکاپو می بینم، مگر چه تصمیمی داری؟

عمر بن سعد گفت: من سرلشکری این لشکر را عهده دار شده ام که به جنگ با حسین بروم. قتل حسین و اهل بیت او برای من مانند لقمه ای است که آن را می خورم یا نظیر شربت آبی است که آن را می آشامم، هنگامی که حسین را به قتل برسانم، به سوی سرزمین ری خواهم رفت.

کامل به عمر بن سعد گفت: اف بر تو باد! تو می خواهی حسین را که پسر دختر پیامبر اسلام است شهید کنی؟ اف بر تو و دین تو! ای عمر! آیا احمق شده و از راه هدایت گمراه شده ای؟ آیا نمی دانی که به جنگ چه کسی می روی و با چه کسی می جنگی؟ إنَّا للّه و إنَّا إلیه راجعُون.

به خدا قسم اگر دنیا و آن چه در آن است به من داده شود که یک نفر از امت حضرت محمّد صلّی اللّه علیه و آله را به قتل برسانم، قبول نخواهم کرد. تو چه طور جرأت می کنی حسین را که پسر دختر رسول خدا است به قتل برسانی؟ فردای قیامت که نزد پیامبر خدا بروی، جواب آن حضرت را چه خواهی داد؟ در حالی که فرزند و نور چشم و میوه دل آن حضرت را شهید کرده باشی؟ همان حسینی که پسر بزرگ ترین زنان عالم، پسر سید الوصیین و بزرگ همه جوانان اهل بهشت است و در حالی که حسین در این زمان، برای ما مانند جدش رسول خدا است برای مردم آن زمان. اطاعت حسین مثل اطاعت جدش پیامبر خدا بر ما واجب است. حسین صاحب اختیار بهشت و دوزخ است. اکنون هر تصمیمی که می خواهی بگیر. من خدا را شاهد می گیرم که اگر تو با حسین بجنگی، یا او را شهید کنی، یا بر علیه وی و برای قتل او قیام کنی، جز اندک زمانی در این دنیا باقی نخواهی ماند.

عمر بن سعد در جواب کامل گفت: آیا تو مرا از مرگ می ترسانی؟ در حالی که من پس از کشتن حسین رئیس هفتاد هزار

سوار خواهم بود و حاکم سرزمین ری خواهم شد. کامل در جواب عمر گفت: من حدیث صحیحی برای تو نقل می کنم که امیدوارم توفیق پذیرش آن را پیدا کنی .

بدان که من با پدرت به سوی شام مسافرت کردم، اسبم خسته شد و من از دوستانم عقب ماندم و سرگردان و عطشان شدم. ناگاه دیر راهبی نظر مرا به خود جلب کرد. من به سوی آن دیر رفتم، وقتی بر در آن دیر رسیدم از اسب خود پایین آمدم تا شاید شربت آبی بیاشامم، ناگاه دیدم راهبی از بالا متوجه من شد و گفت: چه می خواهی؟ گفتم: من تشنه ام. گفت: تو از امت این پیامبر هستی که یکدیگر را برای مال دنیا می کشند و به این دنیا و مزخرف های آن دل می بندند؟ گفتم: من از امت مرحوم یعنی امت حضرت محمّد صلّی اللّه علیه و آله و سلّم هستم.

در جوابم گفت: شما بدترین امت هستید، وای بر شما در روز قیامت! زیرا شمایید که عترت پیامبر خود را می کشید، زنان او را اسیر می کنید و اموال وی را به یغما می برید. گفتم: ای راهب، آیا ما چنین کاری را انجام می دهیم؟ گفت: آری، هنگامی که این جنایت را کردید؛ آسمان ها، زمین ها، دریاها، کوه ها، بیابان های بی آب و علف، وحوش و پرندگان دچار ناله و خروش خواهند شد و قاتل حسین را لعنت خواهند کرد. سپس قاتل حسین جز اندک زمانی در این دنیا زنده نخواهد بود، و بعد مردی برای خونخواهی حسین ظهور می کند و هر کسی را که در قتل حسین شرکت کرده باشد به قتل می رساند و خدا روح او را به سرعت به دوزخ می فرستد.

سپس آن راهب به من گفت: تو قرابت و خویشاوندی با قاتل پسر پیغمبر داری. به خدا قسم اگر من روزگار حسین را درک می کردم، جان خود را در مقابل شمشیرها برای او فدا می کردم. گفتم: ای راهب! من از این که از آن افرادی باشم که با پسر دختر رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله می جنگند به خدا پناه می برم. گفت: اگر تو این عمل را انجام ندهی، شخصی از خویشاوندان تو انجام خواهد داد و قاتل حسین دچار نصف عذاب اهل جهنم خواهد شد، عذاب قاتل حسین از عذاب فرعون و هامان شدیدتر خواهد بود. آن راهب پس از این سخنان در را به روی من بست و مرا سیراب نکرد و مشغول عبادت شد.

وقتی من بر اسب خود سوار شدم و به رفقای خویش پیوستم، پدرت سعد به من گفت: برای چه از ما عقب ماندی؟ من داستان راهب را برایش شرح دادم، وی به من گفت: راست می گویی .

سپس پدرت سعد برای من گفت: یک مرتبه هم وی قبل از من نزد دیر آن راهب رفته و آن راهب به وی گفته: تو همان شخصی هستی که قاتل پسر پیغمبر خدایی. پدر تو از این موضوع ترسید که مبادا تو قاتل امام حسین باشی، لذا تو را از این جنایت دور می کرد. ای عمر! از این که بر امام حسین خروج کنی و دچار عذاب نصف اهل جهنم شوی بپرهیز.

راوی می گوید: هنگامی که این خبر به ابن زیاد رسید کامل را احضار نمود و زبانش را برید. کامل یک روز یا یک نصفه روز زنده بود و به رحمت خدا رفت.

- راوی می گوید: حکایت شده شخصی از بنی اسرائیل حضرت موسی را در حالی دید که شتابزده بود، رنگش زرد شده بود، بدنش ضعیف بود، مفصل هایش می لرزید، جسم شریفش لرزان بود، چشمانش فرو رفته و نحیف شده بود.

هرگاه خداوند موسی علیه السّلام را برای مناجات دعوت می کرد، از ترس خدا این حالت به وی دست می داد. آن شخص بنی اسرائیلی که به موسی ایمان آورده بود، آن حضرت را به این علایم شناخت و به آن حضرت گفت: ای موسی! من گناهی کرده ام، تو از خدا بخواه که مرا عفو فرماید و موسی این تقاضا را پذیرفت.

هنگامی که حضرت موسی با خدا مشغول مناجات شد گفت: پروردگارا! گرچه قبل از پرسش من از تقاضایم آگاهی، ولی آیا اجازه می دهی که درخواستی بکنم؟ خطاب آمد: هر درخواستی داشته باشی به تو عطا خواهم کرد. گفت: بار خدایا! فلان بنده اسرائیلی تو گناهی کرده و از تو انتظار عفو دارد. خطاب رسید: ای موسی! هر کس که از من طلب مغفرت کند او را می بخشم، غیر از قاتل حسین.

حضرت موسی گفت: پروردگارا! این حسین کیست؟ خطاب شد: حسین همان کسی است که در کوه طور برای تو شرح دادم. حضرت موسی گفت: پروردگارا! قاتل حسین کیست؟ خطاب شد: امت جدش که ظالم و ستمکار هستند و او را در زمین کربلا شهید خواهند کرد. اسب حسین رم و همهمه می کند و فریاد می زند و می گوید: فریاد از ظلم و ستم امتی که پسر دختر پیامبر خود را شهید نمودند. سپس بدن حسین بدون غسل و کفن روی خاک ها خواهد ماند، اموال او را به یغما می برند، زنان وی را در شهرها اسیر می کنند، یاران او را شهید می کنند، سر آنان را با سر حسین بر فراز نیزه ها بلند خواهند کرد. ای موسی، تشنگی، افراد کوچک ایشان را می کشد، پوست بدن بزرگان آنان درهم کشیده می شود، استغاثه می کنند ولی فریاد رسی نخواهد بود، پناهنده می شوند ولی پناه گاهی نخواهند داشت.

حضرت موسی گریان شد و گفت: پروردگارا! عذاب قاتلان حسین چگونه خواهد بود؟

خطاب آمد: ای موسی! عذاب آنان به قدری شدید است که اهل جهنم از آن به آتش جهنم پناهنده خواهند شد. رحمت من و شفاعت جد حسین نصیب ایشان نخواهد شد! اگر به خاطر کرامت او نبود، زمین قاتلان وی را فرو می برد.

حضرت موسی گفت: بار خدایا! من از ایشان و کسی که به جنایت ایشان راضی باشد بیزارم. خدای سبحان فرمود: ای موسی! من رحمت خود را برای پیروان حسین واجب نموده ام. بدان! کسی که برای حسین گریان شود یا دیگران را بگریاند یا خود تظاهر به گریه کند، آتش جهنم را بر جسم او حرام می کنم.

نکته

نویسنده کتاب الزام النواصب و دیگران می گویند: میسون دختر بجدل کلبی با غلام پدر خود زنا کرد و به یزید حامله شد. نساب کلبی به این موضوع اشاره کرده و گفته است:

اگر زمانه ما را به دست ترک به قتل و مرگ دچار نمود.

دعی (ابن زیاد) و عبد کلب (یزید) فرزندان پیامبر خدا را در زمین کربلا کشتند.

منظور از دعی ابن زیاد است. زیرا مادر پدرش که سمیه نام داشت، در زناکاری مشهور و معروف بود. پدرش زیاد در

رختخواب ابو عبید که غلام بنی علاج بود متولد شد. معاویه ادعا کرد که پدرم ابو سفیان با مادر زیاد زنا کرده و نطفه زیاد منعقد شده، بنابراین زیاد برادر من است. لذا زیاد را دعی می نامیدند. عایشه ابن زیاد را، زیاد بن ابیه می نامید، زیرا زیاد پدر معلومی نداشت. منظور از عبد کلب، یزید بن معاویه است زیرا یزید از نسل غلام بجدل کلبی بود .

اما عمر بن سعد: پدرش سعد زنا زاده بود، زیرا مادر سعد از دوست خویش که مردی از قبیله بنی عذره بود حامله شد. شاهد این موضوع سخن معاویه است، زیرا سعد به معاویه گفت: من از تو به مقام خلافت سزاوارترم. معاویه در جواب سعد گفت: بنی عذره این ادعا را نمی پذیرند، سپس برای سعد بادی صدا دار داد. این موضوع را نوفل بن سلیمان از علمای اهل تسنن نقل کرده است. قول سید حمیری نیز بر این موضوع شهادت می دهد. زیرا می گوید:

از قدیم الایام این طور بوده که شخص زنا زاده را دعوت می کنند تا بر آنان سیادت نماید. اگر بنی سعد سکوت نمی کردند، زنازادگان سیادت نمی کردند .

**[ترجمه]

باب ۳۷ ما جری علیه بعد بیعه الناس لیزید بن معاویه إلی شهادته صلوات الله علیه و لعنه الله علی ظالمیه و قاتلیه و الراضین بقتله و المؤازرین علیه

اشاره

أقول: بدأت أولا- فی إیراد تلک القصص الهائله بإیراد روایه أوردها الصدوق رحمه الله ثم جمعت فی إیراد تمام القصه بین روایه المفید رحمه الله فی الإرشاد و روایه السید بن طاوس رحمه الله فی کتاب الملهوف و روایه الشیخ جعفر بن محمد بن نما فی کتاب مثیر الأحزان و روایه أبی الفرج الأصفهانی فی کتاب مقاتل الطالبیین و روایه السید العالم محمد بن أبی طالب بن أحمد الحسینی الحائری من کتاب کبیر جمعه فی مقتله علیه السلام و روایه صاحب کتاب المناقب الذی ألفه بعض القدماء من الکتب المعتبره و ذکر أسانیده إلیها و مؤلفه إما من الإمامیه أو من الزیدیه و عندی منه نسخه قدیمه مصحّحه و روایه المسعودی فی کتاب مروج الذهب و هو من علمائنا الإمامیه و روایه ابن شهرآشوب فی المناقب و روایه صاحب کشف الغمه و غیر ذلک مما قد نصرّح باسم من ننقل عنه ثم نختم الباب بإیراد الأخبار المتفرقه.

**[ترجمه]مؤلف: من در ابتدا این قصه های هولناک را از روایت صدوق نقل می کنم، سپس آن را از کتاب ارشاد مفید، کتاب ملهوف سید بن طاوس، کتاب مثیر الاحزان ابن نما، کتاب مقاتل الطالبیین ابو الفرج اصفهانی، روایت محمّد بن ابی طالب حسینی که در کتاب مقتل خود نقل نموده، روایت صاحب کتاب مناقب قدیمی که معتبر است و نویسنده آن از امامیه یا زیدیه به شمار می رود و یک نسخه صحیح از آن نزد من است، کتاب مروج الذهب مسعودی که از علمای شیعه است، کتاب مناقب ابن شهر آشوب، کتاب کشف الغمه و دیگر کتاب هایی که نام آن ها را خواهیم برد. سپس این کتاب را با اخبار متفرقه خاتمه می دهیم.

**[ترجمه]

الأخبار

«۱»

لی، [الأمالی] للصدوق مُحَمَّدُ بْنُ عُمَرَ الْبَغْدَادِیُّ الْحَافِظُ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عُثْمَانَ بْنِ زِیَادٍ التُّسْتَرِیِّ مِنْ کِتَابِهِ عَنْ إِبْرَاهِیمَ بْنِ عُبَیْدِ اللَّهِ بْنِ مُوسَی بْنِ یُونُسَ بْنِ أَبِی إِسْحَاقَ السَّبِیعِیِّ قَاضِی بَلْخٍ قَالَ حَدَّثَتْنِی مُرَیْسَهُ بِنْتُ مُوسَی بْنِ یُونُسَ بْنِ أَبِی إِسْحَاقَ وَ کَانَتْ عَمَّتِی قَالَتْ حَدَّثَتْنِی صَفِیَّهُ بِنْتُ یُونُسَ بْنِ أَبِی إِسْحَاقَ الْهَمْدَانِیَّهُ وَ کَانَتْ عَمَّتِی قَالَتْ حَدَّثَتْنِی بَهْجَهُ بِنْتُ الْحَارِثِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ التَّغْلِبِیِّ عَنْ خَالِهَا عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَنْصُورٍ وَ کَانَ رَضِیعاً لِبَعْضِ وُلْدِ زَیْدِ بْنِ عَلِیٍّ قَالَ سَأَلْتُ جَعْفَرَ بْنَ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِیِ

ص: ۳۱۰

بْنِ الْحُسَیْنِ فَقُلْتُ حَدِّثْنِی عَنْ مَقْتَلِ ابْنِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَقَالَ حَدَّثَنِی أَبِی عَنْ أَبِیهِ علیه السلام قَالَ: لَمَّا حَضَرَتْ مُعَاوِیَهَ الْوَفَاهُ دَعَا ابْنَهُ یَزِیدَ لَعَنَهُ اللَّهُ فَأَجْلَسَهُ بَیْنَ یَدَیْهِ فَقَالَ لَهُ یَا بُنَیَّ إِنِّی قَدْ ذَلَّلْتُ لَکَ الرِّقَابَ الصِّعَابَ وَ وَطَدْتُ لَکَ الْبِلَادَ وَ جَعَلْتُ الْمُلْکَ وَ مَا فِیهِ لَکَ طُعْمَهً وَ إِنِّی أَخْشَی عَلَیْکَ مِنْ ثَلَاثَهِ نَفَرٍ یُخَالِفُونَ عَلَیْکَ بِجَهْدِهِمْ وَ هُمْ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ وَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الزُّبَیْرِ وَ الْحُسَیْنُ بْنُ عَلِیٍ (۱) فَأَمَّا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ فَهُوَ مَعَکَ فَالْزَمْهُ وَ لَا تَدَعْهُ وَ أَمَّا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الزُّبَیْرِ فَقَطِّعْهُ إِنْ ظَفِرْتَ بِهِ إِرْباً إِرْباً فَإِنَّهُ یَجْثُو لَکَ

کَمَا یَجْثُو الْأَسَدُ لِفَرِیسَتِهِ وَ یُؤَارِبُکَ مُؤَارَبَهَ الثَّعْلَبِ لِلْکَلْبِ (۲)

وَ أَمَّا الْحُسَیْنُ فَقَدْ عَرَفْتَ حَظَّهُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ وَ هُوَ مِنْ لَحْمِ رَسُولِ اللَّهِ وَ دَمِهِ وَ قَدْ عَلِمْتُ لَا مَحَالَهَ أَنَّ أَهْلَ الْعِرَاقِ سَیُخْرِجُونَهُ إِلَیْهِمْ ثُمَّ یَخْذُلُونَهُ وَ یُضَیِّعُونَهُ فَإِنْ ظَفِرْتَ

۱- ۱. قال ابن الجوزی فی التذکره ص ۱۳۴: و کان معاویه قد قال لیزید لما أوصاه انی قد کفیتک الحل و الترحال، و وطأت لک البلاد و الرجال، و أخضعت لک أعناق العرب و انی لا اتخوف علیک ان ینازعک هذا الامر الذی أسست لک الا أربعه نفر من قریش: الحسین ابن علی، و عبد اللّه بن الزبیر، و عبد اللّه بن عمر، و عبد الرحمن بن أبی بکر. فأما ابن عمر، فرجل قد وقذته العباده، و إذا لم یبق أحد غیره بایعک. و أمّا الحسین فان أهل العراق لن یدعوه حتّی یخرجوه، فان خرج علیک فظفرت به فاصفح عنه فان له رحما ماسه، و حقا عظیما. و أمّا ابن أبی بکر، فانه لیست له همه الا فی النساء و اللهو، فإذا رأی أصحابه قد صنعوا شیئا صنع مثله، و اما الذی یجثم لک جثوم الأسد، و یطرق اطراق الافعوان، و یراوغک مراوغه الثعلب، فذاک ابن الزبیر، فان وثب علیک و امکنتک الفرصه منه فقطعه اربا اربا.

۲- ۲. آربه مؤاربه: داهاه و خاتله، و منه« مؤاربه الاریب جهل و عناء» من حیث ان الاریب لا یختل عن عقله. و المراد بمؤاربه الثعلب: روغانه و عسلانه: یذهب هکذا و هکذا مکرا و خدیعه.

بِهِ فَاعْرِفْ حَقَّهُ وَ مَنْزِلَتَهُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ وَ لَا تُؤَاخِذْهُ بِفِعْلِهِ وَ مَعَ ذَلِکَ فَإِنَّ لَنَا بِهِ خِلْطَهً وَ رَحِماً(۱) وَ إِیَّاکَ أَنْ تَنَالَهُ بِسُوءٍ أَوْ یَرَی مِنْکَ مَکْرُوهاً قَالَ فَلَمَّا هَلَکَ مُعَاوِیَهُ وَ تَوَلَّی الْأَمْرَ بَعْدَهُ یَزِیدُ لَعَنَهُ اللَّهُ بَعَثَ عَامِلَهُ عَلَی مَدِینَهِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ هُوَ عَمُّهُ عُتْبَهُ بْنُ أَبِی سُفْیَانَ فَقَدِمَ الْمَدِینَهَ وَ عَلَیْهَا مَرْوَانُ بْنُ الْحَکَمِ وَ کَانَ عَامِلَ مُعَاوِیَهَ فَأَقَامَهُ عُتْبَهُ مِنْ مَکَانِهِ وَ جَلَسَ فِیهِ لِیُنْفِذَ فِیهِ أَمْرَ یَزِیدَ فَهَرَبَ مَرْوَانُ فَلَمْ یَقْدِرْ عَلَیْهِ (۲) وَ بَعَثَ عُتْبَهُ إِلَی الْحُسَیْنِ بْنِ عَلِیٍّ علیهما السلام فَقَالَ إِنَّ أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ أَمَرَکَ أَنْ تُبَایِعَ لَهُ فَقَالَ الْحُسَیْنُ علیه السلام یَا عُتْبَهُ قَدْ عَلِمْتَ أَنَّا أَهْلُ بَیْتِ الْکَرَامَهِ وَ مَعْدِنُ الرِّسَالَهِ وَ أَعْلَامُ الْحَقِّ الَّذِینَ أَوْدَعَهُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ قُلُوبَنَا وَ أَنْطَقَ بِهِ أَلْسِنَتَنَا فَنَطَقَتْ بِإِذْنِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ لَقَدْ سَمِعْتُ جَدِّی رَسُولَ اللَّهِ یَقُولُ إِنَّ الْخِلَافَهَ مُحَرَّمَهٌ عَلَی وُلْدِ أَبِی سُفْیَانَ وَ کَیْفَ أُبَایِعُ أَهْلَ بَیْتٍ قَدْ قَالَ فِیهِمْ رَسُولُ اللَّهِ هَذَا فَلَمَّا سَمِعَ عُتْبَهُ ذَلِکَ دَعَا الْکَاتِبَ وَ کَتَبَ- بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِیمِ إِلَی عَبْدِ اللَّهِ یَزِیدَ أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ مِنْ عُتْبَهَ بْنِ أَبِی سُفْیَانَ أَمَّا بَعْدُ فَإِنَّ الْحُسَیْنَ بْنَ عَلِیٍّ لَیْسَ یَرَی لَکَ خِلَافَهً وَ لَا بَیْعَهً فَرَأْیُکَ فِی أَمْرِهِ وَ السَّلَامُ فَلَمَّا وَرَدَ الْکِتَابُ عَلَی یَزِیدَ لَعَنَهُ اللَّهُ کَتَبَ الْجَوَابَ إِلَی عُتْبَهَ أَمَّا بَعْدُ فَإِذَا أَتَاکَ کِتَابِی هَذَا فَعَجِّلْ عَلَیَّ بِجَوَابِهِ وَ بَیِّنْ لِی فِی کِتَابِکَ کُلَّ مَنْ فِی طَاعَتِی أَوْ خَرَجَ عَنْهَا وَ لْیَکُنْ مَعَ الْجَوَابِ رَأْسُ الْحُسَیْنِ بْنِ عَلِیٍّ فَبَلَغَ ذَلِکَ الْحُسَیْنَ علیه السلام فَهَمَّ بِالْخُرُوجِ مِنْ أَرْضِ الْحِجَازِ إِلَی أَرْضِ الْعِرَاقِ فَلَمَّا أَقْبَلَ اللَّیْلُ رَاحَ إِلَی مَسْجِدِ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله لِیُوَدِّعَ الْقَبْرَ فَلَمَّا وَصَلَ إِلَی الْقَبْرِ سَطَعَ لَهُ نُورٌ مِنَ الْقَبْرِ فَعَادَ إِلَی مَوْضِعِهِ فَلَمَّا کَانَتِ اللَّیْلَهُ الثَّانِیَهُ رَاحَ لِیُوَدِّعَ

۱- ۱. هکذا فی المصدر المطبوع و هو الصحیح، و فی نسخه الأصل« خلطه و رحم»[کذا] و فی الکمبانیّ« خلطه و کذا رحم».

۲- ۲. فیه غرابه، فان مروان کان حاضر المجلس حین دخل الحسین علیه السلام علی عتبه، و لعله تصحیف ابن الزبیر.

الْقَبْرَ فَقَامَ يُصَلِّی فَأَطَالَ فَنَعَسَ وَ هُوَ سَاجِدٌ.

فَجَاءَهُ النَّبِیُّ وَ هُوَ فِی مَنَامِهِ فَأَخَذَ الْحُسَیْنَ وَ ضَمَّهُ إِلَی صَدْرِهِ وَ جَعَلَ یُقَبِّلُ بَیْنَ عَیْنَیْهِ وَ یَقُولُ بِأَبِی أَنْتَ كَأَنِّی أَرَاكَ مُرَمَّلًا بِدَمِكَ بَیْنَ عِصَابَهٍ مِنْ هَذِهِ الْأُمَّهِ یَرْجُونَ شَفَاعَتِی مَا لَهُمْ عِنْدَ اللَّهِ مِنْ خَلَاقٍ یَا بُنَیَّ إِنَّكَ قَادِمٌ عَلَی أَبِیكَ وَ أُمِّكَ وَ أَخِیكَ وَ هُمْ مُشْتَاقُونَ إِلَیْكَ وَ إِنَّ لَكَ فِی الْجَنَّهِ دَرَجَاتٍ لَا تَنَالُهَا إِلَّا بِالشَّهَادَهِ فَانْتَبَهَ الْحُسَیْنُ علیه السلام مِنْ نَوْمِهِ بَاكِیاً فَأَتَی أَهْلَ بَیْتِهِ فَأَخْبَرَهُمْ بِالرُّؤْیَا وَ وَدَّعَهُمْ وَ حَمَلَ أَخَوَاتِهِ عَلَی الْمَحَامِلِ وَ ابْنَتَهُ وَ ابْنَ أَخِیهِ الْقَاسِمَ بْنَ الْحَسَنِ بْنِ عَلِیٍّ علیهما السلام ثُمَّ سَارَ فِی أَحَدٍ وَ عِشْرِینَ رَجُلًا مِنْ أَصْحَابِهِ وَ أَهْلِ بَیْتِهِ مِنْهُمْ أَبُو بَكْرِ بْنُ عَلِیٍّ وَ مُحَمَّدُ بْنُ عَلِیٍّ وَ عُثْمَانُ بْنُ عَلِیٍّ وَ الْعَبَّاسُ بْنُ عَلِیٍّ وَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُسْلِمِ بْنِ عَقِیلٍ وَ عَلِیُّ بْنُ الْحُسَیْنِ الْأَكْبَرُ وَ عَلِیُّ بْنُ الْحُسَیْنِ الْأَصْغَرُ وَ سَمِعَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ بِخُرُوجِهِ فَقَدَّمَ رَاحِلَتَهُ وَ خَرَجَ خَلْفَهُ مُسْرِعاً فَأَدْرَكَهُ فِی بَعْضِ الْمَنَازِلِ فَقَالَ أَیْنَ تُرِیدُ یَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ قَالَ الْعِرَاقَ قَالَ مَهْلًا ارْجِعْ إِلَی حَرَمِ جَدِّكَ فَأَبَی الْحُسَیْنُ عَلَیْهِ فَلَمَّا رَأَی ابْنُ عُمَرَ إِبَاءَهُ قَالَ یَا بَا عَبْدِ اللَّهِ اكْشِفْ لِی عَنِ الْمَوْضِعِ الَّذِی كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه وآله یُقَبِّلُهُ مِنْكَ فَكَشَفَ الْحُسَیْنُ علیه السلام عَنْ سُرَّتِهِ فَقَبَّلَهَا ابْنُ عُمَرَ ثَلَاثاً وَ بَكَی وَ قَالَ أَسْتَوْدِعُكَ اللَّهَ یَا بَا عَبْدِ اللَّهِ فَإِنَّكَ مَقْتُولٌ فِی وَجْهِكَ هَذَا فَسَارَ الْحُسَیْنُ علیه السلام وَ أَصْحَابُهُ فَلَمَّا نَزَلُوا ثَعْلَبِیَّهَ وَرَدَ عَلَیْهِ رَجُلٌ یُقَالُ لَهُ بِشْرُ بْنُ غَالِبٍ فَقَالَ یَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ أَخْبِرْنِی عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ- یَوْمَ نَدْعُوا كُلَّ أُناسٍ بِإِمامِهِمْ (۱) قَالَ إِمَامٌ دَعَا إِلَی هُدًی فَأَجَابُوهُ إِلَیْهِ وَ إِمَامٌ دَعَا إِلَی ضَلَالَهٍ فَأَجَابُوهُ إِلَیْهَا هَؤُلَاءِ فِی الْجَنَّهِ وَ هَؤُلَاءِ فِی النَّارِ وَ هُوَ قَوْلُهُ عَزَّ وَ جَلَّ- فَرِیقٌ فِی الْجَنَّهِ وَ فَرِیقٌ فِی السَّعِیرِ(۲) ثُمَّ سَارَ حَتَّی نَزَلَ الْعُذَیْبَ فَقَالَ فِیهَا(۳) قَائِلَهَ الظَّهِیرَهِ ثُمَّ انْتَبَهَ مِنْ نَوْمِهِ

۱- ۱. أسری: ۷۱.

۲- ۲. الشوری: ۷.

۳- ۳. أی نام قیلوله.

باكِياً فَقالَ لَهُ ابْنُهُ ما يُبْكِيكَ يا أَبَهْ فَقالَ يا بُنَيَّ إِنَّها ساعَهٌ لا تَكْذِبُ الرُّؤْيا فِيها وَ إِنَّهُ عَرَضَ لِی فِی مَنام عارِضٌ فَقالَ تُسْرِعُونَ السَّیْرَ وَ الْمَنایا تَسِیرُ بِکُمْ إِلَی الْجَنَّهِ ثُمَّ سارَ حَتَّی نَزَلَ الرُّهَیْمَهَ(۱) فَوَرَدَ عَلَیْهِ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ الْکُوفَهِ یُکَنَّی أَبَا هَرِمٍ فَقالَ یَا ابْنَ النَّبِیِّ مَا الَّذِی أَخْرَجَکَ مِنَ الْمَدِینَهِ فَقالَ وَیْحَکَ یَا بَا هَرِمٍ شَتَمُوا عِرْضِی فَصَبَرْتُ وَ طَلَبُوا مَالِی فَصَبَرْتُ وَ طَلَبُوا دَمِی فَهَرَبْتُ وَ ایْمُ اللَّهِ لَیَقْتُلُنِی ثُمَّ لَیُلْبِسَنَّهُمُ اللَّهُ ذُلًّا شَامِلًا وَ سَیْفاً قَاطِعاً وَ لَیُسَلِّطَنَّ عَلَیْهِمْ مَنْ یُذِلُّهُمْ قالَ وَ بَلَغَ عُبَیْدَ اللَّهِ بْنَ زِیَادٍ لَعَنَهُ اللَّهُ الْخَبَرُ وَ أَنَّ الْحُسَیْنَ علیه السلام قَدْ نَزَلَ الرُّهَیْمَهَ فَأَسْرَی إِلَیْهِ حُرَّ بْنَ یَزِیدَ فِی أَلْفِ فَارِسٍ قَالَ الْحُرُّ فَلَمَّا خَرَجْتُ مِنْ مَنْزِلِی مُتَوَجِّهاً نَحْوَ الْحُسَیْنِ علیه السلام نُودِیتُ ثَلَاثاً یَا حُرُّ أَبْشِرْ بِالْجَنَّهِ فَالْتَفَتُّ فَلَمْ أَرَ أَحَداً فَقُلْتُ ثَکِلَتِ الْحُرَّ أُمُّهُ یَخْرُجُ إِلَی قِتَالِ ابْنِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ یُبَشَّرُ بِالْجَنَّهِ فَرَهِقَهُ عِنْدَ صَلَاهِ الظُّهْرِ فَأَمَرَ الْحُسَیْنُ علیه السلام ابْنَهُ فَأَذَّنَ وَ أَقَامَ وَ قَامَ الْحُسَیْنُ علیه السلام فَصَلَّی بِالْفَرِیقَیْنِ فَلَمَّا سَلَّمَ وَثَبَ الْحُرُّ بْنُ یَزِیدَ فَقَالَ السَّلَامُ عَلَیْکَ یَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ وَ رَحْمَهُ اللَّهِ وَ بَرَکَاتُهُ فَقَالَ الْحُسَیْنُ وَ عَلَیْکَ السَّلَامُ مَنْ أَنْتَ یَا عَبْدَ اللَّهِ فَقَالَ أَنَا الْحُرُّ بْنُ یَزِیدَ فَقَالَ یَا حُرُّ أَ عَلَیْنَا أَمْ لَنَا فَقَالَ الْحُرُّ وَ اللَّهِ یَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ لَقَدْ بُعِثْتُ لِقِتَالِکَ وَ أَعُوذُ بِاللَّهِ أَنْ أُحْشَرَ مِنْ قَبْرِی وَ نَاصِیَتِی مَشْدُودَهٌ إِلَیَّ وَ یَدَیَّ مَغْلُولَهٌ إِلَی عُنُقِی وَ أُکَبَّ عَلَی حُرِّ وَجْهِی فِی النَّارِ- یَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ أَیْنَ تَذْهَبُ ارْجِعْ إِلَی حَرَمِ جَدِّکَ فَإِنَّکَ مَقْتُولٌ.

فَقَالَ الْحُسَیْنُ علیه السلام:

سَأَمْضِی فَمَا بِالْمَوْتِ عَارٌ عَلَی الْفَتَی*** إِذَا مَا نَوَی حَقّاً وَ جَاهَدَ مُسْلِماً

وَ وَاسَی الرِّجَالَ الصَّالِحِینَ بِنَفْسِهِ*** وَ فَارَقَ مَثْبُوراً وَ خَالَفَ مُجْرِماً(۲)

فَإِنْ مِتُّ لَمْ أَنْدَمْ وَ إِنْ عِشْتُ لَمْ أُلَمْ*** کَفَی بِکَ ذُلًّا أَنْ تَمُوتَ وَ تُرْغَمَا

۱- ۱. کجهینه عین ماء بالکوفه.

۲- ۲. المثبور: المخسور و الملعون المطرود قال الکمیت: و رأت قضاعه فی الایا*** من رأی مثبور و ثابر.

ثُمَّ سَارَ الْحُسَيْنُ حَتَّی نَزَلَ الْقُطْقُطَانَهَ(۱)

فَنَظَرَ إِلَی فُسْطَاطٍ مَضْرُوبٍ فَقَالَ لِمَنْ هَذَا الْفُسْطَاطُ فَقِیلَ لِعَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْحُرِّ الْحَنَفِیِّ فَأَرْسَلَ إِلَیْهِ الْحُسَیْنُ علیه السلام فَقَالَ أَیُّهَا الرَّجُلُ إِنَّکَ مُذْنِبٌ خَاطِئٌ وَ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ آخِذُکَ بِمَا أَنْتَ صَانِعٌ إِنْ لَمْ تَتُبْ إِلَی اللَّهِ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی فِی سَاعَتِکَ هَذِهِ فَتَنْصُرَنِی وَ یَکُونُ جَدِّی شَفِیعَکَ بَیْنَ یَدَیِ اللَّهِ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی فَقَالَ یَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ وَ اللَّهِ لَوْ نَصَرْتُکَ لَکُنْتُ أَوَّلَ مَقْتُولٍ بَیْنَ یَدَیْکَ وَ لَکِنْ هَذَا فَرَسِی خُذْهُ إِلَیْکَ فَوَ اللَّهِ مَا رَکِبْتُهُ قَطُّ وَ أَنَا أَرُومُ شَیْئاً إِلَّا بَلَغْتُهُ وَ لَا أَرَادَنِی أَحَدٌ إِلَّا نَجَوْتُ عَلَیْهِ فَدُونَکَ فَخُذْهُ فَأَعْرَضَ عَنْهُ الْحُسَیْنُ علیه السلام بِوَجْهِهِ ثُمَّ قَالَ لَا حَاجَهَ لَنَا فِیکَ وَ لَا فِی فَرَسِکَ- وَ ما کُنْتُ مُتَّخِذَ الْمُضِلِّینَ عَضُداً وَ لَکِنْ فِرَّ فَلَا لَنَا وَ لَا عَلَیْنَا فَإِنَّهُ مَنْ سَمِعَ وَاعِیَتَنَا أَهْلَ الْبَیْتِ ثُمَّ لَمْ یُجِبْنَا کَبَّهُ اللَّهُ عَلَی وَجْهِهِ فِی نَارِ جَهَنَّمَ.

ثُمَّ سَارَ حَتَّی نَزَلَ بِکَرْبَلَاءَ فَقَالَ أَیُّ مَوْضِعٍ هَذَا فَقِیلَ هَذَا کَرْبَلَاءُ یَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَقَالَ علیه السلام هَذَا وَ اللَّهِ یَوْمُ کَرْبٍ وَ بَلَاءٍ وَ هَذَا الْمَوْضِعُ الَّذِی یُهَرَاقُ فِیهِ دِمَاؤُنَا وَ یُبَاحُ فِیهِ حَرِیمُنَا فَأَقْبَلَ عُبَیْدُ اللَّهِ بْنُ زِیَادٍ بِعَسْکَرِهِ حَتَّی عَسْکَرَ بِالنُّخَیْلَهِ وَ بَعَثَ إِلَی الْحُسَیْنِ رَجُلًا یُقَالُ لَهُ- عُمَرُ بْنُ سَعْدٍ قَائِدُهُ فِی أَرْبَعَهِ آلَافِ فَارِسٍ وَ أَقْبَلَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْحُصَیْنِ التَّمِیمِیُّ فِی أَلْفِ فَارِسٍ یَتْبَعُهُ شَبَثُ بْنُ رِبْعِیٍّ فِی أَلْفِ فَارِسٍ وَ مُحَمَّدُ بْنُ الْأَشْعَثِ بْنِ قَیْسٍ الْکِنْدِیُّ أَیْضاً فِی أَلْفِ فَارِسٍ وَ کَتَبَ لِعُمَرَ بْنِ سَعْدٍ عَلَی النَّاسِ وَ أَمَرَهُمْ أَنْ یَسْمَعُوا لَهُ وَ یُطِیعُوهُ فَبَلَغَ عُبَیْدَ اللَّهِ بْنَ زِیَادٍ أَنَّ عُمَرَ بْنَ سَعْدٍ یُسَامِرُ الْحُسَیْنَ علیه السلام وَ یُحَدِّثُهُ وَ یَکْرَهُ قِتَالَهُ فَوَجَّهَ إِلَیْهِ شِمْرَ بْنَ ذِی الْجَوْشَنِ فِی أَرْبَعَهِ آلَافِ فَارِسٍ وَ کَتَبَ إِلَی عُمَرَ بْنِ سَعْدٍ إِذَا أَتَاکَ کِتَابِی هَذَا فَلَا تُمْهِلَنَّ الْحُسَیْنَ بْنَ عَلِیٍّ وَ خُذْ بِکَظَمِهِ وَ حُلْ بَیْنَ الْمَاءِ وَ بَیْنَهُ کَمَا حِیلَ بَیْنَ عُثْمَانَ وَ بَیْنَ الْمَاءِ یَوْمَ الدَّارِ فَلَمَّا وَصَلَ الْکِتَابُ إِلَی عُمَرَ بْنِ سَعْدٍ لَعَنَهُ اللَّهُ أَمَرَ مُنَادِیَهُ فَنَادَی إِنَّا قَدْ أَجَّلْنَا حُسَیْناً وَ أَصْحَابَهُ یَوْمَهُمْ وَ لَیْلَتَهُمْ فَشَقَّ ذَلِکَ عَلَی الْحُسَیْنِ وَ عَلَی أَصْحَابِهِ فَقَامَ الْحُسَیْنُ فِی أَصْحَابِهِ خَطِیباً فَقَالَ:

۱- ۱. موضع بالکوفه کانت سجن النعمان بن المنذر.

اللَّهُمَّ إِنِّی لَا أَعْرِفُ أَهْلَ بَیْتٍ أَبَرَّ وَ لَا أَزْكَی وَ لَا أَطْهَرَ مِنْ أَهْلِ بَیْتِی وَ لَا أَصْحَاباً هُمْ خَیْرٌ مِنْ أَصْحَابِی وَ قَدْ نَزَلَ بِی مَا قَدْ تَرَوْنَ وَ أَنْتُمْ فِی حِلٍّ مِنْ بَیْعَتِی لَیْسَتْ لِی فِی أَعْنَاقِكُمْ بَیْعَةٌ وَ لَا لِی عَلَیْكُمْ ذِمَّةٌ وَ هَذَا اللَّیْلُ قَدْ غَشِیَكُمْ فَاتَّخِذُوهُ جَمَلًا(۱) وَ تَفَرَّقُوا فِی سَوَادِهِ فَإِنَّ الْقَوْمَ إِنَّمَا یَطْلُبُونِّی وَ لَوْ ظَفِرُوا بِی لَذَهَلُوا عَنْ طَلَبِ غَیْرِی فَقَامَ عَلَیْهِ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُسْلِمِ بْنِ عَقِیلِ بْنِ أَبِی طَالِبٍ علیه السلام فَقَالَ یَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ مَا ذَا یَقُولُ لَنَا النَّاسُ إِنْ نَحْنُ خَذَلْنَا شَیْخَنَا وَ كَبِیرَنَا وَ سَیِّدَنَا وَ ابْنَ سَیِّدِ الْأَعْمَامِ وَ ابْنَ نَبِیِّنَا سَیِّدِ الْأَنْبِیَاءِ لَمْ نَضْرِبْ مَعَهُ بِسَیْفٍ وَ لَمْ نُقَاتِلْ مَعَهُ بِرُمْحٍ لَا وَ اللَّهِ أَوْ نَرِدَ مَوْرِدَكَ وَ نَجْعَلَ أَنْفُسَنَا دُونَ نَفْسِكَ وَ دِمَاءَنَا دُونَ دَمِكَ فَإِذَا نَحْنُ فَعَلْنَا ذَلِكَ فَقَدْ قَضَیْنَا مَا عَلَیْنَا وَ خَرَجْنَا مِمَّا لَزِمَنَا وَ قَامَ إِلَیْهِ رَجُلٌ یُقَالُ لَهُ زُهَیْرُ بْنُ الْقَیْنِ الْبَجَلِیُّ فَقَالَ یَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ وَدِدْتُ أَنِّی قُتِلْتُ ثُمَّ نُشِرْتُ ثُمَّ قُتِلْتُ ثُمَّ نُشِرْتُ ثُمَّ قُتِلْتُ ثُمَّ نُشِرْتُ فِیكَ وَ فِی الَّذِینَ مَعَكَ مِائَةَ قَتْلَةٍ وَ إِنَّ اللَّهَ دَفَعَ بِی عَنْكُمْ أَهْلَ الْبَیْتِ فَقَالَ لَهُ وَ لِأَصْحَابِهِ جُزِیتُمْ خَیْراً.

ثُمَّ إِنَّ الْحُسَیْنَ علیه السلام أَمَرَ بِحَفِیرِهِ فَحُفِرَتْ حَوْلَ عَسْكَرِهِ شِبْهَ الْخَنْدَقِ وَ أَمَرَ فَحُشِیَتْ حَطَباً وَ أَرْسَلَ عَلِیّاً ابْنَهُ علیه السلام فِی ثَلَاثِینَ فَارِساً وَ عِشْرِینَ رَاجِلًا لِیَسْتَقُوا الْمَاءَ وَ هُمْ عَلَی وَجَلٍ شَدِیدٍ وَ أَنْشَأَ الْحُسَیْنُ یَقُولُ:

یَا دَهْرُ أُفٍّ لَكَ مِنْ خَلِیلٍ*** كَمْ لَكَ فِی الْإِشْرَاقِ وَ الْأَصِیلِ

مِنْ طَالِبٍ وَ صَاحِبٍ قَتِیلٍ*** وَ الدَّهْرُ لَا یَقْنَعُ بِالْبَدِیلِ

وَ إِنَّمَا الْأَمْرُ إِلَی الْجَلِیلِ*** وَ كُلُّ حَیٍّ سَالِكٌ سَبِیلِی

ثُمَّ قَالَ لِأَصْحَابِهِ قُومُوا فَاشْرَبُوا مِنَ الْمَاءِ یَكُنْ آخِرَ زَادِكُمْ وَ تَوَضَّئُوا

---

۱ – ۱. یقال: اتخذ اللیل جملا: إذا أحیا لیلته بصلاه أو غیرها من العبادات، و كذا اذا ركبه فی حاجته،(اللسان) و المراد: اتخاذ ظلمه اللیل سترا للفرار.

وَ اغْتَسِلُوا وَ اغْسِلُوا ثِيَابَكُمْ لِتَكُونَ أَكْفَانَكُمْ ثُمَّ صَلَّى بِهِمُ الْفَجْرَ وَ عَبَّأَهُمْ تَعْبِئَةَ الْحَرْبِ- وَ أَمَرَ بِحَفِيرَتِهِ الَّتِي حَوْلَ عَسْكَرِهِ فَأُضْرِمَتْ بِالنَّارِ لِيُقَاتِلَ الْقَوْمَ مِنْ وَجْهٍ وَاحِدٍ.

وَ أَقْبَلَ رَجُلٌ مِنْ عَسْكَرِ عُمَرَ بْنِ سَعْدٍ عَلَى فَرَسٍ لَهُ يُقَالُ لَهُ- ابْنُ أَبِي جُوَيْرِيَةَ الْمُزَنِيُّ فَلَمَّا نَظَرَ إِلَى النَّارِ تَتَّقِدُ صَفَقَ بِيَدِهِ وَ نَادَى يَا حُسَيْنُ وَ أَصْحَابَ حُسَيْنٍ أَبْشِرُوا بِالنَّارِ فَقَدْ تَعَجَّلْتُمُوهَا فِي الدُّنْيَا فَقَالَ الْحُسَيْنُ عليه السلام مَنِ الرَّجُلُ فَقِيلَ ابْنُ أَبِي جُوَيْرِيَةَ الْمُزَنِيُّ فَقَالَ الْحُسَيْنُ عليه السلام اللَّهُمَّ أَذِقْهُ عَذَابَ النَّارِ فِي الدُّنْيَا فَنَفَرَ بِهِ فَرَسُهُ وَ أَلْقَاهُ فِي تِلْكَ النَّارِ فَاحْتَرَقَ ثُمَّ بَرَزَ مِنْ عَسْكَرِ عُمَرَ بْنِ سَعْدٍ رَجُلٌ آخَرُ يُقَالُ لَهُ تَمِيمُ بْنُ حُصَيْنٍ الْفَزَارِيُّ فَنَادَى يَا حُسَيْنُ وَ يَا أَصْحَابَ حُسَيْنٍ أَ مَا تَرَوْنَ إِلَى مَاءِ الْفُرَاتِ يَلُوحُ كَأَنَّهُ بُطُونُ الْحَيَّاتِ (١) وَ اللَّهِ لَا ذُقْتُمْ مِنْهُ قَطْرَةً حَتَّى تَذُوقُوا الْمَوْتَ جَزَعاً فَقَالَ الْحُسَيْنُ عليه السلام مَنِ الرَّجُلُ فَقِيلَ تَمِيمُ بْنُ حُصَيْنٍ فَقَالَ الْحُسَيْنُ هَذَا وَ أَبُوهُ مِنْ أَهْلِ النَّارِ اللَّهُمَّ اقْتُلْ هَذَا عَطَشاً فِي هَذَا الْيَوْمِ قَالَ فَخَنَقَهُ الْعَطَشُ حَتَّى سَقَطَ عَنْ فَرَسِهِ فَوَطِئَتْهُ الْخَيْلُ بِسَنَابِكِهَا فَمَاتَ ثُمَّ أَقْبَلَ آخَرُ مِنْ عَسْكَرِ عُمَرَ بْنِ سَعْدٍ يُقَالُ لَهُ- مُحَمَّدُ بْنُ أَشْعَثَ بْنِ قَيْسٍ الْكِنْدِيُّ فَقَالَ يَا حُسَيْنَ بْنَ فَاطِمَةَ أَيَّةُ حُرْمَةٍ لَكَ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ لَيْسَتْ لِغَيْرِكَ فَتَلَا الْحُسَيْنُ هَذِهِ الْآيَةَ- إِنَّ اللَّهَ اصْطَفى آدَمَ وَ نُوحاً وَ آلَ إِبْراهِيمَ وَ آلَ عِمْرانَ عَلَى الْعالَمِينَ ذُرِّيَّةً الْآيَةَ(٢)

ثُمَّ قَالَ وَ اللَّهِ إِنَّ مُحَمَّداً لَمِنْ آلِ إِبْرَاهِيمَ وَ إِنَّ الْعِتْرَةَ الْهَادِيَةَ لَمِنْ آلِ مُحَمَّدٍ مَنِ الرَّجُلُ فَقِيلَ مُحَمَّدُ بْنُ أَشْعَثَ بْنِ قَيْسٍ الْكِنْدِيُّ فَرَفَعَ الْحُسَيْنُ عليه السلام رَأْسَهُ إِلَى السَّمَاءِ فَقَالَ اللَّهُمَّ أَرِ مُحَمَّدَ بْنَ الْأَشْعَثِ ذُلًّا فِي هَذَا الْيَوْمِ- لَا تُعِزُّهُ بَعْدَ هَذَا الْيَوْمِ أَبَداً فَعَرَضَ لَهُ عَارِضٌ فَخَرَجَ مِنَ الْعَسْكَرِ يَتَبَرَّزُ فَسَلَّطَ اللَّهُ عَلَيْهِ عَقْرَباً فَلَدَغَتْهُ فَمَاتَ بَادِيَ الْعَوْرَةِ.

١- ١. الحيتان خ ل.

٢- ٢. آل عمران: ٣٣.

فَبَلَغَ الْعَطَشُ مِنَ الْحُسَيْنِ علیه السلام وَ أَصْحَابِهِ فَدَخَلَ عَلَيْهِ رَجُلٌ مِنْ شِيعَتِهِ يُقَالُ لَهُ- يَزِيدُ بْنُ الْحُصَيْنِ الْهَمْدَانِيُّ قَالَ إِبْرَاهِيمُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ رَاوِي الْحَدِيثِ هُوَ خَالُ أَبِي إِسْحَاقَ الْهَمْدَانِيِّ فَقَالَ يَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ تَأْذَنُ لِي فَأَخْرُجُ إِلَيْهِمْ فَأُكَلِّمُهُمْ فَأَذِنَ لَهُ فَخَرَجَ إِلَيْهِمْ فَقَالَ يَا مَعْشَرَ النَّاسِ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ بَعَثَ مُحَمَّداً- بِالْحَقِّ بَشِيراً وَ نَذِيراً- وَ داعِياً إِلَى اللَّهِ بِإِذْنِهِ وَ سِراجاً مُنِيراً وَ هَذَا مَاءُ الْفُرَاتِ تَقَعُ فِيهِ خَنَازِيرُ السَّوَادِ وَ كِلَابُهَا وَ قَدْ حِيلَ بَيْنَهُ وَ بَيْنَ ابْنِهِ فَقَالُوا يَا يَزِيدُ فَقَدْ أَكْثَرْتَ الْكَلَامَ فَاكْفُفْ فَوَ اللَّهِ لَيَعْطَشَنَّ الْحُسَيْنُ كَمَا عَطَشَ مَنْ كَانَ قَبْلَهُ فَقَالَ الْحُسَيْنُ علیه السلام اقْعُدْ يَا يَزِيدُ.

ثُمَّ وَثَبَ الْحُسَيْنُ علیه السلام مُتَوَكِّئاً عَلَى سَيْفِهِ فَنَادَى بِأَعْلَى صَوْتِهِ فَقَالَ أَنْشُدُكُمُ اللَّهَ هَلْ تَعْرِفُونِّي قَالُوا نَعَمْ أَنْتَ ابْنُ بِنْتِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ سِبْطُهُ قَالَ أَنْشُدُكُمُ اللَّهَ هَلْ تَعْلَمُونَ أَنَّ جَدِّي رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه وآله قَالُوا اللَّهُمَّ نَعَمْ قَالَ أَنْشُدُكُمُ اللَّهَ هَلْ تَعْلَمُونَ أَنَّ أُمِّي فَاطِمَةُ بِنْتُ مُحَمَّدٍ قَالُوا اللَّهُمَّ نَعَمْ قَالَ أَنْشُدُكُمُ اللَّهَ هَلْ تَعْلَمُونَ أَنَّ أَبِي عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ علیه السلام قَالُوا اللَّهُمَّ نَعَمْ قَالَ أَنْشُدُكُمُ اللَّهَ هَلْ تَعْلَمُونَ أَنَّ جَدَّتِي خَدِيجَةُ بِنْتُ خُوَيْلِدٍ أَوَّلُ نِسَاءِ هَذِهِ الْأُمَّةِ إِسْلَاماً قَالُوا اللَّهُمَّ نَعَمْ.

قَالَ أَنْشُدُكُمُ اللَّهَ هَلْ تَعْلَمُونَ أَنَّ سَيِّدَ الشُّهَدَاءِ حَمْزَةَ عَمُّ أَبِي قَالُوا اللَّهُمَّ نَعَمْ قَالَ فَأَنْشُدُكُمُ اللَّهَ هَلْ تَعْلَمُونَ أَنَّ جَعْفَرَ الطَّيَّارِ فِي الْجَنَّةِ عَمِّي قَالُوا اللَّهُمَّ نَعَمْ قَالَ فَأَنْشُدُكُمُ اللَّهَ هَلْ تَعْلَمُونَ أَنَّ هَذَا سَيْفُ رَسُولِ اللَّهِ وَ أَنَا مُتَقَلِّدُهُ قَالُوا اللَّهُمَّ نَعَمْ قَالَ فَأَنْشُدُكُمُ اللَّهَ هَلْ تَعْلَمُونَ أَنَّ هَذِهِ عِمَامَةُ رَسُولِ اللَّهِ أَنَا لَابِسُهَا قَالُوا اللَّهُمَّ نَعَمْ قَالَ فَأَنْشُدُكُمُ اللَّهَ هَلْ تَعْلَمُونَ أَنَّ عَلِيّاً كَانَ أَوَّلَهُمْ إِسْلَاماً وَ أَعْلَمَهُمْ عِلْماً وَ أَعْظَمَهُمْ حِلْماً وَ أَنَّهُ وَلِيُّ كُلِّ مُؤْمِنٍ وَ مُؤْمِنَةٍ قَالُوا اللَّهُمَّ نَعَمْ قَالَ فَبِمَ تَسْتَحِلُّونَ دَمِي وَ أَبِي الذَّائِدُ عَنِ الْحَوْضِ غَداً يَذُودُ عَنْهُ رِجَالًا كَمَا يُذَادُ الْبَعِيرُ الصَّادِرُ عَنِ الْمَاءِ وَ لِوَاءُ الْحَمْدِ فِي يَدَيْ جَدِّي يَوْمَ الْقِيَامَةِ- قَالُوا قَدْ عَلِمْنَا ذَلِكَ كُلَّهُ وَ نَحْنُ غَيْرُ تَارِكِيكَ حَتَّى تَذُوقَ الْمَوْتَ عَطَشاً.

فَأَخَذَ الْحُسَیْنُ علیه السلام بِطَرَفِ لِحْیَتِهِ وَ هُوَ یَوْمَئِذٍ ابْنُ سَبْعٍ وَ خَمْسِینَ سَنَهً ثُمَّ قَالَ اشْتَدَّ غَضَبُ اللَّهِ عَلَی الْیَهُودِ حِینَ قَالُوا- عُزَیْرٌ ابْنُ اللَّهِ وَ اشْتَدَّ غَضَبُ اللَّهِ عَلَی النَّصَارَی حِینَ قَالُوا- الْمَسِیحُ ابْنُ اللَّهِ وَ اشْتَدَّ غَضَبُ اللَّهِ عَلَی الْمَجُوسِ حِینَ عَبَدُوا النَّارَ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَ اشْتَدَّ غَضَبُ اللَّهِ عَلَی قَوْمٍ قَتَلُوا نَبِیَّهُمْ وَ اشْتَدَّ غَضَبُ اللَّهِ عَلَی هَذِهِ الْعِصَابَهِ الَّذِینَ یُرِیدُونَ قَتْلِی ابْنِ نَبِیِّهِمْ (۱) قَالَ فَضَرَبَ الْحُرُّ بْنُ یَزِیدَ فَرَسَهُ وَ جَازَ عَسْکَرَ عُمَرَ بْنِ سَعْدٍ إِلَی عَسْکَرِ الْحُسَیْنِ علیه السلام وَاضِعاً یَدَهُ عَلَی رَأْسِهِ وَ هُوَ یَقُولُ اللَّهُمَّ إِلَیْکَ أُنِیبُ فَتُبْ عَلَیَّ فَقَدْ أَرْعَبْتُ قُلُوبَ أَوْلِیَائِکَ وَ أَوْلَادَ نَبِیِّکَ یَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ هَلْ لِی مِنْ تَوْبَهٍ قَالَ نَعَمْ تَابَ اللَّهُ عَلَیْکَ قَالَ یَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ ائْذَنْ لِی فَأُقَاتِلَ عَنْکَ فَأَذِنَ لَهُ فَبَرَزَ وَ هُوَ یَقُولُ:

أَضْرِبُ فِی أَعْنَاقِکُمْ بِالسَّیْفِ*** عَنْ خَیْرِ مَنْ حَلَّ بِلَادَ الْخَیْفِ

فَقَتَلَ مِنْهُمْ ثَمَانِیَهَ عَشَرَ رَجُلًا ثُمَّ قُتِلَ فَأَتَاهُ الْحُسَیْنُ علیه السلام وَ دَمُهُ یَشْخُبُ فَقَالَ بَخْ بَخْ یَا حُرُّ أَنْتَ حُرٌّ کَمَا سُمِّیتَ فِی الدُّنْیَا وَ الْآخِرَهِ ثُمَّ أَنْشَأَ الْحُسَیْنُ یَقُولُ:

لَنِعْمَ الْحُرُّ حُرُّ بَنِی رِیَاحٍ*** وَ نِعْمَ الْحُرُّ مُخْتَلَفَ الرِّمَاحِ (۲)

وَ نِعْمَ الْحُرُّ إِذْ نَادَی حُسَیْناً*** فَجَادَ بِنَفْسِهِ عِنْدَ الصَّبَاحِ

ثُمَّ بَرَزَ مِنْ بَعْدِهِ زُهَیْرُ بْنُ الْقَیْنِ الْبَجَلِیُّ وَ هُوَ یَقُولُ مُخَاطِباً لِلْحُسَیْنِ علیه السلام:

الْیَوْمَ نَلْقَی جَدَّکَ النَّبِیَّا*** وَ حَسَناً وَ الْمُرْتَضَی عَلِیّاً

فَقَتَلَ مِنْهُمْ تِسْعَهَ عَشَرَ رَجُلًا ثُمَّ صُرِعَ وَ هُوَ یَقُولُ:

أَنَا زُهَیْرٌ وَ أَنَا ابْنُ الْقَیْنِ*** أَذُبُّکُمْ بِالسَّیْفِ عَنْ حُسَیْنٍ

ثُمَّ بَرَزَ مِنْ بَعْدِهِ حَبِیبُ بْنُ مُظَهَّرٍ الْأَسَدِیُّ وَ هُوَ یَقُولُ:

أَنَا حَبِیبٌ وَ أَبِی مُطَهَّرٌ(۳)*** لَنَحْنُ أَزْکَی مِنْکُمْ وَ أَطْهَرُ

نَنْصُرُ خَیْرَ النَّاسِ حِینَ یُذْکَرُ

ص: ۳۱۹

۱- ۱. فی المصدر: قتل ابن نبیهم.

۲- ۲. منصوب بالظرفیه أی: عند اختلاف الرماح، و قد یوجد« عند» فی بعض النسخ، و هو سهو.

۳- ۳. فی نسخه الأصل- نسخه المؤلّف قدّس سرّه-: مطهر، بالطاء المهمله، و هو. المناسب لقوله بعد ذلک« و أطهر» و لکن ضبطه الشیخ بخط یده« حبیب بن مظاهر»- کمراقب و ضبطه العلامه« حبیب بن مظهر»- بفتح الظاء و تشدید الهاء- کمعظم- و

هو الاشبه كما عنونه فى الإصابه فى القسم الثالث تحت الرقم ١٩٤٨.

فَقَتَلَ مِنْهُمْ أَحداً وَ ثَلَاثِینَ رَجُلًا ثُمَّ قُتِلَ رَضِیَ اللَّهُ عَنْهُ.

ثُمَّ بَرَزَ مِنْ بَعْدِهِ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِی عُرْوَهَ الْغِفَارِیُّ وَ هُوَ یَقُولُ:

قَدْ عَلِمَتْ حَقّاً بَنُو غِفَارٍ*** أَنِّی أَذُبُّ فِی طِلَابِ الثَّارِ

بِالْمَشْرَفِیِّ وَ الْقَنَا الْخَطَّارِ

فَقَتَلَ مِنْهُمْ عِشْرِینَ رَجُلًا ثُمَّ قُتِلَ رَحِمَهُ اللَّهُ.

ثُمَّ بَرَزَ مِنْ بَعْدِهِ بُدَیْرُ بْنُ حَفِیرٍ الْهَمْدَانِیُّ وَ کَانَ أَقْرَأَ أَهْلِ زَمَانِهِ وَ هُوَ یَقُولُ:

أَنَا بُدَیْرٌ وَ أَبِی حَفِیرٌ*** لَا خَیْرَ فِیمَنْ لَیْسَ فِیهِ خَیْرٌ

فَقَتَلَ مِنْهُمْ ثَلَاثِینَ رَجُلًا ثُمَّ قُتِلَ رَضِیَ اللَّهُ عَنْهُ ثُمَّ بَرَزَ مِنْ بَعْدِهِ مَالِکُ بْنُ أَنَسٍ الْکَاهِلِیُّ وَ هُوَ یَقُولُ:

قَدْ عَلِمَتْ کَاهِلُهَا وَ دُودَانُ*** وَ الْخِنْدِفِیُّونَ وَ قَیْسُ عَیْلَانَ

بِأَنَّ قَوْمِی قُصَمُ الْأَقْرَانِ (۱)*** یَا قَوْمِ کُونُوا کَأُسُودِ الْجَانِ

آلُ عَلِیٍّ شِیعَهُ الرَّحْمَنِ*** وَ آلُ حَرْبٍ شِیعَهُ الشَّیْطَانِ

فَقَتَلَ مِنْهُمْ ثَمَانِیَهَ عَشَرَ رَجُلًا ثُمَّ قُتِلَ رَضِیَ اللَّهُ عَنْهُ وَ بَرَزَ مِنْ بَعْدِهِ زِیَادُ بْنُ مُهَاصِرٍ الْکِنْدِیُّ فَحَمَلَ عَلَیْهِمْ وَ أَنْشَأَ یَقُولُ:

أَنَا زِیَادٌ وَ أَبِی مُهَاصِرٌ*** أَشْجَعُ مِنْ لَیْثِ الْعَرِینِ الْخَادِرِ

یَا رَبِّ إِنِّی لِلْحُسَیْنِ نَاصِرٌ*** وَ لِابْنِ سَعْدٍ تَارِکٌ مُهَاجِرٌ

فَقَتَلَ مِنْهُمْ تِسْعَهً ثُمَّ قُتِلَ رَضِیَ اللَّهُ عَنْهُ وَ بَرَزَ مِنْ بَعْدِهِ وَهْبُ بْنُ وَهْبٍ وَ کَانَ نَصْرَانِیّاً أَسْلَمَ عَلَی یَدَیِ الْحُسَیْنِ هُوَ وَ أُمُّهُ فَاتَّبَعُوهُ إِلَی کَرْبَلَاءَ فَرَکِبَ فَرَساً وَ تَنَاوَلَ بِیَدِهِ عُودَ الْفُسْطَاطِ فَقَاتَلَ وَ قَتَلَ مِنَ الْقَوْمِ سَبْعَهً أَوْ ثَمَانِیَهً ثُمَّ اسْتُوسِرَ فَأُتِیَ بِهِ عُمَرَ بْنَ سَعْدٍ فَأَمَرَ بِضَرْبِ عُنُقِهِ فَضُرِبَتْ عُنُقُهُ وَ رُمِیَ بِهِ إِلَی عَسْکَرِ الْحُسَیْنِ علیه السلام وَ أَخَذَتْ أُمُّهُ سَیْفَهُ وَ بَرَزَتْ فَقَالَ لَهَا الْحُسَیْنُ:

۱- ۱. قصم- کصرد-: من یحطم کل ما یلقاه.

يَا أَمَّ وَهْبٍ اجْلِسِی فَقَدْ وَضَعَ اللَّهُ الْجِهَادَ عَنِ النِّسَاءِ إِنَّکِ وَ ابْنَکِ مَعَ جَدِّی مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله فِی الْجَنَّهِ.

ثُمَّ بَرَزَ مِنْ بَعْدِهِ هِلَالُ بْنُ حَجَّاجٍ وَ هُوَ یَقُولُ:

أَرْمِی بِهَا مُعْلَمَهً أَفْوَاقُهَا(۱)*** وَ النَّفْسُ لَا یَنْفَعُهَا إِشْفَاقُهَا

فَقَتَلَ مِنْهُمْ ثَلَاثَهَ عَشَرَ رَجُلًا ثُمَّ قُتِلَ رَضِیَ اللَّهُ عَنْهُ وَ بَرَزَ مِنْ بَعْدِهِ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُسْلِمِ بْنِ عَقِیلِ بْنِ أَبِی طَالِبٍ وَ أَنْشَأَ یَقُولُ:

أَقْسَمْتُ لَا أُقْتَلُ إِلَّا حُرّاً*** وَ قَدْ وَجَدْتُ الْمَوْتَ شَیْئاً مُرّاً

أَکْرَهُ أَنْ أُدْعَی جَبَاناً فَرّاً*** إِنَّ الْجَبَانَ مَنْ عَصَی وَ فَرَّا

فَقَتَلَ مِنْهُمْ ثَلَاثَهً ثُمَّ قُتِلَ رَضِیَ اللَّهُ عَنْهُ.

وَ بَرَزَ مِنْ بَعْدِهِ عَلِیُّ بْنُ الْحُسَیْنِ علیهما السلام فَلَمَّا بَرَزَ إِلَیْهِمْ دَمَعَتْ عَیْنُ الْحُسَیْنِ علیه السلام فَقَالَ اللَّهُمَّ کُنْ أَنْتَ الشَّهِیدُ عَلَیْهِمْ فَقَدْ بَرَزَ إِلَیْهِمُ ابْنُ رَسُولِکَ وَ أَشْبَهُ النَّاسِ وَجْهاً وَ سَمْتاً بِهِ فَجَعَلَ یَرْتَجِزُ وَ هُوَ یَقُولُ:

أَنَا عَلِیُّ بْنُ الْحُسَیْنِ بْنِ عَلِیٍّ*** نَحْنُ وَ بَیْتِ اللَّهِ أَوْلَی بِالنَّبِیِّ

أَ مَا تَرَوْنَ کَیْفَ أَحْمِی عَنْ أَبِی

فَقَتَلَ مِنْهُمْ عَشَرَهً ثُمَّ رَجَعَ إِلَی أَبِیهِ فَقَالَ یَا أَبَهْ الْعَطَشُ فَقَالَ لَهُ الْحُسَیْنُ علیه السلام صَبْراً یَا بُنَیَّ یَسْقِیکَ جَدُّکَ بِالْکَأْسِ الْأَوْفَی فَرَجَعَ فَقَاتَلَ حَتَّی قَتَلَ مِنْهُمْ أَرْبَعَهً وَ أَرْبَعِینَ رَجُلًا ثُمَّ قُتِلَ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ بَرَزَ مِنْ بَعْدِهِ الْقَاسِمُ بْنُ الْحَسَنِ بْنِ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ علیه السلام وَ هُوَ یَقُولُ:

لَا تَجْزَعِی نَفْسِی فَکُلٌّ فَانٍ*** الْیَوْمَ تَلْقَیْنَ ذُرَی الْجِنَانِ

فَقَتَلَ مِنْهُمْ ثَلَاثَهً ثُمَّ رُمِیَ عَنْ فَرَسِهِ رَضِیَ اللَّهُ عَنْهُ- وَ نَظَرَ الْحُسَیْنُ علیه السلام یَمِیناً وَ شِمَالًا وَ لَا یَرَی أَحَداً فَرَفَعَ رَأْسَهُ إِلَی السَّمَاءِ فَقَالَ اللَّهُمَّ إِنَّکَ تَرَی مَا یُصْنَعُ بِوَلَدِ نَبِیِّکَ وَ حَالَ بَنُو کِلَابٍ بَیْنَهُ وَ بَیْنَ الْمَاءِ وَ رُمِیَ بِسَهْمٍ فَوَقَعَ فِی نَحْرِهِ وَ خَرَّ عَنْ فَرَسِهِ فَأَخَذَ السَّهْمَ فَرَمَی بِهِ فَجَعَلَ یَتَلَقَّی الدَّمَ

۱- ۱. أفواهها خ ل، و الافواق جمع الفوق بالضم: مشق رأس السهم حیث یقع الوتر.

بِكَفِّهِ فَلَمَّا امْتَلَأَتْ لَطَخَ بِهَا رَأْسَهُ وَ لِحْيَتَهُ وَ يَقُولُ أَلْقَى اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ وَ أَنَا مَظْلُومٌ مُتَلَطِّخٌ بِدَمِی ثُمَّ خَرَّ عَلَى خَدِّهِ الْأَيْسَرِ صَرِيعاً.

وَ أَقْبَلَ عَدُوُّ اللَّهِ سِنَانٌ الْإِيَادِيُّ وَ شِمْرُ بْنُ ذِی الْجَوْشَنِ الْعَامِرِيُّ لَعَنَهُمَا اللَّهُ فِی رِجَالٍ مِنْ أَهْلِ الشَّامِ حَتَّى وَقَفُوا عَلَى رَأْسِ الْحُسَيْنِ عليه السلام فَقَالَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ مَا تَنْتَظِرُونَ أَرِيحُوا الرَّجُلَ فَنَزَلَ سِنَانُ بْنُ الْأَنَسِ الْإِيَادِيُّ وَ أَخَذَ بِلِحْيَةِ الْحُسَيْنِ وَ جَعَلَ يَضْرِبُ بِالسَّيْفِ فِی حَلْقِهِ وَ هُوَ يَقُولُ وَ اللَّهِ إِنِّی لَأَجْتَزُّ رَأْسَكَ وَ أَنَا أَعْلَمُ أَنَّكَ ابْنُ رَسُولِ اللَّهِ وَ خَيْرُ النَّاسِ أَباً وَ أُمّاً وَ أَقْبَلَ فَرَسُ الْحُسَيْنِ حَتَّى لَطَخَ عُرْفَهُ وَ نَاصِيَتَهُ بِدَمِ الْحُسَيْنِ وَ جَعَلَ يَرْكُضُ وَ يَصْهِلُ فَسَمِعَتْ بَنَاتُ النَّبِيِّ صَهِيلَهُ فَخَرَجْنَ فَإِذَا الْفَرَسُ بِلَا رَاكِبٍ فَعَرَفْنَ أَنَّ حُسَيْناً قَدْ قُتِلَ وَ خَرَجَتْ أُمُّ كُلْثُومٍ بِنْتُ الْحُسَيْنِ وَاضِعاً يَدَهَا عَلَى رَأْسِهَا تَنْدُبُ وَ تَقُولُ وَا مُحَمَّدَاهْ هَذَا الْحُسَيْنُ بِالْعَرَاءِ قَدْ سُلِبَ الْعِمَامَةَ وَ الرِّدَاءَ وَ أَقْبَلَ سِنَانٌ حَتَّى أَدْخَلَ رَأْسَ حُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ عليه السلام عَلَى عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ زِيَادٍ وَ هُوَ يَقُولُ (۱)

امْلَأْ رِكَابِی فِضَّةً وَ ذَهَباً*** أَنَا قَتَلْتُ الْمَلِكَ الْمُحَجَّبَا

قَتَلْتُ خَيْرَ النَّاسِ أُمّاً وَ أَباً*** وَ خَيْرَهُمْ إِذْ يُنْسَبُونَ نَسَباً

فَقَالَ لَهُ عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ زِيَادٍ وَيْحَكَ فَإِنْ عَلِمْتَ أَنَّهُ خَيْرُ النَّاسِ أَباً وَ أُمّاً لِمَ قَتَلْتَهُ إِذاً فَأَمَرَ بِهِ فَضُرِبَتْ عُنُقُهُ وَ عَجَّلَ اللَّهُ بِرُوحِهِ إِلَى النَّارِ وَ أَرْسَلَ ابْنُ زِيَادٍ قَاصِداً إِلَى أُمِّ كُلْثُومٍ بِنْتِ الْحُسَيْنِ عليه السلام فَقَالَ لَهَا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِی قَتَلَ رِجَالَكُمْ فَكَيْفَ تَرَوْنَ مَا فُعِلَ بِكُمْ فَقَالَتْ يَا ابْنَ زِيَادٍ لَئِنْ قَرَّتْ عَيْنُكَ بِقَتْلِ الْحُسَيْنِ فَطَالَمَا قَرَّتْ عَيْنُ جَدِّهِ صلى الله عليه و آله بِهِ وَ كَانَ يُقَبِّلُهُ وَ يَلْثِمُ شَفَتَيْهِ وَ يَضَعُهُ عَلَى عَاتِقِهِ يَا ابْنَ زِيَادٍ أَعِدَّ لِجَدِّهِ جَوَاباً فَإِنَّهُ خَصْمُكَ غَداً(۲).

۱- ۱. قال الواقدی: و جاء سنان بن أنس و قيل شمر فوقف على باب فسطاط عمر بن سعد و قال: أوقر ركابی فضه و ذهبا*** أنا قتلت السیّد المحجبا البيت- فناداه عمر بن سعد: أو مجنون أنت؟ لو سمعك ابن زياد لقتلك.

۲- ۲. أمالی الصدوق المجلس ۳۰ ص ۱۵۰- ۱۶۴.

**[ترجمه]امالی صدوق: امام زین العابدین علیه السّلام فرمود: هنگامی که اجل معاویه فرا رسید یزید را خواست و در مقابل خود نشانید و به او گفت: ای پسرک من! من گردن گردن کشان را برای تو ذلیل کرده، شهرها را برای تو مطیع نموده و مقام سلطنت را برای تو همچون لقمه ای آماده کرده ام. من فقط از سه نفر بیم دارم که با کمال قدرت با تو مخالفت کنند؛ آنان عبارتند از: عبد اللّه بن عمر بن خطاب و عبد اللّه بن زبیر و حسین بن علی.

عبد اللّه بن عمر نزد تو خواهد بود، مواظب او باش. بدن عبد اللّه زبیر را اگر بر او پیروز شدی تکه تکه کن، زیرا او همچون شیری که در کمین شکار خود باشد در کمین توست، وی مانند روباهی که در انتظار فرصت باشد تا سگ را فریب دهد، با تو رفتار خواهد کرد .

حسین بن علی را که می دانی چه مقامی نزد پیامبر خدا داشت؟! حسین از گوشت و خون رسول خداست. تو می دانی که حسین را اهل عراق دعوت خواهند کرد، آن گاه وی را رها می کنند. اگر بر حسین پیروز شدی، مقام و منزلتی را که او نزد رسول خدا دارد مراعات کن و او را به خاطر کاری که انجام می دهد مؤاخذه مکن. با تمام این اوصاف، او با ما رگ و ریشه خویشاوندی دارد. بپرهیز از این که مزاحم وی شوی، یا این که از تو برنجد.

هنگامی که معاویه هلاک و یزید بعد از او متصدی امر خلافت شد، عموی خود را که عتبه ابن ابو سفیان بود، عامل مدینه رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله و سلّم قرار داد. وقتی عتبه وارد مدینه شد، عامل معاویه را که مروان بن حکم بود عزل نمود و خودش جانشین او شد تا امر یزید را اجرا نماید. مروان فرار کرد و او به مروان دست نیافت. عتبه به دنبال امام حسین علیه السّلام فرستاد و به آن حضرت گفت: امیر المؤمنین یزید به تو دستور داده که با وی بیعت کنی. امام حسین علیه السّلام به وی فرمود: تو می دانی که ما اهل بیت کرامت و معدن رسالت و ارکان حق هستیم، همان حقی که خدا آن را در قلب ما امانت نهاده، و زبان های ما را به آن گویا نموده است و زبان های ما به اجازه خدا درباره آن حق سخن می گوید. من از جدم پیامبر خدا صلّی اللّه علیه و آله و سلّم شنیدم که می فرمود: مقام خلافت بر فرزندان ابو سفیان حرام است. من چگونه با اهل بیتی بیعت کنم که رسول خدا این سخن را در مورد آنان فرموده است؟

هنگامی که عتبه این سخن را از امام حسین شنید، کاتب خود را خواست و نامه ای برای یزید نوشت که مضمون آن این بود: بسم اللّه الرحمن الرّحیم. از عتبه به یزید که امیر المؤمنین است. حسین تو را لایق بیعت نمی بیند، اکنون هر نظری درباره حسین داری بگو، و السّلام.

وقتی این نامه به دست یزید رسید، در جواب عتبه نوشت: هنگامی که نامه من به تو رسید فوراً جواب آن را برایم بنویس. در نامه خود افرادی را که مطیع من یا مخالف من هستند مشخص کن، باید سر حسین بن علی هم همراه نامه ای که می فرستی باشد. هنگامی که این موضوع به گوش امام حسین علیه السّلام رسید تصمیم گرفت از حجاز به سمت عراق برود. وقتی شب شد آن حضرت نزد قبر پیامبر خدا رفت تا با قبر پیامبر وداع نماید. هنگامی که نزد قبر ایشان رسید، نوری از قبر بر او تابید و آن حضرت به جای خود بازگشت. وقتی شب دوم فرا رسید امام حسین علیه السّلام نزد قبر پیامبر آمد تا با او وداع کند. امام برای نماز قیام کرد، نمازش طولانی شد و گویا در حال سجده به خواب رفت.

ناگاه در عالم خواب دید که پیامبر خدا آمد و ایشان را به سینه چسبانید و میان دو چشم آن حضرت را بوسید و به وی فرمود: پدرم به فدای تو، گویا تو را در حالی می بینم که بین گروهی از این امت که امید شفاعت مرا دارند غرق در خون هستی. ولی این مردم بهره ای از خیر نزد خدا ندارند. ای پسر عزیزم! تو نزد پدر و مادر و برادرت که مشتاق تو هستند خواهی آمد. تو در بهشت درجه ای داری که جز با شهادت به آن دست نمی یابی.

امام حسین در حالی که گریان بود از خواب بیدار شد و نزد اهل بیت خویش آمد و خواب خود را نقل و با آنان وداع کرد. سپس خواهران و دختر خود را با قاسم بن حسن بر محمل ها سوار نمود و با تعداد بیست و یک نفر مرد از یاران و اهل بیت خود حرکت کرد که نام عده ای از آنان بدین شرح است: ابو بکر بن علی، محمّد بن علی، عثمان بن علی، عباس بن علی، عبد اللّه بن مسلم بن عقیل، علی بن الحسین اکبر و علی بن الحسین اصغر .

هنگامی که عبد اللّه بن عمر از خروج امام حسین آگاه شد، با سرعت به دنبال امام حسین شتافت و در یکی از منازل به آن حضرت رسید. وی به امام حسین گفت: یا ابن رسول اللّه! کجا می روی؟ فرمود: به عراق. گفت: تقاضا می کنم به طرف حرم جد خود باز گردی، ولی امام حسین نپذیرفت. وقتی ابن عمر دید امام علیه السّلام باز نخواهد گشت گفت: یا ابا عبد اللّه! آن قسمت از بدنت را که جدت می بوسید به من نشان بده. امام حسین ناف مبارک خود را به او نشان داد و او سه مرتبه آن جا را بوسید و پس از اینکه گریان شد گفت: یا ابن رسول اللّه! من تو را به خدا می سپارم، زیرا تو در این راه کشته خواهی شد .

امام حسین با یارانش علیهم السّلام حرکت کردند، هنگامی که به ثعلبیه رسیدند مردی نزد آن بزرگوار آمد که بشر بن غالب نام داشت. وی به امام حسین گفت: یا ابن رسول اللّه! مرا از قول خدای سبحان که می فرماید: «یوم ندعُوا کُلَّ أناسٍ بإمامهم» - ۱. اسراء / ۷۱. -

«[یاد کن] روزی را که هر گروهی را با پیشوایشان فرا می خوانیم.» آگاه کن. فرمود: یک امام مردم را به راه هدایت دعوت می کند و آنان می پذیرند و یک امام مردم را به راه گمراهی دعوت می کند و آنان اجابت می کنند. گروه اول اهل بهشت و گروه دوم اهل جهنم خواهند بود و این سخن خداوند عز و جل است که می فرماید: «فریق فی الجنه و فریق فی السعیر» - ۲. شوری / ۷ - ،

«گروهی در بهشتند و گروهی در آتش.»

سپس از ثعلبیه حرکت کرد و وارد عذیب شد و فرمود: در اینجا خواب قیلوله می کنم. وقتی از خواب بیدار شد، گریان بود. پسرش به آن حضرت گفت: پدر جان! برای چه گریان شدی؟ فرمود: پسرم! خواب این موقع دروغ نخواهد بود. هم اکنون در خواب دیدم گوینده ای به من گفت: شما به سرعت می روید و مرگ شما را به سوی بهشت سوق می دهد.

امام حسین علیه السّلام از عذیب کوچ نمود و وارد رهینه شد. مردی که کنیه اش ابا هرم بود نزد آن بزرگوار آمد و گفت: ای پسر پیامبر، چه باعث شد که تو از مدینه خارج شوی؟

امام در جوابش فرمود: ای ابا هرم! دشمنان دین عرض و آبروی مرا در معرض خطر قرار دادند و من صبر کردم، اموال مرا

بردند صبر نمودم، اکنون که می خواهند خونم را بریزند فرار کردم. به خدا قسم اینان مرا شهید می کنند، سپس خداوند لباس ذلت را بر آنان خواهد پوشاند و شمشیر برنده ای را بر ایشان مسلط می نماید و شخصی را بر آنان مسلط خواهد کرد که ایشان را ذلیل می کند.

وقتی حسین علیه السّلام وارد رهینه شد و این خبر به گوش ابن زیاد رسید، ابن زیاد حر بن یزید را با تعداد هزار نفر سوار به سمت امام حسین فرستاد .

حر می گوید: هنگامی که از منزل خود به سمت امام حسین خارج شدم، سه مرتبه شنیدم منادی می گفت: ای حر، مژده باد تو را به بهشت! وقتی متوجه صاحب این ندا شدم کسی را ندیدم. با خود گفتم: مادرت به عزایت بنشیند، تو برای جنگ با پسر رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله و سلّم می روی و بشارت بهشت به تو داده می شود؟ هنگام نماز ظهر بود که حر بن یزید با امام حسین روبرو شد. حسین بن علی به فرزندش فرمود تا اذان و اقامه بگوید. سپس امام علیه السّلام برخاست و با دو لشکر نماز خواند. وقتی سلام نماز را گفت، حر بن یزید از جا برخاست و گفت: السّلام علیک یا ابن رسول اللّه و رحمه اللّه و برکاته. امام حسین فرمود: و علیک السّلام، تو کیستی؟ گفت: من حر بن یزید هستم. فرمود: با ما هستی یا بر علیه ما؟ گفت: به خدا قسم که من برای جنگ با تو فرستاده شدم ولی به خدا پناه می برم از این که از قبرم بر انگیخته شوم و پیشانی من به پاهایم بسته شده باشد و با صورت وارد جهنم شوم. ای پسر رسول خدا! کجا می روی؟ به جانب حرم جدت برگرد. زیرا اگر به عراق بیایی شهید خواهی شد.

امام حسین علیه السّلام در جواب حر این اشعار را خواند:

من به زودی از این جهان می گذرم و مرگ برای جوانمردی که نیت او حق بوده و مسلمان باشد و جهاد نماید، عیب و عار نیست.

کسی که جان خود را برای صالحان فدا کند و از فرد ملعون جدا شده و با شخص مجرم مخالفت نماید.

اگر شهید شوم پشیمان نمی شوم و اگر زنده بمانم ملامت نخواهم شد. ولی برای ذلالت تو همین بس که بمیری و بینی تو به خاک مالیده شود.

سپس امام حسین علیه السّلام حرکت کرد تا به قطقطانه وارد شد. ناگاه چشم آن حضرت به خیمه ای افتاد و فرمود: این خیمه کیست؟ گفته شد: برای عبد اللّه بن حر حنفی است. امام حسین علیه السّلام نزد عبد اللّه فرستاد و فرمود: ای مرد! اگر در این ساعت مرا یاری کنی، جدم پیامبر خدا صلّی اللّه علیه و آله و سلّم نزد خدا شفیع تو خواهد بود و الا گنه کار و خطاکار می شوی و خدا تو را مؤاخذه می کند .

عبد اللّه گفت: ای پسر رسول اللّه! اگر من تو را یاری کنم، اولین کسی خواهم بود که در نزد تو کشته شوم، ولی اسبم را به تو می دهم. به خدا قسم تا به حال بر این اسب سوار نشدم مگر اینکه مرا به مقصدم رسانده است و هیچ کس مرا تعقیب ننموده مگر اینکه مرا نجات داده است، این اسب را قبول کن.

امـام حسـین علیه السّـلام از او روی برگردانیـد و فرمود: مـا به تو و اسب تو احتیاجی نـداریم، من افراد گمراه کننـده را تقویت نخواهم کرد. ولی از اینجا فرار کن که نه با ما باشـی و نه بر علیه ما، زیرا هر کس صـدای اسـتغاثه ما اهل بیت را بشـنود و ما را یاری نکند، خداوند او را با صورت در آتش جهنم می اندازد.

امـام حسـین پس از این جریـان حرکت نمود تـا وارد کربلاـ شـد و فرمود: اینجـا کجـاست؟ گفته شـد: یـا ابن رسول اللّه! اینجا کربلاـست فرمود: به خـدا قسم که امروز روز غم و بلاـ است، و این همـان مکـانی است که خون هـای ما در آن ریخته خواهد شـد، و حرمت ما از بین خواهد رفت. عبید اللّه بن زیاد هم وارد نخیله شد و لشـکر خود را در آنجا مسـتقر نمود. آن گاه تعداد چهار هزار سوار را به سرلشـکری عمر بن سـعد به سوی امام حسـین علیه السّلام اعزام نمود. سپس عبد اللّه بن حصین تمیمی با تعـداد هزار سوار حرکت کرد و پس از وی شـبث بن ربعی با تعـداد هزار نفر سوار آمـد و بعـد از او محمّد بن اشـعث بن قیس کنـدی با تعداد هزار سوار وارد شد. ابن زیاد منصب سـر لشـکری بر همه را برای عمر بن سـعد نوشت و به همه دسـتور داد که مطیع وی باشند.

سپس به ابن زیاد خبر دادند: عمر بن سـعد شب ها با امام حسـین می نشیند و با یکدیگر سخن می گویند و او دوست ندارد با امام حسـین مبارزه نماید. ابن زیاد شـمر بن ذی الجوشن را با تعداد چهار هزار سوار به جانب کربلا اعزام کرد و برای ابن سعد نوشت: وقتی که این نامه به تو رسید، مبادا به حسین بن علی مهلتی بدهی. باید کار را بر حسین سخت بگیری و بین وی و آب جـدایی بینـدازی، همـان طور که بین عثمان و آب جـدایی انـداخته شـد. هنگامی که این نامه به ابن سـعد رسـید دسـتور داد تا منادی او نـدا در داد: ما حسـین و یاران او را فقط امروز و امشب مهلت می دهیم. وقتی این نـدا به گوش امام حسـین و یارانش رسید بسیار ناراحت شدند. امام حسین علیه السّلام برخاست و در میان اصحاب سخنرانی کرد و فرمود:

پروردگارا! من اهل بیتی نیکوکارتر و پاک تر از اهل بیت خودم نمی شـناسم و اصـحابی خوب تر از اصـحاب خودم نمی بینم. سپس به یـاران خود فرمود: کـار من به اینجـا کشـیده که می بینیـد. من بیعت خود را از شـما برداشـتم و عهـد و بیعتی از من بر گردن شـما نخواهـد بود. اینک تاریکی شب فرا رسیده، شـما از تاریکی و موقعیت اسـتفاده نماییـد و پراکنـده شوید. زیرا این گروه فقط من را می خواهند، اگر بر من پیروز شوند، با دیگران کاری ندارند.

عبد اللّه بن مسـلم بن عقیل برخاست و گفت: یا ابن رسول اللّه! اگر ما بزرگ و سـید خود، پسـر سـید عموها و پسـر سید انبیای خود را تنها بگـذاریم، در رکابش شمشـیری نزنیم و با نیزه نجنگیم، مردم به ما چه خواهنـد گفت؟ نه به خـدا ما تو را تنها نمی گـذاریم. ما نیز به دنبال تو خواهیم بود، ما جان خود را فـدای جان تو می کنیم، ما خون های خود را فـدای خون تو می کنیم، اگر ما چنین فداکاری را بکنیم، وظیفه و عملی را که بر ما واجب بوده انجام داده ایم.

پس از عبـد اللّه مردی برخـاست و در مقابـل امام حسـین قرار گرفت که او را زهیر ابن قین بجلی می گفتنـد. وی گفت: یا ابن رسول اللّه! من دوست دارم در راه تو و افرادی که با تو هسـتند کشـته و زنـده شوم، دوباره کشـته و زنده شوم، برای سومین بار کشته و زنده شوم تا صد مرتبه، و خدا به وسیله من بلا را از شما اهل بیت دفع نماید. امام حسین علیه السّلام پس از این که دعا کرد، به یاران خود فرمود: خدا به شما جزای خیر دهد!

سپس دستور داد تا اطراف لشکرگاه را شبیه به خندق گود نمودند و دستور داد، مقداری هیزم آماده کردند. بعد از این جریان، حضرت علی ابن الحسین را با تعداد سی نفر سوار و بیست نفر پیاده فرستاد تا آب بیاورند و آنان به شدت می

ترسیدند. آن گاه امام حسین علیه السّلام چهار شعر سرود که مطلع آن ها این است:

ای روزگار، دوستیت پایدار نیست

با دوست، غیر دشمنیت هیچ کار نیست بس بامداد و شام تو جمعی ز دوستان

کشتی و دشمنیت آشکار نیست

هر زنده ای چو من به سوی مرگ می رود

جاوید غیر حضرت پروردگار نیست

سپس امام حسین علیه السّلام به یاران خود فرمود: برخیزید برای آخرین مرتبه آب بیاشامید، وضو بگیرید، غسل کنید، لباس های خود را شستشو دهید تا کفن شما باشد. بعد از انجام این اعمال بود که امام حسین با یاران خود نماز صبح را خواند و ایشان را برای جهاد در راه خدا آماده نمود. سپس دستور داد تا در میان آن خندقی که در اطراف لشکرگاه خود کنده بود آتش روشن کردند. این دستور را به این خاطر داد که از یک سمت با دشمن بجنگد.

وقتی مردی از طرف لشکر ابن سعد که او را ابن ابی جویریه مزنی می گفتند آمد و نگاهش به آن آتش افتاد که شعله ور شده بود، کف زد و به امام حسین و یارانش گفت: بشارت باد شما را به آتش دوزخ! شما عجله کردید و آتش جهنم را در دنیا مشاهده نمودید! امام حسین فرمود: این مرد کیست؟ گفته شد: ابن ابی جویریه مزنی است. امام حسین علیه السّلام در حق وی نفرین کرد و فرمود: پروردگارا! آتش جهنم را در دنیا نصیب این مرد بگردان! ناگاه اسب وی رم کرد و او را در میان همان آتش ها انداخت و سوخت.

پس از این شخص، مرد دیگری از لشکر ابن سعد که او را تمیم بن فزاری می گفتند خارج شد و به جانب امام حسین و یارانش فریاد زد و گفت: این آب فرات را می بینید که نظیر شکم ماهی ها می درخشد، به خدا قسم قطره ای از آن را نخواهید آشامید تا جرعه مرگ را با جزع و فزع بیاشامید. امام حسین علیه السّلام فرمود: این مرد کیست؟ گفته شد: تمیم بن حصین است. امام حسین فرمود: این شخص و پدرش اهل جهنم هستند. پروردگارا! این مرد را امروز از تشنگی نابود کن! راوی می گوید: تشنگی به قدری بر آن خبیث غلبه یافت که از بالای اسب خود سقوط کرد و اسب ها بدن او را پایمال نمودند و داخل جهنم شد.

سپس مرد دیگری از لشکر ابن سعد متوجه امام حسین شد که او را محمّد بن اشعث بن قیس کندی می گفتند و گفت: ای حسین ابن فاطمه! تو از طرف پیامبر خدا چه احترامی داری که دیگران ندارند؟ امام حسین این آیه را تلاوت کرد که می فرماید: «إنّ الله اصطفی آدم و نوحاً و آل ابراهیم و آل عمران علی العالمین ذریه» – ۱. آل عمران / ۲۳ – ،

«به یقین، خداوند، آدم و نوح و خاندان ابراهیم و خاندان عمران را بر مردم جهان برتری داده است.» آن گاه فرمود: به خدا قسم که حضرت محمّد صلّی اللّه علیه و آله و سلّم از آل ابراهیم و عترت پیامبر هم از آل پیغمبر هستند. سپس فرمود: این مرد کیست؟ گفته شد: محمّد بن اشعث بن قیس کندی است. امام حسین سر خود را به جانب آسمان بلند کرد و فرمود: پروردگارا؟ امروز ذلتی نصیب محمّد بن اشعث بفرما که بعد از امروز او را هرگز عزیز نفرمایی! ناگاه وی برای قضای حاجت از لشکر خارج شد، در آن حال که مشغول قضای حاجت بود، خداوند عقربی را بر او مسلط کرد تا وی را نیش بزند و او در حالی که عورتش پیدا بود هلاک شد.

بعد از این جریان، تشنگی بر امام حسین و یارانش غلبه یافت. مردی از شیعیان امام حسین علیه السلام نزد آن حضرت آمد که او را یزید بن حصین همدانی می گفتند و راوی گفته: او دایی اسحاق همدانی بود. وی گفت: یا ابن رسول اللّه! آیا به من اجازه می دهی تا خارج شوم و با این گروه سخن بگویم؟ امام به او اجازه داد. وی به سوی آن گروه رفت و گفت:

ای جماعت مردم! خداوند عز و جل حضرت محمّد صلّی اللّه علیه و آله و سلّم را مبعوث نمود که بشارت دهنده و بیم دهنده باشد، مردم را به اجازه خدا به سوی خدا دعوت کند و چراغی درخشنده باشد. این آب فرات است که خوک و سگ های این دیار از آن بهره مند می شوند و حال آنکه بین پسر پیامبر و آب فرات جدایی انداخته شده است. گفتند: ای یزید! تو زیاد سخن گفتی، بس کن! به خدا قسم حسین باید از تشنگی رنج ببرد، همان طور که شخصی که پیش از او بود دچار تشنگی شد. امام حسین به یزید فرمود: تو بنشین!

سپس امام حسین در حالی که به شمشیر خود تکیه کرده بود رو به آن گروه کرد و با بلندترین صدا فرمود: شما را به خدا قسم می دهم، آیا مرا می شناسید؟ گفتند: آری، تو پسر پیامبر خدا صلّی اللّه علیه و آله و سبط او هستی. فرمود: شما را به خدا قسم می دهم، آیا می دانید جد من پیامبر خدا صلّی اللّه علیه و آله است؟ گفتند: آری. فرمود: شما را به خدا سوگند می دهم، آیا می دانید مادر من فاطمه زهرا دختر حضرت محمّد است؟ گفتند: آری. فرمود: شما را به خدا قسم می دهم، آیا می دانید پدرم علی بن ابی طالب علیه السّلام است؟ گفتند: آری. فرمود: شما را به خدا قسم می دهم، آیا می دانید جده من خدیجه کبرا دختر خویلد است که قبل از همه زنان این امت ایمان آورد؟ گفتند: آری.

فرمود: آیا می دانید حمزه سید الشهدا عموی پدر من است؟ گفتند: آری. فرمود: شما را به خدا قسم می دهم، آیا می دانید جعفر طیار که در بهشت است عموی من است؟ گفتند: آری. فرمود: شما را به خدا قسم می دهم، آیا می دانید این شمشیر رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله و سلّم است که من بسته ام. گفتند: آری. فرمود: شما را به خدا قسم می دهم، آیا می دانید این عمامه پیامبر اسلام است که من بر سر نهاده ام؟ گفتند: آری. فرمود: شما را به خدا قسم می دهم، آیا می دانید که علی قبل از همه اسلام آورد و او از همه داناتر و از همه بردبارتر و ولی هر مرد و زن مؤمنی بود؟ گفتند: آری. امام علیه السّلام فرمود: پس چرا ریختن خون مرا حلال می دانید؟ در حالی که پدرم فردای قیامت دشمنان دین را به نحوی از لب حوض کوثر دور می کند که شتر تشنه از لب آب بر می گردد. و نیز فردای قیامت پرچم حمد به دست جدم رسول خدا خواهد بود! آن گروه گفتند: ما همه این مطالب را می دانیم ولی در عین حال تو را رها نخواهیم کرد تا از فرط تشنگی طعم مرگ را بچشی.

امام حسین علیه السّلام که آن روز پنجاه و هفت ساله بود، محاسن خود را گرفت و فرمود: وقتی ملت یهود گفتند: عزیز پسر

خدا است، غضب خدا بر آنان شدید شد. وقتی مسیحیان گفتند: حضرت مسیح پسر خداست، خشم خدا بر ایشان زیاد گردید. وقتی مجوس آتش پرست شدند، غضب خدا بر آنان شدت یافت. غضب خدا بر آن گروه که پیامبر خود را شهید کردند شدید گردید، غضب خدا بر این گروه که تصمیم دارند مرا که پسر پیامبر آن ها هستم به قتل برسانند شدید خواهد شد .

راوی می گوید: حر بن یزید ریاحی اسب خود را راند و در حالی از لشکر ابن سعد داخل لشکر امام حسین شد که دست خود را روی سر خویش نهاده بود و می گفت: پروردگارا! من به سوی تو بازگشته ام، توبه مرا بپذیر، زیرا قلب اولیا و فرزندان پیامبر تو را دچار ترس کردم. یا ابن رسول اللّه! آیا توبه من پذیرفته می شود؟ فرمود: آری، خدا توبه تو را پذیرفت. حر گفت: یا ابن رسول اللّه! به من اجازه بده تا از طرف تو بجنگم. امام حسین به وی اجازه داد و او در حالی مشغول کارزار شد که این رجز را می خواند:

من با این شمشیر از طرف بهترین مردان که از بلاد خیف آمده اند به گردن های شما می زنم. سپس تعداد هجده نفر از لشکر یزید را به دوزخ فرستاد و شهید شد.

امام حسین در حالی به بالین حر آمد که خون او با فشار از بدنش خارج می شد. امام علیه السّلام به او فرمود: ای حر به به!! تو همان طور که نامت نشان می دهد، در دنیا و آخرت آزاد مرد هستی، سپس این دو شعر را سرود:

حر که از قبیله بنی ریاح است، مرد بسیار خوبی است و حر در هنگام نیزه زدن مردی است نیکو.

حر جوانمردی است خوب، زیرا امام حسین را صدا زد و در هنگام صبح جان خود را فدا نمود.

بعد از حر، زهیر ابن قین بجلی در حالی برای مبارزه قیام کرد که امام حسین را مخاطب قرار داد و این رجز را خواند:

امروز جد تو را که پیامبر است، به همراه امام حسن و علی مرتضی علیهم السّلام ملاقات خواهیم کرد.

سپس تعداد نوزده نفر از دشمنان دین را کشت و از پای درآمد و گفت:

من زهیر و پسر قین هستم، من با شمشیرم مانع از کشتن حسین می شوم.

پس از زهیر حبیب بن مظاهر اسدی در حالی برای جهاد قیام کرد که این رجز را می خواند: من حبیبم که پدرم پاک و پاکیزه است. ما از شما پاک و پاکیزه تر هستیم، ما کسی را یاری می کنیم که هر گاه نامش ذکر شود از همه مردم بهتر است.

حبیب تعداد سی و یک نفر از لشکر ابن سعد را به قتل رسانید و شهید شد.

بعد از حبیب، عبد اللّه بن ابی عروه غفاری برای کارزار قیام کرد و این رجز را می خواند:

حقا که بنی غفار می دانند من برای خونخواهی با شمشیر مشرفی و نیزه می جنگم.

عبد اللّه بن ابو عروه تعداد بیست نفر از لشکر کفر را به به هلاکت رساند و شهید شد. پس از عبد اللّه، بدیر ابن حفیر همدانی که فصیح ترین اهل زمان خود محسوب می شد، در حالی که این رجز را می خواند برای جنگ قیام نمود:

یعنی من پدرم حفیر است. خیری در وجود کسی که خیر ندارد نخواهد بود. آن گاه تعداد سی نفر مرد را از لشکر ابن زیاد کشت و شهید گردید. بعد از بدیر، مالک بن انس کاهلی در حالی که این رجز را می خواند برای جهاد قیام نمود:

قبایل کاهل و دودان و خندف و قیس عیلان عرب،

همه می دانند که قبیله من درهم شکننده همانندان هستند. ای قوم! شما (برای جنگیدن در راه خدا) نظیر شیرها باشید.

آل علی پیروان خدا و آل حرب (نام یکی از اجداد یزید است) از پیروان شیطانند.

وی تعداد هجده نفر از لشکر یزید را کشت و شهید شد.

بعد از مالک بن انس، زیاد بن مهاصر کندی در حالی برای جهاد اقدام کرد که این رجز را می خواند:

یعنی نام من زیاد است و نام پدرم مهاصر می باشد. من از شیری که بچه خود را از دست داده و در جایگاه خود کمین کرده باشد شجاع ترم.

ای پروردگار! من یاور حسینم و ابن سعد را ترک می کنم و از او دوری می جویم .

او تعداد نوزده نفر از لشکر یزید را به قتل رسانید. پس از زیاد، وهب بن وهب برای کارزار قیام نمود. وی نصرانی بود که به همراه مادرش به دست امام حسین مسلمان شده و با آن حضرت به کربلا آمده بودند. او بر اسبی سوار شد و چوبی را که پایه خیمه بود به دست گرفت و شروع به جنگ کرد و تعداد هفت یا هشت نفر از لشکر یزید را کشت، سپس او را اسیر نمودند و نزد عمر بن سعد آوردند. عمر دستور داد تا گردنش را زدند و سرش را به طرف لشکر امام حسین انداختند. مادرش شمشیر او را برداشت و برای جهاد قیام نمود. ولی امام حسین علیه السّلام به وی فرمود: ای ام وهب بنشین! زیرا خدا جهاد را از عهده زنان برداشته است. تو و پسرت در بهشت با جد من حضرت محمّد صلّی اللّه علیه و آله خواهید بود.

بعد از وهب، هلال بن حجاج در حالی برای کارزار با لشکر کفار قیام کرد که این رجز را می خواند:

یعنی من با کمان در حالی که ورزیده ام، تیر اندازی می کنم و پرهیز نمودن از آن برای جان نتیجه ای ندارد.

او تعداد سیزده نفر از آنان را کشت و شهید شد. پس از هلال بن حجاج، عبد اللّه بن مسلم بن عقیل در حالی برای جهاد با کفار قیام نمود که این رجز را می خواند:

من قسم خورده ام که کشته نشوم مگر در حالی که آزاد مرد باشم و حال این که مرگ را چیز تلخی یافته ام.

من دوست ندارم که ترسو و فراری خوانده شوم. زیرا شخصی که ترسو باشد معصیت کار و فراری خواهد بود.

بعد از عبد اللّه بن مسلم، حضرت علی بن الحسین علیه السّلام برای جهاد قیام کرد. وقتی برای جنگ رفت، چشم امام حسین علیه السّلام اشکبار شد و فرمود: پروردگارا! شاهد باش، زیرا پسر پیامبرت که در صورت و صفات شبیه ترین مردم به پیامبر تو است، برای مبارزه قیام نمود. علی بن الحسین در حالی که این رجز را می خواند شروع به جنگ نمود: من علی بن حسین بن علی هستم، ما از همه کس به رسول خدا مقدم تریم. آیا نمی بینید که چگونه از پدرم حمایت می کنم؟

هنگامی که وی تعداد ده نفر از لشکر یزید را کشت نزد امام حسین بازگشت و گفت: پدر جان! تشنه ام! امام حسین علیه السّلام به او فرمود: پسر جان صبر کن، زیرا جدت تو را به حد کفایت سیراب خواهد نمود. علی بن الحسین علیه السّلام به جنگ بازگشت و تعداد چهل و پنج نفر مرد از آنان را به درک اسفل فرستاد و شهید شد. صلی اللّه علیه.

بعد از علی بن الحسین، حضرت قاسم بن الحسن علیهما السّلام در حالی برای جهاد با آنان قیام کرد که این رجز را می خواند:

ای نفس من جزع و فزع مکن! زیرا هر کسی فانی خواهد شد. امروز بالاترین درجات بهشت را ملاقات خواهی کرد.

سپس تعداد سه نفر مرد از لشکر ابن سعد را کشت و پس اینکه تیر خورد، از بالای اسب سقوط کرد و شهید شد.

هنگامی که امام حسین علیه السلام به سمت چپ و راست نظری کرد و کسی را ندید، سر خود را به جانب آسمان بلند کرد و فرمود: پروردگارا! تو می بینی که با فرزند پیامبرت چه می کنند. در همین حال بود که قبیله بنی کلاب بین امام حسین و بین آب فرات حایل شدند. سپس تیری به جانب امام پرتاب شد که به گلوی مبارکش فرو رفت و از بالای اسب سقوط نمود. آن گاه تیر را خارج کرد و به دور انداخت. پس از این جریان، کف دست خود را زیر گلویش می گرفت و وقتی پر از خون می شدند، خون ها را به سر و محاسن مبارک خود می مالید و می فرمود: من خدا را در حالی ملاقات می کنم که غرق در خون خود هستم. این را فرمود و با سمت چپ صورتش بر زمین افتاد.

در همین حال بود که سنان بن ایادی و شمر بن ذی الجوشن عامری با گروهی از اهل شام آمدند تا بالای سر امام حسین رسیدند. آن ها به یکدیگر می گفتند: چرا منتظرید؟ کار این مرد را تمام کنید تا راحت شود .

سنان بن انس ایادی پیاده شد و پس از اینکه محاسن امام حسین را به دست گرفت با شمشیر به گلوی امام حسین می زد و می گفت: به خدا قسم من سر تو را جدا می کنم در حالی که می دانم تو پسر پیامبر خدا و پدر و مادرت بهترین مردم هستند. اسب امام حسین علیه السّلام جلو رفت، یال و پیشانی خود را به خون آن حضرت رنگین نمود و در حالی که شیهه می زد به سوی خیمه های امام دوید. هنگامی که دختران پیامبر خدا شیهه اسب را شنیدند و خارج شدند، ناگاه دیدند اسب امام علیه السّلام بدون سوار برگشته است، پس دریافتند که امام حسین شهید شده است. ام کلثوم دختر حضرت علی علیه السّلام در حالی که دست خود را روی سر نهاده بود، ناله و گریه می کرد و می گفت: وا محمّداه! این حسین تو است که عریان است، عمامه و ردای او را به غارت برده اند.

سپس سنان بن انس سر امام حسین را در حالی نزد ابن زیاد آورد که این شعر را می خواند:

رکاب مرا پر از نقره و طلا کن، چرا که من پادشاه محجوب و محترمی را کشته ام.

من شخصیتی را شهید کرده ام که از نظر مادر و پدر و حسب و نسب بهترین مردم است.

عبید اللّه بن زیاد به سنان گفت: وای بر تو! اگر می دانستی که حسین از نظر پدر و مادر بهترین مردم است، پس چرا او را شهید نمودی؟ سپس دستور داد تا گردن سنان را زدند و خداوند روحش را روانه دوزخ کرد. ابن زیاد شخصی را نزد ام کلثوم دختر حضرت علی فرستاد و گفت: سپاس مخصوص آن خدایی است که مردان شما را کشت، دیدی خدا با شما چه کرد؟ ام کلثوم فرمود: ای پسر زیاد! اگر چشم تو به کشتن امام حسین روشن شد، مدتی طولانی چشم جدش به آن حضرت روشن می شد، زیرا که جدش او را و لبانش را می بوسید و بر گردن خود سوار می کرد. ای پسر زیاد! در این فکر باش، جواب جدش پیامبر خدا را چه خواهی داد؟ زیرا پیامبر در قیامت دشمن تو خواهد بود - ۱. امالی صدوق: مجلس ۳۰ ، ۱۵۰ - ۱۶۴ - .

**[ترجمه]

بیان

وطدت الشی ء أطده وطدا أی أثبته و ثقلته و التوطید مثله و الإرب بالکسر العضو و جثا کدعا و رمی جثوّا و جثیّا بضمهما جلس علی رکبتیه أو قام علی أطراف أصابعه و رمّله بالدم فترمّل و ارتمل أی تلطّخ و الخلاق النصیب و الظهیره شدّه الحرّ نصف النهار و الإسراء السیر باللیل و یقال طلبت فلانا حتی رهقته أی حتی دنوت منه فربما أخذه و ربما لم یأخذه و حر الوجه ما بدا من الوجنه و الثبور الهلاک و الخسران و الواعیه الصراخ و الصوت و المسامره الحدیث باللیل و یقال أخذت بکظمه بالتحریک أی بمخرج نفسه.

و قال الجزری یقال للرجل إذا أسری لیله جمعاء أو أحیاها بالصلاه أو غیرها من العبادات اتخذ اللیل جملا کأنه رکبه و لم ینم فیه انتهی و شرقت الشمس أی طلعت و أشرقت أی أضاءت و الأصیل بعد العصر إلی المغرب و البدیل البدل و سنبک الدابه هو طرف حافرها و البراز بالفتح الفضاء الواسع و تبرز الرجل أی خرج إلی البراز للحاجه و الذود الطرد و الدفع.

و قال الجوهری المشرفیه سیوف قال أبو عبید نسبت إلی مشارف و هی قری من أرض العرب تدنو من الریف یقال سیف مشرفی و القنا بالکسر جمع قناه و هی الرمح و رمح خطار ذو اهتزاز و یقال خطران الرمح ارتفاعه و انخفاضه للطعن و الکاهل أبو قبیله من أسد و کذا دودان أبو قبیله منهم و خندف فی الأصل لقب لیلی بنت عمران سمیت به القبیله(۱) و قیس أبو قبیله من مضر و هو قیس عیلان و العرین مأوی الأسد الذی یألفه و فی بعض النسخ العریز و کأنه من المعارزه بمعنی المعانده و الخدر الستر و أسد خادر أی داخل الخدر و رجل فر أی فرار و یقال ملک محجب أی محتجب عن الناس.

۱- ۱. و هم بنو الياس بن مضر بن نزار بن معد بن عدنان كانت خندف و اسمها ليلى بنت حلوان بن عمران بن الحافى بن قضاعه تحت الياس بن مضر فعرف بنوه بها فقيل: خندف- كزبرج- و انما لقبت خندف؛ بمعنى المتبختر فى مشيها لما قيل له يوما أين تخندفين؟ فقالت: ما زلت أخندف فى أثركم.

**[ترجمه]«وطدت الشیء أطده وطداً» یعنی آن را تقویت کرد و ثبات بخشید، و التوطید مانند آن است. «الارب» با کسره به معنای عضو است. «حثا» هم وزن دعا و رمی جُثّوا و جُثیاً با ضمه یعنی بر روی پاهایش نشست یا بر اطراف انگشتانش ایستاد. «رمّله بالدم فترمل و ارتمل» یعنی آغشته شد؛ و «الخلاق» یعنی نصیب؛ «الظهیره» شدت گرما در نیمه روز است؛ و «الإسراء» سیر در شب است. گفته می شود: «طلبت فلانا حتی رهقته»: یعنی به دنبال فلانی رفتم تا این که به او نزدیک شدم، که شاید او را گرفته باشد و شاید او را نگرفته باشد. «حرّ الوجه» آن چه از گونه ها پیداست؛ و «الثبور»: هلاکت و خسران است؛ «الواعیه»: فریاد و صداست؛ «المسامره»: سخن گفتن در شب است و گفته می شود «أخذت بکظمه» یعنی گلویش را گرفتم.

جزری گفت: وقتی مردی در شب دسته جمعی سیر می کند یا با خواندن نماز یا دیگر عبادات شب زنده داری می کند: گفته می شود «اتخذ اللیل جملاً کویا» او سوار بر شب شده و نخوابیده است. «شرقت الشمس»: یعنی طلوع کرد، و «أشرقت»» یعنی تابید. «الأصیل» زمان بعد از عصر است تا مغرب. «البدیل»: بدل است. و «سنبک الدّابه» انتهای سم چهارپاست، «البراز» با فتحه، فضای وسیع است، «تبرّز الرّجل» یعنی برای قضای حاجت به فضای باز رفت؛ و «الذّود»: طرد کردن و راندن است.

جوهری گفت: «المشرفیه» شمشیر است، ابو عبید گفت: این شمشیر به مشارف نسبت داده شده که شهری است از سرزمین عرب که نزدیک به روستاست. گفته می شود: سیف مشرفی. «القنا» با کسره جمع قناه است به معنی نیزه؛ و «رمح خطّار» یعنی صاحب اهتزاز، گفته می شود: «خطران الرمح»، بالا و پایین رفتن نیزه است برای ضربه زدن. و «الکاهل» پدر قبیله ای از اسد است، «دودان» نیز پدر قبیله ای از آن هاست. «خِندف» در اصل لقب لیلی دختر عمران است که قبیله به آن نامیده شده است، «قیس» پدر قبیله ای از مضر است، که او قیس عیلان است. و «العرین» پناهگاه شیر است که به آن انس گرفته و در برخی نسخه ها آمده است «العریز»، گویا از معازره به معنای معانده و دشمنی گرفته شده است. «الخدر» ستر و پوشش است، «أسد خادر» یعنی شیری که داخل پوشش است؛ و «رجل فرّ»: یعنی آن که با شتاب فرار کند. گفته می شود: «ملک محجّب» یعنی کسی که نسبت به مردم محجوب است.

**[ترجمه]

«۲»

أَقُولُ قَالَ الشَّیْخُ الْمُفِیدُ فِی الْإِرْشَادِ رَوَی الْکَلْبِیُّ وَ الْمَدَائِنِیُّ وَ غَیْرُهُمَا مِنْ أَصْحَابِ السِّیَرِ قَالُوا: لَمَّا مَاتَ الْحَسَنُ علیه السلام تَحَرَّکَتِ الشِّیعَهُ بِالْعِرَاقِ وَ کَتَبُوا إِلَی الْحُسَیْنِ علیه السلام فِی خَلْعِ مُعَاوِیَهَ وَ الْبَیْعَهِ لَهُ فَامْتَنَعَ عَلَیْهِمْ وَ ذَکَرَ أَنَّ بَیْنَهُ وَ بَیْنَ مُعَاوِیَهَ عَهْداً وَ عَقْداً لَا یَجُوزُ لَهُ نَقْضُهُ حَتَّی تَمْضِیَ الْمُدَّهُ فَإِذَا مَاتَ مُعَاوِیَهُ نَظَرَ فِی ذَلِکَ.

فَلَمَّا مَاتَ مُعَاوِیَهُ وَ ذَلِکَ لِلنِّصْفِ مِنْ شَهْرِ رَجَبٍ سَنَهَ سِتِّینَ مِنَ الْهِجْرَهِ کَتَبَ یَزِیدُ إِلَی الْوَلِیدِ بْنِ عُتْبَهَ بْنِ أَبِی سُفْیَانَ وَ کَانَ عَلَی الْمَدِینَهِ مِنْ قِبَلِ مُعَاوِیَهَ أَنْ یَأْخُذَ الْحُسَیْنَ علیه السلام بِالْبَیْعَهِ لَهُ وَ لَا یُرَخِّصَ لَهُ فِی التَّأْخِیرِ عَنْ ذَلِکَ فَأَنْفَذَ الْوَلِیدُ إِلَی الْحُسَیْنِ فِی اللَّیْلِ فَاسْتَدْعَاهُ فَعَرَفَ الْحُسَیْنُ علیه السلام الَّذِی أَرَادَ فَدَعَا جَمَاعَهً مِنْ مَوَالِیهِ وَ أَمَرَهُمْ بِحَمْلِ السِّلَاحِ وَ قَالَ لَهُمْ إِنَّ الْوَلِیدَ قَدِ اسْتَدْعَانِی فِی هَذَا الْوَقْتِ وَ لَسْتُ آمَنُ أَنْ یُکَلِّفَنِی فِیهِ أَمْراً لَا أُجِیبُهُ إِلَیْهِ وَ هُوَ غَیْرُ مَأْمُونٍ فَکُونُوا مَعِی فَإِذَا دَخَلْتُ إِلَیْهِ فَاجْلِسُوا عَلَی الْبَابِ فَإِنْ سَمِعْتُمْ صَوْتِی قَدْ عَلَا فَادْخُلُوا عَلَیْهِ لِتَمْنَعُوهُ عَنِّی.

فَصارَ الْحُسَـيْنُ علیه السـلام إِلَی الْوَلِیدِ بْنِ عُتْبَهَ فَوَجَدَ عِنْدَهُ مَرْوَانَ بْنَ الْحَکَمِ فَنَعَی إِلَیْهِ الْوَلِیدُ مُعَاوِیَهَ فَاسْتَرْجَعَ الْحُسَیْنُ ثُمَّ قَرَأَ عَلَیْهِ کِتَابَ یَزِیـدَ وَ مَا أَمَرَهُ فِیهِ مِنْ أَخْـذِ الْبَیْعَهِ مِنْهُ لَهُ فَقَالَ الْحُسَـیْنُ علیه السـلام إِنِّی لَا أَرَاکَ تَقْنَعُ بِبَیْعَتِی لِیَزِیـدَ سِـرّاً حَتَّی أُبَایِعَهُ جَهْراً فَیَعْرِفَ ذَلِکَ النَّاسُ فَقَالَ لَهُ الْوَلِیدُ أَجَلْ فَقَالَ الْحُسَـیْنُ فَتُصْبِحُ وَ تَرَی رَأْیَکَ فِی ذَلِکَ فَقَالَ لَهُ الْوَلِیدُ انْصَرِفْ عَلَی اسْمِ اللَّهِ تَعَالَی حَتَّی تَأْتِیَنَا مَعَ جَمَاعَهِ النَّاسِ.

فَقَـالَ لَهُ مَرْوَانُ وَ اللَّهِ لَئِنْ فَارَقَـکَ الْحُسَـیْنُ السَّاعَهَ وَ لَمْ یُبَـایِعْ لَـا قَـدَرْتَ مِنْهُ عَلَی مِثْلِهَا أَبَـداً حَتَّی تَکْثُرَ الْقَتْلَی بَیْنَکُمْ وَ بَیْنَهُ احْبِسِ الرَّجُلَ وَ لَا یَخْرُجْ مِنْ عِنْدِکَ حَتَّی یُبَایِعَ أَوْ تَضْـرِبَ عُنُقَهُ فَوَثَبَ الْحُسَیْنُ علیه السلام عِنْدَ ذَلِکَ وَ قَالَ أَنْتَ یَا ابْنَ الزَّرْقَاءِ تَقْتُلُنِی أَمْ هُوَ کَذَبْتَ وَ اللَّهِ وَ أَثِمْتَ وَ خَرَجَ یَمْشِی وَ مَعَهُ مَوَالِیهِ حَتَّی أَتَی مَنْزِلَهُ (۱).

قَالَ السَّیِّدُ کَتَبَ یَزِیدُ إِلَی الْوَلِیدِ یَأْمُرُهُ بِأَخْذِ الْبَیْعَهِ عَلَی أَهْلِهَا(۲) وَ خَاصَّهً عَلَی الْحُسَیْنِ علیه السلام وَ یَقُولُ إِنْ أَبَی عَلَیْکَ فَاضْرِبْ عُنُقَهُ وَ ابْعَثْ إِلَیَّ بِرَأْسِهِ فَأَحْضَرَ

۱- ۱. إرشاد المفید ص ۱۸۲ و ۱۸۳ و هکذا ما بعده.

۲- ۲. یعنی المدینه.

الْوَلِيدُ مَرْوَانَ وَ اسْتَشَارَهُ فِی أَمْرِ الْحُسَیْنِ فَقَالَ إِنَّهُ لَا یَقْبَلُ وَ لَوْ کُنْتُ مَکَانَکَ ضَرَبْتُ عُنُقَهُ فَقَالَ الْوَلِیدُ لَیْتَنِی لَمْ أَکُ شَیْئاً مَذْکُوراً.

ثُمَّ بَعَثَ إِلَی الْحُسَیْنِ علیه السلام فَجَاءَهُ فِی ثَلَاثِینَ مِنْ أَهْلِ بَیْتِهِ وَ مَوَالِیهِ وَ سَاقَ الْکَلَامَ إِلَی أَنْ قَالَ فَغَضِبَ الْحُسَیْنُ علیه السلام ثُمَّ قَالَ وَیْلِی عَلَیْکَ یَا ابْنَ الزَّرْقَاءِ أَنْتَ تَأْمُرُ بِضَرْبِ عُنُقِی کَذَبْتَ وَ اللَّهِ وَ أَثِمْتَ.

ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَی الْوَلِیدِ فَقَالَ أَیُّهَا الْأَمِیرُ إِنَّا أَهْلُ بَیْتِ النُّبُوَّهِ وَ مَعْدِنُ الرِّسَالَهِ وَ مُخْتَلَفُ الْمَلَائِکَهِ وَ بِنَا فَتَحَ اللَّهُ وَ بِنَا خَتَمَ اللَّهُ وَ یَزِیدُ رَجُلٌ فَاسِقٌ شَارِبُ الْخَمْرِ قَاتِلُ النَّفْسِ الْمُحَرَّمَهِ مُعْلِنٌ بِالْفِسْقِ وَ مِثْلِی لَا یُبَایِعُ مِثْلَهُ وَ لَکِنْ نُصْبِحُ وَ تُصْبِحُونَ وَ نَنْظُرُ وَ تَنْظُرُونَ أَیُّنَا أَحَقُّ بِالْبَیْعَهِ وَ الْخِلَافَهِ ثُمَّ خَرَجَ علیه السلام (۱).

و قال ابن شهرآشوب کتب إلی الولید بأخذ البیعه من الحسین علیه السلام و عبد الله بن عمر و عبد الله بن الزبیر و عبد الرحمن بن أبی بکر أخذا عنیفا لیست فیه رخصه فمن یأبی علیک منهم فاضرب عنقه و ابعث إلی برأسه فشاور فی ذلک مروان فقال الرأی أن تحضرهم و تأخذ منهم البیعه قبل أن یعلموا.

فوجه فی طلبهم و کانوا عند التربه فقال عبد الرحمن و عبد الله ندخل دورنا و نغلق أبوابنا و قال ابن الزبیر و الله ما أبایع یزید أبدا و قال الحسین أنا لا بد لی من الدخول علی الولید و ذکر قریبا مما مر(۲).

قال المفید فقال مروان للولید عصیتنی لا و الله لا یمکنک مثلها من نفسه أبدا فقال الولید ویح غیرک یا مروان إنک اخترت لی التی فیها هلاک دینی و دنیای و الله ما أحب أن لی ما طلعت علیه الشمس و غربت عنه من مال الدنیا و ملکها و إنی قتلت حسینا سبحان الله أقتل حسینا أن قال لا أبایع و الله إنی لأظن أن

۱- ۱. کتاب الملهوف ص ۱۷ و ۱۸ و تجده فی المطبوع بذیل نسخه الکمبانیّ من المجلد العاشر ص ۳۰۳. و هکذا ما بعده.

۲- ۲. مناقب آل أبی طالب ج ۴ ص ۸۸.

امرأ يحاسب بدم الحسين خفيف الميزان عند الله يوم القيامه.

فقال له مروان فإذا كان هذا رأيك فقد أصبت فيما صنعت يقول هذا و هو غير الحامد له على رأيه (۱).

قَالَ السَّيِّدُ فَلَمَّا أَصْبَحَ الْحُسَيْنُ عليه السلام خَرَجَ مِنْ مَنْزِلِهِ يَسْتَمِعُ الْأَخْبَارَ فَلَقِيَهُ مَرْوَانُ بْنُ الْحَكَمِ فَقَالَ لَهُ يَا أَبَا عَبْدِ اللَّهِ إِنِّی لَکَ نَاصِحٌ فَأَطِعْنِی تُرْشَدْ فَقَالَ الْحُسَيْنُ عليه السلام وَ مَا ذَاکَ قُلْ حَتَّى أَسْمَعَ فَقَالَ مَرْوَانُ إِنِّی آمُرُکَ بِبَيْعَهِ يَزِيدَ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ فَإِنَّهُ خَيْرٌ لَکَ فِی دِينِکَ وَ دُنْيَاکَ فَقَالَ الْحُسَيْنُ عليه السلام إِنَّا لِلَّهِ وَ إِنَّا إِلَيْهِ راجِعُونَ وَ عَلَى الْإِسْلَامِ السَّلَامُ إِذْ قَدْ بُلِيَتِ الْأُمَّهُ بِرَاعٍ مِثْلِ يَزِيدَ وَ لَقَدْ سَمِعْتُ جَدِّی رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه وآله يَقُولُ الْخِلَافَهُ مُحَرَّمَهٌ عَلَى آلِ أَبِی سُفْيَانَ وَ طَالَ الْحَدِيثُ بَيْنَهُ وَ بَيْنَ مَرْوَانَ حَتَّى انْصَرَفَ مَرْوَانُ وَ هُوَ غَضْبَانُ.

فَلَمَّا كَانَ الْغَدَاهُ تَوَجَّهَ الْحُسَيْنُ عليه السلام إِلَى مَكَّهَ لِثَلَاثٍ مَضَيْنَ مِنْ شَعْبَانَ سَنَهَ سِتِّينَ فَأَقَامَ بِهَا بَاقِیَ شَعْبَانَ وَ شَهْرَ رَمَضَانَ وَ شَوَّالًا وَ ذَا الْقَعْدَهِ(۲).

قال المفيد رحمه الله فقام الحسين فی منزله تلک الليله و هی ليله السبت لثلاث بقين من رجب سنه ستين من الهجره و اشتغل الوليد بن عتبه بمراسله ابن الزبير فی البيعه ليزيد و امتناعه عليهم و خرج ابن الزبير من ليلته عن المدينه متوجها إلى مكه فلما أصبح الوليد سرح فی أثره الرجال فبعث راكبا من موالی بنی أميه فی ثمانين راكبا فطلبوه فلم يدركوه فرجعوا.

فلما كان آخر نهار السبت بعث الرجال إلى الحسين عليه السلام ليحضر فيبايع الوليد ليزيد بن معاويه فقال لهم الحسين أصبحوا ثم ترون و نرى فكفوا تلک الليله عنه و لم يلحوا عليه فخرج عليه السلام [من تحت ليله] و هی ليله الأحد ليومين بقيا من رجب متوجها نحو مكه و معه بنوه و بنو أخيه و إخوته و جل أهل بيته إلا محمد بن الحنفيه رحمه الله فإنه لما علم عزمه على الخروج عن المدينه

۱- ۱. إرشاد المفيد ص ۱۸۳.

۲- ۲. كتاب الملهوف ص ۱۹ و ۲۰ و ۲۵.

لم یـدر أین یتوجه فقـال له یـا أخی أنت أحب الناس إلی و أعزهم علی و لست أدخر النصـیحه لأحـد من الخلق إلا لک و أنت أحق بهـا تنـح ببیعتـک عن یزیـد بن معـاویه و عن الأمصـار مـا اسـتطعت ثم ابعث رسـلک إلی الناس ثم ادعهم إلی نفسک فإن بایعـک النـاس و بایعوا لک حمـدت الله علی ذلک و إن اجتمع الناس علی غیرک لم ینقص الله بـذلک دینک و لا عقلک و لا تذهب به مروءتک و لا فضـلک إنی أخاف علیک أن تدخل مصـرا من هذه الأمصار فیختلف الناس بینهم فمنهم طائفه معک و أخری علیک فیقتتلون فتکون إذا لأول الأسنه غرضا فإذا خیر هذه الأمه کلها نفسا و أبا و أما أضیعها دما و أذلها أهلا.

فقال له الحسین علیه السلام فأین أنزل یا أخی قال انزل مکه فإن اطمأنت بک الدار بها فستنل ذلک و إن نبت بک (۱)

لحقت بالرمـال و شـعف الجبـال و خرجت من بلـد إلی بلـد حتی تنظر إلی ما یصـیر أمر الناس فإنک أصوب ما تکون رأیا حین تستقبل الأمر استقبالا.

فقال علیه السلام یا أخی قد نصحت و أشفقت و أرجو أن یکون رأیک سدیدا موفقا(۲).

وَ قَالَ مُحَمَّدُ بْنُ أَبِی طَالِبٍ الْمُوسَوِیُّ لَمَّا وَرَدَ الْکِتَابُ عَلَی الْوَلِیدِ بِقَتْلِ الْحُسَیْنِ علیه السلام عَظُمَ ذَلِکَ عَلَیْهِ ثُمَّ قَالَ وَ اللَّهِ لَا یَرَانِی اللَّهُ أَقْتُلُ ابْنَ نَبِیِّهِ وَ لَوْ جَعَلَ یَزِیدُ لِیَ الدُّنْیَا بِمَا فِیهَا.

قَالَ وَ خَرَجَ الْحُسَـیْنُ علیه السـلام مِنْ مَنْزِلِهِ ذَاتَ لَیْلَهٍ وَ أَقْبَلَ إِلَی قَبْرِ جَدِّهِ صـلی الله علیه و آله فَقَالَ السَّلَامُ عَلَیْکَ یَا رَسُولَ اللَّهُ أَنَا الْحُسَیْنُ بْنُ فَاطِمَهَ فَرْخُکَ وَ ابْنُ فَرْخَتِکَ وَ سِبْطُکَ الَّذِی خَلَّفْتَنِی فِی أُمَّتِکَ فَاشْهَدْ عَلَیْهِمْ یَا نَبِیَّ اللَّهِ إِنَّهُمْ قَدْ خَذَلُونِی وَ ضَیَّعُونِی وَ لَمْ یَحْفَظُونِی وَ هَذِهِ شَکْوَایَ إِلَیْکَ حَتَّی أَلْقَاکَ قَالَ ثُمَّ قَامَ فَصَفَّ قَدَمَیْهِ فَلَمْ یَزَلْ رَاکِعاً سَاجِداً.

۱- ۱. أی نبت بک الدار: لم یوافقک جوها.

۲- ۲. الإرشاد ص ۱۸۴.

قال و أرسل الوليد إلى منزل الحسين عليه السلام لينظر أ خرج من المدينه أم لا فلم يصبه فى منزله فقال الحمد لله الذى خرج و لم يبتلنى بدمه قال و رجع الحسين إلى منزله عند الصبح.

فلما كانت الليله الثانيه خرج إلى القبر أيضا و صلى ركعات فلما فرغ من صلاته جعل يقول اللهم هذا قبر نبيك محمد و أنا ابن بنت نبيك و قد حضرنى من الأمر ما قد علمت اللهم إنى أحب المعروف و أنكر المنكر و أنا أسألك يا ذا الجلال و الإكرام بحق القبر و من فيه إلا اخترت لى ما هو لك رضى و لرسولك رضى.

قال ثم جعل يبكى عند القبر حتى إذا كان قريبا من الصبح وضع رأسه على القبر فأغفى فإذا هو برسول الله قد أقبل فى كتيبه من الملائكه عن يمينه و عن شماله و بين يديه حتى ضم الحسين إلى صدره و قبل بين عينيه و قال حبيبى يا حسين كأنى أراك عن قريب مرملا بدمائك مذبوحا بأرض كرب و بلاء من عصابه من أمتى و أنت مع ذلك عطشان لا تسقى و ظمآن لا تروى و هم مع ذلك يرجون شفاعتى لا أنالهم الله شفاعتى يوم القيامه حبيبى يا حسين إن أباك و أمك و أخاك قدموا على و هم مشتاقون إليك و إن لك فى الجنان لدرجات لن تنالها إلا بالشهاده.

قال فجعل الحسين عليه السلام فى منامه ينظر إلى جده و يقول يا جداه لا حاجه لى فى الرجوع إلى الدنيا فخذنى إليك و أدخلنى معك فى قبرك فقال له رسول الله لا بد لك من الرجوع إلى الدنيا حتى ترزق الشهاده و ما قد كتب الله لك فيها من الثواب العظيم فإنك و أباك و أخاك و عمك و عم أبيك تحشرون يوم القيامه فى زمره واحده حتى تدخلوا الجنه.

قال فانتبه الحسين عليه السلام من نومه فزعا مرعوبا فقص رؤياه على أهل بيته و بنى عبد المطلب فلم يكن فى ذلك اليوم فى مشرق و لا مغرب قوم أشد غما من أهل بيت رسول الله و لا أكثر باك و لا باكيه منهم.

قَالَ وَ تَهَيَّأَ الْحُسَيْنُ علیه السلام لِلْخُرُوجِ مِنَ الْمَدِينَهِ وَ مَضَى فِي جَوْفِ اللَّيْلِ إِلَى قَبْرِ أُمِّهِ فَوَدَّعَهَا ثُمَّ مَضَى إِلَى قَبْرِ أَخِيهِ الْحَسَنِ فَفَعَلَ كَذَلِكَ ثُمَّ رَجَعَ إِلَى مَنْزِلِهِ وَقْتَ الصُّبْحِ فَأَقْبَلَ إِلَيْهِ أَخُوهُ مُحَمَّدُ بْنُ الْحَنَفِيَّهِ وَ قَالَ يَا أَخِي أَنْتَ أَحَبُّ الْخَلْقِ إِلَيَّ وَ أَعَزُّهُمْ عَلَيَّ وَ لَسْتُ وَ اللَّهِ أَدَّخِرُ النَّصِيحَهَ لِأَحَدٍ مِنَ الْخَلْقِ وَ لَيْسَ أَحَدٌ أَحَقَّ بِهَا مِنْكَ لِأَنَّكَ مِزَاجُ مَائِي وَ نَفْسِي وَ رُوحِي وَ بَصَرِي وَ كَبِيرُ أَهْلِ بَيْتِي وَ مَن وَجَبَ طَاعَتُهُ فِي عُنُقِي لِأَنَّ اللَّهَ قد شَرَّفَكَ عَلَيَّ وَ جَعَلَكَ مِنْ سَادَاتِ أَهْلِ الجَنَّهِ.

وَ سَاقَ الْحَدِيثَ كَمَا مَرَّ إِلَى أَنْ قَالَ تَخْرُجُ إِلَى مَكَّهَ فَإِنِ اطْمَأَنَّتْ بِكَ الدَّارُ بِهَا فَذَاكَ وَ إِنْ تَكُنِ الْأُخْرَى خَرَجْتَ إِلَى بِلَادِ الْيَمَنِ فَإِنَّهُمْ أَنْصَارُ جَدِّكَ وَ أَبِيكَ وَ هُمْ أَرْأَفُ النَّاسِ وَ أَرَقُّهُمْ قُلُوباً وَ أَوْسَعُ النَّاسِ بِلَاداً فَإِنِ اطْمَأَنَّتْ بِكَ الدَّارُ وَ إِلَّا لَحِقْتَ بِالرِّمَالِ وَ شُعُوبِ الْجِبَالِ وَ جُزْتَ مِنْ بَلَدٍ إِلَى بَلَدٍ حَتَّى تَنْظُرَ مَا يَئُولُ إِلَيْهِ أَمْرُ النَّاسِ وَ يَحْكُمَ اللَّهُ بَيْنَنَا وَ بَيْنَ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ.

قَالَ فَقَالَ الْحُسَيْنُ علیه السلام يَا أَخِي وَ اللَّهِ لَوْ لَمْ يَكُنْ مَلْجَأٌ وَ لَا مَأْوًى لَمَا بَايَعْتُ يَزِيدَ بْنَ مُعَاوِيَهَ فَقَطَعَ مُحَمَّدُ بْنُ الْحَنَفِيَّهِ الْكَلَامَ وَ بَكَى فَبَكَى الْحُسَيْنُ علیه السلام مَعَهُ سَاعَهً ثُمَّ قَالَ يَا أَخِي جَزَاكَ اللَّهُ خَيْراً فَقَدْ نَصَحْتَ وَ أَشَرْتَ بِالصَّوَابِ وَ أَنَا عَازِمٌ عَلَى الْخُرُوجِ إِلَى مَكَّهَ وَ قَدْ تَهَيَّأْتُ لِذَلِكَ أَنَا وَ إِخْوَتِي وَ بَنُو أَخِي وَ شِيعَتِي وَ أَمْرُهُمْ أَمْرِي وَ رَأْيُهُمْ رَأْيِي وَ أَمَّا أَنْتَ يَا أَخِي فَلَا عَلَيْكَ أَنْ تُقِيمَ بِالْمَدِينَهِ فَتَكُونَ لِي عَيْناً لَا تُخْفِي عَنِّي شَيْئاً مِنْ أُمُورِهِمْ.

ثُمَّ دَعَا الْحُسَيْنُ علیه السلام بِدَوَاهٍ وَ بَيَاضٍ وَ كَتَبَ هَذِهِ الْوَصِيَّهَ لِأَخِيهِ مُحَمَّدٍ.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ هَذَا مَا أَوْصَى بِهِ الْحُسَيْنُ بْنُ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ إِلَى أَخِيهِ مُحَمَّدٍ الْمَعْرُوفِ بِابْنِ الْحَنَفِيَّهِ أَنَّ الْحُسَيْنَ يَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَ رَسُولُهُ جَاءَ بِالْحَقِّ مِنْ عِنْدِ الْحَقِّ وَ أَنَّ الْجَنَّهَ وَ النَّارَ حَقٌّ وَ أَنَّ السَّاعَهَ آتِيَهٌ لا رَيْبَ فِيها وَ أَنَّ اللَّهَ يَبْعَثُ مَنْ فِي الْقُبُورِ وَ أَنِّي لَمْ أَخْرُجْ أَشِراً وَ لَا بَطِراً وَ لَا مُفْسِداً وَ لَا ظَالِماً وَ إِنَّمَا خَرَجْتُ لِطَلَبِ الْإِصْلَاحِ فِي أُمَّهِ جَدِّي صلی الله علیه و آله أُرِيدُ أَنْ آمُرَ بِالْمَعْرُوفِ وَ أَنْهَى عَنِ الْمُنْكَرِ وَ أَسِيرَ بِسِيرَهِ جَدِّي وَ أَبِي عَلِيٍّ

بْنِ أَبِی طَالِبٍ علیه السلام فَمَنْ قَبِلَنِی بِقَبُولِ الْحَقِّ فَاللَّهُ أَوْلَی بِالْحَقِّ وَ مَنْ رَدَّ عَلَیَّ هَذَا أَصْبِرُ حَتَّی یَقْضِیَ اللَّهُ بَیْنِی وَ بَیْنَ الْقَوْمِ بِالْحَقِ وَ هُوَ خَیْرُ الْحاکِمِینَ وَ هَذِهِ وَصِیَّتِی یَا أَخِی إِلَیْکَ وَ ما تَوْفِیقِی إِلَّا بِاللَّهِ عَلَیْهِ تَوَکَّلْتُ وَ إِلَیْهِ أُنِیبُ قَالَ ثُمَّ طَوَی الْحُسَیْنُ الْکِتَابَ وَ خَتَمَهُ بِخَاتَمِهِ وَ دَفَعَهُ إِلَی أَخِیهِ مُحَمَّدٍ ثُمَّ وَدَّعَهُ وَ خَرَجَ فِی جَوْفِ اللَّیْلِ.

وَ قَالَ مُحَمَّدُ بْنُ أَبِی طَالِبٍ رَوَی مُحَمَّدُ بْنُ یَعْقُوبَ الْکُلَیْنِیُّ فِی کِتَابِ الرَّسَائِلِ (۱)

عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ یَحْیَی عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَیْنِ عَنْ أَیُّوبَ بْنِ نُوحٍ عَنْ صَفْوَانَ عَنْ مَرْوَانَ بْنِ إِسْمَاعِیلَ عَنْ حَمْزَهَ بْنِ حُمْرَانَ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: ذَکَرْنَا خُرُوجَ الْحُسَیْنِ علیه السلام وَ تَخَلُّفَ ابْنِ الْحَنَفِیَّهِ فَقَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام یَا حَمْزَهُ إِنِّی سَأُخْبِرُکَ بِحَدِیثٍ لَا تَسْأَلُ عَنْهُ بَعْدَ مَجْلِسِکَ هَذَا إِنَّ الْحُسَیْنَ لَمَّا فَصَلَ (۲)

مُتَوَجِّهاً دَعَا بِقِرْطَاسٍ وَ کَتَبَ فِیهِ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِیمِ مِنَ الْحُسَیْنِ بْنِ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ إِلَی بَنِی هَاشِمٍ أَمَّا بَعْدُ فَإِنَّهُ مَنْ لَحِقَ بِی مِنْکُمُ اسْتُشْهِدَ وَ مَنْ تَخَلَّفَ لَمْ یَبْلُغْ مَبْلَغَ الْفَتْحِ وَ السَّلَامُ قال و قَالَ شَیْخُنَا الْمُفِیدُ بِإِسْنَادِهِ إِلَی أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ لَمَّا سَارَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ مِنَ الْمَدِینَهِ لَقِیَهُ أَفْوَاجٌ مِنَ الْمَلَائِکَهِ الْمُسَوَّمَهِ فِی أَیْدِیهِمُ الْحِرَابُ عَلَی نُجُبٍ مِنْ نُجُبِ الْجَنَّهِ فَسَلَّمُوا عَلَیْهِ وَ قَالُوا یَا حُجَّهَ اللَّهِ عَلَی خَلْقِهِ بَعْدَ جَدِّهِ وَ أَبِیهِ وَ أَخِیهِ إِنَّ اللَّهَ سُبْحَانَهُ أَمَدَّ جَدَّکَ بِنَا فِی مَوَاطِنَ کَثِیرَهٍ وَ إِنَّ اللَّهَ أَمَدَّکَ بِنَا فَقَالَ لَهُمُ الْمَوْعِدُ حُفْرَتِی وَ بُقْعَتِیَ الَّتِی أُسْتَشْهَدُ فِیهَا وَ هِیَ کَرْبَلَاءُ فَإِذَا وَرَدْتُهَا فَأْتُونِی فَقَالُوا یَا حُجَّهَ اللَّهِ مُرْنَا نَسْمَعْ وَ نُطِعْ فَهَلْ تَخْشَی مِنْ عَدُوٍّ یَلْقَاکَ فَنَکُونَ مَعَکَ فَقَالَ لَا سَبِیلَ لَهُمْ عَلَیَّ وَ لَا یَلْقَوْنِی بِکَرِیهَهٍ أَوْ أَصِلَ إِلَی بُقْعَتِی.

وَ أَتَتْهُ أَفْوَاجُ مُسْلِمِی الْجِنِّ فَقَالُوا یَا سَیِّدَنَا نَحْنُ شِیعَتُکَ وَ أَنْصَارُکَ فَمُرْنَا بِأَمْرِکَ وَ مَا تَشَاءُ فَلَوْ أَمَرْتَنَا بِقَتْلِ کُلِّ عَدُوٍّ لَکَ وَ أَنْتَ بِمَکَانِکَ لَکَفَیْنَاکَ ذَلِکَ فَجَزَاهُمُ

۱- ۱. جمع فیه رسائل الأئمّه علیهم السلام، راجع النجاشیّ ص ۲۹۲.

۲- ۲. یقال: فصل فلان من البلد: خرج منه، و منه قوله تعالی:« وَ لَمَّا فَصَلَتِ الْعِیرُ».

الْحُسَیْنُ خَیْراً وَ قَالَ لَهُمْ أَ وَ مَا قَرَأْتُمْ کِتَابَ اللَّهِ الْمُنْزَلَ عَلَی جَدِّی رَسُولِ اللَّهِ أَیْنَما تَکُونُوا یُدْرِکْکُمُ الْمَوْتُ وَ لَوْ کُنْتُمْ فِی بُرُوجٍ مُشَیَّدَهٍ(۱) وَ قَالَ سُبْحَانَهُ لَبَرَزَ الَّذِینَ کُتِبَ عَلَیْهِمُ الْقَتْلُ إِلی مَضاجِعِهِمْ (۲) وَ إِذَا أَقَمْتُ بِمَکَانِی فَبِمَا ذَا یُبْتَلَی هَذَا الْخَلْقُ الْمَتْعُوسُ وَ بِمَا ذَا یُخْتَبَرُونَ وَ مَنْ ذَا یَکُونُ سَاکِنَ حُفْرَتِی بِکَرْبَلَاءَ وَ قَدِ اخْتَارَهَا اللَّهُ یَوْمَ دَحَا الْأَرْضَ وَ جَعَلَهَا مَعْقِلًا لِشِیعَتِنَا وَ یَکُونُ لَهُمْ أَمَاناً فِی الدُّنْیَا وَ الْآخِرَهِ وَ لَکِنْ تَحْضُرُونَ یَوْمَ السَّبْتِ وَ هُوَ یَوْمُ عَاشُورَاءَ الَّذِی فِی آخِرِهِ أُقْتَلُ وَ لَا یَبْقَی بَعْدِی مَطْلُوبٌ مِنْ أَهْلِی وَ نَسَبِی وَ إِخْوَتِی وَ أَهْلِ بَیْتِی وَ یُسَارُ بِرَأْسِی إِلَی یَزِیدَ لَعَنَهُ اللَّهُ.

فَقَالَتِ الْجِنُّ نَحْنُ وَ اللَّهِ یَا حَبِیبَ اللَّهِ وَ ابْنَ حَبِیبِهِ لَوْ لَا أَنَّ أَمْرَکَ طَاعَهٌ وَ أَنَّهُ لَا یَجُوزُ لَنَا مُخَالَفَتُکَ قَتَلْنَا جَمِیعَ أَعْدَائِکَ قَبْلَ أَنْ یَصِلُوا إِلَیْکَ فَقَالَ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَیْهِ لَهُمْ نَحْنُ وَ اللَّهِ أَقْدَرُ عَلَیْهِمْ مِنْکُمْ وَ لَکِنْ لِیَهْلِکَ مَنْ هَلَکَ عَنْ بَیِّنَهٍ وَ یَحْیی مَنْ حَیَّ عَنْ بَیِّنَهٍ انتهی ما نقلناه من کتاب محمد بن أبی طالب.

وَ وَجَدْتُ فِی بَعْضِ الْکُتُبِ أَنَّهُ علیه السلام لَمَّا عَزَمَ عَلَی الْخُرُوجِ مِنَ الْمَدِینَهِ أَتَتْهُ أُمُّ سَلَمَهَ رَضِیَ اللَّهُ عَنْهَا فَقَالَتْ یَا بُنَیَّ لَا تَحْزَنِّی بِخُرُوجِکَ إِلَی الْعِرَاقِ فَإِنِّی سَمِعْتُ جَدَّکَ یَقُولُ یُقْتَلُ وَلَدِیَ الْحُسَیْنُ بِأَرْضِ الْعِرَاقِ فِی أَرْضٍ یُقَالُ لَهَا کَرْبَلَاءُ فَقَالَ لَهَا یَا أُمَّاهْ وَ أَنَا وَ اللَّهِ أَعْلَمُ ذَلِکَ وَ إِنِّی مَقْتُولٌ لَا مَحَالَهَ وَ لَیْسَ لِی مِنْ هَذَا بُدٌّ وَ إِنِّی وَ اللَّهِ لَأَعْرِفُ الْیَوْمَ الَّذِی أُقْتَلُ فِیهِ وَ أَعْرِفُ مَنْ یَقْتُلُنِی وَ أَعْرِفُ الْبُقْعَهَ الَّتِی أُدْفَنُ فِیهَا وَ إِنِّی أَعْرِفُ مَنْ یُقْتَلُ مِنْ أَهْلِ بَیْتِی وَ قَرَابَتِی وَ شِیعَتِی وَ إِنْ أَرَدْتِ یَا أُمَّاهْ أُرِیکِ حُفْرَتِی وَ مَضْجَعِی.

ثُمَّ أَشَارَ علیه السلام إِلَی جِهَهِ کَرْبَلَاءِ فَانْخَفَضَتِ الْأَرْضُ حَتَّی أَرَاهَا مَضْجَعَهُ وَ مَدْفَنَهُ وَ مَوْضِعَ عَسْکَرِهِ وَ مَوْقِفَهُ وَ مَشْهَدَهُ فَعِنْدَ ذَلِکَ بَکَتْ أُمُّ سَلَمَهَ بُکَاءً شَدِیداً وَ سَلَّمَتْ أَمْرَهُ إِلَی اللَّهِ فَقَالَ لَهَا یَا أُمَّاهْ قَدْ شَاءَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ أَنْ یَرَانِی مَقْتُولًا مَذْبُوحاً ظُلْماً وَ عُدْوَاناً وَ قَدْ شَاءَ أَنْ یَرَی حَرَمِی وَ رَهْطِی وَ نِسَائِی مُشَرَّدِینَ وَ أَطْفَالِی

۱- ۱. النساء: ۷۸.

۲- ۲. آل عمران: ۱۵۴.

مَذْبُوحِینَ مَظْلُومِینَ مَأْسُورِینَ مُقَیَّدِینَ وَ هُمْ یَسْتَغِیثُونَ فَلَا یَجِدُونَ نَاصِراً وَ لَا مُعِیناً وَ فِی رِوَایَهٍ أُخْرَی قَالَتْ أُمُّ سَلَمَهَ وَ عِنْدِی تُرْبَهٌ دَفَعَهَا إِلَیَّ جَدُّکَ فِی قَارُورَهٍ فَقَالَ وَ اللَّهِ إِنِّی مَقْتُولٌ کَذَلِکَ وَ إِنْ لَمْ أَخْرُجْ إِلَی الْعِرَاقِ یَقْتُلُونِّی أَیْضاً ثُمَّ أَخَذَ تُرْبَهً فَجَعَلَهَا فِی قَارُورَهٍ وَ أَعْطَاهَا إِیَّاهَا وَ قَالَ اجْعَلْهَا مَعَ قَارُورَهِ جَدِّی فَإِذَا فَاضَتَا دَماً فَاعْلَمِی أَنِّی قَدْ قُتِلْتُ.

ثُمَّ قَالَ الْمُفِیدُ فَسَارَ الْحُسَیْنُ إِلَی مَکَّهَ وَ هُوَ یَقْرَأُ فَخَرَجَ مِنْهَا خائِفاً یَتَرَقَّبُ قالَ رَبِّ نَجِّنِی مِنَ الْقَوْمِ الظّالِمِینَ (۱) وَ لَزِمَ الطَّرِیقَ الْأَعْظَمَ فَقَالَ لَهُ أَهْلُ بَیْتِهِ لَوْ تَنَکَّبْتَ عَنِ الطَّرِیقِ کَمَا فَعَلَ ابْنُ الزُّبَیْرِ کَیْلَا یَلْحَقَکَ الطَّلَبُ فَقَالَ لَا وَ اللَّهِ لَا أُفَارِقُهُ حَتَّی یَقْضِیَ اللَّهُ مَا هُوَ قَاضٍ وَ لَمَّا دَخَلَ الْحُسَیْنُ علیه السلام مَکَّهَ کَانَ دُخُولُهُ إِیَّاهَا یَوْمَ الْجُمُعَهِ لِثَلَاثٍ مَضَیْنَ مِنْ شَعْبَانَ دَخَلَهَا وَ هُوَ یَقْرَأُ وَ لَمّا تَوَجَّهَ تِلْقاءَ مَدْیَنَ قالَ عَسی رَبِّی أَنْ یَهْدِیَنِی سَواءَ السَّبِیلِ (۲).

ثم نزلها و أقبل أهلها یختلفون إلیه و من کان بها من المعتمرین و أهل الآفاق و ابن الزبیر بها قد لزم جانب الکعبه و هو قائم یصلی عندها و یطوف و یأتی الحسین علیه السلام فیمن یأتیه فیأتیه الیومین المتوالیین و یأتیه بین کل یومین مره و هو علیه السلام أثقل خلق الله علی ابن الزبیر لأنه قد عرف أن أهل الحجاز لا یبایعونه ما دام الحسین فی البلد و إن الحسین أطوع فی الناس منه و أجل.

و بلغ أهل الکوفه هلاک معاویه فأرجفوا بیزید و عرفوا خبر الحسین و امتناعه من بیعته و ما کان من أمر ابن الزبیر فی ذلک و خروجهما إلی مکه فاجتمعت الشیعه بالکوفه فی منزل سلیمان بن صرد الخزاعی فذکروا هلاک معاویه فحمدوا الله و أثنوا علیه فقال سلیمان إن معاویه قد هلک و إن حسینا قد نقض (۳)

علی القوم

۱- ۱. القصص: ۱۸.

۲- ۲. القصص: ۲۲.

۳- ۳. فی المصدر: تقبض؛ و هو الأظهر، فانه علیه السلام لم یبایع یزید فیما سبق حین أخذ معاویه بیعه الناس بولایه عهده.

ببیعته و قد خرج إلی مکه و أنتم شیعته و شیعه أبیه فإن کنتم تعلمون أنکم ناصروه و مجاهدو عدوه فاکتبوا إلیه فإن خفتم الفشل و الوهن فلاـ تغروا الرجـل فی نفسه قـالوا لا بل نقاتل عـدوه و نقتل أنفسـنا دونه فاکتبوا إلیه. فکتبوا إلیه بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِیمِ للحسـین بن علی من سلیمان بن صرد و المسیب بن نجبه(۱) و رفاعه بن شداد البجلی و حبیب بن مظاهر(۲) و شیعته المؤمنین و المسـلمین من أهل الکوفه سـلام علیک فإنا نحمـد إلیک الله الـذی لا إله إلا هو أما بعـد فالحمـد الله الـذی قصم عدوک الجبار العنیـد الـذی انتزی علی هـذه الأمه فابتزها أمرها و غصـبها فیئها و تأمر علیها بغیر رضـی منها ثم قتل خیارها و اسـتبقی شـرارها و جعل مال الله دوله بین جبابرتها و أغنیائها فبعـدا له کَما بَعِدَتْ ثَمُودُ إنه لیس علینا إمام فأقبل لعل الله أن یجمعنا بک علی الحق و النعمان بن بشـیر فی قصـر الإماره لسـنا نجتمع معه فی جمعه و لا نخرج معه إلی عیـد و لو قـد بلغنا أنک قـد أقبلت إلینا أخرجناه حتی نلحقه بالشام إن شاء الله.

ثم سـرحوا بالکتاب مع عبد الله بن مسـمع الهمدانی و عبد الله بن وأل و أمروهما بالنجا فخرجا مسـرعین حتی قدما علی الحسـین بمکه لعشر مضین من شهر رمضان.

ثم لبث أهل الکوفه یومین بعـد تسـریحهم بالکتاب و أنفذوا قیس بن مسـهر الصـیداوی و عبد الله و عبد الرحمن ابنی عبد الله بن زیاد الأرحبی (۳) و عماره بن عبد الله السلولی إلی الحسین علیه السلام و معهم نحو مائه و خمسین صحیفه من الرجل

۱- ۱. هـذا هو الصـحیح کما ضـبطه فی الإصابه-: بفتـح النون و الجیم بعـدها موحده- ابن ربیعه بن ریاح بن عوف بن هلال بن سمح بن فزاره الفزاری، و قال: له ادراک، و قال ابن سعد: کان مع علی فی مشاهده و قال ابن أبی حاتم عن أبیه: قتل مع سلیمان بن صرد فی طلب دم الحسین سنه خمس و ستین.

۲- ۲. کذا ضبطه ابن داود و نقله عن خطّ الشیخ قدّس سرّه و بعضهم یقول: مظهر، بفتح الظاء و تشدید الهاء و کسرها راجع ص ۳۱۹ و ۳۲۰ فیما سبق.

۳- ۳. فی المصـدر: و عبـد اللّه و عبد الرحمن ابنا شداد الارحبی. و فی المناقب ج ۴ ص ۹۰ و هکذا تذکره خواص الأمه لسبط ابن الجوزی ص ۱۳۹ و ۱۴۰ نقلا عن ابن إسـحاق« و عبد الرحمن بن عبد اللّه الارحبی» و لعله الصـحیح لما سـیجی ء بعد ذلک أنّه علیه السـلام أرسل مسـلم بن عقیل مع قیس بن مسـهر الصـیداوی، و عماره بن عبـد اللّه السـلولی، و عبد الرحمن بن عبد اللّه الأزدیّ[الارحبی] فان الظاهر أنهم هم الذین جاءوا من الکوفه رسلا إلیه.

و الاثنین و الأربعه.

و قال السید و هو مع ذلک یتأبی و لا یجیبهم فورد علیه فی یوم واحد ستمائه کتاب و تواترت الکتب حتی اجتمع عنده فی نوب متفرقه اثنا عشر ألف کتاب.

و قَالَ الْمُفِیدُ ثُمَّ لَبِثُوا یَوْمَیْنِ آخَرَیْنِ وَ سَرَّحُوا إِلَیْهِ هَانِئَ بْنَ هَانِئٍ السَّبِیعِیَّ وَ سَعِیدَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ الْحَنَفِیَّ وَ کَتَبُوا إِلَیْهِ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِیمِ إِلَی الْحُسَیْنِ بْنِ عَلِیٍّ مِنْ شِیعَتِهِ مِنَ الْمُؤْمِنِینَ وَ الْمُسْلِمِینَ أَمَّا بَعْدُ فَحَیَّهَلَا فَإِنَّ النَّاسَ یَنْتَظِرُونَکَ لَا رَأْیَ لَهُمْ غَیْرُکَ فَالْعَجَلَ الْعَجَلَ ثُمَّ الْعَجَلَ الْعَجَلَ وَ السَّلَامُ.

ثُمَّ کَتَبَ شَبَثُ بْنُ رِبْعِیٍّ وَ حَجَّارُ بْنُ أَبْجَرَ وَ یَزِیدُ بْنُ الْحَارِثِ بْنِ رُوَیْمٍ وَ عُرْوَهُ بْنُ قَیْسٍ وَ عمر [عَمْرُو] بْنُ حَجَّاجٍ الزُّبَیْدِیُّ وَ مُحَمَّدُ بْنُ عَمْرٍو التَّیْمِیُّ أَمَّا بَعْدُ فَقَدِ اخْضَرَّ الْجَنَّاتُ وَ أَیْنَعَتِ الثِّمَارُ وَ أَعْشَبَتِ الْأَرْضُ وَ أَوْرَقَتِ الْأَشْجَارُ فَإِذَا شِئْتَ فَأَقْبِلْ عَلَی جُنْدٍ لَکَ مُجَنَّدَهٍ وَ السَّلَامُ عَلَیْکَ وَ رَحْمَهُ اللَّهِ وَ بَرَکَاتُهُ وَ عَلَی أَبِیکَ مِنْ قَبْلِکَ.

وَ تَلَاقَتِ الرُّسُلُ کُلُّهَا عِنْدَهُ فَقَرَأَ الْکُتُبَ وَ سَأَلَ الرُّسُلَ عَنِ النَّاسِ ثُمَّ کَتَبَ مَعَ هَانِئِ بْنِ هَانِئٍ وَ سَعِیدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ وَ کَانَا آخِرَ الرُّسُلِ.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِیمِ مِنَ الْحُسَیْنِ بْنِ عَلِیٍّ إِلَی الْمَلَإِ مِنَ الْمُؤْمِنِینَ وَ الْمُسْلِمِینَ أَمَّا بَعْدُ فَإِنَّ هَانِئاً وَ سَعِیداً قَدَّمَا عَلَیَّ بِکُتُبِکُمْ وَ کَانَا آخِرَ مَنْ قَدِمَ عَلَیَّ مِنْ رُسُلِکُمْ وَ قَدْ فَهِمْتُ کُلَّ الَّذِی اقْتَصَصْتُمْ وَ ذَکَرْتُمْ وَ مَقَالَهُ جُلِّکُمْ أَنَّهُ لَیْسَ عَلَیْنَا إِمَامٌ فَأَقْبِلْ لَعَلَّ اللَّهَ أَنْ یَجْمَعَنَا بِکَ عَلَی الْحَقِّ وَ الْهُدَی وَ أَنَا بَاعِثٌ إِلَیْکُمْ أَخِی وَ ابْنَ عَمِّی وَ ثِقَتِی مِنْ أَهْلِ بَیْتِی مُسْلِمَ بْنَ عَقِیلٍ فَإِنْ کَتَبَ إِلَیَّ بِأَنَّهُ قَدِ

اجْتَمَعَ رَأْیُ مَلَئِکُمْ وَ ذَوِی الْحِجَی وَ الْفَضْلِ مِنْکُمْ عَلَی مِثْلِ مَا قَدِمَتْ بِهِ رُسُلُکُمْ وَ قَرَأْتُ فِی کُتُبِکُمْ فَإِنِّی أَقْدَمُ إِلَیْکُمْ وَشِیکاً إِنْ شَاءَ اللَّهُ فَلَعَمْرِی مَا الْإِمَامُ إِلَّا الْحَاکِمُ بِالْکِتَابِ

الْقَائِمُ بِالْقِسْطِ الدَّائِنُ بِدِينِ الْحَقِّ الْحَابِسُ نَفْسَهُ عَلَى ذَلِکَ لِلَّهِ وَ السَّلَامُ.

وَ دَعَا الْحُسَیْنُ علیه السلام مُسْلِمَ بْنَ عَقِیلٍ فَسَرَّحَهُ مَعَ قَیْسِ بْنِ مُسْهِرٍ الصَّیْدَاوِیِّ وَ عُمَارَهَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ السَّلُولِیِّ وَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْأَزْدِیِّ وَ أَمَرَهُ بِالتَّقْوَی وَ کِتْمَانِ أَمْرِهِ وَ اللُّطْفِ فَإِنْ رَأَی النَّاسَ مُجْتَمِعِینَ مُسْتَوْسِقِینَ (۱) عَجَّلَ إِلَیْهِ بِذَلِکَ.

فَأَقْبَلَ مُسْلِمٌ رَحِمَهُ اللَّهُ حَتَّی أَتَی الْمَدِینَهَ فَصَلَّی فِی مَسْجِدِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ وَدَّعَ مَنْ أَحَبَّ مِنْ أَهْلِهِ وَ اسْتَأْجَرَ دَلِیلَیْنِ مِنْ قَیْسٍ فَأَقْبَلَا بِهِ یَتَنَکَّبَانِ الطَّرِیقَ فَضَلَّا عَنِ الطَّرِیقِ وَ أَصَابَهُمَا عَطَشٌ شَدِیدٌ فَعَجَزَا عَنِ السَّیْرِ فَأَوْمَئَا لَهُ إِلَی سَنَنِ الطَّرِیقِ بَعْدَ أَنْ لَاحَ لهم [لَهُمَا] ذَلِکَ فَسَلَکَ مُسْلِمٌ ذَلِکَ السَّنَنَ وَ مَاتَ الدَّلِیلَانِ عَطَشاً فَکَتَبَ مُسْلِمُ بْنُ عَقِیلٍ رَحِمَهُ اللَّهُ مِنَ الْمَوْضِعِ الْمَعْرُوفِ بِالْمَضِیقِ مَعَ قَیْسِ بْنِ مُسْهِرٍ أَمَّا بَعْدُ فَإِنِّی أَقْبَلْتُ مِنَ الْمَدِینَهِ مَعَ دَلِیلَیْنِ لِی فَحَازَا عَنِ الطَّرِیقِ فَضَلَّا وَ اشْتَدَّ عَلَیْنَا الْعَطَشُ فَلَمْ یَلْبَثَا أَنْ مَاتَا وَ أَقْبَلْنَا حَتَّی انْتَهَیْنَا إِلَی الْمَاءِ فَلَمْ نَنْجُ إِلَّا بِحُشَاشَهِ أَنْفُسِنَا وَ ذَلِکَ الْمَاءُ بِمَکَانٍ یُدْعَی الْمَضِیقُ مِنْ بَطْنِ الْخَبْتِ وَ قَدْ تَطَیَّرْتُ مِنْ تَوَجُّهِی هَذَا فَإِنْ رَأَیْتَ أَعْفَیْتَنِی عَنْهُ وَ بَعَثْتَ غَیْرِی وَ السَّلَامُ.

فَکَتَبَ إِلَیْهِ الْحُسَیْنُ علیه السلام أَمَّا بَعْدُ فَقَدْ حَسِبْتُ (۲) أَنْ لَا یَکُونَ حَمَلَکَ عَلَی الْکِتَابِ إِلَیَّ فِی الِاسْتِعْفَاءِ مِنَ الْوَجْهِ الَّذِی وَجَّهْتُکَ لَهُ إِلَّا الْجُبْنُ فَامْضِ لِوَجْهِکَ الَّذِی وَجَّهْتُکَ فِیهِ وَ السَّلَامُ.

فَلَمَّا قَرَأَ مُسْلِمٌ الْکِتَابَ قَالَ أَمَّا هَذَا فَلَسْتُ أَتَخَوَّفُهُ عَلَی نَفْسِی فَأَقْبَلَ حَتَّی مَرَّ بِمَاءٍ لِطَیِّئٍ فَنَزَلَ بِهِ ثُمَّ ارْتَحَلَ عَنْهُ فَإِذَا رَجُلٌ یَرْمِی الصَّیْدَ فَنَظَرَ إِلَیْهِ قَدْ رَمَی ظَبْیاً حِینَ أَشْرَفَ لَهُ فَصَرَعَهُ فَقَالَ مُسْلِمُ بْنُ عَقِیلٍ نَقْتُلُ عَدُوَّنَا إِنْ شَاءَ اللَّهُ.

ثُمَّ أَقْبَلَ حَتَّی دَخَلَ الْکُوفَهَ فَنَزَلَ فِی دَارِ الْمُخْتَارِ بْنِ أَبِی عُبَیْدَهَ وَ هِیَ الَّتِی تُدْعَی الْیَوْمَ دَارُ مُسْلِمِ بْنِ الْمُسَیَّبِ وَ أَقْبَلَتِ الشِّیعَهُ تَخْتَلِفُ إِلَیْهِ فَکُلَّمَا اجْتَمَعَ إِلَیْهِ مِنْهُمْ جَمَاعَهٌ قَرَأَ عَلَیْهِمْ کِتَابَ الْحُسَیْنِ علیه السلام وَ هُمْ یَبْکُونَ وَ بَایَعَهُ النَّاسُ حَتَّی بَایَعَهُ

۱- ۱. یقال: استوسق له الامر: ای أمکنه.

۲- ۲. فی المصدر: خشیت.

مِنْهُمْ ثَمَانِيَهَ عَشَرَ أَلْفاً فَكَتَبَ مُسْلِمٌ إِلَى الْحُسَيْنِ علیه السلام يُخْبِرُهُ بِبَيْعَهِ ثَمَانِيَهَ عَشَرَ أَلْفاً وَ يَأْمُرُهُ بِالْقُدُومِ وَ جَعَلَتِ الشِّيعَهُ تَخْتَلِفُ إِلَى مُسْلِمِ بْنِ عَقِيلٍ رَحِمَهُ اللَّهُ حَتَّى عُلِمَ بِمَكَانِهِ.

فَبَلَغَ النُّعْمَانَ [بْنَ] بَشِيرٍ ذَلِكَ وَ كَانَ وَالِياً عَلَى الْكُوفَهِ مِنْ قِبَلِ مُعَاوِيَهَ فَأَقَرَّهُ يَزِيدُ عَلَيْهَا فَصَعِدَ الْمِنْبَرَ فَحَمِدَ اللَّهَ وَ أَثْنَى عَلَيْهِ ثُمَّ قَالَ أَمَّا بَعْدُ فَاتَّقُوا اللَّهَ عِبَادَ اللَّهِ وَ لَا تُسَارِعُوا إِلَى الْفِتْنَهِ وَ الْفُرْقَهِ فَإِنَّ فِيهَا تَهْلِكُ الرِّجَالُ وَ تُسْفَكُ الدِّمَاءُ وَ تُغْصَبُ الْأَمْوَالُ إِنِّي لَا أُقَاتِلُ مَنْ لَا يُقَاتِلُنِي وَ لَا آتِي عَلَى مَنْ لَمْ يَأْتِ عَلَيَّ وَ لَا أُنَبِّهُ نَائِمَكُمْ وَ لَا أَتَحَرَّشُ بِكُمْ وَ لَا آخُذُ بِالْقَرَفِ وَ لَا الظِّنَّهِ وَ لَا التُّهَمَهِ وَ لَكِنَّكُمْ إِنْ أَبْدَيْتُمْ صَفْحَتَكُمْ لِي وَ نَكَثْتُمْ بَيْعَتَكُمْ وَ خَالَفْتُمْ إِمَامَكُمْ فَوَ اللَّهِ الَّذِي لَا إِلَهَ غَيْرُهُ لَأَضْرِبَنَّكُمْ بِسَيْفِي مَا ثَبَتَ قَائِمُهُ فِي يَدِي وَ لَوْ لَمْ يَكُنْ لِي مِنْكُمْ نَاصِرٌ أَمَا إِنِّي أَرْجُو أَنْ يَكُونَ مَنْ يَعْرِفُ الْحَقَّ مِنْكُمْ أَكْثَرَ مِمَّنْ يُرْدِيهِ الْبَاطِلُ.

فَقَامَ إِلَيْهِ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُسْلِمِ بْنِ رَبِيعَهَ الْحَضْرَمِيُّ حَلِيفُ بَنِي أُمَيَّهَ فَقَالَ لَهُ إِنَّهُ لَا يُصْلِحُ مَا تَرَى إِلَّا الْغَشْمُ وَ هَذَا الَّذِي أَنْتَ عَلَيْهِ فِيمَا بَيْنَكَ وَ بَيْنَ عَدُوِّكَ رَأْيُ الْمُسْتَضْعَفِينَ فَقَالَ لَهُ النُّعْمَانُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُسْتَضْعَفِينَ فِي طَاعَهِ اللَّهِ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْأَعَزِّينَ فِي مَعْصِيَهِ اللَّهِ ثُمَّ نَزَلَ.

وَ خَرَجَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُسْلِمٍ وَ كَتَبَ إِلَى يَزِيدَ بْنِ مُعَاوِيَهَ كِتَاباً أَمَّا بَعْدُ فَإِنَّ مُسْلِمَ بْنَ عَقِيلٍ قَدْ قَدِمَ الْكُوفَهَ وَ بَايَعَهُ الشِّيعَهُ لِلْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ فَإِنْ يَكُنْ لَكَ فِي الْكُوفَهِ حَاجَهٌ فَابْعَثْ إِلَيْهَا رَجُلًا قَوِيّاً يُنْفِذُ أَمْرَكَ وَ يَعْمَلُ مِثْلَ عَمَلِكَ فِي عَدُوِّكَ فَإِنَّ النُّعْمَانَ بْنَ بَشِيرٍ رَجُلٌ ضَعِيفٌ أَوْ هُوَ يَتَضَعَّفُ.

ثُمَّ كَتَبَ إِلَيْهِ عُمَارَهُ بْنُ عُقْبَهَ بِنَحْوٍ مِنْ كِتَابِهِ (۱) ثُمَّ كَتَبَ إِلَيْهِ عُمَرُ بْنُ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ مِثْلَ ذَلِكَ فَلَمَّا وَصَلَتِ الْكُتُبُ إِلَى يَزِيدَ دَعَا سِرْجُونَ مَوْلَى

۱- ۱. ما بين العلامتين ساقط من نسخه الأصل موجود فی نسخه المصدر ص ۱۸۷ و هكذا طبعه الكمبانیّ ص ۱۷۲ و لا مناص منه لقوله بعد ذلك:« فلما وصلت الكتب» بصيغه الجمع.

مُعَاوِيَهَ فَقَالَ مَا رَأْيُکَ إِنَّ الْحُسَيْنَ قَدْ نَفَّذَ إِلَی الْکَوفَهِ مُسْلِمَ بْنَ عَقِیلٍ یُبَایِعُ لَهُ وَ قَدْ بَلَغَنِی عَنِ النُّعْمَانِ ضَعْفٌ وَ قَوْلٌ سَیِّئٌ فَمَنْ تَرَی أَنْ أَسْتَعْمِلَ عَلَی الْکُوفَهِ وَ کَانَ یَزِیدُ عَاتِباً عَلَی عُبَیْدِ اللَّهِ بْنِ زِیَادٍ فَقَالَ لَهُ سَرْجُونُ أَ رَأَیْتَ لَوْ نَشَرَ لَکَ مُعَاوِیَهُ حَیّاً مَا کُنْتَ آخِذاً بِرَأْیِهِ قَالَ بَلَی قَالَ فَأَخْرَجَ سَرْجُونُ عَهْدَ عُبَیْدِ اللَّهِ عَلَی الْکُوفَهِ وَ قَالَ هَذَا رَأْیُ مُعَاوِیَهَ مَاتَ وَ قَدْ أَمَرَ بِهَذَا الْکِتَابِ فَضُمَّ الْمِصْرَیْنِ إِلَی عُبَیْدِ اللَّهِ فَقَالَ لَهُ یَزِیدُ أَفْعَلُ ابْعَثْ بِعَهْدِ عُبَیْدِ اللَّهِ بْنِ زِیَادٍ إِلَیْهِ.

ثُمَّ دَعَا مُسْلِمَ بْنَ عَمْرٍو الْبَاهِلِیَّ وَ کَتَبَ إِلَی عُبَیْدِ اللَّهِ مَعَهُ أَمَّا بَعْدُ فَإِنَّهُ کَتَبَ إِلَیَّ شِیعَتِی مِنْ أَهْلِ الْکُوفَهِ وَ یُخْبِرُونَنِی أَنَّ ابْنَ عَقِیلٍ فِیهَا یَجْمَعُ الْجُمُوعَ لِیَشُقَّ عَصَا الْمُسْلِمِینَ فَسِرْ حِینَ تَقْرَأُ کِتَابِی هَذَا حَتَّی تَأْتِیَ الْکُوفَهَ فَتَطْلُبَ ابْنَ عَقِیلٍ طَلَبَ الْخَرْزَهِ حَتَّی تَثْقَفَهُ فَتُوثِقَهُ أَوْ تَقْتُلَهُ أَوْ تَنْفِیَهُ وَ السَّلَامُ وَ سَلَّمَ إِلَیْهِ عَهْدَهُ عَلَی الْکُوفَهِ فَخَرَجَ مُسْلِمُ بْنُ عَمْرٍو حَتَّی قَدِمَ عَلَی عُبَیْدِ اللَّهِ الْبَصْرَهَ وَ أَوْصَلَ

إِلَیْهِ الْعَهْدَ وَ الْکِتَابَ فَأَمَرَ عُبَیْدُ اللَّهِ بِالْجِهَازِ مِنْ وَقْتِهِ وَ الْمَسِیرِ وَ التَّهَیُّؤِ إِلَی الْکُوفَهِ مِنَ الْغَدِ ثُمَّ خَرَجَ مِنَ الْبَصْرَهِ فَاسْتَخْلَفَ أَخَاهُ عُثْمَانَ (۱).

و قال ابن نما رحمه الله رویت إلی حصین بن عبد الرحمن أن أهل الکوفه کتبوا إلیه أنا معک مائه ألف و عن داود بن أبی هند عن الشعبی قال بایع الحسین علیه السلام أربعون ألفا من أهل الکوفه علی أن یحاربوا من حارب و یسالموا من سالم فعند ذلک رد جواب کتبهم یمنیهم بالقبول و یعدهم بسرعه الوصول و بعث مسلم بن عقیل.

و قال السید رحمه الله بعد ذلک و کان الحسین علیه السلام قد کتب إلی جماعه من أشراف البصره کتابا مع مولی له اسمه سلیمان و یکنی أبا رزین یدعوهم إلی نصرته و لزوم طاعته منهم یزید بن مسعود النهشلی و المنذر بن الجارود العبدی فجمع یزید بن مسعود بنی تمیم و بنی حنظله و بنی سعد فلما حضروا قال یا بنی تمیم کیف ترون موضعی فیکم و حسبی منکم فقالوا بخ بخ أنت و الله فقره الظهر و رأس الفخر

۱- ۱. الإرشاد: ص ۱۸۷- ۱۸۸.

حللت فی الشرف وسطا و تقدمت فیه فرطا قال فإنی قد جمعتکم لأمر أرید أن أشاورکم فیه و أستعین بکم علیه فقالوا إنما و الله نمنحک النصیحه و نحمد لک الرأی فقل نسمع.

فقال إن معاویه مات فأهون به و الله هالکا و مفقودا ألا و إنه قد انکسر باب الجور و الإثم و تضعضعت أرکان الظلم و قد کان أحدث بیعه عقد بها أمرا ظن أن قد أحکمه و هیهات و الذی أراد اجتهد و الله ففشل و شاور فخذل و قد قام یزید شارب الخمور و رأس الفجور یدعی الخلافه علی المسلمین و یتأمر علیهم مع قصر حلم و قله علم لا یعرف من الحق موطأ قدمه.

فأقسم بالله قسما مبرورا لجهاده علی الدین أفضل من جهاد المشرکین و هذا الحسین بن علی ابن رسول الله صلی الله علیه و آله ذو الشرف الأصیل و الرأی الأثیل له فضل لا یوصف و علم لا ینزف و هو أولی بهذا الأمر لسابقته و سنه و قدمته و قرابته یعطف علی الصغیر و یحنو علی الکبیر فأکرم به راعی رعیه و إمام قوم وجبت لله به الحجه و بلغت به الموعظه و لا تعشوا عن نور الحق و لا تسکعوا فی وهده الباطل فقد کان صخر بن قیس انخذل بکم یوم الجمل فاغسلوها بخروجکم إلی ابن رسول الله و نصرته و الله یقصر أحد عن نصرته إلا أورثه الله الذل فی ولده و القله فی عشیرته و ها أنا قد لبست للحرب لأمتها و ادرعت لها بدرعها من لم یقتل یمت و من یهرب لم یفت فأحسنوا رحمکم الله رد الجواب.

فتکلمت بنو حنظله فقالوا أبا خالد نحن نبل کنانتک و فرسان عشیرتک إن رمیت بنا أصبت و إن غزوت بنا فتحت لا تخوض و الله غمره إلا خضناها و لا تلقی و الله شده إلا لقیناها ننصرک بأسیافنا و نقیک بأبداننا إذا شئت.

و تکلمت بنو سعد بن زید فقالوا أبا خالد إن أبغض الأشیاء إلینا خلافک و الخروج من رأیک و قد کان صخر بن قیس أمرنا بترک القتال فحمدنا أمرنا و بقی عزنا فینا فأمهلنا نراجع المشوره و یأتیک رأینا.

و تکلمت بنو عامر بن تمیم فقالوا یا أبا خالد نحن بنو أبیک و حلفاؤک لا نرضی

إن غضبت و لا نقطن إن ظعنت و الأمر إليک فادعنا نجبک و مرنا نطعک و الأمر لک إذا شئت.

فقال و الله يا بنى سعد لئن فعلتموها لا رفع الله السيف عنكم أبدا و لا زال سيفكم فيكم.

ثم كتب إلى الحسين صلوات الله عليه بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ أما بعد فقد وصل إلى كتابک و فهمت ما ندبتنى إليه و دعوتنى له من الأخذ بحظى من طاعتک و الفوز بنصيبى من نصرتک و إن الله لم يخل الأرض قط من عامل عليها بخير أو دليل على سبيل نجاه و أنتم حجه الله على خلقه و وديعته فى أرضه تفرعتم من زيتونه أحمديه هو أصلها و أنتم فرعها فأقدم سعدت بأسعد طائر فقد ذللت لک أعناق بنى تميم و تركتهم أشد تتابعا فى طاعتک من الإبل الظماء لورود الماء يوم خمسها(١) و قد ذللت لک رقاب بنى سعد و غسلت درن صدورها بماء سحابه مزن حين استحل برقها فلمع.

فلما قرأ الحسين الكتاب قال ما لک آمنک الله يوم الخوف و أعزک و أرواک يوم العطش.

فلما تجهز المشار إليه للخروج إلى الحسين عليه السلام بلغه قتله قبل أن يسير فجزع من انقطاعه عنه.

و أما المنذر بن جارود فإنه جاء بالكتاب و الرسول إلى عبيد الله بن زياد لأن المنذر خاف أن يكون الكتاب دسيسا من عبيد الله و كانت بحريه بنت المنذر بن جارود تحت عبيد الله بن زياد فأخذ عبيد الله الرسول فصلبه ثم صعد المنبر فخطب و توعد أهل البصره على الخلاف و إثاره الإرجاف ثم بات تلک الليله فلما أصبح استناب عليهم أخاه عثمان بن زياد و أسرع هو إلى قصد الكوفه(٢).

وَ قَالَ ابْنُ نَمَا كَتَبَ الْحُسَيْنُ عليه السلام كِتَاباً إِلَى وُجُوهِ أَهْلِ الْبَصْرَهِ مِنْهُمْ

١- ١. هو أن ترعى الإبل ثلاثه أيّام و ترد الرابع.

٢- ٢. كتاب الملهوف: ص ٣٢- ٣٨، طبعه الكمبانىّ ص ٣٠۴ و ٣٠۵.

الْأَحْنَفُ بْنُ قَيْسٍ وَ قَيْسُ بْنُ الْهَيْثَمِ وَ الْمُنْذِرُ بْنُ الْجَارُودِ وَ يَزِيدُ بْنُ مَسْعُودٍ النَّهْشَلِيُّ وَ بَعَثَ الْكِتَابَ مَعَ زَرَّاعٍ السَّدُوسِيِّ وَ قِيلَ مَعَ سُلَيْمَانَ الْمُكَنَّى بِأَبِي رَزِينٍ فِيهِ إِنِّي أَدْعُوكُمْ إِلَى اللَّهِ وَ إِلَى نَبِيِّهِ فَإِنَّ السُّنَّةَ قَدْ أُمِيتَتْ فَإِنْ تُجِيبُوا دَعْوَتِي وَ تُطِيعُوا أَمْرِي أَهْدِكُمْ سَبِيلَ الرَّشَادِ فَكَتَبَ الْأَحْنَفُ إِلَيْهِ أَمَّا بَعْدُ فَاصْبِرْ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَ لا يَسْتَخِفَّنَّكَ الَّذِينَ لا يُوقِنُونَ ثم ذكر أمر الرجلين مثل ما ذكره السيد رحمهما الله إلى أن قال.

فلما أشرف على الكوفه نزل حتى أمسى ليلا فظن أهلها أنه الحسين عليه السلام و دخلها مما يلى النجف فقالت امرأه الله أكبر ابن رسول الله و رب الكعبه فتصايح الناس قالوا إنا معک أکثر من أربعین ألفا و ازدحموا عليه حتى أخذوا بذنب دابته و ظنهم أنه الحسين فحسر اللثام و قال أنا عبيد الله فتساقط القوم و وطئ بعضهم بعضا و دخل دار الإماره و عليه عمامه سوداء.

فلما أصبح قام خاطبا و عليهم عاتبا و لرؤسائهم مؤنبا و وعدهم بالإحسان على لزوم طاعته و بالإساءه على معصيته و الخروج عن حوزته ثم قال يا أهل الكوفه إن أمير المؤمنين يزيد ولانی بلدکم و استعملنی علی مصرکم و أمرنی بقسمه فيئکم بینکم و إنصاف مظلومکم من ظالمکم و أخذ الحق لضعیفکم من قویکم و الإحسان للسامع المطیع و التشدید علی المریب فأبلغوا هذا الرجل الهاشمی مقالتی لیتقی غضبی و نزل یعنی بالهاشمی مسلم بن عقیل رضی الله عنه.

و قال المفيد و أقبل ابن زياد إلى الكوفه و معه مسلم بن عمرو الباهلی و شریک بن الأعور الحارثی و حشمه و أهل بیته حتی دخل الکوفه و علیه عمامه سوداء و هو متلثم و الناس قد بلغهم إقبال الحسین علیه السلام إلیهم فهم ینتظرون قدومه فظنوا حین رأوا عبید الله أنه الحسین علیه السلام فأخذ لا یمر علی جماعه من الناس إلا سلموا علیه و قالوا مرحبا بک یا ابن رسول الله قدمت خیر مقدم فرأی من تباشرهم بالحسین ما ساءه فقال مسلم بن عمرو لما أکثروا تأخروا هذا الأمیر عبید الله بن زیاد.

ص: ۳۴۰

و سار حتی وافی القصر باللیل و معه جماعه قد التفوا به لا یشکون أنه الحسین علیه السلام فأغلق النعمان بن بشیر علیه و علی خاصته فناداه بعض من کان معه لیفتح لهم الباب فاطلع علیه النعمان و هو یظنه الحسین فقال أنشدک الله إلا تنحیت و الله ما أنا بمسلم إلیک أمانتی و ما لی فی قتالک من إرب فجعل لا یکلمه ثم إنه دنا و تدلی النعمان من شرف القصر فجعل یکلمه فقال افتح لا فتحت فقد طال لیلک و سمعها إنسان خلفه فنکص إلی القوم الذین اتبعوه من أهل الکوفه علی أنه الحسین علیه السلام فقال یا قوم ابن مرجانه و الذی لا إله غیره ففتح له النعمان فدخل و ضربوا الباب فی وجوه الناس و انفضوا.

و أصبح فنادی فی الناس الصلاه جامعه فاجتمع الناس فخرج إلیهم فحمد الله و أثنی علیه ثم قال أما بعد فإن أمیر المؤمنین یزید ولانی مصرکم و ثغرکم و فیئکم و أمرنی بإنصاف مظلومکم و إعطاء محرومکم و الإحسان إلی سامعکم و مطیعکم کالوالد البر و سوطی و سیفی علی من ترک أمری و خالف عهدی فلیتق امرؤ علی نفسه الصدق ینبئ عنک لا الوعید(۱) ثم نزل.

و أخذ العرفاء بالناس أخذا شدیدا فقال اکتبوا إلی العرفاء و من فیکم من طلبه أمیر المؤمنین و من فیکم من أهل الحروریه و أهل الریب الذین شأنهم الخلاف و النفاق و الشقاق فمن یجی ء لنا بهم فبرئ و من لم یکتب لنا أحدا فلیضمن لنا من فی عرافته أن لا یخالفنا منهم مخالف و لا یبغی علینا باغ فمن لم یفعل برئت منه الذمه و حلال لنا دمه و ماله و أیما عریف وجد فی عرافته من بغیه أمیر المؤمنین أحد لم یرفعه إلینا صلب علی باب داره و ألغیت تلک العرافه من العطاء.

و لما سمع مسلم بن عقیل رحمه الله مجی ء عبید الله إلی الکوفه و مقالته التی قالها و ما أخذ به العرفاء و الناس خرج من دار المختار حتی انتهی إلی دار هانئ

۱- ۱. هذا من الامثال السائره یضرب للجبان، یقول: انما ینبئ عدوک عنک أن تصدقه فی المحاربه و غیرها، لا أن توعده و لا تنفذ لما توعد به، راجع مجمع الامثال ج ۱ ص ۳۹۸ تحت الرقم ۲۱۱۱ و سیجی ء شرحه أوفی من ذلک فی بیان المصنّف قدّس سرّه.

بن عروه فدخلها فأخذت الشيعه تختلف إليه فی دار هانئ علی تستر و استخفاء من عبید الله و تواصوا بالکتمان فدعا ابن زیاد مولی له یقال له معقل فقال خذ ثلاثه آلاف درهم و اطلب مسلم بن عقیل و التمس أصحابه فإذا ظفرت بواحد منهم أو جماعه فأعطهم هذه الثلاثه آلاف درهم و قل لهم استعینوا بها علی حرب عدوکم و أعلمهم أنک منهم فإنک لو قد أعطیتهم إیاها لقد اطمأنوا إلیک و وثقوا بک و لم یکتموک شیئا من أمورهم و أخبارهم ثم اغد علیهم و رح حتی تعرف مستقر مسلم بن عقیل و تدخل علیه.

ففعل ذلک و جاء حتی جلس إلی مسلم بن عوسجه الأسدی فی المسجد الأعظم و هو یصلی فسمع قوما یقولون هذا یبایع للحسین فجاء و جلس إلی جنبه حتی فرغ من صلاته ثم قال یا عبد الله إنی امرؤ من أهل الشام أنعم الله علی بحب أهل البیت و حب من أحبهم و تباکی له و قال معی ثلاثه آلاف درهم أردت بها لقاء رجل منهم بلغنی أنه قدم الکوفه یبایع لابن بنت رسول الله صلی الله علیه و آله فکنت أرید لقاءه فلم أجد أحدا یدلنی علیه و لا أعرف مکانه فإنی لجالس فی المسجد الآن إذ سمعت نفرا من المؤمنین یقولون هذا رجل له علم بأهل هذا البیت و إنی أتیتک لتقبض منی هذا المال و تدخلنی علی صاحبک فإنی أخ من إخوانک و ثقه علیک و إن شئت أخذت بیعتی له قبل لقائه.

فقال له ابن عوسجه أحمد الله علی لقائک إیای فقد سرنی ذلک لتنال الذی تحب و لینصرن الله بک أهل بیت نبیه علیه و علیهم السلام و لقد ساءنی معرفه الناس إیای بهذا الأمر قبل أن یتم مخافه هذه الطاغیه و سطوته فقال له معقل لا یکون إلا خیرا خذ البیعه علی فأخذ بیعته و أخذ علیه المواثیق المغلظه لیناصحن و لیکتمن فأعطاه من ذلک ما رضی به ثم قال له اختلف إلی أیاما فی منزلی فإنی طالب لک الإذن علی صاحبک و أخذ یختلف مع الناس فطلب له الإذن فأذن له و أخذ مسلم بن عقیل بیعته و أمر أبا ثمامه الصائدی بقبض المال منه و هو الذی کان یقبض أموالهم و ما یعین به بعضهم بعضا و یشتری لهم به السلاح و کان بصیرا

و فارسا من فرسان العرب و وجوه الشيعه و أقبل ذلک الرجل يختلف إليهم فهو أول داخل و آخر خارج حتى فهم ما احتاج إليه ابن زياد من أمرهم فكان يخبره به وقتا فوقتا(۱).

وَ قَالَ ابْنُ شَهْرَآشُوبَ لَمَّا دَخَلَ مُسْلِمٌ الْكُوفَهَ سَكَنَ فِی دَارِ سَالِمِ بْنِ الْمُسَيَّبِ فَبَايَعَهُ اثْنَا عَشَرَ أَلْفَ رَجُلٍ فَلَمَّا دَخَلَ ابْنُ زِيَادٍ انْتَقَلَ مِنْ دَارِ سَالِمٍ إِلَى دَارِ هَانِئٍ فِی جَوْفِ اللَّيْلِ وَ دَخَلَ فِی أَمَانِهِ وَ كَانَ يُبَايِعُهُ النَّاسُ حَتَّى بَايَعَهُ خَمْسَهٌ وَ عِشْرُونَ أَلْفَ رَجُلٍ فَعَزَمَ عَلَى الْخُرُوجِ فَقَالَ هَانِئٌ لَا تَعْجَلْ وَ كَانَ شَرِيکُ بْنُ الْأَعْوَرِ الْهَمْدَانِیُّ جَاءَ مِنَ الْبَصْرَهِ مَعَ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ زِيَادٍ فَمَرِضَ فَنَزَلَ دَارَ هَانِئٍ أَيَّاماً ثُمَّ قَالَ لِمُسْلِمٍ إِنَّ عُبَيْدَ اللَّهِ يَعُودُنِی وَ إِنِّی مُطَاوِلُهُ الْحَدِيثَ فَاخْرُجْ إِلَيْهِ بِسَيْفِکَ فَاقْتُلْهُ وَ عَلَامَتُکَ أَنْ أَقُولَ اسْقُونِی مَاءً وَ نَهَاهُ هَانِئٌ عَنْ ذَلِکَ فَلَمَّا دَخَلَ عُبَيْدُ اللَّهِ عَلَى شَرِيکٍ وَ سَأَلَهُ عَنْ وَجَعِهِ وَ طَالَ سُؤَالُهُ وَ رَأَى أَنَّ أَحَداً لَا يَخْرُجُ فَخَشِیَ أَنْ يَفُوتَهُ فَأَخَذَ يَقُولُ:

شِعْرَ :

مَا الِانْتِظَارُ بِسَلْمَى أَنْ تُحَيِّيهَا(۲)*** كَأْسَ الْمَنِيَّهِ بِالتَّعْجِيلِ اسْقُوهَا.

فَتَوَهَّمَ ابْنُ زِيَادٍ وَ خَرَجَ فَلَمَّا دَخَلَ الْقَصْرَ أَتَاهُ مَالِکُ بْنُ يَرْبُوعٍ التَّمِيمِیُّ بِكِتَابٍ أَخَذَهُ مِنْ يَدَیْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ يَقْطُرَ فَإِذَا فِيهِ لِلْحُسَيْنِ بْنِ عَلِیٍّ علیهما السلام أَمَّا بَعْدُ فَإِنِّی أُخْبِرُکَ أَنَّهُ قَدْ بَايَعَکَ مِنْ أَهْلِ الْكُوفَهِ كَذَا فَإِذَا أَتَاکَ كِتَابِی هَذَا فَالْعَجَلَ الْعَجَلَ فَإِنَّ النَّاسَ كُلَّهُمْ مَعَکَ وَ لَيْسَ لَهُمْ فِی يَزِيدَ رَأْیٌ وَ لَا هَوًى فَأَمَرَ ابْنُ زِيَادٍ بِقَتْلِهِ (۳).

وَ قَالَ ابْنُ نَمَا فَلَمَّا خَرَجَ ابْنُ زِيَادٍ دَخَلَ مُسْلِمٌ وَ السَّيْفُ فِی كَفِّهِ قَالَ لَهُ

۱- ۱. إرشاد المفيد ص ۱۸۸- ۱۹۰.

۲- ۲. كذا فی نسخه الأصل و المصدر و الصحيح كما فی مقاتل الطالبيين: ما الانتظار بسلمى أن تحيوها***حيوا سليمى و حيوا من يحييها « كأس المنيه بالتعجيل أسقوها» و الشطر الأخير من زياده شريک بن الأعور تصريحا بما تواطئوا عليه.

۳- ۳. مناقب آل أبی طالب ج ۴ ص ۹۱ و ۹۲ باختصار و تلفيق.

شَرِیکٌ مَا مَنَعَکَ مِنَ الْأَمْرِ قَالَ مُسْلِمٌ هَمَمْتُ بِالْخُرُوجِ فَتَعَلَّقَتْ بِی امْرَأَهٌ وَ قَالَتْ نَشَدْتُکَ اللَّهَ إِنْ قَتَلْتَ ابْنَ زِیَادٍ فِی دَارِنَا وَ بَکَتْ فِی وَجْهِی فَرَمَیْتُ السَّیْفَ وَ جَلَسْتُ قَالَ هَانِئٌ یَا وَیْلَهَا قَتَلَتْنِی وَ قَتَلَتْ نَفْسَهَا وَ الَّذِی فَرَرْتُ مِنْهُ وَقَعْتُ فِیهِ.

وَ قَالَ أَبُو الْفَرَجِ فِی الْمَقَاتِلِ قَالَ هَانِئٌ لِمُسْلِمٍ إِنِّی لَا أُحِبُّ أَنْ یُقْتَلَ فِی دَارِی قَالَ فَلَمَّا خَرَجَ مُسْلِمٌ قَالَ لَهُ شَرِیکٌ مَا مَنَعَکَ مِنْ قَتْلِهِ قَالَ خَصْلَتَانِ أَمَّا إِحْدَاهُمَا فَکَرَاهِیَهُ هَانِئٍ أَنْ یُقْتَلَ فِی دَارِهِ وَ أَمَّا الْأُخْرَی فَحَدِیثٌ حَدَّثَنِیهِ النَّاسُ عَنِ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله أَنَّ الْإِیمَانَ قَیَّدَ الْفَتْکَ فَلَا یَفْتِکُ مُؤْمِنٌ فَقَالَ لَهُ هَانِئٌ أَمَا وَ اللَّهِ لَوْ قَتَلْتَهُ لَقَتَلْتَ فَاسِقاً فَاجِراً کَافِراً(۱).

ثم قال المفید و خاف هانئ بن عروه عبید الله علی نفسه فانقطع عن حضور مجلسه و تمارض فقال ابن زیاد لجلسائه ما لی لا أری هانئا فقالوا هو شاک فقال لو علمت بمرضه لعدته و دعا محمد بن الأشعث و أسماء بن خارجه و عمرو بن الحجاج الزبیدی و کانت رویحه بنت عمرو تحت هانئ بن عروه و هی أم یحیی بن هانئ فقال لهم ما یمنع هانئ بن عروه من إتیاننا فقالوا ما ندری و قد قیل إنه یشتکی قال قد بلغنی أنه قد برئ و هو یجلس علی باب داره فألقوه و مروه أن لا یدع ما علیه من حقنا فإنی لا أحب أن یفسد عندی مثله من أشراف العرب.

فأتوه حتی وقفوا علیه عشیه و هو جالس علی بابه و قالوا له ما یمنعک من لقاء الأمیر فإنه قد ذکرک و قال لو أعلم أنه شاک لعدته فقال لهم الشکوی تمنعنی فقالوا قد بلغه أنک تجلس کل عشیه علی باب دارک و قد استبطأک و الإبطاء و الجفاء لا یحتمل السلطان أقسمنا علیک لما رکبت معنا فدعا بثیابه فلبسها ثم دعا ببغلته فرکبها حتی إذا دنا من القصر کأن نفسه أحست ببعض

۱- ۱. مقاتل الطالبیین ص ۷۱ و الحدیث رواه أبو داود فی سننه ج ۲ ص ۷۹ عن أبی هریره و معناه أن الایمان یمنع من الفتک الذی هو القتل بعد الأمان غدرا کما یمنع القید من التصرف.

الـذی کـان فقـال لحسـان بن أسـماء بن خـارجه یـا ابن الأـخ إنی و الله لهـذا الرجل لخائف فما تری فقال یا عم و الله ما أتخوف علیک شیئا و لم تجعل علی نفسک سبیلا و لم یکن حسان یعلم فی أی شی ء بعث إلیه عبید الله.

فجاء هانئ حتی دخل علی عبید الله بن زیاد و عنده القوم فلما طلع قال عبید الله أتتک بحائن رجلاه (۱).

فلما دنا من ابن زیاد و عنده شریح القاضی التفت نحوه فقال:

أرید حباءه و یرید قتلی*** عذیرک من خلیلک من مراد

و قـد کان أول ما قـدم مکرما له ملطفا فقال له هانئ و ما ذاک أیها الأمیر قال إیه یا هانئ بن عروه ما هذه الأمور التی تربص فی دارک لأمیر المؤمنین و عامه المسـلمین جئت بمسـلم بن عقیل فأدخلته دارک و جمعت له الجموع و السلاح و الرجال فی الدور حولـک و ظننت أن ذلـک یخفی علی قـال مـا فعلت ذلـک و ما مسـلم عنـدی قال بلی قـد فعلت فلما کثر بینهما و أبی هانئ إلا مجاحـدته و مناکرته دعا ابن زیاد معقلا ذلک العین فجاء حتی وفق بین یـدیه و قال أ تعرف هذا قال نعم و علم هانئ عند ذلک أنه کان عینا علیهم و أنه قد أتاه بأخبارهم فأسقط فی

۱- ۱. الحائن من الحین- بالفتـح- و هو الهلاک، و الحائن: الـذی حان حینه و هلاکه قال المیدانی فی مجمع الامثال تحت الرقم ۵۷: کـان المفضـل یخبر بقائل هـذا المثل فیقول: انه الحارث بن جبله الغسانی، قاله للحارث بن عیف العبـدی، و کان ابن العیف قد هجاه فلما غزا الحارث بن جبله، المنذرین ماء السماء، کان ابن العیف معه، فقتل المنذر، و تفرقت جموعه، و أسر ابن العیف، فأتی به الی الحارث بن جبله، فعندها قال: أتتک بحائن رجلاه یعنی مسیره مع المنذر إلیه، ثمّ أمر الحارث سیافه الدلامص فضربه ضربه دقت منکبه، ثم برأ منهـا و به خبـل، و قیل: أول من قاله عبیـد الابرص حین عرض للنعمان بن المنـذر فی یوم بؤسه و کان قصـده لیمـدحه و لم یعرف أنّه یوم بؤسه، فلمـا انتهی إلیه قـال له النعمـان: مـا جـاء بک یا عبیـد؟ قال: أتتک بحائن رجلاه فقال النعمان هلا کان هذا غیرک؟ قال: البلایا علی الحوایا. فذهبت کلمتاه مثلا.

یده ساعه(۱).

ثم راجعته نفسه فقال اسمع منی و صدق مقاتلی فو الله ما کذبت و الله ما دعوته إلی منزلی و لا علمت بشی ء من أمره حتی جاءنی یسألنی النزول فاستحییت من رده و داخلنی من ذلک ذمام فضیفته و آویته و قد کان من أمره ما بلغک فإن شئت أن أعطیک الآن موثقا مغلظا أن لا أبغیک سوءا و لا غائله و لآتینک حتی أضع یدی فی یدک و إن شئت أعطیتک رهینه تکون فی یدک حتی آتیک و أنطلق إلیه فآمره أن یخرج من داری إلی حیث شاء من الأرض فأخرج من ذمامه و جواره.

فقال له ابن زیاد و الله لا تفارقنی أبدا حتی تأتینی به قال لا و الله لا أجیئک به أبدا أجیئک بضیفی تقتله قال و الله لتأتینی به قال و الله لا آتیک به فلما کثر الکلام بینهما قام مسلم بن عمرو الباهلی و لیس بالکوفه شامی و لا بصری غیره فقال أصلح الله الأمیر خلنی و إیاه حتی أکلمه فقام فخلا به ناحیه من ابن زیاد و هما منه بحیث یراهما فإذا رفعا أصواتهما سمع ما یقولان.

فقال له مسلم یا هانئ أنشدک الله أن تقتل نفسک و أن تدخل البلاء فی عشیرتک فو الله إنی لأنفس بک عن القتل إن هذا ابن عم القوم و لیسوا قاتلیه و لا ضائریه فادفعه إلیهم فإنه لیس علیک بذلک مخزاه و لا منقصه إنما تدفعه إلی السلطان فقال هانئ و الله إن علی فی ذلک الخزی و العار أن أدفع جاری و ضیفی و أنا حی صحیح أسمع و أری شدید الساعد کثیر الأعوان و الله لو لم یکن لی إلا واحد لیس لی ناصر لم أدفعه حتی أموت دونه فأخذ یناشده و هو یقول و الله لا أدفعه إلیه أبدا.

فسمع ابن زیاد لعنه الله ذلک فقال ادنوه منی فأدنوه منه فقال و الله لتأتینی به أو لأضربن عنقک فقال هانئ إذا و الله تکثر البارقه حول دارک فقال ابن زیاد وا لهفاه علیک أ بالبارقه تخوفنی و هو یظن أن عشیرته سیمنعونه

۱- ۱. قال الاخفش: و یقال: سقط فی یده و أسقط- مجهولا- ای ندم، و منه قوله تعالی:« وَ لَمَّا سُقِطَ فِی أَیْدِیهِمْ» ای ندموا.

ثم قال ادنوه منی فأدنی منه فاستعرض وجهه بالقضیب فلم یزل یضرب به أنفه و جبینه و خده حتی کسر أنفه و سال الدماء علی وجهه و لحیته و نثر لحم جبینه و خده علی لحیته حتی کسر القضیب و ضرب هانئ یده علی قائم سیف شرطی و جاذبه الرجل و منعه.

فقال عبید الله أ حروریّ سائر الیوم (۱)

قد حل دمک جروه فجروه فألقوه فی بیت من بیوت الدار و أغلقوا علیه بابه فقال اجعلوا علیه حرسا ففعل ذلک به فقام إلیه حسان بن أسماء فقال أرسل غدر سائر الیوم (۲)

أمرتنا أن نجیئک بالرجل حتی إذا جئناک به هشمت أنفه و وجهه و سیلت دماءه علی لحیته و زعمت أنک تقتله فقال له عبید الله و إنک لهاهنا فأمر به فلهز و تعتع و أجلس ناحیه فقال محمد بن الأشعث قد رضینا بما رأی الأمیر لنا کان أم علینا إنما الأمیر مؤدب.

و بلغ عمرو بن الحجاج أن هانئا قد قتل فأقبل فی مذحج حتی أحاط بالقصر و معه جمع عظیم و قال أنا عمرو بن الحجاج و هذه فرسان مذحج و وجوهها لم نخلع و لم نفارق جماعه و قد بلغهم أن صاحبهم قد قتل فأعظموا ذلک فقیل لعبید الله بن زیاد و هذه فرسان مذحج بالباب فقال لشریح القاضی ادخل علی

۱- ۱. کذا فی نسخه الأصل و هکذا المصدر ص ۱۹۱ و ۱۹۲، و الظاهر أن ابن زیاد خاطبه بذلک، و أن« سائر الیوم» کان لقبا له معروفا بذلک، و یؤیده قول حسان بن أسماء ابن خارجه لابن زیاد:« أرسل غدر سائر الیوم» و السائر: البقیه، و المعنی بقیه السلف الیوم. و لکن الصحیح ما فی نسخه الملهوف ص ۴۲:« سائر القوم» أی قائدهم و سائسهم فی المسیر و المعنی: هل قائد القوم و سائرهم حروری یری رأی الخوارج، فیخرج علی أمیره بالسیف؟ و سیجی ء فی ذلک کلام من المصنّف قدّس سرّه.
۲- ۲. الغدر: الغادر، و یقال فی شتم الرجل« یا غدر» أی یا غادر، و سیجی ء تفسیر سائر غرائب الحدیث منه قدّس سرّه.

صاحبهم فانظر إليه ثم أخرج فأعلمهم أنه حى لم يقتل فدخل شريح فنظر إليه فقال هانئ لما رأى شريحا يا لله يا للمسلمين أهلكت عشيرتى أين أهل الدين أين أهل المصر و الدماء تسيل على لحيته إذ سمع الضجه على باب القصر فقال إنى لأظنها أصوات مذحج و شيعتى من المسلمين إنه إن دخل على عشره نفر أنقذونى.

فلما سمع كلامه شريح خرج إليهم فقال لهم إن الأمير لما بلغه كلامكم و مقالتكم فى صاحبكم أمرنى بالدخول إليه فأتيته فنظرت إليه فأمرنى أن ألقاكم و أعرفكم أنه حى و أن الذى بلغكم من قتله باطل فقال له عمرو بن الحجاج و أصحابه أما إذ لم يقتل فالحمد لله ثم انصرفوا.

فخرج عبيد الله بن زياد فصعد المنبر و معه أشراف الناس و شرطه و حشمه فقال أما بعد أيها الناس فاعتصموا بطاعه الله و طاعه أئمتكم و لا تفرقوا فتهلكوا و تذلوا و تقتلوا و تجفوا و تحرموا إن أخاك من صدقك و قد أعذر من أنذر و السلام ثم ذهب لينزل فما نزل عن المنبر حتى دخلت النظاره المسجد من قبل باب التمارين يشتدون و يقولون قد جاء ابن عقيل فدخل عبيد الله القصر

مسرعا و أغلق أبوابه فقال عبد الله بن حازم أنا و الله رسول ابن عقيل إلى القصر لأنظر ما فعل هانئ فلما ضرب و حبس ركبت فرسى فكنت أول داخل الدار على مسلم بن عقيل بالخبر و إذا نسوه لمراد مجتمعات ينادين يا عبرتاه يا ثكلاه فدخلت على مسلم فأخبرته الخبر فأمرنى أن أنادى فى أصحابه و قد ملأ بهم الدور حوله كانوا فيها أربعه آلاف رجل فقال (۱)

ناد يا منصور أمت فناديت فتنادى أهل الكوفه و اجتمعوا عليه.

فعقد مسلم رحمه الله لرءوس الأرباع كنده و مذحج و تميم و أسد و مضر و همدان و تداعى الناس و اجتمعوا فما لبثنا إلا قليلا حتى امتلأ المسجد من الناس و السوق و ما زالوا يتوثبون حتى المساء فضاق بعبيد الله أمره و كان أكثر عمله أن يمسك باب القصر و ليس معه إلا ثلاثون رجلا من الشرط و عشرون رجلا من أشراف الناس

۱- ۱. فى الأصل و هكذا المصدر ص ۱۹۲« فقال لمناديه» و هو سهو ظاهره.

و أهل بيته و خاصته و أقبل من نأى عنه من أشراف الناس يأتونه من قبل الباب الذى يلى الدار الروميين و جعل من فى القصر مع ابن زياد يشرفون عليهم فينظرون إليهم و هم يرمونهم بالحجاره و يشتمونهم و يفترون على عبيد الله و على أمه.

فدعا ابن زياد كثير بن شهاب و أمره أن يخرج فيمن أطاعه فى مذحج فيسير فى الكوفه و يخذل الناس عن ابن عقيل و يخوفهم الحرب و يحذرهم عقوبه السلطان و أمر محمد بن الأشعث أن يخرج فيمن أطاعه من كنده و حضرموت فيرفع رايه أمان لمن جاءه من الناس و قال مثل ذلک للقعقاع الذهلى و شبث بن ربعى التميمى و حجار بن أبجر السلمى و شمر بن ذى الجوشن العامرى و حبس باقى وجوه الناس عنده استيحاشا إليهم لقله عدد من معه من الناس.

فخرج كثير بن شهاب يخذل الناس عن مسلم و خرج محمد بن الأشعث حتى وقف عند دور بنى عماره فبعث ابن عقيل إلى محمد بن الأشعث عبد الرحمن بن شريح الشيبانى فلما رأى ابن الأشعث كثره من أتاه تأخر عن مكانه و جعل محمد بن الأشعث و كثير بن شهاب و القعقاع بن ثور الذهلى و شبث بن ربعى يردون الناس عن اللحوق بمسلم و يخوفونهم السلطان حتى اجتمع إليهم عدد كثير من قومهم و غيرهم فصاروا إلى ابن زياد من قبل دار الروميين و دخل القوم معهم.

فقال كثير بن شهاب أصلح الله الأمير معک فى القصر ناس كثير من أشراف الناس و من شرطک و أهل بيتک و مواليک فأخرج بنا إليهم فأبى عبيد الله و عقد لشبث بن ربعى لواء و أخرجه و أقام الناس مع ابن عقيل يكثرون حتى المساء و أمرهم شديد فبعث عبيد الله إلى الأشراف فجمعهم ثم أشرفوا على الناس فمنوا أهل الطاعه الزياده و الكرامه و خوفوا أهل المعصيه الحرمان و العقوبه و أعلموهم وصول الجند من الشام إليهم.

و تكلم كثير بن شهاب حتى كادت الشمس أن تجب فقال أيها الناس الحقوا بأهاليكم و لا تعجلوا الشر و لا تعرضوا أنفسكم للقتل فإن هذه جنود أمير المؤمنين يزيد قد أقبلت و قد أعطى الله الأمير عهدا لئن تممتم على حربه و لم تنصرفوا

من عشـيتكم أن يحرم ذريتكم العطاء و يفرق مقاتليكم فى مفازى الشام و أن يأخذ البرى ء منكم بالسقيم و الشاهد بالغائب حتى لا يبقى له بقيه من أهل المعصيه إلا أذاقها وبال ما جنت أيديها و تكلم الأشراف بنحو من ذلك.

فلما سـمع الناس مقالتهم أخذوا يتفرقون و كانت المرأه تأتى ابنها أو أخاها فتقول انصـرف الناس يكفونك و يجى ء الرجل إلى ابنه أو أخيه و يقول غدا تأتيك أهل الشام فما تصـنع بالحرب و الشـر انصـرف فيذهب به فينصرف فما زالوا يتفرقون حتى أمسى ابن عقيل و صلى المغرب و ما معه إلا ثلاثون نفسا فى المسجد.

فلما رأى أنه قد أمسى و ليس معه إلا أولئك النفر خرج متوجها إلى أبواب كنده فلم يبلغ الأبواب إلا و معه منهم عشره ثم خرج من الباب و إذا ليس معه إنسان يـدله فالتفت فإذا هو لا يحس أحـدا يـدله على الطريق و لا يدله على منزله و لا يواسـيه بنفسه إن عرض له عـدو فمضـى على وجهه متلـددا فى أزقه الكوفه لا يـدرى أين يـذهب حتى خرج إلى دور بنى جبله من كنـده فمضـى حتى أتى إلى بـاب امرأه يقال لها طوعه أم ولـد كانت للأشـعث بن قيس و أعتقها و تزوجها أسـيد الحضـرمى فولـدت له بلالا و كان بلال قد خرج مع الناس و أمه قائمه تنتظره.

فسـلم عليها ابن عقيل فردّت عليه السـلام فقال لها يا أمه الله اسقينى ماء فسقته و جلس و دخلت ثم خرجت فقالت يا عبد الله أ لم تشرب قال بلى قالت فاذهب إلى أهلك فسكت ثم أعادت مثل ذلك فسكت ثم قالت فى الثالثه سبحان الله يا عبد الله قم عافاك الله إلى أهلـك فإنه لا يصـلح لك الجلوس على بابى و لا أحله لك فقام و قال يا أمه الله ما لى فى هـذا المصـر أهل و لا عشـيره فهل لك فى أجر و معروف و لعلى مكافيك بعد هذا اليوم قالت يا عبد الله و ما ذاك قال أنا مسلم بن عقيل كذبنى هؤلاء القوم و غرونى و أخرجونى قالت أنت مسلم قال نعم قالت ادخل.

فـدخل إلى بيت دارها غير البيت الـذى تكون فيه و فرشت له و عرضت عليه العشاء فلم يتعش و لم يكن بأسـرع من أن جاء ابنها فرآها تكثر الدخول فى

البیت و الخروج منه فقال لها و الله إنه لیریبنی کثره دخولک إلی هذا البیت و خروجک منه منذ اللیله إن لک لشأنا قالت له یا بنی اله عن هذا قال و الله لتخبرینی قالت له أقبل علی شأنک و لا تسألنی عن شی ء فألح علیها فقالت یا بنی لا تخبرن أحدا من الناس بشی ء مما أخبرک به قال نعم فأخذت علیه الأیمان فحلف لها فأخبرته فاضطجع و سکت.

و لما تفرق الناس عن مسلم بن عقیل رحمه الله طال علی ابن زیاد و جعل لا یسمع لأصحاب ابن عقیل صوتا کما کان یسمع قبل ذلک فقال لأصحابه أشرفوا فانظروا هل ترون منهم أحدا فأشرفوا فلم یجدوا أحدا قال فانظروهم لعلهم تحت الظلال قد کمنوا

لکم فنزعوا تخاتج المسجد و جعلوا یخفضون بشعل النار فی أیدیهم و ینظرون و کانت أحیانا تضی ء لهم و تاره لا تضی ء لهم کما یریدون فدلوا القنادیل و أطنان القصب تشد بالحبال ثم یجعل فیها النیران ثم تدلی حتی ینتهی إلی الأرض ففعلوا ذلک فی أقصی الظلال و أدناها و أوسطها حتی فعل ذلک بالظله التی فیها المنبر فلما لم یروا شیئا أعلموا ابن زیاد بتفرق القوم.

ففتح باب السده التی فی المسجد ثم خرج فصعد المنبر و خرج أصحابه معه و أمرهم فجلسوا قبیل العتمه و أمر عمر بن نافع فنادی ألا برئت الذمه من رجل من الشرط أو العرفاء و المناکب أو المقاتله صلی العتمه إلا فی المسجد فلم یکن إلا ساعه حتی امتلأ المسجد من الناس ثم أمر منادیه فأقام الصلاه و أقام الحرس خلفه و أمرهم بحراسته من أن یدخل إلیه من یغتاله و صلی بالناس.

ثم صعد المنبر فحمد الله و أثنی علیه ثم قال أما بعد فإن ابن عقیل السفیه الجاهل قد أتی ما رأیتم من الخلاف و الشقاق فبرئت ذمه الله من رجل وجدناه فی داره و من جاء به فله دیته اتقوا الله عباد الله و الزموا الطاعه و بیعتکم و لاـ تجعلوا علی أنفسکم سبیلا.

یا حصین بن نمیر ثکلتک أمک إن ضاع باب سکه من سکک الکوفه و خرج هذا الرجل و لم تأتنی به و قد سلطتک علی دور أهل الکوفه فابعث مراصد علی

أهل الكوفه و دورهم و أصبح غدا و استبرئ الدور و جس خلالها حتى تأتينى بهذا الرجل و كان الحصين بن نمير على شرطه و هو من بنى تميم ثم دخل ابن زياد القصر و قد عقد لعمرو بن حريث رايه و أمره على الناس. فلما أصبح جلس مجلسه و أذن للناس فدخلوا عليه و أقبل محمد بن الأشعث فقال مرحبا بمن لا يستغش و لا يتهم ثم أقعده إلى جنبه و أصبح ابن تلك العجوز فغدا إلى عبد الرحمن بن محمد بن الأشعث فأخبره بمكان مسلم بن عقيل عند أمه فأقبل عبد الرحمن حتى أتى أباه و هو عند ابن زياد فساره فعرف ابن زياد سراره فقال له ابن زياد بالقضيب فى جنبه (١) قم فأتنى به الساعه فقام و بعث معه قومه لأنه قد علم أن كل قوم يكرهون أن يصاب فيهم مثل مسلم بن عقيل.

فبعث معه عبيد الله بن عباس السلمى فى سبعين رجلا من قيس حتى أتوا الدار التى فيها مسلم بن عقيل رحمه الله فلما سمع وقع حوافر الخيل و أصوات الرجال علم أنه قد أتى فخرج إليهم بسيفه و اقتحموا عليه الدار فشد عليهم يضربهم بسيفه حتى أخرجهم من الدار ثم عادوا إليه فشد عليهم كذلک فاختلف هو و بكر بن حمران الأحمرى ضربتين فضرب بكر فم مسلم فقطع شفته العليا و أسرع السيف فى السفلى و فصلت له ثنيتاه و ضرب مسلم فى رأسه ضربه منكره و ثناه بأخرى على حبل العاتق كادت تطلع إلى جوفه.

فلما رأوا ذلک أشرفوا عليه من فوق البيت و أخذوا يرمونه بالحجاره و يلهبون النار فى أطنان القصب ثم يرمونها عليه من فوق البيت فلما رأى ذلک خرج عليهم مصلتا بسيفه فى السكه فقال محمد بن الأشعث لک الأمان لا تقتل نفسک و هو يقاتلهم و يقول:

أقسمت لا أقتل إلا حرا** و إن رأيت الموت شيئا نكرا

و يخلط البارد سخنا مرا** رد شعاع الشمس فاستقرا

كل امرئ يوما ملاق شرا** أخاف أن أكذب أو أغرا.

١- ١. أى ضرب بالقضيب جنبه أن قم.

فقـال له محمـد بن الأشـعث إنـک لا تکـذب و لا تغر و لا تخـدع إن القوم بنو عمک و لیسوا بقاتلیک و لا ضائریک و کان قد أثخن بالحجاره و عجز عن القتال فانتهز(۱)

و اسـتند ظهره إلی جنب تلـک الـدار فأعاد ابن الأشـعث علیه القول لک الأمان فقال آمن أنا قال نعم فقال للقوم الـذین معه إلی الأمان قال القوم له نعم إلا عبید الله بن العباس السلمی فإنه قال لا ناقه لی فی هذا و لا جمل (۲) ثم تنحی.

فقال مسـلم أما لو لم تأمنونی ما وضعت یدی فی أیدیکم فأتی ببغله فحمل علیها و اجتمعوا حوله و نزعوا سیفه و کأنه عند ذلک یئس من نفسه فـدمعت عینـاه ثم قـال هـذا أول الغـدر فقال له محمـد بن الأشـعث أرجو أن لا یکون علیک بأس قال و ما هو إلا الرجاء أین أمانکم إِنَّا لِلَّهِ وَ إِنَّا إِلَیْهِ راجِعُونَ و بکی فقال له عبیـد الله بن العباس إن من یطلب مثل الـذی طلبت إذا ینزل به مثل ما نزل بـک لم یبـک قـال و الله إنی مـا لنفسـی بکیت و لا لها من القتل أرثی و إن کنت لم أحب لها طرفه عین تلفا و لکنی أبکی لأهلی المقبلین إنی أبکی للحسین و آل الحسین علیه السلام.

ثم أقبل علی محمد بن الأشعث فقال یا عبد الله إنی أراک و الله ستعجز عن أمانی فهل عندک خیر تستطیع أن تبعث من عندک رجلا علی لسانی أن یبلغ حسینا فإنی لا أراه إلا و قد خرج الیوم أو خارج غدا و أهل بیته و یقول له إن ابن عقیل بعثنی إلیک و هو أسیر فی ید القوم لا یری أنه یمسی حتی یقتل و هو یقول لک:

۱- ۱. فی المصدر: فانبهر: أی انقطع نفسه من شده السعی و القتال.
۲- ۲. قال المیـدانی: أصل المثل[لا ناقتی فی هذا و لا جملی] للحارث بن عباد، حین قتل جساس بن مره کلیبا. و هاجت الحرب بین الفریقین. و کان الحارث اعتزلهما. قال و قال بعضـهم: ان أول من قال ذلک الصـدوف بنت حلیس العذریه علی ما سـیجی ء بیانه مختصرا عند إیضاح المصنّف لغرائب الحدیث. راجع مجمع الامثال ج ۲ ص ۲۲۰ تحت الرقم ۳۵۳۹.

ارجع فداک أبی و أمی بأهل بیتک و لا یغررک أهل الکوفه فإنهم أصحاب أبیک الذی کان یتمنی فراقهم بالموت أو القتل إن أهل الکوفه قد کذبوک و لیس لمکذوب رأی فقال ابن الأشعث و الله لأفعلن و لأعلمن ابن زیاد أنی قد أمنتک (۱).

و قال محمد بن شهرآشوب أنفذ عبید الله عمرو بن حریث المخزومی و محمد بن الأشعث فی سبعین رجلا حتی أطافوا بالدار فحمل مسلم علیهم و هو یقول:

هو الموت فاصنع و یک ما أنت صانع*** فأنت لکأس الموت لا شک جارع

فصبر لأمر الله جل جلاله*** فحکم قضاء الله فی الخلق ذائع.

فقتل منهم أحدا و أربعین رجلا(۲).

و قال محمد بن أبی طالب لما قتل مسلم منهم جماعه کثیره و بلغ ذلک ابن زیاد أرسل إلی محمد بن الأشعث یقول بعثناک إلی رجل واحد لتأتینا به فثلم فی أصحابک ثلمه عظیمه فکیف إذا أرسلناک إلی غیره فأرسل ابن الأشعث أیها الأمیر أ تظن أنک بعثتنی إلی بقال من بقالی الکوفه أو إلی جرمقانی من جرامقه الحیره أ و لم تعلم أیها الأمیر أنک بعثتنی إلی أسد ضرغام و سیف حسام فی کف بطل همام من آل خیر الأنام فأرسل إلیه ابن زیاد أن أعطه الأمان فإنک لا تقدر علیه إلا به.

أقول: روی فی بعض کتب المناقب عن علی بن أحمد العاصمی عن إسماعیل بن أحمد البیهقی عن والده عن أبی الحسین بن بشران عن أبی عمرو بن السماک عن حنبل بن إسحاق عن الحمیدی عن سفیان بن عیینه عن عمرو بن دینار قال: أرسل الحسین علیه السلام مسلم بن عقیل إلی الکوفه و کان مثل الأسد قال عمرو و غیره لقد کان من قوته أنه یأخذ الرجل بیده فیرمی به فوق البیت.

رجعنا إلی کلام المفید رحمه الله قال و أقبل ابن الأشعث بابن عقیل إلی

۱- ۱. الإرشاد ص ۱۹۰- ۱۹۷، و فیه« لیس لکذوب رأی».
۲- ۲. مناقب آل أبی طالب ج ۴ ص ۹۳.

باب القصر و استأذن فأذن له فدخل على عبيد الله بن زياد فأخبره خبر ابن عقيل و ضرب بكر إياه و ما كان من أمانه له فقال له عبيد الله و ما أنت و الأمان كأنا أرسلناك لتؤمنه إنما أرسلناك لتأتينا به فسكت ابن الأشعث و انتهى بابن عقيل إلى باب القصر و قد اشتد به العطش و على باب القصر ناس جلوس ينتظرون الإذن فيهم عماره بن عقبه بن أبى معيط و عمرو بن حريث و مسلم بن عمرو و كثير بن شهاب و إذا قله بارده موضوعه على الباب.

فقال مسلم اسقونى من هذا الماء فقال له مسلم بن عمرو أ تراها ما أبردها لا و الله لا تذوق منها قطره أبدا حتى تذوق الحميم فى نار جهنم فقال له ابن عقيل ويحك من أنت فقال أنا الذى عرف الحق إذ أنكرته و نصح لإمامه إذ غششته و أطاعه إذ خالفته أنا مسلم بن عمرو الباهلى فقال له ابن عقيل لأمك الثكل ما أجفاك و أقطعك و أقسى قلبك أنت يا ابن باهله أولى بالحميم و الخلود فى نار جهنم منى.

ثم جلس فتساند إلى حائط و بعث غلاما له فأتاه بقله عليها منديل و قدح فصب فيه ماء فقال له اشرب فأخذ كلما شرب امتلأ القدح دما من فمه و لا يقدر أن يشرب ففعل ذلك مرتين فلما ذهب فى الثالثه ليشرب سقطت ثناياه فى القدح فقال الحمد لله لو كان لى من الرزق المقسوم لشربته و خرج رسول ابن زياد فأمر بإدخاله إليه.

فلما دخل لم يسلم عليه بالإمره فقال له الحرسى أ لا تسلم على الأمير فقال إن كان يريد قتلى فما سلامى عليه و إن كان لا يريد قتلى فليكثرن سلامى عليه فقال له ابن زياد لعمرى لتقتلن قال كذلك قال نعم قال فدعنى أوصى إلى بعض قومى قال افعل فنظر مسلم إلى جلساء عبيد الله بن زياد و فيهم عمر بن سعد بن أبى وقاص فقال يا عمر إن بينى و بينك قرابه و لى إليك حاجه و قد يجب لى عليك نجح حاجتى و هى سر فامتنع عمر أن يسمع منه فقال له عبيد الله بن زياد لم تمتنع أن تنظر فى حاجه ابن عمك فقام معه فجلس حيث

ينظر إليهما ابن زياد فقال له إن على بالكوفه دينا استدنته منذ قدمت الكوفه سبعمائه درهم فبع سيفى و درعى فاقضها عنى و إذا قتلت فاستوهب جثتى من ابن زياد فوارها و ابعث إلى الحسين عليه السلام من يرده فإنى قد كتبت إليه أعلمه أن الناس معه و لا أراه إلا مقبلا.

فقال عمر لابن زياد أ تدرى أيها الأمير ما قال لى إنه ذكر كذا و كذا فقال ابن زياد إنه لا يخونك الأمين و لكن قد يؤتمن الخائن أما ماله فهو له و لسنا نمنعك أن تصنع به ما أحب و أما جثته فإنا لا نبالى إذا قتلناه ما صنع بها و أما حسين فإنه إن لم يردنا لم نرده.

ثم قال ابن زياد إيه ابن عقيل أتيت الناس و هم جمع فشتت بينهم و فرقت كلمتهم و حملت بعضهم على بعض قال كلا لست لذلك أتيت و لكن أهل المصر زعموا أن أباك قتل خيارهم و سفك دماءهم و عمل فيهم أعمال كسرى و قيصر فأتيناهم لنأمر بالعدل و ندعو إلى الكتاب فقال له ابن زياد و ما أنت و ذاك يا فاسق لم لم تعمل فيهم بذلك إذ أنت بالمدينه تشرب الخمر قال مسلم أنا أشرب الخمر أما و الله إن الله ليعلم أنك غير صادق و أنك قد قلت بغير علم و إنى لست كما ذكرت و إنك أحق بشرب الخمر منى و أولى بها من يلغ فى دماء المسلمين ولغا فيقتل النفس التى حرم الله قتلها و يسفك الدم الذى حرم الله على الغصب و العداوه و سوء الظن و هو يلهو و يلعب كأن لم يصنع شيئا.

فقال له ابن زياد يا فاسق إن نفسك منتك ما حال الله دونه و لم يرك الله له أهلا فقال مسلم فمن أهله إذا لم نكن نحن أهله فقال ابن زياد أمير المؤمنين يزيد فقال مسلم الحمد لله على كل حال رضينا بالله حكما بيننا و بينكم فقال له ابن زياد قتلنى الله إن لم أقتلك قتله لم يقتلها أحد فى الإسلام من الناس فقال له مسلم أما إنك أحق من أحدث فى الإسلام ما لم يكن و إنك لا تدع سوء القتله و قبح المثله و خبث السيره و لؤم الغلبه لا أحد أولى بها منك فأقبل ابن زياد يشتمه و يشتم الحسين و عليا و عقيلا و أخذ مسلم لا يكلمه.

ص: ۳۵۶

ثم قال ابن زياد اصعدوا به فوق القصر فاضربوا عنقه ثم اتبعوه جسده فقال مسلم رحمه الله و الله لو كان بيني و بينك قرابه ما قتلتني فقال ابن زياد أين هذا الذى ضرب ابن عقيل رأسه بالسيف فدعا بكر بن حمران الأحمرى فقال له اصعد فليكن أنت الذى تضرب عنقه فصعد به و هو يكبر و يستغفر الله و يصلى على رسول الله صلى الله عليه و آله و يقول اللهم احكم بيننا و بين قوم غرونا و كذبونا و خذلونا.

و أشرفوا به على موضع الحذاءين اليوم فضرب عنقه و أتبع رأسه جثته (١).

و قال السيد و لما قتل مسلم منهم جماعه نادى إليه محمد بن الأشعث يا مسلم لك الأمان فقال مسلم و أى أمان للغدره الفجره ثم أقبل يقاتلهم و يرتجز بأبيات حمران بن مالك الخثعمى يوم القرن أقسمت لا أقتل إلا حرا إلى آخر الأبيات فنادى إليه أنك لا تكذب و لا تغر فلم يلتفت إلى ذلك و تكاثروا عليه بعد أن أثخن بالجراح فطعنه رجل من خلفه فخر إلى الأرض فأخذ أسيرا فلما دخل على عبيد الله لم يسلم عليه فقال له الحرسى سلم على الأمير فقال له.

اسكت يا ويحك و الله ما هو لى بأمير فقال ابن زياد لا عليك سلمت أم لم تسلم فإنك مقتول فقال له مسلم إن قتلتنى فلقد قتل من هو شر منك من هو خير منى ثم قال ابن زياد يا عاق و يا شاق خرجت على إمامك و شققت عصا المسلمين و ألقحت الفتنه فقال مسلم كذبت يا ابن زياد إنما شق عصا المسلمين معاويه و ابنه يزيد و أما الفتنه فإنما ألقحها أنت و أبوك زياد بن عبيد عبد بنى علاج من ثقيف و أنا أرجو أن يرزقنى الله الشهاده على يدى شر بريته.

ثم قال السيد بعد ما ذكر بعض ما مر فضرب عنقه و نزل مذعورا فقال له ابن زياد ما شأنك فقال أيها الأمير رأيت ساعه قتلته رجلا أسود سيئ الوجه حذائى عاضا على إصبعه أو قال شفتيه ففزعت فزعا لم أفزعه قط فقال ابن زياد لعلك دهشت (٢).

١- ١. كتاب الإرشاد ص ١٩٧- ١٩٩.

٢- ٢. راجع كتاب الملهوف ص ٤٧- ٥٠، و ذيل العاشر ص ٣٠٦.

و قال المسعودی دعا ابن زیاد بکیر بن حمران الذی قتل مسلما فقال أ قتلته قال نعم قال فما کان یقول و أنتم تصعدون به لتقتلوه قال کان یکبر و یسبح و یهلل و یستغفر الله فلما أدنیناه لنضرب عنقه قال اللهم احکم بیننا و بین قوم غرونا و کذبونا ثم خذلونا و قتلونا فقلت له الحمد لله الذی أقادنی منک و ضربته ضربه لم تعمل شیئا فقال لی أ و ما یکفیک فی خدش منی وفاء بدمک أیها العبد قال ابن زیاد و فخرا عند الموت قال و ضربته الثانیه فقتلته.

و قال المفید فقام محمد بن الأشعث إلی عبید الله بن زیاد فکلمه فی هانئ بن عروه فقال إنک قد عرفت موضع هانئ من المصر و بیته فی العشیره و قد علم قومه أنی و صاحبی سقناه إلیک و أنشدک الله لما وهبته لی فإنی أکره عداوه المصر و أهله فوعده أن یفعل ثم بدا له و أمر بهانئ فی الحال فقال أخرجوه إلی السوق فاضربوا عنقه فأخرج هانئ حتی أتی به إلی مکان من السوق کان یباع فیه الغنم و هو مکتوف فجعل یقول وا مذحجاه و لا مذحج لی الیوم یا مذحجاه یا مذحجاه أین مذحج.

فلما رأی أن أحدا لا ینصره جذب یده فنزعها من الکتاف ثم قال أ ما من عصا أو سکین أو حجاره أو عظم یحاجز به رجل عن نفسه و وثبوا إلیه فشدوه وثاقا ثم قیل له امدد عنقک فقال ما أنا بها بسخی و ما أنا بمعینکم علی نفسی فضربه مولی لعبید الله بن زیاد ترکی یقال له رشید بالسیف فلم یصنع شیئا فقال له هانئ إلی الله المعاد اللهم إلی رحمتک و رضوانک ثم ضربه أخری فقتله.

و فی مسلم بن عقیل و هانئ بن عروه رحمهما الله یقول عبد الله بن الزبیر الأسدی (۱):

فإن کنت لا تدرین ما الموت فانظری*** إلی هانئ فی السوق و ابن عقیل

إلی بطل قد هشم السیف وجهه*** و آخر یهوی من طمار قتیل.

ص: ۳۵۸

۱- ۱. نسبه فی ذیل الصحاح ص ۷۲۶ الی سلیم بن سلام الحنفیّ، و فیه:« قد عفر السیف وجهه» و یروی:« قد کدح السیف وجهه» و یروی« قد عفر الترب وجهه».

أصابهما أمر اللعين فأصبحا*** أحاديث من يسرى بكل سبيل

ترى جسدا قد غيرت الموت لونه*** و نضح دم قد سال كل مسيل

فتى كان أحيا من فتاه حييه ***و أقطع من ذى شفرتين صقيل

أ يركب أسماء الهماليج آمنا*** و قد طالبته مذحج بذحول

تطيف حواليه مراد و كلهم*** على رقبه من سائل و مسئول

فإن أنتم لم تثأروا بأخيكم*** فكونوا بغايا أرضيت بقليل.

و لما قتل مسلم بن عقيل و هانئ بن عروه رحمه الله عليهما بعث ابن زياد برأسيهما مع هانئ بن أبى حيه الوادعى و الزبير بن الأروح التميمى إلى يزيد بن معاويه و أمر كاتبه أن يكتب إلى يزيد بما كان من أمر مسلم و هانئ فكتب الكاتب و هو عمرو بن نافع فأطال فيه و كان أول من أطال فى الكتب فلما نظر فيه عبيد الله كرهه و قال ما هذا التطويل و هذه الفضول اكتب.

أما بعد فالحمد الله الذى أخذ لأمير المؤمنين بحقه و كفاه مئونه عدوه أخبر أمير المؤمنين أن مسلم بن عقيل لجأ إلى دار هانئ بن عروه المرادى و إنى جعلت عليهما المراصد و العيون و دسست إليهما الرجال و كدتهما حتى أخرجتهما و أمكن الله منهما فقدمتهما و ضربت أعناقهما و قد بعثت إليك برأسيهما مع هانئ بن أبى حيه الوادعى و الزبير بن الأروح التميمى و هما من أهل السمع و الطاعه و النصيحه فليسا لهما أمير المؤمنين عما أحب من أمرهما فإن عندهما علما و ورعا و صدقا و السلام.

فكتب إليه يزيد أما بعد فإنک لم تعد أن كنت كما أحب عملت عمل الحازم و صلت صوله الشجاع الرابط الجأش و قد أغنيت و كفيت و صدقت ظنى بک و رأيى فيک و قد دعوت رسوليک و سألتهما و ناجيتهما فوجدتهما فى رأيهما و فضلهما كما ذكرت فاستوص بهما خيرا و إنه قد بلغنى أن حسينا قد توجه نحو العراق فضع المناظر و المسالح و احترس و احبس على الظنه و اقتل على التهمه و اكتب إلى فى كل يوم ما يحدث من خبر إن شاء الله (۱).

۱- ۱. إرشاد المفيد ص ۱۹۹- ۲۰۰.

و قال ابن نما كتب يزيـد إلى ابن زياد قد بلغنى أن حسـينا قد سار إلى الكوفه و قد ابتلى به زمانک من بين الأزمان و بلدک من بين البلدان و ابتليت به من بين العمال و عندها تعتق أو تعود عبدا كما تعبد العبيد.

**[ترجمه]مؤلف: شـيخ مفيـد در كتـاب ارشاد گفته است: هنگامی كه امام حسن مجتبی عليه السّـلام از دنيا رفت، شـيعيان در عراق به حركت در آمده و نامه ای برای امام حسين عليه السّلام نوشتند كه مضمون آن، خلع معاويه و بيعت با آن حضرت بود. امام حسـين اين پيشـنهاد را نپذيرفت و فرمود: ما بين من و معاويه يک عهد و پيمانی است كه شكستن آن برای من جايز نيست تا مدت آن تمام شود. هنگامی كه معاويه بميرد در اين باره فكری خواهم كرد.

زمانی كه معاويه در نيمه ماه رجب سال ۶۰ هجری از دنيا رفت، يزيد برای وليد بن عتبه ابن ابو سفيان كه از طرف معاويه حاكم مدينه بود نوشت: حتماً از حسين بيعت بگيرد و به هيچ وجه اين موضوع را تاخير نيندازد. وليد شـبانه به دنبال امام حسـين عليه السّـلام فرستاد و آن حضرت را خواست. چون امام حسين منظور او را دريافت، لذا گروهی از دوستان خود را خواسته و دستور داد تا سـلاح با خود بردارند. فرمود: چون وليد در اين موقع شب مرا خواسـته، من در امان نيستم از اينكه وی مرا به امری وادار كنـد و من هم نپـذيرم، از طرفی هم وی شـخص امينی نيست، پس شـما بـا من بياييـد و بر در خانه او باشـيد. چنان چه شـنيديد صدای من بلند شد، وارد خانه شويد و مانع او شويد كه به من آسيبی بزنند.

وقتی امـام حسـين عليه السّـلام نزد وليـد بن عتبه رفت، ديـد مروان بن حكم پيش وليـد است. وليـد خبر مرگ معاويه را به امام حسـين داد و امام حسـين فرمود: إنَّا للّه و إنَّا إلَيه راجعُون. وليـد پس از اين جريان نامه يزيد را برای امام حسـين خواند و گفت: من مأموريت دارم از تو برای يزيد بيعت بگيرم. امام حسين عليه السّلام فرمود: من گمان نمی كنم تو قبول كنی كه من مخفيانه بـا يزيـد بيعت كنم، بلكه بايـد به طور علنی بيعت نمـايم كه مردم از اين موضوع آگـاه شونـد؟ وليـد گفت: آری. امـام حسـين فرمود: پس اين موضوع باشـد تا فردا صـبح، تا ببينی نظرت در اين باره چيست. وليد گفت: مانعی ندارد، به اسم خداوند متعال شما برگرد و بعداً با جمعيت نزد ما بيا.

مروان بن حكم به وليد گفت: به خدا قسم اگر اكنون حسين از تو جدا شود و بيعت نكند به او دست نخواهی يافت، مگر اينكه بين تو و او كشـتار زيادی اتفاق بيفتـد. اين مرد را زنـدانی كن و مگـذار از نزد تو برود تا اينكه بيعت نمايد يا گردنش را بزنی. وقتی امـام حسـين اين سـخن را از مروان شـنيد برخـاست و به مروان فرمود: ای پسـر زن كبود چشم! تو مرا به قتل می رسانی يا وليد؟ به خدا قسم دروغ گفتی و گناه كردی. سـپس آن حضـرت از آنجا خارج و با دوسـتانش وارد منزل خويش گرديد - ۱. ارشاد مفيد: ۱۸۲ و ۱۸۳ و نيز حديث بعد - .

سيـد بن طاوس می گويـد: يزيد برای وليد نامه نوشت و او را مأمور كرد كه از امام حسـين عليه السّـلام و اهل مدينه برای يزيد بيعت بگيرد. مخصوصا سـفارش كرد كه از امام حسـين بيعت بگير و اگر نپذيرفت گردنش را بزن و سر او را برای من بفرست. وليد پس از رسـيدن اين نامه مروان را خواست و در مورد مسئله امام حسين با او تبادل نظر نمود. مروان گفت: حسين ابدا قبول نخواهد كرد. اگر من جای تو بودم گردن حسين را می زدم. وليد گفت: ای كاش آفريده نشده بودم.

سپس وليد به دنبال امام حسـين فرسـتاد، آن حضـرت با سـی نفر از اهل بيت و دوستان خود آمد و سخن در گرفت تا آنجا كه

امام حسین خشمگین شد و به مروان فرمود: وای بر تو ای پسر زن کبود چشم، تو به زدن گردن من دستور می دهی؟ به خدا قسم دروغ گفتی و گناه کردی.

امام علیه السّلام بعد از این گفتگوها رو به ولید کرد و به او فرمود: ای امیر! ما اهل بیت نبوت و معدن رسالت هستیم، ما کسانی هستیم که ملائکه بر خاندانمان نازل می شدند، خدا دنیا را با ما آغاز نمود و به ما ختم خواهد کرد. یزید مردی است فاسق و شراب خوار، قاتل مردم بی گناه و شخصی است که به طور علنی فسق و فجور می کند. کسی مثل من هرگز با یزید بیعت نخواهد کرد. ولی در عین حال ما و شما تا فردا صبح فکر می کنیم تا معلوم شود کدام یک از ما برای مقام بیعت و خلافت شایستگی خواهیم داشت، این را فرمود و خارج شد - ۱. کتاب ملهوف: ۱۷ و ۱۸ - .

ابن شهر آشوب می گوید: یزید برای ولید نوشت: حتما باید از حسین و عبد اللّه بن عمر و عبد اللّه بن زبیر و عبد الرحمن بن ابی بکر برای من بیعت بگیری و به هیچ وجه آنان را معاف مکن. هر کدام از ایشان از این کار خودداری کرد، گردنش را بزن و سر او را برای من بفرست. ولید راجع به این موضوع با مروان بن حکم مشورت کرد. مروان گفت صلاح این است که ایشان را قبل از اینکه از جریان آگاه شوند بخواهی و از آنان بیعت بگیری.

ولید به دنبال آنان که نزد قبر رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله بودند فرستاد. عبد اللّه بن عمر و عبد الرحمن گفتند: ما وارد خانه های خود می شویم و درهای خانه را می بندیم. ابن زبیر گفت: به خدا قسم که من هرگز با یزید بیعت نخواهم کرد. امام حسین علیه السّلام فرمود: من نزد ولید خواهم رفت، و ادامه روایت نزدیک به آن چیزی است که بیان شد - ۲. مناقب آل ابی طالب ۴: ۸۸ - .

شیخ مفید می گوید: مروان به ولید گفت: تو دستور مرا انجام ندادی، نه به خدا قسم! حسین بعد از این تسلیم تو نخواهد شد. ولید گفت: وای بر تو! تو راهی برای من انتخاب می کنی که دین و دنیای من در معرض خطر و هلاکت قرار بگیرد؟ به خدا قسم من دوست ندارم آنچه را که آفتاب بر آن می تابد و از آن غروب می کند، از مال و سلطنت دنیوی، مال من باشد و امام حسین را کشته باشم. سبحان اللّه! اگر حسین بگوید: من بیعت نمی کنم، من باید او را به قتل برسانم؟ به خدا قسم فکر می کنم، کسی که حسین را بکشد فردای قیامت نزد خدا کفه میزان ثوابش سبک خواهد بود .

مروان به وی گفت: اگر نظر تو این است کار خوبی کردی، مروان این سخن را به ظاهر می گفت ولی باطنا نظر ولید را تایید نمی کرد - ۱. ارشاد مفید: ۱۸۳ - .

سید بن طاوس می گوید: هنگامی که صبح شد امام حسین علیه السّلام از منزل خود بیرون آمد تا از اوضاع و احوال آگاه شود. ناگاه با مروان روبرو شد. مروان گفت: یا ابا عبد اللّه! من تو را نصیحت می کنم، سخن مرا بشنو تا نتیجه بگیری. امام حسین فرمود: چه نصیحتی؟ بگو، شاید بپذیرم. مروان گفت: من به تو دستور می دهم با یزید که امیر المؤمنین است بیعت کنی، زیرا خیر دنیا و آخرت تو در این کار خواهد بود. امام حسین علیه السّلام فرمود: إنّا للّه و إنّا إلیه راجعُون پس باید دندان اسلام را کند! زیرا این امت به سرپرستی چون یزید مبتلا شده است. در حالی که از جدم پیامبر خدا صلّی اللّه علیه و آله شنیدم که می فرمود: خلافت بر آل ابو سفیان حرام است. گفتگو بین مروان و امام حسین به طول انجامید تا اینکه مروان در حالی که

خشمناک بود برگشت.

وقتی صبح روز بعد فرا رسید، امام حسین علیه السّلام در روز سوم ماه شعبان سال ۶۰ هجری به جانب مکه رفت و ما بقی ماه را تا ذی قعده در مکه معظمه اقامت نمود - ۲. کتاب ملهوف: ۱۹ و ۲۰ و ۲۵ - .

شیخ مفید می گوید: امام حسین علیه السّلام آن شب را که شب شنبه و سه شب به آخر ماه رجب سال ۶۰ هجری بود در منزل خود اقامت کرد. ولید بن عتبه با ابن زبیر مشغول مکاتبه بود که برای یزید بیعت بگیرد. ولی ابن زبیر زیر بار نمی رفت تا اینکه سرانجام ابن زبیر همان شب از مدینه خارج و به سوی مکه رفت. وقتی صبح شد، ولید گروهی از مردان را که از دوستان بنی امیه بودند، با تعداد هشتاد سوار به دنبال ابن زبیر فرستاد، آنان در تعقیب ابن زبیر رفتند ولی چون وی را نیافتند بازگشتند.

هنگامی که آخر روز شنبه فرا رسید، ولید مردانی را نزد امام حسین فرستاد که بیاید و با ولید برای یزید بیعت نماید. امام حسین به آنان فرمود: امشب را صبح کنید، سپس شما و ما نظر خود را اعلام خواهیم کرد. مأمورین ولید آن شب را از امام حسین علیه السّلام دست برداشتند و اصراری به آن حضرت ننمودند. امام حسین پس از این جریان در روز یک شنبه که دو روز به آخر ماه رجب مانده بود از مدینه خارج و با پسران، برادرزادگان، برادران و بیشتر اهل بیت خود به استثنای محمّد بن حنفیه به سمت مکه رفتند. محمّد بن حنفیه به این خاطر با امام حسین خارج نشد که نمی دانست امام علیه السّلام به کجا می خواهد برود. لذا به امام حسین گفت: ای برادرم! تو نزد من محبوب ترین و عزیزترین مردم هستی، من نصیحت خود را برای احدی از مردم نگاه نمی داشتم مگر برای تو، زیرا تو نسبت به نصیحت من سزاوارتر هستی. خود را هر چقدر که می توانی از بیعت با یزید و از شهرها دور کن، آن گاه فرستادگان خود را به سوی مردم بفرست و ایشان را به جانب خود دعوت کن، اگر مردم با تو بیعت کردند، حمد خدای را به جای خواهی آورد. و چنان چه مردم به طرف شخص دیگری رفتند، خدا دین و عقل تو را نقص نخواهد کرد و جوانمردی و بزرگواری تو از بین نخواهد رفت. من می ترسم از این که وارد یکی از این شهرها شوی و در بین مردم اختلاف ایجاد شود. گروهی با تو و گروهی بر علیه تو باشند و بدین علت شروع به جنگ کنند و در نتیجه تو هدف نیزه ها قرار بگیری و سرانجام آن کسی که هم خودش و هم پدر و مادرش بهترین مردم هستند، خونش هدر رود و اهل بیتش ذلیل شوند.

امام حسین در جوابش فرمود: ای برادرم! پس به کجا بروم؟ محمّد گفت: به مکه برو، اگر در آنجا مطمئن شدی به مقصود خود خواهی رسید و اگر جو آنجا موافق تو نبود، به ریگزارها و کوهسارها برو و از شهری به شهر دیگری منتقل شو تا ببینی کار این مردم به کجا خواهد رسید، زیرا تو وقتی در مقابل امری قرار بگیری، بهترین نظر را داری.

امام علیه السّلام به محمّد فرمود: ای برادر! حقیقتاً تو نصیحت و دل سوزی خود را انجام دادی، امیدوارم که نظر تو محکم و موفق باشد - ۱. ارشاد مفید: ۱۸۴ - .

محمّد بن ابو طالب موسوی می گوید: هنگامی که دستور قتل امام حسین از طرف یزید به ولید رسید، انجام آن خیلی برایش سخت بود. لذا گفت: خدا نکند من پسر دختر پیامبرش را به قتل برسانم، حتی اگر یزید دنیا را با آنچه که در آن است به من بدهد.

راوی می گوید: یک شب امام حسین علیه السّلام از منزل خود خارج و به جانب قبر جد بزرگوارش رفت و فرمود: ای رسول خدا، سلام بر تو باد. من حسین پسر فاطمه و پسر تو و پسر دختر تو هستم. من همان سبط تو هستم که مرا در میان امت خود به جا نهادی. یا رسول اللّه! شهادت می دهم که اینان من را رها کرده و ضایع نمودند و از من محافظت نکردند. این شکایت من به تو بود تا هنگامی که تو را ملاقات کنم، سپس برخاست و همچنان مشغول رکوع و سجود گردید.

ولید پس از این جریان به منزل امام حسین فرستاد تا ببیند آیا خارج شده یا نه. وقتی امام علیه السّلام را در منزل خود نیافت گفت: خدا را شکر که مرا به ریختن خون حسین مبتلا ننمود. سپس امام حسین هنگام صبح وارد منزل خود گردید.

وقتی شب دوم فرا رسید نیز امام حسین نزد قبر مبارک جد خود آمد و چند رکعتی نماز خواند. هنگامی که از نماز فارغ شد، فرمود: پروردگارا! این قبر پیامبر تو محمّد است و من پسر دختر پیامبر تو هستم. تو از وضعیت من کاملا آگاهی. پروردگارا! من کار نیک را دوست دارم و کار زشت را زشت می دانم. ای خدای صاحب جلال و بزرگی! تو را به حق این قبر و صاحب آن قسم می دهم، آنچه را که رضای تو و پیامبر تو در آن است برای من مقدر فرما.

سپس نزد قبر رسول خدا شروع به گریه کرد تا صبح نزدیک شد و بعد از آن سر مبارک خود را روی قبر نهاد و مختصری به خواب رفت. ناگاه در عالم خواب دید، پیامبر خدا صلّی اللّه علیه و آله با گروهی از ملائکه که در طرف راست و چپ و جلوی آن حضرت قرار داشتند آمد و امام حسین را به سینه خود چسبانید و میان دو چشمش را بوسید و به وی فرمود: ای حبیب من، ای حسین! گویا، من به زودی تو را غرق در خون خود می بینم، تو را در حالی می بینم که در زمین غم و بلا به دست گروهی از امتم ذبح شده ای. تو با وجود تمام این مصیبت ها تشنه ای هستی که آب نخواهی خورد و سیراب نخواهی شد. آن ها با اینکه تو را شهید می کنند، باز هم چشم امید به شفاعت من دارند! خدا شفاعت مرا در روز قیامت نصیب آنان ننماید! ای محبوب من حسین، پدر و مادر و برادرت نزد من آمدند و مشتاق تو هستند، تو در بهشت درجه ای داری که جز با شهادت به آن نخواهی رسید.

امام حسین علیه السّلام همچنان در عالم خواب به جدش نگاه می کرد و می گفت: یا جداه! من احتیاجی ندارم به دنیا باز گردم، مرا با خودت به داخل قبر ببر! پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم فرمود: تو باید به دنیا بازگردی تا شهادت و آن ثواب هایی که خداوند برای تو نوشته، نصیب تو شود. زیرا تو، پدرت، برادرت، عمویت و عموی پدرت در روز قیامت در یک گروه محشور خواهید شد تا اینکه وارد بهشت شوید.

امام حسین علیه السّلام در حالی از خواب بیدار شد که وحشت زده بود. بعد خواب خود را برای اهل بیت خویش و فرزندان عبد المطلب نقل کرد. در آن روز در تمام مشرق و مغرب، هیچ کس از اهل بیت پیامبر خدا غمگین تر و گریان تر نبود.

وقتی امام حسین علیه السّلام تصمیم گرفت از مدینه خارج شود، شبانه نزد قبر مادرش فاطمه سلام الله علیها آمد و با آن حضرت وداع نمود، سپس نزد قبر برادرش امام حسن رفت و با آن بزرگوار نیز وداع کرد، پس از آن در هنگام صبح وارد منزل خود شد. محمّد بن حنفیه به حضور امام حسین آمد و گفت: ای برادرم! تو از همه خلق نزد من محبوب تر و عزیزتری. به خدا قسم من نصیحت خویش را برای احدی از خلق ذخیره ننموده ام و کسی از تو به این نصیحت سزاوارتر نخواهد بود. زیرا

تو، بزرگ، جان، روح، چشم و بزرگ خاندان من هستی. تو کسی هستی که اطاعتت بر من واجب است، زیرا خداوند تو را بر من شرافت بخشید و از بزرگان اهل بهشت قرار داد.

تو به سوی مکه برو، اگر در آنجا اطمینان و امنیت یافتی که چه بهتر و الا به سوی بلاد یمن برو، زیرا اهل آن دیار انصار جد و پدرت می باشند و آنان رئوف ترین و مهربان ترین مردم و دارای سرزمین وسیعی هستند. اگر در آنجا اطمینانی برای تو حاصل شد که بهتر و الا به سوی ریگزارها و قله کوه ها می روی و از شهری به شهری منتقل می شوی تا اینکه ببینی کار این مردم به کجا خواهد کشید؛ خداوند بین ما و این جماعت فاسق و نابکار داوری فرماید.

امام حسین علیه السّلام فرمود: ای برادر! اگر ملجا و پناهگاهی هم نباشد، من با یزید بن معاویه بیعت نخواهم کرد. ناگاه محمّد بن حنفیه سخن خود را قطع و شروع به گریه نمود.

امام حسین علیه السّلام هم ساعتی با وی گریست و فرمود: ای برادرم! خدا تو را جزای خیر عطا کند، زیرا تو نصیحت کردی و راه ثواب را نشان دادی. من اکنون عازم مکه هستم. من و برادرانم و برادرزادگانم و شیعیانم برای این مسافرت آماده شده ایم، امر آنان امر من و رأی ایشان رأی من است. اما تو ای برادر! عیبی ندارد که در مدینه بمانی و از طرف من مراقب امور این جماعت باشی تا چیزی از مسائل ایشان از من پنهان نماند. امام حسین علیه السّلام پس از این جریان دوات خواست و وصیت ذیل را برای برادرش محمّد بن حنفیه نوشت:

بسم اللّه الرّحمن الرّحیم. این وصیت نامه ای است که حسین بن علی بن ابی طالب علیه السّلام برای برادرش محمّد بن حنفیه نوشت: حسین شهادت می دهد که خدا یکی است و شریکی ندارد. حضرت محمّد صلّی اللّه علیه و آله عبد و رسول خدا است که حق را از طرف حق آورد. بهشت و جهنم بر حق هستند، قیامت خواهد آمد و شکی در آن نیست، خداوند هر کسی را که در قبر باشد بر می انگیزد. من برای سرکشی، عداوت و فساد کردن و ظلم نمودن از مدینه خارج نشدم. بلکه جز این نیست که من به برای ایجاد صلح و سازش در میان امت جدم قیام کردم، من قصد دارم امر به معروف و نهی از منکر نمایم. من می خواهم مطابق سیره جدم رسول خدا و پدرم علی بن ابی طالب علیهم السّلام رفتار نمایم. کسی که مرا به خاطر گفتن حق قبول کند، خداوند به حق سزاوارتر است و کسی که دست رد به سینه من بزند، من صبر می کنم تا خدا که بهترین حکم کنندگان است بین من و او داوری نماید. ای برادرم! این وصیتی است که من برای تو کردم. توفیق من جز با خدا نیست، من به خدا توکل می کنم و به سوی او باز می گردم.

سپس امام علیه السّلام آن وصیت نامه را مهر کرد و پیچید و به محمّد بن حنفیه داده، در دل شب از مدینه خارج شد.

محمّد بن ابی طالب از حمزه روایت می کند: ما راجع به اینکه چرا محمّد بن حنفیه با امام حسین به کربلا نیامد، در حضور امام جعفر صادق علیه السّلام گفتگویی کردیم. امام صادق علیه السّلام فرمود: ای حمزه! من تو را از حدیثی با خبر می کنم که بعد از این مجلس دیگر این سؤال را نپرسی. هنگامی که امام حسین علیه السّلام می خواست از مدینه خارج شود کاغذی خواست و در آن نوشت:

بسم اللّه الرّحمن الرّحیم. از طرف حسین بن علی بن ابی طالب به بنی هاشم، اما بعد، هر کس از شما به من ملحق شود شهید خواهد شد و کسی که تخلف نماید به فتح و پیروزی نخواهد رسید.

– شیخ مفید از امام جعفر صادق علیه السّلام روایت می کند که فرمود: هنگامی که امام حسین علیه السّلام از مدینه حرکت نمود، گروه هایی از ملائکه با آن حضرت ملاقات نمودند که حربه هایی به دست داشتند و بر اسب های بهشتی سوار بودند، به آن حضرت سلام کردند و گفتند: ای کسی که بعد از جد و پدر و برادر خود حجت خدا بر خلق هستی، خداوند جد بزرگوار تو را در چند جا به وسیله ما یاری نمود. تو را هم به واسطه ما یاری نموده است. امام حسین علیه السّلام فرمود: وعده من و شما در محل قبر و بقعه من باشد که کربلا است و در آن شهید خواهم شد. هنگامی که وارد کربلا شدم نزد من بیایید. ملائکه گفتند: ای حجت خدا! تو به ما دستور بده تا ما اطاعت نماییم. اگر تو از دشمنی که با تو روبرو خواهد شد باکی داری، ما با تو خواهیم بود؟ فرمود: آنان به من دست نخواهند یافت و به من آسیبی نخواهند رساند تا وارد کربلا شوم.

سپس گروه هایی از جن که مسلمان بودند به حضور امام حسین مشرف شدند و گفتند: ای سید ما! ما شیعه و انصار تو هستیم. هر امری که داری و هر چه که می خواهی به ما بگو! اگر تو ما را به قتل تمامی دشمنانت مأمور فرمایی و در همین مکان باشی، ما برای تو کافی خواهیم بود. امام حسین علیه السّلام به آنان جزای خیر داد و فرمود: آیا قرآنی را که خدا بر جدم نازل کرده نخوانده اید که می فرماید: «أینما تکونوا یدرککم الموت و لو کنتم فی بروج مشیده» – ۱. نساء / ۷۸. –

«هر کجا باشید، شما را مرگ درمی یابد هر چند در برج های استوار باشید.» و نیز می فرماید: «لبرز الّذین کتب علیهم القتل إلی مضاجعهم» – ۲. آل عمران / ۱۵۴ – ، «اگر شما در خانه های خود هم بودید، کسانی که کشته شدن بر آنان نوشته شده، قطعاً [با پای خود] به سوی قتلگاه های خویش می رفتند.» اگر من در مکان خود بمانم، پس این مردم چگونه آزمایش خواهند شد؟ و چه کسی در بقعه من که در کربلا است ساکن خواهد شد؟ در حالی که خدا در هنگام گسترش زمین آن بقعه را برای من انتخاب نموده و آن را پناهگاهی برای شیعیان ما قرار داده و در دنیا و آخرت برای ایشان محل امن و امان خواهد بود. شما در روز شنبه که روز عاشورا است و من در آخر آن روز شهید خواهم شد نزد من بیایید. در آن روز احدی از مردان اهل بیت و برادران من باقی نخواهد ماند. آن روز سر من برای یزید فرستاده خواهد شد.

گروه جن در جواب آن بزرگوار گفتند: ای حبیب خدا و پسر حبیب خدا! اگر اطاعت امر تو واجب نبود و جایز بود که ما با دستور تو مخالفت کنیم، به خدا قسم تمام دشمنان تو را قبل اینکه به تو برسند نابود می کردیم. امام حسین علیه السّلام در جواب آنان فرمود: به خدا قسم که ما از شما بر ایشان مسلط تر هستیم. ولی هر کس که هلاک و کافر می شود، باید با دلیل و بینه هلاک شود و هر کسی که زنده و مؤمن می گردد، باید با دلیل و بینه باشد.

در بعضی از کتب این طور یافتم، هنگامی که امام حسین علیه السّلام تصمیم گرفت از مدینه خارج شود، ام سلمه نزد آن حضرت آمد و گفت: پسرم! مرا با خارج شدن خود به سمت عراق محزون مکن، زیرا من از جد بزرگوارت شنیدم که می فرمود: فرزندم در عراق، در سرزمینی که آن را کربلا می گویند کشته خواهد شد. امام حسین در جوابش فرمود: ای مادر! به خدا قسم من این موضوع را می دانم. من به ناچار کشته خواهم شد و چاره ای هم نخواهد بود. به خدا قسم من آن روزی را که شهید می شوم می دانم، من می دانم چه کسی مرا شهید خواهد کرد، من آن بقعه ای را که در آن دفن می شوم می

شناسم، من می دانم چه افرادی از اهل بیت و خویشاوندان و شیعیانم کشته خواهند شد. اگر بخواهم، قبر و آرامگاه خود را به تو نشان می دهم.

سپس آن حضرت به سمت کربلا اشاره نمود و زمین به قدری فرو نشست که امام حسین مدفن و لشکرگاه و موقف و محل شهید شدن خود را به ام سلمه نشان داد. در همین موقع بود که ام سلمه به شدت گریان شده و تسلیم قضا و قدر خداوند گردید. امام حسین پس از این جریان به ام سلمه فرمود: خدا خواسته مرا در حالی که با ظلم و دشمنی دشمنان، مقتول و سر بریده هستم بنگرد. مشیت خدا بر این قرار گرفته که اهل بیت و زنان من اسیر و تبعید گردند، کودکانم سر بریده و مظلوم شوند، آنان اسیر و دچار قید و بند گردند، ایشان استغاثه کنند ولی یار و یاوری نداشته باشند.

در روایت دیگری می نویسد: ام سلمه به امام حسین گفت: جدت پیغمبر خدا صلّی اللّه علیه و آله تربتی به من عطا کرد که آن را در میان شیشه نهاده ام. امام علیه السّلام فرمود: به خدا قسم من کشته خواهم شد. اگر به سوی عراق هم نروم باز کشته خواهم شد. سپس آن حضرت مقداری تربت برداشت و در میان شیشه ریخت و به ام سلمه داد و به وی فرمود: این تربت را نزد آن تربتی که جدم به تو داده بگذار. هر گاه دیدی خون از آن ها جاری شد، بدان که من شهید شده ام.

شیخ مفید می نویسد: هنگامی که امام حسین متوجه مکه شد این آیه را خواند که می فرماید: «فخرج منها خائفاً یترقّب قال ربّ نجّنی من القوم الظالمین» - ۱. قصص / ۲۱ - ،

«موسی ترسان و نگران از آنجا بیرون رفت [در حالی که می] گفت: پروردگارا، مرا از گروه ستمکاران نجات بخش.» امام حسین علیه السّلام از راه اصلی متوجه مکه گردید ولی همراهانش گفتند: کاش نظیر ابن زبیر از بی راهه می رفتی تا مأمورین به تو نمی رسیدند. فرمود: نه به خدا، من از این راه خارج نمی شوم تا خدا هر قضاوتی که صلاح می داند بکند. وقتی امام حسین در روز جمعه که سوم ماه شعبان بود وارد مکه شد، این آیه را خواند که می فرماید: «و لمّا توجّه تلقاء مدین قال عسی ربّی أن یهدینی سواء السبیل» - ۱. قصص / ۲۲ - ، «و چون به سوی [شهر] مدین رو نهاد [با خود] گفت: امید است پروردگارم مرا به راه راست هدایت کند.»

سپس امام حسین علیه السّلام در مکه پیاده شد و اهل مکه به حضور آن حضرت می آمدند و می رفتند. افرادی که از اطراف جهان برای انجام اعمال عمره آمده بودند نیز به حضور امام مشرف می شدند، در آن زمان ابن زبیر هم در مکه بود و در یک طرف کعبه مشغول نماز و طواف بود. وی نیز همراه اشخاصی که نزد امام حسین می آمدند، می آمد. او گاهی همه روزه و گاهی دو روز یک بار به حضور امام حسین مشرف می شد. امام حسین برای ابن زبیر مانع و سد بزرگی بود. زیرا ابن زبیر می دانست مادامی که امام حسین در شهر مکه باشد اهل حجاز با او بیعت نخواهند کرد. چه آنکه امام حسین نسبت به ابن زبیر در میان مردم بیشتر مورد اطاعت قرار می گرفت و جلیل القدر بود.

هنگامی که خبر هلاکت معاویه به اهل کوفه رسید، آنان از حال یزید جویا شدند و از طرفی هم از این که امام حسین علیه السّلام با یزید بیعت نکرده و این که ابن زبیر و امام حسین علیه السلام به مکه آمدند با خبر شدند، لذا شیعیان در کوفه در منزل سلیمان بن صرد خزاعی اجتماع نمودند. آنان مردن معاویه را یاد آور می شدند و خدای را سپاس می گفتند. سلیمان بن

صرد گفت: معاویه هلاک شده و امام حسین از بیعت نمودن با یزید خودداری کرده و به جانب مکه حرکت نموده است. شما شیعیان حسین و شیعه پدرش هستید، اگر یقین دارید که وی را یاری و با دشمنانش خواهید جنگید، پس برایش نامه بنویسید. ولی اگر می ترسید که دچار سستی بشوید، او را فریب ندهید. ایشان گفتند: نه به خدا، ما با دشمنان امام حسین می جنگیم و جان خود را فدای آن حضرت می کنیم، بنویسید تا امام حسین بیاید، سپس این نامه را برای امام حسین نوشتند:

بسم اللّه الرحمن الرحیم. از طرف سلیمان بن صرد و مسیب بن نجبه و رفاعه بن شداد بجلی و حبیب بن مظاهر و شیعیان مؤمن و مسلمان کوفه به امام حسین علیه السلام. سلام علیک، حمد و سپاس خدایی را که غیر از او خدایی نیست. سپاس مخصوص آن خدایی است که دشمن ستمکار و لجوج تو را نابود کرد، همان دشمنی که بر این امت حمله برد و با ظلم و ستم زمامدار ایشان گردید، بیت المال مسلمانان را غصب نمود و بدون رضایت این امت بر آن حکم راند، بهترین افراد این امت را کشت و بدترین آن ها را باقی نهاد، مال بیت المال خدا را بین ثروتمندان و ظالمان تقسیم کرد، نابود باد همان طور که قوم ثمود نابود شدند. چون ما امام و پیشوایی نداریم لذا از شما تقاضا می کنیم به سوی ما بیایید، شاید خداوند ما را به وسیله تو به حق برساند. نعمان بن بشیر در دار الاماره است، ولی ما جمعه ها نزد او نمی رویم و در ایام عید با وی خارج نمی شویم. اگر به ما خبر برسد که تو به سوی ما خواهی آمد، ما به خواست خدا او را بیرون می کنیم تا به شام برود.

سپس آن نامه را به عبد اللّه بن مسمع همدانی و عبد اللّه بن وائل دادند و ایشان را مأمور کردند که به سرعت آن نامه را به امام حسین برسانند. آنان به سرعت خارج شدند و در روز دهم ماه رمضان در مکه به حضور امام حسین علیه السّلام مشرف شدند.

اهل کوفه دو روز بعد از فرستادن آن نامه، قیس بن مسهر صیداوی و عبد اللّه و عبد الرحمن که پسران عبد اللّه بن زیاد أرحبی بودند و عماره بن عبد اللّه سلولی را به جانب امام حسین علیه السّلام اعزام نمودند. آنان تعداد یک صد و پنجاه نامه به وسیله ایشان برای امام علیه السّلام فرستادند که یکی از آن ها را یک نفر و دیگری را دو نفر و بعضی را چهار نفر نوشته بودند.

سید بن طاوس می نگارد: امام حسین علیه السّلام با وجود دعوت هایی که از آن حضرت می کردند قبول نمی کرد. در مدت یک روز تعداد ششصد نامه برای امام حسین علیه السّلام آمد. نامه کوفیان همچنان یکی پس از دیگری می آمد تا اینکه تعداد دوازده هزار نامه برای امام آمد.

شیخ مفید می نویسد: کوفیان پس از دو روز هانی بن هانی سبیعی و سعید بن عبد اللّه حنفی را با نامه ای به جانب امام حسین فرستادند که مضمون آن این بود: بسم اللّه الرحمن الرحیم. به حسین بن علی از طرف شیعیان مؤمن و مسلمان او. اما بعد؛ فوراً حرکت کن! زیرا مردم در انتظار تو هستند و کسی غیر از تو غمخوار آنان نیست. العجل! العجل! العجل! و السّلام. سپس شبث بن ربعی، حجار بن ابجر، یزید بن حارث بن رویم، عروه بن قیس، عمرو بن حجاج زبیدی و محمّد بن عمرو تیمی برای امام حسین نوشتند اما بعد؛ باغ های ما سبز، میوه جات رسیده، گیاه زمین روییده و درختان دارای برگ گردیده است. هر گاه خواستی، به جانب لشکری که آماده و مجهز است، بیا. سلام و رحمت و برکات خدا بر تو و بر پدرت باد!

هنگامی که همه فرستادگان کوفیان نزد امام حسین مشرف شدند و نامه ها را قرائت کردند و امام علیه السّلام از فرستادگان در

مورد وضعیت مردم جویا شد، امام حسین نامه ای نوشت و به هانی بن هانی و سعد بن عبد اللّه که آخرین فرستادگان بودند داد که مضمون آن این بود:

بسم اللّه الرحمن الرحیم. از طرف حسین بن علی به مؤمنین و مسلمین. اما بعد؛ هانی و سعید نامه های شما را نزد من آوردند و آخرین نفر فرستادگان شما بودند که نزد من آمدند. تمام آنچه را که شما شرح داده بودید فهمیدم. سخن اکثر شما این بود که ما امام نداریم، تو به سوی ما بیا شاید خدا ما را به وسیله تو به حق هدایت و نزدیک نماید. من برادر و پسر عم و شخصی که از اهل بیت و مورد وثوق من است یعنی مسلم بن عقیل را به سوی شما می فرستم. اگر مسلم برای من بنویسد که نظر عموم مردم و عقلاـ و فضلای شما متحد شده است، همان طور که فرستادگان شما گفتند و در نامه های شما آمده بود، من به خواست خدا به زودی به سوی شما می آیم. به جان خودم سوگند، که امام طبق دستور قرآن و عدالت قضاوت خواهد نمود. امام کسی است که به دین حق ایمان آورده و جان خود را صرف دین کند، و السّلام .

سپس امام حسین علیه السّلام مسلم بن عقیل را خواست و او را با قیس بن مسهر صیداوی و عماره بن عبد اللّه سلولی و عبد الرحمن بن عبد اللّه ازدی به کوفه اعزام نمود و حضرت مسلم را به پرهیزکاری و پنهان کردن مأموریتش و مدارا نمودن مأمور کرد و این که اگر مسلم دید مردم کوفه اجتماع نموده و مطیع وی شدند، این موضوع را برای امام حسین بنویسد.

حضرت مسلم علیه السّلام وارد مدینه شد و در مسجد رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله نماز خواند و با اهل بیت خویش وداع کرد. بعد دو نفر راهنما را از قیس اجیر نمود. آنان آمدند و پس از اینکه حرکت نمودند راه را گم کردند و به شدت دچار تشنگی شدند و از رفتن باز ماندند. آن دو نفر وقتی علایم راه را دیدند و راه را به مسلم نشان دادند، از تشنگی مردند و مسلم آن راه را ادامه داد. مسلم از جایی که به مضیق معروف بود نامه ای نوشت و به وسیله قیس بن مسهر برای امام حسین فرستاد که مضمون آن این بود: من با دو نفر راهنما از مدینه حرکت نمودم و ایشان راه را گم کردند، سپس تشنگی به قدری به ما فشار آورد که آن دو نفر مردند. ما آمدیم و خود را نیمه جان به آب رساندیم. این آب در مکانی است که آن را مضیق می نامند. من این مسافرت را به فال بد گرفتم. اگر صلاح بدانی مرا معاف بدار و دیگری را برای این عمل برگزین، و السّلام.

امام حسین در جوابش نوشت: من این طور برداشت کردم که ترس تو را وادار کرده که این نامه را بنویسی و درخواست استعفا از کاری را کنی که به تو سپرده ام، باید کاری را که به تو سپرده ام انجام دهی، و السّلام.

هنگامی که حضرت مسلم نامه امام حسین را خواند گفت: من از این مأموریت ترسی ندارم. بعد حرکت کرد تا این که بر سر آب طی رسید. وقتی پیاده شد و حرکت نمود ناگاه با صیادی مواجه شد که آهویی را صید کرده به او نزدیک شد و آن را زمین زد. حضرت مسلم این منظره را به فال نیک گرفت و گفت: ان شاء اللّه که دشمن کشته خواهد شد.

حضرت مسلم علیه السّلام وارد کوفه شد و در خانه مختار بن ابو عبیده ثقفی وارد شد - همان خانه ای که در حال حاضر آن را خانه مسلم بن مسیب می گویند - پس از ورود مسلم، شیعیان به حضور آن حضرت رفت و آمد می کردند. هر گروهی که نزد مسلم می آمدند و او نامه امام حسین را برای آنان تلاوت می کرد، گریان می شدند. مردم همچنان با حضرت مسلم بیعت می کردند تا این که تعداد آنان به هجده هزار نفر رسید. مسلم برای امام حسین نوشت: هجده هزار نفر با ما بیعت نمودند.

اکنون به سوی کوفه حرکت کن! شیعیان همچنان نزد حضرت مسلم بن عقیل می آمدند و می رفتند تا اینکه مکان اقامت مسلم معلوم شد.

وقتی جریان ورود حضرت مسلم به نعمان بن بشیر رسید که از طرف معاویه والی کوفه بود و یزید پس از معاویه وی را باقی گذاشته بود، بر فراز منبر رفت و پس از اینکه حمد و ثنای خدا را به جا آورد گفت: ای بندگان خدا! از خدا بترسید و به سمت فتنه و تفرقه نشتابید! زیرا این فتنه و آشوب موجب نابود شدن مردان و ریختن خون ها و غصب اموال خواهد شد. من با کسی که با من سر جنگ ندارد نمی جنگم، به سوی کسی که به طرف من نمی آید نخواهم رفت، افرادی را که از شما به خواب رفته اند بیدار نمی کنم، بیهوده مزاحم شما نخواهم شد، به بهانه تهمت و بدبینی شما را نخواهم گرفت. ولی اگر شما دشمنی خود را علنی کنید، بیعت خویش را بشکنید و با امام خود مخالفت نمایید، قسم به خدایی که غیر از او خدایی وجود ندارد، مادامی که قائمه شمشیرم به دستم باشد شما را خواهم زد ولو اینکه کسی از شما مرا یاری ننماید. آیا نه چنین است که من امیدوارم افراد حق شناس شما از افرادی که به وسیله باطل هلاک می شوند بیشتر باشند.

عبد اللّه بن مسلم ربیعه حضرمی که با بنی امیه هم سوگند بود برخاست و به نعمان گفت: ای امیر! این فتنه و آشوب جز با ظلم و ستم اصلاح نخواهد شد و این اعتقادی که تو بین خود و بین دشمنت انتخاب نموده ای اعتقاد افراد ضعیف است. نعمان گفت: اگر من در اطاعت خدا ضعیف باشم برایم محبوب تر است از این که به واسطه معصیت عزیز باشم. وی پس از این سخنرانی از منبر فرود آمد.

عبد اللّه بن مسلم خارج شد و برای یزید بن معاویه نوشت: اما بعد؛ مسلم بن عقیل وارد کوفه شده و شیعیان با وی برای حسین بن علی بن ابی طالب بیعت نموده اند، اگر به کوفه احتیاجی داری مردی قوی بفرست تا امر تو را اجرا و نظیر خودت با دشمنت رفتار نماید، زیرا نعمان بن بشیر شخصی است ضعیف، یا اینکه خود را ضعیف نشان می دهد.

بعد از عبد اللّه بن مسلم، عماره بن عقبه نامه ای نظیر نامه عبد اللّه برای یزید نوشت. سپس عمر بن سعد بن ابی وقاص نامه ای مثل نامه آنان برای یزید نوشت. هنگامی که این نامه ها به یزید رسید، سرحون را که دوست یا غلام معاویه بود خواست و به وی گفت: نظر تو در این باره چیست که حسین مسلم بن عقیل را به جانب کوفه فرستاده تا برایش بیعت بگیرد. به من خبر رسیده که نعمان ضعیف است و سخنرانی بدی کرده است. تو صلاح می دانی چه کسی را امیر کوفه کنم؟ یزید با ابن زیاد چندان موافق نبود. سرحون گفت: اگر پدرت معاویه زنده می بود و در این باره نظری می داد، تو نظر وی را می پذیرفتی؟ گفت: آری. سرحون دست خط معاویه را درآورد که نوشته بود: عبید اللّه بن زیاد استاندار کوفه باشد، سرحون بعد از این جریان گفت: این نظر معاویه است که این نامه را نوشته است. پس تو باید حکومت کوفه و بصره را به عبید اللّه بن زیاد واگذار کنی. یزید گفت: مانعی ندارد، این مأموریت را به ابن زیاد ابلاغ کن.

یزید پس از این جریان، مسلم بن عمرو باهلی را خواست و نامه ای برای عبید اللّه بن زیاد نوشت که مضمون آن این بود: شیعیان من از کوفه برایم نوشته اند: مسلم بن عقیل در کوفه دسته بندی می کند و در نظر دارد بین مسلمانان تفرقه ایجاد کند. هنگامی که نامه من به تو رسید فورا متوجه کوفه شو و مسلم بن عقیل را آن گونه که می خواهی مهره را از میان خاک جستجو کنی جستجو کن، وقتی او را یافتی وی را به قتل برسان یا از شهر تبعیدش کن، و السّلام. سپس حکم فرمانداری کوفه

را به وی تسلیم نمود، مسلم بن عمرو باهلی متوجه بصره شده و بر عبید اللّه بن زیاد وارد شد و نامه یزید را با حکم فرمانداری ابن زیاد به او تسلیم کرد. ابن زیاد همان ساعت دستور داد که فردا برای مسافرت به کوفه مهیا باشند. سپس از بصره خارج شد و برادرش عثمان را خلیفه خویش قرار داد - ۱. ارشاد مفید: ۱۸۷ - ۱۸۸ - .

- ابن نما گفت: روایت شده که اهل کوفه به امام حسین علیه السلام نوشتند: ما که تعدادمان صد هزار نفر است با تو هستیم. و از شعبی نقل شده: تعداد چهل هزار نفر از اهل کوفه با حسین علیه السلام بیعت کردند که با هر که او بجنگد بجنگند و با هرکه صلح کرد صلح کنند، در این هنگام امام به آن ها امید داد که دعوتشان را بپذیرد و به آن ها قول داد که به سرعت به آن جا برسد، آن وقت مسلم بن عقیل را فرستاد.

سید بن طاوس گفت: امام حسین علیه السلام پس از این جریان نامه ای برای گروهی از اشراف بصره نوشت و ایشان را برای یاری نمودن و اطاعت خویش دعوت نمود. آن نامه را به وسیله ابو رزین که سلیمان نام داشت و دوست یا غلام آن حضرت بود برای آنان فرستاد، از جمله آنان، یزید بن مسعود نهشلی و منذر بن جارود عبدی بودند. یزید بن مسعود، بنی تمیم و بنی حنظله و بنی سعد را احضار کرد. هنگامی که حاضر شدند گفت: ای بنی تمیم! مقام و حسب و نسب من در میان شما چگونه است؟ گفتند: به به! بسیار خوب است! به خدا قسم که تو پشت و پناه ما هستی، تو در فخر و شرافت گل سر سبد هستی، و در این زمینه حق تقدم داری. یزید بن مسعود گفت: من شما را برای یک مسئله مهم خواسته ام که با شما مشورت کرده و در مورد آن از شما یاری جویم. آنان گفتند: به خدا قسم که نصیحت تو خیر است و ما نظر تو را می پسندیم، دستور بده تا انجام دهیم! گفت: معاویه مرد، به خدا قسم که هلاکت و نابود شدن وی کارها را آسان نمود. آگاه باشید که پایه جور و گناه درهم شکست و ارکان ظلم متزلزل شد. معاویه بیعتی را به وجود آورد که به گمان خودش آن را محکم و پایدار کرده، ولی هیهات که اراده او عملی شود. معاویه تلاش کرد ولی دچار سستی شد، مشاوره نمود ولی ذلیل و متروک شد. اکنون یزید که فردی است شراب خوار و رئیسی است تبهکار ادعا می کند که خلیفه مسلمانان است و با اینکه حلم و علمی اندک دارد بر آنان فرمان فرمایی می کند، در حالی که به اندازه جای پای خود، از حق خبر ندارد.

به خدا قسم می خورم، به خاطر دین، جهاد با یزید از جهاد با مشرکین بهتر است. این حسین بن علی پسر پیامبر اسلام صلّی اللّه علیه و آله است که صاحب شرافتی است اصیل و دارای رأیی است اساسی، دارای فضیلتی است که قابل وصف نیست و صاحب علمی است که پایانی ندارد. امام حسین علیه السّلام برای مقام خلافت مقدم می باشد، زیرا آن بزرگوار دارای سوابق و سن و پیشینه نیک و قرابت است. حسین علیه السّلام نسبت به افراد کوچک عاطفه دارد و به اشخاص بزرگ احترام می گذارد، چه بزرگوار سرپرستی است برای رعیت و امام گروهی است که خدا حجت را به وسیله او تمام کرده و موعظه به واسطه وی کامل گردیده است. برای دیدن نور حق نابینا نباشید، برای ترویج باطل قدم برمدارید، صخر بن قیس بود که در جنگ جمل شما را از جهاد باز می داشت، امروز جا دارد که چرک جهاد نکردن در جنگ جمل را با یاری نمودن پسر پیامبر شستشو دهید. به خدا قسم احدی از شما در یاری کردن امام حسین کوتاهی نمی کند مگر اینکه خدا فرزندانش را دچار ذلت و قبیله وی را دچار قلت خواهد کرد. اکنون این منم که لباس جنگ پوشیده ام و زره جنگ را به تن کرده ام. کسی که در راه خدا کشته نشود یقیناً خواهد مرد، کسی که فرار کند به دام خواهد افتاد، خدا شما را رحمت کند، جواب نیکویی بدهید.

بنی حنظله شروع به سخن کردند و گفتند: ای ابو خالد! ما تیرهای قبیله و سواران عشیره تو هستیم، اگر به وسیله ما تیراندازی کنی به هدف خواهی رسید و اگر به واسطه ما مبارزه نمایی پیروز خواهی شد. به خدا قسم تو در هیچ دریای محنتی فرو نخواهی رفت مگر اینکه ما نیز در آن فرو خواهیم رفت. به خدا قسم تو دچار هیچ سختی نمی شوی مگر اینکه ما نیز دچار آن می شویم. ما تو را با شمشیرهای خود یاری و هر گاه بخواهی،، تو را با بدن های خویش نگاهداری می کنیم.

بعد از بنی حنظله بنی سعد بن زید به سخن آمدند و گفتند: ای ابو خالد! بدترین چیزها نزد ما این است که با تو مخالفت کنیم و از رأی تو خارج شویم. صخر بن قیس ما را به ترک مبارزه مأمور نمود، ولی ما نظر خود را پسندیدیم و عزت ما همچنان برقرار است. به ما اجازه بده تا مشورت کنیم و نظر خود را به عرض تو برسانیم .

سپس بنی عامر بن تمیم سخنرانی کردند و گفتند: ای ابو خالد! ما پسران پدر تو و هم پیمانان تو هستیم. راضی نیستیم تو خشمگین شوی. اگر تو قیام کنی ما سکوت نمی کنیم، اختیار در دست توست ، تو دستور بده تا ما انجام دهیم، به ما امر کن تا اجابت نماییم. هر وقت که بخواهی، فرمان فرمایی در اختیار تو است.

یزید بن مسعود گفت: ای بنی سعد! به خدا قسم اگر شما این کار را انجام دهید، خداوند شمشیر دشمن را همیشه از سر شما برمی دارد و شمشیر شما برای همیشه در میان خود شما خواهد بود.

سپس یزید بن مسعود نامه ای برای امام حسین نوشت که مضمون آن این بود: بسم اللّه الرحمن الرحیم. نامه شما به من رسید و آنچه که مرا به آن دعوت کرده بودی فهمیدم، از قبیل: بهره مند شدن از طاعت تو و رسیدن به بهره خودم در یاری کردن تو و اینکه خدا هرگز زمین را از کسی که عمل خیر انجام دهد یا راهنمای راه نجات باشد خالی نخواهد گذاشت. شما حجت خدایید بر خلق، شما امانت خدا در زمین هستید، شما شاخه شجره احمدیه هستید که حضرت رسول اصل آن است. پس تو با میمنت و مبارکی و سعادت به سوی ما بیا که گردن های بنی تمیم مطیع تو هستند، ایشان از شتر تشنه ای که به سوی آب می رود بیشتر به اطاعت تو مشتاقند. گردن های بنی سعد نیز فرمان بردار هستند. ایشان چرک سینه های خود را به وسیله آب باران شستشو داده اند.

هنگامی که امام حسین علیه السّلام نامه وی را خواند فرمود: تو را چه شده که این قدر با سعادتی! خدا تو را در آن روزی که ترسناک است ایمن و از تشنگی آن سیراب و عزیز بدارد.

ولی هنگامی که یزید بن مسعود مهیا شد و خواست به سوی امام حسین حرکت نماید، خبر شهادت حضرت حسین شهید به او رسید. او برای اینکه دستش از یاری امام حسین کوتاه شد بسیار جزع و فزع می کرد.

اما منذر بن جارود؛ وی نامه امام حسین را با فرستاده اش نزد ابن زیاد آورد. زیرا منذر می ترسید که مبادا آن نامه دسیسه ای از طرف ابن زیاد باشد. چون که دختر منذر بن جارود که نامش بحریه بود، زن ابن زیاد بود. عبید اللّه بن زیاد فرستاده امام حسین را گرفت و به دار زد. بعد بالای منبر رفت و اهل بصره را برای اینکه مخالفت نکنند و فتنه انگیزی ننمایند تهدید نمود. آن شب خوابید و وقتی صبح شد و برادرش عثمان بن زیاد را در بصره نایب خویش قرار داد، به سوی کوفه رفت - ۱. کتاب

ملهوف: ۳۲- ۳۸ - .

- ابن نما می گوید: امام حسین علیه السّلام نامه ای برای رجال بصره نوشت که از آن جمله: احنف بن قیس، قیس بن هیثم، منذر بن جارود و یزید بن مسعود نهشلی بودند. سپس آن نامه را به وسیله زراع سدوسی و به قولی به سلیمان که کنیه اش ابو رزین بود فرستاد. مضمون آن نامه این بود: من شما را به سوی خدا و رسول دعوت می کنم، زیرا سنت پیغمبر خدا صلّی اللّه علیه و آله از بین رفته، اگر شما دعوت مرا بپذیرید و امر مرا اطاعت کنید من شما را به راه هدایت راهنمایی می کنم. احنف در جواب امام حسین علیه السّلام نوشت: صبر کن، زیرا وعده خدا حق است، مبادا افرادی که به حق یقین ندارند تو را سبک بشمارند؛ سپس امر این دو مرد را مانند سید بن طاوس بیان کرد تا جایی که گفت:

هنگامی که ابن زیاد به کوفه نزدیک شد پیاده گردید تا تاریکی شب همه جا را فرا بگیرد. اهل کوفه گمان کردند که وی امام حسین است. ابن زیاد از سمت نجف وارد کوفه شد. ناگاه زنی فریاد زد و گفت: به خدای کعبه قسم که این شخص پسر رسول خدا است. سپس مردم همه فریاد زدند و گفتند: ما که از چهل هزار نفر بیشتریم با تو خواهیم بود، بعد از این جریان به قدری در اطراف ابن زیاد ازدحام نمودند که دم اسب وی را هم گرفتند زیرا آنان می پنداشتند که وی امام حسین است. اما وقتی ابن زیاد نقاب را از روی خود برداشت و گفت: من عبید اللّه هستم، آن گروه روی هم ریخته و یکدیگر را پایمال نمودند، عبید اللّه در حالی که عمامه سیاه بر سر داشت داخل دار الاماره شد.

هنگامی که صبح شد، ابن زیاد برای سخنرانی قیام نمود و اهل کوفه را مورد عتاب قرار داد، رؤسای آنان را سرزنش کرد، وعده داد: اگر ایشان از او اطاعت کنند به آنان احسان نماید و اگر نافرمانی وی را نمایند ایشان را اذیت و از حوزه خود خارج کند. سپس گفت: ای اهل کوفه! یزید مرا والی شهر شما قرار داده، او مرا عامل شهر شما نموده، یزید به من دستور داده، بیت المال شما را بین شما تقسیم کنم، حق مظلوم شما را از ظالم بگیرم، حق شخص ضعیف را از قوی بگیرم، به شخصی که حرف شنو و مطیع باشد احسان نمایم و بر شخص غیر مطیع سخت گیری کنم، این موضوع را به این مرد هاشمی یعنی - حضرت - مسلم بگویید تا از غیظ و غضب من بترسد؛ پس از این سخنرانی از منبر فرود آمد.

- شیخ مفید می نگارد: عبید اللّه بن زیاد در حالی متوجه کوفه شد که مسلم بن عمرو باهلی و شریک بن اعور حارثی و اهل بیت و حشم وی همراهش بودند. او در حالی وارد کوفه شد که عمامه سیاه بر سر نهاده و نقاب به صورت خود زده بود. از طرفی هم مردم شنیده بودند که امام حسین علیه السّلام به سوی آنان حرکت کرده، لذا در انتظار آن حضرت بودند و هنگامی که عبید اللّه را دیدند، گمان کردند که امام حسین است. به همین جهت ابن زیاد از هر گروهی عبور می کرد به او سلام می کردند و می گفتند: یا ابن رسول اللّه! خوش آمدی. ابن زیاد از بشارتی که آنان برای ورود امام حسین به یکدیگر می دادند ناراحت شد. هنگامی که ازدحام مردم زیاد شد، مسلم بن عمرو گفت: دور شوید! این شخص عبید اللّه ابن زیاد است.

ابن زیاد شبانه در حالی که همچنان گروهی اطراف او را گرفته بودند، حرکت کرد تا بر در قصر رسید. آن ها که در اطرافش بودند شک نداشتند که وی امام حسین است. نعمان بن بشیر درهای قصر را به روی ابن زیاد و همراهانش بسته بود. گروهی از همراهان ابن زیاد فریاد زدند: در را باز کنید. ولی نعمان که می پنداشت او امام حسین است، از بالای قصر متوجه وی شد و گفت: تو را به خدا از اینجا دور شو! زیرا من امانتی را که دارم به تو نخواهم سپرد، احتیاجی به جنگیدن با تو نیست، و ابن

زیاد سخن نمی گفت، سپس ابن زیاد نزدیک رفت و نعمان هم از بالای قصر پایین آمد. ابن زیاد گفت: در را باز کن، خدا گره از کارت باز نکند! شبت طولانی شده است. وقتی شخصی که پشت سر ابن زیاد بود این مکالمه را شنید، برگشت و به آن افرادی که به دنبال ابن زیاد آمده بودند و گمان می کردند او امام حسین است گفت: ای مردم! به حق آن خدایی که شریک ندارد، این شخص پسر مرجانه است. پس از این جریان، نعمان در را باز نمود و بعد از اینکه عبید اللّه داخل قصر گردید، در را به روی ما بقی مردم بست و آنان متفرق شدند.

هنگامی که صبح شد، ابن زیاد مردم را دعوت کرد. وقتی مردم جمع شدند ابن زیاد بیرون آمد و پس از اینکه حمد و ثنای خدا را به جا آورد گفت: امیر المؤمنین یزید مرا حاکم بر شهر و مرز و بیت المال شما قرار داده و به من امر کرده که با ستمدیدگان شما منصفانه رفتار نمایم و به محرومین بذل و بخشش کنم، با افرادی که حرف شنو و مطیع دستورات یزید باشند، نظیر پدری مهربان نیک رفتار باشم، تازیانه و شمشیر من برای کسی آماده است که از حکم من سرپیچی کند و خلف وعده کند. پس واجب است که هر کسی بر جان خود بترسد، راستی و صداقت است که خطر را از انسان دور می کند نه تهدید. سپس ابن زیاد از فراز منبر فرود آمد.

سپس بزرگان شهر کوفه را مورد مؤاخذه قرار داد و گفت: باید نام اشخاص معروف، طرفداران امیر المؤمنین، گروه خوارج و افرادی را که باعث تفرقه می شوند، به من معرفی کنید. کسی که این گونه اشخاص را نزد ما بیاورد در امان خواهد بود، و هر کس که آنان را معرفی نمی کند، باید عهده دار شود، آن افرادی که در اختیار او هستند مزاحم ما نشوند و پنهانی علیه ما قیام نکنند. کسی که این دستور را اجرا نکند دین او به گردنم نیست و خون و مال او برای ما حلال است. اگر بزرگ هر محله ای شخصی از دشمنان یزید را بشناسد و او را نزد ما نیاورد، وی را بر در خانه اش به دار خواهم زد و سهمیه او از بیت المال قطع خواهد شد. هنگامی که مسلم بن عقیل - که خدا او را رحمت کند - از ورود عبید اللّه بن زیاد آگاه شد، و سخنان و سخت گیری هایی که بر بزرگان کوفه کرده بود شنید، از خانه مختار خارج و به خانه هانی بن عروه وارد شد و شیعیان به طور مخفیانه به حضور آن حضرت رفت و آمد می کردند و سفارش می کردند که مبادا کسی از آمدن آن ها با خبر شود. ابن زیاد یکی از غلامان خویش را که معقل نام داشت خواست و به او گفت: این سه هزار درهم را بگیر و به جستجوی مسلم بن عقیل بپرداز. وقتی یکی از طرفداران وی یا چند تن از آنان را یافتی، این سه هزار درهم را به آنان بده و بگو: از این پول برای جنگیدن با دشمنان استفاده کنید. تو این طور وانمود کن که از طرفداران آنان هستی، زیرا وقتی این پول را به ایشان بپردازی از تو مطمئن می شوند و به تو اعتماد پیدا می کنند و اسرار خود را از تو پنهان نخواهند کرد. سپس صبح و عصر نزد آنان رفت و آمد کن تا بدین وسیله متوجه شوی که مسلم بن عقیل در کجا پنهان شده، تا نزد او بروی.

آن غلام این کار را انجام داد و به مسجد اعظم کوفه رفت. او نزد مسلم بن عوسجه که مشغول نماز بود نشست، از گروهی شنید که می گفتند: مسلم بن عوسجه برای امام حسین بیعت می گیرد. معقل آمد و نزد مسلم بن عوسجه نشست تا او از نماز فارغ شود. معقل به وی گفت: ای بنده خدا، من شخصی از اهل شام هستم. خدا بر من منت نهاده که محب اهل بیت پیامبر خدا و محب دوستدار آنان باشم، سپس به دروغ شروع به گریه نمود و گفت: این مبلغ سه هزار درهم است و می خواهم آن شخصی را که شنیدم از طرف اهل بیت وارد کوفه شده و برای پسر دختر پیامبر خدا بیعت می گیرد ملاقات نمایم، ولی کسی را نیافته ام که مرا به سوی او راهنمایی کند. من جا و مکان او را نمی دانم، وقتی وارد این مسجد شدم شنیدم چند نفر از

مؤمنین می گویند: تو شخصی هستی که از این خاندان آگاه می باشی، لذا نزد تو آمدم که این پول را از من بگیری و مرا نزد رفیق خود ببری، زیرا من یکی از برادران دینی تو هستم که به تو اطمینان دارم، اگر بخواهی، من حاضرم قبل از ملاقات وی برای او از من بیعت بگیری.

مسلم بن عوسجه گفت: خدا را برای اینکه با تو ملاقات نمودم سپاسگزارم، زیرا این ملاقات مرا خوشحال کرد، تو به کسی که دوست داری خواهی رسید، حتما خدا اهل بیت پیامبر خود را به وسیله تو یاری خواهد کرد. ولی من دوست ندارم قبل از اینکه ترس من از این شخص سرکش و ستمکار تمام شود، مردم بدانند که برای حسین بیعت می گیرم.

معقل گفت: غیر از خیر چیزی نخواهد بود. اکنون از من بیعت بگیر! مسلم بن عوسجه از وی بیعت گرفت، ولی از او تعهد محکمی گرفت که خیرخواهی کند و این موضوع را کتمان نماید. هر چه مسلم بن عوسجه گفت، معقل پذیرفت. سپس به معقل گفت: چند روزی در خانه من بیا و برو تا من از حضرت مسلم برایت اجازه بگیرم. وقتی معقل چند روزی با مردم رفت و آمد نمود، مسلم بن عوسجه برایش اجازه گرفت، حضرت مسلم اجازه داد و معقل با او بیعت کرد. سپس مسلم به ابو ثمامه صائدی که مأمور گرفتن اموال بود و اسلحه برای آنان می خرید دستور داد آن پول را بگیرد. ابو ثمامه مردی با بصیرت بود و یکی از شهسواران عرب و بزرگان شیعه به شمار می رفت. معقل همچنان نزد حضرت مسلم و یارانش رفت و آمد می کرد، وی اولین کسی بود که نزد آنان داخل و آخرین شخصی بود که از نزد ایشان خارج می شد. او از این طریق منظور ابن زیاد را تأمین نمود و همه وقت ابن زیاد را از اخبار جدید با خبر می کرد - ۱. ارشاد مفید: ۱۸۸ - ۱۹۰ - .

- ابن شهر آشوب گفت: وقتی مسلم وارد کوفه و در خانه سالم بن مسیب وارد شد، تعداد دوازده هزار نفر مرد با او بیعت نمودند. هنگامی که ابن زیاد داخل کوفه شد، حضرت مسلم شبانه از خانه سالم به خانه هانی بن عروه منتقل گردید و در امان وی بود. مردم همچنان با حضرت مسلم بیعت می کردند تا اینکه تعداد بیست و پنج هزار نفر مرد با او بیعت نمودند. حضرت مسلم تصمیم گرفت که برود، ولی هانی گفت: عجله مکن. شریک بن اعور همدانی که از بصره با عبید اللّه ابن زیاد آمده بود مریض شده بود و چند روزی در خانه هانی بن عروه بستری شده بود. شریک به حضرت مسلم گفت: ابن زیاد برای عیادت من خواهد آمد، من سخن را با او طولانی می کنم. تو با شمشیر خود بیا و او را به قتل برسان. علامت بین من و تو این باشد که من می گویم، آب می خواهم. ولی هانی بن عروه وی را از این عمل بازداشت. وقتی ابن زیاد نزد شریک آمد و از مریضی وی پرسید و گفتگوی آنان به طول انجامید و شریک دید کسی خارج نشد و ترسید که وقت بگذرد، این شعر را

خواند: چه انتظار داری که سلمی را زنده کنی، وی را به زودی از جام مرگ سیراب نمایید.

ابن زیاد از این شعر احساس خطر نمود و خارج شد. هنگامی که ابن زیاد داخل قصر دار الاماره گردید، مالک بن یربوع تمیمی نامه ای نزد ابن زیاد آورد که آن را از دست عبد اللّه بن یقطر گرفته بود. در آن نامه نوشته بود: به حسین بن علی بن ابی طالب علیهم السّلام. اما بعد؛ من به تو خبر می دهم، گروهی از اهل کوفه که چنین و چنانند با تو بیعت نموده اند، هنگامی که نامه من به تو رسید فوراً فوراً حرکت کن زیرا عموم مردم با تو هستند، مردم اصلا توجهی به یزید ندارند. ابن زیاد دستور داد تا عبد اللّه بن یقطر را بکشند - ۱. مناقب آل ابی طالب۴: ۹۱ و ۹۲ - .

ابن نما می گوید: وقتی که ابن زیاد از خانه هانی خارج شد، مسلم در حالی که شمشیر به دست داشت وارد گردید. شریک به آن حضرت گفت: چه چیز تو را از این کار منع کرد؟ حضرت مسلم فرمود: وقتی تصمیم گرفتم خارج شوم، یک زن دامنم را گرفت و گفت: تو را به خدا قسم می دهم که مبادا ابن زیاد را در خانه ما به قتل برسانی و بعد در مقابل من شروع به گریه نمود، لذا من شمشیر را انداختم و نشستم. هانی گفت: وای بر آن زن! زیرا این کار او باعث کشتن من و کشتن خود او گردید. بلایی که از آن می ترسیدم بر سرم آمد.

ابو الفرج در کتاب مقاتل می گوید: هانی به حضرت مسلم گفت: من دوست ندارم ابن زیاد در خانه من کشته شود. وقتی حضرت مسلم آمد و شریک به او گفت، چه چیز مانع از این شد که تو ابن زیاد را به قتل برسانی؟ فرمود: دو خصلت: اول اینکه هانی دوست نداشت ابن زیاد در خانه وی کشته شود. دوم حدیثی که از پیامبر خدا صلّی اللّه علیه و آله به من رسیده و فرموده: ایمان برای مکر و حیله، قید و بند است، هیچ مؤمنی مکر و حیله نخواهد کرد. هانی گفت: به خدا قسم اگر ابن زیاد را کشته بودی، شخص کافر و فاجری را به درک نازل کرده بودی - ۱. مقاتل الطالبیین: ۷۱ و حدیث را ابو داود در سنن خود ۲: ۷۹ از ابو هریره روایت کرده و معنایش این است که ایمان از قتلی که با مکر و حیله انجام شود جلوگیری می کند، همچنان که قید و بند مانع از تجاوز می شود. - .

شیخ مفید می گوید: چون هانی بن عروه از عبید اللّه می ترسید، لذا در مجلس ابن زیاد حاضر نشد و خودش را به مریضی زد. ابن زیاد به اهل مجلس خود گفت: چرا من هانی را نمی بینم؟ گفتند: مریض است. گفت: اگر بدانم که مریض است برای عیادت او خواهم رفت. سپس محمّد بن اشعث و اسماء بن خارجه و عمرو بن حجاج زبیدی را خواست. در آن موقع رویحه دختر عمرو که او را ام یحیی می گفتند همسر هانی بود. ابن زیاد به آنان گفت: چه شده که هانی بن عروه به دیدن ما نمی آید؟ گفتند: ما خبری نداریم. ولی می گویند: مریض است. ابن زیاد گفت: شنیدم بهبودی یافته و بر در خانه خود می نشیند. شما با او تماس بگیرید و به وی بگویید: حق ما را فراموش نکند! زیرا من دوست ندارم شخصی مثل هانی که از اشراف عرب است نزد من تلف شود.

آن گروه شبانه نزد هانی که بر در خانه خود نشسته بود آمدند و به وی گفتند: چرا با امیر ملاقات نمی کنی؟ ابن زیاد می گوید: اگر من بدانم هانی مریض است از او عیادت می کنم. هانی گفت: مریضی مانع من است. گفتند: به ابن زیاد خبر رسیده که تو شب ها بر در خانه ات می نشینی. ابن زیاد گمان می کند که تو از ملاقات وی کوتاهی می کنی، سلطان این را که کسی در حق او جفا کند تحمل نمی کند. تو را قسم می دهم که با ما سوار شوی و بیایی. هانی لباس های خود را خواست و پوشید، استر خود را خواست و سوار شد، وقتی نزدیک قصر ابن زیاد رسید، گویا احساس خطر کرد، لذا به حسان بن خارجه گفت: ای پسر برادر! به خدا قسم من از این مرد بیم دارم. تو چه صلاح می دانی؟

او گفت: ای عمو! لازم نیست بترسی. فال بد مزن! ولی حسان نمی دانست ابن زیاد به چه منظوری به دنبال هانی فرستاده بود .

وقتی هانی نزد ابن زیاد که گروهی نزد او بودند وارد شد و چشم ابن زیاد به او افتاد به هانی گفت: با پای خود به سوی مرگ آمدی. هنگامی که هانی به ابن زیاد نزدیک شد، ابن زیاد به شریح قاضی که نزد او بود گفت:

من می خواهم او زنده بماند و او تصمیم دارد مرا به قتل برساند. عذر خود یا عذر خواه خود را از قبیله مراد بیاور.

ابن زیاد در ابتدا که وارد کوفه شده بود، نسبت به هانی اکرام و لطف می کرد. هانی گفت: ای امیر! مگر چه خبر شده؟ ابن زیاد گفت: ای هانی بن عروه! دست بردار. این چه کارهایی است که تو در خانه خود بر علیه امیر المؤمنین یزید و عموم مسلمین انجام می دهی؟ تو مسلم بن عقیل را وارد خانه خود کرده و برای او جمعیت و سلاح جمع کرده و مردان را در خانه های اطرافت گرد می آوری و با این حال گمان می کنی این مطلب بر من پوشیده است؟ هانی گفت: من این کارها را انجام نداده ام و مسلم هم در خانه من نیست. ابن زیاد گفت: آری تو این کارها را کرده ای. وقتی قیل و قال در میان ایشان به طول انجامید و هانی زیر بار نرفت، ابن زیاد معقل را که جاسوس وی بود خواست. هنگامی که معقل آمد، ابن زیاد به هانی گفت: این شخص را می شناسی؟ گفت: آری. هانی پس از این ماجرا دریافت که معقل جاسوس ابن زیاد بوده. معقل بوده که جریان هانی و حضرت مسلم را با ابن زیاد خبر می داده است. هانی محکوم شد و ساعتی سر به زیر افکند سپس به خود آمد و به ابن زیاد گفت: به من گوش بده و سخنم را تصدیق نما، به خدا قسم که من دروغ نمی گویم. قسم به خدا که من مسلم را در منزل خود دعوت ننمودم و از جریان کار او آگاه نبودم تا اینکه مسلم نزد من آمد و اجازه خواست که بر من وارد شود. من خجل شدم از اینکه وی را جای ندهم و خود را مذمت کردم، لذا او را مهمان نمودم و جای دادم. جریان مسلم همان است که برای تو شرح داده اند. اکنون اگر مایل باشی، من به تو تعهد محکمی می دهم که درباره تو اندیشه سوئی نکرده و غائله ای ایجاد ننمایم. من نزد تو خواهم آمد و دست خود را به دست تو می دهم. چنانچه بخواهی، من حاضرم چیزی را نزد تو رهن بگذارم تا پیش تو بیایم. من اینک نزد مسلم می روم و به او دستور می دهم تا از خانه ام خارج شود و به هر جای زمین که می خواهد برود و من ذمه خویش را از نگهداری او خلاص می کنم.

ابن زیاد گفت: به خدا قسم تو هرگز از این جا نخواهی رفت مگر اینکه مسلم را نزد من بیاوری. هانی گفت: به خدا قسم من هرگز مسلم را پیش تو نخواهم آورد، من مهمان خود را تسلیم تو کنم تا او را به قتل برسانی؟ ابن زیاد گفت: به خدا قسم باید مسلم را بیاوری. هانی گفت: به خدا قسم وی را نزد تو نخواهم آورد. هنگامی که گفتگوی آنان طولانی گردید، مسلم بن عمرو باهلی که غیر از او کسی از اهل شام و بصره در کوفه نبود برخاست و گفت: ای امیر! خدا امور تو را اصلاح نماید، هانی را به من واگذار کن تا با او سخن بگویم. سپس مسلم بن عمرو با هانی به کناری رفتند، به حسب ظاهر از ابن زیاد دور شدند، ولی به قدری دور بودند که ابن زیاد آنان را می دید و هر گاه صدای ایشان بلند می شد ابن زیاد می شنید که چه می گویند.

مسلم بن عمرو به هانی گفت: تو را به خدا قسم می دهم مبادا خود را به کشتن دهی و عشیره و فامیل خود را دچار مصیبت کنی. به خدا قسم من به کشته شدن تو مایل نیستم. مسلم بن عقیل پسر عموی این جماعت است، اینان مسلم را شهید نمی کنند و ضرری به او نمی رسانند، مسلم را به این گروه تسلیم کن، زیرا این عمل باعث سرشکستگی و نقص تو نخواهد شد، تو مسلم را به پادشاه می سپاری. هانی گفت: به خدا قسم برای من عیب و عار است که شخصی را که همسایه و مهمان من است تحویل دشمن دهم، در حالی که من زنده و صحیح و سالم هستم، می شنوم و می بینم، دارای بازویی قوی و یاوران فراوان هستم. به خدا قسم حتی اگر من بیش از یک نفر نداشته و یاوری هم نداشته باشم، مسلم را تسلیم نخواهم کرد تا اینکه جانم را به خاطر او بدهم. مسلم بن عمرو همچنان هانی را قسم می داد و هانی می گفت: ابداً چنین عملی را انجام نخواهم داد.

وقتی ابن زیاد این مکالمات را شنید گفت: هانی را نزدیک من بیاورید. هنگامی که وی را نزد او بردند ابن زیاد گفت: به خدا قسم یا باید مسلم را پیش من بیاوری یا اینکه گردن تو را خواهم زد. هانی گفت: به خدا قسم اگر مرا به قتل برسانی، شمشیرهایی برق آسا اطراف خانه تو را محاصره خواهند کرد. ابن زیاد گفت: وای بر تو! تو مرا از شمشیرهای برنده می ترسانی؟ هانی این طور می پنداشت که خویشاوندانش به یاری او قیام خواهند کرد. ابن زیاد دستور داد تا هانی را نزدیک وی آوردند، سپس به قدری با چوب دستی خود به صورت و پیشانی و گونه های هانی زد که بینی وی شکست و خون در صورت و محاسن هانی فرو ریخت، کار به جایی کشید که چوب دستی ابن زیاد شکست. هانی دست برد که شمشیر یکی از نگهبانان را بگیرد و از خود دفاع نماید، ولی آن نگهبان شمشیر خود را پس گرفت.

ابن زیاد به هانی گفت: تو شورش کردی؟ ریختن خون تو حلال شده، او را بکشید. او را در میان یکی از اطاق ها زندانی کنید و در را به روی وی قفل کنید و چند نفر نگهبان را محافظ او قرار دهید. پس حسان بن اسما قیام کرد و به ابن زیاد گفت: این بهانه جویی ها را رها کن. تو به ما دستور دادی که هانی را نزد تو آوریم، اکنون بینی و صورت او را شکستی و خون وی را بر محاسنش جاری کردی و گمان می کنی که می توانی او را بکشی؟ ابن زیاد گفت: تو نیز اینجا بودی؟ سپس دستور داد تا مشتی به سینه حسان بن اسما زدند و او را با پشت گردنی در یک گوشه از مجلس جای دادند. محمّد بن اشعث گفت: ما از نظر امیر راضی هستیم، خواه به نفع ما باشد یا بر علیه ما، زیرا امیر حق ادب کردن و تنبیه را دارد.

وقتی به گوش عمرو بن حجاج رسید که هانی کشته شده است، او با قبیله مذحج قیام نمود و دار الاماره ابن زیاد را محاصره کرد. سپس فریاد زد: من عمرو بن حجاج هستم و اینان شهسواران و رجال قبیله مذحج می باشند، ما از اطاعت خلیفه سرپیچی نکرده و از مسلمانان جدا نشده ایم. آنان شنیده بودند که هانی شهید شده و این موضوع در نظرشان بسیار سخت و بزرگ بود. وقتی به ابن زیاد گفته شد: شهسواران قبیله مذحج بر در قصر ایستاده اند، به شریح قاضی گفت: نزد هانی برو، ببین اگر زنده است نزد آنان برو و بگو: هانی زنده است و کشته نشده. هنگامی که شریح نزد هانی آمد و چشم هانی به وی افتاد در حالی که خون او بر ریشش می چکید گفت: ای خدا! ای مسلمانان! آیا خویشاوندان من هلاک شده اند؟ اهل دین کجایند؟ اهل شهر کجایند؟ ناگاه صدای ضجه ای را از در قصر شنید و گفت: من گمان می کنم این صدا ها از گروه مذحج و طرفداران من که مسلمانند باشد. اگر تعداد ده نفر نزد من بیایند، مرا نجات خواهند داد. وقتی شریح سخن هانی را شنید به سوی قبیله مذحج رفت و به آنان گفت: هنگامی که امیر سخن شما را در مورد رئیستان شنید به من دستور داد نزد هانی بروم. من پیش هانی رفتم و او را دیدم، امیر مرا مأمور کرده با شما ملاقات کرده و شما را آگاه نمایم که هانی زنده است و اینکه به شما خبر رسیده هانی کشته شده، صحیح نیست. عمرو بن حجاج و یارانش به شریح گفتند: اکنون که هانی کشته نشده، خدا را شکر؛ و سپس باز گشتند.

عبید اللّه بن زیاد پس از این جریان، با اشراف مردم و نگهبانان و نزدیکان خود خارج شد و پس از اینکه بر فراز منبر رفت گفت: ای مردم! به طاعت خدا و پیشوایان خود چنگ بزنید. پراکنده نشوید که هلاک، ذلیل، کشته شده، جفا دیده و محروم خواهید شد! برادر انسان کسی است که راست بگوید، کسی که اخطار می دهد معذور است و السّلام. وقتی که ابن زیاد تصمیم گرفت از منبر فرود آید، ناگاه دیده بانان از آن در مسجد که به باب خرما فروشان معروف بود، با فریاد و خروش وارد شدند و گفتند: مسلم بن عقیل آمد. ابن زیاد با سرعت داخل قصر شد و درهای آن را بست. عبید اللّه بن حازم گفت: من

فرستاده مسلم بن عقیل بودم، به سوی قصر آمدم که ببینم هانی چه کاری انجام داده است. هنگامی که هانی مضروب و محبوس شد، من بر اسب خود سوار شدم و نخستین کسی بودم که نزد مسلم بن عقیل رفته و جریان هانی را برایش شرح دادم. ناگاه زنانی از قبیله مراد در حالی که اجتماع کرده بودند فریاد زدند: یا عبرتاه! یا مصیبتاه! من نیز پیش مسلم رفتم و این موضوع را برایش گفتم. مسلم به من دستور داد در میان یارانش که خانه های اطراف او را پر کرده بودند و تعداد چهار هزار نفر مرد بودند ندا سر دهم: واناصرا! (ای کسی که یاری شدی)! هنگامی که این ندا را سر دادم، اهل کوفه شنیدند و در اطراف حضرت مسلم اجتماع کردند.

حضرت مسلم بن عقیل علیه السّلام برای هر یک از رؤسای قبیله کنده، مذحج، تمیم، اسد، مضر و همدان پرچمی بست. سپس مردم یکدیگر را خبر کردند. چندان مکثی نکردیم که مسجد و بازار مملو از جمعیت شد و مردم تا شامگاه همچنان به یکدیگر می پیوستند. کار بر عبید اللّه بن زیاد سخت شد، بیشتر تلاش ابن زیاد این بود که از در قصر محافظت کند. همراه ابن زیاد بیشتر از سی نفر نگهبان و بیست نفر از اشراف مردم و اهل بیت و نزدیکانش کسی نبود. گروهی از اشراف که طرفدار یزید بودند و از ابن زیاد دور افتاده بودند، می آمدند و از آن در قصر که طرف خانه رومی ها بود به عبید اللّه ملحق می شدند. افرادی که در میان قصر به همراه ابن زیاد بودند، از بالای قصر به اهل کوفه نگاه می کردند. اهل کوفه آنان را سنگباران می نمودند و به ایشان فحاشی می کردند و سخنان ننگ آوری به ابن زیاد و مادرش می گفتند.

ابن زیاد کثیر بن شهاب را خواست و به او دستور داد تا با افرادی از قبیله مذحج که مطیع او بودند خارج شوند و در میان کوفه سیر کنند و مردم را از اطراف مسلم بن عقیل پراکنده کنند و آنان را از جنگ ترسانده و از مجازات امیر برحذر دارند. از طرفی هم به محمّد بن اشعث مأموریت داد با افرادی از قبیله کنده و حضرموت که مطیع او بودند خارج شود و پرچم امان را برای مردم بلند کنند، نظیر این دستور را به قعقاع ذهلی و شبث ابن ربعی تمیمی و حجار بن ابجر سلمی و شمر بن ذی الجوشن عامری داد. سپس مابقی بزرگان کوفه را که نزد او بودند، به خاطر وحشتی که داشت حبس کرد، زیرا عده کمی از مردم نزد او بودند.

کثیر بن شهاب به امر ابن زیاد خارج شد و مردم را از اطراف مسلم پراکنده کرد. محمّد بن اشعث هم خارج شد و نزدیک خانه های بنی عماره توقف کرد. حضرت مسلم علیه السّلام عبد الرحمن بن شریح شیبانی را به جانب محمّد بن اشعث فرستاد، وقتی ابن اشعث دید جمعیت فراوانی نزد او آمدند از مکان خود عقب نشینی کرد. ابن اشعث و کثیر بن شهاب و قعقاع ابن ثور ذهلی و شبث بن ربعی مانع از پیوستن مردم به مسلم شدند و آنان را از مجازات امیر می ترساندند، تا اینکه گروه فراوانی از فامیل های خودشان و دیگران در اطراف آنان اجتماع نمودند. پس از این جریان، از در رومی های مسجد نزد ابن زیاد رفتند.

کثیر بن شهاب به ابن زیاد گفت: گروه فراوانی از اشراف مردم ونگهبانان و اهل بیت و دوستان تو در میان قصر هستند، تو ما را نزد ایشان ببر. ولی ابن زیاد نپذیرفت. ابن زیاد پرچمی برای شبث بن ربعی تشکیل داد و او را خارج کرد. مردم که همچنان زیاد می شدند، تا شام با حضرت مسلم استقامت کردند و وضعیت برای آنان سخت بود. ابن زیاد نزد رجال کوفه فرستاد و ایشان را خواست. وقتی آمدند به آنان دستور داد، به جانب مردم کوفه بروند، افرادی را که مطیع ابن زیاد شوند مژده جاه و مقام دادند و اشخاصی را که نافرمانی ابن زیاد را می کردند از عقوبت و محرومیت ترساندند و به آنان خبر دادند که از شام

لشکری به سوی ایشان خواهد آمد.

از طرفی کثیر بن شهاب تا نزدیک غروب آفتاب سخنرانی نمود و گفت: ای مردم! نزد اهل و عیال خود بروید، در شر و فتنه عجله مکنید. خود را در معرض کشته شدن قرار مدهید، زیرا لشکر یزید بن معاویه در حال آمدن است. ابن زیاد با خدا عهد کرده که اگر شما برای جنگیدن با او استقامت نمایید و امشب باز نگردید، فرزندان شما را از سهمیه بیت المال محروم نماید و جنگجویان شما را در میان جنگجویان شامی پراکنده کند، افراد بی گناه و گناه کار و حاضر و غائب شما را عقاب کند، تا اینکه احدی از اشخاص متمرد باقی نماند، مگر اینکه کیفر جنایت او را به وی بچشاند. اشرافی که طرفدار یزید بودند نیز همین سخنان را گفتند.

هنگامی که مردم سخنان آنان را شنیدند پراکنده شدند. کار پراکندگی به جایی رسید که هر زنی نزد پسر یا برادر خود می آمد و می گفت: برگرد. مردمی که این جا هستند برای مسلم کافی است؛ یا مردی می آمد و به پسر و برادر خویش می گفت: فردا لشکر شام به طرف تو خواهند آمد، تو را با جنگ و شر چه کار؟ برگرد، سپس او را منصرف می کرد، مردم همچنان متفرق می شدند. کار به جایی رسید که حضرت مسلم در حالی نماز مغرب را خواند که بیشتر از سی نفر در مسجد با وی نبود.

هنگامی که حضرت مسلم علیه السّلام روز را به شب رسانید، دید غیر از آن چند نفر کسی همراهش نیست. رفت که از در کنده خارج شود، دید بیشتر از ده نفر با آن حضرت نیستند. وقتی که از در مسجد خارج شد دید احدی باقی نمانده که او را به جایی راهنمایی کند و کسی نیست که وی را به جانب منزل خود ببرد، یا اگر دشمنی به وی حمله نماید از او دفاع کند. حضرت مسلم همچنان حیران و سرگردان در میان کوچه های کوفه راه می رفت، ولی نمی دانست کجا می رود. رفت تا به خانه های بنی جبله که از قبیله کنده بودند رسید، سپس به خانه زنی که او را طوعه می گفتند رسید، طوعه قبلاً کنیز اشعث بن قیس بود، اشعث او را آزاد کرد و اسید حضرمی با طوعه ازدواج نمود و بلال را برای او آورد. بلال با مردم بیرون رفته بود و مادرش در انتظار او بود.

حضرت مسلم به طوعه سلام کرد و وی جواب داد، مسلم به او فرمود: ای کنیز خدا! یک جرعه آب به من بنوشان. وقتی طوعه آب به حضرت مسلم داد و برگشت، او همان جا نشست. طوعه رفت و برگشت و به حضرت مسلم گفت: ای بنده خدا! مگر آب نیاشامیدی؟ فرمود: چرا. گفت: پس نزد خانواده ات برو. مسلم علیه السّلام سکوت کرد. طوعه برای دومین بار سخن خود را تکرار نمود ولی حضرت مسلم همچنان ساکت بود. طوعه مرتبه سوم گفت: سبحان اللّٰه! ای بنده خدا! خدا تو را عافیت دهد! برخیز و نزد خانواده خود برو، زیرا نشستن تو بر در خانه من صلاح نیست، من راضی نیستم تو اینجا باشی. حضرت مسلم برخاست و به طوعه فرمود: ای کنیز خدا! من در این شهر اهل و عشیره ای ندارم. آیا تو کار خیری در حق من انجام می دهی تا من هم بعداً آن را تلافی کنم؟ طوعه گفت: چه کاری؟ فرمود: من مسلم بن عقیل هستم که این گروه مرا تکذیب نموده اند. اینان مرا فریب دادند و بیرون کردند، طوعه گفت: تو مسلم هستی؟ فرمود: آری. طوعه گفت: بفرمایید. حضرت مسلم وارد یکی از اطاق های وی که خالی بود شد. طوعه فرشی برای آن بزرگوار گسترانید و غذا برایش آورد، ولی مسلم علیه السّلام غذا نخورد. چندان طولی نکشید که پسر طوعه آمد و دید مادرش بیشتر از حد معمول به آن اطاق رفت و آمد می کند. به

مـادر خود گفت: به خـدا قسم امشب رفت و آمـد زیـاد تو به این اطاق مرا دچار شک و تردیـد کرده است. گویا در این اطاق کاری داری؟ گفت: پسـر جان! با این موضوع کاری نداشـته باش. گفت: به خـدا قسم که باید مرا با خبر کنی، طوعه گفت: به دنبال کار خود برو و از من سؤالی مپرس. وقتی پسـرش خیلی اصـرار کرد گفت: احدی از مردم را از آن چه به تو می گویم با خبر مکن، گفت: باشد. طوعه پسـر خویش را قسم داد که این راز را فاش نکند و او قسم خورد. وقتی طوعه وی را آگاه نمود، او خوابیـد و ساکت شد. هنگامی که مردم بی وفای کوفه از اطراف حضـرت مسـلم پراکنده شدند، مدت زیادی گذشت و ابن زیاد سر و صدایی از یاران حضـرت مسـلم، آن طور که قبلاً می شـنید، بگوشش نرسید. ابن زیاد به یاران خود گفت: از بالای قصـر نگاه کنیـد، آیا احـدی از یاران مسـلم را می بینیـد؟ آنان نگاه کردنـد، ولی احـدی از طرفداران مسـلم را نیافتند. ابن زیاد گفت: نگاه کنید، شاید ایشان در زیر سایه ها در کمین شـما باشـند. آنان تخته های مسـجد را کندند و با شـعله های آتشی که در دست داشتند فرود آمدند و نگاه کردند، چون آن شعله ها گاهی روشن و گاهی خاموش می شدند و آن طور که لازم بود روشن نمی شدنـد. لـذا قنـدیل هایی را از سـقف آویزان نمودند و دسـته های نی را به ریسـمان بسـتند و پس از اینکه نی ها را آتش زدند آن ها را تا حدی پایین آوردند که به زمین می رسـیدند. بدین وسـیله زیر تمامی سایبان ها را با تمام زوایای مسجد از دور و نزدیک تفتیش نمودنـد، حتی زیر منبر را وارسـی کردند، ولی کسـی را نیافتند لذا ابن زیاد را از پراکنده شدن مردم با خبر نمودند.

ابن زیاد در سده مسجد را گشود و سپس داخل شد و بر فراز منبر رفت. یارانش نیز با او خارج شدند. قبل از نماز عشا به ایشان دستور داد که بنشینند. سپس ابن زیاد به عمر بن نافع دستور داد تا در شهر ندا سر دهد: آگاه باشید! دین زمامدار از نگهبانان و سرشـناسان و بزرگان شـهر و جنگجویانی که نماز عشا را در غیر مسـجد بخوانند برداشته خواهد شد! بیشتر از یک ساعت طول نکشـید که مسجد مملو از جمعیت شد. سپس ابن زیاد دستور داد منادی ندا سر دهد و مردم برای نماز قیام کردند. به نگهبانان امر کرد تا پشت سـرش باشند و او را در برابر کسی که بخواهد نا غافل وی را بکشد محافظت نمایند و با این تشکیلات نماز را با مردم به جا آورد.

ابن زیاد پس از این جریان بر فراز منبر رفت و بعد از اینکه حمد خدا را به جا آورد گفت: مسـلم بن عقیل شخصـی است سفیه و جاهل، او این اختلافات و تفرقه ها را ایجاد نمود. ذمه خدا از آن مردی که ما مسـلم را در خانه اش پیدا کنیم برداشته خواهد شـد. کسـی که مسـلم را نزد ما بیاورد، پول خون او را به وی خواهیم داد. ای بنـدگان خـدا، از خدا بترسـید. به بیعت و اطاعت خود پایبند باشـید و اختیار جان خود را به کسـی ندهید. سپس گفت: ای حصین بن نمیر، مادرت به عزای تو بنشیند، اگر دری از دروازه های کوفه باز بماند و این مرد (یعنی حضـرت مسلم) از شهر خارج شود و او را نزد من نیاوری! زیرا من تو را بر خانه هـای کوفه مسـلط نموده ام، دیـده بـان هـایی را بر اهل و خانه های کوفه بفرست، وقتی شب را صـبح کردی خانه ها را تفتیش کن. گوشه و کنار آن ها را بررسی کن تا بالاخره مسلم ابن عقیل را نزد من بیاوری. این حصین نمیر، مسئول نگهبانان ابن زیاد و از قبیله بنی تمیم بود. ابن زیاد وارد قصر شد و یک پرچم برای عمرو بن حریث فراهم کرد و او را بر مردم حاکم کرد.

هنگامی که صـبح شد، ابن زیاد در جایگاه خود نشـست و به مردم اجازه ورود داد و مردم نزد او آمدند. وقتی محمّد بن اشعث آمد، ابن زیاد به او گفت: مرحبا به تو که نسبت به ما غل و غشی نداری و به دوستی دشمنان ما متهم نیستی، و بعد او را پهلوی خویش نشاند. پسر طوعه پس از اینکه صبح شد نزد عبد الرحمن بن محمّد بن اشـعث رفت و او را از مکان حضـرت مسـلم با

خبر کرد و گفت: مسلم نزد مادر من است. عبد الرحمن نزد پدر خود که پیش ابن زیاد بود آمد و با پدر خویش درگوشی صحبت کرد و ابن زیاد سخن وی را شنید. ابن زیاد با چوب دستی اشاره به پهلوی او کرد و گفت: همین الآن برخیز و مسلم را نزد من بیاور. وی برخاست و ابن زیاد یاران خود را نیز به همراه او روانه کرد، زیرا می دانست که هیچ گروهی دوست ندارد مسلم ابن عقیل در میان آنان دچار مصیبت شود.

لذا ابن زیاد عبید اللّه بن عباس سلمی را با تعداد هفتاد نفر مرد از قبیله قیس با او فرستاد. آنان آمدند تا نزدیک آن خانه ای که حضرت مسلم در آن بود رسیدند؛ هنگامی که حضرت مسلم علیه السّلام هیاهوی مردان و صدای سم اسبان را شنید، دریافت که برای دستگیر نمودن وی آمده اند. مسلم بن عقیل با شمشیر به سمت آنان حمله برد، ایشان به خانه طوعه ریختند، ولی حضرت مسلم با شمشیر خود به آنان ضربه زد و آن ها از خانه بیرون کرد. ایشان دوباره به سوی مسلم بازگشتند و او به ایشان حمله کرد. حضرت مسلم با بکر بن حمران احمری مشغول جنگ شدند. بکر با شمشیر ضربه ای به دهان مسلم زد که لب بالای آن حضرت را قطع کرد و شمشیر به طرف لب پایین وی حرکت کرد و دندان پایین وی را از جا کند. حضرت مسلم یک شمشیر بر فرق سر بکر زد و ضربه دیگری بر پایین گردنش زد که نزدیک بود تا شکمش برسد.

هنگامی که دشمنان با این منظره مواجه شدند، از بالای بام به مسلم نزدیک شدند و او را سنگباران نمودند. دسته های نی را آتش می زدند و از بالای بام بر سر او می ریختند. وقتی مسلم بن عقیل علیه السّلام با این وضعیت مواجه شد، با شمشیر آخته وارد کوچه شد و به آنان حمله برد. محمّد بن اشعث به حضرت مسلم می گفت: تو در امان هستی، خود را به کشتن مده، ولی مسلم با ایشان می جنگید و این رجز را می خواند:

من قسم خورده ام که کشته نشوم مگر آزادانه، اگر چه می دانم مرگ امر سختی است.

مرگ است که شی ء خنک را با شی ء داغ و تلخ می آمیزد. شعاع آفتاب برگشت و استقرار یافت.

هر مردی بالاخره یک روز دچار فتنه و شر خواهد شد. من از این می ترسم مبادا تکذیب شوم یا فریب بخورم.

محمّد بن اشعث به حضرت مسلم گفت: تو تکذیب نمی شوی، فریب نمی خوری و خدعه نخواهی دید. زیرا این گروه عموزادگان تو هستند، قاتل تو نیستند، ضرری به تو نمی رسانند. حضرت مسلم که بدنش به خاطر سنگباران شدن داغ و از جنگ ناتوان و نفسش قطع شده بود، تکیه بر دیوار همان خانه داد. محمّد بن اشعث برای دومین بار سخن خود را تکرار نمود و گفت: تو در امان هستی. مسلم فرمود: من در امانم؟ گفتند: آری؛ ولی عبید اللّه بن عباس سلمی گفت: این موضوع ارتباطی به من ندارد و جوابی نداد و دور شد.

حضرت مسلم فرمود: اگر من واقعاً در امان نباشم، دست خود را در دست شما نخواهم گذاشت. سپس استری آوردند و حضرت مسلم را بر آن سوار نمودند، در اطراف او اجتماع کرده و شمشیرش را از دستش درآوردند. گویا مسلم در آن لحظه از خود مأیوس شده بود. چشمانش پر از اشک شد و فرمود: این اولین حیله و فریبی است که به کار بردید. محمّد بن اشعث گفت: امیدوارم که ضرری متوجه تو نشود. حضرت مسلم فرمود: غیر از امیدواری چیزی نیست، پس امان شما چه شد؟ إِنَّا لِلَّه

و إنَّا إليه راجعون! مسلم پس از تلاوت این آیه گریان شد. عبید اللّه بن عباس به او گفت: کسی که طالب یک چنین مقامی است که تو طالب آن هستی، نباید برای چنین مصیبتی که بر سرت آمده است گریان شود. مسلم فرمود: به خدا قسم من برای خودم گریه نمی کنم و باکی از کشته شدن ندارم، گرچه تلف شدن را حتی به اندازه یک چشم بر هم زدن دوست ندارم، ولی در عین حال برای بستگان خودم که در شرف آمدن هستند گریه می کنم، برای حسین و آل حسین گریانم.

سپس حضرت مسلم متوجه محمّد بن اشعث شد و به او فرمود: من یقین دارم که تو از امان دادن من عاجز خواهی شد، آیا این خیر در وجود تو هست که مردی را از جانب من نزد حسین علیه السّلام که مطمئنم امروز یا فردا به همراه اهل بیتش به سوی شما خواهد آمد بفرستی تا از قول من به آن حضرت بگوید: مسلم بن عقیل که در دست این گروه اسیر است و چه بسا تا شام کشته شود می گوید: پدر و مادرم به فدایت، با اهل بیت خود برگرد. مبادا اهل کوفه تو را فریب دهند، زیرا ایشان همان یاران پدرت هستند که آرزو داشت به واسطه مرگ یا قتل از آنان جدا شود. اهل کوفه به تو دروغ گفتند، کسی که دروغ بگوید نظری ندارد. ابن اشعث گفت: به خدا قسم من خواسته تو را عملی خواهم کرد و به ابن زیاد خبر می دهم که به تو امان داده ام
- ۱. ارشاد: ۱۹۰ - ۱۹۷ - .

- محمّد بن شهر آشوب می گوید: ابن زیاد عمرو بن حریث مخزومی و محمّد بن اشعث را با هفتاد مرد فرستاد تا خانه ای را که حضرت مسلم در آن بود محاصره کنند. آن گاه مسلم در حالی که این رجز را می خواند به آنان حمله کرد و سپس چهل و یک نفر از مردان آن ها را کشت - ۲. مناقب آل ابی طالب۴: ۹۳ - .

آن مرگ است، وای بر تو، هر کاری که می خواهی انجام بده، چه آنکه تو پیمانه مرگ را بدون شک سر خواهی کشید.

پس در مقابل امر خدا جلّ جلاله صبور باش، زیرا حکم و قضا و قدر خدا در میان خلق تقسیم خواهد شد.

- محمّد بن ابی طالب می گوید: هنگامی که حضرت مسلم علیه السّلام گروه فراوانی از کوفیان را کشت و این موضوع به گوش ابن زیاد رسید، ابن زیاد به محمّد بن اشعث پیغام داد: ما تو را فرستادیم که فقط یک مرد را نزد ما بیاوری و او یک چنین رخنه بزرگی در بین یاران تو ایجاد کرده است. پس چه خواهی کرد اگر ما تو را به سوی کسی غیر از او بفرستیم؟ محمّد بن اشعث جواب داد: ای امیر، تو گمان می کنی مرا به سوی یکی از بقال های کوفه یا به جانب یکی از برزگران حیره فرستاده ای؟ آیا نمی دانی مرا به جانب شیری دلاور و شمشیری برنده که در دست پهلوانی نامدار است فرستاده ای؟ همان پهلوانی که از خاندان بهترین مردم است. ابن زیاد دستور داد: پس به مسلم امان بده، زیرا تو جز با این کار به او دست نخواهی یافت.

مؤلف: در بعضی از کتب مناقب از عمرو بن دینار نقل شده که گفت: امام حسین علیه السّلام حضرت مسلم را که چون شیری بود به جانب کوفه فرستاد. عمرو و دیگران گفته اند: حضرت مسلم قدرتی داشت که می توانست مردی را به دست خود بگیرد و بر بالای بام پرتاب کند.

به روایت شیخ مفید بازگردیم که می گوید: ابن اشعث حضرت مسلم را بر در قصر آورد و از ابن زیاد اجازه ورود خواست و

ابن زیاد به او اجازه داد و ابن اشعث با مسلم نزد ابن زیاد وارد شد، او را از جریان حضرت مسلم آگاه نمود، و گفت: بکر به حضرت مسلم ضربت زد و من امان به او دادم. ابن زیاد گفت: به تو چه مربوط که به مسلم امان دادی، مگر ما تو را فرستاده بودیم که به مسلم امان دهی؟ ما تو را فرستاده بودیم که او را نزد ما بیاوری. ابن اشعث ساکت شد و حضرت مسلم را بر در قصر آورد. حضرت مسلم بسیار تشنه بود. گروهی از مردم بر در قصر نشسته بودند و در انتظار اجازه ورود بودند. عماره بن عقبه بن ابی معیط، عمرو بن حریث، مسلم بن عمرو و کثیر بن شهاب هم در میان آن گروه بودند. یک کوزه آب سرد بر در قصر قرار داده بودند.

حضرت مسلم فرمود: مرا از این آب سیراب کنید. مسلم بن عمرو به حضرت مسلم گفت: این آب را می بینی که چقدر خنک است، نه به خدا قسم هرگز قطره ای از آن را نخواهی نوشید تا اینکه از آب جوش دوزخ بیاشامی. حضرت مسلم به او فرمود: وای بر تو! تو کیستی؟ گفت: کسی هستم که حق را شناخت و تو آن را نشناختی، برای امامش مخلص بود، در حالی که تو غل و غش نمودی، اطاعت امامش را کرد و تو مخالفت کردی، من مسلم بن عمرو باهلی هستم. مسلم بن عقیل علیه السّلام به او فرمود: مادرت به عزایت بنشیند، چه شد که تو جفاکار و تندخو و سنگدل شدی؟ ای پسر باهله! تو از من سزاوارتری که آب جوش جهنم را بیاشامی و تا ابد در دوزخ باشی.

حضرت مسلم پس از این جریان نشست و به دیوار تکیه کرد. عمرو بن حریث غلام خود را فرستاد تا آن کوزه آبی را که دستمالی بر سر آن بود با یک جام آورد. سپس آب در میان آن جام ریخت و به مسلم علیه السّلام گفت: بیاشام. وقتی حضرت مسلم آن ظرف را گرفت که آب بیاشامد، خون دهانش در میان آن ریخت، یک یا دو مرتبه آب جام را دور ریختند و آب آوردند ولی مسلم علیه السّلام نتوانست بیاشامد. مرتبه سوم که خواست آب بیاشامد، دندان های جلوی او در میان جام سقوط کرد. حضرت مسلم فرمود: سپاس مخصوص خدا است، اگر این آب نصیب من بود آشامیده بودم. در همین موقع فرستاده ابن زیاد از قصر خارج شد و دستور داد تا مسلم را وارد قصر کنند.

وقتی حضرت مسلم داخل قصر شد، به عنوان امیر به ابن زیاد سلام نکرد. یکی از نگهبانان گفت: چرا به امیر سلام نکردی؟ فرمود: اگر بخواهد مرا شهید کند چه سلامی به او بکنم و اگر تصمیم به کشتن من نداشته باشد، بعد از این سلام من بر او فراوان است. ابن زیاد به مسلم گفت: به جان خودم قسم کشته خواهی شد. حضرت مسلم فرمود: آیا مرا شهید می کنی؟ گفت: آری. فرمود: پس مهلت بده تا به بعضی از بستگان خود وصیت کنم. گفت: مانعی ندارد. حضرت مسلم نظری به اهل مجلس ابن زیاد کرد و دید عمر بن سعد بن ابی وقاص در میان آنان نشسته است، فرمود: ای عمر! رشته قوم و خویشی بین من و تو برقرار است. من به تو احتیاجی دارم که تو باید آن را برآورده کنی و حاجت من محرمانه است. عمر بن سعد از پذیرفتن این پیشنهاد خودداری نمود. ولی ابن زیاد به ابن سعد گفت: چرا از پذیرفتن وصیت پسر عمویت خودداری می کنی؟ عمر برخاست و با حضرت مسلم به کناری از مجلس رفتند و در گوشه ای نشستند که ابن زیاد ایشان را می دید. حضرت مسلم به ابن سعد فرمود: وقتی من وارد شهر کوفه شدم مبلغ هفتصد درهم قرض کرده ام. تو زره و شمشیر مرا بفروش و قرضم را ادا کن و هنگامی که شهید شدم جنازه ام را از ابن زیاد بگیر و دفن کن و شخصی را به طرف امام حسین بفرست تا او را از این سفر منصرف نماید. زیرا من برای امام حسین نوشته ام: مردم با آن حضرت هستند. من یقین دارم که امام در راه است.

عمر بن سعد نزد ابن زیاد آمد و گفت: ای امیر، می دانی مسلم چه وصیتی کرد؟ سپس وصیت های مسلم را برای ابن زیاد شرح داد. ابن زیاد به ابن سعد گفت: شخص امین خیانت نمی کند، ولی گاهی شخص خائن امین می شود، اختیار مال مسلم با تو باشد، هر کاری که می خواهی انجام بده، و اما در مورد جنازه اش، وقتی او را بکشیم اهمیتی نمی دهیم که با او چه خواهند کرد. امام حسین هم اگر به ما کاری نداشته باشد، ما هم مزاحم او نخواهیم شد.

ابن زیاد پس از این جریان متوجه حضرت مسلم شد و گفت: ای پسر عقیل خاموش باش، تو در حالی نزد مردم این شهر آمدی که متحد بودند ولی بین آنان تفرقه انداختی، ایجاد دودستگی کردی و ایشان را به جان یکدیگر انداختی. مسلم گفت: من هرگز به این منظور به اینجا نیامدم. ولی چون مردم این شهر دیدند پدر تو نیاکان آنان را کشته و خونشان را ریخته و نظیر پادشاهان روم با آنان رفتار نموده، لذا ما آمدیم تا طبق عدل و داد رفتار کرده و مردم را به سوی قرآن دعوت کنیم. ابن زیاد گفت: تو را با این امور چه کار ای فاسق؟ پس چرا وقتی در مدینه بودی و شراب می خوردی مردم را به عدالت و قرآن دعوت نمی کردی؟ مسلم فرمود: من شراب خورده باشم؟ آگاه باش به خدا قسم، خدا می داند که تو دروغ می گویی و از روی جهالت سخن می رانی. زیرا من آن گونه که تو می گویی نیستم، بلکه تو برای میگساری سزاوارتر از منی. تویی که زبان خود را به خون مسلمانان تر می کنی و کسی را می کشی که خدا کشتن او را حرام کرده است. تویی که خون مردم را به ستم و با دشمنی و بدگمانی می ریزی و با این حال سرگرم لهو و لعب هستی و این گونه جنایات را بازیچه می پنداری، گویا اصلاً جنایتی نکرده ای.

ابن زیاد گفت: ای فاسق! دیدی نفست تو را به آرزوی خلافت فریب داد و خدا مانع آن آرزو شد. حضرت مسلم فرمود: اگر ما زیبنده مقام خلافت نباشیم پس چه کسی شایسته آن خواهد بود؟ ابن زیاد گفت: امیر المؤمنین یزید. مسلم فرمود: در هر حال خدا را شکر. ما به قضاوتی که خدا ما بین ما و شما بکند راضی هستیم. ابن زیاد گفت: خدا مرا بکشد اگر تو را نکشم! تو را به گونه ای می کشم که احدی را در اسلام این طور نکشته باشند. حضرت مسلم فرمود: آری، شخصی مثل تو سزاوارتر است که بدعتی در اسلام بگذارد که کسی نگذاشته است. آری، تو کشتن فجیع و دست و پا بریدن ناپسند و بد دلی و بدکینه ای را در هنگام غالب شدن برای احدی فروگذار نمی کنی، هیچ کس به اندازه تو سزاوار این کار نیست. ابن زیاد به امام حسین و مسلم و عقیل دشنام داد. ولی حضرت مسلم خاموش بود و جوابی نگفت.

ابن زیاد گفت: مسلم را بالای بام ببرید و گردنش را بزنید و جنازه بی سرش را به پایین پرتاب کنید. حضرت مسلم به ابن زیاد فرمود: به خدا قسم اگر ما بین من و تو خویشاوندی بود مرا شهید نمی کردی، ابن زیاد گفت: آن مردی که مسلم شمشیر بر سرش زده است کجا است؟ بکر بن حمران را احضار نمودند و ابن زیاد به او گفت: برو بالای بام و مسلم را گردن بزن. بکر نابکار دست حضرت مسلم را گرفت و بالای بام برد و مسلم در حالی که مشغول گفتن اللّه اکبر و استغفار و درود بر پیامبر خدا صلّی اللّه علیه و آله و سلّم بود، می فرمود: پروردگارا! تو ما بین ما و آن مردمی که ما را فریب دادند و از یاری ما دست کشیدند داوری فرما. حضرت مسلم را بر بالای بام برده و از آنجا که هم اکنون به مکان کفاش ها معروف است سرازیر نموده، گردنش را زدند. اول سر و بعد جنازه اش را به پایین پرتاب نمودند - ۱. ارشاد مفید: ۱۹۷ - ۱۹۹ - .

- سید بن طاوس می گوید: هنگامی که حضرت مسلم علیه السّلام گروهی از آن مردم تبهکار را کشت، محمّد بن اشعث

فریاد زد: ای مسلم! تو در امان هستی. مسلم فرمود: برای مردم بی وفا و فاجر عهد و پیمانی وجود ندارد. سپس شروع به جهاد نمود و آن رجزی را خواند که حمران بن هالک خثعمی در جنگ قرن می خواند و مطلع آن این است: «اقسمت لا ـ اقتل الا حرا» تا پایان ابیات. محمّد بن اشعث نیز به حضرت مسلم گفت: مطمئن باش که ما به تو دروغ نمی گوییم و تو را فریب نخواهیم داد. اما حضرت مسلم اعتنایی به سخن او نکرد. دشمنان به مسلم حمله نمودند و بدنش به خاطر زخم های وارده داغ شده بود، سرانجام، مردی از عقب نیزه ای به پشت او زد و آن حضرت بر روی زمین افتاد، در این موقع بود که وی را اسیر کردند. هنگامی که مسلم را نزد ابن زیاد آوردند به ابن زیاد سلام نکرد. یکی از نگهبانان به مسلم گفت: به ابن زیاد سلام کن! مسلم در جوابش فرمود: وای بر تو! ساکت باش! ابن زیاد امیر من نیست. ابن زیاد گفت: مانعی ندارد، چه سلام بکنی و چه سلام نکنی کشته خواهی شد. حضرت مسلم فرمود: عجیب نیست که تو مرا بکشی، زیرا بدتر از تو کسی را کشت که از من بهتر بود.

سپس ابن زیاد به مسلم گفت: ای عاق و ای فتنه انگیز! تو بر علیه امام خود خروج کردی و بین مسلمانان تفرقه انداختی، آتش فتنه را برافروختی. مسلم علیه السّلام فرمود: ای ابن زیاد دروغ می گویی، زیرا جز این نیست که معاویه و یزید بین مسلمین تفرقه انداختند. فتنه و آشوب را تو و پدرت زیاد بن ابیه که غلام بنی علاج و از ثقیف بود به پا کردید. من از خدا می خواهم که مقام شهادت مرا به دست بدترین خلق خود نصیبم کند.

سپس سید بن طاوس بعد از بیان برخی از آن چه اتفاق افتاد گفت: قاتل گردن آن مظلوم را زد و با حالتی وحشت زده باز گردید. ابن زیاد به او گفت: تو را چه شده؟ گفت: ای امیر! در آن هنگام که مسلم را شهید نمودم با مردی مواجه شدم که دارای صورتی سیاه بود و انگشت خود را به دندان گرفته بود، لذا دچار وحشتی شدم که هرگز نشده بودم! ابن زیاد گفت: شاید ترسیده باشی - ۱. کتاب ملهوف: ۴۷ – ۵۰ - .

- مسعودی می نویسد: ابن زیاد بکیر بن حمران را که حضرت مسلم را کشته بود خواست و به او گفت: تو حضرت مسلم را کشتی؟ گفت: آری گفت: در آن هنگام که مسلم را برای کشتن بالا می بردی چه می گفت؟ گفت: تکبیر و تسبیح و تهلیل می گفت و استغفار می نمود. هنگامی که او را نزدیک آوردیم تا گردنش را بزنیم گفت: پروردگارا بین ما و آن مردمی که ما را فریب دادند و به ما دروغ گفتند و ما را تنها نهادند و به کشتن دادند داوری کن. من به مسلم گفتم: سپاس مخصوص خدایی است که به من قدرت داد تا از تو تقاص بگیرم. پس ضربتی به مسلم زدم ولی کارگر نشد. مسلم به من گفت: ای بنده زر خرید! آیا تلافی آن یک ضربتی که من به تو زدم نشد؟ ابن زیاد گفت: مسلم حتی موقع مردن هم تفاخر می کرد؟ قاتل گفت: وقتی ضربت دوم را زدم، مسلم را شهید نمودم.

- شیخ مفید می فرماید: محمّد بن اشعث برخاست و نزد ابن زیاد برای هانی شفاعت کرد و گفت: تو که از شخصیت هانی در این شهر و قبیله و خانواده او با خبری، قبیله هانی می دانند من با رفیق خود هانی را نزد تو آورده ایم. تو را به خدا قسم می دهم که هانی را به من ببخشی، زیرا من طاقت دشمنی مردم این شهر و خانواده او را ندارم. ابن زیاد وعده داد که شفاعت وی را بپذیرد، ولی بعد پشیمان شد و دستور داد تا در همان موقع هانی را آوردند، سپس گفت: هانی را به بازار ببرید و گردنش را بزنید. هانی را بیرون آوردند و به بازار (در آنجا که گوسفند می فروختند) بردند، هانی در حالی که دست بسته بود فریاد

می زد: ای قبیله مذحج کجایید؟ آیا قبیله مذحج از من نیست؟ آیا نباید به فریاد من برسند؟

وقتی دید کسی به فریادش نمی رسد، دست خود را دراز کرد و ریسمان را باز نمود و گفت: آیا عصا، خنجر، سنگ، یا استخوانی نیست که انسان بتواند به وسیله آن از خویش دفاع نماید؟ مأموران ابن زیاد برجستند و او را گرفتند و محکم بستند و به وی گفتند: گردن خود را بیاور تا آن را بزنیم. هانی گفت: من جان خود را به شما نمی بخشم و در گرفتن جان خویش شما را یاری نخواهم کرد. یکی از غلامان ابن زیاد که ترک بود و رشید نام داشت، با شمشیر یک ضربت به گردن هانی زد ولی کارگر نشد. هانی گفت: بازگشت به سوی خدا است، بار خدایا به سوی رحمت و خوشنودی تو می آیم، سپس آن غلام ضربت دیگری به هانی زد و او را شهید نمود. عبد اللّه بن زبیر اسدی در مورد شهادت حضرت مسلم بن عقیل و هانی بن عروه اشعاری را سروده است که مطلع آن ها این است:

(ای نفس!) اگر نمی دانی مرگ چیست، پس در بازار به هانی و مسلم ابن عقیل نظر کن.

به آن پهلوانی بنگر که شمشیر صورت او را درهم شکست و به دیگری یعنی مسلم نگاه کن که از بالای بام به زیر سقوط کرد.

دستور ابن زیاد آن دو نفر را گرفتار کرد و بدین سرنوشت دچار گردیدند که هر کس شبانه به هر راهی می رود، سخن از ایشان می گوید.

جسد بی سری را می نگری که مرگ رنگ او را تغییر داده و خون هایی می بینی که در هر رهگذر ریخته شده اند.

جوانمردی که از زن جوان باحیاتر و از شمشیر صیقلی دودم برنده تر بود.

آیا اسماء (ابن خارجه) آسوده خاطر سوار بر اسب ها خواهد شد، در حالی که قبیله مذحج خون هایی را از او مطالبه خواهند کرد.

قبیله مراد در اطراف اسماء گرد می آیند و در انتظارند که از او سؤال کنند.

پس اگر شما تقاص خون برادر خود را نگیرید، نظیر زنان زناکاری هستید که به اندک چیزی قانع شده اید.

هنگامی که مسلم و هانی شهید شدند ابن زیاد سر ایشان را به وسیله هانی بن ابی حیه وادعی و زبیر بن اروح تمیمی برای یزید بن معاویه فرستاد. به کاتب خود گفت: سرگذشت مسلم و هانی را برای یزید بنویس، کاتب که عمر ابن نافع بود نامه ای طولانی برای یزید نوشت. (وی اول کسی بود که نامه ها را طولانی می نوشت.) وقتی ابن زیاد آن نامه را خواند مورد پسندش قرار نگرفت. لذا گفت: این طول و تفصیل ها برای چیست و این اضافات لزومی ندارد. بنویس: اما بعد، سپاس مخصوص آن خدایی است که حق امیر المؤمنین را گرفت و دشمن او را مغلوب نمود. به عرض امیر المؤمنین می رسانم که مسلم بن عقیل به خانه هانی بن عروه مرادی پناهنده شد و من جاسوسان خود را بر آنان گماشتم، مردانی را برای مراقبت از ایشان مأمور کردم، نیرنگ هایی به کار بردم تا اینکه آن دو نفر را از خانه خارج کردم و خدا مرا بر ایشان مسلط نمود، من گردن آنان را زدم و

سرهـای آنـان را به وسـیله هانی بن ابو حیه وادعی و زبیر بن اروح تمیمی برای تو فرسـتادم. این دو نفری که نزد تو فرسـتادم از فرمانبرداران و سـر سپردگان و خیرخواهان بنی امیه هسـتند و هر توضیحی که در باره مسلم و هانی لازم می دانی از این دو نفر بپرس زیرا دارای اطلاع کافی و راستی و پارسایی هستند، والسلام.

یزیـد در پاسـخ نـوشت: حقـا تو همـان طور رفتـار کردی که من می خواسـتم. رفتـار مردان دور انـدیش را انجـام دادی و نظیر دلاوران پردل حمله ور شدی و ما را از دفاع در برابر دشمن بی نیاز کردی. گمان من در مورد تو درست بود، تو ما را نسبت به خود خوش بین کردی. من دو نفر فرسـتاده تو را پذیرفتم. وقتی مخفیانه راجع به اوضاع از آنان پرسـیدم، دیدم از نظر اندیشه و فضـیلت همان طور بودنـد که نوشـته بودی. تو بایـد به ایشان احسان کنی. به من خبر رسـیده که حسـین به سوی عراق حرکت کرده است. دیـده بانان و مردان مسـلحی را برای مردم مهیا کن. کاملا مراقب باش! هر کسـی را که گمان بـد در باره اش برده شود زنـدانی کن. کسـی را که بر علیه ما متهم است به قتل برسان و هر خبری را که انشاء الله در آینـده پیش می آیـد برای من بنویس – ۱. ارشاد مفید: ۱۹۹ – ۲۰۰ – .

– ابن نما می نویسـد: یزید بن معاویه برای ابن زیاد نوشت: به من خبر رسـیده که حسـین به سوی کوفه حرکت کرده است. در میان زمان ها، زمان حکومت تو و در بین شـهرها شـهر تو و تو در میان عمال ما دچار مصیبت آمدن حسین شده ای. تو در این پیش آمد یا آزاد مردی خواهی شد و یا اینکه نظیر غلامی خواهی بود که برای مردم بندگی نماید.

**[ترجمه]

إیضاح

قوله ویـح غیرک قال هذا تعظیما له أی لا أقول لک ویحک بل أقول لغیرک و السـلام بالکسـر الحجر ذکره الجوهری و قال نبا بفلان منزله إذا لم یوافقه و قال الشعفه بالتحریک رأس الجبل و الجمع شعف و شعوف و شعاف و شعفات و هی رءوس الجبال.

قوله علیه السـلام و من تخلف لم یبلغ مبلغ الفتح أی لا یتیسـر له فتح و فلاح فی الدنیا أو فی الآخره أو الأعم و هذا إما تعلیل بأن ابن الحنفیه إنما لم یلحق لأنه علم أنه یقتل إن ذهب بإخباره علیه السـلام أو بیان لحرمانه عن تلک السـعاده أو لأنه لا عذر له فی ذلک لأنه علیه السلام أعلمه و أمثاله بذلک.

قوله نحمد إلیک الله أی نحمد الله منهیا إلیک و التنزی و الانتزاء التوثب و التسـرع و ابتززت الشـی ء اسـتلبته و النجاء الإسـراع و قال الجوهری یقال حیهلا الثرید فتحت یاؤه لاجتماع الساکنین و بنیت حی مع هل اسـما واحدا مثل خمسه عشر و سمی به الفعل و إذا وقفت علیه قلت حیهلا و قـال الجنـاب بالفتـح الفناء و ما قرب من محله القوم یقال أخصب جناب القوم و الحشاشه بالضـم بقیه الروح فی المریض قـال الجزری فیه فـانفلتت البقره بحشـاشه نفسـها أی برمـق بقیه الحیـاه و الروح و التحریش و الإغراء بین القوم و القرف التهمه و الغشم الظلم.

طلب الخرزه کـأنه کنـایه عن شـده الطلب فإن من یطلب الخرزه یفتشـها فی کل مکان و ثقبه و ثقفه صادفه قوله فرطا أی تقـدما کثیرا من قولهم فرطت القوم أی سـبقتهم أو هو حـال فـإن الفرط بالتحریـک من یتقـدم الوارده إلی المـاء و الکلاء لیهیئ لهم ما

يحتاجون إليه.

قوله فأهون به صيغه تعجب أى ما أهونه و الأثيل الأصيل و التسكع

ص: ۳۶۰

التمادى فى الباطل و قطن بالمكان كنصر أقام و ظعن أى سار.

قوله لئن فعلتموها أى المخالفه و الخمس بالكسر من إظماء الإبل أن ترعى ثلاثه أيام و ترد اليوم الرابع و المزنه السحابه البيضاء و الجمع المزن ذكره الجوهرى و قال الفيروزآبادى المزن بالضم السحاب أو أبيضه أو ذو الماء.

قوله لا ـ فتحت دعاء عليه أى لا فتحت على نفسك بابا من الخير فقد طال ليلك أى كثر و امتد همك أو انتظارك و فى مروج الذهب فقد طال نومك أى غفلتك و ضربوا الباب أى أغلقوه.

قوله فإن الصدق ينبى عنك قال الزمخشرى فى المستقصى الصدق ينبى عنك لا الوعيد غير مهموز من أنباه إذا جعله نابيا أى إنما يبعد عنك العدو و يرده أن تصدقه القتال لا التهدد يضرب للجبان يتوعد ثم لا يفعل و قال الجوهرى فى المثل الصدق ينبى عنك لا الوعيد أى إن الصدق يدفع عنك الغائله فى الحرب دون التهديد قال أبو عبيد هو ينبى غير مهموز و يقال أصله الهمز من الإنباء أى إن الفعل يخبر عن حقيقتك لا القول انتهى.

و فى بعض النسخ عليك أى عند ما يتحقق ما أقول تطلع على فوائد ما أقول لك و تندم على ما فات لا مجرد وعيدى يقال نبأت على القوم طلعت عليهم و الظاهر أنه تصحيف و العريف النقيب و هو دون الرئيس.

قوله و لم تجعل على نفسك الجمله حاليه و قال الجزرى: فى حديث على عليه السلام: قال و هو ينظر إلى ابن ملجم عذيرك من خليلك من مراد.

يقال عذيرك من فلان بالنصب أى هات من يعذرك فيه فعيل بمعنى فاعل قوله إيه أى اسكت و الشائع فيه أيها.

و قال الفيروزآبادى ربص بفلان ربصا انتظر به خيرا أو شرا يحل به كتربص و يقال سقط فى يديه أى ندم و جوز أسقط فى يديه و الذمام الحق و الحرمه و أذم فلانا أجاره و يقال أخذتنى منه مذمه أى رقه و عار من ترك

ص: ٣٦١

حرمته و الغائله الداهيه و نفس به بالكسر أى ضن به و البارقه السيوف و الحرورى الخارجى أى أنت كنت أو تكون خارجيا فى جميع الأيام أو فى بقيه اليوم.

و قال الجوهرى و من أمثالهم فى اليأس عن الحاجه أ سائر اليوم و قد زال الظهر(١) أى أ تطمع فيما بعد و قد تبين لك اليأس لأن من كان حاجته اليوم بأسره و قد زال الظهر وجب أن ييأس منه بغروب الشمس انتهى و الظاهر أن هذا المعنى لا يناسب المقام.

و اللهز الضرب بجمع اليد فى الصدور و لهزه بالرمح طعنه فى صدره و تعتعه حركه بعنف و أقلقه قوله استيحاشا إليهم يقال استوحش أى وجد الوحشه و فيه تضمين معنى الانضمام و المتلدد المتحير الذى يلتفت يمينا و شمالا و التخاتج لعله جمع تختج معرب تخته أى نزعوا الأخشاب من سقف المسجد لينظروا هل فيه أحد منهم و إن لم يرد بهذا المعنى فى اللغه و المنكب هو رأس العرفاء و الاستبراء الاختبار و الاستعلام.

قوله و جس خلالها من قولهم فَجاسُوا خِلالَ الدِّيارِ أى تخللوها فطلبوا ما فيها قوله فانتهز أى اغتنم الأمان قوله لا ناقه لى فى هذا قال الزمخشرى فى مستقصى الأمثال أى لا خير لى فيه و لا شر و أصله أن الصدوف بنت حليس كانت تحت زيد بن الأخنس و له بنت من غيرها تسمى الفارعه كانت تسكن بمعزل منها فى خباء آخر فغاب زيد غيبه فلهج بالفارعه رجل عدوى يدعى شبثا و طاوعته فكانت تركب على عشيه جملا لأبيها و تنطلق معه إلى متيهه يبيتان فيها و رجع زيد عن وجهه فعرج على كاهنه اسمها طريفه فأخبرته بريبه فى أهله فأقبل سائرا لا يلوى على أحد و إنما تخوف على امرأته حتى دخل عليها فلما رأته عرفت الشر فى وجهه فقالت لا تعجل واقف الأثر لا ناقه لى فى ذا و لا جمل يضرب فى التبرى عن الشى ء قال الراعى:

و ما هجرتك حتى قلت معلنه*** لا ناقه لى فى هذا و لا جمل

ص: ٣۶٢

١- ١. فى مجمع الامثال: أ سائر القوم و قد زال الظهر، راجع ج ١ ص ٣٣۵ تحت الرقم ١٧٩٠.

و قال الفيروزآبادى الجرامقه قوم من العجم صاروا بالموصل فى أوائل الإسلام الواحد جرمقانى و الضرغام بالكسر الأسد و الهمام كغراب الملك العظيم الهمه و السيد الشجاع قوله عليه السلام من يلغ من ولوغ الكلب و قال الجوهرى طمار المكان المرتفع و قال الأصمعى انصب عليه من طمار مثل قطام قال الشاعر فإن كنت إلى آخر البيتين و كان ابن زياد أمر برمى مسلم بن عقيل من سطح انتهى.

قوله أحاديث من يسرى أى صارا بحيث يذكر قصتهما كل من يسير بالليل فى السبل و شفره السيف حده أى من سلاح مصقول يقطع من الجانبين و الصقيل السيف أيضا و الهماليج جمع الهملاج و هو نوع من البراذين و أسماء هو أحد الثلاثه الذين ذهبوا بهانئ إلى ابن زياد و الرقبه بالفتح الارتقاب و الانتظار و بالكسر التحفظ قوله فكونوا بغايا أى زوانى و فى بعض النسخ أيامى.

قال المفيد ره: فصل و كان خروج مسلم بن عقيل رحمه الله بالكوفه يوم الثلاثاء لثمان مضين من ذى الحجه سنه ستين و قتله رحمه الله يوم الأربعاء لتسع خلون منه يوم عرفه و كان توجه الحسين عليه السلام من مكه إلى العراق فى يوم خروج مسلم بالكوفه و هو يوم الترويه بعد مقامه بمكه بقيه شعبان و شهر رمضان و شوالا و ذا القعده و ثمان ليال خلون من ذى الحجه سنه ستين و كان قد اجتمع إلى الحسين عليه السلام مده مقامه بمكه نفر من أهل الحجاز و نفر من أهل البصره انضافوا إلى أهل بيته و مواليه.

و لما أراد الحسين التوجه إلى العراق طاف بالبيت و سعى بين الصفا و المروه و أحل من إحرامه و جعلها عمره لأنه لم يتمكن من تمام الحج مخافه أن يقبض عليه بمكه فينفذ إلى يزيد بن معاويه فخرج عليه السلام مبادرا بأهله و ولده و من انضم إليه من شيعته و لم يكن خبر مسلم بلغه بخروجه يوم خروجه على ما ذكرناه (۱).

ص: ۳۶۳

۱- ۱. الإرشاد ص ۲۰۰ و ۲۰۱.

وَ قَالَ السَّيِّدُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ رَوَى أَبُو جَعْفَرٍ الطَّبَرِيُّ عَنِ الْوَاقِدِيِّ وَ زُرَارَهَ بْنِ صَالِحٍ قَالا: لَقِينَا الْحُسَيْنَ بْنَ عَلِيٍّ علیهما السلام قَبْلَ خُرُوجِهِ إِلَى الْعِرَاقِ بِثَلَاثَهِ أَيَّامٍ فَأَخْبَرْنَاهُ بِهَوَى النَّاسِ بِالْكُوفَهِ وَ أَنَّ قُلُوبَهُمْ مَعَهُ وَ سُيُوفَهُمْ عَلَيْهِ فَأَوْمَأَ بِيَدِهِ نَحْوَ السَّمَاءِ فَفُتِحَتْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَ نَزَلَتِ الْمَلَائِكَهُ عَدَداً لَا يُحْصِيهِمْ إِلَّا اللَّهُ تَعَالَى فَقَالَ علیه السلام لَوْ لَا تَقَارُبُ الْأَشْيَاءِ وَ حُبُوطُ الْأَجْرِ لَقَاتَلْتُهُمْ بِهَؤُلَاءِ وَ لَكِنْ أَعْلَمُ يَقِيناً أَنَّ هُنَاكَ مَصْرَعِي وَ مَصْرَعَ أَصْحَابِي وَ لَا يَنْجُو مِنْهُمْ إِلَّا وَلَدِي عَلِيٌّ.

وَ رُوِيتُ بِالْإِسْنَادِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ دَاوُدَ الْقُمِّيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: جَاءَ مُحَمَّدُ بْنُ الْحَنَفِيَّهِ إِلَى الْحُسَيْنِ علیه السلام فِي اللَّيْلَهِ الَّتِي أَرَادَ الْحُسَيْنُ الْخُرُوجَ فِي صَبِيحَتِهَا عَنْ مَكَّهَ فَقَالَ لَهُ يَا أَخِي إِنَّ أَهْلَ الْكُوفَهِ قَدْ عَرَفْتَ غَدْرَهُمْ بِأَبِيكَ وَ أَخِيكَ وَ قَدْ خِفْتُ أَنْ يَكُونَ حَالُكَ كَحَالِ مَنْ مَضَى فَإِنْ رَأَيْتَ أَنْ تُقِيمَ فَإِنَّكَ أَعَزُّ مَنْ بِالْحَرَمِ وَ أَمْنَعُهُ فَقَالَ يَا أَخِي قَدْ خِفْتُ أَنْ يَغْتَالَنِي يَزِيدُ بْنُ مُعَاوِيَهَ بِالْحَرَمِ فَأَكُونَ الَّذِي يُسْتَبَاحُ بِهِ حُرْمَهُ هَذَا الْبَيْتِ فَقَالَ لَهُ ابْنُ الْحَنَفِيَّهِ فَإِنْ خِفْتَ ذَلِكَ فَصِرْ إِلَى الْيَمَنِ أَوْ بَعْضِ نَوَاحِي الْبَرِّ فَإِنَّكَ أَمْنَعُ النَّاسِ بِهِ وَ لَا يَقْدِرُ عَلَيْكَ أَحَدٌ فَقَالَ أَنْظُرُ فِيمَا قُلْتَ فَلَمَّا كَانَ السَّحَرُ ارْتَحَلَ الْحُسَيْنُ علیه السلام فَبَلَغَ ذَلِكَ ابْنَ الْحَنَفِيَّهِ فَأَتَاهُ فَأَخَذَ بِزِمَامِ نَاقَتِهِ وَ قَدْ رَكِبَهَا فَقَالَ يَا أَخِي أَ لَمْ تَعِدْنِي النَّظَرَ فِيمَا سَأَلْتُكَ قَالَ بَلَى قَالَ فَمَا حَدَاكَ عَلَى الْخُرُوجِ عَاجِلًا قَالَ أَتَانِي رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه وآله بَعْدَ مَا فَارَقْتُكَ فَقَالَ يَا حُسَيْنُ اخْرُجْ فَإِنَّ اللَّهَ قَدْ شَاءَ أَنْ يَرَاكَ قَتِيلًا فَقَالَ مُحَمَّدُ بْنُ الْحَنَفِيَّهِ إِنَّا لِلَّهِ وَ إِنَّا إِلَيْهِ راجِعُونَ فَمَا مَعْنَى حَمْلِكَ هَؤُلَاءِ النِّسَاءَ مَعَكَ وَ أَنْتَ تَخْرُجُ عَلَى مِثْلِ هَذَا الْحَالِ قَالَ فَقَالَ لِي صلی الله علیه و آله إِنَّ اللَّهَ قَدْ شَاءَ أَنْ يَرَاهُنَّ سَبَايَا فَسَلَّمَ عَلَيْهِ وَ مَضَى (۱).

قَالَ وَ جَاءَهُ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْعَبَّاسِ وَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الزُّبَيْرِ فَأَشَارَا عَلَيْهِ بِالْإِمْسَاكِ فَقَالَ لَهُمَا إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ قَدْ أَمَرَنِي بِأَمْرٍ وَ أَنَا مَاضٍ فِيهِ قَالَ فَخَرَجَ ابْنُ الْعَبَّاسِ وَ هُوَ يَقُولُ:

۱- ۱. كتاب الملهوف ص ۵۳- ۵۶.

وَا حُسَيْنَاهْ ثُمَّ جاءَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ فَأَشَارَ عَلَيْهِ بِصُلْحِ أَهْلِ الضَّلَالِ وَ حَذَّرَهُ مِنَ الْقَتْلِ وَ الْقِتَالِ فَقَالَ يَا أَبَا عَبْدِ الرَّحْمَنِ أَ مَا عَلِمْتَ أَنَّ مِنْ هَوَانِ الدُّنْيَا عَلَى اللَّهِ تَعَالَى أَنَّ رَأْسَ يَحْيَى بْنِ زَكَرِيَّا أُهْدِيَ إِلَى بَغِيٍّ مِنْ بَغَايَا بَنِي إِسْرَائِيلَ أَ مَا تَعْلَمُ أَنَّ بَنِي إِسْرَائِيلَ كَانُوا يَقْتُلُونَ مَا بَيْنَ طُلُوعِ الْفَجْرِ إِلَى طُلُوعِ الشَّمْسِ سَبْعِينَ نَبِيّاً ثُمَّ يَجْلِسُونَ فِي أَسْوَاقِهِمْ يَبِيعُونَ وَ يَشْتَرُونَ كَأَنْ لَمْ يَصْنَعُوا شَيْئاً فَلَمْ يُعَجِّلِ اللَّهُ عَلَيْهِمْ بَلْ أَخَذَهُمْ بَعْدَ ذَلِكَ أَخْذَ عَزِيزٍ ذِي انْتِقَامٍ اتَّقِ اللَّهَ يَا أَبَا عَبْدِ الرَّحْمَنِ وَ لَا تَدَعْ نُصْرَتِي (۱).

ثم قَالَ الْمُفِيدُ رَحِمَهُ اللَّهُ وَ رُوِيَ عَنِ الْفَرَزْدَقِ أَنَّهُ قَالَ حَجَجْتُ بِأُمِّي فِي سَنَةِ سِتِّينَ فَبَيْنَمَا أَنَا أَسُوقُ بَعِيرَهَا حَتَّى دَخَلْتُ الْحَرَمَ إِذْ لَقِيتُ الْحُسَيْنَ عليه السلام خَارِجاً مِنْ مَكَّةَ مَعَهُ أَسْيَافُهُ وَ تِرَاسُهُ فَقُلْتُ لِمَنْ هَذَا الْقِطَارُ فَقِيلَ لِلْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ عليهما السلام فَأَتَيْتُهُ وَ سَلَّمْتُ عَلَيْهِ وَ قُلْتُ لَهُ أَعْطَاكَ اللَّهُ سُؤْلَكَ وَ أَمَلَكَ فِيمَا تُحِبُّ بِأَبِي أَنْتَ وَ أُمِّي يَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ مَا أَعْجَلَكَ عَنِ الْحَجِّ قَالَ لَوْ لَمْ أُعَجِّلْ لَأُخِذْتُ ثُمَّ قَالَ لِي مَنْ أَنْتَ قُلْتُ رَجُلٌ مِنَ الْعَرَبِ وَ لَا وَ اللَّهِ مَا فَتَّشَنِي عَنْ أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ.

ثُمَّ قَالَ لِي أَخْبِرْنِي عَنِ النَّاسِ خَلْفَكَ فَقُلْتُ الْخَبِيرَ سَأَلْتَ قُلُوبُ النَّاسِ مَعَكَ وَ أَسْيَافُهُمْ عَلَيْكَ وَ الْقَضَاءُ يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ وَ اللَّهُ يَفْعَلُ ما يَشاءُ قَالَ صَدَقْتَ لِلَّهِ الْأَمْرُ مِنْ قَبْلُ وَ مِنْ بَعْدُ وَ كُلَّ يَوْمٍ رَبُّنَا هُوَ فِي شَأْنٍ إِنْ نَزَلَ الْقَضَاءُ بِمَا نُحِبُّ فَنَحْمَدُ اللَّهَ عَلَى نَعْمَائِهِ وَ هُوَ الْمُسْتَعَانُ عَلَى أَدَاءِ الشُّكْرِ وَ إِنْ حَالَ الْقَضَاءُ دُونَ الرَّجَاءِ فَلَمْ يَبْعُدْ مَنْ كَانَ الْحَقَّ نِيَّتُهُ وَ التَّقْوَى سَرِيرَتُهُ فَقُلْتُ لَهُ أَجَلْ بَلَّغَكَ اللَّهُ مَا تُحِبُّ وَ كَفَاكَ مَا تَحْذَرُ وَ سَأَلْتُهُ عَنْ أَشْيَاءَ مِنْ نُذُورٍ وَ مَنَاسِكَ فَأَخْبَرَنِي بِهَا وَ حَرَّكَ رَاحِلَتَهُ وَ قَالَ السَّلَامُ عَلَيْكَ ثُمَّ افْتَرَقْنَا.

وَ كَانَ الْحُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ عليهما السلام لَمَّا خَرَجَ مِنْ مَكَّةَ اعْتَرَضَهُ يَحْيَى بْنُ سَعِيدِ بْنِ الْعَاصِ وَ مَعَهُ جَمَاعَةٌ أَرْسَلَهُمْ إِلَيْهِ عَمْرُو بْنُ سَعِيدٍ فَقَالُوا لَهُ انْصَرِفْ أَيْنَ تَذْهَبُ فَأَبَى عَلَيْهِمْ وَ مَضَى وَ تَدَافَعَ الْفَرِيقَانِ وَ اضْطَرَبُوا بِالسِّيَاطِ فَامْتَنَعَ الْحُسَيْنُ عليه السلام وَ أَصْحَابُهُ مِنْهُمْ امْتِنَاعاً قَوِيّاً وَ سَارَ حَتَّى أَتَى التَّنْعِيمَ فَلَقِيَ عِيراً قَدْ أَقْبَلَتْ مِنَ الْيَمَنِ

۱- ۱. المصدر ص ۲۶ و ۲۷.

فَاسْتَأْجَرَ مِنْ أَهْلِهَا جِمَالًا لِرَحْلِهِ وَ أَصْحَابِهِ وَ قَالَ لِأَصْحَابِهَا مَنْ أَحَبَّ أَنْ يَنْطَلِقَ مَعَنَا إِلَى الْعِرَاقِ وَفَيْنَاهُ كِرَاهُ وَ أَحْسَنَّا صُحْبَتَهُ وَ مَنْ أَحَبَّ أَنْ يُفَارِقَنَا فِي بَعْضِ الطَّرِيقِ أَعْطَيْنَاهُ كِرَاهُ عَلَى قَدْرِ مَا قَطَعَ مِنَ الطَّرِيقِ فَمَضَى مَعَهُ قَوْمٌ وَ امْتَنَعَ آخَرُونَ.

وَ أَلْحَقَهُ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ جَعْفَرٍ بِابْنَيْهِ عَوْنٍ وَ مُحَمَّدٍ وَ كَتَبَ عَلَى أَيْدِيهِمَا كِتَاباً يَقُولُ فِيهِ أَمَّا بَعْدُ فَإِنِّي أَسْأَلُكَ بِاللَّهِ لَمَّا انْصَرَفْتَ حِينَ تَنْظُرُ فِي كِتَابِي هَذَا فَإِنِّي مُشْفِقٌ عَلَيْكَ مِنْ هَذَا التَّوَجُّهِ الَّذِي تَوَجَّهْتَ لَهُ أَنْ يَكُونَ فِيهِ هَلَاكُكَ وَ اسْتِئْصَالُ أَهْلِ بَيْتِكَ إِنْ هَلَكْتَ الْيَوْمَ طَفِئَ نُورُ الْأَرْضِ فَإِنَّكَ عَلَمُ الْمُهْتَدِينَ وَ رَجَاءُ الْمُؤْمِنِينَ وَ لَا تَعْجَلْ بِالسَّيْرِ فَإِنِّي فِي أَثَرِ كِتَابِي وَ السَّلَامُ.

وَ صَارَ عَبْدُ اللَّهِ إِلَى عَمْرِو بْنِ سَعِيدٍ وَ سَأَلَهُ أَنْ يَكْتُبَ إِلَى الْحُسَيْنِ عليه السلام أَمَاناً وَ يُمَنِّيَهُ لِيَرْجِعَ عَنْ وَجْهِهِ وَ كَتَبَ إِلَيْهِ عَمْرُو بْنُ سَعِيدٍ كِتَاباً يُمَنِّيهِ فِيهِ الصِّلَةَ وَ يُؤَمِّنُهُ عَلَى نَفْسِهِ وَ أَنْفَذَهُ مَعَ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ فَلَحِقَهُ يَحْيَى وَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ جَعْفَرٍ بَعْدَ نُفُوذِ ابْنَيْهِ وَ دَفَعَا إِلَيْهِ الْكِتَابَ وَ جَهَدَا بِهِ فِي الرُّجُوعِ فَقَالَ إِنِّي رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه وآله فِي الْمَنَامِ وَ أَمَرَنِي بِمَا أَنَا مَاضٍ لَهُ فَقَالُوا لَهُ مَا تِلْكَ الرُّؤْيَا فَقَالَ مَا حَدَّثْتُ أَحَداً بِهَا وَ لَا أَنَا مُحَدِّثٌ بِهَا أَحَداً حَتَّى أَلْقَى رَبِّي عَزَّ وَ جَلَّ فَلَمَّا يَئِسَ مِنْهُ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ جَعْفَرٍ أَمَرَ ابْنَيْهِ عَوْناً وَ مُحَمَّداً بِلُزُومِهِ وَ الْمَسِيرِ مَعَهُ وَ الْجِهَادِ دُونَهُ وَ رَجَعَ مَعَ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ إِلَى مَكَّةَ.

وَ تَوَجَّهَ الْحُسَيْنُ عليه السلام إِلَى الْعِرَاقِ مُغِذّاً لَا يَلْوِي إِلَى شَيْ ءٍ حَتَّى نَزَلَ ذَاتَ عِرْقٍ (١) وَ قَالَ السَّيِّدُ رَحِمَهُ اللَّهُ تَوَجَّهَ الْحُسَيْنُ عليه السلام مِنْ مَكَّةَ لِثَلَاثٍ مَضَيْنَ مِنْ ذِي الْحِجَّةِ سَنَةَ سِتِّينَ قَبْلَ أَنْ يَعْلَمَ بِقَتْلِ مُسْلِمٍ لِأَنَّهُ عليه السلام خَرَجَ مِنْ مَكَّةَ فِي الْيَوْمِ الَّذِي قُتِلَ فِيهِ مُسْلِمٌ رِضْوَانُ اللَّهِ عَلَيْهِ.

وَ رُوِيَ أَنَّهُ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِ لَمَّا عَزَمَ عَلَى الْخُرُوجِ إِلَى الْعِرَاقِ قَامَ خَطِيباً فَقَالَ الْحَمْدُ لِلَّهِ وَ مَا شَاءَ اللَّهُ وَ لَا حَوْلَ وَ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ وَ صَلَّى اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ وَ سَلَّمَ خُطَّ الْمَوْتُ عَلَى وُلْدِ آدَمَ مَخَطَّ الْقِلَادَةِ عَلَى جِيدِ الْفَتَاةِ وَ مَا أَوْلَهَنِي إِلَى أَسْلَافِي

١- ١. الإرشاد ٢٠١ و ٢٠٢.

اشْتِيَاقَ يَعْقُوبَ إِلَى يُوسُفَ وَ خُيِّرَ لِی مَصْرَعٌ أَنَا لَاقِيهِ كَأَنِّی بِأَوْصَالِی يَتَقَطَّعُهَا عَسَلَانُ الْفَلَوَاتِ بَيْنَ النَّوَاوِيسِ وَ كَرْبَلَاءَ فَيَمْلَأَنَّ مِنِّی أَكْرَاشاً جُوفاً وَ أَجْرِبَةً سُغْباً لَا مَحِيصَ عَنْ يَوْمٍ خُطَّ بِالْقَلَمِ رِضَی اللَّهِ رِضَانَا أَهْلَ الْبَيْتِ نَصْبِرُ عَلَی بَلَائِهِ وَ يُوَفِّينَا أُجُورَ الصَّابِرِينَ لَنْ تَشُذَّ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ لَحْمَتُهُ وَ هِيَ مَجْمُوعَةٌ لَهُ فِی حَظِيرَهِ الْقُدْسِ تَقَرُّ بِهِمْ عَيْنُهُ وَ تَنَجَّزُ لَهُمْ وَعْدُهُ مَنْ كَانَ فِينَا بَاذِلًا مُهْجَتَهُ مُوَطِّناً عَلَی لِقَاءِ اللَّهِ نَفْسَهُ فَلْيَرْحَلْ مَعَنَا فَإِنِّی رَاحِلٌ مُصْبِحاً إِنْ شَاءَ اللَّهُ (۱)

أقول: روی هذه الخطبه فی كشف الغمه عن كمال الدين بن طلحه(۲).

قَالَ السَّيِّدُ وَ ابْنُ نَمَا رَحِمَهُمَا اللَّهُ ثُمَّ سَارَ حَتَّی مَرَّ بِالتَّنْعِيمِ فَلَقِيَ هُنَاكَ عِيراً تَحْمِلُ هَدِيَّةً قَدْ بَعَثَ بِهَا بُحَيْرُ بْنُ رَيْسَانَ الْحِمْيَرِيُّ عَامِلُ الْيَمَنِ إِلَی يَزِيدَ بْنِ مُعَاوِيَةَ وَ كَانَ عَامِلَهُ عَلَی الْيَمَنِ وَ عَلَيْهَا الْوَرْسُ وَ الْحُلَلُ فَأَخَذَهَا عليه السلام لِأَنَّ حُكْمَ أُمُورِ الْمُسْلِمِينَ إِلَيْهِ وَ قَالَ لِأَصْحَابِ الْإِبِلِ مَنْ أَحَبَّ مِنْكُمْ أَنْ يَنْطَلِقَ مَعَنَا إِلَی الْعِرَاقِ وَفَيْنَاهُ كِرَاهُ وَ أَحْسَنَّا صُحْبَتَهُ وَ مَنْ أَحَبَّ أَنْ يُفَارِقَنَا مِنْ مَكَانِنَا هَذَا أَعْطَيْنَاهُ مِنَ الْكِرَی بِقَدْرِ مَا قَطَعَ مِنَ الطَّرِيقِ فَمَضَی قَوْمٌ وَ امْتَنَعَ آخَرُونَ.

ثُمَّ سَارَ عليه السلام حَتَّی بَلَغَ ذَاتَ عِرْقٍ فَلَقِيَ بِشْرَ بْنَ غَالِبٍ وَارِداً مِنَ الْعِرَاقِ فَسَأَلَهُ عَنْ أَهْلِهَا فَقَالَ خَلَّفْتُ الْقُلُوبَ مَعَكَ وَ السُّيُوفَ مَعَ بَنِي أُمَيَّهَ فَقَالَ صَدَقَ أَخُو بَنِي أَسَدٍ إِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ ما يَشاءُ وَ يَحْكُمُ ما يُرِيدُ قَالَ ثُمَّ سَارَ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِ حَتَّی نَزَلَ الثَّعْلَبِيَّهَ وَقْتَ الظَّهِيرَهِ فَوَضَعَ رَأْسَهُ فَرَقَدَ ثُمَّ اسْتَيْقَظَ فَقَالَ قَدْ رَأَيْتُ هَاتِفاً يَقُولُ أَنْتُمْ تُسْرِعُونَ وَ الْمَنَايَا تُسْرِعُ بِكُمْ إِلَی الْجَنَّهِ فَقَالَ لَهُ ابْنُهُ عَلِيٌّ يَا أَبَهْ أَ فَلَسْنَا عَلَی الْحَقِّ فَقَالَ بَلَی يَا بُنَيَّ وَ الَّذِي إِلَيْهِ مَرْجِعُ الْعِبَادِ فَقَالَ يَا أَبَهْ إِذَنْ لَا نُبَالِي بِالْمَوْتِ فَقَالَ لَهُ الْحُسَيْنُ عليه السلام جَزَاكَ اللَّهُ يَا بُنَيَّ خَيْرَ مَا جَزَی وَلَداً عَنْ وَالِدٍ ثُمَّ بَاتَ عليه السلام فِي الْمَوْضِعِ.

فَلَمَّا أَصْبَحَ إِذاً بِرَجُلٍ مِنْ أَهْلِ الْكُوفَهِ يُكَنَّی أَبَا هِرَّهَ الْأَزْدِيَّ قَدْ أَتَاهُ

۱- ۱. كتاب الملهوف ص ۵۲ و ۵۳.

۲- ۲. كشف الغمّه ج ۲ ص ۲۰۴.

فَسَلَّمَ عَلَیْهِ ثُمَّ قَالَ یَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ مَا الَّذِی أَخْرَجَکَ عَنْ حَرَمِ اللَّهِ وَ حَرَمِ جَدِّکَ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله فَقَالَ الْحُسَیْنُ علیه السلام وَیْحَکَ أَبَا هِرَّةَ إِنَّ بَنِی أُمَیَّةَ أَخَذُوا مَالِی فَصَبَرْتُ وَ شَتَمُوا عِرْضِی فَصَبَرْتُ وَ طَلَبُوا دَمِی فَهَرَبْتُ وَ ایْمُ اللَّهِ لَتَقْتُلُنِی الْفِئَهُ الْبَاغِیَهُ وَ لَیُلْبِسَنَّهُمُ اللَّهُ ذُلًّا شَامِلًا وَ سَیْفاً قَاطِعاً وَ لَیُسَلِّطَنَّ عَلَیْهِمْ مَنْ یُذِلُّهُمْ حَتَّی یَکُونُوا أَذَلَّ مِنْ قَوْمِ سَبَإٍ إِذْ مَلَکَتْهُمُ امْرَأَهٌ مِنْهُمْ فَحَکَمَتْ فِی أَمْوَالِهِمْ وَ دِمَائِهِمْ (۱).

و قال محمد بن أبی طالب و اتصل الخبر بالولید بن عتبه أمیر المدینه بأن الحسین علیه السلام توجه إلی العراق فکتب إلی ابن زیاد أما بعد فإن الحسین قد توجه إلی العراق و هو ابن فاطمه و فاطمه بنت رسول الله فاحذر یا ابن زیاد أن تأتی إلیه بسوء فتهیج علی نفسک و قومک أمرا فی هذه الدنیا لا یصده شی ء و لا تنساه الخاصه و العامه أبدا ما دامت الدنیا قال فلم یلتفت ابن زیاد إلی کتاب الولید.

وَ فِی کِتَابِ تَارِیخِ عَنِ الرِّیَاشِیِّ بِإِسْنَادِهِ عَنْ رَاوِی حَدِیثِهِ: قَالَ حَجَجْتُ فَتَرَکْتُ أَصْحَابِی وَ انْطَلَقْتُ أَتَعَسَّفُ الطَّرِیقَ وَحْدِی فَبَیْنَمَا أَنَا أَسِیرُ إِذْ رَفَعْتُ طَرْفِی إِلَی أَخْبِیَهٍ وَ فَسَاطِیطَ فَانْطَلَقْتُ نَحْوَهَا حَتَّی أَتَیْتُ أَدْنَاهَا فَقُلْتُ لِمَنْ هَذِهِ الْأَبْنِیَهُ فَقَالُوا لِلْحُسَیْنِ علیه السلام قُلْتُ ابْنُ عَلِیٍّ وَ ابْنُ فَاطِمَهَ علیهم السلام قَالُوا نَعَمْ قُلْتُ فِی أَیِّهَا هُوَ قَالُوا فِی ذَلِکَ الْفُسْطَاطِ فَانْطَلَقْتُ نَحْوَهُ فَإِذَا الْحُسَیْنُ علیه السلام مُتَّکِ عَلَی بَابِ الْفُسْطَاطِ یَقْرَأُ کِتَاباً بَیْنَ یَدَیْهِ فَسَلَّمْتُ فَرَدَّ عَلَیَّ فَقُلْتُ یَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ بِأَبِی أَنْتَ وَ أُمِّی مَا أَنْزَلَکَ فِی هَذِهِ الْأَرْضِ الْقَفْرَاءِ الَّتِی لَیْسَ فِیهَا رِیفٌ وَ لَا مَنَعَهٌ(۲)

قَالَ إِنَّ هَؤُلَاءِ أَخَافُونِی وَ هَذِهِ کُتُبُ أَهْلِ الْکُوفَهِ وَ هُمْ قَاتِلِی فَإِذَا فَعَلُوا ذَلِکَ وَ لَمْ یَدَعُوا لِلَّهِ مُحَرَّماً إِلَّا انْتَهَکُوهُ بَعَثَ اللَّهُ إِلَیْهِمْ مَنْ یَقْتُلُهُمْ حَتَّی یَکُونُوا أَذَلَّ مِنْ قَوْمِ الْأَمَهِ.

وَ قَالَ ابْنُ نَمَا حَدَّثَ عُقْبَهُ بْنُ سِمْعَانَ قَالَ خَرَجَ الْحُسَیْنُ علیه السلام مِنْ مَکَّهَ فَاعْتَرَضَتْهُ رُسُلُ عَمْرِو بْنِ سَعِیدِ بْنِ الْعَاصِ عَلَیْهِمْ یَحْیَی بْنُ سَعِیدٍ لِیَرُدُّوهُ فَأَبَی عَلَیْهِمْ وَ تَضَارَبُوا بِالسِّیَاطِ وَ مَضَی علیه السلام عَلَی وَجْهِهِ فَبَادَرُوهُ وَ قَالُوا یَا حُسَیْنُ أَ لَا تَتَّقِی

۱- ۱. کتاب الملهوف ص ۶۰- ۶۲.

۲- ۲. الریف: أرض فیها زرع و خصب، و السعه فی المأکل و المشرب.

اللَّهَ تَخْرُجُ مِنَ الْجَمَاعَهِ وَ تُفَرِّقُ بَيْنَ هَذِهِ الْأُمَّهِ فَقَالَ لِی عَمَلِی وَ لَکَمْ عَمَلُکَمْ أَنْتُمْ بَرِيئُونَ مِمَّا أَعْمَلُ وَ أَنَا بَرِی ءٌ مِمَّا تَعْمَلُونَ وَ رُوِيَتْ أَنَّ الطِّرِمَّاحَ بْنَ حَکَمٍ قَالَ لَقِيتُ حُسَيْناً وَ قَدِ امْتَرْتُ لِأَهْلِی مِيرَهً فَقُلْتُ أُذَکِّرُکَ فِی نَفْسِکَ لَا يَغُرَّنَّکَ أَهْلُ الْکُوفَهِ فَوَ اللَّهِ لَئِنْ دَخَلْتَهَا لَتُقْتَلَنَّ وَ إِنِّی لَأَخَافُ أَنْ لَا تَصِلَ إِلَيْهَا فَإِنْ کُنْتَ مُجْمِعاً عَلَى الْحَرْبِ فَانْزِلْ أَجَأً(۱)

فَإِنَّهُ جَبَلٌ مَنِيعٌ وَ اللَّهِ مَا نَالَنَا فِيهِ ذُلٌّ قَطُّ وَ عَشِيرَتِی يَرَوْنَ جَمِيعاً نَصْرَکَ فَهُمْ يَمْنَعُونَکَ مَا أَقَمْتَ فِيهِمْ فَقَالَ إِنَّ بَيْنِی وَ بَيْنَ الْقَوْمِ مَوْعِداً أَکْرَهُ أَنْ أُخْلِفَهُمْ فَإِنْ يَدْفَعِ اللَّهُ عَنَّا فَقَدِيماً مَا أَنْعَمَ عَلَيْنَا وَ کَفَى وَ إِنْ يَکُنْ مَا لَا بُدَّ مِنْهُ فَفَوْزٌ وَ شَهَادَهٌ إِنْ شَاءَ اللَّهُ.

ثُمَّ حَمَلْتُ الْمِيرَهَ إِلَى أَهْلِی وَ أَوْصَيْتُهُمْ بِأُمُورِهِمْ وَ خَرَجْتُ أُرِيدُ الْحُسَيْنَ عليه السلام فَلَقِيَنِی سَمَاعَهُ بْنُ زَيْدٍ النَّبْهَانِيُّ فَأَخْبَرَنِی بِقَتْلِهِ فَرَجَعْتُ.

وَ قَالَ الْمُفِيدُ رَحِمَهُ اللَّهُ وَ لَمَّا بَلَغَ عُبَيْدَ اللَّهِ بْنَ زِيَادٍ إِقْبَالُ الْحُسَيْنِ عليه السلام مِنْ مَکَّهَ إِلَى الْکُوفَهِ بَعَثَ الْحُصَيْنَ بْنَ نُمَيْرٍ صَاحِبَ شُرَطِهِ حَتَّى نَزَلَ الْقَادِسِيَّهَ وَ نَظَمَ الْخَيْلَ مَا بَيْنَ الْقَادِسِيَّهِ إِلَى خَفَّانَ (۲) وَ مَا بَيْنَ الْقَادِسِيَّهِ إِلَى الْقُطْقُطَانَهِ وَ قَالَ لِلنَّاسِ هَذَا الْحُسَيْنُ يُرِيدُ الْعِرَاقَ وَ لَمَّا بَلَغَ الْحُسَيْنُ الْحَاجِزَ مِنْ بَطْنِ الرُّمَّهِ بَعَثَ قَيْسَ بْنَ مُسْهِرٍ الصَّيْدَاوِيَّ وَ يُقَالُ إِنَّهُ بَعَثَ أَخَاهُ مِنَ الرَّضَاعَهِ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ يَقْطُرَ إِلَى أَهْلِ الْکُوفَهِ وَ لَمْ يَکُنْ عليه السلام عَلِمَ بِخَبَرِ مُسْلِمِ بْنِ عَقِيلٍ رَحِمَهُ اللَّهُ وَ کَتَبَ مَعَهُ إِلَيْهِمْ.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ مِنَ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ إِلَى إِخْوَانِهِ الْمُؤْمِنِينَ وَ الْمُسْلِمِينَ سَلَامٌ عَلَيْکُمْ فَإِنِّی أَحْمَدُ إِلَيْکُمُ اللَّهَ الَّذِی لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ أَمَّا بَعْدُ فَإِنَّ کِتَابَ مُسْلِمِ بْنِ عَقِيلٍ جَاءَنِی يُخْبِرُنِی فِيهِ بِحُسْنِ رَأْيِکُمْ وَ اجْتِمَاعِ مَلَئِکُمْ عَلَى نَصْرِنَا وَ الطَّلَبِ بِحَقِّنَا فَسَأَلْتُ اللَّهَ أَنْ يُحْسِنَ لَنَا الصَّنِيعَ وَ أَنْ يُثِيبَکُمْ عَلَى ذَلِکَ أَعْظَمَ الْأَجْرِ وَ قَدْ شَخَصْتُ إِلَيْکُمْ مِنْ مَکَّهَ يَوْمَ الثَّلَاثَاءِ لِثَمَانٍ مَضَيْنَ مِنْ ذِی الْحِجَّهِ يَوْمَ التَّرْوِيَهِ فَإِذَا قَدِمَ عَلَيْکُمْ رَسُولِی فَانْکَمِشُوا فِی أَمْرِکُمْ وَ جِدُّوا فَإِنِّی قَادِمٌ عَلَيْکُمْ فِی

۱- ۱. أجأ و سلمی: جبلان لطی ء.

۲- ۲. مأسده قرب الکوفه.

أَيَّامِی هَذِهِ وَ السَّلَامُ عَلَیْکُمْ وَ رَحْمَهُ اللَّهِ وَ بَرَکَاتُهُ.

وَ کَانَ مُسْلِمٌ کَتَبَ إِلَیْهِ قَبلَ أَنْ یُقْتَلَ بِسَبْعٍ وَ عِشْرِینَ لَیْلَهً وَ کَتَبَ إِلَیْهِ أَهْلُ الْکُوفَهِ أَنَّ لَکَ هَاهُنَا مِائَهَ أَلْفِ سَیْفٍ وَ لَا تَتَأَخَّرْ.

فَأَقْبَلَ قَیْسُ بْنُ مُسْهِرٍ بِکِتَابِ الْحُسَیْنِ علیه السلام حَتَّی إِذَا انْتَهَی الْقَادِسِیَّهَ أَخَذَهُ الْحُصَیْنُ بْنُ نُمَیْرٍ فَبَعَثَ بِهِ إِلَی عُبَیْدِ اللَّهِ بْنِ زِیَادٍ إِلَی الْکُوفَهِ فَقَالَ لَهُ عُبَیْدُ اللَّهِ بْنُ زِیَادٍ اصْعَدْ فَسُبَّ الْکَذَّابَ الْحُسَیْنَ بْنَ عَلِیٍ (۱). وَ قَالَ السَّیِّدُ فَلَمَّا قَارَبَ دُخُولَ الْکُوفَهِ اعْتَرَضَهُ الْحُصَیْنُ بْنُ نُمَیْرٍ لِیُفَتِّشَهُ فَأَخْرَجَ قَیْسٌ الْکِتَابَ وَ مَزَّقَهُ فَحَمَلَهُ الْحُصَیْنُ إِلَی ابْنِ زِیَادٍ فَلَمَّا مَثُلَ بَیْنَ یَدَیْهِ قَالَ لَهُ مَنْ أَنْتَ قَالَ أَنَا رَجُلٌ مِنْ شِیعَهِ أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ وَ ابْنِهِ عَلَیْهِمَا السَّلَامُ قَالَ فَلِمَا ذَا خَرَقْتَ الْکِتَابَ قَالَ لِئَلَّا تَعْلَمَ مَا فِیهِ قَالَ وَ مِمَّنِ الْکِتَابُ وَ إِلَی مَنْ قَالَ مِنَ الْحُسَیْنِ بْنِ عَلِیٍّ إِلَی جَمَاعَهٍ مِنْ أَهْلِ الْکُوفَهِ لَا أَعْرِفُ أَسْمَاءَهُمْ فَغَضِبَ ابْنُ زِیَادٍ فَقَالَ وَ اللَّهِ لَا تُفَارِقُنِی حَتَّی تُخْبِرَنِی بِأَسْمَاءِ هَؤُلَاءِ الْقَوْمِ أَوْ تَصْعَدَ الْمِنْبَرَ وَ تَلْعَنَ الْحُسَیْنَ بْنَ عَلِیٍّ وَ أَبَاهُ وَ أَخَاهُ وَ إِلَّا قَطَّعْتُکَ إِرْباً إِرْباً فَقَالَ قَیْسٌ أَمَّا الْقَوْمُ فَلَا أُخْبِرُکَ بِأَسْمَائِهِمْ وَ أَمَّا لَعْنَهُ الْحُسَیْنِ وَ أَبِیهِ وَ أَخِیهِ فَأَفْعَلُ فَصَعِدَ الْمِنْبَرَ وَ حَمِدَ اللَّهَ وَ صَلَّی عَلَی النَّبِیِّ وَ أَکْثَرَ مِنَ التَّرَحُّمِ عَلَی عَلِیٍّ وَ وُلْدِهِ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَیْهِمْ ثُمَّ لَعَنَ عُبَیْدَ اللَّهِ بْنَ زِیَادٍ وَ أَبَاهُ وَ لَعَنَ عُتَاهَ بَنِی أُمَیَّهَ عَنْ آخِرِهِمْ ثُمَّ قَالَ أَنَا رَسُولُ الْحُسَیْنِ إِلَیْکُمْ وَ قَدْ خَلَّفْتُهُ بِمَوْضِعِ کَذَا فَأَجِیبُوهُ (۲).

ثُمَّ قَالَ الْمُفِیدُ رَحِمَهُ اللَّهُ فَأَمَرَ بِهِ عُبَیْدُ اللَّهِ بْنُ زِیَادٍ أَنْ یُرْمَی مِنْ فَوْقِ الْقَصْرِ فَرُمِیَ بِهِ فَتَقَطَّعَ وَ رُوِیَ أَنَّهُ وَقَعَ إِلَی الْأَرْضِ مَکْتُوفاً فَتَکَسَّرَتْ عِظَامُهُ وَ بَقِیَ بِهِ رَمَقٌ فَأَتَاهُ رَجُلٌ یُقَالُ لَهُ عَبْدُ الْمَلِکِ بْنُ عُمَیْرٍ اللَّخْمِیُّ فَذَبَحَهُ فَقِیلَ لَهُ فِی ذَلِکَ وَ عِیبَ عَلَیْهِ فَقَالَ أَرَدْتُ أَنْ أُرِیحَهُ.

ثُمَّ أَقْبَلَ الْحُسَیْنُ مِنَ الْحَاجِزِ یَسِیرُ نَحْوَ الْعِرَاقِ (۳) فَانْتَهَی إِلَی مَاءٍ مِنْ مِیَاهِ

ص: ۳۷۰

۱- ۱. الإرشاد ص ۲۰۲.

۲- ۲. الملهوف ص ۶۶ و ۶۷.

۳- ۳. فی المصدر: الکوفه.

الْعَرَبِ فَإِذَا عَلَيْهِ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُطِيعٍ الْعَدَوِيُّ وَ هُوَ نَازِلٌ بِهِ فَلَمَّا رَآهُ الْحُسَيْنُ قَامَ إِلَيْهِ فَقَالَ بِأَبِي أَنْتَ وَ أُمِّي يَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ مَا أَقْدَمَكَ وَ احْتَمَلَهُ وَ أَنْزَلَهُ فَقَالَ لَهُ الْحُسَيْنُ عليه السلام كَانَ مِنْ مَوْتِ مُعَاوِيَةَ مَا قَدْ بَلَغَكَ وَ كَتَبَ إِلَيَّ أَهْلُ الْعِرَاقِ يَدْعُونَنِي إِلَى أَنْفُسِهِمْ.

فَقَالَ لَهُ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُطِيعٍ أُذَكِّرُكَ اللَّهَ يَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ وَ حُرْمَةَ الْإِسْلَامِ أَنْ تَنْهَتِكَ أَنْشُدُكَ اللَّهَ فِي حُرْمَةِ قُرَيْشٍ أَنْشُدُكَ اللَّهَ فِي حُرْمَةِ الْعَرَبِ فَوَ اللَّهِ لَئِنْ طَلَبْتَ مَا فِي أَيْدِي بَنِي أُمَيَّةَ لَيَقْتُلُنَّكَ وَ لَئِنْ قَتَلُوكَ لَا يَهَابُوا بَعْدَكَ أَحَداً أَبَداً وَ اللَّهِ إِنَّهَا لَحُرْمَةُ الْإِسْلَامِ تَنْهَتِكُ وَ حُرْمَةُ قُرَيْشٍ وَ حُرْمَةُ الْعَرَبِ فَلَا تَفْعَلْ وَ لَا تَأْتِ الْكُوفَةَ وَ لَا تُعَرِّضْ نَفْسَكَ لِبَنِي أُمَيَّةَ فَأَبَى الْحُسَيْنُ عليه السلام إِلَّا أَنْ يَمْضِيَ.

وَ كَانَ عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ زِيَادٍ أَمَرَ فَأُخِذَ مَا بَيْنَ وَاقِصَةَ إِلَى طَرِيقِ الشَّامِ وَ إِلَى طَرِيقِ الْبَصْرَةِ فَلَا يَدَعُونَ أَحَداً يَلِجُ وَ لَا أَحَداً يَخْرُجُ فَأَقْبَلَ الْحُسَيْنُ عليه السلام لَا يَشْعُرُ بِشَيْ ءٍ حَتَّى لَقِيَ الْأَعْرَابَ فَسَأَلَهُمْ فَقَالُوا لَا وَ اللَّهِ مَا نَدْرِي غَيْرَ أَنَّا لَا نَسْتَطِيعُ أَنْ نَلِجَ وَ لَا نَخْرُجَ فَسَارَ تِلْقَاءَ وَجْهِهِ عليه السلام.

وَ حَدَّثَ جَمَاعَةٌ مِنْ فَزَارَةَ وَ مِنْ بَجِيلَةَ قَالُوا كُنَّا مَعَ زُهَيْرِ بْنِ الْقَيْنِ الْبَجَلِيِّ حِينَ أَقْبَلْنَا مِنْ مَكَّةَ وَ كُنَّا نُسَايِرُ الْحُسَيْنَ عليه السلام فَلَمْ يَكُنْ شَيْ ءٌ أَبْغَضَ عَلَيْنَا مِنْ أَنْ نُنَازِلَهُ فِي مَنْزِلٍ وَ إِذَا سَارَ الْحُسَيْنُ عليه السلام فَنَزَلَ فِي مَنْزِلٍ لَمْ نَجِدْ بُدّاً مِنْ أَنْ نُنَازِلَهُ فَنَزَلَ الْحُسَيْنُ فِي جَانِبٍ وَ نَزَلْنَا فِي جَانِبٍ فَبَيْنَا نَحْنُ جُلُوسٌ نَتَغَذَّى مِنْ طَعَامٍ لَنَا إِذْ أَقْبَلَ رَسُولُ الْحُسَيْنِ عليه السلام حَتَّى سَلَّمَ ثُمَّ دَخَلَ فَقَالَ يَا زُهَيْرَ بْنَ الْقَيْنِ إِنَّ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ الْحُسَيْنَ بَعَثَنِي إِلَيْكَ لِتَأْتِيَهُ فَطَرَحَ كُلُّ إِنْسَانٍ مِنَّا مَا فِي يَدِهِ حَتَّى كَأَنَّمَا عَلَى رُءُوسِنَا الطَّيْرُ فَقَالَتْ لَهُ امْرَأَتُهُ قَالَ السَّيِّدُ وَ هِيَ دَيْلَمُ بِنْتُ عَمْرٍو سُبْحَانَ اللَّهِ أَ يَبْعَثُ إِلَيْكَ ابْنُ رَسُولِ اللَّهِ ثُمَّ لَا تَأْتِيهِ لَوْ أَتَيْتَهُ فَسَمِعْتَ كَلَامَهُ ثُمَّ انْصَرَفْتَ.

فَأَتَاهُ زُهَيْرُ بْنُ الْقَيْنِ فَمَا لَبِثَ أَنْ جَاءَ مُسْتَبْشِراً قَدْ أَشْرَقَ وَجْهُهُ فَأَمَرَ بِفُسْطَاطِهِ وَ ثَقَلِهِ وَ مَتَاعِهِ فَقُوِّضَ وَ حُمِلَ إِلَى الْحُسَيْنِ عليه السلام ثُمَّ قَالَ لِامْرَأَتِهِ أَنْتِ طَالِقٌ الْحَقِي بِأَهْلِكِ فَإِنِّي لَا أُحِبُّ أَنْ يُصِيبَكِ بِسَبَبِي إِلَّا خَيْرٌ.

وَ زَادَ السَّیِّدُ وَ قَدْ عَزَمْتُ عَلَی صُحْبَهِ الْحُسَیْنِ علیه السلام لِأَفْدِیَهُ بِرُوحِی وَ أَقِیَهُ بِنَفْسِی ثُمَّ أَعْطَاهَا مَالَهَا وَ سَلَّمَهَا إِلَی بَعْضِ بَنِی عَمِّهَا لِیُوصِلَهَا إِلَی أَهْلِهَا فَقَامَتْ إِلَیْهِ وَ بَکَتْ وَ وَدَّعَتْهُ وَ قَالَتْ خَارَ اللَّهُ لَکَ أَسْأَلُکَ أَنْ تَذْکُرَنِی فِی الْقِیَامَهِ عِنْدَ جَدِّ الْحُسَیْنِ علیه السلام (۱).

وَ قَالَ الْمُفِیدُ ثُمَّ قَالَ لِأَصْحَابِهِ مَنْ أَحَبَّ مِنْکُمْ أَنْ یَتْبَعَنِی وَ إِلَّا فَهُوَ آخِرُ الْعَهْدِ إِنِّی سَأُحَدِّثُکُمْ حَدِیثاً إِنَّا غَزَوْنَا الْبَحْرَ فَفَتَحَ اللَّهُ عَلَیْنَا وَ أَصَبْنَا غَنَائِمَ فَقَالَ لَنَا سَلْمَانُ رَحِمَهُ اللَّهُ أَ فَرِحْتُمْ بِمَا فَتَحَ اللَّهُ عَلَیْکُمْ وَ أَصَبْتُمْ مِنَ الْغَنَائِمِ فَقُلْنَا نَعَمْ فَقَالَ إِذَا أَدْرَکْتُمْ سَیِّدَ شَبَابِ آلِ مُحَمَّدٍ فَکُونُوا أَشَدَّ فَرَحاً بِقِتَالِکُمْ مَعَهُ مِمَّا أَصَبْتُمُ الْیَوْمَ مِنَ الْغَنَائِمِ فَأَمَّا أَنَا فَأَسْتَوْدِعُکُمُ اللَّهَ قَالُوا ثُمَّ وَ اللَّهِ مَا زَالَ فِی الْقَوْمِ مَعَ الْحُسَیْنِ حَتَّی قُتِلَ رَحِمَهُ اللَّهُ (۲).

وَ فِی الْمَنَاقِبِ وَ لَمَّا نَزَلَ علیه السلام الْخُزَیْمِیَّهَ(۳) أَقَامَ بِهَا یَوْماً وَ لَیْلَهً فَلَمَّا أَصْبَحَ أَقْبَلَتْ إِلَیْهِ أُخْتُهُ زَیْنَبُ فَقَالَتْ یَا أَخِی أَ لَا أُخْبِرُکَ بِشَیْ ءٍ سَمِعْتُهُ الْبَارِحَهَ فَقَالَ الْحُسَیْنُ علیه السلام وَ مَا ذَاکِ فَقَالَتْ خَرَجْتُ فِی بَعْضِ اللَّیْلِ لِقَضَاءِ حَاجَهٍ فَسَمِعْتُ هَاتِفاً یَهْتِفُ وَ هُوَ یَقُولُ:

أَلَا یَا عَیْنُ فَاحْتَفِلِی بِجَهْدٍ*** وَ مَنْ یَبْکِی عَلَی الشُّهَدَاءِ بَعْدِی

عَلَی قَوْمٍ تَسُوقُهُمُ الْمَنَایَا*** بِمِقْدَارٍ إِلَی إِنْجَازِ وَعْدٍ.

فَقَالَ لَهَا الْحُسَیْنُ علیه السلام یَا أُخْتَاهْ کُلُّ الَّذِی قُضِیَ فَهُوَ کَائِنٌ (۴).

وَ قَالَ الْمُفِیدُ رَحِمَهُ اللَّهُ وَ رَوَی عَبْدُ اللَّهِ بْنُ سُلَیْمَانَ وَ الْمُنْذِرُ بْنُ الْمُشْمَعِلِّ الْأَسَدِیَّانِ قَالا لَمَّا قَضَیْنَا حَجَّتَنَا لَمْ تَکُنْ لَنَا هِمَّهٌ إِلَّا الْإِلْحَاقَ بِالْحُسَیْنِ فِی الطَّرِیقِ لِنَنْظُرَ مَا یَکُونُ مِنْ أَمْرِهِ فَأَقْبَلْنَا تُرْقِلُ بِنَا نَاقَتَانَا مُسْرِعَیْنِ حَتَّی لَحِقْنَاهُ بِزَرُودَ

۱- ۱. کتاب الملهوف ص ۶۲- ۶۴.

۲- ۲. الإرشاد ص ۲۰۴.

۳- ۳. منزله للحاج بین الاجفر و الثعلبیه.

۴- ۴. مناقب آل أبی طالب ج ۴ ص ۹۵.

فَلَمَّا دَنَوْنَا مِنْهُ إِذَا نَحْنُ بِرَجُلٍ مِنْ أَهْلِ الْكَوفَهِ قَدْ عَدَلَ عَنِ الطَّرِيقِ حَتَّى رَأَى الْحُسَيْنَ عليه السلام فَوَقَفَ الْحُسَيْنُ عليه السلام كَأَنَّهُ يُرِيدُهُ ثُمَّ تَرَكَهُ وَ مَضَى وَ مَضَيْنَا نَحْوَهُ فَقَالَ أَحَدُنَا لِصَاحِبِهِ اذْهَبْ بِنَا إِلَى هَذَا لِنَسْأَلَهُ فَإِنَّ عِنْدَهُ خَبَرَ الْكُوفَهِ فَمَضَيْنَا حَتَّى انْتَهَيْنَا إِلَيْهِ فَقُلْنَا السَّلَامُ عَلَيْكَ فَقَالَ وَ عَلَيْكُمَا السَّلَامُ قُلْنَا مِمَّنِ الرَّجُلُ قَالَ أَسَدِيٌّ قُلْنَا لَهُ وَ نَحْنُ أَسَدِيَّانِ فَمَنْ أَنْتَ قَالَ أَنَا بَكْرُ بْنُ فُلَانٍ فَانْتَسَبْنَا لَهُ ثُمَّ قُلْنَا لَهُ أَخْبِرْنَا عَنِ النَّاسِ وَرَاءَكَ قَالَ نَعَمْ لَمْ أَخْرُجْ مِنَ الْكُوفَهِ حَتَّى قُتِلَ مُسْلِمُ بْنُ عَقِيلٍ وَ هَانِئُ بْنُ عُرْوَهَ وَ رَأَيْتُهُمَا يُجَرَّانِ بِأَرْجُلِهِمَا فِي السُّوقِ.

فَأَقْبَلْنَا حَتَّى لَحِقْنَا بِالْحُسَيْنِ فَسَايَرْنَاهُ حَتَّى نَزَلَ الثَّعْلَبِيَّهَ مُمْسِياً فَجِئْنَاهُ حِينَ نَزَلَ فَسَلَّمْنَا عَلَيْهِ فَرَدَّ عَلَيْنَا السَّلَامَ فَقُلْنَا لَهُ يَرْحَمُكَ اللَّهُ إِنَّ عِنْدَنَا خَبَراً إِنْ شِئْتَ حَدَّثْنَاكَ بِهِ عَلَانِيَهً وَ إِنْ شِئْتَ سِرّاً فَنَظَرَ إِلَيْنَا وَ إِلَى أَصْحَابِهِ ثُمَّ قَالَ مَا دُونَ هَؤُلَاءِ سِرٌّ فَقُلْنَا لَهُ رَأَيْتَ الرَّاكِبَ الَّذِي اسْتَقْبَلْتَهُ عَشِيَّ أَمْسِ فَقَالَ نَعَمْ قَدْ أَرَدْتُ مَسْأَلَتَهُ فَقُلْنَا قَدْ وَ اللَّهِ اسْتَبْرَأْنَا لَكَ خَبَرَهُ وَ كَفَيْنَاكَ مَسْأَلَتَهُ وَ هُوَ امْرُؤٌ مِنَّا ذُو رَأْيٍ وَ صِدْقٍ وَ عَقْلٍ وَ إِنَّهُ حَدَّثَنَا أَنَّهُ لَمْ يَخْرُجْ مِنَ الْكُوفَهِ حَتَّى قُتِلَ مُسْلِمٌ وَ هَانِئٌ وَ رَآهُمَا يُجَرَّانِ فِي السُّوقِ بِأَرْجُلِهِمَا فَقَالَ إِنَّا لِلَّهِ وَ إِنَّا إِلَيْهِ راجِعُونَ رَحْمَهُ اللَّهِ عَلَيْهِمَا يُرَدِّدُ ذَلِكَ مِرَاراً.

فَقُلْنَا لَهُ نَنْشُدُكَ اللَّهَ فِي نَفْسِكَ وَ أَهْلِ بَيْتِكَ إِلَّا انْصَرَفْتَ مِنْ مَكَانِكَ هَذَا وَ إِنَّهُ لَيْسَ لَكَ بِالْكُوفَهِ نَاصِرٌ وَ لَا شِيعَهٌ بَلْ نَتَخَوَّفُ أَنْ يَكُونُوا عَلَيْكَ فَنَظَرَ إِلَى بَنِي عَقِيلٍ فَقَالَ مَا تَرَوْنَ فَقَدْ قُتِلَ مُسْلِمٌ فَقَالُوا وَ اللَّهِ مَا نَرْجِعُ حَتَّى نُصِيبَ ثَأْرَنَا أَوْ نَذُوقَ مَا ذَاقَ فَأَقْبَلَ عَلَيْنَا الْحُسَيْنُ عليه السلام فَقَالَ لَا خَيْرَ فِي الْعَيْشِ بَعْدَ هَؤُلَاءِ فَعَلِمْنَا أَنَّهُ قَدْ عَزَمَ رَأْيَهُ عَلَى الْمَسِيرِ فَقُلْنَا لَهُ خَارَ اللَّهُ لَكَ فَقَالَ يَرْحَمُكُمُ اللَّهُ فَقَالَ لَهُ أَصْحَابُهُ إِنَّكَ وَ اللَّهِ مَا أَنْتَ مِثْلَ مُسْلِمِ بْنِ عَقِيلٍ وَ لَوْ قَدِمْتَ الْكُوفَهَ لَكَانَ أَسْرَعَ النَّاسُ إِلَيْكَ فَسَكَتَ (۱).

۱- ۱. الإرشاد ص ۲۰۴ و ۲۰۵.

وَ قَالَ السَّيِّدُ أَتَاهُ خَبَرُ مُسْلِمٍ فِی زُبَالَهَ ثُمَّ إِنَّهُ سَارَ فَلَقِیَهُ الْفَرَزْدَقُ فَسَلَّمَ عَلَیْهِ ثُمَّ قَالَ یَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ کَیْفَ تَرْکَنُ إِلَی أَهْلِ الْکُوفَهِ وَ هُمُ الَّذِینَ قَتَلُوا ابْنَ عَمِّکَ مُسْلِمَ بْنَ عَقِیلٍ وَ شِیعَتَهُ قَالَ فَاسْتَعْبَرَ الْحُسَیْنُ علیه السلام بَاکِیاً ثُمَّ قَالَ رَحِمَ اللَّهُ مُسْلِماً فَلَقَدْ صَارَ إِلَی رَوْحِ اللَّهِ وَ رَیْحَانِهِ وَ تَحِیَّتِهِ وَ رِضْوَانِهِ أَمَا إِنَّهُ قَدْ قَضَی مَا عَلَیْهِ وَ بَقِیَ مَا عَلَیْنَا ثُمَّ أَنْشَأَ یَقُولُ:

فَإِنْ تَکُنِ الدُّنْیَا تُعَدُّ نَفِیسَهً*** فَدَارُ ثَوَابِ اللَّهِ أَعْلَی وَ أَنْبَلُ

وَ إِنْ تَکُنِ الْأَبْدَانُ لِلْمَوْتِ أُنْشِئَتْ*** فَقَتْلُ امْرِئٍ بِالسَّیْفِ فِی اللَّهِ أَفْضَلُ

وَ إِنْ تَکُنِ الْأَرْزَاقُ قِسْماً مُقَدَّراً*** فَقِلَّهُ حِرْصِ الْمَرْءِ فِی الرِّزْقِ أَجْمَلُ

وَ إِنْ تَکُنِ الْأَمْوَالُ لِلتَّرْکِ جَمْعُهَا*** فَمَا بَالُ مَتْرُوکٍ بِهِ الْحُرُّ یَبْخَلُ (۱).

وَ قَالَ الْمُفِیدُ ثُمَّ انْتَظَرَ حَتَّی إِذَا کَانَ السَّحَرُ فَقَالَ لِفِتْیَانِهِ وَ غِلْمَانِهِ أَکْثِرُوا مِنَ الْمَاءِ فَاسْتَقَوْا وَ أَکْثَرُوا ثُمَّ ارْتَحَلُوا فَسَارَ حَتَّی انْتَهَی إِلَی زُبَالَهَ فَأَتَاهُ خَبَرُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ یَقْطُرَ.

وَ قَالَ السَّیِّدُ فَاسْتَعْبَرَ بَاکِیاً ثُمَّ قَالَ اللَّهُمَّ اجْعَلْ لَنَا وَ لِشِیعَتِنَا مَنْزِلًا کَرِیماً وَ اجْمَعْ بَیْنَنَا وَ بَیْنَهُمْ فِی مُسْتَقَرٍّ مِنْ رَحْمَتِکَ إِنَّکَ عَلی کُلِّ شَیْ ءٍ قَدِیرٌ(۲).

وَ قَالَ الْمُفِیدُ رَحِمَهُ اللَّهِ فَأَخْرَجَ لِلنَّاسِ کِتَاباً فَقَرَأَ عَلَیْهِمْ فَإِذَا فِیهِ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِیمِ أَمَّا بَعْدُ فَإِنَّهُ قَدْ أَتَانَا خَبَرٌ فَظِیعٌ قَتْلُ مُسْلِمِ بْنِ عَقِیلٍ وَ هَانِئِ بْنِ عُرْوَهَ وَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ یَقْطُرَ وَ قَدْ خَذَلَنَا شِیعَتُنَا فَمَنْ أَحَبَّ مِنْکُمُ الِانْصِرَافَ فَلْیَنْصَرِفْ فِی غَیْرِ حَرَجٍ لَیْسَ عَلَیْهِ ذِمَامٌ فَتَفَرَّقَ النَّاسُ عَنْهُ وَ أَخَذُوا یَمِیناً وَ شِمَالًا حَتَّی بَقِیَ فِی أَصْحَابِهِ الَّذِینَ جَاءُوا مَعَهُ مِنَ الْمَدِینَهِ وَ نَفَرٍ یَسِیرٍ مِمَّنِ انْضَمُّوا إِلَیْهِ وَ إِنَّمَا فَعَلَ ذَلِکَ لِأَنَّهُ علیه السلام عَلِمَ أَنَّ الْأَعْرَابَ الَّذِینَ اتَّبَعُوهُ إِنَّمَا اتَّبَعُوهُ وَ هُمْ یَظُنُّونَ أَنَّهُ یَأْتِی بَلَداً قَدِ اسْتَقَامَتْ لَهُ طَاعَهُ أَهْلِهَا فَکَرِهَ أَنْ یَسِیرُوا مَعَهُ إِلَّا وَ هُمْ یَعْلَمُونَ عَلَی مَا یُقْدِمُونَ.

۱- ۱. کتاب الملهوف ص ۶۴ و ۶۵، و فیه« فما بال متروک به المرء یبخل» و رواه فی کشف الغمّه ج ۲ ص ۲۰۲.

۲- ۲. ذکره السیّد فی قیس بن مسهر الصیداوی راجع المصدر ص ۶۷.

فَلَمَّا کَانَ السَّحَرُ أَمَرَ أَصْحَابَهُ فَاسْتَقَوْا مَاءً وَ أَکْثَرُوا ثُمَّ سَارَ حَتَّی مَرَّ بِبَطْنِ الْعَقَبَهِ فَنَزَلَ عَلَیْهَا فَلَقِیَهُ شَیْخٌ مِنْ بَنِی عِکْرِمَهَ یُقَالُ لَهُ عُمَرُ بْنُ لَوْذَانَ قَالَ لَهُ أَیْنَ تُرِیدُ قَالَ لَهُ الْحُسَیْنُ الْکُوفَهَ فَقَالَ لَهُ الشَّیْخُ أَنْشُدُکَ اللَّهَ لَمَّا انْصَرَفْتَ فَوَ اللَّهِ مَا تَقْدَمُ إِلَّا عَلَی الْأَسِنَّهِ وَ حَدِّ السُّیُوفِ وَ إِنَّ هَؤُلَاءِ الَّذِینَ بَعَثُوا إِلَیْکَ لَوْ کَانُوا کَفَوْکَ مَئُونَهَ الْقِتَالِ وَ وَطَّئُوا لَکَ الْأَشْیَاءَ فَقَدِمْتَ عَلَیْهِمْ کَانَ ذَلِکَ رَأْیاً فَأَمَّا عَلَی هَذِهِ الْحَالِ الَّتِی تَذْکُرُ فَإِنِّی لَا أَرَی لَکَ أَنْ تَفْعَلَ فَقَالَ لَهُ یَا عَبْدَ اللَّهِ لَیْسَ یَخْفَی عَلَیَّ الرَّأْیُ وَ لَکِنَّ اللَّهَ تَعَالَی لَا یُغْلَبُ عَلَی أَمْرِهِ.

ثُمَّ قَالَ علیه السلام وَ اللَّهِ لَا یَدَعُونَنِی حَتَّی یَسْتَخْرِجُوا هَذِهِ الْعَلَقَهَ مِنْ جَوْفِی فَإِذَا فَعَلُوا سَلَّطَ اللَّهُ عَلَیْهِمْ مَنْ یُذِلُّهُمْ حَتَّی یَکُونُوا أَذَلَّ فِرَقِ الْأُمَمِ ثُمَّ سَارَ علیه السلام مِنْ بَطْنِ الْعَقَبَهِ حَتَّی نَزَلَ شَرَافَ (۱)

فَلَمَّا کَانَ السَّحَرُ أَمَرَ فِتْیَانَهُ فَاسْتَقَوْا مِنَ الْمَاءِ وَ أَکْثَرُوا ثُمَّ سَارَ حَتَّی انْتَصَفَ النَّهَارُ فَبَیْنَمَا هُوَ یَسِیرُ إِذْ کَبَّرَ رَجُلٌ مِنْ أَصْحَابِهِ فَقَالَ لَهُ الْحُسَیْنُ علیه السلام اللَّهُ أَکْبَرُ لِمَ کَبَّرْتَ فَقَالَ رَأَیْتُ النَّخْلَ قَالَ جَمَاعَهٌ مِمَّنْ صَحِبَهُ وَ اللَّهِ إِنَّ هَذَا الْمَکَانَ مَا رَأَیْنَا فِیهِ نَخْلَهً قَطُّ فَقَالَ الْحُسَیْنُ علیه السلام فَمَا تَرَوْنَهُ قَالُوا وَ اللَّهِ نَرَاهُ أَسِنَّهَ الرِّمَاحِ وَ آذَانَ الْخَیْلِ فَقَالَ وَ أَنَا وَ اللَّهِ أَرَی ذَلِکَ.

ثُمَّ قَالَ علیه السلام مَا لَنَا مَلْجَأٌ نَلْجَأُ إِلَیْهِ وَ نَجْعَلُهُ فِی ظُهُورِنَا وَ نَسْتَقْبِلُ الْقَوْمَ بِوَجْهٍ وَاحِدٍ فَقُلْنَا لَهُ بَلَی هَذَا ذُو جَشَمٍ (۲)

إِلَی جَنْبِکَ فَمِلْ إِلَیْهِ عَنْ یَسَارِکَ فَإِنْ سَبَقْتَ إِلَیْهِ فَهُوَ کَمَا تُرِیدُ فَأَخَذَ إِلَیْهِ ذَاتَ الْیَسَارِ وَ مِلْنَا مَعَهُ فَمَا کَانَ بِأَسْرَعَ مِنْ أَنْ طَلَعَتْ عَلَیْنَا هَوَادِی الْخَیْلِ فَتَبَیَّنَّاهَا وَ عَدَلْنَا فَلَمَّا رَأَوْنَا عَدَلْنَا عَنِ الطَّرِیقِ عَدَلُوا إِلَیْنَا کَأَنَّ أَسِنَّتَهُمُ الْیَعَاسِیبُ وَ کَأَنَّ رَایَاتِهِمْ أَجْنِحَهُ الطَّیْرِ فَاسْتَبَقْنَا إِلَی ذِی جَشَمٍ فَسَبَقْنَاهُمْ إِلَیْهِ وَ أَمَرَ الْحُسَیْنُ علیه السلام بِأَبْنِیَتِهِ فَضُرِبَتْ وَ جَاءَ الْقَوْمُ زُهَاءَ أَلْفِ فَارِسٍ مَعَ الْحُرِّ بْنِ یَزِیدَ التَّمِیمِیِّ حَتَّی وَقَفَ هُوَ وَ خَیْلُهُ مُقَابِلَ الْحُسَیْنِ فِی حَرِّ الظَّهِیرَهِ وَ الْحُسَیْنُ وَ أَصْحَابُهُ مُعْتَمُّونَ مُتَقَلِّدُونَ أَسْیَافَهُمْ.

ص: ۳۷۵

۱- ۱. کقطام: موضع أو ماءه لبنی أسد، أو جبل عال.

۲- ۲. ذو خشب خ ل، و فی المصدر: ذو حسم، فلیتحرر.

فَقَالَ الْحُسَيْنُ علیه السلام لِفِتْيَانِهِ اسْقُوا الْقَوْمَ وَ أَرْوُوهُمْ مِنَ الْمَاءِ وَ رَشِّفُوا الْخَيْلَ تَرْشِيفاً فَفَعَلُوا وَ أَقْبَلُوا يَمْلَئُونَ الْقِصَاعَ وَ الطِّسَاسَ مِنَ الْمَاءِ ثُمَّ يُدْنُونَهَا مِنَ الْفَرَسِ فَإِذَا عَبَّ فِيهَا ثَلَاثاً أَوْ أَرْبَعاً أَوْ خَمْساً عُزِلَتْ عَنْهُ وَ سُقِيَ آخَرُ حَتَّى سَقَوْهَا عَنْ آخِرِهَا.

فَقَالَ عَلِيُّ بْنُ الطَّعَّانِ الْمُحَارِبِيُّ كُنْتُ مَعَ الْحُرِّ يَوْمَئِذٍ فَجِئْتُ فِي آخِرِ مَنْ جَاءَ مِنْ أَصْحَابِهِ فَلَمَّا رَأَى الْحُسَيْنُ علیه السلام مَا بِي وَ بِفَرَسِي مِنَ الْعَطَشِ قَالَ أَنِخِ الرَّاوِيَهَ وَ الرَّاوِيَهُ عِنْدِي السِّقَاءُ ثُمَّ قَالَ يَا ابْنَ الْأَخِ أَنِخِ الْجَمَلَ فَأَنَخْتُهُ فَقَالَ اشْرَبْ فَجَعَلْتُ كُلَّمَا شَرِبْتُ سَالَ الْمَاءُ مِنَ السِّقَاءِ فَقَالَ الْحُسَيْنُ اخْنِثِ السِّقَاءَ أَيِ اعْطِفْهُ فَلَمْ أَدْرِ كَيْفَ أَفْعَلُ فَقَامَ فَخَنَثَهُ فَشَرِبْتُ وَ سَقَيْتُ فَرَسِي.

وَ كَانَ مَجِي ءُ الْحُرِّ بْنِ يَزِيدَ مِنَ الْقَادِسِيَّهِ وَ كَانَ عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ زِيَادٍ بَعَثَ الْحُصَيْنَ بْنَ نُمَيْرٍ وَ أَمَرَهُ أَنْ يَنْزِلَ الْقَادِسِيَّهَ وَ تَقَدَّمَ الْحُرُّ بَيْنَ يَدَيْهِ فِي أَلْفِ فَارِسٍ يَسْتَقْبِلُ بِهِمُ الْحُسَيْنُ علیه السلام فَلَمْ يَزَلِ الْحُرُّ مُوَافِقاً لِلْحُسَيْنِ علیه السلام حَتَّى حَضَرَتْ صَلَاهُ الظُّهْرِ فَأَمَرَ الْحُسَيْنُ علیه السلام الْحَجَّاجَ بْنَ مَسْرُوقٍ أَنْ يُؤَذِّنَ.

فَلَمَّا حَضَرَتِ الْإِقَامَهُ خَرَجَ الْحُسَيْنُ علیه السلام فِي إِزَارٍ وَ رِدَاءٍ وَ نَعْلَيْنِ فَحَمِدَ اللَّهَ وَ أَثْنَى عَلَيْهِ ثُمَّ قَالَ أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي لَمْ آتِكُمْ حَتَّى أَتَتْنِي كُتُبُكُمْ وَ قَدِمَتْ عَلَيَّ رُسُلُكُمْ أَنِ اقْدَمْ عَلَيْنَا فَلَيْسَ لَنَا إِمَامٌ لَعَلَّ اللَّهَ أَنْ يَجْمَعَنَا وَ إِيَّاكُمْ عَلَى الْهُدَى وَ الْحَقِّ فَإِنْ كُنْتُمْ عَلَى ذَلِكَ فَقَدْ جِئْتُكُمْ فَأَعْطُونِي مَا أَطْمَئِنُّ إِلَيْهِ مِنْ عُهُودِكُمْ وَ مَوَاثِيقِكُمْ وَ إِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَ كُنْتُمْ لِمَقْدَمِي كَارِهِينَ انْصَرَفْتُ عَنْكُمْ إِلَى الْمَكَانِ الَّذِي جِئْتُ مِنْهُ إِلَيْكُمْ.

فَسَكَتُوا عَنْهُ وَ لَمْ يَتَكَلَّمُوا كَلِمَهً فَقَالَ لِلْمُؤَذِّنِ أَقِمْ فَأَقَامَ الصَّلَاهَ فَقَالَ لِلْحُرِّ أَ تُرِيدُ أَنْ تُصَلِّيَ بِأَصْحَابِكَ فَقَالَ الْحُرُّ لَا بَلْ تُصَلِّي أَنْتَ وَ نُصَلِّي بِصَلَاتِكَ فَصَلَّى بِهِمُ الْحُسَيْنُ علیه السلام ثُمَّ دَخَلَ فَاجْتَمَعَ عَلَيْهِ أَصْحَابُهُ وَ انْصَرَفَ الْحُرُّ إِلَى مَكَانِهِ الَّذِي كَانَ فِيهِ فَدَخَلَ خَيْمَهً قَدْ ضُرِبَتْ لَهُ فَاجْتَمَعَ إِلَيْهِ خَمْسُمِائَهٍ مِنْ أَصْحَابِهِ وَ عَادَ

الْبَاقُونَ إِلَى صَفِّهِمُ الَّذِی کَانُوا فِیهِ (۱) ثُمَّ أَخَذَ کُلُّ رَجُلٍ مِنْهُمْ بِعِنَانِ فَرَسِهِ وَ جَلَسَ فِی ظِلِّهَا.

فَلَمَّا کَانَ وَقْتُ الْعَصْرِ أَمَرَ الْحُسَیْنُ علیه السلام أَنْ یَتَهَیَّئُوا لِلرَّحِیلِ فَفَعَلُوا ثُمَّ أَمَرَ مُنَادِیَهُ فَنَادَی بِالْعَصْرِ وَ أَقَامَ فَاسْتَقْدَمَ الْحُسَیْنُ وَ قَامَ فَصَلَّی بِالْقَوْمِ ثُمَّ سَلَّمَ وَ انْصَرَفَ إِلَیْهِمْ بِوَجْهِهِ فَحَمِدَ اللَّهَ وَ أَثْنَی عَلَیْهِ وَ قَالَ أَمَّا بَعْدُ أَیُّهَا النَّاسُ فَإِنَّکُمْ إِنْ تَتَّقُوا اللَّهَ وَ تَعْرِفُوا الْحَقَّ لِأَهْلِهِ یَکُنْ أَرْضَی لِلَّهِ عَنْکُمْ وَ نَحْنُ أَهْلُ بَیْتِ مُحَمَّدٍ أَوْلَی بِوَلَایَهِ هَذَا الْأَمْرِ عَلَیْکُمْ مِنْ هَؤُلَاءِ الْمُدَّعِینَ مَا لَیْسَ لَهُمْ وَ السَّائِرِینَ فِیکُمْ بِالْجَوْرِ وَ الْعُدْوَانِ فَإِنْ أَبَیْتُمْ إِلَّا الْکَرَاهَهَ لَنَا وَ الْجَهْلَ بِحَقِّنَا وَ کَانَ رَأْیُکُمُ الْآنَ غَیْرَ مَا أَتَتْنِی بِهِ کُتُبُکُمْ وَ قَدِمَتْ عَلَیَّ بِهِ رُسُلُکُمْ انْصَرَفْتُ عَنْکُمْ.

فَقَالَ لَهُ الْحُرُّ أَنَا وَ اللَّهِ مَا أَدْرِی مَا هَذِهِ الْکُتُبُ وَ الرُّسُلُ الَّتِی تَذْکُرُ فَقَالَ الْحُسَیْنُ علیه السلام لِبَعْضِ أَصْحَابِهِ یَا عُقْبَهَ بْنَ سِمْعَانَ أَخْرِجِ الْخُرْجَیْنِ اللَّذَیْنِ فِیهِمَا کُتُبُهُمْ إِلَیَّ فَأَخْرَجَ خُرْجَیْنِ مَمْلُوءَیْنِ صُحُفاً فَنُثِرَتْ بَیْنَ یَدَیْهِ فَقَالَ لَهُ الْحُرُّ لَسْنَا مِنْ هَؤُلَاءِ الَّذِینَ کَتَبُوا إِلَیْکَ وَ قَدْ أُمِرْنَا أَنَّا إِذَا لَقِینَاکَ لَا نُفَارِقُکَ حَتَّی نُقَدِّمَکَ الْکُوفَهَ عَلَی عُبَیْدِ اللَّهِ بْنِ زِیَادٍ.

فَقَالَ الْحُسَیْنُ علیه السلام الْمَوْتُ أَدْنَی إِلَیْکَ مِنْ ذَلِکَ ثُمَّ قَالَ لِأَصْحَابِهِ فَقُومُوا فَارْکَبُوا فَرَکِبُوا وَ انْتَظَرَ حَتَّی رَکِبَتْ نِسَاؤُهُ فَقَالَ لِأَصْحَابِهِ انْصَرِفُوا فَلَمَّا ذَهَبُوا لِیَنْصَرِفُوا حَالَ الْقَوْمُ بَیْنَهُمْ وَ بَیْنَ الِانْصِرَافِ فَقَالَ الْحُسَیْنُ علیه السلام لِلْحُرِّ ثَکِلَتْکَ أُمُّکَ مَا تُرِیدُ فَقَالَ لَهُ الْحُرُّ أَمَّا لَوْ غَیْرُکَ مِنَ الْعَرَبِ یَقُولُهَا لِی وَ هُوَ عَلَی مِثْلِ الْحَالِ الَّتِی أَنْتَ عَلَیْهَا مَا تَرَکْتُ ذِکْرَ أُمِّهِ بِالثُّکْلِ کَائِناً مَنْ کَانَ وَ لَکِنْ وَ اللَّهِ مَا لِی مِنْ ذِکْرِ أُمِّکَ مِنْ سَبِیلٍ إِلَّا بِأَحْسَنِ مَا نَقْدِرُ عَلَیْهِ.

فَقَالَ لَهُ الْحُسَیْنُ علیه السلام فَمَا تُرِیدُ قَالَ أُرِیدُ أَنْ أَنْطَلِقَ بِکَ إِلَی الْأَمِیرِ عُبَیْدِ اللَّهِ بْنِ زِیَادٍ فَقَالَ إِذاً وَ اللَّهِ لَا أَتَّبِعُکَ فَقَالَ إِذاً وَ اللَّهِ لَا أَدَعُکَ فَتَرَادَّا الْقَوْلَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ فَلَمَّا کَثُرَ الْکَلَامُ بَیْنَهُمَا قَالَ لَهُ الْحُرُّ إِنِّی لَمْ أُؤْمَرْ بِقِتَالِکَ إِنَّمَا

۱- ۱. زاد فی المصدر ص ۲۰۷: فأعادوه.

أَمِرْتُ أَنْ لَا أُفَارِقَکَ حَتَّی أُقَدِّمَکَ الْکوفَهَ فَإِذْ أَبَیْتَ فَخُذْ طَرِیقاً لَا یُدْخِلُکَ الْکوفَهَ وَ لَا یَرُدُّکَ إِلَی الْمَدِینَهِ یَکونُ بَیْنِی وَ بَیْنَکَ نَصَفاً حَتَّی أَکْتُبَ إِلَی الْأَمِیرِ عُبَیْدِ اللَّهِ بْنِ زِیَادٍ فَلَعَلَّ اللَّهَ أَنْ یَرْزُقَنِی الْعَافِیَهَ مِنْ أَنْ أَبْتَلِیَ بِشَیْ ءٍ مِنْ أَمْرِکَ فَخُذْ هَاهُنَا.

فَتَیَاسَرَ عَنْ طَرِیقِ الْعُذَیْبِ وَ الْقَادِسِیَّهِ وَ سَارَ الْحُسَیْنُ علیه السلام وَ سَارَ الْحُرُّ فِی أَصْحَابِهِ یُسَایِرُهُ وَ هُوَ یَقُولُ لَهُ یَا حُسَیْنُ إِنِّی أُذَکِّرُکَ اللَّهَ فِی نَفْسِکَ فَإِنِّی أَشْهَدُ لَئِنْ قَاتَلْتَ لَتُقْتَلَنَّ فَقَالَ لَهُ الْحُسَیْنُ علیه السلام أَ فَبِالْمَوْتِ تُخَوِّفُنِی وَ هَلْ یَعْدُو بِکُمُ الْخَطْبُ أَنْ تَقْتُلُونِی وَ سَأَقُولُ کَمَا قَالَ أَخُو الْأَوْسِ لِابْنِ عَمِّهِ وَ هُوَ یُرِیدُ نُصْرَهَ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَخَوَّفَهُ ابْنُ عَمِّهِ وَ قَالَ أَیْنَ تَذْهَبُ فَإِنَّکَ مَقْتُولٌ فَقَالَ:

سَأَمْضِی وَ مَا بِالْمَوْتِ عَارٌ عَلَی الْفَتَی*** إِذَا مَا نَوَی حَقّاً وَ جَاهَدَ مُسْلِماً

وَ آسَی الرِّجَالَ الصَّالِحِینَ بِنَفْسِهِ*** وَ فَارَقَ مَثْبُوراً وَ وَدَّعَ مُجْرِماً

فَإِنْ عِشْتُ لَمْ أَنْدَمْ وَ إِنْ مِتُّ لَمْ أُلَمْ*** کَفَی بِکَ ذُلًّا أَنْ تَعِیشَ وَ تُرْغَمَا(۱).

أقول: و زَادَ مُحَمَّدُ بْنُ أَبِی طَالِبٍ قَبْلَ الْبَیْتِ الْأَخِیرِ هَذَا الْبَیْتَ:

أُقَدِّمُ نَفْسِی لَا أُرِیدُ بَقَاءَهَا*** لِتَلْقَی خَمِیساً فِی الْوَغَی وَ عَرَمْرَماً.

ثُمَّ قَالَ ثُمَّ أَقْبَلَ الْحُسَیْنُ علیه السلام عَلَی أَصْحَابِهِ وَ قَالَ هَلْ فِیکُمْ أَحَدٌ یَعْرِفُ الطَّرِیقَ عَلَی غَیْرِ الْجَادَّهِ فَقَالَ الطِّرِمَّاحُ نَعَمْ یَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ أَنَا أَخْبُرُ الطَّرِیقَ فَقَالَ الْحُسَیْنُ علیه السلام سِرْ بَیْنَ أَیْدِینَا فَسَارَ الطِّرِمَّاحُ وَ اتَّبَعَهُ الْحُسَیْنُ علیه السلام وَ أَصْحَابُهُ وَ جَعَلَ الطِّرِمَّاحُ یَرْتَجِزُ وَ یَقُولُ:

یَا نَاقَتِی لَا تُذْعَرِی مِنْ زَجْرِی*** وَ امْضِی بِنَا قَبْلَ طُلُوعِ الْفَجْرِ

بِخَیْرِ فِتْیَانٍ وَ خَیْرِ سَفْرٍ*** آلُ رَسُولِ اللَّهِ آلُ الْفَخْرِ

السَّادَهُ الْبِیضُ الْوُجُوهِ الزُّهْرِ*** الطَّاعِنِینَ بِالرِّمَاحِ السُّمْرِ

الضَّارِبِینَ بِالسُّیُوفِ الْبُتْرِ*** حَتَّی تَحَلَّی بِکَرِیمِ الْفَخْرِ

الْمَاجِدُ الْجَدِّ رَحِیبُ الصَّدْرِ*** أَثَابَهُ اللَّهُ لِخَیْرِ أَمْرٍ

عَمَّرَهُ اللَّهُ بَقَاءَ الدَّهْرِ.

۱- ۱. الإرشاد ص ۲۰۷ و ۲۰۸.

يَا مَالِكَ النَّفْعِ مَعاً وَ النَّصْرِ***أَيِّدْ حُسَيْناً سَيِّدِی بِالنَّصْرِ

عَلَی الطُّغَاةِ مِنْ بَقَایَا الْکُفْرِ*** عَلَی اللَّعِينَيْنِ سَلِيلَیْ صَخْرٍ

يَزِيدَ لَا زَالَ حَلِيفَ الْخَمْرِ*** وَ ابْنِ زِيَادٍ عَهِرِ بْنِ الْعَهِرِ.

وَ قَالَ الْمُفِيدُ رَحِمَهُ اللَّهُ فَلَمَّا سَمِعَ الْحُرُّ ذَلِكَ تَنَحَّی عَنْهُ وَ كَانَ يَسِيرُ بِأَصْحَابِهِ نَاحِيَةً وَ الْحُسَيْنُ عليه السلام فِی نَاحِيَةٍ حَتَّی انْتَهَوْا إِلَی عُذَيْبِ الْهِجَانَاتِ ثُمَّ مَضَی الْحُسَيْنُ عَلَيْهِ السَّلَامُ حَتَّی انْتَهَی إِلَی قَصْرِ بَنِی مُقَاتِلٍ فَنَزَلَ بِهِ وَ إِذَا هُوَ بِفُسْطَاطٍ مَضْرُوبٍ فَقَالَ لِمَنْ هَذَا فَقِيلَ

لِعُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ الْحُرِّ الْجُعْفِیِّ قَالَ ادْعُوهُ إِلَیَّ فَلَمَّا أَتَاهُ الرَّسُولُ قَالَ لَهُ هَذَا الْحُسَيْنُ بْنُ عَلِیٍّ عليهما السلام يَدْعُوكَ فَقَالَ عُبَيْدُ اللَّهِ إِنَّا لِلَّهِ وَ إِنَّا إِلَيْهِ راجِعُونَ وَ اللَّهِ مَا خَرَجْتُ مِنَ الْكُوفَةِ إِلَّا كَرَاهِيَةَ أَنْ يَدْخُلَهَا الْحُسَيْنُ وَ أَنَا فِيهَا وَ اللَّهِ مَا أُرِيدُ أَنْ أَرَاهُ وَ لَا يَرَانِی.

فَأَتَاهُ الرَّسُولُ فَأَخْبَرَهُ فَقَامَ إِلَيْهِ الْحُسَيْنُ فَجَاءَ حَتَّی دَخَلَ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ وَ جَلَسَ ثُمَّ دَعَاهُ إِلَی الْخُرُوجِ مَعَهُ فَأَعَادَ عَلَيْهِ عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ الْحُرِّ تِلْكَ الْمَقَالَةَ وَ اسْتَقَالَهُ مِمَّا دَعَاهُ إِلَيْهِ فَقَالَ لَهُ الْحُسَيْنُ عليه السلام فَإِنْ لَمْ تَكُنْ تَنْصُرُنَا فَاتَّقِ اللَّهَ أَنْ لَا تَكُونَ مِمَّنْ يُقَاتِلُنَا فَوَ اللَّهِ لَا يَسْمَعُ وَاعِيَتَنَا أَحَدٌ ثُمَّ لَا يَنْصُرُنَا إِلَّا هَلَكَ فَقَالَ لَهُ أَمَّا هَذَا فَلَا يَكُونُ أَبَداً إِنْ شَاءَ اللَّهُ.

ثُمَّ قَامَ الْحُسَيْنُ عليه السلام مِنْ عِنْدِهِ حَتَّی دَخَلَ رَحْلَهُ وَ لَمَّا كَانَ فِی آخِرِ اللَّيْلَةِ أَمَرَ فِتْيَانَهُ بِالاسْتِقَاءِ مِنَ الْمَاءِ ثُمَّ أَمَرَ بِالرَّحِيلِ فَارْتَحَلَ مِنْ قَصْرِ بَنِی مُقَاتِلٍ.

فَقَالَ عُقْبَةُ بْنُ سِمْعَانَ فَسِرْنَا مَعَهُ سَاعَةً فَخَفَقَ عليه السلام وَ هُوَ عَلَی ظَهْرِ فَرَسِهِ خَفْقَةً ثُمَّ انْتَبَهَ وَ هُوَ يَقُولُ إِنَّا لِلَّهِ وَ إِنَّا إِلَيْهِ راجِعُونَ وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعالَمِينَ فَفَعَلَ ذَلِكَ مَرَّتَيْنِ أَوْ ثَلَاثاً فَأَقْبَلَ إِلَيْهِ ابْنُهُ عَلِیُّ بْنُ الْحُسَيْنِ فَقَالَ مِمَّ حَمِدْتَ اللَّهَ وَ اسْتَرْجَعْتَ قَالَ يَا بُنَیَّ إِنِّی خَفَقْتُ خَفْقَةً فَعَنَّ لِی فَارِسٌ عَلَی فَرَسٍ وَ هُوَ يَقُولُ الْقَوْمُ يَسِيرُونَ وَ الْمَنَايَا تَسِيرُ إِلَيْهِمْ فَعَلِمْتُ أَنَّهَا أَنْفُسُنَا نُعِيَتْ إِلَيْنَا فَقَالَ لَهُ يَا أَبَتِ لَا أَرَاكَ اللَّهُ سُوءاً أَ لَسْنَا عَلَی الْحَقِّ قَالَ بَلَی وَ اللَّهِ الَّذِی مَرْجِعُ الْعِبَادِ إِلَيْهِ فَقَالَ فَإِنَّنَا إِذاً مَا نُبَالِی أَنْ نَمُوتَ مُحِقِّينَ فَقَالَ لَهُ الْحُسَيْنُ عليه السلام جَزَاكَ اللَّهُ مِنْ وَلَدٍ

خَیْرَ مَا جَزَی وَلَداً عَنْ وَالِدِهِ.

فَلَمَّا أَصْبَحَ نَزَلَ وَ صَلَّی بِهِمُ الْغَدَاهَ ثُمَّ عَجَّلَ الرُّکُوبَ وَ أَخَذَ یَتَیَاسَرُ بِأَصْحَابِهِ یُرِیدُ أَنْ یُفَرِّقَهُمْ فَیَأْتِیهِ الْحُرُّ بْنُ یَزِیدَ فَیَرُدُّهُ وَ أَصْحَابَهُ فَجَعَلَ إِذَا رَدَّهُمْ نَحْوَ الْکُوفَهِ رَدّاً شَدِیداً امْتَنَعُوا عَلَیْهِ فَارْتَفَعُوا فَلَمْ یَزَالُوا یَتَسَایَرُونَ کَذَلِکَ حَتَّی انْتَهَوْا إِلَی نَیْنَوَی بِالْمَکَانِ الَّذِی نَزَلَ بِهِ الْحُسَیْنُ علیه السلام فَإِذَا رَاکِبٌ عَلَی نَجِیبٍ لَهُ عَلَیْهِ سِلَاحٌ مُتَنَکِّباً قَوْساً مُقْبِلًا مِنَ الْکُوفَهِ فَوَقَفُوا جَمِیعاً یَنْتَظِرُونَهُ فَلَمَّا انْتَهَی إِلَیْهِمْ سَلَّمَ عَلَی الْحُرِّ وَ أَصْحَابِهِ وَ لَمْ یُسَلِّمْ عَلَی الْحُسَیْنِ وَ أَصْحَابِهِ وَ دَفَعَ إِلَی الْحُرِّ کِتَاباً مِنْ عُبَیْدِ اللَّهِ بْنِ زِیَادٍ لَعَنَهُ اللَّهُ فَإِذَا فِیهِ أَمَّا بَعْدُ فَجَعْجِعْ بِالْحُسَیْنِ حِینَ بَلَغَکَ کِتَابِی هَذَا وَ یَقْدَمُ عَلَیْکَ رَسُولِی وَ لَا تُنْزِلْهُ إِلَّا بِالْعَرَاءِ فِی غَیْرِ خُضْرٍ وَ عَلَی غَیْرِ مَاءٍ وَ قَدْ أَمَرْتُ رَسُولِی أَنْ یَلْزَمَکَ وَ لَا یُفَارِقَکَ حَتَّی یَأْتِیَنِی بِإِنْفَاذِکَ أَمْرِی وَ السَّلَامُ.

فَلَمَّا قَرَأَ الْکِتَابَ قَالَ لَهُمُ الْحُرُّ هَذَا کِتَابُ الْأَمِیرِ عُبَیْدِ اللَّهِ یَأْمُرُنِی أَنْ أُجَعْجِعَ بِکُمْ فِی الْمَکَانِ الَّذِی یَأْتِینِی کِتَابُهُ وَ هَذَا رَسُولُهُ وَ قَدْ أَمَرَهُ أَنْ لَا یُفَارِقَنِی حَتَّی أُنْفِذَهُ أَمْرَهُ فِیکُمْ فَنَظَرَ یَزِیدُ بْنُ الْمُهَاجِرِ الْکِنْدِیُّ وَ کَانَ مَعَ الْحُسَیْنِ علیه السلام إِلَی رَسُولِ ابْنِ زِیَادٍ فَعَرَفَهُ فَقَالَ لَهُ ثَکِلَتْکَ أُمُّکَ مَا ذَا جِئْتَ فِیهِ قَالَ أَطَعْتُ إِمَامِی وَ وَفَیْتُ بِبَیْعَتِی فَقَالَ لَهُ ابْنُ الْمُهَاجِرِ بَلْ عَصَیْتَ رَبَّکَ وَ أَطَعْتَ إِمَامَکَ فِی هَلَاکِ نَفْسِکَ وَ کُسِیتَ الْعَارَ وَ النَّارَ وَ بِئْسَ الْإِمَامُ إِمَامُکَ قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَ وَ جَعَلْناهُمْ أَئِمَّهً یَدْعُونَ إِلَی النَّارِ وَ یَوْمَ الْقِیامَهِ لا یُنْصَرُونَ (۱) فَإِمَامُکَ مِنْهُمْ وَ أَخَذَهُمُ الْحُرُّ بِالنُّزُولِ فِی ذَلِکَ الْمَکَانِ عَلَی غَیْرِ مَاءٍ وَ لَا فِی قَرْیَهٍ فَقَالَ لَهُ الْحُسَیْنُ علیه السلام دَعْنَا وَیْحَکَ نَنْزِلْ هَذِهِ الْقَرْیَهَ

أَوْ هَذِهِ یَعْنِی نَیْنَوَی وَ الْغَاضِرِیَّهَ أَوْ هَذِهِ یَعْنِی شُفَیَّهَ قَالَ لَا وَ اللَّهِ مَا أَسْتَطِیعُ ذَلِکَ هَذَا رَجُلٌ قَدْ بَعَثَ إِلَیَّ عَیْناً عَلَیَّ فَقَالَ لَهُ زُهَیْرُ بْنُ الْقَیْنِ إِنِّی وَ اللَّهِ لَا أَرَی أَنْ یَکُونَ بَعْدَ الَّذِی تَرَوْنَ إِلَّا أَشَدَّ مِمَّا تَرَوْنَ یَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ إِنَّ قِتَالَ هَؤُلَاءِ الْقَوْمِ السَّاعَهَ أَهْوَنُ عَلَیْنَا مِنْ قِتَالِ مَنْ یَأْتِینَا مِنْ بَعْدِهِمْ فَلَعَمْرِی لَیَأْتِینَا مِنْ بَعْدِهِمْ مَا لَا قِبَلَ لَنَا بِهِ فَقَالَ الْحُسَیْنُ علیه السلام مَا کُنْتُ لِأَبْدَأَهُمْ بِالْقِتَالِ ثُمَّ نَزَلَ وَ ذَلِکَ

ص: ۳۸۰

۱- ۱. القصص: ۴۱.

الْيَوْمُ يَوْمُ الْخَمِيسِ وَ هُوَ الْيَوْمُ الثَّانِی مِنَ الْمُحَرَّمِ سَنَهَ إِحْدَی وَ سِتِّینَ (۱).

وَ قَالَ السَّیِّدُ رَحِمَهُ اللَّهُ فَقَامَ الْحُسَیْنُ علیه السلام خَطِیباً فِی أَصْحَابِهِ فَحَمِدَ اللَّهَ وَ أَثْنَی عَلَیْهِ ثُمَّ قَالَ إِنَّهُ قَدْ نَزَلَ مِنَ الْأَمْرِ مَا قَدْ تَرَوْنَ وَ إِنَّ الدُّنْیَا تَغَیَّرَتْ وَ تَنَکَّرَتْ وَ أَدْبَرَ مَعْرُوفُهَا وَ لَمْ یَبْقَ مِنْهَا إِلَّا صُبَابَهٌ کَصُبَابَهِ الْإِنَاءِ وَ خَسِیسُ عَیْشٍ کَالْمَرْعَی الْوَبِیلِ أَ لَا تَرَوْنَ إِلَی الْحَقِّ لَا یُعْمَلُ بِهِ وَ إِلَی الْبَاطِلِ لَا یُتَنَاهَی عَنْهُ لِیَرْغَبِ الْمُؤْمِنُ فِی لِقَاءِ رَبِّهِ حَقّاً حَقّاً فَإِنِّی لَا أَرَی الْمَوْتَ إِلَّا سَعَادَهً وَ الْحَیَاهَ مَعَ الظَّالِمِینَ إِلَّا بَرَماً.

فَقَامَ زُهَیْرُ بْنُ الْقَیْنِ فَقَالَ قَدْ سَمِعْنَا هَدَاکَ اللَّهُ یَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ مَقَالَتَکَ وَ لَوْ کَانَتِ الدُّنْیَا لَنَا بَاقِیَهً وَ کُنَّا فِیهَا مُخَلَّدِینَ لَآثَرْنَا النُّهُوضَ مَعَکَ عَلَی الْإِقَامَهِ فِیهَا.

قَالَ وَ وَثَبَ هِلَالُ بْنُ نَافِعٍ الْبَجَلِیُّ فَقَالَ وَ اللَّهِ مَا کَرِهْنَا لِقَاءَ رَبِّنَا وَ إِنَّا عَلَی نِیَّاتِنَا وَ بَصَائِرِنَا نُوَالِی مَنْ وَالاکَ وَ نُعَادِی مَنْ عَادَاکَ. قَالَ وَ قَامَ بُرَیْرُ بْنُ خُضَیْرٍ فَقَالَ وَ اللَّهِ یَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ بِکَ عَلَیْنَا أَنْ نُقَاتِلَ بَیْنَ یَدَیْکَ فَیُقَطَّعَ فِیکَ أَعْضَاؤُنَا ثُمَّ یَکُونَ جَدُّکَ شَفِیعَنَا یَوْمَ الْقِیَامَهِ.

قَالَ ثُمَّ إِنَّ الْحُسَیْنَ علیه السلام رَکِبَ وَ سَارَ کُلَّمَا أَرَادَ الْمَسِیرَ یَمْنَعُونَهُ تَارَهً وَ یُسَایِرُونَهُ أُخْرَی حَتَّی بَلَغَ کَرْبَلَاءَ وَ کَانَ ذَلِکَ فِی الْیَوْمِ الثَّامِنِ مِنَ الْمُحَرَّمِ (۲).

وَ فِی الْمَنَاقِبِ فَقَالَ لَهُ زُهَیْرٌ فَسِرْ بِنَا حَتَّی نَنْزِلَ بِکَرْبَلَاءَ فَإِنَّهَا عَلَی شَاطِئِ الْفُرَاتِ فَنَکُونَ هُنَالِکَ فَإِنْ قَاتَلُونَا قَاتَلْنَاهُمْ وَ اسْتَعَنَّا اللَّهَ عَلَیْهِمْ قَالَ فَدَمَعَتْ عَیْنَا الْحُسَیْنِ علیه السلام ثُمَّ قَالَ اللَّهُمَّ إِنِّی أَعُوذُ بِکَ مِنَ الْکَرْبِ وَ الْبَلَاءِ وَ نَزَلَ الْحُسَیْنُ فِی مَوْضِعِهِ ذَلِکَ وَ نَزَلَ الْحُرُّ بْنُ یَزِیدَ حِذَاءَهُ فِی أَلْفِ فَارِسٍ وَ دَعَا الْحُسَیْنُ بِدَوَاهٍ وَ بَیْضَاءَ وَ کَتَبَ إِلَی أَشْرَافِ الْکُوفَهِ مِمَّنْ کَانَ یَظُنُّ أَنَّهُ عَلَی رَأْیِهِ.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِیمِ مِنَ الْحُسَیْنِ بْنِ عَلِیٍّ إِلَی سُلَیْمَانَ بْنِ صُرَدَ وَ الْمُسَیَّبِ بْنِ نَجَبَهَ وَ رِفَاعَهَ بْنِ شَدَّادٍ وَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ وَالٍ وَ جَمَاعَهِ الْمُؤْمِنِینَ

۱- ۱. الإرشاد ص ۲۰۹ و ۲۱۰.

۲- ۲. کتاب الملهوف ص ۶۹ و ۷۰.

أَمَّا بَعْدُ فَقَدْ عَلِمْتُمْ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه وآله قَدْ قَالَ فِي حَيَاتِهِ مَنْ رَأَى سُلْطَاناً جَائِراً مُسْتَحِلًّا لِحُرَمِ اللَّهِ نَاكِثاً لِعَهْدِ اللَّهِ مُخَالِفاً لِسُنَّةِ رَسُولِ اللَّهِ يَعْمَلُ فِي عِبَادِ اللَّهِ بِالْإِثْمِ وَ الْعُدْوَانِ ثُمَّ لَمْ يُغَيِّرْ بِقَوْلٍ وَ لَا فِعْلٍ كَانَ حَقِيقاً عَلَى اللَّهِ أَنْ يُدْخِلَهُ مَدْخَلَهُ وَ قَدْ عَلِمْتُمْ أَنَّ هَؤُلَاءِ الْقَوْمَ قَدْ لَزِمُوا طَاعَةَ الشَّيْطَانِ وَ تَوَلَّوْا عَنْ طَاعَةِ الرَّحْمَنِ وَ أَظْهَرُوا الْفَسَادَ وَ عَطَّلُوا الْحُدُودَ وَ اسْتَأْثَرُوا بِالْفَيْ ءِ وَ أَحَلُّوا حَرَامَ اللَّهِ وَ حَرَّمُوا حَلَالَهُ وَ إِنِّي أَحَقُّ بِهَذَا الْأَمْرِ لِقَرَابَتِي مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ قَدْ أَتَتْنِي كُتُبُكُمْ وَ قَدِمَتْ عَلَيَّ رُسُلُكُمْ بِبَيْعَتِكُمْ أَنَّكُمْ لَا تُسَلِّمُونِّي وَ لَا تَخْذُلُونِّي فَإِنْ وَفَيْتُمْ لِي بِبَيْعَتِكُمْ فَقَدْ أُصِبْتُمْ حَظَّكُمْ وَ رُشْدَكُمْ وَ نَفْسِي مَعَ أَنْفُسِكُمْ وَ أَهْلِي وَ وُلْدِي مَعَ أَهَالِيكُمْ وَ أَوْلَادِكُمْ فَلَكُمْ بِي أُسْوَةٌ وَ إِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَ نَقَضْتُمْ عُهُودَكُمْ وَ خَلَعْتُمْ بَيْعَتَكُمْ فَلَعَمْرِي مَا هِيَ مِنْكُمْ بِنُكْرٍ لَقَدْ فَعَلْتُمُوهَا بِأَبِي وَ أَخِي وَ ابْنِ عَمِّي وَ الْمَغْرُورُ مَنِ اغْتَرَّ بِكُمْ فَحَظَّكُمْ أَخْطَأْتُمْ وَ نَصِيبَكُمْ ضَيَّعْتُمْ- فَمَنْ نَكَثَ فَإِنَّما يَنْكُثُ عَلى نَفْسِهِ وَ سَيُغْنِي اللَّهُ عَنْكُمْ وَ السَّلَامُ.

ثُمَّ طَوَى الْكِتَابَ وَ خَتَمَهُ وَ دَفَعَهُ إِلَى قَيْسِ بْنِ مُسْهِرٍ الصَّيْدَاوِيِّ وَ سَاقَ الْحَدِيثَ كَمَا مَرَّ ثُمَّ قَالَ وَ لَمَّا بَلَغَ الْحُسَيْنَ قَتْلُ قَيْسٍ اسْتَعْبَرَ بَاكِياً ثُمَّ قَالَ اللَّهُمَّ اجْعَلْ لَنَا وَ لِشِيعَتِنَا عِنْدَكَ مَنْزِلًا كَرِيماً وَ اجْمَعْ بَيْنَنَا وَ بَيْنَهُمْ فِي مُسْتَقَرٍّ مِنْ رَحْمَتِكَ إِنَّكَ عَلى كُلِّ شَيْ ءٍ قَدِيرٌ قَالَ فَوَثَبَ إِلَى الْحُسَيْنِ عليه السلام رَجُلٌ مِنْ شِيعَتِهِ يُقَالُ لَهُ هِلَالُ بْنُ نَافِعٍ الْبَجَلِيُّ فَقَالَ يَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ أَنْتَ تَعْلَمُ أَنَّ جَدَّكَ رَسُولَ اللَّهِ لَمْ يَقْدِرْ أَنْ يُشْرِبَ النَّاسَ مَحَبَّتَهُ وَ لَا أَنْ يَرْجِعُوا إِلَى أَمْرِهِ مَا أَحَبَّ وَ قَدْ كَانَ مِنْهُمْ مُنَافِقُونَ يَعِدُونَهُ بِالنَّصْرِ وَ يُضْمِرُونَ لَهُ الْغَدْرَ يَلْقَوْنَهُ بِأَحْلَى مِنَ الْعَسَلِ وَ يَخْلُفُونَهُ بِأَمَرَّ مِنَ الْحَنْظَلِ حَتَّى قَبَضَهُ اللَّهُ إِلَيْهِ وَ أَنَّ أَبَاكَ عَلِيّاً رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ قَدْ كَانَ فِي مِثْلِ ذَلِكَ فَقَوْمٌ قَدْ أَجْمَعُوا عَلَى نَصْرِهِ وَ قَاتَلُوا مَعَهُ النَّاكِثِينَ وَ الْقَاسِطِينَ وَ الْمَارِقِينَ حَتَّى أَتَاهُ أَجَلُهُ فَمَضَى إِلَى رَحْمَةِ اللَّهِ وَ رِضْوَانِهِ وَ أَنْتَ الْيَوْمَ عِنْدَنَا فِي مِثْلِ تِلْكَ الْحَالَةِ فَمَنْ نَكَثَ عَهْدَهُ وَ خَلَعَ بَيْعَتَهُ فَلَنْ يَضُرَّ إِلَّا نَفْسَهُ وَ اللَّهُ مُغْنٍ عَنْهُ فَسِرْ بِنَا رَاشِداً مُعَافًى مُشَرِّقاً إِنْ شِئْتَ وَ إِنْ

شِئْتَ مُغَرِّباً فَوَ اللَّهِ مَا أَشْفَقْنَا مِنْ قَدَرِ اللَّهِ وَ لَا كَرِهْنَا لِقَاءَ رَبِّنَا وَ إِنَّا عَلَى نِيَّاتِنَا وَ بَصَائِرِنَا نُوَالِی مَنْ وَالاکَ وَ نُعَادِی مَنْ عَادَاکَ.

ثُمَّ وَثَبَ إِلَیْهِ بُرَیْرُ بْنُ خُضَیْرٍ الْهَمْدَانِیُّ فَقَالَ وَ اللَّهِ یَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ بِکَ عَلَیْنَا أَنْ نُقَاتِلَ بَیْنَ یَدَیْکَ تُقَطَّعُ فِیهِ أَعْضَاؤُنَا ثُمَّ یَکُونُ جَدُّکَ شَفِیعَنَا یَوْمَ الْقِیَامَهِ بَیْنَ أَیْدِینَا لَا أَفْلَحَ قَوْمٌ ضَیَّعُوا ابْنَ بِنْتِ نَبِیِّهِمْ أُفٍّ لَهُمْ غَداً مَا ذَا یُلَاقُونَ یُنَادُونَ بِالْوَیْلِ وَ الثُّبُورِ فِی نَارِ جَهَنَّمَ.

قَالَ فَجَمَعَ الْحُسَیْنُ علیه السلام وُلْدَهُ وَ إِخْوَتَهُ وَ أَهْلَ بَیْتِهِ ثُمَّ نَظَرَ إِلَیْهِمْ فَبَکَى سَاعَهً ثُمَّ قَالَ اللَّهُمَّ إِنَّا عِتْرَهُ نَبِیِّکَ مُحَمَّدٍ وَ قَدْ أُخْرِجْنَا وَ طُرِدْنَا وَ أُزْعِجْنَا عَنْ حَرَمِ جَدِّنَا وَ تَعَدَّتْ بَنُو أُمَیَّهَ عَلَیْنَا اللَّهُمَّ فَخُذْ لَنَا بِحَقِّنَا وَ انْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الظَّالِمِینَ.

قَالَ فَرَحَلَ مِنْ مَوْضِعِهِ حَتَّى نَزَلَ فِی یَوْمِ الْأَرْبِعَاءِ أَوْ یَوْمِ الْخَمِیسِ بِکَرْبَلَاءَ وَ ذَلِکَ فِی الثَّانِی مِنَ الْمُحَرَّمِ سَنَهَ إِحْدَى وَ سِتِّینَ.

ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَى أَصْحَابِهِ فَقَالَ النَّاسُ عَبِیدُ الدُّنْیَا وَ الدِّینُ لَعِقٌ عَلَى أَلْسِنَتِهِمْ یَحُوطُونَهُ مَا دَرَّتْ مَعَایِشُهُمْ فَإِذَا مُحِّصُوا بِالْبَلَاءِ قَلَّ الدَّیَّانُونَ.

ثُمَّ قَالَ أَ هَذِهِ کَرْبَلَاءُ فَقَالُوا نَعَمْ یَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ فَقَالَ هَذَا مَوْضِعُ کَرْبٍ وَ بَلَاءٍ هَاهُنَا مُنَاخُ رِکَابِنَا وَ مَحَطُّ رِحَالِنَا وَ مَقْتَلُ رِجَالِنَا وَ مَسْفَکُ دِمَائِنَا قَالَ فَنَزَلَ الْقَوْمُ وَ أَقْبَلَ الْحُرُّ حَتَّى نَزَلَ حِذَاءَ الْحُسَیْنِ علیه السلام فِی أَلْفِ فَارِسٍ ثُمَّ کَتَبَ إِلَى ابْنِ زِیَادٍ یُخْبِرُهُ بِنُزُولِ الْحُسَیْنِ بِکَرْبَلَاءَ.

وَ کَتَبَ ابْنُ زِیَادٍ لَعَنَهُ اللَّهُ إِلَى الْحُسَیْنِ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَیْهِ أَمَّا بَعْدُ یَا حُسَیْنُ فَقَدْ بَلَغَنِی نُزُولُکَ بِکَرْبَلَاءَ وَ قَدْ کَتَبَ إِلَیَّ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ یَزِیدُ أَنْ لَا أَتَوَسَّدَ الْوَثِیرَ وَ لَا أَشْبَعَ مِنَ الْخَمِیرِ أَوْ أُلْحِقَکَ بِاللَّطِیفِ الْخَبِیرِ أَوْ تَرْجِعَ إِلَى حُکْمِی وَ حُکْمِ یَزِیدَ بْنِ مُعَاوِیَهَ وَ السَّلَامُ.

فَلَمَّا وَرَدَ کِتَابُهُ عَلَى الْحُسَیْنِ علیه السلام وَ قَرَأَهُ رَمَاهُ مِنْ یَدِهِ ثُمَّ قَالَ لَا أَفْلَحَ قَوْمٌ اشْتَرَوْا مَرْضَاهَ الْمَخْلُوقِ بِسَخَطِ الْخَالِقِ فَقَالَ لَهُ الرَّسُولُ جَوَابُ الْکِتَابِ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ فَقَالَ مَا لَهُ عِنْدِی جَوَابٌ لِأَنَّهُ قَدْ حَقَّتْ عَلَیْهِ کَلِمَهُ الْعَذَابِ فَرَجَعَ الرَّسُولُ

إِلَيْهِ فَخَبَّرَهُ بِذَلِكَ فَغَضِبَ عَدُوُّ اللَّهِ مِنْ ذَلِكَ أَشَدَّ الْغَضَبِ وَ الْتَفَتَ إِلَى عُمَرَ بْنِ سَعْدٍ وَ أَمَرَهُ بِقِتَالِ الْحُسَيْنِ وَ قَدْ كَانَ وَلَّاهُ الرَّيَّ قَبْلَ ذَلِكَ فَاسْتَعْفَى عُمَرُ مِنْ ذَلِكَ فَقَالَ ابْنُ زِيَادٍ فَارْدُدْ إِلَيْنَا عَهْدَنَا فَاسْتَمْهَلَهُ ثُمَّ قَبِلَ بَعْدَ يَوْمٍ خَوْفاً عَنْ أَنْ يُعْزَلَ عَنْ وِلَايَهِ الرَّيِّ.

وَ قَالَ الْمُفِيدُ رَحِمَهُ اللَّهُ فَلَمَّا كَانَ مِنَ الْغَدِ قَدِمَ عَلَيْهِمْ عُمَرُ بْنُ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ مِنَ الْكُوفَهِ فِي أَرْبَعَهِ آلَافِ فَارِسٍ فَنَزَلَ بِنَيْنَوَى فَبَعَثَ إِلَى الْحُسَيْنِ عليه السلام عُرْوَهَ بْنَ قَيْسٍ الْأَحْمَسِيَّ فَقَالَ لَهُ ائْتِهِ فَسَلْهُ مَا الَّذِي جَاءَ بِكَ وَ مَا تُرِيدُ وَ كَانَ عُرْوَهُ مِمَّنْ كَتَبَ إِلَى الْحُسَيْنِ فَاسْتَحْيَا مِنْهُ أَنْ يَأْتِيَهُ فَعَرَضَ ذَلِكَ عَلَى الرُّؤَسَاءِ الَّذِينَ كَاتَبُوهُ وَ كُلُّهُمْ أَبَى ذَلِكَ وَ كَرِهَهُ.

فَقَامَ إِلَيْهِ كَثِيرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الشَّعْبِيُّ وَ كَانَ فَارِساً شُجَاعاً لَا يَرُدُّ وَجْهَهُ شَيْ ءٌ فَقَالَ لَهُ أَنَا أَذْهَبُ إِلَيْهِ وَ وَ اللَّهِ لَئِنْ شِئْتَ لَأَفْتِكَنَّ بِهِ فَقَالَ لَهُ عُمَرُ بْنُ سَعْدٍ مَا أُرِيدُ أَنْ تَفْتِكَ بِهِ وَ لَكِنِ ائْتِهِ فَسَلْهُ مَا الَّذِي جَاءَ بِهِ فَأَقْبَلَ كَثِيرٌ إِلَيْهِ فَلَمَّا رَآهُ أَبُو ثُمَامَهَ الصَّيْدَاوِيُّ قَالَ لِلْحُسَيْنِ عليه السلام أَصْلَحَكَ اللَّهُ يَا أَبَا عَبْدِ اللَّهِ قَدْ جَاءَكَ شَرُّ أَهْلِ الْأَرْضِ وَ أَجْرَؤُهُ عَلَى دَمٍ وَ أَفْتَكُهُمْ وَ قَامَ إِلَيْهِ فَقَالَ لَهُ ضَعْ سَيْفَكَ قَالَ لَا وَ اللَّهِ وَ لَا كَرَامَهَ إِنَّمَا أَنَا رَسُولٌ إِنْ سَمِعْتُمْ كَلَامِي بَلَّغْتُكُمْ مَا أُرْسِلْتُ إِلَيْكُمْ وَ إِنْ أَبَيْتُمُ انْصَرَفْتُ عَنْكُمْ قَالَ فَإِنِّي آخِذٌ بِقَائِمِ سَيْفِكَ ثُمَّ تَكَلَّمْ بِحَاجَتِكَ قَالَ لَا وَ اللَّهِ لَا تَمَسُّهُ فَقَالَ لَهُ أَخْبِرْنِي بِمَا جِئْتَ بِهِ وَ أَنَا أُبَلِّغُهُ عَنْكَ وَ لَا أَدَعُكَ تَدْنُو مِنْهُ فَإِنَّكَ فَاجِرٌ فَاسْتَبَّا وَ انْصَرَفَ إِلَى عُمَرَ بْنِ سَعْدٍ فَأَخْبَرَهُ الْخَبَرَ.

فَدَعَا عُمَرُ بْنُ سَعْدٍ قُرَّهَ بْنَ قَيْسٍ الْحَنْظَلِيَّ فَقَالَ لَهُ وَيْحَكَ الْقَ حُسَيْناً فَسَلْهُ مَا جَاءَ بِهِ وَ مَا ذَا يُرِيدُ فَأَتَاهُ قُرَّهُ فَلَمَّا رَآهُ الْحُسَيْنُ مُقْبِلًا قَالَ أَ تَعْرِفُونَ هَذَا فَقَالَ حَبِيبُ بْنُ مُظَاهِرٍ هَذَا رَجُلٌ مِنْ حَنْظَلَهِ تَمِيمٍ وَ هُوَ ابْنُ أُخْتِنَا وَ قَدْ كُنْتُ أَعْرِفُهُ بِحُسْنِ الرَّأْيِ وَ مَا كُنْتُ أَرَاهُ يَشْهَدُ هَذَا الْمَشْهَدَ فَجَاءَ حَتَّى سَلَّمَ عَلَى الْحُسَيْنِ وَ أَبْلَغَهُ رِسَالَهَ عُمَرَ بْنِ سَعْدٍ إِلَيْهِ فَقَالَ لَهُ الْحُسَيْنُ عليه السلام كَتَبَ إِلَيَّ أَهْلُ مِصْرِكُمْ هَذَا أَنْ أَقْدَمَ فَأَمَّا إِذَا كَرِهْتُمُونِي فَأَنَا أَنْصَرِفُ عَنْكُمْ فَقَالَ حَبِيبُ بْنُ مُظَاهِرٍ وَيْحَكَ

یَا قُرَّهُ أَیْنَ تَذْهَبُ إِلَی الْقَوْمِ الظَّالِمِینَ انْصُرْ هَذَا الرَّجُلَ الَّذِی بِآبَائِهِ أَیَّدَکَ اللَّهُ بِالْکَرَامَهِ فَقَالَ لَهُ قُرَّهُ أَرْجِعُ إِلَی صَاحِبِی بِجَوَابِ رِسَالَتِهِ وَ أَرَی رَأْیِی فَانْصَرَفَ إِلَی عُمَرَ بْنِ سَعْدٍ وَ أَخْبَرَهُ الْخَبَرَ فَقَالَ عُمَرُ بْنُ سَعْدٍ أَرْجُو أَنْ یُعَافِیَنِی اللَّهُ مِنْ حَرْبِهِ وَ قِتَالِهِ.

وَ کَتَبَ إِلَی عُبَیْدِ اللَّهِ بْنِ زِیَادٍ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِیمِ أَمَّا بَعْدُ فَإِنِّی حَیْثُ نَزَلْتُ بِالْحُسَیْنِ بَعَثْتُ إِلَیْهِ رَسُولِی فَسَأَلْتُهُ عَمَّا أَقْدَمَهُ وَ مَا ذَا یَطْلُبُ فَقَالَ کَتَبَ إِلَیَّ أَهْلُ هَذِهِ الْبِلَادِ وَ أَتَتْنِی رُسُلُهُمْ یَسْأَلُونِّی الْقُدُومَ إِلَیْهِمْ فَفَعَلْتُ فَأَمَّا إِذَا کَرِهْتُمُونِی وَ بَدَا لَهُمْ غَیْرُ مَا أَتَتْنِی بِهِ رُسُلُهُمْ فَأَنَا مُنْصَرِفٌ عَنْهُمْ.

قَالَ حَسَّانُ بْنُ قَائِدٍ الْعَبْسِیُّ وَ کُنْتُ عِنْدَ عُبَیْدِ اللَّهِ بْنِ زِیَادٍ حِینَ أَتَاهُ هَذَا الْکِتَابُ فَلَمَّا قَرَأَهُ قَالَ:

الْآنَ إِذْ عَلِقَتْ مَخَالِبُنَا بِهِ*** یَرْجُو النَّجَاهَ وَ لاتَ حِینَ مَناصٍ.

وَ کَتَبَ إِلَی عُمَرَ بْنِ سَعْدٍ أَمَّا بَعْدُ فَقَدْ بَلَغَنِی کِتَابُکَ وَ فَهِمْتُ مَا ذَکَرْتَ فَاعْرِضْ عَلَی الْحُسَیْنِ أَنْ یُبَایِعَ لِیَزِیدَ هُوَ وَ جَمِیعُ أَصْحَابِهِ فَإِذَا فَعَلَ ذَلِکَ رَأَیْنَا رَأْیَنَا وَ السَّلَامُ فَلَمَّا وَرَدَ الْجَوَابُ عَلَی عُمَرَ بْنِ سَعْدٍ قَالَ قَدْ خَشِیتُ أَنْ لَا یَقْبَلَ ابْنُ زِیَادٍ الْعَافِیَهَ(۱).

وَ قَالَ مُحَمَّدُ بْنُ أَبِی طَالِبٍ فَلَمْ یَعْرِضِ ابْنُ سَعْدٍ عَلَی الْحُسَیْنِ مَا أَرْسَلَ بِهِ ابْنُ زِیَادٍ لِأَنَّهُ عَلِمَ أَنَّ الْحُسَیْنَ لَا یُبَایِعُ یَزِیدَ أَبَداً قَالَ ثُمَّ جَمَعَ ابْنُ زِیَادٍ النَّاسَ فِی جَامِعِ الْکُوفَهِ ثُمَّ خَرَجَ فَصَعِدَ الْمِنْبَرَ ثُمَّ قَالَ أَیُّهَا النَّاسُ إِنَّکُمْ بَلَوْتُمْ آلَ أَبِی سُفْیَانَ فَوَجَدْتُمُوهُمْ کَمَا تُحِبُّونَ وَ هَذَا أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ یَزِیدُ قَدْ عَرَفْتُمُوهُ حَسَنَ السِّیرَهِ مَحْمُودَ الطَّرِیقَهِ مُحْسِناً إِلَی الرَّعِیَّهِ یُعْطِی الْعَطَاءَ فِی حَقِّهِ قَدْ أَمِنَتِ السُّبُلُ عَلَی عَهْدِهِ وَ کَذَلِکَ کَانَ أَبُوهُ مُعَاوِیَهُ فِی عَصْرِهِ وَ هَذَا ابْنُهُ یَزِیدُ مِنْ بَعْدِهِ یُکْرِمُ الْعِبَادَ وَ یُغْنِیهِمْ بِالْأَمْوَالِ وَ یُکْرِمُهُمْ وَ قَدْ زَادَکُمْ فِی أَرْزَاقِکُمْ مِائَهً مِائَهً وَ أَمَرَنِی أَنْ أُوَفِّرَهَا عَلَیْکُمْ وَ أُخْرِجَکُمْ إِلَی حَرْبِ عَدُوِّهِ الْحُسَیْنِ فَاسْمَعُوا لَهُ وَ أَطِیعُوا.

۱- ۱. الإرشاد ص ۲۱۰ و ۲۱۱ و الظاهر قد حسبت ان لا یقبل.

ثُمَّ نَزَلَ عَنِ الْمِنْبَرِ وَ وَفَّرَ النَّاسَ الْعَطَاءَ وَ أَمَرَهُمْ أَنْ يَخْرُجُوا إِلَى حَرْبِ الْحُسَيْنِ عليه السلام وَ يَكُونُوا عَوْناً لِابْنِ سَعْدٍ عَلَى حَرْبِهِ فَأَوَّلُ مَنْ خَرَجَ شِمْرُ بْنُ ذِي الْجَوْشَنِ فِي أَرْبَعَهِ آلَافٍ فَصَارَ ابْنُ سَعْدٍ فِي تِسْعَهِ آلَافٍ ثُمَّ أَتْبَعَهُ بِيَزِيدَ بْنِ رَكَّابٍ الْكَلْبِيِّ فِي أَلْفَيْنِ وَ الْحُصَيْنِ بْنِ نُمَيْرٍ السَّكُونِيِّ فِي أَرْبَعَهِ آلَافٍ وَ فلانا [فُلَانٍ] الْمَازِنِيِّ فِي ثَلَاثَهِ آلَافٍ وَ نَصْرِ بْنِ فُلَانٍ فِي أَلْفَيْنِ فَذَلِكَ عِشْرُونَ أَلْفاً.

ثُمَّ أَرْسَلَ إِلَى شَبَثِ بْنِ رِبْعِيٍّ أَنْ أَقْبِلْ إِلَيْنَا وَ إِنَّا نُرِيدُ أَنْ نُوَجِّهَ بِكَ إِلَى حَرْبِ الْحُسَيْنِ فَتَمَارَضَ شَبَثٌ وَ أَرَادَ أَنْ يُعْفِيَهُ ابْنُ زِيَادٍ فَأَرْسَلَ إِلَيْهِ أَمَّا بَعْدُ فَإِنَّ رَسُولِي أَخْبَرَنِي بِتَمَارُضِكَ وَ أَخَافُ أَنْ تَكُونَ مِنَ الَّذِينَ إِذا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قالُوا آمَنَّا وَ إِذا خَلَوْا إِلى شَياطِينِهِمْ قالُوا إِنَّا مَعَكُمْ إِنَّما نَحْنُ مُسْتَهْزِؤُنَ إِنْ كُنْتَ فِي طَاعَتِنَا فَأَقْبِلْ إِلَيْنَا مُسْرِعاً.

فَأَقْبَلَ إِلَيْهِ شَبَثٌ بَعْدَ الْعِشَاءِ لِئَلَّا يَنْظُرَ إِلَى وَجْهِهِ فَلَا يَرَى عَلَيْهِ أَثَرَ الْعِلَّهِ فَلَمَّا دَخَلَ رَحَّبَ بِهِ وَ قَرَّبَ مَجْلِسَهُ وَ قَالَ أُحِبُّ أَنْ تَشْخَصَ إِلَى قِتَالِ هَذَا الرَّجُلِ عَوْناً لِابْنِ سَعْدٍ عَلَيْهِ فَقَالَ أَفْعَلُ أَيُّهَا الْأَمِيرُ فَمَا زَالَ يُرْسِلُ إِلَيْهِ بِالْعَسَاكِرِ حَتَّى تَكَامَلَ عِنْدَهُ ثَلَاثُونَ أَلْفاً مَا بَيْنَ فَارِسٍ وَ رَاجِلٍ ثُمَّ كَتَبَ إِلَيْهِ ابْنُ زِيَادٍ إِنِّي لَمْ أَجْعَلْ لَكَ عِلَّهً فِي كَثْرَهِ الْخَيْلِ وَ الرِّجَالِ فَانْظُرْ لَا أُصْبِحُ وَ لَا أُمْسِي إِلَّا وَ خَبَرُكَ عِنْدِي غُدْوَهً وَ عَشِيَّهً وَ كَانَ ابْنُ زِيَادٍ يَسْتَحِثُّ عُمَرَ بْنَ سَعْدٍ لِسِتَّهِ أَيَّامٍ مَضَيْنَ مِنَ الْمُحَرَّمِ. وَ أَقْبَلَ حَبِيبُ بْنُ مُظَاهِرٍ إِلَى الْحُسَيْنِ عليه السلام

فَقَالَ يَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ هَاهُنَا حَيٌّ مِنْ بَنِي أَسَدٍ بِالْقُرْبِ مِنَّا أَ تَأْذَنُ لِي فِي الْمَصِيرِ إِلَيْهِمْ فَأَدْعُوَهُمْ إِلَى نُصْرَتِكَ فَعَسَى اللَّهُ أَنْ يَدْفَعَ بِهِمْ عَنْكَ قَالَ قَدْ أَذِنْتُ لَكَ فَخَرَجَ حَبِيبٌ إِلَيْهِمْ فِي جَوْفِ اللَّيْلِ مُتَنَكِّراً حَتَّى أَتَى إِلَيْهِمْ فَعَرَفُوهُ أَنَّهُ مِنْ بَنِي أَسَدٍ فَقَالُوا مَا حَاجَتُكَ فَقَالَ إِنِّي قَدْ أَتَيْتُكُمْ بِخَيْرِ مَا أَتَى بِهِ وَافِدٌ إِلَى قَوْمٍ أَتَيْتُكُمْ أَدْعُوكُمْ إِلَى نَصْرِ ابْنِ بِنْتِ نَبِيِّكُمْ فَإِنَّهُ فِي عِصَابَهٍ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ الرَّجُلُ مِنْهُمْ خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ رَجُلٍ لَنْ يَخْذُلُوهُ وَ لَنْ يُسَلِّمُوهُ أَبَداً وَ هَذَا عُمَرُ بْنُ سَعْدٍ قَدْ أَحَاطَ بِهِ وَ أَنْتُمْ قَوْمِي وَ عَشِيرَتِي وَ قَدْ أَتَيْتُكُمْ بِهَذِهِ النَّصِيحَهِ

ص: ۳۸۶

فَأَطِيعُونِی الْيَوْمَ فِی نُصْرَتِهِ تَنَالُوا بِهَا شَرَفَ الدُّنْيَا وَ الْآخِرَهِ فَإِنِّی أَقْسِمُ بِاللَّهِ لَا يُقْتَلُ أَحَدٌ مِنْكُمْ فِی سَبِيلِ اللَّهِ مَعَ ابْنِ بِنْتِ رَسُولِ اللَّهِ صَابِراً مُحْتَسِباً إِلَّا كَانَ رَفِيقاً لِمُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله فِی عِلِّيِّينَ قَالَ فَوَثَبَ إِلَيْهِ رَجُلٌ مِنْ بَنِی أَسَدٍ يُقَالُ لَهُ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ بِشْرٍ فَقَالَ أَنَا أَوَّلُ مَنْ يُجِيبُ إِلَی هَذِهِ الدَّعْوَهِ ثُمَّ جَعَلَ يَرْتَجِزُ وَ يَقُولُ:

قَدْ عَلِمَ الْقَوْمُ إِذَا تَوَاكَلُوا*** وَ أَحْجَمَ الْفُرْسَانُ إِذْ تَنَاقَلُوا(۱)

أَنِّی شُجَاعٌ بَطَلٌ مُقَاتِلٌ*** كَأَنَّنِی لَيْثٌ عَرِينٌ بَاسِلٌ.

ثُمَّ تَبَادَرَ رِجَالُ الْحَيِّ حَتَّی الْتَأَمَ مِنْهُمْ تِسْعُونَ رَجُلًا فَأَقْبَلُوا يُرِيدُونَ الْحُسَيْنَ علیه السلام وَ خَرَجَ رَجُلٌ فِی ذَلِكَ الْوَقْتِ مِنَ الْحَيِّ حَتَّی صَارَ إِلَی عُمَرَ بْنِ سَعْدٍ فَأَخْبَرَهُ بِالْحَالِ فَدَعَا ابْنُ سَعْدٍ بِرَجُلٍ مِنْ أَصْحَابِهِ يُقَالُ لَهُ الْأَزْرَقُ فَضَمَّ إِلَيْهِ أَرْبَعَمِائَهِ فَارِسٍ وَ وَجَّهَ نَحْوَ حَيِّ بَنِی أَسَدٍ فَبَيْنَمَا أُولَئِكَ الْقَوْمُ قَدْ أَقْبَلُوا يُرِيدُونَ عَسْكَرَ الْحُسَيْنِ علیه السلام فِی جَوْفِ اللَّيْلِ إِذَا اسْتَقْبَلَهُمْ خَيْلُ ابْنِ سَعْدٍ عَلَی شَاطِئِ الْفُرَاتِ وَ بَيْنَهُمْ وَ بَيْنَ عَسْكَرِ الْحُسَيْنِ الْيَسِيرُ فَنَاوَشَ الْقَوْمُ بَعْضُهُمْ بَعْضاً وَ اقْتَتَلُوا قِتَالًا شَدِيداً وَ صَاحَ حَبِيبُ بْنُ مُظَاهِرٍ بِالْأَزْرَقِ وَيْلَكَ مَا لَكَ وَ مَا لَنَا انْصَرِفْ عَنَّا وَ دَعْنَا يَشْقَی بِنَا غَيْرُكَ فَأَبَی الْأَزْرَقُ أَنْ يَرْجِعَ وَ عَلِمَتْ بَنُو أَسَدٍ أَنَّهُ لَا طَاقَهَ لَهُمْ بِالْقَوْمِ فَانْهَزَمُوا رَاجِعِينَ إِلَی حَيِّهِمْ ثُمَّ إِنَّهُمْ ارْتَحَلُوا فِی جَوْفِ اللَّيْلِ خَوْفاً مِنِ ابْنِ سَعْدٍ أَنْ يُبَيِّتَهُمْ وَ رَجَعَ حَبِيبُ بْنُ مُظَاهِرٍ إِلَی الْحُسَيْنِ علیه السلام فَخَبَّرَهُ بِذَلِكَ فَقَالَ علیه السلام لَا حَوْلَ وَ لَا قُوَّهَ إِلَّا بِاللَّهِ.

قَالَ وَ رَجَعَتْ خَيْلُ ابْنِ سَعْدٍ حَتَّی نَزَلُوا عَلَی شَاطِئِ الْفُرَاتِ فَحَالُوا بَيْنَ الْحُسَيْنِ وَ أَصْحَابِهِ وَ بَيْنَ الْمَاءِ وَ أَضَرَّ الْعَطَشُ بِالْحُسَيْنِ وَ أَصْحَابِهِ فَأَخَذَ الْحُسَيْنُ علیه السلام فَأْساً(۲)

وَ جَاءَ إِلَی وَرَاءِ خَيْمَهِ النِّسَاءِ فَخَطَا فِی الْأَرْضِ تِسْعَ عَشْرَهَ خُطْوَهً نَحْوَ الْقِبْلَهِ ثُمَّ حَفَرَ هُنَاكَ فَنَبَعَتْ لَهُ عَيْنٌ مِنَ الْمَاءِ الْعَذْبِ فَشَرِبَ الْحُسَيْنُ علیه السلام وَ شَرِبَ النَّاسُ بِأَجْمَعِهِمْ وَ مَلَئُوا أَسْقِيَتَهُمْ ثُمَّ غَارَتِ الْعَيْنُ فَلَمْ يُرَ لَهَا أَثَرٌ وَ بَلَغَ ذَلِكَ ابْنَ زِيَادٍ

ص: ۳۸۷

۱- ۱. تناضلوا. خ ل. و الظاهر: تثاقلوا.

۲- ۲. الفأس: آله ذات هراوه قصيره يقطع بها الخشب و غيره. و قد يترك همزها.

فَأَرْسَلَ إِلَى عُمَرَ بْنِ سَعْدٍ بَلَغَنِی أَنَّ الْحُسَیْنَ یَحْفِرُ الْآبَارَ وَ یُصِیبُ الْمَاءَ فَیَشْرَبُ هُوَ وَ أَصْحَابُهُ فَانْظُرْ إِذَا وَرَدَ عَلَیْکَ کِتَابِی فَامْنَعْهُمْ مِنْ حَفْرِ الْآبَارِ مَا اسْتَطَعْتَ وَ ضَیِّقْ عَلَیْهِمْ وَ لَا تَدَعْهُمْ یَذُوقُوا الْمَاءَ وَ افْعَلْ بِهِمْ کَمَا فَعَلُوا بِالزَّکِیِّ عُثْمَانَ فَعِنْدَهَا ضَیَّقَ عُمَرُ بْنُ سَعْدٍ عَلَیْهِمْ غَایَهَ التَّضْیِیقِ.

فَلَمَّا اشْتَدَّ الْعَطَشُ بِالْحُسَیْنِ دَعَا بِأَخِیهِ الْعَبَّاسِ فَضَمَّ إِلَیْهِ ثَلَاثِینَ فَارِساً وَ عِشْرِینَ رَاکِباً وَ بَعَثَ مَعَهُ عِشْرِینَ قِرْبَهً فَأَقْبَلُوا فِی جَوْفِ اللَّیْلِ حَتَّی دَنَوْا مِنَ الْفُرَاتِ فَقَالَ عَمْرُو بْنُ الْحَجَّاجِ مَنْ أَنْتُمْ فَقَالَ رَجُلٌ مِنْ أَصْحَابِ الْحُسَیْنِ علیه السلام یُقَالُ لَهُ هِلَالُ بْنُ نَافِعٍ الْبَجَلِیُّ ابْنُ عَمٍّ لَکَ جِئْتُ أَشْرَبُ مِنْ هَذَا الْمَاءِ فَقَالَ عَمْرٌو اشْرَبْ هَنِیئاً فَقَالَ هِلَالٌ وَیْحَکَ تَأْمُرُنِی أَنْ أَشْرَبَ وَ الْحُسَیْنُ بْنُ عَلِیٍّ وَ مَنْ مَعَهُ یَمُوتُونَ عَطَشاً فَقَالَ عَمْرٌو صَدَقْتَ وَ لَکِنْ أُمِرْنَا بِأَمْرٍ لَا بُدَّ أَنْ نَنْتَهِیَ إِلَیْهِ فَصَاحَ هِلَالٌ بِأَصْحَابِهِ فَدَخَلُوا الْفُرَاتَ وَ صَاحَ عَمْرٌو بِالنَّاسِ وَ اقْتَتَلُوا قِتَالًا شَدِیداً فَکَانَ قَوْمٌ یُقَاتِلُونَ وَ قَوْمٌ یَمْلَئُونَ حَتَّی مَلَئُوهَا وَ لَمْ یُقْتَلْ مِنْ أَصْحَابِ الْحُسَیْنِ أَحَدٌ ثُمَّ رَجَعَ الْقَوْمُ إِلَی مُعَسْکَرِهِمْ فَشَرِبَ الْحُسَیْنُ وَ مَنْ کَانَ مَعَهُ وَ لِذَلِکَ سُمِّیَ الْعَبَّاسُ علیه السلام السَّقَّاءَ.

ثُمَّ أَرْسَلَ الْحُسَیْنُ إِلَی عُمَرَ بْنِ سَعْدٍ لَعَنَهُ اللَّهُ أَنِّی أُرِیدُ أَنْ أُکَلِّمَکَ فَالْقَنِی اللَّیْلَهَ بَیْنَ عَسْکَرِی وَ عَسْکَرِکَ فَخَرَجَ إِلَیْهِ ابْنُ سَعْدٍ فِی عِشْرِینَ وَ خَرَجَ إِلَیْهِ الْحُسَیْنُ فِی مِثْلِ ذَلِکَ فَلَمَّا الْتَقَیَا أَمَرَ الْحُسَیْنُ علیه السلام أَصْحَابَهُ فَتَنَحَّوْا عَنْهُ وَ بَقِیَ مَعَهُ أَخُوهُ الْعَبَّاسُ وَ ابْنُهُ عَلِیٌّ الْأَکْبَرُ وَ أَمَرَ عُمَرُ بْنُ سَعْدٍ أَصْحَابَهُ فَتَنَحَّوْا عَنْهُ وَ بَقِیَ مَعَهُ ابْنُهُ حَفْصٌ وَ غُلَامٌ لَهُ.

فَقَالَ لَهُ الْحُسَیْنُ علیه السلام وَیْلَکَ یَا ابْنَ سَعْدٍ أَ مَا تَتَّقِی اللَّهَ الَّذِی إِلَیْهِ مَعَادُکَ أَ تُقَاتِلُنِی وَ أَنَا ابْنُ مَنْ عَلِمْتَ ذَرْ هَؤُلَاءِ الْقَوْمَ وَ کُنْ مَعِی فَإِنَّهُ أَقْرَبُ لَکَ إِلَی اللَّهِ تَعَالَی فَقَالَ عُمَرُ بْنُ سَعْدٍ أَخَافُ أَنْ یُهْدَمَ دَارِی فَقَالَ الْحُسَیْنُ علیه السلام أَنَا أَبْنِیهَا لَکَ فَقَالَ أَخَافُ أَنْ تُؤْخَذَ ضَیْعَتِی فَقَالَ الْحُسَیْنُ علیه السلام أَنَا أُخْلِفُ عَلَیْکَ خَیْراً مِنْهَا مِنْ مَالِی بِالْحِجَازِ فَقَالَ لِی عِیَالٌ وَ أَخَافُ عَلَیْهِمْ ثُمَّ سَکَتَ وَ لَمْ یُجِبْهُ إِلَی شَیْ ءٍ

فَانْصَرَفَ عَنْهُ الْحُسَيْنُ علیه السلام وَ هُوَ یَقُولُ مَا لَکَ ذَبَحَکَ اللَّهُ عَلَی فِرَاشِکَ عَاجِلًا وَ لَا غَفَرَ لَکَ یَوْمَ حَشْرِکَ فَوَ اللَّهِ إِنِّی لَأَرْجُو أَنْ لَا تَأْکُلَ مِنْ بُرِّ الْعِرَاقِ إِلَّا یَسِیراً فَقَالَ ابْنُ سَعْدٍ فِی الشَّعِیرِ کِفَایَهٌ عَنِ الْبُرِّ مُسْتَهْزِئاً بِذَلِکَ الْقَوْلِ.

رَجَعْنَا إِلَی سِیَاقَهِ حَدِیثِ الْمُفِیدِ قَالَ وَ وَرَدَ کِتَابُ ابْنِ زِیَادٍ فِی الْأَثَرِ إِلَی عُمَرَ بْنِ سَعْدٍ أَنْ حُلْ بَیْنَ الْحُسَیْنِ وَ أَصْحَابِهِ وَ بَیْنَ الْمَاءِ وَ لَا یَذُوقُوا مِنْهُ قَطْرَهً کَمَا صُنِعَ بِالتَّقِیِّ الزَّکِیِّ عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ فَبَعَثَ عُمَرُ بْنُ سَعْدٍ فِی الْوَقْتِ عَمْرَو بْنَ الْحَجَّاجِ فِی خَمْسِمِائَهِ فَارِسٍ فَنَزَلُوا عَلَی الشَّرِیعَهِ وَ حَالُوا بَیْنَ الْحُسَیْنِ وَ أَصْحَابِهِ وَ بَیْنَ الْمَاءِ وَ مَنَعُوهُمْ أَنْ یُسْقَوْا مِنْهُ قَطْرَهً وَ ذَلِکَ قَبْلَ قَتْلِ الْحُسَیْنِ علیه السلام بِثَلَاثَهِ أَیَّامٍ.

وَ نَادَی عَبْدُ اللَّهِ بْنُ حُصَیْنٍ الْأَزْدِیُّ وَ کَانَ عِدَادُهُ فِی بَجِیلَهَ قَالَ بِأَعْلَی صَوْتِهِ یَا حُسَیْنُ أَ لَا تَنْظُرُونَ إِلَی الْمَاءِ کَأَنَّهُ کَبِدُ السَّمَاءِ وَ اللَّهِ لَا تَذُوقُونَ مِنْهُ قَطْرَهً وَاحِدَهً حَتَّی تَمُوتُوا عَطَشاً فَقَالَ الْحُسَیْنُ علیه السلام اللَّهُمَّ اقْتُلْهُ عَطَشاً وَ لَا تَغْفِرْ لَهُ أَبَداً قَالَ حُمَیْدُ بْنُ مُسْلِمٍ وَ اللَّهِ

لَعُدْتُهُ فِی مَرَضِهِ بَعْدَ ذَلِکَ فَوَ اللَّهِ الَّذِی لَا إِلَهَ غَیْرُهُ لَقَدْ رَأَیْتُهُ یَشْرَبُ الْمَاءَ حَتَّی یَبْغَرَ(۱) ثُمَّ یَقِیئُهُ وَ یَصِیحُ الْعَطَشَ الْعَطَشَ ثُمَّ یَعُودُ وَ یَشْرَبُ حَتَّی یَبْغَرَ ثُمَّ یَقِیئُهُ وَ یَتَلَظَّی عَطَشاً فَمَا زَالَ ذَلِکَ دَأْبُهُ حَتَّی لَفَظَ نَفْسَهُ.

وَ لَمَّا رَأَی الْحُسَیْنُ علیه السلام نُزُولَ الْعَسَاکِرِ مَعَ عُمَرَ بْنِ سَعْدٍ بِنَیْنَوَی وَ مَدَدَهُمْ لِقِتَالِهِ أَنْفَذَ إِلَی عُمَرَ بْنِ سَعْدٍ أَنَّنِی أُرِیدُ أَنْ أَلْقَاکَ فَاجْتَمَعَا لَیْلًا فَتَنَاجَیَا طَوِیلًا ثُمَّ رَجَعَ عُمَرُ إِلَی مَکَانِهِ وَ کَتَبَ إِلَی عُبَیْدِ اللَّهِ بْنِ زِیَادٍ أَمَّا بَعْدُ فَإِنَّ اللَّهَ قَدْ أَطْفَأَ النَّائِرَهَ وَ جَمَعَ الْکَلِمَهَ وَ أَصْلَحَ أَمْرَ الْأُمَّهِ هَذَا حُسَیْنٌ قَدْ أَعْطَانِی أَنْ یَرْجِعَ إِلَی الْمَکَانِ الَّذِی مِنْهُ أَتَی أَوْ أَنْ یَسِیرَ إِلَی ثَغْرٍ مِنَ الثُّغُورِ فَیَکُونَ رَجُلًا مِنَ الْمُسْلِمِینَ لَهُ مَا لَهُمْ وَ عَلَیْهِ مَا عَلَیْهِمْ أَوْ أَنْ یَأْتِیَ أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ یَزِیدَ فَیَضَعَ یَدَهُ فِی یَدِهِ (۲)

۱- ۱. یقال: بغر البعیر و کذا الرجل- کقطع و علم. بغرا: شرب فلم یرو. فهو بغیر و بغر.

۲- ۲. قال سبط ابن الجوزی فی التذکره ص ۱۴۱: و قد وقع فی بعض النسخ أن الحسین علیه السلام قال: لعمر بن سعد دعونی أمضی الی المدینه أو الی یزید فأدع یدی فی. یده، و لا یصحّ ذلک عنه، فان عقبه بن السمعان قال: صحبت الحسین من المدینه الی العراق و لم أزل معه الی أن قتل، و اللّه ما سمعته قال ذلک.

فَیَرَی فِیمَا بَیْنَهُ وَ بَیْنَهُ رَأْیَهُ وَ فِی هَذَا لَکَ رِضًی وَ لِلْأُمَّهِ صَلَاحٌ.

فَلَمَّا قَرَأَ عُبَیْدُ اللَّهِ الْکِتَابَ قَالَ هَذَا کِتَابُ نَاصِحٍ مُشْفِقٍ عَلَی قَوْمِهِ فَقَامَ إِلَیْهِ شِمْرُ بْنُ ذِی الْجَوْشَنِ فَقَالَ أَ تَقْبَلُ هَذَا مِنْهُ وَ قَدْ نَزَلَ بِأَرْضِکَ وَ أَتَی جَنْبَکَ وَ اللَّهِ لَئِنْ رَحَلَ بِلَادَکَ وَ لَمْ یَضَعْ یَدَهُ فِی یَدِکَ لَیَکُونَنَّ أَوْلَی بِالْقُوَّهِ وَ لَتَکُونَنَّ أَوْلَی بِالضَّعْفِ وَ الْعَجْزِ فَلَا تُعْطِهِ هَذِهِ الْمَنْزِلَهَ فَإِنَّهَا مِنَ الْوَهْنِ وَ لَکِنْ لِیَنْزِلْ عَلَی حُکْمِکَ هُوَ وَ أَصْحَابُهُ فَإِنْ عَاقَبْتَ فَأَنْتَ أَوْلَی بِالْعُقُوبَهِ وَ إِنْ عَفَوْتَ کَانَ ذَلِکَ لَکَ.

فَقَالَ ابْنُ زِیَادٍ نِعْمَ مَا رَأَیْتَ الرَّأْیُ رَأْیُکَ اخْرُجْ بِهَذَا الْکِتَابِ إِلَی عُمَرَ بْنِ سَعْدٍ فَلْیَعْرِضْ عَلَی الْحُسَیْنِ وَ أَصْحَابِهِ النُّزُولَ عَلَی حُکْمِی فَإِنْ فَعَلُوا فَلْیَبْعَثْ بِهِمْ إِلَیَّ سِلْماً وَ إِنْ هُمْ أَبَوْا فَلْیُقَاتِلْهُمْ فَإِنْ فَعَلَ فَاسْمَعْ لَهُ وَ أَطِعْ وَ إِنْ أَبَی أَنْ یُقَاتِلَهُمْ فَأَنْتَ أَمِیرُ الْجَیْشِ فَاضْرِبْ عُنُقَهُ وَ ابْعَثْ إِلَیَّ بِرَأْسِهِ.

وَ کَتَبَ إِلَی عُمَرَ بْنِ سَعْدٍ لَمْ أَبْعَثْکَ إِلَی الْحُسَیْنِ لِتَکُفَّ عَنْهُ وَ لَا لِتُطَاوِلَهُ وَ لَا لِتُمَنِّیَهُ السَّلَامَهَ وَ الْبَقَاءَ وَ لَا لِتَعْتَذِرَ عَنْهُ وَ لَا لِتَکُونَ لَهُ عِنْدِی شَفِیعاً انْظُرْ فَإِنْ نَزَلَ حُسَیْنٌ وَ أَصْحَابُهُ عَلَی حُکْمِی وَ اسْتَسْلَمُوا فَابْعَثْ بِهِمْ إِلَیَّ سِلْماً وَ إِنْ أَبَوْا فَازْحَفْ إِلَیْهِمْ حَتَّی تَقْتُلَهُمْ وَ تُمَثِّلَ بِهِمْ فَإِنَّهُمْ لِذَلِکَ مُسْتَحِقُّونَ فَإِنْ قَتَلْتَ حُسَیْناً فَأَوْطِئِ الْخَیْلَ صَدْرَهُ وَ ظَهْرَهُ فَإِنَّهُ عَاتٍ ظَلُومٌ وَ لَسْتُ أَرَی أَنَّ هَذَا یَضُرُّ بَعْدَ الْمَوْتِ شَیْئاً وَ لَکِنْ عَلَیَّ قَوْلٌ قَدْ قُلْتُهُ لَوْ قَدْ قَتَلْتُهُ لَفَعَلْتُهُ هَذَا بِهِ فَإِنْ أَنْتَ مَضَیْتَ لِأَمْرِنَا فِیهِ جَزَیْنَاکَ جَزَاءَ السَّامِعِ الْمُطِیعِ وَ إِنْ أَبَیْتَ فَاعْتَزِلْ عَمَلَنَا وَ جُنْدَنَا وَ خَلِّ بَیْنَ شِمْرِ بْنِ ذِی الْجَوْشَنِ وَ بَیْنَ الْعَسْکَرِ فَإِنَّا قَدْ أَمَرْنَاهُ بِأَمْرِنَا وَ السَّلَامُ.

فَأَقْبَلَ شِمْرُ بْنُ ذِی الْجَوْشَنِ بِکِتَابِ عُبَیْدِ اللَّهِ بْنِ زِیَادٍ إِلَی عُمَرَ بْنِ سَعْدٍ فَلَمَّا قَدِمَ عَلَیْهِ وَ قَرَأَهُ قَالَ لَهُ عُمَرُ مَا لَکَ وَیْلَکَ لَا قَرَّبَ اللَّهُ دَارَکَ وَ قَبَّحَ اللَّهُ مَا قَدِمْتَ بِهِ عَلَیَّ وَ اللَّهِ إِنِّی لَأَظُنُّکَ نَهَیْتَهُ عَمَّا کَتَبْتُ بِهِ إِلَیْهِ وَ أَفْسَدْتَ عَلَیْنَا أَمْراً قَدْ کُنَّا رَجَوْنَا أَنْ یَصْلُحَ لَا یَسْتَسْلِمُ وَ اللَّهِ حُسَیْنٌ إِنَّ نَفْسَ أَبِیهِ لَبَیْنَ جَنْبَیْهِ فَقَالَ لَهُ شِمْرٌ:

أَخْبِرْنِی مَا أَنْتَ صَانِعٌ أَ تَمْضِی لِأَمْرِ أَمِیرِکَ وَ تُقَاتِلُ عَدُوَّهُ وَ إِلَّا فَخَلِّ بَیْنِی وَ بَیْنَ الْجُنْدِ وَ الْعَسْکَرِ قَالَ لَا وَ لَا کَرَامَهَ لَکَ وَ لَکِنْ أَنَا أَتَوَلَّی ذَلِکَ فَدُونَکَ فَکُنْ أَنْتَ عَلَی الرَّجَّالَهِ.

وَ نَهَضَ عُمَرُ بْنُ سَعْدٍ إِلَی الْحُسَیْنِ علیه السلام عَشِیَّهَ الْخَمِیسِ لِتِسْعٍ مَضَیْنَ مِنَ الْمُحَرَّمِ وَ جَاءَ شِمْرٌ حَتَّی وَقَفَ عَلَی أَصْحَابِ الْحُسَیْنِ وَ قَالَ أَیْنَ بَنُو أُخْتِنَا(۱) فَخَرَجَ إِلَیْهِ جَعْفَرٌ وَ الْعَبَّاسُ وَ عَبْدُ اللَّهِ وَ عُثْمَانُ بَنُو عَلِیٍّ علیه السلام فَقَالُوا مَا تُرِیدُ فَقَالَ أَنْتُمْ یَا بَنِی أُخْتِی آمِنُونَ فَقَالَ لَهُ الْفِئَهُ لَعَنَکَ اللَّهُ وَ لَعَنَ أَمَانَکَ أَ تُؤْمِنُنَا وَ ابْنُ رَسُولِ اللَّهِ لَا أَمَانَ لَهُ.

ثُمَّ نَادَی عُمَرُ یَا خَیْلَ اللَّهِ ارْکَبِی وَ بِالْجَنَّهِ أَبْشِرِی فَرَکِبَ النَّاسُ ثُمَّ زَحَفَ نَحْوَهُمْ بَعْدَ الْعَصْرِ وَ الْحُسَیْنُ علیه السلام جَالِسٌ أَمَامَ بَیْتِهِ مُحْتَبِئٌ بِسَیْفِهِ إِذْ خَفَقَ بِرَأْسِهِ عَلَی رُکْبَتَیْهِ وَ سَمِعَتْ أُخْتُهُ الصَّیْحَهَ فَدَنَتْ مِنْ أَخِیهَا وَ قَالَتْ یَا أَخِی أَ مَا تَسْمَعُ هَذِهِ الْأَصْوَاتَ قَدِ اقْتَرَبَتْ فَرَفَعَ الْحُسَیْنُ علیه السلام رَأْسَهُ فَقَالَ إِنِّی رَأَیْتُ رَسُولَ اللَّهِ السَّاعَهَ فِی الْمَنَامِ وَ هُوَ یَقُولُ لِی إِنَّکَ تَرُوحُ إِلَیْنَا فَلَطَمَتْ أُخْتُهُ وَجْهَهَا وَ نَادَتْ بِالْوَیْلِ فَقَالَ لَهَا الْحُسَیْنُ لَیسَ لَکَ الْوَیْلُ یَا أُخْتَهْ (۲)

اسْکُتِی رَحِمَکِ اللَّهُ وَ فِی رِوَایَهِ السَّیِّدِ قَالَ یَا أُخْتَاهْ إِنِّی رَأَیْتُ السَّاعَهَ جَدِّی مُحَمَّداً وَ أَبِی عَلِیّاً وَ أُمِّی فَاطِمَهَ وَ أَخِی الْحَسَنَ وَ هُمْ یَقُولُونَ یَا حُسَیْنُ إِنَّکَ رَائِحٌ إِلَیْنَا عَنْ قَرِیبٍ وَ فِی بَعْضِ الرِّوَایَاتِ غَداً قَالَ.

فَلَطَمَتْ زَیْنَبُ علیها السلام عَلَی وَجْهِهَا وَ صَاحَتْ فَقَالَ لَهَا الْحُسَیْنُ علیه السلام مَهْلًا لَا تُشْمِتِی الْقَوْمَ بِنَا(۳).

قَالَ الْمُفِیدُ فَقَالَ لَهُ الْعَبَّاسُ بْنُ عَلِیٍّ علیه السلام یَا أَخِی أَتَاکَ الْقَوْمُ فَنَهَضَ ثُمَّ قَالَ ارْکَبْ أَنْتَ یَا أَخِی حَتَّی تَلْقَاهُمْ وَ تَقُولَ لَهُمْ مَا لَکُمْ وَ مَا بَدَا لَکُمْ وَ تَسْأَلَهُمْ عَمَّا

۱- ۱. و ذلک لان أم البنین بنت حزام أم عبّاس و عثمان و جعفر و عبد اللّه کانت کلابیه و شمر ابن ذی الجوشن کلابی و لذا أخذ من ابن زیاد أمانا لبنیها، و ذکر ابن جریران جریر بن عبد اللّه بن مخلد الکلابی کانت أم البنین عمته فأخذ لا بنائها أمانا هو و شمر بن ذی الجوشن.

۲- ۲. مخفف یا أختاه، ای یا أختی، کما یقال: یا أبه مخفف یا أباه بمعنی یا أبی.

۳- ۳. راجع کتاب الملهوف ص ۷۹.

جَاءَ بِهِمْ فَأَتَاهُمُ الْعَبَّاسُ فِی نَحْوٍ مِنْ عِشْرِینَ فَارِساً فِیهِمْ زُهَیْرُ بْنُ الْقَیْنِ وَ حَبِیبُ بْنُ مُظَاهِرٍ فَقَالَ لَهُمُ الْعَبَّاسُ مَا بَدَا لَکُمْ وَ مَا تُرِیدُونَ قَالُوا قَدْ جَاءَ أَمْرُ الْأَمِیرِ أَنْ نَعْرِضَ عَلَیْکُمْ أَنْ تَنْزِلُوا عَلَی حُکْمِهِ أَوْ نُنَاجِزَکُمْ قَالَ فَلَا تَعْجَلُوا حَتَّی أَرْجِعَ إِلَی أَبِی عَبْدِ اللَّهِ فَأَعْرِضَ عَلَیْهِ مَا ذَکَرْتُمْ فَوَقَفُوا فَقَالُوا الْقَهُ وَ أَعْلِمْهُ ثُمَّ الْقَنَا بِمَا یَقُولُ لَکَ فَانْصَرَفَ الْعَبَّاسُ رَاجِعاً یَرْکُضُ إِلَی الْحُسَیْنِ علیه السلام یُخْبِرُهُ الْخَبَرَ وَ وَقَفَ أَصْحَابُهُ یُخَاطِبُونَ الْقَوْمَ وَ یَعِظُونَهُمْ وَ یَکُفُّونَهُمْ عَنْ قِتَالِ الْحُسَیْنِ.

فَجَاءَ الْعَبَّاسُ إِلَی الْحُسَیْنِ علیه السلام وَ أَخْبَرَهُ بِمَا قَالَ الْقَوْمُ فَقَالَ ارْجِعْ إِلَیْهِمْ فَإِنِ اسْتَطَعْتَ أَنْ تُؤَخِّرَهُمْ إِلَی غَدٍ وَ تَدْفَعَهُمْ عَنَّا الْعَشِیَّهَ لَعَلَّنَا نُصَلِّی لِرَبِّنَا اللَّیْلَهَ وَ نَدْعُوهُ وَ نَسْتَغْفِرُهُ فَهُوَ یَعْلَمُ أَنِّی کُنْتُ قَدْ أُحِبُّ الصَّلَاهَ لَهُ وَ تِلَاوَهَ کِتَابِهِ وَ کَثْرَهَ الدُّعَاءِ وَ الِاسْتِغْفَارِ.

فَمَضَی الْعَبَّاسُ إِلَی الْقَوْمِ وَ رَجَعَ مِنْ عِنْدِهِمْ وَ مَعَهُ رَسُولٌ مِنْ قِبَلِ عُمَرَ بْنِ سَعْدٍ یَقُولُ إِنَّا قَدْ أَجَّلْنَاکُمْ إِلَی غَدٍ فَإِنِ اسْتَسْلَمْتُمْ سَرَحْنَا بِکُمْ إِلَی عُبَیْدِ اللَّهِ بْنِ زِیَادٍ وَ إِنْ أَبَیْتُمْ فَلَسْنَا بِتَارِکِیکُمْ فَانْصَرَفَ وَ جَمَعَ الْحُسَیْنُ علیه السلام أَصْحَابَهُ عِنْدَ قُرْبِ الْمَسَاءِ(۱).

قَالَ عَلِیُّ بْنُ الْحُسَیْنِ زَیْنُ الْعَابِدِینَ علیهما السلام فَدَنَوْتُ مِنْهُ لِأَسْمَعَ مَا یَقُولُ لَهُمْ وَ أَنَا إِذْ ذَاکَ مَرِیضٌ فَسَمِعْتُ أَبِی یَقُولُ لِأَصْحَابِهِ أُثْنِی عَلَی اللَّهِ أَحْسَنَ الثَّنَاءِ وَ أَحْمَدُهُ عَلَی السَّرَّاءِ وَ الضَّرَّاءِ اللَّهُمَّ إِنِّی أَحْمَدُکَ عَلَی أَنْ أَکْرَمْتَنَا بِالنُّبُوَّهِ وَ عَلَّمْتَنَا الْقُرْآنَ وَ فَقَّهْتَنَا فِی الدِّینِ (۲) وَ جَعَلْتَ لَنَا أَسْمَاعاً وَ أَبْصَاراً وَ أَفْئِدَهً فَاجْعَلْنَا مِنَ الشَّاکِرِینَ.

أَمَّا بَعْدُ فَإِنِّی لَا أَعْلَمُ أَصْحَاباً أَوْفَی وَ لَا خَیْراً مِنْ أَصْحَابِی وَ لَا أَهْلَ بَیْتٍ أَبَرَّ

۱- ۱. فی بعض النسخ: عند قرب الماء. یعنی الخیمه التی فیها قرب الماء.

۲- ۲. کذا فی المصدر ص ۲۱۴. و هو الصحیح و فی سائر النسخ: فهمتنا فی الدین و هو تصحیف.

وَ أَوْصَلَ مِنْ أَهْلِ بَيْتِي فَجَزَاكُمُ اللَّهُ عَنِّي خَيْراً أَلَا وَ إِنِّي لَأَظُنُّ (۱)

يَوْماً لَنَا مِنْ هَؤُلَاءِ أَلَا وَ إِنِّي قَدْ أَذِنْتُ لَكُمْ فَانْطَلِقُوا جَمِيعاً فِي حِلٍّ لَيْسَ عَلَيْكُمْ حَرَجٌ مِنِّي وَ لَا ذِمَامٌ هَذَا اللَّيْلُ قَدْ غَشِيَكُمْ فَاتَّخِذُوهُ جَمَلًا(۲).

فَقَالَ لَهُ إِخْوَتُهُ وَ أَبْنَاؤُهُ وَ بَنُو أَخِيهِ وَ ابْنَا عَبْدِ اللَّهِ بْنِ جَعْفَرٍ لِمَ نَفْعَلُ ذَلِكَ لِنَبْقَى بَعْدَكَ لَا أَرَانَا اللَّهُ ذَلِكَ أَبَداً بَدَأَهُمْ بِهَذَا الْقَوْلِ الْعَبَّاسُ بْنُ عَلِيٍّ وَ اتَّبَعَتْهُ الْجَمَاعَةُ عَلَيْهِ فَتَكَلَّمُوا بِمِثْلِهِ وَ نَحْوِهِ فَقَالَ الْحُسَيْنُ عليه السلام يَا بَنِي عَقِيلٍ حَسْبُكُمْ مِنَ الْقَتْلِ بِمُسْلِمِ بْنِ عَقِيلٍ فَاذْهَبُوا أَنْتُمْ فَقَدْ أَذِنْتُ لَكُمْ فَقَالُوا سُبْحَانَ اللَّهِ مَا يَقُولُ النَّاسُ نَقُولُ إِنَّا تَرَكْنَا شَيْخَنَا وَ سَيِّدَنَا وَ بَنِي عُمُومَتِنَا خَيْرَ الْأَعْمَامِ وَ لَمْ نَرْمِ مَعَهُمْ بِسَهْمٍ وَ لَمْ نَطْعَنْ مَعَهُمْ بِرُمْحٍ وَ لَمْ نَضْرِبْ مَعَهُمْ بِسَيْفٍ وَ لَا نَدْرِي مَا صَنَعُوا لَا وَ اللَّهِ مَا نَفْعَلُ ذَلِكَ وَ لَكِنْ نَفْدِيكَ بِأَنْفُسِنَا وَ أَمْوَالِنَا وَ أَهْلِنَا وَ نُقَاتِلُ مَعَكَ حَتَّى نَرِدَ مَوْرِدَكَ فَقَبَّحَ اللَّهُ الْعَيْشَ بَعْدَكَ.

وَ قَامَ إِلَيْهِ مُسْلِمُ بْنُ عَوْسَجَةَ فَقَالَ أَ نَحْنُ نُخَلِّي عَنْكَ وَ بِمَا نَعْتَذِرُ إِلَى اللَّهِ فِي أَدَاءِ حَقِّكَ لَا وَ اللَّهِ حَتَّى أَطْعَنَ فِي صُدُورِهِمْ بِرُمْحِي وَ أَضْرِبَهُمْ بِسَيْفِي مَا ثَبَتَ قَائِمُهُ فِي يَدِي وَ لَوْ لَمْ يَكُنْ مَعِي سِلَاحٌ أُقَاتِلُهُمْ بِهِ لَقَذَفْتُهُمْ بِالْحِجَارَةِ وَ اللَّهِ لَا نُخَلِّيكَ حَتَّى يَعْلَمَ اللَّهُ أَنَّا قَدْ حَفِظْنَا غَيْبَةَ رَسُولِ اللَّهِ فِيكَ أَمَا وَ اللَّهِ لَوْ عَلِمْتُ أَنِّي أُقْتَلُ ثُمَّ أُحْيَا ثُمَّ أُحْرَقُ ثُمَّ أُحْيَا ثُمَّ أُذْرَى يُفْعَلُ ذَلِكَ بِي سَبْعِينَ مَرَّةً مَا فَارَقْتُكَ حَتَّى أَلْقَى حِمَامِي دُونَكَ فَكَيْفَ لَا أَفْعَلُ ذَلِكَ وَ إِنَّمَا هِيَ قَتْلَةٌ وَاحِدَةٌ ثُمَّ هِيَ الْكَرَامَةُ الَّتِي لَا انْقِضَاءَ لَهَا أَبَداً.

وَ قَامَ زُهَيْرُ بْنُ الْقَيْنِ فَقَالَ وَ اللَّهِ لَوَدِدْتُ أَنِّي قُتِلْتُ ثُمَّ نُشِرْتُ ثُمَّ قُتِلْتُ حَتَّى أُقْتَلَ هَكَذَا أَلْفَ مَرَّةٍ وَ إِنَّ اللَّهَ يَدْفَعُ بِذَلِكَ الْقَتْلَ عَنْ نَفْسِكَ وَ عَنْ أَنْفُسِ هَؤُلَاءِ الْفِتْيَانِ مِنْ أَهْلِ بَيْتِكَ.

ص: ۳۹۳

۱- ۱. في المصدر: لا اظن.

۲- ۲. مر معنى المثل في ص ۳۱۶ و ۳۲۳ فراجع.

وَ تَكَلَّمَ جَمَاعَةُ أَصْحَابِهِ بِكَلَامٍ يُشْبِهُ بَعْضُهُ بَعْضاً فِي وَجْهٍ وَاحِدٍ فَجَزَاهُمُ الْحُسَيْنُ خَيْراً وَ انْصَرَفَ إِلَى مِضْرَبِهِ (۱).

وَ قَالَ السَّيِّدُ وَ قِيلَ لِمُحَمَّدِ بْنِ بِشْرٍ الْحَضْرَمِيِّ فِي تِلْكَ الْحَالِ قَدْ أُسِرَ ابْنُكَ بِثَغْرِ الرَّيِّ فَقَالَ عِنْدَ اللَّهِ أَحْتَسِبُهُ وَ نَفْسِي مَا أُحِبُّ أَنْ يُؤْسَرَ وَ أَنَا أَبْقَى بَعْدَهُ فَسَمِعَ الْحُسَيْنُ عليه السلام قَوْلَهُ فَقَالَ رَحِمَكَ اللَّهُ أَنْتَ فِي حِلٍّ مِنْ بَيْعَتِي فَاعْمَلْ فِي فَكَاكِ ابْنِكَ فَقَالَ أَكَلَتْنِي السِّبَاعُ حَيّاً إِنْ فَارَقْتُكَ قَالَ فَأَعْطِ ابْنَكَ هَذِهِ الْأَثْوَابَ الْبُرُودَ يَسْتَعِينُ بِهَا فِي فِدَاءِ أَخِيهِ فَأَعْطَاهُ خَمْسَةَ أَثْوَابٍ قِيمَتُهَا أَلْفُ دِينَارٍ.

قَالَ وَ بَاتَ الْحُسَيْنُ وَ أَصْحَابُهُ تِلْكَ اللَّيْلَةَ وَ لَهُمْ دَوِيٌّ كَدَوِيِّ النَّحْلِ مَا بَيْنَ رَاكِعٍ وَ سَاجِدٍ وَ قَائِمٍ وَ قَاعِدٍ فَعَبَرَ إِلَيْهِمْ فِي تِلْكَ اللَّيْلَةِ مِنْ عَسْكَرِ عُمَرَ بْنِ سَعْدٍ اثْنَانِ وَ ثَلَاثُونَ رَجُلًا.

إلى هنا انتهى الجزء الثانى من المجلد العاشر و يليه الجزء الثالث و أوله فلما كان الغداه أمر الحسين عليه السلام بفسطاطه ....

ابتداء المقتل من يوم عاشورا.

ص: ۳۹۴

۱- ۱. إرشاد المفيد ص ۲۱۳ و ۲۱۵.

**[ترجمه]عبارت: «ویح غیرک» گفت: این عبارت برای بزرگداشت طرف مقابل است، یعنی من به تو نمی گویم «ویحک» بلکه به غیر تو می گویم؛ «والسِّلام» با کسره سنگ است، جوهری آن را ذکر کرده و گفت «نبا بفلان منزله» وقتی که با او موافق نیست. گفت: الشعفه رأس کوه است، و جمع آن می شود شَعف و شُعوف و شعاف و شَعاف، که معنایش رأس کوه هاست.

عبارت: «نحمد إلیک الله» یعنی خدا را حمد می کنیم و منتهی به تو می شود؛ «التنزّی و النتزاء»: مستولی شدن و شتاب کردن؛ و «ابتزت الشیء»: آن شیء را با زور گرفت. «النجا»: شتافتن، جوهری گفت: گفته می شود «حیّهلا الثرید» ، یاء آن به خاطر اجتماع دو ساکن فتحه گرفته است و «حیّ» با «هل» اسم واحدی ساختند مثل خمسه عشر، آن را فعل می نامند و هنگامی که بر آن وقف کنی می گویی حیَّهلا.

گفت: «الجناب» با فتحه به معنای فضای جلوی خانه و فضایی است که به محل سکونت قوم نزدیک است، گفته می شود «أخصب جناب القوم» یعنی فضای نزدیک محل سکونت آن ها سبز شد. «لحشاشه» با ضمه یعنی باقی مانده روح در بدن بیمار. جزری در مورد آن گفته است: «فانفلتت البقره بحشاشه نفسها» یعنی آن گاو با آخرین رمق و جان خود نجات پیدا کرد. «تحریش»: ایجاد دشمنی و اختلاف بین قوم؛ «القرف» یعنی تهمت؛ «الغشم» یعنی ظلم.

«طلب الخرزه»: گویا کنایه از شدت خواستن است، زیرا کسی که خواهان جواهر است آن را در هر جا و مکانی جست و جو می کند؛ «ثقفه»: با او روبرو شد؛ عبارت «فرطا» یعنی پیشرفت بسیار، از این سخن آن ها گرفته می شود که می گویند: «فرطت القوم» یعنی از آن قوم سبقت گرفتم، یا این که حال است زیرا الفرط با تشدید کسی است که در داخل شدن در آب پیشی می گیرد تا آن چه که به آن احتیاج دارند برایشان فراهم کند .

عبارت: «فأهون به» صیغه تعجب است یعنی چقدر این کار آسان است؛ «الأثیل» یعنی با اصالت؛ «التسکّع»: فرو رفتن در باطل؛ «قطن بالمکان»: بر وزن نصر یعنی اقامت کرد؛ و «ظعن»: یعنی حرکت کرد و به راه افتاد.

عبارت: «لئن فعلتموها» یعنی مخالفت؛ «الخمس» با کسره از أظماء الابل می آید یعنی تشنه شدن شتر، که سه روز چریده است و روز چهارم آب نوشیده است. «المزنه»: ابر سفید است، جمعی که جوهری برای آن بیان کرده است المزن می باشد. فیروزآبادی گفته است: المزن با ضمه ابر است یا ابر سفید یا ابری که باران دارد.

عبارت «لا فتحت» نفرین است یعنی بر وجود خودت دری از خیر باز نکنی! «فقد طال لیلک» یعنی همت و انتظار تو طولانی و بسیار شد، در مروج الذّهب آمده است: فقد طال نومک یعنی غفلت تو طولانی شده است؛ «ضربوا الباب» یعنی آن را بستند.

عبارت «فانّ الصدق ینبی عنک لا الوعید»: بدون همزه است و از أنباه گرفته شده، إذا جعله نابیا یعنی جنگیدن خالصانه و سخت دشمن را از تو دور کرده و او را می راند نه تهدید، در مورد شخص ترسو می گویند: «یتوعّد ثم لا یفعل» یعنی تهدید می کند ولی هیچ کاری انجام نمی دهد، جوهری گفته است: مثل «الصدق ینبی عنک لا الوعید» یعنی خلوص و تلاش بسیار غائله را در جنگ از تو دور می کند نه تهدید. ابو عبید گفت: هو ینبی همزه ندارد و گفته می شود: اصل آن همزه دارد یعنی

از إنباء گرفته می شود، یعنی عمل کردن از حقیقت وجودی تو خبر می دهد نه سخن گفتن.

در بعضی نسخه ها آمده است: «ینبی علیك» یعنی زمانی که آن چه گفتم تحقق یابد، از فواید آن چه به تو گفتم با خبر می شوی و به خاطر آن چه از دست رفته پشیمان می شوی و نه صرف تهدید من، گفته می شود: «نبأت علی القوم» یعنی بر آن ها وارد شد، و ظاهراً تصحیف شده است؛ و «العریف» یعنی بزرگتر قوم که مقامش از رئیس پایین تر است .

عبارت «و لم تجعل علی نفسك» جمله حالیه است، جزری گفت: در سخن امام علی علیه السلام که در حالی که به ابن ملجم نگاه می کرد فرمود: «عذیرك من خلیلك من مراد» گفته می شود: عذیرك من فلان بالنصب یعنی کسی را بیاور که در انجام این کار برایت عذر بیاورد، در این جا فعیل به معنای فاعل است. عبارت: «أیه» یعنی ساکت باش، و رایج آن است که بگویند إیهاً.

فیروزآبادی گفت: «ربص بفلان ربصاً»: یعنی منتظرم ببینم چه اتفاقی برایش می افتد، خیر یا شر. گفته می شود: «سقط فی یدیه» یعنی پشیمان شد، و جایز دانستند که گفته شود أُسقط فی یدیه. «الذّمام» یعنی حق و حرمت، أذمّ فلاناً یعنی او را پناه می دهم، گفته می شود: أخذتنی منه مذمّه یعنی شرم و عار از این که حرمت او را ترک کرد. «الغائله»: بلا و مصیبت. «نفس به» با کسره، به آن چیز بخل ورزید. «الحروری»: خارجی، یعنی تو در تمام آن روزها یا بقیه روز خارجی بودی یا هستی.

جوهری گفت: از جمله ضرب المثل های آن ها در مورد نا امیدی از درخواست این عبارت است «أسائر الیوم و قد زال الظهر» یعنی آیا به آینده امید و طمع داری در حالی که یأس و نا امیدی برایت آشکار شده است، زیرا کسی که به یک روز به طور کامل احتیاج دارد و ظهر گذشته است، با غروب خوشید باید از آن روز نا امید شود، ظاهراً این معنا با فضای متن تناسبی ندارد.

«اللّهز»: جمع کردن دست و ضربه زدن به سینه، لهزه بالرمح: با نیزه به سینه اش زد. «تعتعه»: او را با خشونت حرکت داد و آزرده ساخت. عبارت: «استیحاشاً إلیهم» گفته می شود: استوحش یعنی وحشت کرد و در آن تضمین است به معنای پیوستن. «المتلدِّد»: شخص متحیری که به چپ و راست توجه می کند. «التخاتج» شاید جمع آن تختج باشد که معرب «تخته» است، یعنی شاخه ها را از سقف مسجد کنار زدند تا اهل مسجد را که یکی از آنان در بین آن هاست ببینند، اگر چه در لغت به این معنا وارد نشده است. «المنکب»: سردسته عرفاء. «الستبراء»: آزمودن و خبر گرفتن .

عبارت «و جسّ خلالها» از این سخنشان که می گویند «جاسوا خلال الدیار» می آید: یعنی نفوذ کردند و آن چه در آن بود طلب کردند. عبارت: «فانتهز» یعنی امان را غنیمت شمرد. عبارت «لا ناقه لی فی هذا»، زمخشری در مستقصی الأمثال گفته است: در این کار برای من نه خیری هست و نه شری، ریشه این مثل از این جاست که صدوف دختر حلیس همسر زید بن اخنس بود و زید دختری از غیر این همسرش داشت که نامش فارعه بود و جدا از همسر پدرش در مکان دیگری سکونت داشت. زید مدتی غیبت داشت، در غیبت او مردی عدوی به نام شبث شیفته فارعه شد و او را مطیع خود کرد، فارعه بر شتر پدرش سوار می شد و با آن مرد به متیهه می رفتند تا شب را در آن بگذرانند، وقتی زید برگشت، نزد کاهنی رفت که اسمش طریفه بود و او را از شکی که به خانواده اش کرده بود با خبر کرد، هنگام شب بازگشت اما نزد کسی نرفت، حتی می ترسید

که نزد همسرش برود، وقتی همسرش او را دید، متوجه شری که در چهره اش بود شد. همسرش گفت: عجله نکن، رد پاها را دنبال کن، من در این قضیه هیچ دخالتی ندارم. و این مثلی است که هنگام اعلام بی گناهی و تبری جستن از چیزی بیان می شود. راعی گفت:

و ما هجرتک حتی قلت معلنه لا ناقه لی فی هذا و لا جمل

فیروزآبادی گفت: «الجرامقه» قومی از عجم هستند که در صدر اسلام به موصل رفتند و مفرد آن جرمقانی است. «الضرغام» با کسره: شیر است. «الهُمام» بر وزن غراب، پادشاه بلند همت است. «سیّد»: شجاع. سخن امام علیه السلام: «من یلغ» از واغ واغ سگ می آید. جوهری گفت: «طَمار» مکان مرتفع است، اصمعی گفت: انصبّ علیه من طمار: از طمار به سوی او روانه شد، مانند قطام. شاعر گفت: «فان کنت» تا آخر دو بیت، و ابن زیاد دستور به انداختن مسلم بن عقیل از بام داد.

عبارت «أحادیث من یسری» یعنی سرنوشت آن دو به گونه ای رقم خورد که هرکس در شب از راه ها عبور می کرد قصه آن دو را بیان می کرد. «شفره السیف»: نوک شمشیر است، یعنی سلاح صیقل داده ای که از دو طرف قطع می کند، الصیقل نیز به معنای شمشیر است. «الهمالیج» جمع همالج است، نوعی از چهارپاست. «أسما» یکی از سه نفری است که با هانی نزد ابن زیاد رفتند، «الرقبه» با فتحه به معنای انتظار است و با کسره به معنای محافظت است. عبارت: «فکونوا بغایا» یعنی کسانی که زناکار هستند و در بعضی نسخه ها آمده است أیامی.

- شیخ مفید گفت: خروج حضرت مسلم علیه السّلام در کوفه، روز سه شنبه، هشتم ماه ذی حجه سال ۶۰ هجری بود. شهادت آن بزرگوار در روز چهارشنبه ۹ ذی حجه یعنی روز عرفه اتفاق افتاد. امام حسین علیه السّلام در روز خروج مسلم که روز ترویه بود از مکه معظمه به سمت عراق حرکت کرد. امام حسین بقیه ماه شعبان، ماه رمضان، ماه شوال، ماه ذی قعده و هشت شب از ماه ذی حجه سال ۶۰ هجری را در مکه اقامت کرد. در مدتی که آن حضرت در مکه بود گروهی از اهل حجاز در اطراف آن حضرت اجتماع نمودند و گروهی از اهل بصره به اهل بیت و دوستان امام اضافه شدند.

هنگامی که امام حسین علیه السّلام تصمیم گرفت متوجه عراق شود، به دور کعبه طواف کرد و سعی بین صفا و مروه را به جا آورد و از لباس احرام خارج شد و حج را به عمره تبدیل نمود؛ زیرا قادر به تمام کردن حج نبود، چرا که می ترسید او را در مکه بگیرند و برای یزید بن معاویه بفرستند. لذا با اهل بیت و فرزندان و آن شیعیانی که به آن حضرت ملحق شده بودند از مکه خارج شد. در آن هنگام خبر شهادت حضرت مسلم به آن بزرگوار نرسیده بود. زیرا چنان که قبلا نگاشتیم، روز خروج امام حسین از مکه با روز خروج مسلم یکی بود - ۱. ارشاد مفید : ۲۰۰ و ۲۰۱ - .

- سید بن طاوس از واقدی و زراره بن صالح روایت می کند که گفتند: ما امام حسین علیه السّلام را سه روز قبل از این که به سوی عراق حرکت کند ملاقات نمودیم و به آن حضرت خبر دادیم که مردم کوفه هوای تو را به سر دارند و قلب آنان با توست، ولی شمشیر ایشان بر علیه تو است. امام حسین علیه السّلام با دست خود به طرف آسمان اشاره کرد و درهای آسمان باز شد و از ملائکه آن قدر نازل شدند که تعداد آنان را جز خدا کسی نمی دانست. سپس فرمود: اگر امور مختلف به یکدیگر نزدیک نمی شدند و اجر از بین نمی رفت، من به وسیله ملائکه با آن مردم جهاد می کردم. ولی یقینا می دانم که آن

مکان محل شهادت و سقوط من و یارانم خواهد بود. احدی از اصحاب من نجات پیدا نمی کند غیر از فرزندم علی.

– امام جعفر صادق علیه السّلام فرمود: آن شبی که امام حسین علیه السّلام تصمیم گرفته بود فردای آن از مکه خارج شود، محمد بن حنفیه به حضور آن حضرت آمد و گفت: ای برادر! تو پیمان شکنی اهل کوفه را نسبت به پدر و برادرت می دانی، من می ترسم از اینکه مبادا حال تو نظیر حال آنان شود. اگر صلاح می دانی در مکه اقامت کن، زیرا مقام تو در مکه از هر کسی بالاتر و منیع تر است.

امام حسین علیه السّلام فرمود: ای برادر! من می ترسم یزید بن معاویه مرا در مکه که حرم امن خداست غافلگیر نماید و به خاطر من حرمت و احترام خانه خدا از بین برود. محمد بن حنفیه گفت: اگر از این موضوع بیم داری پس به کشور یمن یا گوشه و کنار بیابان ها برو، زیرا بدین وسیله احترام تو محفوظ خواهد بود و احدی به تو دست نخواهد یافت. امام علیه السّلام فرمود: در این باره فکر خواهم کرد.

هنگامی که سحر شد امام حسین کوچ کرد و این موضوع به گوش محمد ابن حنفیه رسید. محمد نزد امام حسین آمد و مهار ناقه آن حضرت را گرفت و گفت: ای برادر! آیا به من وعده ندادی درباره این مسافرت تجدید نظری کنی؟ فرمود: چرا. گفت: پس چه باعث شد که به این زودی حرکت کردی؟ فرمود: وقتی از تو جدا شدم، جدم پیامبر خدا را در عالم خواب دیدم که به من فرمود: ای حسین خارج شو! زیرا مشیت خدا این طور قرار گرفته که تو را کشته ببیند. محمد بن حنفیه گفت: إنَّا للّه و إنَّا إلیه راجعُون. پس این زن و بچه را برای چه همراه خود می بری، در حالی که با این حال خارج می شوی؟ فرمود: جدم به من فرموده: مشیت خدا بر این قرار گرفته که ایشان را اسیر ببیند. محمد بن حنفیه از امام حسین خدا حافظی کرد و رفت – ۱. کتاب ملهوف: ۵۳ – ۵۶ – .

پس از محمد بن حنفیه، عبد اللّه بن عباس و عبد اللّه بن زبیر به حضور امام حسین آمدند و گفتند: از این سفر صرف نظر کن! آن بزرگوار فرمود: جدم رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله این مأموریت را به من داده، چاره ای نیست جز اینکه باید بروم. ابن عباس در حالی خارج شد که می گفت: وا حسیناه! پس از ایشان عبد اللّه بن عمر به حضور امام حسین آمد و گفت: با این مردم گمراه صلح و سازش کن و امام را از جنگ و جدال بر حذر داشت. امام حسین در جوابش فرمود: ای ابو عبد الرحمن، آیا نمی دانی یکی از پستی های دنیا نزد خدا این است که سر یحیی بن زکریا علیه السّلام را به عنوان هدیه برای زن زناکاری از زنان بنی اسرائیل بردند؟ آیا نمی دانی که بنی اسرائیل از هنگام طلوع فجر تا طلوع شمس تعداد هفتاد پیامبر را شهید کردند و پس از این جنایات وارد بازار و مشغول خرید و فروش شدند؟ گویا اصلا مرتکب جنایتی نشده باشند؛ با این جنایات، خدا در نابود کردن آنان عجله نکرد، ولی بعد به شدت آنان را مؤاخذه نمود؟ ای ابو عبد الرحمن از خدا بترس و از یاری کردن من خودداری مکن – ۲. کتاب ملهوف: ۲۶ و ۲۷ – .

– شیخ مفید از فرزدق شاعر روایت می کند که گفت: من در سال ۶۰ هجری با مادرم حج به جا آوردم. در آن هنگام که شتر مادرم را می راندم تا داخل حرم مکه شوم با امام حسین مواجه شدم که از مکه خارج می شد و شمشیر و سپرهای آن حضرت به همراهش بود. گفتم: این قطار شتر برای کیست؟ گفته شد: برای حسین بن علی بن ابی طالب علیه السّلام است. من نزد آن حضرت رفتم و سلام کردم و گفتم: خدا آرزو و خواسته تو را آن طور که دوست داری بر آورده نماید. پدر و مادرم به

فـدایت! چه باعث شد که تو حج را رها کنی؟ فرمود: اگر این عمل را انجام نمی دادم مرا می گرفتند. پس از آن به من فرمود: تو کیستی؟ گفتم: مردی از عرب. به خدا قسم بیشتر از این از من پرس و جو نکرد.

سپس فرمود: مرا از اوضـاع مردمی که از پیش آنان آمـدی آگاه کن! گفتم: از شـخص با خبری سؤال کردی. دل های مردم با توست ولی شمشـیرهای آنان بر علیه تو می باشـد. قضا و قـدر از آسـمان نازل می شود و خـدا هم هر عملی بخواهـد انجام می دهد. فرمود: راست گفتی. امور گذشـته و آینده به دست قدرت خدا است. و خدا هر روز برای بشـر تقدیری تعیین می فرماید. اگر قضا و قـدر خـدا آن طور که ما دوست داریم نازل شود، در مقابل نعمت هایش سپاسـگزاریم و خـدا بر ادای شـکر یاور ما است. و اگر قضا و قدر بین ما و آرزوی ما فاصـله شود، پس کسـی که نیت او خیر و تقوا روش او باشد، محروم و دور نخواهد شـد. من گفتم: آری، خـدا آنچه را که دوست داری به تو عطا کند و تو را از هر چه می ترسـی نجات دهد. سـپس مسایلی در باره نذر و مناسک حج از آن حضـرت پرسـیدم و ایشان جواب داد. پس از این جریان شتر خود را حرکت داد و فرمود: السّلام علیک و از یکدیگر جدا شدیم.

زمانی که امام حسین علیه السّلام از مکه خارج شد، یحیی بن سعید بن عاص از طرف عمرو بن سعید با گروهی جلوی راه امام حسـین را گرفتند و گفتند: برگرد! کجا می روی؟ ولی امام حسین اعتنایی به آنان نکرد و رفت، طرفین با تازیانه شروع به زد و خورد نمودنـد و امام حسـین و یارانش با قـدرت دفاع نمودنـد و حرکت کردنـد تا اینکه به تنعیم رسـیدند. امام علیه السّـلام در تنعیم بـا کـاروانی ملاقـات کرد که از طرف یمن آمـده بود. امام حسـین شترانی از صاحب آن کاروان برای اثاث و یاران خود کرایه نمود و به صاحبان آن ها فرمود: هر کسـی دوست داشـته باشد با ما به سوی عراق بیاید، ما کرایه او را می دهیم و با او به نیکی رفتـار می کنیم و هر کسـی دوست دارد در بین راه از مـا جـدا شـود، به قـدری که بـا مـا راه طی کرده باشـد کرایه او را خواهیم داد. گروهی با آن حضرت آمدند و برخی هم بازگشتند.

– عبد اللّه بن جعفر نامه ای به دو فرزند خود عون و محمّد داد و ایشان را به دنبال امام حسین فرستاد. مضمون آن نامه این بود: من تو را به خـدا سوگند می دهم که پس از خواندن نامه من برگردی، زیرا من از این مسافرتی که تصـمیم به آن داری برایت می ترسم. بیمنـاکم از اینکه تو شـهید شوی و اهـل بیت تو مسـتأصل شونـد. اگر تو در این روزگار شـهید شوی، نورانیت زمین خاموش خواهـد شـد، زیرا تو پناهگاه افرادی هستی که می خواهنـد هـدایت شونـد. در این مسافرت عجله مکن زیرا من بعد از این نامه ام خواهم آمد، و السلام .

عبد اللّه بن جعفر نزد عمرو بن سـعید رفت و به او گفت: یک امان نامه برای امام حسـین علیه السّـلام بنویس و به آن حضـرت وعـده نیک رفتاری بده تا بازگردد، عمرو بن سـعید نامه ای برای امام حسـین نوشت که مضـمون آن احسان و خوش رفتاری و امن و امان بود و آن نامه را به وسـیله یحیی بن سـعید برای امام حسین فرستاد. یحیی بن سعید با عبد اللّه بن جعفر، بعد از اینکه فرزنـدان عبـد اللّه به امام حسـین پیوسـته بودنـد، رسـیدند و نامه را به آن حضـرت تقدیم نموده و تلاش کردند که امام حسـین برگردد. امام علیه السّـلام در جواب آنان فرمود: من رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله و سلّم را در خواب دیدم، آن حضرت به من دسـتور داده که این راه را بروم. آنان گفتند: این خواب چگونه بود؟ فرمود: من قبل از این این خواب را برای احدی نگفته ام و بعـد از این هم نخواهـم گفت تـا پروردگـار خود را ملاقـات نمایم. هنگامی که عبـد اللّه بن جعفر از بازگشت امام حسـین

مأیوس شد، به دو فرزند خود عون و محمّد دستور داد، در رکاب امام علیه السّلام باشند و با آن حضرت بروند و در رکابش بجنگند. سپس با یحیی بن سعید به جانب مکه بازگشت.

امام حسین علیه السّلام بدون درنگ به سوی عراق رفت تا اینکه در ذات عرق پیاده گردید. سید بن طاوس گفت: امام حسین روز سوم ذی حجه سال ۶۰ هجری قبل از اینکه از شهادت مسلم آگاه شود از مکه به سمت عراق حرکت کرد، زیرا خروج امام از مکه در همان روزی بود که حضرت مسلم شهید شده بود.

- روایت شده که وقتی امام حسین علیه السلام تصمیم گرفت به سوی عراق حرکت کند، برخاست و آغاز به خطابه نمود:

حمد و سپاس از آن خدا است و آنچه خدا خواهد همان است، حول و نیرویی جز در اتکا به ذات پاک خدا نیست، و درود و سلام خدا بر رسولش محمّد صلی اللّه علیه و آله و سلم. خطر مرگ چون اثر گلوبند بر گردن دختران جوان، گریبان گیر فرزندان آدم است، و علاقه و اشتیاق من به ملاقات گذشتگانم همچون اشتیاق یعقوب به یوسف، بسیار است و در محل معیّنی که برایم انتخاب گشته (یعنی کربلا) به آن خواهم رسید، گویا می نگرم گرگ های بیابان در زمینی بین نواویس و کربلا اعضای بدنم را پاره پاره کرده، تا شکم های گرسنه خود را از من سیر کنند، و انبان های خالی خود را پر نمایند .آری از روزی که مقدّر شده نمی توان فرار کرد، رضایت خدای متعال، رضای ما اهل بیت است، بر بلای او صبر می کنیم و او پاداش صابران را به ما می دهد، پاره تن رسول خدا صلی اللّه علیه و آله و سلم از او دور نمی شود و در بهشت به او می پیوندد و باعث روشنی چشم او و انجام گرفتن وعده اش می شود، هر کس آماده فداکاری و جانبازی در راه ما است و خویشتن را آماده مرگ نموده با ما کوچ کند، که من به خواست خداوند متعال، صبح کوچ می کنم - ۱. کتاب ملهوف: ۵۲ و ۵۳ - .

مؤلف: این خطبه در کشف الغمه از کمال الدین ابن طلحه روایت شده است - ۲. کشف الغمه۲: ۲۰۴ - .

- سید بن طاوس و ابن نما گفته اند: امام حسین علیه السّلام حرکت کرد و به تنعیم رسید. در آنجا با کاروانی ملاقات نمود که از طرف بحیر بن ریسان حمیری که از طرف یزید بن معاویه عامل یمن بود، هدیه ای برای یزید بن معاویه حمل می کردند. هدیه ها عبارت بودند از لباس های دیبا و یک نوع گیاه مخصوصی که در یمن می روید. امام حسین علیه السّلام آن هدیه ها را گرفت، زیرا حکم امور مسلمانان به دست آن حضرت بود. سپس به شتربانان فرمود: هر کسی از شما که دوست دارد با ما به عراق بیاید کرایه او را می پردازیم و با وی به نیکی رفتار می کنیم. و هر کس بخواهد از ما جدا شود، به اندازه راهی که طی کرده است به او کرایه خواهیم داد. گروهی با آن حضرت همراه و گروهی هم از ایشان جدا شدند.

سپس امام حسین علیه السّلام حرکت کرد تا به ذات عرق رسید. در آنجا بشر بن غالب را دید که از سمت عراق می آمد. از او راجع به اوضاع عراق جویا شد. وی گفت: دل های مردم با تو ولی شمشیر های آنان با بنی امیه است. فرمود: برادر بنی اسدی راست گفت، خدا هر چه بخواهد انجام می دهد و هر چه بخواهد حکم می کند .

بعد از ذات عرق کوچ و حرکت کرد تا این که در هنگام ظهر در ثعلبیه پیاده شد، آن جا سر خود را بر زمین نهاد و به خواب رفت، وقتی بیدار شد فرمود: هاتفی را دیدم که می گفت: شما به سرعت می روید و مرگ هم شما را به سرعت به سوی

بهشت می برد. فرزنـدش علی گفت: آیـا مـا بر حق نیستیم؟ فرمود: بله پسـرم، به حق آن خـدایی که بـازگشت همه بنـدگان به سوی اوست، مـا بر حق هستیم. گفت: پـدر جـان! پس بـاکی از مرگ نـداریم. فرمود: پسـر جـان! خـدا بهترین جزایی را که از جانب پدری به پسر می دهد، از جانب من به تو عطا فرماید، سپس شب را در آنجا توقف نمود.

وقتی صـبح شد دیدند مردی از اهل کوفه که کنیه او ابو هره ازدی بود، نزد امام حسین آمد و سلام کرد و گفت: یا ابن رسول اللّه! چه باعث شده تو از حرم خدا و حرم جدت حضرت محمّد صلّی اللّه علیه و آله و سلّم خارج شوی؟ امام حسین فرمود: ای ابو هره وای بر تو! بنی امیه اموالم را تصاحب نمودند صبر کردم، به من دشـنام دادند صبر نمودم، ولی چون خواسـتند خون من را بریزند فرار کردم. به خدا قسم این گروه سـتمکار مرا شـهید خواهند کرد و خداوند هم آنان را دچار ذلت و شمشـیری برنده خواهـد کرد، و یقیناً کسـی را بر اینان مسـلط خواهد کرد که ایشان را ذلیل تر از قوم سـبأ نماید، همان قوم که یک زن بر آنان سلطنت می کرد و بر اموال و خون آن ها حکومت می نمود - ۱. کتاب ملهوف: ۶۰ - ۶۲ - .

- محمّـد بن ابو طـالب گفت: وقـتی خـبر حرکت امـام به سوی عراق به ولیـد بن عتبه که امیر مـدینه بود رسـید، برای ابن زیـاد نوشت: حسـین به سوی عراق حرکت کرده، حسـین پسـر فـاطمه علیهـا السّـلام و فاطمه دختر پیامبر اسـلام صـلّی اللّه علیه و آله است. ای پسـر زیاد! بترس از اینکه به امام حسـین آسـیبی برسانی، زیرا با این کار هیجان و اضطرابی را علیه خودت و قومت بر می انگیزی که نمی توانید جلوی آن را بگیرید و تا دنیا برقرار است، خاص و عام مردم آن را فراموش نخواهند کرد. راوی می گوید: ابن زیاد به نامه ولید توجهی نکرد .

- ریاشـی از راوی حـدیث خود نقل می کند که گفت: من حج به جا آوردم، از یاران خود فاصـله گرفتم و از بیراهه به تنهایی می رفتم. در بین راه چشـم به چـادر و خیمه هایی افتاد. به سوی آن خیمه ها رفتم تا اینکه نزدیک آن ها رسـیدم و گفتم: این خیمه ها برای کیست؟ گفتند: از حسـین علیه السّـلام، گفتم: حسین ابن فاطمه علیها السّلام؟ گفتند: آری. گفتم: امام حسین در میان کدام یک از آن ها است؟ گفتند: در فلان خیمه. وقتی به سـمت آن خیمه رفتم، دیدم امام حسـین علیه السّلام بر در خیمه تکیه کرده و مشـغول خوانـدن کتابی است که در مقابل آن حضـرت بود. من به امام سـلام کردم و او جواب داد. گفتم: یا ابن رسـول اللّه! پـدر و مـادرم به فـدای تـو، چه بـاعث شـده، در این سـرزمین لم یزرع و بی آب و علـف پیـاده شـوی؟ فرمـود: این جمـاعت سـتمکار مرا دچار ترس کردنـد، این نامه های اهل کوفه است، آنان قاتل من هسـتند. هنگامی که مرا شـهید نماینـد و برای خـدا احترامی قایل نشونـد، خداوند کسـی را به سوی آن ها می فرسـتد تا ایشان را بکشد و در نتیجه از آن قومی که یک زن بر آنان مسلط بود ذلیل تر خواهند شد.

- ابن نما از عقبه بن سـمعان نقل می کنـد: امام حسـین از مکه خارج شـد و فرسـتادگان عمرو بن سـعید بن عاص که یحیی بن سعید رئیس آنان بود، راه را بر امام حسـین بسـتند تا آن حضرت را بازگردانند. ولی امام اعتنایی نکرد و کار به جایی رسید که با تازیانه زد و خورد کردند و امام حسین حرکت نمود. آن گروه به امام حسین گفتند: آیا از خدا نمی ترسی که می خواهی از جماعت و اتحاد خارج شده و این امت را دچار تفرقه کنی؟ امام حسین فرمود: « لِی عَمَلِی وَ لَکُمْ عَمَلُکُمْ أَنْتُمْ بَرِیئُونَ مِمَّا أَعْمَلُ وَ أَنَا بَرِی ءٌ مِمَّا تَعْمَلُون» - . یونس / ۴۱ - {من

کار خود را انجام می دهم و شما هم کار خودتان را انجام دهید. شما از رفتار من بیزارید و من از کردار شما بیزارم.}

– روایت شـده: طرمـاح بن حکم گفت: من مقـداری آذوقه برای اهـل و عیـال خود تهیه کرده بودم که بـا امـام حسـین ملاقات کردم. به آن بزرگـوار گفتم: من تـو را به خودت توجه می دهم، مبـادا فریب بخوری. به خـدا قسم اگر وارد کوفه شوی شـهید خواهی شد، بلکه من حتی می ترسم که به کوفه نرسی. اگر تصمیم به جهاد داری در کوه أجأ پیاده شو، زیرا کوه بلندی است، به خـدا قسم مـا در این کوه هرگز دچـار ذلتی نشـده ایم و خویشاونـدان من هم مادامی که تو در بین آنان باشـی، همگی تو را یاری کرده و از تو دفاع خواهند کرد.

امام حسـین فرمود: بین من و این گروه موعد و قراری است که اکراه دارم خلف وعده کنم، اگر خدا همچنان که در گذشته به ما نعمت عطا کرده باز هم عطا فرمایـد و ما را کفایت کنـد چه بهتر، و اگر تقدیری باشد که چاره ای جز پذیرش آن نباشد، ان شاء اللّه که شهادت و رستگاری باشد.

سپس من آن آذوقه ها را برای اهل و عیال خود برده و در مورد امورشان به آنان توصیه نمودم و به قصد پیوستن به امام حسین حرکت کردم. وقتی در بین راه با سماعه ابن زید ملاقات نمودم، او خبر شهادت امام حسین را به من داد و من بازگشتم.

شیخ مفید گفت: هنگامی که خبر حرکت امام حسـین از مکه به سـمت کوفه، به عبید اللّه بن زیاد رسید، حصین ابن نمیر را که سرنگهبان بود به سـمت قادسـیه فرسـتاد. او لشـکر را از قادسـیه تا خفان و از قادسیه تا قطقطانه سامان داد و به مردم گفت: امام حسـین می خواهد وارد عراق شود. هنگامی که امام حسـین علیه السّـلام از بطن رمه وارد حاجز شد، قیس بن مسهر صیداوی و گفته شـده، عبـد اللّه بن یقطر را که برادر رضـاعی آن حضـرت بـود به جـانب کوفه فرسـتاد. امـام حسین که تـا آن موقع خـبر شهادت حضرت مسلم را نشنیده بود، نامه ای برای مردم کوفه نوشت و به قیس داد که مضمون آن این بود:

بسم اللّه الرحمن الرحیم. از طرف حسـین بن علی به برادران مؤمن و مسلمان. سلام علیکم! من خدایی را سپاسگزارم که غیر از او خدایی نیست. اما بعد؛ نامه مسـلم بن عقیل به من رسید. در این نامه از حسن نیت و اجتماع عموم شما برای یاری ما و مطالبه حق ما به من خبر داده است. از خدا خواسـته ام که عمل ما را نیک کرده و در ازای این قیام بالاترین اجر را به شما عطا فرماید. من روز سه شـنبه، هشـتم ماه ذی حجه که روز ترویه است از مکه به سوی شما حرکت کرده ام. وقتی فرستاده من نزد شما آمد در کار خود شتاب کنید و کوشا باشید، زیرا من همین روزها نزد شما خواهم آمد. و السّلام علیکم و رحمه اللّه و برکاته.

حضـرت مسـلم، بیست و هفت شب قبل از اینکه به شـهادت برسد، برای امام حسـین نامه نوشـته بود که اهل کوفه برایت نوشته اند: تو در اینجا دارای صد هزار شمشیر زن هستی، تأخیر مکن.

قیس بن مسـهر نامه امام حسـین را آورد و به قادسـیه رسـید، حصـین بن نمیر او را در قادسیه گرفت و نزد ابن زیاد که در کوفه بود فرسـتاد. ابن زیـاد به قیس گفت: برو بالای منبر و به حسـین بن علی که شخصـی است کـذاب ناسـزا بگو – ۱. ارشاد مفید: ۲۰۲ – .

سیـد بن طـاوس گفت: هنگـامی که نزدیـک بود قیس وارد کوفه شود، حصـین بن نمیر راه را بر او بست تـا او را تفتیش کنـد. قیس نـامه امام حسـین را درآورد و پاره کرد و حصـین او را نزد ابن زیاد برد. هنگامی که قیس در مقابل ابن زیاد قرار گرفت،

ابن زیاد به او گفت: تو کیستی؟ قیس گفت: من مردی از شیعیان امیر المؤمنین علی بن ابی طالب و پسرش علیه السّلام هستم. ابن زیاد گفت: پس چرا نامه را پاره کردی؟ گفت: برای اینکه تو از محتوای آن باخبر نشوی. ابن زیاد گفت: آن نامه از طرف چه کسی و برای چه کسی بود؟ گفت: از حسین بن علی برای گروهی از اهل کوفه بود که من نام آنان را نمی دانم. ابن زیاد خشمگین شد و به قیس گفت: به خدا قسم از من جدا نخواهی شد مگر این که نام آن ها را برایم بگویی، یا این که بالای منبر بروی و حسین ابن علی را با پدر و برادرش لعنت کنی. و الاـ بدن تو را قطعه قطعه خواهم کرد. قیس گفت: نام این گروه را هرگز برای تو نخواهم گفت، ولی حسین و پدر و برادرش را لعنت می کنم. سپس قیس بر فراز منبر رفت و پس از اینکه سپاس خدا را به جا آورد و بر پیامبر خدا درود فرستاد و برای علی و فرزندانش طلب رحمت نمود و عبید اللّه بن زیاد و پدرش و گردنکشان بنی امیه را از اول تا آخر لعنت کرد، گفت: من فرستاده امام حسینم که به سوی شما آمده ام. من امام حسین را در فلان مکان بر جا نهادم، شما دعوت او را اجابت کنید – ۲. ملهوف: ۶۶ و ۶۷ – .

شیخ مفید گفت: ابن زیاد دستور داد قیس را از بالای بام قصر به پایین انداختند. وقتی پرتاب شد اعضای بدنش قطعه قطعه گردید. روایت شده: وی در حالی روی زمین سقوط کرد که دست هایش بسته بود، استخوان هایش شکست ولی رمقی به تن داشت، شخصی که او را عبد الملک بن عمیر لخمی می گفتند نزد وی آمد و سرش را جدا کرد. وقتی به او به خاطر این جنایت اعتراض کردند گفت: من می خواستم او را راحت کنم.

سپس امام حسین علیه السّلام از حاجز به طرف عراق کوچ کرد و مختصری راه طی کرد، به آبی از آب های عرب رسید. ناگاه به عبد اللّه بن مطیع عدوی برخورد که بر سر آن آب پیاده شده بود، وقتی امام حسین او را دید، او برخاست و گفت: یا ابن رسول اللّه! پدر و مادرم به فدای تو باد! چه باعث شد که به این دیار بیایی؟ سپس امام حسین را پیاده کرد. امام حسین به او فرمود: حتما جریان مرگ معاویه را می دانی و خبر داری که اهل عراق نامه هایی برای من نوشته اند و مرا به جانب خود دعوت کرده اند.

عبد اللّه بن مطیع گفت: یا ابن رسول اللّه! من تو را به خدا قسم می دهم که مبادا حرمت اسلام را از بین ببری، تو را به خدا سوگند می دهم مبادا حرمت قریش را از دست دهی، تو را به خدا قسم می دهم مبادا حرمت عرب را از بین ببری، به خدا قسم اگر تو آنچه را که در دست بنی امیه است بخواهی، حتما تو را خواهند کشت، و اگر تو را شهید کنند از احدی بیم نخواهند داشت و این موضوع باعث هتک حرمت اسلام و قریش و عرب خواهد شد. این کار را انجام مده و به طرف کوفه میا! و جان خود را در معرض خطر بنی امیه قرار مده، ولی امام حسین علیه السّلام این پیشنهاد را نپذیرفت و رفت.

به دستور ابن زیاد، از واقصه تا راه شام و تا راه بصره را گرفته و کنترل می کردند و نمی گذاشتند احدی داخل یا خارج شود. امام حسین علیه السّلام در حالی آمد که خبری از این حکومت نظامی نداشت. وقتی از اعراب در باره این سد معبر پرسید گفتند: ما اطلاعی نداریم جز این که نمی توانیم داخل و خارج شویم. امام علیه السّلام به راهش ادامه داد .

– گروهی از قبیله فزاره و بجلیه نقل کرده اند که ما با زهیر بن قین بجلی از مکه معظمه بازمی گشتیم. ما در این مسیر با امام حسین همراه بودیم، ولی اصلا راضی نبودیم با آن حضرت در یک منزل پیاده شویم. هر گاه امام حسین حرکت می کرد و در منزلی پیاده می شد و ما هم چاره ای نداشتیم جز اینکه در همان منزل پیاده شویم، در آن طرفی پیاده می شدیم که امام حسین

در طرف دیگر آن پیاده شده بود. در آن بین که ما مشغول غذا خوردن بودیم، ناگاه دیدیم فرستاده امام حسین آمد و سلام کرد و داخل شد و گفت:

ای زهیر بن قین! امام حسین علیه السّلام مرا فرستاده که تو نزد آن حضرت بروی. هر یک از ما آن لقمه ای را که در دست داشت انداخت، گویا پرنده ای بالای سر ما نشسته باشد. همسر زهیر که بنا به گفته سید بن طاوس دیلم دختر عمرو بود، به زهیر گفت: سبحان اللّه! پسر پیامبر خدا به دنبال تو می فرستد و تو نزد آن حضرت نمی روی؟ نزد امام برو، سخن او را بشنو و بازگرد.

زهیر بن قین به حضور امام حسین آمد و پس از چند لحظه در حالی برگشت که صورتش از خوشحالی می درخشید. سپس دستور داد، خیمه و اسباب مسافرتی را از جای کندند و به طرف امام حسین بردند. زهیر بعد از این جریان به همسر خود گفت: تو را طلاق دادم. به خویشاوندان خود ملحق شو، زیرا من دوست ندارم از من غیر از خیر چیزی به تو برسد.

سید بن طاوس اضافه کرده: زهیر گفت: من تصمیم گرفته ام با امام حسین باشم تا جانم را فدایش کنم و با جانم برایش وفاداری کنم. سپس مهریه همسرش را به او پرداخت و او را به عموزادگانش سپرد که وی را به خویشاوندانش برسانند.

همسر زهیر برخاست و پس از اینکه به سوی زهیر رفت، گریست، با زهیر وداع نمود و گفت: خدا برای تو خیر خواست، من از تو خواهش می کنم فردای قیامت نزد جدّ حسین صلّی اللّه علیه و آله مرا به یاد آوری - ۱. کتاب ملهوف: ۶۲ - ۶۴ - .

شیخ مفید گفت: سپس زهیر به یاران خود گفت: هر کسی از شما دوست دارد با من بیاید مانعی ندارد و کسی که دوست ندارد، این آخرین دیدار است. من داستانی برایتان نقل می کنم؛ ما برای جهاد در دریا رفتیم و خدا پیروزی را نصیب ما نمود و غنیمت هایی به دست آوردیم. سلمان فارسی به ما گفت: آیا از اینکه فاتح شده و غنیمت به دست آوردید خوشحال شدید؟ گفتیم: آری. فرمود: اگر بزرگ جوانان آل محمّد صلّی اللّه علیه و آله و سلّم را درک نمودید، خوشنودی شما به خاطر جهادی که در رکاب او می کنید بیشتر است از خوشحالی به دست آوردن این غنیمت ها، اکنون شما را به خدا می سپارم. یاران زهیر گفتند: به خدا قسم زهیر در میان یاران امام حسین علیه السّلام و همراه او بود تا بالاخره شهید شد - ۱. ارشاد مفید: ۲۰۴ - .

- در کتاب مناقب می نگارد: هنگامی که امام حسین علیه السّلام در خزیمیه پیاده شد، مدت یک شبانه روز در آنجا توقف نمود. وقتی صبح شد خواهرش زینب نزد آن حضرت آمد و گفت: ای برادر! آیا تو را از موضوعی که دیشب شنیدم آگاه کنم؟ امام حسین فرمود: چه شنیدی؟ گفت: هنگام شب برای قضای حاجت بیرون آمدم، شنیدم هاتفی این اشعار را می خواند:

ای چشم تلاش کن و اشک فراوان بریز، کیست که بعد از من برای شهیدان گریه کند.

برای گروهی گریه کن که مرگ آنان را به سوی وعده گاه شهادت می برد.

امام حسین در جواب زینب فرمود: ای خواهر! هر چه تقدیر باشد همان خواهد شد - ۲. مناقب آل ابی طالب ۴: ۹۵ - .

- شیخ مفید از عبد اللّه بن سلیمان اسدی و منذر بن مشمعل اسدی روایت می کند که گفتند: هنگامی که حج به جا آوردیم، هیچ هدفی نداشتیم جز اینکه در راه به امام حسین ملحق شویم تا ببینیم کار آن حضرت به کجا خواهد رسید. لذا شترهای خود را به سرعت می راندیم تا این که در زرود به آن حضرت پیوستیم. هنگامی که به آن بزرگوار نزدیک شدیم دیدیم، مردی از اهل کوفه امام حسین را دید و از جاده خارج شد. امام حسین علیه السّلام توقف نمود و گویا با آن مرد کاری داشت، سپس او را ترک کرد و رفت. ما به طرف آن مرد کوفی رفتیم. یکی از ما گفت: نزد این مرد برویم و از او راجع به جریان کوفه بپرسیم. ما رفتیم، به آن مرد رسیدیم و به او سلام کردیم و وی جواب سلام را داد. ما گفتیم: از چه قبیله ای هستی؟ گفت: اسدی. گفتیم: ما هم اسدی هستیم. تو کیستی؟ گفت: من بکر بن فلان هستیم. ما هم حسب و نسب خود را برای او شرح دادیم و گفتیم: ما را از اوضاع مردم کوفه باخبر کن. گفت: آری، هنوز از کوفه خارج نشده بودم که مسلم بن عقیل و هانی بن عروه شهید شدند، دیدم پاهای آنان را گرفته در بازار می کشیدند.

ما حرکت کردیم و پس از اینکه به امام حسین رسیدیم با آن حضرت همراه شدیم تا امام شبانگاه در ثعلبیه پیاده شد. ما هم در همان مکان پیاده شدیم و به امام سلام کردیم و او جواب سلام ما را داد. سپس به آن حضرت گفتیم: خدا تو را مورد مرحمت خود قرار دهد. ما خبری داریم، اگر صلاح می دانی علناً والا به طور پنهانی برای تو بگوییم. امام حسین نگاهی به ما و یاران خود کرد و فرمود: من چیزی را از یارانم پنهان نمی کنم. گفتیم: آن سواری را که دیشب با تو روبرو شد دیدی؟ فرمود: آری. من می خواستم از او سؤالی بپرسم. گفتیم: به خدا قسم ما از او برای تو خبر گرفتیم و تو را از پرسش وی بی نیاز نمودیم، آن مرد از قبیله ما و صاحب نظر و راستگو و عاقل است. او به ما گفت: هنوز از کوفه خارج نشده بوده که مسلم و هانی شهید شدند و دیده که پاهای مسلم و هانی را گرفته و در میان بازار می کشیدند. امام حسین علیه السّلام چند مرتبه فرمود: «إِنَّا لِلَّه و إِنَّا إِليه راجِعُون!» خدا مسلم و هانی را رحمت نماید.

ما به امام حسین گفتیم: تو را به خدا قسم می دهیم که جان خود و اهل بیت خود را در معرض خطر قرار نده و از همین جا بازگرد. زیرا یار و یاوری در کوفه نداری. ما می ترسیم مردم کوفه بر علیه تو باشند، امام حسین نظری به فرزندان عقیل انداخت و فرمود: نظر شما چیست؟ مسلم کشته شده. آنان گفتند: به خدا قسم ما باز نخواهیم گشت تا اینکه تقاص خون خود را بگیریم، یا اینکه مانند مسلم شهید شویم. امام حسین علیه السّلام نزد ما آمد و فرمود: بعد از این ها خیری در زندگی نیست. ما از سخن آن حضرت فهمیدیم که تصمیم او برای حرکت در این مسیر قطعی است. لذا گفتیم: خدا به تو خیر دهد. امام فرمود: خدا شما را رحمت کند. اصحاب امام حسین به آن حضرت گفتند: به خدا قسم تو مثل مسلم بن عقیل نیستی، اگر وارد کوفه شوی مردم به سرعت به سوی تو می آیند. امام حسین سکوت کرد - ۱. ارشاد مفید: ۲۰۴ و ۲۰۵ - .

- سید بن طاوس گفت: خبر شهادت مسلم در زباله به امام حسین رسید، وقتی امام حسین از آنجا حرکت نمود، فرزدق با آن حضرت ملاقات کرده و سلام کرد و گفت: یا ابن رسول اللّه! چگونه به اهل کوفه اعتماد می کنی، در حالی که آنان پسر عموی تو و یارانش را شهید نمودند؟ اشک از چشمان امام حسین علیه السلام جاری شد و با حالت گریان فرمود: خدا مسلم را رحمت کند که به سوی روح و ریحان و درود و رضوان خدا رفت. مگر نه این که مسلم به وظیفه خود عمل نمود. ولی وظیفه ای که بر دوش ماست هنوز باقی است. سپس اشعاری را سرود که مطلع آن این بیت است:

اگر دنیا چیز نفیسی وجود داشته باشد، خانه ثواب خدا یعنی عالم آخرت عالی تر و بهتر است.

اگر بدن انسان ها برای مرگ و نابودی ایجاد شده باشند، پس کشته شدن مرد با شمشیر در راه خدا افضل و نیکوتر است.

اگر روزی انسان ها همان گونه که مقدر است تقسیم شده، پس این که انسان برای کسب روزی کمتر حرص بزند زیباتر خواهد بود.

اگر تمام اموال انسان برای گذاشتن و رفتن است، پس ارزش چیزی که باید آن را رها کرد برای آزاد مرد چیست که در بخشش آن بخل بورزد.

شیخ مفید گفت: امام حسین تا وقت سحر منتظر شد و به جوانان و غلامان خود فرمود: آب بیشتری بردارند و هر چه آب می خواهند بیاشامند. سپس کوچ کردند و آمدند تا به زباله رسیدند. در زباله بود که خبر شهادت عبد اللّه بن یقطر به امام حسین رسید .

سید بن طاوس گفت: امام حسین اشک از چشمانش جاری شد و در حالی که گریان بود فرمود: پروردگارا! برای ما و شیعیان ما مقام و منزلتی با کرامت عطا فرما، و بین ما و شیعیانمان را در جایگاه رحمت خود جمع کن ، زیرا تو بر همه چیز قدرت داری.

شیخ مفید گفت: سپس امام حسین علیه السّلام نامه ای بیرون آورد و آن را برای مردم خواند که مضمون آن این بود: بسم اللّه الرحمن الرحیم. اما بعد، خبر دلخراشی به ما رسید و آن خبر قتل مسلم بن عقیل و هانی بن عروه و عبد اللّه بن یقطر است. شیعیان ما، ما را تنها نهادند، هر کس از شما که دوست دارد باز گردد، بدون عسر و حرج بازگردد. هیچ عهد و پیمانی از ما بر گردن او نیست. مردم پراکنده شدند و از چپ و راست رفتند، فقط همان یارانی که از مدینه با آن حضرت آمده بودند و گروه اندکی که به آن بزرگوار پیوسته بودند باقی ماندند. امام حسین علیه السّلام به این خاطر این کار را انجام داد که می دانست، اعرابی که به دنبال آن حضرت آمده بودند، گمان می کردند که امام حسین وارد شهری خواهد شد که مردم آن شهر مطیع آن بزرگوارند. و امام حسین دوست نداشت که اعراب ندانند به کجا می روند.

وقتی سحر شد، امام حسین به یاوران خود دستور داد تا آب فراوان بردارند. سپس حرکت کردند تا به بطن عقبه رسیدند، امام حسین در آنجا پیاده شد. شیخی از بنی عکرمه در آنجا با امام حسین ملاقات نمود که او را عمرو بن لوذان می گفتند، وی به امام علیه السّلام گفت: به کجا می روی؟ فرمود: کوفه. گفت: تو را به خدا قسم می دهم که باز گردی. به خدا قسم تو به سمت نوک نیزه و تیزی شمشیرها می روی. این افرادی که به دنبال تو فرستاده اند، اگر افرادی بودند که برای جنگ با دشمن برای تو کافی بودند و کارها را برای تو روبراه می کردند و تو نزد آنان می رفتی کاری اساسی بود. اما با این وضعی که شما بیان کردی، من صلاح نمی دانم به این مسافرت ادامه دهی. امام حسین در جوابش فرمود: ای بنده خدا، درستی نظری که داری بر من پوشیده نیست، ولی خداوند هم در کار خود مغلوب نخواهد شد. سپس فرمود: به خدا قسم آنان دست از من برنمی دارند تا زمانی که خون مرا بریزند. هنگامی که خون مرا بریزند، خدا کسی را بر آنان مسلط می کند که ایشان را ذلیل

نماید و آن ها ذلیل ترین امت ها خواهند شد. سپس آن حضرت از بطن عقبه حرکت نمود تا وارد شراف شد. وقتی سحر شد به جوانان خود دستور داد، آب فراوان برداشتند. امام حسین از آنجا کوچ کرد و تا نصف روز راه طی نمود. در آن حین که راه می رفت، ناگاه شنید مردی از اصحابش تکبیر گفت. امام علیه السّلام فرمود: اللّه اکبر! چرا تکبیر گفتی؟ گفت: برای اینکه نخل ها را دیدم، گروهی از یاران به امام حسین گفتند: به خدا قسم ما هرگز در این مکان نخلی ندیده ایم. امام حسین فرمود: پس چه می بینید؟ گفتند: ما سر نیزه ها و گوش اسب ها را می بینیم، فرمود: به خدا قسم من نیز سر نیزه ها و گوش اسب ها را می بینم.

سپس امام حسین فرمود: ما پناهگاهی نداریم که به آن پناهنده شویم و آن را پشت سر خود قرار دهیم و از یک جهت با این دشمن روبرو شویم؟ ما به آن حضرت گفتیم: این کوه ذو حسم است که در کنار توست، از سمت چپ به سوی آن برو، اگر به سوی آن سبقت بگیری، هدفی که داری تأمین می شود. امام به طرف آن کوه رفت و ما نیز با ایشان رفتیم. چندان طولی نکشید که گردن اسب ها پیدا شد. وقتی آن ها را دیدیم از مسیر خارج شدیم و آنان که انگار نیزه هایشان نظیر یعاسیب (پرنده ای است از ملخ کوچک تر) و پرچم هایشان مثل پر پرنده بود، به سوی ما آمدند، ولی ما به سمت کوه ذو حسم شتافتیم و از آنان سبقت گرفتیم. امام حسین علیه السّلام دستور داد تا خیمه ها را بر پا کردند و آن گروه که در حدود هزار نفر بودند، با حر بن یزید تمیمی آمدند و در آن گرمای ظهر در مقابل امام حسین توقف نمودند. امام حسین و یارانش عمامه ها را بر سر بسته و شمشیرهای خود را حمایل کرده بودند.

امام حسین علیه السّلام به جوانان خود فرمود: به این گروه آب دهید که کاملاً سیراب شوند. اسبان را هم اندک اندک آب دهید که مریض نشوند. آنان این دستور را اجرا نموده و کاسه و جام ها را پر از آب کردند و جلوی دهان اسب ها گرفتند. وقتی آن اسب سه یا چهار یا پنج نفس آب می خورد ظرف آب را از جلو آن رد می کردند و اسب دیگری را به همین نحو آب می دادند، تا اینکه تمام اسب ها را آب دادند. علی بن طحان محاربی می گوید: من هم در آن روز با حر بودم و آخرین نفری بودم که وارد شدم. هنگامی که امام حسین متوجه تشنگی من و اسبم شد به من فرمود: آن شتر آبکش را بخوابان. ولی چون معنای راویه به نظر من مشک آب بود لذا منظور آن حضرت را درک نکردم. سپس امام علیه السّلام به من فرمود: ای پسر برادر! آن شتر را بخوابان، من آن شتر را خوابانیدم، امام حسین به من فرمود: آب بیاشام، آب از مشک فرو می ریخت و من از آن استفاده نمی کردم، امام علیه السّلام فرمود: سر مشک را برگردان، ولی من متوجه نمی شدم که چه کنم. امام حسین شخصا برخاست و سر مشک را برگردانید و من، خود و اسبم را سیراب نمودم.

مسیر حر بن یزید از قادسیه بود، ابن زیاد هم مسیر حصین بن نمیر را از قادسیه تعیین کرده بود که در آنجا توقف کند. حر با هزار سوار که در مقابل او بودند در برابر امام حسین قرار داشت. حر همچنان با امام حسین همراه بود تا وقت نماز ظهر فرا رسید. امام حسین به حجاج بن مسروق دستور داد تا اذان بگوید.

هنگامی که اقامه نماز گفته و موقع خواندن نماز شد، امام حسین در حالی از خیمه بیرون آمد که زیر جامه و رداء و نعلین پوشیده بود، سپس حمد و ثنای خدا را به جا آورد و فرمود: ای مردم! من پیش از آنکه که نامه ها و فرستادگان شما به سوی من بیایند به سمت شما حرکت نکرده بودم، فرستادگان شما گفتند: نزد ما بیا. زیرا ما امام نداریم، شاید خدا همه ما را به

واسطه تو به راه حق هدایت نماید. اگر شما بر قول و قرار خود پای بند هستید، پس عهد و پیمانی با من ببندید که باعث اطمینان من شود و اگر این عمل را انجام نمی دهید و از آمدن من راضی نیستید، من به همان مکانی باز می گردم که از آنجا آمده ام.آن ها سکوت کردند و احدی از آنان حتی یک کلمه جواب نداد. امام حسین علیه السّلام به مؤذن فرمود: اقامه نماز را بگو! سپس برای نماز آماده شد و به حر فرمود: مایل هستی با اصحاب خود نماز بخوانی؟ گفت: نه، تو نماز را شروع کن و ما هم با تو نماز می خوانیم. امام حسین پس از اینکه نماز را خاتمه داد و داخل خیمه شد، یارانش در اطرافش اجتماع نمودند. حر و یارانش هم به جایگاه خود بازگشتند و حر داخل آن خیمه ای شد که برایش آماده کرده بودند و گروهی از یارانش در اطرافش گرد آمدند و مابقی آنان داخل آن صفی شدند که قبلا بودند. سپس هر یک از ایشان عنان اسب خود را گرفت و زیر سایه آن نشست.

هنگامی که وقت نماز عصر فرا رسید، امام علیه السّلام دستور داد برای کوچ مهیا شوند. وقتی آماده شدند امام حسین به منادی خود امر کرد تا ندای نماز عصر را سر دهد و اقامه بگوید. امام علیه السّلام جلو رفت و به نماز ایستاد. پس از اینکه نماز را خواند و سلام آن را گفت رو به آن گروه کرد و پس از اینکه حمد و ثنای خدا را به جا آورد فرمود: ای مردم، اگر از خدا بترسید و حق را بشناسید، خدا بیشتر از شما راضی خواهد بود. ما اهل بیت محمّد، نسبت به مردمی که ادعای مقام خلافت را دارند، در حالی که این مقام حق آنان نیست و با شما با ظلم و ستم رفتار می کنند، به مقام خلافت سزاوارتریم. و اگر شما چیزی غیر از نپسندیدن ما و جهل به حق ما را نمی پذیرید و نظر کنونی شما غیر از آن نظری است که در نامه های خود به وسیله فرستادگانتان برای من فرستادید، من باز می گردم.

حر در جواب امام گفت: به خدا قسم من از این نامه ها و فرستادگانی که تو می فرمایی خبری ندارم. امام حسین به یکی از یاران خود که او را عقبه ابن سمعان می گفتند فرمود: آن دو خورجینی را که حاوی نامه های این مردم است نزد من بیاور، وقتی آن دو خورجین را آورد، امام علیه السّلام آن نامه ها را در مقابل حر ریخت. حر گفت: ما جزو آن افرادی نیستیم که برای تو نامه نوشته اند، ما مأموریت داریم وقتی با تو روبرو شدیم از تو جدا نشویم تا تو را در کوفه نزد عبید اللّه ببریم.

امام حسین در جوابش فرمود: مرگ به تو از این آرزو نزدیک تر است. سپس امام حسین به یارانش فرمود: برخیزید و سوار شوید، آنان سوار شدند و در انتظار سوار شدن زنان ماندند. وقتی زنان سوار شدند امام علیه السّلام به اصحاب خود فرمود: برگردید، هنگامی که خواستند بازگردند لشکر حر مانع شدند. امام حسین علیه السّلام به حر فرمود: مادرت به عزایت بنشیند! چه می خواهی؟ حر در جواب امام حسین گفت: بدان که که اگر کسی از عرب غیر از تو، در چنین وضعیتی که تو هستی بود و نام مادرم را می برد، من نیز نام مادر او را می بردم و می گفتم مادرت به عزایت بنشیند. ولی به خدا قسم من راجع به نام مادر تو راهی ندارم جز این که نام او را به خوبی ببرم.

امام حسین به حر فرمود: چه می خواهی؟ گفت: می خواهم تو را نزد امیر عبید اللّه بن زیاد ببرم. امام علیه السّلام فرمود: به خدا قسم من از تو پیروی نخواهم کرد. حر گفت: به خدا قسم من هم تو را رها نخواهم کرد. سه مرتبه این سخن بین آنان رد و بدل شد. هنگامی که گفتگوی ایشان به طول انجامید، حر گفت: من مأمور نیستم با تو جنگ بجنگم. تنها مأموریت من این است که تو را وارد کوفه کنم؛ اکنون که این امر را نمی پذیری، پس راهی را انتخاب کن که نه تو را به کوفه ببرد و نه وارد

مـدینه شوی و از این طریق مراعات انصاف شـده باشد، تا من هم نامه ای برای ابن زیاد بنویسم، شاید خدا راهی پیش بیاورد و عافیت را نصیب من نماید که در کار تو دخالت نکنم، اکنون از این راه برو.

امام حسـین از راه عذیب و قادسیه رفت و حر نیز با لشکر خود با آن حضرت به راه افتاد. حر به امام حسین می گفت: من تو را به خدا قسم می دهم که جان خود را به خطر میناز، زیرا گواهی می دهم که اگر بجنگی شـهید خواهی شد. امام علیه السّلام فرمود: آیا مرا از مرگ می ترسانی؟ اگر مرا شـهید کننـد کار شـما درست خواهـد شد؟ من به قول برادر اوس مثال می زنم که در نظر داشت پیـامبر خـدا را یـاری کنـد و پسـر عمویش گفت: کجا می روی، شـهید خواهی شـد؟ او در جواب پسـر عمویش گفت:

من به زودی از جـانم می گـذرم و مرگ برای جـوانمرد عیب و عـار نیست، به شـرط این که نیت او حـق بـوده و در حـالی که مسلمان است بجنگد.

و در راه مردان نیکو کار جانبازی نماید و از شخص تبه کار جدا شده و با شخص مجرم مخالفت نماید.

اگر زنـده بمـانم پشـیمان نمی شوم و اگر شـهید شوم مورد ملامـت قرار نخواهم گرفت. ولی برای تو همین کـافی است که در ذلت زندگی کنی و بینی تو به خاک مالیده شود .

مؤلف: محمّـد بن ابی طالب این بیت را قبل از بیت اخیر اضافه کرده و گفته است: من جان خود را در راه خـدا تقدیم می کنم و خواهان بقای آن نیستم، تا با لشکری انبوه بجنگم.

سپس امـام حسـین متوجه یـاران خود شـد و فرمود: آیـا در میان شـما کسـی هست که راهی غیر از این جاده را بدانـد؟ طرماح گفت: آری یـا ابن رسول اللّه! من راه را نشان می دهم. امام حسـین فرمود: پس در جلوی ما حرکت کن. طرماح از جلو و امام حسین با یارانش به دنبال وی به راه افتادند. طرماح قصیده ای را می خواند که مطلع آن این است:

ای شتر من! از زجری که من به تو می دهم نترس، ما را قبل از طلوع فجر برسان.

به بهترین جوانان و بهترین مسافرینی که آل رسول و آل فخر می باشند.

ساداتی که صورتی سفید و درخشنده دارند و با نیزه های تیز می جنگند.

جوانانی که با شمشیرهای برنده جهاد می کنند، تا با کرامت تفاخر کنی و آراسته شوی.

جوانانی که جد آنان بزرگوار و صاحب سینه ای پر از علم است. خدا او را به بهترین شکل ثواب عطا نماید.

ای خدایی که مالک نفع و نصرت هستی، حسین را که آقای من است به یاری خویش تأیید بفرما.

در برابر کسانی که باقیماندگان کفارند، بر این دو ملعونی که از نسل صخر هستند.

یعنی یزید که دائم الخمر و ابن زیاد که زنا زاده است.

شیخ مفید گفت: وقتی حر این سخنان را شنید از او کناره گیری کرد. حر با یارانش از طرفی و امام حسین هم با اصحابش از سوی دیگر می رفتند تا اینکه به عذیب هجانات رسید. سپس امام علیه السّلام رفت تا به قصر بنی مقاتل رسید. هنگامی که پیاده شد، با خیمه ای که در آنجا زده بودند مواجه شد. فرمود: این خیمه برای کیست؟ گفته شد: برای عبید اللّه بن حر جعفی است فرمود: او را نزد من دعوت کنید. وقتی فرستاده امام آمد و به وی گفت: حسین بن علی تو را می خواند گفت: إنَّا للّٰه و إنَّا إلَیه راجعُونَ به خدا قسم من از کوفه خارج شدم زیرا دوست نداشتم در کوفه باشم و حسین وارد آن شود. به خدا قسم من تصمیم ندارم که با حسین دیدار کنم، یا او مرا ببیند.

هنگامی که فرستاده امام حسین علیه السّلام آمد و سخن او را بیان کرد، امام علیه السّلام از جا برخاست و نزد عبید اللّه بن حر جعفی آمد و سلام کرد و نشست. سپس وی را دعوت کرد که با آن حضرت برود. ولی او سخن قبلی خود را تکرار نمود و درخواست کرد که امام او را معاف کند. امام حسین به او فرمود: اکنون که ما را یاری نمی کنی، پس از خدا بترس و از افرادی مباش که با ما می جنگند. به خدا قسم احدی نیست که فریاد ما را بشنود و ما را یاری نکند، مگر این که کافر و هلاک خواهد شد. وی گفت: به خواست خدا چنین اتفاقی هرگز نخواهد افتاد، سپس امام حسین علیه السّلام از نزد او برخاست و وارد خیمه خود شد.

وقتی اواخر شب فرا رسید به جوانان خود دستور داد که آب بردارند. سپس دستور کوچ داد و از قصر بنی مقاتل حرکت نمودند.

عقبه بن سمعان می گوید: ما ساعتی با امام حسین حرکت کردیم، امام در حالی که بر پشت اسب خود بود اندکی به خواب رفت، وقتی بیدار شد دو یا سه مرتبه فرمود: إنَّا للّٰه و إنَّا إلَیْه راجعُونَ و الحمد للّٰه رب العالمین. علی بن الحسین علیه السّلام جلو آمد و گفت: پدر جان! برای چه این آیه را خواندی و حمد خدا را به جا آوردی؟ فرمود: پسرم! اندکی به خواب رفتم، ناگاه سواری را دیدم که می گفت: این گروه می روند و مرگ هم به دنبالشان می رود. من دریافتم که این ندای نفس ماست که به ما خبر مرگ می دهد. علی بن الحسین گفت: پدر جان! خدا برایت بد نخواهد! مگر ما بر حق نیستیم؟ فرمود: چرا، به حق آن خدایی که بازگشت بندگان به سوی او است. گفت: پس ما باکی نداریم که در راه حق جان بدهیم. امام حسین در جوابش فرمود: خدا بهترین جزایی را که از پدری به پسرش می دهد، از طرف من به تو عطا فرماید! هنگامی که صبح شد امام حسین علیه السّلام پیاده شد و نماز صبح را به جا آورد. سپس با عجله سوار شده، شروع به حرکت کرد و قصد داشت که با یاران خود فرار کند. ولی حر بن یزید می آمد و آن حضرت را مجبور می کرد با یارانش به طرف کوفه باز گردند. آنان همچنان حرکت می کردند تا این که وارد نینوا شدند، ناگاه با سواری مواجه شدند که بر اسب نیکویی سوار و سلاح جنگ پوشیده بود و از طرف کوفه می آمد، آنان همگی متوقف شدند و در انتظار آن سوار ماندند. هنگامی که آن سوار نزد آنان آمد بر حر و یارانش سلام کرد، ولی به امام حسین و اصحابش سلام نکرد. سپس نامه ای از ابن زیاد به حر داد که مضمون آن این بود: اما بعد، وقتی نامه و فرستاده من نزد تو آمد کار را بر حسین سخت بگیر و حسین را در سرزمینی پیاده کن که آب و گیاه نداشته باشد. من به فرستاده خود دستور داده ام از تو جدا نشود تا این که نزد من بیاید و بگوید: تو امر مرا اجرا نموده ای، و

السّلام.

وقتی که حر نامه ابن زیاد را خواند به امام حسین و یارانش گفت: این نامه امیر عبید اللّه بن زیاد است که مرا مأمور نموده در مکانی که نامه اش به من برسد کار را بر شما سخت بگیرم. این فرستاده ابن زیاد است که مأموریت دارد از من فاصله نگیرد تا من امر او را در مورد شما اجرا کنم. یزید بن مهاجر کندی که با امام حسین بود، نظری به فرستاده ابن زیاد کرد و او را شناخت و به او گفت: مادرت به عزایت بنشیند! این چه نامه ای است که آورده ای؟ وی گفت: من از امام خود اطاعت و به بیعت خود وفا کردم. ابن مهاجر به او گفت: تو معصیت خدا را کردی و اطاعت یزید را برای هلاکت خود انجام دادی، تو خود را ننگین و دچار عذاب آتش کردی. امام تو بد امامی است، چنان که خدای علیم می فرماید: «و جَعَلناهُم أَئِمَّةً یَدْعُونَ إِلَی النّارِ و یَوْمَ القیامَه لا ینصَرونَ» - ۱. قصص / ۴۱. -

، «و آنان را پیشوایانی که به سوی آتش می خوانند گردانیدیم، و روز رستاخیز یاری نخواهند شد.» امام تو از این قبیل امام ها است. حر امام حسین و یارانش را در همان مکان که آب و قریه ای در کار نبود پیاده کرد. امام علیه السّلام به حر فرمود: وای بر تو، بگذار تا ما در این قریه، یا نینوا، یا غاضریه، یا شفیه پیاده شویم. حر گفت: به خدا قسم من این قدرت را ندارم، زیرا این جاسوس ابن زیاد است که مراقب من است. زهیر بن قین به امام حسین گفت: یا ابن رسول اللّه! به خدا قسم من این طور پیش بینی می کنم که بعداً کار سخت تر از این موقع خواهد شد. اکنون جهاد با این گروه برای ما آسان تر است از جنگیدن با آن لشکری که بعد از آنان نزد ما خواهند آمد. به جان خودم قسم، بعد از این گروه لشکری به سوی ما خواهد آمد که ما تاب مقاومت با ایشان را نخواهیم داشت. امام حسین علیه السّلام فرمود: من در جنگ با آنان سبقت نخواهم گرفت. سپس آن بزرگوار پیاده شد، آن روز، روز پنج شنبه، دوم ماه محرم سال ۶۱ هجری بود - ۱. ارشاد مفید : ۲۰۹ و ۲۱۰ - .

سید بن طاوس گفت: امام حسین علیه السّلام در بین اصحاب خود برای سخنرانی برخاست و پس از این که حمد و ثنای خدا را به جا آورد فرمود: اکنون کار به اینجا رسیده است که می بینید. وضع دنیا دگرگون شده و نیکی در آن از بین رفته و چیزی از آن باقی نمانده مگر به اندازه اندکی آب که در ظرف آب باشد. از دنیا زندگی پستی باقی مانده که نظیر چراگاه خطرناکی است. آیا نمی بینید که به حق عمل نشده و از باطل نهی نمی شود. شخص مؤمن به طور قطع مشتاق ملاقات پروردگار خود است. من مرگ را جز سعادت و زندگی با ظالمان را جز ذلت نمی بینم.

زهیر بن قین گفت: یا ابن رسول الله، خدا تو را هدایت کند، سخنت را شنیدم، حتی اگر دنیا برای ما باقی بماند و ما در دنیا جاودانه باشیم، با این حال قیام همراه تو را به ماندن در دنیا ترجیح می دهیم.

پس از زهیر، هلال بن نافع بجلی برخاست و گفت: به خدا قسم ما ملاقات پروردگار خود را ناپسند نمی دانیم. ما طبق نیت ها و بصیرت های خود دوست دوستان تو و دشمن دشمنان تو هستیم.

سپس بریر ابن خضیر برخاست و گفت: یا ابن رسول اللّه! خدا این منت را بر ما نهاده که در مقابل تو جهاد کنیم، و به خاطر تو اعضای بدنمان قطع شود، سپس در روز قیامت جد تو شفیع ما گردد. امام حسین علیه السّلام سوار شد و حرکت کرد. ولی گاهی لشکر دشمن مانع آن حضرت می شدند و گاهی با او همراهی می کردند تا اینکه به کربلا رسید. ورود امام به کربلا در

روز هشتم ماه محرم بود - ۱. کتاب ملهوف: ۶۹ و ۷۰ - .

در کتاب مناقب آمده است : زهیر به امام حسین علیه السّلام گفت: ما را به طرف کربلا ببر تا در آنجا پیاده شویم، زیرا کربلا در کنار فرات است، و ما در آنجا می مانیم. چنان چه آنان با ما جنگیدند ما نیز خواهیم جنگید و از خدا کمک می خواهیم تا بر آنان پیروز شویم. امام حسین پس از این که چشمانش اشکبار شد فرمود: پروردگارا! من به تو پناه می برم از گرفتاری و بلا. امام علیه السّلام در همان مکان پیاده شد و حر بن یزید هم با هزار سوار در مقابل آن حضرت پیاده شد. امام حسین دوات و کاغذ خواست و نامه ای برای اشراف کوفه که گمان می کرد موافق با آن حضرت هستند نوشت. مضمون آن نامه این است:

بسم اللّه الرحمن الرحیم. از حسین بن علی به سلیمان بن صرد، مسیب بن نجبه، رفاعه بن شداد، عبد اللّه بن وائل و گروهی از مؤمنین. اما بعد؛ شما می دانید که رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله در زمان زندگی خود فرمود: «کسی که سلطانی ظالم را که حرام خدا را حلال بداند، عهد و پیمان خدا را بشکند، مخالف سنت رسول اللّه باشد، در میان مردم با گناه و دشمنی رفتار نماید، ببیند ولی نه با سخن و نه با رفتار خود تغییری ایجاد نکند، خداوند حق دارد که وی را هم در جایگاهی نظیر جایگاه آن سلطان داخل کند.» شما می دانید این قوم اطاعت شیطان را واجب دانسته و از اطاعت خداوند رحمان روی گردان شده اند، فتنه و فساد را آشکار کرده و حدود و احکام خدا را تعطیل نموده اند، حق فقرا را به خود اختصاص دادند، حرام خدا را حلال و حلال خدا را حرام کرده اند. من به خاطر نزدیکی و قرابت به رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله، به مقام خلافت سزاوارترم.

نامه های شما به من رسید، فرستادگان شما بیعت های شما را مبنی بر این که مرا تسلیم دشمن نکنید و تنها نگذارید، به من رساندند. اگر شما به بیعت خود وفا کنید، بهره خود را برده و هدایت یافته اید. جان من با جان شما، و اهل بیت و فرزندان من با اهل بیت و فرزندان شما خواهند بود. شما به من تأسی کنید، اگر شما این کار را انجام نداده و عهد و پیمان خود را بشکنید، و بیعتتان را از گردن خود بردارید، به جان خودم که این کارها از شما بعید نیست، زیرا شما این گونه بی وفایی ها را با پدر و برادر و پسر عمویم مسلم انجام دادید، کسی که به کمک شما مغرور شود فریب خواهد خورد. شما در مورد بهره خود خطا کرده، و نصیب خویش را ضایع نمودید. کسی که پیمان شکنی کند بر علیه خود پیمان شکنی کرده است و خدا مرا از شما بی نیاز خواهد کرد، و السّلام.

سپس آن نامه را در هم پیچید و مهر کرد و به قیس بن مسهر صیداوی داد و حدیث آن چنان که گذشت جریان یافت، سپس راوی گفت: هنگامی که خبر شهادت قیس به امام حسین علیه السلام رسید، اشک از چشمانش جاری شد و گریان فرمود: خداوندا برای ما و شیعیان ما نزد خودت منزلی کریمانه قرار ده و ما و آن ها را در جایگاه رحمت خویش به دور هم جمع کن، تو بر هر کاری قادر و توانایی.

راوی می گوید: مردی از یاران امام حسین که او را هلال بن نافع بجلی می گفتند برخاست و به آن حضرت گفت: یا ابن رسول اللّه! تو می دانی که جدت پیامبر خدا نیز نتوانست محبت خود را در دل مردم جای دهد و نتوانست همه مردم را به سوی آنچه که دوست داشت باز گرداند. بعضی از آنان افراد منافقی بودند که ظاهرا آن حضرت را یاری کرده، ولی پنهانی قصد فریب او را داشتند. به گونه ای با رسول خدا برخورد می کردند که از عسل شیرین تر بود، ولی پشت سر در حق پیامبر رفتارهایی انجام می دادند که از حنظل تلخ تر بود و این وضع تا زمانی که خداوند روح ایشان را قبض نمود ادامه داشت. در

مورد پدرت حضرت علی علیه السّلام نیز وضع همین طور بود، گروهی برای یاری نمودن او قیام کرده و در رکابش با ناکثین و قاسطین و مارقین جنگیدند، تا اینکه اجل آن امام فرا رسید و به رحمت و رضوان خدا پیوست. تو نیز امروز نزد ما در همان وضعیت هستی، پس کسی که پیمان شکنی کند و بیعت تو را از خود بردارد، فقط به خودش ضرر می زند، خدا از او بی نیاز است، اگر می خواهی، با ما در حالی که هدایت شده و آزاد هستیم به سمت مشرق حرکت کن، و اگر می خواهی، ما را به مکانی دور ببر. به خدا قسم که ما از قضا و قدر پروردگار خود باکی نداریم و از ملاقات خدای خود بیزار نیستیم. ما طبق نیت و بصیرت خود، دوست تو را دوست و دشمن تو را دشمن می داریم.

بعد از هلال بن نافع، بریر بن خضیر همدانی از جا بر خاست و گفت: یا ابن رسول اللّه! به خدا قسم که خدا به واسطه تو بر ما منت نهاد تا در برابر تو جهاد کنیم و اعضای بدن ما قطعه قطعه شوند و فردای قیامت جد تو شفیع ما باشد. آن قوم که پسر پیامبر خود را ضایع کردند هرگز رستگار نخواهند شد. اف بر آنان! فردای قیامت با چه عذابی روبرو خواهند شد؟ آنان در دوزخ ندای واویلا سر خواهند داد.

امام حسین علیه السّلام پس از این جریان فرزندان و برادران و اهل بیت خود را جمع کرد و پس از این که نظری به آنان انداخت، یک ساعت گریست و فرمود: پروردگارا! ما عترت پیامبر تو حضرت محمّد صلّی اللّه علیه و آله هستیم که از حرم جد خود اخراج و تبعید و آواره شدیم و مورد ظلم و ستم بنی امیه قرار گرفتیم. بار خدایا! تو حق ما را از آنان بگیر و ما را بر ستمگران پیروز گردان.

سپس امام حسین از مکان خود کوچ کرد و در روز چهار شنبه یا پنج شنبه وارد کربلا شد. این جریان در روز دوم محرم سنه ۶۱ هجری اتفاق افتاد.

امام حسین علیه السّلام رو به اصحاب خود کرد و فرمود: مردم بنده دنیا هستند، دین لقلقه زبان ایشان است. مردم تا آن هنگام دیندار هستند که معیشت آنان تأمین شود، اما وقتی به وسیله بلا و مصیبت مورد آزمایش قرار بگیرند، دین داران اندک خواهند بود.

سپس فرمود: آیا این سرزمین کربلا است؟ گفتند: آری یا ابن رسول اللّه. فرمود: اینجا مکان گرفتاری و بلا است. اینجا مکان خوابیدن شترهای ماست، اینجا مکان خیمه و اثاث ماست، اینجا محل شهید شدن مردان ماست. اینجا محل ریختن خون های ماست. سپس آن گروه پیاده شدند و حر با تعداد هزار سوار وارد شده و در مقابل امام حسین پیاده گردید. سپس برای ابن زیاد نوشت: امام حسین در کربلا متوقف شده است .

ابن زیاد لعنه اللّه علیه برای امام حسین نوشت: ای حسین! به من خبر رسیده است که وارد کربلا شده ای. یزید برای من نوشته: سر به بالش نگذارم و غذای سیر نخورم تا این که تو را به خدای لطیف و خبیر ملحق کنم، یا این که به حکم من و حکم یزید بن معاویه بازگردی، و السّلام.

هنگامی که نامه ابن زیاد به دست امام حسین رسید و آن را خواند و پایین انداخت و فرمود: آن گروه که رضایت مخلوق را با

خشم خداوند خریده است، رستگار نشود! فرستاده ابن زیاد به امام حسین گفت: جواب نامه را می خواهم؟ فرمود: او جوابی نزد من ندارد، زیرا وی مستحق عذاب گردیده است. هنگامی که فرستاده ابن زیاد نزد او بازگشت و او را از جواب امام حسین با خبر کرد، ابن زیاد بسیار خشمگین شد، رو به عمر بن سعد کرد و او را به جنگ با امام حسین مأمور نمود. ابن زیاد عمر را قبل از این جریان والی شهر ری قرار داده بود، عمر بن سعد از جنگیدن با امام حسین استعفا کرد. ولی ابن زیاد به وی گفت: پس عهد نامه شهر ری را که به تو داده ایم به ما باز گردان. عمر از ابن زیاد مهلت خواست و بعد از یک روز، این مأموریت را برای اینکه مبادا از حکومت شهر ری برکنار شود پذیرفت.

شیخ مفید گفت: فردای آن روز ابن سعد از کوفه با چهار هزار نفر سوار آمد و در نینوا متوقف شد و عروه بن قیس احمسی را نزد امام حسین فرستاد و گفت: به امام حسین بگو: چه باعث شده که تو به اینجا بیایی و چه منظوری داری؟ ولی چون عروه از آن افرادی بود که برای امام حسین نامه نوشته بود، لذا خجالت می کشید نزد آن حضرت برود. عمر این فرمان را به تمام آن رؤسایی که برای امام حسین نامه نوشته بودند عرضه کرد، ولی هیچ کدام نپذیرفتند. پس از این جریان، کثیر بن عبد اللّه شعبی که سواری شجاع بود و هیچ چیز مانع او نمی شد، برخاست و به عمر گفت: من نزد حسین می روم، به خدا قسم اگر بخواهی، او را نا غافل می کشم. عمر بن سعد گفت: نمی خواهم که او را نا غافل بکشی، فقط نزد حسین برو و بگو: چه باعث شده که به این سرزمین بیاید؟ وقتی کثیر به جانب امام حسین علیه السّلام رفت و ابو ثمامه صیداوی او را دید، به امام حسین گفت: یا ابا عبد اللّه! خدا امور تو را اصلاح کند! مردی که خطرناک ترین اهل زمین و پر جرأت ترین آن ها و خون ریزترین و فریب کارترین مردم است نزد تو می آید. سپس ابو ثمامه در مقابل کثیر ایستاد و به او گفت: شمشیر خود را بینداز. کثیر گفت: نه به خدا! من این کار را نخواهم کرد. من فقط یک فرستاده هستم، اگر به من گوش می دهید پیغامی را که برای شما آورده ام می گویم و اگر نمی پذیرید باز می گردم. ابو ثمامه گفت: پس من دسته شمشیر تو را می گیرم سپس تو سخن خود را بگو. گفت: نه! به خدا دست تو نباید به شمشیر من برسد. ابو ثمامه گفت: پس پیغامی که داری به من بگو، تا من آن را به عرض امام حسین برسانم، ولی من اجازه نمی دهم تو به آن حضرت نزدیک شوی، زیرا تو شخصی فاجر و تبهکاری. آن ها به یکدیگر دشنام دادند و کثیر به سوی ابن سعد باز گشت و جریان را برایش شرح داد.

عمر بن سعد، قره بن قیس حنظلی را خواست و به او گفت: وای بر تو! نزد حسین برو و بپرس: چه باعث شده که به اینجا بیاید و چه منظوری دارد؟ هنگامی که قره متوجه امام حسین شد و چشم آن حضرت به وی افتاد فرمود: این مرد را می شناسید؟ حبیب بن مظاهر گفت: این مردی است از قبیله حنظله تمیم، او پسر خواهر ما است. من او را به خوش نظری می شناختم، من ندیده بودم که او به اینجا آمده باشد. آن مرد آمد تا به امام حسین سلام کرد و پیام ابن سعد را به آن حضرت رسانید. امام حسین فرمود: اهالی شهر شما برای من نامه نوشتند که به این دیار بیایم. اگر از آمدن من ناراضی هستید باز می گردم. حبیب بن مظاهر (به قره بن قیس) گفت: وای بر تو! کجا می روی؟ به سوی قوم ظالمان؟ برگرد، این مرد را یاری کن، حسین شخصیتی است که خداوند به واسطه پدرانش تو را به این مقام عالی رسانیده است. قره گفت: اکنون جواب پیغام عمر را به او می رسانم و در مورد پیشنهاد تو فکر می کنم. قره به سوی ابن سعد بازگشت و جریان را برایش شرح داد. عمر گفت: امیدوارم که خدا مرا از جنگ با حسین معاف بدارد.

سپس برای ابن زیاد نوشت: بسم اللّه الرحمن الرحیم. وقتی شخصی را به آن جا که حسین متوقف شد فرستادم و گفتم: چه

باعث شده که تو به اینجا بیایی و چه منظوری داری؟ حسین گفت: اهالی این شهرها برایم نامه نوشتند و فرستادگان آنان نزد من آمدند و خواستند که نزد ایشان بیایم و من هم آمدم. ولی اگر شما از آمدن من ناراضی هستید و از نظر خود که فرستادگان شما به من گفتند منصرف شده اید، من باز می گردم.

حسان بن قائد عبسی می گوید: وقتی این نامه به عبیدالله بن زیاد رسید من نزد او بودم، وقتی آن نامه را خواند گفت: اکنون که چنگال های ما به حسین بند شده امید نجات دارد؟ الآن دیگر زمان فرار نیست.

سپس ابن زیاد در جواب ابن سعد نوشت: نامه تو به من رسید و آن چه را که گفتی متوجه شدم. به حسین و تمامی یارانش بگو با یزید بیعت کنند، اگر حسین این موضوع را پذیرفت، نظر ما نظر ماست، و السّلام». وقتی که نامه ابن زیاد به ابن سعد رسید گفت، من می ترسم ابن زیاد عافیت را نپذیرد - ۱. ارشاد مفید : ۲۱۰ و ۲۱۱ - .

محمّد بن ابو طالب می گوید: ابن سعد نامه ابن زیاد را به امام حسین عرضه نکرد، زیرا می دانست که امام حسین هرگز با یزید بیعت نخواهد کرد. سپس ابن زیاد مردم را در مسجد جامع کوفه جمع کرد و بر فراز منبر رفت و گفت: ای مردم، شما آل ابو سفیان را آزموده اید و آنان را همان طور که دوست دارید یافته اید. این امیر المؤمنین یزید است که شما او را به نیک رفتاری و خوب کرداری می شناسید. می دانید یزید کسی است که به رعیت احسان می کند و در حق رعیت بخشنده است، در زمان او راه ها امن و امان شدند، همچنان که در عصر پدرش معاویه نیز چنین بود. یزید پسر معاویه است که بعد از او بندگان را اکرام می کند و آنان را با پول بی نیاز می سازد و ایشان را گرامی می دارد. یزید صد برابر به روزی شما افزوده است و به من دستور داده روزی شما را به حد وفور بپردازم و شما را برای جنگیدن با حسین که دشمن یزید است ببرم، سخن یزید را بشنوید و مطیع او باشید. سپس از منبر فرود آمد، به مردم پول فراوانی داد و آنان را مأمور کرد که برای جنگ با امام حسین علیه السّلام خارج شوند و عمر بن سعد را در جنگ یاری نمایند. اولین کسی که خارج شد شمر بن ذی الجوشن بود که با چهار هزار نفر حرکت نمود و لشکر ابن سعد نه هزار نفر شد. سپس به دنبال شمر، یزید ابن رکاب کلبی را با دو هزار نفر فرستاد. همچنین حصین بن نمیر سکونی را با چهار هزار نفر روانه کرد و شخصی به اسم مازنی را با سه هزار نفر اعزام نمود و نصر بن فلان را با دو هزار نفر فرستاد. در نتیجه تعداد لشکر ابن زیاد تقریباً به بیست هزار نفر رسیده بود.

سپس ابن زیاد به دنبال شبث بن ربعی فرستاد که نزد ما بیا. ما تصمیم داریم تو را به جنگ با امام حسین بفرستیم، ولی شبث خود را به مریضی زد، و قصدش این بود که ابن زیاد او را از این کار معاف کند.

ابن زیاد شخصی را نزد او فرستاد و گفت: فرستاده من به من خبر داد: تو خود را به مریضی زده ای. من می ترسم تو از آن دسته افرادی باشی که هرگاه با مؤمنین ملاقات می کنند می گویند: ایمان آوردیم و هنگامی که با شیاطین خود خلوت می کنند می گویند: ما با شما هستیم، ما فقط آن ها را تمسخر کردیم. اگر تو مطیع ما هستی باید به سرعت به نزد ما بیایی.

شبث بن ربعی بعد از نماز عشا نزد ابن زیاد آمد، مبادا ابن زیاد به صورتش نگاه کند و اثر بیماری را در صورتش نبیند. هنگامی که شبث نزد ابن زیاد آمد، ابن زیاد به وی سلام کرد و او را نزد خود جای داد و به وی گفت: من دوست دارم برای جنگ با این مرد قیام کرده و ابن سعد را یاری کنی. شبث گفت: اطاعت می کنم ای امیر. ابن زیاد همچنان برای ابن سعد

لشکر می فرستاد تا اینکه تعداد سی هزار نفر لشکر سواره و پیاده به ابن سعد وارد شدند. سپس برای ابن سعد نوشت: من در مورد کثرت مرکب و جنگجو، جای هیچ گونه بهانه ای برای تو باقی نگذاشته ام. در نظر داشته باش که هر صبح و شام خبر تازه خود را برای من بفرستی. ابن زیاد تا روز ششم ماه محرم ابن سعد را برای جنگ تحریک می نمود.

حبیب بن مظاهر به حضور امام حسین آمد و گفت: یا ابن رسول اللّه! در نزدیکی ما قبیله ای از بنی اسد هستند. آیا به من اجازه می دهی آنان را برای یاری تو دعوت کنم، چه بسا خدا به وسیله ایشان از تو دفاع کند؟ امام علیه السّلام فرمود: مانعی ندارد. حبیب شبانه به طور ناشناس نزد آنان رفت. ایشان حبیب را شناختند و متوجه شدند که از قبیله بنی اسد است. لذا گفتند: چه می خواهی؟ گفت: من بهترین چیزی را که مهمان برای قومی می آورد برای شما آورده ام. من نزد شما آمده ام تا شما را به یاری پسر دختر پیامبرتان دعوت کنم؛ زیرا آن حضرت در میان گروهی از مؤمنین است که هر مردی از آنان بهتر از هزار مرد است. آن گروه هرگز امام حسین را رها و به دشمن تسلیم نخواهند کرد. این عمر بن سعد است که امام حسین را محاصره نموده است، شما خویشاوندان من هستید، نصیحت من به شما این است که امروز مرا در یاری حسین اطاعت کنید، تا بدین وسیله شرافت دنیا و آخرت نصیب شما شود. من به خدا قسم می خورم، احدی از شما با پسر پیامبر در راه خدا شهید نخواهد شد مگر اینکه در اعلی علیّین بهشت با حضرت محمد صلّی اللّه علیه و آله همراه خواهد بود. ناگاه مردی از بنی اسد که او را عبد اللّه بن بشر می گفتند به سوی حبیب شتافت و گفت: من اولین شخصی هستم که این دعوت را می پذیرم. سپس این قصیده را خواند:

خویشاوندان من می دانند که هر گاه عاجز شوند و سواران سست گردند.

من شخصی شجاع، دلاور، جنگجو و مانند شیر بیشه ای هستم که شجاع است.

سپس مردان دیگر آن قبیله جلو آمدند و تعداد آنان به ۹۰ نفر رسید که بیرون آمده و تصمیم گرفتند نزد امام حسین بروند. در همین موقع بود که مردی از آن قبیله خارج شد و این جریان را به ابن سعد خبر داد. ابن سعد مردی از یاران خود را خواست که او را ازرق می گفتند و تعداد چهار صد سوار را با او به سوی قبیله بنی اسد فرستاد. در همان حین که قوم بنی اسد می خواستند شبانه به سوی لشکر امام حسین حرکت کنند، ناگاه لشکر ابن سعد در کنار فرات راه را بر آنان بستند، در حالی که بین ایشان و لشکریان امام راه اندکی باقی مانده بود. آن دو گروه به یکدیگر نزدیک شدند و جنگ شدیدی بین آنان درگرفت. حبیب بن مظاهر بر سر ازرق فریاد زد و گفت: وای بر تو! با ما چه کار داری؟ از ما دور شو! ما را رها کن تا شخص دیگری غیر از تو به واسطه ما شقی و بدبخت شود. ولی ازرق از برگشتن خودداری کرد. وقتی بنی اسد دریافتند که تاب مقاومت در برابر آن گروه را ندارند لذا شکست خورده، به قبیله خود بازگشتند و شبانه از آن مکان کوچ کردند، که مبادا ابن سعد به آنان شبیخون بزند. هنگامی که حبیب بن مظاهر به سوی امام حسین علیه السّلام بازگشت و جریان را شرح داد، حضرت فرمود: لا حول و لا قوه الا باللّه.

سواران ابن سعد برگشتند و در کنار فرات پیاده شدند و بین امام حسین و یارانش و آب فرات حایل شدند. وقتی عطش امام حسین و اصحاب او را آزار داد، امام علیه السلام یک کلنگ به دست گرفت و پشت خیمه زنان آمد و از طرف قبله به فاصله نوزده قدم آنجا را حفر نمود و آبی گوارا برای آن بزرگوار جاری شد. امام حسین و باقی مردم از آن آب آشامیدند و مشک

های خود را پر از آب کردند و آن چشمه ناپدید گردید و اثری از آن دیده نشد. وقتی این موضوع به گوش ابن زیاد رسید نزد ابن سعد فرستاد و گفت: به من خبر رسیده که حسین و یارانش چاه می کنند و آب به دست می آورند و خودش و یارانش از آن آب می آشامند. هوشیار باش، هنگامی که نامه من به تو رسید، تا آن جا که می توانی مانع از چاه کندن آنان شو و کار را بر ایشان سخت بگیر. مگذار آب بیاشامند، با ایشان همان طور رفتار کن که آن ها با عثمان رفتار کردند. پس از این نامه، ابن سعد به شدت به حسین و همراهانش سخت گرفت.

هنگامی که تشنگی به امام حسین علیه السّلام فشار آورد، برادرش حضرت عباس را خواست و تعداد سی نفر سوار و بیست نفر پیاده و بیست عدد مشک آب در اختیار او قرار داد، آنان نیمه شب به سمت فرات رفتند و نزدیک فرات رسیدند. عمرو بن حجاج گفت: شما که هستید؟ یکی از اصحاب امام حسین که او را هلال بن نافع بجلی می گفتند گفت: من پسر عموی تو هستم، آمدم از آب فرات بیاشامم. عمرو گفت: بیاشام نوش جان! هلال گفت: وای بر تو! به من دستور می دهی که آب بیاشامم، در حالی که حسین بن علی و افرادی که همراه او هستند از تشنگی می میرند؟ عمرو گفت: راست می گویی، ولی ما مأمور به این کار هستیم و باید آن را اجرا کنیم. هلال بن نافع یاران خود را صدا زد و آن ها داخل فرات شدند. عمرو بن حجاج هم یاران خود را صدا زد و جنگ شدیدی بین آنان در گرفت. گروهی می جنگیدند و گروهی مشک های آب را پر می کردند. احدی از یاران امام حسین علیه السّلام کشته نشد و همه به لشکرگاه خود بازگشتند و امام حسین و همراهانش آب آشامیدند. به این خاطر بود که حضرت عباس علیه السّلام سقا نامیده شد.

سپس امام حسین علیه السّلام کسی را نزد ابن سعد لعنه اللّه فرستاد و پیغام داد: من می خواهم با تو سخن بگویم، امشب بین لشکر من و لشکر خودت با من ملاقات کن. ابن سعد با بیست نفر و امام حسین نیز با همین تعداد آمد. هنگامی که نزدیک یکدیگر رسیدند، امام علیه السّلام به یاران خود فرمود که عقب بروند و آنان عقب رفتند. فقط برادرش عباس و فرزندش علی اکبر نزد آن حضرت ماندند. ابن سعد نیز دستور داد یارانش عقب بروند، فقط پسرش که حفص نام داشت، با غلامش نزد او ماندند.

امام حسین علیه السّلام به ابن سعد فرمود: ای ابن سعد، وای بر تو! آیا از آن خدایی که به سوی او باز خواهی گشت نمی ترسی؟ آیا با من می جنگی، در حالی که می دانی من پسر چه کسی هستم؟ دست از این قوم بردار و با من باش، زیرا این کار تو را بیشتر به خداوند متعال نزدیک خواهد کرد. ابن سعد گفت: می ترسم خانه ام خراب شود. امام حسین فرمود: من خانه تو را می سازم. ابن سعد: می ترسم از این که مبادا آب و املاکم گرفته شوند. امام حسین: من از مالی که در حجاز دارم بهتر از آن ها را به تو خواهم داد. ابن سعد: من اهل و عیالی دارم که برای ایشان می ترسم. امام حسین سکوت کرد و جوابی به ابن سعد نداد. سپس از نزد ابن سعد در حالی برگشت که می فرمود: تو را چه شده است، خدا تو را به زودی در رختخوابت ذبح خواهد کرد و روز محشر تو را نمی آمرزد. به خدا قسم من امیدوارم تو از گندم عراق جز مقدار اندکی نخوری. ابن سعد از باب تمسخر گفت: اگر از گندم آن نخورم، جو در عوض گندم کافی است.

شیخ مفید می گوید: بعد از آن نامه، نامه دیگری از ابن زیاد برای ابن سعد آمد که بین حسین و یارانش و آب فرات حائل شود، مبادا یک قطره از آب فرات بیاشامند، همان طور که این کار را با عثمان بن عفان انجام دادند. عمر بن سعد فوراً عمرو

بن حجاج را با پانصد نفر سوار بر سر شریعه فرستاد، آنان بین امام حسین و یارانش و آب فرات حائل شدند و مانع شدند که ایشان حتی یک قطره آب بیاشامند. این موضوع سه روز قبل از شهادت امام حسین بود.

عبد اللّه بن حصین ازدی که از قبیله بجیله محسوب می شد، با بلند ترین صدا فریاد زد: ای حسین! این آب را می بینید که مانند شکم آسمان است، به خدا قسم یک قطره از آن را نخواهید خورد تا از تشنگی بمیرید. امام حسین علیه السّلام وی را نفرین کرد و فرمود: پروردگارا! او را از تشنگی بکش و هرگز او را نیامرز! حمید بن مسلم می گوید: به خدا قسم، بعد از نفرین امام حسین، وقتی آن مرد مریض بود به عیادتش رفتم، به حق آن خدایی که غیر از او خدایی وجود ندارد، دیدم آن بدبخت آب می آشامید و شکمش پر می شد، ولی آن را استفراغ می کرد و فریاد می زد: العطش العطش، سپس دوباره آب می آشامید و شکمش پر می شد، ولی دوباره آن آب را استفراغ می کرد و از تشنگی له له می زد. او همچنان این کار را انجام داد تا این که نفسش قطع شد.

هنگامی که امام حسین علیه السّلام دید لشکرها پی در پی برای کمک به ابن سعد وارد نینوا می شوند تا با آن حضرت بجنگند، نزد ابن سعد فرستاد و فرمود: من می خواهم با تو ملاقات کنم. هنگامی که ملاقات کردند، مدتی طولانی با یکدیگر آهسته سخن گفتند. سپس ابن سعد به مکان خود بازگشت و نامه ای برای ابن زیاد نوشت که مضمون آن این بود: خدا آتش جنگ را خاموش کرده و این امت را متحد و امر آن ها را اصلاح فرموده است. این حسین است که به من می گوید: حاضر است به مکانی که از آنجا آمده است برگردد، یا به سوی یکی از سرحدها باز گردد و مانند یکی از مسلمانان باشد، آنچه به نفع آنان است به نفع وی هم باشد و آنچه بر علیه ایشان باشد بر علیه او نیز باشد، یا اینکه نزد امیر المؤمنین یزید بیاید و دست خود را در میان دست او بگذارد. و یزید هر نظری دارد بین خودش و امام حسین پیاده کند. این عمل باعث خوشنودی تو و به صلاح این امت خواهد بود.

هنگامی که ابن زیاد آن نامه را خواند گفت: این نامه شخصی است که نسبت به قوم خود خیر خواه و دلسوز است. ناگاه شمر بن ذی الجوشن برخاست و به ابن زیاد گفت: آیا تو این پیشنهاد را از حسین می پذیری، در حالی که او به سرزمین تو آمده و نزدیک توست. به خدا قسم اگر حسین سرزمین تو را ترک کند و برای بیعت دست در دست تو نگذارد، حتما قوی می شود و تو ضعیف و عاجز خواهی شد. مبادا یک چنین اختیاری را به حسین بدهی! زیرا این کار، کار نابجایی است، حسین و یارانش باید مطیع حکم تو باشند. اگر خواستی وی را عقاب کنی صاحب اختیاری و اگر نخواستی او را عقوبت کنی مختاری.

ابن زیاد گفت: چه نظر خوبی را مطرح کردی! نظر درست همین نظر توست. این نامه را برای ابن سعد ببر. ابن سعد باید تسلیم شدن حسین و یارانش را در برابر حکم من به آنان عرضه کند، اگر پذیرفتند، ایشان را به سلامت نزد من روانه کند، و چنان چه نپذیرفتند باید با آنان بجنگد. اگر عمر دستور ما را اجرا کرد، تو سخن وی را بشنو و از او اطاعت کن. و اگر سرپیچی کرد، تو امیر لشکر هستی و باید گردن ابن سعد را زده و سر او را برای من بفرستی. سپس ابن زیاد نامه ای برای ابن سعد نوشت که مضمون آن این بود: من تو را به سوی حسین نفرستاده ام تا از او دفاع کنی، یا با او با مسامحه رفتار کنی، یا آرزوی سلامتی و بقای وی را داشته باشی، یا این که از طرف او عذرخواهی کنی و یا این که شفیع او نزد من باشی. ببین اگر حسین و یارانش مطیع حکم من و تسلیم امر من شدند، آنان را به سلامت نزد من بفرست، ولی اگر نپذیرفتند بر آنان هجوم ببر تا آن ها

را کشته و مثله کنی، زیرا آنان مستحق یک چنین جزایی هستند. اگر حسین را کشتی، سینه و پشت او را زیر سم اسبان پایمال کن، زیرا حسین شخصی متمرد و ظالم است و پس از مرگ، این کار ضرری نمی رساند. من این سخن را گفته و بر خود لازم دانسته ام که اگر حسین را کشتم این کار را با او انجام خواهم داد. اگر تو دستور ما را در مورد حسین اجرا کنی، ما جزای کسی را به تو می دهیم که حرف شنو و مطیع است و اگر می خواهی از انجام این دستور خودداری کنی، پس از کار و لشکر ما کنار بکش و لشکر ما را به شمر بن ذی الجوشن واگذار کن، زیرا ما به او مأموریت داده ایم، و السّلام.

شمر بن ذی الجوشن نامه ابن زیاد را برای ابن سعد آورد. هنگامی که ابن سعد آن نامه را خواند به شمر گفت: چه منظوری داری؟ وای بر تو! خدا تو را به خانه ات نرساند، خدا آن چه که برای من آورده ای زشت کند. به خدا قسم گمان می کنم تو ابن زیاد را از پیشنهادی که برایش نوشتم منصرف کرده و امری را که ما امید اصلاح آن را داشتیم فاسد و خراب کردی، به خدا قسم حسین تسلیم نخواهد شد. زیرا حسین روحیه پدرش را دارد.

شمر به عمر گفت: بگو می خواهی چه کنی؟ آیا دستور امیر خود را اجرا کرده و با دشمن او می جنگی؟ اگر به دستور او عمل نمی کنی، پس لشکر را به من واگذار کن. عمر گفت: نه، تو این لیاقت را نداری. من این کار را به عهده خواهم گرفت، تو برو و بر پیادگان نظارت داشته باش.

عصر روز پنجشنبه، نهم ماه محرم بود که عمر بن سعد به طرف امام حسین هجوم برد. شمر نیز آمد و در مقابل اصحاب امام حسین ایستاد و فریاد زد: خواهرزادگان ما کجایند؟ فرزندان حضرت علی علیه السلام که عبارت بودند از جعفر و عباس و عبد اللّه و عثمان به طرف شمر رفتند و گفتند: چه می خواهی؟ گفت: شما پسران خواهر من هستید، شما در امان خواهید بود. ایشان در جوابش گفتند: خدا تو را با امان نامه ای که آورده ای لعنت کند! آیا جا دارد تو به ما امان دهی ولی پسر پیامبر خدا در امان نباشد؟

سپس عمر بن سعد فریاد زد: ای لشکر خدا سوار شوید، بشارت باد شما را به بهشت! مردم سوار بر مرکب های خود شده و به طرف حسین علیه السّلام رفتند. امام حسین در آن هنگام بیرون خیمه خود نشسته بود و سر خود را بر زانوها و شمشیر خود تکیه داده و خوابش برده بود. وقتی خواهرش صیحه و فریادها را شنید نزد برادرش آمد و گفت: برادرم! آیا این سر و صداها را نمی شنوی که به ما نزدیک شده اند؟ امام حسین علیه السّلام پس از اینکه سر خود را بلند کرد فرمود: من اکنون رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله را در خواب دیدم که به من می فرمود: تو به زودی نزد ما خواهی آمد. زینب علیها السّلام به صورت خود زد و فریاد به واویلا سر داد. امام حسین به وی فرمود: ای خواهر! این سخن را مگو، سکوت کن، خدا تو را رحمت کند.

بنا به روایت سید بن طاوس، امام حسین به زینب فرمود: من هم اکنون جدم حضرت محمّد، پدرم علی، مادرم حضرت زهرا علیها السّلام و برادرم امام حسن مجتبی را در عالم خواب دیدم که به من می فرمودند: ای حسین! تو به زودی نزد ما خواهی آمد و در بعضی از روایات آمده است که فرمودند: فردا نزد ما خواهی آمد. ناگاه حضرت زینب به صورت خود زد و فریاد کشید، امام حسین علیه السّلام به او فرمود: آرام باش! این قوم را بر من مسلط مکن - ۱. کتاب ملهوف: ۷۹ - .

شیخ مفید می گوید: عباس بن علی علیه السّلام به امام حسین گفت: ای برادرم! این گروه نزد تو آمده اند. امام علیه السّلام

برخاست و به عباس فرمود: سوار شو و با آن ها ملاقات کن و بگو: شما را چه شده؟ چه تصمیم تازه ای گرفته اید؟ از ایشان بپرس برای چه اینجا آمده اند. قمر بنی هاشم با بیست سوار که زهیر بن قین و حبیب بن مظاهر نیز در میان آنان بودند به سوی آن ها رفته و به ایشان فرمود: چه تصمیم جدیدی گرفته اید؟ چه می خواهید؟ گفتند: دستور از جانب امیر آمده که ما به شما بگوییم: یا مطیع امر او شوید، یا با شما بجنگیم. عباس علیه السّلام فرمود: عجله نکنید تا من نزد ابا عبد اللّه باز گردم و آن چه گفتید به عرض او برسانم. آن ها توقف کرده و گفتند: نزد حسین برو و او را از سخن ما آگاه کن و هر چه گفت، جواب او را برای ما بیاور. پس عباس دوان دوان بازگشت تا امام حسین را از این خبر آگاه نماید، یاران آن حضرت ایستاده، لشکر دشمن را مخاطب قرار می دادند و ایشان را موعظه کرده و از جنگ با حسین باز می داشتند.

عباس علیه السّلام نزد امام حسین آمد و ایشان را از آن چه آن قوم گفتند آگاه کرد. امام علیه السّلام فرمود: نزد ایشان بازگرد و اگر می توانی، خواسته آنان را تا فردا به تأخیر بینداز. امشب آنان را از ما دور کن تا ما امشب برای پروردگارمان نماز بخوانیم و دعا و استغفار کنیم. خداوند می داند که من نماز برای او، تلاوت کتابش، و دعا و استغفار را بسیار دوست دارم.

حضرت عباس به سوی آن قوم رفت و با فرستاده ابن سعد از نزد آنان بازگشت. آن فرستاده گفت: ما شما را تا فردا مهلت دادیم، اگر تسلیم شوید، شما را نزد ابن زیاد می فرستیم و اگر سرپیچی کردید، دست از شما برنخواهیم داشت. وقتی فرستاده ابن سعد رفت، امام حسین علیه السّلام اصحاب خود را در اوایل شب جمع کرد.

امام سجاد علیه السّلام فرمود: من در آن حال که مریض بودم، نزدیک امام حسین رفتم تا بشنوم چه می فرماید. شنیدم پدرم به اصحاب خود می فرمود: من بهترین ثنا را برای خداوند به جا می آورم و او را در حال خوشی و ناخوشی سپاس می گویم. پروردگارا! تو را شکر می کنم که ما را به وسیله مقام نبوت گرامی داشتی، قرآن را به ما آموختی، دانش دینی به ما عطا کردی، برای ما گوش ها و چشم ها و قلب ها قرار دادی، پس ما را از شکرگزاران قرار بده.

اما بعد، حقیقتا که من اصحابی باوفاتر و نیکوتر از اصحاب خود سراغ ندارم، و اهل بیتی نیکوکارتر و با عاطفه تر از اهل بیت خودم نمی بینم. خدا از جانب من جزای خیر به شما عطا فرماید. آگاه باشید که من گمان نمی کنم این گروه یک روز مرا یاری کنند. بدانید که من به شما اجازه دادم، همگی آزاد هستید، بروید، از طرف من نه بیعتی و دینی بر گردن شماست و نه مانعی برای شما وجود دارد. اکنون که تاریکی شب شما را فرا گرفته، از موقعیت آن استفاده کنید.

برادران و فرزندان و برادرزادگان و دو فرزند عبد اللّه بن جعفر گفتند: برای چه چنین کاری را انجام دهیم؟ برای آن که بعد از تو زنده بمانیم؟ هرگز خدا چنین روزی را نصیب ما نکند! اولین کسی که این سخن را گفت، حضرت عباس ابن علی بود، مابقی آنان نیز به دنبال او و نظیر او سخن گفتند. امام حسین علیه السلام فرمود: ای فرزندان عقیل، شهید شدن مسلم بن عقیل برای شما کافی است، شما بروید، من به شما اجازه دادم. آنان گفتند: سبحان اللّه! مردم به ما چه خواهند گفت؟ به مردم بگوییم: ما بزرگ و سید خود و عموزادگان خود را که بهترین عموزادگان بودند تنها نهادیم. نه تیری برای آنان انداختیم، نه نیزه ای برای ایشان پرتاب کردیم، و نه شمشیری در رکاب آنان زدیم و نمی دانیم چه کردند؟ نه به خدا قسم، ما این کار را نخواهیم کرد. بلکه حاضریم جان و اموال و اهل بیت خود را فدای تو کنیم و تا حدی در رکاب تو بجنگیم تا به جایگاه تو وارد شویم. خدا زندگی پس از تو را زشت نماید! مسلم بن عوسجه برخاست و گفت: آیا ممکن است که ما تو را تنها

بگذاریم! آن وقت نزد خدا در ازای ادای حق تو چه عذری بیاوریم؟ نه به خدا قسم، من باید با نیزه ام به سینه دشمنان تو بزنم و تا دسته شمشیری که در دستم است به آنان ضربه بزنم، حتی اگر سلاحی نداشته باشم که با آنان بجنگم، ایشان را سنگباران خواهم کرد. ما تو را تنها نخواهیم گذاشت، تا خدا بداند که ما حرمت پیامبر را در مورد تو نگاه داشته ایم. به خدا قسم اگر بدانم کشته می شوم، سپس زنده می شوم، دوباره می سوزم و زنده می شوم و خاکسترم به باد داده می شود و این کار را هفتاد مرتبه با من انجام دهند، از تو جدا نخواهم شد تا این که مرگ خودم را در پیش روی تو ملاقات کنم. چرا این کار را انجام ندهم، در حالی که این همه فقط یک بار کشته شدن است، اما پس از آن دارای کرامت و شرافتی خواهم شد که هرگز از بین نخواهد رفت.

بعد زهیر بن قین قیام کرد و گفت: به خدا قسم من دوست دارم کشته شوم و زنده شوم و دوباره کشته شوم و تا هزار مرتبه این اتفاق بیفتد تا خدا بدین وسیله کشته شدن را از تو و جوانانی که از اهل بیت تو هستند دور کند.

تمام اصحاب امام حسین سخنانی از این قبیل گفتند و امام علیه السّلام برای آنان دعای خیر کرد و به جانب خیمه خود بازگشت - ۱. ارشاد مفید: ۲۱۳ و ۲۱۵ - .

سید بن طاوس می گوید: در آن حال به محمّد بن بشر حضرمی گفته شد: پسرت در سر حد کشور ری اسیر شده است. گفت: اجر و ثواب این اتفاق را از خدا می خواهم، با این که دوست نداشتم وی اسیر شود و من پس از او زنده بمانم. هنگامی که امام حسین علیه السّلام سخن او را شنید فرمود: خدا تو را رحمت کند، من بیعت خود را از تو برداشتم، هر کاری برای آزادی فرزندت می خواهی انجام بده. او گفت: اگر درندگان مرا زنده زنده بخورند از تو دست برنمی دارم. امام علیه السّلام فرمود: این برده ها را به پسرت بده تا با فروش آن ها برادرش را نجات دهد. آن حضرت تعداد پنج برده به او عطا کرد که قیمت آن ها هزار اشرفی بود. امام حسین و اصحابش آن شب را در حالی صبح کردند که هر کدام ناله ای آهسته و جانگداز نظیر صدای زنبور عسل داشتند. بعضی از آنان در حال رکوع، برخی در حال سجود، عده ای در حال قیام و گروهی در حال قعود بودند. در شب عاشورا تعداد ۳۲ نفر مرد از لشکر ابن سعد نزد یاران امام حسین آمده و به ایشان پیوستند.

ناشر دیجیتالی : مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان

**[ترجمه]

کلمه المصحّح

بسم اللّه الرحمن الرحیم

الحمد للّه. و الصلاه و السلام علی رسول اللّه و علی آله الأطیبین أمناء اللّه.

و بعد: فهذا هو الجزء الثانیّ من المجلّد العاشر من کتاب بحار الأنوار حسب تجزئه المصنّف رضوان اللّه علیه و الجزء الرابع و الأربعون حسب تجزئتنا وفّقنا اللّه العزیز لإتمامه بفضله و منّه.

نسخه الأصل:

و منن اللّه علينا أن أظفرنا بنسخه المؤلّف قدسّ سرّه بخطّ يده و هى مضبوطه فى خزانه مكتبه المسجد الأعظم لا زالت دائره بقم لمؤسّسه و بانيه فقيه الأمّه و فقيد أسرتها آيه اللّه المرحوم الحاجّ آقا حسين الطباطبائىّ البروجردىّ رضوان اللّه عليه فقابلنا طبعتنا هذه على تلك النسخه و راجعنا المصادر و النسخ المطبوعه الأخر التى أوعزنا إليها فى الذيل فجاء بحمد اللّه أحسن النسخ طباعه و أتقنا و أصحّها تحقيقا

و سنعرّف هذه النسخه الثمينه مع صورتها الفتوغرافيّه فى المجلّد الآتى آخر أجزاء العاشر بحول اللّه و قوتّه.

و لا يسعنا دون أن نشكر فضيله نجله الزاكى و خلفه الصدق حجه الإسلام و المسلمين الحاجّ السيّد محمّد حسن الطباطبائى دام إفضاله حيث تفضّل علينا بهذه النسخه الكريمه حتّى قابلناها مع نسختنا من البدو إلى الختم فله الشكر الجزيل و الثناء الحسن جزاء اللّه عن الإسلام و المسلمين خير الجزاء.

محمد باقر البهبودى

صفر الظفر ١٣٨٥

ص: ٣٩٥

**[ترجمه]ص: ۳۹۵

**[ترجمه]

فهرس ما فی هذا الجزء من الأبواب

باب معجزاته صلوات اللّه علیه ۱۸۸- ۱۸۰

ص: ۳۹۶

**[ترجمه]ص: ۳۹۶

ص: ۳۹۷

ص: ۳۹۸

**[ترجمه]

تعریف مرکز

بسم الله الرحمن الرحيم
هَلْ يَسْتَوِى الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ
الزمر: ٩

المقدمة:
تأسّس مركز القائمية للدراسات الكمبيوترية فى أصفهان بإشراف آية الله الحاج السيد حسن فقيه الإمامى عام ١۴٢۶ الهجرى فى المجالات الدينية والثقافية والعلمية معتمداً على النشاطات الخالصة والدؤوبة لجمع من الإخصائيين والمثقفين فى الجامعات والحوزات العلمية.

إجراءات المؤسسة:
نظراً لقلة المراكز القائمة بتوفير المصادر فى العلوم الإسلامية وتبعثرها فى أنحاء البلاد وصعوبة الحصول على مصادرها أحياناً، تهدف مؤسسة القائمية للدراسات الكمبيوترية فى أصفهان إلى التوفير الأسهل والأسرع للمعلومات ووصولها إلى الباحثين فى العلوم الإسلامية وتقدم المؤسسة مجاناً مجموعة الكترونية من الكتب والمقالات العلمية والدراسات المفيدة وهى منظمة فى برامج إلكترونية وجاهزة فى مختلف اللغات عرضاً للباحثين والمثقفين والراغبين فيها.
وتحاول المؤسسة تقديم الخدمة معتمدة على النظرة العلمية البحتة البعيدة من التعصبات الشخصية والاجتماعية والسياسية والقومية وعلى أساس خطة تنوى تنظيم الأعمال والمنشورات الصادرة من جميع مراكز الشيعة.

الأهداف:
نشر الثقافة الإسلامية وتعاليم القرآن وآل بيت النبىّ عليهم السلام
تحفيز الناس خصوصا الشباب على دراسة أدقّ فى المسائل الدينية
تنزيل البرامج المفيدة فى الهواتف والحاسوبات واللابتوب
الخدمة للباحثين والمحققين فى الحوازت العلمية والجامعات
توسيع عام لفكرة المطالعة
تهميد الأرضية لتحريض المنشورات والكتّاب على تقديم آثارهم لتنظيمها فى ملفات الكترونية

السياسات:
مراعاة القوانين والعمل حسب المعايير القانونية
إنشاء العلاقات المترابطة مع المراكز المرتبطة
الاجتنباب عن الروتينية وتكرار المحاولات السابقة
العرض العلمى البحت للمصادر والمعلومات

الالتزام بذكر المصادر والمآخذ فی نشر المعلومات

من الواضح أن يتحمل المؤلف مسؤولية العمل.

نشاطات المؤسسة:

طبع الكتب والملزمات والدوريات

إقامة المسابقات فی مطالعة الكتب

إقامة المعارض الالكترونية: المعارض الثلاثية الأبعاد، أفلام بانوراما فی الأمكنة الدينية والسياحية

إنتاج الأفلام الكرتونية والألعاب الكمبيوترية

افتتاح موقع القائمية الانترنتی بعنوان : www.ghaemiyeh.com

إنتاج الأفلام الثقافية وأقراص المحاضرات و...

الإطلاق والدعم العلمی لنظام استلام الأسئلة والاستفسارات الدينية والأخلاقية والاعتقادية والردّ عليها

تصميم الأجهزة الخاصة بالمحاسبة، الجوال، بلوتوث Bluetooth، ويب كيوسك kiosk، الرسالة القصيرة ((sms

إقامة الدورات التعليمية الالكترونية لعموم الناس

إقامة الدورات الالكترونية لتدريب المعلمين

إنتاج آلاف برامج فی البحث والدراسة وتطبيقها فی أنواع من اللابتوب والحاسوب والهاتف ويمكن تحميلها على ٨ أنظمة؛

JAVA.١

ANDROID.٢

EPUB.٣

CHM.۴

PDF.۵

HTML.۶

CHM.٧

GHB.٨

إعداد ۴ الأسواق الإلكترونية للكتاب على موقع القائمية ويمكن تحميلها على الأنظمة التالية

ANDROID.١

IOS.٢

WINDOWS PHONE.٣

WINDOWS.۴

وتقدّم مجاناً فی الموقع بثلاث اللغات منها العربية والانجليزية والفارسية

الكلمة الأخيرة

نتقـدم بكلمـة الشـكر والتقـدير إلى مكاتب مراجع التقليـد منظمات والمراكز، المنشورات، المؤسـسات، الكتّاب وكل من قدّم لنا المساعدة فی تحقيق أهدافنا وعرض المعلومات علينا.

عنوان المكتب المركزی
أصفهان، شارع عبد الرزاق، سوق حاج محمد جعفر آباده ای، زقاق الشهيد محمد حسن التوكلی، الرقم ۱۲۹، الطبقة الأولی.

عنوان الموقع : : www.ghbook.ir
البريد الالكترونی : Info@ghbook.ir
هاتف المكتب المركزی ۰۳۱۳۴۴۹۰۱۲۵
هاتف المكتب فی طهران ۸۸۳۱۸۷۲۲ ـ ۰۲۱
قسم البيع ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹شؤون المستخدمين ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹.

مركز
القائمية
اصبهان
للبحوث والتحريات الكمبيوترية
www
للحصول على المكتبات الخاصه الاخرى
ارجعوا الى عنوان المـركز من فضلـكم
www.Ghaemiyeh.com
www.Ghaemiyeh.net
www.Ghaemiyeh.org
www.Ghaemiyeh.ir
و للايصاء من فضلكم
۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹